VÉGH GYÖRGY

Mostoha éveim
A garabonciás diák
Eszter

TARTALOM

MOSTOHA ÉVEIM

Prelúdium
CSILLAGOS KIRÁLYLÁNY 1919-1924
Első tétel
AZ ELVARÁZSOLT KIRÁLYFI 1924-1935
Második tétel
EGY KAPU KINYÍLIK 1935-1937

A GARABONCIÁS DIÁK

ROMJAI KÖZT A MÚLTNAK
A SZABADSÁG ELSŐ HETEI, HÓNAPJAI
AZ ALBÉRLETEK DZSUNGELÉBEN
UTAZÁS AZ ÉLET MÉLYÉRE
LEBEGÉS A JÁTÉK, A SZERELEM FELÉ
A VÁROS MEGTELIK EMBEREKKEL
HOLNAPRA MÁR A JELEN IS MÚLT LESZ
ÚJ ŐSZ, ÚJ ÉLET
A JÓZSEF KÖRÚT KIKÖTŐJÉBEN
EZERKILENCSZÁZHARMINCKILENC TAVASZA-NYARA
Rövid kitérő (I.)
Még egy kitérő (II.)
MEGINT HARMINCKILENC TAVASZA
Újabb kitérő (III.)
ÉS MOST MEGINT A MÚLT,
HARMINCKILENC TAVASZA-NYARA
1939. SZEPTEMBER 1.
ZÁRÓSZAVAK

ESZTER

FIGYELMEZTETÉS AZ OLVASÓHOZ
SZÉLJEGYZETEK EGY SZERELEMHEZ
ESZTER KÖNYVE
EGY KÉZBESÍTHETETLEN LEVÉL 1967-BŐL
EPILÓGUS AZ ESZTER-ÜGYHÖZ
A HARMADIK FELVONÁS

Mostoha éveim

Egy élet, egy jellem s talán egy ember partitúráját kapja itt az olvasó. Emlékezés két tételben. A prelúdium, a Csillagos Királylány nem tartozik szervesen hozzá. Aki ismeri már, vagy akit fáraszt távoli, elomló, szomorú zenéje, nyugodtan átlapozhatja, bár nem egy fogalom, utalás csak általa érthető a későbbiekben. De mielőtt végképp ítéletet mondana, hallgasson bele magukba a tételekbe. Hiszen a két mű keletkezése között tizenkét év telt el. S tizenkét év alatt művészi felfogásában is sokat változhat egy ember. Ezt viszont az olvasó döntse el. Az emlékezésről csak annyit, hogy nem én akartam. Első könyvem, aminek megíródása számomra nagyobb meglepetés, mint bárkinek lehet. Mert életemnek egy olyan megalázott, összetört korszakában vetettem néhány nap alatt papírra, amikor évek óta már hinni sem mertem, hinni se tudtam abban, hogy valamikor még tollat veszek egyszer a kezembe. S aki a Csillagos Királylányt szerette, akiben él még álomból szőtt, halk zenéje, bocsásson meg a többiért. Mint ahogy én is megbocsátok másoknak - és magamnak.

Prelúdium

CSILLAGOS KIRÁLYLÁNY
1919-1924

Az volt aztán a nyár!

Szelíden már a völgy fölé hajolt az est, s reánk terítve csipkés fátyolát, álomba ringatott könnyelmű zenéje, mesélő dallama.

Kék csillagok úsztak a vízen, a nyárfa vidáman szórta ezüstjét a kapzsi szeleknek. Táncoltak a bokrok, libegő szoknyájuk a holdat elérte, s hogy táncukat ropták, fölverve a port szaporán, csengő kacaját, szipogó nevetését hallatta a tó is.

Az volt aztán a nyár, első nyaram és az utolsó, az első, mert előtte nem emlékszem semmire, az utolsó, mert azóta semmi nem történt velem.

Tegnap még nyár volt, és tikkasztó melegével fojtogatott, de ma már az ősz korbácsolja fáradhatatlan esőjével ablakomat, a vérengző ősz, és holnap talán itt a tél, egykedvű havával, fehér illatával, a tél, a tél, ez a zenélő-mesélő, lágyan elomló dallam.

Itt a tél, s magányos estéimet fázósan töltöm megint, ágyamra dőlve, békés bánatomban, csodákra várva.

Csodákra! Mindig csodákra vártam, mint apró gyermek, hogy egyszer igaz legyen, amit mesélnek nekem, hogy lássam az angyalokat és a tündéreket, hogy kicsiny mackócskám életre keljen és dörmögve táncoljon, s hozzám dörgölőddzék, ha mindenki elhagy is.

Mindig csodákra vártam! És most is, minden este úgy fekszem le, mint aki reggel talán egy más életben, más emberek közt ébred, és csak ámuldozik majd, hogy mily keserves, mily nyomasztó volt az álma.

Így vagyok, furcsán összetörten, maholnap huszonnégy éve már, s a csodák eddig még mindig elkerültek. Vagy tán nincsenek csodák?

Jaj, nincsenek csodák. Nincsenek csodák.

Ha volnának, már nem volnék itt. Van valahol egy Sziget, zöldes, árnyékos, aranyló sziget, talán egy messze tengeren, miről nem is tud senki más, talán még messzebb: mesebeli tengerek kicsiny szigetje csak; vagy még annál is távolabb: képzelt tengerek képzelt hullámai mossák a képzelt partokat, de van, van egy Sziget, talán csak akkora, mint egy kastély, picinyke erdejével, virágos kertjével, de mégis van. És ott nincsen bánat, s ha van is, nem bánat az a bánat: képzelt egek szelíd békéje leng be mindent, és mindenki boldog.

Jaj, hogyan találhatom meg? Mily hajók és mily szelek kellenének, hogy átvergődjem a képzelt viharok pusztító erején, hol van az a hajó, mely elvinne engem, s kikötne békés partjain?

Nincs hajó, és nincsen szélvész, mely megközelíthetné a csodás Szigetet: képzelt szörnyek védelmezik, lángoló leheletük mindent fölperzsel, elolvaszt mindent.

Ó, ha a honvágy nem gyötörne! Élnék tovább itt, bitangul, vállat vonva. De nem lehet. Nincs nyugtom. Mint aki hazáját veszíté el, hontalanul bolyongok, s minden-minden a Szigetre emlékeztet. Az ősz is, a tél is, a tavasz, a nyár, mert ezt már mind láttam egykor, de szebben,

csodásabban. A Szigeten egyszerre volt minden; ha itt hullott a hó, két lépéssel arrébb a búza lengett, és volt olyan fa, melynek egyik ága tar volt, a másik virágba boruló, a harmadikat mélyre húzta gyümölcse, s a többin lomhán nyújtózkodott a hó.

A honvágy! S a Szigetre vissza nincs hajó, aki eljött, nem látja többet, s ha volna is hajó, a Sziget, a Sziget merül el felhozhatatlanul a mélybe.

S jaj, elképzelhetetlenül mélyek a képzelt tengerek, mélyebbek minden mélységeknél.

1.

- A hold, ugye, Anyácskám, ezüsthajócska?

- Hát persze, kisfiam.

- Megfoghatom magamnak?

- Hogyne foghatnád.

- Igazán az enyém lehet?

- A tiéd lehet.

- És nem veszi vissza senki tőlem?

- Nem bizony, ha megfogod.

Ott ültünk a tónál. Este volt, szelíd és nyugalmas este. A levegő meleg volt és fojtott a rózsák nehéz illatától. Anyácska mégis reszketve burkolódzott elmaradhatatlan csipkés kendőjébe. Fázott, mindig fázott, és ha hozzábújtam, engem is átjárt az a furcsa, titokzatos borzongás.

A tó kicsinyke volt: hamar körülfutottam. Nappal nem is szerettem annyira, néhány halacska úszkált benne csak, de gyávák voltak, hiába édesgettem tenyeremből kenyérmorzsákkal, hogy megsimogathassam őket, mindig elkerültek.

Este más volt a tó, furcsa, titokzatos, mint a borzongás, mely néha átjárt. Olyankor nem láthattam már átlátszó medrét; kifürkészhetetlenül mély lett. A halak hableányokká változtak, és csöndes altatódalt zümmögtek nekem. S a csillagok is lejöttek az égről, hogy megfürödjenek kicsiny tavamban. Pedig mily messze voltak! Még Apukám sem érte el őket.

És a hold is lemerészkedett. Ha két lépést mennék a vízben, megfoghatnám. Mint egy papírhajócska. Csak megpaskolom a vizet, és tovaring e könnyű bárka.

Ó, az enyém lehetett volna, ha megfogom. Anyácskám nékem ígérte. De féltem belemenni a vízbe, féltem, hogy elragadnak a hableányok.

Mert lenn a mélyben országol a vizek királya: Laillaliom. Nappal nem látni őt sem, de minden este fölépítik tündérkastélyát rabszolgái, a halak. A palota falai tükörből vannak, és mégis átlátni rajtuk, ott ül egy bíboros-bársonyos trónon, a vár közepén Laillaliom, a vizek királya.

Két rabszolgája pálmákkal legyezi, és ő kényelmesen hátradőlve nézi az előtte táncoló hableányokat. Gyöngyfüzérekkel ékes a karjuk, a nyakuk, és lebegő hajukba lótuszokat tűznek.

Zenéjük lágy ütemére a vár köré gyűlnek az egyszerű, szürke halak, hogy megcsodálják királyukat. Mert Laillaliom jókedvében leveszi fejéről a koronát, és két hableány kiviszi a kastély kapujába, hogy szikrázó fényével bevilágítsa a lenti vizeket. Bizony, lenn a vizek mélyén világosabb van éjjel, mint itt fent nappal! De nem mindenki láthatja, s a nagyokat úgy elkápráztatja ez a csudás fényesség, hogy vaksötétnek látnak mindent.

És a vizek mélyén két testvér él: az egyik fiú, a másik lány. A nevükre már senki nem emlékszik. Még ők is elfelejtették. Csak élnek ott lenn a vizekben, élnek, ki tudja, mióta. Hogyan kerültek oda? A lányka egyszer elmesélte.

Sok-sok évvel ezelőtt ők laktak a kastélyban, ők játszottak itt a parkban, a rózsák, nefelejcsek, ibolyák között. A tó már akkor is megvolt. Szerették nagyon. Ha volt egy pillanatuk, mikor nem látta senki őket, leszöktek hancúrozni a tóra. Ők is hoztak kenyérmorzsákat, hogy megsimogathassák a halakat, de bizony őket is elkerülték.

Történt azonban, hogy egy nyári délután ismét a tónál üldögéltek.

A kastély sárgán kókadozott a parkban, s a fák is mélán szundikáltak. Kék volt az ég, ezüst a por, s a tó, a tó az eget ringatta hűvös vizében. A szél száműzve élt a parkból, messze-messze, egy fenyves szomorú fái alatt. Ott sóhajtozott komoly bánatában, hogy nem mehet be a parkba.

És sóhajai belopództak. Csak annyira, hogy meglibbent egy-két levél, hogy könnyű fodrot fogott a tó, és összetört tükrében az ég, de mégis belopództak. A fiú és a leány kéz a kézben lejöttek a tóra. Meleg volt nagyon, és tikkasztott a nyár, a délután, mint az álmos *á* betűk.

Nyár volt. Leültek a tóhoz, hogy lábacskáikat beezüstözzék a pajkos habokban. Mert feketék voltak, mint a szerecsengyermekek, a nap bölcsen és józanul megérlelte őket. És akkor jött egy halacska. Kicsi volt, szegényes. Nem voltak ezüstös pikkelyei, még csak pisztráng se volt, vagy más efféle főúri jelenség. Szürke volt, mint egy veréb.

De beszélni tudott. Tudott a gyermekek nyelvén, ismerte a tündéreket, az óriásokat, és a sárkányok voltak a legjobb barátai. A két gyermek szeretett volna sárkányt látni, ha nem bántja őket. „Dehogy bánt, dehogy bánt - mondta a halacska -, gyertek csak velem." „De mit szól majd anyukánk, ha keres, és nem talál meg?" „Ne féljetek, itthon lesztek akkorra megint."

A halacska elővett egy sípot, és belefújt. Örvényleni kezdett a víz, szinte megfordult egészen, és egy pillanat múlva vízihintó állt elő, hogy elvigye a gyermekeket. Alig szálltak be, hirtelen vágtatni kezdtek a víziparipák, lefelé, a mélységek országútján.

Csodálatos tájak suhantak el mellettük, annyira mások, mint amiket addig láttak, hogy azt hitték: álmodnak. S valóban; ki tudná megmondani, hol végződik az álom, és hol kezdődik a valóság?

Egyszer csak megálltak a tükörfalú kastélynál. Mi már tudjuk, hogy ez a kastély Laillaliom palotája, de a gyermekek nem tudták. És hogy megálltak, előrohantak Laillaliom rabszolgái, és királyuk elé vonszolták a fiúcskát s a leánykát.

Megszeppenve álltak, és várták, hogy mi lesz velük. A vizek királya mögött ott állt a Gonosz Varázsló. Az ő tanácsára raboltatta el Laillaliom a gyermekeket, mert leánykája, Lótuszka aranyhalakkal akart játszani, de nem tudtak honnan előteremteni aranyhalat.

S a Gonosz Varázsló azt ígérte, hogy a két gyermeket aranyhallá változtatja. Úgy is történt. Néhány bűvös igét mormogott, s a gyermekek máris aranyhallá változtak, és ott úszkáltak egy akváriumban, Lótuszka szobájában.

De nem bánták meg. És nem is akartak többé visszajönni. Így mesélte el a leányka, akit egy délelőtt vödröcskémmel kimertem a tóból. Kérte, hogy engedjem vissza testvérkéjéhez és Lótuszkához, akit nagyon megszeretett.

És hívott engem is, de én még nem merek elmenni. Mit csinálna nélkülem Anyácskám? Bánkódna nagyon, s talán sírna is.

Hirtelen lehűlt a levegő. A tó elnyelte a csillagokat és a holdat: az ég, a víz egyformán sötét lett. Zümmögött a szél, és egyre gyorsabban hajladoztak a fák.

Csöpp, csöpp. Megeredt az eső. Mire a kastély lépcsőihez értünk, villámok tűzdelték tele az éjszakát.

És dübörögtek az ég ágyúi. Furcsán, félelmesen.

2.

Apám.

Fehér turbánú indus herceg. Sötétbarna, álmodó fej. Két fekete ékkő a szeme. Szavát nem hallani, mint egy csöndes lányka, oly merengő.

Pipázik. Kék felhőbe burkolja magát, szelíden, álmatagon. A lenge füst kiszínezi a délutánt, derűs lesz, mesébe illő, s anyám szeme is kékebb.

Szigeten élünk, a kőfalak áttörhetetlenül megvédenek bennünket a külvilágtól. Semmi nem ér el ide hozzánk. A kintiek zsibongása dongássá csöndesül. Akik ott kint élnek, mind esendők és veszendők, mert emberek.

Mi mások vagyunk. Tündérek talán. Anyácskám biztosan az. Törékeny, átszellemült. Még szárnya is van, a csipkés kendő. És kék a ruhája. Csak a tündéreké kék. Én is más vagyok. Kócos, szőke angyal. De a szemem fekete, mert nem mosom soha.

Három barátom van. Pajtás dundi kiskutyus, én tanítgatom csaholni, mert még gyakorlatlanocska. Néha alig tudom megkülönböztetni a labdámtól, mert ő is úgy gurul a fűben.

A labda a másik barátom. Képek vannak ráfestve, és mindig engedelmeskedik nekem. Ha akarom, a magasba ugrik, vagy a kavicsokon szökell. Néha elbújik, és csak sokára találom meg.

Aztán itt van Csillag. Leghűbb barátom, kicsi medve. Sárga, tenyeres-talpas fickó, szalagocskával a nyakában. Rá nem kell vigyáznom, nem bújkál el, mint Pajtás, mert Csillag nem él, csak kócból van. De azért nagyon szeretem, és azt is elárulom, hogy néha megelevenedik, és akkor jaj annak, aki bántani akar engem.

Csillag szereti a mézet. A mackóéknál családi hagyomány.

Van egy képeskönyvem is, Andersen meséi. Apám olvas belőle néha. Ó, hogy szeretem az Ólomkatona történetét, meg a gonosz kisleányét, akit elnyelt az ingovány! És a képeket is, bár én másként képzeltem el őket; a nagyok nem tudnak tündéreket rajzolni. Elfelejtették őket, messze kerültek tőlük.

De én mindennap találkozom velük, tegnap délután is, hogy Anyácskám a lugasban aludt, s Apám az eget bodrozta lila füstjével, fülön fogtam Pajtást, s hiába kapálódzott, hiába szuszogott, jönnie kellett. Hónom alá csaptam Csillagot is, hogy szükség esetén segítségemre lehessen.

Az erdőbe mentünk. A kastély mögött húzódzkodott meg szerényen. Nem is volt egészen erdő. Csak néhány fa, egy-két bozót. De nekem mégis az erdőt jelentette. S egy csöpp csermelyke is sütkérezett a fák között, lomhán elnyúlva, mint a kígyó. És ezüst volt. Hogy szerettem ezeket a telt színeket!

A kéket, a zöldet, a pirosat és az ezüstöt. Minden kék volt, zöld, piros és ezüst. Meg arany. Az ég, a föld, a tó, még Anyácskám is. Ezüst és arany.

Rejtelmes suttogással fogadtak a fák. Pajtás kérdően nézett föl rám, hogy mi itt a teendő? És én komolykásan összehúztam a szemöldököm, nagyosan elgondolkozva.

Biztosan valamit akarnak mondani. Valami fontosat, talán örömhírt, talán bánatot. Mert velem beszélgetnek a fák. Sokáig, meghitten.

A tölgy köszönt előre nekem:

- Édes öcsém, rég láttalak.

- Nem is oly rég, Tölgyfa bácsi.

- Beküldtem hozzád egy falevelet, nem kaptad meg?

- Nem kaptam meg.

- No mindegy, a bosszúság már nem segít. Hajnalban itt járt a Tündér. Látni akart téged.

- A Csillagos Királylány?

- A Csillagos Királylány.

A Csillagos Királylány! Mennyit vártam, mennyit lestem már évek óta, s mikor eljött, nem tudtam meg, hogy itt van. Pedig hogy készültem rá! A mondókát is tudtam, mit mondok majd neki, s volt egy kék csillagom, azt tűztem volna a hajába.

Apám mesélt először a Csillagos Királylányról. A Tündérkirály lánya, fönt él a havasok dércsípte mezőin, és koronáját hét égi csillag ékesíti. Amerre jár, elhomályosul a nap, és fényes lesz az éjszaka. Néha elindul, meglátogat egy-két gyermeket, s aztán megint aludni tér, és hosszú-hosszú hónapokig föl sem ébred.

S a Csillagos Királylányt csak egyszer láthatják életükben még a kiválasztottak is. Most itt járt, és láthattam volna. Ki tudja, meddig nem jön felénk, ki tudja, láthatom-e még egyáltalán?

Elszontyolodva ültem le a tölgyfa tövébe. Pajtást a fejem alá raktam párnának, kicsit tiltakozott ugyan, de rá se hederítettem. Bánatos voltam. Csillagot a szívemhez szorítottam, egyetlen kicsi Csillagomat.

Talán az alkony közelgett már. Átöltözött az ég. Ledobta türkizkék ruháját, aztán zöldet próbált fel, pirosat, de egyikkel sem volt megelégedve. S lábam előtt a kígyónyi patakocska hűen lemásolta a fönti ruhákat.

Már nem is az eget néztem, a vízbe bámultam csupán. Lila bárányfelhős fátyolt tükrözött, de azt is átcserélte. Fölvette estélyi ruháját az égbolt, csupa kék volt, csupa ékkő, s mint egy fehér selyemkendő, úgy lebegett rajta a Tejút.

Haza kellene már mennem, biztosan keresnek. Anyácskám teát főz. Lobog a kékes szamovár szomorú lángja, és a lámpafény aranya reszket a szobában. Szelíden, békésen néznek minket a falról az ősök elárvult képei.

Az ott Nagyanyó, pedig olyan, mint Anyácska. Fiatalos. Nincsen okuláréja, és homloka se ráncos. De hát a nagyoknál semmit sem lehet tudni. Furcsák, és titkolóznak előttünk.

A hold, az égi lámpás mutatja az utat. Csak pár lépés. De ha nem volna velem Pajtás és Csillag, nagyon félnék. Olyan sejtelmes minden. Csupa árnyék. Hátha nem is bozót a bozót, hanem tigris lapul a helyén? Úgy félek a tigristől meg az oroszlánoktól, szétmarcangolják a gyanútlan kisfiúkat.

Ó, hogy megnyúlt az árnyékom! Sovány és hosszú, s amerre megyek, mindig velem jön. Nem szabadulhatok tőle, hiába akarom elhagyni. A múltkor is elindultam a jegenyék alól, s hogy hátranéztem, nem láttam az árnyékomat.

Itt az alkalom, biztattam magamat, s szaladni kezdtem. Ahogy csak tudtam, teljes erőmből. A szívem zakatolása minden egyéb zajt túlharsogott. S ahogy kifulladva megálltam a kastély előtt, megint ott volt a sarkamban.

Mégis utolért az árnyék.

3.

Egy reggel csak itt volt az ősz.

Künn settenkedett a parkban. Megnézte a virágokat, s kajánul letépte levelüket, eltiporta a pázsitok még itt-ott zöld tüzeit. Szinte pillanatok alatt levetkőztette a fákat, lelopta az égről a derűt, a békét. Gyászos lett minden, kopár és szomorú.

Ősz volt. Ősz, ősz. Három betű vagy, mondva kettő, s mégis mennyi bánatot, mennyi reménytelenséget rejtesz magadban. Csak magyarul vagy ilyen bánatos, mert nemcsak a jelent jelented, a jövőbe is mutatsz. A dér is benned van, az ifjúság alkonya. Ősz. Néhány hervadó virág, egy-két lehulló lomb talán, hűvös szelek, bágyadt színek: te vagy, az évszak.

Ősz. Néhány hervadó virág, egy-két régi emlék, álmatlanság, bágyadtabb vágyak: az ifjúság alkonya.

Az ősz nekem még csak a színek hervadása volt. A színek hervadása, hajam barnulása. Mert megkopott a régi szőkeségem. Öregedtem. Az első barna hajszálakat éppolyan leverten és riadtan fogadjuk, mint az alkony hírnökeit.

A verandán üldögéltünk. Anyácska szláv költőket olvasott, és könnyes volt a szeme. Apám hallgatott. Beszédesen, jólesően, bölcsen.

Én várat építettem, képes kockákból. Tornyos kastélyokat, és pillanatok alatt összeromboltam, amiket órákig rakosgattam szüntelen.

Így múlt el a délután. És azután este lett. Ó, hogy vártam ezt a pillanatot! Meg akartam lesni azt a percet, amikor már nincs ugyan délután, de még este sincs. Meg akartam lesni, és mégsem sikerült soha. A délután és az este közt nincs semmi átmenet. Csak délután van, és csak este van.

És mégis, ezek az elmosódott órák a legboldogabbak. A hintalovacskám megmozdul a sarokban. Nyerít egy picikét, aztán megrázza magát, és táltossá változik.

A nagyok elbóbiskolnak, és nem vesznek semmit észre.

Milyen tüzes paripa ilyenkor a hintalovam! Igazi táltos. A szőre arany, és ezüst a kantárja. Táncosan lépked, és beszélni is tud. - Hova megyünk, édes gazdám?

- A Fületlen Királyhoz!

Nem kell még egyszer mondanom. A hátára pattanok, megfogódzom a sörényiben, és hajrá! Amerre repülünk, elhallgatnak a szelek, a vizek zúgásai, és tátott szájjal, irigykedve csodálnak a felhők.

Megérkeztünk. Leereszkedünk egy felhőre, a Táltost megkérem, hogy maradjon kinn szépen, és ne nyugtalankodjék, majd jövök.

Bekocogtatok egy kunyhó törött ablakán. Mert itt lakik a Fületlen Király. Messze országától, száműzve él. Mert nincs füle. Egyetlen király, akinek nincs füle. És méghozzá szerecsen. Szeretek hozzá menni, mert mindig mesél, elmeséli szomorú történetét.

Most is örömmel fogad. Kiveszi aranypipáját a szájából, homlokon csókol, és megkínál mákos patkóval. Azért is szeretek ide jönni, mert van egy tála, amiből azt vesz ki az ember, amire éppen kedve van. Még jobb, mint a terülj asztalkám, mert azon olyan is van, amit nem szeretek.

Amikor már nem kívánok enni semmit, a Fületlen Király beültet egy hintaszékbe, húz egyet a pipájából, és beburkolja magát a füstbe, mint Apám. Csakhogy ez a füst nem kékes, nem lila, hanem zöld. Zöld, mint a sárkányok vére.

És mesélni kezd:

„Az én országomban minden fehér volt, csak az emberek voltak szerecsenek. Fehérek voltak a fák levelei, fehér a fű is, fehérek az éjszakák. Csak a havat nem ismertük, mert nálunk soha nem volt tél. Ez volt a legnagyobb bánatunk. Országom népe annyira elkedvetlenedett, hogy el akartak költözni olyan hazába, ahol, ha néha is, de hull a hó.

Képzelheted, hogy megijedtem. Király maradtam volna akkor is, mint ahogy most is az vagyok - de mit ér a királyság alattvalók nélkül? Én parancsolni akartam, márpedig csak az állatok és az emberek engedelmeskednek a parancsnak.

Mert hiába parancsoltam én a szélnek, hogy hozzon valahonnan hófelhőket, csak nem hozott. És a vizek sem engedelmeskedtek nekem, hiába parancsoltam meg azoknak is, hogy vissza-felé folyjanak, nem hallgattak szavamra.

Egy álmatlan éjszaka után küldöttség jelent meg nálam. Elkeseredett arcok néztek rám, és könyörögtek, hogy hozzak már egyszer telet, csak egy napig legyen, egy óráig csupán, mert nem bírják tovább, itthagynak engem.

Akkor nem volt mit tennem, egy év haladékot kértem. Megadták. Fölnyergeltetem legszebbik paripám, teletömöm arannyal - az is fehér volt - a tarisznyám, és megsarkantyúzom lovamat. A víz folyása mentén vágtatunk, hogy elérjünk a tengerhez. Hát egyszer csakugyan el is érünk. Megkérdezem a tengert:

- Hallod-e, Tenger, hol találom meg a hószakállú Télapót?

De a tenger nem tudta megmondani, mert ő sem látta még soha. Tudott azonban egy sirályról, aki járt már Télapónál. Megyünk a sirályhoz, éppen a tollait ezüstözte, nehogy elveszítse csillogó fényességét.

- Ha sas volnék, elvinnélek szívesen. De így gyenge vagyok hozzád. Van azonban egy jó családból származó sas ismerősöm, lehet, hogy megkönyörül rajtad.

A sas éppen zokogott.

- Mi bajod van, sas koma?

- Éhes vagyok, majd meghalok.

A sirály elmondta neki, hogy mi járatban vagyok. A sas jól megnézett, és azt mondta:

Elvinnélek szivesen, de röptényi erőm sincs. Ha azonban nekem adod a füledet, meghálálom.

Nagyon megijedtem erre a kijelentésre, de hát választanom kellett: vagy a fülem, vagy a királyságom. Ha nem adom oda a fülem, fülem lesz, csak a királyságomnak mondhatok búcsút örökre. Hát inkább úgy döntöttem, hogy legyek, ha fületlen király is, de király.

A sas, miután jóllakott a fülemből, elvitt a hószakállú Télapóhoz.

Szegény öreg úgy didergett - hiába pakolták be medvebőrökbe meg mindenféle takarókba -, majd megfagyott.

Elmondtam neki nagy keservemet. Az öreg megvigasztalt, és azt mondta, menjek csak nyugodtan haza, majd segít rajtam. Hát tényleg, hazamegyek. Nagy örömmel és diadalkapukkal fogadtak. Mindenki perceken belül megtudta az örvendetes hírt. A lakosság önkéntes virrasztó csapatokat szervezett, akik felváltva őrködtek a hólesésben.

S egy éjszaka hullani kezdett a hó. Előbb csak egy-két pihe, aztán vastag, sűrű, lomha pelyhekben. És reggelre mindent elborított. Minden fekete lett. Mert fekete volt az a hó. És azóta egyre hull, és egyre sötétebb minden. Fekete hósivatag borítja országomat.

Azóta itt élek, fül és ország nélkül. Látod, így járnak azok, akik nincsenek megelégedve sorsukkal. De menj már haza, mindjárt lámpát gyújtanak."

Anyácska éppen a lámpával foglalatoskodott. A piciny, piros bimbó hirtelen tüzes virággá terebélyesedett. Mint egy égő rózsa. Az árnyak riadtan lapultak a falhoz. S a lepkék körültáncolták a lámpást.

Hintalovam ott állt kopottan a sarokban. Senki sem vette észre szökésünket.

4.

Esett a hó. Szüntelenül, hetek óta. Először azt hittük, fekete karácsonyunk lesz. Még felhős sem volt az ég. A békés, egykedvű téli derű ragyogott rajta.

S a fák is jókedvűen melegedtek a napfényben. Aztán megjött a hó. Éjjel, orvul. Reggelre minden fehér volt. Csak egy-két fa meredt ki ebből a fehér tengerből. Egy régi világ itt maradt, itt felejtett tanúi.

Mert minden megváltozott. A hó betemette tavacskámat, és fehér hermelinjébe bugyolálta a didergő erdőt. A Sziget kisebb lett. Már csak a kastély maradt meg belőle. A többit elmosta a hó.

Benn a szobában meleg van. Lobog a tűz a kandallóban. Mostanában itt játszadozom előtte. A láng is változtatja színét, átöltözik, mint az ég. Színes, tarkabarka, mint a mutatványosok. És annyi mindent látni bennük. Csak türelem kell hozzá.

S ha lankad a láng, Anyácskám rádob egy-két hasábot. Ilyenkor néhány percig sötétebb lesz. De megbirkóznak a lángok a fákkal. Körülcsavarják, mint az óriáskígyók, és összeroppantják őket. S akkor még világosabb lesz, mint volt. Ott játszom a kandalló előtt a szőnyegen, míg el nem álmosodom. Szeretek a tűzbe bámulni.

Néha kipattan egy-egy szikra, és tündökletes szárnyalással ível le a földre. Mint a hullócsillagok.

Apám is ott ül egy karosszékben. Átkarolja Anyácskámat. Mint akiknek rettentő sok a mondanivalójuk, nem beszélnek. Csak fogják egymás kezét. Sóhajtanak. Apám Anyácska tekintetét keresi, s ő lesüti szemét. Akár a süketnémák. Jelbeszéddel élnek.

De nem hagyhatom őket így sokáig. Velem is foglalkozzanak. A nagyok önzők. Csak magukkal törődnek. Odakúszom apámhoz. Lovagolni akarok. Fölvesz. Magához ölel és megcsókol. És térdére ültet. Ilyenkor boldog vagyok.

Unom már a lovaglást. Mást csináljunk. Vadásszunk talán. Alkony felé lehet a legjobban vadászni. Mert árnyéknyuszikra vadászunk. Apám kezével nyulacskát utánoz, és én meg akarom fogni a falon. Csak akarom. Apám nyuszija ügyesebb, elszalad.

Már közel volt a karácsony. Írtam a Jézuskának is, miket hozzon nekem. Meséskönyvet. Kardot, puskát. Pajtásnak házikót. Régi kuckóját kinőtte. Csillagnak új szalagot. Apámnak pipát kértem. Anyácskának ezüstfésűt a hajába.

Az ablak mögött, a kinti világban meg csak hullott a hó. Fehéren, puhán, szüntelen. Nem irigyeltem a havacskát. Kinn kellett fagyoskodnia a hidegben, míg benn olyan jó meleg volt. Néha, ha nyitva volt az ablak, egy maroknyit a kandallóhoz vittem, hadd melegedjék meg szegényke. De ahogy kerültem-fordultam, csak egy tócsa maradt a helyén. Az öröm vértanúja.

Talán a Szenteste előtti nap volt. Csakolyan reggel, mint a többi. De nem hullott a hó. Hetek óta először nem hullott. Anyácska jól fölöltöztetett, holmi kezeslábasokba bújtam, meg kis kucsmát nyomtak a fejembe, és Apámmal lementem a parkba. Nem is volt hideg. S még Pajtás is ott bukdácsolt a fehér fűben. És vakkantgatott, mint aki jól érzi magát.

Oly gyönyörű volt minden! Ezüst és ezüst. Ezüst és ezüst. A fák csak úgy roskadoztak alatta. És a kastély is. Mint egy vattába pólyált babalak. És vékony, kékes füst keresgélte az eget, a kéményen kibújva. Akár a képeskönyvekben.

És közben előállt a szánkó. Két hollófekete paripa toporzékolt előtte, fehér csótárral a fején. Anyácska is elkészült, és utánunk jött.

A két fekete táltos repülni kezdett. Suhant a szánkó csilingelve. Úgy szikrázott a hó a paripák gyors patái alatt, mint a nyár végi égbolt.

S a kastélyt övező fal hatalmas vaskapui föltárultak. Elhagytuk a Szigetet, és egy másik világhoz közeledtünk. Az út két oldalán mély meghajlással sorakoztak a jegenyék. És kitértek előlünk. Suhantunk lágyan, boldogan. Még Anyácska is kacagott, pedig ritkán hallottuk nevetését.

Egyszer csak hirtelen zökkent egyet a szánkó. Mint aki partot ér. S valóban, kikötöttünk. Az állomás volt. Nagy, fehér épület. S a homlokzatán háromszínű zászló. Riadtan pislogtam szét a világba, és Anyácska szoknyájába fogództam. Nem szoktam hozzá az emberekhez. S micsoda nyüzsgés, tolongás volt itt!

Még jó, hogy kitértek előlünk, és el nem tapostak. Apámat sokan köszöntötték, tisztelettel meghajolva. Apám viszonozta a köszönéseket. Megemelte szürke cilinderét, és hótól deres fekete haja kivillant. Herceg volt, nemes nagyúr. Keze hosszúkás volt, vékony, csontos. Művészkéz. Sokat hegedült, Anyácskát kísérte. Ó, mennyit hallgattam az igaziakat: Chopint, Csajkovszkijt s még egy-két szlávot, kiknek nevét se tudtam. Csak ők tudnak zenélni, az álmodók és tárgytalan bánatúak.

Közel lehetett már a vonat, mert megélénkült a zsivajgás, a lárma. És füttyök hasítottak bele az egykedvű fehérbe. S föltűnt egy pont. Mindig nagyobb lett. Olyan mozdony formájú, kéménye vígan pöfékelt. És zihált. Amikor elénk ért, szinte megsiketültem.

De nem sokat időzött az állomáson a vonat. Csak leszálltak az utasok. Mások meg csomagjaikat és ismerőseiket feltuszkolták, és már a fütty az indulást jelezte.

Anyácskám húgát vártuk. És nem is hiába. Számtalan apró csomagocskával birkózva repült felénk. Apám szolgálatkészen és lovagiasan megszabadította tőlük. Először Anyácska nyakába borult. Sokáig maradtak így, némán, szótlanul. Mindketten könnyeztek. A Húgocska vett először erőt magán. Piciny zsebkendőjével fölitatta pilláiról a boldog harmatot. Tréfásan kifújta az orrát, csúfolódzva.

Aztán észrevett engem is. Igaz, bátorkodtam megcibálni a szoknyáját, hogy én is a világon vagyok. Lehajolt értem, és fölkapott. Azt hittem, menten elszállok, oly magasba röpített. És összecsókolt. A szememet, az orromat, a hajamat, ami csak kilátszott belőlem. És megpaskolt. Én sem maradtam adósa, boldogan sikongtam.

Nem is tett le. Úgy vitt a karján, és én a nyakába fogództam. Időnként viharos csókokat nyomott arcomra, és belekarolt Anyácskámba. Fiatalosan, mámorosan. Apám komolykásan szuszogott roppant terhével.

Hajrá! Vissza a kastélyba. A kipihent paripák még szárnyasabban repültek hazafelé. És megint szállingózni kezdtek a hópihék. Előbb csak egy-kettő szemtelenkedett az orromra; ellegyeztem őket, megízleltem a nyelvecskémmel. Furcsa volt, seízű.

Anyácskám is felvidult Húgocska kacajától. Versenyt csilingeltek a csengőkkel. S mögöttünk ismét összebújtak a jegenyék. Feltűnt a Sziget. A kastély. Még mindig békésen pöfékelt kéménye. Fáradhatatlanul. Egyéb dolga se volt, megtehette.

S ahogy nézegettem az úton Húgocskát, furcsa szorongás vett erőt rajtam, a szívem elszorult, s a szemem előtt piros karikák pukkantak el, pirosak, kékek, zöldek, lilák.

Ő volt, a Csillagos Királylány!

5.

A Csillagos Királylány Anyácska húga! Hát mégis igazam volt, amikor azt hittem, hogy tündérek vagyunk! Hiszen akkor a Tündérkirály a nagyapám! És ezt mindig eltitkolták előlem. Magamtól kellett rájönnöm.

Húgocska a Csillagos Királylány!

Mennyi szín, mennyi illat sugárzik róla. Minden árnyalat együtt van. A szeme kék is és zöld is, mint a nagy hegyek, az egek és tengerek. Koszorús haja van, csak a tündéreké az. Anyácskámé is koszorús. S ez a koszorú hol ezüst, hol arany. És az arcszíne is ettől függ. Ha ezüst a haja, akkor arca barna, mint a nyári délután. Ha meg arany, akkor fehér. Mint Anyácskám lelke, oly fehér.

És ajka pirosa az arcszínével változik. Ha barna, akkor halványrózsaszín. Mint a zsenge szegfű. Ha fehér az arca, meggypiros a szája. Akár a tüdőbetegeké. Anyácskámé is az. Húgocska orra leheletnyi. Mintha nem is volna. Pisze. Kacagtató. S a füle gyémántkagyló. A hangja szellő zizegése. Mosolya cseresznyevirágzás. Vagy mint a déli álom. Üdítő.

Délután van. Még soká lesz este. Pedig minden esték legszebbike a mai. Karácsonyeste. A Jézuska születése. Ha lehull az alkony, kitárják az ablakokat, s az angyalok behozzák a karácsonyfát. Magas lesz, égig érő. A tetején üvegharang. Ágain angyalhaj, aranydió. Meg szaloncukor, hegedűk, trombiták csokoládéból. Aztán gyertyák. Sok-sok színes gyertya, mint az álom: fehéres kék, piros és sárga. Zöld. Lila. Arany. Ezüst. És égnek. A lángjuk is annyiféle, ahány a színük. A fehéreké piros. A sárgáké kék, és zöld a kékeké.

Csillagszórók is lesznek rajta. Apám meggyújtja őket, és sisteregnek, sziporkáznak. Hull a sok csillagocska. Egy-kettőt meg is fogok. Nem éget. Mint az igazi csillagok.

A fa alatt mind ott lesz, amit kértem. Kuckó Pajtásnak, szalag Csillagnak. Meg képeskönyvek, csodás mesékkel. Mert én jó vagyok, és a Jézuska teljesíti a jó kisfiúk kívánságait.

Mikor lesz már este? Mért oly hosszú a délután? Máskor oly hamar elröpült. Szinte nem is volt. S most hiába várom az estét, nem jön. Egyre késik.

A Csillagos Királylány a tükör előtt ült. Halvány kezében ébenfésű. S a haja kibontva. Ezüst haja. Fehér köntösben ült, elomló, bokáig érő köntösében. Elöl drágakövekből kirakott pillangó tartotta össze a keblén. És fésülködött.

Selymes zenékkel telt meg a szoba. Olyan volt a haja, mint a hegedű. Törékeny, zizegő hangokat hallatott. S ahogy fésülte, fésülte, lassan arannyá változott. Nehéz, tömött arannyá. Ott játszottam mögötte. Nem is játszottam, csak bámultam igéző szépségét. És összeszedtem lehullott hajszálait. Egész vagyon volt, ezüst-, aranykincsek. És gyémántokat is találtam, biztosan sírt valamiért a Csillagos Királylány.

Aztán föltűzte haját. Sok-sok acéltűcske villant, hogy szét ne omoljék áradó zuhatagja. Egy csipetnyi rizspor, és szeme máris tündökölve emelkedett ki hamvas arcából, egy-két csöpp szagos víz, és elbódított lebegő illata.

Annyira elmerültem nézelődésében, hogy észre sem vettem, s itt volt az alkony. Megint felöltöztettek picinyke bundámba, és sétálni mentem a Csillagos Királylánnyal.

Ropogott lábunk alatt a hó, csikorgott a csizmám, amint táncos léptekkel szökelltünk a parkban. Bújócskáztunk, hógolyót gyúrtunk, és vad csatákat vívtunk. Pajtás ott csetlett-botlott körülöttünk, egyszer hozzám, másszor a Csillagos Királylányhoz pártolva. Gaz pártütő! És még neki kértem új kuckót a Jézuskától! No, várj csak.

Anyácskám hangja riasztott fel a hancúrozásból. Mosolyogva, kipirult arccal mentünk föl a lépcsőn, kéz a kézben. Apám sudár alakjával betöltötte az ajtónyílást. S mikor odaértem, fölkapott, és magához szorított.

Előbb megvacsoráztunk. Anyácskám megterített már, és éppen hozta be a levest. A karácsonyi vacsora volt. Finom borleves habbal, aztán rántott hal, Anyácskám gondosan kiszedte az enyémből a szálkát, és én ettem meg a halikrát is. A süteményből már alig csipegettem, olyan izgatott voltam, és egyre kérdeztem:

- Mikor jön már a Jézuska?

A nagyok összemosolyogtak, és Apám megsimogatta buksi fejecskémet. Egyszer csak csilingelést hallottam, csodás égi csilingelést.

- Itt vannak az angyalok - tapsikoltam. - Anyácskám, megjött a Jézuska!

Apám föltárta az ajtót.

A terem közepén állott a mennyezetig érő karácsonyfa. És rajta a gyertyák, színesen, káprázatón. Alatta játékok hevertek, nemcsak amit kértem, mások is: villanyvonat és tűzoltókocsi, egy pici hegedű vonóval, mint Apámé. Percekig szóhoz sem jutottam. Nem is tudtam, kihez szaladjak. Anyácskámhoz, Apámhoz, a Csillagos Királylányhoz.

Ott álltak mindnyájan, összekulcsolt kézzel, könnyes szemmel. Mért sírnak ilyenkor a nagyok? Örömükben? Vagy bánatukban, hogy már nem olyan kicsinyek, mint én? Ott álltak, és nézték a lobogó gyertyákat. Még Pajtás is, tőle szokatlanul illedelmesen viselkedett.

És egyszerre kezdtük énekelni, megilletődött hangon:

Mennyből az angyal
Lejött hozzátok
Pásztorok, pásztorok...

Még én is fújtam, igénytelen fahangomon, hogy túltegyek a nagyokon.

Aztán a Jászolhoz mentem. Letérdeltem előtte hivőn, ájtatosan. Egyszerű forgácsból készült, fahánccsal összetákolva. Pár szál szalmán feküdt a kis Jézus. Viaszból volt lenge gyolcsban didergő testecskéje. S a feje körül aranypapírból sugárzó fénykoszorú.

Anyácskája, kék palástban, föléje hajolt, mintha óvni akarná teste melegével. S mögötte Szent József, példás egyszerűségében szelíden csodálta a Gyermeket. És pásztorok sereglették körül, kopott gúnyájú pásztorok. Meg egy-két csacsi, jámbor barika. Áradt belőlük a boldogság. És mindnyájan boldogok voltunk a közelében...

Én még játszogatok egy kicsikét, mielőtt lefeküdnék. Nem bánom. Pajtás, tiéd lehet a kuckó. De vigyázz nagyon a jövőben, mert... Csillag, add csak ide a régi szalagodat. Elnyűtted, kopott. Nem tudsz vigyázni semmire. Szégyelld magad, te lompos mackó. Látod, mit kapsz; új szalagot, kéket, mint az erdők, hol testvéreid élnek. Aztán becsüld meg. Ha eszel, ne pecsételd össze. Más dolgom is van, mint hogy állandóan téged tegyelek tisztába.

Hogy fut a vasút! Jaj, utol sem érem! Igazi mozdony, és váltók is vannak. Amerre akarom, arra megy.

- Apuka, gyere játszani! Legyél utas!

És Apám letérdel hozzám, és játszunk. Kezelem a jegyét, mert kalauzkészletem is van. Aztán kisiklatom a vonatot. Le a hídról! Zsupsz! És a segítségére sietek Apámnak. Bekötözöm, bepólyálom. Csupa ragasz és tapasz a homloka, az arca. A fülét nem is látni. Bal kezét a nyakába kötöm. Így. Egészséges. Jöhet a következő beteg.

Le kell már feküdnöm. Későre jár. Le-lecsukódik a pillám, de még látom, ahogy a Csillagos Királylány szárnyait próbálgatja. Jaj, még elrepül, és soha-soha nem látom. Apám is megnő. Óriás. Ha egyet lép, örökre itthagy minket.

És a kitárult ablakon át fölsétál az égbe Anyácskám.

Hiába kaptam utána, nem tudtam megfogni.

6.

A Csillagos Királylánnyal álmodtam.

Mintha beteg lettem volna. Ágyacskámban feküdtem, arcom lázban égett. Vizes borogatásokba bugyoláltak, és Anyácskám aggódva ült ágyam szélén éjjel-nappal. Időnként elővette a lázmérőt, gondosan lerázta, aztán ki kellett tátanom a számat, és mint egy szopókát, ott tartottam, nagyon-nagyon sokáig.

Még csodálkoztam is Anyácskámon, hogy miért lesz sugárzóbb vagy borongósabb, amikor kiveszi a pálcikát. Én azt szerettem, ha minél magasabbra szökött föl benne a higany, s mégis. Anyácska ilyenkor volt a legszomorúbb.

A Doktor bácsi is eljött. Mindig nevettem, ha láttam. Kétoldalt elálló szakálla volt, s belekapaszkodhattam, ha fölém hajolt, nem szidott meg érte. Aranyórája is volt, és a fülemhez tarthattam. Ércesen, könnyedén ketyegett, mint a szívem, ütemesen, kip-kop, kety-kety. Aztán orvosságokat írt föl. De semmi nem segített rajtam. A Csillagos Királylányt akartam látni.

Írtam is neki. Apám maga dobta be leveleimet. Egy nap százszor is elkérdeztem: válaszolt-e a Csillagos Királylány, s mikor jön? Csak ő gyógyíthat meg engem. S egy nap mégiscsak válaszolt. Illatos, csöpp kék borítékban jött a válasz. Csak ennyi volt benne: *Jövök.*

Nem lehetett bírni velem. Majd szétrúgtam ágyacskámat: jön a Csillagos Királylány! Szépen megmosdattam magamat, tükröt kértem Anyácskámtól, hogy megigazítsam a hajam. És vártam Őt. Minden neszre fölriadtam, hátha Ő az.

És egy alkonyon megjelent. Nem is jött be se az ajtón, se a falon át. Csak ott ült az ágyam szélén. Anyácskám mellett. Fehér köntöse volt és ezüst haja. Kezében ébenfésű. Fésülködött. Haja kibontva lebegett. Talán nem is a haja volt, talán a napsugár. Aztán megsimogatta a homlokomat, csak épp hogy érintette. Behunytam a szemem. Az igazi boldogságot és örömet csak lehunyt szemmel lehet elviselni. Sokáig fekhettem így. Arra nyitottam ki ismét, hogy vidáman nevetgél Anyácskám.

Ott ültek az ágyam szélin. Ez már nem álom volt. Valóság. Anyácskám és Húgocska: a Csillagos Királylány. Kezében tényleg fésű volt, ébenfésűje, és fésülködött. Nekem sem volt semmi bajom. Fürgén és rakoncátlanul ugrándoztam hosszú ingecskémben az ágyon. Párnákkal csatáztunk. De ők túlerőben voltak, segítségért kellett kiáltanom.

Apám mindjárt belépett. Már föl volt öltözve. Hófehér turbánja és ugyanolyan zakója még jobban kiemelte bőre barnaságát. Mint egy indus herceg. És úgy is hajolt meg, mellén keresztbe téve kezét. Abbahagytuk a hancúrozást. Apám jelenléte mindnyájunkat elbűvölt.

Anyácska megigazította a haját, a Csillagos Királylány összébb húzta köntösét ott elöl, a pillangónál.

Varázsos, delejes erő áradt Apám szeméből. Még a tigrisek is megszelídültek volna tőle. S valóban, hallottam is ilyeneket mesélni távoli, titokzatos útjairól, melyekről mindannyiszor sértetlenül tért vissza.

Szerettem Apámat, csodáltam, rajongtam érte, és büszke voltam rá. Szerettem a gyöngédségét, csodáltam a szépségét, rajongtam a szemöldökéért, a hangjáért, s büszke voltam rá, hogy a fia vagyok és hasonlítok reá.

Odajött hozzánk, megpaskolta arcomat, és illatos barackot nyomott a fejemre. Aztán megcsókolta Anyácskámat és Húgocska kezét. Én is sorra csókoltam őket. Anyácskámat, a Csillagos Királylányt. Őt valamivel hosszabban, szívdobogva.

Más volt az a délután, mint a többi. Sejtelmes, borongós. Titokzatos, furcsa. Én új játékaimmal játszogattam, és valami ellenállhatatlan kényszer azt követelte tőlem, nézzem meg; mi van a belsejükben? Így foglalatoskodtam ott magamban, amikor a szomszéd szobában megszólalt a zongora. Könnyedén, lebegőn futottak végig a hangok a húrokon. Odamentem az ajtóhoz.

A Csillagos Királylány zongorázott. Anyácska nem volt a szobában. Apám ott állt a zongorához támaszkodva. Fejét feltámasztott könyökére hajtotta. És merően, hosszan, szemrebbenés nélkül nézte Húgocskát. És dúdolt valamit, félig hallhatóan.

A Csillagos Királylány lesütötte szemét. És kerülte Apám tekintetét. A zene Chopin volt, elomló, érzékeny dallamairól könnyen felismertem. De akkor egyszer nem hatott meg. Valahogy fojtott a levegő, meleg volt talán, a torkom kiszáradt. És a szívem is hevesen dobogott. Hevesen és rendszertelenül; kip-kip-kop, kop-kip-kip. Mint a túlonan felhúzott óra.

És toppantottam is, dühösen, elkeseredetten. De a nagyok nem vették észre. Apám elmerülve, kifürkészhetetlen arccal nézte a Csillagos Királylányt, aki mindig óvatosan kerülte Apám tekintetét. De azért játszott tovább, még légiesebben, alig hallhatóan.

És zenéjével, lágy dallamaival belopakodott a Homály. Az ablakba ült, és sötét lett a szobában. Eltakarta széles vállaival a beszüremlő napot. És akkor Apám eljött a zongorától. Hátratett kézzel föl-alá sétált az alkonyuló szobában. Egyszer csak ott állt a Csillagos Királylány mögött, és föléje hajolva beszívta haja balzsamos illatát.

Észre sem vettük, hogy kinyílt az ajtó. Csak a hirtelen felvillanó fényről. Anyácska állt ott, lámpással kezében.

Csönd volt a szobában. Húgocska váratlanul abbahagyta a zongorázást, egy mazurka közepén. Apám egy képet nézett a falon, kezét zsebébe dugva. És hintázott, szétterpesztett lábakkal, mint a hajósok.

Anyácskám szótlanul letette a lámpást az asztalra, fölcsavarta a lángot, hogy elfussanak a sötétség apró rémei. Aztán elővette zsebkendőjét, sietve megtörölte szemét, és kiment a szobából.

Bömbölni kezdtem szívettépően, kétségbeesetten. Már azt sem tudom, miért. Talán azért, hogy Anyácskám is sírt, vagy Apámra voltam dühös, mert amióta ő üldögélt a Csillagos Királylánnyal, oly keveset törődött velem. Már nem kapott ölébe annyiszor, és nem csókolt meg oly viharosan, mint első nap. Bömböltem, de nem tudom, miért. Lehet, hogy a gyermek ösztönösségével megéreztem valamit a felnőttek titkaiból, ebből az egészen más és érthetetlen világból.

A Csillagos Királylány odajött hozzám, és ölébe emelt. Ő is sírt. Könnyes volt a szeme. És ezüst a haja. Átöleltem a nyakát, görcsösen, kétségbeesetten, mint aki többé nem akarja elereszteni. És még jobban zokogtam. De ez már boldogabb zokogás volt. Jóleső, puha.

Apám elővette hegedűjét. Vonója alatt engedelmesen szólaltak meg a húrok. Csak megérintette őket, és annyi mindent mondtak el egyszerre. Szelíd álmokat, viharzó vágyakat, kétségbeesést, lemondást.

Én már nem is sírtam. Minek? Megnyugodtam, velem volt a Csillagos Királylány. De valami a kezemre hullott, valami hűvös és fényes. Gyöngyök. A Csillagos Királylány még mindig sírt. Hangtalanul, lemondóan. És az álmos lámpafényben sugárzott a haja. Arany haja.

Még sokáig játszott Apám. És kimondhatatlan bánat lebegett fölöttünk.

Szilvesztereste volt.

7.

Aztán megint békés és boldog esték.

A kandallónál ülünk, lobognak a lángok. Pajtás elnyúlva néz a tűzbe. Szunyókál kicsit, szuszog. Csillaggal büntetésből nem játszom, bepiszkolta szalagocskáját, hiába beszéltem a lelkére. Hát jó. Meglátjuk, melyikünk bírja tovább. Én mással is tudok játszani. A vasúttal. Nemrégiben elromlott ugyan, de Apám már megjavította. Megnyomok egy gombot, és elindul a vonat, körbe-körbe, a végtelen síneken.

De Csillag nem tud játszani senkivel, ha én nem játszom vele. Világgá bujdoshat, vissza az erdőkbe, éhezni. Az majd jobb lesz, mint a szalagjára vigyázni.

Az építőkockák is itt hevernek. Kastélyokat, várakat építettem, mint a mienk, százhúsz szobával. A mienkben is van negyven. Miért van negyven, amikor csak háromban lakunk? A többi zárva van. Bútorok hevernek benne, ósdiak. És különös szaguk van. Poros, molyos. A szekrényekben mindenféle régi ruhák. Divatjamúltak. A falon képek, azok is divatjamúltak. A nagyapám meg a nagymamám papái. Ó, be régiek! És Anyácska azt mondja, egyszer ők is olyan kicsinyek voltak, mint én. De ezt nem hiszem. Szakálluk van, és ráncosak, mint a Doktor bácsi. Én nem akarok olyan lenni, mint ők. Inkább nem növök meg.

Anyácska hímez és dalolgat. A Csillagos Királylány a zongoránál ül, őt kíséri énekével. Apám egy székben ül, újságot forgatva. Időnként föl-fölpillant. Hol a Csillagos Királylányra, hol Anyácskámra. Aztán visszasüpped az olvasásba. Szivarozik. Mint egy hegyi ösvény, úgy kígyózik füstje a mennyezet felé. S a hamut elfelejti leverni.

Kezén galambvérszínű ékkő villog elő aranyfoglalatából. Oly csodás. Reszket a lámpafényben. Csak a nagyuraknak lehet ilyen gyűrűjük. A lovagoknak. Anyácskámnak nincsen. Csak egy picinyke aranykereszt húzódik meg szerényen halvány nyakán. Egyszerű, kislányos.

A Csillagos Királylánynak sok-sok ékszere van. Gyűrűi, kék, zöld, piros, lila lánggal. Meg egy fehér tüzű. És karperecei. Vastagok, csörömpölők. Szeretem hallgatni zenéjüket. Mert az aranyak zenélnek. És az arany zenéje boldog, megelégedett. S akinek zenélnek, az is boldog, megelégedett.

Milyen boldog vagyok én is, pedig nekem nincsenek aranygyűrűim. Talán mégsem az arany tesz boldoggá. Vagy legalábbis nemcsak az arany. Én azért vagyok boldog, mert együtt vannak és velem, akiket szeretek. Csillag, Pajtás, Anyácskám, Apám, a Csillagos Királylány. Nem, ez nem jó. Nem jó a sorrend. Kit szeretek a legjobban? Anyácskámat, Húgocskát, Apámat. Megint nem jó. Kit szeretek a legeslegjobban? Persze hogy Anyácskámat. De amióta itt van Húgocska, őt is éppúgy szeretem. Lehet-e kettőt egyformán szeretni?

Mért szeretem Anyácskámat? Hát azért, mert ő az Anyácskám. És a Csillagos Királylányt? Az már nehezebb. Nem is tudom talán. Szép a haja, a szeme. A hangja. És gyűrűi vannak. Megcsókol. Anyácska is megcsókol. Á, hagyjuk ezt. Inkább Pajtással játszom.

Né, hogy elaludt ez a lusta kutyus. Nem szégyelli magát. Aztán a házra én vigyázzak? Sosem tanulja már meg, mi az illem? Most megfogom a fülét. Nem, a farkát. Pici és gömbölyű. Mint a malackáké. Azért még nem kell morognod. Nézd csak. Pedig olyan a farkincája, mint a forgattyú. Ha forgatom, talán ő is pufogni, pöfékelni kezd, mint az automobilok. Brrrr. Sösösss. Mi lesz? Mi lesz? Indulj el, a kutyafádat! Vagy azt akarod, hogy én toljalak? Tessék. Hühö-hühö. De nehéz vagy. Nem is játszom veled. Hí, úgy ám, bizoony.

Künn sűrű, fekete pelyheit hullatja az éjszaka. És mindent behavaz: a fákat, a mezőket, a kastélyt. De a felkelő nap pillanatok alatt eltünteti majd az éj nyomait.

Ó, ha egyszer én lehetnék az éjszaka! Fekete hullámaimmal belepnék mindent. Mert olyan volnék, mint a tenger. Mély és titokzatos. Könyörtelen, száz veszélyt rejtegető.

Fülsiketítő morajjal zúdulnék le a hegyekből, hömpölyögve, és szennyes áradatom betemetné a házakat. Még a mi kastélyunkat is. És ennek az éjszakának nem lenne soha vége.

Anyácska fölsikolt. Jaj, mi történt? Semmi, semmi. Csak a mutatóujját sebezte meg. Beleszaladt a tű. Egy gombostűfejnyi rubin csillog a helyén. A kincsekért, úgy látszik, meg kell szenvedni. Nem adják ingyen őket. Még az ilyen csöppeket sem.

Apám kezében elhallgat a hegedű. Egy-két pillanatig még szállnak-úsznak a zongora fölriasztott sikolyai a szobában, de lassan elenyésznek, mint a cigarettafüst illanó ezüstje.

Csönd van. Boldog, beszédes csönd.

Így múltak a napok. S velük múlott a tél is. Erőtlenedett, lankadozott, már csak néha hullatta havát. S azt is hamar elnyelte a föld. Hamar és nyomtalanul.

Boldogok voltunk, mert nem történt velünk semmi, ami kizökkentett volna boldogságunkból. Napjaink nem különböztek egymástól. Így visszatekintve a múltba, összefolytak, nem lehet szétválasztani őket. Talán egy más estén játszottam így Pajtással, és az is más este volt, amikor Anyácskám megsebezte ujját. Más este volt talán, de nékem mégiscsak egyet jelent, egyetlen csodálatos este volt az a néhány hét vagy hónap.

Miről kéne még számot adnom? Miről nem szólottam még? Az óránkról és a kis kéményseprőről.

Az óránk. Nagy falióra, két vékony láncra súlyok nehezednek. És mindig lejjebb ereszkednek. Gyakran már én is elérném, de ilyenkor Apám fölhúzza őket, és megint várhatok, míg lejjebb szállanak. Aztán sétapálcája is van. Ide-oda leng. És hozzá beszél is: tiktak, tiktak. Mennyit csodálom! Olyan fényes és aranyos valami van a pálca végén, és ha rávetődik a lámpafény, hogy csillog! Mint a hold vagy a Doktor bácsi feje. Aztán ütni is szokott az óránk, kellemes, zengő hangon. És ilyenkor fönt fölpattan egy házikó ajtaja, és egy madár ugrik ki rajta, csúfondárosan kiabálva: kakukk-kakukk.

Sokat nézdegélem. Néha ott ülök előtte egész délután, és lesem. De mindig pontosan ez történik. Egyszer sem marad el, amikor elérkezik az ideje. És mindig csak kétszer mondja, hogy kakukk-kakukk. Pedig olyan jó volna, ha többször mondaná.

Már meg akartam fogni, de nem tudtam, kicsi vagyok még, nem érem el. Hiába tolom oda a karosszéket, arról sem érem el. De egyszer csak megnövök, és akkor megnézem a madarat.

Mert az mindig él még, pedig nem adunk neki se vizecskét, se kenyérkét. Ha Pajtásnak nem adunk, akkor szűköl, és megráncigálja ruhámat. De ez a madár nem kér enni. És mégis hűségesen kijön, és elrikoltja magát: kakukk-kakukk.

A kis kéményseprő. Maszatos, füstös legényke. Ott áll az asztalon, kormos ruhában, seprűvel a vállán. Időnként leszáll talpazatáról, és kisöpri Pajtás kuckójának kéményét. Csak ennyi dolga van, semmi más. Aztán visszamegy őrhelyére, és amíg alszunk, virraszt fölöttünk. Pajtás is nyugodtan alhat, ha valami zajt vesz észre, halkan köhint. Pajtás fölriad rá, vakkant egyet, erre Apám is fölébred, és akkor már nem kell félnünk.

Tehát a kastély igazi őrzője a kis kéményseprő. Mozdulatlanul áll az asztalon, de jaj annak, aki be akarna törni hozzánk. Vele gyűlnék meg a baja. A kis kéményseprővel.

8.

Így éltünk a Szigeten, a kastély boldog falai közt. Csak a tündérek élhetnek így, távol emberektől, távol minden zajtól.

Sziget volt, csak mi tudtunk a létezéséről, mi tudtuk a körvonalait; kívülről látni sem lehetett. Az öröm, az elégedettség kék köde láthatatlanná és megközelíthetetlenné varázsolta.

De minden sötét éjszakában fölcikázik néha egy villám, minden napfényben tündöklő tájra árnyat borít néha egy felhő.

A mi Szigetünk fölött is megjelent egy váratlan felhő. Tavasz volt, föltárultak az ablakok, hogy betekinthessenek a kandi madarak. Megélénkültek a színek, valóságos divatbemutatót rendeztek a virágok. Amennyi szín csak van, mind képviseltette magát, nehogy lemaradjanak erről az ünnepi felvonulásról.

Liliomok, piros és fehér rózsák s a hasonló szegfűk, nefelejcsek, árvácskák, tulipánok, százszorszépek, bizony fel sem tudom sorolni, hogy még milyen virágok illegették magukat a napfényben. S ugyanúgy az illatukkal is túl akartak tenni egymáson.

Tavasz, könnyű, csiklandós bizsergés a szív táján, élénkülő s valóra váló álmok, tavasz, tavasz. Ó, mennyi gyötrelem, mennyi keserűség, mennyi vágy és mennyi fiatalos boldogság van benned!

Kora délután van. Leszöktünk a parkba. Én meg Pajtás. S komoly, kimért léptekkel rovom a kis kerti utakat, hátratett kézzel, lehajtott fejjel, mint ahogy egy ilyen leendő lovaghoz illik. Pajtás is, most az egyszer, jól játssza szerepét, előkelő kutyus, magasan tartja fejét, és kényeskedve, riszálódzva lépeget utánam. A világért se szaladna oda most a kicsiny fákhoz és a kastély zegzugos szögleteihez, tudja, hogy szerepe bizonyos illemtudást tételez fel.

Rajtam csákó van, kard és pápaszem. És szívem hölgyétől megyek elbúcsúzni, mielőtt a csatába indulnék. A szívem hölgye egy lila ruhás orgonabokor. Ott vár szendén és szelíden a kastély mögött. Mégis kiszökött a találkozóra. Pedig homályos termek mélyén őrzik fogolyként a szülei. Szedek neki néhány szál gyermekláncfüvet, nagyon szereti, kedvenc virága.

Pajtás, te most itt maradsz és őrködöl, ha meg akarnának lepni bennünket. Csak csaholj, ne feltűnően, csak úgy, mint ahogy a felnőttek köhécselnek. Véletlenül, mellékesen. Mert már tudom, mit fogok csinálni. Megszöktetem a hölgyet. Igaz is, mért ne lehetnék én kalóz? Hogy nincsen bajuszom? Majd növesztek. Akkor nem is kell a pápaszem, úgyis mindig leesik, és nem is látok vele. Anyácskám fiókjában vannak fekete rongydarabkák, abból csinálok kötést a bal szememre, és senki nem mondhatja, hogy nem vagyok kalóz.

Megszöktetem a bokor-kisasszonyt. És egybekelünk. Ő lesz a kalóz néni. Mert mit csináljak egyedül annyi kinccsel? Azt a sok függőt nem akaszthatom a fülembe, se a nyakláncokat a nyakamba. Kinevetnének, meg nem is bírnám el. Összeroskadnék alatta.

Á, kalóznak sem érdemes lenni. Mi legyek akkor, mozdonyvezető vagy színész? Ha mozdonyvezető leszek, akkor ingyen utazhatok, ha színész, akkor ingyen mehetek színházba. Melyik jobb? Én sokat fázom, a vonaton meg biztos meleg van. Aztán meg fütyülni is lehet. Közeledünk az állomáshoz, és akkor olyan hosszút fütyülök, hogy aki bóbiskol is, meghallja.

De ha színész leszek, akkor tapsolni fognak nekem, és én azt is szeretem, ha foglalkoznak velem és ünnepelnek. Szép ruháim lesznek, és talán énekelni fogok. Nem, inkább hegedülni. Az jobb is lesz. Akkor utazhatok is, meg tapsolnak is nekem. És pénzem is lesz, sok-sok pénzem. És akkor Pajtásnak új kuckót csináltatok. Anyácskám kap egy új csipkekendőt. A Csillagos Királylány ébenfésűt és Apám szép tajtékpipát. Ugye örülsz, Pajtás?

Bumm! - hasított bele hirtelen a tavaszi délutánba egy tompa dörej. Mi történt? Ilyet csak akkor hallottam, ha katona bácsik voltak a közelben, vagy ha Apám holdas őszi éjeken kilőtt a parkban settenkedő árnyakra.

De akkor délután volt. Erősödő napfénnyel és kedves illatokkal. Sietve megkerültem a kastélyt. Pajtás előrerohant, szűkölve, siránkozva.

Ahogy a kapuhoz értem, lelassítottam a lépteimet. Anyácska jajveszékelését hallottam, és a Csillagos Királylány is vele együtt zokogott. És Anyácskám hangját hallottam:

- Az Istenért, orvost, orvost! Gyorsan! - A következő pillanatban Húgocska rohant ki az ajtón. Alig tudtam kitérni előle.

Apám ott feküdt dolgozószobájában, a díványon, hörögve. Nem volt rajta a turbán, és arca sápadt volt, vértelen. Jobb karja lelógott a földre, és revolvert szorongatott kezében görcsösen. Fehér selyeming volt csak rajta, és bal oldalán, a szíve táján egy tűzpiros rózsa terebélyesedett egyre s nőttön-nőve.

Anyácskám zokogva borult Apám fölé. Engem észre sem vett, annyira elfoglalta szótalan fájdalma.

Én meg csak álltam ott, szótlanul, megdöbbenten. Nem is sírtam, talán az ijedségtől. Mi történt? Mért fekszik így Apám, mért nem vesz az ölébe, mért nem simogat?

Aztán csak arra emlékszem, hogy sokáig-sokáig vártunk így. És akkor megjött Húgocska. A Doktor bácsi volt vele, s még mások is. Hordágyat hoztak, s engem kivezettek a szobából. Húgocska jött velem, hasztalan tartva vissza könnyeit.

Bent a másik szobában magához ölelt görcsösen, kétségbeesetten. Mint én, akkor este, amikor Anyácska zokogva ment ki a szobából. És egyre ezt hajtogatja elfúló hangján:

- Istenem-Istenem, Gyurka-Gyurka.

S én nem tudtam, hogy engem szólogat-e, vagy Apámat. Mert ő is György volt, mint minden ősöm.

- Mi történt Apukával? - kérdeztem. - Miért jött a Doktor bácsi?

- Semmi, semmi, kisfiam.

- És mikor jön vissza?

- Nem soká. Istenem, Istenem.

- És addig nekem nem lesz Apukám?

- Ne kérdezősködj most, kicsikém.

- De ugye visszajön Apuka?

- Vissza, vissza.

Tele volt idegenekkel a kastély. Sose láttam őket. És most mindannyian itt sürögtek-forogtak. Emberek hatoltak be a Szigetre. És ricsajoztak, fölverték a hallgatag termek alvó árnyait. Mint denevérek röppentek szét a föltáruló ablakoknál.

Aztán megint elcsendesedett minden. Visszatértek a fölriasztott árnyak is megszokott helyükre. És ismét a Sziget felé úszott a kastély.

Csak Apám hiányzott még. Anyácskámnak mindig könnyes volt a szeme, és Húgocska is sírt. Gyakran emelte zsebkendőjét a szeméhez. És szótlan volt a ház. Anyácskám és Húgocska nem beszéltek. Hozzám is csak néha-néha szóltak egy-egy elkerülhetetlen szót.

Apám cigarettafüstje helyett a bánat lebegett fölöttünk.

Egy délelőtt kocsi állt meg a lépcsők előtt. Apám szállt ki belőle, a Doktor bácsi karjára támaszkodva. Sápadt volt. A szeme fátyolos és messze tekintő. A haja ezüstös, de már nem a tél havától.

Eléje szaladtam. Kezét fejemre tette, és szelíden, fájdalmasan megsimogatott. És a távolba nézett, furcsán, elgondolkozva.

Anyácskámat és Húgocskát halkan köszöntötte.

És a szobájába ment.

Zokogva bújtam Anyácskámhoz.

9.

Erősen benn jártunk már a tavaszban.

Be gyönyörűek voltak a virágzó cseresznyefák! Fiatalosak, ártatlanok. Mint első áldozásukkor a leánykák. Ha messziről néztem, olyanok voltak, mintha még hó borítaná őket. Rózsaszínű hó. A tavasz hava.

Tavasz volt, virágos, illatos tavasz.

Színei tiszták voltak, erőteljesek. És mégis, valami borongott fölöttünk. Valami nyomasztó és fojtogató árnyékféle. Mert nem volt egészen az. Ó, kint játszottunk a parkban. Anyácskám is kint ült nyugszékében. Apám füstfelhőket bodorítgatott akkor is, és Húgocska is köztünk volt, de mégis. Talán az összhang hiányzott. Igen, biztosan az hiányzott.

A napok is lassabban múltak. Még Pajtás is más volt. Morcos, tunya kutya. Nem tudtam vele játszani. Csillag is megváltozott. Jóllehet előnyére, de mégis bántott. Már nem piszkította be szalagocskáját. Illedelmes, jól fésült mackó lett belőle. Semmi több.

És velem se törődtek annyit a nagyok, mint régen. Mintha nem is lennék, vagy útjukban lennék. Elmaradtak az estéli vadászatok, az árnyéknyuszik vígan futkoshattak a falon, nem kellett tőlem félniök. S a jóleső dorgálásokat sem hallottam:

- Ejnye, ejnye, kicsikém, már megint leverted a térded?

Vagy a hallgatag szemrehányásokat: - Hát ezt is elszakítottad?

Hiába mentem a Csillagos Királylányhoz, nem vett ölébe, csak szórakozottan megsimogatta fejemet, és játszani küldött.

Mindnyájan hallgattunk. Néma és szomorú volt a kastély. A Szigetet láthatatlan hullámok fölaprózták. Négy apró szigetke lett belőle. És mindjobban távolodtak egymástól. Csak a díszlet, a környezet volt egy; a park, a kastély.

Oly egyformák a napok, és oly hosszúak. Csak ülünk a szobában, a verandán, a parkban, és hallgatunk. Hallgatunk. Valóságos művészei vagyunk a hallgatásnak. Még én is szótlan vagyok, pedig szeretek csacsogni. De most minek? Ha megszólalok, nem válaszolnak. Mintha nem is hallanák. Néha oly bántó ez a csönd. Még a madarak csicsergését és a fák zúgását is elnyomja.

Itt ülünk egymás mellett. Ha kinyújtanánk a kezünket, összefogódzhatnánk. De nem nyújtjuk ki. Pedig olyan egyszerű volna. És minden a régi lenne, a varázslatos, régi délutánok. De Anyácska hallgat, a Csillagos Királylány hallgat. Apám hallgat, Csillag is hallgat, és én is hallgatok.

Legjobb az éjjel. Ilyenkor mindnyájan lefeküsznek, és kicsiny ágyacskámban egyedül maradok. Azaz mégsem egyedül. Csillag is velem van. Hogy ne féljek. Éjjel elfelejtek és megbocsátok mindent Csillagnak. Magamhoz szorítom, mint ahogy engem is magához szorított nem is oly régen a Csillagos Királylány. Magamhoz szorítom, és elpanaszolom minden bánatom. Figyelmesen hallgat, és lenyalja könnyeim. Mert sírok is. Tudom, nem illik már ilyen

magamfajta legénykének. Még azt hihetik, hogy anyámasszony katonája vagyok. De mégis sírok.

Ha sírok, megnyugszom. Valami tompaságot érzek a fejemben, elfelejtem, miért sírtam. És el is alszom. Csillag hűséges, senkinek nem szól éjszakáinkról. Mostanában ő az egyetlen, aki igazán megért. Valami van a levegőben, de nem tudom, micsoda. Valahogy élénkebb a nagyok hallgatása. Élénkebb és titkolódzóbb. Furcsa, meglepő.

S valóban volt valami a levegőben, jól éreztem. A reggelinél hiába vártam Húgocskát, nem jött le. Fölszaladtam a szobájába, kétségbeesetten vertem öklöcskémmel az ajtót. Semmi válasz. Akkor már tudtam, hogy bekövetkezett az, amitől annyira féltem. Megpróbálkoztam a kilinccsel. Ahogy beléje csimpaszkodtam, csikorogva tárult ki a nehéz ajtó. A szoba üres volt, de még tele a Csillagos Királylány illatával. S az ágy is őrizte még hajlékony vonalainak rajzát. De Ő, Ő nem volt sehol. Zokogva borultam az ágyra és sokáig, nagyon-nagyon sokáig sírtam. De ez egyszer nem könnyebbültem meg.

A Csillagos Királylány eltűnt! Elutazott vagy eltűnt, és még csak meg sem csókolt. Itthagyott. Nem szeret. Talán már el is felejtett.

Tétova mozdulattal megbillentettem a függönyt, nem bújt-e mögé, hátha csak tréfál velem. De nem volt mögötte senki. És az ágy alatt se senki, a fiókokban sem. Sehol, sehol.

Ott álltam tanácstalanul, szomorúan. Már nem is sírtam, csak szepegtem. Egy kicsikét, ahogy illik. Mi haszna sírtam volna? Az ilyesmi nem segít. Céltalan.

Lementem a parkba. A kankalinok, a liliomok, a mályvák közé. Odaálltam melléjük, és megsimogattam őket. Bársonyosak voltak, puhák. Csak a rózsák ellenségeskedtek. Apró töviseiket fölborzolva védekeztek. És megsebeztek. Egymás után buggyantak ki kezemből az apró rubinkák. Mint amikor Anyácskám egyszer fölsikoltott.

Behunytam a szemem. A kert sok furcsa virágával valamit őrzött abból az illatból, mely belengte a Csillagos Királylányt. S így pár pillanatig csalhattam magamat, hogy Ő van itt, s talán éppen a haját fésüli ébenfésűjével. Ezüst haját, arany haját.

Azon a délutánon nem érdekeltek a lepkék. Pedig akkor is éppoly színesek, éppoly tarkák, könnyelműek voltak, mint máskor. Élő levelek, ide-oda libegtek a levegőben. S az életük is annyi volt csak, mint a leveleké. Egy-két nap, néhány óra, egy-két perc, néhány pillanat. Mint az öröm, a boldogság. A Csillagos Királylány. A Karácsony.

Mint zöld bársonyon a tiszta fényű ékszer, olyan volt, úgy csillogott a tó a pázsitok között. Igézően, csalogatóan. Már-már vigasztalódtam, csudálkozva néztem a tavacskát. Igézett, csalogatott.

Ott tükröződött benne az egész táj. A kastély fakósárgája, a virágos fák, sokáig, merengve bámulták magukat, olykor igazítottak is ruhájukon valamicskét, egy fodrot, egy félrecsúszott csipkét.

De legszebb mégiscsak az ég volt.

A felhőcskék a legtisztább fehérre paskolták apró gyolcsaikat a tavacska vizében. És ott ringtak a tajtékos, tarajos hullámocskák hátán, együtt a hattyúkkal.

Négy hattyúnk volt. Valaha hópelyhek voltak, négy kicsiny hópihe. Anyácska mesélte, hogy egy télen, az első hó idején fogta őket, bezárta aranyszelencéjébe, és mikor jött a tavasz, levitte a tóra, és a négy kicsiny hópihe ezekké a csodálatos, bánatos hattyúkká változott.

Bánatosak, szomorúak, mert elszakadtak testvéreiktől, a többi hópehelytől, és soká, nagyon soká kell várniuk arra, hogy ismét találkozzanak.

De ha jő a tél, és lehull az első hó, megint hópehellyé változnak, s csak tavasszal, hóolvadáskor jönnek vissza a parkba, hogy szomorúan ringatóddzanak a vízen, a füzek, a fenyők szelíd árnyékában.

Jó volna megfogni valamelyiküket. Ó, ha a hátára venne egyikük, és elrepülne velem a Csillagos Királylányhoz! De nem, nem vesznek hátukra a hattyúk. Itt kell szenvednem egyedül, elhagyottan.

Nem is hideg a víz. Lóbázgatom benne a lábacskámat. S körülötte habok és fodrok, csipkék és tajtékok születnek és halnak meg. Most még nincs semmi, most már van, s már megint nincs semmi, semmi.

Ni, hát ezek micsodák? Persze, két halacska. És mit akarnak?

- Gyere velünk, mi tudjuk ám, hol van a Csillagos Királylány!

- Ó, hát ti vagytok, a két testvérke?

- Bizony, mi vagyunk.

- És biztosan tudjátok, hol van? Nem csaptok be?

- Hát, ha azt gondolod, hogy hazudunk...

- Nem, inkább nem gondolom.

- Akkor add a kezed, és gyerünk.

10.

Sokáig mentünk lefelé.

Nem is gondoltam, hogy a vízben ilyen könnyedén lehet mozogni. Sokkalta könnyedebben, mint fenn a földön. Olyan könnyű a kezem, a lábam, s mintha maguktól mozognának.

A két halacska még mindig fogta kezemet. Nem engedtek megállani, hiába akartam bámészkodni egy kicsikét.

Egyelőre minden olyan volt, mint a Szigeten. Fenyők közt úsztunk tova. Tobozaik átlátszóak voltak, mint az üveg, és halacskák úszkáltak bennük. S a fenyők kékek voltak. Nehéz, gyantás illatuk szinte fojtogatott, gyakran percekig nem tudtam lélegzetet venni, de mégsem fulladtam meg.

Szájam körül piciny léggömböcskék bugyborékoltak, mint amikor Apámmal szappanbuborékokat fújtunk. És olyan színesek is voltak. Csak egy szín hiányzott: a sárga. A víz alatti országban nem ismerik a sárgát.

Lassan kijutottunk a kék fenyőerdőből. S akkor tüstént szemembe tűnt a palota. Nagyon-nagyon messze volt még, de annyira tündökölt, hogy már onnan megláttuk. Nem fehér volt, aranysárgás, mint a napfény és a lámpafény, hanem égőpiros. Mintha tűzből vagy rubinból lennének a falai.

És minél közelebb kerültünk a palotához, annál több víziemberrel találkoztunk. A legtöbbjük sellő volt. Hosszú, zöld hajuk úgy lebegett a vízben, mint föntt a szélben a búza. És homlokukon nagy rubincsillag tündökölt, hogy eloszlassa köröttük a sötétet. Mert a víz alatti országba nem hatolnak le a nap sugarai.

A palota világította be és a sellők rubincsillagai. A sellőknek semmi más dolguk nincsen; ideoda úszkálnak és világítanak. Éjszaka aztán pihenni térnek, s a palota rubinfényeit is kioltják: ilyenkor zöld sötétségbe burkolódzik minden.

De akkor még nappal volt.

A két halacskát mindenki ismerte, és csillagukat levéve homlokukról, köszöntöttek bennünket a sellők. A haragosok nem vették le egymás előtt csillagaikat.

Már elengedték kezemet a halacskák, és sétálva mentem közöttük a víz alatti országúton, fütyörészve. Mindenki megcsodált, mert arrafelé nem tudtak fütyülni.

A palota már csak lépésnyire volt tőlünk. Itt inkább rózsaszínű volt a fénye. Nyolc kék tölgyfa állt nyolc sarkán, és zöld árnyékot vetettek. Hirtelen dallamos, lebegő hangokat hallottam, hát négy piros kutya szaladt elő: azok hallatták; a víz alatti kutyák ugyanis nem ismerik az ugatást. Hiába utánoztam Pajtást, hogy vau, vau, értelmetlenül néztek rám. És a farkukat sem csóválták, hanem bólogattak, mint nálunk a lovak! Egészen furcsa kutyák voltak: foguk sem volt, és csont helyett túrós lepényt ettek: tagadhatatlanul kutyák voltak mégis. Hiába, más ám a víz alatti ország, mint a miénk.

Kilincsre volt betéve a palota ajtaja. Hiába ráztuk meg a harangvirágot, nem szólalt meg, megrozsdásodott a tétlenségben. Mindig nyitva szokott lenni az ajtó, csak most az egyszer volt zárva. Így is mindent láttunk, mert a falak átlátszóak voltak. Azonban csak kívülről lehetett belátni, belülről olyan tömöttnek látszott, mint bármilyen más fal, ahogy erről mindjárt meggyőződhettem, mert dörömbölésünkre ajtót nyitottak.

Maga a király jött, Laillaliom; személyzetének kimenőt adott délutánra. Csak úgy otthoniasan volt öltözve, fejében házi koronájával. A foglalatja víziaranyból volt - az olyan kékesbarna színű -, és tizenkét ága volt, tizenkét különböző színű gyíkfarok. És a közepén zöld lángocska kígyózott, s ennek meggypiros volt az árnyéka. Bizony, ilyen furcsaságok vannak a víz alatti országban.

Laillaliom a nyakamba borult, és összevissza csókolt. Nagyon sokat hallott már rólam, és régóta várt.

- Csakhogy eljöttél, édes fiam, érezd magad itthon nálam. Kerülj csak beljebb!

Ezzel karon fogott, és bevezetett a trónterembe. Ezüstpiros szőnyegen haladtunk végig: a vörösfenyő tüskéiből és huszonnégy sellő pikkelyeiből fonták, és olyan hangot hallatott, ha ráléptek, mint nálunk a haldokló hattyúk.

A trónteremben három szelindek hasalt a pikkelyszőnyegen. Ennek a háromnak volt foga, de csakis ennek a háromnak az egész birodalomban. Olyan öregek voltak, hogy a legfiatalabb is ezeréves volt. És a Varázsló minden reggel megnézte, nem lazultak-e meg az aranyszálak, amikkel odakötözték szájpadlásukhoz a fogukat. Mert csak amolyan műfogak voltak.

A teremben huszonnégy galamb tanyázott és hat kanári. A galambok valamikor sellők voltak, de könnyelműek, és eladták világító rubinjukat; ezért büntetésből galambbá varázsolták őket. Azóta itt röpködnek, s keresik a piros fényt. Hiába keresik; mindent zöldnek látnak, még a piros fényt is.

A kanárik meg galambok voltak valaha, de minek annyi galamb? Hát megkönyörült rajtuk a Varázsló, és kanárikká változtatta őket. Azonban nem sárgák voltak, hanem fehérek, és énekelni sem tudtak: nem is értem, miért hívták kanáriknak.

Páfrányfüggönyökkel függönyözték az ablakokat, s a kandalló helyén szelídített sárkány állott, az okádta a meleget. A sárkány is csak amolyan vízisárkány volt, mintha egy párducot, egy halat meg egy sast gyúrtak volna össze.

A trón mögött állott a király ágya. Valódi oroszlánlábai voltak, s ha régi helyét megunta a király, megparancsolta, hogy menjenek máshova, és az oroszlánlábak hűen átsétáltatták az ágyat. Ilyet bizony nem lehet minden szobában találni. De még az ágynemű sem volt mindennapi!

Két hófehér, vak tigris volt a párnája, mert ők voltak a legpuhábbak és legmelegebbek a birodalom széles térein. Dunyha helyett nyolc hattyú telepedett rá, s alattuk még ő sem fázott, pedig nála fagyosabb hetedhét vízi országban nem volt.

Hát úgy elfáradtam a nagy csudálkozásban, hogy le kellett ülnöm egy jegesmedvére, mert székek sem voltak, vagy inkább: ők voltak a székek. A király Apámról kérdezősködött, mit csinál Anyácska, szokott-e még dalolni meg ilyesféléket.

Álmos voltam már nagyon, s kértem a királyt, adjon valami zugocskát, ahol meghúzódhatnék aludni. Nagy volt a király álmélkodása, mert nem tudta, enni vagy inni szokták-e azt. Lenn a vízi országban nem alszik senki, még a király sem. Lefekszenek ők is este, nem azért, hogy aludjanak, hanem mert nem tudnak mi mást csinálni. Éjjel-nappal, örökké mégsem úszkálhatnak, elfáradnának belé. Meg aztán a birodalmat sem lehet mindig kormányozni, ezért a király is lefekszik. Nem tud mit csinálni, hát azt csinálja, hogy lefekszik.

No, össze is gyűlt mindenki, az ország színét-javát összetrombitáltatta pillanatok alatt a király, hogy el ne mulasszák ezt a nem mindennapi alkalmat. Valaki olyasvalamit fog csinálni, amiről még nem is hallottak. Aludni. No, ez igazán érdekes lesz - csóválták fejüket a legöregebbek is, akik pedig sok mindent megértek már.

Még a Varázsló is előjött, bájitalokkal lombikjaiban, hogy ellesse tőlem a nagy titkot, hogyan kell aludni.

Én bizony nem sokat kérettem magamat, hanem ahogy otthon szoktam, befordultam a falnak, megigazítottam magamon a hattyúkat, és már aludtam is.

11.

Azt álmodtam, hogy otthon vagyok.

Anyácska ágyam szélénél ül és babusgat. Megpaskolja arcomat; milyen hideg a keze! Aztán a Doktor bácsi hajol fölém. Nagy, hosszú szőrös fülét a mellemhez szorítja, hátamat kopogtatja, és nekem nem szabad fölkelnem. Anyácska mindig visszanyom az ágyba. Néha Apám is bejön, el-elnézeget, de nem szól semmit. Én se szólok, fáradt vagyok, és valami fáj bennem, itt elöl, hátul, mindenütt. Különösen ha mozgok. Hát inkább nem mozgok.

Dél volt, mire fölébredtem. Hát az ágyam mellett egymás hegyén-hátán tolongtak a népek, csodájára jártak az én alvásomnak. Ágyam kint állott a palota udvarán, a király kiparancsolta az oroszlánlábakon, így könnyebben lebonyolíthatták a forgalmat. Mert olyan tömeg volt, hogy nem lehetett tudni, nem a Végítélet napja érkezett-e el.

A király odajött hozzám, és kérdezte, nem tudnám-e megtanítani az alvásra. Egész éjjel nézett, és úgy megkívánta, hogy hajlandó volna fél birodalmáról lemondani, ha csak egyszer, egyetlenegyszer is alhatna.

A Varázsló hiába sertepertélt, hiába öntögetett fél üveg effélét, fél üveg amolyat a kondérokba, és hiába főzte kék lángon, csak nem főtt ki belőle semmi jó.

- No, én megtanítom kigyelmedet, kegyes királyom, aludni, ha hozzám adja világszép leányát meg fele birodalmát.

Mindent kérhetsz, édes öcsém, csak ezt ne kérjed. A lányomat már születése előtt elígértem. Kérj bármi mást, szívesen megadom.

- Nekem csak a lánya kell!

Az öreg király tűnődött, s megvakarta bal fülét a jobb kezével.

- Hát én odaadnám, de...

- Semmi de!

- Igen ám, de a Kőorrú Királynak szántam.

A Kőorrú Király! Hirtelen végigfutott rajtam a hideg, aztán mégis megembereltem magamat. Most már nem futamodhatok meg, vállalnom kell sorsomat.

- És aztán? Majd ellátom én a baját a Kőorrú Királynak!

Laillaliom megdöbbenve nézett rám, és elsápadt. De nem szólt semmit.

Kőorrú Királyról régi barátom, a Fületlen Király mesélt. Valamikor testvérek voltak, és békességben éldegéltek egymás mellett. Fületlen Királyé volt az egyik ország, Kőorrúé a másik. Akkor még nem is Kőorrúnak hívták. Más neve volt, már nem emlékszem rá.

Egy nap aztán Kőorrú szűknek érezte országát, és megüzente bátyjának, adja át a trónját, különben karddal pusztítja el, és őt is ebek harmincadjára dobatja. Fületlen Király azonban nem adta meg ilyen könnyen magát. Összetoboroztatta hadseregét, és ellenállt.

Az ország határán találkozott öccsével, és azon nyomban megmérkőztek. A párviadalban Fületlen Király levágta öccse orrát, és az kardját elhajítva menekült, hogy hitvány életét megmentse. S ez sikerült is neki.

Amikor vége lett a háborúnak, egy orrot faragtatott magának kőből. Amikor beszél valakivel, odailleszti az orra helyére, és ott tartja, amíg csak emberekkel van. Így azt hiszik, neveletlen, mindig az orrát fogdossa, még akkor is, amikor másokkal van, de legalább el tudja palástolni a valót. Inkább így él, mint hogy orr nélkül elriassza alattvalóit. Amikor lefekszik este, leteszi asztalára az orrát, mint más rendes ember a gyűrűit, óráját.

Azért futott végig rajtam a hideg, mert amióta levágták az orrát, ő lett a legerősebb ember a világon.

Laillaliom bevezetett lánya szobájába. Hirtelen valami megmagyarázhatatlan áramok, villámlások futottak végig rajtam. Pedig a Királylány nem is volt bent. Talán az illata kábított el, talán az részegített meg.

Nem kellett sokáig várnunk. Nyílt az ajtó, és belépett a Királylány. A szívem hevesen nyilallt, és mintha szétpattant volna. Elvesztettem az eszméletemet. Valami könnyű és puha selyembe süllyedtem, és szálltam, lebegtem, aztán megint le, le, lefelé, jaj, már földet érek, de nem, mégse, inkább szállok-szállok föl-föl. Le-le.

Amikor kinyitottam a szememet, fölocsúdva a bódulatból, Ő hajolt fölém, Ő, a Csillagos Királylány! Hát Ő Laillaliom lánya? Nem lehet! Ezt nem lehet kibírni! Lám, mégsem hazudtak a halacskák. Most végre enyém lesz a Csillagos Királylány, és senki nem veheti el tőlem. Senki, senki.

Előbb ugyan még meg kell mérkőznöm a Kőorrú Királlyal. Gyerekjáték lesz, hiszen a Csillagos Királylányról van szó! Erőm megezerszereződött, és száz Kőorrú Király sem győzedelmeskedhet rajtam.

Lementünk a kertbe. A Csillagos Királylány ott sétált mellettem, suhogó fehér uszályában. Éppen virágoztak a víziorgonák. Csakhogy pirosak voltak és kékek. De illatuk hasonló a miénkéhez. Sétáltunk a virágok között. Hableányok úsztak el mellettünk, levéve rubincsillagaikat. Aztán gyöngyárusok jöttek, és szétnyíltak kezükben a kagylók, mintegy varázsütésre, és láthattuk a szebbnél szebb gyöngyöket. Hirtelen egy hajszálvékony kígyócska került valahonnan elő, és felfűzte magára az összes gyöngyöket, és már a Csillagos Királylány nyakába tekeredett.

A legkisebb gyöngy akkora volt, mint a fürj tojása.

Ó, hogy illett ez a gyöngyfüzér a Csillagos Királylányhoz!

Mint havas bércek az erdő koszorúzta hegyekhez, mint tavacskánk a zöld pázsitokhoz. Haja itt is megtartotta változékony színét: csak árnyalatai különböztek, hol ezüstösen zöld volt, hol zöldesen arany. Az ő haja volt a legszebb a vízi világban. A sellők bánatosan lesütötték a szemüket, mert tudták, hogy egészen rútnak hatnak a Csillagos Királylány mellett.

Nevetése volt a legtisztább zene. A buborékok dallamai, a villámok zengése, a szelek sóhajai semmik voltak, elenyésztek, ha nevetni kezdett.

És most itt sétál mellettem. Álmaim királylánya, aki nemsokára királyságomnak álma lesz. Mert szinte nem lehet valóság. Csak álom. A legálomszerűbb valóság. A legvalóságszerűbb álom.

12.

- Jé, hát te meg hogy kerülsz ide?

Táltos hintalovam áll a kapu előtt.

- Érted jöttem, édes gazdám, megéreztem, hogy szükséged van rám.

- Aztán hogy vannak az otthoniak? Sír-e még Anyácskám?

- Hogyne sírna. Éjjel-nappal visszavár.

- No, nem sokáig kell várnia, ha legyőzöm a Kőorrú Királyt, visszamegyek a Csillagos Királylánnyal. Mert ő lesz a feleségem.

Jó paripám megelégedetten nyihogott. Csudálkozva bámulták meg a vízikutyák. Ilyet még nem hallottak. A víziparipák nem nyihognak.

De törődtem is most velük! Fölpattantam a Táltosra, és hajrá, mint régen. Kitett ám magáért jó paripám, feleannyi idő alatt tette meg az utat a Fületlen Királyig, pedig máskor sem kellett még egy pillanat se egészen.

Fületlen Király éppen a kardját fényesítgette. A nagy semmittevésben megrozsdásodott.

- Szegény kard - sóhajtotta -, jobb sorsra születtél, mint hogy itt lógj a falon és megzöldülj, megpenészedj az unalomban. Sajnállak is, de hát mit tehetek?

- Adja nekem, urambátyám, tudom én használni!

Ezzel elmondtam, hogy mi járatban vagyok.

- Sose búsulj, édes öcsém. Elárulom neked; ez a kard varázserejű kard. Mert olyan nehéz, hogy húsz pár ökör se tudná elvontatni, de menten olyan könnyű lesz, mint a hópihe, ha tudod a varázsigét, és egy hajszálat kötsz a markolatjára. A varázsige pedig ez:

Kardom, kardom, bűvös kardom,
ellenségnek nincsen pardon,
hasítsd ketté, mint az ágat:
ellenségnek nincs bocsánat.

- Ha így szólsz hozzá, a többit elvégzi maga. Neked csak tartanod kell, ő meg vágja az ellenséget, mint a répát.

Megköszöntem a nem várt segítséget, és már ott se voltam.

Mire visszaértem a palotába, már kész volt a küzdőtér, és együtt voltak a vízi előkelőségek, hogy végignézzék a küzdelmet.

A Kőorrú Királynak is megüzenték a történteket, és már minden percben várták az érkezését.

Nem kellett sokáig várnunk. Éjzöld paripáján bevágtatott a Kőorrú Király. Egyik kezével a kantárt fogta, másikkal az orrát, hogy el ne mozduljon. Minden kíséret nélkül jött, nem akarta, hogy lássák ezt a furcsa párviadalt.

Mert, meg kell adni, furcsa volt.

Halványzöld köpenyében egyenesen a porondra ment, és kihúzta kardhalát. Zöld szikrákat vetett az élénk, nappali piros fényben.

Én sem várattam sokáig. Egy hajszálat - a Csillagos Királylánytól kértem - kötöttem a kardra, és elmorogtam a varázsigét. A kard felszökött a magasba, és vagdalózni kezdett.

De a Kőorrú Király se volt rest, ő is nekikezdett. Azonban csak fél keze volt szabad, a másikkal a küzdelem közben is az orrát tartotta.

Úgy csattogtak a kardok, úgy szikrázott az acél, de minden eredmény nélkül. Valószínűleg neki is bűvös kardja volt. Láttam, hogy így nem megyünk semmire. Hirtelen az villant az agyamba: mi lenne, ha az orrát céloznám meg?

S valóban, jó ötlet volt.

Alaposan megszabdaltam az orrát. De a kardom kicsempült belé, kettétört. S ekkor ő is eldobta kardhalát, és rám rontott.

Rémes volt, iszonyú volt. Azt a tátongó semmit, azt a zöldes űrt az orra helyén nem tudom egyhamar elfelejteni. Olyan volt, mint egy rém. Nem, Ő maga volt a rém.

És akkor nekem rontott. Puszta kézzel a torkomnak. És fojtogatott. Azt hittem, megfulladok. Hogy szétpattan a tüdőm. És kék és lila és zöld és piros karikák pattantak szét előttem. Elvesztettem az eszméletemet.

Anyácska hajol fölém megint. És valamit a homlokomra tesz. Oly jóleső, hűvös. Hideg borogatás. És a torkomon is van. Hogy ég! Szárazon, mint a pokol tüze. A Doktor bácsi is itt áll. Egyik kezében órája, a másikkal ütőeremet fogja. Miért? Beteg vagyok talán? Pedig

nekem most vissza kell mennem a Csillagos Királylányhoz. Mi lesz vele nélkülem? És Laillaliom se fogja soha megtudni, hogyan kell aludni. Engedjetek hozzájuk. Föl akarok emelkedni, de Anyácska szelíden visszanyom.

Amikor kinyitottam a szememet, az első, akit észrevettem, a Csillagos Királylány volt. A homlokomat simogatta és megcsókolt. Milyen jólesett a csókja! Hűvös volt és bódító. Már semmi fájdalmat nem éreztem.

A Király mosolyogva szorongatta a kezemet. Miért? Mit tetteted magad, mintha nem tudnád. A Kőorrú Királyért? Mi történt vele? No nézd csak a kis szerénykét. Meghalt. Hogyan? Megölted. Én? Nem is én.

Hát mégis az enyém lesz a Csillagos Királylány! És vele Laillaliom fél birodalma. Még holnap megtartjuk az esküvőt, és megtanítom aludni az öreg királyt.

Megbeszéltük részletesen a másnapi ünnepségeket. A kristály székesegyházban tartjuk, melynek még a víz feletti világban sincsen párja. Klárisokból vannak a falai, de átlátszóak, és ablakai csúcsívesek, s az üvegjük mozaikszerűen van a különféle apró, színes gyöngyökből kirakva. Messziről olyannak hat, mintha festett üveg volna, pedig mennyire nem az! Egy-egy ilyen ablakhoz száz évig keresték, csiszolták a köveket, hogy olyanok legyenek, amilyenek. És újabb száz év kellett, amíg összerakták. És ha még két ablaka lett volna, vagy három, de ezer volt, ezer egyforma ablaka. Gyöngyházfényű csigákból volt a tornya, és nem harang zúgott benne, hanem ötszáz sellő zengetett ugyanannyi ezüsttrombitát. És a trombitazengés elhallatszott a birodalom legtávolabbi zugába is.

Még sétáltunk kicsit a Csillagos Királylánnyal. Alkonyodott, lassan kialudtak a piros fények, és zöldes homály derengett felettünk, aztán egészen zöld lett, kegyetlen zöld. Leszállt az éjjel.

Egy pitypangot téptem a Csillagos Királylánynak. Valahol csíz énekelt, és egy fecske trillázott rá. Be kellett mennünk.

Megeredt az eső.

13.

Miért sírsz. Anyácskám? Visszajövök hozzád, nem hagylak el. Csak előbb megesküszöm a Csillagos Királylánnyal. Nem, nem maradhatok, még Laillaliomot is meg kell tanítanom aludni. Ó, a sellők! Oly szép a rubinjuk. Piros. Mint amikor megszúrtad az ujjad. Hogy van Pajtás? Őrzi még a házat? Megkomolyodott már? Ideje volt. És Csillag? Ne sírjon ő se, szép szalagot hozok neki. De már mennem kell. Ne féljetek. Sokat gondolok rátok.

Kulcsra zártuk az ajtót, hogy senki ne zavarhasson bennünket. Hárman voltunk a teremben: Laillaliom, a Varázsló meg én. A király hálóköntösben, a Varázsló viharzöld köpenyében, irtózatos könyvekkel a hóna alatt és egy tintahallal a kezében. Ő volt hivatott arra, hogy följegyezze híven a leckéket. Mert akkor adtam az első alvási leckét a királynak.

Lefekszünk az ágyba, megigazítjuk fejünk alatt a tigriseket, megpaskoljuk a hattyúkat, és behunyjuk a szemünket.

Mindenre inkább szabad és kell gondolnunk, mint arra, hogy aludni akarunk. Akkor biztosan nem sikerül - oktattam a királyt. - Biztosan vannak nagy könyveitek, amikben mindenféle bölcsességek vannak. Ilyeneket hozass ágyadba esténként. Apám is el-elszunyókált mellettük.

Vagy számolj ezerig. Hogyan? Nem tudod, mi az, hogy számolni? Biztosan itt keresendő a titkok nyitja. Számolni olyan könnyű. Én is tudok százig. Egy, kettő, három. Mi az, nem tudod, mi az, hogy egy, kettő, három? Hogyan magyarázzam meg neked? Megvan. Nézd a galambokat. Nem, ez nem jó. Elröpülnek, nem lehet megszámolni őket.

Itt vannak az oroszlánlábak. Ennek az ágynak négy lába van. Látod? Most nagyon figyelj, egymás után megfogom. Egy, kettő, három, négy. Ugyan, hát próbáld megérteni! Mindegy, melyiken kezdem. Mindenképp négy lesz. Hű, nehéz veled pirosságra vergődni. Mára elég is lesz. Ha szorgalmasan megtanulod a leckét, idővel tudsz majd aludni. Nahát, ilyen országot, ahol tanítani kell az embereket aludni?!

Felzengtek a kürtök. Ötszáz sellő fújta egyszerre, fáradhatatlanul. Hogy zengtek a kürtök! Mint a vihar trombitái. Mint a szélvészek moraja. Zengtek ércesen, tisztán, zengtek az esküvőre.

Laillaliom föltette ünnepi koronáját. Egyetlen hatalmas smaragdból volt kifaragva, több ezer évig növelték a smaragdot, amíg ekkora lett. Zöld volt a smaragd, és tizenkét ága volt, tizenkét tűzpiros vér szökőkutacska. És mindegyik szökőkutacska tetején egy ametiszt golyócska szökdécselt, mint mutatványosbódék szökőkútjain a fehér labda. Ilyen szépet eddig még soha nem láttam.

S a Csillagos Királylány! Liliomszirmokból és lepkeszárnyakból szőtték a ruháját, és olyan könnyű volt, hogy egy hópihe biztosan többet nyomott volna. A fátyla szitakötőszárnyakból és álomból volt, azért olyan áttetsző és színes. Hát még a keszkenője! Szilva hamvából volt, és pókok szőtték, s hogy fényes legyen, csillagfénnyel festették be. De ha mindent elsorolnék, hogy mije volt, és miből volt, elkésnénk az esküvőről.

Pedig már toporzékoltak a palota előtt a víziparipák. És türelmetlenségükben egy szép dalt dünnyögtek. Éjzöldek voltak azok is, és ezüstsörényűek. S a sörényük holdvilágból volt. Lábuk táncos és karcsú, mint az őzeké, s olyan kecsesen is futottak.

Utunk valósággal diadalmenet volt. Végeláthatatlan tömeg sorfalai közt vágtattunk, s úgy hajoltak össze mögöttünk, mint otthon a nyárfák, amikor hazafelé hajtattunk az állomásról. S milyen világos volt! Minden hableány ott állott, piros rubinjával a kezében. Mert tiszteletük jeléül levették homlokukról.

Az út gyöngyházkagylókból volt kirakva, és egy hétig fényesítették a sellők hosszú hajukkal, hogy kékesen ragyoghasson a piros fényben. És virágokkal szórták teli előttünk az utat, hogy nem is hallottuk a hintó kerekeinek zenéjét.

A székesegyház kapujában egy madárdalból font koszorút nyomtak a fejembe, a Csillagos Királylánynak pedig átnyújtották a méhek zümmögését. A kürtök még mindig zengtek, s a templom valószínűtlen homályát világítóhalak oszlatták el.

És abban a pillanatban, amikor összeadtak bennünket, meggyújtottak egy ezer drágakőből álló máglyát, s ezerszínű lángja szivárvánnyá fonódott, s leterült elénk, és ezen lépkedtünk ki hintónkhoz az ujjongó és éltető nép között.

A lakoma olyan sokáig tartott, hogy nem is emlékeztünk már arra, mikor kezdtük el. Annyira elfáradt még Laillaliom is belé, hogy egyszer fényes nappal elaludt. Legalább olyan csudájára járt az ország népe, mint amikor engem láttak aludni. És követségek jöttek hozzám, hogy őket is tanítsam meg aludni, csak ez hiányzik a boldogságukhoz.

Egy öreg vízibácsika mindjárt szónokolni kezdett az érdemeimről, és ennek akkora hatása lett, hogy mindenki elaludt. Még az öreg bácsika is. Mosolyogva néztünk össze a Csillagos Királylánnyal.

Édes Királyapám, most már mi nem maradhatunk tovább. Vár otthon Anyácskám, megígértem neki, hogy mihelyt megvolt az esküvő, hazamegyünk. De ne féljen, visszajövünk, és elhozzuk Anyácskámat is.

Könnyezett az öreg, igen törölgette kabátja ujjával a szemét, fájlalta, hogy itt kell hagynunk.

- Addig aludni fogok - hunyorított -, legalább hamar és jól telik el az idő.

Mellénk adta kísérőül a két halacskát, akik idevezéreltek, és búcsúcsókot nyomva homlokunkra, útra bocsátott.

Most nem is figyeltem a tájra, mint idejövet. Anyácskámnál akartam lenni mielőbb. Egyik kezemben egy zsák aranyat szorongattam, amit a királytól kaptam költségekre, amíg oda leszek, a másikkal a Csillagos Királylány kezét fogtam görcsösen.

Anyácska a tó partján ült szomorúan. Észre sem vette, amikor kiléptünk a vízből. A nyakába borultam, és csókoltam, csókoltam, hosszasan, szelíden. Hazaérkeztem.

14.

Anyácska hajol fölém és megcsókol, hosszasan, szelíden. Egyik kezemben Csillagot szorongatom, másikkal Anyácskám kezét fogom görcsösen.

- Akarsz valamit, fiacskám?

- Hol van az aranyam?

- Milyen aranyad?

- Hát amit a vízikirálytól kaptam.

- Persze, persze. Elzártam a szekrénybe, hogy ne vehesse el senki tőled.

- És hol van a Csillagos Királylány? Vele jöttem haza.

- A Csillagos Királylány? Otthon felejtett valamit, és visszament érte. Csak ne türelmetlenkedj, vissza fog jönni.

- Mikor?

- Majd egyszer. Majd ha meggyógyultál.

- Hát beteg vagyok?

- Már nem, csak voltál.

Kint ülünk a verandán. Álmos, nyári csönd. Délután. Fecskék villódznak a szikrázó napfényben. Sehol egy árnyék, se fekete, se zöld árnyék. A tavacska lustán elterpeszkedve sütkérezik a napon.

Vajon mit csinálnak lenn a víziemberek? Mit csinál Laillaliom? Tud-e már aludni, s hiányzom-e neki? S a Csillagos Királylánynak?

Amióta itthon vagyok, még hallgatagabb lettem, mint régen voltam. Néha célzást tettem arra, amiket lent láttam, de a nagyok csodálkozva és értelmetlenül néztek rám. Még Anyácskám is, pedig ő mindenben megért.

Inkább nem szólok. Csak Csillagnak néha. Hűségesen hallgat. S ez nekem elég. Mit is válaszolhatna? Nem járt a vízi országban.

A tavacskát lehetőleg elkerülöm. Félek tőle. Félek, amióta ismerem a Másik világot. Félek, hogyha megjelenne megint a két halacska, és hívnának vissza, nem tudnék ellenállni. Jobb is így, majd máskor, később. Ha felnövök, ha nagy leszek.

Apám a régi. Újságot olvas és pipázik. Érdekes. Lent senki sem pipázott. Az arca barna, sokat fekszik kint a napon. A felhőket bámulja. Sokáig, hosszan. Aztán hirtelen felugrik, s le-föl járkál, összeszorított fogakkal, dühösen.

Ismerem ezt az érzést. Engem is gyakran elfog. Menni, menni. Ez a nyugtalanság. A vágy. Mindegy, hogy hová, csak menni, menni.

Esténként a Csillagos Királylány nevével alszom el, reggel vele ébredek. De csak a nevével. Az arca valahogy elveszett előlem, nem emlékszem már pontosan rá.

Tudom, hogy a haja koszorús, és egyszer arany, másszor ezüst, tudom, hogy az orra leheletnyi, pisze, s a füle gyémántkagyló, tudom, csak egészében nem látom.

De most még jobban vágyódom utána. Megtalálom-e vajon valaha is?

Egy reggel lehoztuk a bőröndöket, és csomagolni kezdtünk.

Nyár utója volt. Fáradt és hűvös reggel. S a fecskék magasan repültek a levegőben. Mint akik menni készülnek.

Sokáig néztem őket. Hosszan, elgondolkozva. Most elmennek messze. Délre. És mi utánuk megyünk. Messze. Délre. A Doktor bácsi miatt. Anyácska miatt.

Elmegyünk. Itthagyjuk, itt kell hagynunk a Szigetet. A tavacskát, Laillaliomot. Itt marad a hintalovam. Pajtás is. Csak Csillagot viszem magammal. És az emlékeket. Valami visszahozhatatlannak az emlékeit. Itt marad a kis kéményseprő, a kakukkos óra. A beszélő fák. Mert máshol talán nem beszélnek. Nem ismernek, bizalmatlanok lesznek hozzám.

Elbúcsúztam minden kis virágtól, minden csöpp harmattól. Minden zugocskától, minden kavicstól. Butaság, máshol is vannak fák, kavicsok, virágok. Azért nem kellene pityeregni. Hát már sohasem embereled meg magadat, hékás? Töröld meg a szemed, és föl a fejjel. A nagyok se sírnak. Vagy talán csak nem mutatják? Vagy talán nem is tudnak sírni?

Isten veled. Pajtás, aztán jó legyél! Vigyázz a házra, ugasd meg a semmirekellőt! Isten veled, te kastély, te hallgatag tavacska. Isten veletek.

Délre megyünk, talán megtalálom a Csillagos Királylányt, a Tengerre megyünk, hol Laillaliom a király. És vár vissza, mert megígértem, hogy visszamegyek. És egyszer valóra váltom ígéretemet. Még nem tudom, mikor. Majd egyszer. Egyszer.

Méltóságteljesen vártak a paripák a hintó előtt. S hogy közéjük csördített a kocsis, könnyű ügetéssel megindultak.

A kastély ott állt mögöttünk némán, mozdulatlanul. Még füstöt sem eregetett a kéménye. Csak a fák integettek véres zsebkendőikkel utánunk.

Pajtás versenyt futott velünk, de elmaradt lassan. Mint a fák, a kastély.

És csikorogva zárultak be mögöttünk a rozsdás vaskapuk. Talán örökre.

Örökre.

Azóta sokfelé jártam a világban. Északon és Délen, Keleten és Nyugaton. Nyitott szemmel jártam, de mégsem tudtam a Csillagos Királylány nyomába akadni.

Néha azt hittem, megvan már, de nem ő volt. Hasonlatos volt a haja, a szeme, a hangja is megtévesztett, de nem ő volt mégsem. Jaj, nem ő volt.

A kastélyban is jártam. Onnan hurcolták el egy nap Apámat, és Anyácskám ravatala mellett is ott égtek ezüstkandeláberekben a gyertyák. Ott tanultam meg írni-olvasni is, és onnan hoztam magammal a virágok, a leányok, az őzek és a költők szeretetét. Ott tanultam meg a mélabút, a tárgytalan szomorúságot, a kék könyvű szláv költők mellett álmodozva. Ott tanultam mindent, amit tudok. A kastélyban. A kastélyban, mert a Sziget, az nem volt sehol. Elmerült talán, míg odajártam. A Sziget, a gyermekkor.

Furcsán, félénken, szomorúan járok a világban. Tűnődve, számkivetetten. Értetlenül néznek az emberek. Értetlenül, mert nem értenek meg, ismeretlen vagyok előttük. Rejtélyes, rejtelmes. És én inkább összeszorítom a számat. Nem oszlatom el magam körül a titkot. Persze hogy idegen vagyok nekik. Én egy Másik világot is ismerek, és odatartozónak érzem magam.

Úgy tengek-lengek itt az emberek közt, mint egy hontalan, hazátlan csavargó. S az vagyok, valóban. Még van egy valóraváltatlan ígéretem. Hogy visszamegyek vízi országba.

Ó, ha ismernétek! Ott láthatnátok estefelé a hidakon. A karfákra dőlve bámulok az elzubogó ezüstpiszkos vizekbe. Egy jelt várok, egy vízi jelt, vagy erőt ahhoz, hogy vissza tudjak térni Laillaliomhoz.

Mert ott vár lenn, a zöld éjszakában, házi koronájával a fejében, álmatlanul - azóta egész szépen megtanult aludni -, és a Csillagos Királylányt vigasztalja: - Meglásd, visszajön.

Igen, most már biztosan tudom, hiába keresem itt fenn a Csillagos Királylányt, lent él a vizekben, sápadtan, szomorúan, mivelhogy rám vár. És nem is hiába.

Mert egyszer visszamegyek.

1943

Első tétel

AZ ELVARÁZSOLT KIRÁLYFI
1924-1935

Becsukódtak mögöttem a kapuk!

Ó, hol vannak már a gyermekkor tündéri birodalmának útjai? Megtalálhatatlanul befútta őket az idő. Talán már magamban sem találnék vissza még egyszer. Hiába hunyom be a szemem, életem prelúdiuma oly távolról hangzik immár. Álom és fény küszködik bennem, homály és valóság. A Sziget, a csupa zenék, a színek, a játékok szigete elmerült. Lángba borították a gyertyák, melyek Anyácska ravatala mellett égtek. S aztán elnyelte a mélység. Egy ideig hallottam még zenefoszlányokat róla, föl-fölmerült bennem egy-egy kép. A hullámsír fölött néha-néha még megálltam képzeletben. Mind kevesebbszer, igaz, mert a végtelen tündérbirodalmak helyébe, az örvénylő, ingatag vizekre rávetült egy árnyék. Új életem árnya. A csipkék, a habok szétmálltak füstté és korommá. Zsivaj, zsibongó lárma nyomta el bennem a mind ritkábban felhangzó dallamokat. S ha néha még a távoli hullámokba néztem, a kastély tornyos csúcsai szétloccsantak a tükrén. Egyre ritkábban tudtam már felidézni magamban. Még emlékét is szétrombolta bennem a Város. Karcsú tornyok helyett otromba, füstös falak nehezedtek a hullámokra.

A tisztaság, az álom, a játék, a tündériség már lassan nem volt bennem sehol. Kiszívott, kivitt belőlem mindent a huzatos pesti bérkaszárnya. Mert ez volt az az árnyék, mi rávetült új életemre. Az összetört tündérbirodalom roncsaira. Egy pesti bérkaszárnya árnya.

A kettő között egy hét ha eltelt. De most úgy érzem, amikor elindulok a huzatos kapualjból, ahová a Szigetről érkeztem, mintha az a hét nem is engem választana ketté. Hiszen a szelek barátja, a bokrok vőlegénye, Anyácska kisfia annyira más volt. Szöszke, kócos angyal. Húgocska, a Csillagos Királylány kedvence.

Ó, hol volt már akkor Apám, az indus herceg? S hol volt az én szőkeségem? Egy hét alatt megbarnultam. Visszavonhatatlanul. S vele elhullott, elmúlott ifjúságom is.

Pedig csak ötéves voltam.

Ceruzarajz a fejemről

Ami az elkövetkező lapokon vár az olvasóra, korántsem oly szép és tiszta, mint a Csillagos Királylány volt. Mint ahogy rám is más évek, évtizedek vártak. Az itt következő emlékezéseket sokszor fogják megzavarni elmélkedéseim, sokszor szólok belé mai, harmincöt éves hangomon, ellentétéül annak, hogy huszonnégy éves koromban a prelúdiumhoz nem voltak kísérő szavaim. Nem is lehettek, mert az az első öt év hasonlíthatatlanul más volt bennem. Abból maradt meg a költő, ebből a másik harmincból fejlődött az ember olyanná, amilyen ma vagyok, az általános emberi életút felén. Szándékosan hangsúlyoztam így, mert abban nem hiszek, hogy még 35-öt megérjek.

Ahogy megindult bennem ez az emlékezésfolyamat, a vallomásáradat, egyszerre világosan éreztem, hogy ez dolgozott és dolgozik szívemben, agyamban már húszéves korom óta, és ezen dolgoztam én is szünös-szüntelen, akkor is, amikor a csillagokat néztem, akkor is, ami-

kor kábán, letaglózva hevertem az ágyamon, tehetetlenül, összetörve, mint most is, félelmektől, lázaktól riadtan.

Ezek a lapok, ha néhol mégoly regényesek lesznek is, inkább tanulmány szeretnének lenni, mint egyszerű krónika. Hogy mit akarok? A múltamat megvilágítani, felkutatni magam előtt. Rekonstruált - hamisított, de mégis hamisítatlan napló lesz ez egy emberről, akiben annyi ellentétes vonás volt és van. Az önarcképem.

Egy évvel ezelőtt gondoltam rá először. Akkor csak ez a címötlet merült fel bennem, homályosan érezve, hogy olyat szeretne adni, mint egy festő, aki tükörből, emlékezésből festi meg magát. Csakhogy amire a festőnek egyetlen lap elég, egy írónak 4-500 is kevés. Azonban a terjengősséget mindenképp el akarom kerülni. Hisz úgyis annyi elmosódott emlék, arc, tájék van bennem, amit nem érdemes felszínre hozni, megbolygatni.

Csak azt adom, ami élő, ami még ma is hat, munkál rajtam, további fejlődésemen, jövőmön. Mert sok-sok színből, fájdalomból, szenvedésből tevődtem össze olyanná, olyan ellentétessé, amilyen vagyok.

Két tükörbe kell néznem, hogy meglássam magam, s meg tudjam láttatni. Az egyik a könnyebb. Felállok, s odamegyek nagy, csiszolt tükröm elé. Egy kecses biedermeier sublót fölött lóg, melyen mérhetetlen rendetlenség van, akárcsak bennem. Hatalmas könyvtornyok - korántsem oly szépek, mint a kastély tornyai -, füzetek, cédulák, lapok mérhetetlen összevisszasága. Egy szürke nyakkendő tekeredzik köztük, mint egy kígyó. Mellette a piszkavas. Sokat eltakar mindez a tükörből s így belőlem is. Szinte csak a fejem marad meg. Az önarckép.

Elég magas vagyok. Bár ha oldalt fordulok, egyre hajlottabb a hátam. Szürke kabát van rajtam, és sötétkék ing. Hosszú évek óta eszelősen ebben járok. Mint ahogy régen feketében. De most még a jelenben vagyok, nem szállok le belőle a múltba. Ez az én szürke korszakom. Mint ahogy Picassónak vörös és kék korszakai voltak. Nemcsak a ruhám színét illetően szürke. Az életemet is.

Annyit írtam már le magam, húsz-huszonöt éves koromban. De mindig elpepecseltem az arcomat. Szétfolyó, lágy vonásokat örökítettem meg magamból, mert én magam is ilyen lágy voltam. Ma, azt hiszem, markánsabb már az egyéniségem. Prózaibb, szürkébb, de emberibb. Lássuk csak, mint mond a tükör.

Nagy, üstökszerű, barnásfekete haj. Sok-sok elszórt, ősz hajszállal. Különösen a jobb halántékom majdnem egészen deres. Nem vagyok szép, mint egykor hittem. Lányosságom húszéves korommal örökre eltűnt. Szürkéssárga, majdnem penészszínű bőröm van. Erősen borostás vagyok - két napja nem borotválkoztam -, az állam is az, a nyakam is, végig az ingemig. Karikás, mély gödrök a szemem alatt - hónapok óta rosszul alszom. Ma különösen rosszul vagyok, lázam is van. Nem mondhatni, hogy mindez a javamra válik. A szemem se szép különösebben. Nem fekete, csak sötétbarna. Nem szép árnyalatú. Fehérjén sok vörös ér van. Fölötte a szemöldököm aránylag jó ívelésű, össze is ér kicsit, de korántsem lenyűgöző, mint régen hittem. Homlokom eléggé ráncos; nem mélyek még, de már észrevehetőek. Hajam, egészen elöl, kezd némileg ritkulni. Az orrom hegyes, nem nagy, nem kicsiny, tetején szőrszálak nőnek. Szájam lilásan rózsaszín, keskeny, lapos, nem szép ívű. Az állam megdöbbentően kicsi, energiátlan, alig kétujjnyi. Mindez egy nem kövér, nem sovány arcon; inkább pogácsa formája van. Állam annyira nincs, hogy ha lesütöm a fejem, tokaszerű gyüremlés csügg le a nyakam elé. Profilból talán előnyösebb képet tudnék festeni magamról. Állam így sincs, de a fülem, az szép szabályos, fejemhez simuló kagyló. Állam egy vonalban van homlokom kiindulópontjával. Csak kissé lejt a homlokom, viszont annál feltűnőbb orrom elő-

szökellése. Orrcimpáim szépek, s arányos felső ajkam felett a bajuszom helye is. Így a szájam is szebb. Egész pici, rózsaszín folt.

De ez csak az egyik arckép. A felületes. Az a festő, aki csak ilyet tud festeni magáról, ügyes mesterember csupán, de nem nagy művész. Mert az ember hiányzik belőle, a jellem. Ami Rembrandt önarcképeiből nem hiányzott.

A másik arcképhez el kell indulnom a múltba - s a kettőre együtt mondhatom csak: önarckép. Önarckép, 1954. Harmincöt éves koromban. Mások emberélete útjának felén.

Elfelejtett szobák

Attól a pillanattól kezdve, hogy beléptem a Liliom utcai huzatos kapualjba, tíz év szinte szétbonthatatlanul folyik össze bennem, mint egy nagy, lázas betegség hónapjai. Ebben a tíz évben nem volt ünnepnap, nem volt költészet. Hogy mégis költő lett belőlem, író, jó vagy rossz - a rang itt nem fontos -, sokszor előttem is érthetetlen. Csak úgy tudom megmagyarázni magamban, hogy azokban az órákban, amikor költő voltam, a Sziget merült fel bennem, a rajta eltöltött öt hasonlíthatatlan évvel, a feledés hullámaiból. Csak ez adhatott erőt nekem, szárnyat a szavaimnak, lökést a képzeletemnek. Mert még azt sem tudom, hogy hol tanultam meg, nem a legrosszabbul, magyarul. Talán álmomban, talán könyvekből - pedig akkoriban még oly keveset olvastam. Hogy nevelőanyámtól nem tanultam meg, abban az egyben bizonyos vagyok.

Hideg és huzatos volt a lépcsőház, mint a legtöbb pesti bérkaszárnyáé. És sötét. Mint mindannyiunk élete benne. Az első emeleten laktak akkoriban nevelőanyámék. Mert még egyszer laktunk ebben a házban, tíz évre rá, az alatta lévő lakásban, a földszinten. Most, amikor az első emeleti lakásról írok, most is a földszinti van előttem, mert az már emlékezőbb korszakomhoz tartozik.

Ebből a képből írom le a fölsőt is, hiszen ugyanaz volt a beosztása. Nagy, hodályszerű előszobánk volt fent az első emeleten. Hajókofferek, különféle ládák torlaszolták el nagy részét. Jobb kéz felől nyílt a konyha, abból egy elég nagy cselédszoba. Itt is csak a tíz év múlvaira emlékszem. A fönti konyhához és cselédszobához kevés élményem fűződik.

Egy merül fel bennem. Ülök prüszkölve, habok között, egy nagy lavórban, valaki mosdat, az arca már nincs előttem. Egy dalt is hallok, de a szövegét nem értem már, kilengett belőlem, annyi sok mással együtt.

A kisszobáról - mert itt a fiúk laktak, nevelőanyám fia és unokaöccse - már több emlékem maradt meg.

Egy este jövünk haza, nevelőanyám bemegy valamiért a szobába, és összecsapja a kezét: Jesszus Mária!

Engem be sem engednek, és egy véres ágyterítőt hoz ki a konyhába, összefogva. Nyávogást hallok, és pici, hófehér cicafejek kukucskálnak ki egy rossz szakajtóból, ahová nevelőanyám betette őket.

Egy fűrészpor kócjancsit látok még, amit hetekig szorítottam a szívemhez, egyetlen barátomat az ellenséges, idegen házban. Aztán egy vasárnap délután ülök Fricivel és Ferivel a kisszobában. Hazudnék, ha azt írnám, hogy minden mondatra emlékszem, ami elhangzott, s valószínűleg mások is hazudtak. Itt is csak a helyzet van előttem, s a picike történet lényege. Ülök a két nagyfiúval, hiszen Frici hat, Feri nyolc évvel volt idősebb nálam. Akkoriban, ha együtt

voltunk, mindenféle varázslatos dolgokról meséltek. Én tátott szájjal hallgatom őket, két lekváros buktát szorongatva a markomban, mert vasárnap délben mindig lekváros bukta volt.

- Ha nekem adnád a buktádat - mondhatta Frici -, neked adnám holnapután a kis gumipoharamat...

Ó, a kis gumipohár! Mennyi mindent meséltek róla. Likőröspohár nagyságú volt, és nem ám közönséges pohár! Mert akinek a birtokában volt, annak egy napkeltekor csak nyugat felé kellett hajolnia, s ha elmormogta a varázsigét, máris olyan állattá változott, amilyenné akart. Hát ezt a varázspoharat helyezte nekem kilátásba Frici, ha neki adom a buktát.

A gumipoharat nem kaptam meg, de azért így is, varázsszavak mormogása nélkül is állat lett belőlem. Méghozzá nagy állat.

- Te ló - mondta egyszerűen nevelőanyám, mikor elpanaszoltam buktáim szívbe markoló sorsát. De a buktát nem kaptam meg. Csak bunyót helyette, mert árulkodásomért ráadásul még jól elpüfölt a két nagyobb fiú.

Hiszékeny voltam, s vagyok sokszor ma is. Még néhány évvel ezelőtt is előfordult, hogy becsaptak. Barátaim között vannak, akik krónikus ugratóim. 1947-ben egy gyereklap főmunkatársa voltam, s egyik nap legugratósabb barátom mesélt nekem arról, hogy Olaszországban olyan kutyafajta tenyésztésével kísérleteznek, amelyiken sakktáblaszerűen váltakoznak a fehér és fekete foltok. Megírtam ezt a szenzációs hírt - mondanom se kell, majdnem kidobtak vele. De ott legalább nem vertek meg.

Hiába kellett nevelőanyámat Anyukának szólítanom, mégiscsak ellenséges és idegen ház volt az számomra - a Sziget után. Pedig azok az évek még nem is voltak borzalmasak. Mit lát egy ötéves kisfiúcska a körülötte zajló életekből? Legfeljebb csak érez. Rossz, hideg, kellemetlen érzéseket.

Annyit tudok, hogy már akkor is roppant magányos voltam. Nem koraérett, felnőttet majmoló gyerek, csak magányos, olthatatlanul magányos. Nem voltak pajtásaim, barátaim. Senki nem játszott velem, és én se játszottam senkivel. A házból a mosónénink kislányára emlékszem csak, egyszer vagy kétszer lehettem nála; csupa pattanás, gömbölyű képű, nálam idősebb kamasz lányocska volt Ilus. Azt tudom, hogy egy délelőtt bent játszottam szoba-konyhás, udvari lakásukban Ilus bababútorával. Pedig akkor még nem voltam nőies se. Semmilyen nem voltam.

Ó, voltak nekem is játékaim, de milyen semmiségek voltak a Sziget játékai után! Érdekes, hogy leginkább szobákra emlékszem ezekből az évekből. Az ebédlőben játszom egy karácsony délelőtt színes építőkockákkal. A képesfüzetből próbálom összeállítani. Nem nagyon sikerül. Nem volt sok kézügyességem, mint ahogy mai napig sincs.

Aztán egy bukfencjancsira emlékszem, amit egy másik karácsonykor a Jézuska bent felejtett a szekrényben, s csak pár nap múlva kaptam meg. Ez nagyon sokáig megvolt, szerettem is nagyon.

A karácsonyt csak a borleves miatt vártam nevelőanyáméknál. Az kicsit visszaringatott régi, elmerült karácsonyaimba. S amikor elkezdte nevelőanyám a *Mennyből az angyal*-t, behunytam a szemem. Könnyek csillogtak pilláimon. Anyácskát láttam és Húgocskát. Meg Apámat. Azokat, akik már nem voltak sehol.

A Jézuska, ahogy mentünk bele az évekbe, mindig kevesebb játékot hozott, és egyre több „hasznos” ajándékot. Otromba cipőket, durva harisnyákat. Nem emlékszem, hogy valaha is kaptam volna máskor ajándékot, mint karácsonykor. A nyuszi csak egy-két piros tojást hozott,

kis cukorkát, névnapomról, születésnapomról a legtöbbször megfeledkeztek. Lassan már én se tartottam őket számon, akárcsak ma. A karácsony hozta mindazt, amiben egy évig járnom kellett. Ma sem értem ezt a gondolkodásmódot, ezt az egy napra összpontosított jótékonykodást. Mert utána órákig kellett, órákig? - hetekig hálálkodni a „gazdag" Jézuskáért. Ahogy múltak az évek, egyre gyérültek az ajándékok - s egyre ritkábban hunytam be a szemem a *Mennyből az angyal*-ra. Fájt visszaidézni ilyenkor a múltat. Szívet tépő, fojtogató szorongatás volt a torkomban. Ha néha kirobbant, azt hitték, az örömtől sírok. Nem tiltakoztam.

Az ebédlőből nyílott a hálószoba. Ehhez fűződik talán a legtöbb emlékem. Az ajtó melletti fal két oldalán volt egy-egy ágy. A túlsóval szemközt két szekrény. Az innensővel szemben egy dívány. A túlsó ágyban aludt nevelőanyám. Feje fölött régimódi sétapálcás ingaóra ketyegett. Minden negyed, fél, háromnegyed és egész órát ütött. Sokszor ez volt a vigasztalóm, ha egy-egy éjjel felriadtam. Ketyegését hallgattam, ütését számoltam, míg álomba nem ringatott újból. Mert már akkor is rossz alvó voltam. Ha most pillanatnyilag átfutok sok-sok éven magamban, úgy érzem, hogy kevésben változik meg az ember, illetve vannak, amik végigkísérik. Mint a hiszékenység, a rossz alvás.

Három szentkép lógott a hálóban.

A dívány felett egy Szűz Mária-kép lobogó, kék tunikával és nagy, barna hajjal. Összetett kezével a semmiben szárnyalt, feje körül dicsfénnyel. Ha ma visszaemlékszem rájuk, látom, hogy giccses olajfestmény-utánzatok voltak, pontosan a kettős ágy fölé valók. Akkor még nem mondhatni, hogy fejlett esztétikai ízlésem lehetett, hiszen még nem láttam sem jobbakat, sem rosszabbakat náluk, de nem szerettem őket. Különösen a Szűz Mária ellenpárját, a piros tónusú „Jézus Szentséges Szívét". Borzasztott rikító pirossága, a piros palást, a piros szívből kicsapó piros lángok - azóta sem tudtam elfelejteni.

Még a legkevésbé a *Jézus az olajfák hegyén*-től féltem. Az Olajfák hegye kisebb volt Jézus fejénél, de legalább volt valami távoli hangulata. Ez előtt térdeltem esténként az ágyon, vég nélküli imákat mormolva, melyeket nem értettem. Minden este el kellett hangosan imádkoznom a Miatyánkot, az Üdvözlégy Máriát, a Hiszekegyet és az Angyali Üdvözletet - három Üdvözlégy Máriával. Az álmosságtól majd leragadt a szemem, de csak kellett kelepelnem az értelmetlen szavakat. Mert senki sem magyarázta meg, s ha kérdezősködtem, pofon legyintettek, mintha tréfát űznék belőle. Nem értettem, mi az az „igetestélő", mert azt tudtam, hogy mi az ágy - s az ágyon; asztal - s az asztalon, s így képzeltem el ezt a szót is; igetestélő - igetestélőn. Ötéves korában honnan sejtse egy gyerek, akinek semmit nem magyaráznak meg, hogy mit is jelenthetnek ezek? A Hiszekegy-gyel ugyanennyi bajom volt. A Miatyánkot értettem még a legjobban. S ahogy az Üdvözlégy Máriára gondolok, az is csak lélektelenül zakatolt bennem, lélektelenül pergett az ajkamról: „...malaszttal teljes, áldott a te méhednek gyümölcse. Jézus." Ilyenkor körtefák jelentek meg előttem, hintaszékkel és távolban zsongó méhkasokkal. Bárhogy próbáltam figyelni, nem sikerült. Mint ahogy azóta se. Iskolában is, ha valamit leckeszerűen mondtam fel, nem tudtam, hogy mit mondok. Azért sültem bele mindannyiszor, mert az eszem egész másutt járt. A szám mondott valami szöveget, s bennem napsugaras mezők nyíltak ki, búzavirág-, pipacs-, margarétafoltokkal. S ma is nagyon sokszor vagyok így. Ha hangosan olvasok, gyakran elkalandozom, és mindig azon veszem észre magam, hogy már rég nem vagyok ott az olvasott szövegnél.

Még egy emlékem fűződik a hálószobához. Állok egy széken, az ajtófélfánál. Fölöttem tízcentinyire egy drótfogaska van. Kezemben madzag, és egyik végét ráerősítem a fogasra. A másikból hurkot csinálok, és a nyakamba teszem. Akasztósdit játszom. Senki nem játszik velem, hát én játszom magammal. Ebben a percben nyílik az ebédlőajtó, nevelőanyám lép be, s ahogy meglát, összecsapja a kezét.

- Jesszus Mária! Gyurka, mit csinálsz?

Odarohan hozzám, leráncigál a székről jajgatva. Még évek múlva is azt hajtogatta, hogy ha kicsúszik akkor alólam a szék, senki se menti meg a börtöntől. Mert azt hiszik, hogy ő akasztott fel. Magát féltette, nem engem. Pedig csak játék volt. Dehogy akartam én öngyilkos lenni! Nem mintha szerettem volna élni, de öngyilkos sose akartam lenni. Éppoly unalmasnak tartottam a halált, mint az életet.

S az inhalálások! Hányszor szenvedtem ebben a szobában a lepedő- és takarósátrak alá görnyedve a kamilla- és hársfatea fanyar gőzeitől, hányszor fuldokoltam a görcsbe szorító köhögésektől, a szamárköhögés sípoló rémületétől s máskor hörghurutoktól, melyektől máig se szabadultam meg, s kísérnek végig, a sírig!

Felnyitottam néhány régi szobát, és velük kinyílt bennem az emlékezés.

Elfelejtett arcok, élő emlékek

Nem regényt írok, nem krónikát. Akik részletesen feltámasztanak minden csip-csup eseményt gyerekkorukból, érzésem szerint hazudnak. Én legalábbis sok mindenre nem emlékszem vissza tisztán. Hiszen egy fél órával előbb elhangzott párbeszédet sem tudnék visszaadni híven, hogy állíthatnám hát ezt húsz-harminc év távolában? Mint már említettem, ötéves korom előtti életem jobban él bennem, mint ami aztán következett, tizenötig. Ebből a koromból inkább csak belső történéseim vannak, azok se nagyon. Harmincöt év majdnem tizenháromezer nap. A napok, hónapok, évek szakadatlan, egymásba fonódó láncolatából alig-alig emelkedik ki valami. Alig van benne pár nagy élmény, pár említésre méltó esemény.

Gyerekcsínyek? Nem voltam valami eleven kisfiú. Az utcánkban volt egy zöldségkereskedés, tavasztól őszig kint volt az áruja a boltajtó előtt. Egyszer belemarkoltam egy kosár szilvába. Alaposan elvertek érte otthon. Csíny volt ez? Emlék vagy élmény? Ismerkedés a társadalommal. Azért is engem vertek el, amikor tőlem vették el a buktát, azért is, amikor én vettem el a szilvát. Lopás volt? Ha egyszer nem volt pénzem, hogy adhattam volna érte pénzt? S ha annyira kívántam azt a szilvát? Ha nem kívántam volna, biztosan nem markolok bele.

S hogy néha osztálytársaimmal iskola után becsöngetősdit játszottunk a hazafelé vivő utcákban, ez csíny? S hogy itt is én ittam meg a levét, mert én voltam a legélhetetlenebb, én tudtam a legkevésbé futni? Hogy összecsináltam magam a rémülettől, mert elkapott az egyik házmester? Micsoda ez? Csíny, regénytéma, tanulmánymag? Emlék, futó kis emlék, melyből százat összeírva unalmat párolna csak az ember, és lopná a papirost.

Mit írjak az iskoláról? Nem voltam jó tanuló. Másoljam ki a bizonyítványaimat? Nem mondana semmit. Még csak meg sem nézem most őket. Arról akarok írni, ami él bennem. Hogy egyszer egyest kaptam magyarból, másszor hármast? Biztosan megérdemeltem. Harmadik elemiben például megbuktam fogalmazásból. Milyen következtetést lehetne ebből levonni? Hogy meg is látszik rajtam, mert ma sem tudok írni? Nem olyan idők ezek életemből, hogy élcelődni lehetne felettük. Kialakulatlan, olykor már beszélni tudó kis embrió voltam csupán.

Biztosan nagy kínnal, úgy-ahogy belém verték, akár a többibe, az ábécét meg az egyszeregyet. Nem voltam tele tudásszomjjal, nem tanultam meg már négyéves koromban írni a homokban, mert palatáblára nem volt pénzünk. Az ilyesmi szép volna és hangzatos, csak az én esetemben nem volna igaz. Márpedig csak az igaz szép.

Megtanultam a betűket, s bár fogalmazásból megbuktam, valamelyest mégis megtanultam írni. Míg azok, akik akkor jelest kaptak... Hol vannak már azok? Milyen irodák mélyén körmölnek, mások unt szavait másolva örökké? Míg én a megtanult betűkből új lejtésű mondatokat próbálok összeterelni, ha nem is mindig sikerrel. A vágy legalábbis bennem él.

Hol vannak? Egyetlen arcra, egyetlen névre sem emlékszem vissza. Pedig egy fiókom mélyén néhány régi iskolai csoportképet őrzök. Ha olykor előveszem, soha nem látott arcok néznek róla rám. Ezekkel jártam én valaha együtt? Kik ezek? A nevek nincsenek feljegyezve, lehet, hogy ma is ismerek olyanokat, akikkel valaha együtt jártam, lehet, de ha valaki ezt a szemembe is mondaná, hiába szállnék le magamba, múltamba, nem találnám őket.

Kilencéves koromig laktunk első ízben a Liliom utcában. A költözések jelentették akkori életemben mindig a lemérhető, az emlékezetes határköveket - mint ahogy később is a költözések; egy-egy arc, amire emlékszem; egy-egy lány, akit nem tudtam elfelejteni. Amiket és akiket nem vitt ki belőlem visszahozhatatlanul a huzat, a felejtés.

Most csak kilencéves koromig próbálom felhozni az elfelejtett múltból még megmaradt emlékeimet. Az emlékezés bennem olyan, mint egy tó hullámverése. Körökben, egyre táguló körökben jön, feltartóztathatatlanul, míg el nem simul a tükre. S aztán másutt bomlik meg a víztükör, más emlékek tódulnak fel, s nyomában ismét mások. S ami kicsit kimagaslik, olyan, mint egy-egy szirt az elfelejtett múlt tengerében.

Nem hiszek az időrend szerinti emlékezésben. Aki napról napra, évről évre haladva emlékezik, lehet hogy jobban emlékezik, de nem hiszem, hogy mélyek, még mindig hangzóak az emlékei. Egy elfelejtett szobát kell kinyitnunk, egy elmosódott arcot felidéznünk, s olyan pillanatok merülnek fel bennünk hullámverésszerűen, amik máskülönben talán soha. Így még hangokat, beszédfoszlányokat is hallok néha. Ez az igazi emlékezés; a születtem, ez történt - az történt: csak regény, csak irodalom, minden, de nem élet.

Nem emlékszem osztálytársaimra, talán csak a terem nagy ablakai élnek bennem, melyek az Ipar utcára néztek, s egy ködös, sötét téli délelőtt, amikor villanyfénynél rajzolunk, különféle színes ceruzákkal. Aztán egy másik délelőtt, amikor kiráncigál megszégyenítésül a tanító néni a katedrára, mert tetvek ugráltak ki a hajamból. Nagy, bozontos hajam volt, olyasféle, amilyen a mostani üstököm. Kislányos, bubifrizurás hajam volt, egészen a nyakszirtemig ért, talán nekem egyedül az osztályban. Később büntetésből állandóan kopasz voltam, nyolc éven át, télen-nyáron. S ez a régire emlékeztető hajam nyolcadik gimnazista korom óta van, csak akkor sikerült újra kivívnom, kiharcolnom nevelőanyámtól.

A másik, amire emlékszem, egy könyv, az első, amit én szereztem. Jutalmul kaptam elsős koromban. Van egy régi képem, ez a könyv is rajta van. Bubifrizurásan, matrózruhában állok, és odatámasztom egy széknek. Valószínűleg nevelőanyám kívánta a megörökítésnek ezt a formáját. *Pocok Palkó kalandjai* - ez volt a címe. S arra emlékszem már csak belőle, hogy egy viharos nyári nap egy gazda belerúg egy hasas kutyába. Hogy azt a kutyát hívták-e Pocok Palkónak - nem tudom már. Tizenöt éve vásárolok könyveket, Pest valamennyi antikváriumát százszor meg százszor feltúrtam - nem ugyan a Pocok Palkóért -, mégse került azóta a kezembe.

Pedig nagy hatással lehetett rám, öntudatlanul is. Minthogy mennyi könyvemben, mennyi címemben fordul elő ez a szó: kaland. S a kutyákat is azóta szeretem - holott egyszer volt csak kiskutyám. De ez máskor volt, később. Nem ezt gyűrűzi fel bennem a hullámverés. Hanem még néhány könyvet.

Tizenhat éves koromig megdöbbentően keveset olvastam. Nem érdekelt, vagy nem tudom, mi volt a magyarázata. Andersen ma is bennem él, meg egy-két mese az Ezeregyéjből, de ezt még

mind a Szigetről hoztam magammal. A *Kokurdán Máriusz*-t sem találtam meg többet sehol, se könyveseknél, se könyvtárakban. Volt benne egy polip, egy hajóra szabadult talán, mert valaki a kazánhoz vezető úton küszködik vele, baltával vagdalva számtalan karjait. Aztán csak arra emlékszem, hogy a hajó elsüllyedt, s körülbelül ez lehetett az utolsó mondat: Kokurdán Máriusz lelke lebegett a végtelen vizek felett. Azóta bennem él, él bennem a tenger, bár még sose láttam, s talán nem is fogom. Él bennem, s tudom, hogy nem csalódnék.

Egy van csak meg e régi-régi könyveim közül. A *Tuskó Matyi kalandjai* - nem a régi példánynyom, de ugyanannak a kiadásnak más lenyomata. A *Tuskó Matyi* a *Pinocchio* magyarított átdolgozása. Erre a könyvre emlékszem a legrészletesebben. Valamiért a múlt évben elolvastam, de az újraolvasás már lepergett rólam, s most újra csak a régi, gyerekkori élményre emlékszem. A kaland itt is megvan a címben, ami annyit kísért azóta is. Hatott, érzem, hogy hatott a stílusomra is, mindenesetre világlátásomra, s ahogy én is írok gyerekkönyveket. A gyermekkori kép él bennem elfelejthetetlenül - nem felnőtt, tudatos hatásról van itt szó.

Agyhártyagyulladásom éjjele

Hogy ilyen szeszélyes, kihagyásos és rostáló lett az emlékezetem, valószínűleg az agyhártyagyulladásom következménye. Az inhalálások rémületéről már beszéltem, aztán sorozatos orr- és fülvérzéseim következtek, hogy éjszakánként átrohantak velem, pokrócokba bugyolálva, a szomszédos Fehérkereszt gyermekkórházba. Egyszer egy szép, színes, tréfás cserkészzsebkendőm, melyet nagyon szerettem, merő vér lett.

Agyhártyagyulladásom éjjele - így írtam róla húsz évvel később a *Csillagkaraván*-ban -, s ma is igaznak érzem. Mert semmi emlékem nincs róla, éjjel volt számomra végig. Aztán egy reggel ülök az ágyamon, malmot játszom egy szomszéd kisfiúval, aki már járó beteg. S később szavakat hallok, amiket nevelőanyám mond másoknak:

- Azt mondták a kórházban, jobb, ha meghal, mert így hülye lesz szegényke egész életére.

Nem haltam belé, mint annyi más egyébbe sem, bár hasonló egykedvűséggel feküdtem mindig kórházakban, szanatóriumi ágyakon vagy otthon, amikor beteg voltam. Hiába nem kellett soha az élet, az élet jött, az élet maradt, az élet nem hagyott el.

Négy év múlt el így összefolyva, szétválaszthatatlanul. Szobák, néhány könyv s egy-két köröttem lévő arc. Még nem írtam róluk, mert csak később alakultak ki bennem olyanná, amilyenek ma is, fájó, mély sebekké.

Nevelőanyám, Frici. S aztán egy közömbös arc, Mariska, a cseléd. És egy kedves arc, Kornél bácsi. Az egyetlen arc volt közelemben, akit szerettem, s aki talán szintén szeretett.

Dátumok. Nem szabad, nem szabad...

Egy kora őszi reggelen, 1928 őszén hatalmas bútorszállító kocsi állt meg a Liliom utcai ház előtt. A huzatos kapualjból s az utcáról hamar felszívódtak a bútorok, be a mérhetetlenül nagy kocsiba. Vagy csak nekem volt olyan nagy? Nem, mert manapság is gyakorta elcsodálkozom a vasúti kocsi nagyságú alkotmányokon.

Először írtam le dátumot, minthogy a dátumoknak végső fokon oly kevés közük van az ember belső életéhez, fejlődéséhez. A dátumokat egy ideig, amíg fontos az embernek, hiúsági okok-

ból vagy figyelmességből, megjegyzi az ember, aztán jön a huzat. Így felejtették el, ahogy mentünk bele az évekbe, először a névnapjaimat, aztán a születésnapjaimat, s aztán később, dacból s viszonzásképp, így felejtettem el én is az apróbb szerelmi fordulókat. Az első hónapokban tudta még az ember, aztán egyre ködösebb lett.

Egyszer, hosszú évekkel később - csak most ezt veri fel bennem a hullámzás, azért írok róla - halálosan megbántott „Sínadrág", hogy évek távolában megismerkedésünk dátumát öt nappal elvétette. Bennem annyira élt még évek múlva is az a nap, olyan élményszerű volt, hogy hihetetlenül fájt e tévedés, mert azt hittem, neki nem jelenthette ugyanazt. Ma, hogy jobban magamba nézek, megértem ezeket a csuszamlásokat.

Egy szerelem kezdete csupa dátum. A megismerkedés, az első randevú, az első meghitt séta, az első érzékenyebb kézfogás, egymásba karolás, az első csók, az első vallomás, az az első érzéki összeborulás, az első ajándék, az első civódás s utána az első kibékülés - de mit folytassam? Ha egy szerelem - mint ahogy korunk megköveteli - elég rohamos, a hónap minden napjára esne valami ünneplésre, megemlékezésre méltó forduló.

És az évekkel egyre inkább szállva az ember hovatovább már csak egyetlen napra emlékezik: születése napjára. S talán még ezt is elfelejtené, ha nem gyötörnék vele állandóan, különféle ívek kitöltésénél, ha nem volna számtalan igazolványába, melyet napról napra mutogat, árkus betűkkel belevésve. S ez megmutatja a dátumok őszinteségét. Egyetlen napot tud biztosan az ember, azt, amiről nincsenek is személyes emlékei, élményei, hiszen csak mások bemondása alapján van róla tudomása. Ezért a lehető legkevesebb dátummal találkozunk ezeknek az emlékezéseknek során.

Pedig én később, húsz-harminc éves korom közt, mennyire a dátumok megszállottja voltam! Eszelősen forgattam az irodalomtörténeteket, rémülten figyelve, ki mikor tette első irodalmi kísérleteit, ki mikor alkotta első remekművét. Tíz évig tartott bennem ez a téboly, s már elcsitult, talán örökre, hiszen ebből sosem tudtam semmit kiokoskodni magamat illetően - mert gondolhatják, hogy minden dátumra a magam igazolásához volt szükségem.

Rimbaud 15 éves korában, Ady 29, X 50, Y 71 - mit számít mindez? Különösen annak, aki későn érik, mint ahogy én későn értem.

Dátumok! Milyen tréfák ezek! Az elmúlt hetekben felhívott Ágnes, második feleségem, s gratulált házassági évfordulónkhoz.

- Azt tudom, hogy ötödik, de mikor esküdtünk? Január tizedikén...

- Kilencedikén... - mondom mélabúsan.

- Mindig azt hittem, hogy tizedikén...

S ezt is egy Kosztolányi összes verseiből tudta meg, amit egyszer ajándékba adtam neki. Egy kórházban forgatta, és úgy ahogy volt, hálóingben szaladt le a telefonhoz.

Olyan volt ez a Kosztolányi-kötet, mint a régiek legforgatottabb könyve, a kalendárium, melybe beírták a fontosabb dátumokat, eseményeiket: Január 27 - Józsi fiam születése, március 7 - meghalt az Erzsike, április 21 - megellett a Bimbó...

Így írta be Ágnes is a dátumait ebbe a könyvbe, a házaséletben annyira fontos hónapi dátumokat, egy női élet naplóját, mert mennyi rémületet, civódást, kétségbeesést, őrjöngést jelez egy hiány, egy dátum kimaradása; szívdobogásokat, sírásokat, ájulásokat, öklendezéseket és pénzhajhászásokat, orvos után futkosást, magatehetetlen várakozásokat a hallban... de hagyjuk ezeket későbbre, mert akkor még mindezt, 1928 őszén nem így képzeltem el, nem így ábrándoztam róla.

Mert akkoriban már kezdtem valamelyest nyiladozni. Zsenge értelmecském olyan volt, mint a kagyló, amibe belekerül egy porszem, és gyöngyszemet terem. Sok-sok porszem került belé, egy-egy gyöngyféleség már ki is alakult bennem, de sok, nagyon sok még születendő állapotban van - s talán csak húsz-harminc év múlva szilárdul meg egészen, csak akkor kapja meg igazi fényét - ha élek.

Ültem a bútorszállító kocsin, a bakon. A kocsis nagyokat csördített a lovak közé, és méltóságteljesen hömpölyögtünk a hatalmas házak közül mind alacsonyabbak és alacsonyabbak közé, a Városból a falura. Mert Pesterzsébetre költöztünk, a Sas utcába.

Ültem a bakon, s valószínűleg eszembe jutott addigi életem. Valószínűleg. Hiszen ma is valahányszor utazom, számadást készítek magamban a múltról, kipillantással, várakozással a jövőbe. Hajón, vonaton, autón - minden olyan esetben, amikor elhagyom Pestet, ahonnan annyiszor elindultam már, s ahová még mindig visszatértem.

Évek múltak el, hogy nem utaztam, hogy be voltam zárva a Liliom utca kétszobás lakásának szűk birodalmába. Még ha birodalom lett volna! De csak fegyház volt, börtön a számomra, tele tilalomfával. Ebben a lakásban, ebben az életben semmi sem volt szabad, mindenre az volt a válasz, ahogy az ember egy értelmetlen kölyökkutyával bánik: nem szabad, nem szabad.

Ha egyszer-egyszer levittek a Ferenc térre, ott is minden „nem szabad" volt. Nem szabad volt a homokban játszanom, más gyerekekkel barátkoznom, rollereznem, hintáznom, a fűre lépnem, az orromat piszkálnom, sírnom, nevetnem - semmi sem volt szabad. - Hogy ilyet nem csinál egy úrifiú - pedig hol voltam én az úrifiútól! Azt hiszem, karba font kézzel vagy vigyázzban kellett volna állnom órákon át a pad előtt, ahol nevelőanyám trécselt - hogy egyszer kivívjam elismerését. De ilyen önfeláldozó és hülye már akkor se voltam.

S esténként, ha ima után még nem süllyedtem bele azonnal az álomba, vagy éjszakánként, ha felmerültem belőle, titokzatos tervek bontakoztak bennem egy világról, egy szobáról, egy Ferenc térről, egy életről, ahol nincs az a szó, hogy nem szabad. Ahol minden szabad. Szabad az orromat piszkálnom, nyávognom, visszafeleselnem, ahol nem vernek meg, ha a vendég elmegy, és én voltam olyan szemtelen, és nem mondtam azt a paprikás csirkére:

- Köszönöm szépen, nem kérek belőle, mert nem vagyok éhes - mint ahogy ez nemegyszer előfordult rövid kis életem folyamán.

S ha visszagondolok, ez a „minden szabad" világ veszedelmesen hasonlít ahhoz, amit később, főleg az utóbbi időkben magam köré építettem.

A múltba, a Szigetre már nem menekülhettem, mert csak felsírtam olyankor a szívet tépő fájdalomtól. A keserves jelen helyett csak egy maradt. Valami fényes, csodálatos jövőről való ábrándozás. Nem külső karrierekre gondoltam: világhódító hadvezér, király, nagy hatalmú miniszter már akkor se akartam lenni, nem ezt tartottam az emberi élet csúcsának. Gomolygó vágyakozások voltak ezek csupán. Legtöbbször megfogalmazatlanok, de *én* voltam benne, *én* voltam a központ. Barátaim voltak, feleségem volt, gazdag voltam. Gazdagságra gondoltam, én, aki aztán húsz évig aszketikusan tagadtam a pénz hatalmát. Öt-hat évesen több gyakorlati érzékem volt a világról, mint aztán harminc éven át. De könnyű is volt akkor, hiszen láttam, ha pénzem lett volna, nem vernek el a szilváért, ha pénzem lett volna, lett volna rollerom, ami így sohasem volt, vehettem volna csokoládét a tízpercben, mint a többiek, amit így soha nem vehettem. S később, a költői álmodozások idejére - minek kellett volna a pénz? Csak tönkretett volna, megölte volna bennem a költőt, az álmodozót, mint ahogy később, amikor a pénz ízét és hatalmát megismertem, meg is ölte. De addig még húsz év volt hátra.

Ebben az időben voltak, öt-hat éves koromban, első szexuális képzelgéseim. Ez a porszem valószínűleg Fricitől vagy Feritől kerülhetett belém, hiszen velük voltam a legközelebbi kapcsolatban. Ima után vagy éji felriadásaimon ez is foglalkoztatott. A szerelem lényegéről értesültem, csak merőben más elképzeléseim voltak, mondhatni még tíz évig, a gyakorlati megvalósításáról.

Azt tudom, hogy ilyenkor elváltam magamtól, kiléptem magamból, mint egy harmadik személy, és úgy is néztem magamat lehunyt szemhéjaim mögött, mint egy mozivásznon. Mert a jelenet lejátszódott bennem. Kezdetben nevelőanyám volt ez a nő, egyszer-egyszer Mariskával is próbálkoztam, a cseléddel, aztán, ha egy-egy néni jött hozzánk, aki megtetszett, amíg emlékeztem rá, de mindet hamar meguntam, s akkor ködös, árnyas arcú alakok vették át a helyét. Arra emlékszem, hogy ezek a nők sohasem voltak soványak, mint ahogy ma is a telt női testek vannak csak rám igazán hatással.

Meztelenül jelentünk meg magam előtt, a legtöbbször állva. Olyan álló helyzetben, mint a vigyázzállás. A nő háttal volt felém, én átöleltem, a melleit szorongattam, s a férfiasságom, mely derékszögben állt el tőlem, eltűnt valahová. Minthogy nőt sohasem láttam addig, kislányokat se, csak magamról ítélhettem, az én testi berendezésem alapján, az öl helyett egyéb nyílásokra gondolva. Tíz évig éltem ebben a hitben - de az igazi felvilágosulásomat annak helyén mondom el.

Egyetlen mozdulat nem történt, ami a szerelem folyamatára jellemző, fogalmam se volt, hogy ez fájdalommal, kéjjel jár, hogy a férfinál egy öklendező, görcsös vonaglás a következménye - csak eljátszottam a képzeletemmel. Arra soha nem is gondoltam akkoriban, hogy a paplan alatt megfogjam magam, vagy hogy magammal játsszam. Rémület élt bennem tőle, mert nevelőanyám állandóan rémisztgetett, ha csak véletlenül megvakarództam is.

- Hol a kezed? Vigyázz, letöröm a kezed, levágom a kezed!

Ezek a képzelgések azonban csak pillanatokig tartottak, mert belépett az őrangyal, és varázshatalmára minden összeomlott. A szó szerint értve, mert abban a pillanatban a vásznon a nő és én elveszítettük testi, dimenziós kiterjedésünket, a nő is, én is olyan laposak lettünk, mint a papundekliből kivágott, egysíkú játékok. Ilyen egyszerre lapos, festett testekkel nem tudtam folytatni tovább a játékot, más után kellett néznem.

Ezzel a múlttal mögöttem érkezett meg a bútorszállító kocsi Pesterzsébetre, első állomáshelyünkre, a Sas utcába.

A Sas utcai ház

Udvartalan, négyszobás sarokház volt új lakásunk. Csak egy kis fedett verandája él bennem, s egy szomszéd kertre néző szoba, ahol aludtam, és ahol a napok nagy részét is töltöttem. Nem maradtunk sokáig itt, de néhány emlékem tartósan idefűz.

Itt már jobban éreztem az időt, az idő fogalmát, talán először életemben. Kornél bácsi előfizetett nekem a Tündérvásárra. Azelőtt egy évben öt-hat dátumról tudtam csak. Névnapom, a születésnapom, a Mikulás, a Karácsony, az év vége, a bizonyítványosztás. Ezeket vártam. Még egy dátum volt kicsi életemben, de akkoriban még nem sürgettem: a tanévkezdet rémületét még nem vártam.

Ez már az időmérték volt, két hét, a laptól az újabb lapig. A meséket nem nagyon szerettem, fárasztottak, untattak. Mit adhattak nekem Andersen, az Ezeregyéj, a Tuskó Matyi után?

S mennyire igazam volt! Ösztönös kritikus voltam már kilencéves koromban, csak a szó nem volt meg rá bennem. Mennyire igazam volt! Néhány éve, lapszerkesztés közben végigfutottam ezeket az évfolyamokat. Semmit sem találtam bennük olyat, ami megfogott volna, ha akkoriból nem emlékeztem rá. S valószínűleg, öntudatlanul, innen indult el bennem az a vágy, olyat írni gyerekeknek, amilyent én is szerettem volna olvasni gyerekkoromban.

A legjobban a Lekvár Peti és Misi kalandjait szerettem - lám, itt is megint a kaland! Szinte azért vártam a lapot. Verseire nem emlékszem vissza, de a név jó volt, a számról számra ismétlődés is, az azonos, ismerős alakok is. Ilyeneket magam is írtam már, és szándékomban is van még jó egynéhány. A képek feltétlenül szükségesek voltak hozzá, mert azokra inkább emlékszem. Lekvár Peti és Misi voltak akkoriban egyetlen barátaim.

A másik, amit szerettem, a kivágható és felragasztható, összeállítható bábuk, házikók, bábszínházak voltak. Nem volt kézügyességem, mint ahogy mai napig sincs, mégis oly szívesen elpepecseltem ezekkel - jobban, mint más játékokkal. A teremtés, az alkotás csírái, első ösztöne volt bennem. Életet lehelni egy nem élő anyagba, mert ezek tőlem kapták az életüket, az én teremtményeim voltak. A szabad világ, az én szabad világom sorstársai és hírnökei, mert nem szolgálói voltak. Akkor se volt bennem kifejezett uralkodási vágy, mint ahogy ma sem dicsekedhetek, nem hivalkodhatok vele.

Csak megalkottam őket, egy ideig velük aludtam, a szívemhez szorítva kis kartontestüket, nekik dünnyögve, pusmogva a dunyha, a paplan alatt, aztán elfelejtettem mindent - újabb benyomások értek, újabb kivágható játékokat hozott a Tündérvásár. Csak játszottam velük, s míg játszottam, a képzeletem elkalandozott. Talán napsugaras tájakra, talán a tengerre, hol Kokurdán Máriusz barátja voltam, talán a jövőmbe, mely szintén napsugaras volt, valami tisztább, álombelibb sugárzással, mint a valódi tájak.

Soha nem fogalmaztam meg semmit magamban szavakkal, mint ma sem, hacsak nem papírra vetem őket. Árny- és fényfoltok úszkáltak bennem, ködök, érzéshullámok, arc nélküli alakok, egy-egy szófoszlány, de sohasem nyomtatott sorok, sohasem bekezdések, sohasem oldalak.

Nem is játszottam a bábukkal kigondolt történeteket, párbeszédet sohasem adtam a szájukba - valószínűleg ezért sincs ma sem különösebb érzék a történések, a színdarabok, a hangjátékok mesterségbeli trükkjei, fordulatai, elmés csevelyei iránt bennem.

Mit változtam hatéves, négyéves korom óta? Egyszer megkérdeztem magamtól egy naplótöredékben. Semmit, állapítottam meg, mert az égre csak annyit tudtam egy évvel ezelőtt is végső megfogalmazásul mondani, mint négyéves koromban, hogy: ég.

Egyszerű kis fehér, puha ködgomolyocska voltam, ahogy a mai napig is az vagyok, mert ma is így gondolkozom, árny- és fényfoltokkal, érzéshullámokkal, szófoszlányokkal, de sohasem nyomtatott sorokkal, sohasem oldalakkal.

Egyszerű kis fehér, puha ködgomolyag vagyok ma is. Csak éppen az idő, a történések, a belső fejlődésem, a szenvedések, a vágyak, érzések hullámzása közben megtanultam, hogy a fehér az összesítő szín, amely a szivárvány minden színét, minden árnyalatát magában foglalja - s ez a fehér a külső világ és a köztem lévő távolság prizmáján szétbomlott alkotó színeire. Ezt a színbomlást keresem, kutatom, ahogy eddig is tettem, a továbbiakban is. Egyéniségem abból a sok bomlásból, keveredésből tevődik össze, ahogy betört hozzám a világ, az élet. S így alakult ki bennem is a világ, és nemcsak a világ, hanem *egy világ* is, amit minden ember magában teremt újjá. Csakhogy amit Isten hét nap alatt teremtett, ő évek, évtizedek során, ezer és tízezer napok szakadatlan láncolatán teremti - egész a halála pillanatáig, ha igazán teremtő, ha igazán alkotó -, s akkor valóban, ha lehunyja szemét, fáradtan a meg-megújuló vívódásokban és szenvedésekben, kisimult redői alatt, agya boltozatos termében elpusztul, elpusztult a világ

és az *egy világ*. Mert a mások, a születő új emberek más-más prizmán, más-más világot alkotnak, soha többet olyat, mint az elpusztult volt. Ahány ember élt, annyi világ volt, s ahány él, ahány jön még szakadatlanul, annyi lesz örökké. Az Isten egy világot teremtett, az emberek száz- és százmilliárdokat, s nem tudni, melyik a csodálatosabb. Száz- és százmilliárd világ lesz még, de soha többet olyan, mint az enyém. Pedig csak egy pusztul el, amikor a szemem lecsukódik.

Egy világ pusztul el, pedig csak én halok meg, én szűnök meg létezni, a fehér, puha ködgomolyocska. De ezt a világot meg akarom menteni másoknak, néhány szó, néhány hangulat felidézésével - amennyi telik gyenge erőmből.

Négy emlék a Sas utcából

Rövid ideig laktunk a Sas utcai házban, de még egy közömbös, egy fájó, egy furcsa és egy boldog emlékem idefűz.

A közömbös. Megyek a Ferenc József utcai elemibe, negyedikes vagyok, egyik kezemben lóbázom a táskámat, és nyerítve szökdécselek, ahogy még ma is szoktam, elhagyatottabb utcákon, estefelé. A másik kezemben féltve viszek egy alma alakú körtét. Hiába, akárhogy nézem, elfogulatlanul, bizony inkább alma ez, mint körte. Méghozzá kissé lapos, pogácsaszerű. Valahogy a színe is az érett almáé. Kicsit túl piros. Szomorú vagyok, de hát mit csináljak? Csak ilyenre sikerült. Mert ez nem igazi körte, hanem agyagból van. A kézimunka házi feladat. Nem engedelmeskedett nekem. Pedig három napig gyúrtam, formáltam, teremtettem. Életet próbáltam belé lehelni. Kettő lehetséges - tűnődöm -, vagy az agyagban van a hiba, vagy... Félelem fog el. Mit szól hozzá a tanító bácsi? Hiába dolgoztam rajta, nem sikerült. Ó, istenkém, milyen, milyen nehéz az élet! - Hogy mi lett a sorsa, nem tudom. Az emlékezés itt bezárul.

Bezárul, s átadja helyét a fájásnak. A fájdalomnak. Nem a testi fájásnak, hanem amit a testi idézett elő, s ami még ma is bennem van. Az első nagy élmény, amit máig sem tudok megmagyarázni, hogy miért élmény, de élmény.

Csak az van előttem, hogy megyek haza egy délben, a nevelőanyám kint áll a kapuban. Ahogy odaérek, hangosan, illedelmesen köszönök.

- Kezét csókolom, Anyuka.

- Gyere csak, gyere, te bitang gazember!

Ezzel berántott a kapuajtón. Dörömbölve vágódott be utánunk. S már záporozott rám az ütések, rúgások, szitkok áradata. Végigfutottam a csukott verandán, nevelőanyám a nyomomban. Beráncigált a szobába.

- Most pedig hozd ide a prakkert.

Ó, a prakker sokkal több volt, mint a nádpálca! A nádpálcát már megszoktam. Fájt, fájt, de utána vékony kis piros hurkák maradtak, amivel el lehetett dicsekedni, kérethette magát az ember az iskolában, sőt voltak, akik még csokoládét is ígértek érte, hogy láthassák. A nádpálcától nem féltem. Még az volt a legrosszabb, amikor az ujjam hegyeit kellett összetennem. Milyen egy kilencéves kis gyerek összehajlított kezecskéje? Rózsaszín, áttetsző, mint egy feslő rózsabimbó. S erre záporoztak az ütések. A jobbra, a balra, a jobbra, a balra, a jobbra... Amíg bocsánatot nem kértem.

A bocsánatkérésnek megvolt a szigorú szertartása.

- Anyuka, ne tessék haragudni rám, máskor szófogadó leszek, tessék szíves lenni megbocsátani, ígérem, hogy többé sohasem leszek rossz.

Nevelőanyám rám se hederített, járt-kelt, tett-vett a lakásban, intézte dolgait. Én mindenütt a nyomában, mint egy pincsikutya. A legkülönbözőbb hangnemekben mondom a zsolozsmát, a litániát. Suttogva, fuvolázva, lágyan, meghatottan, esdve, könyörögve, elesetten, ravaszul, játékosan, színészkedve, de minek igéket keresni rá. Egy szó fejezi ki csupán: lélektelenül. Mert először, másodszor még talán igen, de később soha nem voltam jelen értelmileg és lelkileg ezeknél a megalázó kanosszázásoknál. Sokszor egy fél nap is elmúlt, amíg meghallgattatásra találtam. Az Isten nem lehet irgalmatlanabb, mint nevelőanyám volt. S addig, a nyomában való loholások közben, kinyíltak bennem a napsugaras mezők, tavasz volt, virágok és fények, lepkék csapongtak, madarak trilláztak, s csak néha ért el hozzám - aki itt hevertem ibolyák, őzek és nyuszik, margaréták és pipacsok között, mint egy árva kis Jézus a természet jászlában -, csak néha ért el hozzám egy éneklő hangocska: tessék szíves lenni megbocsátani... leszek rossz...

S az őzeknek meg a nyusziknak azt mondtam, dühösen toppantva, de igenis rossz leszek, és meghúztam a nyuszi bajszát, és az őzike fejére barackot nyomtam - de azok csak mosolyogtak rám, és nem haragudtak.

S ahogy múltak az órák, megérkezett a kegyelem.

- Most az egyszer megbocsátok, de ha még egyszer... - itt még hosszú percekig tartó rész következett, de ilyenkor már sose figyeltem. Már megint másutt voltam. Ma is hazudnék, ha ide krucifántos mondatokat iktatnék. Pedig megtehetném. Egy szóval, helyesebben egy képpel intéztem el magamban, most jön a verkli, addig nem kell odafigyelni. Mert amikor vége van, akkor úgyis nyekkenve megáll.

S ilyenkor jött a szertartás következő része. Térdre hullva nekiestem nevelőanyám megbocsátó kezének. Leróni a hálám, hogy nekem, szegény bűnös léleknek megbocsátott az Isten nevében, egyszersmind gyakorolva a felebaráti szeretetet és az irgalmasságot. Mert rendkívül vallásos asszony volt nevelőanyám - de erről lesz még szó.

Róttam a hálám, két zsenge kezembe ragadtam a kezét, és elborítottam az öröm könnyeivel, a hála kézcsókjaival. Szinte faltam, habzsoltam, cuppogtak rajta a csókok, a nyálam lefetyelt, mert bele is nyaltam, tüsszögtem, prüszköltem utána - de ezekből nevelőanyám mit sem vett észre. Nem vette észre az álnokoskodást, a bohóckodást, az őszintétlenséget, az undort. Mert undorodtam a kezétől. Nagy, formátlan, löttyedten puha keze volt. Azóta is félek az ilyen kezek érintésétől. Izzadt, nyirkos volt, s penetráns bűzöket árasztott, úgyhogy néhányszor majdnem ráokádtam, annyira felkeveredett a gyomrom. Hol ilyen, hol olyan krémekkel kezelte, s ha újabb receptet hallott, azonnal kipróbálta. Vazelin, zsír, tejkrém, húgyaroma s száz másféle szag, íz áradt belőle. S a kézcsókszertartás megint egy óra volt, s ha meggondolom, hogy mindez mily gyakran ismétlődött...

S ha vége volt a szertartásnak, a napnak, ha este számot adtam magamnak, hogy volt-e bennem bűnbánat, magamba szállás, igazi fogadalom s a kegyelmet követni kellő áhítatos, boldog áradás? Mindannyiszor arra jutottam, hogy nem. Nem, nem és nem. Miért csináltam végig ezeket a komédiákat? Semmikért. Milyen istentelen bűnöket követhet el egy 8-10-12 éves fiú? Volt az az egy szilvalopásom - rendben van. Azért meg kell bűnhődni, hogy az ember azt hiszi, az egész világ érette van. De a többi? Mit csinálhattam? Semmi különösebb nem maradt meg belőlük bennem, tehát nem lehettek égbekiáltó bűnök. Valószínűleg visszafeleselhettem, többször kellett valamit mondani, amíg megértettem, amíg eljutott hozzám.

Nemcsak azért, mert mulya kisfiúcska voltam, hanem, ha ott is voltam a szobában, a legtöbbször messze, távoli tájakon bolyongtam.

De vegyük azt, hogy egy pöttöm kisfiú visszakotyog egy pár szót. A visszakotyog alatt az értendő, hogy csekély erejével, szókincsével védeni próbálja a maga kis igazát a korlátlan hatalmú felnőttel szemben. Korlátlan hatalmú, mert ha azt parancsolja, hogy büntetésből egész délután térdepeljek mezítelen térddel a kukoricán, hát térdepelek. Legföljebb belenyomódnak a húsomba. De egy picit néha fel is emelhetem, szinte láthatatlanul, az egyiket, igaz, hogy akkor a másikba jobban belenyomódik a többi szem. Mégis, van benne változatosság, játéklehetőség. Azt is elképzelhetem, ha nekem lesz egyszer egy gyerekem, annak inkább pattogatott kukoricát csinálok belőle, mert az olyan nagy, fehér, mint a hópihe vagy egy kicsi pillangó. A kukoricán térdeplés közben igazán egész jól el lehet szórakozni.

Parancsolhatja azt, hogy nem kapok büntetésből vacsorát. Olyan nagy büntetés az? A legtöbbször dehogy. Mert mi van vacsorára? Megint az a rémes sárgaborsó. Az volna a büntetés, ha három adaggal kellene megennem belőle. Korlátlan úr, mert azt mondhatja, nem mehetek le játszani a Breitenhoffer Dezsőkéhez, aki a második utcában lakik, és akivel együtt járunk haza az iskolából. Talán ez fájna a legjobban. Hát ilyen hatalma van. S miközben mindezt felkapja a gyerek büntetésül, esetleg azzal tetézve, hogy cirkalmas betűivel ötvenszer le kell írnia a könyörgést hiba nélkül, mert különben újabb büntető feladatok következnek - ha ennyi büntetés után még el is püfölik az embert, az már mégiscsak sok.

Mert védekezik.

- De i... igazán...

- Semmi de! Hát mindég a tied az utolsó szó? Nesze, te bitang, gazember!

A bitangot, gazembert éppúgy nem értettem, mint az igetestélőt, de annyit felfogtam a hangsúlyból, hogy inkább szitok ez, becsmérlés, mint ima.

Ó, mi mindent fel nem kavart bennem a *prakker*! A szőnyegporoló képe, amit nálunk csak prakkernak hívtak, mint ahogy a tűzhely *sparhet* volt, az evőeszköz *eccájg* és még mennyi sok-sok elrontott, otromba szó - miket később, csodálatos nyelvünket könyvekből tanulva, lassan szerencsére elfelejtettem. A szőnyegporoló képe - csak a kép - élt, gomolygott bennem immár huszonöt éve, s mellette fel-felgyülemlő érzéshullámok, miket mindig el-elhessegettem magamból. Szavakkal sose fogalmaztam meg, mert a kép is fájt éppen eléggé, hisz bennem egy pillanat töredéke alatt felújult mindaz, amihez most leírni órák és oldalak kellettek.

Hoztam a prakkert. Akkoriban még nagy, egész teremszerű szobákat betöltő szőnyegeink is voltak. Ehhez nem volt ám jó akármilyen kicsi prakker. Nyolcszor akkora volt, mint a kezem, kétszer, háromszor nagyobb a fenekemnél. És rácsos.

S ráadásul még nekem kellett segédkeznem hozzá. Nem elég, hogy engem ért a megalázás, a fájdalom, de én hoztam, én vittem a helyére, hogy közben még inkább érezzem a félelmet, bűneim iszonyú voltát. S nekem kellett letolnom a nadrágomat is, legombolnom a hátulgombolósat, és felkínálnom a maga meztelen, remegő mivoltában kicsi testemet - talán még magamnak kellett volna a csapásokat is magamra mérnem. De ebben nem volt hiba. Ezt igazán elintézte a nevelőanyám helyettem. Mesterien tudott bánni a prakkerral - inkább csak rajtam, mint a szőnyegen, az a Mariska *reszortja* volt. De jó háziasszony volt, s aki a húst jól tudja *kloffolni*, azon egy gyerek feneke se fog ki. Hiába tettem oda kezem, ilyenkor azt se kímélte, úgyhogy néha be kellett kötni utána. De a fenekemet nem lehetett, azon se ülni, se feküdni nem tudtam néhány napig.

Mondanom se kell, nem volt valami iszonyú bűnöm. Ezt a bizonyos délelőttöt elcsavarogtam. Valamiért nem volt tanítás, hazaküldtek az iskolából, s én a többi sráccal elmentem a pöfékelő kisvasúthoz játszani. S úgy mentem haza, mintha lett volna tanítás. A Mariska meglátott, amikor a boltba ment. Ezt csak később tudtam meg. Mariskát azóta nem szerettem, és eztán én is szívesebben szólítottam Marcsának, amit ő utált, de ezzel akartam kifejezésre juttatni iszonyú megvetésem, amit attól a perctől éreztem iránta.

Azt a napot sohase felejtettem el, és nem is fogom soha. Nem egyszerre gyűlöltem meg nevelőanyámat, lassan, fokonként, észrevétlenül. Hiszen kezdetben, amikor odakerültem, még esténként, a család nagy derültségére arról meséltem, ha megnövök és gazdag leszek, elveszem feleségül. Ettől a naptól kezdve viszont sohase akartam, sohase meséltem ilyenről.

De nem is akartam visszaadni senkinek ezeket a szenvedéseket. Ágnest vertem csak meg egyszer, kézzel s inkább csak fojtogatva, akkor is csak azért, mert elöntötte a fejemet a vér. Még szerencse, hogy nem fojtottam meg - de erről majd a maga idején lesz szó.

A testi sebek hamar behegednek - biztosan nyoma sincs rajtam e véresre verésnek -, a testiek behegednek, de a lelkiek soha.

A furcsa emlék rövid és valóban furcsa. A Sas utcában történt meg először, ami aztán másutt még sokszor kísértett, néha még ma is. Egy téli reggelen arra ébredtem fel, hogy ugyanazt az álmot álmodtam, amit már évekkel azelőtt. Természetesen nem emlékszem az álomra, ahogy ma sem, mert ébredéskor már csak egy villanás van belőle, s mire kinyitom a szemem, az is megfoghatatlanul eliramlik. S még valamit kell elmondanom. Amióta csak az eszemet tudom, minden este halálfélelmek közt fekszem le, ma is úgy alszom el, mint aki sosem ébred fel, vagy ha felébred, mindaz, amit addig érzett, ami addig történt vele, egy rossz álomnak tűnik előtte. Azt már írtam, hogy a haláltól soha nem féltem. A haláltól nem, de a halálfélelmektől igen. S ez a szív-, torokszorongató érzés máig is mindennap megvan bennem.

Ennyi rossz után igazán rám fért egy pici jó is. S egy nap megérkezett, a Feri zsebében. Feri akkoriban egy belvárosi csemegekereskedésben volt bentlakó inas. Csak néha, egy-egy vasárnap jött ki hozzánk látogatóba. Egyszer, ahogy megjött, egy picike, kaffogó, barna gombolyagot tett le a földre. Tündén kis kéthetes farkaskutyus volt. Lordnak hívták, de én becézve Lordinak szólítottam, a Lordikát, ahogy legszívesebben hívtam volna, mégis szégyelltem. Nevelőanyám először ki akarta dobni, de Kornél bácsi közbenjárására megtartottuk. Hiszen úgyis küszöbön volt mára költözködésünk a József főherceg utcába, ami közel volt a Határ úthoz. Ott igazán kell egy házőrző kutya - érveltünk valamennyien. Lordit később is szerettem, de nem annyira, mint picikorában. Olyan hamar felnőtt, olyan hamar elveszítette játékos, hempergős, kaffogó kölyökkutyaságát, hogy fájón megsirattam. Az volt, de mégse volt az, egy korán megkeseredett, napi puliszkájáért éjjel-nappal talpon lévő, robotoló kutyaférfi.

A József főherceg utcában

Már benne is vagyunk a József főherceg utcai lakásban, ahová „gazdálkodni” mentünk. Itt a költözés nem volt élményszerű, pár utcát ment csak arrébb a kocsi, nem is ültem a bakon, hanem csak cipeltem mellette az úton a nálam szinte nagyobb vödröket meg partvisokat. „A szemed meg ott legyen az embereken, hogy el ne vesszen semmi, mert akkor hétszer jaj neked!” - ez a kilátás igazán nem ébreszthetett bennem összegezésszerű, lezáró számadásokat.

Háromszobás családi ház volt ez, egy csukott és egy hosszú nyitott verandával. Léckerítés határolta az utca felől. A bejárat mögött egy pici lugas húzódott szőlőből. A zárt verandának

vitt neki a lugas, de ezt csak akkor nyitották ki, ha vendégek voltak. Mi a nyitott veranda előtt kerültünk be, a konyha felől. A lugas jobb oldalán, egy ajtószerű hézagon át kicsi virágoskertecskébe léptünk. Egy ecetfácska is állt benne, magányosan. A konyha- és veteményeskert jóval nagyobb volt. Itt volt egy nagy cseresznyefa, egy kisebb meggy- és szilvafa, egynéhány barackot termő fácska és egy egész fiatal almafa. Nem tudnám megmondani, milyen nagy, hány négyszögöl volt a kert, mert ha a valóságban kicsi is, emlékeimben nagy, mert nekem sokkal nagyobb sérelmek és fájdalmak színhelye volt. A kert mögött, a konyhából éppen rá lehetett látni, húzódott el egy körülkerített baromfiudvar. Mögötte - szintén látható volt a konyhából - a disznóól, a nyári konyha s az árnyékszék - ahogy előkelően hívtuk.

Ez volt a leendő gazdálkodás színhelye. Itt laktunk negyedik elemista koromtól egész addig, amíg be nem mentünk ismét Pestre, a Liliom utcába, tehát tizenhat éves koromig.

A lakás hiába volt nagy, csak a konyhává, a nyitott verandává és egy lakószobává szűkül le bennem. Télen csak a konyhában fűtöttünk, és a mellette lévő szobában. A másik kettő hideg volt, sokszor le is volt zárva, csak karácsonykor használtuk, s ha vendégek jöttek. De ez meglehetősen ritkán fordult elő. Nyáron meg a nyitott verandán és a kertben éltem. Ahány szekrény volt, ahány szoba és láda meg fiók - és volt néhány -, annak mind volt kulcsa, és mind egy nagy karikán függött, nevelőanyám oldalán. S mégis naponta százszor felhangzott:

- Hol van a kulcscsomóm, hova tettétek a kulcscsomómat?

Este mindent belakatoltunk, bezártunk. S utána egy tálcán be kellett vinni nevelőanyámhoz, mert mindég félt, hogy betörnek, meglopják. Marcsa is, a spájzból vagy a padlásról. Mindenki, mindenhonnan. Nem tört be hozzánk senki, de hiába lakatoltuk le a kertajtót, hiába volt a Lordi, egy dermesztően hideg téli éjszaka mégiscsak elvitték az egész léckerítést, ajtóstul-lakatostul. Lordi szegény nem volt hibás, mert ugatni ugatott. Mást nem tehetett, hiszen ebben az időben már csak láncon közlekedhetett a veranda és a baromfiudvar között, mert sajátosképpen jobban szerette a csirkéket, mint a mindennapos puliszkáját. A lánc végére karikát fűztek, s az egy kifeszített dróton engedte csak egysíkúan mozogni szegény kutyát. Ennek köszönhetem egy máig is meglévő forradásomat. Fricinek voltak nálunk barátai, akik felhecceltéték Lordit. Lordi tajtékzott a dühtől. A fiúk eliszkoltak a kapuhoz, és onnan kiáltottak, hogy vigyem ki a kulcsot, mert napközben is zárva volt minden. Ahogy szaladok el a Lordi mellett, iszonyú fájdalmat érzek a lábikrámban. Lordi egy jó nagy darabot kiharapott belőle. Házilag kezelték csak ki, mert nevelőanyám sajnálta orvosra a pénzt. Hiába mondták, hogy veszett is lehet a kutya. Ilyeneket egy tréfás legyintéssel intézett el:

- Csalánba nem üt a ménkű.

Szerencsére Lordi nem volt veszett, s így én is megúsztam a forradással.

A konyhára csak úgy emlékszem, hogy ülök mosogatás után az asztalnál, és tanulok. Csak ez az egy kép van róla bennem. Hat éven át, a nyári vakációk kivételével, mindennap. Kora délutántól lefekvésig. A konyhában gomolyog a gőz, mindenféle szagok, bűzök terjengenek. Marcsa csak rosszul törli le a viaszosvásznat, mely inkább koszos, mint viaszos. Ülök a könyv előtt, és tanulok. Tanulok? Próbálok tanulni. Nem fog az agyam. Századszor olvasom el, és mégse tudom. Mért is tudnám? S nem mindegy, hogy megtanulom-e öt perc alatt, vagy öt óra alatt se tanulom meg? Vacsoráig úgysincs arra lehetőségem, hogy felkeljek mellőlük. Nevelőanyám nem enged.

- Tanulnod kell, s ha megtanultad, elismétled. Ha kell, százszor, ezerszer!

Egész délután folyik a ki-be rajcsúrozás.

- Hol van a kulcsom? Marcsa, hová tette a tűt meg a cérnát?

- Nem tudom, drága naccságosasszonykám, nem láttam.

- Nem sül ki a szeme, ilyeneket mondani?

S közben tanuljam meg a tizedestörtek osztását meg a különféle egyenleteket, amihez hatökör vagyok és nem érdekel. Hát mi érdekel? Jóformán csak a latin. Azt szeretem a legjobban. Mert abban távoli, idegen, furcsa világok sejlenek meg előttem. Torja... Mert hosszú ideig Torját mondtam Trója helyett, mert figyelmetlenül írtam ki a szófüzetbe. Nagyon figyelmetlenül tanulok, nem érdekel. Ha nevelőanyám lemegy az udvarba, odaszaladok az ajtóhoz, és üveges ablakaiba, melyek párásak a gőztől, ákombákomokat rajzolok.

De már jön vissza, s már ülök a könyv mellett, képmutatóan mormogva. Az eszem másutt jár. Napsugarak... á, hagyjuk.

S ha megvacsorázunk, tizenhárom éven át mindig a déli maradékot, amit már délben is gyűlöltem, ami már délben is majdnem kifordult a számból, ha letömködöm az ételt, s ha Kornél bácsi elmegy, lefekszünk.

Ó, ezek az ebédek, ezek a vacsorák! Talán máig is azért vagyok rossz evő, a legtöbbször étvágytalan. Tizenhárom év színtelensége, sivársága, egyhangúsága van benne. Mert ennyi esztendőn át alig tértünk el tőle - akkor is csak jobbára olykor, ha vendégek voltak. De mégis naponta többször elhangzott:

- Mit főzzek holnap? Mit főzzek ma? Mi a fenét zabálnátok megint?

Pedig előre tudta, mint ahogy még ma is tudom. A levesek: vagy köménymagos, vagy rántott, esetleg bableves - ez már számomra ünnep volt. Különben hétfőn: babfőzelék, kedden borsó, szerdán *grenadírmars*, csütörtökön lencse, pénteken mákos tészta, szombaton paprikás krumpli, vasárnap: húsleves metélttel, *paradicsomszósz* krumplival, főtt marhahús, lekváros bukta.

Hogy egyszer-egyszer, csoda folytán ettünk tököt meg zöldbabot, kelkáposztát s ezt-amazt, bukta helyett, farsangkor, fánkot - azok a szórványos esetek nem másítják, nem másíthatják meg bennem az egyhangúságot, mert valósággal élményszerű volt ez az egyhangúság.

Mindig korán vacsoráztunk, hat-hét óra tájt, ezt még ma is tartom. Frici meg én, de főleg én gyümködtem magamba az ételt. Marcsa mindig a konyhában evett egyedül.

- Mit finnyáskodsz, mit húzod az orrod? - rivallt rám nevelőanyám. Nem is volt ez igazi rivallás, csak a hangja volt ilyen, ilyen állandóan felhúzott, paprikás hang. Mint amilyen volt az egész nő.

Hogyne finnyáskodtam volna. Az asztal túlsó oldalán nevelőanyám nem a borsófőzeléket forgatta szájában. Kornél bácsi minden délben két órakor, télen-nyáron egyaránt kijött hozzánk, és ott maradt vacsora utánig. Minden délben hozta egy kis csomagocskában a vacsoráját. Szalámit, felvágottat, süteményt, rántott húst - mikor mit. Ezek a csomagocskák lényegesen változatosabbak voltak, mint a mi étkezésünk. S Kornél bácsi minden este addig unszolta nevelőanyámat, amíg az elfogadta, s ő ette meg helyette.

Vacsora után általában korán feküdtünk, hogy ne fogyasszuk a petróleumot - mert azzal világítottunk. Kornél bácsit a legtöbbször én kísértem ki, én zártam be utána a kaput. A visszafelé utat mindig szélsebesen tettem meg, mert borzongtam a sötétben a fenyegető bokrok, fák közt. Nevelőanyám lefekvéshez készült már. Levetette *slafrokját,* s ilyenkor oda kellett mennem.

- Gyere csak ide.

A feladatomat már tudtam. Ki kellett bogoznom az inge és melltartója összekötözött vállpántjait. Sok baja volt velük, kövér, elhízott vállairól állandóan lecsúsztak, amíg ki nem találta az *összepertlizést*. Egy szalagot fűztem át a melltartó és az ing meg a kombiné három-három pántján, jobbról is, balról is, és jól összehúztam, hogy nevelőanyám néha csak úgy sziszegett:

- Vigyázz, mert mindjárt pofon ütlek!

Néha szinte bele kellett térdelnem a hátába, amíg sikerült végre *maslira* kötnöm. Ez reggel volt, a kibontás könnyebben ment. Míg fölvette a hálóingét, és lefeküdt, addig elfordultam. Aztán vittem a tankönyveimet, és kikérdezte a másnapi leckét.

Ritkán úsztam meg pofonok nélkül. Alapja volt is, hiszen sosem tudtam megtanulni semmit, hiába ültem mellette órákig. Nevelőanyám föltette drótkeretes okuláréját, s a könyvben betűről betűre kísérte felmondásomat. Az eleje még csak ment valahogy. Az első két mondat. Itt is kijavított ezerszer. Ha *azonban* helyett *de*-t mondtam, s ha *s* helyett *és*-t, ha *és* helyett *s*-t - minden baj volt.

- Hát így hálálod meg a jóságomat, hogy taníttatlak? Vigyázz, mert inasnak adlak, a gondnokod úgyis azt mondta, mi a fenének veszkelődöm veled annyit. Hát lopom én a pénzt?

Persze hogy lopta - de erről később még sok szó esik.

Ez is verkli volt, de olyan, amire figyeltem. A gondnokom. Sokszor tűnődtem, ki az a gondnok? Mi az, hogy gondnok? Még sokáig nem tudtam az értelmét.

Ilyenkor csak álltam ott, tehetetlenül. Annak a tehetetlenségével, aki tudja, hogy az történik vele egyedül, amit ez a hatalom akar. Itt nincs csoda, isteni kegyelem, hogy belép a főigazgató úr, csöngetnek, és vége van az órának, s legfeljebb, egye fene, beszekundázom, és bőgök, míg haza nem érek - mert otthon nem mondom ám meg ebédkor, a tizenhárom éven át azonos, gyűlölt kérdésre:

- Mi volt az iskolában? Feleltél?

Ha igen, azt mondtam: nem, ha nem, akkor igen. Inkább hazudtam, mert ez a nevelésmód kiölte belőlem az őszinteséget - hisz kezdetben, amikor az igazat megmondtam, elpüföltek érte, és napokig volt mit hallanom. Nem voltam mazochista, hogy kívántam volna ezeket az összeütközéseket.

Hát csak álltam ilyenkor, szánalomraméltóan.

- Ej, feküdj le és dögölj, de holnap reggel fölkelsz hajnalban, és megtanulod nekem szórul szóra!

- Kezét csókolom. Köszönöm szépen, hogy ilyen jónak tetszik lenni hozzám. - S következik az álszent kézcsók és homlokcsók.

Odasompolygok az ágyhoz, bebújok, belemenekszem az álmaim közé. Végigélem Strogoff Mihály, Sándor Mátyás, Phileas Fogg kalandjait, mert már szenvedélyesen olvasom és kutatom a Verne Gyulákat. Tizenhat éves koromig, egy-két ponyván kívül, egyetlen olvasmányaimat.

Nevelőanyám még egy órát fent van. Végigolvassa a „Jézus szentséges szíve” imakönyvének aznapi részét, és elimádkozza a rózsafüzért. Hiszen hajnalban megy a templomba, áldozni.

Lecsukódik a szemem. A szerelem... az őrangyal, és máris alszom...

Rotyogásra ébredek, és iszonyú bűzre. Nem egyszer, többször az éjjel folyamán. Nevelőanyám állandó bélzavarokkal küzd, és bent megy ki. Sohase megy le éjjel az árnyékszékre, mint ahogy nekem le kell mennem, ha rám jön az inger, persze én szívesebben is megyek, nem sajnálom a felöltözést. Ha ilyen zajra ébredek, a fülemre húzom a dunyhát. Kellemetlen ez az éjjeli nyugalomzavarás, de a reggel még borzalmasabb. Mert nekem kell levinnem az árnyékszékre a fazekat. Fazék, négy-öt literes fazék, aminek alját nemrég foltozta meg egy cigány. A tetején fafedő. Viszem le az árnyékszékre, a fejemet próbálom elfordítani, az orromat mégse foghatom be, mert akkor a lábamra lötykölöm. De a szag jön velem, hiszen magam előtt viszem a fazekat. A kiöntéssel van a legtöbb baj. Veszem le a fedelét, nem lehet nem látnom, amikor öntöm be a szűk karimájú reterátba, mert akkor leöntöm a szélét, és a pofonok után még le is sikálhatom. Cafattá ázott újságdarabok, öklendeztető híg bélsár. Kokurdán Máriusz! Tuskó Matyi, segítsetek! De ilyenkor üres az agyam, nincs napfény, semmi sincs. Azaz jó, hogy ott az árnyékszék... beleöklendezem a lefölözött tejet, mert azt kapok többnyire reggelire. Nem kár érte. S ez a fazék tizennyolcadik születésnapomig kísértett, még a pesti lakásban is, ahol csak hat lépésre volt nevelőanyám ágyától a *leöblíthető* vécékagyló.

Az iskola - pompás nyaralóhely

Micsoda napok, hetek, hónapok, évek! Micsoda emlékek! S ezekben ünnepek csak az iskolában eltöltött délelőttök voltak. Mint más a szünnapot, úgy vártam én az iskolát. A szünetekben is, mindig. Az iskola sem volt azért álom, de ehhez az *otthonhoz* valóságos mennyország volt.

Kezdetben még, néha - mármint a József főherceg utcai lakásban - elmehettem a Breitenhoffer Dezsőkéhez, egyszer-egyszer az új házigazdánk fiához is, akik a Sas utcában laktak. Úgy kellett volna lennie, hogy egyik vasárnap én megyek hozzájuk, másik vasárnap ők hozzánk. Csak egyszer voltak nálam, nem bírták a mi fagyos légkörünket és nevelőanyám mézesmázos kedveskedését. Elmaradtak, de nekem is el kellett maradnom tőlük - ez volt nevelőanyám bosszúja.

Amilyen korán csak lehetett, rohantam az iskolába. A Kossuth Lajos reálgimnáziumba jártam. Gimnázium volt, reálgimnázium: már nem is tudom pontosan. Még elsős koromban, az első félévben úgy-ahogy jó tanulónak számítottam, később már csak olyan hol közepes, hol erős hármas voltam. Sokszor kaptam intőt, rovót, főképpen számtanból, rajzból, de megbukni egyszer sem buktam meg. Valami szerencse kísért. Nem észrevehetően, inkább csak az árnya.

Nagyon kevés emlékem van ezekről az évekről, hisz semmi lényeges nem történt alattuk. Ült az ember az órán, próbált figyelni, nem ment. Elkalandozott. Piszkálta a körmét. Leste a szünetet. A szünetben néha rabló-pandúrt játszottunk. Vagy készült az ember a következő órára. Aztán ismét órák, nézett ki az ablakon, nézte a tavaszt, az őszt, a telet.

Az osztálytársak legtöbbjével nem voltam sehogy. Alig emlékszem rájuk. Egy-két név, egy-egy felvillanó arcél. Öt évig együtt voltam velük nap mint nap, s úgy kihullottak belőlem, mint egy tolongó villamos utasainak arcai. - A Schelken Béla. Hátul ült, szemüveges volt, másodikos vagy harmadikos korunkban meghalt. Vakbélgyulladásban. Anyácska után másodszor érintett közelebbről a halál - de Anyácskára nem gondolunk. Feküdt pici koporsóban, kék drapériák lengtek a kocsin. Angyal temetése volt - csupa kékben. Az ég is az volt. S ment a sok apróka diák utána, megdöbbenten, hogy ilyesmi vár ránk? Én már tudtam, de erről senkinek nem beszéltem. - A Tarján Sándor: nagy, elálló lapátfülei voltak. A Major. Furcsán beszélt magyarul. Akkor jöttek haza Olaszországból. Milánóból. Major, kinek a keresztnevét

se tudom már, egyenlő bennem a Lago di Maggioréval. Aztán csak nevek, minden emlék nélkül. Babirák, Agócs, Polcz Dezső, Hunter, Bauer, Hófer Ricsi. Pázmándi. Magenheim Jóska, aki a legjobb tanuló volt az osztályunkban. Erkel Domokos, ő is meghalt tizennyolc éves korában Olaszországban, tüdőbajban. Mi van velük? Ki emlékszik közülük rám? Ugyanúgy nem emlékeznek rám, mint én rájuk. Mindent befú a feledés pora.

Csínyek? Innen még semmi. Egy ötödikes fiút egyszer kicsaptak - nem osztálytársam volt -, mert egy elsőssel elragoztatott egy állítólagos latin szót a szünetben: Basta, bastae = cigánylány. Nominativus basta, accusativus... Öt év alatt meglepően kevés emlék. Ezért ugyan kár volt annyit iskolában ülnöm. De ha egyszer jobb volt, mint otthon. Akkor már volt egy közmondásocskám saját magam használatára: Mindenhol rossz, de legrosszabb otthon.

Egy-két tanár jobban megmaradt bennem: Kis Albert. Ő tanította a latint, ő volt az osztályfőnökünk. Bercinek becéztük. Egyszer részegen jött be az órára, egyszer segítettünk neki költözködni. Róla tudtam, éreztem, hogy szeretett. Sokszor megcsodáltam bizonyítványomban az aláírását. A *K* kampós ívelése elért az Albert *t*-jéig.

Gyönyör Béla. Cvikkere volt, és nem volt gyönyör. Bricsesznadrágban járt állandóan, zöld térdharisnyában, bakancsban. Történelmet és földrajzot tanított. Mindig nagyon későn jött be, mert azt mesélték - előtte biflázta a leckét. Ő aztán szintén szórul szóra kérdezett ki bennünket. Mindenáron el akart húzni, főleg azért, mert Kovalczénak hívtak. A mániája volt a névmagyarosítás, mint ahogy a nevét is így szedhette össze. Ugyan mit szólna ehhez a névhez, hogy Végh György? Meg lenne elégedve vele? Biztosan jobban, mint a máig is hiányos földrajz- és történelemtudásommal. Vajon egyest kapnék-e érte?

Aztán sok-sok tanár, aki nem volt érdekes. De egy nagyon megfogott. Másodikos vagy harmadikos korunkban jött hozzánk. Majunkénak hívták. Mindjárt, amikor bemutatkozott, megdöbbentünk. Elsősorban hogy bemutatkozott. Aztán közölte velünk, hogy ő emberfaló. Ráadásul magázott bennünket, minket, harmadikosokat! Hát igaz, ami igaz, recsegett a hangja, egy órán százszor elmondta, sisegtetve az *s*-eket: vassstag bőr van a pofáján, Tarján Sssándor; vassstag bőr van a pofáján, Kovalcze. Németet tanított, irgalmatlanul, de azt hiszem, nem volt jobb tanárom. A módszerével elérte, hogy mindenki tanult, de nemcsak tanult, tudott is. Diktálás után kellett fordítanunk, a szöveget dolgozatírásnál magyarul diktálta, s azonnal, piszkozat nélkül, egyenesen a füzetbe kellett írnunk németül. Sose írta fel a táblára. És mégis többnyire hibátlanok voltak a dolgozatok. A nagy hangja mellett rendkívül jó ember volt. Mint ember. De mint tanár, nem ismert tréfát. Még annál se, akit jobban szeretett a többinél.

A franciát ötödikben Vasáry Dániel tanította. Nagydarab, raccsoló, vörös orrú ember volt. Állandóan állt óra közben, mint az alvó elefánt. Rendkívül eredeti módszere volt a francia kezdeti tanításánál. Rávágott a zsebére, és azt mondta: lapos. Aztán megmagyarázta, la poche annyit jelent, mint zseb. A kalitka: la cage, s ilyenkor kihangsúlyozta: kanári-lakázs. A pohár le verre, nem szabad löverni. Az óra vége előtt azt mondta, no, most már sumigolhattok - csomagolni helyett. Egyszer elmesélte, nagy nyelvtudására jellemzően, hogy Brüsszel és Párizs között megszólította valaki a vonaton. Egy órát elcsevegett vele, és a végén megkérdezte tőle, hogy voltaképpen milyen nyelven is beszéltek, mert az sehogy se jutott eszébe. Ettől függetlenül nem szeretett, ötödikes koromban majdnem megbuktam franciából. De az ember annyi mindent elfelejt. Ő is elfelejtette. Mert hiszen még találkozunk vele.

A többi tanár se hideg, se meleg nem volt. Kár volna a papírért - Szendrey Zsigmondot kivéve. De ezt már csak a harmincöt éves fejem, az írói kegyelet diktálja. A kitűnő tudós korántsem volt kitűnő tanár. S biztos igaza volt. Aki a nagyszalontai népköltési gyűjtést csinálta, olyat tudott csinálni, minek vesződjön alig értelmes nebulókkal. Ötödikes koromban

tanította a magyart. Emlékszem, kidülledő szeme, kicsi, tatár arca és vörösesszőke bajusza volt. Évnegyedenként csak kétszer feleltetett. Meglepetésszerűen. Úgy jött be egy órán, hogy valakivel leíratta az osztálynévsort, mert tanári zsebkönyve soha nem volt, s végigfutott tíz perc alatt az összes fiún. Röpködtek a négyesek, mert éppen dühös hangulatban volt. Aztán egy másik, jókedvű napján új listát csináltatott. Mindenki remekül felelt, mindenki meg volt nyugodva. S éppen ezért villámcsapásként ért mindenkit a sok intő és rovó. Mert a jó listát elveszítette, s konferenciakor csak a régit találta meg.

Ezzel ki is merül emlékeimben az öt iskolaév. Még kettőt tehetek hozzá. Negyedik elemitől együtt jártam egy fiúval. Szakács Lajosnak hívták. Zömök, nálam magasabb, vörös hajú, szeplős fiú volt. Gimnáziumban sokszor ültünk egy padban, de soha nem voltunk jóban. Soha nem szerettük egymást. Ezt a nevet azért emelem csak most ki, mert később még sok szó esik róla, egyben azt is bizonyítva, hogy mennyi meglepetés lehetséges egy rövid életszakaszban is, hát még egy életben, ami még nincs lezárva.

A másik emlékem, hogy ötödiktől négy vagy öt lány járt hozzánk mint magántanuló. Minden órán ott voltak. Az első padban ültek. Amikor megtudtuk negyedikben, hogy ötödiktől lányokkal járunk együtt, rendkívül izgatott lettem, tele voltam várakozással. Úgyszólván nem ismertem lányokat - akiket ismertem, évenként kétszer-háromszor, ha láttam. Szereleméhség, szerelemvágy volt bennem, de az osztálytársnőim láttára el is párolgott nyomban. Nem ilyeneknek képzeltem a lányokat, amilyenek ők voltak közelről, nem ilyenekről álmodtam. Nem ilyenek jelentek meg álmaimban, esti elalvásaim előtt, nem ilyenek léptek elébem az egy-két olvasott könyvből. Nem ilyen volt Rokszána a Tuskó Matyiban. A szerelem vágya azért továbbra is megvolt bennem, csak ismét elszunnyadt, hosszú időre.

Roráték, harangozások, áldozások

A József főherceg utcai házban pedig, ha lassan is, de múlt az idő. A telekre tavaszok, nyarak jöttek, s ősszel mindig eggyel magasabb osztályba léphettem. Sok év, sok hónap, sok hét összemosódik bennem. Ifjúságomnak ködös, kavargós évei ezek. Elátkozott és átkozott évek. Ha csak ezek az évek lettek volna életemben, itt tartanék-e, mint ma? Nem, nem hiszem.

Még talán érzékeny sem voltam különösebben. Ebben az időben lényegesen kevesebbet sírtam, mint előtte és utána nagyon sokáig, még máig is. És a sírás, az őszinte, szívből jövő sírás az érzékenységnek egyik csalhatatlan műszere. Nem sírtam, mert fásult voltam. Még mindig nem koravén, öreges kisfiú, csak bizonyos mértékig eltompult. A sok megalázás és borzalom egy idő után nevetségessé válik, mint a rémfilmekben.

Nekem se fájt minden annyira, mint esetleg az előző lapok után valaki ebbe a tévedésbe eshet. Edzett voltam, lepergett rólam mindez, mint a falra hányt borsó - ez különben nevelőanyám kedvenc szavajárása volt velem kapcsolatban. Én csak azt akartam és akarom bemutatni, hogy mennyire rám nehezedett egy idegen élet, egy idegen hatalom. Mert nem éreztem a magaménak. Nem ismertem különösen más életeket - legföljebb elmúlt pici életem árnyai merészkedtek néha elébem, de azokat is azonnal elhessegettem. Soha nem a múltban éltem, sohase a múlttal vigasztaltam magam, mint ahogy ma sem - csak a jövővel. A megfoghatatlan, a távoli, a gomolygó jövővel. Mert azt se fogalmaztam meg magamban soha.

Hiszen azt is hihettem, hogy mindenki így él. Nem voltak barátaim, olyan értelemben, akiknek elmondhattam volna, hogy én és mi hogy élünk. Idegenkedtem ettől a világtól, nem éreztem benne jól magam - homályosan sejtve csak, ha én rendezném be, nem így élnék.

Nemcsak velem kapcsolatban. Ó, korántsem voltam ilyen elfogult. Más hibákat is észrevettem, amik bántottak engem.

Feri például, vasárnapi szórakozásul, a padlásunkon postagalamb-tenyészetet rendezett be. Sok baj volt velük, de egy nap mégiscsak meghonosodtak. Én úgy szerettem nézni őket a kertből. Még az árnyékszékből is őket csodáltam. Szép, hófehér galambok voltak, még gatyás is volt köztük. Ott köröztek a ház fölött, fel a magas, nyári égre. Úgy éreztem, hogy én repülök velük fel, fel az azúrba, fénybe, tisztaságba. Csakhogy a galamb visszatér. És én nem térnék vissza. Megkeresném Kokurdán Máriuszt a tengeren.

Szerettem őket, hiszen valamit megvillantottak előttem. Homályosan. Dehogy tudtam volna én azt szavakban megfogalmazni. Ma azt mondanám rá: szabadságvágy. Akkor a fényt, a tisztaságot, a tengert jelentette gomolyogva.

Szerettem a galambokat, s épp ezért fájt viszontlátni őket egy fazékban. Tízesével-húszasával az apró fiókákat. Mert nevelőanyám elvágta a nyakukat, és levest főzött belőlük. Akkor inkább a borsófőzelék! A csirkét még megértettem, azok arra valók voltak, azért teremtődtek. De akiknek olyan szárnyuk van, mint az angyaloknak, akik repülni tudnak... Nem ettem belőlük soha, s magamban felrémlett egy-egy olyan kép is, akármilyen kegyetlen, hogy nevelőanyám az angyalokat is levágná ebédre, mert akkor tíz-húsz fillért *megspórolhatna*.

Hat-nyolc év a maga mindennapos valóságában nem lehet olyan rossz, mint ennek a hat-nyolc év fájó emlékeinek hatvannyolcvan lapra való sűrítése, hiába ismétlődött meg belőlük sok naponta. Az igaz, hogy legmeghittebb játékaimat is belengte valami megmagyarázhatatlan félelem és szomorúság, de azért sokat játszottam, s végül is ezek eléggé feloldották, ellensúlyozták bennem a sérelmeket, a fájásokat.

Mindig kitaláltam magamnak valamit. Egy célt, s ennek bűvöletében éltem hónapokig, évekig, amíg ez valami másnak nem adta át a helyét. Ez hajszálpontosan ma is megvan bennem. Évekig mániákusan lázat mértem, könyveket gyűjtöttem, moziba jártam, s aztán egy reggel úgy ébredtem fel, hogy egészen más érdekelt.

Ó, a képzelet hatalmas adomány! A leghatalmasabb valamennyi között a földön. Akinek Isten megadta ezt, annak mérhetetlen, legyőzhetetlen erőt adott. Azt nem lehet tönkretenni, megölni, megfojtani, agyonverni. Az is szenved - mint ahogy én is szenvedtem, és szenvedek ma is és a jövőben is még sokat -, de az csak tisztább és jobb lesz, emberebb ember lesz. Akinek képzelete van, gúzsba kösse, bilincsbe verje bár bármilyen földi hatalom, szelleme töretlenül, tisztán szárnyal a magasba. Annak csak a testét lehet eltiporni, a lelkét soha. Mint ahogy az enyémet sem lehetett.

Egy reggel úgy ébredtem fel, hogy szent leszek. Ekkoriban már megfogott a vallás, főleg külsőségeiben. Szerettem templomba járni, rorátékra, hajnali misékre. A homályos, hűvös templom borzongásokat ébresztett fel bennem. Elnézegettem a színes mozaikablakokat, a dúsan aranyozott oltárt, a barokk szenteket. Szerettem nézni a gyertyák imbolygó lobogását, szerettem a tömjén szagát, a harangszót, az orgona búgását. Imakönyvemből elolvastam néhány szent életét, a hittanórákon is tanultunk néhányról. Assisi Szent Ferenc és Páduai Szent Antal fogott meg különösen. Milyen messze van már tőlem Páduai Szent Antal! Hosszú évek óta eszembe se jutott. Assisi Szent Ferenc ellenben él bennem, mert költő volt, és nagyon szeretem *Naphimnusz*-át.

Az életem egy csapásra megváltozott. Külsőleg ugyanaz volt minden, de nekem hasonlíthatatlanul könnyebb. Sőt mondhatni semmi se volt elég. Szinte azért imádkoztam, hogy két fazekat kelljen kivinnem reggelente, mert most már gyűjtöttem - mint később a bélyeget s aztán a könyveket - a megaláztatásokat, az önfeláldozásokat, a fájdalmakat. Ezt mind fel

lehetett ajánlani a néger gyerekekért, ezért-azért. Hol vagyok még ettől-attól a szenttől - hiszen azok hasonlíthatatlanul többet szenvedtek, mint én! Hogy lesz így belőlem szent? Ez a hasonlítás máig is megvan bennem, csak akkor szentekhez, ma költőkhöz-írókhoz - hogy hol vagyok, melyiktől mennyire még. Ó, mindig rosszak voltak, mindig rosszak a számadásaim. Csak ez fájt, és fáj ma is. Elégtelen vagyok, örökké, olthatatlanul, türelmetlenül.

Ma azt mondhatnám erre, hogy játék volt. De ez a nagyszerű játék egy képzelgő és képzeletdús fiúcska négy-öt évét tette elviselhetővé, ez a játék, a templomi szobrokhoz hasonlóan, bearanyozta akkori éveimet.

S ez bizonyos mértékig döntő változást hozott napjaimban. Valami lazulásfélét. Fegyintézeteknél zártabb életembe belopta a szabadság szelét. Gyönge, alig észrevehető fuvallatocska volt csak, de később orkánszerűvé nőtt, és elsöpört mindent.

Mi van a legközelebb a szenthez, legalábbis manapság? Kikből lett a legtöbb szent? Papokból. Tehát pap leszek. Elő is rukkoltam nevelőanyámnak ezzel a szándékommal. Nem ellenezte. Majd meglátjuk, persze nem megy az olyan könnyen, mint gondolod - mondta. Csak később tudtam meg, miért. Nem ellenezte, mert amint mondtam, vallásos volt, mindennap járt templomba. Az élet sok mindent elvett tőle, öregedett - de ezekről még sok szó lesz -, ma megértem, hogy közeledett az Istenhez.

Akkoriban sem okos nem voltam, sem jófejű, csak képzeletem volt - s ez szívesen túlzott és torzított is. Álszentnek tartottam nevelőanyámat - ma már nem állítanám olyan határozottan -, de erre is inkább később térek vissza.

Hajnalonta templomba kezdtem járogatni. Ezzel is kevesebb időt töltöttem otthon. Néhány hét alatt bennfentes lettem a sekrestyében. Megtanultam ministrálni, gyertyát gyújtani, oltani, harangozni, ostyát vágni. Erről van is egy komoly és lényegbevágó élményem. Nagyon szerettem harangozni.

Micsoda játék volt! S milyen tudás kellett hozzá! Meghúzni úgy a kötelet, hogy lassan mozgásba jöjjön a harang anélkül, hogy félrekongana, s aztán hirtelen belecsimpaszkodni teljes erővel, elengedni, hogy rázendítsen egyenletes, megnyugtató mély zengésére. Aztán, ha már a lendület vitte a harangot, bele lehetett fogódzni a kötélbe, fölszállt vele az ember a magasba, mintha szárnya nőtt volna, mintha galamb lenne. Azóta is csak néhányszor éreztem hozzá hasonlót, de ez már a lélek szárnyalása volt. Idestova húsz éve nem harangoztam, de ma is úgy érzem, ha odaállnék megint a kötélhez, kongatás nélkül el tudnám kezdeni, s talán szárnyalni is tudnék újra, mint akkor, zokogva. Most a múlttól, akkoriban az örömtől. Mert a boldogságot jelentette.

Sajnos a templomban sem tudtam figyelni. Hiába szedtem össze magam, hiába próbáltam fegyelmezni magam, a tenyerembe vájva a körmömet, erősen belélharapva a nyelvembe, az ajkamba, csak elkalandoztak a gondolataim. Éppúgy nem voltam lelkileg jelen, mint az iskolában, mint nevelőanyám prédikációinál. Ma is a legritkább esetekben sikerül csak annyira összeszednem magam, hogy ott legyek valaminél osztatlan figyelemmel, végig. Színházban, tanulásnál, olvasásnál, írás közben lépten-nyomon azon veszem észre magam, hogy elkalandozott a figyelmem. Kétszer annyi ideig olvasok egy könyvet, mint más, mert minduntalan vissza kell térnem sokszor bekezdésekhez. Talán ezért is nem fogok sohase regényeket írni, ez az emlékezés is ezért csapongó - de itt legalább helyénvaló.

Éveken át mindennap áldoztam, de gyóntam is, nem úgy, mint nevelőanyám, aki csak hetenként egyszer ment számadásra. Az első lelki tükör borzalmas aggályokat ébresztett bennem. Homályosan volt megfogalmazva, hogy érthette volna meg egy nyolc-tíz éves gyerek? Akkor se volt jó az emlékezőtehetségem, így hát egy hosszú papírtekercsre mindent összeírtam,

mindenben bűnösnek találtam magam. Erre most pontosan emlékszem, valami olyat is, ami szeget ütött a gyóntatóatya fejében, és kérdezősködni kezdett részletek után. Egyre jobban belebonyolódtam. Hazudtam a gyóntatószékben, de úgy állítottam össze a bűnlajstromot, hogy a „gyakran hazudtam"-ot a végére hagytam, valami homályos gyerekokoskodással arra számítva, hogy becsaphatom az Istent.

Ez az első gyónásom volt, s akkor valami megpattant bennem - a gyónást illetően, a bűn létét illetően. Mert voltak közöttünk néhányan, akik otthon felejtették az imakönyvüket, és másoktól kérték el a „szigorúan bizalmas" bűnöket, és azt másolták le. És csak azt tudom mondani, nekik volt igazuk.

Miféle bűnei lehetnek egy nyolc-tíz éves gyereknek? Neveletlen a szüleivel szemben, templom helyett golyózni megy, torkos, illetlen dolgokat beszél, rajzol, cselekszik - mert hiszen mindannyian tisztában voltunk azokkal a szavakkal, melyek akárhogy nincsenek is benne a szótárakban, mégis helyesen íródtak fel a kerítésekre, mondhatni az egyetlen szavak voltak, amiket akkor bármelyikünk helyesen leírt, legfeljebb az *s* hibázott benne úgy, hogy fordítva állt a helyén. Mit követhetett még el? Megette a másik tízóraiját, és hazudott. De biztosan nem kívánta még felebarátja feleségét, se mezejét, se másféle jószágát - amiket akkoriban bizony még nem is értettünk. A bátrabb fiúk kupakgyűléseken próbálták megvitatni. Mert annyira álszentek valamennyien voltunk már, hogy hittanórán egyikünk sem merte megkérdezni. Voltak, akiknek mondókájuk volt a gyónásra; „loptam, csaltam, hazudtam, lányok után szaladtam". S ma is azt érzem, hogy ebben benne van egy gyerek, de egy felnőtt élete és bűnei is. Éppen ezért nem hiszek a bűnben, régóta, nagyon régen, talán éppen azokban a napokban szakadt meg bennem. Aki él, az a minden embert egyaránt sújtó boldogtalanságával megfizet az életért - és hiszem, vallom azt, hogy érette később nem lehet felelősségre vonni, büntetni, igazságtalanul, irgalmatlanul jóra-rosszra szétbontani. Mert minden emberben van annyi rossz, amennyi jó, s ez fordítva is áll.

Kevés film jelentett igazi élményt, de valami nagyon megmaradt bennem, és pontosan idevág. Egy francia filmben volt egy gyilkos. Kizárólag henteseket ölt meg, mert nem tudta megbocsátani nekik, hogy lemészárolják az ártatlan bocikat. Szerintem nagyon elgondolkoztató ötlet ez.

Emlékszem, volt egy káplán - sokat ministráltam neki -, aki formálisan kidobott egyszer a gyóntatószékből. Valahova sietett, és én beráncigáltam, mert áldozni akartam. Mindennap ugyanazt a listát mondtam fel, hiszen ugyanazt követtem el. Engedetlen voltam, hazudtam, képzeletben vétkeztem a hatodik parancsolat ellen. Ezt mind halálos bűnnek éreztem. A káplán rám ripakodott:

- Bánd meg, mondj el hét Miatyánkot és hét Üdvözlégyet, de ne gyere minden reggel ilyen szamárságokkal.

Még sokszor gyóntam, mert kellett az iskolában, de érettségi óta egyszer sem. S ha úgy érzem, hogy magamba kell szállnom, elolvasok egy szép verset, egy szárnyaló himnuszt, és feloldozom magam. Hiszen amikor mormogtam: „Gyónom az Istennek, Isten helyett neked, lelki atyám... Szánom-bánom minden bűnömet, és ígérem, hogy nem követem el őket, s a bűnre vezető alkalmat is elkerülöm..." lélektelenül mormogtam mások, számomra érthetetlen szavait. Miért mondják ezt az emberek? Miért mondanak ilyen hazugságokat, hiszen nyilvánvalóan hazudik minden felnőtt. A gyerek még hihet ilyesmiben, tájékozatlan, tapasztalatlan, csak most ismerkedik a világgal, de a felnőtt? A felnőtt tudja, hogy megy vissza a mérlegéhez, melyen csal, lop; a gyóntatószékből a kocsmába megy, hol Isten nevét hiába veszi, délután megy a szeretőjéhez, akivel bujálkodni fog, akivel a paráznaság orgiáit éli végig - vétkezve mind az öt érzékével a hatodik parancsolat ellen -, egyszóval folytatja életét, ami merőben

más, mint amilyennek egy embernek ezek szerint a lelki tükrök szerint lennie kellene. Folytatja életét, tehát hazudik, amikor kijelenti, hogy többet nem követi el őket. A gyóntatószékből általában ritkán kerülnek az emberek fel egyenest az égbe.

Nem éreztem soha, ezek után meg éppen nem a feloldozás gyönyörét, a bűnbocsánatot - éppúgy, mint nevelőanyámmal sem.

Áldozáshoz mindig magamba szállva, összekulcsolt kézzel járultam. S mikor már közeledett a pap a szentelt ostyával, Isten átlényegült testével, s mikor mellemet vertem, hogy ... „Uram, nem vagyok méltó, hogy hajlékomba jöjj" - könnyes szemmel mondtam, s ilyenkor mindig megszólalt bennem a már annyiszor megszólalt ROSSZ HANG - a JÓ HANG ellenlábasa -, mely azóta is szakadatlanul küzd bennem, megszólalt, s belém zúdította, mint egy mocskos vödörből istent váró, ártatlan lelkecskémbe a legocsmányabb szavak válogatott áradatát, csak hogy tönkretegyen, hogy halálos bűnnel szívemben zárjam magamba az ostyát - megérdemelten az örök kárhozatra jutva. Nem futhattam el már ilyenkor, s pici kitátott számba beléhullott az ostya. A ROSSZ HANG megelégedetten hahotázott, a JÓ HANG gyenge, erőtlen volt ilyenkor bennem, és én zokogva botorkáltam le az áldozórácstól. - Nyugodj meg, gyermekem - mondta a JÓ HANG. - Csitulj, kisfiam, az Isten hajlékodba költözött... - Haha, az Isten! - kacagott a ROSSZ HANG. - Ostyát ettél, drágám, ostyát, mely jó, édes is, de százszámra, milliószámra kapsz a cukrászdában meg a patikában! Gondolkodj csak, amikor valami keserű pirulát vetetnek be veled, milyen íze van annak az ostyának? Ilyen, pontosan ilyen. Ostya-ostya. Nincs Isten! - és toppantott is hozzá.

Kihez forduljon egy tizenkét-tizenöt éves gyerek ilyen problémáival? Amikor tényleg megpróbálta, és a sekrestyében vágott is a kör alakú pléhmintával az ostyalemezekből kis ostyákat, először csak a hulladékot merte megkóstolni, s annak olyan íze volt, mint áldozáskor, s amikor titokban, szemét behunyva, egy kis ostyát ráhelyezett a nyelvére, ugyanúgy nem érzett földöntúli áhítatot, mint az áldozórácsnál - hová forduljon az ilyen gyerek?

Nem voltak megértő felnőttek köröttem. Hát inkább hallgattam, és egyre magamban kerestem a hibát, elmélyüléseimben, átadásaimban. Ma sem tudom, mennyi volt bennem, s mennyi volt az igazság, amit megéreztem. Az akkori érzéseimet nem értem csak. Mai álláspontom meglehetősen kialakult, de minthogy szakadatlan változásban, fejlődésben telt eddig el az életem, nem lehetek olyan szemellenzős, hogy azt mondjam rá, ez a jövőm is - ebben biztosan nem változom meg. „Hitetlenül keresztény" vagyok, írtam a *Játékos ifjúság* című versemben, s ez a legpontosabb megfogalmazás magamra. De a jelenig még hosszú az út.

Előbb lehettem volna szent, s előbb lehetnék ma is, mint pap. S ez volt egy másik súlyos sérelmem, és sokban oka annak, hogy hitetlenül, pogányul vagyok keresztény. S az itt következők sokban felkavartak, ami később robbanásszerűen szétvetette bennem a gátakat, a korlátokat, és szertelen folyóm, ami voltam, maga keresett magának helyet, medret az életben.

A születési anyakönyvi kivonat

Egy nap valamiért be kellett vinnem a születési bizonyítványomat az iskolába. Beszámoltam már arról, hogy a Sziget, a kastély szinte teljesen elsüllyedt bennem akkoriban. Nem is szinte, teljesen. Ahogy agyhártyagyulladásom függönye leereszkedett, utána már csak egy-egy foszlány került fel hozzám a múltból. Anyácska, kastély. Csillagos Királylány - s igyekeztem is mindig elnyomni magamban. Nevelőanyám kelletlenül adta oda. Betettem a táskámba, összehajtva, meg se nézve, pedig erősen dobogott a szívem. Hiszen még sohasem láttam a születési

bizonyítványomat. Számtalan kulcs és lakat őrizte, a többi irattal együtt, valamelyik kredenc mélyén.

Másnap - kilépve a kapun, még hátrafordultam, hogy meggyőződjem, nevelőanyám nem jön-e utánam - remegő kézzel húztam ki a táskából. S ami akkor szíven vágott, ma is belém nyilall, egész a sírig. Mit köszönhettem ennek a pár szónak és mondatnak, ami egy szabványos űrlapról rám meredt, s mire én is rámeredtem! Egy mostoha gyerekkort, megaláztatások özönét, az elhagyatottságot, az árvaságot, a társtalanságot, a jó szavak, a simogatások, az édes, gügyögő tanítások hiányát, hogy cseléd voltam, hogy nem volt annyi becsületem, mint egy kapcabetyárnak, még hosszú évek szenvedését, kitaszítottságomat, egy örökre megtépett, megcibált, sebek közt vergődő lelket.

Pedig mi van egy anyakönyvi kivonaton? Néhány szó, de e néhány szó mögött életek, indulatok, sorsok sokasága, egymásba fonódása húzódik: örömök, keserűségek, tragédiák. Az enyémben ott, ahol az atyja nevének, foglalkozásának, anyja nevének kellett volna állnia, csak egy név állt. Kovalcze Anna 20 éves társalkodónő. Hát az apám? Nekem nincs apám? - kérdezte rémülten egyszerre kinyíló gyerekagyacskám. Futom tovább a sorokat: Az anya Zabreh községbeli illetőségű, Morvaország. Osztrák honos. - Ezt nem értem. Tovább: Végh György harmincöt éves ref. magánzó a gyereket magáénak elismerte sk. Még valami bejelentés, ez nem fontos. Végh György! Egyszerre felmerül bennem egy elfelejtett kép, agyhártyagyulladásom előtt történt. Kornél bácsival, Fricivel, nevelőanyámmal a Csillaghegyi strandon lubickolunk, és valahogy elkeveredtem tőlük. Aztán már csak a megafonhangot hallom; tasivégkovalcegyörgy keresi az édesanyját! Jöttek is mindjárt értem. De a Breitenhoffer Dezsőnek csak egy neve van, annak láttam az anyakönyvi kivonatát, ott az apja az anyja fölött van, nem csak úgy mellékesen, a megjegyzés rovatban! Mi lehet ennek a titka? Hiszen akkor anyuka, a nevelőanyám, akit Sikfay Istvánnénak hívnak... mi ez? mi lehet ez a titok? Mert itt titok van biztosan! Hiszen akkor az is lehet, hogy elvarázsolt királyfi vagyok!

De már az iskolába értem. Ott majd csak megmagyarázzák. Akinek először megmutattam, megvetve mondta:

- Hiszen neked nincs apád! Zabigyerek vagy, törvénytelen! - S el is húzódott tőlem, annak a felsőbbrendűségével, akinek rendben volt az a vacak papírdarabja, mert az apja nem a megjegyzés rovatba került. Hanem főhelyre. S akkor, évek óta először, eszembe jutott az Apám. Az Indus herceg úgy, ahogy utoljára láttam, ötéves koromban. Két bácsi visz egy autón, én köztük ülök, és magyarázzák, hogy egy szanatóriumba megyünk - nem tudom, mi az a szanatórium -, nem baj, ne kérdezősködj annyit - apukád ott van, látni akar, beszélgess vele, de ha édesanyádról kérdez, ne mondd meg neki, hogy meghalt, mert ezt nem szabad. Még idegesebb lesz, ő úgy tudja, hogy él. Azt mondd neki, köszönöd szépen, jól vagy, majd nemsokára ő is bejön. Aztán látok egy bácsit, az ölébe vesz, összevissza csókol, kicsi fiam, Gyurikám, és aztán már megyünk is el, és nem láttam azóta. Mi ez? Oly sok minden, amire csak évek múlva kaptam választ. Nevelőanyámat nem mertem megkérdezni. Lassan, fokozatosan tudtam meg - később, jóval később.

De ez az anyakönyvi bejegyzés végérvényesen megfosztott annak a lehetőségétől, hogy pap lehessek. Engem még otthon sokáig hitegettek ezzel, hogy vannak pápai felmentések meg ezek-azok, de a káplán, akit megkérdeztem, megmondta, hogy reménytelen.

- Hiszen még az egyházi házasságkötés is fontos, nemhogy a polgári! Mit szólnának a hívek, ha ilyesmi kitudódna? Hogy vizet prédikálunk, és bort iszunk? Hogy ő is csak egy zabigyerek! Milyen istentelen körülmények közül jött? Ilyen ember hogy tudja az erkölcsöt prédikálni?

Temetések, tíz deka vaj

Szóval tudtam, hogy más pálya után kell néznem. Azért még évekig jártam ministrálni, harangozni, gyóntam, áldoztam, tökéletesíteni igyekeztem magam, hátha megkönyörül, meglágyul rajtam az egyház, a tiltó paragrafusok kőszíve, hiszen hivatást érzek magamban arra, hogy Isten szolgája legyek. Sokat ministráltam még temetéseken is, itt szoktam hozzá lassan a halál gondolatához. Láttam a közömbösséget a papon, a kántoron, rajtunk, akik alig vártuk, hogy vége legyen, és részvétkívánásainkkal együtt tartsuk a tenyerünket a borravalóért, éreztem a mi megilletődés-mentességünket, hogy mennyire nem fáj nekünk ez a halott, hiába mondja a pap, énekli a kántor, hogy a fapofát utána azonnal levetve végigröhögjük az utat hazáig, akárcsak a pap meg a kántor - éreztem az üzletet, a tehetetlenséget, és hogy nem is lehet mást csinálni, bármennyire is ez lesz a sorsunk, mindnyájunk sorsa. Most még örülök, hogy nem én haltam meg, később rajtam más örül, hogy nem ő halt meg. Az ember mindent visszakap az életben. De egy halottnak már úgyis minden közömbös, vagy az égben van, vagy nincs sehol.

Ötven fillért kaptunk a temetkezési vállalattól, ötven fillért a plébániától, s 20-30 fillér esetleg jutott egy személyre a borravalókból. De ez a hatalmas összeg nem volt ám az én zsebpénzem. Szigorúan be kellett szolgáltatnom nevelőanyámnak. Legfeljebb a borravalót sinkófálhattam el, amit meg is tettem. Az első borravalómon vettem tíz deka vajat, mert szerettem a vajas kenyeret, és gondoltam, az üres kenyereket, amiket legtöbbször kaptam reggelire, kicsit megkenem vajjal.

A konyhában állt egy szekrény. Annak, mint általában minden szekrénynek, ha kinyitotta az ember az ajtaját, fölül volt egy párkánya, befelé néző, üres. Ide tettem a vajat, ide az összespórolt borravalókat. Akkor még azt hittem, hogy a vaj hónapokig eláll, mindennap egy leheletszerűt kentem csak a kenyérre, hogy minél tovább tartson.

Egy nap azonban eltűnt a pénz, amikor már volt néhány pengőnyi. Nem voltam körültekintő tolvaj a saját pénzemet illetően, és Frici kilesett. Elvette, ellopta az én összekuporgatott pénzecskémet. Egy világ omlott össze bennem. Frici tagadta - de azóta Frici iránti szeretetem is erősen csökkent.

A vaj pedig egy szekrénytaszigálás közben kiesett. Már rég megavasodott, mert időközben meg is feledkeztem róla. Néhány pofonnal megúsztam, és évekig tartó felhánytorgatással, hogy ha ezt valaki megtudná, még azt hinné, hogy én nem kapok eleget enni.

Mit tehettem, egyetlen válaszom lehetett minderre, amikor már nem volt újdonság a temetéseken való ministrálás, nem mentem többet. Nem volt újabb rejtekhelyem, ahová magamnak gyűjthettem volna. A nevelőanyámnak meg minek hordjam haza a pénzt, úgysem látok vissza belőle soha semmit. Mert ha hétfőnként megyek négy fillért kunyerálni rajzlapra, van mit hallgatnom:

- Mit gondolsz, lopom én a pénzt?

Nem volt rá bátorságom soha, s talán meg sem akartam szégyeníteni vele, hogy egyszer a szemébe mondjam, a szertartásos tiszteletet megadva:

- De igenis, ne tessék rám haragudni érte, de lopni tetszik!

Mert mivel tudnám még ma is megmagyarázni, amit hosszú évekig csinált például Marcsával is, ezzel a lüke, de ilyen sorsra talán mégsem érdemes cseléddel. Hiszen ember volt ő is, ha kissé hibbant is.

Vázlat Marcsáról

Marcsa pici volt, törpeszerű, bár arányosan törpe, nem hiszem, hogy nagyobb lett volna százнegyven centinél. Fonnyadt, öreges arca volt, a szerelem nélkül elvirágzott nők arca. 35-40 éves lehetett ebben az időben, négy-öt évvel fiatalabb nevelőanyámnál. Csak annyit tudok róla, hogy fiatalkorában Márianosztrán ült. Hogy miért, arról nem szólt a krónikánk, arról se, hogy nevelőanyám hol ismerte meg.

Szegény Marcsának télen-nyáron öt órakor kellett kelnie, és éjfél előtt soha nem került ágyba. Egy pillanat megállás nem volt az életében. - Marcsa ezt, Marcsa azt, Marcsa, hova tette, Marcsa, mért piszmog, miért lopja itt az időt, Marcsa, csinálja ezt, Marcsa, hozza ide azt. - Így ment örökké! S havonta egyszer kapott kimenőt, vasárnap délután, mosogatástól ötig. Ha elkésett, ha fél hatra jött haza, a következő hónapban nem volt kimenő.

A veszekedések vele is napirenden voltak. Marcsát havonta átlag kétszer-háromszor kidobta nevelőanyám kosarastul az utcára, hogy a lábát se tegye be. Ilyenkor cókmókkutatás volt, s közben mindig előkerült egy rossz szoknya, kendő, ami a nevelőanyámé volt.

- Megyek azonnal a rendőrségre, maga tolvaj! Majd én megmutatom magának, kivel van dolga! Kit lop meg, maga utolsó cafat! - Mert ilyenkor sose jutott eszébe, hogy azokat a vackokat ő adta egy gyönge pillanatában Marcsának.

De Marcsa havonta ugyanennyiszer „visszakönyörögte” magát, sírás-rívások, fogadkozások között:

- Itt süljön ki a két szemem, ha még egyszer nem fogadok szót. Ne tudjak elmenni innen, édes drága jó naccságos asszonykám, ha visszafeleselek, csak még ez egyszer tessék szíves lenni megbocsátani!

- Menjen, maga képmutató!

De azért visszajött, az igaz, hogy büntetésből mindig kevesebb fizetéssel. A cselédkönyvébe ugyan húsz pengő volt beírva, de ő csak ötöt kapott, azt is csak papíron. Ha valamit eltört, nevelőanyám levonta. S ilyen nagy összeveszéseknél jött a zárszámadás, és a legtöbbször Marcsa tartozott. A rendőrségről nem is beszélve.

Ó, a szegény Marcsa! Valami állati ösztön nevelőanyám rabszolgaságában tartotta, sohase tudott megszabadulni tőle. Egyetlen szenvedélye volt, az édes káposzta. Ha valahova nagy ritkán elutaztunk, és Marcsa nem jött velünk, édes káposztát főzött magának egy mosófazékkal, és arra járt, amíg haza nem jöttünk. Falta, zabálta, ilyenkor verebet lehetett volna vele fogatni. Sokat tudott enni, az igaz. Nevelőanyám mindig panaszkodott is, hogy tönkrezabálja őt a Marcsa. „Még az Isten lovát is fölfalná.”

Nem volt szegény valami nagy szellem. Egyszer másfél órát járt ki-be, kétségbeesetten morogva a lakásban.

- Mi baja? - kérdeztük.

- Az előbb még itt volt, a kezemben, és nem találom.

- Mit?

- Á, hagyjon, ne idegesítsen a fiatalúr!

Egy félóra múlva mégis megmondta. A gyertyát kereste, ami ott égett a kezében.

Mindig férjhez akart menni, de mindig csak ajánlatokat kapott, próbaházasságokra, erről persze nevelőanyám lebeszélte.

Amiért Marcsát említettem, nevelőanyámat és a pénzlopást együvé kapcsolva, az a következő: Ha volt nálunk egy disznótor vagy vendégeskedés, amikor a vendégek elmentek, legtöbbször mindegyikük egy-két pengő borravalót adott Marcsának, ki milyen *„smucig”* vagy gavallér volt. S amikor az utolsó vendég is kitette a lábát, nevelőanyám *„bekasszírozta”* a pénzt teljes egészében Marcsától, hogy neki arra úgy sincs szüksége, mert mindene megvan, és most úgyis annyit zabálhatott, amennyi belé fért.

Azt hiszem, mindennel lehet vádolni ezt az életmódot, vádolni, rágalmazni, körülírni, csak azzal nem, hogy *„nagystílű”* volt, amilyennek nevelőanyám hitte magát.

Első tanítványom - heti ötven fillérért

Nekem ebben az időben még egy fájdalmam volt pénzügyileg. Volt egy osztálytársam, a Millner György. Nem volt lángész, ha én, aki igazán szintén nagyon távol álltam tőle, én tanultam vele együtt, hogy továbbra is el ne hasaljon, mert hat tárgyból húzták el egy félévben. Együtt tanultunk. Mindennap vele voltam 2-3 órát. Uzsonnát kaptam érte, és heti ötven fillért. Az uzsonna jó volt. A tanulás nem volt nehéz, amennyit mi tanultunk. Millner nem szeretett tanulni, mert írónak készült. Éppen egy rémregényt írt, néha megmutatott belőle egy részt. Néma áhítattal, nyitott szájjal hallgattam. Olyan, mint Verne Gyula! Sőt jobb! Millner Gyurka volt az első élő író, akivel találkoztam az életben.

S ami bennem így megmaradt, benne teljesen elfelejtődött. Két évvel ezelőtt találkoztam vele a földalattin. - Szervusz, Millner. - Szervusz, Kovalcze, csakhogy én Muraközy vagyok. - Én meg Végh. - Mit csinálsz? - Mit csinálsz? - csodálatos semmitmondó beszélgetés két olyan ember között, akik az emberről régi, nem élő nevén kívül semmit se tudnak, mert húsz éve nem látták egymást. Millner - mert nekem már egy életre Millner marad, mint ahogy én neki Kovalcze - nem is emlékezett arra, hogy valaha is egy sort írt volna. - Ugyan, ne hülyéskedj - mondta szinte megsértődve, mert kétgyerekes családapa volt már, és magas rangú tisztviselő a tűzoltóknál.

De akkor még csak Millner volt, a folytatásos regénygyáros, és én a Kovalcze, akik a tanulás és kellő susmusolás után nekiláttak golyózni. Sok golyónk volt ám! Mindenféle színűek: kékek, sárgák, pirosak, barnák, zöldek - ezek nekem is voltak, de neki még üveggolyója is volt, meg acélgolyója, ami hússzor, harmincszor, ötvenszer többet ért a közönséges agyaggolyónál. Mert az olyan hatalmas úr volt, hogyha elcsinnelt egy agyaggolyót, ripityára ment, mintha bombát kapott volna. Ez persze az agyaggolyó-tulajdonos kára volt, s így be sokszor az én károm is. Nekem egy harisnyaszár volt a kincseszsákom. S mindennap számoltam a golyókat, nyertem-e, veszítettem-e. Hazárdot csak ritkán játszottam. Ilyen volt a „zsömlye”, az ember megállt kétlépésnyire a lyuktól, amit szakszerűen belevájtunk a földbe, beledobta a kezében tartott golyókat, melyek egyenlő számban oszlottak meg a dobó és az ellenfél között, beledobta a golyókat, s ha páros számú maradt meg benne, az övé volt, ha páratlan, az ellenfélé. Az egész. Ilyeneket nem játszottam, mert ügyetlen voltam, és így egy dobásra tíz golyót is könnyen el lehetett veszíteni. S akkor hol volt a szórakozás? Meg az idő agyonütése?

A levágott harisnyaszárról jut eszembe, hogy akkoriban én is ilyenben jártam. Nevelőanyám azt mondta rólam, hogy még a vasat is elnyúznám, és ebben sok igazság volt. Nem tudtam semmire vigyázni - ahogy ma sem -, és mindent vészesen hamar elpusztítottam. Egykettőre *agyonstoppolódott* a harisnyám, pláne, hiszen Fricitől már elhordva örököltem, aki viszont Kornél bácsi már viseltes zoknijait kapta meg. Hamar szétrúgtam a fejét, s ilyenkor úgy oldották meg, hogy a harisnyaszárról levágták a fejét, így olyan volt, mint egy összeomlott kályhacső, a levágott végét pedig összevarrták. Csak aki járt ilyenekben, az tudja, milyen

pokoli szenvedést tud okozni a szörnyű, felesleges gyüremkedés az amúgy is állandóan kinőtt, szűk cipőben. Paprikavörösre égve vetettem le sokszor esténként, és a göcsörtök, bögök mélyen belevágódtak megfőtt húsomba.

A zsebeim - ha már ide cikáztam - állandóan valóságos múzeummal voltak tele. Erről még mai napig se tudtam leszokni. Remek, több hónapos morzsáktól kezdve spárgán, ceruzacsonkon, grafitporon, zsebkésen és tollhegyen, radíron át minden volt benne, egészen a tintáig. A kiömlött tinták óriási foltjáig. Volt egy osztálytársam, a Bihari Sándor, annak például táskára sem volt szüksége, mert a tankönyvből csak az aznapra előírt lapokat hozta el, s így még a zsúfoltabb napokat is öt-hat lappal megúszta.

Messziről indultam el, s oda is térek vissza, nagyon fájt, hogy nevelőanyám minden héten a „keresetemből", az ötven fillérből harmincat elvett, akárcsak Marcsától a borravalókat, és nekem csak húsz fillér költőpénz maradt. Két hétig spóroltam össze a pénzt első, valóban vásárolt könyvemre - mert a Pocok Palkót vizsgai jutalomként kaptam -, Verne: *Az Orinokón fölfelé* című könyvére. S aztán egy nap Frici azt is eladta, akárcsak első töltőtollamat, amit tőle vettem.

A gazdálkodás és következménye

Azzal kezdtem a József főherceg utcai lakás emlékezéseit, hogy gazdálkodni mentünk oda. S eddig mindenről szó volt, csak a gazdálkodásról nem. Olyan gazdálkodásról írni részletesen, ami nem volt, ami füstbe ment, s főleg amin nem volt áldás, meglehetősen nehéz. Valami szakértelem csak kellett volna hozzá, gondolom. Arra mégsem lehetett építeni, hogy munkaerőnek ott a Marcsa, a Gyurka, esetleg a Frici. A Frici úgyis minden alól kibújt, megszökött, ment tanulni - a barátaihoz.

Jó, öntözni úgy-ahogy tudtam. De órákon át húzni egy kerekes kútból egy hordóba a vizet, s akkor még szépen megöntözni az egész kertet is, nem felejtve ki belőle egyetlen palántát sem - tavasztól őszig csinálni ezt naponta -, nem volt leányálom. Délután öntözés, délelőtt gyomlálás - nem mondom, ez is időtöltés, főképp ha szent akar lenni az ember.

Ül a petrezselyem és a sárgarépa között, és húzza ki a gyomokat. - De egy fűszálat se hagyj benne! - Jó, nem hagyok egy fűszálat sem. Hamupipőke lencsét válogatott, én gyomlálok. Talán eljön egyszer értem egy hercegnő. Megáll a kerítés előtt, napernyőjét megbiccenti és megkér: Gyere hozzám feleségül, szép királyfi. Nem jó, egy királyfi nem feleségül megy, hanem elvesz valakit. Gyere, szép királyfi, és vegyél el feleségül. - Így csak elmúlik, és játék az egész gyomlálás is. - Ha ma nem jön, jöhet holnap. Nem szabad olyan türelmetlennek lenni. Hamupipőke is sokáig várt, te is várhatsz. Én is várhatok, jó, hát akkor várok is.

Volt a kis gazdaságnak mindene, állatban. Volt csirke, kacsa, liba, disznó. Még ló is - annak ott volt Marcsa meg én. Igaz, hogy Marcsa csak póninak illett be. Egy időben *legborn*tyúkfarmunk volt, de megdöglöttek, hiába gargarizáltattuk őket *hipermangálos* vízzel, hiába etettük paprikás szalonnával. Kampec lett nekik. A tyúkokat különben sem szerettem, mert Marcsának meg nekem kellett megtojóznom őket, ami azt jelentette, hogy meg kellett tapintanom az ujjammal, lesz-e ma tojásuk vagy sem, mert nevelőanyám félt, hogy eltűnnek a tojások. Mondanom sem kell, se a Marcsa nem tudta megmondani, sem én. Egyikünk se értett hozzá. A tyúkot kézbe vettem ugyan, de olyan riadtan kotkodácsolt. S különben is, nem tartottam egy szenthez méltónak, hogy ennyire beavatkozzon mások belügyeibe és magánéletébe, hogy tojnak-e ma vagy sem. Ugyanígy és hasonló okokból nem szerettem libát tömni sem.

Szappanfőzés többször volt nálunk, mint disznótor. Mármint az elhullott disznókból. Valahogy azokkal is minden balul ütött ki. Egy disznóölésre emlékszem, de hát ez szabályos volt, s mások biztosan százszor jobban leírták nálam, úgyhogy erre nem is vesztegetem az időt, sem a papírt.

Ilyen volt, ez volt a lényege ezeknek az éveknek. Sok minden külsőséges dologról beszélhetnék, de akkori bensőmből az sem tudna többet megmutatni. Hogy nagyon szerettem hatalmas eperfánkat, mely a baromfiudvarban volt, s hogy olyan epret azóta sem ettem, s ugyanilyen volt a cseresznyefánk is? Mit mondana ez rólam s a világról körülöttem? Hogyne, szerettem a természetet, hiszen sokszor ez volt az egyetlen vigasztalóm. Az orgonabokrok lila esője, a smaragdzöld gyep bársonyos pázsitja, melyen hevertem, és néztem a csillagokat. A csillagokat, mik egy életre hozzám nőttek, s talán az életen túlra is. Hányszor néztem őket tavasztól őszig, késő éjszakákig, mert ilyenkor a nyitott verandán aludtunk Fricivel. De a természetet már régen is szerettem. A Szigeten - amire nem gondoltam sokáig. Csak az anyakönyvi kivonat megfejtése után.

Tizenöt éves múltam. Egy reggel arra ébredtem, hogy férfi vagyok. Megrémültem, a ROSSZ HANG mindenfélét súgott, de a JÓ HANG diadalmaskodott, hiszen még pislákolt valami remény bennem, ha már egyre halványabban is, hogy pap leszek. A testemre még nagyon sokáig nem gondoltam komolyan azután sem.

A gazdálkodásunk balul ütött ki. És nevelőanyám elhatározta, valószínűleg Kornél bácsi unszolására, hogy beköltözünk Pestre. A Liliom utcában kapott lakást, ahol hét éve laktunk, de erről már volt szó.

Pest! Amióta eljöttünk, hét éve, nem voltam Pesten, csak ha elutaztunk valahová a Nyugati pályaudvarról. De akkor se láttam semmit belőle, mert hatalmas kofferokkal, málhákkal, mindenféle borzalmakkal utaztunk, hogy sokszor úgy szégyelltem magam. Egyszer, emlékszem, elvittünk nyaralni egy nagy hordóba ültetett leanderfát is Kiskunmajsára, hogy ott több napot kap.

Villamoson húsz percre laktunk Pesttől, hiszen Kornél bácsi naponta kétszer megtette ezt az utat, s én mégis hét évig nem voltam bent Pesten. Távolabb voltam, mintha Debrecenben vagy Pécsett éltem volna. Mint ahogy életmódban sokkal, de sokkal távolabb is volt.

Irtózatos várakozások voltak bennem Pest iránt. A sok poros, nyakig sáros, pöttömnyi házú falu után végre Pest! A homok, a sivárság után, amit úgy gyűlöltem. Már bomladozott, omladozott bennem a régi, az idegen világ, már kezdtem bontakozni magam is. A mindent vártam Pesttől. Nem hiszem, hogy valaki még úgy ült volna fel egy szakaszjeggyel a villamosra - mert kivételesen azzal jöttem be -, hogy meg akarja hódítani Pestet, meghódítani, nem tudja, még mivel, de meghódítani.

Mint aranyszájú püspök, mint szent, mint... Talán mint színész. Mert ekkoriban elhatároztam, hogy ha pap nem lehetek, színész leszek. Erről persze akkor még bölcsen hallgattam.

Így indultam el Pestre egy májusi délután, ezerkilencszázharmincöt egy napsugaras délutánján. Napsugaras tájak! Az álmaim, a képzeletem tájai! Bizakodással, jó előjelként néztem a táncoló napsugarakat. Szétszaggatják-e vajon zsenge életem elszomorító, fojtogatóan nyomasztó fellegeit?

Úgy ültem ott a villamoson, egy szakaszjeggyel a kezemben, mint aki új élet felé hajózik. Ha még az új élet jó ideig váratott is magára, ezzel a szakaszjeggyel mégiscsak pont tevődött valóban életem egy végtelen hosszú és lassan bontakozó korszakára.

1954. febr. 1-6.

Második tétel

EGY KAPU KINYÍLIK
1935-1937

Első hetek a Liliom utcában

Az ember élete máról holnapra megváltozhat, legalábbis sodrásában, ritmusában. Az enyém rövid tizenöt évem alatt immár másodszor változott meg. S mindkét döntő elhatárolás a Liliom utcai házhoz fűződik. Megváltozott, amikor a Szigetről jövet beléptem a huzatos kapualjba, és megváltozott, más lett, hasonlíthatatlanul más, ahogy beköltöztünk Erzsébetről. A pokol helyett már csak a tisztítótűz lángjai égettek.

Az első hetekben változatlanul a megszokott régi arcok vettek körül: nevelőanyám, Kornél bácsi, Frici, Marcsa. Mindennapi életünk sem különbözött a régitől. Ugyanazok között a sivár, ízléstelen és össze nem illő bútorok között éltünk, a falióra, a szentképek, a *„goblejnek”* árnyékában, csak most két szobában, az előbbi három helyett.

A lakás mégis nagyobb volt. Hatalmas, örökké sötét lépcsőházi előszobáját szintén berendezték, itt volt az ebédlőasztal, egy lomtárszerű kredenc és az én ágyam. A konyhából nyíló udvari cselédszobát Frici vette birtokába, aki elsőéves jogász volt, s valószínűleg ő is sürgette beköltözésünket. Marcsa a konyhában aludt, egy kinyitható vaságyon.

Két szobánk az utcára nézett. Az egyikre csak az a kifejezés illik, hogy bútorraktár vagy helyesebben egy árverési csarnok mintaterme. Ahány bútor, annyiféle volt, de egyben mind megegyezett, valamennyiből sugárzott az ízléstelenség. A plüssdíványon hat-hét díszpárna foglalt helyet, nekünk sohasem volt szabad ráülnünk. Rikító színű, ízléstelenül összeválogatott fonalakból képek *voltak rajta kézimunkázva* - ahogy nevelőanyám mondta. Nyáját őrző szerelmespár, egy macska, amint pamutgombolyaggal játszik, egy virágcsokor, olyan virágokból, amik nincsenek is. A párnákból és a díványból dőlt a por. Előtte egy kihúzható asztal, mellette egy bőrfotel, melyről nagyrészt hiányzott a bőr, azt a benyomást téve rám, mint a mészárszékek ajtajában lógó nyúzott birkák. Az ebédlőkredenc üveges részében álltak a tűzoltóbálak, búcsúk színes, festett poharai, söröskorsói, „kriglijei”, „Soproni emlék”, „Soká éljen Jolika”, „Üdvözlet Kornél bácsinak”, „Ha iszol e pohárból, gondolj rám igazánból - Fricinek Ica”. S mindegyikre dátumok voltak rákarcolva, beégetve, de persze ezekre már nem emlékszem. Olyan volt e pohárkiállítás, s azt a célt szolgálta, mint egy nemzetközi ping-pongbajnok vagy ökölvívó kitüntetései, aranyérmei, serlegei, babérkoszorúi a díszvitrinben. Ha néha valaki jött hozzánk vendégségbe, nevelőanyám bevezette ide, a „szalonba”, és kirakta, előszedte a legújabb poharakat, korsókat. Nagyon büszke volt rájuk.

A dúsan aranyozott velencei tükör alatt egy hármas szárnyú fésülködő-öltöző asztal állott egy régi *garnitúrából*. Soha senki nem fésülködött előtte, legfeljebb én néztem meg benne a hármas visszaverődésből, hogy milyen a „profilom”. Volt még benne íróasztal, éjjeliszekrény, *hokedli*, több virágállvány, egy könyvespolc, egy lehúzható, petróleumlámpából alakított bronzcsillár. Modern stílű szalon - ahogy nevelőanyám büszkélkedett vele előkelően.

Az ő szobája a „szalonból” nyílt. A „hálószoba” berendezésében, elrendezésében pontosan olyan volt, mint valamikor régen, ott fent, az emeleten. A fürdőszobába innen lehetett bejutni. Micsoda újdonság! Fürdőszobánk van! Erzsébeten nem volt, s hét éven át mindig a konyhában

mosdottunk, fürödtünk, teknőben. Szinte megsimogattam örömömben a kádat, mint egy pompás pehelypaplant, megpaskoltam az oldalát, mint egy telivér paripát.

A fenti lakás képe meg nem homályosult el bennem, s ezért úgy éreztem már az első napon, mintha örökké itt laktunk volna, annyira ismerős volt, annyira megszokott a bútorok elrendezése, a szobák, helyiségek légköre, hangulata. Húsz éve ennek, de azóta is így vagyok mindig. Mindenütt otthon vagyok azonnal, mindenütt ismerős, régi-régi ismerős - s éppen ezért mindenütt elfog a vágy, napok múlva már: továbbmenni, menni, menni, tovább, mindig csak tovább. Örök vándorlás, fáradhatatlan utazás a sorsom, csakhogy még ezt akkor nem is sejtettem. Egykedvűen vettem tudomásul, hogy ezentúl nem ott, hanem itt fekszem le, itt étkezem, itt tanulok. A többiek szenvedtek, megviselte őket a környezetváltozás. Nevelőanyám és Marcsa még hónapok múlva sem tudott rendesen aludni. Frici se, legalábbis ezzel magyarázta egyre sűrűbb, egyre gyakoribb, reggelekbe, másnapokba nyúló kimaradásait.

Május elején már nem érdemes új iskolába átiratkozni, így tehát a tanév végéig kijártam Pesterzsébetre, a vasárnapok kivételével. A vonaljegy tizenhat vagy húsz fillérbe került, s ezért házunktól az iskoláig vitt a villamos. De akkoriban jött divatba a kisszakasz, ennek viszont csak hat fillér volt darabja. Két kisszakasszal eljutott az ember a Ferencvárosi pályaudvartól a Határ útig. Oda és onnan már csak egy ugrás a gimnáziumig - nevelőanyám szerint. Ami neki egy képzeletbeli ugrás, nekem jó félóra trappolás volt.

Pestre költözésünk új lehetőségeket villantott fel, nyitott meg előttem. Tizenhat éves koromig, sokat mondok, összesen ötször-hatszor ha elvittek moziba. Itt Pesten hátha több lesz a lehetőségem arra, hogy időnként meglógjak, megszökjem hazulról. Azonban nekem egy megveszekedett vasam sincs, a mozihoz viszont pénz kell. Hogy a csodába juthatnék némi pénzmaghoz? Megvan! S valósággal ugráltam a boldogságtól, sikongtam az örömtől. Ha tudtam volna, biztosan összecsókolom magam az ötletért. Képletesen meg is csókoltam hódolattal, mélyen meghajolva a jobb kezemet, ott fent, a pecsétgyűrűnél, illetve helyénél, mint bérmáláskor a püspök úrnak. Hiszen ez az ötlet pénzt ér. A pénz az utcán hever, olvastam valamikor régen, s valóban! Gyalog megyek ki végig, és gyalog vissza, ezzel naponta 24 fillért keresek. Pontosan egy mozijegy árát. S nemcsak határtalanul boldognak, de egyszerre mérhetetlenül gazdagnak is éreztem magam. 24 fillér naponta: no, elő papír, ceruza! Mennyi az egy hónapban? Majdnem hat pengő.

A „gyalogötlet” azonban csak egy kínos kaland után született meg bennem. Először az volt a tervem, hogy oda és vissza az ütközőn utazom, mint annyi más kölyök, akiket valaha irigy, dobogó szívvel csodáltam. Ahogy első ízben ráültem az ütközőre, máris lecsöngette a kalauz a villamost, és fülön fogott, hogy átad Erzsébeten a rendőrnek, vagy bekísér az iskola igazgatóságára. Csak hosszas rimánkodásra engedett el. Igaz, hogy ingyen megúsztam, mert felháborodásában elfelejtett jegyet váltatni velem, de nekem bizony egy életre elment a kedvem attól, hogy ütközőn utazzam.

Kifelé könnyen is ment az út. Kora reggel frissen, fütyülve lépdelt az ember, bár hozzá kell tennem, hogy nem a legszebb tájékon, amit akárcsak eddigi életemben is láttam. Olyan vidék volt ez - hátul, a gyárak mögött út nélküli utakon, ösvényeken, salakhegyeken, -völgyeken át -, mely már tavasszal is kopáran, kisülten csenevészedett, tele gazzal, otromba bűzökkel, irdatlan kémények lecsapó füstjével s a mindenféle eldobált emberi szemetekkel, kacatokkal. Még jó, ha nem léptem bele valami síkosba. Mert ezekből az állítólag szerencsét hozó rakásokból nem kért az én lyukas, tátogó talpú cipőm.

Fütyülve lépkedtem, saját fülsértő dallamokkal és végtelen áradással a szívemben. S ha útközben egy csirkét vagy egy libát láttam, kimondhatatlan boldogság fogott el, hogy Pestre

költözésünkkel legalább örök időre megszabadultam a „gazdaságtól”, a cselédeskedéstől. Hogy jobban múljék az idő, különféle ködös álmokat szőttem a jövőről, az én jövőmről. Vagy csak éppen behunytam egy-egy pillanatra a szemem, és azt mondtam: jövő. S a jövő megjelent, napsütéses békéjével, áramló melegével. Észre se vettem, és máris ott lépkedtem az iskola kerítése előtt.

Visszafelé lényegesen fárasztóbb volt az út. Valóságos menetelés. Egy óra körül tűzött a legelviselhetetlenebbül a nap, nem úgy, mint reggel hét óra tájt, amikor még szinte csak cirógatott, de ezt még elviseltem volna. Csak azt a nehéz, kétkilós kenyeret ne kellett volna jó egy és egynegyed órán át cipelnem a perzselő napon, az árnyéktalan utakon. S ahogy vittem, szinte percről percre nehezebb lett gyenge karomban, amit még az iskolatáska is húzott. Mert nevelőanyám rájött, hogy kint két fillérrel olcsóbb egy péknél a kenyér, mint Pesten - bár néha svábbogarakat is találtunk benne -, s ha már úgyis kint járok, mi az a két kiló? Gyerekjáték egy ilyen nagy fiúnak! Így aztán nem is huszonnégy, hanem csak húsz fillérrel kerültem többe naponta. Másnap már az újonnan beállott helyzethez alkalmazkodtam. Áttértem én is a Bihari Sándor módszerére. Ez igazán könnyen ment, mert hiszen a könyveim levélszerűségüket illetően felvették a versenyt a salátával. Hazafelé mentemben mindig arra gondoltam, hogy feltaláló leszek. Megkönnyíteni az ilyen fiúk életét, mint amilyen én is vagyok. Úgy hallottam, tíz pengőért egész jó *„cóglit”* lehet kapni a Telekin. Veszek egyet, arra rászerelek egy dinamót, a dinamót bekapcsolom, mármost nekilódulok a bringával - oppardon, biciklivel -, és máris megindul az áramfejlesztés. Az áramot arra használom fel, hogy egy motort hajtatok vele, egy-két áttétel még a kerékre, és kész a nagyszerű, minden eddigi találmányt verő villanybicikli. Edison sem talált fel különbet. Kerékpározni ugyan még nem tudtam, de mi az nekem! Csak ráülök, s máris úgy megy, mint a parancsolat!

S mire kiagyaltam, mindennap szélesítve, tökéletesítve a tervet, bent jártam már a Mester utcában, locspoccsá ázva ugyan, fürödve a verejtékemben, de onnan már csak valóban egy ugrás a Liliom utca. Ha el nem bámészkodik az ember. Most nem hajt a tatár, minek siessek annyira. Az út mentén padok is vannak, leülhetek, kifújhatom magam. Még „megskomálom” a moziplakátokat is, hogy mit nézzek meg legelőször. Nem, legelőször is összespórolom a pénzt a bringára. Naponta gyűlt, szaporodott, növekedett a vagyonkám.

Mire vége volt a tanévnek, együtt is volt a tíz pengő. Ropogó új tízpengősre váltottam át a sok fényes, ezüsthangú pengőst meg a kiszidolozott kisszakaszokat, amiket jó másfél hónap alatt kuporgattam össze, esőben, szélben gyalog loholva, még álmaim netovábbjáról, a moziról és egy-egy szelet csokiról, krémesről is lemondva, sokszor fájó szívvel, nemegyszer fel-felgyülemlő nyállal álldogálva mozik bejárata, cukrászdák kirakata előtt. Bármilyen nehezemre is esett, mindannyiszor erős voltam, leküzdöttem magamban a kísértést, a jövő, a nagy cél érdekében.

Remek búvóhelyet találtam a pénznek. Ó, nem tettem többet a szekrény karimájába! Szép kicsire összehajtogattam, és beleillesztettem az ebédlőasztal egyik lecsavarható lábába. Frici adott nemrégiben egy „izgi” sárga regényt, hogy olvassam el figyelmesen, mert „oltári” jó. Innen vettem az ötletet, hiszen olyan jónak találta az, aki előttem olvasta, hogy még alá is húzta piros ceruzával, és megfelkiáltójelezte. Keresve sem találhatnék pompásabb rejtekhelyet. Kinek van olyan pihent esze, hogy itt keresse? No, nem igaz?

Egy reggel akarok kimenni a Telekire, lecsavarom az asztallábat, nincs benne a pénz. Próbálkozom a többi lábbal - hátha rosszul emlékszem, vagy megfordították az asztalt -, egyikben sem találom. A Frici átejtett, rászedett, becsapott. Megint ellopta a tíz pengőmet. Nem vehettem biciklit, nyomorúságos, saját verítékemmel megkeresett, a szememtől, számtól megvont pénzemből. Aznap megfogadtam a templomban, hogy emlékeztetőül soha nem is veszek. S ezt a fogadalmamat megtartom a sírig.

Akkor, oly ritkán életemben, esténként a múlt javítgatásával, helyesbítésével foglalkoztam. Miért is nem költöttem el azonnal a pénzt? Ha mindennap elmegyek moziba, s amikor nem tudok elszabadulni hazulról, megeszem helyette egy szelet csokit vagy habos rolót, indiánert, krémest - mindez nem következhetett volna be. De késő volt már a bánat, eső után köpenyeg, mert a tanév véget ért. Nyáron nem tudtam sehogy sem pénzt szerezni, s így őszig nem is voltam moziban. Lophattam volna esetleg én is, mint a Frici - aki rendszeresen dézsmálta édesanyja pénztárcáját -, de ezt utálatosnak, magamhoz méltatlannak tartottam, még ha nem is szerettem nevelőanyámat. Mert ekkoriban már semmi szeretet, ragaszkodás, hála nem volt iránta szívemben.

A verések ugyan lassanként teljesen elmaradtak, legfeljebb egy-egy pofon jutott ki, ha mérgesebb kedvében volt. Mégsem felejtettem el, nem tudtam elfelejteni a Sas utcai borzalmas megaláztatásokat, szenvedéseket. Ez az emlék lassan kikristályosodott bennem, s idővel egyenlőségjelet húztam közte és nevelőanyám között, a két kép eggyé forrt hamar. A gyűlölet csírája volt ez az emlék, mely lassan, észrevétlenül terebélyesedett, pontosan olyan ütemben nőve, ahogy elmaradtak a rendszeres verések.

S különben is az *egrecíroztatások*, a szavakkal való megalázások, lehordások a sárga földig mindenért, továbbra is hozzátartoztak mindennapi életünkhöz, bár ezekhez annyira hozzászokott a fülem, mint az utcazajhoz vagy az óraütésekhez, a harangszóhoz - észre sem vettem őket, jelentésük nem jutott el a tudatomba.

Ott volt például a fürdőszoba. Amilyen nagy várakozással néztem elébe, olyan keserű, fájdalmas csalódást okozott. Szombatonként fürödtünk, legtöbbször én gyújtottam be. Ilyenkor hazajött a Feri is, aki különben mint kifutó, mint „vizesnyolcas” a belvárosi csemegésnél lakott. A fürdésnek is megvolt a maga hagyományos szertartásossága, a sorrendje. Először Kornél bácsi és nevelőanyám fürdött, utána a Frici, aztán a Feri, úgy került csak rám a sor, s aztán Marcsára. Istenem, azt hiszem, másutt is így van ez, nincs ebben semmi meglepő. Csakhogy én Kornél bácsi, nevelőanyám, Frici és Feri után fürödtem - ugyanabban a vízben! Amibe előttem négy ember belemosta mocskát-piszkát, abban a langyos pocsolyában, mely megnyitotta az ember ingereit - mert hányszor nem tudtam visszatartani magam! És én nem szólhattam, nem ellenkezhettem, mint a Marcsa, aki nem akart már utánam megfürdeni, s joggal nem akart. Ültem a kádban, a gomolygó, feketés szappanhabok közt, öklendezéseimet visszafojtva. Itt még a napsugaras tájak sem segítettek, ez egyszer még engem is cserbenhagyott a képzelet, a mindent feldíszítő, átlényegítő, kiszínező képzelet. Szinte nem is tudtam magamról a rémülettől. Csak egy szó motoszkált bennem a növekvő gyűlölettel: a szabadság, el innen! Mindegy, mi lesz velem - ha disznók közt lakom, ha ólban -, az más, mert én választom, az én szabad akaratom, azt boldogan vállalom, de ebből a megalázásból, emberszámba nem vételből elég. Mibe került volna még négy kád meleg víz? Húsz fillérbe, harmincba?

Minden fürdésnél, de csak ha már rágondolok, akkor is, eszembe jut, menthetetlenül. Az öklendezés, a gomolygó koszcafatok, a beleeresztések, amik feltartóztathatatlanul beözönlenek, ömlenek a számba, mert ebben az időben még nemegyszer nevelőanyám fürdetett, mint egy kisgyereket, s minden alkalommal többször alábuktatott tréfásan, hogy fülem-szemem teleragadt a csimbókokkal, a szájamon át pedig csorgott le a szívembe, a lelkembe a szutykok undorító tengere. Ó, nem ilyen tengerről álmodoztam én, nem ilyen vizekről, nem ilyen életről. Ahol mások piszkától koszosabban lép ki az ember a fürdőkádból, onnan, ahol saját mocskától is szabadulni akart.

Az első barát, az első szerelem

Soha nem jöhetett jobbkor a nyaralás. Hiszen voltunk már máskor is itt-ott egy-egy hétre, de azokon a nyarakon nem éreztem lényeges különbséget az otthon és a nyaralás között. Egyik faluból a másik faluba kerültem. Legföljebb egy-két arc volt más körülöttem. Bár a legtöbbjükre öt-hat éves korom óta emlékeztem.

Azóta sem ismertem - pedig jó egynéhányfelé megfordultam az országban - olyan elzárt és elszigetelt családot, mint mi voltunk. Nem barátkoztunk mi soha szomszédokkal, vagy ők nem barátkoztak velünk - nem tudom, melyik a helyesebb kifejezés. Négy-öt család volt, akikkel évente, kétévente egyszer-egyszer ha összejöttünk. Ezek is szerteszórva laktak. Gyula bácsiék Rákosszentmihályon, Vili bácsiék Ceglédbercelen, Bözsiék Gödöllőn, Etelka néni Kiskunmajsán, Pista bácsiék Kelebián. Tizenhárom éven át senki mással nem érintkeztünk. S ahogy említettem, ezekkel is csak hébe-hóba.

Ezt a nyarat, harmincöt nyarát Vili bácsiéknál töltöttük, Ceglédbercelen. Vili bácsi igazgató tanító volt, felesége, Klemi néni szintén tanítónő. Oly kevésszer láttam őket, hogy nem maradt különösebb benyomásom róluk, legfeljebb csak hangulatom. Vili bácsi örökké vidám, tréfálkozó emberként él bennem - a Vili név azóta is kedves nekem. S Klemi néni pedig mint a megtestesült jóság, halk, szerény, jószívű, akinek szeme fénye voltak a gyerekei: Vili és a kis Kemu. Három szó mindennél jobban kifejezi: tökéletes ellentéte nevelőanyámnak. Azonban nem is róluk lesz szó az itt következőkben, hanem hogy mit jelentett nekem az a nyár. S ez tulajdonképpen nem is velük függ össze.

Ó, én nem vártam semmit, hiszen nevelőanyámmal együtt voltam. Állandóan *egrecíroztatott,* s hogy majd: „Ne félj, kapsz otthon, otthon majd leszámolunk!" De ezek - nevelőanyám szavajárása szerint - valóban egyik fülemen be, a másikon ki. Már nem nehezedett rám olyan nyomasztóan az árnya, mint régebben, mára napjaimat se lengte be annyira. Amíg fölém magasodott, addig leigázott, de amint kitette a lábát, vagy én kiléptem a bűvköréből, leráztam magamról, mint kutya a vizet. S éppen ezért ezek az élményeim már zavartalanok, tiszták, szépek, mert mentesek tőle.

Játszunk az iskolaudvaron. Labdajátékot, a nevét már nem tudom biztosan. Valakinek a hangja duruzsol emlékeimben: jöjjön az a híres-nevezetes... itt megáll, s hirtelen rávágja: cseh, angol, francia! Ott állunk lehajolva a labda körül, s csak annak szabad hozzányúlni, akinek a nevét vezénylik. Minden nemzetnév egy-egy fiút jelent. S aki elvéti, zálogot ad, büntetést kap. Ennyi él belőle bennem s az, hogy a játszók között van egy velem majdnem egykorú fiú: a Gyenes Feri. Gyönyörű szál, karcsú, barna, pelyhesedő állú fiú, az orvos fia.

Ez a fiú megbabonázott. Valahányszor vele voltam, elöntött a forróság, szívdobogtató, furcsa érzések zsibongtak bennem, lágyak, selymesek, puhák, napfényesek: a szeretet, a rajongás, a barátság mámora. Mindent megtettem volna érte. Hiszen a Vilit is szerettem, meg a Breitenhoffer Dezsőkét is - de azok mások voltak. Dezső iskolai ismeretség, Vili meg családi hagyomány. De a Gyenes Feri az annyira más volt.

Őt én választottam, és ő megengedte, hogy szeressem. Nem viszonozta - megengedte -, de kellett is több nekem! A testvéremmé fogadtam magamban, az annyira hiányzó, megértő testvérré, akinek mindent el lehet mondani, aki mindenben egyetért velem, aki a barátom is egyben. Mennyi mindent elmondtam neki! Egész kis nyomorult életemet, s ő összeráncolt homlokkal, fejcsóválva hallgatta, ki-kitörve a felháborodástól, idegesen le-föl sétálva a szobában, hátrakulcsolt kézzel. S aztán a jövőről beszéltem neki, fényes, közös jövőnkről. Megbecsülés, pompa, hírnév, gazdagság, boldogság, ragyogó ruhák, autók - minden gomolygott

ezekben a beszélgetésekben, mert talán mondanom sem kell, hogy mindez a képzeletemben történt. Ott zajlott le az egész.

Vakmerő, hős, minden voltam már ezekben az időkben, hála May Károlynak, akire Verne Gyuláról átterelődött az érdeklődésem, a figyelmem. A Képzelet - mely az évekkel, az élményekkel és olvasásokkal csak egyre színesedett bennem - egyre mélyebbre csalogatott mérhetetlen, véget nem érő birodalmába.

Parányi porszemet kapni a világtól, ez volt a fontos csupán, s különösen ez jellemző már erre az időszakomra. A többit elvégezte a lelkem, agyam, érzelmeim kis műhelye. Semmi kis emlékekből gyöngyösödtek ki folyton működő kohómban az élmények, sokszor megrázókká, sokszor édesekké vagy szomorúakká, de mindig tökéletesítővé, magammá érlelővé.

Nem volt pénzem? Hát álmodtam pénzt. Nem volt barátom? Hát csináltam magamnak egy-egy villanó arcélből és magamból barátot. Olyant, amilyen kellett, amilyenre éppen szükségem volt. Megértőt vagy ellenkezőt, játékosat vagy gorombát, mert bizony sokszor le is hordott. A JÓ HANG, a ROSSZ HANG időnként átlényegült, beleolvadt egy-egy ilyen képzeletembeli barátba, azon át szólott hozzám, korholt, vitatkozott velem.

S ha nem volt szerelmem, hát alkottam magamnak, mint Isten, Ádám bordájából, én képzeletem egyik szárnyából teremtettem, gyúrtam, formáltam addig, olyanná, amilyenre szükségem volt. Mint ahogy később az élőket is átlényegítettem magamban megfelelőbbekké, szebbekké, jobbakká!

Ezzel az újonnan felfedezett mágikus hatalommal alkottam meg, nagy vívódások között, Istennel vetélkedve, a JÓ HANG és a ROSSZ HANG áthangzó zűrzavarában első szerelmemet, Pólit is, ugyancsak e nyaralás alkalmából.

Póli tizenhat éves volt, magas és karcsú, mint a Gyenes Feri. Hosszú, búzaszőke haját legtöbbször koszorúban viselte, s a szeme zöldeskéken villogott tejfehér arcából. S ráadásul szerelmes volt - Gyenes Feribe. Annál jobb! Feri után elrabolom őt is. De nem mint szerelmespár élnek majd bennem, hanem, mint a Barát és mint a... Nem találtam hirtelen megfelelő szót rá: Feleség? Menyasszony? Szerelem? De *Barát* és nem *Barátság*, mi a szerelemnek ilyen hasonlója? Szerető? Mit jelent ez? Mert hiába voltak meg még mindig az esti képzelgéseim, naivul ártatlan voltam, testileg-lelkileg egyaránt. - Hát jó, akkor ő lesz a Szerető.

S akkor sétálgattunk a mezőkön, egymást átölelve. Búzavirágokat szedtem neki, meg pipacsokat. A karjára fektette az égszínkék csokrot, és fölötte huncutul átnevetett rám, hunyorítva a szemével. Kis fehér kezével kihúzott egy búzafejet, rágcsálta, majd tréfásan rám legyintett vele. És amikor meg akartam fogni a kezét, hogy hátracsavarjam, tréfásan kiszabadította magát belőle. Eldobta a csokrot, szárnyalt, csapongott utána lobogó szőke haja, ahogy elfutott előlem. De hiába menekült, elértem, elkaptam. Izmos kezemmel átöleltem, és birkózni, dulakodni kezdtünk. Átkaptam a derekát, és lezuhantunk a szertecsapó búzakalászok közé. A száját kerestem, behunyt szemmel...

- Gyurka, lejárt a lemez, tegye fel még egyszer! - hallom Póli hangját a múltból. Egy pillanatra zavartan hunyom be a szemem, hogy utána ismét kinyissam. Mert nyitott szemmel álmodtam, nyitott szemmel voltak ezek a látomásaim. Én magamban egy mezőn kergettem, napfényben, boldogan Pólit, már csókolództam volna is vele - ha fel nem riaszt éppen ő, aki szerelmesen simult tizenhat éves testi valóságával, édes, nyiladozó, ébredező női dögségével Ferihez. A Szeretőm a Barátomhoz.

Sohase tudta meg Póli, hogy szeretem. De vajon őt szerettem-e? Nem inkább a bennem élő képet, akinek a nevén s bizonyos mértékig a külsején kívül semmi köze nem volt az igazi

Pólihoz? Az igazi Póli már rég halott lehet, vagy a föld másik felén tisztes, háromgyermekes családanya, lassan nagymama, de van valahol egy ember, akiben örökké tizenhat évesen él, lenszőkén, hervadhatatlanul. S talán még tovább is, mint az az ember, átlényegülve belőle szavakká, másokban is tovább zenghető partitúrakinccsé!

Aztán az utolsó emlék erről a nyárról. Recseg egy ócska lemez a kutya hőségben - „Hideg van, vad csikorgó, eszembe jut a pesti korzó" - ami úgy zeng bennem ma is, ahogy akkor, tele nosztalgiával, honvággyal egy olyan pesti élet után, ahol az emberek életében korzó is van. Pedig nem tudtam pontosan, mi az, hogy korzó. A Nagykörút ívén túl még nem jutottam. Csak a hirdetésekből, az újságokból rémlett e szó; Korzó mozi. Biztosan az a hely, ahol csupa mozi van.

Hallom a slágert, és kezemben ceruza van. Verset írok. Póli kért meg, hogy írjak helyette egy emlékverset a Ferinek, mert egy hónappal azelőtt ismerkedtek meg. Ilyen meg ilyen körülmények között. Verset? Rágom a ceruzát. Eszembe jut az a néhány vers, amire emlékszem. Nem szeretem a verseket. És én írjak? Az anyám tyúkja: „Ej mi a kő, tyúkanyó kend, a szobában lakik itt bent." Hogy kell verset írni? Ezt mégse másolhatom le Ferinek azzal, hogy Póli írta. Hol itt a szerelem? „Falu végén kurta kocsma...", ez se jó... „Mintha pásztortűz ég őszi éjszakákon..." Milyen marhaságok ezek. Miféle hülye fráterek ezek a költők, nem írtak olyant, ami erre az alkalomra kellene. Most írhatok én. És izzadok, jobban, mint amikor a vizet húztam a kútból, vagy a kenyeret cipeltem órákig. De hát a Feriről van szó, meg a Póliról. S mit meg nem tesz az ember azokért, akiket szeret. Még verseket is ír. Úgy-ahogy, lassan megszületett, keserves kínnal, Póli kritikái között - ez így nem jó, az még nincs benne. Egye fene, olyan, amilyen, ha nem tetszik, írjon Póli jobbat. Mi vagyok én? Költő? A kakas csípte volna meg, aki kitalálta a verset! (Mert magamban ilyenforma átkokat szórtam néha, ha felingerültem, vagy dühbe gurultam.)

Kis vitézem, emlékszel-e arra a napra,
mikor együtt jártunk karon fogva,
fejünk felett ragyogott a csillagos ég.
Istenem, de szép is volt az a nyári éj!

Ennyire emlékszem a versből s a nyárból is. A többi elrepült a huzat szárnyain, belepte a feledés. De vallom és hiszem, hogy csak az hatott az emberre megrázóan, csak az volt élménye, amire évtizedek múlva is tisztán, frissen emlékszik. Inkább kevés, de világító emlékem legyen, mint sok-sok egybefolyt pacni, kivehetetlen, elmosódó pislákolás.

Az új iskolában. Majdnem a Dunába kell ugranom

Fejlődésemben döntő volt ez a nyár, ezerkilencszázharmincöt nyara, s döntő az ősz is, a tél is. Megyünk a bencésekhez nevelőanyámmal, aki valamikor állítólag gazdasszonykodott Pannonhalmán, s pertu volt a főapáttal is. Megyünk beiratkozni. Ácsorgok a lépcsőházban, nevelőanyám bent van valakinél. Komor arccal jön ki:

- Nem vettek fel, mert feltétlenül szükséges az egyházi házasságkötési levél is.

Jó, majd gyártok egyet - mondom dühösen magamban. Pedig itt csak a hatodik osztályba akartam beiratkozni. Nem a szerzetesrendbe felvétetni magam.

- Akkor elmegyünk a Fáyba, a Mester utcába - vonja meg a vállát nevelőanyám.

A portás hallja, s azt mondja, ne menjünk olyan messze, hiszen itt a templom mögött is van egy gimnázium. A Zrínyi Miklós, a Tavaszmező utcában. Ott mindenkit fölvesznek, a Fáyban csak a jó sportolókat. Végignézek magamon, hát még messze vagyok egy olimpiai bajnoktól. Menjünk akkor a Zrínyibe.

Véletlen volt, hogy a portás hallotta a Fáyt emlegetni, merő véletlen. De ezen a véletlenen mennyi egyéb láncolatos véletlen múlott, ami egyébként sohase következett volna be! Oda *kellett* mennünk, mert így *kellett* alakulnia az életemnek. Hogy az legyek, aki ma vagyok.

Mert ehhez bizonyos mértékig a Tavaszmező utcai iskolának, néhány barátnak és tanárnak is köze van. Ó, itt sem voltam jó tanuló. Az eszem nem fogott élesebben, azokat a tárgyakat illetően, amik nem érdekeltek. Közepes, erős hármas voltam nyolcadikig. Egyelőre azonban még csak a hatodikba jártam.

Semjén Gyula volt hatodikban az osztályfőnököm, akire ma is szívesen emlékszem. Az első fiatal, rokonszenves, modern tanár iskolai életemben. Finom volt, halk, szinte lányos, a neve és egyénisége is a selymet idézte elém. Azt mesélték róla, hogy az előző évet átálmodozta, telefirkálta a katedrát egy lánynévvel, még bele is faragta egyszer szórakozottan bicskával, mint valami szerelmes diák. Emőke itt, Emőke ott, Emőke mindenütt. Abban az évben már nem volt annyira álmodozó. A nyáron elvette Emőkét. De akkor még nem értettem a kettő közti összefüggést.

Róla éreztem, hogy szeret, hogy kedves vagyok neki, hogy megérzett valamit mostoha sorsomból. Megindította az ügyefogyottságom, a felelés közben mindig fellépő dadogásom és szókihagyásaim, a belezavarodásaim, nem azért, mert nem tudtam, hiszen nagyon szerettem akkor már a franciát és a németet, amiket tanított. Ott is, mint később az életben és az irodalomban, egy szóban, egy szóval akartam eldadogni mindazt, amit tudtam, ami bennem volt. Persze hogy nem sikerült, hogy értelmetlenül néztek rám a legtöbben. Ilyen zavarokkal küzdő emberre a legkönnyebb azt mondani, hogy hülye. Így könyveltek el akkoriban az osztálytársaim is, otthon is s még később az életben és az irodalomban is.

Kár volna mindenkit felidézni az osztályból, csak azokat próbálom, akiket nem felejtettem el. Alig hármat-négyet nem felejtettem el. Mert ebből az időszakból már meglehetősen válogatós az emlékezésem. Pesterzsébetről valóban csak azokra a nevekre emlékszem, akiket megemlítettem. A Tavaszmező utcából húszra is talán. De a három-négyen kívül a többi csak név, tartalom nélkül. Egy levegőt szívtunk három évig, semmi több nem történt köztünk. Ugyanilyen erővel naponta együtt utazhattunk volna villamoson is, éveken át, és az sem jelentene semmit.

Nemrégiben találkoztam egy volt osztálytársammal, ebből az iskolából.

- Szervusz.

- Szervusz - próbáltunk neveket felelevenïteni, udvariasságból. Ühüm-ühüm, nem tudom, mi van vele.

- Te - mondom -, a Vargus itt van, itt dolgozik egy lépésre innen.

- A Vargus? - kérdezte felvonva a szemöldökét. - Sohase hallottam ezt a nevet.

- Na ne viccelj, ott ült a Svarba mellett, hátul, az utolsó előtti padban!

- Svarba? Erre sem emlékszem.

- Az, aki állandóan zenélt!

- Nem emlékszem, na, ha mondom.

Azt hittem, tréfál. Este elővettem otthon az érettségi tablót, letakartam a neveket, néztem az arcokat, próbáltam felidézni őket. Sohasem látott arcokat láttam, sohasem olvasott neveket olvastam. Tizenhét év se múlt el egészen, és így kihulltunk egymásból!

Ezért csak azokról írok, akik élnek emlékeimben, ebben a lármás, zsibongó osztályban, az iskola rémében. De akik élnek, azok is többnyire nem az osztályképben élnek. Ha a tantermet képzelem magam elé, inkább csak megcsap valami. Nem emlékem, hangulatom van róla. A lélektelenség, az unalom fárasztó egyhangú ritmusát érzem. Mint minden olyan esetben, amikor nem Karinthy szemével nézi, látja az ember. S az én szemem most pillanatnyilag nem a torzítás lehetőségét keresi benne, hanem egy kopasz, állig begombolkozott, rövidnadrágos kisfiút, aki a legkisebb az osztályban, alig nagyobb a tökmagnál. Ez a fiú hiába hatodikos már, külsőleg valóban kisfiú, mert úgy járatják még mindig iskolába, mintha elemista volna. Szó szerint úgy. Mert hatodikos koromhoz fűződik életemnek talán legborzalmasabb élménye. Egy hajszálon múlott csak, hogy nem végződött halállal. Azt írtam az előbbiekben, hogy nem akartam soha öngyilkos lenni. Akarni akkor sem akartam, de öngyilkosnak *kellett* volna lennem, ha akkor... de vegyük csak sorjában.

Tornaóra van, én mint állandó lógós - aki már két éve nem készül olimpiai bajnoknak, éppen ezért nem szeret tornászni -, nyakamba kötött karral lógattam a lábamat a lócán. Egyszerre csak kivágódik az ajtó, s a pedellus betessékel egy szemüveges, idősebb férfit. Orvosi táskát szorongat a hóna alatt.

- Az iskolaorvos úr - súgja oda nekünk, s odakíséri a tornatanárhoz. Egy percig pusmognak, aztán megreccsen Sulyok rozzant, régi, népfelkelő hangja, mert az volt a világháborúban:

- Sorakozó! Nem állsz ott úgy, mint a Bálám szamara! Ide hozzám! Futólépés! Bal-jobb, széna-szalma! Na, mi lesz? Talán kérvényt nyújtsak be nektek? A lógósok is! Az neked futólépés? Névsor szerint sorakozó! Mindenki levetkőzik. Meg vagyok érrrtve?!

Az ájulás környékez. Mi lesz velem? Fuldokolni kezdek a rémülettől. Elönt a verejték, a szívem kattogva-zúgva dübörög, ki-kihagyva csöppnyi mellkasomban. Mi lesz velem? Segíts, édes jó Istenem! - Nincs Isten! - dobbant a ROSSZ HANG, s a JÓ HANG kegyetlenül letorkolja: ne bántsd most az egyszer!

S előttem egyre fogynak a gyerekek, kopogtatja át az orvos a mellkasukat, megtapogatja a karjukat, combjukat, kivicsorított fogukat nézi, mintha lókupec volna egy marhavásáron.

- Hát te mért nem vetkőzöl le? Mindjárt rrajtad a sorr! - jön oda hozzám Sulyok tata.

- Mindjárt levetkőzöm, csak nagyon fázom, tanár úr... majd ha...

Három fiú van előttem, kettő. Már le kellene vetnem a kabátomat, a nadrágomat. Csak az iszonyat, a rémület van bennem, és süllyedés a szégyentől, a lehetetlenné tételtől - s ekkor csöngetnek. Soha jobbkor életemben. Mert ha nem csöngetnek, még aznap, rögtön az óra után a Dunába ugrom, vagy a villamos elé vetem magam. Az még mindig jobb, mintha az ember egy életre lehetetlen mások és saját maga előtt is. Mert a nyakig gombolt, régimódi kabát alatt, amit már harmadik elemista koromban is viseltem, egy „leibchen" volt - ma sem tudom a magyar nevét -, amit a kislányok viselnek, a rövid nadrág alatt pedig egy hátulgombolós nadrág, akárcsak egy négy-öt éves gyereken, lába között a sliccel. A „leibchen" is hátul gombolódott, elöl teljesen zárt volt és ujjatlan. Ebben jártam hatodikos korom végén, mert ez akkor történt. Majdnem tizenhét éves koromban. Véglegesen, azt hiszem, ezen a napon gyűlöltem meg nevelőanyámat. De nem, volt még valami.

Én hiába lázadoztam a kezeslábas ellen - mert előkelően így hívtam magamban -, hiába lázadoztam már rettentő régen.

- Abban jársz, amit kapsz és ami van - torkolt le nevelőanyám. - Majd megbolondultam újakat venni, amikor ezek még olyan jók.

Az igazság kedvéért meg kell említenem, hogy ebben az egyben nem „vizet prédikált és bort ivott". Szó sincs róla. Ő, a „modern stílű szalon" tulajdonosa a nagyanyja fehérneműiben járt, mert nem volt szíve kivágni őket az ablakon vagy fölszabdalni *fótnak valónak*. Intim ruhadarabját sokszor megcsodáltam, az „alsóneműjét" - ahogy hívta.

Ha mosás volt, én voltam a teregető, ilyenkor semmiféle ürüggyel nem leheteti meglógni hazulról. Az előszobában a falba vert kampósszögekre kihúztam a ruhaszárító köteleket. Nemcsak a lábam - a létra is reszketett, remegett alattam, akárcsak én. Ő is be volt „rezelve" - ahogy nevelőanyám szekírozott szüntelen.

- Mit vagy úgy berezelve? Legföljebb leesel, és kitöröd a nyakad. Miféle anyámasszony katonája vagy? Én a te korodban örültem volna, ha ilyet egyáltalán rám bíznak! Nincs olyan szerencsém, hogy leveszkelődjél onnan. Ne félj, továbbra is itt maradsz a nyakamon kenyérpusztítónak! Különben sem esel lejjebb, mint a padló.

Én meg mint egy akrobata „balanszíroztam" a rozoga létrán. Teregettem a fehérneműket. Szálltak a lepedők, a dunyhahuzatok, a törülközők, melltartók föl a magasba. Olykor, ha nem néztek rám, ügyességi versenyt rendeztem magammal. Kapásból dobtam, hogy fönt marad-e. Volt, amelyik fönt maradt, de a többség engedett a nehézkedési törvénynek - itt legalább igazolva láttam egy-egy fizikai tételt -, a többség bizony nem „esett lejjebb, mint a padló".

- Te istenverése, már megint mit csináltál?

- Anyuka, én igazán nem tehetek róla. Én vigyáztam, csak kicsúszott a kezemből.

- Ilyen nagy szamár, és semmit se lehet rábízni! No de gyere csak le, majd én elintézlek! - dúlt-fúlt lent nevelőanyám. - Egyenként tépem ki minden hajszáladat! Kitaposom a beledet! Majd megemlegeted te a magyarok úristenét! Azt hiszed, hogy velem kukoricázhatsz? Ahhoz előbb kellett volna születned, te taknyos! Majd én megtanítalak móresre, de tudom, hogy nem köszönöd meg! Mégiscsak szemtelenség, amit ez a rohadt kölyök művel velem!

Nem szóltam egy szót se. Nagyokat nyeltem, és úgy tettem, mint aki megkukult.

- Nem hallottad, hogy azt mondtam, azonnal gyere le? Hát mit gondolsz, én a süket falnak beszélek? A rosseb ette volna meg, valahány ilyen kölyök van a világon.

Kár részletezni, a litánián kívül megúsztam. De aki másnak vermet ás, maga esik bele. Én teregettem másnak, és én ittam meg a levét. Szó szerint. Mert éjjel, ahogy felriadok, érzem, hogy csöpög valami a számba. Alig tudom lenyelni. Mi a fene történt velem, hol vagyok? Megeredt az eső. Fölöttem a félhomályban fehér kísértetek lebegnek. Szent Isten, önt el a veríték. Csak lassan térek magamhoz az álomból, lassan eszmélek. Persze, az örökké huzatos előszobában fekszem, és tegnap mosás volt. Az csöpög a számba, az orromba, nem az eső. S a lepedők meg a huzattól lebegnek, nem kísértetek. Jó, aludjunk tovább. Csak nem megy, mert esik. Ha nem is az égből, de az ingekből meg a párnahuzatokból meg nevelőanyám alsóneműjéből. Mert Marcsa megint csak nem csavarta ki jól belőlük a vizet. Hiába fenyegette meg nevelőanyám:

- Marcsa, letöröm a kezét, ha megint nem csavarja ki rendesen azt a ruhát, mint múltkor!

- Isten bizony, édes, drága, jó kis naccságosasszonykám, hogy kicsavartam. Félórát csavarok minden egyes darabot. Ne tudjak innen elmenni, ha nem igaz.

- Mit átkozódik? Tudja, hogy negyvennyolc óta nem fog az átok!

S úgy látszik, valóban nem fog, mert csöpög, nem vagyok részrehajló, sem elfogult, nem akarom a nevelőanyám „malmára hajtani a vizet”, de csöpög, ezt az egyet el kell ismerni. Minden mosásnál elhangzik ez a párbeszéd, amióta csak az eszemet tudom, és mégis csöpög. Nem szólva arról, hogyha minden darabot félóráig csavarna, három napig se lenne kész. Pedig ezt nem lehet:

- Addig egy falatot sem kap enni, amíg ki nincs mosva az utolsó darabig!

- Pedig már olyan éhes vagyok, drága, jó, édes kis naccságosasszonykám! Ha nem kapok enni, nem mosok tovább. Elmegyek mindjárt. Tessék kiadni a könyvemet.

- Még magának áll följebb? Még visszafelesel? Ezért hoztam én ki magát Márianosztráról? Maga büdös ribanc.

- Nekem még ilyesmit nem mondtak! - rikácsolja Marcsa.

A nagy ricsajra kimegy Kornél bácsi a szobából, és békét közvetít. Helyesebben szétválasztja őket. Nevelőanyám bent dúl-fúl, Marcsa a konyhában.

- Én megmondtam neki. Ahhoz tartsa magát. Punktum. Az én házamban van, az én kenyeremet eszi!

- Jól van, szívecském, nem kell így a szívedre venni. Kár így fölizgatnod magad...

- De amikor mindig az övé az utolsó szó. Rohadt ribanc természete van. De kirúgom, kirúgom. Most azért olyan nagy a lefje, mert tudja, hogy úgysincs pénzem, nem tudnám kifizetni a bérét, és megint az udvaron üvöltözne, mint múltkor. De elsején kirúgom, bizony isten!

- Még zabálni se ad! De úgy itthagyom elsején, mint eb a szarát. Bizony isten. Mije vagyok én, a kapcarongya? S még neki áll följebb! Kiállok az udvarra, és elordítom magam, hogy hogy bán velem a naccsága. Naccsága? Büdös paraszt.

Hiába, az eső csak csöpög. Fölkelek, kiveszek a szekrényből egy ócska esernyőt, és kifeszítem magam fölé. Így már talán alhatok. És legalább nem kísért nevelőanyám bugyija. Se előtte, se utána nem láttam hozzá hasonlót. Olyan volt, mint az én hátulgombolósom. Elöl zárt, hosszú szárai csipkében végződtek térden alul, hátul pedig nyitott volt, az egész végig egy nagy slicc. S felül, mint a férfigatyákon, két madzag volt, csak a férfit elől, ezt hátul kötötték csomóra. De „praktikus” volt - ahogy egyszer véletlenül hallottam, amint Eta néninek mesélte, akinek egész modern, zárt bugyija volt -, mert bármiféle dolga volt a vécén, nem kellett letolnia, szétnyílott magától.

Hát ezért mondtam, hogy ebben az egyben nem „prédikált vizet, és bort ivott” - hanem ő is hasonlókban járt világéletében.

Azt hiszem, nevelőanyámnál még ma is hátulgombolóst viselnék, harmincöt éves koromban, ha azóta nem szakadtak volna le rólam.

Az első eset volt, hogy a sarkamra álltam. Neki nem is mertem elmondani. Diplomatikusan Kornél bácsival közöltem csak, mint férfi a férfival, egy tizenhét éves férfi a hatvanhét évessel - vele közöltem a történteket és tényeket.

Nagyon elszomorodott és megcirógatott.

- Majd beszélek anyukáddal. - S talán fájdalomdíjul a kiállott kínokért, a rettegésért, heti 50 fillér „lehnungot”, zsebpénzt ajánlott fel. - De ne szólj róla anyukádnak, mert tudod, hogy akkor úgyis elszedi - figyelmeztetett jóakaróan. Kezet fogtunk. Mint férfi a férfival.

Másnap már ingben mentem és gatyában. Igaz, hogy hálóing volt, Kornél bácsi elnyűtt hálóinge, de mégiscsak ing. Azért még igazán nem kell elsüllyedni, öngyilkosnak lenni a szégyentől. Nem telhet mindenkinek rendes, galléros ingre.

Hogy pénzhez jussak, vállalkozó leszek

A heti ötven fillérrel együtt már szép zsebpénz csörgött harisnyaszáramban, mert az volt a „spórkasszám". Mivel lopni nem volt kedvem, a találékonyságomra voltam utalva. S abban nem volt hiba, mindig kitaláltam valamit. Megfigyeltem, hogy osztálytársaim lusták rajzlapokat hozni az iskolába. Sok vesződség van vele, összegyűrődik, bepiszkolódik. S legtöbbször otthon is felejti az ember. Velük is jót teszek, magammal is, ha rajzlapot fogok árulni. Szívesebben hoznak a srácok négy fillért, mint cipelik esőben, szélben, hóban a rajzlapot.

Ekkoriban már sokat bolyongtam Pesten. Ha csak tehettem, az üzletek előtt bámészkodtam, meg az áruházakban. Így jöttem rá, hogy a Párizsi Nagy Áruházban, az Andrássy úton tíz darab rajzlapot lehet kapni 25 fillérért. Ha tízet elad az ember négy fillérjével, akkor tizenöt fillért, ha húszat, akkor harminc fillért, egy mozi árát keresi meg rajta. S volt, amikor harmincat is eladtam, mert nagy sikere lett a mozgó, helybe szállító rajzlapárudámnak. Ez volt a főfoglalkozásom, de mellesleg cukorkát, Fruttit és Mixet is árultam. Soha nem ettem meg belőlük egy darabot sem. S később kölcsönadtam 6-10 fillérért a Fővárosi Könyvtárból kölcsönvett könyveket. Megrendelésre, azonnal szállítottam, kinek mi kellett, mit akart olvasni, mert „befektetésül" még két osztálytársam nevén is beiratkoztam.

Mindezt természetszerűleg csak úgy értem el, hogy napról napra lazult a kapcsolatom az otthonnal. Ezt az segítette legjobban elő, hogy csak egy-két könyvem volt, szótáram egy sem. Nevelőanyám sajnálta „kidobni" értük a pénzt már ekkoriban.

- Figyelj az iskolában, ott legyen az eszed, amikor magyaráznak! Akkor csak azok a könyvek kellenek, amiket muszáj megvenni - hallottam állandóan, hogy már a könyökömön jött ki.

Az iskolából többnyire csak ebédhez értem haza. A legtöbbször egykor jöttünk ki ugyan, de kettőnél előbb sose voltam otthon. „Tovább kellett bent maradnunk, el kellett szaladnom a Szakácshoz, a latin szavakat leírni. Délután pedig ráadásul mehetek a Pilzerhez franciát tanulni, mert francia szótára a Szakácsnak sincs" - játszottam meg, nevelőanyámtól eltanulva, az állandó „mártírt".

- Aztán szedd a nyakad közé a lábodat. Az egyik lábad ott, a másik meg itt! Ha nem vagy itthon hatra, nem kapsz vacsorát!

Filmek és olvasmányok

Érdekelt is engem a vacsora! Pilzer helyett vagy után beültem egy moziba, a Bodográfba vagy a Fészekbe a József körúton, és vigasztalásul - enyhe vigasztalás volt nagyon - próbáltam a mások életét élni, ha már a magamét nem élhettem.

Mit jelentett nekem abban az időben a mozi! Hogy be se kellett hunynom a szemem, és máris egy más életbe ringatóztam. Tágra nyílt szemmel, nyitott szájjal ültem az első sorokban, amire csekély pénzecském futotta. Hiszen ha nem megyek jobb helyre, többször mehetek! Néha egészen belemerevedett a nyakam a fejem féloldalt való tartásától; a fejek olyanok voltak -

megnyúltak, tojás alakúak a vásznon -, mint a Greco képein, de mit tudtam én még akkor Grecóról! Mégse fájt, észre sem vettem, csak habzsoltam, ittam magamba a mozgó képeket, mint ahogy otthon a könyveket faltam.

Száz meg száz filmet láttam, ezer meg ezer életet éltem, amikor egy is elég lett volna, a magamé. Az én életem.

Ültem a moziban, átélve mindent, én utaztam pompás ruhákban, csodálatos bőröndökkel, álomszép, pehelypaplanos, csupa csipke, selyem fehérneműk és ágyneműk közt távoli, pálmafás szigetekre, én lovagoltam a vadnyugati préríken, engem lőttek, és én lőttem. Mert nemcsak a főhőssel, a rokonszenvessel, minden szereplővel magamat azonosítottam. Csókolódzás közben a nő is, a férfi is én voltam. Én csókoltam magamat. Erre volt jó nekem a mozi, s mert a látottakat, hallottakat azonnal átéltem, föléltem, nagyon kevés is maradt meg belőlük későbbre. A száz meg száz, ezer meg ezer filmből egy-kettőre, ha visszaemlékszem. Messze, továbbhangzó élményt akkoriban még nem jelentettek nekem.

Különben egyhangú morzsolódással múltak a napjaim, a napjaink. A közös élettől azonban már alig zavartattam magam. Egy lakásban éltünk, mégis távolabb voltunk egymástól, mint aki Szumátrában s a Fokföldön él. Lassan, fokozatosan a lehető legkevesebbre sikerült csökkentenem az otthon tartózkodásokat.

Ha otthon voltam, a cselédszobában „tanultam". Fricitől ellesett módszerrel előttem volt a könyv, a szószedet, s a kihúzott asztalfiókban az, amit valóban olvastam, a Fővárosi Könyvtár könyvei. Ha zörrent a kilincs, a hasammal máris betoltam a fiókot, és buzgón gyakoroltam, valósággal fújtam a latin „memoritert": Ante, apud, ad. adversum, circum, citra, circa, cis... - oly mindegy volt, mit mondok, nevelőanyám nem értette, és ellenőrző körútjáról megnyugodva távozott.

Rengeteget összeolvastam abban az időben, de tartósan alig maradt meg belőlük valami is. Még nem tudtam olvasni, úgy olvastam, ahogy a filmeket néztem tucatjával, felületesen, csak a történést, a mákonyt hajszolva bennük, írt, balzsamot az életemre. És példákat. Éltek-e olyan emberek, mint én, s ha igen, mi lett a sorsuk? Nem a múltjuk: a jövőjük érdekelt. Abból akartam kiokoskodni, megjósolni, összeállítani a magamét.

A papság kútba esett - önhibámon kívül. Jártam ugyan, mióta Pesten laktunk, a szervitákhoz ministrálni, de éreztem, hogy úgysem vesznek fel ők sem. Hetedikes kora felé az embernek pedig már pályát kell választania. Mi egy pálya? A tanárság.

- Majd meglátjuk - mondta nevelőanyám -, az egyszeri vak is azt mondta, majd meglátjuk.

Ezzel a pályaválasztási kérdés egyszer s mindenkorra - legalábbis jó időre - el volt intézve otthon. De én már tudtam, hogy nem leszek tanár, eszem ágában sincsen, hogy az legyek. Színész leszek, méghozzá filmszínész! Ezer életet élek, pénzem lesz, hírnevem, világhírem! Majd akkor csodálkozik rajtam a Millner, a Pilzer - mindenki, aki ismert! Lám, hogy félreismertük a Kovalczét - mondják majd egymásnak -, tehetségesebb, különb mindnyájunknál!

Csakhogy ilyen névvel, mint Kovalcze, nem lehet az ember világhírű filmszínész. Nehéz megjegyezni. Az iskolában is a legritkább esetben ejtik ki helyesen: Koválce, Kobalce, Kovalec - minden egyéb vagyok, csak nem Kovalcze. És akkor jön a nevek áradata, próbálgatva, melyik illik hozzám jobban. Könnyű legyen és kifejező, s amellett világviszonylatban mindenütt egyformán kiejthető. Mert mit érek például ilyen névvel: Szerelemhegyi? Ki a csoda tudja kiejteni külföldön? Így lettem, többek között, Ivan Kantor, sőt c-ével: Ivan Cantor - Ivan Madrid... - mert a keresztnevekre is vigyáztam. S órákig gyakoroltam az aláírásaimat is,

a mindig újabb nevekkel, hogy könnyen, gyorsan menjen, ha egyszer majd ezrével kell az autogramot osztogatnom...

A tükröm, mint a varázstükrök általában, hízelkedően nyilatkozott rólam. Szép barna fej, lányos vonásokkal. Istenem, vagyok-e olyan szép, mint a Clark Gable, mint a Robert Taylor, a Franchot Tone? - mert akkoriban ezek voltak a világsztárok. S a belső hangok azt mondták, még a ROSSZ HANG is, szebb vagy valamennyinél. Mindenre gondoltam, csak arra nem, hogy tehetséges vagyok-e valóban. De az álmokat nem szabad megzavarni, mert akkor úgy jártam volna, mint a felriasztott alvajárók. Akkor menthetetlenül belezuhanok a mélységbe, nevelőanyám borzalmas életrendszerébe, és sohasem szabadulok ki onnét.

Egy nap, amelyből tizenkettő egy tucat

Ha egy-egy jellemző napot föltámaszt az ember napjai eseménytelen sokaságából, érzésem szerint több, mintha e napok sokaságának láncolatát igyekszik egymás mellé fűzni. Hiszen ezekben az emlékezésekben a lényeg a fontos. Mint ahogy egy műben, az életben is csak a lényeg a fontos. A lényegében különbözik az életem X. Y. barátom, ismerősöm életétől - egyébként minden ember nagyjából egyforma zajlású ritmusban él.

Mert mindenki felkel, eszik, iszik, szükségét, dolgait végzi, villamoson utazik, vagy gyalog megy, moziba, színházba jár, alszik, szeret. Ezen még a legkülöncebb emberek sem tudtak változtatni. Nekem is volt egy különc korszakom, de én sem tudtam megváltoztatni az élet évezredeken át kialakult ritmusát. S talán ezért is hagytam abba. Azonban minderről részletesen a maga helyén lesz szó.

Csak azért tértem ki erre, mert igen sok napomról nem tudnék számot adni. Bár észrevétlenül, de mindegyik hozzáadhatott valamit jellemem, egyéniségem, életfelfogásom kialakulásához. Ezekből a napokból csak a lényeget tudom megfogni, úgy kifolytak belőlem, mint a víz az ember markából, hiába szorítja össze. Sőt minél jobban markolja, szorítja, annál inkább kifolyik.

Általában akkor is korán ébredtem, a rossz alvás nagyon régen kísért. Az ébredés valósággal olyan küzdelmet jelentett bennem mindig, mint amilyen a haláltusa lehet. Alvásomból mindig nehezen szabadultam meg, szinte ki kellett és kell tépnem magam rám fonódó indáiból, sűrű bozótjaiból. Haláltusát írtam, mert reggelente egy-egy ilyen borzalmas szorongás kísér ébredésemkor - sohasem az újjászületés öröme.

Egy darabig nézem a plafont, némi lelkiismeret-furdalások, rémületek szállnak meg. Megint nem készültem mára. Na és? Első óra torna, arra nem kell készülni, különben is lógok, fölkötöm a karom. Nem, ez nem lesz jó, a múlt órán is ezt csináltam, akkor ma kivételesen lábrándulásom lesz.

- Tanár úr, kérem, én igazán nagyon szeretek tornászni, de mégis, tanár úr, kérem, egy bokaficammal, egy lábrándulással - itt hátul is fáj, ahol a kutya megharapott -, úgy csak mégsem lehetséges rúdra mászni vagy fölugrani a nyújtóra.

- Menj, te kis szélhámos - ezzel megúszom, mint mindig.

Közben készül az ember a latinra, valakijéről csak leírom a szavakat. Kettőt-hármat még beleteszek, hogy lássa a Tákács Ándor, milyen lelkiismeretes vagyok.

- Mert, kérem, nem voltam biztos abban, hogy az ego valóban *én*-t jelent-e, s az etiam *is*-t, hát megnéztem, nem sajnáltam a fáradságot, kiírtam, ilyen precíz ember vagyok én, tanár úr, kérem.

A memoritert ugyan nem tudom, de állandó fejgörcseim vannak az utóbbi időben, s valahányszor nekikezdek, abba kell hagynom. Hiszen eddig kifogástalanul tudom:

- Arma virumque cano, Troiae qui primus ab oris...

- órisz vágy óvisz? - pirít rám Tákács.

- virumque... Major, súgjál, mert szétverem a tízpercben a fejed... Cano, Troiae, tanár úr, megint elővett ez a rettenetes fejgörcs, pedig készültem...

No, azért magamnak egyelőre nem kell még hazudni, dehogyis készültem. Hiszen az se biztos, hogy kihívnak felelni. Hideg van az előszobában, cidri még fölkelni. Azért már hozzá kellene kezdeni. Nagy óvatosan kidugom a bal kezem a dunyha alól, de vissza is rántom azonnal. Bátornak kell lenni! Gondolj csak arra, hogy úgy kellene mászkálnod a háztetőkön, mint a Harry Pielnek meg a Tom Mixnek!

Ez hat. Méla undorral, de fölemelem a földről a megkövült, jéggé fagyott harisnyámat, hogy felhúzzam a dunyha alatt. Akkor már sokkal kevésbé fázom. A nadrágot is föl lehet így ráncigálni. A nehezén már túlvagyok. Most egy nagyszerű mozdulat, s röptében benne van a lábam a cipőmben. Ülök az ágy szélén, nyakamban, hátamon a dunyha, mint egy óriási kendő. Fel a kabátot, és kész vagyok. Akár már iskolába is mehetnék. Azért előbb még ki a vécére, többször zörögnek, nem értem, miért nem hagyják itt sem nyugton az embert, mért mondja Marcsa tíz éve, naponta többször: Gyurika, siessen, mert hozom az ollót!

Szerencsére nevelőanyám későn kel mostanában, így nem szabad bemenni a fürdőszobába. A konyhában a csap mellett lóg a törülközőm. Hideg a víz, mért fagyoskodjam benne. No, nem igaz? Nevelőanyám ellenőrzi, hogy mosdottam-e. Ugyan miről tudja meg?

- Dehogy mosdottál, hiszen száraz a törülköződ! - mondta tegnap is, egy nyaklevest adva.

Jó, hát nem lesz többet száraz, bespriccelem, mint vasalás előtt a ruhát, a kezemet jól belegyömködöm, így legalább kosznyomok is vannak rajta. Kész az egyszer szabadalmazandó reggeli mosdásom.

A reggeli? Megint ez az undorító fölözött tej. Amíg Marcsa bemegy a vécébe, beöntöm a csapba, mert különben szalad árulkodni, ha meglátja. Jól kiöblítem és engedek egy nagy csésze friss vizet helyette. Amikor Marcsa bejön, az utoljából még kortyolgatok, sőt csettintek is a nyelvemmel hozzá, mintha kakaót ittam volna, mint egyszer régen, Viliéknél. Így azt hiszi, megittam a tejet, amit lehet, hogy ő is a csapba önt, ha nem látom.

Negyed nyolc, de amíg az ember elér az iskolába, még bepillant a templomba is... Már indulni is kell. Hol vannak a könyvek, füzetek? A latint sehol sem találom, pedig este még... Persze, a párnám alá tettem, hátha reggelre belemegy. Belement? Á, dehogy. Akkor mért csinálom ezt a marhaságot már évek óta? Egyet érek el, hogy folyton rosszul alszom, nyomják a fejemet a könyvek, a füzetek. Még jó, hogy két tízkilós vasat nem tartok alatta, mert hátha egy reggel föl tudom emelni. Nem is rossz ötlet, meg kellene egyszer próbálni.

Együtt van minden, no, mehetünk. Bemegyek, és szertartásosan elköszönök nevelőanyámtól.

- Kezét csókolom, föl tetszett már ébredni? Hogy tetszett aludni?

- Egész éjjel le se hunytam a szemem. Úgy fáj, hogy majd beszakad a hátam! - siránkozza. - Olyan rosszul vagyok, hogy titeket már rég lepedőbe kellene forgatni! Minden óraütésre emlékszem. No, eredj már, mert legalább most szeretnék egy kicsit pihenni. Aztán nehogy elcsavarogj nekem délben! Pontosan negyed kettőre itthon legyél!

- Igenis! Kezét csókolom, jó éjszakát kívánok! Szép álmokat! - s ezzel uccu, neki a napnak, lerázva minden rosszat magamról. Azért az a Wallace Beery mégiscsak csuda klassz pofa, ha nem is olyan szép, mint a Robert Montgomery. Nem olyan szerepeket kellene-e játszanom, mint a Viva Villa? Valamiben csak kiugrom. A zsebem tele van mindenféle mozihírrel, kritikával, mert nagyban gyűjtöm a kivágásokat úgy, ahogy egyszer majd valaki a rólam szóló híreket fogja gyűjtögetni.

A bal szemem viszket, örülni fogok. De ugyan miért? Jól fogok felelni? A fene egye meg, a jobb is viszket már. Ezt viszketésnek lehet nevezni? Nem. Hiszen meg se dörzsölöm, a balt meg hogy dörzsöltem! Nem vagyok babonás. Egy macskától sose rémülök meg, ha keresztülfut előttem az úton. A tenyeremet se vakarom meg, és nem köpködök bele, mint a nevelőanyám, hogy: „apádanyádidegyüjjön". Mert az állítólag pénzt jelent. De a szem, az mégiscsak más, az nem babona. Ha viszket iskolaév vége felé a jobb szemem, biztos rossz lesz a bizonyítványom. Bár azt szinte anélkül is meg tudnám mondani, akár egy évvel is előre. De mégis. Valami lehet ebben a szemben.

Beugrom egy pillanatra a templomba. Csak hátul vagyok, lehajtom a fejem, s elrebegem:

Istenem, bocsásd meg, hogy nem tudok hinni Benned, de segíts meg, hogy jól feleljek, vagy inkább hogy semmiből ne hívjanak fel ma. Ámen!

Háromnegyed nyolc, ilyenkor szokott jönni a Tavaszmező utcán az a hosszú, barna hajú, magas diáklány. Milyen szép! Majd kiesik a szemem, úgy bámulom. Most még nem vesz észre, jó, talán azért, mert én vagyok a legkisebb az osztályban? Úgyis megnövök egykettőre! És ha nem, a Jan Kiepura is alacsony, meg a Joseph Schmiedt is. Bezzeg eszébe fogok még jutni neki egyszer, ha lát majd a vásznon! Fogja még sajnálni, hogy akkor nem szólított meg! De akkor már hiába jön, sok-sok szép görl lesz körülöttem. Csinosabbak, hosszabb hajúak és magasabbak, mint ő!

Az osztályban nagy már a zsibongás. Be se lépek, már a folyosón megnyílik zsebemből a cukorkabolt. S most még jön öt unalmas óra. Jön a pedellus.

- A Sulyok tanár úr beteg, a torna elmarad.

No hiszen, ez kellett csak! Mi lesz? Nem tudja. Csöngetnek, jön be a Tákács Ándor, Tákács, aki az *a*-k helyett is rövid *á*-t mond. Latinóra. Erre igazán nem számíthattam. Gyorsan kiírom a szószedetbe az ego-t meg az etiam-ot, hogy valami mégis legyen benne. Ha kihív felelni, mondhatom, hogy a többit tudom. Vagy kisúgnak, vagy a fejem, az még mindig elkezdhet fájni.

Ni, ma jókedvében van! Ez is ritkán fordul elő. Savanyú ember, azzal a kopasz hájfejével. Akik jártak nála, azt mesélik, hogy az előszobában le kellett vetniök a cipőt, és papucsot kaptak. Nehogy összepiszkítsák a lakását. Ilyenkor, ha jókedve van, mesél.

- Tanár úr, tessék mesélni Olaszországról! - kezdjük kórusban kérni. Ez tudniillik rendkívül fontos régiségtani ismereteinkhez. Egy darabig még kéreti magát. De aztán, keccsel mosolyogva - olyan így mint egy aggszűz matrózruhában, ez a mosoly a másli a hajában - rákezdi, kiállhátátlán *á* hángjával:

- Furcsák nágyon áz emberek! Borzásztó, milyen népek vánnák á világon. Ámikor először utáztám Olászországbá á nemzetközi gyorsvonáton, hálófülkében utáztám. Mert nem sájnáltám rá á pénzt. És kivel utáztám? Egy úriemberrel. Úgy látszott, hogy egy úriemberrel. Frákkjá volt, á vonáton frákkbán utázott. Én csák egy szegény tánár voltám mindig. Nekem nem jutott sohá frákkrá. Most is foltos á kábátom könyöke. De á folt nem szégyen. Csák há váláki rongyos, mint á Koválcze.

Kuncogás, ő is elvigyorítja magát, mint aki nagyon jót mondott. Én megszoktam már, föl se veszem.

- Gyönyörű szép frákkjá volt. Hófehér plásztronnál, kézelővel. Hánem, ámikor levetkőzött! Veti le áz elegáns frákk-kábátját, hát, urám fiá! Nem volt rájtá ing. Á nyákából lógott egy mádzág, áz tártottá rájtá á kézelőit meg á plásztronját. Hát ilyen népségek is vánnák. Hogy nincs rájtuk ing.

Az osztály felháborodva hurrog, méltatlankodik, dobog a lábával. Alig tudja lecsendesíteni szigorú hangja.

- No, ákkor felelés lesz!

Hirtelen már csak egy légy zümmögött a tanteremben. S ide-oda lapoz a noteszában. Hol tarthat, ki kerül először horogra?

- Ászálós!

Meg vagyunk mentve. Mármint a Gé betűtől végig. Mert szigorú ábécérendben feleltet mindig. Előveszem a Monte Christót, és olvasni kezdem. Ugyan ki gyanakodna arra, hogy az első padban ilyesmit meg mer kockáztatni valaki? Így csak elmúlik az idő egyig. S valóban, nagyjából így pereg le majd minden óra.

Egykor nagy ricsajjal megindul a társaság. Különféle kisebb csoportok alakulnak. Elsőnek Guxa vágtat ki az ajtón, a Szakács Lali, akivel már Erzsébeten is együtt jártam. Menetrend szerint közlekedik. Egy óra három perckor a Mária Terézia téren van, egy óra hatkor befordul a József körútra, egy óra kilenckor az Üllői út sarkára ér, és egy óra tizenkét perckor kiköt otthon, a Ferenc körút három alatt.

Amikorra Guxa hazaér, van úgy, hogy mi már lent vagyunk az iskolakapuban Pilzerrel, azaz Cinegével és Szíjgyártóval, aki egyszerűen csak Szigya. Komótosan, minden lépést jól megfontolva, megrágva közlekedünk. Nem megy olyan könnyen ez a közlekedés, mert én meglehetősen imbolygok, lődörgök, nincs egyensúlyérzékem. Hol a Szigyának megyek neki, hol a Cinegének kacsázom. Ezért nem is hagynak középre mennem soha, ami nagyon fáj. Úgy érzem, hogy így csak mellékes vagyok, megtűrt ebben a hármasban. Ó, a központ az sokkal több! Akinek egyik meg másik oldalán is van valaki! Abban megbecsülés van, arra fölnéznek, azt tisztelik. Engem nem tisztelnek ezek se. Még a barátaim se. Így, igaz, csak az egyiknek megyek neki, s épp ezért negyedóránként váltás van, helycsere Cinege és Szigya között. Nincs is hát akkor igazi közepünk, középpontunk. Ez valamelyest megnyugtat, és egy fokkal vidámabban szedem le a házakról a falat meg a vakolatot, mert nem tudok úgy járni, hogy hozzá ne dörgölőddzem valamihez. Csupa szakadás a vállam meg a kabátujjam, mert minden szögbe beleakadok.

Mi nem sietünk, hiszen annyi mindent meg kell tárgyalni az embernek tegnap óta. Annyi mindent? Tulajdonképpen csak egyvalamit, de ez mégis minden. A nőket, a szerelmet. Hogy majd mi hogy leszünk, meg hogy a házasságot hogy képzeljük el. Csupa hogy-gyal, mert Szigya állandóan így beszél, aszongyahogy.

- Aszongyahogy, te örezsem, nem is a feje a fontos (mármint a nőnek). Csak a teste, mert veszek, aszongyahogy, egy kendőt, és letakarom a fejét. Mert, örezsem, csakis az alakja a fontos, a feje nem számít. Ezt én mondom neked, örezsem, elhiheted.

Megborzongok a bámulattól, a kéjtől, a képzelettől: a Szigya vesz egy nagy babos kendőt, és letakarja a nője fejét. De mikor? Majd érettségi után. Csakhogy most még hatodikosok vagyunk. Igaz, ami igaz, szép fiú, nem is értem, mért nem akar filmszínész lenni ő is, bár erről még neki sem beszélek. Ez lesz a meglepetés.

Azért Szigyát mégiscsak csodáljuk Cinegével együtt, mert ha nincs is nője, de van négy nővére. Hátha... ha egyszer meghívna... De Szigya sohasem hív meg. Irigy. Félti a nővéreit tőlünk. Hát tőlem inkább kellene, mint Cinegétől. Nagyon szeretem, de azért még így is meg kell állapítanom róla, hogy nem szép fiú. Nagy, elálló lapátfülei vannak, és irtózatosan szeplős. Uborkaorrát még kinőheti. Vagy legfeljebb belapítják.

- Beiratkozom egy boksztanfolyamra és kész - és egy horogütéssel elkalimpál az orrom előtt. Szent igaz, az Isten is annak teremtette. Hiszen a neve is mutatja, milyen alkalmas rá. Cinege. Vézna, csenevész szegény. De titokban arra számít, hogy betörik az orrát, és akkor annak ürügyén megoperáltatja. Lefaragtat belőle. Már van is modellje. Olyan pisze orra lesz, mint a Wampetichnek. Múltkor lerajzolta magát olyan orral. Határozottan rosszabbul állt neki, de nem volt szívem megmondani. Mert így nem ellensúlyozta semmi félrőfnyi füleit. Cinege biztosan sokra fogja vinni, mert író lesz. Ő írja majd a filmjeimet. Erről persze még nem tud. Ő a második író ismerősöm. A Millner meg a Pilzer. És érdekes, mind a kettő György. S ráadásul én is György vagyok.

Az Üllői út és a József körút sarkán két órakor elbúcsúzunk. Végre, nagy nehezen. De csak a Cinegétől, délutánig, mert akkor úgyis megyek hozzá. A Szigyával jönnek most a kísérgetések. Én el egy sarkot, ő vissza.

- Na, igazán kísérj el.

- Azért még te is visszajöhetnél.

S közben a nőkről, folyton a nőkről. Három évig, az érettségiig, naponta. Nagyon kicsi a szókincsünk, meg kell hagyni. Fél háromra már otthon is vagyok.

- Most kell hazajönni? Hol voltál?

- Ma kettőig voltunk, kivételesen. - Mindennap legalább kettőig vagyunk, kivételesen.

- Feleltél ma? Mi volt az iskolában?

- Nem volt semmi különösebb.

Gyömöszölöm magamba a borsópürét, a paprikás krumplit.

- Aki ételt, italt adott, annak neve legyen áldott.

- Ámen - bólintja nevelőanyám.

- Kezét csókolom, köszönöm szépen az ebédet. Anyuka, tessék szíves lenni elengedni.

- Hová akarsz már megint menni? Egy percig nem tudsz itthon maradni? Hát neked örökké zabszem van a fenekedben?

- Ne tessék haragudni, de el kell mennem a Pilzerhez. Meg kell csinálnunk holnapra a franciadolgozatot. Mit csináljak? Tetszik tudni, hogy nekem nincs francia szótáram.

- Aztán hatra itthon legyél, mert nem kapsz vacsorát! Különben is még fát kell felhoznod ma a pincéből.

Kivételesen nem hazudtam, a Pilzerhez loholok, a Lónyay utcába. Ott jó meleg van, uzsonnát is kapunk, és közben lehet „dumcsizni". Nemcsak nőkről. Arról, hogy mit fogunk csinálni. Pilzernek könyvei is vannak. Sokszor rendezzük őket. Átlag hetente háromszor. A húsz könyvet. Földi Mihály meg Thomas Mann. Meg más egyebek is. Karinthy, Aszlányi. Van egy Adyja is. Á, Ady. A költők nem érdekesek, nem izgalmasak.

- Most olvastam a Világvárosi Regényekben Rejtőtől egy „csudi" jót. Én is írok egyet - avat be titkaiba Cinege, és elkezd nevetni.

- Mit nevetsz?

- A regényemen.

- Megírtad már?

- Még nem. De csudi klassz lesz!

- Meséld el!

- Igazán kíváncsi vagy rá?

- Persze hogy igazán.

- De senkinek nem meséled tovább?

- Nem.

- Becsszavadra?

- Becsszavamra!

- Esküdj meg rá!

- Esküszöm, hogy becsszavamra.

- Akkor figyelj csak. Ilyet még nem írt senki. Mert miről szól?

- No miről?

- Most ne zavarj, mert akkor nem tudom elmesélni. Van egy pofa, akinek nincs egy vasa se. Kiforgatja az összes zsebeit. Sehol semmi. Lehasal az ágya alá, ott sincs. A fiókokban sem. Az egész lakásban nincs. Érted? Az éhenhalás szélén áll már. S ráadásul nem egyedül. Mert van egy kutyája is. Úgy találta. Annak sincs mit ennie. Ketten éheznek. Ő beljebb tudja húzni egy gomblyukkal a nadrágszíját, de hát a kutyának nincs nadrágszíja.

- Te, a nadrágszíjnak nincs gomblyuka - állítom meg egy pillanatra.

- Ugyan, ne zavarj ilyen marhaságokkal. Nem mesélem tovább, látom, hogy nem érdekel.

- De igazán. Cinege, nagyon figyelek. Ne haragudj rám, többet nem szólok bele.

- Mert akkor nem mesélem tovább! A szegény kutya enni már nem tud, de piszkítani, azt igen. Te ronda dög!

- Mért volnék ronda dög? A szájam is nyitva felejtettem, úgy figyelek!

- Nem te vagy a ronda dög, bár te is az vagy, mert megint megzavartál. A pofa mondja a kutyájának, amikor berondított. Te ronda dög.

- Ne haragudj. Azt hittem, nekem mondtad. Nagyon fájt volna - szipákolok. - Biztos, hogy nem nekem mondtad?

- Eh! No megállj! Ezt se neked mondom, hanem a pofa mondja a kutyának. De nincs mese, el kell a szivart takarítani. Fogja a szivar a szivart egy újsággal, föl akarja szedni. És mit gondolsz, mi történik ekkor?

- Fogalmam sincs.

- Gondolkozz csak. No. Újság van a kezében.

- Hiába gondolkozom.

- Akkor nem lesz jó detektív belőled soha.

- Mért, te kitalálnád, ha én kérdezném?

- Ezt soha, mert olyan szenzációs ötlet. Ilyen még senkinek se jutott eszébe.

- Nahát akkor. Mért pont nekem kellene kitalálni? Mondd tovább, ne marháskodj, igazán. Olyan izgi!

- Ugye? Hát elárulhatom. Az újság... Még mindig nem találtad ki? Nem? Akkor szabad a gazda? Az újságon észrevesz egy apróhirdetést.

- Nagyszerű, szenzációs! És mi van az apróhirdetésben?

- Várj csak! A pofa rövidlátó. Szalad a pápaszeméért. Sehol se találja. Közben besötétedett. Villanya sincs, mert ki van kapcsolva. Vágtat le az utcára az újsággal, a kutyával. Hogy az első embert megkérje, hogy olvassa el az apróhirdetést. Az első ember egy rendőr. Az fölolvassa neki: Kutyát keresek megvételre. Bernáthegyit. És alatta a cím. Neki pont bernáthegyije van, akar rohanni a kutyával, hogy eladja. Ekkor a rendőr a vállára teszi a kezét. - Nem Koroknay úrhoz van szerencsém? - De igen. - Akkor jöjjön velem az őrszobára. Letartóztatom. A házmester állatkínzásért feljelentette, és azt állítja, hogy lopta a kutyát. Tudja igazolni, hogy a magáé? - Kérem, én találtam az utcán! - Aló mars! Azt mindenki mondhatja! - És megbilincseli. Így kezdődne, csak ennyit találtam még ki belőle. No, mit szólsz hozzá?

- Remek, nagyszerű. Csak nem gondolod, hogy ott nem elég világos, ahol meglát egy apróhirdetést, amit el se tud olvasni, mert nem lát szemüveg nélkül? Nem valószínű, nem egész valószínű így, erre építve a bonyodalom.

- Hát akkor meglátja és elolvassa.

- Igen, de akkor meg a rendőrdolog az utcán...

- Ugyan, ne légy ilyen kukacoskodó. Többet nem mesélek semmit, ha ilyen vagy. Hiszen ez regény. Ott nem fontos, hogy minden valószínű legyen. Különben is a lexikonban keresek majd egy másik kutyát. Talán doberman lesz, még nem tudom. De különben mit szólsz hozzá?

- Remek, nagyszerű! Mikor írod meg? Jobb lesz, mint a Karinthy...

- Ugye? Majd meglátod! Komolyan jónak találod?

- Becsszavamra!

- Esküdj meg rá!

- Esküszöm, hogy becsszavamra!

Közben jól beuzsonnázunk, és én szaladok tovább a Kultúr moziba vagy a Rádayba, mert még csak fél öt, hétre otthon is vagyok. Legföljebb fél nyolcra. Nem volt otthon a Pilzer, várni kellett rá!

- Hol csavarogtál ilyen sokáig? Nyolc óra elmúlt! - fogad nevelőanyám. Ha jöttem, mindig félórát sietett az óránk, ha mentem, mindig félórával kevesebb volt az idő, mint a valóságban - nevelőanyám szerint.

- A Pilzernél voltam, de nem volt otthon, és várni kellett rá.

A vacsorát bekapom úgy, ahogy van, hidegen. Nevelőanyám aludni megy. Szerencsére megfeledkezett a fahordásról.

- Oltsd el a villanyt azonnal. Meg ne lássam, hogy megint égeted.

Mi a fenét sajnálja úgy? Hiszen a vécében tízes körte van csak, az előszobában meg tizenötös. Ez egész fönt a plafonnál van, egy rövid dróton. Felmászom az asztal tetejére, fölteszek rá egy széket, így nem romlik talán úgy a szemem. Mert egy kicsit még szeretnék olvasni. De nevelőanyám, aki kikukkant, lezavar.

- Nem megmondtam, hogy feküdj le és dögölj. Reggel bezzeg alig lehet életet verni beléd, te álomszuszék! A hasadra süt a nap, és még mindig horkolsz! - mondja nekem ő, aki tizenegy tájt kel föl mindennap. Én meg hétkor.

Nincs más hátra, bevonulok a vécébe. Negyedóra múlva onnan is kirúgnak. Jó, nem olvasok, megadom magam ennek az őrmesteri önkénynek, lefekszem és álmodozom. Nincs más hátra, az iskolában kell olvasnom, órák alatt, ha egyáltalán akarok olvasni. És én akarok.

Az ágyban vetkőzöm le, a dunyha alatt, és még erre-arra gondolok, de már érzem, hogy mindjárt elnyom az álom. Próbálok vele küszködni, de ő az erősebb - mindenki erősebb nálam, hát neki is megadom magam.

Számtalan napom telt így vagy ehhez hasonlóan a Liliom utcai életben. Ebből a végtelen láncolatból csak egy-egy fontosabb emlék, érdekesebb élmény emelkedik ki, a többi szétfolyt az időbe, visszahozhatatlanul, mint ezek a napjaim.

Megint egy nyár

Aztán egy nyár, hatodikos korom után. Az egyik legszebb, legváltozatosabb nyaram abból az időből. Sokfelé jártam, elsősorban Rákosszentmihályon, Gyula bácsiéknál, bérmakeresztapámnál, aki mint a helybeli önkéntes tűzoltóegylet parancsnoka és a dalárda vezetője, számos kriglivel és pohárral szaporította nevelőanyám gyűjteményét.

Egy reggel, a vizsgák után kitalpaltam Szentmihályra. Ha talpal az ember, abban már benne van, hogy gyalog megy, az apostolok lován. Vagy három óra kellett, míg kiértem. Talán negyedórát se voltam ott, s máris caplattam vissza. Változatosság kedvéért az apostolok szekerén. Épp hogy egy vajas kenyeret befaltam. Gyula bácsi mellékelt hozzám egy levelet, hogy engedjenek ki hozzájuk nyaralni.

Nevelőanyám ez egyszer nagyvonalú volt.

- Legalább két hétig másutt zabálsz, itthon már úgyis kieszed a ház oldalát. Az Isten se győz titeket zabálnivalóval! - s ezzel útra is bocsátott. Azért, hogy ne úriaskodjam annyira, egyúttal kitalicskáztatott velem egy gyerekkocsit.

Mert mondanom sem kell, megint a saját két kese fakómra bízhattam az utat.

- Mi az neked? Gyerekjáték! Azzal a longa lábaiddal észre sem veszed, és máris ott vagy. De nehogy valami baja legyen a kocsinak, mert akkor a szemem elé ne merj kerülni többet! Úgy vigyázz rá, mint a szemed fényére!

Még egy eresztés, még egy, no végre mehetek. „Bolond lyukból bolond szél fúj." „Egyik fülemen be, a másikon ki."

Hogy a kocsi ne legyen olyan üres, kicsi motyómat - a tornanadrágomat, a szvetteremet meg a váltás trikómat - szép vigyázva beletettem, mint egy kisbabát.

- Aludj, baba, álmodjál - ringattam, altatódalokat dúdolva neki az úton.

Egy-egy néni megállt, hogy megnézze a kicsikét, őszintén meglepődött, sőt némelyikük megrökönyödött. Úgy néztek utánam, mintha nem volnék normális.

- Dilihopp szegény - mondta valaki, mert én változatlan hevességgel altatgattam a tornanadrágomat végig az úton. Nem volt rossz játék, és az idő is hamarabb eltelt.

Sokat jelentett az a nyár.

Gyula bácsiék nagy, emeletes villában laktak, mely párját ritkította messze környéken. A lakásuk fent volt az emeleten, négy szépen berendezett szoba, minden kényelemmel. Még a vízvezeték sem hiányzott, egy artézi kútról motorral pumpálták föl a vizet a padláson lévő tartályba. Onnan kapta a fürdőszoba és a konyha.

A lakásban keveset tartózkodtam. Legszívesebben az udvarra emlékszem vissza. Nagy, hatalmas udvara volt, olyan magas függőhintával, amilyet azóta se láttam.

Órákon át hintáztam. Ilyenkor, ha behunytam a szemem, úgy éreztem, mintha szárnyam nőtt volna. Akárcsak a harangozásnál. A zuhanásokat, a fölröppenéseket egyformán szerettem. Kinyíltak bennem a napfényes tájak, a jövőt láttam. Lentről fülcsiklandozó, törékeny, fuvolaszerű leánykacagások értek el néha-néha hozzám.

Mindig nagy élményt jelentett a hinta. Azért ültem annyit kicsiny deszkapadján, két karommal átkulcsolva a kötelet. Néhány perc kellett hozzá, míg „svungba jött", míg szárnyat kapott. Mikor fölfelé repültem, homorítottam a testemmel, a zuhanásoknál kidomborodott vézna mellkasom. Mindez öntudatlanul történt, ritmikusan, hullámverésszerűen, a lábam s az izmaim engedelmeskedtek a lendülés törvényeinek. Szinte mindig csukva tartottam a szemem. Jóleső, cirógató, simogató, leheletszerű, lágy, selymes szél borzolta köröttem a nap zsongító, daloló, táncoló sugarait. A könnyűség, a tisztaság, a várakozás himnusza zengett bennem, zenévé omlottam a lebegés puha karjain. A boldogság volt, a megnyugvás, a feloldódás. Amilyen a halál lehet.

Három, velem majdnem egykorú lányra emlékszem az udvarból. Zsuzsi Gyula bácsi lánya volt, Gizi és Ilus pedig ott laktak hátul, a Serédi Jusztinián utca felől, egy üzlethelyiség mögé ragasztott szobában.

Zsuzsi, mint afféle családi hagyomány, bizonyos mértékig kevésbé érdekelt, mint Ilus. Gizivel pláne nem is említhettem egy napon. Bár Zsuzsiról furcsa, szívdobogtató, titokzatos emlékeim voltak. Egyszer, kiskorunkban együtt fürösztöttek bennünket. Mindkettőnknek megparancsolták, hogy hunyjuk be a szemünket.

Ha azt mondták volna, ne hunyjam be, biztosan becsukom. Így a bal szememet, amikor azt gondoltam, hogy senki se lát, megkockáztattam. Egy egész picit. Szinte hunyorítva, mintha szappan ment volna bele. Arról meg nem tehetek, nem igaz? Nem én szappanozom magam,

ők mosdatnak. Én csak prüszkölök, szegényke, meg iszom a vizet. Hát, úgy látszik, kacsának lenni se jó. Icipicit nyitottam csak ki a szemem. De nem láttam semmit. Velem szemben Zsuzsi éppúgy tüsszögött, mint én. Nem láttam semmit, de a titkolódzás nyomot hagyott bennem. Sokat tűnődtem, hogy mért kellett behunynom a szemem. Valami homályos sejtelem settenkedett bennem azóta, ha ez eszembe jutott.

Ő talán nem olyan, mint én vagyok? Ez a régi emlék sokszor kerülgetett azon a nyáron is, de nem mertem megkérdezni, nem mertem vele beszélgetni erről. Gyáva voltam, hülyén szemérmes. Pedig Zsuzsi már nagylány volt, tizenhat éves. Mindent megtudhattam volna tőle.

A Gizi, az más volt. Cigányos, feketére barnult arcát koromnál sötétebb haj keretezte. Ma már nem tudnám leírni színesebben, elmosódott, megfakult annyi más egyébbel az emlékeim között. Csak egy fonnyadt virágocska, színe nem, de illata még ma is leng bennem. Mert az a nyaram az övé volt. Hacsak lehetett, mindig körülötte legyeskedtem. Egész nap a szoknyáján ültem volna. Több volt, más volt, mint a Póli. Gizi nem szeretett mást. Engem se, de mást sem. Nem sok, de valami. Nem volt szerelmes belém, de a lovagja voltam. Szolgálatokat tehettem neki. Még a hintázást is abbahagytam, gyorsan lefékezve a lábammal, ha megláttam kannával a kezében. Mint a motor, úgy hajtottam, úgy daráltam a kereket. S alig telt meg a vödör vagy a kanna, máris fölkaptam, és loholtam vele mellette, hátra a lakásukig. Ilyenkor egész féloldalra dűltem a felsőtestemmel, mert olyan kicsi voltam, hogy a nagy kanna majdnem elütötte a lábamat. Hajnalonta virágot szedtem a kertben, s dadogva, pirulva nyújtottam át neki, ha a boltba ment bevásárolni, én vittem mellette, mint egy fullajtár, a szatyrot. Az ebédből, vacsorából mindig eltettem neki néhány szem gyümölcsöt, süteményt, és selyempapírba burkolva adtam át. Elfogódást, melegséget, pici szívdobogást és könnyű szédülést éreztem mellette, mely majdnem a lebegéshez hasonlított. Amikor haza kellett már mennem Pestre, a búcsúnál megcsókoltam. A kezét. Hagyta. S a kezét is az enyémben hagyta néhány pillanatra. Mintha csillogott volna a szeme. Az enyém fátyolos volt, és sírtam, de befelé. Fájás volt bennem, rémület, ahogy zuhogtak, patakzottak le néma könnyeim a torkomon. Le, le, a szívem mélyéig. Sokáig - egy hétig gondoltam Gizire. S egy nap úgy ébredtem, hogy nem emlékeztem rá.

Gizi tanított meg biciklizni. Élmény volt, igazi nagy élmény. Hajrá, neki az útnak! És vágtatott az ember, szállt, mint a hintán. Mellettem elsuhant, elfütyült a szél, s én is úgy suhantam, mint a szél. Kezdetben puffantam, zúgtam egyet-egyet, sebaj, ebcsont beforr!

Kicsit azért kocabiciklista maradtam egy életre, mert női kerékpáron tanultam meg. Ahol csak áttettem a lábam, s máris tapostam a pedált. A férfibiciklivel, ahol már karikázás közben kell rápattanni, átvetve a jobb lábamat a nyergen, a vázon, mint ahogy az egyik kengyelből lóra száll az ember - a férfibiciklivel mindig bajom volt. S a kormányt se tudtam elengedni két kézzel, mint a többiek, a lányok is. Még fél kézzel is nehezen ment. Egyensúlyérzékem mindig bizonytalanul vagy egyáltalán nem működött. A járás közbeni imbolygás itt is kísértett, ahogy ma is, járdán, emeleti körfolyosókon, mindenütt.

Nem mintha teljesen bátortalan volnék, vagy annyira félteném az életemet. Akkor se féltettem. Néha nagy körutakra indultam. Végig a Serédi Jusztinián utcán, ahol a makadámút átváltott aszfaltra. Itt kaptak csak igazán szárnyat a kerekek. Ha nem volt előttem semmi, se szekér, se kocsi, se gyalogjáró a láthatáron, egy-egy pillanatra itt is behunytam a szemem. A könnyű szédülésért, a szelíd lebegésért, mint a hintán.

S aztán az aszfaltról egy bicikli vágta ösvényre, csapásra térve jött a java, az aláiramlás a meredekről a völgybe. Hullámos, mélyen lejtő lankán száguldott le a gép, önsúlyával fokozva sebességét, itt nem suhant, hanem valósággal süvített a szél, mellbe vágva, szíven ütve,

bizsergetőn a fullasztó hőségben, felkavart meleg légörvényével. Ez volt számomra a biciklizés teteje, s mert itt nem járt senki, mindig behunyt szemmel robogtam le, úgy zuhanva, mint a hullámvasút szívet pezsdítő völgyeibe. Ilyenkor megfeledkeztem magamról, nem volt bennem semmi óvatosság, hogy kitöröm a nyakam. Ezért a feledhetetlen pillanatért vállaltam mindig a kockázatot.

Ilyenkor vállaltam, különben eszembe se jutottak biciklizés közben népszerű hőseim: Harry Piel és Tom Mix... Általában elméleti akrobata voltam világéletemben. Szájjal birkózva meg ezer veszéllyel, még puha párnáim, paplanaim, takaróim közül is alig-alig dugva ki ilyenkor az orrom...

Nem emlékszem, hogy az alatt a hónap alatt tízszer is eszembe jutott volna a nevelőanyám. Csodálatos felejtőképességem volt. Úgy kikapcsoltam magamból, mint ahogy egy tyúkszemet ki tudnak operálni. Első nap szokatlan még, hogy nem fáj, de másnapra elfelejti az ember, hogy valaha is nyomta, kínozta a lábát, rágta az életét.

Úgy éltem ott az udvarban, mintha nevelőanyám soha nem is lett volna a világon.

Színielőadásokat tartottunk egy nagy ponyva alatt, zsákfüggönyök mögött; sokszor két-három szerepet is játszottam, előre megíratlan szerepeket. Nem voltak valami fényesek ezek az előadások, a „darabok" pláne nem, de jól telt velük az idő. A legszívesebben Gyula bácsi „műhelyében" kotnyeleskedtem. Olyan ezermester-laboratórium volt. Lombfűrésztől könyvkötészetig minden.

Csináltam képkeretet lombfűrészből, kötöttem a könyveket. Egyik se lett csodálatos, de mégis büszke voltam rá, hogy én is ezermester leszek. A sors azonban, kifürkészhetetlenül, nem akarta. Ma még egy szöget se tudok beverni rendesen. Nem találom a fején a szöget. Az ujjamat viszont sohase szoktam elvéteni. Nem is csoda. Sokkal nagyobb, mint amire ütök.

A könyvkötészet ment a leglassabban. Hja, amikor az ember kötés közben egyben ki is olvassa a könyvet - akkor igazán érthető.

Ha nem volt semmihez kedvem, akkor ide vettem be magamat. Elszórakoztatott már az is, hogy elnéztem, megcsodáltam a különféle fúró-faragó szerszámokat. Egész sereg kisebb-nagyobb fűrész sorakozott egymás mellett a falon, úgy lógtak ott, mint a ruhatartón a kabátok. Ilyen-olyan dobozokban százával álltak a beszerelhető, vékonyabb-vastagabb, erősebb-gyengébb fűrészélek. Másokban szögek, gombostűnyiektől a finom képakasztókon át az öklömnyi kampós horgokig, rozsdalepettek, fényesen csillogók, egyszer már felhasználtak görbén vagy újra használhatóvá kalapáltan hevertek hatalmas kupacokban. Órákig lehetett játszani azzal, hogy ide-oda csoportosítottam őket, „szortíroztam", s aztán mégiscsak megint együvé keveredett. Jó volt kézbe venni a kalapácsokat, ezek is százfélék voltak, kis kopogtatótól a városligeti erőmérő dorongokig, legjobban egy kétágú ütőjét szerettem, egy kígyónyelvűt, mellyel egyben szöget is lehetett húzni, bár fogókban, csipeszekben, franciakulcsokban sem volt hiány. Akárcsak a fúrókban, melyeknek ugyancsak annyiféle hegyük volt, mint amennyi különböző élük a fűrészeknek. A könyvkötő részben árak, sajtolók, kapcsok, vásznak, cérnák, papundeklik, márványpapírok, előzékek tornyosultak ki garmadával a csirizestálak, enyves ecsetek, ollók, zsákvarrótűk közül.

Órákig elbámultam őket, törtem a fejemet rendeltetésükön, sokról semmit nem tudtam kideríteni, s Gyula bácsi mérhetetlenül nagy ember volt a szememben, akinek mindez a kisujjában volt, akinek minden úgy engedelmeskedett, mint egy varázslónak a pálcája, a bűvészkellékei.

Több emlékem nincs is erről a nyaralásról. De ha behunyom a szemem, szelíden, zsongítóan napos folt virít a helyén életem akkori tájain. Mert az évek bennem tájszerűen, lépcsőzetesen

élnek. Nem visszaballagok a múltba, hanem lemegyek, s a múltból föllépkedem a jelenbe. Nem egysíkú, inkább domborulatos, mint a régi, szemléltető hegy-vízrajzi térképek. S a mások évtizedeivel, a történelem századaival, ezredeivel is hasonlatosan vagyok.

A nyár második fele Kiskunmajsa és Kelebia nevéhez fűződik, de ott már nevelőanyámmal együtt voltam. S így az ott töltött időkről felületes az emlékezésem.

Valami mégis felvillan bennem Kelebiáról, éjjel a pohárban vacogó fogú Pista bácsiék lakásáról.

A Rózsi van a szobában, Pista bácsi unokahúga meg én. Csapkodja a szél az ablaktáblákat, dörömböl a ház falán, az ajtókon, besüvít a kéményen, s a kandallón át kirepülve megtáncoltatja bent is a függönyöket, meglengeti a terítők bojtjait. Amolyan igazánbóli ítéletidő. És „szakad, ömlik a zápor, mintha dézsából öntenék" - nevelőanyám mesélte így, amikor Pista bácsival hazajöttek.

De akkor még nem voltak otthon. Rózsi ideges, fél, a fel-felcikázó villámok elől az asztalra borul. S én próbálom bátorítani, erőt önteni belé:

- Ugyan ne féljen, Rózsika, amíg engem lát! - de ezt az ágy alól mondom, enyhén kocogó fogakkal, valószínűleg lila szájjal, az ágy alól, ahova „hűsölni hasaltam le", az „elviselhetetlen hőség" elől...

Azután még az is előttem van, ahogy Pista bácsiék boltjában váltig csodálom a segédet. Szinte tátott szájjal - „vigyázz, mert még belerepül egy sült galamb" - figyelmeztet Pista bácsi ilyenkor, csak nézem, egyre nézem, fejcsóválva, értetlenül. Hiszen olyan szép, hogy biztosan kitűnő filmszínész lenne belőle. Mért van ez itt, ebben az isten háta mögötti boltban? Mért nincs inkább Hollywoodban? Nem tudom megfejteni a rejtélyt.

A jelképes Éva

Hetedikes koromból van talán a legkevesebb élményem, emlékem. Lassan elmúlt annak a varázsa, amit akkoriban Pest, a vele való ismerkedésem jelentett. A mindig jelenlévő, rugalmas alkalmazkodási képesség hamar elmosta bennem az újság ízét. Nagyon szerettem Pestet, továbbra is a mindent jelentette, csakhogy olyan volt már, mint a levegő. Nem tudtam élni nélküle, de nem is tudtam naponta hozsannázni földöntúli rajongással: „Ó, levegőm, mindenem, Pestem!" Az igazi városélmény csak évekkel később bontakozott ki bennem.

Akkor még csak úgy szerettem, ahogy egy kedves bácsit szeretünk. Szerettem, hiszen neki köszönhettem részleges szabadságomat. Az elkövetkező évben se nem nőtt, se nem korlátozódott az a picike önállósulásom, önállóságom, amit szinte észrevétlenül sikerült kicsikarnom, lassú lazításokkal, hetek, hónapok keserves fáradságaival.

A napjaim egyformán teltek, iskolában, otthon, barátokkal egyaránt. Újabb arcok még nem tevődtek hozzá. Azaz egy mégiscsak, de ez valóban csak arc volt. Egy leányfej. Mi a Liliom utca egyik bérkaszárnyájának földszintjén laktunk. Velünk szemben nagy, háromemeletes ház magaslott. Annak a legfelső emeletén lakott ez a lány. Lakásaink szemközt voltak egymással. Azzal a különbséggel, hogy ő beláthatott a hasunkba, én meg csak a nyakamat kitekerve leshettem őt: mikor könyököl már ki az ablakukba?

Tulajdonképpen csak idényszerelemnek, őszi és tavaszi szerelemnek mondhatom, mert nyáron mindig elutaztak, télen pedig ki a csoda könyököl ki órák hosszat az ablakába. Kivéve engem. Mert én télen is reménykedve, reménytelenül gubbasztottam az ablakban, arra lesve, hátha meglebben a függönyük, és meglátom, legalább egy pillanatra, csodálatos, eszményien szép fejét.

Sokat mondok, ha akkora volt ez a fej, mint egy pici érmecskén egy Szűz Mária-fej. Mégis többet jelentett valamivel, mint Claudette Colbert, Greta Garbo, Myrna Loy, Marlene Dietrich - többet jelentett, Jean Harlow-t kivéve. Ez a lányfej, akinek még a nevét se tudtam meg, két évig töltötte be életemben a Nő szerepét. Magamban, szintén jelképesen, Évának neveztem el, de tulajdonképpen sohasem szólítottam a nevén.

Pedig végtelenül sokat társalogtunk, sétáltunk együtt. Póli, Gyenes Feri, Gizi elmosódott árnyai fonódtak eggyé, ébredtek új életre benne. Amikor már nem volt szükségem rájuk, egy-egy reggel úgy ébredtem, hogy nem is jutottak többé az eszembe. Hiszen a Gyenes Feri helyét is hamar elmosta a Cinege, a Szigya. Nemcsak az élő embereket dobtam félre, mint későbbi életem folyamán annyiszor, mikor betöltötték, eljátszották szerepüket, amikor már mindent kifacsartam belőlük, amit csak adhattak, hanem elpusztítottam, szétfúttam a magam alkotta gomolygásokat is, ha egy-egy fejlődési korszakomon túljutottam.

A Szigya nem hívott meg bennünket soha magához, s én bizony tizennyolc éves koromig egyetlen lányt sem ismertem Pesten. Nem volt egyetlen lányismerősöm sem, akivel, ha csak néha is, de legalább egy-egy szót válthattam volna. A mosónő Ilusa már nem lakott a házban, ott álltam Pesten, ahol legalább ötszázezer nő él - igaz, hogy különböző korú nő, de mégiscsak nő -, egyetlen nő közelsége, ismerete nélkül.

Nem tehettem egyebet, Évámnak udvaroltam szenvedélyesen, bokámat összecsapdosva. Azt már éreztem, hogy feltétlenül szükséges a nő az ember életében. Nem is annyira fizikai szerelemre gondoltam ezzel, mint inkább a rajongásra, a melegségre, ami a mozikban is elöntött, ha Claudette Colbert vagy pláne Jean Harlow premier planban rám nézett, és megkérdezte tőlem, egyenesen tőlem, hogy: szeretsz-e? Hiszen a szenvedélyeket, a fizikai szerelem szükségességét nem éreztem, nem érthettem, s így nem is élhettem át. Mint ahogy a regények sokaságával, sok-sok részletével nem tudtam mihez kezdeni. Hiába futottam át egy-két Zolát, Maupassant-t, nem keltek életre bennem, nem kaptak tartalmat, mert belőlem is hiányzott a tartalom: az élés, az emberek egymás közti, szövevényes kapcsolatairól semmi olyat nem tudtam, ami nekem is élményem lett volna, egyszerűen fogalmam sem volt arról, sejtelmem, „kejne Ánungom” - ahogy nevelőanyám mondta, vagy Frici szerint „halvány gőzöm” se volt arról, hogy miről szóltak voltaképpen. Ha újságban olvastam, hogy valaki lúgkővel leöntötte a szeretője arcát, nem jelentett semmit számomra. Nem tudtam, de nem is tudhattam, mit rejtettek, mit takarhattak ezek az indulatok. Még azt se tudtam, hogy indulatok voltak.

Éppen ezért sok mindent nem értettem se filmekben, se könyvekben, se az életben. Meg nem nyúltak ki a lelkem kis tapogató, tapogatódzó csápjai a világba, az emberek közé, férfiak, nők felé, hogy ismerkedjem velük, hogy lemérjem a hatást, amit ők gyakorolnak rám, s azt is, milyen indulatokat, érzelmeket ébresztek bennük. Hiszen a köröttem lévő három-négy otthoni arc csak elriasztott minden ilyen kísérletemtől.

Róluk csak rossz élményeim, emlékeim voltak, s ezért azt hittem, minden ember rossz. Általánosítottam az egész világot a magam kis keserű életével. S közben könyvekből, filmekből, álomból szőtt barátokból és nőkből védőfalat, mind magasabb és ledönthetetlenebb bástyát emeltem magam és az ellenséges világ közé.

Sokszor órákig gyakoroltam tükör előtt egy-egy szenvtelen arcot, mely lárvaszerű volt, és nem volt benne semmi élet. Ez az arc meg se rebbent otthon, se verésre, se szép szóra, se fenyegetésre. S mert valahol olvastam vagy hallottam, hogy a szem a lélek tükre, azontúl lesütöttem a szemem, senkinek nem néztem otthon a szemébe, nehogy eláruljon, nehogy kiszolgáltasson ellenségeimnek.

Volt egy lányfej az életemben, s ha rágondoltam, olvadozni kezdett körülöttem a jég, mert meleg hullámok jártak át, a szívemből forróbb vér szökött az arcomba, mint szokott. A szívem, valahányszor megpillantottam ablakukban, riadót dobolt, homályos szobáinkba, sötét életünkbe betört, bezuhogott a fény, a napfény. Tiszta, szűzi szerelem volt ez, nemcsak azért, mert a hangja sem törhette össze, melyet sohase hallottam, nemcsak azért, mert nem szennyezhette be a testünk, melyek sohase érinthették egymást - tiszta, szűzi maradt végig ez a szerelem, mert Éva volt az első nő, aki képzelgéseim színpadán sohasem jelent meg esténte vagy éji álmaimból felriadva.

Olvasmányaim és olvasási módszerem

Sokat olvastam ebben az időben, teljesen rendszertelenül, anélkül, hogy valami is különösebb élményt jelentett volna, hogy megmaradt volna bennem. Kétségtelenül alakítottak, hatással voltak rám ezek az olvasmányok, de hiányzó életismeretem, tapasztalataim nem engedték meg, hogy maradéktalanul belém ivódjanak, eggyé váljunk, részemmé alakuljanak, életem, egyéniségem, jellemem részeivé.

Magyarul voltak írva, igaz, de otthon - még a Schidlof-módszer szókincsét is meghazudtolva - három-négyszáz szóval, ha éltünk, az iskolában és a baráti érintkezésben sem volt sokkal különb a helyzet. Sok mindent nem értettem, ami fölött nem is álltam meg tűnődni, mert szenvedélyesen hajszoltam bennük a történéseket. Mondatok, bekezdések, oldalak következtek, amikből alig valami volt csak ismerős. Csak az igékkel zsúfolt mondatokat szerettem. Felmászott, leugrott, lőtt, megcsókolta - a többi nem érdekes, csak irodalom.

Fütyültem a jelzőkre, mit sejtettem még akkor, hogy ez is hozzátartozik egy író varázsához. - Író? - hiszen a legtöbbször a nevét se jegyeztem meg. Mellékesnek tartottam, nem fontosnak. A párbeszéd, az még izgatott, úgy-ahogy lekötött. De ha olyan oldalra bukkantam, amin nem láttam párbeszédet, valósággal kétségbeestem. Megint ezek az értelmetlen marhaságok! Megint csak „süket dumák!” S ilyenkor lapoztam, lapoztam kegyetlenül.

Tájleírás? Mi a fenének pepecselnek ezzel? Mit érdekel engem részletesen, oldalakon át, hogy miféle fák, erdők, milyen utak, patakok vannak valahol - „ugyan, apuskám, hagyjuk ezeket az óhéber dolgokat!”.

Mondhatni, hogy a Világvárosi Regények voltak akkoriban a legkedvesebb olvasmányaim, mert azoknak korlátozott terjedelme nem engedte meg a felesleges jelzők, tájleírások, elmélkedések használatát, nem élhettek velük vissza az írók kényükre-kedvükre.

Milyen döntően más elképzelése van a könyvről egy olyan embernek, aki akkor még nem tudta azt, hogy életét a könyvek bűvöletében, árnyékában tölti, olvasva, írva, eladva őket!

S visszahatásul aztán tíz év jelző és tájleíró kultusza, száz meg száz táj miniatűr megrajzolása, ezer meg ezer meglepő, furcsa, találó jelző szenvedélyes gyártása. Ha tizenhét éves koromban olvashattam volna későbbi könyveimet, undorral dobtam volna félre miattuk őket.

Éppen ezért nem sajnálom, hogy azokat a könyveket, amelyek az emberiség közkincsei, remekművei, s melyekből nem egy nekem is valómat formáló, nagy élményemmé vált, nem olvastam el, nem futottam át ezekben az években. Nem sajnálom, mert még a huszonöt éves fejemmel megismert könyvekből is - azokon látom, amiket azóta újra elolvastam - mennyi minden elsikkadt anélkül, hogy akkor ezt észrevettem volna, hiányos emberismeretem, élettapasztalataim miatt. S amikbe tizenhat-tizennyolc éves koromban kutyafuttában bele-

kukkantottam, akármilyen emlékem is van róluk, ha rossz, ha jó: ma már valahogy egyikükre sem vágyom, egyikükkel sem kívánok behatóbban megismerkedni.

Ezek szerint, ha akkor akadt volna kezembe a *Hiúság vására* vagy a *Pármai Certosa*, ma egy-egy nagy könyvélménnyel lennék szegényebb. De térjünk csak vissza a múltba.

Vallásélményem - ahogy már erről beszámoltam - már korábban megrendült, sőt megingott, de külsőségei, főleg tilalmai hosszú időkig kísértettek. Így hetedikes koromban még azonnal eldobtam az olyan könyveket, melyek szerintem vétettek a hatodik parancsolat ellen, amennyiben bennem bűnös képzelgéseket ébresztettek vagy indítottak el. Így eldobtam Claude Farrère-nek a *Kis szövetségesek* című regényét, mert kezdetén egy lány ingben mutatkozik, s ráadásul látszanak rugalmas combjai, telt keblei és formás csípői. Maupassant *Egy élet*-ét is abbahagytam, amikor ahhoz a jelenethez értem, ahol a férj erőszakoskodni kezd a feleségével. Ilyesféle lehetett: „...s egyszerre csak érezte fülében a férfi lihegését, nagy, bozontos melle hozzátapadt a hátához, hirtelen undor fogta el, és fájdalmasan felsikoltott arra az érzésre, hogy a férje hevesen bírlalja...” Így él bennem, ha felnyúlnék érte a polcra, szó szerint idézhetném, de így több, mert én is alakítottam a mondaton, minden valószínűség szerint, nemcsak a mondat alakított rajtam.

Mert az igaz, hogy utána tüstént bevágtam a sarokba, tele bűntudattal, tele lelkiismeret-furdalással, de annyi ellenállás mégsem volt bennem, hogy ne olvassam végig ezt a bekezdést. Homályos sejtések voltak csak bennem értelmét illetően, de hosszú időkig kísértett képzelgéseimben. Sokat tűnődtem még évek múlva is azon, hogy tulajdonképpen mit is jelenthet ez a „hevesen bírlalja”? Vajon annak a finomabb kifejezése ez, ami annyiszor elhangzott tízpercekben, amikor kétségbeesve, lángpiros arccal tapasztottam be a fülemet, imaszerűségeket mormolva, hogy kiűzzem magamból az ördögöt, a rossz szellemet? A ROSSZ HANG ezerszer elismételte bennem, s nekem a könnyeim potyogtak keservesen, míg osztálytársaim röhögve álltak körül, a hasukat fogva, és kórusokban üvöltözték a bosszantásomra - sőt volt olyan is, aki megpróbálta letépni a kezemet a fülemről. Mérhetetlenül sokat sírtam akkoriban. Mennyiszer bőgtem, csorogtak, omlottak a könnyeim minden csöpp semmiségért. Egy fájdalmas hangulatért, rossz életért - amit könyvekben olvastam, filmeken láttam, egy egykettedes felelésért, egy durva szóért, mindenért, mindenért. Szinte l’art pour l’art sírtam, a sírás művészetéért, a sírás örömééért, mint utána még évekig oly soká, a mai napig is.

Elég volt később Reviczkyre gondolnom, csak erre a szóra: Reviczky, s már rázott a zokogás - mint ahogy ma is könnybe lábad a szemem, sírásfolyamat indul el bennem, ha eszembe jut egy egyszótagú név: Keats. Nem értettem akkor, de még ma sem értem. Mi volt ez a mindig sírásra kész állapot? Otthon sohase sírtam, mint ahogy nem is nevettem. Az iskolában viszont hányszor előfordult, hogy a síráshullám után szinte nevetőgörcsszerű kacagás fogott el. Pontosan olyan kiszámíthatatlan ritmusban, mint egy csecsemőt vagy egy kétéves gyereket. Eltörik a mécses, de már kacag, hogy megint sírásra bigyeredjen, görbüljön az ajka. Érzelmi túltelítettség volt ez? S ha az, honnan halmozódott fel bennem annyi érzelem, hogy még fölöslegessé is válhassék? Azt hiszem, nagyfokú érzékenység volt csupán.

Naplóm, nyelvek, fordítások

Ebben az időben kezdtem naplót vezetni első ízben. Csak a realitások iránt volt bennem érzék, hasonlatosan olvasmányi érdeklődésemhez. Csupa igéből álltak feljegyzéseim. „Érzéseim, gondolataim hű tükre” nem nélkülözhette a hazugságokat sem, számolva azzal az eshetőséggel, hogy nevelőanyám kezébe is kerülhet. Ezekre volt egy tucat kész „klisé”-mondatom,

melyek napról napra ismétlődtek mindaddig, amíg a naplót abba nem hagytam. A napi összefoglalás az étkezések felsorolásával kezdődött. „Délben rántott leves volt mákos tésztával, este ugyanaz. Nagyon jó volt.” Az iskolát eléggé elkentem benne, s aztán... „miután megtanultam a történelmet, elmentem Pilzerhez megcsinálni az algebrafeladatot...” Nem is csoda, hogy hamar kimúlt. Alig két hetet élt szegényke.

Sok mindenbe belekaptam - még ma is így vagyok sokszor sok mindennel: a lángom legtöbbször szalmaláng, a kedvem mindig hamar lelohad, váratlanul kilobban belőlem az érdeklődés. Más, újabb, frissebb, tehát érdekesebbnek tűnő dolgok kötnek le átmenetileg.

Rövidesen abbahagytam a naplóírást, az olaszt, az angolt - mindegyikből csak az első két leckén vergődtem át, pedig az angolra igazán nagy szükségem volt a filmszínészséghez.

Akkoriban a fővárosnak voltak úgynevezett népművelési tanfolyamai délutánonként a különböző iskolákban. Én a Nagymező utcában próbáltam elsajátítani az ánglus tudományokat, de olyan csinos, olyan szép, olyan lenyűgöző volt a tanárnőnk, hogy egy féléven át fáradhatatlanul őt bámultam, kieső szemekkel, annyira elmerülve ebben az új szerelemben, hogy nem tudtam odafigyelni arra, mit mond, miért mondja, hogyan mondja. Ha csak szólt hozzám, ha csak megszólított, máris elpirultam, és dadogni kezdtem, s így egyre ritkábban fordult hozzám kérdéseivel. A sors csapását láttam benne évekig, sőt jelen pillanatban is, mert szentül hiszek abban, váltig az a meggyőződésem, ha akkor egy csúnya nőhöz kerülök, aki nem vonja magára így a figyelmemet, érdeklődésemet, ma bizonyára kiválóan tudnék Keats és Swinburne nyelvén, bár akkor még a nevüket sem hallottam soha.

Az angol nyelvet tulajdonképpen az amerikai jelentette nekem akkoriban, Clark Gable, Robert Montgomery, Joan Crawford, Mirna Loy nyelve.

A francia lényegesen jobban ment, kísérleteket is tettem a fordításra. Szereztem egy francia lapot, lefordítottam belőle egy tárcát, arra gondolva, hogy elhelyezem valamelyik újságnál, hiszen ezekben nem egyet láttam szinte naponta megjelenni. Mit tudtam még akkor, hogy mi az, egy újsághoz bejutni, nyomtatásban megjelenni?!

Mindenesetre buzgón szótározva „áttettem magyarra” két rövid karcolatot. Legalább tanulom a nyelvet. Ha néha kitudódott egy-egy mozilátogatásom, akkor is azzal védekeztem; ó, én csak a nyelvet mentem gyakorolni, hogy hozzászokjon a fülem az idegen beszédhez. Hiszen tanár akarok lenni, francia, angol, német szakos tanár.

A fordításhoz az adta az ötletet, hogy Kornél bácsi minden héten megvásárolta, éveken át folyamatosan, rendszeresen a Pesti Hírlap sárga regényeit, később pedig a Palladis egypengős sorozatából a Zane Grey-ket. Nagy részüket én is elolvastam, stikában, a hassal betolható fiók módszer szerint. Sokra máig is emlékszem, a Bulldog Drumondokra, a Max Brandokra, különösen a Fütyörésző Danra, az Ember, ló, kutyára, de legszívesebben a bűnügyi, az „izgi” történeteket faltam, ötöt-hatot is naponta, amikor nem tudtam meglógni hazulról, mert mindennap azért mégse lehetett beadni a Pilzer-féle meséket.

Minden Palladis regényben benne volt: fordította Zigány Árpád, vagy legalábbis a fordítást átnézte Zigány Árpád. Ilyen ember szerettem volna lenni addig is, amíg filmszínész leszek. Erről, emlékszem, írtam is a naplómban. „Olyan nagy ember szeretnék lenni, mint a Zigány Árpád, olyan nagy fordító.” Ez volt a becsvágyam netovábbja. S az élet ebben is megcáfolt, kevés rosszabb műfordítója lézengett nálam, főképpen prózában, a magyar irodalomnak. Valahányszor prózát fordítottam, a mondatok süketek voltak, a szavak, a kifejezések nem engedelmeskedtek nekem, hiába volt meg bennem a legmesszebb menő igényesség és becsületesség: mindig minden szót megnéztem, amit nem tudtam egészen határozottan, emberek tömegéhez zarándokoltam el egy-egy kifejezéssel - és mégis csapnivalóak voltak mindig a

fordításaim. Szűrőberendezésem soha nem tudta átalakítani, magyarrá megformálni a számomra idegen világot. Valahányszor valamit feladatszerűen kellett elvégeznem, ami idegen volt, ami távol állt tőlem, tehetségem mindannyiszor cserbenhagyott. S ezt bizony még ma sem nőttem ki.

Felfedező körúton a Belvárosban

Pesttel lassan ismerkedtem. Nem Budapesttel, mert Budán még évekig nem jártam, csak az innenső partjairól csodáltam a Várat s a hegyek, a János-hegy, a Sváb-hegy, a Gellérthegy tömbjeit.

Még hatodikos koromban bekerültem a szervitákhoz ministrálni, már nem emlékszem részletesen, kinek-minek a révén. Itt nem kaptam borravalót, mint Erzsébeten, itt egészen másként kezeltek. Hiszen én - még volt bennem ennek is egy szála - érettségi után be akartam lépni a rendbe. Azzal hitegettek, elintézik, hogy fattyú mivoltom alól felmentést küldjenek Rómából. Érettségiig jártam hozzájuk ingyen ministrálni, de a felmentésem, azt hiszem, azóta sem érkezett meg. Talán még csak el sem küldték a kérvényt.

Sok látszólagos ellentmondást fedezhet fel az olvasó az emlékezések során, pedig csak az igazságot írom. Kialakulatlanul gomolygott bennem a jövőm: mi legyek? mihez kezdjek? Délben még szentül hittem, hogy pap leszek, mert erre van hivatásom, délután, amikor tanítottam, éreztem magamban a tanári hajlamokat, de amikor ültem bent a moziban, tudtam, hogy mégiscsak filmszínésznek teremtett az Isten. S mint filmszínész még igazán fordíthatok is, hiszen hetente olvastam arról, hogy valamelyik „sztárom", bálványom - Clark Gable vagy ez, amaz - könyvet, regényt írt, mert szabad idejében ez a szórakozása, „passziója".

S hányszor álmodoztam esténként hatalmas üzleti sikerekről, voltam amerikai milliomos, bankár, olajtrösztök milliárdos tulajdonosa, áruházaim, színházaim, mozijaim voltak, különféle hatalmas vállalkozásaim, ha éppen olyan napom volt, és nem Afrika-kutatásoknak vagy pogányok térítésének akartam szentelni életemet a kínaiak, malájok, japánok között. Nincs a világon olyan foglalkozás, pálya, hivatás, ami, ha csak ideig-óráig is, ne szerettem volna lenni - a képviselőt kivéve.

A szerviták révén más, új, idegen világ közelébe, küszöbére kerültem, ez tulajdonképpen a velük kapcsolatos egyetlen élményem. Mert többet nem jelentettek számomra - sem vallásilag, sem emberileg. Bejutottam a Belvárosba. Minden vasárnap, néha egy-egy hétköznap is végigmentem az Üllői úton, a Kálvin téren keresztül, a Kecskeméti és a Petőfi Sándor utcán át a Szervita térig, a templomukig.

Ez az idegen világ más volt, fényesebb, érdekesebb, mint a Liliom utca, Tompa utca, Tűzoltó utca lehangoló környéke. Az Üllői úton fák sorakoztak végig még, akárcsak a Kecskeméti utcában. Szerettem felnézni a lombjukba, jólesett megbámulni őket. A mifelénk kopár, szeméttel benőtt aszfaltok, üresen ásítozó, mocskos tűzfalak után színpompás, forgatagos világba sodort be az Üllői út. Mellékutcáinkban egy-egy piszkos szatócsüzletet láthattam legföljebb, erre meg vakítóan tiszta üzletek sorakoztak egymás mellett, ragyogó kirakatokkal, bálákban álltak benne olyan dolgok, amiket soha nem ettem, s amiknek a nevét is csak jóval később tudtam meg.

Mi minden volt egy-egy csemegés kirakatában! - mert azok előtt időztem, ácsorogtam a legszívesebben. Aszpikok, lazacok, szardíniák, mustárok, francia- és gombasaláták, tartármártások, kaviárok, rántott húsok; halak: fogasok, pisztrángok zselében, halkocsonyák; felvágottak

különféle válfajai: Pick szalámik, Herz szalámik, prágai sonkák, veronaik, virslik, debrecenik, szafaládék, cserkészkolbászok és csabaiak, gyulaiak; szalonnák: angolok, abáltak, paprikásak, csemegék, aztán déligyümölcsök: narancsok, mandarinok, citromok, oránzsok, volt, amikor kókuszt, ananászt is lehetett látni a datolyák, naspolyák, diók, mandulák, mogyorók, aszalt szilvák, jonatánalmák, télen is kapható szőlők, mazsolák között, tüzetesen átnéztem mindig a dzsemek és befőttek ízléses üvegeit: körték, meggyek, cseresznyék, zöld diók, áfonyák, őszi- és kajszibarackok, birsalmák, körték, szilvák sorakoztak egymás mellett és édességek: mignonok, dobostorta- és csokoládékrém-szeletek, indiánerek, krémesek körtálakon, cukrozott narancshéjak, rumos diók, konyakos meggyek, nápolyik, nugátok, szultánkenyerek, kekszek és oldalakon, fejezeteken át lehetne folytatni még.

Ez mind ott állt előttem, de ők belül az alig látható üvegbörtönön, amit a tulajdonos, a gonosz világ emelt a szegények, a por és a pór ellen - ők belül és én kívül. Sokszor úgy éreztem, hogy csak ki kell nyújtanom a kezem, s mind, mind az enyém lesz, de az üvegfal mindannyiszor lehűtött, kijózanított álmaimból.

Reménytelenül el voltak előlem zárva. Otthon sohase ettünk ilyeneket. Csak a távolban ringó jövő délibábja villogtatta meg néha egy-egy rossz vacsora vagy ebéd közben a Körúton túli világ földi javait, azokat, amik „szem-szájnak ingere". Azokra gondolva „hánytam magamba", ahogy nevelőanyám nevezte találóan, az otthoni ételeket: a sárgaborsót, a paprikás krumplit, a káposztát. Úgy ettem, hogy szinte a szájpadlásomhoz, a nyelvemhez sem értek, nehogy beszentségtelenítsem az ízlelésemet, mert azt *azok* számára tartogattam, majd egyszer...

S az emberek is mások voltak, szebben, divatosabban öltözködtek. Hétköznaponta is különb ruhákat viseltek, mint mi vasárnap. Mert a mi életünkben vasárnap ünneplőt vettünk fel, amik szebbek voltak a „hétköznapinál", különösen az „otthoninál" - de az ő hétköznapi ruháikhoz még úgy sem viszonyult a mi ünneplőnk, mint a mi ünneplőnkhöz az „otthonink". Holott az már csupa rongy, csupa folt volt, „száz macska sem fogott volna meg benne egy egeret".

Más volt az ételük, mások a ruháik, utcáik, más volt a templomuk - szebb, aranyozottabb, tele nagyszerű, káprázatosan gazdag festményekkel, szobrokkal, „előkelőbb" szentekkel, náluk szívhez szólóbban búgott az orgona, a tömjén füstje is áhítatot keltőbben keringett föl a vakítóan fehér, kristály- és aranytüzekben égő tabernákulum felé, a szószékről ékesebben s egyben megrázóbban hirdették a papok Isten igéit - jobban, megértőbben foglalkoztak az emberrel, ha bűneit bevallani ereszkedett a térdeplőre -, más volt a templomuk, s így más volt az életük is.

Azoknak a fiúknak biztosan nem kellett azt mondaniok otthon, mint amit nekem, amikor beállított hozzánk látogatóba nevelőanyám bérmakeresztlánya, a Bözsi, hogy: Köszönöm, nem kérek a virsliből, mert én már jóllaktam, épp az előbb vacsoráztam, ne is tessék kínálni, nem tudok enni belőle, csak elrontanám a gyomromat. Mert ha váratlanul jöttek be, olyankor mindig virsli volt, s ráadásul én rohanhattam el érte a henteshez, s ha néha „jusztból" is kértem, utána, amikor elmentek, jöttek a pofonok és rugdosások csőstől: „te ilyen-olyan léhűtő gazember, hát ezt érdemlem én tőled? Most mit hisznek ezek rólam? Azt, hogy nálam nem kapsz zabálni! hogy éheztetlek, te utolsó csirkefogó!" - Ezeknek a fiúknak bizonyára nem kellett tanítaniuk, hogy egy kis zsebpénzálmuk legyen, mert valóra sohasem vált, csak álom maradt mindvégig.

A szervitáknál összeismerkedtem egy Jósfay nevű, félkarú emberrel, aki naponta járt oda áldozni. Jósfay beszerzett egy portás fiához házitanítónak. Tíz pengőt és uzsonnát kaptam egy hónapra, heti négyszeri tanításért, lényegesen többet tehát, mint a Millneréktől. Alapjában véve azonban mégiscsak kevesebbet. Mert ott megtarthattam a keresetemből heti 20 fillért, ezt

a tíz pengőt viszont az utolsó vasig elszedte nevelőanyám. Egyszer eltört az órám üvege - melyet bérmálási ajándékul kaptam Gyula bácsitól -, és megcsináltattam ebből a pénzből. Nevelőanyám összevissza pofozott érte, pedig ebben az időben már alig nyúlt hozzám. Talán megérezte bennem az egyre növekvő gyűlöletet iránta, s azt is, hogy már úgysem lehet kiverni belőlem.

- Amíg az én kenyeremet eszed, addig az én törvényeim szerint is élsz - hangsúlyozta rengetegszer. S én egyre inkább éreztem, hogy se a kenyere, az az ezerszer felhánytorgatott kenyér, se a törvényei nem kellenek.

- Nemhogy hálás lennél, hogy taníttatlak, hogy nem adtalak inasnak, hogy lopod itt a napot, és költöd a pénzemet!

Litániák, verklik örökké. Mit csinálhattam? Rövidesen innen is kirúgattam magam. Inkább legyen az én életem is rosszabb, lássam csak ritkábban a Belvárost, de ne szedjen el tőlem senki egy vasat sem, amiért én annyira meggürcölök. Mert a tanításokat nem lehetett letagadni. Nem illeszthettem bele életembe, részletes időbeszámolóimba a hosszú gyalogtúrákat s a másfél órás ott-tartózkodásaimat. Így a pénzcsinálásra csak egyetlen ellenőrizhetetlen lehetőségem volt, az iskolai apró „seftelések".

Három emlék hetedikes koromból

Aztán még három emlék, hetedikes koromból. Egy szörnyen megalázó, kamaszkori zavaraimról. Néha, minden indok nélkül és váratlanul, tartós férfiassági hullámok öntöttek el. Kétségbeesetten próbáltam erre-arra gondolni, fohászféléket rebegtem magamban, a JÓ HANGOT hívtam segítségül, hideg vizet vedeltem, a csap alá tartottam a fejem - semmi sem használt. A hivés - nem-hivés határán voltam, a bűnben már nem hittem, s mégis rettenetes lelkiismeret-furdalások gyötörtek „tiszta férfiúságomat" illetően - mert ezekben a minden nyomtatott betűt habzsoló éveimben Tóth Tihamér könyve is eljutott hozzám, s még kóválygott bennem egy-egy foszlány arról is, hogy talán szentnek kellene lennem. S bizony, a liliomos tisztaság ellen, ha akaratom ellenére is, de vétettem. Vajon nem én vagyok-e mégis a bűnös, a vétkes, ha parázna gondolatok rohannak át agyamon, ha a ROSSZ HANG tombolva s egyben kárörömmel nyomja el a JÓ HANGOT szívemben - nem én tehetek-e arról, hogy ily sokszor felkorbácsolódnak bennem a férfiasság hullámai? Ezekben az időkben levágtam volna inkább a kezem, semhogy magamhoz érjek, tisztátalan gondolattól, vágytól űzetve. Szemérmes voltam a betegességig, kín volt számomra a fürdés, nemcsak a borzalmas szertartás miatt, de azért is, mert meg kellett mosnom magamat, s minden egyes alkalommal reszkettem szinte a félelemtől, hogy vajon nem süvít-e belém megint a ROSSZ HANG, nem fonnyad-e el jóvátehetetlenül liliomom? S még a szükségelés is rettenetes félelmekkel járt, pedig annyira gyenge idegzetű voltam, hogy iskolai éveimből egyetlen tízpercre nem emlékszem, amikor ne kellett volna kimennem az órák alatti izgalmak miatt, melyek a szorongásig fokozódtak bennem, sokszor a rémületig, hogy néha már-már az ájulás környékezett, s az ilyen feldúlt, zaklatott állapotot nálam azóta is sürgető és türelmetlen ingerek kísérik - még ez a félrevonulás is komoly aggályokat okozott. Ilyenkor behunytam a szemem, se magamra, se másra nem nézve, s alig vártam, hogy rohanhassak ki szégyenteljes, szégyenlenivaló és átkozott emberi gyöngeségeim színhelyéről. Vajon a szentek is és Jézus Krisztus is, az Isten fia?... - szegeződtek nekem e tébolyító kérdések. Istenem, segíts, ne hagyj el! Mit tettek azok? Hát tehetek én arról, hogy vétkeznem kell? Én akartam ilyen lenni? Akartam én egyáltalán születni?

S ezek a férfiassági hullámok napról napra ritmikusan jöttek-mentek, felverődtek. Tartósak voltak, sokszor órákig, fél napokig elkínlódtam velük, míg alább hagyott a görcs, míg maguktól össze nem omlottak ezek a meredező, tornyosuló indulatok. Egy délután megint elöntöttek, és megint nem segített semmi. Nevelőanyám valamiért bekiáltott magához a szobába. Kornél bácsival ott ültek a díványon. Szemlesütve, zavaros léptekkel imbolyogtam be. Nevelőanyám közölte velem, amit akart, már éppen fordultam, hogy mielőbb kislisszoljak az ajtón, amikor visszahívott:

- Gyere csak ide! Már megint mi a fenét dugtál a zsebedbe? Nem megmondtam százszor, hogy letöröm a kezed, ha még egyszer beledugsz valamit! Na, ne húzódj el, mert mindjárt olyan pofont kapsz tőlem, hogy amíg élsz, megemlegeted! Mutasd csak, mit rámoltál már megint bele?

Én el akartam húzódni, de ő elkapta a fülemet, és odarántott magához. Szűk, kétségbeejtően szűk nadrág volt rajtam, melyből szoborszerűen domborodtak ki zsenge tagjaim. Az is, amire nem gondolunk, amiért naponta esedezünk, hogy bár ne volna, amiért annyit szenvedek. S aminek csak az érintése is annyi félelmet váltott ki belőlem, most egyszerre nevelőanyám durva kezének a martaléka lett. Megtapogatta, megszorongatta, s aztán nevetve mondta:

- Hehe! Azt hittem, hogy egy kanalat vagy kukoricacsövet dugtál a zsebedbe. No eredj, lódulj, csináld, amit parancsoltam.

Még az ajtón át is kihallatszott hozzám a vihogása. A porig voltam alázva, szinte halálba sújtva. Ilyen szégyen! És hogy röhögött hozzá, mint egy vámpír, mint egy boszorkány: a szent asszony! - aki minden reggel áldozni jár.

Ismét egy ér, egy picinyke forrás, de már annyifelől csobogtak százával belém. Gyűltek, gyűltek bennem ezek az erek, vadvizek, pocsolyák, és lassan, megingathatatlanul engesztelhetetlen gyűlöletté gyülemlettek össze. Az első nagy emberi érzés, ami kialakult bennem, a gyűlölet volt, s csak később, hosszúhosszú évek múlva született meg szívemben a szeretet, a gyűlölet visszahatásaképpen.

A másik emlék. Egy vasárnap délután ülünk bent a cselédszobában, a Frici szobájában, és huszonegyezünk. Buktába. Ha kedvez a szerencse, két bukta helyett akár hatom lehet, sőt nyolcam, mert Frici és Feri eggyel-eggyel többet kap, hiszen ők nagyobbak, többet esznek. Tehát vagy segít a szerencse, vagy nem. Legfeljebb egy buktám se lesz, de még akkor is van egy icipici halvány remény, ha Feri vagy Frici elnyeri - mert én jó szívükre apellálok, s így talán sikerül visszakunyerálnom legalább az egyiket.

Röpköd a lap, s vele együtt olyan szavak özöne, hogy egy Buddha-szobor kargyűjteménye is kevés volna a fülem befogásához, de hát állni kell a sarat a kártyában, s különben is, a szentek is a kísértésekben mutatták meg igazi nagyságukat.

- Tizennyolc nyert! - vág az asztalra Frici.

- One ász - vidd a francba, na, még egyet. Egyen meg a fene, ez is besikerált! - csapja oda a földhöz Feri.

- Na neked, te szent hal? - kérdi Frici.

- Lapot kérek...

- Nincs lap. Két bukta a bank. Vagy ütöd...

- Nem lehetne az egyiknek most csak a negyedét, igazán, Fricikém... olyan rossz lapom van... - siránkozom, mint örökké, minden alkalommal.

- Ne nyávogj, mert úgy rúglak sej-haj... - s így megy a játék, a társalgás, ilyen szellemesen, ilyen fennkölten.

- Blatt, vidd a fészkes frászba, anyád tulipiros... te vadszamár, kapd be, nyald ki a... - Már rosszul vagyok a rémülettől, úszik el a buktám is, de bár már odaveszne, legalább mehetnék ki, ki innen a levegőre.

- Huszonegy - vágja ki Feri, - méghozzá két tökből. A tízes meg az ász! Erről jut eszembe mert Ferinek valamiről mindig eszébe jut valami -, képzeljétek, mi történt velem a héten. Egy csomagot kellett felvinnem az egyik kuncsaftunknak az Aranykéz utcába. Rohadt, büdös pakkot, hogy a franc essen bele. Majd belegebedtem, majd leszakadt a. Mert lift, hogy a kórság ott esett vóna bele, az nem vót. A nyelvem a tökászomat verte, mire fölértem. Egy ilyen stramm cselcsi nyitott ajtót. - Nincs itthon a naccsága, de isten bizony olyan vót a dög, hogy azt hittem, menten megdagad a... ha meg nem... Letettem a csomagot, elkezdtem tapenolni, kicsit húzódozott, de bugyi se vót rajta. Zsupsz, elő a nadrágomból, a... már úgy állt, hogy azt hittem, mingyárt elsül. Mielőtt észbe kapott vóna, öregem, egy olyat bedörgöltem neki, hogy csak úgy kapkodott a levegő után. Aztán egy másodikat, negyediket, ötödiket, hogy csak úgy locsogott a... Hanem még életemben nem vót ilyen nővel dolgom. Pedig egypár tucatot már meg... Olyan szőrös vót, hogy nem tudtam megkülönböztetni a ...t a ...étől. Isten bizony, ha hiszed, ha nem: rossz helyre dugtam. Eggyel alább.

Én már támolyogtam a rosszulléttől, a rókázást alig tudtam visszatartani. Amikor Feri elkezdte mesélni, fölálltam, hogy kimegyek vécére, de Frici a székével nekidűlt az ajtónak röhögve, és azt mondta:

- Ebből nem eszel, te szent csuka, végighallgatod ezt a jó zaftosat! - s a kezem lefogta. Bilincsbe verve vergődtem a karjaiban. Hiába karmoltam, haraptam, rúgtam, dulakodtam vele, semmi nem segített. Özönlöttek belém a szavak. Talán nem is annyira a szavak bántottak. Hiszen jelentésükkel olyan régen tisztában voltam. A szavak kapcsolásának értelme volt új. Egyetlen mondat lerombolta tíz év képzelgéseit, helytelen értelmezéseimet a fizikai szerelemről. Hogy nem tudta megkülönböztetni a a, hogy rossz helyre dugta, nem a, hanem eggyel alább a.

Hetekig, hónapokig, évekig kísértett ez a délután. Mert ez volt valójában az én igazi felvilágosulásom. Ettől a mondattól nyílt ki bennem sok értelmetlen szó valódi jelentése. Ilyesmikről eddig senkivel nem beszéltem. Az a homályos gyerekkori értelmezés élt bennem addig a napig úgy, ahogy saját képzeletem kiszínezte, átlényegítette. Jó, hallottam százszor, ezerszer, amikor nem dughattam be a fülem, láttam kerítéseken, vécékben felírva azt a szót, amikor már későn kaptam el a szemem. Azt a szót, ami a női ölet jelenti közönségesen, durva beszédben, de én másra vonatkoztattam, s éppen ezért csodálkoztam is a mellé rajzolt ábrákon, hiszen sehogy se tudtam összeegyeztetni a két fogalmat. Mért olyan elnyújtott, hegyére állított rombusz alakú, mik azok a szerteágazó tüskeszerű vonalak belőle, és mért van az a hosszú vonás a közepében? S különben is, valószínűleg az tévesztett meg annyi éven át, hogy Frici már kiskoromtól kezdve, mindig azzal zavart el, ha alkalmatlankodtam neki:

- Úgy rúglak, hogy szétszállsz - s az úgy után mindig azt a szót használta, ami a rajzok alatt volt. A képzeletem tehát két merőben más rendeltetésű nyílást tévesen egybeolvasztott. Mindenesetre megrázó emlékem az a vasárnap délután, s mert hosszú éveken át foglalkoztatott, és számtalanszor visszaidéződött szinte szó szerint emlékezetembe, azért kellett rá ilyen részletesen kitérnem.

S akár az életben egy napon belül a legellentétesebb cselekedetek, történések, úgy sodródik ide, úgy kapcsolódik az első kettőhöz ebben az emlékezésben egy harmadik esemény, melynek következményeképpen majdnem kicsaptak az iskolából.

A vasárnapi miséket - melyekről nem mindig tudtam elkéredzkedni a szervitákhoz - az iskola házikápolnájában tartották. Tulajdonképpen vagy egyúttal ez a helyiség a díszterem volt. Kopár, csupasz, nevét hazudtolva dísztelen, mint minden ilyen hodály. Hatalmas színpadi dobogón állt fönt a jelképes oltár. Bevallom, az áhítathoz, az áhítat felkeltéséhez, tartósabb érzéséhez, mely úgyis oly ritkán ébredt már fel bennem, kellett, szükséges volt a templomi jótékony félhomály, a tágas hajók, kupolák, egy-egy falfestmény lebilincselő, egymásba fonódó színei, kellettek a homályos szögletek, egy-egy aranyozott, festett szoborral, a gyertyák pislákoló s fel-fellobbanó árnyjátékaival; a mennyezetből, valósággal a mennyből leereszkedő örökmécses szüntelen piros lángja, a szószék művészien faragott Szentháromsága, a csúcsíves, gótikus ablakok mozaikjainak a szürke kőpadlózatra vetülő s az idő múlásával együtt játékosan kúszó színes foltjai, a rácsoknál térdeplő fekete fejkendős asszonyok, a próbababaszerűen minden földi silánysággal megrakott dámák, a csitri, csupasz lábszárú diáklányok, a sekrestyés csilingelő perselye, melyet hosszú rúdon vitt a kezében, hogy a padok mélyeit is elérje vele, s aminek selyemzsákocskája mindig olyan színű volt, amilyen ruhában pontifikált az oltárnál a pap - nekem kellett mindez, hogy el-elkalandozhasson hozzájuk lankadó figyelmem.

De ez a sivár, beözönlő világosságú táncterem, melyhez farsangok, mikulásestek és kabarék emlékfoszlányai is fűződtek, nem tudta lekötni amúgy is szétszórt, csapongó, úszkáló képzeletemet. Hiába hessegettem a felkavargó képeket, emlékeket, hiába könyörögtem a JÓ HANGhoz, a Szűz Máriához, magához Jézus Krisztushoz is - úrrá lettek bennem, s mikor mit vetítettek elém, elkámpicsorodtam, vagy elnevettem magam. Volt egy tanárom, aki úgy hívott, hogy Kisegér. „Mit cincogsz, Kisegér, nem férsz a bőrödbe, Kisegér? Mit vihogsz már megint, Kisegér, talán az angyalkádat látod magad előtt meztelenül?” S ez a tanár is fent ült a dobogón, a többi között a kinyitható oltár bal szárnya előtt, ahová egy-egy sor széket raktak fel mindig a tanári karnak. Valahányszor megláttam, eszembe jutott a Kisegér, az angyalkám meztelenül, és nevetnem kellett. Hiába próbáltam elmélyülni magamba, imakönyvembe. S ráadásul ezen a misén a Wampetich ült mellettem, az osztály legrosszabb hírű tanulója, az iskola eleven ördöge, egy elkényeztetett földbirtokosfiú, aki semmitől sem félt, mert az igazgatóhelyettesnél lakott koszt-kvártélyon.

- Úgyis kihúz a slamasztikából az „öreg”, mert jól jön neki a guba meg a hazai - ez volt, nem is helytelenül, a filozófiája

Ezen a misén éppen vicceket mesélt. Meg hogy nem engedték el egy délután az igazgatóhelyettesék, és ő „truccból” a szobába, rá a küszöbre meg a díványra, székekre. Azóta sem lehet a bűzt kiszellőztetni a lakásból. Mit tehet ilyenkor az ember? Vihog. Nem tehet róla, de vihognia kell. Az még egy fokkal enyhébb, mintha röhögne. Ki tudna ilyesmit megállni arcrándulás nélkül? Azt észrevettem, hogy néhányszor arrafelé nézett a „tiszi”, de nem tulajdonítottam neki különösebb jelentőséget. Pedig még olyankor is hátrafordult, szinte egészen, amikor a szertartás értelmében nem is lett volna szabad. Ahogy vége volt a misének, le sem vetette a miseruhát, kettesével szedve a lépcsőket robogott le oda, a sorhoz, ahol én ültem. Rémülten álltak fel a fiúk, hirtelen rémület nyilallt belém is, elöntött a víz, és éreztem, hogy durván megragadta a csuklómat, s vonszolt is már fel a dobogóra, maga után húzva, ráncigálva, miközben dűlt belőle a szitok, az átok, a harag s talán még a káromlás is. Úgy vonszolt, mintha nem is pap lett volna, hanem valami bakó, nyakcsigolyákat egykedvűen összeroppantó hóhér, irgalmatlanul, a felsőbb parancsolat tudatában, fel a vesztőhelyre, a kínpadra.

S én ott álltam megsemmisülten, míg zuhogtak a szavai, melyekre egyáltalán nem emlékszem vissza, mert hiszen akkor se hallottam, akkor se értettem őket. Csak osztálytársaim elbeszéléséből tudom, hogy elrettentő például, megszégyenítésül állította pellengérre azt a vandál alakot, sivatagba való tevét, aki szerinte voltam, mert nevetgéltem a misén - de bennem minden más egyéb érzés volt: a rettegéstől, az ájuldozástól, a halálfélelemtől a vértanúságig minden egyéb volt, csak szégyen nem. Mert én nem akartam, én éppolyan álszenten szerettem volna üldögélni, mint a többiek, akik, ha tehették, regényt olvastak az imakönyvükben, vagy titokban legyet fogdostak - éppúgy szerettem volna ülni ott, de nekem nem sikerült. A szándék, a jó szándék, a küzdelem megvolt bennem, csak a kegyelem hiányzott, az Isten megváltó, magához ölelni akaró kegyelme.

Napok, hetek hercehurcái, kihallgatásai következtek. A „tiszi" úgy bánt velünk, mint a bélpoklosokkal. Legszívesebben, azt hiszem, kikorbácsolta volna belőlünk az ördögöt. Mert bizonyos mértékig, nem túl jellemesen ugyan, de áthárítottam a bűnt Wampetichre is, akinek úgyis mindegy volt minden - hiszen ott állt mögötte az „öreg". Azóta is fájó pontom, fáj ez a tény, az, hogy megijedtem a büntetéstől, hogy kibúvókat kerestem, hogy mást is belerántottam, hogy nem mertem vállalni férfiasan, egymagam a következményeket. „Gyáva, gyáva - róttam meg, pirongattam meg magamat ezerszer naponta, büntetésből öklömmel verve a fejem -, így akarsz te nagy ember lenni, egyáltalán ember lenni?"

Az év vége felé voltunk, s hála Wampetich papa aranyszívének, a tanárok iránti „figyelmességeinek", elcsitult, elfelejtődött lassan az ügy. Én is megúsztam egy hittan kettessel és egy magaviselet hármassal, szabályszerűvel. Erre nagyon sokáig, sőt máig is büszke vagyok. Nagy dolog ám egy szabályszerű magaviseletből! Évek elmúltak, sokszor hosszú évek, amíg a sárga iskolai értesítőkben valahol föl lehetett fedezni egy hármas magaviseletet, hiszen az ilyeneket legtöbbször év közben, osztályozás nélkül kicsapták az ország összes iskoláiból. Meg is nőtt ám a tekintélyem az osztálytársaim között! Akik eddig lebecsméreltek, semmibe vettek, ettől kezdve csodálva néztek fel rám. Rám, az osztály legkisebbjére, akinél mindenki legalább fél fejjel magasabb volt. Egyszerre fogalom lett az egész iskolában ez a név: Kovalcze György. Népszerűségem a legjobb tanulókéval vetekedett.

S a sors annyit emlegetett iróniáját láttam gyakorlatilag megvalósulni első ízben az én kis életemben. Hét évig küszködtem a hármasok tömege ellen. Hiába harcoltam, hiába küzdöttem ellenük. S hetedik végén csak három hármasom volt. Magaviseletből, rajzból és tornából. A magaviselet és a torna nem számított bele az előmenetelbe. Így tehát iskolai pályafutásom alatt, évvégén, először lettem jó rendű. Hírhedt, elrettentő példa, és szinte példakép egy személyben.

Egy döntő élmény, megint csak nyáron

A nyaram, két hét kivételével, elég egyhangúan telt. Reggelente kijártam a Vámház körúti nagycsarnokhoz, hogy „cekkertrógerolással" némi pénzt keressek. Nem volt valami nagy bolt, meg kell hagyni. Négy-öt fillérért, ritkán tízért hat-nyolc kilót, de sokszor többet is kellett cipelnem, mert könnyű szatyrot senki se adott oda. Igaz, hogy öt fillérért kapott az ember egy negyed kiló gyümölcsöt - de mégis. Nem lehetett rám fogni igazán, hogy valami vasgyúró vagyok. S különben is, a cepekedés mindig nagyon kifullasztott, kiizzasztott.

A kosaraknál akkor már bizony szívesebben hordtam a Kultúr mozi kis előzetes plakátjait házról házra, ajtóról ajtóra. Igaz, hogy csak az elsővel voltam olyan becsületes, hogy négyezer röpcédulát négyezer lakásba vittem be, egyet se dobva el. Ha jól emlékszem, tíz pengőt

kaptam ezért az emberfeletti munkáért, valósággal majd leszakadt, letört a lábam, mert nem egy négy-öt emeletes házban csak két-három lakás volt emeletenként. Hogy tíz röpcédulát szétosszak, öt emeletet kellett megmásznom. S nem egy olyan ház van Pesten, ahol második udvar is van, külön lépcsőházzal, s ismét csak tíz lakással az öt emeleten. Egy hétig talpaltam, reggeltől estig a kilencedik kerület szinte valamennyi, a nyolcadik kerület Baross utcáig terjedő részének pedig legtöbb házával, emelet- és folyosórendszerével behatóan megismerkedve. De becsületességemnek volt is ám látszata. Három, üzletileg azon a környéken gyönge, szinte rossz nap; hétfő, kedd, szerda minden egyes előadása telt házak mellett, pótszékekkel zsúfolva ment, amire a mozi fennállásának hosszú évei alatt nem volt példa. Valósággal megostromolták a mozit a jegyekért, úgyhogy - erre sem emlékeztek még - prolongálni kellett a műsort.

Egy időben rendszeresen jártam a Kultúr moziba. S így idővel összeismerkedtem a pénztárosnővel. A jeggyel mindig egy ilyen előzetes cédulát is adott. Én aztán egyszer azzal a hallatlan ötlettel álltam elő az igazgatónak, hogy inkább lakásokba kellene szétvinni ezeket, hiszen aki eljön, az úgyis lát előzetes bemutatót és plakátokat, hirdetéseket a következő műsorról. Én egyben vállalkoznék is a széthordásukra. Az ötlet tetszett - s bár később már korántsem csináltam olyan becsületesen, százával vittem haza begyújtani, firkálni rá -, presztízsemből, „bemutatkozásom" döntő sikeréből még sokáig éltem, s főleg ingyen jártam azután a Kultúr moziba.

Hátul, a kijárat felé vezető úton volt egy lehajtható pótülés, az lett a „törzshelyem", s hogy ilyen bejáratos lettem, nem egy filmet két-három részletben néztem meg, egyik nap a 300. feliratig, másnap a 300-tól a 650-ig s aztán harmadnap végig. Még sokáig büszke voltam rá, hogy úgy jártam akkoriban moziba, hol abbahagyva a filmet, hol újra folytatva napok múlva, mintha csak éppen valami könyvet olvastam volna, ötletszerűen, ahogy időm és elfoglaltságom engedte.

Amilyen egyhangúan, siváran teltek az otthoni napok, annyira más volt a nyárnak az a hete, amit Bözsiéknél töltöttem, nevelőanyám bérmalányáéknál Babatpusztán, Gödöllő mellett. Nevelőanyám nélkül mentem, tehát máris remekül kezdődött.

Az egész utat az ablakban álltam végig. Mindig szerettem elnézni a robogó vonatokból, helyiérdekűekből az elsuhanó házakat, az integető vagy egykedvűen ballagó embereket, a csaholó és utánunk rohanó kutyákat, a szántóföldek, üres térségek, cserjék, akácosok, csupasz vájatok, szakadékok fölmeredező falainak váltakozó játékosságát. A mozgalmasságot, a színességet szerettem mindig, a kifogyhatatlan leleményességet, mellyel a természet bőkezű foltokban, megunhatatlanul rajzolja fel, vázolja, pöttyenti oda egymás mellé a szépet, a csúnyát, az elgyönyörködtetőt, az undorítót, a falusi budik mellé egy pillanat múlva a százszínű rétet, békésen legelő barmokkal s egyszerű, fenségesen álló bárdolatlan pléh-Krisztusával, az akácfák fürtjeinek illatába belevegyítve a gőzölgő tehénlepények s a százszor bűzösebb emberi salakok, hulladékok, gazok orrfacsarító szagát, mindent felvillantva s eltépve tüstént, s ez a széles sodrású hullámzás, a kerekek ritmikusan szaporuló vagy ernyedő kattogásai feleleventik mindig a múltamat, beleringatnak a jövőmbe, vágyaimba, terveimbe, ilyenkor annyi minden fölverődik, kavarog bennem forgószélszerűen, hogy talán soha nem élem teljesebben, átfogóbban az életet, a maga mindent eggyé olvasztó nagyszerűségében, mint éppen a legtöbb ember számára oly közömbös vonatablakokban, melyek szerintem felérnek a világ legtökéletesebb, legragyogóbb festményeivel, mozivásznaival.

Bözsi kijött elém az állomásra, a HÉV gödöllői végállomására, s onnan jó óra út volt még hátra, hegyen-völgyön, erdőkön keresztül, lankákon, kaptatókon át Babat felé.

A természetet már a Szigeten is szerettem, s hány este hajolt vigasztalóan fölém Erzsébeten a nyáréji ég - de ez más volt, hatalmas erővel tört belém a város után, élményszerű kavargással ragadott magával a táj. S kis, mesebeli erdészlak álldogált, mesebeli füstöt eregetve az erdő túloldalán. Meglehetősen nagy volt a majorsága, de itt bent ritkán tartózkodtam.

Kint csavarogtam egész nap az erdőben, a nehéz lombú fák közt csörtettem kedvemre, vagy a tisztásokon hanyatt vágva magam, órákig sütkéreztem a napon, behunyt szemmel szíva be a moha, az avar, a lombok, a föld párálló, nehéz illatát. Ledobtam az ingem, csenevész testem kitártam a napnak. Hangyák csiklandozták a karom, fűszálak birizgálták a bőröm, bizsergett a vérem, s közben madarak csipogtak, csevegtek, daloltak, fütyültek trillázva az ágakon - lándzsázta, nyilazta a testem a napfény -, s bennem is napfényes gomolygások voltak, s ha egy-egy pillanatra elhallgattak az erdő neszei, hallottam a csöndet, amint zúgva áramlott, lengett, zengett, görgött tova bennem.

Paskolt a nap, aranyzuhatagok szikráztak behunyt szemem előtt, ezüst csilingelése volt a cirógató szélnek. S én feküdtem, feküdtem mozdulatlanul, és mégis szárnyaltam, lebegtem, fennen lebegtem, mint harangozáskor, mint amikor a hinta szállt velem. Itt nem ért utol a ROSSZ HANG, itt nem voltam ébredező férfi, itt nem voltam szent, se filmszínész, se tanár, se pap, itt nem volt se fájó múlt, se biztató jövő, se Sziget, se iskola, se nevelőanyám, itt csak a végtelen nyugalom, a határtalan boldogság volt; a szinte már zordon és fenséges, mindent eltipró, már-már embertelen boldogság. Én, aki ember szerettem volna lenni, nagy ember, itt elvesztettem magam, épp itt, ahol magamat megtaláltam: bele akartam olvadni a természetbe, átlényegülni fává, virággá, fűvé, levéllé, hangyává, szellővé, éggé, napfénnyé, csupa olyanná, ami később évtizedeken át kísértett, mint embert, mint művészt egyaránt. Itt alakult át a hitetlenségem, Istenem elvesztése új hitté, új istenséggé, a természet istenítésévé, imádásává, azt az istent találtam itt meg szertebomolva, akit imakönyvek mellett, templomokban, hittanórákon, magányos töprengéseimben hiába próbáltam annyiszor magam elé képzelni, szakállasnak és galambnak, Belzebúbnak és Arkangyalnak, kegyetlennek és irgalmasnak, magamagában hivőnek és mindenben hitetlennek, a poklok fejedelmének s a mennyek királyának, férfinak és nőnek s aztán mindkettőnek egy személyben, imádandónak és káromolandónak, szennyesnek és tisztának, szavahihetőnek és hazugnak, felemelőnek és eltiprónak, boldognak és boldogtalannak, kínzónak és megkínzottnak, együtt örülőnek és kárörvendezőnek, emberségesnek és embertelennek, aki ez is meg az is és mind, mind egy személyben, a Legfenségesebb s a Legocsmányabb itt kapta meg bennem - talán örökké, halálomig s talán azon túl is - élő alakját; felöltözött az ég kékjébe, a felhők tömörülő s eloszló, uszályos, szirmos szárnyaiba, szólt hozzám a fák zenéjében, a szél ritmusában, a csendben, az árnyban, a fényben, a mozgásban, a mozdulatlanságban, cirógatott, magához emelte a lebegésem. Egy fia lába elé vitt, megvigasztalt a gyermekkoromért, a megpróbáltatások éveiért, törvénytelenségemért, a társadalomból való kitaszítottságomért, a magányért, a testi-lelki szenvedésekért, a szerelemtelenségért, az oly ritka barátokért, lángujjai letörölték arcomról a könnyeket, megbocsátotta, hogy nem hiszek a bűnben, a tisztítótűzben, a pokolban, a mennyországban, megbocsátott a kételyekért, hogy sokszor benne se hittem, és azt suttogta, dörögte, villámlotta: a vallások papja helyett mégis papom, tolmácsom leszel te, s mikor kérdően könyörögtem a helyes útért - szétoszlott, szertefoszlott, mint valami látomás, pedig az előbb még testi valóságával volt jelen - s megint fák, lombok, füvek, felhők, végtelenbe szárnyaló egek vettek csak körül, és nyugalom, boldogság, áradó zene, engem, kiben addig sosem volt mindebből semmi.

Zene, nyugalom, boldogság - ezt jelentette e nyár itt, a hamar tovaröppenő hét. Álmodozás a víz partján, mert kicsiny tavacska terpeszkedett a lak mögött, pici fürdőházzal, néhány zsombékkal és pár szál buzogányos náddal. Ha nem az erdőt jártam, a vízparton hevertem, meg-

meglocsolva magam, belemártva magam a tóba, s aztán órákig ismét a napon, az édes, a zsongító, a vibráló napfényben.

Ó, hogy utáltam enni! Pedig itt minden volt, ami otthon soha, csirkék rántva, galuskával paprikásan, sültnek, húsok naponta, tejszínhabos kakaók kaláccsal, kuglóffal, gyümölcsök, sütemények - s mégis, ilyenkor úgy éreztem magam, mintha az örökkévalóságból ráncigáltak volna vissza. Nem is hallottam, mit mondanak, nem érdekelt semmi, Bözsi se, se lányok, se a könyvek, semmi-semmi - a harmóniumot kivéve.

Ott állt, abban a szobában, amelyikben én aludtam. Órákig ültem mellette hajnalonta, vagy ha esett az eső, s próbáltam hangokat, dallamokat kicsikarni belőle, zenéket - de csak kalimpálás, pötyögtetés, sivító-visító zűrzavar gyötrődött ki az ujjaim alól. Bözsi reggeltől estig egyre dalolta: *Egy vallomáás, egy forró szerelmi vallomáás, amit nem ért meg senki máás, pedig olyan csodáás! A fák alól csak egy kopott gitár dalol, úgyis tudom, hogy hallgatod... Kinyitom az ablakod... leborulnak a büszke pálmafák...* recsegett, nyikorgott belőle a sláger. Szavai, éneke otromba döngésétől szétloccsantak, összetörtek az én futamaim, pedig már-már arra gondoltam, hogy hátha a zeneszerzés volna számomra az az út, az igazi út...

S aztán megint a fák közt, megint a parton. Egyszer szófoszlányok merültek föl bennem, lejegyeztem őket, hosszabb-rövidebb sorok, olyan versszerűség, de csak rossz nyekergés, és semmi-semmi abból, ami zaklatott, ami száguldott, kavargott bennem. Nem tudtam megfogni se zenék, se szavak hálójában, nem tudtam megfogalmazni. A zenét, a szavakat hallottam, de merőben mások lettek a billentyűkön, a papíron, csalódás, kiábrándultság, rossz szájíz, üresség követte. Abba is hagytam sürgősen. S megint átadtam magam a kószálásoknak, a csatangolásoknak, a heverészéseknek és igen, a Szabadságnak. A nagy *sz*-szel írt Szabadságnak. Mert kinyilatkoztatásszerűen megvilágosodott előttem, hogy ezt keresem annyi éve, ez csillogott elémbe annyi könnyön át, a fák, az ég, a nyugalom, a zene, a boldogság: a Szabadság.

Felkavarodva, összetörten értem haza Pestre. Egy nagy élménnyel öregebben és gazdagabban, s ugyanakkor szegényebben. Mert a következő évben már nem tudtak elringatni az álmok, hiába menekültem beléjük, nem elégítettek ki. Ahogy beléptem a Liliom utcai lakásba, a Liliom utcai életbe, felrémlett, felbuggyant bennem egy szó, amit soha nem éreztem addig ilyen határozottan: Börtön. A Szabadságból visszatértem a Börtönbe. S ezzel a társítással új erők is szabadultak fel, szabadultak el bennem, melyekről álmodozni is alig álmodoztam. Még sohasem mertem ilyen nyilvánvalóan megfogalmazni magamban: ha van Börtön, és van Szabadság, van szabadulás is, ami összeköti a kettőt, az a pont, az a mód, az a pillanat, ahogy kijut az ember a Börtönből a Szabadságba. Segített ebben a megfogalmazásban a sok száz ponyva és film, és segített, több volt ez, mint segített: lehetővé tette, emberi közelségbe hozta a nyár. Megfoganás és virágba szökés és gyümölccsé érés talán sohase történt még annyira egyszerre, mint akkor, bennem. A kavargó, fehéren imbolygó ködképekből - valami végképp megszilárdult, alakot öltött: egy kinyíló, kitáruló kapu, melyen át láttam magamat, amint egy bőrönddel - vagy ha kell, hát anélkül - lépek ki a Börtönből, bele a végtelen Szabadságba.

Kirándulás a zöldbe

Igazán csodálni való lenne, ha ez után az élmény után jól éreztem volna magamat akkor nyáron Pesten. Soha nem éreztem annyira, még azután sem soha, hogy milyen sivár kőrengeteg, valósággal beleragad az ember az olvadó aszfaltba, hogy nincs itt levegő, nincs élet, nincs semmi, semmi.

Félig-meddig mindig rosszul voltam, s még az sem segített rajtam, hogy vasárnaponként „kirándultunk a zöldbe” - a Népligetbe. Igaz, a Népligetet nagyon szerettem régen is, azután is, ma is, sok kedves hangulatom fűz füves térségeihez, csodákat rejtő bódéihoz. Órákig elbámészkodtam a híres Káposztás Zsuzsinál, akiről még ma sem tudom biztosan, hogy nő volt-e vagy csak pompás nőutánzó férfi, végtelen időket tudtam a Paprika Jancsi bábszínházánál ácsorogni, ahol a kerítésen túlról néztem az előadásokat - persze most nemcsak akkori élményeimről írok, mert akkor alig-alig tudtam elszabadulni nevelőanyámtól. Néha-néha felültem a „ringlispílre” is, de egyhangú körbemenését nem nagyon szerettem, sokszor felkavarta a gyomromat. Ennél sokkal jobb volt a nép között elvegyülni, a nagy tolongásban, bakák és szolgálólányok harsány kacagásait, évődéseit figyelni, szomorú, társtalan szívvel nézni az egymáshoz bújó, egymást átölelő, egymásba karoló szerelmespárokat és arról álmodozni, hogy igen, egyszer majd én is... A hullámvasút jelentette a legtöbbet. Szenvedélyes hullámvasutazó voltam, vagyok s leszek örökké. Csak a sorbanállások lélektelenségét unom, s az sem különösebben jó, amíg fölfelé kapaszkodunk, mászunk, mint a csiga, a legmagasabb pontig, bár ilyenkor már a várakozás feszíti idegeimet. Legszívesebben mindig a kocsi fejénél, elején ülök, az első sorban. Amikor szinte merőlegesen, meredeken nekiiramlik önnön súlyától a mélynek, nyitott szemmel, táguló orrcimpával, lüktető szívvel figyelem a zuhanást, hullunk, omlunk, elnyel a mélység, de én a szállást, a repülést, a lebegést érzem. Amikor a zuhanás lendületétől fölkapaszkodik ismét újabb, már-már kisebb emelkedőkre, hogy egyre csituló hullámzásokkal érjen a föld színére, behunyom a szemem, s napfények szikráznak bennem, szinte érzéki mámorok kíséretében. Van, amikor háromszor-négyszer egymás után fölülök rá. A népligeti hullámvasút sokkal hosszabb, magasabb volt, mint a városligeti, és sajnos a népligeti nincs többé, lebontották, elvitték, s a Népliget már régen nem az, ami régen, gyerekkoromban. A regényessége veszett el visszahozhatatlanul, ami megvan belőle, az már csak olyan művidámság-, műöröm-gyár, s ezért már semmit se jelent. Se nekem, se másnak. Akkoriban örültem, ha egyszer is felülhettem, nagy ritkán, a hullámvasútra. Vasárnap reggel, mise után megkezdődött a kihurcolkodás, mert egyedül ez a szó ad némi fogalmat kirándulásunkról. Marcsa meg én, a két szokásos málhahordó ló megindult a Népliget meghódítására, gyalog, mert nevelőanyám és Kornél bácsi később jöttek, villamoson. Tekintettel arra - mármint amikor rólunk volt szó -, hogy a Népliget úgyis csak négy-öt megálló, „nekünk egy ugrás”.

Délután ötig, ha kint voltunk. Mégis négy kosarat vittünk, Marcsa kettőt és én kettőt, Marcsa hátán hátizsák is volt, az én nyakamban pokrócok. Ahogy megérkeztünk, eléggé fújjogva és átkozódva - ilyenkor összetartottunk Marcsával -, kinéztünk egy „táborozásra” alkalmas helyet. Nagy nehezen döntöttük csak el, hogy hol *kössünk ki*. Ebben már nem egyeztünk meg oly könnyen, Marcsa rögtön az elején megmakacsolta magát, hogy ő egy tapodtat se hajlandó továbbmenni, én pedig csalogattam egyre a bódék színes világa felé, számolva azzal, hogy futkározás vagy labdázás ürügyén jobban el tudok sündörögni. Addig-addig meséltem Marcsának arról, hogy arra könnyebben talál férjnek valót, míg végül is beljebb húztam, mert meg kellett fognom a csuklóját, így vonszoltam, „húztam bele a csőbe”. Aztán jött a nagy *kipakolás*, leterítettük a pokrócokat, a hátizsákból meg a kosarakból előkerültek a kispárnák, a *kapricok*, a díszpárnák, a derékaljak, a természet lágy ölére valósággal ráágyaztunk, nehogy valamicske törni találja nevelőanyámat, mert olyan érzékeny volt, mint a Borsóhercegnő Andersen egyik meséjében. Kornél bácsinak pedig felállítottuk az összecsukható kemping székét.

Azért nem kell azt hinni, hogy a többi kosár mind élelemmel volt tele. Kettőben csatos üvegek glutyglutyoltak, majdnem színültig töltve folyadékokkal, mert nevelőanyám rendkívül sokat ivott. Nem kifejezetten bort: kávét, sört, vizet: mindenféle folyadékot. Azért a bor se hiány-

zott. Azonban az sohasem fordult elő, hogy a kristályvizet egyetlenegyszer is kint vettük volna, valami vendéglőben, hiszen ott két fillérrel drágább volt, arról nem is beszélve, hogy még az ivóvizet is hazulról cipeltük, pedig volt a Népligetben csap, amiért nem is kellett pénzt kiadni - cipeltette nevelőanyám a cipeltetés kedvéért -, s mi Marcsával azt ittuk, bár sokszor olyan volt, ahogy mondták: mint a lóhúgy.

Amikor megérkeztek nevelőanyámék, újabb szín költözött táborozásunkba: megkezdődött a költözés, egy „jobb", „kényelmesebb", „árnyékosabb" helyet találtak, tehát onnan át kellett hurcolkodnunk az újra, s a nap folyamán aztán még kétszer-háromszor, ahányszor kedve szottyant rá nevelőanyámnak. Ő meglehetősen „lezseren" szunyókált, Kornél bácsival együtt, egy már harminc évvel ezelőtt is divatjamúlt napernyő alatt, fürdőruhára vetkőzve: 1936-37 tájt olyan fürdőruhában, mely állig és bokáig ért, nyilván ezt is nagyanyjától örökölte, mint a „női alsóját". Nekem sokszor órákon át kellett ott állnom haptákban mellettük, s egy újsággal legyeztem őket, hajtottam róluk a legyeket. Soha nem tudtam ezeket kirándulásoknak tekinteni, azóta is inkább sehova nem megyek, de nem csinálok magamból még egyszer az életben ilyen *maskarát*. Vagy megy az ember egy szál magában, vagy a *pakkjaival*, kemény tojásaival és derékaljaival meg csatos üvegeivel maradjon nyugodtan otthon, és nézzen egy képeslapot a zöldről - annak is van legalább annyi értelme, mint az ilyen kis *kiruccanásnak*. S ráadásul nevelőanyám másnap fűnek-fának eldicsekedett, milyen remekül sikerült a kirándulás, azt füllentve, hogy „Máriaremetén" vagy „Máriabesnyőn voltunk, a búcsúban".

Perfekt konyhalány, a dolgozatgyár

Szerencsére hamar ott volt már a tanév. Az iskola, amit már hosszú évek óta annyira vártam. Mert az iskola, a tanulás ürügyén nagyon sok mindentől megszabadultam, ami alól nyáron nem tudtam kibújni. A piaci bevásárlások, a „szaladj át a boltba" napjában hatszor is, a krumplihámozás, a borsószemezés, a *zöldbabpucolás*, „de egy szálka se maradjon benne, mert akkor hétszer rossz neked!" - többnyire az én dolgom volt, különösen, ha Marcsa nem volt nálunk - s ez Pesten bizony nemegyszer előfordult. Nyáron általában kirúgta nevelőanyám, addig másutt „volt helyben", hiszen ott voltam én, „aki a keze alá dolgozott, mint Pannonhalmán a konyhalányok". S ebben „volt is ráció", mert Marcsa mindig hozott némi készpénzt is a házhoz - a bérét az új helyről, az ott kapott borravalókat, melyeket nevelőanyám „megőrzésre" átvett, hogy Marcsa „ne tudja elkönnyelműsködni", hogy „a férfiak ne tudják kicsalni tőle a pénzt". „Bármikor szól, tőlem mindig megkapja, jobb helyen van, mint a spórkasszában vagy a bankban" - s ha Marcsa szólt, rögtön „kitört a botrány", jött a patália, a véget nem érő cirkusz.

A törülgetéssel úgy-ahogy megvoltam, de mosogatni, konyhát felmosni, lakást takarítani, bevallom, nem nagyon szerettem.

- Már megint csak ott törülgettél le, ahol a papok táncolnak! Hát hiába beszélek én neked? - hallottam örökké nevelőanyám epés megjegyzéseit, ahogy utánam jött, és végighúzta az ujját a képkereteken, a kredenc tetején, amin szerintem nem is kellett volna csodálkozni, hiszen a nyitott ablakon át pillanatok alatt belepett mindent az utcáról bekavargó, beáramló por.

Sokszor előfordult az is, hogy felírta a nevünket a szekrény poros oldalára, s kifaggatott bennünket - Marcsát vagy engem, hogy törülgettünk-e port. Persze hogy azt mondtuk: igen. Ilyenkor nevelőanyám a fülünknél fogva ráncigált oda, s jött „a haddelhadd". Úgy verte be az orrunkat a szekrény oldalába, mint a kiskutyáét a piszkába, amikor tisztaságra szoktatják. Ezzel persze „egy jottányival" se lett tisztább, pormentesebb a lakás.

Még nőknél is megalázónak éreztem és érzem ma is a házimunkát, nemhogy egy férfinál. S nagy különbség szerintem az is, ha ilyesmit önként vállal az ember, vagy ha kényszerítik rá, hasonló módszerekkel.

Alighogy az iskola megkezdődött, bekurblizódott rögtön a magam kis egyéni élete is. A hosszú lógások Szigyával, Cinegével, aztán a délutáni tanulások, „zimóba" járások. Ilyenkor mindig csurrant-cseppent pár „obulus" - ahogy Frici hívta, hiszen a cukorkaárudát, a rajzlap-árulást és a könyvkölcsönzést érettségiig űztem, üzérkedtem velük. Ehhez társult nyolcadiktól a dolgozatírás is. Attól függően, hogy jelesről, jóról vagy elégségesről volt szó - mert előre meg lehetett rendelni a „kalkulust" -, hatvan, nyolcvan fillérbe, illetve egy pengőbe került.

Ez jövedelmezett viszonylag a legkevesebbet, mert én itt csak afféle „stróman" voltam, akkoriban munkaelvállalónak hívtam még magamban ezt a műveletet, tulajdonképpen én csak „felhajtottam" a munkát, a dolgozatokat aztán Frici írta, tíz fillérrel - tíz obulussal kevesebbért. Frici könnyen írt, ismerte a „dörgést", és szinte „kirázta az ujjaiból", ötöt-hatot egy fél délután. Petőfiről kellett írni? Már kezdte is: „1823. január elsején a magyar irodalom sötét egére egy tündöklő üstökös száguldott föl, hogy mai napig is ott ragyogjon, mint mindannyiunk szeme fénye, vezérsugara!" Aztán folyt a szöveg, a „süket duma", s a végén az ekkori időknek megfelelően - Gyula bácsi például mindig így írta alá a leveleit: hazafias üdvözlettel -, az akkori időknek megfelelően jött egy jó irredenta szósz, s máris kész volta pompás dolgozat. Én többnyire csak azt kerestem ezen a bolton, hogy az én dolgozatom legfeljebb húsz-harminc fillér készpénzembe került. Mert én is vele írattam ám!

Soha nem tudtam fogalmazni, megadott témákat illetően, soha nem tudtam eltalálni a hangot a magyartanárom szájaíze szerint - és bizony, az időt is sajnáltam. Hiszen lényegesen könnyebb munkával elő tudtam annak a pénznek a többszörösét teremteni, amibe nekem egy dolgozat került, s ez kifizetődőbb volt, mintha órákon, napokon át rágcsáltam volna a ceruzámat, úgyis hiába. Mert a legtöbbször semmi „szívhez szóló bombaszt" nem jutott eszembe.

Egyik ilyen „dolgozatomhoz" kínos, szégyenletes emlékek fűznek. A magyartanáromnak annyira tetszett, hogy egyik órán felolvasta az egész osztály előtt. Nagyon kevésszer volt kellemetlenebb érzésem életemben. „Hazugság, nem én írtam, én nem tudok ilyen jól írni, tessék megnézni az iskolai dolgozatokat, azok mind milyen rosszak!" - üvöltöttem volna fel a legszívesebben, de ahelyett hogy föl mertem volna állni, csak a láz öntött el, a pirulás, a szégyenkezés forrósága, nem is hallottam a szavakat, azt azonban megfogadtam magamban, hogy többet soha nem íratom a dolgozataimat Fricivel. Lesz, ami lesz, de ilyen kényelmetlen érzésből nem kérek még egyszer. Egyet elértem vele. Soha többet nem olvasták fel a dolgozataimat.

Egy-két vers, amit olvastam; egy-két vers, amit írtam

Akkoriban már évek óta járt hozzánk a Pesti Hírlap. Reggelenként átnéztem a lapot. Akkor is, akárcsak ma, a végén kezdtem. Mielőtt átböngésztem az apróhirdetéseket, előbb természetesen a mozihíreket és műsorokat olvastam el figyelmesen. A színházi hírek jóval kevésbé érdekeltek. A gyilkosságokat se hagytam ki soha. Mindenbe legalábbis „beleszagoltam", kivéve a politikába. Nem érdekelt, végzetesen nem érdekelt. Akkor sem, ma sem. Csupán ez maradt rám örökül tizenhét éves magamtól harmincöt éves fiúi mivoltomra. Mint ahogy valóban találóan írta valaki, hogy minden ember gyermekkora, ifjúkora egyben férfikorának, öregségének az apja, nagyapja. Hiába kényszerítettem magam, hogy elolvassam a vezércikket, a külpolitikai jelentéseket, százszor nekiláttam, nekilódultam, mindannyiszor hasztalanul. Egy hang,

az nem sok, de annyit se értettem belőlük, olyan távoli volt, mintha „kínaiul lett volna írva”, olyan üres szavak, kifejezések voltak a számomra - valósággal hemzsegtek az ilyenektől -, hogy néhányszori belekóstolás után egyszerűen sajnáltam már tőlük az időt.

A legjobban a Pesti Hírlap Képes Vasárnapjait szerettem. Nagy *stósz* állt belőlük a kredencben, hacsak nem teregették rá a *stelázsikra* a *spájzban*. Nem mondom, a borítékjukon lévő színes festményeket is megnézegettem, de maradandóan egyre sem emlékszem. A filmcikkeket kerestem bennük elsősorban, aztán rávetettem magam az „Akár hiszi, akár nem” rovatra, amiben rengeteg sok érdekességet találtam mindig. Szerettem az anekdotaoldalt is, a vicceket, volt egy sorozat Adams úr a szivarával, ezeken mindig sokat mulattam. Sokszor még az érdekesebbeknek ígérkező ismeretterjesztő cikkeket, utazási leírásokat is elolvastam. Akkoriban még nem sokat törődtem - ahogy erről egy ízben beszámoltam már - az írók neveivel. Egy név azonban valahogy mégis megfogott, megmaradt bennem. Sokat is írt, rendszeresen is írt, és főleg tetszett a hangja, ahogyan írt. Kosztolányi Dezső.

Egy nap megjelent a Pesti Hírlapban egy hirdetésszerű, bekeretezett közlemény, hogy Kosztolányi Dezső, a kiváló költő, a Pesti Hírlap főmunkatársa nagybeteg. Az olvasók közül minél többen kívánjanak neki mielőbbi javulást. Elég, ha kivágják ezt a szelvényt, és beküldik a szerkesztőségbe. Én azonnal kivágtam, és be is küldtem. Néhány nap múlva olvasom, hogy Kosztolányi Dezső meghalt. A Pesti Hírlap gyászkeretben hozta a hírt. Nem sokkal a halála után elkezdődtek a vasárnapi mellékletekben Kosztolányi Dezsőné emlékezései a férjéről. Nagy figyelemmel kísértem számról számra valamennyit. Hogyne, hiszen egy „nagy ember” életébe tekinthettem bele rajtuk keresztül.

Akkoriban még nem ismertem a verseit. A verseket még mindig nem szerettem. Valósággal rettegtem minden egyes magyarórától. Mindig valami mérhetetlen borzalmat jelentettek a számomra. Hetedikben egy féléven át nyúztuk a *Szigeti veszedelmet*, melyet azóta se tudok a kezembe venni elfogulatlanul. Egy életre megutáltatták velem, ha csak rágondolok is, még ma is borsódzik a hátam, mint akkoriban, szüntelen. Az örökös tartalmi kivonatok, hogy Szulejmán így, Deli Vid úgy, a jellemzések, a szerkezet, a nyelv ódonsága, gyakran érthetetlensége ellenszenvessé tették számomra az egész „komoly irodalmat”, egyszerűen marhaságnak tartottam, tanárunkkal együtt, aki állandóan a tartalmon lovagolt, mint valaha Bosznia okkupációjában „nagyszerű, önfeláldozó” paripáján, görbe ó-lábaival hozzáidomulva lovához. Kivonatolnunk kellett Csokonai a *Reményhez* címzett költeményétől a *Csikóbőrös kulacshoz*-on át Petőfi: *Reszket a bokor, mert*-jéig minden egyes előfordult verset. Prózában kellett elmondanunk saját szavainkkal, hogy mi a tartalma, miről szól, mit akart a költő kifejezni vele? S ezt kivétel nélkül minden olvasott verssel megcsináltuk, három szörnyű éven át. Talán nem is csoda, ha nemhogy nem szerettem, kifejezetten, őszintén, szívből utáltam a verseket, a költőket. Az első igazán nagy versélményem Arany János *Szondi két apródja* mellett - de sajnos, azt is halálra elemeztük - Vajda János *Húsz év múlvá*-ja volt, nyolcadikos koromban, karácsonytájt, amit csak éppen mellékesen olvasott fel tanárunk. Akkor az élmény lázában elolvastam Vajda János valamennyi, könyvünkben szereplő versét, de egyik se fogott meg annyira, mint az. Még a *Harminc év után* is tetszett, sokáig tudtam is az első strófáját, mert annyiszor olvastam el, hogy szinte öntudatlanul belém ivódott. Amik megfogtak, azokat sohase kellett „magolnom”, „bifláznom”, mint a memoritereket, órákig, mégis sokkal kifogástalanabbul tudtam, ha nem is egész szó szerint, mert sohase fogott úgy az agyam, mint a „borotva”. Bezzeg Fricié úgy fogott, olyan éles esze volt - ahogy nevelőanyám ismételte előttem állandóan, hogy „járhatnál hozzá iskolába, tanulni”.

Egy másik órán váratlanul megfogott egy Petőfi-vers, a *Beszél a fákkal a bús őszi szél*... s egyszer, tavasz felé, valami Ady Endre nevű költő: *Párisban járt az Ősz.* Az a költő persze, aki Cinegének is megvan.

Meglepően tájékozatlan voltam, s egy-két fiú kivételével mindannyian azok voltunk a modern irodalomból, a huszadik század irodalmából. Az iskolai foglalkozás Jókaival, Mikszáthtal, Herczeg Ferenccel befejeződött. Az élők közül csak Sajó Sándor, Végvári, Gyóni Géza *Csak egy éjszakára* című verse - meg egy-két hasonló költő: Lampérth Géza, s ha jól emlékszem: rokonfalvipálpusztaimanó szerepelt könyveinkben. Meg papváryelemérnésziklaiszeréna - így egybeírva a képzeletemben - Hiszekegye, amivel kezdődött és végződött annyi éven át az iskolai tanítás.

Tavasz felé már jobban megismerkedtem az új nevekkel, de ahhoz még egy hatalmas, addigi életem legmegrázóbb élménye kellett. De menjünk csak sorjában.

A Fővárosi Könyvtár Bakáts téri fiókjában nagyon otthonos voltam, szinte naponkénti vendég. Egy vörös hajú fiatal könyvtárosnő nagyon tetszett is sokáig. Sok mindent kiadtak, mint olyan embernek, aki nagyban növelte a forgalmat, a kikölcsönzött könyvek statisztikáját - olyasmiket is, amik a többi diák számára elérhetetlenek voltak, mert a katalógusban egy F betű jelölte meg: csak felnőtteknek. Én csakis a külföldi írókat faltam, magyar írót erőnek erejével sem lehetett „rám tukmálni" - „egy életre megutáltam őket - mondtam a vörös hajú könyvtárosnőnek - a kivonatolás miatt". Pláne amikor megtudtam, a Verne Gyula és a May Károly se volt magyar, mert az egyik Jules Verne, francia, a másik Karl May, német író. A magyar írók parányi nimbusza is egyszerre lehervadt, „fuccsba ment" előttem.

Magyar regényt egyetlenegyet sem olvastam. Az *Abafi*-ba, a *Csehek Magyarországban*-ba, a *Magyarország 1514-ben*-be, *A falu jegyzőjé*-be, az *Új földesúr*-ba bele-belekezdtem, de képtelen voltam akár egy oldalát is végigolvasni türelmesen, nehézkes, idegen, megemészthetetlen stílusuk miatt, főleg nem voltak izgalmasak, cukik, limcsik, zabálnivalók, nem tudtam kiröhögni rajtuk az oldalamat, egyszóval nem tartottam őket „érdekeseknek". S az a tény, hogy nekem ezeket a kötelező olvasmányokat úgy kell „feldolgoznom", hogy kibontsam a társadalmi hátterüket, „a jellemeket", „megkeressem bennük a drámai indítékokat", hogy szét tudjam trancsírozni szerkezetileg éppúgy, mint stilisztikailag - mindez bizony halálosan elrémített. Nem voltam én olyan okos fiú, hogy meg tudtam volna birkózni ennyi - talán nemcsak az én, de az egész osztály együttes erejét, szellemi képességét is meghaladó, sőt sokszor még a felnőtt, hivatásos kritikusokat is próbára tevő számtalan, sokrétű, sokszínű feladattal. Így hát az eredeti könyvek helyett inkább csak a Réger-féle tartalmi ismertetéseket olvastam el, azokat próbáltam megtanulni.

Ezért menekültem, mint a tűztől, minden magyar szerző művétől. Az idegenek, azok mások voltak! Toronymagasságban álltak a magyarok fölött, nem is lehetett „egy évben említeni együtt a nevüket". Egy Caine Hall, egy Fallada, egy Werner Emilia, egytől egyig „csuda klassz" volt valamennyi. Ezeket faltam, habzsoltam minden időben, otthon, utcán, útközben olvasva, órák alatt, mindenütt, mert nyolcadikban már rengeteget olvastam. A Pesti Hírlap regények, Világvárosiak, Zane Greyk, bűnügyiek lassan kifogytak, és akkoriban soha nem olvastam el egy könyvet még egyszer. Ez valósággal elvem, életformám, világnézetem volt. Hiszen a kötelességét megtette, „a mór megtette kötelességét, a mór mehet" - elszórakoztatott vagy untatott, de semmiképpen sem volt rá szükségem még egyszer. Rengeteget tudtam „olvasni", hiszen 30-40-100 oldalakat egyszerűen csak átlapoztam. S ha 10-20 oldal után megállapítottam, hogy „nem érdekes", máris dobtam félre „a francba". Így került kezembe egyszer Dante *Isteni színjáték*-a is. Az első oldalnál nem jutottam tovább, de valahogy megmaradt bennem a fordító neve, Babics Mihály - *cs*-vel, mert csak a hangzásra figyeltem,

nem a helyesírásra. A helyesírással sokáig hadilábon álltam, egy-két szót ma sem tudok, érzek pontosan, pedig azóta néhány hónapig korrektoroskodtam is, vagy ha így szebben hangzik, „hibákra vadásztam" a megjelenendő könyvekben. Még az érettségi magyardolgozatomban is volt egy súlyos helyesírási hibám: Vörösmartyt thy-nal írtam. Ma is sokszor előfordul velem, különösen ha gyorsan írok, hogy nemegyszer „bakot lövök" - s mi tagadás, egyes szavakat valóban rosszul tudok, ami nem is csoda az egyre változó, állítólag „egyre tökéletesedő" helyesírási reformok helyesbítő, rontó, helyreigazító, szünet nélkül erjedésben lévő hadjáratai-ban, rohamaiban. Mit csináljak, így élnek bennem. Írás közben bizony sokszor kimarad nem egy betű a szövegemből, a ban-ben-t - bár teljesen tisztában vagyok a használatukkal - a fogalmazás hevében számtalanszor ba-be-nek írom, és nemegyszer írtam például virág helyett világot vagy fordítva - és még sok-sok szóval jártam hasonlóan, amit csak neuraszténiával, nagyfokú szórakozottsággal, idült hülyeséggel lehet magyarázni, mentegetni jóindulatúan.

Így jutottam hozzá, így élt bennem Babi*cs* Mihály neve, mint annak az unalmas Danténak magyar fordítója. Egy decemberi este megyek haza az utcán, moziból. Egyszerre csak vers-sorszerűségeket hallok a képzeletemben, fennhangon mondja, deklamálja az agyamban élő színész:

Már tizennyolc éves vagyok,
mögöttem lázas éjszakák,
előttem éhes holnapok.

Ki a fene írta ezt? Ki ez a tizennyolc éves? Miért jutott eszembe ez a sületlen marhaság, vad-baromság, egy ilyen „oltári jó" film után? S egyszerre rémülten döbbenek rá, hogy ezek a saját szavaim. Mi az, öntudatlanul verset írok? Én verset írok? Hiszen az a nyári próbálkozás, amikor valóban akartam írni, foggal-körömmel, olyan balul, olyan szánalmasan ütött ki!

Otthon befalom, magamba gyümködöm a vacsorát, elő a ceruzát, rágom, és írom tovább a verset. Amikor nevelőanyám kijön, aludni zavar, beveszem magam a vécébe, amikor onnan is kidobnak, lefekszem, s a sötétben írom tovább, nagy betűkkel a számtanfüzetembe, talán csak el tudom reggel, a világoson olvasni. A sötétben, írás közben elalszom, de reggel, ahogy felébredek, tovább folytatom. Meg is vagyok vele. Hármas sorokban van írva, terzina, állapí-tom meg, megnézve a poétikámat, ebben írta Dante az *Isteni színjáték*-ot.

Remek dolgok vannak benne! Rém, késsel gyilkosság, múltam keserűsége, reménytelen jövőm. Iskolába menet benézek a szomszéd ház előtti telefonfülkébe. Milyen kár, hogy a Kosztolányi meghalt, felolvasnám neki telefonba a versemet, hogy mit szólna hozzá. De nézzük talán azt a Babicsot, ő aztán igazán érti a terzinákat. Bosszankodva állapítom meg, hogy nincs telefonja, nem találom a nevét a telefonkönyvben.

Az iskolában még óra előtt megmutatom Cinegének.

- Csuda klassz! - ujjong. - Egészen isteni, örezsem! - Aztán tanácsként hozzáteszi:

- Add be az önképzőkörbe, csudi sikered lesz! - S úgy dörzsöli a kezét, mintha ő kapna érte Nobel-díjat. Mert szinte biztos vagyok benne, hogy ezért az járna. Délben rohanok is a könyvtárba, megnézem a lexikont, ki kapott Nobel-díjat. Egyetlen ismerős név sincs köztük. Ilyenek vannak: Ibsen, Anatole France, G. B. Shaw, Maeterlinck, Hauptmann, Tagore, ugyan ki a fenék ezek? Thomas Mann, no, ez legalább van a Cinegének. Meg a Lagerlöf - ezt már láttam a könyvtárban, de nem olvastam. Viszont hol van a Verne Gyula meg a Caine Hall, a Fallada? Max Brandról nem is beszélve.

Mindegy, legfeljebb nem kapok azonnal Nobel-díjat. Egy filmszínész anélkül is világhírű. El is mentem a legközelebbi önképzőköri gyűlésre, először s egyben utoljára, mert halálra untam magam iskolásságuktól, porosságuktól, úgyhogy nem is mertem előhozakodni a versemmel.

A „terzinám" után hat-nyolc verset írtam február végéig. Akkor aztán sürgősen abbahagytam. Ezeket a verseket később - „fogyó életem növő lázában", ahogy Ady fejezte ki magát - megsemmisítettem, bedobtam a tűzbe, úgyhogy most csak három-négyről irhatok. Az egyik megvan teljes egészében, a másiknak tudom egy strófáját.

Parányi hajós vagyok az élet tengerén,
Vitorlám a bánat, evezőm a remény,
Köröttem a sors korbácsolja a vizet,
Küszködésemért újabb hullámokkal fizet.

Ezeket a verseket az ujjamon számoltam ki. Azt hittem, a szótagszám azonossága teszi ki a verssort - így jár az, aki nem figyel az iskolai órákon, bár hozzátehetem, hogy nem voltak valami lángelméjűek tankönyveink verstani tájékoztatásai sem.

De hát mit is törődtem én a formával! Írtam, ahogy jött, ahogy az ihlet, a múzsa, a sugallat diktálta. Úgy-ahogy egyforma hosszúságúaknak látszottak, úgy-ahogy rímeltek is. Csak úgy-ahogy, mert a sorok - rossz számtanista lévén - nem voltak pontosan egyforma szótagúak. Ideiktatom időrendben a harmadik költeményemet, tanulságul, mely egyben az első megjelent versem - a megjelenés körülményeiről később beszélve. A címe - minthogy egy Arany János-szerű ballada lebegett a szemem előtt, a *Tetemrehívás* - egyszerű és megejtő, egyben drámaian sokat sejtető:

Bilincsek éneke

De lássuk a medvét. „Arany János óta a legnagyszerűbb balladát" - ahogy Cinege kommentálta.

Az őr léptei ütemesen hallszanak a padlón.
Cellámban ülök. Homlokom lüktet. Előttem a naplóm.
Forgatom. Már tíz éve vagyok e falak közé bezárva,
Úgy érzem nincs senki ily elhagyott, ily árva.
Megérdemlem. Embervér folyt ki kezem által. Öltem.
Már napok óta éheztem. Pénzem nem volt, betörtem.
Éjjel volt. Az ágyhoz lopództam. Csendesen aludtak.
Az ékszerért nyúltam. Az ágyban megmozdult egy alak.
Megijedtem. Kés villant fel. Lesújt. Ordítás.
Megnézem az alakot. Már halott, nem lehet vitás.
Elmenekültem. Nem volt nyugtom, a halott üldözött.
Jelentkeztem, lelkiismeretfurdalások között.
Elítéltek. Húsz évet kaptam. Itt vagyok azóta.
Bűnöm megbántam. Ajkamon néha felcsendül egy nóta.
Már nem is nóta. Dallam csupán. Egy fiúról szól.
Szerelmes volt. Szakítottak. Most bújdosik. Ki tudja hol?
Mindennap újabb rabot hoznak. Bűne? Tudom is én.
Talán vasárnap megtudom, ha ott leszünk a misén.
És ott a pap prédikál, felhangzik az Úr szent neve,
Vas megcsördül kezünkön: ez a bilincsek éneke.

Hát igaz, ami igaz - mai szemmel nézve bizony a lángelme eléggé hiányzik belőle, szinte érthetetlenül. Még volt egy nagy „tengeri vihar” versem, Neptunus magához ölelt kacagva egy süllyedő hajót, s vitte-vitte le a mélybe, fölötte a szél orgonált, orkánszerűen, azt hiszem, ez volt a címe: *Temetés a tengeren*. Ministrálási élményeim és a Kokurdán Máriusz-emlékeim olvadtak egybe, egy négy-öt strófás, borzalmas giccsé. A negyediket egy álmomnak szenteltem. Álmomban jött egy koldusruhájú „egyén” - sőt azt hiszem, „gúnyája” volt, és mindenféléről elbeszélgetett velem. Végül kiderült, hogy ő bizony az élet, azaz Élet, nagy *é*-vel ám! Ilyen rímek voltak benne: pacsirta-kísírta, kérdem-érdem-térdem. Fejlődtem, tagadhatatlanul, versről versre, de csapnivalóságukat ez sem enyhíti, „úgy rossz, ahogy van” - valamennyi.

Akkoriban írtak ki az iskolában év végére egy jeligés önképzőköri pályázatot versre, novellára, tanulmányra. Komoly, tíz-húsz-harminc pengős díjak voltak. Verseimet szépen lemásoltam és beküldtem. Külön-külön, más-más borítékkal, mintha megannyi szerző lettem volna. Meg sem említették őket. Azóta is az az érzésem, hogy még máig sem írtam egyetlen olyan sort sem, amit egy önképzőköri pályázaton dicséretben részesítenének. Sőt nemegyszer úgy érzem, még egy jó jegyű iskolai dolgozatot sem tudnék összeeszkábálni. A novellámat annál többet emlegették, mint később még látni fogjuk. Február közepe tájt jártunk, s akkor még meg sem írtam első „nagyszabású prózai remekművemet”.

Ezekkel a kezdeti verseimmel igazánból csak egy helyütt „arattam egyöntetű, osztatlan sikert”. A Viola utcában volt valami tanítók háza, az hirdetett egy „széles körű verspályázatot”. Minden vers után viszont két pengőt kellett mellékelni, bélyegben. Én öt verssel pályáztam, a szép és hangzatos Áporkay György néven - szülőfalum iránti tiszteletemből. Az Ivan Cantor és Ivan Madrid nevet mégsem akartam „lelőni” holmi vacak versekkel. Mert filmszínészi „ambícióimhoz képest” nem sokra becsültem, egy idő múltán, magam sem őket. Egy nap be is állított a postás, egy irgalmatlan, ménkű nagy oklevéllel - keveset mondok, ha azt írom, hogy egy gyereklepedő kitellett volna belőle -, mely szerint Áporkay György verseiért rendkívüli dicséretben részesül, mit is ezen oklevéllel igazolunk. Rajta húsz aláírás, tíz pecsét, s mindez nyomtatott szöveg volt, s csak a nevet rajzolták bele szépen, tussal.

Rendkívül büszke voltam rá, elsősorban azért, hogy postát kaptam - mert egy Vétó-reklám kivételével addig soha nem jött semmi a nevemre. Azt sem értettem egészen, mert az volt rajta: „Ne legénykedj Vétó nélkül”, és egy zöld kígyó tekeredett egy injekciós fiolára. Vajon mért ne legénykedjem, holott tényleg nem is akarok legénykedni - mert azt sem tudom, mi az a legénykedés. De Szigyával és Cinegével együtt kisütöttük, akik szintén kaptak, hogy a nemi bajokat megelőző folyadék lehet ez, melyből „három csepp biztosan megóvja egészségét”.

Cinege gyorsan vett is egy tubussal, és így mindennap óvhatta otthon az egészségét, mert rövidesen közölte, hogy már egy „töltetet” el is használt. Az ebonit tartályt mindig a levéltárcájában hordta, „hátha - sosem lehet azt tudni - szükség lesz rá, mert akad valami csudi klassz kalandom”. Naponta kezelte magát vérbaj és kankó ellen. Pedig abban az időben nőt még csak a Sex Appel című francia lapban láttunk meztelenül, ott is retusálva, megfosztva szeméremszőrzetétől, ahogy Szigya állította, aki - erre megesküdött - egyszer a kulcslyukon keresztül valamelyik nővérét kileste a fürdőszobában, amint meztelenül lépett ki a fürdőkádból. Nyolcadikos koromban azért már nem voltak meg bennem annyira régi félelmeim az elkárhozástól, mint még egy évvel azelőtt. Ha ilyen lapokhoz hozzájutottam, vagy akár könyvekhez is, tudományos célból nézegettem, ez még vallásilag is menthetőbb volt - hiszen a francia nyelvet gyakoroltam vele, mely ilyen szövegekkel valahogy sokkalta könnyebben, élvezetesebben ment. Az igazság az, hogy a francia nyelv pornografikus szókincse ma is élőbb bennem, ma is tájékozottabb vagyok benne, ilyen szöveggel hamarább boldogulok - mint például Molière nyelvével.

Cinege tehát naponta kezelte magát, amíg csak tartott a Vétója, valószínűleg a fantáziája ellen, mert „nőnél ő sem volt” az érettségi bankettig.

Nekem nem volt Vétóm, viszont volt egy hatalmas elismerő oklevelem arról, hogy jeles tehetségű költő vagyok, mely, ha cinikus akarok lenni, nem ért meg tíz fillért sem nagybani tételben, de nekem mégis tíz pengőbe került. Ekkoriban fogadtam meg, hogy többet semmilyen pályázaton nem veszek részt. Egyszer vétettem ez ellen, akkor is csúfosan leégtem.

„Hajnali részegség”

Ennek az oklevélnek a birtokában ültem be egy kora tavaszi vasárnap délelőtt a Zeneakadémia nagytermébe, egy fiatalember, akinek oklevele van arról, hogy költő, egy oklevél nélküli költőhöz. Előző nap az iskolában a magyartanárunk szétosztott néhány jegyet azok között, akik el akartak menni a Kosztolányi Dezső-emlékmatinéra. Meg kell említenem, hogy nem nagyon tolongtak a fiúk erre a „potyalehetőségre”. Egy cirkusz vagy „futballmeccs” persze más lett volna. Én mindenesetre „tarháltam a potyajegyből”.

Sokan olvastak fel akkor délelőtt, olyanok is, akiket később személyesen is megismertem, ha csak futólag is - Szabó Lőrinc, Schöpflin Aladár, Karinthy is ott volt -, de nem róluk akarok írni, ezek az emberek nem voltak számomra különösebben megrázóak. Beszéltek, meghajtották magukat, és elmentek. Egy dal azonban megfogott, nem tudom, ki énekelte - talán Basilides Mária, Lányi Viktor ült a zongoránál, ő kísérte, úgy emlékszem, ő is szerezte a zenét -, az *Üllői úti fák*. Hosszú évekig kísértett, és kísért még néha ma is. A fiatalságom megfogalmazását éreztem benne. Az én Üllői utamat, ahol naponta végigmegyek jövőmről álmodozva. Azt az Üllői utat, melytől rövidesen örökre elbúcsúzom. Azokat a fákat, melyek hosszú éveken át a természetnek egyedüli emlékeztetői voltak az életemben. Ahol a szél búsan dúdolva járt, ahonnan, ha mégoly fiatal voltam is, röppenőben volt az ifjúság. S még fel sem ocsúdtam a dalból, amikor kijött egy nő, hosszú estélyi ruhában, először láttam ilyet az életben, színes kendővel a kezében, másik kezében egy méregzöld Kosztolányi-kötetet tartva, és felolvasott egy verset. Valószínűleg többet is, de én csak erre az egyre emlékszem. Felolvasta, elmondta; ellehelte oly könnyedén, mintha egy cigaretta füstjét fújta volna ki a levegőbe. Eddig csak szavalni hallottam verseket, s azok rettenetesen elriasztottak. A hátamon végigfutott a hideg az undortól, a rémülettől, valahányszor év végi záróünnepségeken a *Csak egy éjszakára*-t hallottam elüvölteni, ha valaki kiállt vérben forgó szemmel, hogy „Simon Juditéknál, minden esztendőbe, Kis deszkakoporsót tesznek le a földbe”, vagy amikor a Végvári *Eredj, ha tudsz*-át harsogták trombitáknál, kürtöknél barbárabb sivítással a fülembe, egyenesen a szívemhez intézték, s mégis a fülem, a hátam, az idegrendszerem sínylette meg.

Ez a nő más volt. Úgy mondta el, olyan meghitten, mintha egyedül nekem olvasta volna fel a lassú árnyakkal pelyheződő, álmos teremben, ahol pattog a tűz a kandallóban, míg kint haláltáncukat lejtik az alkonyattal a könnyű szárnyú pihék. Mert nekem mondta el. Még hozzá is tette - ha nem unnád. A *Hajnali részegség*-et olvasta fel nekem. Délelőtt volt, de én megrészegültem a hangjától, a hangja hangszerétől, mely nem is egy hangszer volt, zenekar: a hegedű megpendülő sikolyától a dobok dübögéséig, megrészegültem a szavaktól, amiket mondott s a látványtól, ami feltárult előttem, ahogy kinyílt az ég. Míg olvasta, bár ittam magamba minden szavát, s talán először figyeltem, minden erőmet összeszedve, elkalandozás nélkül - elállt a lélegzetem, és a vers szavaival együtt egyben fölmerült belőlem a Sziget, Anyácska bálozott a Csillagos Királylánnyal az égben, zsongott az erdő, felviharzott bennem a természet, az Isten-élmény, hatalmas kavargással, a tenger, Kokurdán Máriusszal, a napfényes

rétek újra kigyúltak könnytől fátyolos szemeim mögött. Másról szólt ez a vers, de mégis minden feltódult bennem egyetlen kavargással, ami valaha is élményt jelentett, ami öntudatlanul tudtom nélkül azzá formált, olyan emberré, aki megértette ezt a verset. Nem olyan mérhetetlenül hosszú ez a költemény, de alatta új világok bontakoztak ki bennem, miket eddig nem is sejtettem, egy életre elbűvölt, megejtett, elkötelezett a magyar nyelv zenéje, kifejezőereje, szépsége, megcsillant, felvillant előttem a Szépség, az emelkedettség, az emberiesség, a költészet, ami addigi életemből hiányzott, ami nélkül siváran, egyhangúan teltek, s mennyiszer elviselhetetlenül, otthoni napjaink szürke sokaságai. Megdöbbenten vettem észre, hogy ez hiányzott az életünkből, s ha ez hiányzott - fogalmazódott meg bennem egy villanással, akkor csak ezért érdemes élni, mert azért, ami otthon van, kár minden percért, minden pillanatért, minden lélegzetért. Egy lelkigyakorlati beszéd is eszembe jutott, aminek bizonyára átformálódva maradt meg bennem a lényege - ha az ember nem csinál valami kimagaslót az életben: amikor meghal, csak egy emésztőgödör marad utána. Ettől a képtől mindig megborzadtam már akkoriban is. Hogy csak néhány kocsideréknyi trágya legyek egy élet megrázó és felemelő szenvedéseivel? Nem, ebből nem kértem.

Simonffy Margó összecsukta a könyvet, meghajolt, többször kitapsolták - én véresre vertem a tenyeremet, azóta se tapsoltam olyan szívből, olyan lenyűgözve senkinek. Amik utána következtek még, kiestek belőlem. A *Hajnali részegség* lenyűgözött, elbódított, hatalmas, megrázkódtató élménye valósággal letaglózta bennem a múltat. Ha egy eseményt lehet úgy jellemezni, hogy nem az az ember lépett ki utána az utcára, mint aki bement, akkor ez a délelőtt olyan volt életemben.

Másnap már nyitás előtt ott ólálkodtam a Fővárosi Könyvtárnál. Nagy nehezen kikönyörögtem, kiverekedtem magamnak egy Kosztolányit. Már az utcán azt olvastam, elütve embereket, gyerekkocsikat, bicikliket, falakat, háztömböket, világokat hazafelé menet. Egy szó van rá; „beleestem", beleszerettem. Mit érdekelt az iskola, a mozi, Éva? Semmi, semmi nem érdekelt néhány napig. Mert hirtelen új események törtek be az életembe, szinte ciklonszerű, fergeteges kavargással, megismétlődéssel.

Egy postai feladóvevény

Egyik délután lapozom a Pesti Hírlap Vasárnapjainak régebbi számait, lázasan kutatva benne minden Kosztolányi-írás után, amikor egyszerre csak egy kis rózsaszín postai feladóvevény kerül a kezembe. Pénzfeladó-vevény, már el akarom dobni, mikor megakad egy néven a szemem. Dr. Bojár Lajos ügyvéd. A gondnokom! Mért küld ez 120 pengőt nevelőanyámnak? Megfordítom a cédulát, hátul ez van rágépelve: „Gondnokságom alatt lévő Végh György törvénytelen fiának, kiskorú Kovalcze Györgynek szeptember havi tartásdíja." Tartásdíj? Elolvasom ötször, tízszer, tizenötször, tudom már kívülről, ha álmomból keltenének fel, akkor is tudnám, és mégis olvasom „...Kovalcze György szeptember havi tartásdíja..."

Nevelőanyám nincs itthon, megpróbálkozom az örökké zárt íróasztalfiókokkal, hátha találok valami nyomot, adatot, ami eligazítana. Az egyik enged, levelek, ezek-azok vannak benne, á, nem érdekesek, máskor bezzeg ötször is elolvasnám őket, mert állandóan „fúrja az oldalamat a kíváncsiság", azt se bánva, hogy „hamar megöregszem". Ni, itt megint egy rózsaszín *cetli*, igazam volt, nyertem: Feladó: dr. Bojár Lajos, a szöveg: ugyanaz, csak a vége más „...Kovalcze György május havi tartásdíja".

A szívem a torkomban lüktet erre az óriási felfedezésre, hiszen semmi kétség, rendszeresen fizetnek utánam. S méghozzá micsoda összeget? Amikor én tíz rajzlapon keresek 15 fillért,

negyed kiló Fruttin húszat, amikor egyheti tanításért a Millneréktől 50 fillért kaptam... S ezzel együtt felkavarodik bennem minden, hogy abból is elvettek 30 fillért, megalázkodó könyörgéseim a rajzlap 4 filléreiért, az elszedett tíz pengő, amit a tanításomért, vesződésemért kaptam. Elszedett? ellopott! - dübörögnek bennem a szavak, a gyűlölet hulláma önt el, százhúsz pengőt fizetnek értem havonta, micsoda pénz! amikor Marcsa öt pengő havi bért kap, amikor a napszám, ahogy az újságban olvasom, napi két pengő, hatvan pengő egy hónapban. S amikor a diplomás emberek százai, ezrei mennek el kalauznak, gépkocsivezetőnek, szellemi szükségmunkásnak, havi hatvan-nyolcvan pengőért! Ennyit fizetnek értem, és én jó, hogy most már hálóingben járok, de ha nincs az a botrány hatodikban, talán még most is a hátulgombolósat hordanám, meg a *leibhent*, százhúsz pengőt fizetnek értem, és én egy életre megutáltam a fürdést tíz-húsz fillér *spórolás* miatt, a lábam állandóan viszket telente, mert megfagyott az örökké szűk, bakancsszöges cipőben - szinte naponta hanyatt vágódom, hasra esem a szögek síkosságától abban az undorító cipőben, melyet másoktól levetve a Teleki téren vásárolnak nekem, de úgy, hogy én ott se vagyok, csak hozzák haza, és hálálkodhatom napestig, hogy „nagyon szépen köszönöm, hogy ilyen jónak tetszik lenni hozzám". Ha szűk: „majd kitaposod", ha lötyög rajtam: „majd belenősz". Eszembe jut ez az egész egyhangú, sivár és örömtelen élet s az is, hogy mennyit kell állandóan hálálkodnom a taníttatásomért, amit eddig, kis mafla, azt hittem, hogy a nevelőanyám jószívűségének köszönhetek. Nemcsak a taníttatást köszöngettem, hanem azt is - mert napjában százszor felhánytorgatta -, hogy egyáltalán befogadott engem, az útszélre kitett kis árvát, hogy magához vett és felnevelt, a „szájától vonva meg a falatot".

Jól van - tűnődtem addig sokszor -, rosszul bánik velem, eléggé a kezdettől, lassan tizenkét éve, de hát mégiscsak a házába fogadott, terhet vett, kölöncöt a nyakába - hiszen ezt is örökké hallottam, amióta csak emlékezem. A gyűlöletemnek mindig ezek szabtak bennem, úgyahogy, határt, és ezek állították fel a korlátokat, de ezzel a pillanattal, ezzel a feladóvevénnyel mindezek ledőlhetnek.

S valóban le is dőltek. Gáttalanul, határtalanul fellobbant bennem a gyűlölet, mindent lángba borítva. S ami Gödöllőről hazajövet a nyáron csak felrémlett bennem, szinte ábrándként, délibábként, a Szabadulás a Börtönből, a leomló Börtönből, egyszerre elérhetőnek tűnt fel. Ezek a felcsapó lángok átégették a Börtönöm falát, s a lángok martaléka lett benne rabtartóm, börtönőröm is: a nevelőanyám. A falakat összekötő habarcs, a vakolat teljesen kiégett, s a még falszerű téglarakások ledöntéséhez már egy gyermek gyenge karja is elég volt.

Napokig, minden mást - Kosztolányit, Évát, mozit - egyaránt felejtve, ez a cédula foglalkoztatott, az új helyzet, mely előállott bennem és a múltamban egyaránt. Mert egyszerre másként láttam sok mindent, az elfelejtett múlt lassan kezdett megvilágosodni előttem. A titok, a rejtély, ami anyakönyvi kivonatom első olvasásakor megcsapott, amit akkor éreztem.

Az első adandó alkalommal közöltem felfedezésemet Cinegével. Összedugtuk két kis buksinkat, láncszemet láncszemhez illesztettünk, minden kis adatot felhasználva. Amit pedig nem értettünk, ahhoz a Cinege papát is bevontuk a tanácskozásba.

- Belőled még gazdag ember lesz egyszer - mondta Cinege papa.

Körülbelül ilyenformán rajzolódott ki valószínűségekből és feltevésekből életem lényege, mindent számba véve, mindent összeadva: 1919. augusztus 31-én születtem, Áporka mellett, Pusztaszentkirályon, egy kastélyban. Anyácska társalkodónője volt nagyanyámnak, beleszeretett apámba, vagy egymásba szerettek - itt az érzelmiek nem egész fontosak, figyelmeztetett Cinege papa -, a szerelmüknek gyümölcse lett, mármint én. A kastélyemlék biztosan azt jelenti, hogy földbirtokos volt. Igen, erősítem meg, erről hallottam, egy-egy nevelőanyáméknál

véletlenül kihallgatott beszélgetésből ez derült ki. No - mondta Cinege papa -, apám valami miatt biztosan nem tudta elvenni édesanyámat, de elismert fiának, ahogy az anyakönyvi kivonat is tanúsítja. Apámat egy nap, amikor örökbe akart fogadni engem - erről is hallottam -, elvitték a kastélyból, és elmegyógyintézetbe zárták. Ott látogattam én meg, hatéves koromban. Anyácska időközben tüdőbajt kapott és meghalt. Gondnokság alá helyezett apám nem tehet semmit értem, a család mindenesetre fizeti helyette a tartásdíjat, amit az a kis feladóvevény is bizonyít. Ha ennyit fizetnek, hiszen ez óriási pénz - mondta Cinege papa -, biztosan nagyon gazdag, hiszen a törvény szerint vagyoni viszonyaihoz mérten kell gondoskodnia házasságon kívül született gyermekeiről is. És hogy hogyan kerültem éppen Sikfay Istvánnéhoz, egyszerű lehet a magyarázata. Bizonyára volt valami ismeretsége az Árvaszéken, mert arra tartoznak a kiskorúak ügyei.

- Árvaszék? - kérdeztem. - Hiszen akkor megfejtettük az egész keresztrejtvényt! Kornél bácsi, aki mindennap nálunk van, árvaszéki ülnök!

- Az ő révén kerültél a nevelőanyádhoz - vonta le a következtetést Cinege papa. - Iszonyú pénz az, hogy százhúsz pengő! - tette még hozzá. - És mégis hogy járatnak! Mint egy utolsó kódist!

Éjjel-nappal ez foglalkoztatott, folyton az új felfedezésen tűnődtem, s a várható jövőmön. Amint leérettségizem, elmegyek - döntöttem. Azt a néhány hónapot még, ha fogcsikorgatva is, de kibírom. Hiszen nekem nincsen önálló, szabad akaratom, hogy én elmegyek. Hova mennék el most, érettségi előtt? Addig még tűrnöm kell, s aztán, ha újságkihordó leszek is, már mindegy, valahogy csak megleszek. Menjek be az Árvaszékre - ahogy a Cinege papa tanácsolta -, mondjak el mindent? De hiszen ott van Kornél bácsi, hiába van már néhány éve nyugdíjban, naponta bejár, s neki valószínűleg nagyobb hitele volna, mint az én szavamnak. Csak megkeseredne még jobban az életem, s talán még az iskolát se végezhetném el, a nevelőanyám bosszúból kivenne. Vacak papír az az érettségi bizonyítvány, de azért nem árt, ha van. Négy hónapot még kibírok nevelőanyámnál is, az iskolában is, ha tizenkét évet kibírtam.

Otthon nem is sejtették, hogy megtudtam valamit, mert magamba temettem, mint a sír. Azóta is éppolyan jól tudok titkot tartani - ha akarok.

Kornél bácsi

Tíz nap sem telt el, egy délben, ahogy mentem haza az iskolából, nevelőanyám azzal fogadott, hogy menjek fel a Ferenc körútra Kornél bácsihoz, mert rosszul van. Néhányszor már voltam a Ferenc körúton, két idősebb néni élt ott meg Kornél bácsi, egy háromszobás, meglehetősen sötét udvari lakásban. Nina néni nyitott ajtót, Kornél bácsi feleségének, Ilka néninek a nővére.

- Nagyon rosszul van Kornél bácsi. Most volt itt az orvos. Tüdőgyulladása van, de nehogy megmondd neki - figyelmeztetett, mielőtt beengedett.

Sapkámat levéve, lábujjhegyen léptem be a szobába. Kornél bácsi egy karosszékben ült zihálva, az ablak előtt. Már régen, hosszú évek óta kínozta a nehéz légzés, de most szinte hörögve kapkodott a levegő után.

- Gyere... csak... ide... Gyurikám... - Minden szava után, amit nagy nehezen, mintha a tüdejéből köhögött volna fel, perceknek tűnő szüneteket tartott. Odasomfordáltam hozzá, és elszoruló szívvel néztem. Szép, jóságos feje teljesen egybefolyó ősz hajával és bajuszával rácsuklott a mellére. Hatvannyolc éves volt, ötven évvel idősebb, mint én. Akkor lett volna

pünkösdkor az ötvenéves érettségi találkozójuk. Ennek az emlékezésnek során eddig alig néhányszor íródott le Kornél bácsi neve. Holott éppúgy naponta láttam, együtt voltam vele, mint nevelőanyámmal. Csakhogy amíg nevelőanyám minden mondata, tette, gondolata a húsomba, az életembe vágott, Kornél bácsi szelíd egyénisége nem tett rám különösebb hatást. Szerettem, nemcsak nevelőanyámhoz viszonyítva, de nem volt átfogó, élményszerű ez a szeretet. Ő sosem vert meg, csak egyszer-egyszer egy „barackot" kaptam tőle a „kobakomra", vagy „megráncigálta", „megtépázta" a fülemet - de mindez cirógatott nevelőanyám prakkera mellett.

Azonban ha nem is volt rossz hozzám, mégiscsak a gyűlölt „otthonhoz" tartozott, a gyűlölt élethez, melynek nevelőanyám volt a napja, bolygója, csillaga, holdja, mindene. S ez a világ olyan nyomasztó volt számomra, hogy még a fehéret is feketére festettem torzító szemüvegemmel. Pláne amióta, néhány napja, kiderült, hogy mindennek Kornél bácsi az oka.

Nem írtam róla eddig részletesen, mert az emlékezés mint funkció, mint élettani folyamat nem regényszerű. Szerintem az ember emlékezetében soha nem „exponál", mutat be a negyedik vagy ötödik oldalon valakit, hogy a következőkben lassan, de biztosan egyre fejlődjön, és hogy aztán emlékezetének kétszázadik oldalán vagy gomolyagán végre robbanjon vagy kicsúcsosodjon - nem is tudom, miféle szakkifejezés jelezné, körvonalazná pontosan kötelességeit.

Bennem egy név, egy arc mögé egymást követően csoportosulnak az emlékek. Azok az emlékek, amik évek, évtizedek hosszú során lerakódtak, felhalmozódtak emlékezetemben. Együvé csoportosul minden, mint egy kis rekeszben, ahová az ember általában külön-külön csomagolja, más-más színű szalaggal átkötve, szerelmes leveleit, emlékeit. Egy ember leveleit azonban együvé rakja el általában, még ha tíz-húsz éven át kapta is őket, hogy bármikor könnyen megtalálja, s többnyire nem vegyíti, legalábbis azt, ami fontos számára, ezer egyéb meghívóval, reklámcédulával. Így vagyok én emberélményeimmel, emlékeimmel. S ha kinyitok egy-egy ilyen kis fiókot, egyszerre minden megcsap, amit valaha is átéltem egy emberrel - már ami maradandóbb benyomást tett rám -, felmerül minden, amit egyáltalán tudok róla. Így vagyok Kornél bácsival is. S ennek az emlékezésnek során minden arcképvázlat oda kerül, ahol életemben a legdöntőbb élmény fűződik hozzá. Ahol emlékeimben a súlypontja van.

Rövid ideig tartott Kornél bácsi betegsége. Néhányszor voltam fent csupán. De azt sohasem felejtem el, hogy egy délután, ahogy ott ültem előtte, magához vont, és megfogta simogatva a kezem.

- Menj ki... fiacskám... ne ülj itt... mellettem... Kint... tavasz van... menj a jó levegőre... rajtam úgyse segítesz... Elkoptam... Beteg öregember vagyok... Azzal nem segítesz... rajtam... hogy ülsz itt nálam... úgyis meghalok... Menj ki a tavaszba... a szabadságba... És ne haragudj rám... fiacskám... hogy ilyen lett... az életed... Nekem is nagyon fájt... nagyon fájt... sokszor... mindig... De nem tehetek róla... Anyukád rabja voltam... Bocsáss meg... kisfiam...

Még kétszer-háromszor voltam nála, és meghalt. Amikor már haldokolt, nevelőanyámat is áthívták, ez volt az utolsó kívánsága. A felesége, a sógornője előtt a nevelőanyám karjaiban halt meg. A temetésen mi is ott voltunk. Egyik oldalon sűrű, mély gyászban a felesége, a sógornője, a másik oldalon ugyancsak sűrű, mély gyászban nevelőanyám. Frici, Feri, én és még néhány ismerős.

Ő küldött a tavaszba, a Szabadságba, s ezért hozzá méltóan gyászoltam. Csak a szívemben. Másnap már moziban voltam. Nem hittem, és ma sem hiszek a gyász külsőségeiben, amik a legtöbb esetben csak a társadalom álságai, bevett szokásai, de néma szív mélyéről törnek elő, nem az érzelmek megzavarásának megnyilvánulásai.

Sokat tűnődtem azóta Kornél bácsin, az egész akkori életünkön. Akkor még nem láttam tisztán, hiszen semmit sem éltem, s így ilyesmiről még csak elképzeléseim sem lehettek. Ma már nagyjából világos előttem. Viszonya volt nevelőanyámmal, talán Frici is tőle volt, ezekre csak mostanában döbbentem rá. Nevelőanyám elvált asszony volt, ha egyáltalán el volt válva. Gondolom, a szomszédok miatt a leveleit állandóan özvegy S. Istvánnénak címezték. Ahogy megtudtam, apró elszólásokból, innen-onnan, a férje postamester volt, és még négy gyereke volt, három fia és egy lánya a Fricin kívül, akik soha nem látogatták, soha nem írtak neki, és ő se látta őket soha. Lehet, hogy itt lappanghat a titok, ami azonban annyira sohasem érdekelt, hogy valaha is utánajártam vagy érdeklődtem volna róla.

Viszonya volt nevelőanyámmal, ez kétségtelen. Valószínűleg erre vonatkozott a „rabja voltam" kifejezés is, talán szexuálisan lehetett a rabja, vagy valami másért zsarolta volna? Nem tudom, ez az a pont, ahol mindig megálltam.

Mindenesetre nagyon régen ismerték egymást, még a Frici születését megelőző időkből. Iszonyatosan sok pénzt költött Kornél bácsi nevelőanyámra. Elsősorban odahozott, odaajánlott engem. Ez százhúsz pengőt jelentett havonta. Odaadta a fizetése felét, ami komoly összeg volt, háromszáz pengő körül egy hónapban. Erre világosan emlékszem, mert a temetésen összebékült feleség és a nevelőanyám közt itt robbant ki a veszekedés. Amikor a temetés után bebizonyosodott, hogy Kornél bácsinak még egyszer annyi volt a fizetése, mint ahogy tudták.

Intelligenciában, gondolom, magasan nevelőanyám felett kellett állnia, hiszen mégiscsak jogi doktor volt - bár azóta valahogy nincs túl jó véleményem a jogászokról -, de mindenesetre többnek kellett lennie, mert nevelőanyám teljesen műveletlen, sőt mondhatni egyszerűen közönséges volt. Csak az érzéki rabság marad elfogadható magyarázatul.

Azt viszont máig sem értem, hogyan tudta évtizedeken át ezt a kettős életet folytatni. S ha nevelőanyámat szerette, mért nem szakított egészen a családjával? Délután fél három tájt megjelent, amióta csak ott voltam, mindennap, a vacsoracsomagjával, és este 8-9 felé ment haza, különösen mióta úgyszólván a szomszédságban laktunk. Ruhái, fehérneműi, papucsai voltak nálunk, még könyvei is. Nevelőanyámmal meg Fricivel közös fényképe ott lógott a falon. Külön ágya volt, néha ott is aludt. Nyáron, ha elmentünk nyaralni, velünk együtt jött. Egy-két ember úgy is tudta, hogy nevelőanyám férje. Lehet hogy azoknak Sikfay István néven mutatkozott be? A megözvegyült asszony feltámadt férje? Engem gyakran kiküldtek a szobából, még nagyobb koromban is, hogy addig nem szabad bemennem, amíg nem szólítanak. Nekem nem hiányoztak ezek az idők, mert legalább nyugton voltam, nem is törődtem vele, sose firtattam magamban, hogy mit csinálnak ilyenkor.

Ennyi öltött testet bennem Kornél bácsi gomolygásából. Sok olyan pont van, amit sohase fogok megtudni, mert nem megyek utána, tiszteletben tartom mások magánéletét. Így élt, az ő dolga, hogy miért, az ő élete volt. De ha most magamba nézek, bármi történt is velem, akármennyi szenvedés, megalázás is ért, amit tulajdonképpen neki köszönhettem - azzal az egyetlen ténnyel, hogy nevelőanyám kezére játszott, hozzá juttatott nevelésbe -, mindent egybevetve mégis azt kell mondanom, hogy szerettem Kornél bácsit, és ma is szívesen, megindultan gondolok rá, ha néha eszembe jut.

Kornél bácsi halála végleg megnyitotta az utat a Szabadság felé. Még nem tudtam, hogy mi lesz, mit fogok csinálni, de éreztem, biztos voltam benne, hogy érettségi után ki fogom verekedni a szabadságomat. Magam veszem kezembe életem, sorsom irányítását. Érettségi után. De hát addig még négy hónap volt hátra.

Püthagorász vagyok egy számtanórán

Az iskola számomra a régi volt, menedékhely, nyaralás, melegedőszoba az otthoni testileglelkileg fűtetlen helyiségek után. Végezhettem a saját csip-csup dolgaimat, olvashattam, firkálhattam, itt nem szóltak bele, hogy „mikor hagyod már végre abba?", „oltod már el azt a villanyt?" - az első padban ültem, s a rendbontókat, a nem figyelőket általában mindig hátul keresték, az egészen rossz tanulók között.

Lelkileg meglepően keveset voltam ott az iskolában. A telet át-átmelegedtem a padban, mert közel volt hozzá a kályha. Jó, elringató meleg áramlott belőle, sokszor behunytam a szemem forró fuvallatára, s távoli tájakra kalandoztam, akárcsak ősszel és tavasszal, amikor a padomra hulló fénykévében órákig sütkéreztem, álmodozva jövőmről, emberek, férfiak, nők, tájak megismeréséről.

Csak a közömbösség, az elkalandozás, a nem figyelés, a távollét segített rajtam. Amikor valamiért nem tudtam kikapcsolódni: feleltetések, igazgatói, tanfelügyelői látogatások közben: hihetetlen, sorvasztó, ájultató izgalmak vettek erőt rajtam. Majd kiszakadt a szívem, az ínyemet, nyelvemet, szájpadlásomat tűk ezrei szurkálták, döfködték, hol bizsergetőn, hol szinte az üvöltésig hasogatva, a hátamból, mellkosaramból valósággal patakzott a halálfélelmet ébresztő verejték, száguldoztak, dadogtak bennem a szavak, ködgomolyagok, a rémület harsogott agyamban szüntelen. S ha ilyenkor mégis utolért a végzet, ha felszólítottak, menthetetlenül elvesztem. A nevemet se tudtam volna megmondani, hiába tudtam valamit, hebegtem-habogtam, kusza szófoszlányok, mondattöredékek értek csak el belőlem a nyelvem hegyére, az agyam mérhetetlenül üres lett, olyan, mint egy óriási, elhagyott kastély, melynek útvesztőiben a véletlenül betévedő rémülten kiáltoz csak, választ nem kapva szavaira, legfeljebb csak a visszhang csalja meg olykor.

Kérdezhettek bármit, így voltam szinte mindig.

- Kovalcze, mit jelent „édite régibusz?"

Legfeljebb ha ennyit tudtam kinyögni:

- ééé... dididitete tetete rérégibusz?

Mert mindig minden kérdést megismételtem, hogy hátha egyszer csoda történik, és addig, azalatt megvilágosodik az elmém, elhagy a rémület. De helyette, az annyiszor sóvárgott összhang helyett csak kavargott, visszhangzott, forgott minden: édi... didi... tete... régibusz... ibusz... ibusz, te... busz... autóbusz, villamos...

- Tanár úr - nyögtem, dadogtam, öklendeztem sírva -, én készültem, én tudom - mert valójában tudtam -, csak nem jut eszembe, csak nem tudom kimondani.

Kész cirkusz, kész kabaré volt minden felelésem. De dolgozatokban és néha egy-egy váratlan felszólításból, amikor nem gyulladtam be, amikor nem gyúlt be bennem a rémület motorja, érezték, sejtették, hogy nem vagyok annyira hülye, mint amilyennek látszom.

A gyerekek szájtátva lestek, hogy megint milyen csodálatos dolgokat fogok mondani. S ilyenkor valóban csodák történtek velem. Távolból, ezer meg ezer mérföldekről hallottam egy hangot, a hangomat, ami mondott valamit. Azt, ami tetszett neki, ami eszébe jutott. A hangomnak, nem nekem. Én csak vergődtem az űrben, mint egy kifeszített szárnyú denevér, és még az is felrémlett bennem, hogy bár leszállna Isten egy angyala vagy maga az Isten tüzes szekérrel, és ragadna el innen, e megpróbáltatások völgyéből. A tudatom üres volt, akárcsak én. S hajszálra ma is ilyen vagyok. Ugyanúgy ülök a szemináriumokon, ugyanúgy csodálnak,

akik közelebbről, valamelyest ismernek. Érthetetlen a számukra, de számomra is. A titkát máig sem tudtam megfejteni, s bizonnyal magammal viszem a síromba.

A számtant, illetve mennyiségtant s a fizikát Bodnár Lajos tanította, ő volt hetedikben és nyolcadikban az osztályfőnökünk is. Jónásnak hívtuk magunk között, mert vízilófejet viselt alaktalanná duzzadt testén, melyet csak a ruha tartott úgy-ahogy össze. Úgy viselte ezt a fejet, mintha örökölte volna valakitől, és sajnálta volna rá a pénzt, hogy átalakíttassa, mintha egy áruházban rábeszélték volna, hogy ez a mai úri divat, ez az egyetlen olyan szabású fej, amit elegáns úriember hordhat. És ő is a csokornyakkendőt viselők szektájához tartozott, mert az bizonyos, hogy azok valahogy egészen más emberek, mint azok, akiknek ez a hosszú nyelvű kalimpál, harangoz a nyakukban, mint az enyémben is. Savanyú, keserű agglegény volt Jónás. Egyetlen szenvedélyéről tudtunk: délutánonként és esténként láttuk néha-néha, amint órás-üzletek előtt álldogált, s összeegyeztette óráit. Volt egy nagy zsebórából átalakított karórája és egy még nagyobb, talán vekkerből átalakított zsebórája. Ezeket igazgatta, egyeztette, valószínűleg köbgyököt vonva. Ahány órás volt a körúton, annyiszor. Soha senki nem látta nevetni. Egyetlenegyszer mosolyogta el magát, mely, azt hiszem, nála eget-földet rázó harsány röhögést jelentett, s ezt is én csaltam ajkaira.

Állok a tábla előtt, maszatos mancsomban krétát szorongatva. Másik kezemmel nagy igyekezettel törlöm a táblát, legszívesebben ráköpnék, kisuvickolnám, mint valami csizmát, tükörfényesre, hogy mindenki megnézhesse magát benne. A krétáról gondosan lerágom a papírt, ha lehetne, elővenném a bicskámat, és meghegyezném, gondosan, komótosan valóságos tűhegyűre, hogy semmi hiba ne legyen a kréta körül.

- Elég lesz, Kovalcze, nem nagytakarítás van, hanem felelés.

- Brühaha, milyen jót tetszett mondani, tanár úr! - irtózatos lábdobogások kísérik a tetszésnyilvánítást.

- Siessen, más is akar felelni, Kovalcze.

- Jónás, Jónás! - hallatszik a miaukolás, a nyávogás. Elöl a Barabás csukott szájjal tud fütyülni.

- Csend. Ki mondta, hogy Jónás? Mindjárt beírok neki egy elégtelent. Ki volt az, Komadinovics? Maga az osztály vezére!

- Nem én voltam, tanár úr. Én nem tudom, ki volt.

- Mindegy, beírok magának egy elégtelent. Ez felelésnek számít. Wampetich, maga volt az?

- Tanár úr, nekem már úgyis annyi elégtelenem van, ne tessék nekem még egy újabbat beírni. Én azt se tudom, mi az a Jónás. Tanár úr: nem víziló?

Nyerítenek, egyesek felugrálnak a pad tetejére. Orkánszerű kacagás rázza az osztályt. A pedellus benyit, de látja, hogy a Jónás van bent, tehát mindent értően, vihogva csukja be az ajtót.

- Hogy én? Maga szemtelen! Két elégtelen osztályzatot kap!

- Legalább lesz egyszer egy csillagos négyesem is - vonja meg a vállát Wampetich, és leül.

Én közben megettem már a fél krétát, és sajnos nem tudok úgy röhögni, mint a többiek.

Nagy nehezen felrajzolom a feladatot: egy derékszögű háromszöget. Valamit kellene vele csinálni. Valamit levezetni. Ha most hirtelen matematikai zsenivé változnék, mit szólna a Jónás? Hápogna vagy csuklana a meglepetéstől? Ha mint egy Püthagorász, úgy vezetnék le olyanokat, amiről eddig még Jónásnak se volt fogalma, hogy kétszer kettő öt, vagy hogy egy egyenlő néggyel - bár ez sajnos levezethető, egy ilyen felelet négyes - ha hirtelen Thalész lennék...

- Mit ábrándozik, Kovalcze? Írhatom már az elégtelent?

- Ne tessék, tanár úr, itt olyan meleg van, nem tudok gondolkozni, nyissuk ki az ablakot. - Hatvan láb dübög, rohanna az ablakhoz. De Jónás csendet int.

- Hát nem tud semmit se mondani erről a derékszögről, Kovalcze?

Hirtelen isteni sugallat száll meg:

- Dehogynem, tanár úr. Ez a derékszögű háromszög olyan hegyesszög, amelyikben mind a három hegyesszög derékszög.

- Bravó, Kovalcze! - és elmosolyodik. - Negyven éve foglalkozom matematikával, de ilyet még nem hallottam...

Az állatkert kismiska az osztályhoz. Mert ott vagy az oroszlán bőgését hallja az ember, vagy a zsiráf nyehegését, mikor melyik ketrec előtt álldogál, csak nagy néha szűrődik be a helyi ricsajba egy-egy fennkölt ordítás. De itt mindez egyszerre van, egy hangban több szólamú ordítás, bőgés, bömbölés, nyerítés, kotkodácsolás, röfögés, nyivákolás, ugatás, huhogás, brummogás, csipegés, csattogás, fütyülés, brekegés, kelepelés, iázás, horkanás, nyeherészés, nyifogás, zümmögés, sziszegés, vijjogás, kuvikolás, kakukkozás, prüszkölés, kukorékolás, prünnyögés, bégetés, mekegés, vonítás, cincogás, makogás, mormogás, trombitálás, kerregés, cirpegés, dongás, vartyogás, ümmögés, kuruttyolás, kárálás, csivogás, rikácsolás, gágogás, rikkantás, búgás, csörögés, pitypalattyolás, kurrogás, dürrögés és száz meg száz egyéb hang, amikhez órák és lapok tömkelegei kellenének.

Egy-egy fiú egyszerre százféle hangot hallat, mert hiába, csodálatos ez az osztály. Páratlan az iskolában. De szerencsére egy egész osztályt mégsem lehet egyszerre kicsapni az ország összes iskoláiból, mert egy csomó tanár állás nélkül maradna, akiknek mi biztosítjuk a kenyerét. Minek féljünk tőlük, amikor mi vagyunk a kenyéradóik, no nem igaz?

S míg a zaj el nem csitul, büszkén dagad a mellem: no lám, Thalész, Püthagorász vagyok egy személyben.

- Azt hiszem, helyére mehet, Kovalcze, más is akar felelni. Igazán kiérdemelte az elégtelen osztályzatot.

- De tanár úr, kérem...

- Adja át a krétát Wampetichnek, úgy látom, ő is nagyon szeretne felelni.

- De tanár úr - mondom én -, de kérem - mondja Wampetich - úr, kérem - mondom én -, én igazán - mondja Wampetich -, kérem, tanár úr - mondom én -, én nem akarok felelni, tanár úr - mondja Wampetich - kérem - mondjuk mind a ketten.

- Számtanóra van, nem ének - int a valóra Jónás. - Mit ácsorog ott, Kovalcze? Akar még egy elégtelent?

- Súgjál - mondja Wampetich, és rálép a tyúkszememre.

- Te állat! - sziszegem vissza. - Hogy súgjak, ha én se tudok?

- Mit tárgyalnak ott maguk? Azt hiszem, Wampetich, magának is írhatom már be az elégtelent.

Én közben visszakullogok a helyemre, időnként megállva és Jónásra esdve. De Jónás figyelme már teljesen Wampetichre irányul.

- Tanár úr, kérem, rosszul tetszik hinni, hogy én felelni akartam. Hiszen a múlt órán is...

- Azt akartam, hogy javítson. Hiszen a múlt órán is csak kérdeztem, Wampetich, de maga nem felelt.

- A Kabalce elrontotta...

- Azért hívtam ki magát, hogy kijavítsa.

Csöngetnek. Óra után odamegyek Jónáshoz.

- Tanár úr, kérem, hogy állok? Nem tudom beküldeni a szüleimet, nekem tessék hát úgy megmondani, mintha a szülőm volnék. Meg fog bukni az én kis Kovalcze fiam?

- Menjen innen, Kovalcze, mert beírok még egy elégtelent.

A fiúk körülvesznek.

- Mit mondott?

- Azt mondta, beír még egy elégtelent, úgy látszik, az eddigiekre még nem tud megbuktatni. Még egy elégtelenre van szüksége hozzá. Igazán nem tudom, mért éppen rám pikkel ennyire!

Pedig ha végiggondolom mostan, mai eszemmel, szeretett. Sok slamasztikából kihúzott, soha nem vágott el, sőt nagyon sokszor kettest kaptam. Az igaz, hogy engem feleltetett a legtöbbször. Ebben volt valami szadizmus. Bár én is ezt csináltam volna a helyében. Végre van ebben az unalmas világban egy ember, aki megröhögtet, akin elszórakozom, elmulatok - hát mért ne szerezzek magamnak néhány jó percet, amikor tudom, hogy cserébe úgyse lesz bántódása?

Mindig holtbiztosan éreztem, hogy no, ma felelni fogok. Épp ezért bevágtam, bebifláztam, úgy tudtam, mint a Miatyánkot, és mégis belesültem. Ilyen átkozott természettel mit tehettem volna egyebet? Igyekeztem minél kevesebbet jelen lenni lelkileg a tanítás alatt.

Vasáry Dánielnél mint jobb kéz működöm

Nyolcadikban a mi iskolánkba helyezték Vasáry Dánielt Erzsébetről, aki ötödikben majdnem elhúzott franciából. Ő jött a régi némettanárunk helyébe. Rettegve vártam az első óráját, mert élénken élt még bennem, hogy mennyire nem szeretett. Nem a nem tudásomért, emberileg. Véged van, Kovalcze - gondoltam félájultan, amikor belépett. Ez elől hiába léptem meg Erzsébetről. Mégiscsak utolért - mert fenyegetett ezzel akkoriban.

- Akárhová mész, még találkozunk. Elhegedülöm ám még a te nótádat - mondta ötödik év végén, amikor könyörögtem, hogy engedjen át, hiszen jövőre úgyis elmegyek Erzsébetről. De az életnek vannak csodái.

- Á, a Kovalcze, á, a Szakács! De hiszen én már tanítottalak benneteket - dörzsölte meg az orrát kitörő örömmel, ahogy egyenként felálltunk bemutatkozni. Tökéletesen elfelejtette, hogy valamikor még az arcomat se bírta látni.

Én, a kétbalkezes, lettem az ő jobb keze. Azt csináltam vele, amit akartam, illetve az osztály akart. Ha akartuk, három egymást követő órán dolgozatot írtunk, aztán meg javítottunk. Én árultam a lapjait, valami német-francia-latin segédlapokat, melyeknek, azt hiszem, munkatársuk lehetett, s azonkívül pár fillért jelenthetett neki az árusításuk is. Mert ezeknek a fizetését nagyon szigorúan vette, szinte beleszámított a „kalkulusba". Felelés nélkül megkaptam a jelest németből mindig. Így vesznek ki az emberekből lassan a gyűlölet forrásai. Sok emberrel vagyok én is úgy, mint ő volt velem. Többször előfordult már - egy nap elfelejtettem, hogy addig gyűlöltem valakit, nem emlékeztem az indítóokokra, és egyszerre kihamvadt bennem a

gyűlölet. Ismét szeretnem kellett. S ez a váltás mindig őszinte volt, ezek az érzéshullámzások sohasem voltak tettetettek, mesterségesen előidézettek. Születtek - elmúltak, jöttek - mentek. De fordítva is megtörtént számtalanszor: ma még szerettem, holnap már utáltam, gyűlöltem ugyanazt.

Semmiben nem voltam kitartó soha, sem következetes, még érzéseimben sem.

Lelkes István, aki több volt, mint tanár

A legnagyobb tanárélményem Lelkes István volt. Nyolcadikban tanította a franciát. Harminc-harminckét éves lehetett abban az időben. Lenyűgözött, lebilincselt az egyénisége, valósággal imádattal, rajongással csüngtem rajta, mintha szerelmes lettem volna belé. S valóban, mint egy szerelmest, őt is csodálatos dolgokkal ruháztam fel. Páratlan tehetséggel, fényes karrierrel. Meg voltam győződve róla, hogy egyetemi katedrán volna a helye, nagyszerű tudás, szellemesség sugárzott belőle rám. Az ő esetében sem voltam helytelen kritikus egészen. Az ösztönöm kiváló volt, később az egyetemre került mint dékáni titkár, s negyvenöt után valóban nagy külső karriert futott be, a párizsi Magyar Intézet igazgatója volt évekig. Arról nem tehetett a képzeletem, hogy az ő egyéni sorsába is beleszólt a végzet. A minden emberben ott lappangó, a vele együtt növekvő végzete. De ez már nem az akkori arcképéhez tartozik. Szép volt, ahogy én a férfias szépséget elképzeltem. Karcsú, magas, markáns vonásokkal, Robert Taylor „szépfiúsabb" volt talán, de ő emberibb. Kicsit olyan Errol Flynn-szerű. Akiben erő is van, ügyesség, lenyűgöző hatalom. Aki vívni tud, visszavágni, döfni, győzni, leverni egymagában egy kocsma népét, aki megverekszik egy világgal.

Mindnyájunknak, a legtöbbünknek „imponált" - akkori szavunk járása szerint. Remekül tudott franciául, hiszen évekig élt Párizsban, mint ösztöndíjas. Úgy bánt a szavakkal, a hangsúllyal, mint egy szóbűvész, feldobva a mondatok elejét és elkapva a végét. Azt mesélték, hogy a franciák dijoninak hitték a kiejtése, a tájszólása miatt. Dunántúliasan ízes, érzékletes, megelevenítő magyar nyelvet beszélt. Sohase azt mondta: neszpá, rövid ával, ahogy a moziban és egyéb tanáraink, mindig így ejtette: neszpa. Egész mély *a* hanggal, olyannal, amilyet azóta se hallottam. Olyan medvemélyet.

Sokat olvasott fel. Szeretett felolvasni, lassan ő is megrészegült a hangjától. Azzal jött be, hogy feleltet, de valamelyikünk kérdezett egy szót, hogy kell helyesen kiejteni, s ő megmondta. Elmondott egy-két mondatot, s aztán elővette a *Cyrano de Bergerac*-ot. Nem tudta abbahagyni. Úgy mondta, szavalta, megjátszotta, görgette a mondatokat, finoman raccsolva az *r*-eknél, mintha a Comédie Française színpadán lett volna. Hévvel, érzéssel mondta Roxan szövegeit is, szinte átváltozott nővé, gyöngéd, szenvedő, szerető asszonnyá.

Aki nem értett belőle egy szót sem, az is elbűvölve hallgatta. De én akkor jól tudtam franciául, szinte jobban, mint ma, mondhatni az osztály legjobbja voltam. Mert lenyűgözött a tanárom, megbűvölt, elbűvölt. Ha a matematikát tanította volna, abban lettem volna kiváló. Már akkor megvolt bennem ez az átélő, átlényegülő képesség, ami később annyiszor és ma is. Csak el kellett olvasnom egy Balassa-verset, s máris tökéletesen Balassa voltam hangban, kifejezésben, mondanivalóban, ha Krúdy-novellát olvastam, Krúdy-hangon írtam, ha Rimbaudra gondoltam, képalkotásomban, világlátásomban egyszerre Rimbaud lettem. Nem egyszerű utánzásról volt és van itt szó, hiszen amit csináltam, az többnyire értékes volt, magamból is adtam bele, mert a lejtése, lebegése azért én voltam, s ha mégis úgy írtam, ez csupán a csoda műve volt, bizonyos transzcendentális, tudtomon kívüli, szinte spiritisztamédiumszerű megszállottság. Hiszen egy szót se tudtam angolul, amikor Keats, Shelley egyéniségének *lényegét*

már átéltem magamban, írásaimban. Azt mondták, utánzás, játékosság, utánérzés, másolás. De vajon helyes volt-e, helyes-e ilyen megállapítás? Arra senki nem gondolt, hogy itt másról lehet és van szó, hogy miről, ma sem tudom pontosan megmondani. Nem elgondolkoztató képesség ez? Vagy legalábbis nem kellene, kellett volna egyeseknek elgondolkozniuk azon, hogy micsoda is lehet ez? Egy embert, kettőt, ötöt, tízet lehet utánozni. De egy egész világirodalmat? Ahány ember van, annyifélét, sokszor a legellentétesebbeket, mint mondjuk az *Auguste Corbeille*-ben? Az ezeregyéjszaka színességétől, mint az *Allah Szemöldöké*-ben, Petőfi egyszerűségéig, Shelley kozmikusságától a *Micimackó* bájos csacsiságáig, blődségéig, Csokonai, Verlaine dallamosságától a ponyvák süket mondattalanságáig, Karinthy parodisztikus stílusától a tárgyilagos, szürke adatközlés sivár pedáns pintérjenőségén át - mint amilyen az *Önéletrajz harmadik személyben* írásom - a megrázó emberi megfogalmazás egy-egy oldaláig, mint talán a *Széljegyzetek egy szerelemhez* tanulmányomban s esetleg ebben az *Önarckép*-ben is - nem valami másról lehet itt szó? Ezek csak hirtelen, ötletszerűen, vázlatosan feldobott kérdések, miket most nem oldhatok meg, de nem is tudok megoldani.

Térjünk csak vissza Lelkeshez, mert túl messze ragad ez a csapongás. Nem hazudtolta meg a nevét, az biztos. Két hónapig volt év közben katona, de olyan lelkes őrmester lett belőle, hogy amikor visszajött, néhány héten át óránként tíz-tizenöt percig gyakoroltuk a helyes egyszerre leülés, felállás szabályait.

- Leülni, felállni, leülni, felállni!

Nagy hatással volt rám, máig is azt mondom én is: neszpa? S még a medvemélységet is igyekszem utánozni ilyenkor, ahogy él bennem halálomig az egykor leütött hang. Olyan az már emlékeimben, mint a nemzetközi *á* hang, minden kiejtést, minden hangot hozzámérek.

Néhányszor voltam a lakásán is. Olykor meghívott néhányunkat. Csodálkozva, ámuldozva szívtam, ittam magamba mindent. Nagy, világos szobája volt. Rekamiéval! S fölötte körben egy beépített könyvessor. Mert csak egy sor volt, negyven-ötven könyvvel. Hitetlenkedve kérdeztem: csak ennyije van?

- Negyven-ötven jól összeválogatott könyv elég egy életre, nincs több barátja az embernek.

Sokáig emlékeztem erre, és sokáig nekem is csak negyven-ötven könyvem volt. De azt hiszem, ebben tévedett. Szüksége van az embernek arra, hogy meglepetések is érjék az életben. Azt a negyven-ötven barátot ismeri az ember, lassan meg is unja, új barátokra vágyik, újabb ismeretségekre. Most hatezer könyvem van, s velük együtt megszaporodtak, megnövekedtek a lehetőségek, az esélyek is. Tudom, hogy nem lesz mindegyik a barátom, sokkal valószínűleg soha az életben nem fogok megismerkedni, mégis hűségesen őrzöm valamennyit.

Mert hátha valamelyikük egy nap úgy szól hozzám, hogy minden eddigi barátnál többet jelent számomra, egyikük-másikuk megvigasztalhat, vagy fölrázhat tespedésemből. Élményt jelenthet. És igazi élményeket, melyek az ember életét máról holnapra meg tudják változtatni, csakis olyanok jelentenek, akiknek vagy amiknek létezéséről néhány perccel, órával, héttel azelőtt fogalmunk sem volt. Ezért vesz most körül ennyi könyv. A lehetőség miatt, az esetlegesség kedvéért. Egy kocsideréknyi ércesen csillogó homokból, a valószínűségszámítás szabályai szerint, több aranyat lehet esetleg kimosni, mintha csak egy marékkal kísérletezem.

Lelkes, a francia láz hatására vettem meg máig is meglévő Sauvageot szótáramat. Negyvenöt pengőért, ami hihetetlenül nagy összeg volt számomra. De okulva a szekrénykarimán és az asztallábon, a pénzt másnál gyűjtöttem, Ruzsbatzky Jancsinál, akivel együtt ministráltam a szervitáknál. A szótárt is ott tartottam, nehogy a Frici eladhassa, mint régen a Vernémet meg a töltőtollamat.

Lelkest irodalmi kísérleteimbe is beleavattam, mármint azzal, hogy átadtam neki azt a három-négy verset, amit egyáltalán írtam, sőt még egyetlen novellámmal is megtiszteltem. Sokszor eszembe jutott, sokszor elképzeltem, hogy talán éppen most olvassa - s ugyan mit szól hozzá? De Lelkes egyszer sem említette, s én szégyelltem előhozakodni vele. Hát persze, nem olyan jó, mint a Faludy *Villon*-ja - amit megmutatott nekünk a lakásán, és fel is olvasott belőle, mert nagyon szerette -, olyan gazdagon hangszerelve a verseket, mint az iskolában a *Cyrano de Bergerac*-ot.

Egy novella és következményei

Amikor elolvasta a novellámat, már késő volt. Eső után köpönyeg.

- Mért nem mutatta meg, mielőtt beadta a pályázatra? - kérdezte, félrevonva a folyosón.

- De hiszen én odaadtam a tanár úrnak, a verseimmel együtt. Két hónapja is lehet már ennek. Azt hittem...

- No, most már mindegy. Akkor nem olvastam el. Mindent megteszek, ami telik tőlem. Nem hagyom magát érettségi előtt kicsapatni az ország összes iskoláiból. Nem hagyom tönkretenni a jövőjét.

Elöntött a víz, a rosszullét, az ájulás környékezett. Micsoda állat vagyok! S én szinte már el is feledkeztem róla.

Egy nap a Tákács Ándor latinórán, cvikkerét többször megigazítva, mutatóujját magasan a plafon felé emelte, rikácsoló hangja valósággal fuldokolt az elképedéstől:

- Felháborító, egyenesen felháborító, ámi ennek áz iskolának á fálái között történik. Jövőre el is helyeztetem mágámát innen! Hogy micsodá fertőben, erkölcsi mocsokbán élnek egyesek! Hállátlán. Hállátlán! Huszonöt éve vágyok tánár, de ilyenről még nem is hállottám.

Hiába faggattuk, többet nem volt hajlandó elárulni.

- Á nyomozás még folyik, á bűnösöket követeltem, hogy áz ország összes iskoláiból kicsápják. - Ez még a Lelkessel való beszélgetésem előtt történt egy nappal.

Kezdtem érezni az összefüggést. Pláne amikor Pilzerrel együtt hívattak az igazgatói irodába. Engem a „tiszi" vett elő.

- Te vadszamár, te bornirt fráter, te istentelen gazember, te sivatagba való teve, hát micsoda pocsolyákban fetrengsz? Á, különben menj a fenébe, rajtad úgyse lehet segíteni! - mert hirtelen eszébe jutott a mise alatti beszélgetésem is.

Szegény Pilzer szintén halálsápadtan támolygott ki a folyosóra. Nem is támadt nekem, mint vártam, csak zokogott, ömlöttek a könnyei végig az arcán.

- Ki fognak csapni... mit mondok az apámnak... mért kellett engem belekeverned...

- De én... én igazán jót akartam... borultam a vállára -, azt gondoltam, megleplek... s ha nyerünk a pályázaton... akkor megosztozunk... Nem akartam ellopni az ötletedet, csak úgy... azért írtam bele, hogy írta Kovalcze György és Pilzer György...

És ahogy zokogtunk, ahogy összefolytak, egymáséba patakzottak a könnyeink, minden eszembe jutott a novelláról.

Ülünk fent egy délután Cinegénél.

- Te, van egy csuda klassz regényötletem. Ilyet még Földi se írt. Bombasiker lesz, örezsem. Figyelj csak ide!

Remegő orrcimpákkal, áhítattal hallgattam végig:

- Óriási! Örezsem, egyszerűen óriási! Hogy jutnak neked ilyesmik az eszedbe? Azonnal írd meg!

- Egyelőre várok vele, tudod, előbb megérlelem magamban...

Odavoltam a Cinege ötletétől. Gondoltam, addig is, amíg valami újabbat nem talál ki, én megírom, minthogy később már úgyse fogja érdekelni. Mert Cinege végül is sohasem írt meg semmit. Mindig újabb ötletei támadtak, amik elhomályosították a régieket. Sohase volt türelme egynek-egynek igazán nekiülni. Azt hiszem, én írhatom meg helyette egyszer még a kutyatörténetet is, mint ahogy én írtam meg a Földinél „csuda klasszabb" regényét is. Az én megfogalmazásomban, feldolgozásomban azonban csak novellává zsugorodott össze az ő regénytémája.

Halálosan tisztán emlékszem ma is a történetére, tehát arra, amit a Cinege talált ki. Egy orvosnőtől kezd lassan elhidegülni a férje. Nem érti, mi lehet vele. A férj egy idő óta rendszeresen későn jár haza, ő rengeteget dolgozik, nagyon elfoglalja a praxisa, nem ér rá leskelődni utána. Egy délután remegő fiatal lány állít be a rendelőjébe.

- Doktornő, ha Istent ismer, segítsen rajtam! Másállapotban vagyok, s akit szeretek, egy nős férfi, nem tud elvenni.

A doktornő megsajnálja. Bemosakszik, és elveszi a gyermeket tőle. Az operáció után, amikor a lány elment, átmegy a férje szobájába, és íróasztalánál cigarettára gyújt. A kígyózó füstben megelevenedik a múltja. Emlékszik. Sajnos, neki nem lehetett gyereke, talán ezért is hidegült el a férje tőle. Szórakozottan kihúzza az íróasztalfiókot. A férje fiókját, s ahogy szinte öntudatlanul matat benne, egy fénykép kerül a kezébe. Felsikolt a rémülettől, piros, sárga, kék, zöld karikák pukkannak el a szeme előtt. Annak a fiatal lánynak a képét tartja kezében, akitől az imént vette el a gyereket! A férje gyermekét! Hatalmas lelki válság játszódik le benne másodpercek alatt.

- Megöltem, megöltem! - bömböli, hörgi eszelősen, és pillanatok alatt éveket öregszik. Megőszül, egy vén satrafa néz farkasszemet vele szemközt a tükörből. Főbe akarja lőni magát, de nem akar férjének kellemetlenséget okozni, meg akarja kímélni a rendőri nyomozás hercehurcáitól, s így arra az elhatározásra jut, hogy mégiscsak jobb lesz a Duna. Hűs hullámai legalább lecsillapítják forró, zsongó agyát.

Megható búcsúlevelet hagy hátra a férjének, hogy nem áll szerelme, boldogsága útjába, és a híd karfáján könnyedén átlépve, beletemetkezik a hullámsírba.

A végére beloptam a Kokurdán Máriusz utolsó mondatát: „És ott lebegett Mária lelke a végtelen vizek felett."

Tízoldalas novella lett belőle. Egy pillanat töredékéig átvillant rajtam, hogy be lehet-e ilyesmit egyáltalán nyújtani egy önképzőköri pályázatra, de kételyeimet azonnal elhessegettem: hiszen 1937-et írunk! Modern időket élünk! Megszűnt már az a régi, merev, vaskalapos iskolai szellem! Olyan tanárok is vannak már, mint Lelkes: fiatalok, modernek, akik meghívják az embert a lakásukra!

Így tehát különösebb aggályok nélkül adtam be a különben is titkos pályázatra: a borítékba viszont az én nevem mellé a Pilzerét is odaírtam, nem akartam, hogy a jutalmazásnál plágiummal vádolhasson, és így tönkretegyem a barátságunkat. Olyan meglepetést akartam

szerezni neki, ami váratlanul éri - bár csak nagy nehezen tudtam megállni, hogy ne mutassam meg neki „frissiben” remekművemet.

Hát a meglepetés bizony váratlanul érte, az szent igaz. Soha olyan sikere nem volt még önképzőköri pályázati novellának: az összes tanár elolvasta csámcsogva. Még a címzetes tankerületi főigazgatók is. Azt hiszem, az értelmesebbek röhögtek rajta: aki ilyet be mer adni egy önképzőköri pályázatra, az vagy agyalágyult, vagy egy ártatlan kis hülye. Hiszen olyan súlyos vétségek voltak benne a realitás iránt, hogy aki ezt írta, annak fogalma sem lehet az életről, nemhogy erkölcsi fertőben élne.

Lelkes, Vasáry, Bodnár s a többiek, akik szerettek bennünket, derekasan harcoltak értünk. Pilzer majdnem jeles rendű volt, én akkor már jó, s ráadásul érettségi előtt álltunk néhány héttel - hát lassan elsimították az ügyet. Hiszen ugyan mi a fenéhez is kezdhettek volna egy olyan fenegyerekkel, aki már akkor is voltam?

A csodaszemüveg

Itt kell még megemlítenem, hogy a latinórák borzalmaira - bár szerettem a latint; a latint, de nem a módszert, ahogyan tanították - volt egy később kidolgozandó találmányom. Egyszerűen szerkeszt az ember egy olyan szemüveget, amelyen át a latin szöveg felbomlik részletesen a szópreparátumokra, a nyelvtani kérdésekre, a szó szerinti és a szabatos fordításra. Ezt feltenné az ember latinórákon, s a szöveg egyszerre csodálatosan megvilágosodna előtte. Ezt később minden egyéb nyelvre tökéletesíteni akartam. Örökké sajnálatos, hogy az élet egyéb dolgai elvontak megvalósításától, így bizony máig is elég nehézséget okoz idegen nyelvű könyveim úgy-ahogyi sejtése, fölmérése, mert hézagos és rapszodikus nyelvismereteim tökéletes megértésüket valószínűleg még jó időre, ha ugyan nem örökre, lehetetlenné teszik. Máris pirulva gondolok az elíziumi mezőkre, hol rég elhunyt s nagyra becsült kartársaimmal legjobb esetben mutogatva fogom úgy-ahogy megértetni magamat, mint a süketnémák egymást, ha csak Mezzofanti vagy valamilyen hasonló nyelvzseni nem szegődik tolmácsomul.

Ismeretlen emberek váratlan helyzetekben

Kornél bácsi váratlan halálával döntő változás állott be mindennapi életünkben. Annak a kieső háromszáz pengőnek a hiánya hirtelen és észrevehető zavarokat és zökkenőket okozott. Tudtam, hogy már csak egyetlen biztos pénzforrása van nevelőanyámnak, az utánam járó százhúsz pengő. Erről azonban tapintatosan nem tettem említést sohasem.

Egy délben, amikor megyek haza, ismeretlen embert találok ingben, alsónadrágban az ebédlőben. Nyújtja a kezét, összecsapja harisnyás bokáját.

- Örvendek, Márkus kereskedelmi utazó vagyok.

Ha azt mondja: Márkus marslakó, sokkal kevésbé csodálkozom. Azt már tudtam, hogy a kereskedelmi utazók általában „valamiben” utaznak. Ez talán „ingben és alsónadrágban, fuszekliben” utazik? Mintakollekció-bemutatást rendez itt az ebédlőben? Még jó, hogy nem a női fehérnemű a szakmája. Kövér, lottyadt feneke igazán festőien mutatna egy kis táncbugyiban, nem szólva a kombinéról és a melltartóról, pláne a Rella-félében - mert ilyen hirdetéseket állandóan lehetett látni a mozikban: Rella fehérneműt visel az elegáns úrihölgy, s hozzá Hellas harisnya kellene: Hellas harisnya világmárka. Falra, fára, fémre: Tekla emailt kérje, nicsak,

nicsak, mit sütött ki régi ismerősünk? Royal bútor olcsó, jó, részletre is kapható - röhögök magamban, de kívül szenvtelen az arcom, és szemtelenül megjegyzem:

- Nem tetszik szégyenleni magát? Mert én igen.

Nevelőanyám jön ki a hálóból a kulcsaival, és megoldja a gordiuszi csomót:

- Márkus úr, az új albérlőnk.

Ez nekem valóban új, mert még soha nem volt albérlőnk, miért nem ezt mondja hát nevelőanyám: „albérlőnk, újonnan beszerezve, szerződtetve". De ha már van albérlőnk, mért nem inkább cirkuszi mutatványosokat szerződtetett?

Különben eléggé elhamarkodott volt ez a kívánság, s büntetésből hamar teljesült is. Már aznap este bent kellett aludnom az ebédlőben egy nyitott vaságyon, mert nevelőanyám nem akarta, hogy az utazó úr egyedül aludjon közvetlen szomszédságában. Tehát ezzel a sakkhúzással kirúgtak előszobai magányomból. Egy vigasztalt, hogy hasra fekve lényegesen többször láttam Évámat - mert gondosan úgy állítottam fel az ágyat -, aki inkább a kora reggeli órákban ücsörgött az ablakukban. Ismét fellobbant a szerelmem, hiszen ráadásul, mint egy kerítőnő, megérkezett a tavasz.

Én a lehető legritkábban tartózkodtam otthon már ebben az időben, Kornél bácsi halála annyira felborította nevelőanyám életét, hogy egész nap lótott-futott, nem ért rá engem ellenőrizni. Különben is a közelgő érettségi vizsgálatok minden időbeszámolásra rendkívül jó ürügyet szolgáltattak. Éppen ezért állandóan napirenden voltak a meglepetések.

Egy reggel sipircelek ki a vécére, s ahogy benyitok, egy éltesebb nő trónol ott, kétségbeesetten kapva egyik kezével az ajtó után, aminek folyton rossz volt a zára, a másikkal pedig a hálóingét próbálja leráncigálni a térdére. Egy pillanatra láttam csak az arcát, de előkelően zárkózott volt, finoman felhős, mint ahogy az amerikai filmekben az ötórai teák dámái viselkednek.

- Óppardon - kiabálok be kívülről -, ne tessék haragudni, nem tudtam, hogy itt tetszik ülni, hiszen fogalmam se volt eddig, hogy a világon tetszik lenni - s még hozzáteszem illedelmesen - de azért nagyon tessék sietni, mert hiába ugrálok itt fél lábon, már nem tudom tovább tartani!

Az elfojtott káromkodás meg nem nevezhető zörejekbe fulladt. Aztán hirtelen locsogni és csobogni kezdett a víz.

- Kovalcze György vagyok - mutatkozom be, miközben helyet cserélünk.

- Kaprosné.

- Nagyon szép név! - s már fogom is be az orromat, mert idegen szagokra mindig kényes voltam, s próbáltam felkuporodni az ülőkére, mert az hallottam, hogy így nem lehet vérbajt kapni. Márpedig nekem akkoriban mindenki vérbajgyanús volt.

Hát meg kell hagyni, eléggé cirkuszi mutatvány volt. Egyik kezemmel az orromat fogom, másikkal az ajtót, közben kuporgok, nem is említve, hogy nyögnöm is kellene, hogy renyhe rekeszizmaimat működésre bírjam, de ahhoz mély lélegzetet kellene vennem, s vajon ha egyszer az orromat befogom az undortól, helyes-e, ha a számat meg kinyitom?

De végül is dolgom végezetlenül hagyhatom ott e királyi széket, mert valóságos hadjárat indul ellenem a birtokáért.

Dörömbölés.

- Halló!

- Halló.

- Itt Kaprosné.

- Már egyszer tetszett itt lenni, most én vagyok a soros!

- De a Jucikának nagyon kell!

- Meg a Pistinek is! - sivít egy gyerekhang.

Dühösen megadom magam.

Így tudtam meg, hogy a cselédszobát is kiadta nevelőanyám, Kaprosné született Jucinak két kisgyermekével.

Már nem is csodálkozom, amikor egy este három horkoló pofán át mászom be az ebédlőbe. Nem cirkuszi mutatványosok ugyan, csak ágyrajárók - mert most már abbamarad az előkelő „albérlő" megfogalmazás -, viszont, úgy látszik, megjelentükkel én lettem akrobata, aki halált megvető bátorsággal egyensúlyoz be édes álmai közé. Mert arról álmodozom, milyen jó lesz egyszer egyedül aludni, vagy édes kettesben, ha Éva mégiscsak hozzám jönne... Persze, ahhoz meg is kellene még ismerkedni vele... De hát mindent nem lehet csak úgy „felfújni - ahogy Marcsa szokta mondani - öt perc alatt."

„Érni" vagy „nem érni"

Az osztály vizsgán szerencsésen túlestünk, mondhatni átestünk, s már csak három röpke hét volt hátra az érettségiig. Ez alatt kellett elkészülni.

- Csák ánnák nehéz - jegyezte meg gúnyosan Tákács Ándor -, áki nyolc évig legyeket és szekundákát fogott. Ánnák nágyon nehéz.

Hát „nágyon nehéz" volt. Az agyam egyszerűen semmit nem volt hajlandó bevenni, megemészteni. Az összes tétel teljesen ismeretlen volt előttem - pedig jó rendűen végeztem a nyolcadikat az érettségi tárgyakból. Soha nem hallottam róluk. Ezt úgyse lehet behozni, „nyolc év mulasztását" nem lehet három hét alatt behozni - sopánkodtam keservesen. „Majd a többiek! Bezzeg azoktól lehet majd tanulni, azoknak a kisujjukban van az egész, nem úgy, mint nekem" - gondoltam. S akihez csak lehetett, csatlakoztam.

Egyik nap a Gellérthegy oldalába mentem ki a Vízművek kertjébe, Guxával, hogyha Istent ismer, magyarázza el a fizikatételeket, másik nap a Kerepesi temetőben üldögéltem Kassay Bercivel, mennyiségtant tanulva. Mármint ő tanult. Én meg voltam győződve arról, isteni sugallat, kinyilatkoztatásszerűen, hogy az ellipszis egyenletét kapom. Azt meg úgyis beleírom, beletetoválom a tenyerembe, és onnan levezetem, helyesebben felvezetem a táblára. Ha ezt így végiggondolja az ember, akkor minek is kell mennyiségtant tanulni. No nem igaz? Nagyon jól éreztem magam a temetőben. Jó volt napozni az enyhe májusi, zsongító délelőttökön a mérhetetlen csendben. Kabócabogarakat bámultam, meg a hangyák sürgés-forgását, friss, talán hullákból sarjadt zsenge füvet rágcsálva. Valahogy jobban érdekeltek, mint a harmadfokú egyenletek és a hiperbola, parabola rejtelmei.

Mit is kell még tanulni? Számtanból kapom az ellipszist. Latinból vagy szerencsém van, vagy nincs. Pliniust kapásból le tudok fordítani, még ha Takács nem is ad meg szavakat, ha meg Horatiust kapok... Fogalmam sincs azokról a francos metrumokról: Mécé-nászata - visz - hol kell megállni, hol kell összevonni - ugyan, ki érti ezt?

Magyarból szerencsére megkaptuk a tételeket, botrány is volna különben. Egy szót sem tudunk. Kovácsy - a tanárunk - boszniai hadjáratáról több fogalmunk van, mint Csokonai

nyelvezetéről. Mert azt elmesélte százszor, arra figyeltünk is, de nem a Csokonai nyelvezetéről tartott fejtegetéseire. Az év vége felé néhány órán „próbaérettségiztünk". Egy-egy tételre kellett megfelelnünk. Aztán egy nap leíratta a pontos - „rendkívül fontos, hogy pontos legyen" - osztálynévsort. Két napra rá lediktálta a tételek címeit. A második volt a legnehezebb, névsorban az osztály legjobb tanulója volt a második, így kiderítettük, páratlan nyomozókészségünkkel - pláne mert pont annyi tételt adott meg, ahányan voltunk -, hogy mindenki a tétel és névsor azonos számú jelzését kapja - különben is ezekből „próbafeleltünk" valamennyien.

Hátravolt még a történelem, de abból csak a magyarok bejövetele rémlett, mert hiszen ha Árpád nem jön be Vereckén, nem itt érettségizünk Budapesten, ami bizony jobb is volna. Rémlett még Szent István, mert láttam a híradókban egy „Szent Jobb körmenetet" - Hunyadi Jánosról tudtam, hogy keserűvíz, és hogy fiának, Mátyás királynak anyja „Szilágyi Erzsébet levelét megírta, szerelmes könnyével azt is telesírta". Azért a Mohácsra is emlékeztem: „Hősvér-tőlpiro-sultgyász-térsó-hajtvakö-szöntlek" - az igaz, hogy nem tudtam pontosan, mért köszöntik. Talán még negyvennyolcból lehetett a legkevésbé eladni: „esküszünk, esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk!" „Kossuth Lajos azt üzente, elfogyott a regimentje..."

Történelemből rémületes káosz kavargott bennem. Ennek az volt az oka, hogy az első sorban ültem. Az én padomon ült történelemtanárunk. Ember István. Beszélgető módszerrel tanított, sohasem volt feleltetés, a katedrára csak azért ment föl, hogy beírjon az osztálykönyvbe, s utána már ült is rá a padomra, inkább csak félig-meddig nekitámaszkodva, mint valóban ráülve. Három éven át ült a padomon. Ennek eredménye az volt, hogy engem soha nem látott, csak ha behajoltam elébe, félig-meddig kificamodva hátrafelé. Minden órán kétszer-háromszor fölmerültem a könyvekből, amiket olvastam, helyeslőn, értelemtől sugárzó szemmel bólogattam egy-egy mondatára, hogy hiszen ez annyira nyilvánvaló, annyira érthető, tanár úr, nem is értem, mért tetszik ezt elmondani nekünk, hiszen mindannyian tudjuk, persze nem ilyen nagyszerűen, mint a tanár úr - s ilyenkor egy-egy percig valóban nekem beszélt. Én persze akkor se tudtam ráfigyelni, mert alig tudtam visszafojtani a kuncogást, hogy milyen jól rá tudom szedni, be tudom csapni, át tudom ejteni az „öreget" - s máris merültem vissza könyveimbe, miután megtörülköztem a zsebkendőmmel, mert ha nem is folyékonyan, de mindenesetre spriccelve, fröcsögve folytatta eszmecseréit a fiúkkal.

Hát én ilyen három évvel szó szerint „a hátam mögött" az osztályvizsgák után, becsületesen bementem hozzá.

- Tanár úr, kérem, én egy megveszekedett, büdös árva szót sem tudok történelemből. Tessék nekem kivételesen megadni a tételt. Becsületszavamra senkinek nem mondom meg, és különben is jövőre már nem járok ide.

- Mit képzelsz? Hallatlan! Ilyet még senki nem kért tőlem! Különben is, múló lámpaláz az egész. Nem kell félned tőle!

- Jó, tanár úr, kérem. Én őszintén föltártam a helyzetet. Csak azért jöttem, mert igazán nem vállalhatom a felelősséget, hogy tanár úr szégyent valljon velem. Mindenesetre én megmondtam. Tanár úr magára vessen, ha nem adja meg a tételt. Én megtettem, amit tehettem az ügy érdekében. Én nem akartam a tanár urat blamálni.

- Szó sem lehet róla. Nem adok meg semmilyen tételt. Tessék tanulni - s már tuszkolt is ki a történelemszertárból.

- Nyolc év mulasztásait három hét alátt minden tárgyból igazán nem tudom behozni. Szóval ez á tánár úr utolsó szává?

Bevágta az ajtót az orrom előtt. Viszketett az orrom meg a jobb szemem. Érettségiig mindennap. Hát ezt aztán igazán nem fogom megúszni. Hiszen a jobb szemem legalább olyan jóstehetséggel van megáldva a rosszat illetően, mint amilyen megbízható tyúkszemem véleménye az időjárásra vonatkozóan.

A vádlott, akit nem lehet vallatni

A temetői napozásokon kívül, ami lebarnította az arcomat, nem sokat vittem be érettségire az előkészületekből. A magyartételt szerencsére kidolgozta egy osztálytársam, Balázs Andor, azt jól bevágtam. Hazudnék, ha azt írnám, hogy mindenre visszaemlékszem abból a pokoli három-négy órából. Szerencsétlenül, riadt szívvel ültem, a tétellel a kezemben. De ahogy ránéztem, csak üresség fogott el, nem tudtam gondolkozni, jegyzetelni, mint a többiek. Magyarból ledaráltam a szöveget, nem is értve, mit mondok, de jól ment. Latinból hozzám szegődött a szerencse: Pliniust kaptam, iskolakönyvből, amiben benne volt Plinius élete is, a melléktételem régiségtanból. Valósággal fújtam. Az összes tanár csodálkozva nézett rám. Az érettségi biztos kezét dörzsölve hajolt össze a tanárokkal, mert még Erzsébetről emlékezett a nevemre, ahol az igazgatóm volt, s erre különben Vasáry is figyelmeztette. Semmi kétség, eddig két nagyszerű, csillagos jeles.

Hanem a történelem-, fizika-, számtantételnél ki se nyitottam a számat.

- Meg van ijedve - súgta félhangosan Vasáry -, ijedős, ideges fiú.

Úgy ültem a széken, mint az a szamár a hegyen, aki állt. Arról igazán nem tehettem, hogy Jónás nem az ellipszist adta, mely szépen bele volt tetoválva a tenyerembe. Ő valahogy elmondta helyettem a tételt.

Aztán már csak arra emlékszem, hogy állok kint a folyosón, összetörve, hogy legalább háromból elhúznak, elvágnak az érettségin. Ember István jön ki a teremből.

- Hát ezt igazán nem hittem rólad! Neked fogalmad sincs a történelemről!

- Tanár úr, én bár tudok hallgatni, mint a sír, ahogy tetszett látni az előbb bent, ebből az egyből igazán nem csináltam titkot.

- Pedig olyan volt az arcod, mint aki érti!

- Hja, tanár úr, a látszat néha csal - ahogy a közmondás is tartja.

Nem értekezett tovább velem. Azóta is többször rémálomként kísértett az érettségi, viszont annyira nem volt számomra élmény, hogy amire a legtöbb ember holta napjáig emlékszik, miből felelt, vagy legalábbis miből kérdezték - én bizony már aznap este se tudtam. Se a történelem-, se a fizika-, se a mennyiségtantételemet.

Még egy esemény maradt meg bennem a következő napokból.

Ülünk bent a teremben, érettségi eredményhirdetés előtt. Egyetlen fiú sem hiányzik. Nagy zsivaj, mindenki címeket ír, hogy ekkor-akkor itt-ott találkozunk. Röpködnek a címek, a nevek, a cédulák. Hiszen annyira összeforrt az osztály jóban-rosszban, persze hogy nagy a szeretet, az összetartás. Olyasféle hangulat volt ez, mint amikor az ember nyaralásból jött haza. Egyszerre éreztük a sok-sok együtt töltött boldog nap felejthetetlen benyomásait, az elválás szipákolásait, a búcsúzás fájó zsebkendőlengetéseit, az „aztán majd írjál!" utánunk kiabálásait, melyet máris szófoszlányokra tördel a szél, én még hittem ezekben a nagy ígérgetésekben, de belül egy egész icipici rémület is volt bennem, hogy hátha vége van ezzel

valaminek visszavonhatatlanul. Hiszen ha vissza is mentem rövid kis életem folyamán még egyszer nyaralni, mindig más embereket találtam. A nevük ugyanaz volt, de ők mások voltak, merőben mások, s a régi hangulatot soha többé nem tudtam fölidézni magamban. Szívdobogva mentem, ahogy vonultunk be csoportosan a díszterembe, egyesek már cigarettával és sétapálcával, hiszen „érett emberekről" volt itt már szó - zakatoló szívvel léptem át a küszöböt. Legalább háromból elhúznak - gombócosodott a rémület a torkomban újra, mert a „vallatás" óta mindennap kegyetlenül viszketett az orrom, a jobb szemem, s ha háromból elhúznak, az nem pótérettségi, az már ismétlés, ami egyszerű számítás szerint azt jelenti, hogy ott már ötből húznak el, mert ott nem kapom meg a magyartételt, és nem lehet olyan szerencsém latinból, mint itt a Pliniusszal volt.

A névsor erősen közeledik hozzám... csak a neveket hallom. Hogy hogyan értek, nem is jut el az értelmembe: Kassay, Komadinovics, Koroknay, no most mondja: Kovalcze ismétlésre utasíttatott... Kurcz, Lebovits, Lefkovics, Lukács...

- Hányból buktam meg? - kérdezem Pilzert.

- Kuss! - rúg belém. - Most én jövök!

- Pilzer, jól érett!

Nyakába borulok.

- Mondd csak, Cinege, én hányból zúgtam el?

- Megőrültél? Te is jó rendű vagy!

- Ugyan, ne viccelj!

- Hát nem hallottad?

Csak a képzeletem működött ennyire, a valóságban jól értem.

- No - jön meg egyszerre a fölényem -, hát nem is húzhattak volna el! Nagy blama lett volna, örezsem, a tanári karra - dagad ki egyszerre a mellem -, hogy egy év végén jó rendűt érettségin csak úgy egyszerűen elvágjanak! Óriási blama! Újságba való botrány!

S ebben volt is valami. Nagyon ki volt „csinálva" ez az érettségi, jellemzően az iskolai életre. Ha becsületesek akartak volna lenni - mindegy, hogy rólam van szó -, háromból meg kellett volna buktatniuk, és magyarból, latinból jelest kellett volna kapnom, viszont a Fischer Petinek jelesen kellett volna érnie, úgy tudott az érettségin. De én jól értem, s ráadásul magyarból, latinból csak kettest kaptam - mert jó rendű voltam nyolcadikban, minden egyéb nem tudásom ellenére -, Fischer Peti pedig csak elégségesen végzett, két hármassal, mert úgy volt az osztályvizsga alapján „beállítva". Nem lehetett kiugrásszerűen feltűnni, mint ahogy általában nem lehet az egész életben - erre lassanként kellett rájönnöm. Minden siker mögött évek, évtizedek hosszú, fáradságos munkája húzódik. Csak aki a mélyre néz, az látja igazán, tisztán, világosan.

S ha most meggondolom, talán nem is voltak annyira igazságtalanok tanáraink, mint akkor, tizennyolc évesen hittük. Annyi ember mégse lehetett annyira tökkelütött és olyan elfogódott hülye. Mérlegelték valószínűleg, hogy Fischer Peti nyolc éven át állandóan rossz tanuló volt, most véletlenül szerencsésen kifogta a tételeket, vagy két hétig jól tanult - ez azonban nem számíthat be döntően a nyolc év igazságos összegezésébe.

S ilyesféle mentett meg engem is a csúfos bukástól, ez húzott ki a csávából.

Akkor még nagy jelentőséget tulajdonítottunk annak, hogy valaki jelesen, jól vagy elégségesen érik. S én itt állok „jól érett” bizonyítványommal anélkül, hogy valaki is látta volna az életben. Mert egyetlen olyan helyzetbe nem kerültem még, hogy be kellett volna mutatnom valakinek is. Pedig ennek már tizenhét éve.

Hát hiába viszketett a jobb szemem meg az orrom! Azóta le is szoktam a jövő kifürkészéséről viszketését illetően - ma már csak a tyúkszememnek hiszek egyedül. Mármint ha fáj, akkor biztos rátapostak. S ez szerintem nagy filozófia, igazi bölcshöz méltó világszemlélet.

A komolyabb megérzéseim ezúttal sem csaltak meg. Soha többet nem láttam együtt a fiúkat. Nemhogy együtt, külön-külön is alig. Azóta hat-nyolccal ha találkoztam a harmincnyolcból.

Az érettségi bankettre, melyet két nap múlva a Városligetben tartottunk, a Gundelnél, a harmada már el sem jött a fiúknak. Pillanatok alatt szétfoszlott, szétszakadt az a nagy összetartás, együvé forrás.

S érdekes módon a barátságok is egyszerre meglazultak, pedig öröknek hittük őket. Így Szigyával, sőt még Cinegével is egyre ritkábban találkoztunk. S megtörtént az ellenkezője is, hogy halálos ellenségek a legjobb barátokká változtak. Mint az én életemben is lesz rá példa. De ez csak később, évek múlva történt. Akkor még ezerkilencszázharminchét nyara volt, nagyon hosszú ideig a legrosszabb nyaram.

Ködkép a jövőről s a valóság

Június vége volt, még két hosszú hónap szeptemberig, pontosan augusztus 31-ig, tizennyolcadik születésnapomig. Ennyit kellett még eltöltenem nevelőanyámnál. Nem is tudom már, hogy miféle kabalasztikus meggondolások és önkínzások, önsanyargatások alapján. Hiszen amit annyira vártam, amihez kötöttem az életem fordulópontját, az érettségi bizonyítvány már a kezemben volt. Hirtelen, azt hiszem, megrémültem az előttem álló jövőtől. Hiszen eddig mindig helyettem intézkedtek, akaratom ellenére ugyan, az igaz, de mégis volt hova lehajtanom a fejem, nagyjából, úgy-ahogy, megtöltöttem a hasam, csak a jobb, az ízesebb falatok hiányoztak az elviselhetetlen egyhangúságban, ha hálóingben, ha Teleki téri bakancsban jártam is, mégis volt azért mit fölvennem, hogy ne ütközzem szemérem elleni vétségbe, mosni is mostak rám, nem kellett tiszta ágyneművel és fehérneművel törődnöm, ha csak kéthetente is, de kaptam tisztát. Az élet gyakorlati kérdései most egyszerre váratlanul nekem szegeződtek. Túl sokat álmodoztam ahhoz, túl eleven volt a képzeletem, hogy el tudjam dönteni határozottan: meg tudok-e vajon birkózni a nehézségekkel? Olyan voltam, mint egy kiskutya, mielőtt első ízben bedobják a vízbe: riadtan szűköl, vinnyog, kapaszkodik kétségbeesetten, mert fogalma sincs arról, mi vár rá. Nem voltam egészen biztos abban, ha minden tanulás nélkül belevetem magam a vízbe, nem merülök-e el végleg, hiszen senki sincs a közelemben, aki segítségemre siethetne. Teljesen új életbe vetem bele magam, ismeretlen, meghódítandó jövőbe, ahol úgyszólván egyetlen ismerős arc sem lesz köröttem. A kutya azonnal úszni kezd, és vidáman kaffog, pancsol a vízben. De vajon én leszek-e olyan tehetséges? Mi gyakorlati érzékem van? - tűnődtem estente, hajnalonta s napközben is rengeteget. Hogy talpraesett voltam az iskolában? Hogy cukrot, rajzlapot, szórakoznivalót és tudományt egyaránt tudtam hasznosítani a magam számára - hogy mindenből csurrant-cseppent valami, ha nem is sok? Igaz-e, amit a suliban mondtak egyesek, hogy a jég hátán is megélek? A jég hátán lehet, de ebben az elképesztően olvasztó katlanban, ami Budapest nyáron? Ha megkérdeztem magamat: hiszel-e magadban? azt mondtam habozás nélkül - igen. Érzed-e, hogy meg tudod majd állni a helyed? - igen, igen - feltétlenül ez volt a válaszom. Hogy hogyan? Tartalmát nem tudtam,

csak ködkép volt, sejtés. Ez bátortalanított kissé, mert akkor még nagyon fiatal voltam, s nem tudtam, nem voltak arról különösebb élményeim, emlékeim, hogy sejtésemben, ösztönömben szinte korlátlanul, az esetek legtöbbjében bízhatok.

Ezért adtam magamnak ezt az újabb, de most már végső terminust, augusztus 31-ét, tizennyolcadik születésnapomat. Addig valahogy meg kell szerveznem, ha csak nagy vonalakban is, új életemet. Érettségi után újra szóba került a pályaválasztásom.

- Döntöttem, nem megyek a tanári pályára, színész leszek.

Nevelőanyám váratlanul nem ellenkezett, pedig minden egyébre számítottam, csak erre nem.

- Jó - mondta egykedvűen -, úgyis állásba kell menned. Majd este jársz valamilyen tanfolyamra.

- Mit tetszik képzelni, meszet ettem vagy bolondgombát? Minek tetszik nézni engem, hogy agyalágyult hülye vagyok? Hiába ejtettek engem szántszándékkal kiskoromban a fejemre, azért nem ment el az egész eszem!

- Hogy beszélsz velem, hát ez a hála? - rikácsolta nevelőanyám.

- Hála, miféle hála, hát azt tetszik képzelni, hogy én nem tudom, mit fizet értem a családom, az apám? Hogy én nem tudok a havi százhúsz pengőről?

- De Gyurka...

- Semmi te és semmi de! Most az egyszer én beszélek - üvöltöttem. - Hiába forgatja annyira azt az álszent szemeit, mert tessék megtudni, hogy tíz éve gyűlölöm ezt a tessékszíveslenniezt, tessékszíveslenniazt nyelvtani szerkezetet, és mától kezdve nem fogom többet használni - tudja meg, hogy maga adhatott volna hálát tizenkét éven át a Jóistennek, akit naponta százszor leráncigál az égből a lábánál fogva, maga adhatott volna hálát, hogy én itt vagyok. Mi a fenét költött rám? Mi? A százhúsz pengőből húszat? Mibe került az a vacak borsópüré meg babfőzelék, amit tizenkét éven át zabáltatott velem? Mi? Tíz év óta nincs egy új holmim, mert mindenben a Frici, a Feri, a Kornél bácsi kinőtt, ócskává vált holmijait kapom meg. Annyit mondhatok, hogy ki ne nyissa addig a száját, amíg ki nem tálalok egészen, ha nem akar ujjat húzni velem. Tizenkét éven át hallgattam, nyeltem éppen eleget, de az igazságot nem lehet belém fojtani, most az egyszer nem torkol le. Nem ijedek meg sem a prakkerétől, sem a pofonjaitól, mert rúgni és harapni én is tudok. A torkába fojtom a szuszt, ha csak egy ujjal is hozzám ér! Kéne, mi, hogy állásba menjek? Hogy úgy elszedje, ellopja tőlem a pénzt, mint a Millnerék tanítási pénzét meg a többit! Hogy én kulizzam magáért meg a drágalátos csemetéjéért, a Friciért, és röhögjön a markába, milyen hülye ez a Gyurka, na, igazán jól balekra vettem - hát tudja meg, ebből nem eszik. Torkig vagyok ezzel az élettel, hiába hápog, hiába veti magára álszenten a keresztet, torkig vagyok magával és az egész pereputtyával. Zabálja csak maga a borsópüréjét, és maga háljon itt, ezen a bűzös nyomortanyán! Engem hagyjon ki eztán a maga kisded játékaiból. Végeztünk egy életre, slussz! Ez az utolsó szavam. S ha az utcán meglát, menjen át a másik oldalra, még azt is tagadja le, hogy valaha ismert! Színész leszek, de azt lesheti, hogy továbbra is belőlem fog élősködni...

- Azt hiszem, be tudnálak hozni az Árvaszékhez írnoknak, Kornél bácsinak van ott még egy-két jó embere. S estente járhatsz valami színiiskolába - mondja közömbösen, minden felindultság nélkül.

Elhűlve nézek nevelőanyámra. Hogy erre ezt mondja? - így, ilyen tárgyilagosan? Ja, persze, kapcsolok, hiszen ebből a nagy vádbeszédből egy szó sem hagyta el az ajkamat, csak bennem zuhogott keresztül egy pillanat alatt. Nem is válaszoltam nevelőanyám csudálatos ötletére, csak nyeltem egyet, és ezzel a jövőmről nem is beszéltünk többet. Még két hónapig igazán

meghagyhatom illúzióiban. Mert ebben a pillanatban minden bátortalanságom elmúlott, ami valahogy még lappangott bennem. Egyszerre megjött a merszem, mert aztán az ő életéért dolgozni, folytatni ezt a rabszolgaságot, igazán nem ettem meszet.

Egy vén szatyor mint jó bőr

Egyik ebédkor kopognak az előszobaajtón. Csak én vagyok otthon, meg a nevelőanyám, Frici valahol tekereg, az albérlők, az ágyról ágyra szálló költöző madarak napi lócitromaikkal vannak elfoglalva a világban. A házmester jön be, kezében forgatva sapkáját. Hatvan év körüli, pókhasú, gömbölyű arcú, pirospozsgás bácsi. A bajusza alatt somolyog.

- Kezét csókolom, naccságos asszony.

- Isten hozta, Laci bácsi, kerüljön csak beljebb. Mi szél hozta ide?

- Hát nem egészen a szél, könyörgöm, a lakók küldtek ide - mondja, míg lenyekken a székre, amit udvariasan alája tolok. - Követségbe gyüttem, könyörgöm.

- Követségbee? De hát miről van szó, Laci bácsi? Magyarázza meg világosabban - türelmetlenkedik nevelőanyám.

- Teccik tudni, a rolettával van baj. Vagy a villannyal, könyörgöm. Mert vagy a rolettát húzzák le, vagy a villanyt óccsák el. Ne tessék félreérteni, könyörgöm, ezt nem én találtam ki, hanem a lakók. Tőlem akár sose húzzák le, hisz én igazán jól elszórakoztam. Tetszik tudni, könyörgöm, öregember vagyok már. De azért a vén kecske is megnyalja ám a sót!

- Még mindig nem értek belőle egy árva szót sem, Laci bácsi.

- Hát, teccik tudni, nem vagyok én olyan finom ember, de hát megpróbálhatom. Tegnap este a gangokról az egész ház végignézte, könyörgöm, ahogy a Frici a Kaprosnéval. Már tessék megbocsátani a szóért, de hát nem tudom másként megmondani, könyörgöm. Én nem mondom, nagyon élveztem, oda is könyököltem az ablakba, de az asszony elráncigált. Nem hagy az élni, könyörgöm, még velem is végigcsináltatta volna, mert az még egy olyan jóvérű asszony, hogy ott ette volna meg a fene, ahol van. Persze hiába dörgölődzött hozzám, hogy apikám így, apikám úgy, engem már ő nem tud felnógatni, felhergelni. Nálam már nincs naponta feltámadás a gatyában, könyörgöm. Talán a Kaprosné, nem mondom. Mókás figurákat csináltak, könyörgöm, de hát, tetszik tudni, a többi lakóknak más a véleményük, álszentek, könyörgöm. Ezért tessék megmondani nekik, hogy máskor, amikor, könyörgöm, húzzák le a rolettát, vagy óccsák el a villanyt, mert különben kihívják a rendőrséget. Engem nem zavar, könyörgöm, engem akár be is hívhatnak, hehehe... nem mondom, jó kis móka volna, jó hús, könyörgöm, ez a Kaprosné, jó bőr, hehehe... - s megnyalta a szája szélét, jelentőségteljesen csettintve hozzá.

Nevelőanyám csak hápogott, szóhoz se tudott jutni. Csak amikor kiment a Laci bácsi, akkor tört ki, de bizony elég „krucifántosan".

- Hogy az a hétszentséges istennyila csapjon belé ebbe a büdös, rohadt, ringyó, cafat, kurva Kaprosnéba! Elcsábította az én Fricikémet ez a bestia, bár döglött volna meg az anyja hasában, mielőtt a világra kiszarta! Ezt csinálták az én tisztességes házamból! A rosseb ette volna meg, valahány nő van a világon, mind utolsó cafka, szemét ringyó! Hogy az a jóságos ég szakadna le rája, de jöjjön csak haza, úgy rúgom, hogy szétszáll, hogy az anyja büdös valagában találja magát, késsel se vakarják ki onnan! Cafat, ringyó, ribanc! Kuplerájt csinál a lakásomból, úgy kivágom innen, mint a taknyot! Senkiházi, szarházi, utcasarki bárcás kurva! -

záporoztak belőle a szitkok még félóráig, ilyen hangnemben. Csapkodott, tört, dúlt-fúlt haragjában. S én pillanatnyilag meg sem tudtam lógni, nem volt semmi ürügyem rá. No, szép kis rózsafüzér ez esti ájtatosság és a holnap reggeli áldozás előtt - gondoltam magamban kajánul, kárörvendve, bár semmi új nem volt benne számomra, hiszen tíz-tizenkét év óta hallottam, szinte naponta, ugyanazt a szöveget, szóról szóra, csak a nevek változtak, hol Marcsát, hol valami szomszédasszonyt ócsárolva - mármint hogy ki feküdte meg éppen a gyomrát, „ki volt a begyében".

S aztán még a Kaprosnén is tűnődtem. A Frici ezzel az éltes nővel? Megnéztem a bejelentőjét: 28 éves volt. Majdnem vénasszony! Majdnem megpukkadtam a dühtől akkoriban, ha valakire azt mondták, milyen fiatalon halt meg - alig volt hatvanéves! Hatvan év az nekik fiatal? Hiszen már a húsz év is öreg! Mérhetetlenül öreg! Lázadoztam magamban az igazságtalanságokért. Csak a tizennyolc éves ember fiatal! A Kaprosné is már egy vén szatyor! Jó bőr! Jó hús? Mi a fenére mondta ezt a házmester? Hát a hálóingben nem volt valami gusztusos látvány. Igaz, hogy gyűlöltem is a hálóinget, mert nevelőanyám is abban járt-kelt reggelente nagy hasával, szétment idomaival számtalanszor a lakásban. És ahogy ezen tűnődtem, már rohantam is a vécébe, mert öklendezni kezdtem arra a gondolatra, hogy nekem kellene Kaprosnéval figurákat csinálni.

Közbevetett gondolatok nyelvünk egyes szavairól

Már előre dörzsöltem a kezem, hogy milyen cirkusz lesz, könyörgöm, estére a Kaprosnéval, könyörgöm. Mert ez a marhaság mindig megvolt bennem, hogy azonnal átvettem a mások szavajárását. Ha Szigyával voltam, én is menthetetlenül azt daráltam: „aszongyahogy aszongya", a Cinegével állandóan „csuda klassz"-oztam, azt mondtam, hogy: „izé, limonádé, evidens, bagatell, mütyür, cucc, akarom mondani izé" - százával használtam mindig a folyóbeszédben, az élőbeszédben ezeket a henye szólásokat, divatos szavakat, nem félve attól, hogy megrontják helyes nyelvérzékemet. Beszélni soha nem beszéltem szépen, korrektül magyarul, mert nem hiszem, hogy egy írónak ilyen élettől elvonatkoztatottnak kell lennie. Bánom is én, rójanak meg úton-útfélen ahogy ma is számtalanszor teszik, azért tudok olyan szépen, jól, helyesen írni magyarul, mint bárki, aki kijavít, nyelvtani prédikációkat tart nekem. Vallom, hitet teszek amellett, hogy minden beletartozik egy nyelvbe és így az irodalomba is, a zsargon éppúgy, mint azok a szavak, melyek egyes szótárakban „aljas", „közönséges" címkét, jelzést kapnak. Ezek az „illetlen" szavak is hozzátartoznak a nyelvhez, hiszen milliók használják naponta százszor is, mindenki ismeri. A legszívesebben kiírtam volna eddig is valamennyit - csak a szemforgatók, a keneteskedők, a farizeusok botránkoznának meg rajta. Mért durvák, mért útszéliek, mért illetlenek, mért társaságba nem valók, miért mocskosak ezek a szavak, kifejezések, miért lenézettek, trágárak, kocsisszájba valók csupán?

Kár elszegényíteni csodálatos nyelvünket. Természetesen nem unos-untalan, hűbelebalázs módjára kívánom a használatukat, de vannak olyan esetek, amikor egy helyzet, egy alak igazi jellemzéséhez feltétlenül hozzátartoznak, nélkülük hamis, őszintétlen az ábrázolás. Mert ha nevelőanyám Kaprosné elleni kifakadását nem írom le szó szerint, sok elsikkad a jelleméből, arcképéből. Ami élővé, emberivé teszi. Lám, ide jutottam el, aki hetedikes, nyolcadikos korában még befogta ilyen szavakra a fülét, és istenkáromlásnak hitte. S ez fejlődésemnek nem szervetlen része, nem csekély útja. Bizonyíték arra, hogy le lehet küzdeni, le lehet rombolni a társadalom álságait, képmutató hazugságait. S az is igaz, hogy ő így beszélt, de ha én ekkoriban már kiejtettem szórakozottságból néha egy-egy ilyen szót, ha véletlenül kicsúszott a számon, tüstént rám támadt:

- Olyat ütök a szádra, hogy mindjárt kiköpöd a fogaid! Kitől tanulod ezeket? Mi? Ki ne merj még egyszer ilyet mondani, mert véresre verem a szádat! Nem szégyelled magad?

És én csak örökké „nagydolgozni” meg „kisdolgozni” jártam a vécére, amin sokat tűnődtem, hogy mi ez? Hát gyár vagyok én? Egy külön nagydolog- meg kisdolog-gyár? A szép magyar szavak helyett rendkívül ízléstelennek tartottam és tartom ma is az ilyesféle kifejezéseket. És az nem igaz, hogy erről nem szabad és nem lehet írni. Akkor tényleg csak rózsákról, csillagokról, hóról lehetne írni, meg őzekről, egy életen át.

Nagyon elvisz 1937 nyarától, de e kisded eszmefuttatáshoz hozzátartozik, talán ez is volt az érlelője, elindítója, ezért ideiktatom be egy későbbi élményemet. 1952-ben lektoráltam a Szépirodalmi kiadónak egy regényt. A szerzőnő egy helyütt a következőket írta, szorul szóra: „Furcsa, sohasem hallott kifejezések hagyták el imádott fiacskája bájos, eladdig rózsás ajkait, amint kispajtásával, Petikével társalgott a konyha küszöbén. Ezek a szavak szöget ütöttek a fejébe, bement az ebédlőbe, leemelte a könyvespolcról a Czuczor-Fogarassy-féle értelmező szótár odavágó köteteit, és rémülten vette észre, hogy fiacskája közönséges, illetlen kifejezéseket használ. Szívébe anyai félelem nyilallott.” Ehhez még csak a következőket kell tudni: ez az édesanya hatvanöt éves volt és tanítónő - a szerző szerint. Hatvan év alatt - mert késői gyereke volt a kicsike - nem volt alkalma hallani egyszer sem, mindvégig Magyarországon élve, ezeket a szavakat. Olyannyira, hogy csak a Czuczor-Fogarassy nagyszótár tudta megmagyarázni neki az értelmüket. Hát én ebben nem hiszek, mert még valószínűleg a szent életű Árpádházi Margit a Nyulak szigetén és Szent Imre is tudta, ismerte a liliommal együtt, mert meg vagyok győződve, hogy ezek változtak, legalábbis kiejtésben, évszázadok alatt a legkevesebbet. Hiszen bizonyára akkor is éltek, káromkodtak az emberek, mert akkor is voltak kocsisok, ha esetleg nem is így hívták őket, de a műfaj, az intézmény „fel volt már találva”.

S még valamit. Bizonyos kifejezéseknek teljesen egy értelmük van, bármivel is helyettesítem be őket. Azt hiszem, ez a kifejezések zenéjével, lejtésével magyarázható. Valószínűleg azonos azzal, ahogy egyes zenei hangcsoportok vidámságot vagy gyászt, örömet vagy bánatot fejeznek ki, illetve ébresztenek a hallgatóban - ez a kísérőzenék titka, fortélya. Így például ha két szép, esztétikailag gyönyörű tartalmú szót veszek, mondjuk, legyen az egyik: *tavasz*, a másik: *hajnal*, amik mögé annyi felemelő szépség társul: virágzó zöld ágak, selymes suhogású szél, ifjúság, szerelem, smaragdos pázsitok, a föld megrészegítő, megújuló és megújító illata - s aztán: gyöngyházfényű szürkület, azúrosodó egek, hótiszta bárányfelhők, ébredő fények, a világosság áradó zuhatagai, pacsirták dala s száz egyéb, ilyesféle hangulatot felidéző szót sorolhatnék fel - s mégis, ha ezt a két szót a következő módon kapcsolom egymással: *tavasz a hajnalodba* vagy ellenkezőleg: *hajnal a tavaszodba*, érzésem szerint mégis mindenkinek egy képet, egy értelmet jelent, villant fel, mert az ember önkéntelenül „lefordítja” magyarra, egy már milliószor hallott kifejezésre.

S ez, azt hiszem, rámutat arra is, hogy nem a szavakkal van a hiba sohasem. Hanem azzal, amit a képzeletünk hozzáfűz, vagy akar fűzni. S ez megfordítva is kell hogy álljon: a „legszennyesebb” szavak megfelelően alkalmazva sokszor áhítatot is jelenthetnének, illetve elveszítenék „trágár” értelmüket, mint ahogy erre is van példa.

Mindenről szabad beszélni, írni, de módjával, a maga helyén. S ez a kis értekezés, akármennyire mai felfogásomat tükrözi is, mégis szervesen idekívánkozott, mert ekkoriban határoztam el, hogy kiirtom magamból ezt a hülye, hamis, embertelen, rám kényszerített és belém beszélt képmutatást. Mely, azt hiszem, meglepően sikerült is. És azt hiszem, nem is emberré lételem és írói kifejezőképességem kárára, hátrányára.

Váratlanul inspekciós leszek egy pinceajtóban

Elég az hozzá, hogy eme emlékezetes este megyek haza. Kik ülnek az előszobában, ahogy benyitok, mint nevelőanyám és Kaprosné. Hű, korán jöttem haza, most van a haddelhadd, már iszkirolnék is vissza, de egy mondat megállít:

- Akkor már akár holnap el is kezdhetjük, édes Jucikám - mosolyog nevelőanyám.

- Meglátod, minden pazarul fog menni, Jolikám!

Elhűlve hallgatom. Mi ez? A nagy szétrúgás helyett összepuszizkodtak? Nevelőanyám mézes-mázos szavaival kenegeti Kaprosnét.

- Bennem megbízhatsz, Jucikám. Amit én mondok, az olyan, mint a szentírás. Mérget vehetsz be rá! Olyan igaz, mint hogy itt ülünk. De a Fricit is bevesszük az üzletbe. Zsákvarróüzletet nyitunk a Jucikával - veti oda nekem, aki értetlenül, kérdően felvont szemöldökkel hallgatom őket.

Nem mondom, elég nagy pálfordulás dél óta. Minden meg van bocsátva, legföljebb eztán lehúzzák a rolót, vagy „leóccsák" a villanyt. Esetleg a házmester is bejön, hátulról, négykézláb.

- Persze hogy Frici is benne lesz. Más az, ha egy jó fellépésű férfi jár tárgyalni. Ha látják, hogy férfi is van a háznál.

- A Juci meg a Pisti bent alszik nálam - mondja nevelőanyám -, amikor itt vannak, és nem az uradnál.

Tehát a cirkuszi mutatványosok után zsákosok is leszünk - röhögök magamban. Fog itt dőlni a pénz dögivel. Én állásban, itt a menhely, az is jól hoz, a szobaurak, akik a valóságban ugyan ágyrajárók - zsákvarroda meg a kifőzés, aminek a gondolatával nevelőanyám szintén foglalkozik.

Másnap kivettek egy üres pincehelyiséget a szomszédos Viola utcában. Ide lecipeltük nevelőanyám varrógépét, és megindult a nagybani zsákvarrás. Hogy ki varrt, hogy varrt, nem tudom felidézni már pontosan. Csak azt tudom, hogy naponta voltak otthon a veszekedések, civakodások, kiabálások, fenyegetődzések, elég cigány módra, mert ugyanannyiszor ki is békültek, Frici volt az összebékítő angyal.

Én csak arra emlékszem, hogy rengeteg időt kellett lent ülnöm a pincében, amíg ők az árut vitték vagy hozták. Nekem kellett volna a megrendelőket fogadni, de azok soha nem jöttek, amikor én voltam ott. Inspekción - mondta előkelően nevelőanyám.

Ültem lent fél napokon át, helyesebben az ajtajában napoztam, mert ott nem volt olyan hideg, mint a kőpadlós, nyáron is dermesztő pincében. Mert már akkor is meglehetősen érzékeny voltam hidegre, melegre egyaránt, ami évek múlva egész beteges félelemmé, őrjöngéssé fokozódott bennem hovatovább.

Ültem, és szinte állandóan Kosztolányit olvastam, amit azóta is magamnál tartottam a februári nagy élmény óta, a Fővárosi Könyvtárból. S ekkor már volt egy nagy Kosztolányi-képem is, meg egy csinos kis könyvecském, a *Zsivajgó természet*. Ezt a kettőt ajándékba hozta egy ügynök a Révai kiadótól, mert az a „javulást kívánó" űrlap, amit kivágtam és beküldtem a Pesti Hírlapból, tulajdonképpen ezt szolgálta, előfizetés-gyűjtésre „ment ki". Nevelőanyám nem volt hajlandó előfizetni a tizenkét kötetes sorozatra, hiszen úgysem olvasott, viszont, minthogy otthagyták ezeket ajándékba, én azonnal birtokomba vettem őket. Pedig a „könyves-polcra" igazán ráfért volna ez a „sorozat" Kosztolányi. Ráfért volna - szó szerint és képletesen is. Ott tátongott üresen, csak egy halom Pesti Hírlap Vasárnapja, néhány régi naptár hevert a két polcon, néhány Pesti Hírlap sárga könyve, pár szám a Nagy Háború Írásban és Képben folyóiratból. Egy-két Tolnai-kiadvány: *Utazás a rejtelmes Tibetben* és a Tolnai lexikon első

kötete az *A-Bad*, ami minden könyvtárban megvolt. A folytatása, az már nem, mert csak az elsőt adták ingyen.

Könyvtárunk dísze, a Herczeg Ferenc-sorozat, amihez nem volt szabad hozzá se nyúlnom, jobbára a „zaciban üdült” - mert akkoriban még könyveket is vettek be.

Ültem a Kosztolányi mellett, álmodozva. A nagy februári élmény óta nem mertem verset írni. Észrevettem, mennyire rosszak, nyelvben, kifejezésben, témában egyaránt. Nem őszinték, nem arról szólnak, amiről szeretnék írni - azaz csak azóta szerettem volna. A *Hajnali részegség* élménye felejthetetlenül élt bennem, azt szinte nem is mertem olvasni akkoriban, s az újonnan megismert versei közül akkor főleg a *Szegény kis gyermek panaszai* fogtak meg. Könyv nélkül tudtam a *Mostan színes tintákról álmodom*, *Menj, kisgyerek, most vége ennek is* nagyobb részét. Mert sok mindent nem szerettem benne. Nem szólt hozzám, hiába olvastam százszor meg százszor újra - nem lett élményem. Akkor még azt hittem, hogy egy nagy író vagy jó író vagy akár csak író minden írásának egyforma hatást kell gyakorolnia rám, különben - ha nem érzem ugyanazt - menthetetlenül bennem van a hiba. Még csak sokára tanultam meg, hogy az ízlés egyben válogatást is jelent. Mondd meg, mi tetszik, és nagyjából megmondom, ki vagy. Azt is szerettem, hogy

> Én öngyilkos leszek, mondom kesergőn,
> Csak nézzen rám valaki görbe szemmel,
> Úgy felkötöm magam a városerdőn,
> Vagy revolverrel, mint sok más nagyember.

Ilyenkor könnybe lábadt a szemem, keservesen sírtam, mert úgy éreztem, mintha énbelőlem szólna ez a vers, az én bajaimról, hangulataimról beszélne. Öntudatlanul, úgy találtam rá, mint a vak tyúk a szemre - sejtettem, éreztem, amire később tudatosan döbbentem rá, hogy azaz igazi író, aki arról és úgy beszél, ami az én problémám is, aki helyettem szövegez meg, helyettem mond ki dolgokat, s ami csak addig ködösen úszkált bennem, annak ad véglegesnek ható kifejezést, megrázó, velőmbe, valómba markoló megfogalmazást.

Közbevetett tanulmány a hazugságról

Mielőtt továbbmennék, valamelyest ragaszkodni próbálva az események sorrendjéhez, a térbeli időhöz, bocsánatot kell kérnem az olvasótól. Egyre inkább azt érzem, hogy nem én írom a könyvet - a könyv ír engem. Egyre inkább beleúszik a kor, a társadalom, mármint az emberek, akik körülvettek, akiket ismertem, s ezek, mint a későbbiekben látni fogjuk - meglehetősen különböző rétegűek voltak; egyre inkább fölmerülnek bennem a kor problémái, amik, most látom csak, hogy engem is mennyire izgattak és izgatnak, hiába menekültem előlük struccpolitikával annyi éven át a homokba: a tengerekbe, a csillagokba, a felhőkbe dugva a fejem. Annyi éven át űztem, hajszoltam a Szépséget, nagy, hatalmas, mennyei, költői vadászatokon, az esztétikailag szépet, gyönyörűt, csodálatosat; megszállottan, őrületszerűen, eszelősen - azt is teljes hittel és igaz szívvel, szenvedélyesen, tántoríthatatlanul, mint eddig mindent az életben. Az álmodozásba menekültem, ködpaplanokba takaródzva, csillagokat és tavaszokat, egyre szebb képzelettársítású és jelzőjű hajnalokat, habos felhőket reggelizve, mint mások a tejszínhabos kávét kuglóffal, kaláccsal - míg közben, amíg rettenetesen korgott a gyomrom, mert már tíz-tizenöt éve nem reggeliztem egyfolytában, láttam, hogy milyen az élet, mert én aztán igazán a bőrömön tapasztaltam, hogy minden csak látszat és hazugság. Millió-millió hazugság átláthatatlan szövevénye. De ezekről később, részletesebben, mert akkor még nem tudtam pontosan. Valamit éreztem, sejtettem belőle, de gyakorlatlan voltam.

Két-három embert ismertem közelebbről, s akkor még azt hittem, ezek kivételek. Vagy annyira kivételes eset volt a nevelőanyám? A nevelőanyám, aki reggel áldozott, délben ocsmányul káromkodva lehétszentségelte a Kaprosnét, hogy azonnal kirúgja, s este a legjobb barátnők voltak már, mert pénz állt a házhoz belőle: akkor már nem volt baj a „Fricikém" tönkretétele, elcsábítása, akkor már valuta volt a férfiassága, aranytőke, mézesmadzag. Szembe édes kis barátnémnak nevezte, de a háta mögött kígyót-békát kiabált rá, magában továbbra is csak kurva volt, büdös ribanc, de aki pillanatnyilag „letejelt" a számára, mint a fejőstehén. S mikor nem ment a bolt, szembe is utolsó kurva lett megint, és ő a mártír, glóriával a feje körül, akit mindenki kihasznál, a jóhiszeműségét, az emberszeretetét, a segíteni akarását. És ez az egész cirkuszi komédia alig egy hónap alatt játszódott le.

Azt már kezdtem érezni, hogy a hazugság úgy hozzátartozik az élethez, mint az emberhez a bőr, a száj. Még süketnémákat is hallottam, láttam később hazudni. Nemcsak nyelvvel lehet, érzésekkel, tettekkel, gondolatokkal is. S ezzel mindannyian úgy vagyunk, mint a „nem szabad" szavakkal. Naponta százszor mondunk mást barátainknak, feletteseinknek, ellenségeinknek, az egész világnak, mint amit érzünk, hiszünk, vallunk, mint ami a meggyőződésünk. Én se voltam és nem vagyok ma sem kivétel. Különben nem tudnék élni. A hazugság olyan, mint a levegő. Csak a hiányát vesszük észre, a rémületet, amikor az ember arra gondol: na, mi lenne, ha most egy hétig következetesen mindenben mindenkinek igazat kellene mondanom? Nem volna egy barátom, a szeretőm szó nélkül faképnél hagyna, ember nem állna szóba velem, bebörtönöznének, kivégeznének. Az emberek külön-külön és összességük, a társadalom sem tűrné meg magában azt az embert, aki meg akarná reformálni az életet. Krisztust is ezért feszítették keresztre. S valljuk be, nem is lehetne így élni, őszintén, kitárulkozva a világnak és az embereknek. Az élet elveszítené érdekességét és értelmét. Azt a nagy szórakozási lehetőséget és játékot, hogy ki mennyire mérés tud belátni a hazugságok mögé, mennyire tud eligazodni az őszintétlenségek útvesztőin, mennyire látja meg a festett arcok és kulisszák mögött a lelkek, jellemek igazságát, az élet rugóit és mélységeit. Hajdan sok mindenben hittem, távoli utazásokban, kalandokban, amik széppé tehetik az életet, érdekessé, izgalmassá - ma már azt látom, Pesten vagy akár Piripócson is lehet érdekesebb életet élni, mint a Riviérán vagy bárhol a világ híres tájain, nemzetközi szélhámosok, váltakozó szerelmek, eltűnő-felzizegő pénzek között tobzódva, állandó feszültségek, izgalmak, váratlan lehetőségek árnyékában - lehet Pesten is így élni, mert egy cipész, egy utcaseprő kifürkészése, kitapogatása, megismerése izgalmasabb lehet egy gyémánttolvaj elfogásánál. Még kalandorokat is megismertem később, s közelebbről pontosan olyanok voltak, mint te vagy én. Emberek.

Hazudtam. Tíz éven át voltam lírai, „alanyi" költő, érdekes elképzelésű, kezdő író, írótanonc Magyarországon. 1939-től 1948-ig száz-százötven verset írtam, nem egy közülük maradandó, mert véletlenül - akkori szándékom ellenére - beléjük csúszott az ember. Az *Anna Kovalczé*-ra, a *Játékos ifjúság*-ra, a *Gyermeket talán*-ra gondolok. Különben hazudtam, azaz: nem mondtam igazat. „Mondj igazat, és betörik a fejed" - bevallom, féltettem a fejem. A költészetet illetően akkoriban Arany *Vojtina ars poétikájá*-nak világszemlélete alapján álltam. *„Nem a való hát, annak égi mása..."* tehát a valót átszűrtem légies tündérekre, árnyképszerű, ködből szőtt emberekre, melyek inkább finom metszetekhez hasonlítottak régi, pompás könyvekben, mintsem igazi, élő emberekhez - átlényegítettem széllé, ősszé, tavasszá, csillagokká, őzekké - szépen hangzó, szép tartalmú, de alapjában mégis semmitmondó szócsoportokká, melyek inkább a dekorációs munkához hasonlítottak, mintsem az igazi nagy festészethez. Egy plakát, egy könyvcímlap esztétikailag szebb lehet, mint egy Gauguin-, egy Van Gogh- vagy akár egy Renoir-kép, de azt mégis másnapra elfelejtem, s ezek egy életen át elkísérnek. Ezeket az „Ifjúkori műveimet" - minden írásomat ifjúkorinak vallok, amiket 1954-ig írtam - mégsem tartom hazugoknak, rosszaknak. Azért valamit kifejeztek, sok lelkes olvasójuk is volt, hatot-

tak, és még ma is hatnak emberekre - tehát hozzájárultam általuk, hogy egyesek emelkedettebben lássák a világot, hozzátettem valami többletet az életükhöz. S ez már az írói hivatásnak tulajdonképpeni, majdnemi betöltése. Valamit kifejeztem, de nem magamat. S ez volt az én súlyos tévedésem. Amikor írtam, nem magamat adtam, hanem egy elképzelt, kiegyensúlyozott, boldog, tiszta ember képzelgéseit fogalmaztam meg. Szigorúan az Arany János-i recept szerint járva el. S akkor valóban ilyen is voltam, mint a későbbiekben látni fogjuk, megtagadtam, elfelejtettem a múltamat. „Erről nem beszélünk" - ragasztottam rá egy szép címkét, és betettem az érettségi bizonyítvány és az iskolai értesítők közé, amikre sosem volt azóta szükségem, tehát soha nem is került a kezembe.

Hosszú évekkel később hirtelen megdöbbentett egy vers. Már addig is ismertem, de akkor a lényege vágott szíven. Rengeteg mindent felborított bennem. *„Te jól tudod, a költő sose lódít: az igazai mondd, ne csak a valódit"* belém nyilallott, szöget ütött a fejembe ez a néhány József Attila-i sor, s egyszerre úgy éreztem, felrúgja, semmivé teszi az Arany János-i megfogalmazást. S akármilyen nagy művész is Arany János, bármennyire sokat is köszönhetek neki, mint valamennyien, magyar nyelvünk hajlékonyságáért, pompás kifejezőképességéért, a József Attilából kicsapó, lemeztelenedő ember nagyobb élményem volt. Az a rengeteg megfogalmazás, amit helyettem is kimondott - s egyszerre csak éreztem, hogy mert emberileg többet jelent, művészi célkitűzéseimre is találóbb az ő megfogalmazása a költészet lényegéről. Ez után a válság után hat évig, 1948 őszétől 1954 januárjáig egyetlen eredeti sort sem tudtam leírni, mert a régi világ összeroppant bennem, de még az újhoz nem találtam meg az utat, a magam, a látottak, az átéltek kifejezéséhez. Ez az önarckép első ilyen irányú kísérletem, mely, szeretném azt hinni, talán több is már csak kísérletnél. *„Szeretném magam megmutatni, hogy látva lássanak"* - mondotta *Ady*, aki szintén döntő élményem volt új látásmódom kialakulásához, de én helyesbítve írom, a sokak, az annyiak tanítványa már annyira haladt, hogy minduntalan kijavítja a Mestereit: szeretném magamat megmutatni, hogy magára ismerjen belőlem minden ember. És a hazugot is mondom, az élet égi mását is, az igazság és a valódi mellett, mert csak így derül ki, hogy mi az igazság, mi az élet voltaképpen.

Érzékelhető módon megtudom, mi a Nirvána

Ültem a Viola utcai pince ajtajában, vártam a megrendelőket és az őszt. Az utóbbit jobban vártam, de egyik sem jött. Nagyon a Kosztolányi *Szegény kisgyermek panaszai* hatása alatt telt ez a nyaram. S rémlett bennem, gomolygott már valami, hogy magamról kellene írnom, az én kis keserves életemről. Álmodozás közben címeket találtam ki: *Egy törvénytelen, árva kisgyermek panaszai* - nem, helyesebb, találóbb: keservei. Vagy *Törvényen kívül* - nem jó, ez olyan Pesti-hírlap-sárgaregényes. A *Társadalom kitaszítottja?* - Elvetettem. Mit ismerek én még az életből? Vannak egyéni kis sérelmeim, és ismerek, úgy-ahogy, 3-4 embert. Ez kevés, nem elég. Előbb élni kell. A Kosztolányi-matiné óta egyetlen verset sem írtam. Szégyelltem magam, mert semmi kis kezdetlegességek voltak Kosztolányi versei mellett. Nagyon szégyelltem a *Bilincsek éneké*-t is, ami közben megjelent nyomtatásban, Kovalcze György aláírással. Semmi öröm nem volt bennem, csak hányinger, hogy rossz, rossz és rossz. Még abban a vacak lapban is minden jobb nála. Undorodtam az egész gyűjteménytől. Narancssárga színű, ízléstelen rajzú címlapján egy vágtató fiatal költő magasba lobogtatta versét. S mögötte kelt fel a nap, szétszórva évszázados, tölgyfavastag sugarait.

Egy nap olvastam a Pesti Hírlap apróhirdetései között: „Figyelem, fiatal írók, figyelem! Mellőzve vagytok? Elnyomnak benneteket? Keressetek fel bennünket bizalommal! Nálunk nincs elsikkasztott kézirat, minden írás megjelenik!" Mellette a cím, a fogadónap. A vállalko-

zó szellem sohasem hiányzott belőlem, hát fölmentem. Hatalmas fejű, nagy művészkalapú ember fogadott - kalapját hátralökte a feje búbján, mint ez mindennapos volt az akkori amerikai filmekben - Léthy Ernő, a szerkesztő. Megmutatta a lap régi számait. Addig öt jelent meg. Egy csomó vers ugyanaz volt valamennyiben.

- Ez meg ki? Ki ez a Hegedős Ernő?

- Hogy ki? Azt kérdezi, hogy ki? No, mindjárt megtudja! Olvassa csak ezeket a verseket! Ady óta nem volt ilyen költő, mint ez a Hegedős Ernő! Figyeljen csak ide: Hitvallás minden szenvedők számára - s itt felém bökött -, a maga számára is, fiatalember, fiatal barátom - s egy szuszra nekidurálta magát.

Fuvolázva kezdte, de egy perc múlva már rikoltozta úgy, hogy kissé próbáltam elhúzódni, mert majd beszakadt a dobhártyám:

Nagy dalok jönnek mostan,
Zord idők szárnyán hordtan
Berikoltom fülekbe
Üt az Óra - tettekre!
Rés szakadt az álmunkba,
Ébredjünk fel magunkra!
E napok, forrongása, -
Az aluvó fordulása.
Csak percnyi az ocsudás,
S jön a fájó álmodás.

Kínzókamra eme lét,
Halálnak a menedék.
Balga, meddő gyötrődés! -
Jöjjön el a nem-levés!
Nincsen bűn, csak bűnhődés! -

Jó: a meg nem születés!
Menjünk el innen,
Sorjában szép csendesen!
Ne maradjon vissza más, -
Bús álmunk, egy sóhajtás!

Nem tudtam tovább figyelni, de csak mondta, mondta. Néhányszor fel akartam emelkedni, mindannyiszor erélyesen visszanyomott.

- Most jön még a java, ezt hallgassa! A Nirvána himnusza! - kommentálta egy-egy strófából felmerülve.

Hajh mi egy emberi élet?!
Öröknek ó, ne gondoljad!
Olyan csupán, mint a virág,
Bimbózik, virul, s elfonnyad!

Minden, de minden múlandó!
Ami ma megcsodált nagyság,
Holnapra semmivé foszlik,
A múlt nagyját ma kacagnák!

- Óriási, ugye? Ilyenekről még senki nem írt! Így még nem fogalmaztak meg semmit, mint ez a Hegedős Ernő! Na de ami eztán jön!

Eljön-e valaha a kor,
Mikor az egész Ember'ség
Öntudatra ébredve,
E létből kimenekedék?!...

S elhagyatva, némán végzi
Örök útját e sárkorong, -
Miközben a látott drámák
S borzalmak emlékin borong!

- Remekmű, fiatalember, remekmű! Ilyeneket írjon, ha tud! Ezért van ez minden számban. Ki kell pusztítanunk az emberiséget! Ne szülessen többet egy ember se! Le kell mondani minden embernek a szerelemről! Na, milyen költő vagyok? Mert magának, fiatal barátom, csakis magának elárulhatom, hogy én vagyok e Hegedős Ernő, az én írói nevem! Ernő-Ernő. Hegedős Ernő - Léthy Ernő - ki gondolna erre az összefüggésre?

A meglepetéstől nem tudtam szóhoz jutni, s már záporoztak is a szavai tovább:

- Ez nagy kitüntetés ám! Velem egy lapban jelenhet meg! - s hirtelen bizalmasan hozzám hajolt. - Hány verssel akar megjelenni? És hol: az elején, a középen vagy hátul?

- De kérem, még el sem tetszett olvasni - kockáztattam meg bátortalanul.

- Nem tesz semmit, fiatal barátom! Én úgysem olvasom el, legyen nyugodt, nem hagyom magam befolyásoltatni mindenféle vacakkal a fejlődésemben. Majd a nyomdászok elolvassák, amikor kiszedik - az ő dolguk. Egy vers megjelenéséhez tíz, kettőhöz tizenhat, háromhoz húsz előfizető aláírása szükséges. Látja, hogy nagyban olcsóbb. Egy szám ára négy pengő. Előre fizetendő.

- De kérem, én nem tudok...

- Maga, fiatal barátom, szimpatikus nekem, mert látom, tetszenek a verseim. Lehozok egy versét, ha hoz 6-8 előfizetőt. Látja, nem egy rideg üzletemberrel áll, illetve ül szemközt, hiszen én szerkesztő vagyok, lehet velem alkudni...

Hirtelen csengett a telefon:

- Te vagy az, Mucuskám! Mért zavarsz szerkesztés közben? Jó, jó, azonnal megyek. Mit vettél vacsorára? Szalámit mért nem és szardíniát? De fűtsél be... ágyazz is meg... nagyon vágyakozik már utánad a te kicsi fiúkád... Nem is egyszer, mucuskám, háromszor, mint tegnap éjjel... Jó, konyakot azt én viszek, még annyi pénzem van... Halló... Mindjárt indulok... A fürdőszobába is gyújts be, Mucuskám... előbb megfürdünk... Jaj, ha most itt volnál... Na, rohanok már... Millió puszi... oda is... Csók még egyszer...

Letette a kagylót.

- Megbocsát, de mennem kell. Ha akar, elkísérhet. - Nagy lelkesedéssel beszélt végig az úton Hegedős Ernő műveiről, hitvallásáról. Némán, lehajtott fejjel bandukoltam mellette.

- Akkor majd hozza fel az előfizetőívet aláírva. És ne felejtse el: Nirvána! Kipusztítani a földről az embert! Lemondani az örömről, a jólétről, a kéjről. Tegye magáévá Hegedős Ernő hitvallását, propagálja mindenfelé, toborozzon minél több hívet neki! A viszontlátásra, nagyon örvendtem, fiatal barátom!

Elhűlve néztem utána az Andrássy úton, ahogy bement egy sötét kapualjba. Ő a hülye vagy én?

Amikor megérkezett a lap, hányingerrel forgattam. Legszívesebben kitéptem volna belőle a versemet. S aztán, hogy közeledtünk az őszhöz, elmenésem dátumához, annyival kevesebbszer gondoltam irodalmi terveimre. A Gaál Béla-féle filmszínésziskola hirdetményei már megjelentek, és én is nekilódultam, hogy valóra váltsam álmaimat, hogy mielőbb meghódítom a világot jelentő mozivásznat.

Augusztus utolsó napjai

Egy-két embert avattam csak bele terveimbe, hogy otthagyom, ott kell hagynom nevelőanyámat, mert tönkretesz, megfojt, lehúz az az élet, az ő élete. Egy délben fönt voltam Ruzsbatzkyéknál, annál a fiúnál, akivel együtt ministráltam a szervitáknál, s aki a Sauvageot-szótáramat őrizte. Ahogy jövök ki tőlük, egyszerre csak azt veszem észre, hogy három arc hajol fölém, vizes borogatást tesznek a szívemre, és egy kiflit tömködnek a számba, meg egy pohár tejet diktálnak belém. Az ajtajukban összeestem az éhségtől. Hiszen már közel tíz éve soha nem reggeliztem, inkább vizet vedeltem folyton a fölözött tej helyett, melytől, ha csak láttam is, öklendezni kezdtem, annyira elfogott az undor.

- Még szerencse, hogy nem a lépcsőn ájult el, mert ott halálos is lehetett volna - sopánkodott Ruzsbatzky néni. Meredek csigalépcső vezetett fel hozzájuk, borotvaéles szegélyekkel.

Ott tartottak ebédre, és Ruzsbatzky néni megígérte, hogy amennyit tud, segít rajtam ő is.

- Mosásra ne legyen gondja, Gyurikám, elhozza minden héten, s a magunkéval kilötykölöm. Ne hálálkodjon, észre sem fogom venni azt a néhány darabot.

Ruzsbatzky Jancsi meg beszélt Jósfayval, akit én is ismertem a szervitáktól. Jósfay a Dunapalota-nagyszállónak, a Hotel Ritznek volt raktárnoka.

- A Dunapalotának van egy szegénykonyhája, átmenetileg oda járhatsz ebédelni. Már csak lakásról kell gondoskodnod. Kiveszel valahol egy szobát. Meglásd, minden úgy megy, mint a karikacsapás - biztatott Jancsi, hogy bátortalanságomat, bizonytalanságomat legyőzze.

Egy délután fönt jártam Lelkesnél. Érettségi óta nem találkoztam vele. Megköszöntem fáradozását, hogy a novellaügyben és az érettségin is mellém állt. Beszéltem neki otthoni körülményeimről és terveimről is. Lelkes helyeselte:

- Nem kell megijedni az élettől - mondta -, az ember a legritkább esetben hal éhen, és soha sincs egyedül. - Várjon csak.

Fölállt és kiment. Néhány perc múlva jött csak vissza.

- Ne haragudjék, nem akarom megsérteni az érzékenységét, de itt van egy ruhám, amit én már kihíztam, és nem is szeretek. Úgy látom, magának pontosan jó lesz. Hiába, már nem a régi az alakom - tette hozzá nevetve. - Nézze csak, itt van ez a ballon is, ebben csatangoltam Párizsban, Franciaországban évekig. Olyan diákkabát. Ezt nem nőttem ki, de én már nem vehetem föl itt Pesten, a tanárok, a kollégák, a világ miatt. Testileg nem, de társadalmilag kinőttem. Magának még sokáig jó lesz. Ne köszönjön semmit. Velem is megtették ezt, és maga is meg fogja tenni. És egyszer-egyszer tudósítson, hogy megy a sorsa. Érdekel.

Könnyes szemmel búcsúztam el Lelkestől. A ballon zsebében találtam egy metrójegyet. Valamikor ezzel utazott Lelkes Párizsban a föld alatt. Sokáig őriztem még a tárcámban, a szívem fölött. Úgy, mint egy kedves emlékű préselt virágot. Egy idegen ember emlékét, mely egyben az én emlékem, vigasztalóm is lett sok szomorú órámban.

A ruhát és a ballont meg a nyakkendőket, mert azokból is leakasztott, Ruzsbatzkyékhoz vittem. Ott volt még az iskolából összespórolt vagyonkám is, vagy 60 pengő.

Augusztus 20-a után éreztem, hogy most már nem lehet húzni-halasztani az előkészületeket. Ebédem, mosásom rendben van, van egy rendes ruhám is, reggelizni úgyse szoktam, ha napjában egyszer eszem is, már nem halhatok éhen, most még egy lakás kellene. Ahogy jöttem haza egy délután, Jósfaytól jövet, akinél tisztelgő látogatáson voltam az ebéd miatt, az egyik Kecskeméti utcai kapun látok egy cédulát: „Szoba kiadó, ágyneműhasználattal, magányos fiatalember részére." - Fölkaptattam a harmadik emeletre. Bevezettek a „szobába". A konyhából nyílt, valahogy olyan *spájz*jellege van - összegeztem magamban, de hát ilyesmire nem nézünk. Fő az, hogy végre, életemben először, egyedül leszek. A kilátás igazán pompás volt: egy nagy, szürke falra és a „lihthófra" nyílott.

- Nagyon jó, egészséges lakás, és tiszta - magyarázta a néni, aki bevezetett -, a régi lakóm nagyon meg volt elégedve vele, még ma is itt lakna, ha meg nem halt volna szegény. Tüdőgyulladásban - elégítette ki a kíváncsiságomat.

Kicsit megborzongtam. Tüdőgyulladás! Hátha itt kapta? Hátha én is? De mégis leszurkoltam a szeptember havi lakbér felét foglalóul. Tíz pengő lesz egy hónapra, tehát már lakásom is volt.

Három nappal születésnapom előtt felmentem a gyámomhoz, dr. Seprényi Imre ügyvédhez. Valahogy kiderítettem, hogy nevelőanyámnak jogi hatásköre nem volt felettem, az Árvaszéktől volt egy hivatalból kirendelt gyámom. Két-három évente ha egyszer láttam. Egy-egy névnapra, egy-egy pesterzsébeti disznótorra nagy néha eljött. Felvette utánam a *„dohányt"*, ezenfelül tulajdonképpen az sem érdekelte, hogy a világon vagyok.

Összeszedtem magam, és félelmemet legyűrve állítottam be hozzá. Nagyon kedvesen fogadott. Sírva mondtam el neki mindent.

- Hogy az a vén kurva... no de ne félj csak, majd én ráncba szedem azt a vén ringyót! Most már nincs Kornél bácsi, aki szaladhat hozzám könyörögni. Vissza se mész hozzá. És mi a fenét csinált ezzel a rengeteg pénzzel? Bűzlesz, fiam, a kosztól és mocsoktól, még egy rendes ing sincs rajtad! A lábad, fiam, a lábad! Nem szoktál lábat mosni? Tiszta zoknit váltani? Na, elhegedülöm a nótáját, megemleget, amíg él!

Én elmondtam neki részletesen a tervemet, hogy csak elsejére van szobám.

- Jó, akkor még maradj ott három napot, s ha cirkuszozni kezd, ha nem akarja odaadni a holmidat, gyere csak fel. Számíthatsz rám, fiam, mindenben. Előre megmondom, azt csinálsz eztán, amit akarsz, mindenbe beleegyezésemet adom, ha akarsz, színész leszel - kisasszony, írja a beleegyezést! -, ami akarsz, elvégre rólad van szó - de pénzt, azt ne kérj. Egy vasat se, soha. Mert azt nem adok. Tanulj meg a magad lábán megállni. Különben Bojárral ma este együtt vacsorázom, beszélek vele az ügyedben. Kiharcolok neked, fiam, valami támogatást még a családtól. A tartásdíj tizennyolcadik születésnapodig jár, de valamit csinálunk az érdekedben.

Másnap, harmadnap kiloptam, kicsempésztem Ruzsbatzkyékhoz az értesítőimet, érettségi bizonyítványomat, néhány füzetemet és könyvemet, amiket féltettem nevelőanyám esetleges dühétől. És ha semmit sem ad ide a többi holmim közül, hát akkor üresen lépek ki, üres kézzel, de tele szívvel a kapun, az új élet felé, az én életembe, a Szabadságba.

Az utolsó napok ugyanúgy teltek, mint az egész nyár. Ültem az üzletajtóban, mely szeptember elsejétől átköltözik a házunkban megürült pincehelyiségbe. Előkészületeimről, mert suttyomban, közös ismerősök beavatása nélkül történt, senki sem sejtett semmit.

Augusztus harmincegyedike - tizennyolcadik születésnapom

Augusztus harmincegyedikén, ahogy megebédeltem, elimádkoztam utána hangosan az asztali áldást, mint már tizenhárom éven át annyiszor: Aki ételt, italt adott, annak neve legyen áldott. - Ámen - mondta rá nevelőanyám, bólintva kegyesen, mint egy püspök - mert ő csak magában imádkozott. A régi gyűlölt szertartás, no de már utoljára.

- Kezét csókolom, köszönöm szépen az ebédet, és ha nem tetszik tudni, ma van a tizennyolcadik születésnapom.

- Szent Isten, egész megfeledkeztem róla, Gyurka! - kapott a fejéhez nevelőanyám. - Nem baj, vasárnap ki fogjuk pótolni. No, Isten éltessen.

- Alig hiszem. Köszönöm az ebédet, és hogy eddig fel tetszett nevelni, de köszönöm, nem kérek többet belőle. Én most elmegyek.

- Hova mész el megint? Le kell menned délután az üzletbe.

- Tévedni tetszik. Én nem most ebéd utánra megyek el, hanem egy életre. Ha rosszul tetszett érteni, megmondhatom világosabban is. Elköltözöm innen.

- Megőrültél? Nem mész innen egy tapodtat se! Kapsz két olyan pofont, hogy a fal adja a másikat.

- Ismét tévedni tetszik, mert itt a levél a gyámomtól, dr. Seprényi Imrétől. Tessék csak elolvasni.

Előkotorta idegesen az okuláréját.

- Mutasd csak. - Remegő kézzel olvasta el. Elkezdett zokogni.

- Hát ez a hála, ez a köszönet, hogy fölneveltelek? Kígyót melengettem a keblemen. Mit tettél velem, mit tettél velem!

- Hát bizony nem jó kígyót melengetni az ember keblén. Legalább meg tetszett tanulni. De tessék ideadni a holmimat, ami az enyém, mert sietek.

- Szó sem lehet róla!

- Nem? Akkor megyek a gyámomhoz.

Ez hatott.

- Legalább előbb hadd beszéljek vele.

- Azt lehet, tessék csak telefonálni neki, azt még meg tudom várni.

Én is lementem a trafikba. Seprényi otthon volt - két perc alatt végzett nevelőanyámmal. Olyan hangosan ordított, hogy minden szavát tisztán hallottam.

- A fiú elmegy, én vagyok a gyámja. Azt teszem, amit jónak látok! És én ezt látom egyedül helyesnek. Förtelem, hogy hogy járatta azt a szegény, hülye kis gyereket. Még máig se tudtam kiszellőztetni a bűzt, amit itthagyott. Embertelenül büdös a lába. Hát így törődött vele? Így viselte a gondját?

- De...

- Nem érdekel, hogy mi a véleménye - üvöltözte a telefon túlsó felén Seprényi -, a gyerek nem marad magánál. Ha sokat ugrál, följelentem a gyámhatóságnál. Ha magának jobb, lefolytattatjuk a vizsgálatot. De figyelmeztetem, hogy nem ússza meg szárazon. Jó napot! - és lecsapta a kagylót.

Nevelőanyám egyszerre látta, hogy itt nem babra megy a játék. Hogy nem is vagyok olyan mulya kis hülye, mint amilyennek hitt. Jól megfontoltan és mindenféle védőfedezettel készítettem elő a lépést, mielőtt megtettem volna - mint egy sakkjátszmában. Itt már nincs mit csinálni. Örülhet, ha megússza kalamajka nélkül.

- Olyan váratlanul jött mindez. Aludj még itt az éjjel, délután rendbe hozom a dolgaidat. Még ki kell mosnom a szennyesedet, úgy mégsem adhatom oda.

Egy éjjelen már nem múlik. Egy pillanatra átvillant rajtam, hogy talán meg akar gyilkolni, de aztán eszembe jutott, hogy ott van Márkus, és különben is alaposan beijedt a Seprényitől.

- Jó, még ma éjjel itt alszom. Kezét csókolom.

Elmentem moziba. Este tíz után értem haza. Az albérlők közül még senki nem volt otthon. Nevelőanyám az előszobában várt, stoppolva a zoknijaimat. Ahogy bejöttem, ment a konyhába, a vacsorámért.

- Köszönöm, nem vagyok éhes, vacsoráztam már - füllentettem, nagyot nyelve.

De már hozta is egy tálcán. Nagy tál volt rajta, előre összekészítve. Szalámi, sonka, főtt tojás. És egy pár frissen főtt virsli mustárral, amiért valaha annyit csurgott a nyálam, s amit legalább öt éve nem ettem. Hiába, nem mindennapi vacsora ez. Búcsúvacsora. Búcsú egy olyan élettől, ahol csak a búcsúvacsorán ehet az ember szalámit, sonkát meg virslit. Még egy nagy alma is volt utána. Meg rumos meggy.

Nem voltam nagy jellem. Bevallom, alaposan beettem belőle, hiába mondtam, hogy már vacsoráztam, nem vagyok éhes. S közben nevelőanyám elővette fuvolázó hangját, és beszélt, beszélt hozzám, a lelkemre, jobb érzéseimre, szívemre próbálva hatni. Áhá, ezért van ez az egész jó vacsora! Megfőzni vele meg a dumával. Hát ebből nem eszel, anyucikám, olyan dörzsölt pofa már én is vagyok.

- Rendben van, Gyurikám, azt csinálsz, amit akarsz. Beiratkozol a Színiakadémiára vagy ahova akarsz. Azt mondod, hogy a Dunapalotában kapsz ebédet, Gyurikám. Hát ott eszel. De legalább maradj nálam lakni, mért mennél idegen emberek közé? Nálam mindig megértő, igazi otthonra találsz. Látod, a Márkus úr is milyen jól érzi magát itt nálam, meg a Kaprosné. Meglesz az ágyacskád, nem kell mosásról gondoskodnod, mert hja, nagyon nehéz ám az élet. Te még nem is tudod. Azt hiszed, olyan egyszerűen megy minden, ahogy elképzeled, fiacskám? Szó sincs róla! Én mindig tudlak egy-egy jó szóval, hasznos tanáccsal segíteni. Hiszen tudod, hogy mennyire szerettelek. Úgy, mintha az édesfiam lettél volna, az én Fricikém. Hogy néha idegesebb voltam, türelmetlenebb, meg kell azt bocsátanod, el kell nézned, hiszen annyira megvert az élet - itt a szeméhez emelte a zsebkendőjét -, gondolj csak, Gyurikám, szegény, jó Kornél bácsira... Utána te is itt akarsz még hagyni... Mi lesz velem... mi lesz velem... édes jó Istenem... Nem mondhatod... taníttattalak... úrifiút neveltem belőled... édesanyád helyett Isten nyugosztalja szegényt - édesanyád voltam. Nem szép dolog a hálátlanság, fiacskám... Maradj itt nálam, tejbe-vajba fürösztelek tovább is, mint kiskorodban... Emlékszel még arra, amikor esténként arról meséltél, hogy ha megnősz, elveszel engem feleségül?... - és így tovább, ment, zakatolt egy óráig a szívindító, könnyfacsaró emlékeztetés, amíg az ágyrajárók haza nem jöttek.

És én emlékeztem. Emlékeztem a prakkerra, a kikérdezésekre, a pofonokra, a reggeli fazékhordásra, a baráttalanságra, a térdeplésekre, a gyomlálgatásokra, emlékeztem a leibchenre, azokra a szavakra, amik nem voltak ilyen szívhez szólóak, amik másként indították meg valahol a lelkem mélyén az el nem sírt könnyeket. És arra is gondoltam, hogy ha maradnék, ugyanaz a sors érne, mint a Ferit és a Fricit.

Kisiklana az életem, elzüllenék, akárcsak ők. Nem lenne belőlem nagy ember, de még csak ember sem. Lemerülnék ennek a lélekölő életnek szennyébe, posványába, megölődne a becsvágyam, a tehetségem, minden álmom.

Egy pillanatnyi habozás sem volt bennem. Már akkor is sokkal erősebb voltam annál, semhogy megingathatlak volna. De jó volt hallani, mert annál inkább éreztem magamban a hajthatatlanságot, az erőt, a biztonságérzést, a félelem nélküliséget jövőm iránt, melyet ezután én irányítok, kényemre-kedvemre, saját meggyőződésem és elképzeléseim szerint.

- Kár minden szóért - emelkedtem fel az asztaltól -, nem maradhatok. Ne tessék haragudni érte rám, de nem maradhatok.

- No megállj, meglátod, a Jóisten még visszafizeti ezt neked! Az Isten nem bottal jön verni! Úgy légy boldog az életben, amilyen fájdalmat okoztál most nekem! Összetörted az én szerető anyai szívemet. Hát ezt érdemeltem én tőled? Nincs benned semmi könyörület, irgalom egy szegény öregasszony iránt? Hát csak menj, isten hírével. Bocsásson meg neked az én irgalmas mennyei Atyám, ahogy én megbocsátok neked most. De sose felejtsd el, hogy a Jóisten bot nélkül is tud ám verni!

Nem szálltam vitába vele, jó éjszakát kívántam. A nagy kipakolásból, amire hosszú évek óta készültem, a hatalmas drámai kifakadásból, mely egyben színészi képességeimet is hivatott lett volna megcsillogtatni, s melyet magamban ezerszer elpróbáltam, lejátszottam, nem lett semmi. Egyetlen szemrehányó szó sem hagyta el a számat. Minek? Intézze csak el mindenki saját magával a számadásait. Magával, a lelkiismeretével nézzen szembe, azt győzze meg, azzal hadakozzon, ha tud. Nagyobb büntetés ez minden egyébnél.

Reggel korán keltem föl. Nevelőanyám csöndesen sírdogálva csomagolt be a bőröndömbe, amit még a Szigetről hoztam. Egyetlen atyai örökségem volt, emlék az apámtól, magamat, testi mivoltomat kivéve.

Még egy kísérletet tett nevelőanyám, de én akkor is kitértem, udvariasan.

- Mennem kell, senki, semmi sem tarthat vissza.

Még lekísért a kapuba Fricivel, Marcsával együtt. Fricivel kezet fogtam. Marcsával is, nevelőanyám homlokon csókolt, én kezet csókoltam neki, és fölvettem a bőröndömet. Olyan volt az egész, mintha csak elutaznék. Pedig sokkal több volt annál. A Börtönből kiléptem a Szabadságba. Azzal a nappal új korszak kezdődött rövid kis életemben.

Emelt fővel, könnyű szívvel lépkedtem. Sütött a nap, csodálatosan, őszi aranyszínnel. A levegő sokkal frissebb volt, mint máskor. Nagyokat szippantottam belőle. A házak táncoltak körülöttem, és nem volt bennem semmi félelem. Csak kíváncsiság, határtalan kíváncsiság magam, az élet, a jövőm iránt. Úgy mentem végig a Tűzoltó utcáig, ahol befordultam a Ferenc körút felé, hogy vissza se néztem a házunk felé. A múltam, a múlt arcai felé, melyeket, azt hittem, nem látok soha többet.

1954. február 7-19.

A garabonciás diák

ROMJAI KÖZT A MÚLTNAK

Elmúlt életeim

Amilyen mélyre csak visszaemlékezem elmúlt életeimbe, mindig váratlanul ért véget egy korszakom, mindig előzmény nélkül kezdődött egy újabb. Nemcsak a körülményeim, hanem a jellemem, a szokásaim, mondatfűzéseim, szóhasználataim is merőben megváltoztak. Új korszakkal új ember teremtődött bennem, egyik pillanatról a másikra. Alig választottam ki, alig vittem el valamit is a régi ember, a régi élet, a hajdani szokások, kedvtelések roncsaiból, romhalmazaiból, ami alá az a másik élet hirtelen eltemetődött. Olyan voltam mindig, mint a kígyó, levedlettem a régi bőrömet, ledobtam magamról a túlnőtt, már-már kényelmetlenné, szorítóvá vált, megunt életet, meggyűlölt énemet, mert alatta készen állt a másik, amire éppen szükségem volt, hogy olyanná teljesedjen ki lassan, amilyen leszek majd, mikor megkövesedő tekintetembe csodálkozva néz a halál.

Ősi romváros, betemetett birodalom

Valamikor én is hittem abban, hogy kút az emlékezés, tó, melybe leereszkedik, alászáll az ember, amilyen mélyre csak lehet, hogy a felszínre hozza iszapba süllyedt vagy itt-ott még lebegve úszó emlékeit, azt hiszem azonban, sokkal élőbb, tárgyszerűbb, tapinthatóbb, ha a múltat egy betemetett, feltárásra váró birodalomhoz, ősi romvároshoz hasonlítjuk.

Ha behunyom a szemem, hogy világosabban láthassam egyéniségem, életem, történéseim tájait, sok részre osztott, dimbes-dombos, hegy-völgyes, valóságos, szinte fizikailag érzékelhető tájakon bolyonghatok, nagy távlatai vannak, végtelenbe vesző, napfényes horizontjai, amerre álmodozva tapogatózhatom előre, ha fáraszt, ha lankaszt a jelen, kitöltetlen, megfogalmazatlan ábrándozásokkal, mint egy biankó csekk-könyvvel a kezemben; ez mind a jövőmhöz tartozik, összes gomolygásaival, megfoghatatlan, ködből, párából, fellegből összegyúrt alakjaival egyetemben.

De van egy rész, egy nagy kiterjedésű, országnyi birodalom, melyet nap sose ér, ahová fény nem hatol el, csak nagy néha egy-egy váratlan villám, az emlékezés felcikázó fénye villantja elém, hogy valaha itt is volt élet. A porból, mely hegyként befutotta, egy-egy ledőlt bálvány emelkedik ki, egy kar, egy fej, egy lábtorzó, melyek bizonyára ismerősök volnának, élettel telődnének meg, ha hosszabban elidőzhetnék mellettük, ha nem lobbanna el oly hamar a villanásnyi fény, hogy a mellettük lévő házakat, utcákat, tereket már ne tudjam tisztán kivenni.

Sokszor, ha megint hirtelen sötét lesz, még hangokat is hallok, amik szintén ismerősek voltak valamikor; szófoszlányok válnak kivehetővé a folyton suhogó, csattogó szélben, csak azt nem tudom, melyik szoborrá merevedett, néma szájból hangzott el egy sikoly felém, hogy ott van, siessek csak a segítségére, ássam ki a múlt törmelékei alól, melyek egyre jobban betapasztják amúgy is kővé vált ajkait.

Néha magamat is ott látom közöttük, ahány alak rémlik fel, annyiszor, annyiféle változatban, száz és ezer pózba merevedten, száz és ezer színen, színpadon, ahogy a folytonos jelen naponta múlttá merevülő forró lávája újra és újra betemette. Mert az élet, és nemcsak az én életem, de minden élet vulkanikus talajra épült, ahol a tűzhányókitörések, földrengések egy-

egy hirtelen és váratlan megjelenése maga alá temeti Pompejiként a múltat, a múlt tájait, összes alakjaival, bálványaival együtt.

S ebben a romvárosban, romországban néhány mozi is van, ahol szakadatlanul játsszák életem összevissza szakadt filmjeit - mert minden korszakomról tucatjával készültek, garmadával, hangcsíkjaik lekoptak róla régen, azonban egy véget nem érő magnószalagra azok is átjátszódtak, csak éppen roppant összevisszaságban: ezer más hang is beszél egyszerre rájuk, üvölt beléjük. Minden megvan e romvárosban, semmi sem veszett el, csak éppen betemetődött, szétszóródott, a képek, a hangok, a történések, a színterek már nincsenek szinkronban, nem fedik egymást. Ezért indulok el most egymagam, mert semmilyen segítség nem állhat rendelkezésemre, ezért indulok neki, az emlékezés fáklyáit, fényszóróit készenlétbe helyezve, hogy tíz körmömmel kikaparjam, kiássam e romba dőlt világot, hogy a dolgok végső szinkronját örökre megteremtsem magamban, hogy ennek a nem mindennapi ásatásnak eredményeit, mint egy múzeumban, mások okulására is kiállítsam, hozzáférhetővé tegyem.

Egy élet a XX. század második harmadából

Egy életet szeretnék feltárni, mely nem volt sem több, sem kevesebb, mint bármilyen más élet a huszadik század második harmadából. Egy csepp csak, nem nagyobb, mint egy könnycsepp, de átlátszó burkában, remélem, valami megmarad ebből, ezekből az életekből, tovább rezegve, csillogva a jövőbe. Egy élet ez, nem példamutató, csak tucatnyi élet. Ennek az életnek is azonosak a vezérmotívumai, a főbb dallamai a mások életeinek hasonló hangjaival, legfeljebb csak gazdagabb hangszerelésben hallottam talán mindezt; árnyaltabban, sokrétűbben, többszintűbben és több színűen éltem esetleg át.

Amikor, tíz évvel ezelőtt, két vagy három hét leforgása alatt kiokádtam magamból gyerek- és ifjúkori emlékeimet, a *Mostoha éveim*-et, csak magamra gondoltam, fojtogató és nyomasztó hatásuktól akartam szabadulni, melyek már-már beomlással fenyegették akkori életemet, én voltam benne a fontos, *„az egyes szám első személy”*, a még nemrégen élt és működött lírikus, aki csak ő tud „első és utolsó, mindenik dalának hőse lenni”. Ha akkoriban azonnal folytatom az emlékezésáradatot - mint ahogy szerencsére megszakadt bennem a fennen szárnyaló hang diktálási folyama -, nagyobbrészt csak személyes élmények szőttese lett volna az egész. Akkor még hevesen tiltakoztam a „regényesség”, a „krónikásság” ellen, ma éppen ellenkezőleg, azért veszem elő újra ezeket a vallomásokat, hogy egy elsüllyedt világot megkíséreljek megmenteni úgy-ahogy a végső pusztulástól, egy elkallódott, egy elkallódásra ítélt nemzedék életét is felvázolva, megrajzolva.

Eltűnt a régi Pest; kicserélődtek az arcok!

A harmincas évek második felének és a negyvenes évek első felének immár örökre elsüllyedt Pestje lesz a díszlet, mely alakjaival, figuráival még valahol csatlakozik Krúdy Pestjéhez, kapcsolódik kicsit a századfordulói Pesthez, annak könnyed, vidám, felszínes, egyszóval bohém életéhez. Megszületése, fennállása óta sokféle Pest volt már, mint ahogy nyilvánvalóan Párizs, Róma és London is annyiféle volt, ahány nemzedék élt, sokszor azonos díszletei, falai között.

Azóta egy újabb, más Pest vagy helyesebben Budapest született, a Nagy-Budapest, mely már legtöbbször nem is azonos az én ifjúságom Pestjével, a mi ifjúságunk Pestjével, lassan már díszleteiben sem, mint ahogy célkitűzéseiben, életszemléletében merőben más elveket valló.

Ilyesmiket valószínűleg minden nemzedék érzett és érezhetett. Pusztulni látott mindegyik egy életstílust - csak talán nem volt meg minden nemzedéknek a megfelelő krónikása, nem tartották érdemesnek, hogy egy város, egy nemzedék egyfajta arcát, regényét megrajzolják, mert ha nem marad írásbeli nyoma, feltárhatatlanul, nyomtalanul belevész az idő örvényeibe.

Ha végigmegyek - mint ahogy naponta végigmegyek - életem hajdani tájain, ebben a városban, csak a nagy, a várost jelző, a házakat jelképező díszletek azonosak, a portálok, a kirakatok, az emberek forgataga alaposan megváltozott. Különben teljesen kicserélődött ez a város, az arcok is átformálódtak; megfakultak, megöregedtek vagy megifjodtak, sokszor rádöbbenek egy-egy arc láttán, hogy ezt ismerem valahonnan, egy réginek újabb lenyomata, változata, mindenképpen abból eredő, származó. Különben teljesen kicserélődött minden, ahogy magam is, mindannyian. Az élet nagy alaptörténeteiben, nemcsak a kísérőzenékben, a hangszerelésekben, az árnyalatokban.

E letűnt, pünkösdi királyságú nemzedék életét szeretném felélesztени e vallomás lapjain, sok egymás mellé sorozott sors, egymásba kapcsolódó, bonyolódó élet szálait igyekezvén kibogozni, kigombolyítani az összekuszáltságból, egy tipikus pesti alak életének nyomon követése, kinyomozása során, aki valaha voltam, s akit csak azért választottam hősömül, mert nála jobban senkit nem volt alkalmam megismerni, senkinek a vágyait, álmait, sorsát, életét nem állt módomban behatóbban tanulmányozni.

Regény helyett inkább emlékezést és krónikát

Nem hiszek a regényekben, régóta nem hiszek már; az élet magából folyó természetességével egyik sem ér föl. S ha nem hiszek a regényben, nem hihetek a régi regényírói módszerben sem, mely számtalan figura, megfigyelt alak jellemrajztöredékeinek összevegyítéséből, eggyé gyúrásából iparkodott egy sohasem voltat, újat teremteni. Nem hiszek benne, mert nekem nincs ilyen fantáziám, nincs sem történetfabrikáló, sem jellemkotyvasztó tehetségem az embereket illetően. Ilyesmiket csak mesékben tudtam teremteni, képeskönyveim zárt világában. Amit az emberekről tudok, amit köztük élve elleshettem, felbillentették mindig zárt kompozíciós törekvéseimet, melyeket oly könnyedén tudtam még verseim üvegfalak közé zárt világában is érvényesíteni, az emberekről való élményeim sokkal inkább diribdarabosan úszkálnak bennem, nyersanyagszerűen, megemésztetlenül, de egyszer talán így is szabad valakinek közölnie őket, ahogy felgyűltek, gyülemlettek benne, kendőzetlenül, az élet nem előre gyártott, kiagyalt kliséi, sémái, hanem igazi, valódi törvényei szerint.

Emlékezés, krónika, napló, tanulmány keveredik majd ezeknek az eltűnt éveknek, elmerült korszaknak felelevenítésén fáradozó emlékirat soron következő lapjain; ugyanakkor egyetlen sora, alakja, párbeszéde sem kitalált, ha mégoly regényesnek, mesebelinek tűnik is majd minden, s ha nem hasonlítanak történései, figurái valamely e korszakban élt valóságos történelmi alakhoz, az merő, puszta véletlen, és csak azért fordulhat elő, mert e művecske szerzője nem tudott minden esetben megbirkózni önként vállalt feladata nagyságával és az előre még most sem egészen látható, csak sejthető váratlan akadályokkal, a buktatók véget nem érő özönével.

A SZABADSÁG ELSŐ HETEI, HÓNAPJAI

1937. szeptember elseje

Mintha egy kívülről figyelő, absztrakt szempár lehetnék olykor, ma is látom magamat, amint kettesével vettem fölfelé a lépcsőket a régi Vármegyeháza épületében, amelynek első emeletén volt akkoriban az Árvaszék. A franciatanáromtól kapott világosszürke, Esterházy-kockás öltönyöm premierje is volt egyben ez a nap, ezerkilencszázharminchét szeptember elseje. A lépcső tetején majdnem belefejeltem egy lefelé igyekvő, vadászkalapos, középkorú úrba.

- Végh György? - kérdezte az illető.

- Nem. Kovalcze. Kovalcze György - válaszoltam illedelmesen, majdnem pukedlizve, mint egy kislány.

- Bojár vagyok, édesapja gondnoka.

Hogy lettem egyszerre, váratlanul Végh György? Úgy látszik, mégis igaz, amit a nevelőanyám hangoztatott folyton, hogy a „kiköpött apám vagyok" - villant át rajtam a másodperc egy töredéke alatt. Nevelőanyámtól azt is tudtam, hogy a család állandóan kétségbe vonta, hogy apám fia vagyok, hiába állt az anyakönyvi kivonatomon: „Végh György 35 éves ref. magánzó a gyermeket magáénak elismerte."

- Seprényi doktor, a gyámja már fent van. Forduljunk vissza.

Nekem ugyan nem kellett visszafordulnom, hiszen éppen felfelé igyekeztem a tárgyalásra, fél perccel a kitűzött időpont előtt, mert akkor sem szerettem elkésni, mint ahogy életem nagyon kevés erénye közé máig is a feltétlen pontosság tartozik - mármint a megbeszéléseket, találkozókat illetően.

A tárgyalás egy árvaszéki ülnök jelenlétében csak percekig tartott.

- A Végh család képviseletében jelentem meg - emelkedett szólásra Bojár doktor, bár ülve maradt. A mai nappal megszűnt, minthogy tegnap töltötte be a tizennyolcadik életévét, a család tartásdíj-kötelezettsége. Minthogy azonban a Végh család, jóllehet nem ismeri el Végh György természetes fiának Kovalcze Györgyöt, a fent nevezett életkörülményeit nem akarván megnehezíteni, sőt további tanulmányait elősegítendő: teljesen önkéntesen - még egyszer hangsúlyozom: önszántából - havi harminc pengő segélyt, neveltetési hozzájárulást szavazott meg, melyet is kiskorú Kovalcze György minden hónap első napján Mérleg utcai irodámban személyesen felvehet. Ezt az összeget előre meg nem határozott ideig fogja folyósítani a család, hónapokig vagy évekig, esetleg tovább - mindezt a miheztartás végett tartom szükségesnek közölni.

Seprényi meghatottan köszörülte meg a torkát, még két könnycseppet is felitatott a zsebkendője csücskével cvikkere mögül.

- Fogadd el, fiacskám, e nemes család igazán humánus feléd fordulását és megértő szeretetét, miszerint nem hagy magadra, egy vas nélkül, kitéve az élet nehézségeinek, megpróbáltatásainak.

Csak egy villanásnyi volt bennem az ellenkezés: apámnak - így mesélte nevelőanyám - ezer holdja van, „melyet mind te fogsz örökölni egy nap", egy mázsa búza ára, azt hiszem, negyven pengő, és én csak napi egy pengőt kapok azért, hogy apám anyámmal szórakozott egy hajdani

téli éjszakán. De abban a pillanatban azzal is számot vetettem, hogy két pengő a napi napszám, amelyért tíz-tizenkét órát robotol valaki, hogy ez a havi harminc pengő pontosan fedezni fogja tandíjamat a Gaál Béla-féle Filmszínészképző iskolában, melyet két év alatt el fogok végezni, s utána biztosan, mint a karikacsapás, úgy fog menni a „világkarrier".

S máris mártottam bele a tollat a tintatartóba, és nagyvonalúan kanyarítottam a Feljegyzés alá a nevemet, puritánul, keresztnév nélkül, a hajdani latintanáromtól. Kis Bercitől ellesett hurkos *K* betűvel: Kovalcze.

Seprényi kint a folyosón félrevont egy percre.

- Csak a kettőnk viszonyáról szeretnék még valamit közölni veled, fiacskám. Nagyjában már elmondtam az elmúlt napokban, de most újra megemlítem, hogy jól az emlékezetedbe véssem. Mindenbe beleegyezem, amit csak akarsz, elvégre a te életedről van szó. Azt csinálsz vele, ami jólesik. De pénzt azt ne kérjél tőlem, fiacskám, mert azt nem adok. Ha akarsz, eljöhetsz hozzám az irodámba ügyvédbojtárfélének. Havi harminc pengőt kereshetsz vele, irtó nagy pénz ám az! De máskülönben pénzre ne számíts tőlem. Sok sikert a vállalkozásaidhoz, az életedhez, és lássalak olykor. Szeretném tudni néha, de csak néha, mi van veled, mire jutottál, hogy folyik életed sora. Hangsúlyozom, hogy csak néha akarlak látni, mert azt akarom, hogy megálljál a saját lábadon, hogy jó, megbízható hazafi legyen belőled, méltó polgára ennek a sokat szenvedett, szegény kis csonka Magyarországnak.

Ez a barátságos invitáló hang annyira meghatott, hogy soha többet nem mentem feléje, pedig még hat éven át volt - nagykorúságom napjáig - a gyámom. Mindenesetre azért mégis hálás vagyok neki, hogy nem szólt bele az életembe, hagyta, hogy kényemre-kedvemre alakítsam, sorsom szeszélyes törvényei szerint.

Egy albérleti szobám

Aznap este korán tértem nyugovóra, bár nyugodtnak éppen nem volt nevezhető a szabadságban töltött első éjszakám. A lakószobává előléptetett éléskamra valahogy nélkülözte a meghittségét, lakályosságot. Arról nem is szólva, hogy az asztal lapja és a szék ülőkéje hiányzott, tehát elhunyásuk utáni csontvázalakjukat tükrözték fában; a civilizáció egyik jelentős, mondhatni korszakalkotó találmánya, a villany tudomást sem vett erről a helyiségről, mely helyrajzilag a Belvárosnak majdnem a szívében, a Kecskeméti utcában tartózkodott, egy múlt század közepe-vége tájt épült régimódi ház legfelső emeletén. Mindazonáltal a főbérlő, egy levitézlett szabómester, előzékenyen gondoskodott a világításról, egy szál gyertyát ragasztva az asztalváz peremére. A jó öreg Gvadányi vagy Virág Benedek egyenes leszármazottjának éreztem magamat, csak a lúdtoll hiányzott szobámból és a kalamáris. Az imbolygó fényben, melyet az ablak és az ajtó között menetrendszerű pontossággal közlekedő légvonat olykor-olykor kísértetiesen megnövesztett, nagy-nagy fellobbanó lobogásokkal, a penész zöld foltjai valósággal tapétaként virítottak. Mindez nem zavart volna, ha tudtam volna aludni. A sezlon azonban szintén néhai volt, egy valaha jobb napokat és nálam kövérebb falatokat látott paripa, de a mi nászunkra már csak nyöszörgő nyihogása maradt meg, összes rugójáig lesoványodva, melyeket a takarózás céljaira bevetett lópokrócokkal akartam közömbösíteni, sajnos sikertelenül. Így inkább ébren-álmodozással telt el az az éjszaka, láttam nevemet hatalmas transzparenseken a New York-i Broadwayn, interjút adtam hollywoodi villám teraszán egy koktélparti közben, legújabb, máris világsikert aratott filmem premierje után. A nevemet illetően véglegesen döntöttem: Ivan Madrid lesz, mert ennek eleve van némi csengése, egyszerű, jól megjegyezhető, és ugyanakkor nemzetközi viszonylatban is, a világ minden táján

könnyedén kiejthető, nem úgy, mint a Kovalcze vagy az Áporkay, melyet egyszer használtam mindössze, ifjúságomnak azon napjaiban, amikor még verseket írtam, egy pályázat alkalmából.

Minthogy amorózónak készültem, az álmok között hatalmas szerelmi sikerek is szerepeltek, száz meg száz nő táncolt felém, libegő szoknyákban, epedve, szinte tálcán hozva, felajánlva szíveiket, melyeket kiütöttem a kezükből, és tiportam rajtuk kacagva. Egy pillanatra felsejlett közöttük Éva is, a jelképes Éva, a Liliom utcából, de udvariasan elhessegettem, kitessékeltem az álmaimból, a látomásaimból, megértettem vele, hogy útjaink szétváltak, hogy soha többet nem megyek, nem mehetek vissza arra a tájra, hogy kár minden szóért, mozdulatért, nem fogadhatom el se szívét, se szerelmét.

Másnap reggel korán ébredtem, testileg összetörten ugyan, de mégis mámorosan, kissé becsípve, pezsgős kedvvel az éjszakától, a mindent feledtető, kárpótló álmoktól. Kicsomagoltam a bőröndömet, a csámpás ablakkeretbe csálén betűztem a Pesti Hírlaptól ajándékba kapott Kosztolányi-képet és szembe vele oklevelemet arról, hogy én is költő vagyok, s hogy sikerrel szerepeltem egy nemes versírói versengésen, mint Áporkay György. A kis sivár, facér éléskamra mintegy varázsütésre átalakult, otthonos lett ettől a tréfától, a székvázra rádobtam esőköpenyemet, egy pillanatra megcsapott a párizsi esők szaga, a metrók párás dunsztja, melyeket filmeken láttam, és amelyeken még mennyit fogok utazni, de mennyit! - azt játszottam, hogy nem is Pesten vagyok, hanem Párizsban, s Párizsban nem szégyen a nyomor, sőt előkelő, sikkes, diákos valami, nyomor nélkül nincs művész, nincs nagy ember, s ha egyszer mindenkinek át kell esni ezen, hát gyerünk, vágjunk neki mi is, legyünk túl rajta mielőbb.

Őszi reggel a Kálvin tér sarkán

Szép volt az az ősz, lassan melegedő reggeleivel. A Kecskeméti utca felett összeborultak, szinte egymásba fogództak a sűrű lombú, enyhén rozsdás gesztenyefák. Ahogy leballagtam a Kálvin tér sarkára, és felnéztem a Ferenciek tere felé, olyan volt a Kecskeméti utca, mint egy allé, mint egy élő alagút fákból, a mézként csorgó napfényben. A Kálvin tér és a Kecskeméti utca sarkán levő hatalmas sárga házban volt egy tejcsarnok, besétáltam, mint egy grandseigneur, egy pohár pasztőrözött tejet ittam, száműzve örökre életemből nevelőanyám lefölözött tejeit, s nem is kenyérrel, de ropogós, friss illatú zsemlével ettem és vajas kiflivel, s mintha ambrózia lett volna a tej, és a zsemle manna, csak még jobban becsíptem tőle, s majdnem repültem el, szálltam fel, a magasba.

Olyan könnyű volt a szívem, oly boldog, oly bizakodó azon a reggelen! Köröttem nyüzsgött a város, csilingeltek a villamosok a Kecskeméti utcában, az emberek munkába siettek, csip-csup dolgaik után, azok az emberek, kik néhány év múlva majd a lábaimnál hevernek, félájultan a gyönyörtől, mint én, ha Clark Gable, Tyron Power egy-egy új filmjét láthatom.

Olyan könnyű volt a szívem, oly boldog, oly bizakodó azon a reggelen, mint aztán soha többé életemben.

Ebédelni a Dunapalotába jártam, a Hotel Ritzbe

Ha így könnyedén idevetem, szinte mellékesen, mindenki elsápadhat az irigységtől, mint ahogy későbbi számos ismerősöm irigyelt is érte, hiszen irigyelhetett is, mert ami azt illeti, jobb nevű étterem nem volt akkoriban az egész országban.

Csupa csillogás volt valóban. Vakító fehér damasztabroszokon drága porcelánok és ezüstök sorakoztak, köröttük halk, diszkrét, fekete frakkos, sürgő-forgó pincérek suhantak fent, az étteremben, ahogy néha oda-odasandítva, a szememet megreszkírozva bekukucskáltam a Duna-partról, a korzóról, miközben az épülettömb körül köröztem. Egy óra előtt ugyanis nem engedett be a hátsó, személyzeti bejárat portása, akármilyen hideg volt is kint a szabadban - köröcskéztem, öntudatlanul rondót játszottam, vissza-visszatérve a hátsó kapuhoz, az első pillanatban, az első sorban leütött, felvetett főtémához, vezérszólamhoz.

Fent volt a mennyország, a felső nemtudomhányszáz vagy hányezer mennyországa, és lent az alvilág, a pokol. Szó szerint az. Mint egy hajónak a gyomra, olyan volt, tele kazánokkal, gőzölgő, párolgó, belekként tekergő vízcsövekkel, melyek szinte sütöttek, perzseltek, ahogy zakatoló, fülsiketítő kotyogásaik és korgásaik közt letámolyogtunk a mélybe. Negyven-ötven fokos hol száraz, hol párás pokol volt ez, itt kezdődtek évtizedeken át elhúzódó izzadásaim, hőközpontzavaraim, itt érzékeltem először őket, őrjítően fortyogva-tocsogva ennen levemben.

A lenti pokolnak két főnöke volt, Jósfay, a főördög, civilben félkarú raktárnok, a Szervita téri templom naponkénti áldozója és Erzsi néni, egy kis szelíd matrónakülsejű, őszbe töpörödött szakácsné, alsátáni minőségben. Olyan volt, mint egy mesebeli boszorkány, az élettől kapott összes sérüléseit rajtunk bosszulta meg, a szegénykonyha szerencsétlen áldozatain. Mert nekünk külön főztek, ha főzésnek lehet nevezni, hogy legtöbbször egy tál savanyúságából ki sem mosott, berántatlan, habaratlan üres káposztafőzeléket csapott elénk a csajkaszerű tányérba, melyhez csak kanál járt; a kés, villa ismeretlen fogalom volt. Neki kellett volna elmosnia, és annyit nem értünk meg neki, mi, tetves, koszos, senkiházi söpredék, ahogy előszeretettel becézett bennünket. Különben egy hosszú, hatalmas gyalult asztal két oldalán ültünk, lócákon, ahogy a sors szeszélye összecsapott bennünket: diák és virágárusfiú, lecsúszott, állásából elcsapott, kommunistagyanús jegyző és valaha ünnepelt színésznő (aki ráadásul még báróné is volt ifjú, hajdani napjaiban, de aki akkor már csak az élet elviselhetetlenségéről panaszkodott, amint nyolcvannyolc évesen naponta eltotyogott félig süketen, félig vakon, de még így is hiún, rangrejtve, mert soha nem tudtuk meg a nevét, hogy őt ne sajnálja senki, feketén károgott, bóbiskolva, mint Poe *Holló*-ja, akivel akkoriban ismerkedtem meg Kosztolányi *Modern költők*-jéből) - sokszor ő ült az egyik oldalamon, s csak a művészet iránti tiszteletből nem fogtam be az orromat, és átható vizeletszagát igyekeztem levendula- és orchideaillatokká átkölteni az orromban, átlényegíteni magamban. Bandi bácsi előszeretettel ült mellém, száraz köhécselésekkel figyelmeztetve az élet változó és gyarló voltára, hatvanöt éves volt már, s valamikor jobb napokat látott, mint magánzó, de vagyonát ellóversenyezte, aminek káros voltáról eleve meggyőzött, intőn óva tőle, nemes és heves rábeszélőképességét oly sikerrel vetette latba, hogy életemben nem is mentem el lóversenyre, még csak puszta kíváncsiságból sem.

Az életet nagy remények fényszórói közt látó optimizmusom hirtelen bizonytalanná vált, lassanként foszladozni kezdett, mert köröttem egyre több kisiklott, csődbe jutott emberi sors villant fel, sokkal több ilyennel ismerkedtem meg, hasonlíthatatlanul több volt az ilyen, mint a biztató, felemelő példa.

Jósfay - dióhéjban

Jósfay ott trónolt hátul a raktárban. Körülbelül két-három naponként be-behívott egyikünket-másikunkat, szüksége volt hálánk, megalázkodásunk szinte mindennapi adójára, szerette, ha nemes, humanista szívéről ódákat zengtünk neki, szinte zsoltározva, volt, amikor kis szívességekre kért meg bennünket, hogy vigyünk el egy narancsot az édesanyjának, aki az öccsénél lakott a Szcitovszky téren, szemben a jezsuitákkal. Jósfaynak - hadirokkant lévén - volt egy trafikja is a Baross utcában, melyet az öccse kezelt. Egy metsző, jeges téli napon ide küldött, egy naranccsal a zsebemben, de később kiderült, hogy nemcsak engem indított útnak, behívta a jegyzőt is és legkedvesebb pajtásomat, haveromat, a Lombrosónak becézett süketnéma koldust is, akivel órákig társalogtam „munkahelyén", a Szerviták előtt, hevesen mutogatva, ha véletlenül jobb volt az idő. Csak a Wurm utcai postahivatalban tudtuk meg, ahol ebéd után egy kicsit még melegedni szoktunk télvíz idején, hogy aznap mindannyiunkat „megkért egy kis szívességre", és egy időben három naranccsal három hűbéri csatlósát menesztette „kézcsókját és ezt a kis megemlékezést" átadni édesanyjának. Prüszköltünk persze, szidva az annyaúristenit a vén szemforgató állatnak, a legvadabb kínzásokat találva ki neki, szóban és mozdulatokban, amiért potyára, tisztára kitolásul megsétáltatott egyszerre mindhármunkat. Rosszindulata háborított fel bennünket csupán, hogy egyszerre vett igénybe mindannyiunkat, amikor a három narancsot el tudta volna vinni egyikünk is.

A koldusok kaszinója

Ami azt illeti, az időnkből ez a séta is bőven kitellett. Különösebb, halaszthatatlan dolga legtöbbször egyikünknek sem akadt. A szegénykonyha „intellektuális" különítménye a sovány ebédek után még egy kis pótmelegedésre és tereferére a Wurm utcai postahivatalba vonult be, az ebédet kiegészítő, ínycsiklandó szellemi sörözésre. Én voltam a legfiatalabb. Baló jogot végzett, foglalkozása szerint; állástalan diplomás volt, Hungarusznak valaha birtokai voltak a Felvidéken, de magyar érzelmei miatt a csehek kirakták a szűrét, és áttették Magyarországra; Peregrinus - mert legtöbbünk előkelően hangzó fedőnevet használt - valamikor hivatásos zarándok volt, és egész a Szentföldig elgyalogolt és vissza, sokszor órákon át tartott gyorstalpaló módszerrel előadást, hogy hogyan tanuljunk meg könnyen, gyorsan gyalogolni, Bankáriusz, egy utcán fölcsípett szivarvéget pöfékelve, beavatott minket a pénzkeresés rejtelmeibe, állandóan biztatva, hogy behoz egy „magas rangú" hivatalba címet írni, borítékokat címezni valamennyiünket, még azokat is, akik nem tudnak írni közülünk, de ez hónapokon át csak ígéret maradt. Sokkal többet ért ennél Piktoriusz Mázolandusz Viktor tanácsa, aki valaha szintén jobb napokat akart látni - arcképfestőnek indult, de a cégtábla-művészetnél kötött ki, előszeretettel varázsolva megejtő szépségű, választékos hajú hölgyeket és urakat a fodrász- és borbélyüzletek elé vonzó-csalogató reklámul, de egy nap elitta az egész felszerelését. Piktoriusz - a Mázolandusz Viktort csak ő használhatta, ha magáról beszélt gúnyosan - több ízben bizalmasan félrevont, akkurátusan elmagyarázva a potyapénzszerzés, a tarhálás rejtelmeit, elárulva azt a nagy titkot, hogy például Szilveszter napján fel kell mennem báró Kornfeld Móric Mária Valéria utcai irodájába, amikor is, ha boldog új évet kívánok, öt pengő, öt csilingelő vadonatúj pengő üti a markomat, s ezért az ötletért neki csak egy pengőt kell leadnom mindössze a „lóvéból". Jó társaság volt ez, majdnem asztaltársaság, csak éppen állva lődörögtünk egy írópolc körül, amíg ki nem dobtak bennünket. Valósággal kaszinó volt ez, adomákkal, tréfákkal, megtörtént és kitalált történetekkel fűszerezve, ha nagyon rossz volt az ebéd, márpedig egy héten legalább ötször savanyú káposzta volt üresen, csak a pénteket éreztük ünnepnapnak a hagyományos tésztával, ha rossz volt az ebéd, Hungarusz képzeletbeli

monoklit csíptetve szemébe, raccsolva elmondta néhány lakomáját felvidéki várúr korából, egy-két saját találmányú à la Hungarusz-receptjét is közölve velünk - becsületszavunkat véve, fejvesztés terhe mellett, a legteljesebb titoktartást követelve, hogy senkinek nem mondjuk el, nehogy visszaélhessenek vele, egy láthatatlan, de címerével ellátott, szattyánba kötött jegyzőkönyvből olvasta fel ezeket az elkészítési módokat az általa sűrűn lőtt vaddisznók, őzek, szarvasok, foglyok, nyulak és fácánok ízesítésére találta ki, s ha ezektől megszomjaztunk, koktélokat kevert előttünk, és különféle pezsgőket pukkantott, vagy sohase hallott márkás óborokat, kinek-kinek az ő ízlése-tetszése szerint. Magam akkoriban még elszánt antialkoholista lévén, jobbára csak különféle limonádék, gyümölcslevek vagy áfonyával ízesített málnaszörpök vegyítési arányai iránt érdeklődtem.

Még egyszer Jósfay, ezúttal mint képviselőjelölt

Terítékre került ezeken a meghitt megbeszéléseken szinte valamennyi alkalommal nemes pártfogónk, megmentőnk-nemjótevőnk, Jósfay is, eltévelyedései - nemcsak nemileg, hogy a fiúkat is szerette, de egyfajta szadizmusa is, melyet Erzsi néni csak végrehajtott és kiszolgált, a maga keserveit is beleloccsintva, hiszen jobb is lehetett volna a kosztunk, a szemünk láttára öntötték a moslékba azokat a maradékokat, melyek a „mennyország"-ból szállottak alá; mi bezzeg boldogan habzsoltuk volna fel, származásra és hajdani társadalmi állásra való tekintet nélkül valamennyien, mi, az élet páriái, számkivetettjei - de ezek az ínyencfalatok nem a mi számunkra készültek eredetileg, és ezt lépten-nyomon éreztették velünk.

Ezeket a mosléknak sem nevezhető ebédeket számtalanszor meg kellett hálálnunk, narancsos zarándokutakkal, kisebb-nagyobb távgyaloglásokkal, stafétafutásokkal. Egyszer Jósfay képviselő akart lenni, és választási beszédet mondott a Gellért-szobornál. Teljes létszámban kellett kivonulnunk, nekünk, a szegénykonyha daliás hadseregének, úgy emlékszem, névsorolvasásféle is volt, Jósfay egy protezsáltja tartotta - nem mondom, szép látvány lehettünk, amint féligmeddig toprongyosan tapsoltunk, ütemes kézösszeverésünkkel meg-megszakítva Jósfay dörgedelmes szónoklatát, még ma is hallom, ahogy hangja el-elcsuklott a szélben:

- A Szűz Máriás, liliomos zászlóra esküszünk... Csonka Magyarország nem ország, egész Magyarország mennyország... hazafias buzgalommal fáradozunk a szebb, boldogabb jövőnk kivívásán... melynek olyan kormányosa van... mely olyan kormányos kezébe van lehelyezve, mint vitéz nagybányai Horthy Miklós Úr Őfőméltósága... országgyarapító, legfőbb hadurunk...

Az „intellektuális különítmény" kabarénak fogta fel ezt a kivonulást, leghevesebben a süketnéma barátom tapsolt és hogyvoltozott, úgyhogy Jósfay a következő napokban szélnek is eresztett valamennyiünket. De ez már egy évvel később történt, 1938 őszén.

Addig óriási segítség volt számomra, akárhogy is veszem, akármilyen megalázó körülmények is pofozták maradék önérzetünket. Mégis naponta egyszer volt valami meleg lötty a hasamban, ha erősen hozzájárulhatott is ez a rendszertelen és ki nem elégítő táplálkozás ahhoz, hogy hosszú évekre - időnként fel-fellobbanva, emlékeztetve a múlt keserves periódusaira -, egy életen át elkísérően tönkretegye a gyomromat. Egy szőke pincérfiú, akinek szimpatikus lehettem, mindennap megtömte szintén Lelkestől örökölt aktatáskámat kenyérmaradékokkal. Még Graham-kenyeret, kalácskenyeret is találtam köztük: ez volt tulajdonképpen a főtáplálékom több mint egy éven át, legtöbbször üresen, ezt ettem reggelire és vacsorára, egy-egy pohár vízzel öblítve le száraz, karcos morzsáikat.

A hollywoodi karrier felé

A Gaál Béla Filmiskolába természetesen fölvettek. Nagy baromnak kellett lennie, ordítóan tehetségtelennek, akit kirúgtak a felvételiről, de ilyen, úgy emlékszem, nem is akadt egyszer sem a jelentkezők között.

Hogy ide jelentkeztem és nem a Színiakadémiára, az azzal magyarázható, hogy nem színész akartam lenni, hanem filmszínész. Vonzott a plakát is, amely azt hirdette, hogy a filmszínészethez szükséges összes tudományokban kiképzik az embert, úgymint lovaglásban, úrvezetésben, úszásban, vívásban - sőt még boksz- és táncórákat is beígértek - mindezt havi harminc pengőért, tehát egyhavi „apanázsom”-ért, melyet a Végh család „önkéntesen megszavazott”. A tájékoztató szerint a tandíjat sokszorosan vissza fogja kapni mindenki: többszörösen visszatérül a statisztálásokból, ugyanis a készülő filmekhez elsősorban az iskola hallgatóit hívják be, veszik mindenkor igénybe.

A Gaál Béla Filmiskola az Eötvös utcában volt, a Hegedűs Sándor utca sarkán lévő ház teljes első emeletét bérelte.

A felvételin hamar túlestünk. Egy-két perc alatt meghallgattak bennünket, eldöntötték, hogy jó filmarcunk van-e, milyenek vagyunk szemköztnézetből, milyen a jobb és bal profilunk, alkalmas-e a hangunk, alakunk arra, hogy a jövő sztárjai legyünk. Én egy Somogyvári Gyula-féle hazafias rémballadát adtam elő, a tőlem szokásos lámpalázzal - képtelen voltam figyelni arra, amit mondok -, pontosan úgy éreztem magam, mint egy számtanórán, amikor felelnem kellett volna, de nem ment, teljes rövidzárlattal álltam ott, belegabalyodva a szövegbe, hebegve és habogva. Ennek ellenére fölvettek. Ez még nem lett volna baj, hiszen rendkívül tehetségesnek tartottam magam, azonban olyanokat is felvettek, akikről lerítt, ordított a tehetségtelenség. Hogy három szeme volt az egyiknek, és mindhárommal másfele kancsított, vagy hogy a másiknak a púpja a térdét verte, ez még menthető lett volna, magyarázható, hiszen jellemszínészekre is szükség van, nemcsak hősszerelmesekre, mint rám, ugyebár, elvégre születniük kell Harmadik Richárdoknak is - ezt bontakozó kritikusi érzékemmel azonnal beláttam; a tehetségtelenség azonban már akkor is iszonyattal töltött el. S közöttünk bizony egyetlenegy tehetséges alak sem akadt, ezt ránézéssel meg tudtam állapítani. Akiben mégis több buzoghatott, mint bennünk, az mégiscsak az Akadémiára jelentkezett inkább, vagy a Színészegyesület Iskolájába.

A Gaál Béla-féle áliskola

A tanítás általában háromkor vagy négykor kezdődött, és hatig-hétig tartott. Már ez is a komolytalanságára utal. Olyanok számára tartották fenn, akik délelőtt hivatalba jártak, dolgoztak, akik nem tudták vagy nem akarták vállalni az egész napi tanulást, elfoglaltságot. Tehát egy kicsit mindenképpen dilettánsokat, műkedvelőket állítottak elő, gyártottak futószalagon a kétéves tanfolyamokon. A másik baj egyáltalában a tanítással volt. Ebből a „tanterv”-ből, „tanmenet”-ből szinte száműzték a gyakorlatot. Ha egy héten két ilyen jellegű órát tartottak, sokat mondok. Inkább a filmtechnikával foglalkoztak, a filmgyártás elméleti részével, olyan dolgokkal, amik engem, mint jövendőbeli filmszínészt bizony egyáltalán nem érdekeltek. Olyasfajta tudást csöpögtettek belénk, melynek egyesek később nagy hasznát látták, mint mozigépészek és üzemvezetők, mert néhány évfolyamtársammal esztendők múltán a „filmszínészet” ilyen periferikus pályáin akadtam össze.

Azokon a rövid, harminc-negyven perces órákon, amelyek nem maradtak el - elég sok elmaradt, főleg az igazgató, Gaál Béla óráiból - éppúgy nem tudtam figyelni, mint a középiskolában. Nem voltak érdekesek, nem ezt vártam tőlük. De hát mit is vártam? A lovaglás, úrvezetés, bokszolás, amint ez rövidesen kiderült, különórának számított, külön tandíjat kellett volna fizetni értük. A néhány gyakorlati órát Vándory Gusztáv, a hajdani híres némafilmszínész tartotta. Kiejtést, beszédtechnikát tanított, de elnéző volt ő is - mint ahogy az egész iskola az udvariasságon alapult -, és nem figyelmeztetett máig is meglévő beszédhibáimra, a dadogásos-hebegéses, lassú, vontatott, elnyúlt, éneklő modoromra, melyet esetleg kellő gyakorlással, megfelelő pedagógiával meg lehetett volna szüntetni, vagy legalábbis csökkenteni lehetett volna. A színpadi gyakorlat abból állott, hogy időnként elővettünk a Színházi Életből egy-egy akkor futó, sikeres darabot, és valamelyik jelenetét két-három kiválasztott hallgató Vándory Gusztáv irányításával megpróbálta előadni, minden megalapozottság, szakértelem nélkül. Egyszer került rám a sor, az évfolyam egyik szőke, csinos, de fabáb merevségű sztárjával, az egyetlennel, aki később valamelyes karriert csinált. A negyvenes évek nagy konjunktúrakorszakában gazdag barátot halászott magának, aki finanszírozott is vele egy filmet, de persze, mert tehetségtelen volt, csúfosan meg is bukott, hiába vette meg hozzá a sajtó tapsolását, az sem segített. El is tűnt örökre a művészet süllyesztőiben. S e szőke bébivel együtt telefonszínésznők özöne kapott „diplomát", ami a „bárcának" csupán finomabb megfogalmazása volt. (A fiúk között különben szállóige volt az érvényesülés egyedül lehetséges titka, mármint a lányok filmre kerüléséé: „Előbb a lepedőre, aztán a mozilepedőre.")

Ábrándok színésze a gyakorlatban

Párperces jelenet volt csak, egy szerelmi párbajból, de mintha órákig tartott volna, mert közben egyszerre éreztem partnernőm kirívó tehetségtelenségét és vele párhuzamosan, hogy mennyire süket, akusztikátlan, árnyalat, szín nélküli a hangom, mennyire merev, dróton rángatott minden mozdulatom, mennyire nem vagyok képes átélni ezt a hülye, kiagyalt jelenetet, és hogy mennyire nem tudom elhitetően eljátszani, tolmácsolni a többieknek. Kivert a verejték közben, a rosszullét környékezett, láttam magamat kívülről, mint annyiszor életem sorsdöntő pillanataiban, és látni és megmérni magamat, megméretni, néhány perc műve volt. Vándory udvariasan megdicsérte produkciónkat, de az én kritikám döntőbb volt, bátrabb, még akkor is, ha összeomlott nyomában egyetlen pillanat alatt minden álmom, a jövőmbe vetett minden reményem. „Tehetségtelen vagy - szólalt meg bennem a JÓ HANG -, kár a pénzért, az időért, a fáradságért." S a ROSSZ HANG hiába igyekezett hízelegni, hazudni, áltatni, mégis a kevésbé hízelgő, de őszinte JÓ HANG-nak hittem.

Pedig talán nem voltam tehetségtelen, legalábbis nem teljesen az. Igaz, nem álltam volna meg helyemet mint amorózó, de lehettem volna drámai hős, komikus, jellemszínész vagy esetleg intrikus, ha megfelelően foglalkoznak velünk. Ugyan ki találja meg mindjárt, az első próbára az egyéniségét, az egyéniségének legjobban megfelelő szerepkört? Még a legnagyobbak sem találták meg minden esetben azonnal. S a magyar színjátszás hány nagy alakja küszködött beszédhibával, épp azokban az években, még mint beérkezett színész is, akikért rajongott a közönség s kik nékem is bálványaim voltak: Törzs Jenő, Somlay, Csortos.

A kakasülőn leszűrt tanulság

Mert a Gaál Béla-féle Filmiskola másik előnye - azonkívül, hogy helytelen útkeresésemre rádöbbentett - az volt, hogy igazolványával beengedtek néhány magánszínház előadásaira, többek között a Magyar Színházba és a Vígszínházba, fel az erkély utolsó soraiba vagy a karzatra, a kakasülőre. Én, ki addig színházban úgyszólván nem is voltam, most dőzsöltem az újfajta élvezetben - délelőtt moziba jártam, előadások után, este pedig színházba. Onnan fentről aztán, az Isten közeléből, a magányból lemondóan figyeltem a nagy színészek alakításait, éreztem, hogy ilyenekre sohasem lennék képes, arra a teljes belefelejtkezésre, átalakulásra, erre a hatalmas, órákig tartó, mindent igénybe vevő idegmunkára; rádöbbentem, hogy túl gyors, sokszor másodpercenként váltó, változó hangulataimat nem tudnám kellőképpen megfegyelmezni, nem tudnám beállítani esetleges tehetségemet, ha fú, ha fagy, ha elhagy a szeretőm, ha cigánygyerekek potyognak az égből, akkor is, minden este nyolcra, óraműpontossággal.

Az igazolványom Ladányi György névre szólt, mert a Kovalcze név valóban nem látszott alkalmasnak, ahogy előre sejtettem, az Ivan Madridról pedig lebeszéltek azzal, hogy nem magyaros; abban az időben már elkezdődött a mindent elsöprő magyarkodás, magyarosítási láz. Bementem hát bánatomban egy telefonfülkébe, és órákig ide-oda forgatva, lapozva a telefonkönyvet, rábukkantam erre a hirtelen szimpatikusnak és szintén jócsengésűnek hangzó névre. (Van egy-két ember a múltamból, akikkel véletlenül, évtizedenként, évszázadonként egyszer összeakadok, még ma is így szólítanak, így emlegetnek.)

A tánc- és dalórákon sem váltam ki. Nem váltam be sem mint énekművész, sem mint az akkoriban divatos sztepptáncok Fred Astaire-rel versenyre kelő és őt lepipálandó, páratlan „világattrakció". Az első órák keservei után rá kellett jönnöm, hogy botfülem nem képes jobb mederbe terelni a hangomat, s az ösztönző zongorakalimpálások sem tudják jobb ritmusérzékre szoktatni két tucat bal lábamat. (Pedig ha szívósabb vagyok, ma egy röhögtető tánckomikussal gazdagabb volna talán ez az ország.)

A filmgyár boszorkánykonyháján

A végső knock outot azonban első és egyetlen filmgyári statisztálásom adta. Már az sem „stimmelt" egészen, hogy a „tandíj többszörösen megtérül", mert az ott töltött két hónap alatt mindössze egyszer voltam kint statisztálni. (Egy-két csinos lányt, nem mondom, többször is kihívtak, de ha egyszer nem születtem lánynak!) A Népliget mellett lévő filmstúdióban zajlott le ez a történelmi pillanat, a Gaál Béla rendezte *Maga lesz a férjem* című filmvígjáték felvételein.

Egy vasárnap reggel nyolc órára mentünk ki, életemben először láthattam közelről álmaim világát, a magyar Hollywoodot. Én, aki addig csak a mozik kényelmes zsöllyéiből vagy kevésbé kényelmes támlásszékeiből láttam a mesterségesen előállított álom- és művilágot - mely az akkori idők magyar és külföldi filmjeit egyaránt jellemezte -, belepillanthattam, beletekinthettem, ha csak egy nap erejéig is a filmgyártás boszorkánykonyhájába. Egész idő alatt ott lebzseltem, pirosra púderezve, Gaál Béla és asszisztense körül, a jupiterlámpák olvasztó, ördögi tüzében. A Dunapalota pokla már kikezdte ingatag hőközpontomat, az a nap pedig rádöbbentett arra - a szó szoros értelmében a bőrömön tapasztaltam -, hogy valóra válthatatlan minden effajta álmom. Mert fizikailag is alkalmatlan voltam a filmszínészi pályára. Pocsétákban úszva figyeltem a lámpák szerencsétlen rabjait, különösen Jávor Pált, a férfifőszereplőt, télikabátban - amint a sminkmester pillanatonként lépett oda hozzájuk, és púderezte be újra

meg újra gyöngyöző homlokukat, végignéztem tízszer is ugyanazt a jelenetet, mert legalább annyiszor próbáltak el egy-egy villanást a vásznon, hogy: „most, Palikám, felvonod a szemöldököd, nem így gondolom, jobban csodálkozva, meghökkenten” - és ez így ment órákon át, a színészek bundában, a rendezők ingujjban, izzadva. A felvétel szüneteiben Jávorral beszélgettem:

- Nem pálya ez - legyintett szomorúan -, főleg nem művészet. Üres technika, amivel agyongyötrik az embert, és semmi értelme az egésznek.

Én sohasem szerettem Jávor Pált, a folyton duhajkodó, nótázó, cigányozó fenegyereket, a filmek „Jávor Paliját”, de ez az ember a díszletek túlsó felén más volt, nem volt azonos a filmen játszott figuráival, a jupiterlámpák mögött egy bölcs, kiábrándult öregúr ült - pedig negyvenéves ha lehetett -, az az ember, az alak beszélt velem, akit később, évek múlva a Nemzeti Színházban láttam viszont, Ibsen Rank doktorának felejthetetlen alakítójaként.

Ugyanez a film a moziban

Az álmok birodalma dőlt össze azon a vasárnapon bennem, az elképzelt filmszínészség és a valóság nem fedték egymást. Ahogy nem bírtam volna a napi színpadi robotot, éppúgy elúszott előlem a „filmsztárság” is a jupiterlámpák izzasztó árjain. A csalóka, hamis, cukrozott világ egyetlen harapásra elvásta fogaimat. Csalódást okozott később ez a film a moziban is. Délután egy jó, előnyös háttal és vállal rendelkező fiatalembert kerestek az egyik felvételi szünetben. Boldogan ajánlkoztam. Ez ugyan pluszmunka volt, melyért nem járt gázsitöbblet, mint ahogy a dörzsöltebbek szépen el is oldalogtak, a kantinban lógtak, vagy az öltözőkben, a statisztalányoknak kurizálva. Boldog voltam, hogy a hátam és a vállam megfelel - talán még sincs veszve minden! „Te gyorsan kimész - mondotta nekem a rendező -, te pedig energikus léptekkel bejössz, Palikám.” Ezt is elpróbáltuk vagy ötször, többször lekefélték a hátamat, megfésülték rakoncátlan hajamat, többször kimentem gyorsan, Jávor többször bejött, míg én mentem kifelé határozott léptekkel; rövid félóra múltán sikerült felvételnek nyilvánították közreműködésemet. A premieren szívdobogva lestem ezt a pillanatot: mikor megyek már ki - másra nem is tudtam figyelni -, hiszen láthatom magamat hátulról egy pillanatra, és összehasonlíthatom azzal, ahogy kívülről szoktam látni önmagamat, de hiába vártam, mert kivágták: Jávor egyszerre csak hipp-hopp, bent ült a szobában, s ráadásul egyszer sem vonta fel a szemöldökét meghökkenten.

A kudarc nem tör meg, elhatározom, hogy felfedező leszek

Ez a vasárnap döntően hozzájárult ahhoz, hogy egyre ritkábban járjak be az előadásokra. Hirtelen, egyik pillanatról a másikra túljutottam az egész filmszínészségen. Erkölcsileg, anyagilag egyaránt összeomlottam. Az erkölcsieket már próbáltam vázolni, az anyagiakat a statisztálások hiánya idézte elő. Havi harminc pengő volt a tandíj, ugyanakkor, amikor havi harminc pengő volt az összes jövedelmem, illetőleg a Végh családtól folyósított kegydíjam. Ebből tíz pengőt lakbérre adtam ki, és ha nem is vacsoráztam, nem is reggeliztem, hősiesen ellenállva a jobb falatok iránti vágyamnak, mozira azért csak költöttem, ha Ruzsbatzky néni még mosta is a szennyesemet, egy-egy színház utáni tízfilléres kapupénz alaposan megviselte ugyancsak a pénztárcám állapotát, mert akkoriban még megvolt az a vízözön előtti, patkó alakú tárcám, amit Kornél bácsitól örököltem. Anyagi gondjaim és az a kudarc, melyet legfőbb kritikusom:

önmagam előtt szenvedtem, beláttatták velem, hogy abba kell hagynom szinte el sem kezdett s máris tévútnak bizonyult pályámat. Ó, pedig nem is oly régen, alig két hónapja mily rózsás reményekkel indultam neki! A hirtelen, váratlanul beállott fordulatban ugyan még semmi elképzelésem nem volt egyelőre a jövőmről, nem is sejtettem, hogy mit fogok csinálni, mihez kezdek egyáltalában.

A Gaál Béla-féle Filmiskolából tehát kimaradtam, önkéntesen, nem is közölve senkivel semmit. Néhány hét múlva írtak, és behívtak az igazgatóságra. Amikor feltártam anyagi nehézségeimet, az iskola titkára közölte velem, hogy ebből ne csináljak problémát, tehetségesnek tartanak, ő is, a tanárok is, járjak csak be továbbra is, ingyenesen elvégezhetem, tandíjmentesen, csupán arra kér, hogy a többieknek ne szóljak erről a kivételezésről. Megköszöntem a kedvességüket és az átmeneti kabátot is, mellyel az igazgatóság megajándékozott. Még néhányszor be-bementem, de mert nem találtam meg magamban a pályám folytatásához szükséges kellő harmóniát, véglegesen hátat fordítottam a keserves, cudar színészéletnek, anélkül hogy csak halvány gőzöm vagy dunsztom lett volna arról - ahogy akkoriban mondták előszeretettel -, mihez kezdjek teménytelen időmmel, máris kudarcba fúlt életemmel.

Az, hogy szégyenszemre, pincsikutyamód visszasomfordáljak nevelőanyámhoz, fel sem merült a gondolataim között. Ennél elsősorban gőgösebb voltam, büszkébb, eredendően meg nem alkuvó. S különben is, a havi harminc pengőm és az ebédem, akkori igénytelenségemnek megfelelően, szinte gondtalan létezést biztosított. Időm volt bőven, és jobb híján - bár különben is izgatott, érdekelt - nekivágtam hát tanulmányútszerűen Budapest fölfedezésének, annak a városnak, melyet annyira szerettem első találkozásunk óta - ennek ellenére mégis oly kevéssé ismertem, felszínesen, nagy körvonalaiban csupán, de még az élmények átforrósító ereje, melege, hitele nélkül. Elindultam tehát, hogy birtokomba vegyem, magamévá téve, s beköltöztessem végleg a szívembe.

AZ ALBÉRLETEK DZSUNGELÉBEN

A „zöld villamosok” mindig vonzottak

Még a Gaál Béla-féle Filmiskolából való kimaradásomat megelőzően otthagytam a Kecskeméti utcai éléskamrát. A rosszul záró ablakokon és ajtókon keresztül-kasul fúvó szél alaposan elvette a kedvemet tőle. Hozzájárult ehhez az is, nem kismértékben, hogy a lakásban nem volt vécé, és valami ösztönös szeméremérzékkel meg sem mertem kérdezni holléte felől a házigazdámat. Több volt ez, mint szeméremérzék, hülyeség is volt, játék is, egy elvarázsolt világot kezdtem magam köré építeni, egyenes folytatásaként kölyök- és kora kamaszkori mindig rendelkezésemre álló földtől való elrugaszkodásaimnak, nyitott szemmel, éber állapotban érzékelt, valóságszerű, a valósággal egyenrangú, egyenértékű álmaimnak. Egy olyan életet kezdtem játszani, amelyben nincsenek az embernek ilyen alantas szükségletei. Azt képzeltem, arról fantáziáltam, hogy ez a ház a jövő embereinek a szigete, ahol már ilyesmire nincs is szükség, itt az emberek csak a lelkükkel foglalkoznak, azt művelik, edzik, tanítják szárnyalni, a majdani magasabb régiókban való hosszasabb tartózkodásokhoz idomítva. Én magam úgy oldottam meg elodázhatatlan ügyeimet, hogy a Fővárosi Könyvtár Reviczky utcai központjának megfelelő helyiségeit vettem igénybe, majd később a Múzeum körúti bölcsészegyetemen volt egy megszokott fülkém, melyben utána még el is lehetett szórakozni a folyton változó, módosuló feliratokon, rajzokon; az akkori idők faliújságja volt ez szinte, a levegőben úszkáló politikai áramlatok azonnali, hű tükrözője. Mert minden jelszó tüstént megjelent falain, korrekciókkal, átiratokkal, újabb javaslatokkal. Itt találkoztam, ebben a fülkében és a nyilvános vécékben a zsidókérdéssel is először. Egész napos „városnézéseim” közben mindegyikbe betértem - mint hajdan az iskolai szünetekben, minden egyes tízpercben -, mint egy kölyökkutyust, minden fa, bokor, úgy vonzott, ingerelt a látványuk, szaguk, minden egyes alkalommal elolvastam összes hivatalos feliratukat, hogy mi a patentszámuk, az angol, francia, német engedélyeiket, hogy vízöblítés nélkül szagtalanok, aztán áttértem a vezércikkekre, hogy aznap éppen melyik politikust, melyik pártot kell felakasztani, kikre halál - zsidókra, kommunistákra, nyilasokra, németekre -, elolvastam, illetőleg figyelmesen áttanulmányoztam a nemi felvilágosítást szolgáló, oktató ábrákat, s utána gondosan kisilabizáltam a magán- és apróhirdetéseket, hogy ki ilyen korú, alakú, hajlamú fiúval akarna megismerkedni, hogy mit csinálna neki, mit kérne tőle, mennyit fizetne neki, mikor és hol található meg. Kicsiben - de sokszor töményebben, mint vaskos könyvekben - benne volt ezekben a naponta letörölt és újra írt barlangrajzokban és feliratokban az emberiség egész primitív történelme, erkölcsrajza, minden mocska, politikai összevisszasága, széthúzottsága, céltalansága, útvesztettsége, ziláltsága, értelmetlensége, butasága, világuralomra, világmegváltásra való törekvése, kiútkeresése.

Megtudom, mi az ágyhely

A Kecskeméti utcai spájzomat, alig tíznapos ott-tartózkodás után egy Erkel utcai ágybérletre cseréltem át. Egy nagyvásárcsarnoki kofa volt a főbérlő, aki egész kétszobás lakását kiadta, sok apró parcellára osztva, valósággal felparcellázva. Az egyik szobában két diák lakott, két örökös mezei jogász: ez hónapos bérlet volt. A másik szobában kettős családi ágy terpeszkedett a szentképek alatt, s előttük hosszában a sezlon. A sezlon olcsóbb volt, én tehát ezen lak-

tam. Minden talpalatnyi helyet kihasznált, értékesített a ténsasszony; a konyhából üvegfallal leválasztott „cselédszobá”-ban is lakott valaki, míg ő maga egy hintaszékben aludt éveken át a konyha közepén, mert a konyha egyetlen szabad területét, a bejárati ajtó mellett, még ráadásul mint ágyhelyet is kiadta. Az ágyhely azt jelentette, hogy valaki a lakásából bérbe adott vagy két négyzetméternyi részt, mint egy földdarabot, mint egy sírhelyet - ez volt az albérletnek a legolcsóbb formája. S ha volt a bérbe vevőnek ágya vagy sezlonja, azon lakott, ha nem, szalmazsákon vagy rongyokon, mint egy állat a vackán; anyagi helyzetének megfelelően tudta kényelmét biztosítani vagy páriaéletét tengetni. Mindenesetre ez már magasabb szint volt, mint csavargónak lenni, a Ligetben aludni, vagy terek padjain, a kapualjakban, állomási várótermekben, a Gellérthegy barlangjaiban vagy a grundokra kitelepítve - ha valaki nem tudta a lakbérét fizetni, a háziúr kiakolbólította -, Erzsébeten hónapokon át élt így mellettünk egy család, esőben-hóban, a szabadban, törött lábú jancsikályhájukon főzve. Magasabb szint volt ez az előbb vázoltaknál, mert bejelentőlappal járt, az esetleges razziákat, igazoltatásokat könnyebben átvészelte az ember, különösen akkoriban még, amikor nevére-címére érkezett borítékkal is igazolhatta magát valaki, ha volt postabélyegző is rajta.

Ezekben az években, tucatnyi lakásom bejelentőinek „állása, foglalkozása, tanult mestersége” rovatába következetesen azt írtam: „diák” - sokáig, egész a háború kitöréséig egyik rendőrőrszobán sem akadtak fenn rajta, hogy egy ilyen nem létező foglalkozást vagy pályát vagy mi a csodát kreáltam magamnak.

Egy ügynök, akinek Cinka Panna diktálta a dalt

Az egyik szobatársam egy ügynök volt, aki szabad idejében magyarnóta-szerzéssel is foglalkozott, „a dallamot és a szöveget egyazon időben hallotta”, csak sajnos, szakképzetlensége folytán nem tudta kellőképpen lejegyezni. Nekem kellett volna segítenem neki ebben, de sajnos én sem értettem a kottavetés nemes tudományához. A dalokat maga Cinka Panna diktálta neki, mert előrehaladott spiritiszta is volt egyben. Esténként - mert az ágybérletet általában csak munkaidő után, este öt-hat órától lehetett igénybe venni, reggel, munkába menésig, munkakezdetig, körülbelül 8-½ 9-ig, esténként, nyugovóra térésünk előtt az öregúr egy szál pizsamában leállt elém, a szoba közepére, és jóízűeket vakarózva nemi felvilágosító előadásokat tartott nekem, mert éveken át a Balkánt portyázta mint orvosi műszerekben utazó. Görögországi kalandjait mesélte, élénken ecsetelve, hogy hogyan gyűjtik ott a lányok a hozományt, hogy a fenekükkel keresik meg az egészet, aminek az az előnye, hogy szűzen mennek a házasságba, és ez olyan bevett szokás, hogy nem is számít kurvaságnak, becsületes családanyák lesznek, és a férjük soha nem hánytorgatja fel múltjukat, mert nagy kerítő a szegénység, a nyomor, s hogy mindenki úgy segít rajta, ahogy tud.

Kocafilozófusok, népi bölcsek

Egy hónapig laktam az Erkel utcában, de majdnem mindennap újramesélte ezeket. Krónikus, idegbajos fázásom éppen kialakulóban volt, a dunyhám alatt pulóverben, a Fricitől, Kornél bácsitól örökölt hosszú szárú, madzagos gatyámban vacogtam, egyéb, éppen rajtam nem lévő ruhadarabjaimat a lábamra teregetve, s így csüngtem ajkain, néha egy kis félsszel a szívemben, hogy nem akar-e megerőszakolni, nincsenek-e neki természetellenes hajlamai, amikről a vécékből és egy pornográf regényből értesültem, melyet francia nyelvtudásom ápolása,

fejlesztése és ébren tartása céljából épp akkoriban fordítgattam, miután egy filléres böngészde utcára kitett ládájából biztos kézzel kihalásztam. A szomszéd ágy mindig megvetve, de üresen állt, mert egy sofőr lakott benne, aki állandóan a vidéket járta. Ezért féltem így magunkra maradva. Azonban Cinka Panna ihletettje nem akart megerőszakolni, csak nevelni akart, előkészíteni az életre. Fáradt volt, kiábrándult és öreg - szeretett beszélni, szerette hallani a hangját, szerette, ha közönsége van, és bennem jó médiumra talált: aki tapasztalatlanul, tejfölös, tátott szájjal ittam magamba, szinte habzsoltam, szemmel láthatóan, minden szavát. Az élet iskoláját már kijárt, sokat ismételt, sokszor megbukott, elaggott, elidősödött kisemberei voltak ennek az életet valójában elkezdő éveimnek első ismerősei, az ágyrajárás dzsungeleiben, a Dunapalotában, az utcákon egyaránt. Népi bölcsek, kocafilozófusok voltak, de többet tanultam tőlük szinte, mint később a filozófia nagymestereitől. Szókratész lehetett talán ilyen, aki a velejéig, a szíve mélyéig bölcs volt, annyira bölcs, hogy tollat se vett a kezébe - az élet nagy és kis igazságairól először tőlük hallottam, a mindennapi, az egyszerű, a vegetációs élet elviseléséhez, átvészeléséhez szükséges észrevételeket, tanácsokat mellettük sajátítottam el, s ez jobban megfogott, mint a szakképzett filozófusok fennen szárnyaló és oly kevés gyakorlati haszonnal járó elvont agytekergetései később. Ennek köszönhetem talán, hogy a magasabb, metafizikusabb régiók soha nem tudtak megnyílni előttem, és magam is kocabölcs, kocaelmélkedő, kocafilozófus maradtam egy életre, utcafi, az utak, utcák műhelyéből, egyeteméből.

Olykor-olykor lakótársam, látva üres kenyéren éldegélésemet, megajándékozott egy-egy szafaládévéggel vagy egy darab szalonnával - ó, micsoda ünnepi lakomák voltak! -, ezekben a pillanatokban még Lucullusszal se cseréltem volna talán. A kisemberekhez fűződő kitörölhetetlen élményeim alakították ki bennem a rokonszenvemet, vonzalmamat irántuk; ma is fesztelenebbül beszélgetek el az asztalossal, a cipésszel, a fodrásszal, a pincérrel, mint pályatársaimmal, mert a legtöbb esetben őszintébbeknek, tisztábbaknak, becsületesebbeknek érzem őket; mindenképpen igazabb, emberebb emberek.

Két ősjogász

A két ősjogász egész nap a rádiót üvöltöztette. Azzal szórakoztak, hogy „megtekintésre", „kipróbálásra" minden héten más-más üzletből hoztak egy rádiót - mert akkoriban, ha nyolc napon belül visszavitte az ember, mindent ki lehetett próbálni, talán még egy lányt is. A rádiók és a nők sose fogytak el a szomszéd szobából, már amennyire a közös ajtón átszűrődő hangokból ki lehetett venni. A sóhajok, recsegések élő illusztrációk voltak a pornográf regényfordításomhoz. Érdekes, hogy sem a hallottak, sem az olvasottak semmi emóciót, fizikai vágyat nem váltottak ki belőlem. A szexualitás perifériái voltak bennem ezek az elkalandozások csupán, a férfi még mélyen szunnyadt, aludt a testemben. Egyáltalán nem voltam koraérett fizikailag, amit talán a ki nem elégítő, rendszertelen, kalóriátlan táplálkozás is eléggé megmagyarázhat. A szexualitásról, a testiségről alkotott, inkább elképzelt, mintsem valódi, érzékletes, tárgyi tudáson alapuló ismereteimet a Zichy-album terelte helyes mederbe, mondhatni gyakorlati síkra. A Zichy-album volt az ősjogászok egyetlen könyve - egyetemi jegyzeteiket is beleértve. Egyszer egy órára kölcsönadták, cserébe az akkor elkészült francia regénykéért, akkori korszakom egyetlen „írásbeli irodalmi termékéért", „dolgozatáért", mely aztán el is úszott, kézen-közön el is tűnt a Filmiskola férfi és női hallgatói között. Vajon megvan-e, lappang-e valahol? Az idők biztos azt is elsodorták, akár az embereket. Nem mintha nagy kár volna érte, nyugodjék békében, bár valószínűleg nem volt haszontalan a fáradozásom; felszította és kiszolgálta több magányos férfi és nő titkos vágyait.

A Zichy-album

Az az egy óra volt a tökéletes felvilágosításom - mint annyi mást, ezt is magánúton szereztem be, magánúton sajátítottam el, ha már az iskolában nem tanították, eléggé el nem ítélhetően, az életben való boldogulás egyik alapvető nyitját, a szerelmet; ehhez Japánban kellett volna születni, a „bölcs" fehér ember esze ily magaslatokig fel nem ér. Még ma is bennem van az a fojtott izgalom, amellyel lapoztam, meggyorsuló szívveréssel, riadt, ámuló szemekkel, a másoktól már félig elnyűtt, de hiánytalan rézkarclapokat. A leplezetlen érzékiség forró lehelete csapott meg belőlük, a mezítlen, kihangsúlyozott férfi és női testrészek, szeméremrészek egymásba gabalyodása, a helyzetek, pózok sokfélesége; kora kamaszidőm egysíkú elképzelése örökre megdőlt bennem, szemem lencséjén át az agyam mohón fényképezte magába, kitörölhetetlenül a képeket, a testiség minden lehetséges változatát, új értelemmel, új jelentéssel teltek meg emlékezetemben azok a régi mozdulatok, párbeszédek, amiket valaha is hallottam, firkák, jelek, jelzések, amiket valaha is láttam. Huszonhét éve ennek, de ha rajzolni tudnék, hibátlanul lerajzolnám valamennyit, az elmúlt huszonhét év képekben, valódi helyzetekben - bár számtalan nő karjai közt hányódtam - mit sem tudott hozzátenni ezekhez. És mégis, a belső fülledtségen, a párás, gomolygó képeken túl, mellyel képzeletem színpada örökre benépesült - sokszor ezeket híva segítségül, nők mellett is, egy-egy elesettebb pillanatomban, hogy fölkorbácsoljanak, életre villanyozzanak -, ezeken a később jelentkező, döntő hatásokon kívül csupán enyhe megmozdulásokat okozott, idézett akkor bennem elő. Nem téptem le „tiszta férfiúságomat", nem alakultak át agyamban és testemben sürgető, követelődző, ágaskodó, kibírhatatlan, legyőzhetetlen ingerekké, vágyakká. Átformált, átkalapált, de annak a homályba forduló októberi délutánnak semmi hatása nem volt fizikai szüzességemre. Nem akartam magamba marni, mint a képeken láttam, nem akartam kirohanni az utcára, hogy az első rám kacsintó nővel elrohanjak gyakorlatilag is megvalósítani immár biztos, megalapozott elméleti tudásomat: agyam fotocellácskái magukba itták, olykor-olykor egy-egy elalvás előtti képzelgéshez előhívták egy-egy homályos, obszcén jelenetét, különben hosszú évekre szinte teljesen megfeledkeztem róluk, igazi érésem, férfiúvá válásom pillanatáig.

Másnap kimentem a Városligetbe, a panoptikum csak felnőttek számára nyitott termeiben megszemléltem a valóságos testrészek hű viaszutánzatait, de ezek is, különösen az élethűen ábrázolt, kibuggyanó fekélyeikkel, sankereikkel, szifiliszeikkel, bőrlebenyeikkel inkább visszataszítottak, undort keltettek bennem, félelmet és riadalmat, semhogy gusztust, étvágyat csináltak volna a testi szerelemhez, az utcai nők könnyen elérhető öleihez.

Csak a lelki szerelem vonzott

Csak a lelki szerelem vonzott, a testit csupán kísérőzenéjének hittem, éreztem. A Gaál Béla-féle Filmiskolában csak kis kacér ringyók voltak, akiket a fiúk - a velem egykorú, de nem annyira taknyos suhancok, mint én, vagy legalábbis hetvenkedőbbek, izgágáskodóbbak - a fürdőszobákban, mosdóhelyiségekben a falhoz gyömöszöltek, és úgy gyömködtek meg, ezekre nem vágytam, ezek nem izgattak, nem érdekeltek. Nem is voltak a típusaim: a nagydarab, testesebb, fekete szemű, fekete hajú nők tetszettek, de helyettük csenevész, vörösre festett vagy seprű-szőke kis démonok szaladgáltak - egyik fiú egyszer egy asztal alá bújt, és szemrevételezte őket, ki festett, ki valódi színű, s hogy melyiken milyen színű bugyi van, ha egyáltalán van. Pontos színelemzései is hidegen hagytak. Egy lány volt csak, immár sokkal inkább testközelben, mint Póli vagy a Liliom utcai Éva: Viharos Klári, egy majdnem még számomra is túlméretezett, telt idomokkal bőven rendelkező kedves leány. Volt valami

tehénjellege, valami az ősi, szent tenyészállatból; tulajdonképpen ő sem izgatott, csak jóleső puhasággal, meleggel töltött el a közelsége. Szerettem a vele való együttléteket, szolgálatkészen kísértem mindenfelé, az apródja, a lovagja voltam, féltékenység nélkül kísértem el randevúira, megvártam, csatangoltam vele az utcákon; nem voltam belé szerelmes, csak szoktattam vele magamat a másik nemhez, a bárdolatlanságomat, a csiszolatlanságomat, érdességemet igyekeztem a jelenlétében csiszolni, köszörülni, valamit behozni azokból az évekből, melyek akkor kezdték megbosszulni magukat rajtam, hogy lényegében lánytestvérek, lánypajtások nélkül nőttem fel, nevelőanyám zárt világú környezetében, életemnek ezt az alapvető hiányosságát azonban nem tudtam behozni soha többé. Ezek a kószálások-kódorgások-kóborlások Klárival kicsit gyógyszer voltak tulajdonképpen magányomra is, krónikus egyedüllétemre, amit semmi sem oldott, csillapított soha további, elkövetkezendő életemben sem.

Nem voltak barátaim: Cinege, Szíjgyártó elsodródtak a közelemből - vagy én az övékből -, később döbbentem rá, hogy összes barátságomnak, szerelmemnek, emberi kapcsolatomnak a kulcsa tulajdonképpen az én kezemben volt, rajtam állt vagy bukott mindenik: folytathattam volna, megerősíthettem volna őket, de inkább ellazsáltam, elhanyagoltam valamennyit, mert így volt kényelmesebb; később döbbentem rá, hogy az ismerősök, barátok, sőt az oly gyakran változó csip-csup szerelmek is csak szépségtapaszok voltak ordító és gyógyíthatatlan, csillapíthatatlan magányomon.

Új égtájak felé. Akácfa utca

Talán egy héttel a filmgyári döntő élményem előtt átvándoroltam az Akácfa utcába, hogy közelebb legyek az iskolához és egyben ebédeim színhelyéhez, a Dunapalotához is. Az első költözések abszolút könnyen mentek, egy szál régimódi bőröndömet játszi könnyedséggel vittem át új, választott otthonomba, melyről szintén éreztem, hogy rövid lejáratú, átmeneti jellegű lesz az is, akár a többi volt. Semmi nehézséget nem okozott egyetlen környezetváltozás sem akkoriban, annyit jelentett csupán az egész, hogy aznap máshová mentem haza aludni. Néha arra gondolok, sokszor még ma is, mint már a múltban annyiszor, hogy felmegyek valamelyik ilyen régi lakásomba, és becsöngetek, mintha reggel jöttem volna csak el, mintha nem is telt volna el közben ez a huszonhét esztendő. Az Akácfa utcában ma is az a pincér a bérlő, aki akkor volt, igazán megtehetném. Vajon mit szólnának hozzám? S ugyan mi lett a régi ágyakkal, sezlonokkal? Hol vannak, hová lettek, ki fekszik ma rajtuk? (S az önként adódó, szinte villoni kérdés: - És a régi nőkön?)

Mert akkoriban ismerkedtem meg jobban Villonnal is, illetőleg Faludy *Villon*-ával.

Fischer Petiék, egy új világ

Cinegétől, Szigyától elszakadtam, mert a városnak más tájára költöztem, tettem át székhelyemet. (Sajnos, a környezetváltoztatásaim soha nem tettek jót baráti kapcsolataimnak, akik közeléből elköltöztem a későbbiekben is, előbb-utóbb lemorzsolódtak; kiusztak életem folyásából.) Egyszer a Király utcában összeakadtam Fischer Petivel, akivel érettségi előtt kezdtem valamelyest jobba lenni, de aztán elsodródtunk megint egymástól. Ott laktak a Rottenbiller utcában, a Dob utcához közel, a Fővárosi Tejüzem telepe mellett. Iskola után sokszor felmentem hozzájuk, ez után a találkozás után, aztán egyre többet a Filmiskola előtt is, helyett is. Peti zsidó volt, és nem mehetett egyetemre, tengett-lógott a világban. Albérletben laktak,

nehéz körülmények között, édesanyja gépeléseket vállalt, apja különböző hivatalokban volt kérészéletű szellemi kisegítő munkás. Mindennek ellenére igen kellemes volt náluk a légkör. Meghitt, szinte baráti volt a viszony a család tagjai között, meghittebb, mint Cinegééknél, és főleg sokkal intellektuálisabb. Meggyőződésből voltak baloldaliak, ha nem is kommunisták, legalábbis még abban az időben Peti sem volt az. Az első társaság volt, ahol a mindennapos panaszkodásokon, az élet nehézségeinek szidásán kívül politikáról, távlati tervekről, jövőről hallottam, olyan jövőről, amit ki kell harcolni, nem pedig ölbe tett kézzel várni, mint a sült galambot. Naponta hallgattuk a moszkvai rádió magyar nyelvű adásait; a spanyol polgárháború hónapjai voltak ezek. Ott hallottam először Garcia Lorca nevét, meggyilkoltatását, Rafael Alberti izzó, gyújtó hatású verseit - azokat a neveket, melyek majdnem egy évtizedre, másfél évtizedre teljesen eltemetődtek bennem, mert Fischer Petivel s következő életemmel tökéletesen kiestek belőlem, mintha sosem hallottam volna róluk.

Faludy Villonja, ugyanaz Musset-ben

Fischer Petitől kaptam kölcsön Faludy *Villon*-ját, mely könnyed, pesties hangjával az én szívembe is belopta magát, mint annyiunk szívébe a harmincas-negyvenes években. Az útszélisége, hányavetisége, akasztófasága fogott meg elsősorban, behízelegte, beduruzsolta magát a fülembe. A verseknek volt valami slágerjellegük, jóval nívósabbak ugyan a slágerszövegeknél, de én, mint az utca gyermeke, sohasem tartottam rangomon aluliaknak a slágereket. Elandalítottak, sok korszakomat, állomásomat jelezték, és egy-egy sláger jobban felidézi sokszor egy hangulatcsoportomat, élménykörömet, mely életem bizonyos hónapjait, éveit jellemezte, mintha írásbeli emlékeimet forgatnám, a múlt után nyomozva, kutogatva. Éreztem, hogy nem olyan nagy költészet ez, mint például Kosztolányié, Babitsé, Tóth Árpádé, de megfogalmazója, kifejezője egy korhangulatnak, mely ott úszkált körülöttünk a levegőben: álarcosan kicsit arról a korról vallott, az én érzéseimről is, és ez számomra elég volt. S a költészet, az irodalom egy újabb arcát is megmutatta, mint amit eddig ismertem. S mert nem voltak - legalábbis úgy éreztem, hogy nincsenek jelentős egyéni élményeim, de valamivel mégiscsak el kellett foglalnom magamat, kitöltenem mérhetetlenül sok időmet, különösen amikor a Gaál Béla-féle Filmiskolából kezdtem el-elmaradozni, elhatároztam, hogy én pedig Musset összes verseit fogom lefordítani, így átköltve, Faludy György szabadalma, Villon-receptje szerint. Hónapok óta nem írtam verset, az önképzőköri pályázat körüli bonyodalmak alaposan elvették a kedvemet tőle, de tudatom alatt megfogott, érdekelt, béklyójában tartott már a költészet, ha kicsit periferikusan is, akár a szexualitás. Azt hiszem, ez az ősi majom-ösztön, a kisgyerekkoromtól bennem élő játékos utánzó ösztön terelt lassan az irodalom felé.

Aki milliomos, időben

Mert még éppen csak terelt. Nem voltak elképzeléseim, céljaim, csupán tömérdek szabad időm és valami nagy, inkább lankasztó, mint szárnyakat adó, parttalan szabadságom, elképzelhetetlenül sok időm volt, a szó szoros értelmében vett időmilliomos voltam, akinek ezt a teménytelen idejét valahogy el kellett fecsérelnie, valahogy túl kellett adnia rajta. Hiába strabancoltam, lebzseltem, ügettem reggeltől estig az utcákon, nem tudtam eltékozolni, szétdobálni, szétszórni könnyed, gáláns mozdulatokkal idővagyonomat, időfeleslegeimet, kínzó időmtől éppúgy nem szabadulhattam, mint a magánytól.

Pedig a legváltozatosabb programokat eszeltem ki, olyanokat persze, amik nem kerültek pénzbe, amik ingyen, ingyenbe voltak. Fiatal csikó voltam, csakhogy nekem nem patkóm volt, hanem jancsiszöges bakancsom, hogy a gyakori talpalásokat valamiképpen csökkentsem, mert azokra nem futotta államháztartásom, szegényes költségvetésem. (A villamos, autóbusz, mint a közlekedésnek egyik válfaja és rég bevált módozata, meg sem fordult a fejemben. Talán azért viselem ma is oly nehezen megpróbáltatásaikat, mert nem elég fiatalon került rám istrángjuk, szoktató hámjuk.)

A mosdás iránti undoromat magammal hoztam még a Liliom utcából, az állam még jobbára pelyhesedett csak, nemigen akadt nyiszálnivaló rajta, elég volt, ha hetente egyszer lekapartam róla a szőrt, mert a borotválkozás művészetére szintén nem tanított meg senki, magamnak kellett felfedeznem, kikísérleteznem, mint annyi mást, ezt aztán igazán szó szerint a saját bőrömön. (Ez az egyik alapvető oka annak, hogy teljesen elavultnak tartom tanítási és iskola-módszereinket. Sajnos, a latin mondással ellenkezően: nem az életre tanulunk, készülünk benne elő, hanem igenis az iskola barbár hagyományait, igáját rakják a nyakunkba. Ezért járom az iskola a legtöbb gyereknek ma is, ahelyett hogy a szputnyikok korában szárnyalni, repülni tanítaná meg ne csak a testet, a lelket is.) Így, cicamosdás és „pök" nélkül, ahogy egy akkori anekdota jellemezte a borotválkozás előkészületeit, az ágyból egy, uszkve két perc alatt menetkészen álltam, teljes felszerelésben, azaz télikabátban, hogy közelgett már a tél. Ez pediglen a Gaál Béla-féle Filmiskolától kapott átmeneti kabátból és a Lelkes-féle párizsi esőköpenyből tevődött össze úgy, hogy az átmenetire húztam az esőkabátot. Ez az egyszerű, de kézzelfogható megoldás sok csetepatéra, mérgelődésre, veszekedésre adott okot a színházi ruhatárosnők körében; én váltig bizonygattam, hogy ez *egy* eredeti megoldású télikabát, ők azt állították, hogy két különálló darab - még férc se tartja össze őket, egy valódi kabátot pedig bélésnek mégse lehet felfogni, tehát két ruhatári jegy árát kell fizetnem érte. De végül mégiscsak én győztem, mások megértő segítségét is igénybe véve, a vékony pénzű karzati közönség jóindulatát, s így cáfoltam meg a matematika örök törvényeit, így lett a kétszer egyből hivatalosan is egy.

A város felspulnizása közben

Az utcákon minden alkalommal más égtájnak indultam neki, úgyhogy hónapok múlva valósággal a lábaimban volt feltérképezve a város. Pest és Buda egyaránt, egészen a külső kerületekig, a város pereméig. Felgombolyítottam, felspulniztam - ahogy egy későbbi őrült költő barátom fogalmazta meg egyszer érzékletesen - az összes körutat, főútvonalat, minden tartozékával, mellékletével, valamennyi kis utcájával egyetemben. Ha elő lehetne hívni a múltat, mint egy filmet, mint egy mozgóképet, az összes utcákon egyszerre gyalogolnék fáradhatatlanul, mint egy örökké mozgó motolla. Bejártam, felmértem a várost, melyről akkor még nem is tudtam, hogy szinte örökre ide, hozzá kötődöm. Mert néha, séták közben vagy beszélgetésekben, a dunapalotai ebédek után kaszinózva felmerült bennem újra és újra, hogy elmegyek innen külföldre, valami meghatározhatatlan vonzott, amit úgy dédelgettem, becéztem magamban, hogy karrier. Peregrinus azt mondta: Olaszországba kellene mennem, lesétál, vagy autóstoppal megy le az ember; biztosan fölvennének a páduai egyetemre ösztöndíjasnak. Még másnap elmentem a Tavaszmező utcai gimnáziumba, ahol kínkeservek között letettem, nyögve, az érettségit, és kértem egy latin nyelvű másolatot a bizonyítványomról, mert - oktatott ki Peregrinus - csak így fogadják ott el a hazait. Két olasz nyelvkönyvet is beszereztem, de nem lett az egészből semmi. Egy délelőtt rádöbbentem, hogy itt sem akartam egyetemre menni, ahol ráadásul tudom is úgy-ahogy a nyelvet, mért menjek hát pont ezért Olaszország-

ba? Inkább Párizsba vágytam, pusztán azért, hogy ott éljek, a Szajna-parton akartam kóborolni, a ködös utakon - ezeket az elképzeléseimet a közben folytonosan látott újabb és újabb filmjeim, régi filmélményeim színezték-fűtötték. Vagy Amerika merült föl bennem, mint a pénzkereseti lehetőségek Eldorádója, korlátlan hazája, ahol játszi könnyedséggel lehet óriási vagyont szerezni. Hogy mire is kellene ez a roppant vagyon, azon nem nagyon gondolkoztam, miközben száraz kenyeremet rágcsáltam, amit a mindig nálam lévő, elmaradhatatlan aktatáskámból kotortam elő, ha egy-egy erősebb gyomorkorgásom a valóra riasztott, a körülöttem hömpölygő valóságos világra. Javíthatatlan álmodozó voltam - és bizonyos értelemben máig is az maradtam -, a *l'art pour l'art* álmodozó egyik tökéletes, kihalófélben lévő, utolsó példánya.

Búcsúk bolondja

Valami mindig volt a városban, valami mindig történt az utcákon, ami elszórakoztatott ingyen, ami segítette agyonütni az időt. Tavasz és ősz között minden kerületben több napos búcsú volt például. El lehetett nézni a nyüzsgő tömeget, a különféle feliratú bódékon, sátrakon a gumin rángatózó gipszmajmokat, az üvegpoharak készülő feliratait, szórakozni lehetett a sokszoknyás, táncoló farú cselédlányokon, a Baka Marikon, a cselcsiken - a körülöttük forgolódó, fenekükre kicirkalmazott írású, mulatságos feliratú főzőkanalakkal nagyokat húzó vagy őket similabdákkal megdobáló bakákon; a trombiták fülsiketítő harsogását túl lehetett rikoltani, bámulni lehetett a sokszínű léggömböket, amint elszabadulva a körutak, a házak felett lebegtek keringve, széltől pofozva, sodorva, bámészkodni lehetett az egyetlen japánon, aki Pesten élt, egy gyöngyáruson, aki talán fogait is gyöngyből rakta ki, vagy fordítva: fogait árulta számtalan gyöngysorában; nézhette az ember a szőrös kezek között üvegben melegedő, felszálló színes folyadékot, mely azt volt hivatott bizonyítani, hogy kinek mennyire jó a szíve, tüdeje, mája, veséje, vagy ott volt a szabályos vonású miniatűr törpe bácsi, nagy, kackiás, rendőr őrmestert meghazudtoló bajuszával, aki a tenyerek rejtett titkai fölé hajolt tűnődve, és egy pengőért megmondta a múltat, a jövőt s talán, ha valaki nagyon erőszakoskodott, a jelent is - bár ez lehetett számára a legnehezebb -, mindez ingyen volt, órákig eltartott, a késő estébe beleúszóan, amikor a karbidlámpák ijesztő árnyakat vetettek már az ott lebzselő tömegre, ahogy meg-meglobbantak a fel-felfüttyenő szélben.

Ha nem volt búcsú, mindezt vagy majdnem ezt vagy ehhez hasonlót megkaptam a Városligetben és a Népligetben is - főképpen szombat és vasárnap délutánokon -, ahol Káposztás Zsuzsit lehetett hallgatni ingyen és bérmentve, akit többször is láttam olyan testközelből, hogy akár megfoghattam volna a mellét.

De akár volt búcsú, akár nem, a város tele volt alkalmi utcai árusokkal, „tűzkő, szaharin, cukorpótló" - sivították, sziszegték a fülembe, akinek sose volt szüksége se tűzkőre, mert nem cigarettáztam, se szaharinra, cukorpótlóra, mert soha nem ittam olyan italokat, amikbe ezek beleillettek volna. Késem se volt, amihez kiváló fenőkövet lehetett kapni, se saját ablaküvegem, amit bevághattam volna a gyémánt üvegvágóval. Csupa haszontalanság lett volna mindez számomra, nem kellett, pénzem se volt rá különben sem, mégis órákig ácsorogtam a mindent ragasztók, a lábast, bilit forrasztók bemutató előadásait mindannyiszor végignézve, valahányszor utamba vetődtek. Az utcán nem volt olyan egyedül az ember, legalábbis elterelődött könnyen a figyelme átmenetileg a magányáról, céltalan, értelmetlen növényi életéről. Szinte kaktuszi igénytelenségű létet éltem akkoriban, vagy legjobb esetben ördögszekér voltam, mit a szél hajtott ide-oda a városban, összevissza nyargalászva vele vadul.

UTAZÁS AZ ÉLET MÉLYÉRE

Az Akácfa utcában. Környezetrajz

Az utcával voltam elfoglalva egész nap, valósággal hivatalba, munkábajárás-szerűen, a még kevéssé ismert kőrengeteg komor háztömbjeinek, városnegyedeinek, az otthonokból, lakásokból a körutakra, terekre, sikátorokba kiszűrődő életével, így aztán az én lakásváltoztatásaim egy időre nyugvópontra jutottak, legalábbis nem váltak sürgetőekké. Az Akácfa utcában közömbösségből, kényelemszeretetből, előre feltett szándékom ellenére, huzamosabb ideig megültem, mintsem számítottam erre. Nem is lett volna különösebb okom vándorlási ösztönömön kívül - amit szerencsére hosszú hónapokra sikerült elaltatnom -, hogy búcsút mondjak a kedves, szerető falaknak. Kicsit otthonra is leltem benne, barátságosabb volt maga a szoba is, az emberek is rokonszenvesebbek voltak, s minthogy többen éltünk együtt, egy fedél alatt, légköre, apró-cseprő eseményei jobban elszórakoztattak, ha „munka" után hazavetődtem.

A főbérlő egy jobbára „éjszakás" pincér volt, Kárász bácsi, aki többnyire akkor ért haza, amikor én éppen szedtem a sátorfámat reggelente, hogy elébe menjek a csodáknak, a nagy lehetőségeknek. Ezeket várva, nagy-nagy remények között vágtam neki minden újabb napomnak. Úgyhogy Kárász bácsit láttam, őt ismertem a legkevésbé. Felesége nem dolgozott, és Kárász bácsi sovány keresetéhez a pótlást a lakás felparcellázásából szerezte meg. Kétszobás, fürdőszobás lakásuk volt, szerencsére benti vécével, mert az előbbiekből lényegében ennek hiánya miatt szöktem meg, ez jelentősen hozzájárult majdnem angolos távozásaimhoz. A kisebbik, előszobából külön bejáratú szobát egy éltesebb hölgy bérelte, gyakorta változó selyemfiúival. Őket, illetve a dámát alig láttam, inkább a hangja szűrődött ki olykor az előszobába, amint patáliát rendezett éppen: „Te piszok strici, már megint biztosan megcsaltál! Mi van a hetedik-nyolcadik numerával? Ezért zabáltatlak, ezért tartalak ki, hogy mások után koslass? De ha rajtacsíplek, jaj neked! Kiváglak, mint a taknyot, hogy arról koldulsz! Büdös gazember! No gyerünk! Próbáld meg újra! Mit tátod a szádat?"

Ezek és hasonló dohogások, perpatvarok még sokszor elhangzottak, csak legfeljebb a válaszoló férfihangok másultak meg színben, stílusban, hevességben vagy lagymatagságban. Azt mindenesetre megerősítették bennem ezek a csetepaték, hogy selyemfiúnak aztán biztosan nem megyek el. Azt tudtam, hogy mi a „numera", a hallott számok értékével ugyan nem voltam tisztában, nem tudtam, kevés-e, sok-e, a modor nem tetszett, a követelődzés, a kitartás állandó hangoztatása, hogy úgy bánt e némber a mindenkori fiújával, mintha főnöke volna, mintha az állásban volna nála, és napszámban, megadott norma szerint kellene szerelmeskednie vele; a módozatával, illetőleg módozataival tisztában voltam a Zichy-album óta, azt azonban nem tudtam, hogy milyen hatása van az emberre, fárasztó-e, üdítő-e, hányszor kell, lehet csinálni naponta, mindenesetre a felrótt számok elmaradása arra engedett következtetni, hogy nem korlátlanok, nem végtelenek a lehetőségek, mint azt kora gyermekkori képzelődéseimben hittem.

A konyhát, mely szobának volt berendezve, és sparherd helyett jancsikályha állott benne - ezen főzött, kotyvasztott valamit Kárász néni délben -, egy szalmasárgára festett elárusítónő bérelte, aki a Corvin Áruházban dolgozott havi negyven pengőért - ebből húsz volt a „szoba" -, úgyhogy mellékesen még egy-két barátot is tartott, akik esténként fölkeresték, és ha átmentem az előszobán ki a vécébe, sokszor kétfelől is hallottam hol gyorsuló lihegéseket, hol apró morgásokat, jajokat, recsegő-ropogó ágynyikorgásokkal egybefolyva. Az elárusítónő különben

jószívű volt - ahogy Kárász néni mesélte maliciózusan -, mert bárki megkérte, lefeküdt vele szívesen, jó szóért, puszta köszönetért, a fástrógernek is, aki néha szenet hozott neki, borravaló helyett magát adva oda, mert az nem került neki semmibe.

A nagyszoba mint újabb állomásom

Ami azt illeti, azért Kárász néni is jó firma volt. A nagyszobában öten laktunk, bárcsak négy fekhely volt benne. Szentképek alatt a szokásos kettős családi ágy úszott a mindig lomha félhomályban. Előttük egy dívány és a szoba egy másik sarkában, a két szekrény végében az én sezlonom állt, előtte nagy ebédlőasztallal s a hozzátartozó székekkel. A kettős ágy jobb oldali részében aludt Kárász bácsi a feleségével - már amikor, nagy ritkán nem volt éjjeles -, a bal oldali szárnyában pedig Kovács úr lakott, egy ötvenöt-hatvan körüli vasügynök, míg előttük a díványon Kohn úr tartózkodott, aki varrógépben utazott, bemutatásuknak szentelve hajlott életét. Az élete is hajlott volt már, akár a dereka. Ebben a korban az ágyrajárók-albérlők rendkívül népes serege vagy indulófélben lévő magamfajta diákokból, vagy felborult, megbicsaklott, megfeneklett, zátonyra futott, hajótörött életek, kétes egzisztenciák magukat túlélt árnyaiból tevődött össze. Ilyen volt Kovács úr, ilyen volt Kohn úr is. Kovács úr agglegény volt, a megrögzöttek fajtájából, Kohn úrnak családja is volt, lánya, unokája, akiket időnként meglátogatott. Ágyrajárók közt általában nem volt szokás bemutatkozni, a nevüket is csak Kárász nénitől tudtam meg, amíg az egy szobában eltöltött hónapok, a fürdőszobák, vécék körülötti gyakori egymásba ütközések, torlódások közelebb hoztak bennünket egymáshoz. A múltjukról is ritkán beszéltek az emberek, fájó emlékeiket, sebeiket egymaguk nyalogatták, sokáig forgolódva magányos vackaikon éjjel. „Az én ágyam tiszta, poloskamentes, ezért drágább, heti három pengő, amit előre kell fizetni” - közölte velem Kárász néni, amikor fölmentem a hirdetésre, és alkudni próbáltam. „Nálam otthonra talál, mert nekem éves albérlőim, ágyrajáróim vannak. Kovács úr például nyolcadik éve lakik itt.” És ebben igaza is volt, egyfajtaképpen otthonom lett nekem is ez a lakás. Az ágyam, illetőleg sezlonom azért ürült meg, mert a házaspár, aki rajta lakott - egy pincér és egy szakácsnő - bejutott a Britannia-szállóba, ahol szobát is kaptak. Kárász néninél kerültek össze, a férfi az én helyemen lakott, a nő a Kohn úr díványán. (Voltak lakások, ahol nemre való tekintet nélkül adták ki az ágyakat, mindegy volt, hogy férfi vagy nő a rá jelentkező.) A pincér és a szakácsnő egymásba szeretett - vagy anyagi okok késztették őket, ezt nem tudtam kinyomozni - és egybeköltözött, mert így csak egy ágybérletet kellett fizetniök, havi tizenkét pengőt megtakaríthattak ezen, ami nem csekély összeg volt számukra. Viszont ezen a nem várt nászon okulva Kárász néni ezután csak „megbízható, jóravaló, tisztességes úriembernek” volt hajlandó kiadni az ágyát.

Mi lett Kovács úr és Kohn úr kártyacsatáiból?

Esténként, ha hazamentem. Kovács úr és Kohn úr nagyban verték a blattot, snapszliztak kilenc óráig, amikor is illett a villanyt eloltani, ami „drága” volt, és Kárász néni szerint csak az ágyért fizettünk, a „kényelmes nyugodalmi lehetőségért”, a villanyért nem. Tulajdonképpen betegnek sem szabad volt lenni. „Az én lakásom nem kórház, aki beteg, oda menjen, ne itthon dögöljön.” Szerencsére abban az évben csak egy lábon kihordott influenzám volt, így nem kerültem összeütközésbe Kárász néni határozott elveivel, törvényeivel. Minden este, legalább-is eleinte, vad kártyacsaták fogadtak. Nem tehettem egyebet, én is leültem melléjük kibicelni, pusztán időtöltésből, unaloműzésből. Mit tagadjam, Kohn úr jobban játszott, tehetségesebb

volt, intelligensebb, nemcsak a szerencse, a lapjárás kedvezett neki - ahogy Kovács úr bizonygatta. Filléres alapon játszottak ugyan, de így is egy-két pengőre rúgott kilenc órára Kovács úr vesztesége, amikor, minden este dühösebben, fölkelt az asztaltól. A kártyázás közbeni összeszólalkozások, nézeteltérések, véleménykülönbségek kezdtek elfajulni. Kohn úr, Kovács úr szerint - amit előbb csak nekem mondott a fürdőszobában, meg Kárász néninek -, csalt. Ettől már csak egy lépés volt, hogy egy következő este „piszkos zsidó" legyen Kohn. (Már az úr is elmaradt.) A kártyázás, természetesen, azonnal véget ért. A „piszkos zsidónál" Kovács úr Kohn úrra akarta borítani az asztalt, de Kohn úr még idejében félre tudott ugrani előle. Ettől a pillanattól kezdve nem beszéltek. Kovács úr másnap belépett a nyilaspártba, ökölnyi nyilaskereszttel a gomblyukában tért haza. Kovács úr akkor este már nem volt hajlandó mosakodni a „piszkos zsidó" után - mert szókincse ezzel a kifejezéssel ki is merült -, pláne szó sem lehetett arról, hogy egy kádban fürödjenek, egyazon vécére rakják rá a feneküket, úgyhogy Kárász néni, Kovács úr kedvéért, aki mégiscsak nyolc éve ott lakott már, azonnal felmondott, Kohn úr összeférhetetlen természetére hivatkozva, Kohn úrnak, aki szép csendesen, éppoly szótlanul, ahogy megaláztatásait tűrte, eltávozott parányi kofferével. Egy idősebb rikkancs költözött a helyére, de ő már semmi vihart nem kavart az életemben, az életünkben, az egész napi ordítozások, rikoltozások után némán, szótlanul dőlt díványára, mintha csak előtanulmányokat folytatott volna közelgő koporsóba fekvéséhez.

Csak éppen tájékozódtam még az emberek között

Akkoriban ezeken a jelenségeken nem sokat tűnődtem, elszórakoztattak, színesítették napjaim egyhangú múlását, elfogadtam őket olyanoknak, amilyenek. Nem kerestem mögöttük társadalmi igazságtalanságokat, hogy mi juttatta ezeket az embereket ilyen életekbe, ilyen körülmények közé, a mozgatóerőket, -rugókat, a titkok kulcsát nem kerestem, nem is nagyon érdekelt. Láttam, hallottam, tapasztaltam, tájékozódtam az emberek között, a mindennapok furcsa dolgaiban, szokásaiban; az életre nevelődtem, és ez elég volt nekem. Más világ volt ez, mint amiket addig regényekben olvastam, filmeken láttam. Nyitott szemmel figyeltem; kicsit el is tűnődtem néha, leszűrve annyit belőle, amennyi nekem fontosnak látszott: hogy így nem akarok élni, mert mindez veszedelmesen hasonlít ahhoz az élethez, amit nevelőanyámnál volt szerencsém tapasztalni, ami elől onnan is elmenekültem, az első albérlők, ágyrajárók megjelenésének pillanatában. Igaz, hogy ez más volt, már csak azért is, mert én választottam magamnak, senki nem kényszerítette, tukmálta rám - ahogy a nevelőanyám tette, akarta tenni -, csupán magamat okolhattam volna érte, magam iránt pedig akkoriban még megértő, sokszor nagyon is elnéző voltam. Hiszen bármelyik percben itthagyhattam volna, kiléphettem volna belőle, mert csak egy hét volt a felmondási idő. Elmehettem volna „majdnem ügyvédbojtár"-nak Seprényihez bármikor, egyszer s mindenkorra közölte velem, hogy ha meggondolom magam, mindig szívesen lát: megjavult volna tőle jelentősen az életem, csakhogy nem fűlt a fogam az ügyvédbojtársághoz s talán a munkához sem. Jó volt *„diák"*-nak lenni, jó a felelőtlenség, a függetlenség, a senkihez nem tartozás, annyi keserves, szabadság nélküli, megalázó év után, hogy senkinek nem tartoztam elszámolással, beszámolóval tetteimért, elfecsérelt, elpazarolt időimért - mindez roppant jó érzéssel, könnyűséggel, kimondhatatlan és naponta meg-megújuló örömmel töltött el. Közvetlen célom nem volt az élettel, az életemmel, csak a köröttem lévő negatívumok vésődtek belém határozottan és tiltakozást, ellentmondást nem tűrően, hogy így pedig nem akarok élni, nem akarok ügynök lenni, pincér, áruházi elárusítónő, rikkancs, de még csak főbérlő sem akarok lenni (akinek, hogy kifizethesse drága lakbérét, ilyen istenverte, szedett-vedett, sehonnai bitang népséget kell megtűrnie a lakásában). Bele-

szagoltam még csak éppen a világba, de csak annyit értem el vele, hogy a színészetbe máris belebuktam, belesültem ebbe a szerepembe, anélkül hogy egyszer is színpadra léptem volna, a világot jelentő deszkákra - ahogy akkoriban mondották -, vagy hogy a filmfelvevő gépek pergőtüzébe álltam volna.

A felszabadult asztal mellé telepedtem. Musset és George Sand

Amikor Kohn úrral Kovács úr kártyacsatái abbamaradtak, felszabadult a nagyasztal. Ha nem mentem színházba - még tartott a színinövendék-igazolvány érvénye - vagy moziba - bár moziba inkább délelőttönként vagy ebédutánonként jártam -, letelepedtem esténként melléje, és unaloműzőül verseket próbáltam írni, ami ritkán ment, elvétve sikerült csak. Bánatomban ilyenkor elővettem a Sauvageot-szótárt, megnéztem, hány oldala van, kiszámítottam, ha naponta megtanulok egyet - hiszen időm, az bőven van -, hány nap múlva fogom tudni az egészet. Azonban a kiszámítás stádiumában maradt ez a tervem, mert megvalósítani nem volt elég energiám. Ha nem is tanultam meg a szótárt, azért szorgalmasan böngészgettem a nagyalakú Musset Ö*sszes művei*-t, amit a Vilmos császár út egy Szajna-partot utánzó, utcára kitett ládájából bányásztam ki, ezer limlom, kacat közül. Megfogott Musset élete - időnként már bejártam a Széchényi Könyvtár olvasótermébe is, ahol újabb és újabb felfedezéseimnek nyomban utánanézhettem -, megfogott Radó Antal előszavából, amivel a Remekírók Musset- és Leopardi-kötetét bevezette; rokonszenves volt a szakállával, szenvedéseivel, boldogtalan szerelmével George Sand iránt. Hogy a szerelemnek ilyen pusztító, ártalmas viharai vannak, először az ő életéből értesültem, köröttem nem láttam ilyeneket, csak a testiség fülledt szaga csapott meg, engem bizony még megkímélt, sőt egyenesen elkerült, hiába próbáltam elébe menni, hiába vártam minden naptól azt a csodát, hogy találkozom azzal a nővel, aki átformálja az életemet, aki rám néz, és menthetetlenül beleesem a szeme lángjába, csapongva, mint egy pille. Szúrós szemmel néztem az utcákon akkoriban minden nőt, hátha éppen ő a megváltóm, akiért megszülettem, akiért meg kellett születnem; hosszasan elnéztem minden nőnemű lényt a színházak előcsarnokában vagy ahogy a véletlen szeszélye mellém ültette őket a moziban, de egyik sem volt az, jaj, egyik sem volt az. Kicsit hát, jobb híján, George Sandba voltam szerelmes ezen az őszön, és Musset-vel való közös szerelmükbe. Már akkor is megvolt bennem az a képesség, hogy érzelmeimet, érzelmi feleslegeimet át tudtam alakítani, képzelt vagy valaha élt emberekhez is hozzá tudtam fűzni, s ezt az adományt az elkövetkező években *„ad abszurdum”* tudtam vinni, a végső árnyalatokig, a tökéletes finomságig, majdnem az őrületig. Ültem hát Musset mellett - kettétört pályája is mélyen meghatott, hogy lényegében harmincéves korában abbahagyta az irodalmat, hogy utána alig írva már, az alkoholba menekült, a könnyű nőcskék társaságába, így pazarolva el zsenijét -, ültem, és többször forgattam álmodozva, mint amennyit valóban elolvastam belőle. Először le akartam fordítani minden művét - anélkül persze, hogy végigböngésztem volna -, aztán már csak a verseket, a verses színdarabjait, elbeszélő költeményeit, végül ezt az elképzelésemet is módosítottam: csak az *Éjszakák* és néhány kisebb költemény Musset-je érdekelt. Utcán csatangolásaim közben egy nap összeakadtam Jankovich Ferenccel, aki egy haladó francia nyelvtanfolyamon évekkel azelőtt a tanárom volt. „Minek akar ezzel vesződni, Musset idejétmúlt költő, kár erre az időt fecsérelni” - mondotta mély, zengő basszus hangján, úgyhogy vállalkozásomat, szinte el sem kezdve, abbahagytam. Faludy villoni receptje szerint akartam átkölteni, mert bennem is megvolt már akkoriban is ez a hajlandóság; az idegen vers csak ürügy volt, mankó, hogy valamin elinduljak, mert indító élményeim nem voltak még a költészet felé. De nemcsak Faludytól tanultam ezt, az akkoriban megismert Kosztolányi *Modern költők*-je, Babits *Pávatollai* mind ezt sugározták, sugalmaz-

ták, új magyar vers születését követelték előszavaikban, ezt várták a fordítástól, és későbbi fordítói törekvéseimben óhatatlanul ezek az oly fiatalon nyert élmények befolyásoltak. (Egy egészen más életemben még mennyi összeütközést, mennyi-mennyi bajt, keservet okoztak ezek a „szabados" elvek, amikor a fordításból kellett akarva-akaratlanul is megélnem! De minderről a megfelelő helyen szólok majd bővebben, a maga idején.) Musset-nek egy-két versét bolhásztam csak így össze, amiket két tucat saját verspróbálkozásommal együtt, első igazi versem, a *Hófútta pesti utcán* megszületése után megsemmisítettem. Sokszor megbántam már - nem azért, mintha jók lettek volna, csak mert emlékek volnának ma, akár az első kis cipők egy szülő emlékeiben gyermeke első tipegéseiről. Azért is bánt, mert az első jó strófát éppen egy Musset-vers „átköltése" során írtam le, ami, ha ritmikailag gyatrácska is még, de rímkezelésében és hangulatilag már úgy-ahogy megáll a saját lábán. Az indító négy sorára - ez volt különben is a legsikerültebb az egészben, ma is pontosan emlékszem:

> Sokan tudják, hogy a szeretőm andalúz-
> leányka. Pajkos tűz lobog zöldes szemében,
> mellettem fekszik, keblét nem takarja blúz,
> - talán nem is tudja, mi a szemérem.

Az ujjaimon számoltam ki ennek a szótagszámát is, mint valamennyi korai versemét; döcög is, ingatag is, de ma sem tartom rossznak. A rímeire különösen büszke voltam, s minthogy egy versben mégiscsak a rím a legszembeszökőbb, ez volt az, amit minden külön előképzettség, irányítás nélkül - hiszen az iskolában oda se figyeltem ezekre -, magánúton, vizsgálódásaim közben eltanulhattam mestereimtől, Kosztolányitól, a Pávatollas Babitstól és Tóth Árpádtól, akinek *Összes versei*-vel épp akkoriban gyarapodott a könyvtáram. Öt kemény pengőt fizettem érte - elfogyott, ritka könyv volt -, tizenhat mozi árát, ha a 30 filléres helyet veszem alapul, amire jártam. Úgyhogy komoly, jelentős áldozat volt ez, anyagi megterhelés, de megérte, mert megfogott, elandalított, testetlen bánataim, búsongásaim, kimondatlan és kimondhatatlan fájdalmaim megfogalmazását találtam meg bennük. (Ezért vettem meg, miután a Fővárosi Könyvtár folyton hosszabbított példányát egy nap mégiscsak vissza kellett vinnem.)

No és a saját verseim?

A saját verseim csapnivalóan rosszak voltak, de hát kit érdekelt ez? Engem a legkevésbé. Nem akartam én író lenni! Szerettem a költészetet, mert több volt, más, mint a köröttem zajló élet, szállni, szárnyalni lehetett szavaik égbe röpítő vagy andalító zenéjén, magamból kilépve, a házak fölé, a magasba, a fénybe, a tisztaság, a nap felé! Kísérőzene volt a költészet napközbeni fáradhatatlan csavargásaimon, egy-egy fülembe, szívembe mászott verset, strófát dúdolhattam magamban, üvölthettem elhagyott utakon, jólesően, bele a szélbe. Játszási lehetőség volt, de ugyanakkor tágították az érzelmi világomat, csiszoltak, neveltek, öntudatlanul gazdagítottak. S az egyik vers hólabdaszerűen lökött a másikhoz, egy már ismert költő egy új, még ismeretlen felé. Kosztolányi *Modern költők*-je s Tóth Árpád *Összes versei* mellé rövidesen beszerzett kis tenyérnyi nagyságú *Örök virágai* döntő hatásúak voltak rám. Az utóbbi száz év valamennyi jelentős költője rövid heteken belül meghitt ismerősöm, szinte barátom lett. Megismertem az arcukat is - már amelyiknek a fényképe, képe bent volt a *Modern költők*-ben -, és előszeretettel olvastam parányi, miniatűr életrajzukat, melyek talán még nagyobb, áttételesebb hatással voltak rám sok esetben, mint maguk a verseik. Baudelaire, Rimbaud, Verlaine, Shelley, Keats élete, versei ekkor léptek be az életembe is, hogy láthatatlan segítő kezeiket nyújtsák felém, hogy ösztönzőim, biztatóim legyenek, társaim, barátabb barátaim a valódiaknál, megértőbbek és szeretőbbek, féltőbbek, gondoskodóbbak. Legalább tíz éven át voltak,

életem legateistább korszakában. Isten helyett isteneim, az egyházi szentek helyett őrangyalaim, védőszentjeim. Sokszor egész délelőttökre ott ragadtam a Széchényi Könyvtárban, magyarul fellelhető könyveik után kutatva, s *A romlás virágai*-t, Rimbaud, Verlaine *Válogatott versei*-t megtalálva beléjük merültem, varázsukba kerültem, a nők szeme helyett az ő varázsukba, olykor még az ebédről is megfeledkezve átléptem valómból, szürke, egyhangú hétköznapjaimból képzelt, szavak teremtette világukba.

Egy szál próza szebben beszél...

A prózával is tettem egy kísérletet: néhány oldalon megírtam nevelőanyámnál töltött utolsó napjaimat. Nem volt különösebben sikerült írás: élményrögzítő, száraz közlés volt csupán, a nagy tűzvésznek - melynek lángjainál ellobbant egész kisded írótanonckodási múltam, hogy pont tevődjön első inaséveimre - ez is áldozatul esett. Azért említem csak fel, mert az önéletrajzi ember első megnyilvánulása volt bennem, az első ösztönös lépés, tétova tapogatózás emlékezéseim felé, e vallomások irányában. (S - úgy érzem - csakis ösztönös, belülről sugalmazott mániáimtól vezérelt írásműveimben sikerült maradandót alkotnom eddig.)

Mindennapi szórakozások

Napi körútjaimon, melyek sokszor Pest és Buda legtávolabbi útjaiig íveltek el, ezek a bennem megmaradt verstöredékek, ezek az új, eddig nem tudott sorsok voltak állandó aláfestő kísérőzenéim. Jártam a várost fáradhatatlanul, láttam minden táját, minden zugát, tavaszban, nyárban, őszben, télben, hajnalban, reggel, a nap valamennyi órájába belenyúlóan, mindenféle fényben, színben, árnyalatban. Néha kora hajnalban kivertem, kirugdaltam magamat az ágyból - akkor még hétig-nyolcig játszi könnyedséggel tudtam aludni, tovább már akkor sem, még vasárnapokon sem, amikor Kárász néni engedelmével tízig-tizenegyig lehetett heverészni -, kirugdaltam magamat az ágyból, és elloholtam a Vámház körúti nagycsarnokba, hogy elbámészkodjam a kofák, árusok hajnali nyüzsgésén - e színpompás kavalkád be sokszor vonzott! Máskor esténként a pályaudvarok indulási vagy érkezési oldalaihoz kutyagoltam ki, elvegyülve a tömegben, mintha valakit búcsúztatni mentem volna ki, vagy várni azt, akivel a csoda bizonyára belép életembe. A főbejáratokig bejöttek a mozdonyok, az üvegablakok mögül elnézhettem, elhallgathattam prüszkölő, lassan elhaló fújtatásukat, pöfögésüket, amint nagy füstfelhőket eregetve, fékeiket csikorgatva megálltak. (Mert peronjegyet váltani nagy kiadás lett volna számomra, attól viszont, hogy - mint a villamos ütközőjén való hajdani utazásomon - elcsípjenek, irtóztam, viszolyogtam, a törvény őreit, egyenruhás alkalmazottait, képviselőit, ha csak lehetett, mindig messze elkerültem. Éreztem, láttam, tapasztaltam mások esetében is, hogy nem az emberek segítségére vannak, hanem inkább ellenük fizetik őket.)

Az áruházakban csatangoltam, nézelődve a hasznos, haszontalan holmik összevisszaságán, amikre nem volt pénzem, de talán szükségem sem. Legjobban a Corvint szerettem, mert vonzódtam a mozgólépcsőkhöz, melyeken szintén kiélhettem ébredező - de tulajdonképpen el sohasem aludt - játékösztöneimet. Az egész város, de talán világ is az én szórakoztatásomra épült. Ott voltak az utazási irodák is, sokszínű plakátjaikkal: a Kanári-szigetekre csábítottak húsvétra, vagy hogy töltsem a karácsonyt Párizsban, szilveszterezzek Bécsben, a pünkösd legszebb Rómában, mindez ennyi meg ennyi pengőbe kerül egy hétre, két hétre (de egész évi jövedelmem nem volt annyi), mindenesetre a képek vonzottak, az ingyen tájékoztatókat

elolvastam otthon, lefekvés előtt, és esetleg arról álmodtam éjszaka, s ez már majdnem annyi volt számomra, mintha ott is jártam volna valóban.

Egy-egy tetsző utazási felhívás elolvasása után elutaztam az apostolok lován a Fővárosi Könyvtár Reviczky utcai központjába, ahol hatalmas térképalbumok álltak az érdeklődő rendelkezésére, végigkövettem a térképen az útvonalat, a lexikonokban még hozzáolvastam. Általában sok mindennel bővíthette az ember ismereteit a kézikönyvtárból, ha csak a kellemes, kissé száraz melegben - bár voltak párologtatók is az ablakok előtt, melyeket sokszor kicsit nyitva is hagytak -, ha csak el nem szunnyadt (ez nemcsak velem fordult elő, sokan jártunk oda olyanok s azt hiszem, járnak ma is ilyen helyekre -, akiknek nem volt megfelelő lakásunk, otthonunk). Mindez ingyen volt, a Széchényi Könyvtárért, úgy emlékszem, alkalmanként tíz fillért kellett fizetni. Nem a tudásszomj, az ismeretszerzések vágya csábította oda elsősorban az emberek egy részét, de ha már ott volt, olvasott is, vagy legalábbis mímelte az olvasást. A szuszogások, horkolások engem nem zavartak, bevallom, csak meghittebbé, családiasabbá tették a légkört. Az idősebb bácsikat különösen kedveltem, nem ismert nagyapáimnak tekintettem őket, fogadott nagyapáimnak. Érdekes, hogy mindig több férfi járt abban az időben a könyvtárak nyilvános olvasótermeibe, mint nő, úgyhogy ezekben a csodavárásnak csak csökkentett változataival fordultam meg. Később, amikor az érdeklődésem egyre inkább eltolódott, védőszentjeim hatására, sugallatára az irodalom felé, a folyóiratterembe is be-becsücsültem, átlapozva egy-egy heti- vagy havilapot, azonban ez inkább már a harmincnyolcas esztendőnek volt jellegzetes időtöltése életemben.

Könyvkereskedések, kiadó szobák

A könyvkereskedések előtt is meg-megálltam, de ez nem volt, sajnos, ingyenes mulatság, mert ennek következményeképpen gyakorta kellett sovány pénztárcám mélyén kutogatni egy Kosztolányi *Összegyűjtött versei*, egy bibliapapiros, piros kötésű Arany János-összes erejéig, úgyhogy a bűnre vezető alkalmakat, ha csak lehetett, inkább elkerültem. (Különben is meglévő könyveimet már akkor is ritkán olvastam, az új vonzott ámokfutásszerűen, a más, az elérhetetlen, és inkább könyvtárakból fedeztem fel magamnak újabb, még nem ismert költőket, szerzőket - ott helyben ücsörögve vagy hónom alatt cipelve haza másoktól szamárfülessé forgatott köteteiket, bár ritkán olvastam el őket becsülettel, első soruktól az utolsóig.)

A kapualjak alatti kiadó szobák, ágyak hirdetései is ingyen álltak a rendelkezésimre. Tele volt velük a város, alig volt ház, melyen ne fityegtek volna tucatjával, az írások minőségéből, milyenségéből, mineműségéből következtetni tudtam a lakásra, a főbérlőre; ösztönös grafológus voltam, pedig mit sem hallottam még a grafológiáról, s ha fel-felmentem egy-egy ilyen hirdetésre, elképzeléseimben ritkán csalatkoztam. (Csak az „előkelőbb”, a „jobb” házakban nem lehetett hirdetni, itt is voltak ugyan kiadó szobák - ha ágyak nem is, ezeknek a címeit többnyire trafikokban akasztották ki, újságokban tették közzé, többnyire jobbak, de drágábbak is voltak az átlagosnál.)

Újságok, apróhirdetések. Hol vannak a nők, kik értem születtek e földre?

Minden valamirevaló újság kiragasztotta kiadóhivatala és szerkesztősége előtt az aznapi lapot; a nagyobbak hatalmas, plakátszerű, fehér csomagolópapírokon színes címsorokkal a legfrissebb híreket azonnal kilógatták az utcára, ott fityegtek például az Est-lapok Erzsébet körúti

palotáján is örökké. Ez is egy program volt: végigjárni és végigolvasni a napi sajtót (és százak szórakozása volt, sokszor sorba kellett állni egy-egy érdekesebb, eseménydúsabb napon a kifüggesztett oldalak előtt). Engem általában csak az apróhirdetések érdekeltek, ott is leginkább a levelezés-, házasságrovat. Elkezdte az olvasást az érdeklődő - nekem például ez volt a legközelebb - az Erzsébet körúton a Pesti Naplóval, majd végigment a Nagykörúton, egyéb kirakatokat nézegetve - esetleg betért a Párizsi Nagyáruházba is melegedni -, aztán a Nagymező utcán át felsétált a Vilmos császár útra, a Pesti Hírlaphoz, melyben mindig bőven akadt olvasnivaló a hirdetések között. Ebéd előtt elolvashattam még a Mai Napot, szintén a Vilmos császár úton, a Hungária nyomda háza előtt - ebben már finom, izgalmas gyilkosságok is voltak -, s ha délutáni csatangolásaimban újra arra jártam, már az Esti Kurírt „forgathattam", képletesen szólva, vagy a 8 Órai Újságot. A Népszava a Conti utcában volt, de arra ritkán vetődtem el. A Függetlenség, Új Magyarság, Esti Újság a József körút első házában volt, a Nemzeti Színház épületével szemben, a mai Népszabadság-palota helyén, de rosszízű sajtó volt ez, bűzlött a butaságtól, a korlátoltságtól, a jobboldaliságtól - még a tördelése sem volt rokonszenves. (A benyilasodott Magyarság táblái előtt is csak egyszer álltam meg, a Hunyadi János úton, azt sem kedveltem, ilyen hülyeségekre sajnáltam különben korlátlan időmet.)

Az apróhirdetések közt valamiféle üzenetet kerestem, valami olyast, ami illik rám, hogy valaki vár, reménytelenül, búsongva, gyötrődve, menjek már, szabadítsam meg kínzó egyedüllététől, magányától. (Áttételesen, azt hiszem, tudat alatt így akartam én megszabadulni céltalan sehova nem tartozásomtól.) De ilyen hirdetést nem találtam. Kiszámítottam, eljátszadoztam ezzel, hogy él a világon kétmilliárd ember, annak legalább a fele nő (ennek a fele gyerek és vénasszony), de még így is négy-ötszázmillió fehércseléd él, s ha ebből is szűrök és lefaragok, akkor is marad korban hozzám illő egymillió, akit szerethetnék, aki szerethetne, akivel boldogok lehetnénk. S ebből az egymillióból, ha nem is zarándokolhatok el elébük a világ minden tájaira, felkutatva őket, felajánlva nekik magamat: Pesten is él legalább húszezer, tíz vagy öt - és nekem mért nincs senkim? Mért pont én nem akadok össze senkivel, én, aki úgy vágyom arra, hogy legyen valakim. (Viharos Kláritól lassan elszakadtam, mert nagy szerelembe esett egy idősebb, harminc körüli újságíróval. S Klárihoz csak légkörileg vonzódtam, pusztán szelíd, anyai melegséget éreztem suhogni belőle felém. Egy volt csak életem később számtalan érzékiségmentes asszonybarátja közül.) Plátói volt csupán ez a valakivel-lenni-vágyás, semmi szexuális érdeklődés nem volt bennem, csak magányomat szerettem volna csitítani, altatni, oszlatni, csökkenteni. Esti képzelgéseim ebben az időben, dacára a Zichy-albumban látottaknak, teljesen ártatlanok, habfehérek voltak, egy hamvas, szende szűz lány ábrándozásai sem lehettek liliomosabbak, légiesebbek.

Egy esti monstre film, képzeletem rendezésében

Ilyenkor, mint már gyerekkoromban is s azóta mindig, ki tudtam lépni önmagamból, illetőleg a képzeletem színpadszerűen, sőt egyenesen filmszerűen működött. Igen, inkább filmszerűen, mert testemnek nem voltak dimenziói, lapos volt, egysíkú, akár a mozivásznon. Képzeletem vetítősugarai mindenütt meg tudták jeleníteni: a már elcsöndesedett szoba mennyezetén vagy szemközt velem a falon, hiába volt mintás, sok színnel összemázolt, leradírozódott egy pillanat alatt, alkalmas lett filmjeim lejátszására, vagy ha mögöttem hirtelen felgyúlt Kárász néni éjjeliszekrényén a villany, csak behunytam a szemem, és zökkenő nélkül folytatódott tovább a játék.

Elegáns, remekbe szabott ruhás fiatalember voltam, a legdivatosabb öltözetek szerint - fazonjukat a legelőkelőbb Váci utcai mérték utáni szabók kirakataiból csentem el, zsakettben,

csíkos nadrággal, szürke kamáslival és fekete keménykalappal, gomblyukamban szegfű is virított, a Vörösmarty téren hanyagul kiszálltam egy fiákerből, hatalmas, Gelb Malvintól kisajátított rózsacsokorral a kezemben, és besiettem a Gerbeaud-ba vagy a Florisba - mikor melyik előtt ácsorogtam aznap -, ahol leendőbelim (a jövendőbelit leendőbelire módosítottam, mert tetszett benne a mekegés lehetősége), ahol leendőbelim rózsaszín habos nyári ruhában ült - ha tél volt, akkor is -, szalmakalappal szőke haján, aranykereszttel a mellén, gardedámja, édesanyja társaságában. Gálánsan meghajtottam előtte magam, mintegy fél térdre ereszkedve, és átnyújtottam neki, hódolatom jeléül, a rózsacsokrot és kiszámított, forró, vadító kézcsókjaimat. Majd melléjük telepedve kakaót rendeltem, jó nagy adag tejszínhabbal és kuglóffal. Csevegni kezdtünk az időjárásról, szellemesen - ezeket az angol filmekből sajátítottam el -, a közelgő vadászati szezonról, a vörös frakkos, hajnali hallalikról, ahogy agarainkkal vadlesre kürtszó mellett nekivágunk - ez is angol hatás volt -, aztán az elmúlt báli szezon pletykáit elevenítettük fel újra, ahol nyitó pár voltunk a Gellértben, a Főméltóságú Asszony védnöksége alatt, sor került Tusznelda kisasszony - leendőbelimet illette e szép név - zongoraleckéire is, megérdeklődtem, mikor tehetném tiszteletem, mert szeretném a Mondschein-szonátát drága kis kacsóitól belerezegtetve hallani egyenest a szívembe. Aztán fizettünk, mert a hölgyeknek komissiója volt még a városban, hanyag mozdulattal odaadtam egy százpengőst a kiszolgáló kisasszonynak, hogy a többit tartsa meg, aki két térdre vetődve akarta megcsókolni rubinköves gyűrűm mellett a kezemet; alig tudtam elhárítani - a léptem nyomát is áldva, hogy három neveletlen gyerekének cipőt tud venni és tüzelőt télire -, csak nagy nehezen sikerült megszabadulnom hálálkodásaitól. Az utcán egy koldus esdett előttem, kitárva kiskabátját, mely alatt csak a csontváza volt, hófehér mellkasbordái mögött csak nagy piros szíve ugrált - de neki nem adtam egy fillért sem, mert emlékeztem még fiatalkoromból, amikor magam is hasonló rossz körülmények közt éltem, hogy a kéregetők állandóan azt hangoztatják, hogy már három napja nem ettek egy betevő falatot sem, de amikor adtam nekik a Dunapalotából kapott kenyerek, sőt kalácsok közül egy darabot, eldobták megvetően, még jó, ha nem vágták a fejemhez. Ez a koldus sem dolgozott kellő lélektannal, azzal az ugrálós szívével, mert ha pálinkára kért volna, habozás nélkül átnyújtok egy százast - mert kisebb összeget nem is hordtam magamnál.

A divatszalonba, ahová komissiózás közben betértünk megrendelni Tusznelda hófehér, mirtuszkoszorús menyasszonyi ruháját, közelgő esküvőnkre, módját ejtettem, hogy - látszólag egy divatlapban elmerülve - titkos randevút beszéljek meg vele, hogy feljön délután, zongoraóra ürügyén, Úri utcai legénylakásomba. Képzeletem filmje merész vágással ott folytatódott, hogy inasom kefélte le éppen vadonatúj háziköntösömet - miután már beszervírozta a zsúrkocsin a hűsítő italokat -, ebben a pillanatban megszólalt a csengő, és én siettem ajtót nyitni, inasomnak aznap délutánra és estére kimenőt adva. Az ajtóban Tusznelda állt, fátyollal a fején, hogy fel ne ismerjék, de a szívem jelezte, hogy ő az. Betámolygott, sápadtan - mert akkor már fölemelte, ellebbentette a fátylat -, szenvedő arccal: „Nem lett volna szabad feljönnöm magához - suttogta rekedten - esküvőnk előtt egy hónappal, György!" S én heves mozdulattal a karomba zártam, parfümöm - mellyel az imént permeteztem be magam - valósággal elbódította, karjaimba omlasztotta. Felkaptam alélt testét, és odavittem a kerevetre. Csókoltam a kezét, bágyadtan tűrte, csak kicsit ellenkezve. „Tusznelda, nem bírom tovább, légy az enyém!" „Ó, György - rebegte -, nem tud várni január tizenhetedikéig, esküvőnk napjáig?" „Nem, nem bírom tovább! Egy tapodtat sem!" - S akkor megadóan tűrte, hogy levetkőztessem. Leszedtem a ruháját, kombinéban didergett egy pillanatig, lehúztam harisnyáit, csókjaimmal melengetve hideg lábait. A kombinéja vállpántja leszakadt, amint reszkető kezekkel igyekeztem kihámozni belőle, és kibuggyant rózsaszínű melle. Olyan nadrág volt rajta, olyan hátulnyílós, mint nevelőanyámon, ezt is széttéptem rajta, és már ott feküdtem a combjai között, éreztem, mint enged az öléhez, valami forró, lágy meleg csapott meg, amikor

kacagva fölugrottam róla: „Öltözzön fel, és mars haza! Felbontom az eljegyzésünket! Ez csak próba volt! És nem állta ki a próbát, maga utolsó némber! Szajha! Egy menyasszony még a vőlegényétől se hagyja megkísérteni magát! Hófehéren, szűzen menjen a házasságba! A mirtuszkoszorú azt jelzi. Ön nem volt elég erős, kisasszony! Haha! Ezt bárkivel megtenné tehát! Így szerelmünk tárgytalan!" „Na, ne! Igazán! Ne vacakoljon! Mit csinál, Kovács úr?"

Hol vagyok én Kovács? Áporkay gróf vagyok, de nem Kovács! A vetítés elkezdett vibrálni, kapkodni, mint amikor a film elszakad. A hangot, méghozzá ismerős hangot újra hallottam, kis módosulással: „Na, ne! Kovács úr, mit csinál! Na... ne... igazán..."

No és a valóság...

Képzeletem világából ráébredtem a valóra: éjszaka volt az Akácfa utcai szobában. Kovács úr átgurult a kettős családi ágyból Kárász nénihez, akinek férje éppen éjszakáskodott megint, a na... ne... igazán... után kis nyögések, ritmikus recsegések következtek, sóhajok, melyek rendkívül rövid idő alatt abbamaradtak, olyan hanggal, mint amikor a mozdony megáll, amikor az összes szelepet kinyitva kiengedik a gőzt belőle. Kis szünet következett, még hallottam, amint Kovács úr visszakecmergett, visszamászott a saját ágyába, s utána apró horkolásokkal, fűrészelésekkel nyugalom lett a szobában, de nem bennem. Ilyen egyszerű ez az egész? Hát nem valami földöntúli, varázslatos, csodálatos a szerelem, a szeretkezés? És ilyen rövid ideig tart? Akkor meg mi értelme? S igazam volt-e nekem az imént, hogy Tuszneldát kirúgtam képzelgéseimben, mert esküvőnk előtt oda akarta adni magát - az én unszolásomra ugyan - nekem, a vőlegényének? Kárász néninek férje van, és mégis hagyta, hogy Kovács úr rámásszon, igazán csak egy picit tiltakozott ellene, jól nevelten, kötelességtudóan, de még annyit sem mondott, hogy ha tovább erőszakoskodik velem, föllármázom a Gyurikát, hagyta magát, éppoly közömbösen, mint a férjével. Mert voltak éjszakák, amikor azért ő is ott volt, és ugyanilyen kis nyöszörgésekre, ágyhintázásokra ébredtem, csak akkor - mint máskor elég gyakorta - nem voltak ezek a „na... ne... igazán... Kovács úr"-ak. Néha azon is tűnődtem ilyenkor, hogy mit gondolhat, érezhet Kovács úr, ha esetleg ő is fent van, a kettős nászi ágyban, nem támad-e hirtelen gusztusa Kárász nénire, hogyan tudna most átgurulni hozzá? Vagy talán Kárász bácsit nem is érdekelné az egész? Vagy valóban lebonyolítható úgy ez a kis szerelmi kihágás - ahogy Boccaccióban olvastam az iskolában, a pad alatt, óra közben - a férj mellett, úgyszólván a férj orra előtt, szinte a szeme láttára? (Ez azonban mind abbamaradt tűnődés volt, nappal nem érdekelt, s különben is egy-egy ilyen hirtelen felriadásomból hamar visszaaludtam.)

Más volt az éj, és más volt a nappal

Nappal mindennek nyoma sem volt, sem veszekedések nem voltak, sem szóváltások, én legalábbis sose voltam tanújuk. Kovács úr és Kárász bácsi szívélyesen köszöntötték egymást. Kárász néninek Kovács úr nappal is, éjjel is Kovács úr volt, tehát nem lehetett szerelem, rokonszenv, csak egy-egy hirtelen támadt vágynak azonnali, kézenfekvő elintézési lehetősége. Jópipa volt Kárász néni, jó firma, de én semmit sem éreztem ebből, áttételes tapasztalataimon kívül. Engem szerettek, becéztek, dédelgettek, én voltam ebben a világban a Benjámin, s valahol másnak tartottak, nem egészen maguk közé valónak, akkor is kicsit irreális lény voltam, lányos, majdnem angyalos fejemmel, valahogy a föld felett, a mindennapok felett lebegtem

örökre, megfoghatatlan léggömb-egyéniségemmel. Ilyen környezetekben - ha filmeken láttam, regényekben olvastam később - ezek a némberek (s itt három is volt egy lakásban!) elcsábították, letépték a szegény ártatlan fiút, lerántották a fertőbe, a mocsárba, kéjelgéseik, boszorkányszombatjaik részesévé tették. Velem egyik se kísérletezett, még csak célzást sem tettek arra, hogy milyen mamlasz vagyok, pedig sokat voltam otthon, kettesben is, mindegyikükkel. Lehet, ha kinyújtom a kezem, nem ütközöm ellenállásba, de nem nyújtottam ki; nem nyíltam még ki, nem voltam érett fizikailag sem, tejfelesszájú tacskó voltam, nyakigláb kamasz, aki éppen akkor mutált lelkileg is, és akiben a papságra, a szerzetesi életre készülődésből megmaradt a tisztaság utáni vágy, az átlényegítésre, a szublimálásra való hajlam.

LEBEGÉS A JÁTÉK, A SZERELEM FELÉ

Legyek-e politikus?

Esténként és éjjelente ilyen ábrándok, álmok, élmények s nap közben a Város felgombolyítása, ingyenes feltérképezése folyton, naponta és meg-megújulóan. Egyik december eleji délben megdöbbenten álltam meg egy Kossuth Lajos utcai lapárus előtt. (A lapok főcímeit majdnem mindennap átfutottam, hogy valamelyest tartsam a kapcsolatot a külvilág eseményeivel, hátha meggondolom még magamat, s le tudom győzni velem született félénkségemet, és kiváló szónokká képezem ki magam, mint Apponyi: esetleg még politikus is lehet belőlem. Talán meg is növesztem a szakállam, úgy majd idősebbnek látszom és megnyerőbbnek, a politikusi pályára alkalmasabbnak.)

Öngyilkos lett egy költő

Öklömnyi betűkkel állt Az Est címlapján: József Attila költő öngyilkos lett, a vonat elé vetette magát. József Attila - sose hallottam ilyen nevű költőről. De talán nem is lehet olyan ismert, mint Kosztolányi vagy Tóth Árpád - villant át rajtam -, ha a neve mellé kiírják azt, hogy költő; Kosztolányi neve mellett nem állt ott, amikor meghalt, a Pesti Hírlapban, pedig nagy költő volt: a legnagyobbak közül. Egy pillanatig sem haboztam, előkotortam tíz fillért - nagy pénz volt az! Hiába dobálóztam ábrándozásaim közben a százasokkal, azokat nem éreztem meg, hiszen milliók álltak rendelkezésemre készenlétben és tartalékban a képzeletemben, de egy valódi tízfilléres annál jobban kiborított, megviselt; még mindig moziárakra, esetleg könyvekre számoltam át mindent -, előbányásztam tíz fillért, és megvettem az újságot. Szorongó szívvel futottam át a sorokat, szíven ütött egy más ember, egy költő tragédiája, akiről két perccel ezelőtt még azt sem tudtam, hogy a világon van, hogy élt valaha is ilyen nevű költő, könnyes szemekkel ittam magamba életét, amennyit a hevenyészett riportból megtudhattam, és a vers is megfogott, amit a cikk után közöltek - bár más volt, mint Kosztolányi, Babits, Tóth Árpád, más, mint Arany János, valahogy egyszerűbb volt a hangja, ugyanakkor hetykésebb, legényesebb, szinte dúdolható, mintha helyettem is mondta volna, akár én is megírhattam volna ezt:

> Magamban bíztam eleitől fogva,
> ha semmije nincs, nem kerülhet sokba
> az embernek.

(Kicsit pontatlan, tudom, de így él bennem. Felületes olvasásaim miatt sok név, versidézet hibásan rögződött belém. De az emlékeimet írom, s nem volnék őszinte, ha akár egy-egy idézet erejéig is kinyalnám, kiglancolnám őket. Hazudni pedig ezen emlékezések során nincs sem okom, sem jogom, mert nem poros újságok között matatva keresek hozzájuk anyagot, könyvtárak csendjében, hanem az idegszálaim közt harsogó, a velőmbe, sejtjeim köze ivódott, lerakódott, még élő, eleven élménydarabkáimat faggatom, vallatom, múltam mélyéből a jelenbe emelve ki őket.)

József Attilát sorsával és első megismert versének leütött hangjaival tüstént besorakoztattam szentjeim egyre bővülő táborába. Ebből az újságcikkből tudtam meg különben azt is, hogy van egy *Szép Szó* című folyóirat, melynek egyik szerkesztője volt.

Fischer Peti üzenete

Talán még aznap vagy másnap délután Fischer Peti üzenetet hagyott Kárász néninél, hogy „irtó fontos ügyben okvetlenül szaladjak fel még ma este hozzájuk". Az irtó fontos ügy az volt, hogy Fischer Peti nagynénje a Corvin Áruház igazgatóságán dolgozott mint gépírónő, és a közelgő karácsonyi vásárra kisegítő alkalmazottakat kerestek: nincs-e nekem is kedvem jönni karácsonyig; be tudna hozni engem is a nagynénje. Napi két pengőt fizetnek. Napi két pengő! Óriási összegnek tűnt, megvehetem József Attila verseskönyveit is, kellene vennem úgyis egy pár cipőt, mert bakancsomat már majdnem szétrúgtam, hiszen örökösen az utcákon talpaltam, időm az elképzelhetőnél is elképesztően bővebben van, meg nem is ártana kitanulnom az áruházi szakmát sem, mert hátha Amerikában azzal kezdem milliomosi karrieremet. Nem is haboztam, nem kellett gondolkodási időt kérnem, már másnap reggel Fischer Petivel együtt munkába álltunk. Valami csodálatos, sorsszerű véletlennel a játékosztályra kerültünk. Peti elárusítónak, én pedig összekötőnek az elárusítók és a csomagoló között. Sétálnom kellett egész nap, ez nem volt különösebb megerőltetés számomra, hiszen addig is azt csináltam, napszámban, csak nem ilyen kellemes melegben, és nem fizettek érte, mint itt: napi két pengőt, mellyel, úgy éreztem azokban a napokban, hogy egyszerre a vagyonosok, a felső tízezer közé emelkedtem.

A Corvin Áruház játékosztályán

Előtanulmányaim színhelye Az Élethez címzett vendégfogadóban, becsali csárdában, áttevődött tehát az utcáról a Corvin Áruházba. Szórakoztató volt, istókúgyse! Ráadásul az osztályon volt két lány, akik tudtak franciául. Az egyik, Gisèle - jól lehetett énekelni a nevét -, Zsizel csúf volt ugyan, de Belgiumban nevelkedett, a másik, Madelon már csinosabb volt, ha nem is olyan, amilyen nőkről én álmodoztam. (A Zsizel Gizit fedett, a Madelon, Madlon Magdát takart.) Franciául társalogtunk hát egész idő alatt, ők, hogy ébren tartsák tudásukat, én, hogy belejöjjek, mert akár politikus leszek, akár áruház-tulajdonos vagy versenyistálló-tulajdonos, nem árt, ha jól tudok több nyelven. Nemes gall fordulatokkal vettem át kosaramba a kaucsuk babákat és az olcsó társasjátékokat, s aztán, mint egy pincérfiú, a kezemen egyensúlyozva ügyeskedtem a csomagolóig, miközben újabb frantzúz szavakat elevenítettem fel iskolai múltamból s a közben forgatott könyvekből. Sok lényegbevágó nem történhetett ezeknek a gépiesen ledarált napoknak sorozatában, legföljebb ellenőrizhettem egyúttal azt is magamban, hogy a kötőféket, a zablát, az istrángot, melyet főnökeim akartak rám dobni, nem nagyon állhatta szabadságszerető, kóbor kiscsikótermészetem; végeztem a dolgomat, amiért kibéreltek, megvettek két-három hétre, de lelkileg igyekeztem távol lenni, megint csak átlényegítve, átszínezve a valóságot. Filmszínész voltam megint, aki ezt a szerepet kapta, pincér, álruhás milliomosfiú, aki így akar egy elvarázsolt hercegnő, Madelon kegyeibe férkőzni. Mert kezdett Madelon sokkal jobban érdekelni, mint Zsizel. Kicsi volt, igaz, meg túl gömbölyű, de feje hasonlított a Claudette Colberte játszotta Kleopátráéhoz, és olyan kedvesen tudta azt mondani nekem, hogy: *vuzèt samo*, mármint hogy teve vagyok, hogy valósággal megbizsergett a szívem tőle. Együtt jártam ebédelni vele, Petivel és az ő *szívthartjával*, a koszorús hajú Emmivel. A vállalat menzája valóságos paradicsom volt nekem a dunapalotai ebédek után. Tíz fillérért egy mélytányér főzeléket kaptunk, egy pár virsli is tíz fillér volt hozzá, a kenyérért nem kellett fizetni. Kiválóan, szinte fejedelmien lakmároztam azokban a hetekben, és még ráadásul megmaradt napi egy pengő nyolcvanam is. Amikor lehetett, persze lógtam, mert olyan lódulj ide, lódulj oda is voltam, akit át-átszalasztottak időnként valamelyik másik osztályra; ilyenkor kihasználtam az alkalmat, és kedvemre kilifteztem, kimozgólépcsőztem magamat.

A játék zongora és következményei

Ha meg ott kellett sétálnom, menetrendszerű pontossággal a padok és a csomagoló között, rövid utamon is próbálkoztam megismerkedni a játékok mineműségével, megsimogattam a babákat, tréfásan, sőt még egy pici erotikus meleghullám is elöntött, ahogy föllebbentettem kurta szoknyácskáikat, hátha valami váratlan, életben még sose látott, mindig csak elképzelt, megálmodott dolog villan a szemembe; vagy a játék hangszereket igyekeztem megszólaltatni, a trombitákat, dobokat, hegedűket, zongorákat: hátha feltámad muzsikusi képességem, az egyszer majdnem elfogott, de hirtelen elsurranó, elcsapongó zeneszerzőségé. A zongorába lelket lehetne lehelni - tűnődtem -, ha lelkem hullámzásait belesimogatnám a billentyűkbe, így ni... la lalam, lamm, lalalamm! „Mit csinál a zongorámmal, mért teszi tönkre, maga ökör!" - rivallt rám egy őrmesteri durva hang, de ahogy jobban megnéztem, ezredes volt. Valószínűleg vigyoroghattam rá, mert még dühösebben rám ordított:

„Kirúgatom magát, maga hülye állat, mért nem áll vigyázzba, ha szólok magához?" „Mert nem vagyok katona, nem vagyok a maga kapcarongya!" - szaladt ki a számon. Nosza, hívattatott azonnal a játékosztály főnöke, s az ezredes úr, ha csak elméletben is - valósággal fülön fogva ráncigált, hogy majd meglátom, mi lesz velem, micsoda szemét, rohadt kommunista fráter vagyok, piszkos senki, akibe valóban a csizmáját sem érdemes törülnie. Nem elég, hogy tönkreteszem a zongoráját, de még vissza is pofázom. Az igazgatósághoz ő ment be, meg a főnök, én egykedvűen sétáltam az ajtók előtt: tehet nekem egy szívességet ez a barom, hát kirúgnak, eddig is megvoltam a Corvin Áruház nélkül, megleszek eztán is, legfeljebb két nappal előbb tesznek ki, mert úgyis szélnek eresztenek negyvennyolc óra múlva bennünket kisegítőket. Az ezredes úr dúlva-fúlva jött ki, a játékosztály folytonosan mentegetőző, bocsánatért esdő főnöke ott loholt a nyomában, mint egy pincsikutyus. Utána kiszóltak értem: „Ladányi, jöjjön be!" A hang ismerős volt, Fischer Peti nagynénje hívott be, s ott ült a szobában még valamelyik igazgatósági főmufti is. Jót nevettek az állat katonatiszten, hogy egy három-négy pengős játékért ilyen cirkuszt képes csinálni, s hogy engem, aki csak ki akartam próbálni, hogy nincs-e baja, valóban szól-e, ki akart rúgatni - azt hitte, itt is a katonaságnál van. Az külön tetszett nekik, ami önkéntelenül kiszaladt a számon sértegetéseire - „talpraesett fickó vagy" - mondta Peti nagynénje, s éppen csak a látszat kedvéért feddtek meg, tréfásan megdorgálva, s intettek, hogy máskor lehetőleg ne szálljak vitába a vevőkkel - még akkor sem, ha nincs igazuk -, mert ők az igazi gazdáink, az egész áruház előmenetele, jóléte, anyagi sikere a vevőktől függ, látogatottságunktól - a továbbiakban ehhez tartsam magamat.

Zsizel és Madelon kipirulva, izgatottan vártak, különösen Madelon, erősen izgulva, szurkolva nekem, hogy nem történik-e valamiféle bajom, bántódásom. (Madelon már ezt megelőzően is mindig a pártomon volt; ha leejtettem valamiféle törékeny árut - ami könnyen előfordult, mert szeles is voltam, és nem túl biztos kezű, ingatag lényem miatt is kicsit -, ha eltörtem valamit, Madelon eldugta, vagy ha ott volt a főnök a közelben, de nem látta történetesen: magára vállalta, neki, mint tanulónak nem vonták le az ilyen apróbb-cseprőbb károkat.)

Madelonhoz „francia szóra" adom be magam

Akkor este kísértem először haza Madelont. A Vas utcában lakott, a Vas utca és Sándor utca sarkán, alig párpercnyire az áruháztól, egy komor, fegyencintézet külsejű ház negyedik emeletén. Tenyérnyi, az előszobától üvegfallal elkerített fülkéje eléggé sivár volt; mindössze egy kis cseléd-vasággyal, egy székkel s egy gömbölyű pici asztallal, mely fél lábon álldogált, miként a gólya. Ettől kezdve néhány hónapon át, hetenként legalább háromszor-négyszer fent

jártam Madelonnál, amikor nem voltak egyéb programjai. A franciául beszélgetés ürügye vitt fel kezdetben hozzá, amibe valóban kiválóan bele is jöttem, úgyhogy heteken át sokszor azon csíptem rajta magam, hogy franciául gondolkodom, folyamatosan, szabatosan s majdnem hibátlanul. Azonban ez a „francia szó" olyan arányban csökkent közöttünk, amennyire kezdtem érdeklődni iránta. Nem volt ez „szerelem első látásra", „végzetes találkozás", de nem volt semmi testi hibája, nem hiányzott az orra, a füle, a szája, volt benne valami franciás kedvesség is valóban (árva volt, és két évvel azelőttig, tizenöt éves koráig Párizsban élt a szüleivel. Míg egy autóbaleset nem végzett velük), jópofa volt, eléggé intelligens, jó pajtás, kezdtem hát felmelegedni iránta, a szeretetágyamat, érzelemfölöslegemet valakire rá akartam aggatni, és ő mindezt tűrte, elviselte, legalábbis egy darabig. Bárki engedett volna ily közel magához azokban a hetekben, abba „estem" volna belé. Tulajdonképpen életem első szerelme nem volt más, mint a szerelembe szeretés; a Szerelem került először testközelbe hozzám, és jobb híján abba szerettem belé, meg azért Madelonba is picit, amennyire hagyta.

Mi lett a francia szóból?

Sűrű együttléteinkkor mindannyiszor a fellegekben jártam, földről elrugaszkodottan vizionáltam, egzaltáltan, távoli országokról, majdnem elérhetetlen sorsokról, helyzetekről, állapotokról. S az életről szőtt álmaimat hangomban annyi mélabúval kísértem, mint egy százéves, lengő szakállas, bölcs aggastyán - halálon innen, de életen túl már -, annyi szomorúsággal, hogy csak úgy csöpögött belőlem a világfájdalom, Musset, Byron méltó tanítványa voltam ebben, s Reviczkyé, akinek verseit olvasgatva - a Fővárosi Könyvtár egyik sarkán éppen az ő nevével ékeskedő palotájában - nemegyszer sírva fakadtam, hogy szomszédaim jóindulatúan oda is jöttek hozzám érdeklődni, hogy mi bajom van; csitítani kamaszbánatom. A Világ és az Élet nagy titkait feszegettük, tárgyaltuk meg minden alkalommal. Estéken át vitatkoztunk Isten létéről vagy nemlétéről, Madelon hallotta erről a többet, a reálisabbat, kijelentvén, hogy az ember teremtette az istent a maga elképzelése szerint, a maga megnyugtatására, a maga képére. Sokáig roppantul tiszteltem ezért Madelont, mert azt hittem, hogy ő találta ki, az ő fejében született meg ez a gondolat, ötlet, s amikor hosszú évekkel később valamelyik francia filozófusnál olvastam ugyanezt vagy ehhez hasonlót - aki talán szintén valahonnan, valamelyik régi bölcstől kölcsönözhette, vehette át -, nem kisebbedett bennem Madelon, csak átforrósodott egy pillanatra már-már kihűlt emléke, és meghajoltam a közvetítő előtt, első vitapartnerom előtt, képzeletben. Az első seízű, majdnem testvéri csókok fűznek még hozzá, a majdnem anyai cirógatások, ölelések. Mert néhány hét múlva, amikor már mindent elmondtunk egymásnak, többszörösen is, ami bennünk volt, s amikor újra és újra ugyanazokat a dolgokat ismételtük már, lélektelenül kerepelve szinte: ő a magáét én a magamét; a fárasztó, szócséplő, meddő vitatkozásokból (hogy Arany János-e a nagyobb költő vagy Petőfi, hogy Csortos-e a jobb színész vagy Törzs, s ehhez hasonló, eget-földet rázó, világrengető fontosságú viták talaján mérkőztünk napestig - e bágyadt vívóleckékből a csókok szintén lagymatag csatáira tértünk át).

Azt hiszem, az első véletlen, játszi, tréfás csókok után „szerettem belé" (mert indokolni kellett csókjaimat) - akkori álláspontom szerint csakis a szerelem engedélyezhetett ilyen kilengést, ilyen „kéjsóvár bujaság"-ot. Pedig oly tiszták voltak ezek a csókok is, oly testtelen, testetlen volt mind - érzékiség nélküli, pajzán, csiklandós suhogások a számon, de nem a szívemen, nem az idegeimben, férfi voltom meg sem feszülő húrjai közt. A szerelem prelúdiuma volt ez; futamok, fúga-, etűdpróbálkozások a nagyzenekari, mindent magukba olvasztó, feloldó szimfóniák előtt. Két apró bőrfelület találkozása volt csak, felfedező utakra indulni próbáló kezeimet

Madelon mindig ügyes mozdulatokkal védte ki, kisiklásaival, karjainak kezemre fonódó gúzsaival, bilincseivel késztetve megálljra. Ha nem, hát nem - ennyi volt bennem az egész, egyszerű nemtörődöm, bánomisén-féle, lelki vállrándítás. Lehet, hogy nála is csak kicsit kellett volna jobban erősködnöm, heveskednem, azonban nála is elmulasztottam. Fennkölt voltam, minden erőszakot, durvaságot, a testiség alantasabb megnyilvánulásait elutasító, megvető kamasz úrfi.

Együttléteink menetrendje

Amikor megérkeztünk, Madelon mindig levetkőzött, pongyolába bújt. „Most forduljon el, Zsorzsi" - mert így átfranciásodott a nevem is Györgyből, vagy: „hunyja be a szemét". És én szó szerint vettem kéréseit, mindig elfordultam, vagy behunytam a szemem, és még egy icipicit se reszkíroztam meg, nem hagytam nyitva soha. Pedig mi történt volna? Kapok egy-két szelíd pofont, fricskát talán, még ez se biztos egészen. Hiszen minden nőnek jólesik, hogy tetszik valakinek, mindegyikben van egy kis adag kacérság, enyhe női dögség, csakhogy én ezeken felül álltam minden pillanatomban - utólag nem is csodálkozom, hogy húsvétkor Madelon kirúgott, mert egy reálisabb lovagja akadt, nem ily ábrándos ugyan, nem ily kósza lélek, de belevalósabb, férfibb, aki talán nem nyögelt olyan szépen, mint én, turbékolva, epedve, mint egy trubadúr, de aki jobban értett a nők számomra még megfejthetetlen, rejtélyes lélektanához, jobban ismerte őket - à la Kovács úr.

Madelonnal és a feltételezett, magamba bemesélt szerelemmel éppúgy nem volt semmi célom, mint a csatangolásaimmal karácsony előtt és karácsony után újra, ez is időtöltés volt csak, ezzel is toltam a napokat, nagy igyekezettel lökve el egyiket a másik után magamtól. El akartam venni Madelont? Dehogy. Családot akartam vele alapítani? Szó sincs róla. Úgy jártam hozzá, mintha csak színházba mentem volna, ahol egy modern társalgási darabot játszanak, melynek mellékesen én vagyok az egyik főszereplője. Vele éppúgy nem tudtam mit kezdeni, mint magammal, életemmel, amely inkább teher volt, mint öröm, fárasztó súlya alatt nyűglődtem jajongva, sokszor kilátástalanul, kétségbeesetten. Nehéz beletanulni az életbe, pláne olyannak, aki szintén magánúton próbálja elvégezni mindezt, akárcsak én, szülők, tanítók, egyetem nélkül, valódi társak, barátok nélkül, inkább kívül, mint belül a társadalmon, örökre magányos ordasként.

Három hónapig húzódott-haldoklott ez a jobb szó híján „szerelem", amiből nem lett láng, tűzvész, nem lett harmadfokú égési seb, mint a későbbiek közül némelyből; kályhaközel volt csak, futó perzselés, mely majdnem nyom nélkül, heg nélkül gyógyult a lelkemen.

Ez volt az első magányos karácsonyom

A karácsonyestét pokoli tüsszögések közt, valósággal haldokolva töltöttem, rettentő hideg szobában - mert még karácsonykor sem fűtött be Kárász néni -, lelkileg, fizikailag iszonyatosan egyedül. Le nem fekhettem, hiszen nem voltunk kórház. S ráadásul vad, hétrét görnyesztő epegörcseim is voltak, mert a Corvin menzáján összevissza zabáltam mindenfélét, kolbászokat, debreceniket is, amiket soha nem bírt, sem akkor, sem azóta az életre hiányosan előkészített, rosszul felkészült gyomrom. A hiányos, rossz, nem kielégítő ebédek és vacsorátlan, reggelitlen hónapok után nem tudott megbirkózni a fűszeresebb, zsírosabb táplálkozási lehetőségekkel. A megfázást pedig úgy szedtem össze, hogy egy francia diplomata felesége két

nagy csomagnyi játékot összevásárolt az osztályunkon, s mint franciául tudó egyedüli férfiembert, főnököm engem küldött le vele, velem cipeltette le az autójukhoz. Nehezek voltak a pakkok, de a jó borravaló reménye teherbíróképességet, szárnyat adott soha igénybe nem vett, tehát máris löttyedt izmaimnak. Az áruházat túlfűtötték folytonosan, olyan meleg volt bent, hogy mindig izzadtam egy szál köpenyemben is, pedig zakót se viseltem alatta. Kint viszont jeges szél fújt orkánszerűen, a farkasordító hidegben. Amint kiléptem fújtatva a két csomaggal, éreztem, ahogy megcsapott, átjárt, de nem volt már visszakozz. Vacogva toporogtam, mert a sofőr is csak kényelmesen totojázott, piszmogott, ímmel-ámmal véve ki őket a kezemből. S a bájos francia hölgy egy elhaló „merszi möszjő"-vel búcsúzott tőlem a busás borravaló helyett. Fancsali képpel, elfacsarodott szívvel és máris facsaró orral érkeztem vissza az osztályra, s karácsonykor, le-föl botorkálva üres, hideg szobámban - amit tulajdonképpen nem is mondhattam a magaménak - elátkoztam a Corvin Áruházat, a munkát, a franciatudásomat, a francia hölgyet, a borravalót, egyáltalán a pénzt, amelynek többletreménye, hajszája, üldözése kimozdított lényegében gondtalan, majdnem megelégedett életstílusomból.

Karácsony másnapján délelőtt a Bethlen moziban voltunk négyesben. Fischer Peti és Emmi, Madelon és én. Olcsó helyen ültünk, fenn, hátul az erkélyen, de azért emlékezetes ez a délelőtt, remek Fred Astaire-filmjével, Irving Berlin tüzes slágereivel, mert először fordult elő, hogy nem egyedül voltam moziban, ez volt Madelonnal az első előre megbeszélt randevúm.

Madelont is átvarázsolom, s közben várom, hogy megvált a szerelem

Azután sokszor megvártam munka után, a Corvin Áruház kiskapujánál, személyzeti kapujánál, mely nem is volt olyan kicsi. A legszebb egy januári este volt Madelon (volt benne valami cicaság különben is): fekete hajával, fekete bundájában ennivalóan szép volt a mesebelien köréje csapongó hópelyhek táncában, mintha egy elvarázsolt, fekete bundácskájú cicakirálylány sétált volna kényesen, kék szalaggal a nyakában, egy tejszínhabos, porcukros tündérvilágban. (A valóságot már kezdtem átálmodni, átszínezni - nem nagy fáradságomba került, hiszen, mint pöttömnyi lovag, a bokorkisasszonyok megszöktetésén törtem a fejem, s kora kamaszkoromban magam is királyfi voltam, gyomlálás közben, a kertben -, a sok irreális ábrándozás, képzelgés, álmodozás csak még jobban kibontotta mesefantáziámat, a játékosság, a tündéri, a megfoghatatlan, a mesebeli felé terelve minduntalan.) Ahogyan együttléteinknek mindig megvolt az eleve adott tartalma, megvolt a szigorú menetrendje is. Hatkor, zárás után megvártam, hazakísértem, jött az elfordulásos levetkőzés, az isten problémájának újabb megvitatása, társalgás a féltucatnyi íróról, színészről, akit ismertünk, kísérletezés a szerelem, a testiség irányában (hancúrpartikkal egybekötve - ahogy később egy másik őrült barátom fogalmazta meg találóan az effajta játszadozásokat). Szoktattam magamat a női testek melegéhez, közelségéhez, a csókokhoz, aki mindeddig el voltam zárva tőlük, előlük, talán az én közömbösségemből, maflaságomból, mamlaszságomból kifolyólag, talán eleve elrendeltetésem, sorsom konok szabálya szerint. Madelon ébresztőórája ott ketyegett a kisasztalon, sokszor elnyomta szívem riadt dobogása, a várás, a várakozás, hogy talán ma, ma biztosan átesem a szerelmi tűzkeresztségen, amitől esetleg megváltozik életem további folyása (de Madelon nem akart könnyen az ölembe hullani, vagy fordítva: nem hagyta, hogy az ölébe hulljak), aztán Madelon figyelmeztető hangjára - mert ő feküdt alul, s időnként oda-odapislantott az órára - a vekker hangja újra felerősödött, elnyomva szívünk dübörgéseit, vad, riadt dobaját. Kimelegedve, izzadságtól tapacsos inggel a hátamon igazítottam meg ostobán megkötött, félrecsúszott nyakkendőmet, pontosan minden este háromnegyed tízkor, mert Madelon nem akarta, hogy tíz

után menjek el tőle, és akkor már nekem is fontos volt, hogy tíz előtt érjek haza, megspórolva a kapupénzt, tíz kemény obulust.

Testedzéssel egybekötött szerelem volt ez

Tíz előtt tíz perccel voltam mindig lent Madelonék háza előtt a kapuban, s egyre gyorsabb iramban szedtem a lábam, ahogy a házak elé kiálló házmestereket, házmesternéket megpillantottam, akik könyörtelen pontossággal zárták be, inkább előbb öt másodperccel, mintsem később, a nehéz ajtókat. A Dohány utcai Continental-szállodánál hirtelen sprintelni kezdtem, hogy az Akácfa utca sarkán befordulva, már a levegőben elnyúlva ússzak, mint egy trükkfilm futóbajnoka. Harc volt ez az idő múlása ellen - amit napközben sohasem érzékeltem - a takarékosság jegyében, amire bőven rászorultam még nagyon sokáig. Testedzéssel egybekötött szerelem volt ez, mely nemhogy oldozta volna magányom csomóit, csak még jobban rám kötötte, belegabalyítva kötelékeibe. Mert egyedül voltam Madelonnal is, a vele töltött órák alatt is, a csókolózás közben is, soha egy pillanatra nem éreztem a másoktól hallott, egyes könyvekben olvasott eggyé olvadásokat, egymásba olvadásokat, magamról megfeledkezéseket. Akkor még azt hittem, hogy mindez azért van, mert testileg nem egyesültünk, hogy az a végső feloldódás. Már olvastam a Széchényi Könyvtárban József Attila egyik versét, melyben „kétmilliárd párosult magány”-ról beszélt, de tapasztalatok híján még nem fogtam fel e megfogalmazás pontos értelmét. „Biztosan bennem van a hiba - állapítottam meg -, ha igazi édesapával, édesanyával növök fel, testvérek között, másként éreznék bizonyára.”

Könnyelmű zsugoriságomról, avagy a tékozló fukar

Karácsony után véget ért a pünkösdi királyságom a Corvin Áruházban. Egyáltalán nem bántam, nem fájt a szívem érte. Egy-két holmit ugyan vettem magamnak, de lényeges javulás, változás mégsem állt be anyagi helyzetemben, mert ha kicsit több volt a pénzem, könnyebben is szórtam, szinte tékozoltam, pazaroltam, könnyelmű kézzel kótyavetyélve. A havi harminc pengőt szigorúan be tudtam osztani, a hónap utolsó napjáig bezáróan, a többletet egykettőre eldobáltam, kiadtam, nem is a legfontosabb dolgokra, hanyagul, nagyvonalúan, gavallérosan, teljesen ostobán és hülyén. Ezekben mindig apám árnyékát éreztem magam fölé hajolni, a könnyelműségekben ő vezeti a kezem, s talán anyai örökségem, hogy ily kettős arcú a jellemem, mert a garast a fogamhoz verő kicsinyesség is éppúgy megvan bennem. Ha ez hiányzott volna belőlem, életem első hónapjaiban elúsztam volna, és nem tudtam volna megküzdeni immár harminc éven át a „szabadúszás”, a „fix állás nélküliség” buktatóival, melyek ezt az „anyagi lebegés” állapotát állandóan elsöprésekkel, felborulásokkal, pusztító örvényekkel fenyegették, és fenyegetik mindenkoron. Ezt a kettősséget azóta is hordozom magamban: a százasokkal, ezresekkel könnyen dobálózó gavallért - ezekben a pillanatokban szinte magasabb, külső kényszer hatása alatt cselekszem, minden önkontroll nélkül - és a szűkmarkú, egy telefon-mellékapcsolásért, egy, a másik szobában feleslegesen égő villanykörtéért, tíz fillérrel több borravaló adásáért - ha ezt a vétket közvetlen környezetem követi el - negyedórákig dúlófúló, dohogó, kicsinyes frátert. (De az is lehet, hogy nem is édesanyámtól örököltem, hanem a nevelőanyám krajcárosan, garasosan földszagú világában ivódott, rögződött belém mindez, kitörölhetetlenül, egy életre nyomasztó teherként.)

Az ég madara és a mennyei Madarászok

Amíg volt pénzem a Corvin-korszakomból, tartott a dínomdánom, olyan kicsapongásokat engedtem meg magamnak, hogy vettem egy negyed kiló mézet vagy egyszer egy doboz szardíniát (ha jól emlékszem, ötvenkét fillérért), és egy hajnalban elmentem a Hauer cukrászdához is, mert azt hallottam, hogy tíz fillérért egész nyaláb előtte való napi krémest, nápolyitörmeléket adnak. Erről persze szó se volt már, egy kis stanicli ostyaszéllel-véggel kellett beérnem. Mindig mindenről későn szereztem tudomást általában, az aranyélet vagy előtte való nap szűnt meg, vagy odaérkezésem pillanatában. Még láttam, hogy a másik egy kosárnyit kap a földi javakból, nekem már csak egy staniclival jut, de azzal a ténnyel, hogy én is tudomást szereztem valamiről, már meg is szűnt, mások számára is, örökre. Mert hiába mentem másnap és az azután való nap, hajnalban, a Hauerhoz, beszüntették a maradékárusítást, vagy más kapunál osztották a dörgöltebbeknek, a beavatottabbaknak, a szerencsésebbeknek. Azt mondták rám, hogy „Pechvogel" vagyok, és fülembe dúdolták a slágert: „Peches ember ne menjen a jégre!", de ez nem volt egészen igaz, csak félig, mert a Sors különös mérlegelésével, ha egyik serpenyőjében bánatot, nehézséget osztott is, rótt is ki rám, a másik serpenyőjébe ugyanakkor egy lapát örömet, könnyedséget rakott, egyazon időben, párhuzamosan. „Pechvogel" voltam, igaz, de a jég hátán is megéltem; vagy át tudtam mimikriszerűen, adott pillanatban olyan igénytelen kis verébbé változni - az ég madarává, a mezők liliomává - a városi rengetegben, hogy el ne pusztuljak, a Felsőbb Hatalmak kegyéből, sőt hogy még fenn is lebegjek párcentinyire mindig a föld felett, majdnem elégedetten, boldogan. Egyfajtaképpen burokban születtem, akármilyen keserves volt is a sorsom: átszínező, álmodozási képességem óriási hatalom volt a kezemben, és a függetlenség sokban kárpótolt kegyetlen rúgásaiért, knock outjaiért.

A VÁROS MEGTELIK EMBEREKKEL

A Budapest-élmény

Napközben folytatódott Város-kereső, felfedező tevékenységem. Már nemcsak a lábam térképezett, agyam is rögzített, a nevekkel ellátott, felcímkézett lelki térkép is elkészült róla, ha még a házakat, embereket átvilágító, megelevenítő röntgenkép késett is, mindaddig, amíg meg nem találtam titkukba beavató, több élettapasztalattal rendelkező első mestereimet.

A sokáig megemésztetlen, mohón zabált, nagy adagokban lenyelt Budapest kezdett rendszereződni bennem, olyanná kialakulni, amilyen ma is: éltető elememmé, lélegeztetőmmé, igazi hazámmá. Mert ha számtalan száműzettetésemben, számkivettetésemben, amivel ennek az országnak mindenkori hatalmasai sújtottak - valaha is volt egy darab föld, amit a magaménak érezhettem, ez az a néhány négyzetkilométer, talpammal betéve tudott aszfalt volt Pestből és Budából, melyet akkoriban hetente többször is begyalogoltam, jövőmre áhítozva, határtalan bizalommal. Az Ígéret Földje volt ez számomra. Hiába aszfaltozták azóta át százszor vagy ezerszer, hiába mások az üzletek, az emberek, az egész élet: az emlékezés tapaszt ide, ez maraszt itt, bár milliószor gyötör a honvágy idegen városok után, s ami még fájóbb, még bonyolultabb, még megoldhatatlanabb: egy olyan város után, amelyet harminchét telén, harminckilenc tavaszán megtaláltam, kicsit magammal együtt, s amely aztán kiverődött erőszakosan belőlem, magammal együtt, örökre jóvátehetetlenül, soha többet meg nem találhatóan. Nem tudom, más is van-e így a Haza-, a Város-élményével - nem vagyok még fizikai években mérve idős, hiszen negyvenöt év ma a legtöbb embernél az élet delét jelenti, s mégis mérhetetlenül öreg vagyok és hontalan, azért, mert oly hamar s könnyen tovalibbent ifjúságom, bár külsőleg sokban megegyező, hasonlító városban zajlott le, mint amelyikben most keserű, fanyar, sivár, céltalan, de most másként céltalan férfikoromat taposom: a valóságban mégsem azonos ez a város a régivel, a korszakalkotó nagy változás egyik napról a másikra eltörölt benne egy életstílust, s ez a régi generációknál még lassan, szinte észrevétlenül ment végbe, csöndes megöregedésükkel egyetemben, nem ilyen gorombán, ennyire visszaúttalanul, ennyi véráldozattal, ennyi korán elhullott baráttal, semmibe omlott házzal, utcával, híddal, várral, élettel, mint amilyen Sors az én ifjúságomnak, a mi ifjúságunknak jutott apokalipszises, soha ki nem heverhető kataklizmák között.

Még tétován, jövőm díszletei között

Végigbolyongtam-csatangoltam a Várost, amit még nem tudtam mivel, de a lábaim elé akartam kényszeríteni; sokat ácsorogtam huzatos utcáin, körútjain, terein, bele próbálván képzelni magamat - ezúttal nem esti képzelgésekkel, hanem a mindennapok szürke fényénél - egyes házaiba, palotáiba, homályosan rezgő, kitapinthatatlan körvonalú jövőmmel együtt. Álltam a Rákóczi úton a Singer varrógéplerakat kirakatai előtt, hosszan szemügyre véve minden egyes gépet, majd felpillantottam a magas, sokemeletű, modern, karcsú ház valamennyi ablakára, de nem láttam mögöttük magamat, amint lenézek oda, ahol álltam éppen; jártam fent a Rózsadombon, a Mandula utcában, megcsodálva egy roppant hosszú erkélyű villát, de fogalmam sem volt, hogy életem micsoda bánatai fognak még egy nap hozzáfűzni; a József körút 81. előtt nem hallottam ki egy második emeleti lakásból vidám kacagásomat; a Veres Pálné utcában nem mentem úgy, hogy itt esetleg évekig fogok még lakni; szerettem a Károlyi-

kertet, sokat sétáltam benne, de nem is sejtettem, hogy egy beléje lógó erkélyen micsoda boldogságok és kalandok várnak évek múlva reám; sokszor „felgombolyítottam" a Horthy Miklós utat is, a Hadik laktanya mellett lenézve a Műegyetem-kert felé, a Zenta utcán, de arról nem is álmodtam akkor, hogy hány nő emléke fogja mérföldkövezni pár négyzet- és köbméterét nem is látott ablakai mögött, a magasban; a Rózsadombra, Sváb-hegyre kalandozó portyázásaim közben többször megálltam öntudatlanul egy árnyas gesztenye alatt, a Szűzanya-szobornál, nézelődni, szemlélődni, pihenni a Mária téren, de nem csapott meg egy könnyedén, szökőkútként felívelő házból a téboly, az őrjöngés suhogó szele s az otthon békés, meleg illata - ismerős volt már a város nagy foltokban, körvonalaiban, csak élményeim, emlékeim nem népesítették még be minden kőkockáját, házát, épületét, a megfelelő helyre tevően, az egyedül illőre életemben. Már majdnem mind itt éltek, ezeken az utcákon, ezek között a falak között azok is, akik később a barátaim, ellenségeim, szerelmeim, gyűlölőim lettek; ott köröztek, amerre én is köröztem, csak köreink még nem találkoztak. Lehet, hogy már súrolták is egymást olykor-olykor, de még nem bonyolódtak, nem fonódtak egymásba, nem váltak el egymástól, nem köröztek ki egymás bűvköréből. Sorsom elé kutyagolva már feldíszleteződött bennem a Város, csak száz meg ezer kivágott képébe, tájába még nem rajzolt, nem festett belé a Végzetem, életem megfelelő helyzeteiben, több tucat döntő figurájával, alakjával együtt - azokkal, akiket időszakos, ideiglenes útitársul szánt mellém milliónyi lakosa közül.

Már csak a találkozások voltak hátra

(Minden adva volt már, csak még a találkozások voltak hátra. A roppant kagylóhéj a Város volt, kis puha, formátlan se-testem, se-lelkem rezgő életének egy paránya volt, csak a gyötrő, kínzó porszemecskék nem kerültek, nem csapódtak még belém, hogy pirinyó gyöngyeimet megteremjem én is, halálig hű szolgálatában.)

De ezek a mindenhez közelebb vivő találkozások se késtek már sokáig, melyek hólabdaként adtak tovább kézről kézre, hogy cirógatásaikkal, súrolásaikkal, érintéseikkel, pofonjaikkal, öleléseikkel, rúgásaikkal formáljanak, alakítsanak, sokszor akaratom, szándékaim ellenére, egy ismeretlen, rajtam kívül álló cél, rendeltetés érdekében.

A köröttem csobogó-locsogó élet otthon, az Akácfa utcában már kezdett veszíteni kezdeti érdekességéből, hullámaiból - melyek egy ideig elszórakoztattak azzal, hogy ide-oda gyűrűztek, elsimultak, elültek, lassan állóvízzé posványosodott, bűzlő pocsolya lett - Kovács urával, Kárász nénijével, a műlovarnővel és numeralovaival, mit nem állt kényes orrom sokáig. Kezdtem minden kapualjra kitett cédulára újra figyelni, és próbáltam kisilabizálni, van-e rájuk írva valami is a sorsomból, a jövőmből. S tudtam e hirdetések egyéb lelőhelyeit is. A Múzeum körúti bölcsész tudományegyetem portáján például mindig garmadával lógtak kint, kelletve magukat, csábítva a vidékről feljött diákokat, akik kiszorultak a kollégiumokból, vagy akik jobban szerettek magukban darvadozni, távol a közösségek ráncba szedő, uniformizáló, kicsit mindenképpen katonás hatásától, fegyelmező mivoltától.

(Ezeket a megfoghatatlan, bizonytalan, magtalan hónapokat csak így, tapogatózva, sejtelmesen tudtam körülírni, érzékeltetni, fátylasan, ködösen, ahogyan valóban történtek, lelki embrionális állapotomban, életem valódi megkezdődése előtt. Megpróbáltam felvázolni a hangulatokat, élménycsoportokat, melyek között hányódtam-vetődtem, még-még alig élve. S aztán hirtelen fordulatot vett a sorsom, a köröttem levő világ közelebb került hozzám, kitapinthatóan, reálisabb szintjeire szálltam alá - vagy emelkedtem föl, ahogy jobban tetszik -,

tájai után lakói is emberközelbe jutottak, magányos bolygómhoz csapódtak, vagy én sodródtam melléjük, hogy céltudatosabb, eseményekben, élményekben gazdagabb legyen az életem.)

Lakáskeresés közben

Egy kora februári délelőttön a Múzeum körútra is benéztem. Már állt ott valaki, egy nálam alacsonyabb, de idősebb diák, hajadonfőtt, gondosan tanulmányozva, papírral és ceruzával a kezében a cédulákat.

- Kolléga úr is szobát keres? - kérdezte felém fordulva.

Természetesen, mint mindig, kolléga úr - néztem rá én is, miközben alig tudtam visszagyömöszölni magamba a kipukkadni készülő nevelést. (Hogy ugyan miben vagyok kollégája, én, az önként kicsapódott filmszínész, a Corvin Áruház ideiglenes alattvalója, Jósfay hűbérbirtokának egy része, magánszorgalomból csavargó és majdnem öntudatlanul pesti *clochard*, gézengúz és léhűtő, aki csak úgy teng-leng az élet perifériáin, kicsit kívül a társadalmon, legalábbis nagyon a peremén?)

- Akkor, ha nincs ellene kifogása, kereshetnénk együtt. Esetleg össze is költözhetnénk. Ketten könnyebben megbirkózhatnánk a főbérlőkkel, mint külön-külön magunkban. Mert dzsungel a pesti albérlet, s a főbérlők benne a vadak, kik le akarják teríteni a nem eléggé óvatos, gyanútlan vadászokat.

- A dzsungelhasonlatba beleegyezem, de szerintem a főbérlők a vadászok, s mi a vadak, akiket le akarnak teríteni. De ez nüansz csak, részletkérdés. Nem bánom, keressünk együtt szobát. És jelszavunk legyen: halál a főbérlőkre!

Attól a naptól együtt néztünk szobák után, hetenként kétszer-háromszor legalább. Játék volt ez mindkettőnk számára, párosult időtöltés. Mindegyikünknek volt egy vacka - neki pláne odúja, csak éppen egyikünk sem volt megelégedve pillanatnyi körülményeivel, környezetével, többre, jobbra vágyott, még nem süppedtünk, nem süllyedtünk bele a közönybe, a beletörődésbe; az elégedetlenség motorja hajtott még minket, a jövő, egy szebb élet délibábja lebegett előttünk, fickós életünk hajnalán.

Én tizennyolc éves voltam, ő huszonnégy, de még mindketten abban a korban, amikor az ember, tapasztalatlanul, vár valamit a sorstól, mert aki ily korban sem vár, az már leszámolva mindennel, felkötötte magát. A szobakeresgélés közben próbáltunk megismerkedni egymással, ezzel fűszereztük sűrű együttléteinket. Neki volt a könnyebb dolga, mert nekem két-három mondatból állt a múltam; jelenem semmi, jövőm meghatározhatatlan ködkép, összefolyó, tejútszerű valami az ég egy távoli pontján.

Arcképvázlat Porgáról

Porga mögött viszont már az életben eltöltött hosszú évek sorakoztak. Majdnem öregnek tartottam. (Huszonnégy év! Annyi idős volt, mint Sikfay Frici, akit kiégett, vén embernek éreztem sokszor, még a Liliom utcában való együttélésünk folyamán.) Szürke, széles arcán, mely gyakran torzult nevetésre, kemény barázdák húzódtak, mély árkokkal a szája szögletében. Ez a vonás sok keserűséget árult el, legalábbis annak tulajdonítottam. Parasztfiú volt, a soraikból kikerülő első értelmiségi nemzedék bizonytalanságával. Mint kitűnő tanuló, bekerült

az Eötvös-kollégiumba, ahonnan akkoriban rakták ki, kommunista tevékenységgel vádolva, illetőleg nem is vád volt ez, valóság; tevékenyen részt vett a Rajk-csoport munkájában. Latin-magyar szakot végzett, utolsó vizsgáit kellett volna leraknia, de nem ment neki, teljesen szétszóródottan, akaratgyengén lézengett a világban, már az öngyilkossággal is megpróbálkozott, sajnos - mondotta - sikertelenül. Irtózatos félelem volt benne, kisebbrendűségi érzés - tőle hallottam először ezt a szót, nem tudtam akkor még, hogy bennem is mennyi van mindebből. Szinte mániákus félelem kínozta, hogy ő nem ér semmit, otthon kellett volna maradnia tenyérnyi földjükön, az eke szarva mellett. Öngyilkosságra készült újból, de attól rettegett, hogy ez sem sikerülne, és ezért folyton halasztgatta. (Az életének s egyáltalán az életnek nem találta semmi értelmét.)

- Az életnek semmi értelme nincs az égadta egy világon, Mester - mert ő is az akkori idők ilyen általános, kicsit ünnepélyesen hangzó megszólításával élt. Éveken át Mester voltam neki, mivel - bár sohasem költöztünk össze -, ismeretségünk meglehetősen elhúzódott, sok-sok véletlen összeakadásunk miatt, az időben. Ismeretség volt ez, nem barátság. Porga, képtelenen a kötődésre, de szenvedve a magánytól is, megtűrt maga mellett, csellengő társa, partnere voltam csupán.

Mégis azok az első hetek az oldalán sokat simítottak, alakítottak rajtam, s ha a későbbiekben gyérültek is a találkozásaink, évekre abbamaradva (ahogy elsodródtunk egymás mellől, Budapest gyorsuló ütemben fejlődő és egyre világvárosibb forgatagában), mégis egész életemre kiható változást idézett elő bennem futó ismeretségünk. Nemcsak azért, mert az Egyetemi Körnek akkoriban ő volt az elnöke, s egy véletlen felugrásom hozzá teljesen új, váratlan irányba terelte, sodorta a sorsomat, hanem azért is, mert ezek a „beszélgető séták" nem is sejtett új horizontokat nyitottak meg előttem. Én irodalmi ismereteimben - talán Kosztolányit, Faludy *Villon*-ját kivéve - félig a múltban éltem. Porga szenvedélyesen olvasta a folyóiratokat, az Egyetemi Körbe az összes jelentős lap járt - pillanatok alatt értesültem a népi mozgalomról, a falukutatókról, melyek Porgához már csak származása miatt is közel állottak. Valami kapcsolata is volt a Válasszal, a Márciusi Fronttal, később engem is bevont a lap terjesztésébe, ez aztán igazán kitellett időmből. Illyés Gyula, Erdélyi József, Veres Péter, Sinka István, Sárközi György, Féja Géza, Erdei Ferenc s a többiek nevei élettel teltek meg tüstént bennem tájékoztatásai folytán. Minden vonzott, ami új volt számomra, amiről sohasem hallottam. Merő éhség és szomjúság volt a lelkem, minden élmény, befolyás befogadására azonnal kész. Beszélt a földosztás szükségességéről, a munkás megalázó helyzetéről, a polgári jólétben tespedőkről, az arisztokraták kilengéseiről - csupa olyan dologról, amikről eddig sohasem hallottam. Gyűlölet volt minden szavában a kizsákmányolók ellen, az úri Magyarország ellen, gyűlölet és lázítás. Elcipelt egy Illyés-estre is, melyet a Zeneakadémián tartottak; azonban, akármennyire is érdekeltek ezek a számomra merőben új igék, az Illyés-est nem fogott meg annyira, nem volt rám olyan hatással, mint a Kosztolányi-matiné, nem nyűgözött le, nem vert ököllel a szívembe. Hogyne, szorgalmasan elolvastam azokat a könyveket, amiket Porgától kölcsönkaptam, de a *Rend a romokban* versei engem nem perzseltek meg, éreztem mondanivalójuk tüzét, de nem csapott meg belőlük a művészi megfogalmazás magas hőfoka, már-már lángja. Illyés verseivel nem tudtam megbarátkozni, nem tudtam közel kerülni hozzájuk, vagy, azt hiszem, ők nem tudtak közel kerülni hozzám, hiába tudtam a könyvről, hogy majdnem elkobozták, hogy vallásgyalázásért - ez volt az ürügy - perbe is fogták Illyést. Ez sem segített. Talán az volt a baj, hogy párhuzamosan olvastam, illetőleg egyidőben József Attila *Nagyon fáj* című kötetével (mely nagyon fájt neki, fájt, hogy húsz példányt adtak el belőle összesen az országban). Illyést csak olvastam, de József Attilát habzsoltam, éjjel-nappal velem volt, valósággal együtt háltam vele: napok múlva szinte kívülről fújtam az egész kötetet, mert belém ivódtak, belém költöztek strófái, sorai, énem egy részévé, alkotórészévé, saját megfogalmazá-

saimmá váltak az ő megfogalmazásai: a *Nagyon fáj*, a *Kései siratá*, a *80 éves Freudnak*, *A Dunánál*, *A város peremén*, az „eszméim közt ugrándozom, mint rácsok között a majom". Világom tágult, napról napra, észrevehetően, csak nem minden belekerült porszem hagyott benne nyomot, nem mind kristályosodott-érett gyönggyé.

A Porgával folytatott beszélgetések - tőle hallottam először André Gide-ről is - nagy hatással voltak rám. Én is Mesternek hívtam őt, s én valóban mesteremnek éreztem. Abból a világból, abból a szellemi légkörből poharaztunk, italoztunk hogy ezzel a képletes, de találó kifejezéssel éljek csavargásaink közben, melyet Porga az Eötvös-kollégiumban szívott magába. S a szerelemről, a testi szeretkezésről is tőle hallottam először, kicsit kiábrándultan nyilatkozott róla ugyan: - Nem nagy ügy az, Mester! Nagyobb a felhajtás körötte, mint amennyire tényleg jó. Szükséges, de nem az élet értelme.

- Mi hát az élet értelme? - kérdeztem, s izgatottan vártam a választ, bízva abban, hogy tizennyolc éves koromban végre megtudom az élet értelmét, melyre hiába próbáltam rájönni már annyi év óta.

- A munka, vagy talán nem is az. A közösségért való élet. A másokkal törődés. A szegényparasztság és a munkásság sorsának jobbá tétele. Azt hiszem. De nem vagyok biztos benne. És éppen ezért, mert nem vagyok biztos benne, ma este talán mégis öngyilkos leszek. Ha nem leszek túl fáradt hozzá és nagyon kiábrándult. Mert az öngyilkosságban is hinni kell, hogy sikerüljön. Koncentrálni kell tudni. József Attilának sikerült. De nem mindenki olyan tehetséges hozzá. Én biztosan nem vagyok az.

Ezek a tanító jellegű, fejtágító séták sorozatosak, folytatólagosak voltak harminchét karácsonya után, a tél folyamán. Egy-egy mondat közepén maradtak abba, s néhány nap múlva a mondat közepétől folytattuk tovább, többnyire nem előre megbeszélt, alkalmi találkozásainkkor.

Egy február végi este az Egyetemi Körben

A Porga-élmény mégis másodrendűvé szürkült ahhoz a döntő fordulathoz viszonyítva, melyet közvetve a vele való véletlen összeakadásom idézett elő a sorsomban. Egy február végi este fent jártam az Egyetemi Körben, Porgát keresve, mert Madelon nem ért valamiért rá, tehát szabadnapos, kimenős voltam edző, bemelegítő szerelemből, mely valójában csak tréning volt összes későbbi ügyemhez.

Az Egyetemi Kör - talán a Galilei Kör késői, burkolt, álcázott utóda -, legalábbis akkoriban, erősen baloldali érzelmű volt. Nemcsak a vezetősége, a tagjai is hasonló beállítottságúak voltak. A legtöbbjük nyugtalanul lézengett, akárcsak én az utcákon - ők az egyetemen, sőt többnyire csak az egyetem táján. A Lónyai utcában, szemben a régi református gimnáziummal, egy első emeleti lakás több szobáját és helyiségét jelentette az Egyetemi Kör. Egy kis faállványon, könyvespolcszerűségen ott sorakoztak a legfrissebb folyóiratok és néhány baloldalibb szemléletű napilap is, közkincsként kitéve. Itt került először kezembe a Nyugat, a Válasz, a Szép Szó. A Nyugat azon a kora tavaszon tette közzé Tóth Árpád Nagy Zoltánhoz írott leveleit, melyek nagy esemény voltak számomra, kedves-gunyoros hangjukkal, az irodalmi életről közölt fesztelen tollrajzaikkal, csevegéseikkel.

Porga éppen hevesen vitatkozott néhány fiatalemberrel. Odatelepedtem melléjük. Hárman vették pergőtűzbe, egy szakállas, mosolygós, Porgával hasonló korú alak, egy nagy hajú, idegesen motyogva beszélő szemüveges és egy lángoló szemű, lobogó, dús fekete hajú, erősen

artikuláló, májbajos szürkés-sápadt arcszínű, velem egykorú, nyurga suhanc. Pillanatok múlva kölcsönösen elmormogtuk a neveinket.

- Ladányi.

- Bachner - mondta a szakállas.

- Hegedűs Zoltán - mutatkozott be a szemüveges, elhadart Ladányimra.

- Lengyel Balázs.

- Még mindig Ladányi - nevettem tréfálkozó hangon.

- A Mester színinövendék és a tanítványom - jegyezte meg Porga.

- Illetve voltam. Ex-jövendőbeli sztár. Jelenleg kétkerekű körúti gyorsbolygó. Illetőleg szenvedélyes ágyrajáró. Szabad időmben a Fővárosi Könyvtár olvasója - toldottam egyremásra hatáskörömet, így kiszélesítve, mert idegesített, hogy mindegyikük valaki: bölcsész, mint Bachner, szabadbölcsész, mint Hegedűs, vagy jogász, mint Lengyel Balázs, csak énnekem nincsen semmi címem, meghatározásom, igényjogosultságom az életre, a létezéshez. - És mindenekfölött: csonttá fagyott télikabát - jelentettem ki fölényesen, magamra mutatva, amint fázósan gunnyasztottam átmeneti kabáttal bélelt esőköpenyemben.

- Holnap délutánra meghívlak hozzánk az Üllői útra, egy uzsonnával egybekötött valódi télikabátra - vetette oda Bachner, megadva pontos lakáscímét és elvonulva Porgával, Lengyel Balázzsal, azt hiszem, valamilyen szűkebb körű megbeszélésre, mert mintha mindannyian vezetőségi, intéző bizottsági tagok lettek volna, szorgos és hasznos tagjai egy társadalomnak, melynek éppen megdöntésére szövetkeztek.

- Nem tudod - kérdezte tőlem a szemüveges magunkra maradva -, ez a Lengyel Balázs verseket ír?

- Most láttam először és valószínűleg utoljára. Fogalmam sincs, hogy kicsoda ez a Lengyel Balázs, hogy mit akar és hogy mit csinál.

- Mert én verseket írok! - nézett körül óvatosan Hegedűs Zoltán.

- Néha én is vétkeztem a Múzsa ellen. Néhányszor megerőszakoltam, meggyaláztam őnagyságát. De vacakok, pocsékok, amiket eddig írtam. Arra már büszkébb vagyok, hogy egy magzatelhajtós novellám miatt majdnem kirúgtak a suliból, érettségi előtt.

- Igazán? - s mintha a meghökkentség és egyben némi tisztelet jeleit láttam volna felvillanni Hegedűs szemüvege mögül, - Ráérsz most?

~ Egész kivételesen rá! - röhögtem.

- Nem volna kedved elkísérni? Szeretném megmutatni néhány versemet. Itt lakom a szomszédban.

Elkísértem Hegedűs Zolit

Hát arról lehetett volna éppen vitatkozni, hogy a Gellérthegynek majdnem a teteje, de legalábbis a fele magassága ott volt-e valóban a szomszédságban. De kellemes, egész tavaszias volt az az este, amikor átsétálva a Ferenc József-hídon, a Vízművek annyira szeretett kertjén át felkapaszkodtunk Hegedűs Zoli Minerva utcai lakásába. Albérlet volt ez is, de bútorozatlan, illetőleg Zoli és társa, Lovász Elemér, egy néprajzos egyetemi hallgató bútorai tették ottho-

nossá, egyéni színt kölcsönözve neki. Más volt, levegősebb, barátságosabb, mint az addig látott szinte típus albérleti szobák. S ráadásul mindez egy szép, kellemes kilátású villában, a Minerva utca elején.

A tágas, teremnek is beillő helyiségben valami finom, de mégis jellegzetes parfüm vagy kölniszag lengedezett. A Baudelaire-ben olvasott illatélmények világa csapott meg egy pillanatra, meghitté, puhává, szinte erotikusan nőiessé varázsolva az egész szoba hangulatát. Ahogy végighevertem a rekamién, Hegedűs előszedte a verseit. Már akkor sem tudtam koncentrálni mások felolvasásaira; mindig a szemem kellett hozzá, a világ inkább a szememen át bújt be az agyamba, a lelkembe, inkább a szememen át, mint a fülemen. A versek helyett így hát inkább őt figyeltem, nem egészen tisztán érthető versolvasását (ezt kritikus szemmel tudtam megítélni, mint hajdani színinövendék), s láttam magamat is, a magamból kivetített szempárral, amint kényelmesen, szinte kéjesen heverek a kereveten, érzékeltem a légkör kedvességét, hogy Hegedűsből valami jó fluidum árad felém, más, mint az eddigi emberekből, más, mint Porgából, s amíg monoton hangja duruzsolt a fülembe, elringatva, arra is gondoltam, hogy nálam már a megpillantás, az első néhány pillanat eldönti egy kapcsolat sorsát, az *„introibo”*-ból, a leütésből érzem, ösztöneim önkéntelen s tőlem független reagálásából, hogy mellette maradok-e - akár férfi, akár nő az illető -, vagy már megyek is tovább. Zolinál éreztem, hogy maradok. Hogy ez másfajta ember, másfajta világ, mint amit eddig ismertem, hogy érdemes jobban belemerülni, kifürkészni titkait. Cinege, Fischer Peti az iskolából adódtak, együtt nőttem fel velük, egykorúak voltunk, talán nem is barátok, csak haverok. Egyikünk se tudott tulajdonképpen mit kezdeni magával, értelmetlenül, céltalanul vártuk, hogy a jövő eljön értünk, és felemel nyergébe, s e mesebeli paripán vágtatunk a még mesebelibb, ezeregyéjszakai tündérvilágba, ahol háremhölgyek, kígyótestű táncosnők serege lesi kegyeinket, ahol véget nem érő lakomákon dőzsölünk, káprázta tó fényességű kincseinkben dúskálva, vájkálva könyékig. Cinege, Fischer Peti mellett ezt éreztem, és kicsit ilyesfajták is voltak ábrándozásaink, beszélgetéseink.

Újabb választ kaptam az élet értelméről

Porga már más volt; ha magának nem is volt elég ereje, másokhoz sodródva, másokba kapaszkodva célt keresett, értelmet az életének s ő úgy-ahogy meg is találta, a közösség felé vivő úton, a szegényparasztság felemelésének szükségességében. S Hegedűs is megtalálta. Tudta, hogy nem akar tanár lenni, de azért tanult, képezte magát, mert ezt szükségesnek, fontosnak tartotta a jövőjét illetően. Költőnek készült, tudatosan írónak, ahogy elmondta felfelé jövet. És valami többet akart elérni, csinálni, mint a többiek, a semmiből, a szavak varázslatából akart egy világot alkotni, mely minden eddigi világtól különbözik. És nagy tisztelettel említette Kosztolányi és Tóth Árpád nevét is. És azt is mondta, hogy sokat kell tanulnunk tőlük. S minthogy az íróságot nem tanítják sehol, mint a színészetet, festészetet, szobrászatot, a zenét; mindent magunknak kell megfigyelnünk; a régi nagy mesterek műveit tanulmányozva kell elsajátítanunk a külsőleges, az eltanulható eszközöket, és azok segítségével, azok birtokában meg kell alkotnunk a magunk egyéni, senki mással össze nem téveszthető világát. Maupassant például nagybátyjától, Flaubert-től tanult, aki azt mondotta, amikor Maupassant kijelentette, hogy író akar lenni: „Menjen, figyeljen meg egy fát, és aztán írja le annyiszor, amennyiszer csak tudja, egész addig, amíg nem fog különbözni mindenki más által látott, megfigyelt, leírt fától.”

A verseket udvariasan megdicsértem, és azonnal elkértem, bevallva, hogy a szememen át jobban tudom érzékelni, mint ha csak hallom őket. A versek nem fogtak meg különösebben,

mert nem hasonlítottak sem Tóth Árpádra, sem Kosztolányira, sem József Attilára, viszont azon tüstént tűnődni kezdtem: nincs-e igaza valóban abban, hogy másoknak kell lenniök azoknak a verseknek, amiket mi írunk és fogunk írni, mint amiket eddig írtak? Megígértette velem, hogy legközelebb én is elviszem neki a verseimet. Jobb, ha költő leszek - mondotta -, mint színész, a színész csak másodrendű, interpretáló, tolmácsoló alak, nem olyan eredeti alkotóművész, mint egy író. Költőknek kell lennünk, éppolyan nagyoknak, mint Ady, Kosztolányi, Babits, Tóth Árpád, Juhász Gyula, csak másoknak, egyénieknek.

- Az élet célja és értelme az irodalom, a költészet - foglalta össze. - Különben a filozófiában is kellene képezned magad. Olvass Platónt és Kantot is.

Álmatlan forgolódtam akkor éjjel

Félig részegen ballagtam haza akkor éjjel az Akácfa utcába. Éreztem, hogy döntő változást jelentett életemben az az este, hogy megtaláltam életem célját, értelmét. Költőnek kell lennem, hasonlatosnak a régi nagyokhoz, de új, egyéni, senki mással össze nem téveszthető hangon. Olyan élményt jelentett ez az este, mint egy évvel ezelőtt a Kosztolányi-matiné a Zeneakadémián. Akkor felfedeztem, hogy más életek, más világok is vannak, mint amiben mi éltünk nevelőanyámékkal, ez az este pedig arra döbbentett rá, hogy talán kellő szorgalommal, kitartással, ha megvan eredeti adottságunk és tehetségünk, mi magunk is írók lehetünk, olyan világok alkotói, amilyenek bálványaink, s hogy talán egy nap nekünk is lesznek hódolóink, tanítványaink, mint amilyenek mi vagyunk nekik. Milyen hülye is voltam, hogy színész akartam lenni! Az a sok mozizás ültette el agyamban a bolhát: milyen marhaság is volt ez, mennyi hiába elfecsérelt idő, talán sohase hozhatom már be: fél évem kárba veszett, hat drága hónap! Igaz, hogy ha nem találkozom Zolival, nem tudom, hogyan kell hozzákezdenem az íróséghoz. Hiszen az a néhány vers, átdolgozás, amit időnként farigcsáltam, nem volt több unaloműzésnél, mindez nem valami határozott cél érdekében történt. Zoli arra is figyelmeztetett már az első este, hogy minden sort úgy kell írni, hogy a versekből verskötet, a versesköteteből költészet kerekedjék, hogy a nagy írók írásainak összessége az életmű, hogy mindannyiunknak, akik írunk, írni akarunk, életműre kell törekednünk. Otthon az előszobában átfutottam „összes művemet", tizenöt-húsz versemet és átdolgozásomat: hiába, menthetetlenül, kijavíthatatlanul, jóvátehetetlenül - egyszerűen eredendően voltak rosszak, csapnivalóak. Álmatlanul hánykolódtam egész éjjel: vajon megvan-e, meglesz-e bennem a kellő tehetség, kitartás, szorgalom, hogy nagy író legyek, hogy életművem legyen nekem is egy nap, mert csakis ezért érdemes tollat venni a kézbe, ha ezt nem tudom elérni, jobb, ha tovább csavargok céltalanul, vagy ha elmegyek végső elkeseredésemben mégiscsak tanárnak. S a kétségek után, elalvásom előtt, szinte félálomban már, ábrándozásokba merültem, egy nagy írói karrierről ábrándoztam, a példakép itt is Kosztolányi volt, mert csak az ő életét ismertem részletesen a modernek közül, még a Pesti Hírlap Vasárnapjaiból, felesége emlékezéseiből. Elmormoltam a *Hajnali részegség*-et, és még végére sem érve, elnyomott az álom. Lebegő fátylak közt a Tejúton kerengtünk Zolival, fel a messzi csillagokba, kéz a kézben, a költészet ormaira.

Bachnertől is megtudtam az élet értelmét...

Másnap délután Bachnerhoz voltam hivatalos. Vörösesszőke szakálla olyan volt, mint egy álszakáll, mintha csak mögéje bújt volna, hogy idősebbnek látsszon. Az ő arcán is volt a szája szögletében egy mélyedés, akár Porgáén, de ez éppenséggel nem a keserűség ránca volt,

hanem a kedélyességé, az életörömé. Kék szemei is huncutan csillogtak. Neki sem volt jobb sorsa, mint Porgának, de mégis könnyedebben, derűvel viselte életét, tudta, hogy ő is állástalan diplomás lesz, akár a többi, de nem tudta megtörni a jövőtől való félelem sem, mint ahogy Porgának szárnyát szegte.

Azon a délutánon rájöttem, hogy ugyanazt a sorsot az emberek jellemük, adottságaik folytán egész másként tudják elviselni. Bachnerék sem voltak rózsás körülmények közt. Özvegy édesanyja szobákat adott ki, nem éltek fényesen, de volt valami jó náluk a levegőben, a légkörben, valami barátságos; velem egykorú lányok jártak ki-be a szobából, míg uzsonnáztunk; Bachner húga, húgának barátnői.

- Az élet értelme a nők! - mosolygott ironikusan Bachner, mint egy óriási rutinnal rendelkező Don Juan. - Arra kell törekedni, hogy az ember körül ifjúságában minél több felhajtható szoknya legyen!

A néhány napon belül többféleképpen magyarázott „élet értelme” vad kánkánba kezdett bennem filmemlékeim hatására, és mind csapdosni kezdte fel a szoknyáját, hivalgóan mutogatva nekem fenekét valahány.

- Tehát az élet értelme a nők! - ismételtem el Bachner tanítását, mely rendkívül szimpatikusnak tűnt előttem, akárcsak Hegedűs Zoli tegnapi magyarázata, a pillanat akkori hevében. - És aszondod, hogy felhajtható szoknyák kellenek az ember köré!

- Méghozzá minél több! - figyelmeztetett újra Bachner, átadva egy még apjától kimustrált télikabátot, mely így is sokkal elegánsabb volt a „csonttá fagyott”-nál. Hosszú évekig feszítettem még benne, amíg végleg le nem kopott-foszlott rólam, amíg el nem jutottam az első, saját pénzemen vett télikabátig.

- A szoknyákat fel kell hajtani! - daloltam lefelé a lépcsőn, kecskeként ugrándozva. - Minden szoknyát fel kell hajtani! Ez az élet értelme!

S lent az Üllői úton s a Nagykörúton végigcserkészve, futkosva, mint egy kis kutyus, néztem, „skomáltam” a nőket, izgatottan, hogy melyiknek a szoknyáját lehetne felhajtani azonnal, de miért is? És ugrálni kezdtek előttem a Zichy-album-emlékek, melyeket úgy kellett eltessékelnem, elhessegetnem magamtól. Aztán lehiggadva, a szoknyák megint visszanyerték eredeti alakjukat, kis bokorugrós diáklányszoknyácskák lettek, vagy tisztes matrónaleplek, a gonosz, huncut játék eltűnt a szemem elől. Csak csiklandozott ez a mondat, taplót dugott a fülembe, de még mindig nem volt igazi szükségem arra, hogy szó szerint értelmezzem és végrehajtsam. Este Madelonnal is kísérleteztem, lehiggadva már nagyon, szinte csak eszményien, s minthogy nemcsak a felhajtás, de még a fellibbentés sem sikerült, letettem róla egy fejedelmi mozdulattal, és elhatároztam, hogy életemet mégis, mindenekelőtt a költészetnek, az irodalomnak szentelem. S ehhez a legegyszerűbb, ha elszegődöm Hegedűs Zolihoz írótanoncnak, inasnak, hiszen ő már mégiscsak sokkal közelebb áll, több éves stúdiumai révén, a Nagy Titokhoz, az Alkotáshoz, melyet valahogy úgy kell előállítani, mint a régi korok alkimistái próbálták az aranyat: kémcsövekben, lombikokban, a magány boszorkánykonyháin, az élmények varázsütése közben. Tehát, hogy e lombikban párolt Szépség titkát én is minél alaposabban elsajátíthassam, Hegedűs Zoltán tanítványául szegődtem.

Hegedűs Zoli Dárius volt, valósággal Krőzus

Ebéd után a Dunapalotából az utam egyenest hozzá vezetett fel, hónom alatt egy aktatáskányi kenyérrel. Zoli lényegesen jobb anyagi körülmények között leledzett, mint én. Mostohaapjától, aki a Margitszigeti Nagyszálló fizető főpincére volt, heti húsz pengő kosztpénzt, zsebpénzt kapott a lakásbéren kívül: mindez valóságos vagyonnak tűnt a szememben, az én viszonyaimmal mérve Dárius volt, Krőzus, több, mint egy ábrándokból, filmekből, regényekből ismert amerikai milliomos, hiszen ott élt érzékelhetően mellettem, kartávolságnyira tőlem. És Hegedűs Zolinak mégsem volt soha egyetlen vasa sem, szinte annyi sem, mint nekem. Rendszertelenül evett, nem ebédelt úgyszólván soha - hacsak nem ment haza az édesanyjához -, pénzét könyvekre költötte; egy-egy mulatozáson úszott el és egy-egy alkalmi nőn talán. A „háztartást" s lassan majdnem közössé váló életünk gyakorlati irányítását én vettem hát a kezembe. Mert már sokszor előfordult, ha nem volt otthon Elemér; elég sokat elcsatangolt, vidékre járt népdalt gyűjteni - sokszor megtörtént ilyenkor, hogy az éjszakába belemenő nagy beszélgetések, dumák után ott is aludtam a Minerva utcában. A kenyér mellé a legtöbbször lókolbászt, lóparizert vettem közös vacsoráinkra, mert ez volt a legolcsóbb húsféleség. Egy véletlen kísérlet felfedeztette velem, kezembe adta a szalonna takarékos, hosszan tartó létének a titkát is. A szalonna volt a lókolbász és lóparizer után a legkevésbé drága népeledel, tíz deka húsz fillérbe került. Vettem a szalonnát, jól bedörzsöltem vele a kenyereket, majdnem átitatva a szagával valamennyit, s aztán borotvapengényi vékonyságú szeletekre vágtam, s egy-két szeletet, mintegy csalétkül, rávetettem az így előre preparált, pácolt kenyérdarabokra. A harmadik, zsebileg megengedhető lakmározásunk a töpörtyű volt. A pacit, szalonnát s a töpörtyűt váltogattuk, hogy ne legyen annyira egyhangú a táplálkozásunk. Ez azonban majdnem harmadrendű volt, hiszen egész délután verseken éltünk, mert főleg verseket olvastunk. Egy-két prózaíróra is felhívta Zoli a figyelmemet, így Móriczra, de hiába lapoztam bele - akár a falukutatókba -, nem kötött még le, távol állt stílusa, mondanivalója. Ha egyáltalán szóba került a próza, Kosztolányiért rajongtam, fegyelmezett, rövid, csattanós mondatait tartottam követendő eszményképemnek, melyekből száműzve voltak az idegen szavak. A *Tengerszem*, az *Esti Kornél* Kosztolányija és a 12 kötetnyi gyűjteményes kiadás Próza-kötetének írásművésze talán közelebb is állt hozzám, mint a regényíró Kosztolányi. (A *Próza* című gyűjtemény sok darabjára még a Pesti Hírlap Képes Vasárnapjaiból emlékeztem, mint ahogy ott megjelent írásai az alapja *Hátrahagyott Verseim* legnagyobb részének.) Ezeket a kötetet később a verseskönyveivel egyenrangúaknak éreztem, rokonnak, s az apróbb lélegzetű írásokat mindig is jobban szerettem, mint a vaskos, ménkű regényeket, melyeket a legtöbbször sokkal hosszabb idő alatt lehetett csak elolvasni, mint egy filmet megnézni - s ráadásul még annyi történés sem volt bennük.

A költőkkel valóságos orgiákat rendeztünk

Voltak Ady-, Kosztolányi-, Tóth Árpád-, Babits-, József Attila-, Juhász Gyula-napjaink. (József Attila kivételével általában csak a Nyugat első nemzedéke érkezett el hozzánk, illetőleg csak akkor értem el én, ezerkilencszázharmincnyolc tavaszán.) Amikor este hazamentem, néhány nem ismert kötetet is kölcsönkértem, így egyszer Fodor József *Lihegő erdők*-jét vittem magammal, mely Zoli szerint „olyan, mint Tóth Árpád, ugyanaz a hang", de én hiába kerestem benne ezt a jól ismert, kedvelt hangot, nem tudtam felfedezni a verseiben, széthulltak bennem alkotóelemeikre, a darabos szavakra, nem alakultak át ösztönösen szívembe surranó, elbűvölő zenékké. Ugyanígy jártam Gellért Oszkár számos verseskötetével is - Zoli ezeket is összeböngészte -, a versekkel akkoriban (sokszor ma is így vagyok velük) átöblögettem magamat, a

lelkemet, a számat, hangosan olvasva őket - de Gellért Oszkárt is kiköptem, mert ragacsos lett tőle a szám, sercegett bennem, mint a homok, a fűrészpor. Egyfajta kritikusi képességem és viszonylag igen helyes, ösztönös meglátásom, megérzésem a verseket, műveket illetően rendkívül hamar kialakult, úgyszólván embrionális költőállapotomban a birtokába jutottam. (Ötödik-hatodik hónapban lehettem talán ebben az időben, a fogantatás után, az Élet méhében fejlődve, egyáltalán nem védett helyen, mindenféle megrázkódtatásnak, széljárásnak, fertőzésnek, ránemzésnek kitéve, az igazi megszületésem, világra jövetelem előtt.) A részegítő, mámoros olvasások mellett gondosan megvizsgáltuk, végigelemeztük egy-egy kedvenc versünket is. Zoli ekkor már elolvasta az enyéimet is, nem volt különösebben jó véleménnyel róluk, de túl rosszal sem; azt mondta, el kell mélyülnöm jobban a költészet elméleti részeiben, és akkor rövidesen szemlátomást fogok fejlődni. Az ordító, kirívó hibákra rámutatott, főleg a verstani vonatkozásúakra. A poétikáról bizony sejtelmem sem volt, az iskolában eléggé csapnivalóan tanította Kovácsy, de különben sem figyeltem oda, nem érdekelt akkoriban, hiszen mint filmszínész, semmi hasznát nem vettem volna. (S minden álmodozásom mellett kezdettől fogva megvolt bennem, Janus-arcszerűen a gyakorlatiasság, álmaimat mindig aláfestette a valóság kísérőzenéje.) Zoli beszélt először nekem a jambusról, a trocheusról, a férfi- és nőrímekről, amikről addig még csak nem is hallottam.

A verstanról

- Ezt meg kell tanulni, ezt el lehet sajátítani, Kosztolányiék, Tóth Árpádék is megtanulták és elsajátították - hívta fel Zoli naponta a figyelmemet legnagyobb fogyatékosságomra, a verstan ismeretének hiányára. - Sőt Babits állítólag rímszótár segítségével ír verseket!

Nosza, kerestem én is rímszótárt, de sajnos - vagy tán éppen ellenkezőleg, szerencsére nem találtam - az antikváriumokban. Ennek hiányában tehát elővettük egy-egy kedvenc versünket, végigelemeztük - mi tagadás: többnyire inkább Zoli, mint én -, megvizsgáltuk a stílusjegyeit, Zoli el is skandálta, többször fennhangon, hogy hozzászokjon a fülem a ritmusához - egyáltalán a ritmushoz -, hogy könnyebben észrevehessem a vers esetleges zökkenőit, döccenőit; megnéztük és meghallgattuk figyelmesen a rímeket: a rím elhelyezését, a rímek zenei hatását, ütőképességét; nagy nehezen megtanultam lekottázni a verseket - ez bizony elég nehezen ment, mert látszólag botfülem volt -, elkészítettük mintegy a vers partitúráját. Egy-egy ily módon átvett, gondosan végigelemzett versből szinte ösztönösen jöttem rá a felépítés, a hangszerelés fortélyára, titkára; olyan gondolatokra, amikről egy héttel azelőtt még gőzöm se volt, hiszen teljesen más szempontból olvastam addig a költőket, csupán a gyönyörködés, elandalodás, a más világba ringattatódás vágya adta kezembe őket. Az ars poeticák lettek egyik napról a másikra a kedvenc verseim, Verlaine *Ars poeticá*-ja: a külsőségekben, de még talán ennél is jobban hatott rám egy emberi-művészi magatartás megfogalmazása: Kosztolányi *Esti Kornél éneke*. Az utcákon szökdécselve dúdoltam-daloltam, most már én is skandálva, fennhangon ütemezve a verssorokat.

Tehát - ha lehet egy festői hasonlatot használni irodalommal kapcsolatban - az ecsetkezelés titkaiba Hegedűs Zoltán avatott be. Tőle sajátítottam el, illetőleg általa az alapvető titkokat, a költészet valóban megtanulható, mesterségbeli részét. Hegedűs Zoli volt két lelket, két főt számláló Irodalmi Főiskolánk - még helyesebben Költő Akadémiánk - rendkívüli magántanára, és én az ő egyetlen, lelkes hallgatója.

Utánozni se szégyen

- Utánozni se szégyen - fejtegette gyakorta -, minden nagy (költő úgy kezdte, hogy egy másik nagy költő tanítványa volt, azt utánozta, az ő hangjában, modorában írta első megpróbálkozásait. Horatius - Berzsenyi - Vörösmarty - Petőfi egymásra gyakorolt hatásaira, példáira gondolj, s arra, hogy mégis mind nagy egyéniség lett, nagy mester a maga módján, a maga külön modorában. Válassz mestert magadnak, vedd kölcsön a lábbelijét, az ő cipőiben tanulj meg járni, az ő láthatatlan kézfogásától vezettetve, vezérelve, hogy majdan te is megállhass a saját lábadon - foglalta össze egy nap tanításai lényegét. S attól kezdve szinte házi feladatokat kaptam, írnom kellett volna a verseket napszámban csak éppen nem ment a dolog oly könnyen, mint ahogy elképzeltem.

Mesteremül mindenesetre a szívemhez akkor legközelebb álló Tóth Árpádot választottam, hogy az ő ritmusain, az ő rímkezelése segítségével próbáljak elindulni, nekivágni a Parnasszusnak, hogy egy nap felhághassak legmagasabb ormaira is, a csúcsra. Meg is írtam egy ilyen verset, sajnos - bár évek múlva egyszer megjelent a Szent István Társulat egyik naptárában - elkallódott irataim közül, s bennem is csak töredékesen maradt meg, de azt hiszem, éppen elég jellemzően:

Fenn az égen a *borús nap*...

és ilyen rímek voltak rá: .....*koszorúznak*

.....*úsznak,*

és a hanglejtés, a modor, a mondanivaló is Tóth Árpád volt egészen. A végén - különben tizenöt-húsz sor volt összesen - valahogy így fejeződött be:

(a nap) *rúzsa*
.....*koszorúzza.*
.....*Ó, Múzsa,*
miért vagyok a bú *koldúsa*?

Ha az idegen lábbeli szorított ugyan és csakhamar véglegesen szűk is lett, mert egykettőre kinőttem, azért mégiscsak jó ötletnek bizonyult, s ezt szintén Zolinak köszönhettem.

Előző versem és a „házi feladat" között óriási volt a különbség, kilométerek választották el őket egymástól, valósággal két különböző korszakra bontották megszületésem előtti időmet. Ez a baráti tanács és a Zoli melletti inaskodásom néhány napja felért valósággal egy mesebeli hétmérföldes csizmával. (Azért élem így újjá, egy picit részletesebben ezeket a napokat, heteket, mert életem külső, részben regényes eseményein kívül ugyanakkor egy emberi-művészi kibontakozás rajzának vágya is vezérel. Kicsit vezérkönyvet, tanácsadót is szeretnék az ifjúság kezébe adni. Sajnos, az Életre nem tanítottak meg az iskolában, sem semmilyen tanfolyamon, de nemcsak engem, mást sem. Amiket azonban különböző alkalmi tanítómestereimtől összeszedtem, és a saját bőrömön kitapasztaltam, azt nem akarom véka alá rejteni, magammal vinni, önző módon a sírba - amit csak lehet belőlük, szeretném átadni, letenni az életbe indulók s különösen a művészeteknek nekivágó ifjak kezébe, hogy ne kelljen mindenkinek a maga kárán tanulni, hogy ne kelljen mindenkinek saját magának feltalálni, újra, százezredszer a spanyolviaszt. Talán könnyít valamit egy ilyen őszinte beszámoló mások indulásának nehézségein, ha már nincsenek Költő Akadémiák, és ha már egyre tervezett tankönyvemet - mely pótolni volna hivatott hiányaikat - krónikus, nem eléggé kárhoztatható, szinte parázna lustaságom miatt mind a mai napig elmulasztottam megírni.)

Szonett Tóth Árpádról - Tóth Árpád modorában

Következő próbálkozásom egy szonett volt, Tóth Árpád modorában (két régi költőre, Berzsenyire és Csokonaira írt szonettje ihlette), a legnagyobb mesterről, Tóth Árpádról. (Ezt is ideiktatom, még két másik versemmel együtt. Ezeket - bár lapokban megjelentek - a köteteimbe nem vettem fel. Fejlődéstörténetileg azonban így is érdekesek, és egyben példák arra is, hogy a „Hegedűs Zoli-féle magán Költő Akadémián" milyenek voltak a házi feladataim, dolgozataim. Úgy érzem, ezek szorosan idetartoznak, későbbi megjelent műveimről úgyis csak a legszűkszavúbban szándékozom említést tenni, hiszen nem könyveim története ez a regényes emlékirat, hanem életemé és egy bolondos-viháncos ifjúságé, mely a halálba, a semmibe és a kisemmizésbe táncolt.)

A ritmust azért még mindig az ujjaimon számoltam, ezért hol több, hol kevesebb szótagúak lettek a sorok - részben, mert rossz számtanista voltam, részben mert már akkor is klasszikusan dekoncentrált tudtam lenni, minden igyekezetem ellenére. Általában 11-es, jambikus lejtésű sorokban akartam „megalkotni", a szótagszámot nagyjából sikerült is betartanom, csakhogy a hímrímeket és a nőrímeket vegyesen használtam benne, pedig az *„élnie"*, a *„tapad"*, a *„szeret"* szavak csak tízes szótagú jambikus sor végére kerülhettek volna. Ezt Zoli szemléletesen meg is magyarázta a „dolgozatjavításkor", csakhogy nem volt szívem eldobni már a verset, hiszen „remekmű"-nek hittem - és Zoli is azt tanácsolta, tegyem csak el emléknek, „fejlődéstörténeti, útjelző mérföldkövemnek". (Néha milyen kínos tud lenni egy ilyen megmaradt, letagadhatatlan, kivakarhatatlan, kijavíthatatlan „emlék", mint például ez a vers számomra az, egy életre s talán az úgynevezett „halhatatlanság"-ba elkísérően!)

A szépség szerelmes dalnoka voltál,
s kinek régen kellett volna élnie,
e bűnös századba csöppentél ide,
hol a költészet oly kevésnek oltár.

De Te, a múzsáknak halkszavu papja,
kinek emlékéhez szenny nem tapad,
az antik szépségnek szentelted magad,
s nem tülekedtél, mint más, hogy megkapja

még éltében a babért s a hírnevet.
Magadnak dúdoltál csak s egy kis körnek,
s bár a szívből minden szépet kiölnek,

köröd most egyre jobban nő és szeret.
Te pedig ott vagy, hol Vitézed várt rád,
szavak márványba vésője, Tóth Árpád.

Bár a setesutaságokat leszámítva, a csetlő-botló ügyetlenségeket, már „versebb" volt a régieknél; rímei is tisztábbak, nem annyira elcsépeltek, szolgailag utánozottak, mint a régebbiek. Döcögő ujjgyakorlat, igaz; az első tapogatózó lépések. A Múzsa ihlető csókját nélkülözi, valódi sugallat híján való e „vers", de mégis már a Múzsa felé vezető országút menti árkokból téptem, ha még bizonytalan is volt közben a kezem. (Zoli különben is eleve figyelmeztetett a napontai írásra, a jegyzetelés szükségességére, hogy így kell önfegyelemre nevelni magunkat, hogy ez a fegyelmezettség - ami szintén elsajátítható - az alkotás ihletett pillanataiban is önkéntelenül rendelkezésünkre álljon. Mert jó, ha kordában tudjuk tartani tehetségünket.)

Hasonlat a zene köréből, de az irodalomra alkalmazva

- Olyan ez, mint a zongoraművészeknél a napi ujjgyakorlat, így is kell felfognod. És ha ők tudnak öt-hat órát gyakorolni naponta, mi is írhatunk egy-két órán át. Ha nem is lesz azonnal remekmű - mint ahogy még a zongoragyakorlat sem az -, valami ötlet esetleg felmerül a ceruzád nyomán, egy gondolat, amit aztán később kidolgozhatsz, évek múlva, ha egyszer újra lesz kedved előszedni irkafirkáid özönét.

Nála mindig volt egy kis pepita füzet, melybe szorgalmasan jegyzett, úton-útfélen megállva. (Azt hiszem, Móricztól tanulhatta, de már Jókai is élt vele, volt ilyesmije Stendhalnak is; a kis jegyzőkönyv, emlékeztető füzet nyilvánvalóan komoly hagyományokkal rendelkezik a múltban is.) S ha a kezdeti gyakorlatok után abba is hagytam hosszú időkre, erről a tanításáról sem feledkeztem meg egészen, s ebből az ösztönös jegyzetelési szükségből, kényszerből született meg többek között *Eszter* című dokumentregényem is. Egyáltalán, egyre inkább azt vallom én is, hogy az emberismeret-bővítéshez, a jellemek árnyalatos ábrázolásához, ennek a vágyának eléréséhez nélkülözhetetlen segédeszközöcske egy ilyen füzet, hogy mindazt, amit nem tudunk megőrizni idegsejtjeink mélyén, huzatos-lyukas emlékezetünkben, meg tudjuk menteni a feledéstől ennek a kis „pótagy”-nak segítségével.

Madelon újra

Közben Madelontól az új, a kísérleti szerelemnél sokkal nagyobb élmény - mely horizontot festett addig kilátástalan egemre - csak egyre inkább eltávolított. Őszintén, mindent felejtően nem tudtam beleszeretni, nem tudtam felhajtani a szoknyáját (a beszélgetéseink pedig csak baromfiudvari tyúkszárnypróbálgatások voltak, a Hegedűs Zolival történt fecskeszárnyalásokhoz, sasmagasba ívelésekhez viszonyítva), úgyhogy lassan el is maradoztam, nem mentem föl mindig, amikorra megígértem (mert Zolival alkímiáztunk, alkimistáskodtunk inkább helyette). Egy-két heti elmaradásom után húsvétkor Madelon minden kegyelet, minden előkészítő akció nélkül ki is rúgott. (Ráadásul azt hozva fel érvül, hogy beleszeretett egy harmincéves pasiba. Harmincéves vén állat! - szinte csak sajnálkozni tudtam Madelonon. Az én pompás tizennyolc éves ifjúságomat elrúgja, eldobja magától egy ilyen öreg, a sír szélén álló aggastyán kedvéért!) Szavai váratlanul értek; elbocsátó, durva üzenetként. Sem a fenekem nem volt még kellőképpen kipárnázva, sem a szívem egy ilyen derült égből, váratlanul lecsapott villámra. Meglepetésszerűen jött, és csorba esett a hiúságomon. Óbégatva kecmeregtem le a lépcsőn, képletesen megszaggatva amúgy is rojtos nadrágomat és hamut szórva fejemre, minden pillanatban lesve, hogy mikor rogyok a földre, mikor vágódom hanyatt a kimondhatatlan fájdalom súlya alatt. Hát nem kellek neki! A szívemet, melyet a lábai elé helyeztem egy aranytálcán, kirúgta a kezemből, megtaposta a hitvány, a csalfa, a céda! S mindezt egy rozzant, kimustrált, girgány gebéért! (Mert futólag egy fényképet is mutatott bizonyságul, egy csenevész, ritka bajszú, vékonydongájú mázolóról.) Ah! Ó! Jaj! Az összes jajongó hangutánzó szócskát kipróbáltam fájdalmammal kapcsolatban. Könnyeket próbáltam a szemembe csalni, sírni magamon, elesettségemen, siratni magamat, de kivételesen nem ment. Reviczkyn tudtam zokogni, de magamon nem ment. Talán nem is olyan őszinte a bánatom? - tűnődtem riadtan. Az igazság: a regények és a filmek világa szerint most el kellett volna lobbannom, mint a gyertya lángjának a ráfúvó szélben; ki kellett volna égnem, hisz fáklya voltam, temetési-halotti láng. Ó, hogy perzselt, égetett a szenvedés! Karcolt-kapart a szenvedély belülről, sőt marcangolt-tépett: legalábbis ezt szerettem volna érezni, sajnos eléggé sikertelenül.

Félelmem a tüdőbajtól

Egyfajta égés kétségtelenül volt bennem, egy szüntelen parázslás: a testem forrón lüktetett, azt hittem, lázam van, hogy ez a kidobás fellobbantotta a bennem szunnyadó, Anyácskától örökölt tüdőbajt (hiszen végtelenül sovány voltam abban az időben, beesett mellű, horpadt hasú, csupa bőr, csupa csont, a ki nem elégítő táplálkozás messziről lerítt rólam, vánnyadtan imbolyogtam valóban - ha nem is voltam gyertyaláng -, s ráadásul hirtelen nekilódult a növésem. Megállíthatatlanul, mintegy megelevenítve, megtestesítve azt a mondást, hogy az esőben megnő az ember: én aszfaltvirágságom az állandó utcán csatangolásoktól - amikor az se érdekelt, hogy az ég rámloccsintja-e üdítő nedveit - kezdett felfelé húzódzkodni, törekedni, karcsún tapogatózva a magasba, a fény felé. A Bakáts utcában volt egy tüdőgondozó, el is vánszorogtam oda riadtan, azzal az ürüggyel, hogy állásba akarok menni, és kell egy igazolás, hogy nincs-e valami baja a tüdőmnek. Izgatottan álltam be a röntgengépbe, és kint türelmetlenül téptem fel a borítékot. Nagy kő esett le a szívemről, mert a papíron ez állt: „Sine morbo pulmonis." És bár nem voltam kiváló latinista, ezt megértettem: Tüdőbaj nélkül. Tehát nem beteg a tüdőm, legalábbis még most nem az. Vagy csak titkolják az orvosok előttem? Akkor mi ez a perzselés, e lassú égés? Ez az apai örökség talán? Az őrület felém nyaldosó lángja, a mélyből, lelkem bejárhatatlan mélyeinek vulkánként kitörő tébolylávája bizonnyal.

Egy iszonyatos álom és következményei

Már hetek óta foglalkoztatott ez a kettős, apai-anyai örökség kérdése. Egy hajnalban arra riadtam, hogy kivert a verejték, tocsogva úsztam az ingemben, mert egy nagy, fenyegető kar és test nélküli fekete ököl száguldott felém az égről üstökös sebességgel, és a nyakam előtt ujjakra bomlott, s minden egyes ujjból egy-egy izgága, hevesen hadonászó kéz lett újra, s az öt kéz markolászva, fojtogatva fonódott a torkom köré, recsegtetve a gégémet, és ördögi kacagások sziszegtek elő a kígyóvá változó huszonöt ujjból. S hirtelen megnyúltak, lángokként, és föltekeregtek hüllős, nyirkos testükkel az ajkaim és a szemeim elé: „Meghalsz, meghalsz, mielőtt betöltöd a huszadik életéved!" Egyikük elkezdte - ez volt a főtéma, a szólam -, s aztán kantátaként énekelték ugyanezt alt, szoprán, bariton, és tenor szólók, basszus kórusokkal.

Ez az álom a fiatal halálról, az ifjúi ellobbanásról irtózatos hatással volt egész későbbi életemre és úgyszólván valamennyi művemre, de leginkább költészetemre, rövid időtartamú és egyszólamos ihletésű költői pályámra. Kinyilatkoztatásnak fogtam fel, isteni sugallatnak, figyelmeztetésnek, hogy a halál, a romlás ördögei elkezdték bennem gyorsan felőrlő pusztításukat - nem a Halál rokonának éreztem magam, mint Ady, akit szintén sokat olvastunk Hegedűs Zolival (ő még Kosztolányinál és Tóth Árpádnál is nagyobbra tartotta), nem a Halál rokonának, hanem egyenesen a jegyesének. Meg voltam róla győződve, őszintén, a legteljesebb hitetlen hittel, hogy eljegyeztettem ily ifjan, ily korán a Halállal, hogy ez az álombeli látomás azért keresett fel, mint a hajdani prófétákat, a kiválasztottakat, hogy méltóan felkészüljek rá, s idejében. És az is belém véződött - szintén mélyen, kitörölhetetlenül -, hogy vagy az anyai örökség, a tüdőbaj visz el, vagy az apai, az őrület. S ha nem a tüdőm lázai ezek a parázslások, akkor bizonyára a téboly lángjai már.

Rávetődtem a fájdalomra

Madelon kirúgott, s ha a tüdőm ki is bírta ezt a roppant megrázkódtatást - okoskodtam -, az idegeim biztosan nem tudják elviselni, össze fognak omlani e fájdalom súlya alatt. De csodálatosképpen nem omlottak, csak nem akartak összeomlani. Sőt hatalmas rávetődésem a fájdalomra, a bánatra való elkeseredett koncentrálásom (mely ezekben a napokban valósággal felgyújtotta a szervezetemet) egyenesen gyógyító hatással volt rám, mint a mesterséges lázat előidéző saját vér- és tejinjekciók. Olyan intenzitással lobogtatta, égette bennem az elvonttá absztrahált bánatot, hogy egy-két hét leforgása alatt kihunyt az egész, elhamvadt, alig néhány üszkös sebet hagyva lelkemen, sőt azt hiszem: az elkövetkezett mozgalmas hetek és hónapok alatt szinte fel sem fedezhető heggé halványodott a szívemben.

Az is siettette ezt a folyamatot, hogy fűnek-fának elmeséltem sérelmemet, végigzarándokoltam összes akkori ismerősömet: Porgát, Bachnert s mindenkit, akit csak folytonos járáskelésemben az utcán el tudtam csípni. Hegedűs Zolin kezdtem, részletesen ecsetelve őrjítő szenvedésemet. Zoli - úgy éreztem legalábbis - nem tanúsított kellő megértést fájdalmam iránt. Azt mondta, hogy hülye vagyok, hagyjam őt ilyen marhaságokkal, ne bőgjek annyit, hanem írjam meg inkább versekben, ami ért, mert hiszen életünk egyetlen értelme a költészet, mindent ennek a célnak szolgálatába kell állítanunk, ennek kell alárendelnünk mindent: örömet és szenvedést is. Roppantul fájt ez a meg nem értés, ez a lekezelés - hogy mint egy tacskóval, úgy bánt velem, velem, az érett, felnőtt férfival! -, és így már kettős sérelemmel zarándokoltam Porgához. „Tulajdonképpen öngyilkosnak kellene lenned, de ehelyett talán jobb, ha szociológiai tanulmányoknak szenteled az életed" - volt rövid summázása, és észrevehetően, láthatóan nem figyelt oda, másutt volt lélekben, ahogy tulajdonképpen én is távol szoktam lenni azokban a pillanatokban, amikor más hasonló vallomásokkal tisztel meg - másfelé kalandozott, míg én kissé megingott, csökkentebb lelkesedéssel, hevességgel számoltam be a történtekről. Aztán Bachner következett, aki mosolyogva tanácsolta: „Ha már a Madelon szoknyáját nem sikerült fellebbentened, nézz más szoknyák után, nézz csak jobban alájuk, s akkor, meglátod, megoldódik majd az életed!"

Közben azt figyeltem meg magamon - mert ahogy már említettem is talán, soha, életem egyetlen pillanatában sem tudtam tökéletesen megfeledkezni magamról -, arra döbbentem rá, hogy e lelki körtelefonozásokkal vagy még helyesebben: helyszíni rádióközvetítésekkel - leadtam a Dunapalotában is, összes számba jöhető haveromnak - minden alkalommal csökkent az intenzitásom, amellyel saját nyavalyámat meséltem. Az első beszámoló még egy teljes estét vett igénybe, a következő megkurtult már arányosan, négy óráról háromra rövidült, s aztán egyre sűrítettebben, koncentráltan mondtam el, számomra is észrevehetően egyre unottabban; volt, amikor már majdnem ásítottam közben, és úgy beszéltem el, majdnem részvétlenül, mintha csak egy regényben olvasott szerelmi összeomlásról számolnék be néhány szóval. Így aztán napról napra jobban elhalványult bennem a fájdalom.

Anélkül hogy ezt akkor pontosan tudtam volna, az öngyógyításnak későbbi életemre döntő hatású kulcsát, módszerét találtam meg, ami végül is minden esetben megvédett a valódi, fizikailag is kimutatható idegösszeomlásoktól: a felfokozott, eksztatikus önégetés, a kibeszéléssel, később a kiírással párosítva, mindig meglepően rövid idő alatt talpra állított. A Madelonnal való szakításom volt erre az első tréningem; a későbbiekben szinte tudományos megalapozottsággal, a lehetőségekhez képest majdnem tökéletességig fejlesztettem ki ezt a képességemet, ösztönös védekezésemmel nemcsak a nők, hanem a társadalom ellenem elkövetett gazságai, igazságtalanságai ellen is.

A harmadik héten egy reggel úgy ébredtem, hogy első gondolatom, első szavam, lebegő képem, érzésem nem Madelon volt. A koncentrálásom fókuszából kiúszva napról napra veszített a jelentőségéből, hátralökődött, agyam múltat jelképező romvárosának kacatjai közé fújta a szél. Az eredetileg nem túlzottan nagy élmény - melyet néhány napon át felpumpáltam, túlméreteztem - hirtelen megnövekedett és kipukkadt, s vele a tegnap még eleven, simogató jelen múlttá, semmi kis aprósággá zsugorodott össze bennem.

Élményemet nem tudtam megírni

Azonban hiába próbáltam - később megengesztelődve - Hegedűs Zoli tanácsára verseket írni ebből az élményemből, nem ment. A Tóth Árpád-féle cipők erre nem voltak alkalmasak. S tulajdonképpen a Kosztolányi-félék sem. Néhány kis négysorosat írtam csupán Kosztolányi pillanatképei modorában, azonban ezeknek semmi közük nem volt az átélt és kihamvadott nagy szerelemhez. (Később mindet megsemmisítettem egy nagy autodaféban, múltam valamennyi próbálkozásával egyetemben. Csak Hegedűs Zolinál vagy Madelonnál maradhatott meg valami ezekből, mert Madelonnak még húsvéti ajándékul átadtam összes akkori versemet, gondosan lemásolva őket egy füzetbe, kék tintával és szép, cirkalmas, piros betűs címekkel. *Egy marék színes virág*... ez volt az egész kötetke borítéklapján, így, három ponttal, s ez is piros színben pompázott, mintha a véremmel írtam volna valamennyit.

Volt köztük egy, amit akkoriban nagyon szerettem, de sajnos ez is csak töredékesen maradt meg emlékezetemben (hiába, ezért kell, szükséges a *pótagy*, s ezért nem árt, ha az ember minden kacatot megőriz élete végéig, bánva is azt, hogy az utódok, örökösök mit csinálnak vele: ESTIKÉK-nek kereszteltem el, s tobzódtak benne az éles, csörgő, de azért mégis valahogy pasztellbe mártott rímek:

esti ég
festi még
a pesti „estikék”.

Ó, mennyi nevük volt ezeknek a szerencsétleneknek, ha nem is olyan finomak, mint az én megfogalmazásomban; utcalányok, éji pillangók, szajhák, kurvanénik vagy csak egyszerűen kurvák, lotyók, rimák, ribancok, utcanők, kéjhölgyek, örömlányok! Én is megbámultam a sarkokon őket, ha nem is vágytam, akartam közelebbi kapcsolatba kerülni velük, hiszen - amint már említettem is - a testi szeretkezést nem tudtam elválasztani még magamban, erkölcseimben a szerelemtől.

Újabb szerelmem

Madelon ellobbant, megszűnt, hetek múlva olyan távoli volt, mintha soha nem is lett volna ott a közelemben. S ahelyett hogy Bachnernek fogadtam volna szót, valóságos, vérbeli lányok után bolyongva, a Tőzsdepalota és a Nemzeti Bank közötti téren egy szoborba szerettem bele. Délelőttönként ott üldögéltem előtte, a mezítelen anyaság ércszobra előtt, amint felemelt karral, karcsún, csodálatos alakkal szinte nem is állt, de lebegett a levegőben. Neki nem kellett felhajtanom a szoknyáját, még csak le sem kellett vetkőztetnem képzeletben, mert eredendően anyaszült, illetve szobrász formálta meztelenül állt. Órákig ültem ott, s türelmem valóban rózsát termett, mert egy ízben láttam, hogy arca megrándult, mosolyra húzódott a szája, megrázta fejét, mire haja kibomolva szállt a szélben; majd óvatosan körülnézett, s amikor

megbizonyosodott, hogy egyedül vagyok, senki más nincs a közelben, könnyed piruettet csinált, lábujjaira pipiskedve, s hirtelen mozdulattal lelépett a földre. Odakeringőzött hozzám, átkarolt a kezével, a mellét a szájamnak felkínálva, csókra ajánlva ingerlő bimbóit, azonban mielőtt rátapadtam volna, elkapta előlem, akárcsak a combjait, tomporát is, kutogatni vágyó, felfedező utakra induló kezeim elől, eltáncolt, valósággal ellebegett, hogy a következő pillanatban ismét ott álljon összeszorított combbal, újból megközelíthetetlenül, fenségesen, földöntúlian, kőtalpazatán.

Versekkel udvaroltam körül

Felolvastam neki, elszavaltam az egész Tóth Árpádot, illetve az új Tóth Árpádomat. Amikor megvettem, *A Sorbonne halottja* című versét szerettem a legjobban, a *Hajnali szerenád*, a *Lomha gályán* és az *Öröm illan* kötetei jelentették számomra Tóth Árpádot. A szoborral való egyoldalú szerelmem korszakában már elfordultam a korai Tóth Árpád fárasztó, édes-bús, fájdalmas, nehézkesen hosszú sorú verseitől, és a *Lélektől lélekig* egyszerűbb, tisztultabb, emberközelibb, ugyanakkor kozmikusabb, lebegőbb világának bűvöletében éltem, időnként a *Hátrahagyott versek, Töredékek* közé kalandozva. A *Tetemrehívás* volt az egyik kedvenc versem, talán ez és a többi hasonló ihletésű alakította ki bennem is, még később, a nagy Keats- s főleg Shelley-élményekkel karöltve, kombinálódva (akik nyilvánvalóan hatottak Tóth Árpád világára is, hiszen előszeretettel fordított belőlük) a máig is meglévő s az életen túlra is elkísérő, nagy, a világmindenségbe olvadni-oszlani vágyó kívánságomat, a panteista, istent helyettesítő, istent pótló kozmikus elvágyódásom csíráit. Azonban a mámor pillanataiban is figyeltem már, a Hegedűs Zolitól elsajátított módszerrel vizsgáltam a versek zenéit, konstrukcióit. Megdöbbenve figyeltem fel ezekben a napokban a gyorsírásos töredékek között néhány eleve meglévő, erősen kidolgozott, mesterségesnek ható, mondhatni kiagyalt, előre elkészítetten egymás alá rótt, sokszor többszörös, magukban csengő rímpárokra. Ez az észlelés fölbolygatta, majdnem összerombolta az ösztönös alkotási módba vetett feltétlen hitemet. Hogyan? Hát nem minden jön létre ösztönösen, sugallatszerűen, az ihletettség pillanataiban? Előre kitervelt rímekkel csak spekulatíve lehet összehozni ezeket a sorokat, nem spontánul - állapítottam meg -, amit bizonyít az is, hogy töredék maradt, hogy Tóth Árpád sem tudta kellő logikussággal egymás mellé terelni őket, olyan folyamatosan, hogy belső értelmet kapjon tőlük az egész versszak. Akárhogyan törtem is a fejemet, nem tudtam kiegészíteni én sem, nem tudtam összeforrasztani, egybekovácsolni értelmes egésszé, pedig délelőttöket szántam rá. Így jöttem rá, hogy a mindig kupánvágó *„verandán”* és *„ver andán”* rímpár is hasonló körülmények között születhetett. Verlaine-nel kezdtem védekezni Tóth Árpád ellen, hogy a túl csörgő, harsogó rímeknek ki kell törni a nyakát (holott Verlaine is prédikálta csak a vizet, de bort ivott), handabandáztam vadul, pedig később nekem is jött egy erősen tiszta rímkezelésre törekvő rövid korszakom, közvetlenül a saját hangomra találásom előtt.

Versírásra ösztönző játékokat találtam ki

Egy új játéklehetőségre is bukkantam vizsgálódásaim közben. Kevéssé ismert verseket (Tóth Árpádból is maximum ötvenet olvastam folytonosan, mindig ugyanazokat, amiket úgyis betéve tudtam, olyan voltam, mint egy zenerajongó, aki partitúrával a kezében hallgatja a fülébe, a vérébe ivódott zenét; teljes odaadással figyeltem a már vízfolyásként fújt sorokat, strófákat, hogy rájöjjek a verskomponálás tudtommal semmilyen könyvben le nem fektetett

művészetére), kevéssé ismert verseket lapoztam fel, és az első két sor kivételével eltakartam őket. A megadott ritmusban próbáltam folytatni a leütött hangulatot, témát a címet utasításnak fogtam fel. Olyanféleképpen voltak ezek indítósoraim, mint ahogy az átköltések esetében a francia versek kezdetei mankóul szolgáltak totyogásaimban, járni tanulásomban segítettek. Úgy éltem azokban a napokban már, mint egy madárfióka, aki látván, hogy apja-anyja szállni tud, sejti, hogy ő is fog repülni tudni egy nap; csakhogy még hiába csapkod pelyhesedő szárnyaival, nem emelkedik a magasba - azonban gyakorolnia kell, ennek ellenére, mindaddig, amíg sorozatos kudarcait siker nem koronázza. (Kosztolányi, Tóth Árpád, Hegedűs Zoli volt sugalmazó, biztató apám és anyám - de hogy melyikük volt az apám, s ki az anyám, ma már nem tudnám nemükre szétválasztani őket.)

Verssorokat motyogtam szakadatlanul, a szoborról is - melybe szerelmes voltam - költöttem egyet, de aztán átirányítottam, kölcsönadtam egy Petőfihez írt költeményemhez:

érc-alakod az ég kékjébe olvad át,

és szavaltam, leíratlanul, özönnel a verseket. Alig akadt egy-egy jobb szókapcsolás vagy sor ezekben, de oktatóm, házitanítóm és egyetemi tanárom egyben: Hegedűs Zoli mindet egy-egy lépéssel közelebb érezte az induláshoz, a költészethez, a saját lábamon való megálláshoz, a külön, egyéni világom lerakásának alapjaihoz. A ritmussal még mindig meg voltam akadva, bot-fülem, abszolút hallástalanságom, zenei tájékozatlanságom, mindenféle ritmusérzékem hiánya (hiszen sem táncolni nem tudtam megtanulni, sem énekelni a Gaál Béla-féle Filmiskolában) rengeteg bajt, nehézséget okozott még nagyon sokáig. Csak rendkívüli szívóssággal, sok verejtékezéssel, bajlódással tudtam legyőzni, kiküszöbölni mindezt a verseimből (így is sokba, a legjelentősebbekbe is bele-belecsúszott egy-egy ritmushiba, szótagtöbblet vagy -hiány, amiket aztán nem tudtam, nem akartam később sem kijavítani, mert nem tartoztam sohasem a folyton „átdolgozó", „jobbító" költők közé).

Átírás helyett újat

Ezt illetően mindig is az volt a véleményem - s ma is az -, hogy az ifjúkori műveken rajta kell hagynunk az ifjúság báját, hamvát; a döccenésekkel, koccanásokkal, esetlenségekkel igazak és igaziak azok, úgy megkapóak. Tíz-húsz év alatt mindenki teljesen kicserélődik, és senkinek sem szabad egy idegen ember művéhez hozzányúlnia, még ha ő volt is az, aki tíz-húsz évvel azelőtt azt a verset írta. Ne a régieken tököljön, új, más költeményeket írjon, azokon mutassa meg férfikori, öregkori képességeit, erejét. Számomra minden vers különben is egyszeri adottság volt, ha a pillanat sugallatában nem sikerült, később sem tudtam megváltoztatni, kijavítani, sorozatosan beletört a bicskám a hiábavaló, a hasztalan és esztelen próbálkozásokba. Nem voltam, nem vagyok s nem is leszek „fertigmacher" - mint ahogy Füst Milán mondta egyszer ötvennégy nyarán, összehasonlításképpen magára alkalmazva e meghatározást, és elmarasztalva az én verseimet, fordításaimat, melyekről szerinte lerí a pillanat, az ihlet, az egyszeriség szeszélye. Minden író eszmélődő korától, suhanc éveitől magában hordozza végzetét: erényeit, hibáit - én sem tudtam a legtöbbtől megszabadulni, az elmúlt huszonhét év alatt sem. Azonban a hibák is jellemzők, és ha még a legnagyobbak sem mentesek tőlük - miért éppen én legyek hibátlan?

Fáradozásaimat olykor majdnem siker koronázta

Egy vasárnap délelőtt a Duna-parton korzózva és a Gellért-hegyet bámulva (oda készültem fel délután, Hegedűs Zolihoz) elhatároztam, hogy egy tavaszi tájképet festek, szavakkal, ötödfeles és ötös jambusokban, keresztrímekkel. Meglepően hamar ott állt a papíron, nem sokat vesződtem vele: mintha belső diktálásra írtam volna. Igaz, hogy a sorok most is sántítottak, a jambus az istenért sem akart jambus maradni; ki-kirúgtak a hámból, viháncolva, csúfolódzva rám öltötték nyelvüket a sorok, nem bírták a szabályos kerékvágást - de már volt valami egysége az egész vázlatnak. (Szinte súrolta már a költészet határait - ha még a perifériáin is bolyongott -, valahol a felfelé, az oltárhoz vezető lépcsővel szemben helyezkedett el, a Templom bejárata előtt, ahonnan néhány lépés volt a küszöb.)

TAVASZELŐ

(eredeti címére nem emlékszem; így maradt fenn a kacatjaim között)

Már zöldel a hegynek erdeje, bokra,
friss, üde illat árad a fákból
s a sötét felhő-fátyolt darabokra
tépi a szél s a nap izzón lángol.

Olykor átsuhan egy árnyék a hegyen,
lám: az enyhe szél soha nem henyél,
vágya: szivünkben hogy nyár még ne legyen,
bár kellene már úgy, mint a kenyér.

Éjtől harmatos, üde gyepen tipor
a kószálók fáradt lába után,
s az út tündére nem lebbenti por-
fátyolát a tovatűnők után.

A réten most a tavasz mellett tüntet
éppen egy tarka pillangósereg
s játszi szerelemre gyújtva szivünket
sok rég nem látott madár csicsereg.

Ide-oda repül a sok lapda,
vígan játszadoznak kicsik, nagyok,
mások lustán heverészve a napba
bámulnának - de oly izzón ragyog!

Valami volt már a rímeiben, a hangjában (nem is egészen Tóth Árpád-i ez a hang), nem mondom, hogy magamra találtam benne, de az egész egységesebb volt, biztatóbb, előremutatóbb, mint a régiek, ha még úsztak is benne a megemésztetlen, visszakérődzött konvenciók, a másoktól levetett - helyesebben a másokról leráncigált - kifejezések kliséi, sablonjai. Nem volt még eredeti festmény, de már érződött rajta, hogy felvázolójuk nemhiába töltötte idejét a nagy mesterek műhelyében, ecsetkezelésüket figyelve, az alkotás szinte kifürkészhetetlen titkait szimatolva.

A mi külön Szentháromságunk

Hegedűs Zoli is eléggé meg volt elégedve vele, és ezt nagy kitüntetésnek éreztem, őszintén. Zoli azt mondta, hogy ezt már be is lehetne küldeni valamilyen laphoz; egyáltalán fel kellene mennünk valamelyik szerkesztőségbe mindkettőnknek, még mielőtt kimegyünk Párizsba. Ezt a „felmenést" azonban elég sokáig halasztgattuk, napról napra tologatva. Minden időnket Párizsba való utazásunk tervezgetésével töltöttük, a versolvasásokon kívül. „Ady is ott talált magára, a hangjára, nekünk is oda kell mennünk. Szükséges ez a tanulmányút a továbblépésünkhöz, a fejlődésünkhöz. Párizs kell, és egy Léda nekem is, neked is." Úgy döntöttünk, hogy együtt fogunk lakni. A nevelőapjától kapott pénzt és az apáméktól járó kegydíjamat - amit Bojár hajlandónak mutatkozott átutaltatni - összetesszük, és ha nyomorogva is, de megleszünk Párizsban, nem is sokkal rosszabbul, mint itthon, és még talán valami pénzt hozzá is kereshetünk, ha mi is küldünk haza tudósításokat Párizsból, leveleket, akárcsak hajdan Ady, a különféle napilapoknak. Életünk célja egyetlen szóba sűrítődött, tömörítődött össze, melyet istenként imádtunk: Párizs, és ahogy Isten is három személy egyben, úgy bomlott Párizs a mi Szentháromságunkká: atya = költészet, fiú = siker, szentlélek = nők.

Egyelőre azonban ezt is halasztgattuk; nem mentünk el azonnal az útlevélért - hiszen huszonnégy, maximum negyvennyolc óra alatt úgyis meg lehetett kapni, éppúgy halasztgattuk, mint azt, hogy fölmenjünk a Szép Szóhoz. Mert végül is a Szép Szónál kötöttünk ki. Zoli szocialista tendenciájú versei megjelentetésére alkalmasabbnak látszott - már csak a József Attila-i hagyományok miatt is -, mint a Nyugat, ahol inkább majd a szerelmes verseivel és a zsánerképeivel fog jelentkezni, ha már az elsőket közreadta a Szép Szóban.

„Megértél a szerelemre"

Erősen tavaszodott, nemcsak a versemben, a valóságban is. Madelon még visszarémlett, de már nem fájt nagyon, emléke kihűlve lengett a szívem körül. Jó lett volna, kellett volna valami szerelem, de bátortalan voltam, jóllehet árgus szemekkel jártam az utcákat délelőttönként, mikor Zoli aludt, vagy máskor is, magányos estéimen, ha neki valamiféle programja akadt, és ha én se mentem moziba, színházba - nők után koslattam, de nem mertem megszólítani senkit, az utcán való ismerkedést nem tartottam magamhoz méltónak, elég fennköltnek, az „estikék"-től is viszolyogtam, nem volt pénzem se rájuk, s különben sem tartottam összeegyeztethetőnek erkölcsi felfogásommal sem, s ráadásul féltem a francoktól is, amiket lépten-nyomon hallottam, hogy összeszedtek a fiúk, férfiak. „Át kell mindenkinek esni ezen, nem is férfi, akinek nem volt trippere, kamaszbetegség az!" - hallottam ettől is, attól is, legfeljebb a betegség neve változott, szelídült, másult kankóra, gonorrheára. Már kezdtem valamiféle, egyre sűrűbben jelentkező nyugtalanságot észlelni magamon, a számban idegesebben futott össze a nyál egy-egy fiatal lány láttára, kiszáradt az ajkam, sokszor kellett megnedvesítenem, elszaporodtak a homlokomon a pattanások, hiába nyomkodtam őket naponta, árulkodón figyelmeztették ismerőseimet, hogy „megértél a szerelemre". „Másként kellene kinyomni", heccelődtek, élcelődtek velem az idősebbek, és sokszor melegség futott át rajtam, indokolatlan hőhullám egy-egy nő láttán, meg-megbizsergett a vérem, de a szobron kívül nem volt senkim, akinek a nyakába tudtam volna varrni érzelmi fölöslegeimet, aki áldozatkészen megszabadított volna a belső, egyre növekvő nyugtalanságomtól, mely egy-egy régebben, évekkel azelőtt is észlelt, de már-már elfelejtett napközbeni erekcióban csúcsosodott ki rémületemre. És elűzhetetlenül rajzottak, kerengtek, forogtak, piruetteztek köröttem a Zichy-album gomolygó, majdnem testet öltő, szinte érzékelhető képei. A vágy és a bátortalanság, a félelem küzdött bennem heteken át, és a bátortalanság győzött, a félelemmel karöltve, a vágyon.

Egy nőszellem tenyerén, útban az Ezeregyéjszaka felé

Egy éjjel azonban Akácfa utcai ágyamon különös dologra ébredtem, zakatoló, a torkomban dobogó szívvel, furcsa, soha nem tapasztalt érzéssel, illetőleg érzékeléssel. A felriadás előtti percekben vagy pillanatokban csodálatos álmot láttam. Egy hatalmas szellem vitt a tenyerén abba a mesebeli Ezeregyéjszakába, melyről annyit beszélgettünk Cinegével, Fischer Petivel, mely tulajdonképpen azonos volt gyermekmeséink Ezeregyéjszakájával, tündérfényességében, díszleteiben. Álmaimban rendszerint mindig kívülről láttam magamat, a megelevenedett tükörképmásomat; most is ott állt a nőszellem puha tenyerén, nőszellem volt, az eredeti mesék férfióriásával ellentétben, mezítlen - tulajdonképpen hasonlított a szobromhoz, melybe szerelmes voltam -, bőre érces-kéken csillogott, csak nagyobbak voltak a mellei. Fölém hajolva szállt velem, mellei a szám fölé csüngtek, harangozva, mert mellbimbóival szemközt ültem, fehér indus öltözetben, turbánnal a fejemen, mint apám a *Csillagos királylány*-ban. Fel-fel akartam nyúlni a melléért, hogy a számba vegyem, ilyenkor a másik, szabad kezével mindig a kezemre és a számra ütött, de azért mellei továbbra is fölöttem himbálóztak, mint az almák, csak fel kellett volna pipiskednem picit, s máris elérem. S közben szélsebesen szálltunk egy hegy felé, mely egyre növekedett, ahogy közeledtünk hozzá. Ezt egy tenyérnyi nagy ezüstéremből láttam, mely a nőszellem mellei fölött csillogott-villogott tükörként, s aztán hirtelen zökkenéssel megérkeztem. Mert a kastély fölött megbillentette a szellemnő a tenyerét, mire zuhanni kezdtem, gurulni egy rézsút lejtő, selymekből, leplekből összefont, párnákkal kirakott süllyesztőn lefelé. A szellemnő eltűnt, és a zuhanásom egy mesterséges tó partján ért véget, egy párnahegyen. A tóból tíz-tizenkét érces-kék szobor emelkedett ki, abban a pózban, mint az én szoborszerelmem. Ekkor tapsot hallottam, fuvola szólalt meg hárfakísérettel, és egy hófehér lány lépett elő, táncmozdulatokkal a párnahegy mögül, egy szál áttetsző lepelben. A tapsra megelevenedtek a tó szobrai, a víz színén kitáncoltak a partra, újabb taps hallatszott, mire megrohanták a párnahegyet, melynek tetején ott csücsültem. Hirtelen körülvettek, és letépték rólam a ruhámat, hiába próbáltam védekezni; a nadrágomon kezdték, és hasztalan igyekeztem eltakarni a férfiasságomat, nem segített, hátrakötötték a kezemet a hófehér lány leplével, és ott álltam pucéron - közben már a zubbonyomból is kihámoztak, a turbánomtól is megszabadítottak -, ágaskodó férfi mivoltommal. A zeneszóval egy időben különféle illatfelhők is érkeztek oda hozzám, sajátos mandulaszagokkal összekeverve. A megelevenedett ércszobrok most odavonszoltak a partra, a hófehér lány mögé, aki letérdelt és előrehajolt. Mögéje térdeltettek engem is, és hat kéz ragadta meg hirtelen a férfiasságomat, és a többi nő abban a pillanatban a hófehér lány felé lökött. Olvadó puhaságot éreztem, olvasztó meleget egy pillanatra, mintha férfiasságom megtalálta volna természetes tartózkodóhelyét, és minthogyha fölfelé szálltam volna az égig, pedig váratlanul eloszlott előlem a hófehér lány, nyomtalanul eltűnt, s a lendülettől lefelé buktam a tóba, a tó jeges vizébe, s ahogy összecsaptak fölöttem a hullámok, hideg, nyirkos bugyborékolást érzékeltem... ekkor riadtam fel, szívszorongva, lüktető halántékkal az álomból, ébren már, de mégis a rémülettől aléltan. Még egy buggyanást éreztem, most már a valóságban is, nemcsak áttételesen, az álomban, félig kellemes volt ez a pillanat, de ugyanakkor kellemetlen is, mert a bőröm tapacsos, ragacsos lett, maszatos az alsónadrágom valami ismeretlen, soha nem észlelt anyagtól. Iszonyú rémület töltött el, hogy valami soha nem hallott, soha nem sejtett betegség tört rám váratlanul ezen az éjszakán. Talán vérzem - villant át rajtam, de nem nézhettem meg, nem gyújthattam világosságot. Nem tudtam elaludni, csak forgolódtam kétségbeesetten, várva a virradatot. Akkor kilopóztam a fürdőszobába. Nem voltam véres sehol, csak egy sárgás folt éktelenkedett a fehérneműmön.

Felrohantam Porgához (mert Hegedűs Zolit nem mertem felverni ezzel a vacakkal kora reggel), Porga mosolygott, s megmagyarázta, hogy mi volt ez, tömören, szinte orvosilag: „Kéjes álom kíséretében fellépő pollúció." Annak bizonysága, hogy végleg megértem, hogy férfi lettem. Zolinak már csak áttételesen magyaráztam el, költőien (azt hittem akkoriban): hogy éjjel sírva fakadt bennem a magányos, árva férfi, hogy megjelentek életemben, álmomban először „az árva férfi éji könnyei". Tizenkilenc éves voltam, és még csak ilyen töredékesen, sok apró mozzanattal jutottak el hozzám a szexualitás, a szerelmi élet titkai, rejtélyei, mítoszai. Még a Zichy-album idejében sem tudtam, hogy azoknak a pózoknak, egyesüléseknek van valami következményük, csúcspontjuk, azt hittem akkor, hogy a testek egymásba bonyolódása okozza csupán a kéjt... Nem tudtam addig a pillanatig, hogy ezek az apró nedvek, a tőlük való (jól-rosszul történhető) megszabadulás vágya, sürgető szüksége kormányozza nagyrészben az életet, a világot. Elméletileg s félig gyakorlatilag tehát birtokában voltam az élet egyik legnagyobb titkának, misztériumának; de hogy a valóságban milyen lesz, milyen körülmények között fogok vele találkozni először, s hogy mennyi idő múlva, arról még csak sejtelmem sem lehetett. Ezek a természet adta, nagy ritkán előforduló éjszakai-hajnali megkönnyebbüléseim, megnyugvásaim lelohasztották, lankasztották nappali feszültségeimet, izgalmaimat, úgyhogy rövidesen abba is maradtak, s velük együtt megszűnt a szobor iránti szerelmem is.

A Szép Szó szerkesztősége, először

Hegedűs Zolival végre rászántuk magunkat, hogy felmegyünk a Szép Szó szerkesztőségébe az ő verseivel, kísérletképpen, egy keddi napon - amikor a folyóirat fogadóórái voltak. A Vilmos császár úton, a Bazilika után erősen lelassúdtak a lépteink, főleg Zolié, kicsit megtorpant, inába szállt a bátorsága.

- Talán mégis jobb volna előbb... a Nyugathoz kellene felmenni - mondta tétován, majdnem megfutamodva. - Mostohaapám tegnap beszélt Szép Ernővel, aki kint lakik a Margitszigeti Nagyszállóban. Azt ígérte, hogy elolvassa a verseimet, és ha jónak találja őket, szól Babitsnak vagy Illyésnek...

- A Nyugathoz is elmész, de ide most felmegyünk! - lettem egyszerre, a saját meglepetésemre is, rendkívül határozott.

- Azt hiszem, jobb volna, ha inkább a jövő héten jönnénk el - próbált kicsikarni tőlem Zoli még egy hét haladékot.

- Jövő héten is eljöhetünk. De most mindenképpen fölmegyünk. Ha te nem mered odaadni a verseidet, majd odaadom én, mint az enyéimet! - jelentettem ki ellentmondást nem tűrő hangon.

Azért még vagy egy órát sétáltunk le-fel a szerkesztőség előtt, olykor-olykor a háztömböt is megkerülve. Többször megnéztük a kapualjat, hogy nem tűnt-e el időközben a tábla - mindketten reménykedtünk ebben, azt hiszem, nekem is nagy kő esett volna le a szívemről, ha ilyen megfellebbezhetetlen csoda történik -, aztán újra felsétáltunk majdnem a Pesti Hírlap szerkesztőségéig és vissza. Majd megálltunk egy fa mögött, és onnan néztük, miféle alakok mennek be a kapualjba; a tétován besurranókról megállapítottuk, hogy ezek valószínűleg szintén kezdő költők, az emelt fővel besétálókról pedig, hogy biztosan szerkesztők. Akárhányszor odapillantottunk, a Pantheon Kiadót és a Szép Szó szerkesztőségét jelző tábla csak nem akart eltűnni. Az idő viszont rohamosan múlott, a fogadóóra vége felé közeledett. Látva

Zoli határozatlanságát, hirtelen megembereltem magam, és biztos léptekkel, mintha legalábbis szerkesztő volnék, elindultam a sötét lépcsőház felé.

- Te! - kiáltott utánam Zoli. - Gondold meg...

- Meggondoltam! Megyek, ha te nem is jössz! A kéziratait szerencsére nálam vannak...

Az első emeletre vezető lépcső felénél, a fordulónál ért utol Zoli. Elkapta a karomat.

- Add vissza! Elvégre mégis az enyémek. Én írtam őket!

- Szó se lehet róla! Valamikor csak el kell kezdened irodalmi pályafutásodat! Gyerünk!

A második emeletig tartott ez a civakodás, ez a huzavona. Én fölfelé törtettem állandóan, Zoli meg visszafelé húzott.

- Gondold meg! Párizs meg Léda meg minden! - érveltem a szívéhez szólva, ha már az agya ily csökönyösen ellenállt józan, megfontolt érveléseimnek.

Végül is egy nagy hármas ugrással fenn termettem a lépcső tetején. És benyitottam az ajtón. A kocka el volt vetve. Zoli sem tehetett mást, zavartan kullogott utánam.

Bent egy hosszúkás, teremszerű helyiségben irtózatos füstfelhő fogadott s hatalmas nyüzsgés, vagy nyolc-tíz alak beszélt egyszerre. Ajaj! Erre én sem készültem fel eléggé. Ennyi emberre igazán nem számítottam: számuk meghaladta teherbíró képességemet. Zavartan mentem oda egy nagy orrú fiatal lányhoz, aki az írógépnél ült, olyan természetesen és otthonosan, hogy feltehetően csak a titkárnő lehetett.

- A szerkesztő urat keresem...

- Melyiket?

Erre nem tudtam mit felelni hirtelen, mert egyetlen névről sem volt fogalmam, József Attila kivételével, aki viszont már nem élt.

- Verset hozott, vagy prózát? - próbált kisegíteni zavaromból a lány.

- Verset, verseket - nyögtem. Zoli hallgatagon, némán állt mögöttem, mint egy zordon árnyék. Azt hiszem, szemrehányó, vádló pillantásokat is lövellt rám. Legalábbis ilyesmit éreztem a hátamban.

- Akkor hagyja itt őket. Horváth Béla szerkesztő úr az előbb ment el. Jöjjön el a válaszért két hét múlva.

Megkönnyebbülten tettem le az asztalra Zoli verseit; azért valamit mégiscsak odáztunk. Nem kell azonnal beszélnünk a szerkesztő úrral, nem rúg ki tüstént, de egy lépéssel, egy kezdő-lépéssel - ha nagyon gyatrán és ügyetlenül is ment - mégiscsak közelebb kerültünk a halhatatlansághoz. Vagy legalábbis a pályakezdéshez, az első megjelenéshez.

A Nyugatnál. Zoli egyedül ment fel.
Az első ismerős az irodalom tájairól, berkei felől

A következő héten Zoli összeszedte magát nagy rábeszéléseimre, és fölment a Nyugathoz. (Egy vagy két házzal volt arrébb a Vilmos császár úton, mint a Szép Szó szerkesztősége, a Berlini tér felé.) Ezúttal egyedül bocsátottam őt szárnyaira. A Nyugat félelmetesebb lap volt, előkelőbb. Inkább lent ácsorogtam a ház előtt. Jó sokáig kellett várakoznom. S ráadásul nem

is egyedül jött vissza. Egy nagy karimás kalapú, mosolygós, kerek fejű fiatalember volt vele, akivel fent ismerkedtek össze az előszobában, míg Illyésre vártak; Ambrózy Ágoston.

Ambrózy már jött egyszer a Nyugatban és más lapokban is - ahogy rögtön elújságolta Zolinak -, úgyhogy úgy néztünk fel rá - bár alacsonyabb volt nálunk -, mint egy beérkezett emberre. Hegedűs Zoli verseibe Illyés beleolvasott, de eléggé fanyalogva nyilatkozott róluk. Hogy még nem elég érettek a Nyugat számára: próbálkozzon velük más lapoknál. Nem baj, ha előbb újságokban jelenik meg. A Nyugat fémjelzés, rangadás, lovaggá ütés - ezt ki kell érdemelni, ezt nem lehet elsietni, felelőtlenül osztogatni. Azért időnként jelentkezzék csak az újabb verseivel, hadd lássák: fejlődött-e valamelyest.

Ambrózy Gusztival versenyt vigasztaltuk Zolit, hogy azért nem kell elkeserednie. Fütyülni kell a Nyugatra, más lapok is vannak, s különben is minden kezdet nehéz.

- A Szép Szónál biztos könnyebben fog menni! - igyekeztem erőt önteni Zoliba, bár én is úgy elkámpicsorodtam, mintha legalábbis a saját verseimet rúgták volna ki a Nyugat szent kebeléből.

- Próbálkoznod kell a Pesti Naplónál - adta a tanácsot Ambrózy -, azok minden vasárnap közölnek verset, többet is, hiszen külön irodalmi mellékletük van! Csak nem feladni a reményt, a harcot ezek ellen a begyepesedett fejű, ósdi vén fráterek ellen!

- Úgy van! - tódítottam én is. - Fel kell vennünk a harcot! Majd mi megmutatjuk, hogy kik vagyunk!

Kölcsönösen kicseréltük a verseinket, és elbúcsúztunk Ambrózytól.

- Majd ősszel, meglátod, minden megváltozik! - szuggeráltam valósággal Zoliba. - Ősszel új életet kezdünk. Elsősorban, amint hazajövök keresztapáméktól, beadjuk az útlevelet. Addig talán a Szép Szóban meg is jelennek már a verseid! S ősszel aztán, tudod: Párizs! A Nők! A Siker!

A jövővel csaltuk, hitegettük magunkat már akkor is, mert a jelenünk elszontyolító volt, reménytelen, nem sok jóval kecsegtető.

Nyaralni indulok Dunaalmásra. Trolibusszal a Vörösvári útig

Augusztus első napjaiban indultam Dunaalmásra, bérmakeresztapámékhoz. (Egész pontosan Dunaalmás és Neszmély között laktak egy magányos házban.) Tavasszal valahogy nagyon elegem lett hirtelenül Budapestből, melyet ha nem is sikerült még a lábam elé kényszerítenem, de már elég behatóan megismerkedtem testével, érrendszerével, szívével, lüktető véráramával. Mit fogok csinálni ezen a nyáron? - döbbentem meg egy nap, mert hozzá voltam szokva, hogy minden nyáron vagy legalábbis a legtöbbön vidékre mentünk nevelőanyámékkal, el Pestről, a füllesztő várostól, az olvadó aszfaltba ragadásoktól, süppedésektől. Egy merész ötlettel írtam bérmakeresztapámnak - akinél néhány évvel azelőtt ott nyaraltam Rákosszentmihályon, s aki időközben leköltözött Dunaalmásra -, hogy szeretném meglátogatni. Kettő lehetséges - okoskodtam magamban -, vagy haragszik, hogy otthagytam nevelőanyámat, vagy nem. Gyula bácsi postafordultával válaszolt: „Augusztusban lejöhetsz, néhány hétre szívesen látunk."

Igazán nem kellett nagy készülődést csapnom, nem volt szükségem különösebb előkészületekre! Az aktatáskámba becsomagoltam az egész könyvtáramat: Tóth Árpádot, Kosztolányit, Arany Jánost, a francia Musset-t, a kis Velledits-féle francia iskolai szótárt (amit Cinegétől kértem kölcsön, hogy ne kelljen a marha nehéz Sauvageot-t cipelnem), azzal a szándékkal,

hogy elejétől végig olvasom valamennyit, a tervezett Musset-kötetet pedig mégis lefordítom, illetőleg átköltöm a Dunaalmáson töltendő néhány hét alatt.

Az útiköltségre azonban sajnáltam a pénzt, meg óhajtottam úszni, szerettem volna megtakarítani, s ezért elhatároztam, hogy gyalog vágok neki az útnak, aztán majd útközben felkéredzkedem egy autóra vagy egy teherkocsira - úgy, ahogy a filmeken is láttam. Tehát egyben főpróba is lesz ez, ahogy majd Franciaországban fogunk utazni, vagy Franciaországból át Olaszországba, esetleg Spanyolországba, Svájcba, Belgiumba. Mindenesetre a Vörösvári útig villamossal megyek, elég lesz ott leállnom az országútra, ez egyszer - gondoltam - nem sajnálom a pénzt a villamosra, illetőleg trolibuszra.

A Lelkestől örökölt ruhámban, hónom alatt a könyvtárammal, nekivágtam első nagy, kísérleti utazásomnak. No, nem kezdődött valami jól. Egy elindított villamosra ugrottam fel, s minthogy csupa bal láb voltam eredendően, öröktől fogva, és nem is volt gyakorlatom a villamosozásban, pláne a ráugrálásban, elvétettem a lépcsőt, s ha egy tagbaszakadt idősebb férfi el nem kap, a kerekek alá zuhanok.

- Nem tud vigyázni? Az annya istenit! - ordított rám oly dühösen, hogy azt hittem, menten felpofoz.

- Ez a mai ifjúság! - visított egy néni a vezető mellett. - Erre tanítják őket az iskolában. Nem szégyenli magát? Aztán ha a vezető elgázolja: őt csukják be.

- Három apró gyerekem van pedig, kérem szépen - kapcsolódott bele végre ő is a méltatlankodásba.

Lángolt az arcom a szégyentől és a rémülettől, s megfogadtam magamban, hogy sohasem fogok villamos után szaladni, se elindított villamosokra ugrálni. Alig vártam, hogy a végállomásra érjünk. Addig is szerettem volna teljesen megsemmisülni, láthatatlanná válni, mert már akkoriban sem kedveltem nyilvános megszégyenítésemet, megaláztatásomat.

Az országúton

Úgy számoltam, hogy ha hétkor indulok az Akácfa utcából, tízre-tizenegyre legkésőbb már lent is leszek Dunaalmáson, hiszen egykettő ott van az ember autóval. Ami azt illeti, autóban nem is volt hiány az országúton, csak éppen egyik sem állt meg. Az első percekben magabiztos fölénnyel integettem nekik, de rám se hederítve húztak el mellettem. Egy félóra múlva már meglehetősen csüggedt voltam, pedig az autók egyre-másra vágtattak el az orrom előtt. Persze ha nő volnék - tűnődtem bosszúsan -, ha felhúznám a szoknyám, a harisnyakötőmet igazítva... akkor bezzeg megállnának... (Ilyen hacacárékra eddig még minden filmben megálltak.) Egy óra múlva beláttam, hogy vagy nekivágok az útnak gyalog, vagy itt rostokolhatok akár ítéletnapig is vagy legalábbis estig, amíg rám nem alkonyodik. Azt hiszem, jól is tettem, így legalább eljutottam Piliscsabáig, közben szünet nélkül és kétségbeesetten integetve az úrvezetőknek. Piliscsabán leállt egy pótkocsis motorbicikli, és hajlandó volt elvinni egy darabig - Dorogig -, ha fizetek neki két pengőt. Ha fogvicsorítva is, de leguberáltam neki, mert már éppen kezdett elegem lenni a gyaloglásból, és különben is dőlt rólam a verejték az egyre tüzesedő augusztusi napban. Dorogtól megint nekiláttam a kutyagolásnak, időnként egy-egy szekér fölvett, hol csak egy szál rúdon utaztam, hol a sárhányón állva, a lőcsbe kapaszkodva, aztán megint az apostolok lován kellett tovább folytatnom pofonegyszerűnek és nagyszerűnek megálmodott utamat. (Mit tudtam akkor még, hogy kicsit az élettel is így leszek!) El is ment a kedvem az autóstoptól örökre. Fél hatra értem a faluba. A szélén még ledőltem egyet pihenni,

az első szalmakazal tövébe. Jóízűen szundítottam egy fertályórácskát. Gyula bácsiék közben többször kint voltak az állomáson, minden lehetséges vonathoz kimentek, s már azt hitték, hogy valami bajom történt. Arra álmukban sem gondoltak, hogy gyalog vágok neki az útnak, mint egy hajdani diák.

Vázlat Gyula bácsiékról

Nagyon kellemesen telt el az a három hét, ha nem is volt olyan nagy élmény, mint az előtte való nyár, Tóth Böskééknél, Babaton. A dolgozásból persze nem lett semmi - de még az olvasásból sem. Ettem-ittam, pihentem, segítettem a konyhán Zsuzsinak krumplit hámozni, vagy vizet hoztam a Lilla-kútról, mert nem volt artézi kút a házban. Ezenkívül az élet furcsaságain tűnődtem, mert az egész lenti helyzet elég különös volt, mondhatni pikáns. Amikor utoljára láttam Gyula bácsit, még élt a felesége, s ahogy nevelőanyámtól hallottam, napirenden voltak a veszekedések Icával, a mostohalányával, sehogy sem tudtak kijönni egymással. Most viszont Ica volt a felesége. Alig halt meg Ilus néni, elvette Icát. Gyula bácsi ötven-ötvenöt éves lehetett, Ica huszonnyolc-harminc. (Zsuzsi velem egykorú volt, tizenkilenc.) Házasságkötésük miatt azonban el kellett jönniük Rákosszentmihályról, ahol mindenki ismerte őket, mert Gyula bácsi az önkéntes tűzoltók parancsnoka volt, különben a községházán aljegyzősködött. S Rákosszentmihályon - mondotta Gyula bácsi - minden hülyeséget összepletykáltak róluk, hogy együtt tették el Ilus nénit láb alól, így tudtak csak megszabadulni tőle, még az a hír is járta, hogy csak a pénzéért vette el Icát, aki anyja halála után egy egész üzletsort örökölt a városka szívében.

Ica üzletbéreiből mindenesetre egy leghorntyúk-farmot akartak létesíteni, hogy annak a jövedelmét majd elutazgassák. Az én véleményem az volt, hogy egy szál aktatáskával kell nekivágni akár egy világ körüli utazásnak is. Gyula bácsi kifejtette, hogy épp ellenkezőleg; minél több bőrönddel, jól felszerelve szabad csak utazni, s ha az embernek van elég pénze, gyerekjáték az egész, mert a hordárok és a szolgák az esetleges átszállásoknál majd átcipelik a koffereket egyik vonatból a másikba.

Zsuzsival kószáltunk erre-arra. Zsuzsi a fán

Zsuzsival sokat csatangoltunk, amikor csak elszökhettünk hazulról. Zsuzsi szomorúan élt ott, mint egy Hamupipőke. Addig se tudott kijönni Icával, amíg a mostohatestvére volt csak, de amióta a mostohaanyja lett, egyszerűen elviselhetetlenné vált köztük a kapcsolat. Szeretett volna tovább tanulni, de nem engedték, állásba sem mehetett, ott kellett cselédeskednie Ica mellett. Végighallgattam, hogyne, valahányszor csak panaszkodott, de közben minden együttlétünk alkalmával egyre az járt az eszemben, hogy le kellene döntenem egy szalmakazal aljába, vagy nem; mégsem volna szabad erőszakoskodnom vele. Azonban megkérhetném - hiszen jópajtási viszonyban vagyok vele -, engedje meg, hogy ott fent a kis erdőben levetkőztethessem, hogy végigcsókoljam a testét, hogy a combjai közé szorítsam a fejem, ha már mást nem enged, ha mástól fél - mert úgy emlékeztem, hogy évekkel azelőtt valami botrányba keveredett egy ismerős fiúval talán mára szüzességét is elveszítette. Minden egyes alkalommal erről akartam beszélni vele, ő pedig saját bánatával hozakodott elő. Esténként az ágyban mindig eljátszottam magamban, hogy másnap milyen határozott is leszek; hogy végre végére járok annak a kínzó gyötrelemnek, mely néha forrósággal öntötte el a testem, hogy túlesek

talán az egészen - de napközben megint csak határozatlan voltam újra meg újra, félszeg, tutyimutyi annyira, hogy még fordított esetben is, ha éppenséggel Zsuzsi akart volna is magára rántani, az ő kívánásából kifolyólag, azt hiszem, akkor is elrohantam volna. S ezt az egész hülye helyzetet csak még fokozta bennem az, hogy egyik délután Zsuzsi felmászott az udvaron egy fára almát szedni, mert ebben is bátortalan, félszeg voltam. Ott hajladozott, nyújtózkodott fölöttem egy kis fehér bugyiban a szoknyája alatt. S a bugyija pont a lába között el volt szakadva. Nem volt különösebben nagy ez a rés, néhány centinyi csupán, de fekete szőrök türemlettek ki rajta, és egy pici vörösesszürke valamit is láttam egy villanatra. A következő pillanatban Zsuzsi már ugrott is le a fáról. Zakatoló szívvel, kiszáradt szájjal vágtattam be utána a szobába. De hiába mentem: a hintaszékben ott ült Gyula bácsi, félig szundikálva, úgyhogy leforrázódva s mégis kihűlten, dolgom végezetlenül somfordáltam vissza az udvarra. (Ez már ottlétem utolsó napjaiban történt, s ilyen alkalom többé nem is adódott.)

A Lilla-kútnál, Csokonai fölött álmodozva

Az idő nem volt túlságosan jó, háromszor-négyszer voltunk mindössze kint a strandon. Egy trambulinszerűség állt a közepén, fejest nem mertem ugrani róla, de egy pléhcsúszkáján tízszer is lecsúsztam sikongva, zsupsz, bele a vízbe! (Ezt legalább annyira szerettem, mint a hullámvasutazást - ugyanolyan parányi kéjeket éreztem közben, mint a mélybe zuhanásokkor, a lefelé vágtatásokkor, amikor alásiklottunk a Népligetben a hullámok tarajáról.) Egyedül is sokat kódorogtam, a legtöbbször ott üldögéltem a Lilla-kútnál, Gyula bácsiék Csokonaijával a kezemben (a Franklin Társulat Magyar Remekírók sorozatából), és főleg a Lilla-dalokat szavaltam, az *Anakreoni dalok*-at s az ódát a Magánossághoz, *A tihanyi ekhóhoz*. Csokonai ekkor került közel a szívemhez először. Valami sorsközösséget éreztem közte és köztem, meghatott fiatal, tüdőbajos halála; hiszen tudtam, hogy én is szintén így múlok el ifjan, a tüdőmmel. S arról is ábrándoztam, sokat merengve, hogy most már én is költő leszek, végérvényesen, visszavonhatatlanul, s hogy én is fogok ilyen szép, múlhatatlan szerelmes verseket írni valakihez egy nap, ha én is megtalálom a Lillámat, a Lédámat. Csak az fájt, hogy kevesedett számomra a jó verslehetőségek száma, mert - úgy éreztem - nemcsak Kosztolányi, Tóth Árpád, Arany János, de Csokonai is sokat elírt, megírt előlem. De az ábrándozáson és merengésen meg a Zsuzsa kerülgetésén kívül semmit se csináltam, szokás szerint, még csak ceruzát sem vettem a kezembe. Verset nem írtam, mindössze két lapot Hegedűs Zolinak s egyet franciául Madelonnak, valami hirtelen támadt nosztalgiával a szívemben. (Lilla? Léda? Egyik se volt, s „Madelon” sem, nemkülönben.)

Gyula bácsival a jövőmről is beszélgettem. A hazáról és szellemi hazámról

A jövőmről is szó esett, színinövendék-kudarcom után nem mertem bevallani, hogy a polgári elképzelések szerint megint hasonló hülyeségre készülök: költő akarok lenni. Gyula bácsi azt tanácsolta, hogy menjek el állami hivatalnoknak, mert az nyugdíjas állás. Vagy legyek katonatiszt. Kifejtettem, hogy gyűlölöm a katonaságot.

- Hogyhogy? Te nem akarod megvédeni szeretett, szent hazádat? - ilyen volt Gyula bácsi stílusa is a hazát illetően: minden levelét így írta alá: hazafias tisztelettel; hazafias üdvözlettel. - Micsoda magyar vagy te? Most, amikor így rosszabbodik a világhelyzet, nem lehet tétlenül ülni, ölbe tett kézzel! Amikor itt fenyeget majdnem a szomszédságunkban a kommunizmus!

- Tudom, két pogány közt a hazáért! Ezt olvasom minden vécében és padra ráfaragva! De nekem ez nem hazám. Nem lehet hazám, amelyik millióknak nem ad becsületes kenyeret a kezébe! - buzgott bennem föl a vér, úgy is mint Porga-, úgy is mint Hegedűs Zoli-tanítvány.

- Csak nem vagy kommunista? Tudd meg, hogy minden becsületes magyarnak egy igazi barátja van és lehet csak, és az Németország!

Nem folytattam a meddőnek látszó vitát. De ettől a pillanattól fogva nagyon megromlott köröttem a légkör. Túlságosan nem bántott, mert Zolinak úgyis azt ígértem, hogy Szent István után azonnal Pesten termek, és megszerzem napokon belül az útlevelet. Gyula bácsiék fagyosan és kimérten vettek tőlem búcsút, csak Zsuzsi kísért ki az állomásra, mert még egyszer nem kockáztattam meg a gyalogtúrát. Semmi kedvem sem volt, hogy a csatakos, hirtelen esősre fordult időben esetleg hetven kilométert vándlizzam azzal a fene nehéz aktatáskával. (Végeredményben hülyeség is volt magammal vinnem a könyveket, mert még csak beléjük se szagoltam, elő se vettem őket. Meg is fogadtam, hogy máskor nyaralásaimra egy fia könyvet sem viszek többé magammal.)

Szomorú szívvel búcsúztam el Zsuzsitól, majdnem sírva csókoltam meg. Szomorú voltam, hogy elmulasztottam megint egy jó alkalmat, hogy ha nem vagyok olyan hülye, talán másként múlhatott volna el vele ez a három hét. „Aki ökör, azon nem lehet segíteni. Úgy kell nekem!” - dühöngtem. De a vonaton hamarosan megnyugodtam, a kattogó kerekek ütemes, ringató zajára. Megrántottam a vállam, és álmodozni kezdtem. Gombház, sej! egy helyébe ezer is akad! Hiszen csak most fog kezdődni igazán az életem, néhány hét múlva. Mert ősz lesz, és Párizs lesz. Párizs szentháromsága vár ránk Zolival: a Költészet, a Siker, a Nők. Párizs, második, szellemi hazánk türelmetlenül vár már, és mi harsogó ifjúságunkkal elindulunk majd Elébe.

HOLNAPRA MÁR A JELEN IS MÚLT LESZ

Még az anyakönyvi kivonatom sem azonos

Amikor emlékezéseim újabb kötetét azzal a megfogalmazással kezdtem, hogy: „elmúlt életeim” - nem a szépen hangzó fordulat vágya űzött a többes szám használatával, hanem az igazságot, a valóságot próbáltam kifejezni vagy legalábbis megközelíteni, már amennyire az ilyesmit szavakkal egyáltalán lehetséges.

Ma úgyszólván semmi sincs bennem abból az emberből, aki a *Mostoha éveim* korszakát átélte, és abból sincs semmi, aki a filmszínészi vágyálom vargabetűjén keresztül eljutott az irodalomhoz, aki az irodalom dzsungeljeibe tévedt, posványos, ingoványos talaján próbálta megvetni a lábát. De annak az élete sem hasonlít a mostani életemhez, aki a *Mostoha éveim*-et írta. A két név fedi ugyan egymást; Végh György volt az is, én is Végh György vagyok. Azonban ez is csak látszat, az igazságnak egy töredéke. Az 1954-es személyi igazolványom még Kovalcze György névre szólott, akinek írói neve Végh György, de apja ismeretlen. Mai személyazonosságimon már mint Végh György szerepelek, akinek apja szintén Végh György, csak nem az a tassi, áporkai földbirtokos, magánzó Végh György, aki engem gyermekéül hajdan elismert, hanem Végh György 1894-ben született majosházai kádársegéd. Mert azóta lefolytattak egy „képzelt apasági” pert, megszüntetvén törvénytelen származásom minden írásbeli nyomát, mintegy hivatalosan meghamisították a születési anyakönyvi kivonatomat, úgyhogy a jövő egy netáni kutatója nagy zavarban lesz a kapott hivatalos okirattal, nem fogja tudni, kinek higgyen, nekem, aki mást állítottam, vagy a saját szemének, hiszen homlokegyenest ellenkező bizonyítékokhoz jutott - valószínűleg kételkedni fog, s joggal kételkedhet is egy ilyen esetben - vallomásaim őszinteségében, hitelességében. Ha kézzelfogható, papirosokkal igazolható dolgokban mást állítottam, hogyan higgyen az ellenőrizhetetlen történetek egész sorának? No nem igaz? Ezt az egész anyakönyvikivonat-históriát most csak éppen felvillantottam, a maga helyén fogom elmondani részletesen, minthogy életem regényesebb fordulatairól kronologikus sorrendben igyekszem beszámolni, a folyamatosság és áttekinthetőség kedvéért.

Külső önarcképem

A külső önarcképem lényegében nem sokat változott az utóbbi tíz évben, nem térül el jelentősen a *Mostoha éveim*-ben megrajzolttól, így hát nem érdemes azzal vesződnöm, hogy újra felvázoljam. A hajam mindenesetre őszebb lett, főleg a halántékomnál, mákos tésztásabb jellegű, de korántsem az a hófehér, melyről húszévesen álmodoztam. A homlokom fölfelé csúszott, nem jelentősen, de észrevehetően magasabb lett. A kopás, hajam lassú hullása tolta feljebb, nem a bölcsesség. Arcom mit sem vesztett pogácsajellegéből, sőt talán kerekebb is lett, kövérebb, zsírpárnásabb, állam a tokámmal egybefolyó. (Nem is kell a tükörhöz mennem, hogy abból másoljam le, annyit látom, annyiszor találkozom vele naponta, annyit fintorog rám borotválkozások és fogmosások közben, hogy „betéve tudom”, talán még akkor is ráismernék, ha szembejönne velem, ami, azt hiszem, elég nagy szó, mert én mindig csak egysíkúan és fordított irányúan látom. Csak azért írtam ezt le, hogy ezzel is próbáljam jelezni: meglehetősen jól ismerem magam.) Mindazonáltal - ha tárgyilagosan nézem - az egész arc, mely a szemmel együtt mégiscsak a lélek tüköre: jóval kiegyensúlyozottabb, mint a tíz évvel ezelőtti volt, higgadtabb, nyugodtabb, érettebb.

Belső arcképem megrajzolására sem vállalkozhatom e néhány közbevetett lap rövidre szabott keretén belül. (Vallomásaim további részeiben talán majd ide is elérek.) Inkább csak megváltozott környezetemet vázolhatom, a világban jelenleg elfoglalt helyemre utalhatok; jelenemmel és a jövőmmel kapcsolatos problémáimat közölhetem, és esetleg rámutathatok e vallomások céljára; hogy milyen ösztönzések, vágyak, elképzelések, meggondolások is íratják velem, hogy mégis mi késztetett egy ilyen nagyobb arányú, teljesen értelmetlennek és hiábavalónak tűnő és látszó, őrült vállalkozásra.

Környezetrajz, 1964

Azt a környezetet, melyben a *Mostoha éveim*-et vetettem papírra rövid három hét leforgása alatt, részletesen leírtam emlékezéseim első kötetében: egy kis főbérleti szoba volt, talpalatnyi hely a világban, amely azonban már az enyém volt, a saját tulajdonom, az első fix pont életemben, ahol megvetettem, megvethettem a lábam. Két oldalról ott is könyvek árnyékolták be az életemet, ebben hasonlatos a mostani környezetemhez, de csakis ebben. Az a ziláltság, tétova sehova nem tartozás, ami akkori válságos éveimet jellemezte, szerencsére már csak idegeim mélyén van meg, sejtjeim atomjaiban, az életemből száműződött, remélem, örökre - ahogy szerelmi zűrzavaraim periferikus kapui is bevágódtak mögöttem, dübörögve, ki nem nyithatóan; rajtuk keresztül már nem térhetek vissza, szerencsére, elmúlt életeimbe.

Az újra megtalált Sziget

Barátságos, meleg otthon vesz körül, olyan, amely irigylésre méltó mások szemében, mert nem tudják, mennyi verejték tapad hozzá, mennyi sóhaj, lemondás, munka, nélkülözés lebegett fölöttünk láthatatlanul a levegőben, amíg ilyenné változott. Azonban ez is egy későbbi beszámolóra tartozik. Most csak annyit, hogy ez a kétszoba-hallos, kényelmes ülő- és fekvőhelyekkel berendezett lakás (melyből már csak a süppedő szőnyegek hiányoznak, hogy luxuslakás legyen belőle) ötezer, ínyenc módra összeválogatott könyvével - a világirodalom krémje-java béleli összes valamirevaló falamat mennyezetig beborító könyvespolcaimat - valahol az elveszett, de azóta újra megtalált Szigetet jelképezi. Olyan Sziget ez, mely másokra is hatással van. Tegnap például itt járt Márta vagy közismertebb nevén: Frus egy huszonhárom éves kollégája - aki zseni gitárban -, és így búcsúzott el tőlünk, dadogva: „Mo... most elelmegyek és hú... hú... húsz év alatt é... é... én is sze-szerzek egyi-ilyen lakást!” Sziget, mert bár Buda szívében, a Mária tér negyedik emeletén lebeg - nem úgy, mint a kastély: tágas parkjával, erdejével, a messzibe nyúló földek közepén -, Sziget annyiban, hogy zárt világ ez a köröttem úszkáló, gomolygó, sokszor ellenséges légkörben. Sziget és menedék az egyre embertelenedő, egyre gépiesebbé váló életben, ahonnan szűrten hangzanak csak be ide, elmosódva a Kint lármás-kolompos vásári zajai. Átszűrve kapom a világot, mint csipkefüggönyeimen keresztül az arany napfényt, ha olykor boldogan kinézek a Kintbe, boldogan, hogy belülről nézhetem, akár napokon, heteken át, ha nincs kedvem, ha nem akarok elmenni hazulról. Különben a látható táj is szép, mert nemcsak építőművészeti remekek és hangulatos házcsoportok teszik azzá, de a természet is belejátszik, elevenné és ugyanakkor mesebelivé varázsolván az egészet. A Mátyás-templom karcsú, faragott tornyát látom az alatta körbefutó Halászbástyával, ha felkönyökölök sezlonomon, s a Várnak ez az oldala, a meredeken felkapaszkodó Kagyló-lépcsőjével olyan, mintha még egy meg nem rontott képzeletű, dús fantáziájú gyerek rakta volna egy halomba, színes-képes játékkockáiból. Alattam lent a Víziváros

kacskaringózik, ennek az irdatlanná váló, behemót, elembertelenedő városnak talán egyetlen pontja, ahol még úgy-ahogy, nyomokban hasonlatos az élet ahhoz, amilyen száz éve is lehetett: a régi, meghitt, családias kisvárosi légkörhöz - legalábbis ami kihalófélben lévő mestereit illeti. (Errefelé még Krúdy hősei nem válnának anakronisztikussá, ha egy-egy pillanatra kilépnének könyvei fedőlapjai közül.) Parányi terem is van - mondhatni, külön kis tér áll rendelkezésemre -, melyet hajdan Irma térnek hívtak, de azt mondják az „idevalósiak", mindegy az: Irma, Mária ugyanazt jelenti, jelképezi. Fák tarkítják, Frus kócos, borzas kedvencei, melyek minden évszakban más színű ruhát öltenek magukra - s nem átallanak bizony pucérnak sem lenni az év egy jó részében. Sátruk alatt áll, ha nem is hajdani oszlopa magasán a Mária-szobor - ájtatos kezek mindig raknak friss virágokat a lábaihoz, hogy illatukat tömjénként felküldjék Elébe, a Magasba -, sokáig a szobor feje is lent hevert, a háborús sérülés folytán, a lába előtt, a virágok között, de a régi vízivárosi kőfaragómesterek szellemei nemrég, egy éjszaka leple alatt ismét föltették a magasba, megkoronázták vele az árván, magányosan, torzóként meredő vállakat. Ma sem vagyok vallásos (a régi pofonokat és sebeket nem tudtam még kiheverni), de jólesik ez a szimbólum itt lent, előttem, ez a múltból itt maradt örökség a jellegét vesztő, hagyománytalanná váló világban, mert egy kicsit híd is szinte, vissza a régi időkbe, a hajdani életekbe; egy-egy árnyat látok néha közülük (éjszakánként kitekintve a térre, ha nem tudok aludni), idegenül kószálnak, imbolyognak itt, hontalanul, nem ilyen álmokat szőttek, nem ilyen jövőt álmodtak fiaiknak, déd- és ükunokáiknak, mint amilyenekről tudomást szereznek, ha fülüket lopva odatapasztják éjjel a falakhoz, melyek úgy elvékonyodtak az idők folyamán, olyan hártyányivá, tojáshéjszerűvé, hogy még a sóhaj és a gondolat is áthallatszik rajtuk.

Sziget ez a világ itt köröttem, s tulajdonképpen az elveszett, az elvesztett Sziget helyett teremtett új Sziget, mely hangulataiban sokszor megtévesztően azonos a régivel. Majdnem negyven év kellett hozzá, hogy álmaimhoz, töredékes emlékeimhez hasonlatossá tudjam teremteni, varázsolni a semmiből. A Sziget ez; Anyácska és a Csillagos Királylány is itt él, állandóan jelen van, csak éppen egy kicsit átalakulva, egy személybe olvadva öltött valódi testet Mártában, azaz Frusban, negyedik feleségemben - Negyedik Györgynében, ahogy félig tréfásan, félig gúnyosan hívták kezdetben, házasságunk első éveiben. Ez a megtalálás, ez a Sziget-teremtés, a bár ezer buktatón, de mégis feléje vezető út lesz emlékezéseim további köteteinek az anyaga, tárgya, mert azóta éppúgy nem történt velem semmi különösebb esemény, mint azokban az időkben, mielőtt a gyerekkori Szigetet elhagytam. Ebben - és még annyi másban is! - rendkívül hasonlít a két Sziget egymáshoz, azonban az eseményeknek itt sem akarok elébe vágni.

Mai napirendem

Az életrendem sem azonos; a fizikai, pusztán vegetatív létem is merőben különbözik a tíz évvel ezelőttitől. Akkoriban igen rosszul aludtam, és kizárólag az ébredést követő egy-két órában tudtam dolgozni, viszonylag frissen, reggel 4-5-6 óra tájt. Viszont ma: háromnegyed nyolckor ébredtem például, s míg régi korszakaimban csakis altatókkal tudtam néhány órai felületes alvást biztosítani magamnak, mostanában semmiféle zsongító, kábítószerre nincs szükségem. Nagy esti sétáim után azonnal elalszom, s ha netán felébredek, egy félig álombeli, bizonytalanul biztos kézmozdulattal kihalászom a földön heverő könyveim közül konyakosbutykosomat, és negyed vagy fél korty belőle minden altatónál jobban visszaúsztat az alvásba. S ráadásul ennek a módszernek megvan az az előnye is, hogy nem olyan összetörten ébredek, annyira használhatatlan állapotban, mint hajdanán. Az is igaz, hogy legalább két órát vesz

igénybe, amíg teljesen magamhoz térek. Pici heverészés után - már nem tudok sziklaszilárd jellemmel, azonnal kiugrani ágyból, mint annyi éven át - kikecmergek ásítozva és vakaródzva (nem is szedek oly sok göncöt magamra, bár a fázás hozzám nőtt egy életre, mint a bőr), befűtök, tudományos megalapozottsággal helyezve be a hasábokat a kályhatérbe, és a petróleumos fűrészpor alágyújtást lángra lobbantom egyetlen bűvészmozdulatommal. Felöltözöm - mosdás nélkül, igaz -, és nekivágok a reggeli utcáknak, hogy kiszellőztessem az álmaimat, és hogy lassan magamhoz térjek. Frus ezalatt békésen alszik, s a szoba duruzsolva melegszik - pattogó szikrák röpdösnek ki a vörösödő kályhaajtó résein, mint parányi tűzmadarak, míg én lekocogok a Széna térre, ott aztán megiszom egy duplát a volt Budavár kávéház helyén lévő Mackó eszpresszóban. Utána bekukkantok a nagyközértbe, nincs-e virsli vagy párizsi, mert míg ezeket az emlékezéseket írom, itthon ebédelek, hideget, teával. (Frus nem főz, nem szeret az étellel pepecselni, de talán Anyácska se szeretett, és a Csillagos Királylány sem! - mentegetem őt így néha magamban.) Ma szerencsém volt - egész véletlenül, várakozásom ellenére sikerült elcsípnem egy pár virslit, megyek is, és perceken belül megfőzök magamnak. (Fél egy, félóra ebédszünetet tartok, ennyi igazán dukál, hiszen negyed tizenegytől dolgozom egyhuzamban, megállás nélkül, e fejezet elkezdése óta, a csuklóm már egészen belefájdult a szakadatlan robotba, mert mint minden fontosabb eddigi művem, ez is folyamatos belső diktálás után készül, ez is egy okádásban, áradó ömlésben szakad ki belőlem, hiába volt más az elképzelésem eredetileg, szándékomat megint csak keresztülhúzta belső törvényeim megfellebbezhetetlen parancsa.)

Egy ebéd és ami közben végbemegy bennem

(Az ebéd pompásan sikerült, annak ellenére is, hogy én kotyvasztottam. A virsli mellé Frusi kedvesen, anyaian odakészítette, hülye gyerekéhez illő gondoskodással és megértéssel a kislábast, kellő mennyiségű vízzel. „Addig főzd, Maszikám, amíg el nem fehéredik. Ez a forrástól számított harmadik-negyedik perc. Talán a harmadik." Én azonban alapos vagyok ilyesmikben, inkább ötig forraltam, nem félve attól, hogy kipukkad: „Ha kipukkad közben, Gyula, akkor is leveheted már, mert az azt jelenti, hogy kész lett!" Mert Maszi is vagyok. Gyula is, milyen hangulata van éppen, csak böcsületes keresztnevem, György nem létezik a számára, de hát ez nem is olyan nagy baj. Miért hiányozna, mért fájna egy név, egy régi név az életemből? Új neveimmel új korszakok, új életek kezdődtek, teremtődtek köröttem minden alkalommal.) Pontosan öt percig főztem a virslit, s végre egyszer, legalább egyszer hasznát láttam évekkel ezelőtt beszerzett homokórámnak, melyet a lágy tojás korszerű előállítása céljából vásároltam. A tálcán összekészítve ott állt egy karcsú gránitpohár is, hogy abba töltsem a neszteámat, meg egy piros alma, a kenyérkosár, a vajtartó, a kés, a kávéskanál, mindez szép ívelésű rendben, ahogyan Frusika szerető szíve sugallta. Odaát ebédeltem meg Frusi szobájában, új foteleink egyikében elvetődve. „Ez lesz az utolsó, ami kell a lakásba" - jelentette ki, mielőtt csináltattuk őket, de azóta közölte velem, hogy nagyon szép szalmaszékeket látott a Kossuth Lajos utcai Iparművészboltban, jó volna venni belőlük a vendégeknek. Az ebéd jó volt, még egy darab ementálit is elrágcsáltam, mielőtt az almát meghámoztam volna. Asztali muzsikául feltettem a magnónkra egy preklasszikus tekercset, melyről se Frus nem tudja, hogy mi lehet, se tegnap itt járt kollégája. „Bach, Händel, Vivaldi környéke. Abban a korban annyian írtak hasonló jellegű zenét, nem volt körülhatárolható, élesen megkülönböztethető egyéniségük a szerzőknek" - magyarázta reggelizés közben Frus. „Olyan fontos az? - kérdeztem tűnődve. - Szép üveghangjai áthangolják a lelkemet, felemelik; magasabb tájak felé szárnyal, amíg szól, s nékem ez éppen elég. És különben is, a jövő számára megint csak a

közös csukaszürke egyenruha marad, mert nincs annyiféle élesen elkülönülő egyéniség, mint ahány ember él és főleg élni fog e nyomorú földön. Én persze - tettem hozzá mosolyogva még nem tartozom az uniformizáltak közé, elég nagy tehertételem is, hogy nem vagyok előhírnöke ennek a sivár jövőnek." Ezekre gondoltam eszegetés közben, míg jólesően pihent meg tekintetem absztrakt szőnyegünkön, pirosak, feketék, barnák, sárgák, fehérek, kékek, zöldek élesen elhatárolt háromszögein, és onnan felvándorolt a szemem a Skiráktól bekereteztetett Renoirokra, Van Goghokra, akik a művészi fejlődés egy más korszakát képviselik az időben, az absztraktokat megelőző impresszionizmust, posztimpresszionizmust. Lakásunk kézzelfoghatóan bizonyítja, hogy sok hajdani stílus mennyire megfér egymás mellett, mert egyetlen harmóniába fogja, olvasztja össze őket egy emberpár ízlése, s hogy az élet sokkal többet elbír - annyifélét egy marokra fogva -, mint mai jól nevelt, fegyelmezett, nem rakoncátlankodó, nem fenegyerekeskedő kritikusainak, ítészeinek ványadt, nyamvadt serege. Köröttünk emlékek, hosszú, sokszínű gyertyák Bécsből, Párizsból, egy a Lafayette Áruházból Frus által nyáron elcsent japán, vízben kinyíló művirág szépen megfér izgága kígyónyelveinkkel, melyek zöld fullánkjaikkal mérgesen hajladoznak ki a nagypapától örökölt fikusz szomszédságában, a kecses kovácsoltvas virágtartóból. Van itt prágai virágpermetezőtől kezdve reimsi préselt és bekeretezett valódi szecessziós lepkén át mont-saint-micheli hattyúnyakú, rézből kikalapált kávékiöntőig (amiből sose fogunk kávét kiönteni) minden, ami emlék egy élet tájairól, és nincs semmi diszharmónia köztük és közöttünk, e szeszélyesen összeszedett világ korlátlan urai és gazdái között. Ők az én hűbérbirodalmam, a könyveimmel egyetemben. S míg kicsit pöffeszkedve ülök közöttük, egy pillanatra megrémülök, hogy régi életeimből mindig sikerrel átmentett hanyagságomért - a földre morzsázásért - biztosan kikapok Frusitól. De ezért Anyácska is megszidott volna, vagy a Csillagos Királylány, kik hajdani Szigetem szerető tündérei voltak. Akkor pedig neki is szabad, mert egyenrangú velük. Csak még élőbb. Mert állandóan van. Nem úgy, mint ők, akik egy nap elszárnyaltak, elsuhogtak a Szigetről. Ő ugye nem fog soha? Igyekszem is jó lenni ezért. Folyton igyekszem, de oly nehezen megy. Borzasztó nehéz egy eleve meghatározott jellem igájában élni, kibújhatatlanul benne rostokolni.

(Azonban még nem vagyok meg a mai reggelem krónikájával, hogy ezeket az órákat is emlékezésem borostyánköveibe írjam, ahonnét kiemelem most töltőtollam sötétkék, gyorsan iramló kusza vonalai segítségével a múltam, mely kikristályosodott már, és mindörökre azonos pályákon ível, bolyong majd ezután, amíg szét nem porladnak új papírbörtöne falai, ahová átmenetileg bezárom, útban teljes megsemmisülése felé.)

Vissza a reggelhez, részletesen

A nagyközértben találtam - hetek óta először - virslit. S ahogy elindultam a pénztár felé, egy nagy halom grape-fruit állított meg. A „citrancs" - mily hülye, korcs szó! - azonnal tavaly őszi, első párizsi reggeleimet idézte fel, oly korbácsoló erővel, hogy nem tudtam ellenállni emlékeimnek, és vettem két darabot. (Hatvan deka volt, tizenöt pengőforintok.) Utána elkocogtam a Mártírok útján a minőségi péküzletbe, mert a házunkban székelő közért kenyere és valamennyi péksüteménye ehetetlen, sületlen, szalonnás. (Az importlisztet szidják, importliszt azon a Magyarországon, mely helyrajzilag ma is ott van, ahol 30 éve, amikor még a világhírű exportbúza hazája volt.) Mivel magyarázzam azonban, hogy a Mártírok útján azért kiváló minőségű kenyeret tudnak sütni ugyanabból az importlisztből is? Talán ott hivatásos pékek foglalatoskodnak a sütőkemencék körül, nem úgy, mint a mienkben, gyorstalpaló tanfolyamokon átképzett suszter urak?

Vásárlásaim után nylonszatyromat lóbázva ugrándoztam majdnem (ez is a múlt egy kis töredék öröksége), és időnként megállva vezérszavakat firkantottam fel a zsebemben mindig előszeretettel tartózkodó borítékokra, újságszeletekre (szintén haladó hagyomány!), melyek még ebben a közbeszúrásban a közzéteendő elmélkedések, tűnődések anyagát képezik (az is lehet azonban, hogy átcsúsznak még egy pótfejezetbe). A Szent Anna-templom előtt bekanyarodtam a vásárcsarnokba - ebben Horatius és Szabó Dezső méltó utóda vagyok: a piaci bámészkodás, alkudozás szeretetében és élvezetében -, mert még tegnap kiszagoltam, hogy ma reggel lesz friss libaháj, ugyanis Frusika kedvében akarok járni, akinek kedvenc tápláléka újabban a libazsír, úgyszólván egyetlen reggelije, vacsorája se múlik el nélküle. (Ezt még kisütni is hajlandó, pedig háziasszonykodni különben utál.) A libaháj nem fért el a nylonszatyromban, kézben vittem tehát, mint ajándék áldozati tárgyat, melyet felajánlunk otthonunk oltárán, füstjét bemutatván az oltalmazó háziisteneknek. A lift szokás szerint nem volt lent; a házmesterné előkászálódott kócosan ajtaja mögül - különben a legnagyobb ritkaság, hogy itthon legyen. „Fent hagyták megint ezek az átkozott csaposok! Így van ez, Végh úr, ha az ember nincs állandóan a sarkukban!" „Nem szabad egyedül fölengedni őket!" „Ki az isten győzi azt, hogy mindenkivel fölmenjen?" És fölszaladt a lépcsőn, szívbetegségét meghazudtoló fürgeséggel, hogy lehozza.

Újra lemegyek

Frus a Sziget előtt söpört. „Cukrot hoztál?" „Nem, vajat sem, visszamegyek, a liftet is fent hagytam! Elfogyott a pénzem!" Frus arca egészen átszellemült a leendő libazsír láttán, már ott csillogott előtte, azt hiszem, aranyszínű csobogásban, amint majd az üvegbe önti, mielőtt megalszik, megkásásodik, és kihűlés utáni állapota is átsuhant rajta, mert önkéntelenül megnyalogatta a szája szélét, mint egy kis torkoskodásra készülő cica. Besiettem a szobámba, a francia költők közül leemeltem Laforgue összes verseinek első kötetét - Berzsenyi, Vergilius, Kosztolányi után most ő az otthoni takarékkönyvem -, kiemeltem gyér tartalék készletéből egy piros hasút, és alászálltam a lifttel. A kapuban összetalálkoztam Hankiss Katival; ő is bevásárolni indult. Elkísértem a csarnokig, kezemben a joghurtosüveggel, hogy két deci tejet is hozzak a libazsírsütéshez. „Kevesebbet nem lehet venni" - mondta Frus, lelkemre beszélve, nehogy néhány csöppet kunyeráljak.

Hankiss Katival beszélgetek

Kati panaszkodott: „Lejár a fizetéses szülési szabadság, és fizetéstelent kell kivennem. Nagyon nehezen leszünk majd, nagyon megérezzük az egy fizetést. Az is megérződik, hogy nincsen nagymama. Azok imádnak elbíbelődni, -vesződni a kis unokával. Különben a babával nincsen baj, egész nap elvan az ágyacskájában. Ma elég rossz idő van, azért azt hiszem, kicsit kirakom az erkélyre." „Kicsapják, mi?" - nevettem. „Higgye el, Gyurka, rettenetes a háziasszonyi sors. Reggel fél hétkor kelek, és este tizenegyig megállás nélkül dolgozom. Amikor tanítottam, és egyetemre jártam és főztem egyszerre, az nem vett ennyire igénybe, mint most ez az egész napos otthoni tevés-vevés. Mi van a gyerekverseivel? Minden reggel elmondom a facicásat a kis Katikánknak, és mindig mosolyog rajta." „Egyelőre semmi. Nem kötöttek rá szerződést, hiába van a Pacsajinak is komoly sikere: már el is fogyott. Se ki nem adják újra, se az újra nem kötnek szerződést. De azért engem nem lehet letörni. Most van egy nagy mun-

kám, ha azon túlleszek, minden hónapból egy hetet kizárólag meséket fogok írni." „Nagyon helyesen teszi, Gyurka. Az a baj, hogy nincsen protekciója! Az kell az egész élethez!"

Megvettem az ebédemhez és vacsorámhoz előirányzott két almát. „Csak ennyit vett?" - kérdezte Kati, akihez visszamentem, mert húsért állt sorba. „Igen, mert ha egy kilót veszek, egy csomó férgeset, puhát, romlottat is beletesz, ezt meg ki lehet cseréltetni, olyan trükkel, hogy nagyobbat vagy kisebbet akarok. Iszonyú, hogy milyen csúnyák, rosszak az idén az almák. Tegnap egy cikk is volt róla az újságban." „Biztosan messziről hozzák." „No, én rohanok haza, mert kihűl a teám, már főzte is be Márta, amikor jöttem le a közértbe." „Hát csak siessen!" A közértben vettem két deci tejet, egy kiló kristálycukrot, egynegyed port a grape-fruitomhoz, és tíz deka vajat. Pár fillér híján húsz darab forintot pengettem le értük. A lift előtt Margitkával találkoztam össze, csomagokkal megrakodva jött a Fény utcai piacról. „Odajárok, mert ott jobban lehet vásárolni, mint a Batthyány téri csarnokban. Az embernek ügyeskednie kell, hogy minél jobban kijöjjön abból a kevés pénzecskéből. Borzasztó a drágaság!" Kérek tőle egy baltát, mert délután jön a fiú, aki a pincéből feltrógerolja a fát. „Nagyon szívesen, Gyurikám, az ember segítsen egymáson, ahol tud." (S közben, számtalan esetből, visszahallásból tudom, hogy gonosz, mint egy mesebeli boszorkány. „Boszorkány" volt az első felmerülő képem, írás közben átváltoztattam vasorrú bábára, de visszajavítottam boszorkányra, mert legtöbbször első, ösztönös megfogalmazásaim a helyesek, végérvényesek, ahogy Frus is számtalan esetben figyelmeztetett, mutatott rá fordításaim variáció lehetőségeit mérlegelve.)

Reggeli közben. Beszélgetés Frussal

A tea az asztalon párolgott. „Attól félek, hogy már ki is hűlt. „Nem, éppen jó, iható. De mért borongsz?" „Mert gyűlölöm a pályámat, nem bírom az egészet. Ma abbahagynám, ha tudnám, hogy miből keressek némi pénzt. Nem bírom ezt a perifériális színészetet, az előadóművészetnek csúfolt valamit. A könyökömön jön ki. És pénz nélkül se bírom ki, nem bírom, hogy a nyakadon élek. Havi két-háromezer forint kellene, mondjuk kettőezer-ötszáz, ez csak nem sok, ennyit megérdemelnék, ha nem is vagyok eget verő tehetség! Csak azt nem tudom, mivel keressem meg, hogy ne kelljen egész álló nap hivatalban kushadnom, görbednem. Hiába tanulok szívósan, fáradhatatlanul franciául, az legfeljebb évek múlva hozhat pénzt a konyhára." „Bizony, én is évek óta panaszkodom, de most igazán nagyon rosszul állok. Semmi pluszpénzre nem számíthatok most, hogy minden kiadó kirúgott. Csak amit a rádiónál tudok keresni. És akármit csinálok, a havi rezsink háromezer forint. Fogalmam sincs róla, honnan fogom összeszedni eztán. Tudod, hogy a fordítást nem bírom idegekkel, különben is kivesző-ben lévő állatfajta." „Te csak ne panaszkodj, két filmre is van szerződésed." „A trükkfilm maximum ötezret ha hoz, a másikban meg nem hiszek, hol van nekem filmíró tehetségem? Egyáltalán semmihez nincs tehetségem, egy lukas fabatkát nem ér az életem." „Az én életem is legalább olyan kilátástalan, mint a tiéd. Te legalább tehetséges vagy. S az is bánt, amit újabban kezdek kétségbeesve észrevenni magamon, hogy nem bírom az embereket, hogy untatnak, fárasztanak." „Csak nem az én hatásom? - kérdeztem megdöbbenten. - Ne haragudj, ezt nem akartam!" „Tenélküled is idejutottam volna. Tegnap is valósággal fel voltam háborodva, hogy telefon nélkül beállítottak a kollégáim, csak azért, mert itt jártak a közelben. Hogy jövök én ahhoz, hogy felborítsák a nyugalmamat, szétdúlják az otthonomat, behamuzzák a szőnyegeimet és besározzák a padlómat?" A napi pénz odaadása következett: „Most legalább láthatod, hogy mire lehet menni napi negyven forintból. Nem lehet egyszerre egy kiló cukrot venni, mert az teljesen felborítja pénzügyeimet. Mindig csak negyedet szoktam venni.

Akkor se jut már rendesen ebédre nekem. S most nincs miből pótolnom.” „Ne haragudj, nem tudtam ezt. Egy időben hetenként kaptad a pénzt, akkor se tudtál kijönni rendesen. Az volna jó, ha elsején plusz kétszázért cukrot, teát, lisztet, mustárt, szardíniát, szalámit vásárolhatnánk, ilyen újra és újra felmerülő, a verklihez szükséges alapélelmiszer-anyagokat. De honnan teremtsek elő ennyi pénzt?”

Megzsírozzuk az ajtókat

Reggeli után megzsíroztuk az ajtókat. „Veszek majd gépolajat, az biztosan jobb.” „Mért költenéd ilyen marhaságokra a pénzed? Jó a zsír is.” Frusi azt mondta: „Az ajtókat ki kell emelni. Apu is így szokta.” Én: „Nem, baltát kell alácsúsztatni, komoly mesterektől lestem el hajdanán, legalábbis így maradt meg bennem.” De félóráig vacakoltam a baltával, mert a zsanérokhoz akartam becsúsztatni a baltát, s ott nem szaladt rá az ajtó. „Látod, Apunak van igaza mégis!” Ekkor azonban már az ajtó szélén kísérleteztem, ezúttal sikerrel. „No, milyen tanítvány vagyok? A régi mesterek nemes utóda!” „Pompás!” - hízelkedett Frus, és elkezdte zsírozni a forgókat. Ott álltam mellette, mint egy kisinas a mestere mellett, a szájából kivettem a cigarettát, majd egy-egy slukkra visszatettem, egy pillanatra vágyat érezve arra, hogy én is szippantsak belőle, amit már tizenegy éve nem tettem, hősiesen állva ellen azóta is annyi, de annyi kísértésnek. Röhögve játszottuk egy darabig a mestert és kis inasát. Közben az órámra néztem, tíz óra volt, tegnap már ilyenkor javában dolgoztam. Egy röpke, játékos csókot leheltem búcsúzóul Frusi orrára, hogy átmenve szobámba, visszamerüljek múltamba, felverjem, élettel töltsem meg alvó árnyait, hogy a bennem már régen végbement kristályozódás folyamatát most írásba is át próbáljam menteni - amikor megszólalt a telefon. Csermák Tibi volt, a rajzfilmrendező, Ágnesnek, második feleségemnek második férje, akivel rajzfilmet próbálok majd együtt írni, hogy valami új élethez kezdjek, új megélhetési lehetőségeket kutassak fel magamnak, ha már az irodalomból száműzettem immár véglegesen. Pénteken ki kell majd szaladnom hozzá, néhány még nem látott rajzfilmet megnézni, hogy tisztába jöhessek a rajzfilm itteni, mai állásával és új lehetőségeivel.

Mi is a célkitűzésem? Rövid vázlat

Ez a fejezet - ahogyan be is ígértem - mai környezetrajzomon kívül a „világban elfoglalt helyem”-ről, jelenemmel és jövőmmel kapcsolatos „problémáim”-ról és jelen „vallomások céljá”-ról is akart szólani, de túlnőtt az eredeti elképzelésemen, s nem is bántam meg. Talán ez emlékezések olvasója is megbocsát, ha egy villanatra azt is bemutatom, hogy mily téglákból épül jelenem, egyben jelezve, hogy mégis mennyi szál köti össze jelenemet egyetlen napomon is, a múlttal és jövőmmel egyaránt, mily sok láthatatlan és megszámlálhatatlan apró huzal most is, akár csak elmúlt életeim minden évében, hónapjában, minden órájában és percében. Részben ez is a célom - bár ezt még egyetlen kitérő fejezetben bővebben kifejtem. Egy *hangulati, érzelmi életrajz* megírásának szükségességét érzem, az eddigi, jobbára tárgyi és értelmi életrajzok után. Mert nem egy író *éducation sentimental*-ját akarom adni - ahogy a *Mostoha éveim* kritikusainak egy része hitte tévesen -, hanem *egy ember*, mindegy, milyen ember életének érzelmi, hangulati tájait szeretném bemutatni a huszadik század második harmadából. Azt hiszem, ezzel a célkitűzéssel sokkal inkább kapcsolódik e korban - s egyáltalán bármilyen korban - élt emberek életrajzához, mintha nagyképűen csupán egy író műhelyvallomásait akarnám beadni az olvasónak. Lehet, hogy periferikus, csak „pályaszéli”

író voltam, de mint ember, igazán és őszintén éltem, sokat megéltem, sokat átéltem, sokat szenvedtem. Lehet, hogy nem voltam „nagy és kiváló”, csak „átlagember”, de akkor ezzel hasonlíthatatlanul közelebb álltam a mindenkorokban élt köznapi emberekhez, sokkal közelebb, mint Goethe, Szent Ágoston vagy Rousseau - hogy csak néhány nagy gyónó, vallomásszerző nevét említsem itt futólag.

Hogyan írom Emlékirataimnak ezen kötetét?

S ha már így kitérültem, azt is elmondom, összehasonlítási alapul a múlthoz, régi munkamódszereimhez, hogy e reggeli felrázó, ébresztő séták után - melyeken, mint ma is, millió apró, de nem teljesen közömbös, nem teljesen elhanyagolható benyomás ér az élet teljességigényét, vágyát illetően -, fél tíz, tíz órakor szoktam nekiülni, helyesebben nekifeküdni a munkának. Kétórás szakaszokban dolgozom, egy-egy félórát pihenve csupán, ami alatt görcsöt kapott csuklómat tornáztatom, egyengetem. Ezzel a „diktálásos módszerrel” - hiszen az anyag már vagy tíz éve kész bennem, szinte tökéletesen elrendezve, lelki kartotékfiókokba csoportosítva, zárva, pusztán a megfogalmazás folyamatosságával kell törődnöm (ez a munka pedig hasonlatos bennem a pókéhoz, egy felvetett szón elindulva ereszkedem alá képzeletem egéből tintám fonalán az előre megszámozott lapok mezőire - ezzel a diktálásos módszerrel napi harminc flekket, kutyanyelvet bolhászok össze, kordába szorított, a régiekhez hasonló nagyságú betűimmel, ami körülbelül napi tizenkét-tizenöt nyomtatott oldalnak felel meg, s ha nem jön közbe semmi egészségzűr (lám, a múltból fel-felrémlő, máig is meglévő hipochondriám! csak nem iszkol el, nem száműződik újabb életemből sem a piszok!), harminc-negyven munkanap alatt (egy munkanap határai írás) megleszek emlékezéseim második kötetével.

Alapvető különbség a Napló és az Önéletrajz, az Önéletírás között

Ezt a közbevetett fejezetet azért se bánom, többek között, mert rámutat arra, élénk, lemérhető példák során, hogy mennyire más a Napló műfaja (amit szintén előszeretettel művelek), és mennyire más az Emlékiraté, milyen sűrítések szükségesek, hogy egy élet vázát megteremtse az ember, a hangulatoknak micsoda tömörítése, kavargó megvillantása! S hogy mily csínján kell bánni a sokszor jellemző, de mégis oly könnyen terjengőssé válható beszélgetésekkel is! A Napló mindig jellemzőbb, kis igazságokkal telelévőbb, mint az Önéletrajz, de korántsem olyan átfogó. A Napló csak a részleteket tükrözheti, az Önéletrajz csak a nagy, fontos eseményeket, amiket egy Naplóba szinte be sem lehet írni, mert csak évek, évtizedek távolából lehet megállapítani, hogy mi volt átformáló és döntő hatással egy emberre, még akkor is, ha csupán csip-csup emléknek, „élmény”-nek látszik is valami a más szemében. Ha valaki egyszer párhuzamosan elolvasná a naplómat és az életrajzomat, az életrajzomat olyannak találná, mint egy Budapestről készült légi felvételt, s naplómat pedig, mint ennek a madártávlatból készült fényképnek ezerszeres nagyítás alatt vizsgált, erősen megnövesztett, szemközeibe hozott, különben elmosódó, egybeolvadó, homályos részleteit.

A többit - az itt el nem mondottakat - majd az újabb kitérő fejezetben foglalom össze.

1969. december 5-24.

ÚJ ŐSZ, ÚJ ÉLET

„A férfi apja a gyermek”

Első (tulajdonképpen pályakezdésem előtti) évemet igyekeztem minél szélesebben vázolni, újraélni, megpróbáltam érzékeltetni a kort, környezeteimet, hangulataimat, hogy milyen emberek hatottak rám, miféle gondolatokkal, ösztönzésekkel, tettekkel, milyen csírák, lehetőségek voltak bennem akkoriban, hogy később kifejlődjenek vagy épp ellenkezőleg, elsorvadjanak. Korlátok közé szorítások nélkül hömpölyögtem, valami parttalan szabadságban, mely jó is volt, rossz is; gomolygó, alaktalan, pillanatonként, minden szélfuvallatra érzékeny, megingó, imbolygó köd- és páratömeg volt későn nyiladozó, bontakozó értelmi, érzelmi és szexuális világom. Külső erők kellettek, felsőbb hatalmak, hogy palackba kényszerítsenek, hogy úgy-ahogy elnyerjem belső alakomat, azt, akiből a maivá fejlődtem, ha ugyan nálam erősen kimutatható változásokról, fejlődésekről egyáltalán szó lehet. Már ebben a nagy homályos-fényes, árnyas-napsütéses ködkorszakomban is majdnem adva volt összes emberiírói jó tulajdonságom, erényem, valamennyi rigolyámmal, nehezékemmel, hátrányommal egyetemben, amit aztán az elkövetkező évek végérvényesen kibontottak, kibontakoztattak belőlem. „A férfi apja a gyermek” - fogalmazta meg zseniálisan Wordsworth -, s ezek szerint ennek (az előbbiekben vázolt) világfájdalmas, fantáziadús, fellengős kamasznak vagyok a törvényes leszármazottja. Egy pillanatra most fiúi tisztelettel és szeretettel emelem meg előtte a kalapom, mert határozatlanságában is határozott, cél nélküliségében is céltudatos volt, és sokszor bátrabb is - véleményeiben, emberi kapcsolataiban -, mint fia és szellemi örököse, hagyatékának gondozója, eszméinek, elképzeléseinek megvalósítója, végrehajtója, ennek az áradó emlékezésnek szorgalmas és alázatos papírra vetője.

„Önéletírásomról és írás közben alkalmazott módszereimről”

Természetesen - a lehetőségekhez képest - rengeteget szelektáltam, millió dologról, apró eseményről, emberről nem számoltam be, mert akkor végeláthatatlan monstrummá duzzadna ez, az *Önéletírás*, Jules Romainst, Galsworthyt, Martin du Gard-t lepipáló hömpölygő regényfolyammá - azt pedig úgysem olvasná el ember e földön. Az élet naponta ismétlődő rengeteg üresjáratát a későbbiekben csak egy-egy rövid kis esszében sűrítem össze, tömörítve, egy-egy korszakra jellemzően, mert ahogy változtak életeim, üresjáratai is úgy alakultak át meg át, amik esetleg jellemzők voltak egy ciklusomra, azoknak a másikokban már nyomuk sem volt, vagy éppen ellenkezőleg. Mert ha az életet egy szimfóniához próbálom hasonlítani: egy-egy alapmotívuma rengetegszer előjön, szinte ugyanúgy, azonosan, minden változtatás nélkül, s ennek érzékeltetéséhez elegendő lesz, azt hiszem, évenként vagy még inkább: korszakaimként néhány naplószerűen emlékezetembe bevésett oldal a múltból. Az egy-egy arcélet felvillantó tárgyi elemek, apró történések mellett a környezetrajzokra ügyeltem (helyesebben próbáltam ügyelni), a hangulati, érzelmi elemekre, mert pusztán tárgyi történéseket, eseményeket egymás mellé zsúfoló életrajzot, úgy gondolom, már eleget írtak a világirodalomban, s különben is, minden jobb regényben, izgalmasabb, kalandosabb elbeszélésben megtalálhatók. Természetesen ezeket sem szándékozom mellőzni, csak éppen igyekszem jó koktélt csinálni a kettőből, lehetőleg szeretném minél jobban eltalálni a keverési arányukat. És még arra törekszem, hogy egy élet érzelmi és hangulati összefüggéseit is megrajzoljam, az

arcélekkel és eseményekkel kapcsolatban - talán ez az egyetlen többlet, amit a lírikusból lett prózaíró adhat; amivel többre vállalkozhat a született epikus regényírónál. Költő koromból szerencsére megmaradt bennem a hangulatteremtés és újjáélés tudománya és adománya - s ráadásul mindaz, ami történt velem testben vagy lélekben, múlhatatlanul rakódott le belém, mint egy kőzetbe. S különben is, már régóta az a véleményem, hogy az „alanyi prózaírók" sok mindenben többet tehetnek a még mindig rengeteg fehér folttal, terra incognitával rendelkező emberi lélek feltárásában, fel- és letérképezésében; nagyobb önismeretre szoríthatják, mint a csak jókedvűen mesélgető, anekdotázó, mulattató vagy nevelő, világmegváltó szándékú „valódi regényírók". S tulajdonképpen a költő „korlátaiból", „síneiből" is ezért kellett kitörnöm-kilépnem, mert a költészet sokszor bilincsbe veri - a ritmus és a rím béklyóiba - művelője kezét, és még többször lakatot rak a szájára, még ha oly vonzó, kecses is ez a zár. Egy lelket és annak tájait, tárnáit, buktatóit nem lehet mindig frappáns megfogalmazású, jól összecsendülő jambusokkal, elegáns rímelhelyezésekkel érzékeltetni - ez csak a legnagyobbaknak sikerül olykor-olykor, egy-egy pillanatra és villanatra -, a pontos, kőbe vésett-faragott megállapítások, végérvényes „telitalálatok" mellett, azt hiszem, szükség van a költői próza kitárulkozó fecsegési lehetőségeire is, hogy bizonyos, egy célzással és dörrenéssel le nem teríthető vadakat a szavak egyre szűkíthető hálójával igyekezzen körülkeríteni, minél szorosabbra fogni, hogy azután egy későbbi szerencsésebb kezű vadásznak majd szintén sikerülhessen elejtenie egyetlen lövéssel.

Néhány szó hármasiker-világomról

Bennem például a képzelet ereje, játéka akkora, hogy intenzitásban nem tudok különbséget tenni élményvilágom három ága közt. Egy hőfokon maradnak bennem meg a valóság átélt történései, fantáziám éber álmai - s mindezekkel édesegytestvérek ébrenléti képzelgéseim játékainak folytatódásai az álmokban. Az emlékezés valószerűsége nemegyszer összetéveszteti bennem e hármasiker-világot. Hogy egy példával illusztráljam mindezt: egy álombeli csók, ölelés emléke éppolyan kitapintható, kézzel foghatóan plasztikus, színekkel, illatokkal fűszerezett érzékelhetősége miatt kavargó mélyeimben, mint az, amit behunyt szemmel, ébren álmodtam át, vagy amit az imént kaptam Frusitól a számra. Mindhárom csók egyformán ég az ajkamon, egyformán kiszárítja a torkom, és egyforma hevüléssel vagy megnyugvással tölti el énem. Ennek a velem született képességének a segítségével tudtam átélni bármikor, autóbuszokban, villamosokban, két megálló között viharos szerelmeket, szenvedélyeket a mellettem vagy velem szemben ülő lányokkal, asszonyokkal; ezzel a képességemmel tudtam két versből jobban átélni, érzékelni egy költőt, mint sokszor összes versei hatszáz vagy ezer oldalából, s emiatt tudtam, ha akartam, valósággal átlényegülni egy-egy ilyen kedvenc költőmmé a sugallat pillanataiban, hogy nem őket utánzó, de az ő hangulatukat, kézjegyüket, stílussajátságaikat magukon viselő verseket csiholjak ki magamból.

Minderre azért próbáltam most kitérni így, egy kicsit részletesebben, mert magamra eszmélésem pillanatától az egész életem ilyen hármas, de egyszintű világban játszódott le: valóság, ábránd és álom egybefonódó térségében. Sokszor egy utcán véletlenül rám tévedt szempár emlékéből otthon valóságos lovagregényt szőttem magam s a megpillantott, lobogómra hímzett Hölgy köré - ami aztán éjjel álmomban is folytatódott, s boldog egyesülésben oldódott fel, mely már nem volt korántsem olyan szívdobogtató, riasztó, kellemetlenül hideg, nyirkos, mint első találkozásom a nagy fátylak közt jelentkező, csak félig érzékelt, észlelt szerelmi mámorral. Hogy Zsuzsát Dunaalmáson nem kaptam meg a valóságban, megkaptam képzeletben és álomban, s ha egy eszményi névsort kellene valahol feljegyeznem elmúlt

kalandjaimról, átélt és álmodott szeretőimről, őfelsége, a csodálatos Érc-hölgy után a második helyen biztosan ő szerepelne. (Mert Madelon-korszakomban, ahogy ezt már említettem, még teljesen serdületlenül jártam-keltem, fizikailag éretlenül, a világban.)

Azonban a Zsuzsára való emlékezés is csak néhány napig tartott. Az új események, az új környezetek előidézte hangulatváltozások rövidesen szinte meg nem történtté tették körülötte koslató, szimatolgató, csaholós, kölyökkutyaként lábatlankodó-sündörgő három hetemet. Egyik pillanatról a másikra kilúgozódott az életemből, de nem az emlékeimből. Az új benyomások, élmények rálökték arra a szemétdombra, mely valóságos hegylánccá gyűlt fel évtizedek alatt, s ő is az irdatlan Romváros egyik jeltelen, névtelen halottja lett, és száműződött akaratlanul egy lélek panteonjából. (Mert nemcsak a nemzeteknek, minden léleknek megvan a maga panteonja - a szerencsésebbeknek külön székesegyházuk is van az Isten és a szentek számára -, s mindenki ebben a panteonban őrzi élete bálványait, torzóit, különb-különb alakjait. Csak bennem az állandó földcsuszamlások és földrengések, viharok miatt ez a csodásnak szánt Mauzóleum felépületlenül eleve romba dőlt, azonban Romvárosom egymásra hullt, betemetődött törmelékei alatt és között én is híven őrzöm valamennyit, ameddig élek.)

Az első napok Szent István után

Amikor Szent István után hazaérkeztem Dunaalmásról, néhány hétig fent laktam Hegedűs Zolinál a Minerva utcában, mert Elemér valahol nyaralt, vagy éppen népmesegyűjtő körúton volt talán. Az Akácfa utcában fizettem még az ágybérletet, hiszen oda voltam bejelentve, de csak nagy ritkán töltöttem otthon az éjszakát. Kárász néniék teljesen megsemmisültek, elporladtak bennem; az ott tapasztalt élet, az a parányi világ elveszítette számomra a jelentőségét, túlnőttem az egészen, s ezért gátlástalanul túl is léptem rajtuk néhány hét múlva, akárcsak egy évvel azelőtt nevelőanyámékon.

Hazaérkezésem után haladéktalanul elmentem a főkapitányságra, hogy megszerezzem az útlevelet. Zolival már ki is tűztük utazásunk végleges, visszavonhatatlan dátumát, szeptember tizenötödikét. A Gellérthegyről az Erzsébet-hídon jöttem át, melyet úgy kedveltem; első meglátásától, első megpillantásától valósággal „holtszerelmes” voltam belé (mert rajongásaimat barátaimról, ismert hölgyekről át tudtam könnyűszerrel helyezni hegyekre, hidakra, városokra is, nem szólva könyvekről, régen élt életekről, elporladt asszonyokról, könyvekbe mentett, megírt fiatal lányokról), a karcsú, királynői Erzsébet-hídon ballagtam át - mely sárgán lebegett, mint egy kiterjesztett szárnyú, óriási lepke a Duna tükre fölött, hogy ne is csak egy híd legyen, hanem egyszerre kettő, hogy ikermását is csodáljam, ne csak a valódit -, lassan, komótosan cammogtam át éppen Pestre, élvezve a híd minden csöpp porcikáját, aszfaltjának tapasztó, szívó melegét, amikor szembetalálkoztam Guxával, a Tavaszmező utcából hajdan a Ferenc körútra menetrendszerű pontossággal közlekedő volt osztálytársammal, akit az érettségi óta eltelt egy év alatt egyszer sem láttam. Amikor megmondtam neki, hová megyek, azt mondta, ő is velem jön.

- Itt nem lehet élni - jelentettem ki -, elmegyek friss levegőt szívni Párizsba. Nem bírom ezt a poshadt, fülledt életet, ezt a reménytelenséget, ezt a jövő nélküliséget. Ennek az országnak nem kellünk, akivel csak találkoztam az osztálytársaink közül, mind teng-leng, se állása, se pénze, a legtöbbet az egyetemre se vették fel; az egyiknek nem telik miből, a másik meg zsidó, hát nekem ebből elegem volt. Inkább cipőpucoló leszek Franciaországban vagy az Egyesült Államokban, nem akarok itt megdögleni mint szellemi szükségmunkás, mint ádobos, ahogy ily szépen hangzó, furcsa szóval rövidítik, becézik az állástalan diplomásokat.

- Igazad van, öreg fiú, én sem tudtam elhelyezkedni. Az apámnak meg nem megy olyan jól, hogy egyetemre járasson. Ott van még az öcsém, Aladár is, azt is ki kell taníttatnia. Abból a kis szabóságból többre nem telik. Jó, ha ő is le tud érettségizni.

Az Erzsébet-hídról leereszkedtünk a lépcsőkön, a Belvárosi templom oldalában, a rakpartra. Ott húztunk végig a Duna mellett, a Lánchídig. A pesti hídfőjénél éppen építkeztek. Leheveredtünk egy kavicshalomra, erőgyűjtés céljából, az árnyékba. A jövőnkről szőttünk színes álmokat. Én elmondtam, hogy költő leszek, s talán drámaíró is, ha már nem lettem színész, mert nem volt elég tehetség bennem hozzá. És beszámoltam Guxának a Gaál Béla-féle Filmiskola körüli eléggé lehangoló élményeimről.

- Én a politikához vonzódom. Azt hiszem, mégiscsak diktátor leszek. Jól jegyezd meg ezt a nevet, hogy Guxa (ez volt a gúnyneve a suliban), mert ezen a néven lépek fel egy nap a történelem színpadára! S kitörölhetetlenül vésem fel nevemet a világtörténelem egére, mint egy Julius Caesar, mint egy Napóleon, mint egy Hitler! Csak azt nem tudom még, hogy hol. Talán Kínába megyek, talán Afrikába, talán Dél-Amerikába. Angolul már mindenesetre megtanultam, sőt egy regényt is írtam eme nyelven, hogy gyakoroljam magam az összes lehetséges igeidőkben, s hogy ráadásul ne tudja senki elolvasni otthon. Mert az apám mindig kutat a holmijaim között, és szimatol utánam, ha kihúzom a lábomat hazulról. Nem szeretem, hogy mindenbe beleüti az orrát. Most még elkísérlek a Főkapitányságig, öreg fiú, és megyek a Párizsi Nagyáruházba. Csináltatok két útlevélképet. Holnap majd láttamoztatom az őrszobán, és aztán beadom én is, s akkor *alea jacta est*.

A Főkapitányság épületében

Dobogó szívvel léptem be a Főkapitányság Vigyázó Ferenc utcai épületébe. A rendőröket, az elvont, láthatatlan, absztrakt Hatalom látható és mindenütt jelenlévő megbízottait, buzgó, sőt egyenesen túlbuzgó végrehajtó közegeit valahogy soha nem szerettem, okkal, ok nélkül, de mindig féltem, viszolyogtam tőlük, egyenruha-fóbiám volt kiskoromtól: kevesebbnek éreztem magamat egy pöffeszkedő mellű, nagy bajszos zsaru előtt, mint ő érezhette magát a Főméltóságú Úr, vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzó úr, a tenger nélküli tengernagy úr őfőméltósága mellett. Fizetett ellenségnek éreztem őket, a rosszindulat lerítt az arcukról, ahogy barátaimmal, a koldusokkal bántak szemem láttára, vagy ahogy a híradókon megfigyelhettem, amint egy-egy tüntető tömeget, nagyobb csoportosulást lovakról kardlappal vertek szét - de moziélményeim alapján ugyanez volt a véleményem a világ összes rendőrségéről, a New York-iról éppúgy, mint a rómairól, a párizsiról, a berliniről vagy a bécsiről; a Buenos Aires-iről, a sydneyiről vagy a bombayiról. Nem követtem el semmit, semmi vétkem nem volt, amiért megbüntethettek, börtönbe zárhattak volna (ha csak ezek a gondolataim nem voltak olyanok a Hatalmasokról és farkcsóváló, szolgálatkész, hű ebeikről), de hát a gondolatfényképezést szerencsére még nem találták fel - azonban ezt a kellemetlen, rossz érzést nem tudtam elhessegetni magamtól soha, már akkor sem.

Bent illedelmesen vártam a soromra, kezemben az őrszobán láttamozott két igazolványképpel és az anyakönyvi kivonatommal, mint egyetlen okmányommal, ami létemet volt hivatott bizonyítani, cingár, elhihetetlen testi valómat alátámasztva némi pecséttel.

Az illetékes rendőr-tisztviselő, akinek átadtam mindezeket, jelezve, hogy Franciaországba szeretnék útlevelet, gondosan belemélyedt anyakönyvi kivonatomba, és hirtelenül felemelve fejét, közölte velem:

- Maga nem magyar állampolgár! - és már húzta is alá vastag, piros színessel a megjegyzés rovatom egy passzusát.

- Én? - kérdeztem csodálkozva. S még egyszer: - Én? Hiszen itt születtem!

- Akkor sem az!

- De hát az anyanyelvem is magyar!

- Ettől függetlenül maga csehszlovák állampolgár, vagy legjobb esetben hontalan.

- De miért? Tessék mondani!

- Mert édesanyja, Kovalcze Anna Zabrehben született, Morvaországban. 19-ben még osztrák állampolgár volt, most csehszlovák, mert Morvaország Csehszlovákiához tartozik. Ezt nem tudja az édesanyja? Nincsen lakhatási engedélye a KEOK-tól?

- Az édesanyám huszonnégyben meghalt - válaszoltam csöndesen. - És tetszik látni, a megjegyzés rovatban az is ott van - érveltem -, hogy Végh György 35 éves ref. magánzó a gyermekének elismert!

- Attól maga még jogilag nem magyar állampolgár! Egyet tehetek, kap egy kivándorló útlevelet, azzal azonban nem tud visszajönni. Illetve ha fél éven belül hazatér...

- Köszönöm, az is jó lesz!

- Akkor az egész világra szóló kivándorló útlevelet kap. Arra azonban figyelmeztetem, hogy elég nehéz vízumot szerezni ilyenre. De hát kísérelje csak meg. Viszont ha nem utazna el, mielőbb rendezze az állampolgárságát, mert könnyen kitoloncolhatják Magyarországról!

Negyvennyolc óra múlva egy öt világrészre szóló kivándorló útlevél boldog tulajdonosa lettem; „excepté La Turquie, L'Espagne et URSS", azaz Törökország, Spanyolország és a Szovjetunió kivételével a szélrózsa bármely irányába mehettem szerencsét próbálni, elébe menve a Sorsnak.

Előkészületek a Nagy Útra

Hegedűs Zoli is megszerezte közben az útlevelét. Az időpont kicsit módosult; úgy volt, hogy szeptember végén, október elején indulunk, addig el kell intéznünk a pénzátutalásokat. Nekem amit apáméktól kapok, Zolinak pedig amivel mostohaapja fogja segíteni a párizsi tartózkodásunk alatt, ahol is természetesen együtt fogunk lakni.

Az Akácfa utcába, Kárász néniékhez már csak ritkán mentem haza, többnyire fent aludtam Hegedűs Zolinál a hegyen, de azért szorgalmasan fizettem a lakbért, hogy legyen bejelentett lakásom. Úgy számítottam, hogy azt a hónapot vagy másfelet kihúzom ott, amíg el nem indulunk, hogy kikössünk, talán végleg, talán örökre Párizsban, a Gare de L'Esten, ami - Adyn átszűrve - már nekem is szinte saját élményem volt, csak éppen fordítva, nekem az érkezésé, nem a távozásé, mint Adynak.

Közben Jankovich Ferencet is fölkerestem, aki megígérte legutolsó találkozásunkkor, hogy ellát néhány ajánló névjeggyel párizsi ismerőseihez, akik első napjainkban biztosan segítségünkre lesznek. Molnos-Müller Lipótnak ajánlott figyelmébe legfőképpen, a Párizsi Magyar Intézet igazgatójának, viszonylag meleg sorokkal. Számba vettem „vagyonomat" is - pontosan egy bőröndöt töltött meg: csak egy váltás fehérneműm volt azonkívül, amit magamon viseltem; volt egy rossz kék pulóverem, egy fekete, nevelőanyámtól érettségire kapott ruhám; ez

volt az ünneplőm; amit Lelkes, a franciatanárom adott, már rojtosodni kezdett erősen, és fakulni az állandó erős igénybevételtől és a gondatlan ledobálástól. Hiába oktatott, szekált Kalász néni is; hogy „Meghúzzuk ám a Gyurika fülét, ha nem lesz rendes!" - képtelen voltam, minden igyekezetem ellenére, rendesen lerakni a szék karfájára, mint Kárász bácsi, vagy pláne fogasra akasztani, pedánsan megigazítva, kikefélve, mint Kovács úr. A bőröndöm, mely apámé volt valamikor, legalábbis nevelőanyám állítása szerint, a többi holmimat is magába foglalta, könnyűszerrel, hatalmas bendőjébe: a Franklin Társulat bibliapapíros Aranyát, Kosztolányi *Összegyűjtött költeményei* két kötetét, Tóth Árpád *Összes versei*-t és *Örök virágai*-t, a *Modern Költők*-et, Musset-met és két olasz nyelvkönyvemet, amikkel bővültem, gazdagodtam az elmúlt év alatt, ennyit szereztem a Sauvageot Francia-Magyar nagy szótáram mellé azóta, mióta eljöttem nevelőanyámtól, nagy bizakodva, hogy új életet kezdjek, hogy „nagy ember" legyek, hogy egy várost, egy országot, egy világot a lábaim elé kényszerítsek a porba.

Az első év mérlege

Azért nem volt olyan nagyon rossz a mérlegem az elmúlt évről. Ha igénytelenül is, de éltem, megéltem, elvegetáltam, s a magam ura voltam, a magam gazdája, egyetlen felelőse az életemnek, a sorsomnak. Senki nem szólt különösebben bele, hogy mit csinálok, nagy-nagy szabadság jutott osztályrészemül, valami csodálatos, felelőtlen függetlenség, amivel soha vissza nem éltem; ha testi tisztaságom hagyott is némi kivetnivalókat maga után (nem voltam változatlanul a mosdás, a fürdés lelkes művelője, a nevelőanyámnál szerzett borzalmas tapasztalatokat nem tudtam kiheverni egyhamar - Kárász néni néha elcsípett kissé ápolatlan, retkes lábakkal, és bezavart a fürdőszobába, hogy megcsutakol máskor, ha a lábam még egyszer ilyen lesz); testileg kimerítettem az elhanyagoltság fogalmát, de a lelkem tisztább lett, szárnyalóbb, magasabb, magasztosabb célokra vágyóbb, mint egy évvel előbb, a Költészet Temploma - ahogy előszeretettel becéztem magamban az irodalmat, magamat is a Múzsák Leendő Papjának híve, mint Tóth Árpádot -, a Költészet Temploma mégiscsak magasabb rendű épület volt a „világot jelentő deszkák"-nál vagy „lepedők"-nél, amire egy évvel azelőtt vágytam; s nemcsak lelkileg lettem tisztább, de erkölcsileg sem süllyedtem a posványba, ahogy Takács Andor, a latintanárom jósolta, az önképzőköri pályázatra beadott magzatelhajtásos novellám után, melyet két tucat versemmel szintén a bőröndömbe süllyesztettem, a latin érettségi bizonyítvány és anyakönyvi kivonatom mellé; „tiszta férfiúságom" nem hervadt el sem az utcalányok ölében, sem a kezemben, sem az állandó le-leszólító éltesebb férfiak markában, akik pénzzel próbáltak megkísérteni, tíz-húsz pengőket lebegtetve meg előttem, ha velük megyek egy „meleg" pásztorórára - pedig hát igazán nem mondhatom, hogy felvetett a pénz, de krisztusi jellemem volt bizonyos dolgokban már akkor is, biztosan álltam ellent a kísértéseknek és megkísértetéseknek, mert valami eszményi, éteri tisztaság vonzott a magasba, fel-fel, a fény, a nap felé, melyet szinte istenként imádtam, pogány, hitetlen hitemmel, a Megfoghatatlan Isten helyett.

Nem volt rossz az elmúlt évem mérlege, amit augusztus harmincegyedikén, tizenkilencedik születésnapom reggelén az ágyban felállítottam képzeletben: bővültem földi vagyonokban, megsokszorozódtam élményekben, valami, az eddiginél határozottabb életcél tűződött elém, s ami talán a legfontosabb volt, sokkal kevésbé voltam egyedül, mint akár egy évvel előbb is, hiszen volt jó pár kedves ismerősöm, és volt egy barátom, nagy *B*-vel, amire oly régen vágytam, Ceglédbercel, a Gyenes Feri óta vagy talán még régebben, öröktől fogva, igen, volt egy

Barátom, Hegedűs Zoli, és talán már nemsoká lesz egy Szerelmem is, majd kint, pár hét múlva, a csupa nagybetűs PÁRIZSOM-ban.

S ha új életcélomat, az irodalmat néztem, legutolsó kísérletem, amit dunaalmási pihenésem után írtam, a *Csillag-lesen*, már megint egy lépés volt előre - Hegedűs Zoli szerint is - minden hibájával, ritmus- és képbizonytalanságával, zavarával egyetemben, a Költészet felé.

Egy újabb vers: a Csillag-lesen

Sajnos, csak töredékesen maradt meg, de így is jellemzően, ugyanis egy későbbi „színes dallamom”-ba, prózaköltményembe átépítettem felhasználható, ügyesebb sorait - s most onnan vagyok kénytelen szétbontani - mert az eredetijét ennek is szintén megsemmisítettem - nagyjából akkori alakjára, szavai sorrendjére. (Természetesen csak megközelítőleg sikerülhet.)

Messze van a még mindig hibátlanságtól, az eredetiségtől, de egy-egy szókapcsolását, felvillanó képét ma sem tartom rossznak, hang- és lélegzetvételében és általában felépítésében, sejtelmességében, lebegésében a kozmikusság, az irracionális felé több, s talán érettebb is, mélyebb is a tavasszal írottaknál:

CSILLAG-LESEN

Már a sötétlő égen izzik a nap
s a félhomályban elszunnyad a rét.
Fáradt szellő üdíti fel az alélt
nádast, hol lomha békák kuruttyolnak.

A tó partján bolyongani nem merek,
mert félek, hogy békára tapos lábam
és elmerülök a posványban - - - -
- -

Elkerülöm hát messzire a tópartot
- - - - - - - - - - - - - - - éjben, (?)
hiszen kószálhatok más vidéken -
és csöndesebb tájak felé tartok.

Akár a mezőre, akár a rétre
megyek, az alkony hűvösen fogad.
Egy-egy napsugár rámtéved, elvétve,
aztán megdörren az ég, lehanyatlik a nap,

és föltűnik az égi fogat,
- - - - - - - - a Göncölszekér,
a Tejút csak úgy porzik a kerekei alatt,
dus hajamba harap a szél

és az ég úgy villog, mint az acél.
Ellepik a csillag-seregek.
- - - - - - - - - - - - - - - -
- - - - - - - - - - - - - - - - - -

Be jó így magányosan, így egyedül
a hűs fűben elnyúlni kéjesen.
Tespedt testem a harmattól felüdül
és mint vadász a vadat, úgy lesem

hanyattfekve az égboltnak csodáit,
melyek megújulnak ott fent, naponta.
- - - - - - - - - - - áhít
és melyek színesebbek lesznek, akár a régi monda.

A régi monda száll apáról gyermekére,
rám is szállott, hogy egy ősöm, van már talán ezeréve,
csillagot lesett. - - - - - - -
- - - - - - - - - - - - - - - - - -

Hát kimegyek néha, tavaszi éjeken,
elnyúlok a hűs fűben kéjesen,
- - - - - - - - - - - lesem, merengve,
hogy egy csillag lehull majd bus szemembe...

Egy délelőtt ifjú Ambrózy Ágostonnál

Augusztus utolsó napjaiban felkerestük Ambrózy Ágostont, azaz pontosabban ifjú Ambrózy Ágostont, a Budafoki úton lévő lakásukban. Ifjú volt nemcsak koránál fogva, nálam öt évvel idősebb -, de irodalmilag is így lenyomtatva, mert édesapja is foglalkozott hivatali teendői mellett írással, irodalomféleséggel, Voltaire-ről és a tokaji borról írt egy tanulmányt, ha jól emlékszem, és más ilyennemű cikkeket. Hegedűs Zoli már volt nála, amíg én Dunaalmáson voltam, úgyhogy csak nekem volt újdonság minden ott a környezetében. Büszkén mutatta megjelent verseit; édesapja minden egyes folyóiratot, napilapot beköttetett, amelyben a család valamelyik tagjának neve lenyomtatódott, olyan volt, mint egy nagyalakú irodalmi növénygyűjtemény. Ha írtak róluk, akkor is, minden lap, ahol csak a nevük nyomtatásban leíródott, ott sorakozott egymás mellett, színes ceruzával feltűnően aláhúzva. Így például Guszti rádiószereplése is, a rádióműsorban megjelölve. (Rosszmájúságomban odáig mentem el, hogy még azt is feltételeztem később, hogy ilyen alkalmakkor biztosan valamennyi napilap rádiómellékletét is megvették és beköttették, mert hisz Guszti neve mindegyikben ott szerepelt azon a héten. Persze csak feltételeztem; jó volt játszani ezzel a kis torzítással, hiszen még jellemzőbbé nőtt így emlékezetemben.) Nem tetszett túlzottan az önimádatnak ez a mások által is látható, kézzelfogható megnyilvánulása, azért jegyeztem meg ennyire, azért ivódott így belém. Kicsinyes, majdnem sekélyes hiúságnak tartottam mindent, pedig fogalmam sem volt, hogy nem így kell-e ezt csinálni, hogy nem így csinálta-e Kosztolányi vagy Tóth Árpád, esetleg József Attila is vagy mondjuk Babits - nem tudtam erről semmit, csak azt éreztem, hogy ezt én nem fogom csinálni, erre én nem leszek képes, már csak alkatomnál fogva sem, ha egyáltalán megjelennek valaha is a verseim.

Azon a délelőttön eggyel bővült irodalmi ismerőseim száma, mert ott üldögélésünk alatt betoppant egy - picit furcsa nézésű - vékony, szénfekete bajszú fiatalember is, Takáts Gyula, szintén költő, Kaposvárról; ha jól emlékszem, ott volt éppen kezdő tanár.

- Magyar szakos vagy? - kérdeztem tőle, mert elvégre egy költőről feltételezhette ezt az ember.

- Nem ettem meszet! Majd ha megbolondultam volna! Állandóan dolgozatokat javítani, azt nem! Történelem és földrajz szakos vagyok, itt nincsen dolgozat!

Elnéztem a fejét, átadtam magamat, érzékeimet a beléje áradó hullámoknak, összehasonlítottam mércémmel, azzal, ami Hegedűs Zoliból sugárzott felém, rátévedt a szemem Gusztira is; a színskálám pirosán Hegedűs Zoli állt változatlanul, mint a fokozhatatlan, legmelegebb, szinte forrponton, Guszti a barnán, Takáts Gyuszi a hidegebb színek táján rezgett, a kéken, a zöldön, a sárgán. S közben azon is tűnődtem, hogy vajon nekik is vannak-e ilyen színskáláik, s ha igen, vajon én hol állok az ő képzeletükben?

A verseink körbe-körbe jártak közöttünk, Ambrózy Gusztiéi, Takáts Gyusziéi még annyira sem fogtak meg, mint Hegedűs Zoli versei; pedig a költői színskálámon (ami külön színskála volt, független az iránta érzett emberi rajongásomtól és barátságomtól), pedig a költői színskálámon nem álltak sem a piroson, sem a barnán, még az övéi sem. Takáts Gyuszi fanyalogva nyilatkozott Zoli verseiről is, s az enyéimről is. Ő volt az egyetlen „befutott" költő közöttünk, akinek már kötete jelent meg, akiről írtak, s akit a Nyugatban is elég sűrűn adott közre Babits. Nem tetsző nyilatkozata a verseimről - amiket különben én sem tartottam valami nagyra - persze csak még jobban távolított tőle, hirtelen kínai falat emelt közénk (ha láthatatlan is volt ez a fal) - mert addig is éreztem már néhány, szinte egy kezemen megszámolható kapcsolatomban, hogy nálam rendkívül nagy szerepet játszik a leütés, a megpillantás pillanata, akár nőről, akár férfiról van szó, s hogy akkori érzésem ritkán másul meg, ritkán változik meg évek folyamán is. Takáts Gyula és köztem nem feszült ki huzal, ide-oda vivő, nem látható áramvezeték, de nem feszült ki Takáts Gyula és Hegedűs Zoli között sem.

Guszti már elnézőbb volt a verseim iránt.

- A formaérzéked elég jó, a palack megvan, csak ki kell, meg kell töltened: magadat kell beletöltened!

Guszti is, már első fent járásomkor, természetben mecénásaim közé szegődött. Nagyon ágról-szakadt lehettem, ha mindenkinek az volt az első ténykedése, amikor megismert, hogy kinyitotta a szekrényét, és kivett belőle a számomra néhány zoknit, inget vagy alsónadrágot. Guszti ezeken kívül még egy kalapot is a fejembe nyomott, ami majdnem a nyakamig szaladt le, mint a burleszkekben; olyan hatalmas volt, olyan nagy kerületű Guszti feje.

- És ez mind tele van ésszel meg tehetséggel! - vigyorgott Guszti kedves mosolyával, rendkívül sárga, folyton nikotinban ázó ujjaival az egyéni töltésű, aranyszopókás cigarettákat egyremásra gyömködve a szájába.

Szabad időmben még jártam a Várost

A napjaim a Zoli körüli slattyogásokkal teltek, előkészületeinkkel a Nagy Utazásra. Amikor nem voltam Zolival, kis zsebre dugható, Zolitól kapott jegyzetfüzeteimbe egészen apró bolhabetűimmel glosszákat írtam, röpke elmélkedéseket, az utcán meg-megállva, egy falhoz, egy fához támaszkodva, mindezt azért, hogy bővítsem a szókincsemet, vagy hogy elmélyítsem világlátásomat és emberismeretemet, hogy egy nap én is elérjem, mint Maupassant, hogy mindenki mástól különbözően tudjak majd leírni egy fát, egy embert vagy egy kóbor kutyát az utcán. Minden megragadta a figyelmemet, felköltötte az érdeklődésemet. Hogy láttam egy hentes kocsiját, akit Vörösmarty Mihálynak hívtak, akárcsak a *Zalán futása* vagy még inkább a *Szép Ilonka* költőjét, a költői halhatatlanságról elmélkedtem, s a következő sarkon egy koldus cifra gúnyájáról - vagy egy hétig firkáltam így, szinte éjjel-nappal, aztán mintha el-

fújták volna az egészet; kezdeti jegyzetelési korszakom rövidesen abbamaradt. Régi, elmúlt tavaszi és téli szokásaimból egy-kettő még kísértett, egy-egy unatkozó, programtalan délutánomon ellődörögtem a Kinizsi utcába, hogy beüljek egy-egy zálogházi árverésre, a hiénák közé; vagy fölmentem a Corvin Áruházba. Madelont messze elkerülve, hogy a háztartási, az élelmezési osztály árubemutatóin, ingyenkóstolóin (fánkokat szaggattak, palacsintákat sütöttek a leginkább) egy-két harapást egyek korgó gyomrú délelőttjeimen, amikor - már elég sokszor - nem volt kedvem elmenni a Dunapalotába azért az üres káposztafőzelékért, s mert különben is torkig voltam Jósfayval is, aki függetlenségemnek, szabadságomnak egyetlen kerékkötője volt (ha csak olykor is és órákra csupán); vendéglők, éttermek, kávéházak előtt ácsorogtam, felfalva étlapjaikat; az előételektől a salátákig és borokig, ásványvizekig, péksüteményekig mindent bekebelezve (ha csak a szememmel és ha csak képzeletben történt is meg mindez); a ma már jól ismert, jól feltérképezett Város sok érdekes helyével megismertetett, ahol jól eltölthettem az időmet; fölmehettem például a Múzeum körúton egy félemeleti, számtalan szobából álló, állandó, folyamatos könyvárverés kiállítási helyiségeibe - a Lantos-féle aukciókat rendezték itt -, nemcsak nézni, kézbe is lehetett venni a könyveket, akár egész délelőttöket, délutánokat olvasva-böngészve őket, a kutya se szólt érte rá az emberre - irodalomismeret-bővítő körutaimon ugyanazt a szerepet töltötték be, mint hajdan az utcákon való csatangolásaim, hogy megismerjem a Várost; neveket és könyveket ízlelgettem, olyanokat, amikkel Hegedűs Zolinál sem akadtam még össze. Ilyesféle nevek voltak: Török Gyula, Cholnoky Viktor, Csáth Géza, Krúdy Gyula, Móra Ferenc, s a címek: *A varázsló kertje*, *Aranykéz utcai szép napok*, *A zöldköves gyűrű*, *Asszonyságok díja*. *Az alerionmadár vére*, *Az aranykoporsó*, *Délutáni álom*; nem mindet vettem, vehettem kézbe, mert esetleg bent voltak egy vitrinben - ha nem is éppen ezek -, a címek már megfogtak, elandalított a nevek lejtésezenéje, s a címekből próbáltam kitalálni, hogy miről szólhatnak; mindenesetre alaposan fölkeltették az érdeklődésemet, el is raktároztam a neveket, címeket emlékezetembe, hogy alkalomadtán megnézzem őket, ha majd - talán-talán - visszajövünk egyszer PÁRIZSOM-ból.

Mennyi név, mennyi könyv, mennyi író, és ezekről még csak nem is hallottam! Az iskolában sem tanították őket (attól ugyan még jók lehetnek, hiszen Kosztolányit és Tóth Árpádot sem említették), vajon jók-e ezek, s mért fognak meg jobban, szinte mágikus erővel, mint ezek a nevek, hogy Pekár Gyula, hogy Szomaházy István vagy Herczeg Ferenc? - akibe belebeleszagoltam nevelőanyámnál, de a *Pogányok*-on kívül semmi se tetszett, mért fognak meg jobban, mint Tormay Cecil és mint ezek a címek, hogy *Mesék az írógépről* vagy hogy *Dodó főhadnagy problémái*, a *Csallóközi hattyú*? - kezdtem a könyvekről, folyóiratokról rám tekintő neveket éppolyan színképelemzésnek alávetni magamban, mint a köröttem egyre sűrűbben felbukkant embereket.

Elvarázsolt kastély volt az agyam, a lelkem

Mindent befogadó és habzsoló korszakomban voltam, s mégis egyes dolgoktól már eleve megriadtam, viszolyogtam, valami furcsa, ösztönös belső hang figyelmeztetésére, intelmére, melyben egyre jobban kezdtem hinni, szinte kabalisztikus égi szózatnak, kinyilatkoztatásnak fogadva el minden szavát. Nem tudtam magyarázatát adni váratlan és véletlen vonzalmaimnak, ellenszenveimnek, csak azt tudtam, hogy helyesek, hogy a legtöbb esetben feltétlenül megbízhatom bennük. Az agyam, a lelkem kívülről egy mesebeli méhkaptárhoz hasonlított - a Romváros mellett -, mely belülről tulajdonképpen egy Elvarázsolt Kastély, és számtalan termében, szobájában, zugában nagy szakállú, varázssüvegű aggastyánok néztek varázskristályaikba, és lombikokban forralták, párolták élményeimet, fiókokba osztva be mindent, ami

történt velem, nagy fóliánsokba írva be a hangokat, amiket hallottam, a párbeszédeket, amiket folytattam, néma kérdéseimre ők bólintottak helyeslőleg, vagy intettek tagadólag, ha érzelmeimről faggattam őket képzeletben; nekem tulajdonképpen nem is volt vesződségem semmivel, ők döntöttek el bennem mindent, s méghozzá igen helyesen. Nekem csak egyetlen dolgom volt, élni, habzsolni az életet, mindenbe beleharapni harsogó, fiatal fogaimmal, mint egy folyton szimatoló, ide-oda csaholó kutyusnak - a többit rabszolgamód tartott kuliim intézték el furcsa varázspalotámban, agyam, szívem, zsigereim, idegeim, sejtjeim, ereim számomra ismeretlen és szövevényes világában, érzelmeim, érzéseim, szórványos gondolataim, eszméléseim tőlem független kohóiban.

Lelkemnek ma is vannak titokzatos lakói

S ez az Elvarázsolt Kastély máig is megvan bennem, számtalan rejtélyes lakójával, akik nékem dolgoztak és dolgoznak, helyettem végzik el a rendszerezés és rendezés nagy munkáját. Sokszor írtam, próbáltam már írni erről, hogy van egy „versmanó"-m, aki súg, aki „bélyeges fejemben" a szavak rendjét megszabja, hogy a legtöbb munkám belső diktálásra született meg, hogy olyan vagyok, mint egy pók, aki egy szálon aláereszkedik, és egy légtornász ügyességével feszíti ki a hálóját. Igen, sugallataim egy pók ösztöneivel azonosak, leírok egy szót, és azon elindulva kötöm meg én is légtornászügyességgel a hálómat: műveim nagy körvonalait, amelyekbe aztán a bennem folyton lengedező szél vagy kavargó vihar belefú számtalan dolgot, amelyek végül is, hogy, hogy nem, elnyerik végső rendjüket, és megtelnek értelemmel.

A méhkaptárhasonlat is találó - ezt az egész folyamatot is ilyen lazább, távolibb képzettársításokkal igyekszem érzékeltetni, és ez a több felől való megközelítési kísérlet ad majd róla talán egy elfogadható összképet - mert a behordott, behordódott virágporrengeteg láthatatlanul alakul át mézzé, és ikrásodik sűrűre aztán az évek folyamán; a belém hordódott élmények, az érzés- és gondolattöredékek tőlem függetlenül érnek be, és alakulnak át olyanná, amilyenekként egy-egy „ikrás korszakom" kiokádtatja belőlem őket. Ezzel az Önéletírással se foglalkoztam - látszólag - tíz év óta, és egy adandó pillanatban mégis készen állt bennem, leírásra készen, tágasan, levegősen, mint a pókháló - és sűrűn, aranylóan, édesen, ikrásan, mint a méz.

Nem én irányítom e vallomásokat, ők irányítanak engem, ők írattatják velem, e rejtelmes kastély, palota titokzatos lakói közreműködésével. Nyilvánvalóan minden író, költő, zeneszerző, festő érezhette ezt, csak nem beszélt róla, szégyellt beszélni, attól félt, hogy az értéke csökkenni fog, ha bevallja, hogy tulajdonképpen csak íródeák a Végzet, a Sors kezében. És meg is számolhatatlan ezeknek a diktálóknak a serege, mert más és más műfaji megoldású írásaimat mások és mások fundálják ki bennem; tehetségem többféle tartományának ők a helytartói, titkos urai. Vannak, akik a meséket ötlik ki, ez a tartomány valahol az Ezeregyéjszaka egy színes töredék területe, itt él a Nyugalmazott Elefánt Úr, Nevesincs, Móci Maca, Lipiczay Jónás Jenő, Maci Laci, Bagoly Tivadar Tihamér és természetesen Pacsaji is, elkülönítve tőlük, egy ketrecbe zárva a Léha Zsiráffal, mások látványos trükkfilmeket találnak ki helyettem és nevemben, mint például Futyurit és Don Makarémót; egyesek ostoba rádióműsorokon törik a fejüket, és iszonyú sablonmondatok özönét tudják előállítani, melyben a stílusnak árnya sincs; a költői tájakon éteri angyalok álmai lengenek, illatozó szavak koszorúiba fonva az életemet, élményeimet; egy másik tájon Auguste Corbeille bolyong örökké, s valahol vad csordákban nyelvöltögető groteszk ördögök száguldanak, akik mindent fel akarnak rúgni, ami valaha volt és szent volt a világon, ezek a bukott angyalaim talán - mert ha már egy ilyen lírai fejtegetésbe és elkalandozásba hajszoltak alattvalóim, nagy körvonalakban

még felvázolom az emberi életről vallott nézeteimet. Szerintem mindenkiben végbemegy a teremtés minden csodája, csak érzékenységétől függően többé vagy kevésbé érzékeli mindezt.

Isten voltomról, világegyetememről

Vagyok valahol az Isten és valamennyi ellenlábasa, ördöge, sátánja, Luciferje egy személyben, s különösen mint alkotó, magam is végigéltem valóban a teremtés minden csodáját (még ha sugallatra is történt valamennyi), csak dimenzióban, térben és terjedelemben nagyobb a Világ, a Mindenség, mint egy költő, egy író világa, parányi mindensége. Egy dél-amerikai költő, Vicente Huidobro írta az egyik legszebb verssort a világirodalomban: *„el poeta es un dios pequeño”*, amit kissé után így fordított egy kollégám: „a költő miniatűr isten”; csakhogy ez a pequeño több, kedvesebb - legalábbis szerintem -, s magyar körülírásaival sokkal érzékletesebb: parányi, icipici, valami mesebeli is van benne így (mint ahogy a Nagy Istenben is van, a Világ Teremtőjében), jobban is hangzik így, azt hiszem: *„Minden költő parányi isten”*, vagy: *„Icipici isten a költő”* - esetleg: *„A költő isten kicsiben”*. Igen, isten is az ember, és annyi, de annyi csillag kereng, annyi, de annyi bolygó bolyong parányi világegyetemében, mint az igaziban, és amit éppúgy nincs számba venni senkinek lehetősége, mint a valódit. S ha tovább vázolom ezeket a furcsa, titokzatos, szavakba eddig még nem öntött sejtelmeimet - mert gondolatoknak nem nevezhetők -, ez a pár köbcentiméternyi térbe zárt agyam olyan végtelen kiterjedésekre, határtalanságokra, tágulásokra képes, mint a Valódi Mindenség, mert a Romváros, az Elvarázsolt Kastély mellett egy ismeretlen kiterjedésű kozmikus csillagrendszer is nő-kereng-dobálódzik bennem, s az is lehet, hogy Kastélyom csillagászai figyelik is tudós távcsöveiken, s feljegyzéseket is készítenek róla titokban, s eredményeiket újonnan felfedezett galaktikáiról, ősködeiről, tejútjairól majd közlik velem egy nap.

Ugyanakkor minden egyes ember végigéli - szintén kicsiben - a történelem összes nagy korszakát. Legalábbis én majdnem szét tudom bontani életemet történelem előtti időkre, ókorra, újkorra, s ebben a történelemben keverednek az ember intellektuális történelmének, a művészetek, az irodalmak történelmének korszakai is - csak talán nem azonos sorrendben; voltak Gótikus korszakaim, megvolt a Barokkom, a Reformációm, a Reneszánszom, a Felvilágosodásom, mint ahogy meglesz a Hanyatlásom és a Bukásom is. Csak felvillantások ezek, nem pontos, kidolgozott tételek; ilyesmikre nincs tehetségem, és nem is lesz soha, azt hiszem. Tudok érzékletesen és pontosan is fogalmazni, ha kell, rövid, csattanós mondatokban, de előszeretettel alkalmazom ezeket a lebegtetéseket, mert csak ilyesmikkel tudom megközelíteni azt, ami irracionális bennem, ami, azt hiszem, mindannyiunkban megvan, csak legföljebb bizonyos hagyományos írásmódszerekkel, régi iskolákkal nem lehet kellőképpen körülírni, megközelíteni őket.

Igen, szándékosan törekszem ezekben az áradó, hömpölygő vallomásokban arra is, hogy minél lazábban, szabadabban asszociáljak, hogy másokat is szélesebb képzettársításokra ösztönözzek, igyekszem - amikor alkalom adódik rá - az összes stílusirányzatot bevetni, amelyek valaha is voltak, hogy minél több oldalról próbáljam körülhatárolni azt az oly könnyen kisikló, illanó valamit, hogy élet - illetőleg, hogy pontosabb legyek, az életemet. Ilyen akaratlan kitéréseket is kénytelen vagyok közbeszúrni, mert ahogy az előbbiekben említettem, nem én irányítom ezeket a vallomásokat, ők irányítanak engem. És úgy érzem, hogy csakis ezzel a fellazítással tudom majd valamelyest elérni célomat; sokkal inkább az áradó bőséggel, mint rövid, tömör megfogalmazásokkal.

Az egyszerre-érzés adománya

Mindig több síkúak, több szólamúak voltak a napjaim, majdnem minden napja életemnek. Az a huszonnégy óra, percekre és másodpercekre bontva, szintén alkalmas volt, hogy végigéljem egy nap alatt az egész emberiség minden történelmét, minden korszakát. Különösen azért sikerült és sikerülhetett, mert legtöbb esetben nem szavakban gondolkozom, nem szavakban élek, hanem gomolygásokban, illat-, szín- és érzéstömbökben, jelzésekben, jelképekben, álmokban, ábrándozásokban, s mindezt egyszerre. Egyszerre voltam képes bánkódni, búsongani és örülni, viháncolni, voltak testi fájdalmaim, amelyek majdnem többek voltak a kéjnél, és kéjeim, amelyek rosszabbak voltak a fájdalomnál.

És az Idő játéka is ily bonyolult volt bennem mindig, már azelőtt is, mielőtt a huszadik század nagy időfelfedezéseiről valamit is hallottam volna. Századokkal, évezredekkel értek fel egyes pillanataim, és az egész életem, plusz a világ keletkezése óta eltelt idő egyetlen másodpercet se tett ki az emlékezetemben.

Minthogy semmit sem változtam negyvenhat évem alatt, legalábbis alapadottságaimban, mindez tizenkilenc éves koromban éppúgy megvolt bennem, mint ahogy ma megvan, legfeljebb tizenkilenc éves koromban nem tudtam volna ilyen ívelően, ilyen sodrásszerűen, ilyen sok mindent felrebbentően megfogalmazni, érzékeltetni, fölverni érzéseimet, sejtelmeimet, gondolataimat.

Más történt velem a valóságban és más ugyanakkor a képzeletemben

Ha nem történt velem külsőleg semmi sem, akkor is rengeteg minden történt bennem, ebben a folyton táguló, parányi világegyetemben. Ha nem történt ébren, történt álomban, történt képzeletben. Ahogy már említettem, mások élményeit is magamévá tudtam tenni könnyedén, s a sajátjaimat is, ha kellett, másokévá szublimáltam. Vagy másévá - mégis helyesebb volt inkább az első megfogalmazás: másokévá. Mert bennem számos vagy még inkább számtalan kis figura élt mindig: az alteregóim, énem másai, változatai, akik egyszerre ezer film vagy színdarab utasításai szerint folytonosan mozgásban voltak, akcióban, állandóan játszották, alakították és alakítgatták a leütött, megkezdett történeteket, szimultán, szinkronban, egyidejűleg a többivel - az is lehet, hogy ezek a kis alteregók a Kastélyba zárt mágusos férfiak, mit tudhatom én ezt? Ha látszólag mozdulatlanul is hevertem, ezer történés mehetett végbe bennem - s mint már említettem ezt is, igen sokszor nem tudtam megkülönböztetni, elkülöníteni őket a valódi élményeimtől, s fordítva is állt ez: a leghevesebb külső történéseimen éppen nem voltam jelen, mert ezekbe a tartományokba szétszóródva, eloszolva éltem. Mondjuk, pofon ütöttek - csak a példa kedvéért -, és én közömbösen tűrtem, fel sem vettem, mert közben háziszínpadomon énem egy mása fölugrott az almafára Zsuzsa után, letépte bugyiját, és szétfeszítve lábait magáévá tette. S ez a jelenet fontosabb volt nekem, mint a pofon ütés, melyet esetleg Zsuzsa egy védekező, taszító mozdulatával azonosíthattam, így került szinkronba a két történés, ahogy valóságos álmaim is valódi mozzanatokkal fonódtak össze: egy kéz fojtogatott, mert lehetetlen alváshelyzeteimben, szűnni nem akaró külső mozgalmasságomban a nyakam köré tekerődött a lepedőm.

Szórványos, cirógatásszerű kéjek

S ahogy voltak életemben - igaz, ritkán - hatalmas, kicsúcsosodó kéjélményeim, mondjuk egész estét betöltőek, ugyanígy voltak elaprózottak is, nem egyetlen lávaszerű ömléssel szabadultam meg felgyülemlett sejtjeimtől, hanem elaprózva, szórványosan, cirógatásszerűen, de mindig úgy, hogy oda kellett figyelnem - nem tudom, más is van-e, volt-e így, mert ilyesmiről senki nem beszél, szégyelli talán, mint ahogy sokáig én is szégyelltem testem ilyen megnyilvánulásait, de hát ez végül is mind független volt tőlem. Nem kellett ehhez az érzéshez, folyamathoz érintkezés, testi közelség se, csók se, a szememen át is ki tudtam mindig elégülni, ha akartam, szándékosan hiperérzékennyé finomított szervezetem, idegrendszerem képes volt előidézni ezeket az apró, órákra elosztott, miniatűr, parányi, icipici kisüléseket: egy szép száj, két gyönyörű szem, egy érzékien feszülő mellbimbó, nyáron egy tapadó selyemruhán át kirajzolódó nadrágocska sejtető körvonalai; ahogy a nagy ezeregyéjszakás álmom előtt testileg úgyszólván teljesen éretlen voltam, később az álmaim mellett a nappalaimat is behálózta valami kis fülledt bujaság, az öröm, az érzékiség hajszolása, egy ilyen világcsoda-bogár-öntvény, -kombináció lett belőlem: fizikailag ölektől, kezektől szűz, de lelkileg mégis állandó erotikus, fülledt légkörben élő, parázna, kéjelgő, kéjsóvár, fantasztikus orgiákat rendező romlott alak. De a végletek sosincsenek olyan távol egymástól, mint ahogy azokat a közhiedelem tartja - szűz és perverz valahol egy szakma, mint ahogy az Isten és az Ördög is, a Jó és a Rossz is az - vagy nem ezt bizonyítja-e későbbi életeimben, egyik legnagyobb szerelmi pillanatomban egyik legnagyobb szerelmem, Eszter váratlan kérdése: „Bácsi, kérem, ugye én egy szűz kurva vagyok?”

Egy Kosztolányi-versbe költöztem ismét

Igen, több síkúan, több szólamúan éltem már azokban a napokban is, ezerkilencszázharminc-nyolc augusztusának utolsó, szeptemberének első napjaiban. Hegedűs Zolit szerettem egyrészt, majdnem szerelemnek beillő barátsággal, amiben azonban nem volt árnya sem a testiségnek, George Sandon és Musset-n viszont már túljutottam, egy nap közömbös és unott lett a szerelmük, akárcsak Póli, a jelképes Éva, Madelon és Zsuzsa emléke, vagy a magamévá tett Érc-szoboré. Amikor nem voltam Zolival, érzelemfölöslegeimet megunt, eldobált szerelmeim helyett megint újabb és újabb versekbe transzponáltam, ezekben a napokban ismét Kosztolányi egyik versébe voltam szerelmes. Napokig kószáltam fent a Gellérthegy oldalában, Zolit lesve, Zolira várva - ha történetesen nem volt otthon -, s amikor eluntam már az ácsorgást a Minerva utca sarkán, kezemben egy sárga fedelű Nyugattal - amiben először jelent meg a *„Most harminckét éves vagyok, nyár van”* kezdetű Kosztolányi-vers. Kiültem a Város fölé, és ennek a versnek a bűvöletében, varázslatában, csodálatában éltem, melyet akkor az egyik legszebb magyar versnek tartottam s tartok azóta is. Egy vers káprázatos színeibe szerettem bele, s ezúttal a szavak-mögöttiségbe is, a versmögöttiségbe is, Kosztolányi érzéseibe, kifejezőképességébe, mágusi hatalmába, hogy pár sorban elém tudta varázsolni a családját, olyan megelevenítő erővel, hogy láttam, ott volt velem, a szememet se kellett behunynom, ott volt, mert már századszor olvastam, ott volt akkor is, ha becsukva a Nyugatot, csak emlékeztem rá; valahol azt éreztem, hogy ez az én versem, csak Kosztolányi írta-fogalmazta meg helyettem, hogy ilyen lesz majd az én harminckét éves kori élményem is, komolyan irigyeltem a feleségét, aki a fák alatt egy kerti széken hevert, s talán a fiát is, a nagy szőke fejűt, kinek álmos puha száján csiklandozva csorrant a lanyha tej; de a legnagyobb varázsa mégiscsak az volt számomra ennek a versnek, hogy a jelent két sorral arrébb múlttá tudta varázsolni, a nyarat, az ifjúságot azonnal közel hozta az elmúláshoz, az őszhöz, a télhez, a halálhoz: húsz-harminc

sorban azt hiszem, kevésszer mondtak el többet az életről, az élet csodáiról, a halálba való beletörődés nem is oly szomorú gondolatáról.

Eljövendő irodalomtörténeteket lapoztam, álmodozva

Kócos suhanc voltam, nincstelen, koszos és már-már majdnem lerongyolódott, de az álmodozás, a képzelet, a beleélés olyan páratlan adományaival, amik gazdagabbá tettek az összes Krőzusnál, Lucullusnál, Rockefellernél, vonzóbbá és sikeresebbé Don Juannál és Boccaccio valamennyi hősénél, kicsapongóbbá Messalinánál, hódítóbbá Julius Caesarnál, Nagy Sándornál és Napóleonnál; képzeletben éltem ki mindazt, amit akkori életem, sorsom megtagadott tőlem: a nőket-szerelmeket, a lakomákat, az utazásokat - egyszóval a pénz hatalmát - és magát az alkotás örömét is azzal, hogy verseskötetek, művek légióit képzeltem el magamnak, homályos sejtéssel, gomolygással érezve, hogy mi lesz bennük, fel-felvillanó címkéket ragasztva rájuk, és ezzel az álmodozó-képzelő-beleélő képességgel máris a legnagyobbak társainak láttam, hittem magam, irodalomtörténetek lapjai forogtak el előttem, ahol Kosztolányi, Ady, József Attila méltó utódjának tartottak, versben-prózában egyaránt, azzal, hogy olyanokat fogok megfogalmazni, elmondani, amiket mások még nem írtak meg, mert tudtam már Hegedűs Zoli tanításaiból, hogy minden költő, író annyi súlyt nyom az irodalom mérlegén, amennyi újat hozott, amennyi újat lebbentett fel az ismeretlen, fehérfolt-szerű világokból; kócos, nincstelen suhanc voltam, de meg voltam győződve elhivatottságomról, eleve elrendeltetésemről, hogy hasonló újak jutottak osztályrészemül, s hogy egy nap véghez is fogom tudni vinni nagy hírű munkámat, hogy papírra tudom vetni, örökérvényűen megfogalmazni azt a világot, azt az életet, amelybe elküldettem, mint isten egy kedvenc angyala, hogy nyitott szemmel figyeljem végig, és tessékeljem bele egy fehér papírszelencébe mindazt, amit átéltem, varázslószerűen.

Egyéni bort még nem tudtam szüretelni

Bűvészinas voltam már, magánúton, magánszorgalomból, és varázscsizmás, hétmérföldes képzeletem mesebeli tájakon kószált mindig előttem, messze megelőzve a valóságot. Mert világom gyakorlati megvalósításától még igen-igen messze jártam. Mindössze néhány glosszát írtam, de hamar abbahagytam a körmölésüket, amint már említettem is, mert nem elégítettek ki, nem tudtam hámba fogni a képzeletem.

A próza még úgy sem engedelmeskedett nekem akkoriban, mint a vers. A Csillag-lesen után egy Musset-verset kapartam megint elő, hogy kipróbáljam rajta újból a képzeletben már hegyesedő, egyre növő oroszlánkörmeimet, mert azt éreztem, hogy palackomat - ahogyan Ambrózy Guszti fogalmazta meg - még mindig nem tudom megtölteni egyéni töltésű, szüretelésű, zamatú borommal.

Sokat fúrtam-faragtam rajta, hetekig csiszoltam, addigi szokásomtól eltérően. A vers leütése megmaradt bennem (mert ez is áldozatul esett múltam valamennyi kacatjával együtt - ha csak valami kegyes baráti kéz meg nem őrizte valamilyen pókhálós fiók mélyén - a Feledtetés önként lobbantott Máglyáján):

Ó istenem, te ismeretlen.
Téged csak a hazug tagad meg,
ki küldtél s elhívsz majdan engem,
jöjj hát (?) s nekem (?) mutasd magad meg.

Egyes strófáinak volt már zenéje és lélegzete, ívelése, vad, pompázatos rímek csördültek, dördültek benne, mint például erre a sorra: „Ezer néven hívjanak bár” rávágott a Verlaine *Ars poeticá*-jában annyira kárhoztatott rímkalapács: „Allah akbár” „hívjanak bár” - „Allah akbár”, trükkösebb rímeket talán azóta sem írtam; rímorgia volt ez, de a hangvételében szinte öntudatlanul szimfonikusabb hangszerelésre törekedtem, amit azután mindössze néhány későbbi versemben tudtam csak elérni; mert korai kamaszéveimnek a magányos szólamok jutottak osztályrészéül: a fennen szárnyaló tiszta dalok, a vágyott és álmodott, forrón áhított, széles sodrú, több szólamú szimfóniák, szimfonikus költemények helyett.

Újfent a Szép Szónál. Horváth Béla

Közvetlenül hazaérkezésem után ismét fölmentünk a Szép Szó szerkesztőségébe. Még mindig én képviseltem Hegedűs Zoli érdekeit, így hát a legközelebbi szerkesztőségi fogadóórán én járultam Horváth Béla színe elé, akinek a fiatal, nagy orrú titkárnő átadta még nyár elején a verseket.

Legalább háromujjnyi dús, szénfekete szemöldök alól tüzes, égető szemek villantak ki egy valószínűtlenül sovány aszkétaarcból. Bizonyos éneklő hanghordozással, mutatóujját fenyegetőn és intőn fölemelve bökött felém, majd vissza a versekre:

- Ezek nem jó versek, barátom! Mondhatnám azt is, hogy rossz versek, barátom! Az isteni sugallat hiányzik belőlük! A tüzes kegyelem! Jézus Krisztus urunk kegyelme, barátom! Rossz verseket írni pedig bűn, barátom!

Amíg kioktatott és lebarátomozott, szemügyre vettem az egész jelenséget. Pepita öltönyben volt, gomblyukában egy vörös szegfűvel, s az asztalon a keze ügyében hanyagul ott hevert egy girardi szalmakalap. Hevesen hadonászott előadása közben, de jófajta áramok indultak ki belőle felém, kissé teátrálisnak, színpadiasnak éreztem a fellépését, de sikeres alakításnak hatott úgy egészében véve, kicsit bohócos volt, de vonzó, charme-os, a prózaival együtt. Mert máris egy hódolattal eléje lépett nőhöz fordult, akinek szeméből sütött az egzaltáltság, ahogy a Költő elé járult:

- Hajad a század legnagyobb tűzvésze! - kiáltott fel Horváth Béla egy enyhén vörhenyes hajra, s kis, áldó keresztet rajzolt, mint egy pápa, a láthatóan sémita hölgy felé, és a feje fölé tartotta kezét, mint egy új Mucius Scaevola, hogy ki is próbálja hasonlatát azonnal.

- Igen, barátocskám - fordult vissza felém -, ezeket a verseket nem használhatjuk! Egy ilyen lapban, mint a Szép Szó, melyet kiváló barátom és költőtársam és tanítványom, a drága Attila, a drága József Attila alapított, ebben a lapban nincsen helye a verseinek, édes barátocskám!

- De hiszen nem is az én verseim! - szaladt ki a számon hirtelen. (Hegedűs Zoli valahol az ajtó körül állt, a háttérben, onnan nézte végig a jelenetet.)

- Ah! Igen? Az más, az egészen más, barátocskám! Maga nem ír?

- Neeeem... - nyögtem, hiába, ez a hazugság szaladt ki hirtelenében a számon.

- Neem? És mért nem, kedves fiatalember? Ahogy így elnézem, nagyon tehetségesnek látom! Írjon csak verseket, édes barátom! És hozza el nekem őket! Legyen a tanítványom, mint Villon és Aquinói Szent Tamás!

S aztán följebb emelte hangját, hogy mindenkihez szóljon a szerkesztőségben:

- Most pedig itt hagylak benneteket, barátaim! Pepinka vár, a nők, összes megírandó műveim és minden hajnalok, hogy felemeljem a szavam a zsarnokok ellen, hogy lázadjak mindhalálomig! De megáldalak benneteket, barátaim, az Atyának Fiúnak és Szentléleknek nevében. Ámen!

És már vonult is ki, girardi kalapjával, karján a nővel, akinek haja a század legnagyobb tűzvésze volt! Amíg ott állt a teremnek is beillő helyiségben, valami szikrázott a levegőben, amikor pedig kiment, mintha minden kihunyt volna, minden hamvában holt hirtelen eltűnte után.

Karinthy Gabi véleménye Horváth Béláról

- Pozőr! - köpött utána egy csupa pattanás fiatalember, aki leült az írógéphez, hogy lepötyögje a legújabb versét. - Nem költő ez, bádoghangú facér ripacs! Az én verseimet olvasd, az a költészet, nem az, amit ez a ripők paprikajancsi ír!

A csupa pattanás fiatalember, aki kéretlenül az orrom alá dugta verseit, de amiket sikerült udvariasan kivédenem nemes, elhárító mozdulataimmal, Karinthy Gabi volt, Karinthy Frigyes idősebbik fia.

Szerkesztőségi élet a Szép Szónál

Néhány hónapon át, amíg a Szép Szót be nem tiltották, kedvenc heti szórakozásom volt, hogy följárjak a szerkesztőségi fogadóórákra. Vonzott Horváth Béla várható előadása, színes egyénisége, vonzott a nyüzsgés, az állandó ki-be járkálás, az ifjú lángelmék és titánok színpompás forgataga, kavalkádja.

Már akkor is olyan voltam, hogy egy ember előtt még csak kinyíltam, de ha három-négynél többen voltunk együtt, bezárkóztam magamba, a legtöbbször néma lettem, mint egy csuka, mint egy köpönyeget, úgy terítettem magamra magányomat és hallgatásomat, hogy beléjük burkolóddzam a világ elől. Ezeknek a szerkesztőségi estéknek is inkább csendes, néma megfigyelője voltam, mintsem aktív, cselekvő tagja. Nem tudnám már egyes estékre szétbontani - s nem is volna értelme - élményeimet, de az egésznek, a hangulatának a lenyomata megmaradt bennem, pantomimszerűen, balettszerűen, a zsongásokat még ma is hallom a szálló-kavargó füstfellegek mélyéből.

Az ilyen irodalmi kávéházak leírásának hagyománya megvan Mikszáth Pilvax-asztala óta, amit Kosztolányi oly nemesen élesztett fel az Esti Kornél New York-jelenetében. Megkísérlem hát én is kicsit írásaik emléke alapján felidézni a Szép Szó szerkesztőségi életét, mert ehhez komolyabb élményeim fűződnek, mint az akkoriban már ellaposodó kávéházi irodalmi élethez. (A szerkesztőségi órák után a szomszéd házban lévő Parlament kávéházba jártunk, de ez korántsem volt olyan élmény számomra, mint fent a szerkesztőségi nyüzsgés. Lent a kávéházban már irodalmi hierarchia szerint rakták le a feneküket az emberek - középen a szerkesztői gárda, Ignotus Pál, Gáspár Zoltán, K. Havas Géza, akiket körülültek, minél közelebb férkőzve hozzájuk, a kisebb csillagok, akik éppen feljutni készültek a magyar irodalom egére, legalábbis üstökösként. A kávéházba Horváth Béla nemigen járt le, pedig miatta mentem le legtöbbször. Kávéra se telt, csak állott, „sima” vizek mellett kuporogtam az összetolt asztalok legvégén, az irodalmi macskaasztalnál, a legfrissebb, legtorzonborzabb ifjú zsenik között. A kávéház már csak alászállás volt az irodalom fényes régióiból, átmenet az utca, a hónapos szobák, a megint rám nehezedő céltalan magány között.)

Fent minden káprázatos volt, minden csillogott, legalábbis emlékeimben, mert azokban a hetekben, hónapokban az ifjúság arany napja tündökölt fölöttünk, különösen fölöttem.

Fent a szerkesztőségben ott volt mindenki vagy majdnem mindenki, aki számított, vagy számítani akart, vagy számítani készült az új magyar irodalomban. Sokszor balettként, pantomimként emlékszem az egészre, s annyiban is igaz ez a hasonlat, hogy nem egy későbbi barátom vagy legalábbis pályatársam, sorsosom ott penderült be az életembe, életem színpadjára, rövid hetek leforgása alatt.

Ifjú torzonborz, harapni kész zsenik

Hegedűs Zoli a visszakapott versek, a kudarc óta ritkábban járt fel, mint én. Nekem nem volt veszítenivalóm, mert saját verseimet még nem éreztem méltónak magamhoz, és így nem is volt pofám megmutatni őket Horváth Bélának, aki harmincéves lehetett abban az időben. A hozzám hasonló szőrű-bőrű, tejfelesszájú ifjak falkájához csapódtam, akik inkább a bejárathoz közel tömörültünk és verődtünk össze - talán azért, hogy szükség esetén mielőbb menekülni tudjunk, meglephessünk -, s akik bizonyos rokonszenvvel, de azért alaposan gyanakodva néztük egymást. Hogyisne! Hiszen mindannyiunk feltételezett zsenije forgott kockán, ha esetleg egy újabb üstökös tűnik fel váratlanul az égen. Szimatolgattuk egymást, mint a kiskutyák, egymás körül oldalogva és sündörögve, eliramodásra készen, hogy hátha a másik belénk harap - hiszen olyanok is voltak közöttünk, mint Karinthy Gabi, az állandóan lövésre kész, feltétlenül elolvasandó kéziratával -, de többségük megelégedett az idősebbek, a befutottak szidásával - anélkül hogy bármit is olvasatunk volna tőlük.

S a fennkölt, titokzatos szerkesztők

A szerkesztők általában egy párnázott ajtó mögé vonultak az Olümposzra, ide egyszerű földi halandó nemigen tehette be a lábát. Valami fennköltség, titokzatosság honolt az arcukon, a képükön - hogy azt ne mondjam, nagyképükön (de ezt csak rosszmájúságom éreztette velem), mert az időközben megismert Szép Szót minden egyébnek tartottam, csak irodalmi lapnak nem. Inkább közgazdasági, politikai lap volt kétségtelenül, mint irodalmi. A versei - Horváth Béláéin kívül - egyáltalán nem fogtak meg, nem voltak döntő hatással rám. S ez érthető is volt, mert hiszen Ignotus Pál, Gáspár Zoltán, K. Havas Géza nem annyira az irodalmi nívóra helyezte a hangsúlyt, mint inkább a politikai mondanivalóra; a közelgő viharok ellen próbáltak védekezni, miközben egyre több elejtett szót hallottam.

Jártak fel olyanok is - többek között egy fiatal költő -, akiknek kivándorló útlevelük ott lapult már a zsebükben; az egyszer látott, karcsú, rendkívül szimpatikus Remenyik Zsigmond is Amerikába készült; amikor megismertem, éppen búcsúzni jött régi barátaitól és harcostársaitól.

Sok elejtett szóból arra következtettem, hogy a németek valamire készülnek megint, a megbolydult kaptárhoz hasonló szerkesztőségben zsongtak a szavak, hozzám hasonlóan érzékeny idegrendszerű, de nálam politikailag felkészültebb és tájékozottabb közgazdászok és közírók sokkal többet kifogtak a levegőből, mint én aki újságot se olvastam, legalábbis csak elvétve és nem rendszeresen került ilyesmi a kezembe -, s valahogyan a játék is jobban az ő bőrükre ment, már csak a politikai nézetük, elkötelezettségük, de a származásuk miatt is.

Ifjú istenek között

Igen, ott volt mindenki. Az ifjú, torzonborz zsenik csoportjához leereszkedett egy nagyon jól fésült, oldalt elválasztott hajú, barna szemű fiatalember, aki, legalábbis engem, erősen Kosztolányira emlékeztetett, Kosztolányi egy fiatalkori arcképére, kicsit a modora is hasonlíthatott, ha nem is raccsolt az illető: Devecseri Gábor volt ez, akinek akkor tavasszal jelent meg a Catullus-fordítása, ami komoly irodalmi eseménynek számított; Babits méltó utódját sejtették benne a hivatottak a klasszika-filológia terén. Ott álldogált ebben a csoportban egy cigányos képű, olajos bőrű, sűrű hajú, lobogó szemű fiatalember is, Kosztolányi és Karinthy barátjának, Somlyó Zoltánnak a fia, Somlyó György, akinek talán már szintén jelent meg verse valamelyik napilapban, ott állt egy lágyabb arcú, majdnem lányos képű, szőkés ifjonc, a K. Havas Géza által vörösmartys zengésűnek hirdetett *Szellemidézés* című vers szerény, kedves szerzője: Vető Miklós. Aztán voltak átfutó arcok tömegével, nagyban, akiket talán sose láttam többé, vagy pedig nem maradtak meg élményszerűen az emlékezetemben.

K. Havas Géza és egy játék

A szerkesztők közül még leginkább K. Havas Géza jött oda az ifjak csoportjához, hogy társasjátékot játsszon velünk. Egy-egy strófát mondott el, néhány sort egy kevésbé ismert versből, s nekünk ki kellett találnunk a költő nevét és a vers címét. K. Havas iszonyú memóriával rendelkezett, és rettentő sok verset tudott, angolul is. Shelleyért rajongott talán a leginkább és Füst Milánért, kedvenc szavajárása ez volt: édes úr, a *Negyedik Henrik*-ből szinte felvonásokat mondott el könyv nélkül, és egyedül Shakespeare-hez tudta hasonlítani nagyságban; a *Feleségem története*-ből oldalakat idézett szóról szóra, Szabó Lőrincet éppúgy fújta, mint a *Micimackó* Karinthy írta verseit (melyek, mondhatni, jobban megfogtak, egy életre elkísérőben, mint Füst Milán tirádái, pedig mit tudtam akkor én, hogy valaha meséket fogok írni, s hogy hányszor hangoztatják még mesekönyveim rokonságát a *Micimackó*-éval!), folyt a fiatalok körében a fejtágítás, a vers szeretetének elhintése (ami egyáltalán nem árt a fiatal költök között, nem lehet eléggé tágítani ismereteik világát), ha nem is fogott meg minden vers és minden költő, mégis sokra felhívódott a figyelmem azokon a játékos estéken.

Pásztor Béla, egy villanatra, Berda Jóska és mások

Lassan a torzonborz ifjak közé is bevetődött, de legtöbbször magányosan üldögélt, kedvenc színének, a zöldnek, a méregzöldnek vagy másfajta zöldnek az árnyalataiban (szemét, arcát és ruháját illetően) Pásztor Béla, akinek verseit rendkívül nagyra becsülték a Szép Szó szerkesztői, József Attila-i nagyságot és újságot véltek fölfedezni benne - a bajusza valóban emlékeztetett rá, és verseinek világa is kicsit rokon volt József Attila néhány irracionálisabb képével és versével.

Kik jártak még fel? Néha felrittyent és bent rittyentett egyet a kedves Berda Jóska, borvirágos orrával, a legelső alkalommal lecsingilingizve engem - de másokat is:

- Hogy vagytok, csingilingik? Szeretitek-e a babcsuszpájzot? Mert attól jókat lehet durrantani meg rittyenteni meg dudálni ám!

Olykor megjelent Vészi Endre, aki Mikszáth-díjat nyert egy regénypályázaton, megfordult fent Keszi Imre, Hajnal Anna, Hajnal Gábor, Pintér József, azaz csak inkább Pintér Jóska -

alig hallottam őt Józsefnek hívni az elmúlt huszonhét év alatt -, Barabás Tibor, aki akkor Barrabás Tibornak írta magát, mert volt egy egy *r*-es Barabás Tibor állami hivatalnok funkciójú író is akkoriban, aki nem akarta, hogy azt higgyék: ő írja azokat a baloldali cikkeket. Jártak fel ifjú, dilettánsnak mondott költők és írók is, hónuk alatt verseskötetüket, versesfüzeteket szorongatva, melyeket recenzióra hoztak a lapba, de persze sohase írtak róluk, vagy csak elvétve. Ezek a könyvek ott hevertek garmadával a titkárnő mellett az asztalon, és boldog-boldogtalan vihetett belőlük, a bennfentesebbek, illetőleg bejáratosabbak közül - és én néhány hét múlva már annak számítottam.

Valami Vörös vagy Vöres nevű költőről, futólag

Voltak persze kiadóktól beküldött könyvek is, egyszer egy kék betűs címlapú könyv hívta fel egy pillanatra magára a tekintetemet, valami Vörös vagy Vöres Sándor írta - így ejtették a nevét, ettől eltérően és elég furcsán volt írva: Weöres Sándor, a könyv címe *A teremtés dicsérete* volt, de bele sem tudtam lapozni, mert kivették a kezemből, s amikor visszaadták, már nem érdekelt, nem kötötte le tovább a figyelmem, hiszen költőjük egyszer sem jelent meg közöttünk, amíg én feljártam hetente szorgalmasan. És csak az számított, aki ott volt.

Milyen lapok és újságok számítottak?

A szerkesztők is, a munkatársak is, a leendő és lenni szándékoló, kívánó ifjoncok is megvetően, fitymálólag nyilatkoztak a többi lapokról - a kivételt csak a Nyugat és Babits-isten képezte, mert K. Havas Géza is istennek vallotta, és az ő szava sokat nyomott a lapban és a latban. Az itt is köztudomású volt, hogy a Nyugatban megjelenés az lovaggá ütést is jelent egyben, de okkal, ok nélkül szidták a Nyugat konzervatív politikai beállítottságát, majdnem sehová nem tartozását, apolitikusságát, tudtuk azt is, hogy a napilapok közül csak a Pesti Napló jön számításba irodalmi szempontból, annak is leginkább a vasárnapi irodalmi melléklete, hogy az még rang, ott megjelenni, a többi napilapban és folyóiratban való megjelenés inkább csak a politikai hovatartozóságot döntötte el, nem is annyira az írások jellegével, mint a megjelenés puszta tényével.

Mi, ifjak többnyire bandákba verődtünk

A Parlament kávéházba már nem mindig mentem le, az első közömbös vagy rossz szájízű ottartózkodások után. Az ifjabbak többnyire bandákba verődve mentek el. Sokszor vagy legtöbbször még csak nem is tudtuk egymás nevét, hogy a másik ki fia-borja, hogy mi fán terem az, amit csinál; de a legtöbben költők voltunk (legalábbis annak hittük magunkat - hiszen ki nem költő tizennyolc-húsz éves korában, az ifjúság csodálatos arany napja alatt), s ez már magában is vonzott egymáshoz bennünket, a Költészet volt a közös mágnesünk, amely körül félkörben helyezkedtünk el, legföljebb helyeinket cserélve csupán.

Én leginkább Somlyó Gyurkával tartottam, aki Devecserihez, Karinthy Gabihoz csatlakozott, vagy Vető Miklóshoz csapódtam, és órákig kísérgettük egymást a Hársfa utca és az Akácfa utca között (mert még sokszor oda jártam haza aludni, ha nem tölthettem Hegedűs Zolinál az éjszakát).

Utódok egymás közt. Kik voltak szellemi apáink?

Ismerkedtünk egymással, valahogy úgy éreztük öntudatlanul is, hogy többen együtt többet jelentünk, többet tudnánk elérni, mint egyébként, külön-külön vagy egyedül. Kívülem valamennyiük megjelent már; ha elvétve is, de kellett a látható közönség, a visszhang, a lemérhető hatás, talán a kritika is, amivel inkább csak ösztönösen illethettük egymást, mert hiszen a tudás, a komoly felkészültség hiányzott még mögülünk, a tarsolyunkból, már csak éveink gyér száma miatt is. A tetszés vagy nemtetszés egyik legdöntőbb ismérve az volt, hogy mennyiben hasonlított a másik verse a miénkhez, a mi stílusunkhoz, a mi elképzelésünkhöz, mert a rokon hangokon inkább el tudtunk igazodni, mint a miénktől különböző, idegen stílus-irányzatokon és törekvéseken; Vető Miklós versei közelebb álltak hozzám és a Pásztor Béláéi is, mint a Devecseri Gabiéi vagy Somlyó Gyuriéi, közelebb voltak, mint ahogy legfőbb atyamesterem és atyaistenem, Kosztolányi is közelebb volt, mint mondjuk Babits vagy pláne Szabó Lőrinc (akit csak K. Havas néhány elmondott strófájából ismertem még s néhány műfordításából - de azok is idegenek voltak számomra, ki Kosztolányi és Tóth Árpád fordítás-eszméin nevelkedtem), mindez érthető is, hiszen Vetőnek és nekem is inkább Kosztolányi volt a szellemi apánk, míg Devecseri Gabinak Babits, Somlyó Gyurkának pedig Szabó Lőrinc volt a mestere, legalábbis azokban a hetekben, hónapokban, harmincnyolc őszén és telén.

Egy délután Devecseri Gabinál

Ez a bandába verődés folytatódott a szerkesztőségen kívül is, az otthonokban is, a mindennapi életben. Devecseri szeptember első napjaiban meghívott magához, Pozsonyi úti lakásukba. Péterrel, öccsével külön szobája volt, ahová édesanyja még egy kis uzsonnát is beadott, így kedveskedve a fiatal titánoknak, akik voltunk. Miért hívott meg Devecseri Gabi engem, aki végül is befutott költőnek, műfordítónak számított, legalábbis rendkívül biztató ígéretnek, aki túljutott már a pályakezdés nehézségein, engem, aki még csak nem is voltam a porondon? Elsősorban közönség kellett mindegyikünknek, azonkívül mindenki próbálta felmérni jövendő pályatársait, barátait, ellenségeit. Még csak konkurrenciát se jelenthettem Devecseri Gabinak, nem tudtam latinul, görögül, nem voltak olyan nagyszabású terveim, mint neki, hogy lefordítja az egész görög és latin irodalmat, Homérosztól kezdve minden valamirevaló költőt és drámaírót (nekem tulajdonképpen a műfordításból is elegem volt már, Devecseri Gabival ellentétben, dolgoztam ugyan nap mint nap a Musset-fordításomon, de már éreztem, hogy el-elragad a bontakozó képzeletem, napról napra izmosodni éreztem eredeti tehetségemet, adottságaimat, ha mindezeket még csak az álmodozás fűtötte-növesztette is a valóságosnál jóval nagyobbra), versei, amikből felolvasott, valahogy idegenek voltak számomra, nem hízelegték be magukat a szívembe, mint például Horváth Béla, akinek időközben kölcsönkapott *Utolsó jelenések* című nemrégiben megjelent kötetét majdnem betéve tudtam.

Ott ültem Devecseriéknél, amikor beállított Karinthy Gabi is, néhány verskötettel a hóna alatt. Akkoriban jelent meg első önálló könyve, az *Étel és ital*. Ott-tartózkodásom alatt persze színképelemzéseimmel is eljátszadoztam: lagymatagok voltak színek szívem mélyében. Nem tudtam volna pontos magyarázatát adni, de éreztem, hogy se Devecseri Gabi nem lesz olyan barátom, mint Hegedűs Zoli, se Karinthy Gabi. Ott ültünk egymás mellett, és mégis távol, mérhetetlen távol egymástól. Devecseri Gabiból nem áradt felém olvasztó melegség, mely képes lett volna megtörni, leolvasztani magányom burkait, inkább hidegek voltak a belőle felém lengő hullámok, tiszteletet és becsülést ébresztőek, de semmiképpen sem önfeledt el-ragadtatásra buzdítóak. Egyre inkább éreztem, hogy első benyomásaimnak, érzéseimnek rabja

vagyok, hogy nálam első pillanatban eldől a barátság, s hogy éppen ezért Devecseri soha nem lesz igazán a barátom. Valószínűleg ő is ezt érezhette, ő is felmért a maga módján, mint esetleges, jövőbeli pályatársát - az a néhány gyenge, rossz kis verselmény, ami a tarsolyomban lapult, csak kivételes kritikai érzékkel vagy még inkább: ösztönnel sejtethetett valamit, hiszen még ígéretek is alig lehettek. (Ha nekem ma olyasféléket mutatnának, nem hiszem, hogy sokat ki tudnék olvasni belőlük.) Mindezek azonban csak gondolatainkban játszódtak le, játszódhattak le, mert a viszonyunk azóta is „szívélyes", „udvarias", csak éppen nem „meghitt" és nem „eksztatikus". Pedig tulajdonképpen sokat is köszönhetek Devecseri Gabinak első megjelenésemet illetően, amint ahogy erről még lesz is szó, a maga idejében.

Megszületik a nevem, mielőtt még világra jöttem volna

Ültünk ott Devecseri Gabiéknál Karinthy Gabival, és bennem máris felébredt a tisztelet Devecseri Gabi irányában, mert már akkor is volt bennem valami riporteri kíváncsiság, faggató, vallató hajlam, így-amúgy ki próbáltam szedni emberekből a titkaikat, rejtett gondolataikat. Devecseri Gabiról megtudtam, hogy középiskolában nagyon rossz latinista volt, talán meg is bukott egyszer, mindenesetre nem evickélt följebb a hármasnál, de akkor már, két-három évvel az érettségi után kiválóan előrehaladt görög- és latintanulmányaiban.

Karinthy Gabi ott hadonászott az orrom előtt a versesköteteivel. Megkérdeztem tőle udvariasságból, nem tudna-e adni a könyvéből. Karinthy Gabi már vette is elő a tollát.

- Hogy hívnak?

Hogy is hívnak? Hiszen a Ladányi név - ahogy még Porga ismert, meg Bachner - hirtelen anakronisztikussá vált a számomra azzal, hogy abbahagytam a filmszínészi pályát, s ha abbahagytam, nem voltam, nem lehettem Ivan Cantor vagy Ivan Madrid sem (az Ivan Madridnál különben Jack London nevétől kaptam az ösztönzést), hát mi is vagyok, hogy is hívnak tulajdonképpen?

- Kovalcze György - válaszoltam Karinthy Gabi kérdésére, az igazat, az igazit azúttal.

- Hogy? Kabalcev?

- Nem. Kovalcze. Cézével.

- Koboldce? - S pillanatokon belül voltam Kobalt, Kobold, Kovarc s mit tudom én, még micsoda, amíg nagy nehezen le nem betűztem neki. Átnyújtotta a könyvet a következő dedikációval: „Kovalcze Györgynek őszinte baráti nagyrabecsüléssel Karinthy Gábor." Egy pillanatra meg is hökkentem, hiszen két perccel előbb még a nevemet se tudta - s most se tudja, meg mernék esküdni rá! - s ennyi idő elég volt neki az „őszinte baráti nagyrabecsülés"-hez? De nem volt sok időm ábrándozni és mélázni ezen, mert Devecseri Gabi is odament a polcához, és leemelt a verseskötetéből, a *Mulatságos tenger*-ből egy példányt.

- Hogy is írod a neved? - kérdezte udvariasan. Neki se lehetett gőze sem, hogy ki vagyok, de hiszen nem is voltam még, meg sem születtem még tulajdonképpen addig a pillanatig.

A Kovalcze név csődje bebizonyosodott néhány perccel előbb, Karinthy Gabi esetében. Úgy látszik, akármilyen egyedi, egyéni és ritka név is ez, nem fogom tudni vele a lábam elé kényszeríteni a magyar irodalmat, mert megjegyezhetetlen, idegen hangzású; ezt ugyan kár volna még egyszer elismételnem. S minthogy a színészi múltamból tudtam, hogy mennyire fontos egy jó hangzású név, keresztülfutott rajtam újra az Áporkay György, de hosszúnak találtam - bár kabalából nem lett volna rossz, hiszen pontosan négy magánhangzós volt, mint Kosztolá-

nyié, egy villanatig a Tassi Györgyöt is mérlegeltem, aztán, mintegy sugallatszerű megvilágosodással, diktáltam Devecseri Gabinak:

- Végh György, hával, géhával.

Hogy eddig nem gondoltam erre, pedig olyan nyilvánvaló, olyan kézenfekvő volt! Apám elismert, az anyakönyvi kivonatomon rajta áll a neve, mért ne használhatnám hát írói névnek?

Devecseri Gábor is átnyújtotta a könyvét „Végh Györgynek szeretettel és barátsággal Devecseri Gábor."

Először íratott le a nevem, az a név, mely azóta már talán valami tartalommal, csengéssel telt meg egyesek szemében vagy fülében, először íródott le, és nem én voltam az első, aki leírta! Pedig minden addigi nevemet vagy ezerszer kipróbáltam, grafomániás ösztöneimtől hajtva, ezerszer, hogy hogyan mutat majd a színházak plakátjain, a mozik transzparensein, s azt a Végh Györgyöt, mely a hazám, a világom, a világegyetemem lett, nem én írtam le először.

A három Bihari lány

A Devecseri Gabiék bandája felé való tapogatózás (a bandát jó értelemben használom itt, valahogy a Pál utcai fiúk értelmében) magánakcióm volt, egyéni kiruccanásom, majdnem Hegedűs Zoli tudta nélkül. Zoli pillanatnyilag használhatatlan állapotban volt, alig volt ideje számomra - részben az útlevele után mászkált, és a párizsi utazásra készült elő, részben, s ez volt idejének igazi kerékkötője, felcsípett egy nőt. Pontosabban Ambrózy Guszti ismerkedett meg három lánnyal, három testvérrel, a Bihari lányokkal, akik a Horthy Miklós (ma Bartók Béla) úton laktak, a Hadik kávéház mögött. (Távoli rokonságban is voltak egy jeles irodalomtörténésszel, ez Gusztinak is hízelgett, meg a lányoknak is, hogy ilyen híres atyafiuk van.) A három lány: Duci, Tubi és Kati eloszlott, szétszóródott Ambrózy Guszti baráti körében. A legidősebb, Duci Hegedűs Zolinak jutott, Tubit Guszti tartotta meg magának, Katit, a legfiatalabbat pedig Pista, Guszti egyik unokatestvére kapta. (Nekem a nézésen és a szemkiesésen kívül semmi sem jutott, mert a Bihari lányoknak fiatalabb húguk már nem volt.) Minthogy Gusztiéknál nem lehetett nagyobb lányos összeröffenéseket rendezni - a szülők s a szülők társadalmi állása miatt, nem szólva arról, hogy Gusztiék udvari bejáratú lakásához csak ezer árgus női szempár riasztókészülékén át lehetett bejutni -, a társulat tagjai - ez inkább Társulat volt, mint Banda - egy-két üveg borral a hónuk alatt s a lányokkal a karjukon Hegedűs Zoliék Minerva úti lakásába kapaszkodtak fel néhányszor. (Elemér a vidéket járta, szokása szerint.)

Bár Guszti az utcán szedte fel a Bihari lányokat, nem voltak kurvák, legalábbis nem egészen azok. Duci elvált asszony volt, és hivatalba járt, úgy emlékszem, a többi lánynak is volt valami elfoglaltsága. A legrokonszenvesebb Tubi volt, Guszti szerelme, talán egyoldalú szerelme, mármint Tubié, aki számára végzetes volt Gusztival való találkozása, hosszú éveken, majdnem évtizedeken át elkísérő „mellékutca"-szerűségben élt, a háttérből imádva Gusztit, aki nem vette vagy nem vehette el, már csak társadalmi előítéletekből és meggondolásokból sem.

Közbevetett körkép a nemi nyomorról

A mai fiatalság semmit vagy szinte semmit sem tud azoknak az éveknek, évtizedeknek szexuális nehézségeiről, nyomoráról, amik mindkét nembeli ifjúságot egyaránt sújtották. A fiúk, magányos férfiak számára még csak voltak kézenfekvő lehetőségek: a Víg utcai

kuplerájok vagy az előkelőbb Magyar utcai Maison Fridák vagy fél-társaságbeli szalonok - nem is szólva az utcán le-föl sétáló „titkos prostituáltak”-ról, akiket azért hívtak így, mert nem álltak rendőri, orvosi ellenőrzés alatt, s állítólag náluk könnyebben be lehetett kapni valami kiadósabb francot, amivel aztán hetekig-hónapokig elkínlódhatott, elbajlódhatott a véletlenül melléfogott, pechesebb, szerencsétlenebb páciens. (Mert a nemi betegségek felszedése nem erkölcsi büntetés, bűnhődés volt, ahogy a katolikus egyház állította és propagálta, hanem pech vagy mázli kérdése, ismertem hétpróbás kicsapongókat, akik sose „kapták be a legyet”, még olyan „orgiákon” sem, ahol mindenki végigment mindenkin, s a haverjai másnap már a lábukat sem tudták emelni, nekik pedig kutya bajuk se lett; voltak más ismerőseim, akik „úriasszonyoktól”, „garantált szüzek”-től csöpögtek-folydogáltak heteken át, mint a rossz vízcsap, csillagokat látva az akkori befecskendezésektől, mert még nem volt ultraseptyl, sem penicillin, ami napok vagy órák alatt végzett aztán a „gonosz mókusok”-kal, ahogy akkoriban a kórokozó gonococcusokat becézték előszeretettel.) Voltak egy-egy alkalomra kibérelhető nők, egy szeretkezésre, egy éjszakára, volt, akiknek bérletük volt valami csekélyebb összegért, heti egy alkalomra, ilyet is ismertem, nem nőt: férfit, aki tudta, hogy rajta kívül még három-négy barátja van a nőnek - fizetéskiegészítések voltak ezek, à la Corvin Áruház elárusítónői (a barátom, aki ezt elmesélte, panaszkodott, hogy viszont a nő „nem hagyta magát meglőni gumi nélkül”, amit a Víg utcában megtehetett, ahol állítólag a veszély nagyon minimális volt az állandó orvosi ellenőrzés miatt, legföljebb csak akkor volt pechje, ha az előző páciensek közül valaki bedolgozott valamit); voltak olyan megoldások is, mint Kovács úr esete Kárász nénivel vagy az a főbérlőnő, akinél Porgával jártunk lakásnézőben vagy majdnem „háztűznézőben”, aki hangsúlyozottan közölte, hogy: „a lakbérben minden benne van”, és ezt a mondatát odaadó mosollyal kísérte, szinte „felhívás volt ez a „keringőre”; akadtak könnyebben kapható cselédlányok - elvétve egy-egy diáklányról is hallott az ember, Porgának is volt egy ilyennel kalandja; a férfiaknak tehát könnyebb volt a dolguk, csak pénz és szerencse kérdése volt többnyire az egész; a nőké sokkal nehezebb volt, komplikáltabb, szinte megoldhatatlan.

Az általánosan érvényes katolikus erkölcs szerint - ami általában a más vallásúakra is kötelező volt - szűzen kellett férjhez menni, vagy legalábbis nagyon illett. Minthogy sokfelé jártam-keltem a világban (legalábbis a városban), sok mindent hallottam. Még a Gaál Béla-féle Filmiskolából tudtam trükköket és női titkokat, hogy elég ledér múlt után egyes lányok közvetlenül az esküvő előtt visszavarratták a szűzhártyájukat, és mindenféle machinációkkal, manipulációkkal elérték, hogy férjük azt higgye, ő volt az első férfi az életükben. Voltak olyan lányok is, akik ezt a becsali módszert minden új barátjuknál alkalmazták, mert voltak idősebb, pénzes pasik, akik a szüzekre buktak, már csak az izgatta, ingerelte fel őket, s a szüzességnek - mert a legtöbb esetben egyszeri valami - jóval magasabb árfolyama volt, mint egy közönséges lefekvésnek, mondhatni: a nőnek is többe volt mindez - de hát a teljes odaadást a gyakorlatban csak elenyészően kevés nő kockáztatta meg, merte megkockáztatni. Maradt a nők számára a félszüzesség - ami legalábbis a harmincas években erősen divatozott, sőt még a negyvenes években is, a „mindent lehet, csak azt nem”, a franciák által feltalált vagy legalábbis a nevükhöz fűződő összes ínycsiklandó helyzettel, maradt a gyertya, a kolbász, a hajcsat, a tű, amiket borzongva olvastam Krafft-Ebing „tankönyvében” - mert minden akkori fizikai szüzességem mellett elméletben alaposan fel voltam készülve, a szerelem minden csínját-bínját kiválóan tudtam, már csak a gyakorlati kivitelezés volt hátra.

Persze voltak végzetes szerelmek is, amikor a nők megfeledkezve minden erkölcsi tanításról és következményről, odaadták magukat a szeretett férfinak, voltak született könnyű nőcskék, viszkető, viszketeg nőiességekkel, akik fütyültek mindenre, nem volt bennük semmi higgadt megfontolás, tudtam olyan nőkről is, akik férjfogásra használták fel a szüzességüket, kifeküdtek maguknak egy férjet, a gyorsan bekapott gyerekkel zsarolva, „fait accompli”-k elé állítva a

könnyen csőbe húzott, felhevült, felgerjedt ifjakat, férfiakat, így fogták meg azokat, akik maguktól, jó szándékból még nemigen gondoltak családalapításra, mert a legtöbb esetben nem voltak még meg az anyagi eszközeik, hogy el tudják tartani a feleségüket (aki általában nem dolgozott), vagy pláne rövidesen születendő vagy már útban lévő gyerekeiket, egyszeri nincstelenségüket dupla vagy tripla nincstelenségre, gondra cserélve át.

(Természetesen csak a köznépről, az utca népéről beszéltem itt, a nagypolgárság, az arisztokrácia, a „felső tízezer" életét, körülményeit nem ismertem, nem ismerhettem, azonban valószínűleg kicsit ott is azonosak lehettek a problémák, ha pénz, a korlátlanabb pénz mindezt sokkal simábban és olajozottabban is intézte el, cselédekkel, nevelőnőkkel, társalkodónőkkel - mint anyám esetében is, aki apám édesanyjának volt a társalkodónője. Mindenesetre mi, az utca népe többen voltunk, sokszorosan, úgyhogy az előbbiekben elmondottak eléggé általános érvényűek a harmincas-negyvenes évekre. A húszas évekről nincsenek személyes élményeim és hallomásaim, de a lazulás már az első világháború előtt megkezdődött, régi regények, novellák, korrajzok tanúsága szerint. Hogy milyen élesek voltak ezek a generációk közötti különbségek, azt Füst Milántól tudtam meg vagy húsz év múlva, Szigligeten, aki őrjöngött, hogy milyen sanyarú és nyomorúságos ifjúság jutott nekik, hogy akkor egy úrinő, úriasszony, úrilány szóba sem állt velük - a kilencszázas és kilencszáztízes évekről beszélt -, hogy nekik csak a perditák jutottak, a kétes, a rossz hírű nők, akikkel való nemi közösülés akkoriban még majdnem biztosan együtt járt a vérbajjal, s a hasonlóan nem vagy alig gyógyítható nemi betegségekkel. Adyról beszélt, s mondott még néhány rébuszos példát, mert nem akarta megnevezni a köztiszteletnek örvendő személyeket, s én minden ösztönös kíváncsiságom ellenére nem akartam a neveket kierőszakolni belőle.)

Égető problémakör volt ez, minden fiatal erről beszélt meghitt baráti körében, Párizs után sóhajtoztunk már csak ezért is, ahol a regények, filmek szerint más volt a művészek élete, más világról, más erkölcsi felfogásról tanúskodtak, adtak hírt. De az északi államok és a német ifjúság élete is más volt, a weimari Németországé - mely kifejezést akkoriban hallottam először a Szép Szó szerkesztőségében, a lányok kapukulcsaival, szülők előtt is bevallott és szülők által is jóváhagyott próbaházasságaival -, égető probléma volt a szerelem, a házasságon kívüli nemi élet, rengeteg hókuszpókusszal körülvettebb, veszélyesebb, izgatóbb, titokzatosabb, talányosabb s mindennek ellenére valahol vonzóbb és élményekkel telibb, mint a mai, mely, mert magától adódó, kézenfekvő, és mert sokkal kevésbé tiltott, mint a mi ifjúságunkbeli volt, sokkal álmosítóbb, posványosabb, unalmasabb, és sokkal kevésbé gerjesztő, kívánatos - legalábbis az én szememben.

A Bihari lányok (minthogy személyes élményeim nem fűződtek hozzájuk, csak áttételes, hallomásból és következtetésekből összeállt képem, emlékem van róluk) mindenesetre az akkori értelemben véve könnyűek voltak, kacérak, frivolak, „fiúsak", hipermodern, felszabadult, emancipált nők, akár hajlamból, természetből vagy számításból, akik azt vallották, hogy nekik is annyi joguk van az élethez, mint a férfiaknak, nekik is szabad annyit. (S tulajdonképpen a kockázat mindig nagyobb volt a nők, mint a férfiak részéről, mert ők könnyebben továbbállhattak, még akkor is, ha „megvolt a baj", a nőnek kellett forró vízben ücsörögni órákig, meg kinint zabálni, ugrálni le az ágyról a földre, hogy elmenjen a gyerek, aki az istenért se akart elmenni, s nem maradt más hátra, mint a kaparás, a küret vagy a megszülés.)

Úgy volt, hogy megyünk a francia vízumért

Igen, könnyedek voltak a Bihari lányok. Duci tudta, hogy Hegedűs Zoli napokon belül Párizsba utazik, egy évre vagy többre is talán, és mégis az övé lett. Talán beleesett Zoliba, talán távolabbi tervei voltak vele - mellékes. Úgy volt (mert időközben Zoli is megszerezte az útlevelet), hogy szeptember közepe táján megyünk a francia vízumért, a francia konzulátusra, a Fő utcába. Egy szeptemberi délelőtt tíz órára randevút beszéltünk meg Hegedűs Zolival a konzulátus előtt, de Zoli nem jött el, hiába vártam egész tizenkettőig rá, kétségbeesetten sétálva föl-alá. Nem tudtam elképzelni, hogy mi történt vele. Meggondolta volna magát? El-aludt? Egyedül be se mertem menni a saját vízumom ügyében, mert egész kinti tartózkodásom a Zolival való együttlétre, együtt lakásra volt felépítve, hiszen az én csekélyke harminc pengőmmel ugyan mihez tudtam volna kezdeni?

Kétségbeesetten loholtam fel Zolihoz a Minerva utcába. Nem volt otthon, hazament a szüleihez elbúcsúzni - közölte a házmester velem -, mert azonnal be kell vonulnia még a mai nap folyamán, expressz, SAS behívót kapott. (Nem tudom, megvolt-e már akkor is ez a kifejezés a „Sürgős! Azonnal siess!" - vagy minek a rövidítése, amit a sasmadár jelképezett, de később, sajnos, annyira fogalommá vált, hogy nagyon csekély történelmi hűtlenséget követek el, ha egyáltalán elkövetek.) Valahogy felrémlett előttem ebben a pillanatban, hogy hogyne, Zoli volt már katona, sőt tartalékos hadapród őrmester - de hát mért hívták be azonnalra, ha már egyszer volt katona?

Egy-két nap múlva megtudtuk: a német csapatok bevonultak Csehszlovákiába, s a magyar csapatokat a „Felvidék felszabadítása", illetőleg megszállása miatt mozgósították. Ekkor ho-mályosult el először ifjúságom tündöklő, azúr ege - hogy egy képletes kifejezést használjak -, ekkor fúvódtak az első, egyelőre még könnyebb összetételű, majdnem bárányfelhők ifjúságom arany napja elé. (Esetleg így is fogalmazhatnám, hogy ifjúságunk derült egéből lecsapott az első villám - hiszen ezreket és tízezreket érintett későbbi kihatásában ez a számunkra váratlan esemény.) Mert hogy Hegedűs Zolinak be kellett vonulnia - s mindaz, amit ez takart, ami emögött volt -, felborította párizsi utunkat. Párizs tehát a kútba esett, és itt álltam, a felfröccse-nő víztől alaposan megfürödve. Ha nem is új élet, de új korszak kezdődött megint az életem-ben.

Párizs helyett a Kruspér utca

Párizs hirtelen a valószínűtlen messzeségbe úszott, Párizs és mindaz, amit jelentett volna, amit fedett e név: a Nőket, a Költészetet, a Pénzt, a Sikert. A bőröndöm ugyan becsomagolódott, csak éppen nem Párizs lett az útiránya, az úti célja, hanem a XI. kerület egy kedves kis eldugott utcája, a Kruspér utca, mely a Budafoki útból nyílik. Hogy Hegedűs Zoli bevonult, Ambrózy Guszti mellé tettem át a főhadiszállásomat, aki legalább Zolira emlékeztetett, azért is vettem ki egy kis cselédszobát ott, a közelében. Mert előléptem. Az ágyrajárásból egyik pillanatról a másikra kinőttem. Tervezett műveimhez, egyáltalán irodalmi tevékenységemhez kellett egy zug, egy külön kis odú, ha csak tenyérnyi is, ahol magam lehettem, ahol magamra zárhattam az ajtót, mert már akkor is szükségem volt a magányra, az érlelő, az ösztönző magányra, a magamba mélyedéshez, az alkotáshoz. Addig az időpontig tudtam egy-egy estén unalmamban firkálni valamit Kárász néni asztalánál, de hiába, csak unaloműzés volt ez, semmi komolyabb cél nem sarkallt, nem ösztönzött. A villanyt különben is el kellett oltani kilenc órakor, úgyhogy sem dolgozni, sem olvasni nem tudtam tovább. Reggel pedig, bár viszonylag korán ébredtem, nem lehetett papírokkal zörögni, könyvekkel matatni, s különben

is, a szoba, amiben laktunk, rendkívül sötét, udvari helyiség volt. Azok az idők, amikor fent aludtam Hegedűs Zolinál, más lehetőségeket mutattak meg nekem életkörülményeimet illetően. Mint a kígyó a bőrét, levedlettem az Akácfa utcai ágyrajárást és vele még mindig rövid életemnek egy kedves, furcsa, de soha vissza nem térő korszakát. Ez a Kruspér utcai szoba már sokkal több volt a Kecskeméti utcainál. Nem spájz, bejárattal a konyhán át, hanem valódi külön bejáratú cselédszoba volt - akkor még nem lépett elő az oly előkelően hangzó „személyzeti szobá"-vá - egy viszonylag modern házban.

Ennek megfelelően a bére is jóval magasabb volt. Az Akácfa utcában heti három pengőt fizettem, a Kruspér utcai „lakosztályomért", ahogy előkelően becéztem - bár valóban az volt az Akácfa utcai környezethez viszonyítva -, húsz kemény pengőt havonta. Tehát pontosan kétharmadát az apám családjától járó havi segélynek. Meglehetősen nehéz napokra virradtam, vagy azok virradtak rám - teljesen mellékes, a lényeg a fontos.

Kiűzettem a dunapalotai paradicsomból is

Körülbelül átvándlizásom idejében rúgott ki Jósfay is bennünket, az intellektuális különítményt, a Szent Gellért-szobornál tartott, felsült képviselőjelölt-beszéde után, amint ezt már előre jeleztem. Ott álltam ebéd nélkül s tulajdonképpen reggeli és vacsora nélkül is, mert a dunapalotai paradicsomból való kiűzetésem természetesen maga után vonta azt is, hogy már nem kaptam meg a napi egy aktatáska kenyér- és kalácsmaradékot sem, amin közel egy évig tengettem életemet. Tíz pengőből kellett tehát kosztolnom egy egész hónapon át, ez azt jelentette, hogy napi harminc fillér, pontosabban napi harminchárom fillér jutott egy harmincnapos hónapban reggelire, ebédre és vacsorára. Ebből még az akkori rendkívül olcsó élelmiszerárak mellett is - majdnem nyugodtan éhen lehetett halni.

Segítséget csak az jelentett, hogy Hegedűs Zoli még bevonulása előtt beprotezsált édesanyjához, akinél hetente egyszer fejedelmi ebéd várt, majdnem egyetlen meleg étkezésem hetenként. Ambrózy Gusztiéknál (akinél akkoriban olyan slapajféle voltam, szaladj-ide, szaladj-oda, megbeszélt kéziratait vittem a különb-különbféle szerkesztőségekbe) kijárt egy-egy uzsonna, kávé vagy kakaó, kaláccsal, vajjal, egy-egy vacsora, ha későig ottmaradtam nála - volt, amikor a Bihari lányokhoz ugrottam fel egy kis dumcsizásra, és Bihari néni is megkínált valamivel, mert ahány bordám volt, annyifelé állt ki, szúrtak a csontjaim. Bihari néni különben is a szárnyai alá vett, figyelmeztetett, hogy ne járjak strandolni, hogy sok szalonnát egyem, és sok tejet igyam, nagyon féltett a tüdőbajtól, pláne hogy tudta; édesanyám is abban halt meg, méghozzá milyen fiatalon. Valóban csoda volt, hogy ezekben a hónapokban nem tört ki és nem vitt el valami rapid tüdőbaj. De hát az ég madaraira, a mezők liliomaira vigyáznak az Égi Madarászok és Mennyei Füvészek.

Nehéz hónapok voltak ezek

Nehéz hónapok voltak ezek, nélkülözhető holmijaim - s ugyan mennyi volt, mennyi lehetett! - állandóan a zacit járták, mind még nevelőanyám idejében, aki sokszor kijelentette, hogy kártyázni lehetne, kártyacsatákat tudna vívni a zálogcéduláival, mert mindig volt a szekrényében legalább harminckettő belőlük. „Kop. pecs." ruhámra is adtak egy-két pengőt, adtak az Omega zsebórámra is, amit Gyula bácsitól kaptam bérmaajándékként, attól a Gyula bácsitól, aki már két lapomra, levelemre nem írt, mióta hazajöttem Dunaalmásról. Az Omega órámnak

már különben is története, történelme volt, egyszer megállt, és bevittem egy Üllői úti óráshoz, aki felnyitotta a hátsó fedelét, és belepillantva közölte, hogy tengelytörése van, tíz pengő a javítása. Honnan lett volna nekem tíz pengőm erre? Nagy szomorúan visszacsomagoltam a zacskóba, amiben őriztem - mert üvegje sem volt -, de alighogy kimentem az órástól, meghazudtolva a mestert és tengelytörési elméletét (nyilván le akart vágni a disznó), megindult és aztán nem is volt vele többé semmi baj még évekig, amíg csak a birtokomban volt. (Idővel ugyan a mutatói is letöredeztek, és valóságos hókuszpókuszokat kellett végeznem fölötte, ujjaimmal meghosszabbítva a mutatók irányát, szinte képzeletben, a római számjegyek felé. Néha egy-két órát tévedtem, de mit számított mindez, semmi halaszthatatlan dolgom nem volt még akkor, ami ne ért volna rá akár több tucat óra múlva is. Mindenesetre ezzel is eléggé nagy „szám" voltam, időmegállapítási ténykedésemmel, egyre szaporodó ismerőseim körében.)

Harmincnyolc szeptemberében meg kellett válnom atyai kofferomtól is, amit egy handlénak adtam el, néhány felesleges, már rongynak minősülő ruhadarabommal egyetemben, hiszen Ambrózy Gusztitól, slapajságomért, főleg természeti javadalmazásban részesültem, mármint kalapban, ingben, alsónadrágban, zokniban, és be volt ígérve egy télikabát is. (Akkoriban az ilyesmi nem volt megalázó, sőt szinte magától értetődő, természetes volt egy kezdő, az életben járni tanuló fiatalember számára - így semmi kivetnivalót nem találtam benne én sem.)

Egy este sodrófával keresett Guxa papája

Amikor az Akácfa utcában éppen csomagoltam - sajna, nem Párizs felé! -, kopogtak az ajtón. Guxa édesapja volt, esernyővel a kezében. Nekem támadt, hogy mit őrjítettem meg Lalit (ez volt Guxa otthoni keresztneve, házi használatra, nekem és a barátainknak Guxa maradt egy életre), nem lehet bírni vele, mindenáron világgá akar menni, és mindezt az én hatásomra. Hogy beszéljem le róla, mert holnap vagy holnapután vonatra akar ülni, még azt se tudja, hogy hova akar menni. De Guxát már nem tudtam megtalálni, nem tudtam előkaparni általam ismert lelőhelyein - előszeretettel a Vízművek kertjében tanyázott, a Gellért-szálló fölött, szemben a Sziklakápolnával, ahol én is számtalan délelőttöt és délutánt vertem el, nagy Gellérthegy-járó és -imádó korszakomban -, úgyhogy Guxa néhány nap múlva nyomtalanul felszívódott, eltűnt, ahogy öccsétől, Aladártól, a kis Guxától értesültem, amikor legközelebb összeakadtam vele az utcán.

Az új főbérlőm fix állásba akart küldeni.
(De én egész másokra gondoltam, amíg a lelkemre próbált beszélni)

Közben elkészültem a Musset-fordításommal, mely valóban új utakat nyitott meg ugrásszerű fejlődésemben, legalábbis a technikát illetően. Mindez azonban nem hozott a konyhára egy vasat sem. A főbérlőnőm - egy sokdioptriás szemüvegű, negyven körüli vénkisasszony - látta ezt, néha bejött hozzám a szobámba, hozott egy darab zsíros kenyeret, beadott egy-egy teát - és próbált lebeszélni a költészetről, illetőleg arról, hogy abból akarjak megélni. Felhozta példaként Somlyó Zoltánt, aki ott lakott a Kruspér utcában, az ikerház másik szárnyán, a feleségével és lányával, elmondta, hogy milyen nyomorúságos körülmények között éltek; hallgassak rá, ő a javamat akarja, menjek el valahova fix állásba, attól még költhetek, ha mindenképpen ez a mániám, de legalább lesz egy tisztességes megélhetési forrásom is, nem kell így nyomorognom, hiszen rossz rám nézni, mert még a lélek is csak éppen hogy hálni jár belém.

Udvariasan meghallgattam érveléseit, a nyakamig húzva paplanomat, mert már akkor is előszeretettel az ágyban tanyáztam, ott laktam, ha otthon voltam, persze, mivel ott volt a legmelegebb. (Két hónap alatt ha kétszer fűtöttem be a kis jancsikályhába, akkor is vendégeket vártam. Egyszer Ambrózy Guszti jött fel, s amikor bedurrantottam, pillanatok alatt átizzott a kis pléhalkotmány, úgyhogy gatyára kellett vetkőznünk, de amint ellobbant az utolsó láng is belőle, vészes gyorsasággal kezdett kihűlni, úgyhogy egy félóra múlva már télikabátban, paplanokba, pokrócokba bugyolálva, fejünk búbjáig felöltözve, kalapban ücsörögtünk az ágyon.) Igen, udvariasan meghallgattam a főbérlőnőm érveléseit, de valahogy tudtam, sejtettem a szívem mélyén, hogy a sorsáról, végzetéről senkit nem lehet és nem is szabad lebeszélni. Körülbelül József Attilának is ilyesmit ajánlottak ismerősei, hivatali társai - emlékeztem vissza a *Curriculum vitae*-jére, mely rövidségével, tömörségével, végtelen szomorúságot és fájdalmat árasztó stílusával egyik nagy és döntő élményem volt, amikor harmincnyolc könyvnapja után Fischer Petitől néhány napra kölcsönkaptam József Attila zsákvászon kötésű *Összes versei*-t - József Attilának is ilyesfélét ajánlottak, de ő sem fogadta meg, mert nem fogadhatta meg, hogy elébe menjen, senkire se hallgatva, a végzetének. Én is sejtettem, s talán tudtam is - a Corvin Áruház lemérhető tapasztalatain is okulva -, hogy az istrángot, a fegyelmező, kordába szorító hámot bizony nem nekem találták ki. Szabadságra volt szükségem, korlátlan szabadságra, és habzsolni akartam az életet. Sokat akartam élni, mindent végigélni, hiszen tudtam, hogy nagyon fiatalon fogom itthagyni ezt az árnyékvilágot, s ebbe máris sztoikus nyugalommal beletörődtem, anélkül hogy a sztoikusokról még egyáltalán hallottam volna, hála bölcs tanítóimnak, az utca iskolamestereinek és a költőknek, akik mindig nagyobb hatással voltak életem, gondolkodásom, kocafilozófiám kialakulására, mint a valódi filozófusok. Megborzongatott Kosztolányi néhány verssora, sokszor felidéztem őket: „Mi fájt szívednek és szívemnek Caesar, Napóleon korában?” Ez a két egymástól annyira távol eső időpont csodálatosan lemérte előttem az idő semmiségét, örök, mozdulatlan, álló voltát, hogy mindegy, mikor élt valaki, százezer évvel Krisztus előtt, vagy százezer évvel fog Krisztus után, a rövid, pillanatnyi lét után mindannyian kihűlve lengünk a semmiben, nyugodtan, bölcsen, fájdalomtalanul, álomtalan álomban. Hegedűs Zoli Platón *Szókratész védőbeszédjé*-t is elolvastatta velem, és többet azóta se kaptam filozófustól, hiába próbáltam végigrágni magam pókhálós eszméiken. De a költőellenes Platón lényegében költő volt, különösen a halálról írt soraiban, fejtegetése végigkísérte életemet, számtalan haldoklásomat, hogy vagy a teljes megsemmisülés a halál, s akkor milyen csodálatos; vagy hogy álomtalan álom a halál, s az se rossz; vagy hogy a valaha élt nagyságok bölcs körében töltheti az ember idejét végtelen időkig, az idők végezetéig. Tudtam ezt, és éppen ezért nem féltem a haláltól. De azt az egy-két évet, ami még adatott, ki akartam használni, élni akartam. Ezekre gondoltam - nagy elkalandozó képességemmel -, amíg a főbérlőnőm okított a reális, a nyárspolgári, kispolgári életre. S én ösztönszerűen éreztem, hogy nem sikerülne nyolcórai, teljesen más idegeket kívánó elfoglaltság, munka után megidézni, nyájas lakomba invitálni a múzsákat. Éreztem, hogy az irodalom, a költészet, a művészet egyfajta vallás, a vallás egy neme, s mint ahogy a papnak egész életét, életének minden percét az Istennek kell szentelnie, annak is ezt kell cselekednie, aki a Múzsák szolgálatába lép. Hogy kell, szükséges az állandó kontaktus velük, ahhoz, hogy maradandót, a többinél, az átlagnál többet alkothasson az ember. S akik a példaképeim voltak, többnyire ők is ezt csinálták. Kosztolányi, Ady, József Attila, Shelley, Keats, Verlaine, Rimbaud; aki akkoriban került éppen nagyon közel hozzám, vagy akikhez én kerültem rendkívül közel.

Sokat tűnődtem már addig is azon - hiszen az utcákon eltöltött év iszonyatos hosszú volt -, hogy aki naponta irodában tölt nyolc órát, az nyolc órával kevesebbet él, mint én, aki ez alatt a nyolc óra alatt is élményeket hajszolok és fogadok be s talán még gondolatokat is. Hogy azért éltek a többi költők is jóval többet, mint más emberek, mert sűrűn, velejéig élték, átélték az

életet. Hogy Kosztolányi ötvenegy éves korában halt meg, de hasonlíthatatlanul többet élt, többet élt meg, többet élt át, mint Gyula bácsi, a bérmaapám. Hogy Kosztolányi az ötvenegy évével akár százéves is lehetett, vagy ezer is talán. Tehát ezeket, a mások által verkliszerűen dolgozással töltött nyolc órákat ki akartam használni, hogy ha esetleg nem is csinálok semmit, az olaszos „dolce far niente", az édes semmittevés, a keleties köldöknézés, önmagamba mélyedés egy nap - s lehetőleg minél előbb - engem is megérleljen.

Néhány lap akkori naplómból

Talán nem érdektelen néhány lap ennek az emlékezésnek folyamán akkori naplómból sem - már ami megmaradt, a Hegedűs Zolihoz írt pár levél alakjában -, mely egyben ízelítő is akkori prózastílusomból és még zárlatos önmagam kifejezéséből, hevesen hullámzó vajúdásaimból.

Buda, 1938. X. 19.

Drága Zolikám!

Több mint egy hónapja elmentél, és egyetlen sort sem írtál nekem. Hiába írtam fel és csomagoltam be címemet. Mindig másodkézből kell hallanom rólad. Most Budán van egy kis szobám, ott tanyázom és dolgozom. Régi bogaraimnak hódolva lefordítottam Musset-től a *Remény Istenben* című végeláthatatlan verset, amitől még Guszti is elkábult, hogy milyen nagyszerű, én azonban már nem tartom sokra, mert egyes helyeken kizökken a ritmusból. Irkáltam azonkívül egy csomó jegyzetet és levelet önmagamhoz, ezek azonban csak olyan játékfélék. Időm az még most sincsen, mint soha nem volt, és talán nem is lesz, nagyon sokszor elkap a kóborlási láz, és olyankor nem vagyok képes dolgozni: menni kell. Már egészen messze állok attól, aki voltam, sokat töprengek, felállítottam egy új költői hármasszabályt, de ez, amint hallom, téged már nem érdekel, már nem is tudod, mi az Párizs? Verlaine? Kéziratairól nem tudok sokat írni, a Nyugatnál Babits rajta ül. A Szép Szónál nem tudtam semmit elérni. Most egyelőre csak Horváth Béla-verseket hoznak. Többet most nem írok, szokásom szerint nincs időm és főleg pénzem, rohanok eladni egy ruhát, hogy legyen mivel kihúzni a hónapot.

A ruhámat eladtam.
Zálogházba becsaptam.

Nagyon kérlek, írjál nekem egy lapot vagy levelet, és akkor én is tudok bővebb választ írni. Hallom, hazajössz egy napra, okvetlenül írd meg, mikor, hogy egy kicsit elbeszélgethessünk. A címem: Budapest, XI. Kruspér u. 7. I. 4.

A viszontlátásig ölel barátod, ha ugyan emlékszel még rám és a múltra, ha már a múlt ismeretlen előtted, akkor egy ismeretlen férfiú, vagy gondolj, amit akarsz:

Gyurka

Tévedések elkerülése végett Párizsban Georges-nak ejtenének. Emlékszel még Párizsra? Ha hazajössz, ki akarsz menni? Most Rimbaud-t fordítom. Tudod, ki volt?

Rimbaud-láz

Az, hogy Rimbaud-t fordítok, enyhén szólva; túlzás volt. Ambrózy Guszti az Egyetemi Könyvtárból - ahol dolgozott - kölcsönvette és odaadta nekem albérletbe Rimbaud Mercure de France kiadású *Összes művei*-t, melyet Paul Claudel előszava vezetett be, s melyben Claudel a világ legnagyobb, valaha is élt költőjének tartja (ha jól emlékszem). Rimbaud-ra az *Örök virágok* és Kosztolányi *Modern Költők*-je mellett Babits *Európai irodalomtörténete* hívta fel újólag a figyelmem, melynek propagandakiadását még az Akácfa utcából való eljövetelem előtt megvettem két kemény pengőkért, a mellettünk lévő kölcsönkönyvtárból és alkalmi antikváriumból. Paul Claudel előszaván még csak átrágtam magam csekély iskolai s utána valamit bővült franciatudásommal, de Rimbaud-t, néhány verse kivételével alig értettem nyelvileg. (Az alaposabb franciatanulásra pedig sajnáltam az életemből hátralevő egy, maximum két évemet.)

A *Tetvészlányok*-kal bíbelődtem; egy strófát valahogy össze is bolhásztam, tetvésztem belőle magyarul, de csak az első sorára emlékszem, félig-meddig:

„...tárt ablakokhoz ültetik le..”

S az *Illuminations* fölött álmodoztam, inkább elképzelve magamnak őket, mintsem valóban értve. Mindenesetre, ettől függetlenül, Rimbaud óriási hatással volt rám, életével, azzal, hogy kamaszkorában abbahagyta a költészetet - s a néhány magyarul megjelent, számomra is hozzáférhető, megismerhető versével. Állandóan ott hurcoltam a hónom alatt, bármerre jártam, akárcsak Somlyó Gyurka Paul Valéryt.

Somlyó Gyurka, futólag

Mert akkoriban Somlyó Gyurkával kezdtem erősebben összejárni. A Devecseri-bandából - a színképelemzésemmel - ő volt számomra a legközelebb, a legszimpatikusabb, és benne is volt érdeklődés irántam, még írásaim irányában is, ami Devecseriben nem volt meg, mert őbenne, emberi magatartásában több volt a klasszikus hűvösség, és irodalmilag is magasabb régiókban szárnyalt. Somlyó Gyurka néha átjött mostohatestvéréhez, Zsuzsához, aki Somlyó Zoltán halála után is változatlanul ott lakott édesanyjával a Kruspér utcai ikerházban, és ilyenkor becsöngetett hozzám is. A Musset-fordítást neki is megmutattam, abban már jó sorokat és bravúros rímeket is talált, bár váltig hangoztatta, hogy ilyen rímeket, mint „világ-virág”, ma már nem lehet leírni, ezerkilencszázharmincnyolc októberében, Babits és Kosztolányi után. Ezen sokat vitatkoztunk, s aztán a vitánkat legközelebb nála folytattuk. Azokban a napokban nevezett el Somlyó Gyurka - vagy én adtam magamnak kitüntetően ezt a megtisztelő meghatározást, már nem emlékszem pontosan - Victor Hugó Rimbaud-ra alkalmazott „Shakespeare-enfant”-jának mintájára, analógiájára: kölyök-Rimbaud-nak. Mindenesetre Rimbaud *Összes művei*-vel együtt büszkén hordtam ezt a titulust, hiszen tudtam, hogy én is olyan rövid pályájú üstökös leszek, mint Rimbaud, mert húszéves koromban meghalok, s különben is rendkívül hamar abbahagyom az egész irodalmat, ha netán valamivel túlélném a kritikus huszadik életévemet.

Devecseri Gabi tanácsa

Azért fel-felugrottam a Szép Szóhoz is. Egy-két nappal a Hegedűs Zolinak írt levelem után Devecseri Gabival jöttem el. Valahogy szóba került köztünk Tóth Árpád és az is, hogy most november 7-én lesz halálának tizedik évfordulója. Devecseri Gabi mindig olyan volt már akkor is, akárcsak én, mintha földi valójában csak félig-meddig volna jelen a világban. Hosszúakat lépkedett kalucsnijában, esernyőjét szinte ugrópálcának használva. Én is kalucsniban, esőköpenyben és esernyővel slattyogtam ott mellette, mert valakitől kalucsnit és esernyőt is örököltem, s ha már volt, éltem is vele, ezzel is habzsoltam az életet, az esős pesti aszfaltot róva még mindig, fáradhatatlanul. Devecseri Gabiban felrémlett a Tóth Árpádhoz írt versem. Klasszikus, epigrammatikus tömörséggel fordult hozzám a Károly király körúton, a Madách-házak előtt:

- Vidd fel a Pesti Naplóhoz, és mondd azt Földi Mihálynak, hogy Horváth Béla küldött. Semmi többet.

A Pesti Napló szerkesztőségében

Megköszöntem Devecseri Gabi tanácsát, és másnap délután beállítottam a Pesti Napló Rákóczi úti szerkesztőségébe. Ahogy felmentem az emeletre, és befordultam a folyosóra, furcsa, megmagyarázhatatlan érzés csapott meg. Mintha már jártam volna itt, pedig legjobb emlékezetem szerint sose fordultam meg ezekben a helyiségekben, nem is lett volna miért és mivel. Ez a „déjà vu", a már valaha látott tárgyak, helyek hangulata alig egyszer-kétszer fordult velem elő az életben, de azt a különös borzongást azóta sem éreztem. Amíg Földire vártam - a szerkesztőségi altiszt fülében úgy látszik, ismerősen csengett a „Horváth Béla szerkesztő úr küldött" -, azon tűnődtem, hogy esetleg talán reinkarnációja vagyok valakinek, aki már járhatott itt, most a múltam villant fel talán, előző életem egy emléke a villámfény egy töredékéig. Mert különben minden ismét homályba veszett, sötétségbe borult. Ady voltam talán? - kérdeztem magamtól, s minthogy tudtam, hogy tizenkilenc januárjában halt meg: elméletileg elképzelhető volt, ha a reinkarnáltnak nem a fogantatáskor kell beköltöznie az új testbe, hanem a születés pillanatában, hiszen én is abban az évben, ezerkilencszáztizenkilenc augusztus harmincegyedikén születtem.

Tovább nem volt időm rágódni ezen, mert nyílt Földi Mihály szobájának ajtaja. Ijedten és megilletődve ültem le, szemben vele, egy karosszékbe. Földi erősen őszes volt, kicsit piros arcú, hibás szemű, ahogy a rávetődő asztali lámpa fényében elnéztem.

- Horváth Bé... Béla szerkesztő úr küldött - nyeltem nagyot, kicsit dadogva -, Tóth Árpád halálának most lesz tizedik évfordulója. Róla írtam egy szonettet. De már a Szép Szónál elkéstem vele - füllentettem -, azért mondta Horváth Béla szerkesztő úr, hogy hozzam el ide, a Pesti Naplóhoz, Földi Mihály szerkesztő úrhoz.

Földi átvette apró bolhabetűimmel egy kockás irkalapra lemásolt versemet - mert az írógépet számomra még fel sem találták. Átfutotta, és a kezében lévő ceruzával valami szignót firkantott fölébe.

- A vasárnapi számban jelenik meg - közölte. - Máskor is hozzon kéziratot. - S ezzel már el is bocsátott Földi, fölállt, és kikísért a bőrpárnás ajtóhoz, búcsúzóul még kezet is fogott velem.

Valósággal tántorogva és majdnem részegen mentem ki az üvegajtón a lépcsőházba. Hát ilyen egyszerű ez? Egy kis füllentéssel, igaz, de napokon belül meg fogok jelenni! S a Szép Szónál

meg a Nyugatnál micsoda cirkuszt csapnak! Heteket, hónapokat kell várni, böjtölni, előszobázni, udvarolni, pincsikutyáskodni Babits körül! Itt meg vasárnap megjelenik, pedig már csütörtök este van! S azért a Pesti Napló is jó hírű lap ám! Különösen a vasárnapi melléklete! Tulajdonképpen nem is akartam elhinni. Azt hittem, hogy mese, így akarnak lerázni, ez itt a szokás.

Először olvastam nyomtatásban a nevemet

Azért vasárnap, 1938. október 30-án hajnalban átkocogtam a Kruspér utcából a Ferenc József-hídon át az Erzsébet körútra, ahol ki volt lógatva, illetőleg ragasztva, a kiadóhivatal előtt, a Pesti Napló aznapi száma.

S az egyik oldalon ott lógott, kinyomtatva, szó szerint a versem:

Egy költőhöz
(Tóth Árpád halálának tizedik évfordulójára)
Írta: Végh György

Elcsodáltam a nevet, amit még sose láttam nyomtatásban, és ami én vagyok, engem jelent alig két hónapja. Egyszerű, szerény és mégis eredeti név - ízlelgettem -, zenéje is van, két egytagú szó, ehhez csak a Keatsé hasonló John Keats és ejtésben: Dzson Kítsz. Végh György. Dzson Kitsz. Végh György. A verset is elolvastam vagy egy tucatszor (bár kívülről tudtam), de a nevemet százszor is újra meg újra eldaloltam magamban félhangosan: Végh György, Végh György.

Egész délelőtt ott ácsorogtam, lestem a velem együtt bámészkodókat, akik ott tátották a szájukat a Pesti Napló oldalai előtt, hogy elolvassák-e a versemet, s ha igen, milyen hatása lesz rájuk. De bizony senki sem olvasta el, szinte pillantást se vetett rá, mint ahogy én se olvastam el egyetlen sort se mástól azon a délelőttön. Délfelé már beteltem a nevemmel és a verssel, s kicsit leforrázottan kullogtam el, hogy senkit se érdekelt, láthatóan. De azzal vigasztaltam magam, hogy egy ember, Hegedűs Zoli biztosan meg fog lepődni (mert ő mindig kivágta édesanyjánál a Pesti Naplóból a verseket), amikor majd hazajön szabadságra, és az enyém is a kezébe kerül! Hiszen előbb jelentem meg, mint ő, a Mesterem!

Egy hosszú naplólevél Hegedűs Zolihoz

Lázas és kusza napok voltak ezek, s ugyanakkor rendkívül döntőek jövőmre és fejlődésemre. Bizonyságul ismét akkori „naplóm”-ból következik néhány kamaszos, izgága levél.

1938. nov. 13.

Drága Zolikám!

Álmosan, de alvásra képtelenül heverek itt a hideg szobában, takarókba bugyolálva. Köröttem magas oszlopokban tornyosulnak a könyvek, némelyik fellapozva hever a padlón. Költők, prózaírók vegyesen. A falakról halhatatlanok bámulnak rám üres szemmel, és szorosan egymáshoz bújva dideregnek, bár a szoba sarkában kis vaskályha pöffeszkedik - de nem pöfékel. Azért írok minderről, mert nem kerestél fel, mikor itthon voltál. Ma - vasárnap - egy könyvet ebédeltem és vacsoráztam, egy kitűnő könyvet: Tamási: *Ragyog egy csillag.* De köröttem a könyvhalmaz fenyegetően terpeszkedik, elolvasásra

vár. Kitűnő könyvek, és mégis. Néha találomra kiveszek egyet közülük, de csak sorokat tudok átfutni, és kiesik a kezemből. Tompa fáradtság, csömör, undor és egyben eszeveszett rajongás fog el.

Irodalom... Kétféle van, egy, amiről mint irodalomtörténeti szempontból beszélnek, ezért rajongok, és a másik, a jelen irodalma, aminél mélyebb fertőt nem tudok elképzelni. A ma irodalma... Tiszta gyolcsruhában léptem be abba a könyvbe, melynek címlapján arany betűkkel áll: Irodalom. Káprázta tó kiállítás, lapozva gyönyörű betűkkel szedett oldalak... de ha elolvasok egy sort, megélénkülnek ezek az egyszerű fekete alakok, és gyilkolják, marcangolják egymást. Tiszta gyolccsal és fehér lélekkel léptem be. Azóta csak néhány hónap múlott el, és mások szennyesétől mocskos a lepel, mintha mindegyik beletörölte volna sáros, gennyes kezét a ruhába. És agyamban kételyt és undort szítottak. Belekóstoltam az irodalmi életbe, és rútul megcsaltak, mert milyen gyönyörű és milyen fenséges kívülről! De belül a marakodás az elsőbbségért, piszkos kis vágyak megvalósítása...

Kérdezed, hogy mért nem küldtem verseket. Főleg ezért. Oly fáradt a testem, a lelkem. Sokat kell szaladgálnom, valóságos küldönc lettem, mert a Guszti dolgozik. Erősen dolgozik. Jelenleg novellákat ír, és én szállítom az Új Időkhöz. Ilyen kísérősorokkal: Örülök, hogy sikerült megütnöm az irredenta hangot, remélem, szerkesztő úrnak is fog annyira tetszeni, mint nekem. Valóságos novellagyárat rendezett be. Az ilyen írók fárasztanak ki, s az elképzeléseik. Guszti azt mondja, hogy ő így fogja meghódítani a magyar irodalmat: ma ír Julcsi-Málcsi néni novellákat, aztán majd ha így befutott, akkor jön ki a remekműveivel. Ő ebben hisz, én nem. Meglehet ugyan, hogy helytelenül ítélem meg. De én ezt mindennek merném nevezni, csak *komoly* irodalmi célnak nem.

És a napokban átpillantottam a jelent, nem tudom, miért, de csak sírni tudok rajta. Egy-két kivétellel csak üres pojácák. Ez a rengeteg költő, aki a napilapokban és folyóiratokban teszi közzé szennyesét, ahelyett hogy szégyenlené őket, ez tör le, és akadályoz a munkámban. Hátha én is csak olyan leszek, mint ők - bár én mást érzek -, de meglehet, hogy ők is ezt érzik. Megismertem Marconnay Tibort és Imecs Bélát. Valószínűleg hallottál róluk, és olvastál is tőlük valamit. Marconnay már több mint húsz éve kapaszkodik az irodalomhoz. Őrült. De zsenialitás híjával, ami megvan Horváth Bélában. Nyíltan kifejtette véleményét a ma irodalmáról, és ezzel kezdte: a legnagyobb költőnek természetesen magamat tartom, különben nem is írnék. Ezt minden póztól mentesen, meggyőződésből mondta. Rögeszméje, hogy ő nagy költő. Ő az, aki minden verskötete elé dicsérő előszót ír, és a végén ilyeneket ír: tetszettek önnek ezek a versek? Igen? Rendelje meg a többi köteteimet is. Dúsgazdag dzsentricsalád fia, és rongyos ruhában jár - rögeszméből. Az ilyen emberek riasztanak el. Van vagy ezer verse, műfordítása. Herediának összes szonettjét lefordította.

Miért dolgozzak? Egy hétig lázban égtem, hatalmas tervekről álmodoztam. Csinálok egy antológiát a XIX. század francia költőiből, az *Én* fordításomban. Megmutatni ezeket a nálunk ismeretlen, meghamisított költőket igazi mivoltukban. Már az előszó is megvolt körülbelül. Egy hétig földöntúli gyönyörben éltem, el is készítettem egy-két fordítást, de abbahagytam. Minek? Kinek? Megváltozott a felfogásom. Emlékszel, mennyire és mennyiszer törtem lándzsát a műfordítás mellett? Ennek mind vége. Legalábbis hosszú időre. A műfordítást már nem tartom a kultúra terjesztésének. Pár ember érdeklődik utána csak. Ezentúl nem fordítok, olyan háládatlan valami. Kosztolányit széltében-hosszában támadják miatta. (Különben Földessy is megtámadta a Kelet Népében Adyval kapcsolatban.) És különben is, ha fordítani fogok, játszani fogok vele, magamnak. Ha

megjelennének, azt csak anyagi helyzetemnek tudom be. Francis Jammes halálát kiaknáztam, két versét lefordítottam, de nincs kedvem többet, utálom magam érte. Pedig most kereshetnék pénzt vele. Az Új Időknek és a Napkeletnek is kellene. Én csak játszani akarok, és nem robotmunkát. Mit bíbelődjem akár remekművek fordításával is, mikor azt az időt vagy más remekmű megismerésére tudom fordítani, vagy saját verseimmel vesződnék, ha írnék. De nem merek. Félek. Azt hiszem, elég helyesen látom a többit, magamat nem merem elfogultság nélkül megnézni. Azt tartom hát helyesnek, amit te tettél tavaly télen: csak magadnak írtál. Ez helyes ugyan bizonyos szempontból, de helytelen is. A költőnek közönség kell, a közönségnek nem kell költő, de akinek van közönsége, az még nem mind költő. Látod, ezért félek: a legtöbb hibátlan ritmusú sorokat ró egymás alá, még talán jó rímekkel is köti össze őket, és mégsem érzem benne a költőt. Ilyen versekkel van teli minden. Én költő akarok lenni, és nem olyan valaki, aki a sok csúszkálás után kijárja, hogy mindenhol megjelennek a versei, és végül valami irodalmi társaságban végzi be kis poros és szürke életét, aki, ahelyett hogy a poros akták között aludt volna, verseket tákolt össze. Hát ilyen ember nem akarok lenni, mert nem akarok a Petőfi Társaságban dicső lenni.

Írni ma, amikor a nyomdafestéket, a papírt ízléstelennél ízléstelenebb dolgokra használják fel? Mikor a legpiszkosabb módon csinálnak mindenből üzletet: Budapest tele van Csehszlovákia gyászjelentőivel - ha még ízlés volna benne! És amikor az irodalmi Nobel-díjat Pearl S. Buck kapja?

Hogy lássad valami nyomát annak, hogy élek, álljon itt két Jammes-fordításom: az első fércmunka, egy óra alatt csaptam össze, szinte megrendelésre.

(Következik a Tizennegyedik elégia másolata)

Jammes egészen egyszerű költő, mesterkélten egyszerű, fordítani szinte lehetetlenség.

(Következik az El fogsz majd jönni... című fordítás másolata)

Írod, a kötetről rég lemondtál. Miért? Én ugyan már mindenről lemondtam egy darabig, csak Párizsról nem. Tavasszal Párizsban... Mikor jössz haza? Nem tudjátok? Duci megkapta a levelet, azt mondta Guszti - én nem találkoztam velük -, és válaszolt is neked. Elemér megint el szokott bolyongani, és ha együtt vagyunk, hangoztatja, hogy nem félt téged, de azért én mégis... Csak foglalkozz, amennyire időd és kedved engedi, a franciával, és olvasgasd a kínai és japán versikéket, miket Kosztolányi inkább írt, mint fordított. Ő ugyanis angol prózából ültette át magyarba, rímekkel! Ez félig-meddig olyan Karinthy műfordításjátéka az Ady-verssel. Ez nem gátolja meg abban, hogy ne legyen nagyszerű.

Amikor Imecset megismertem, elbámultam. Egy költő - negyvenéves -, aki nem adott ki kötetet, és nem is fog. Azt mondja, hogy ő nem könyvkiadó, ha az volna, kiadná. Egy olyan lusta ember, aki még a verseit sem írja le, legalábbis ő ezt mondja. De hogy milyen lusta, azt láttam. Egy eltévelyedett ember. Erdélyi földbirtokoscsalád fia, Osvát fedezte fel, és ő azt tartván, hogy magyarul nem érdemes írni, megtanult olaszul - de két szék között a pad alá került. Csodálom benne, hogy nem adta ki verseit kötetben.

Most - remélem - újra nekikezdek franciát olvasni, talán írni is fogok, bár nem érdemes. Elégni az életben, a nagy élésben és költőnek lenni -, ez volna jó. Vajon mi lesz? Nagyon szeretnék kijutni Párizsba... Felejteni ezt a fertőt és megtisztulni és dolgozni. A francia irodalom utáni vágyamat kielégíthetném talán. Most, ha néha dolgozom, csak ilyen verseket tudok összefaricskálni:

Beteg vagyok, szobámhoz kötve
s kibámulok az őszi ködbe.

Zúgom a nincsent, zúgom a vant,
és ablakomon a szél koppant.

Az ég az őszi ködben szürke,
s a nap se régi, nem oly fürge.

Képekre hull a szürke fénykör
és pislognak a bántó fénytől.

Lehunyom a szememet én is,
most úgy bánt engem még a fény is.

Nem bámulok az őszi ködbe,
beteg vagyok, ágyamhoz kötve.

Nincs több erőm, fáradt is vagyok, nem is érdemes. Te azt mondtad, hogy már nem érek rá tétlenkedni, és mégsem tudok komolyan dolgozni.

Kifáradtam - láthatod az írásból is. Ha lesz kedved, írj majd pár sort. Ölel, és dolgozz, ha tudsz -

Gyurka

*

S közvetlenül utána egy másik levél, egy újabb naplójegyzet:

Bp. 38. XI. 23.

Zoltánnal vagy inkább a szellemével közli a következőket Gyurka szelleme (röviden, mert a válasz is rövid volt).

Én, akinek testét Gyurka néven ismerhetted, megint olyan elfoglalt ember lettem, mint a nyáron voltam. Futkosás nap nap után. Azért ne félj, most mellette dolgozom is - nem úgy, mint akkor. Még mindig sok időmet elfoglalja Guszti. Ide-oda kell futkosnom neki, egyelőre csak nem tagadhatom meg tőle, most is kapok tőle zoknit, inget, alsónadrágot, és olyan jól jön, már nincs egy darab sem, télikabátot is kapok talán, könyveket rakás-számra hozok el, és segítségemre lesz, azt mondta, az állampolgárság megszerzésénél is. Mert közben ezt is meg akarom szerezni, hogy ne legyen semmi kellemetlenségem miatta. Néha Elemérhez is el kell szaladnom, ő különben most tanít egy lányt pótérettségire, egy hónapért 200 pengőt kap. (...) Tehát szaladgálok, sokszor könyvtárba is el kell futnom, átfutni a folyóiratokat, kik írnak, mit, hogyan. Az irodalmi életben is részt kell vennem, Horváth Bélával most a Marconnay csalásait leplezzük le, vitatkoznom kell állandóan Somlyó Györggyel, hogy igenis, le lehet írni, ha nekem tetszik, azt a rímet is: talál-halál, virág-világ, nem lehet eléggé elcsépelt ahhoz, hogy új kapcsolatba ne állítsuk egymás-hoz, és ha véletlenül olyan rímet írok, amit már más poéta elődöm, azt nem kell szégyel-lenem. Ő vitatkozik velem, aki azt hiszi, hogy ért a rímeléshez, pedig minden felvágás nélkül mondom: tanulni jöhet hozzám, egy versemben pl. a Musset *Remény Istenben*-ben több bravúr van, mint az ő kb. 40-50 versében. Pénzt is kell összeszednem, hogy legyen tavaszra, kérvényekkel futkosnom ide-oda, a könyvkereskedőknél is kell időzni, mi az újdonság a hazai és az idei könyvpiacon. Naponta 10-12 órát kell pihennem ezek mellett, olvasnom kell: Petőfit (vers és próza) - Aranyból Shakespeare, Flaubert: *Érzelmek iskolája*, és ami itt hever, és nem jutok hozzá. A versek mellett két cikket

kellett Jammes-ról - két különböző helyre írnom, 24 óra alatt. Most meg a pénzt behajtani - idegölő munka.

Azt hiszem, unod a felsorolást, és dühöngesz, de hiába. Bár a felsorolásból láthatod, hogy sokkal fölötte állok a nyári állapotoknak. (Most látom, már többet írtam, mint te, de egye kutya, belemelegedtem, hát folytatom.)

Duci, azt mondják, írt neked. A Guszti dühös a Pistára nagyon, mert nem sikerült észre térítenie, belebolondult a Katiba, és el akarja venni feleségül (nem vicc!) - csak ideális lelki kapcsolat van közöttük, több semmi. Guszti - éppen abban a pillanatban lépett be, amikor ezt írtam: „Guszti"; és új küldetéssel bízott meg. Ő *Madarak* című verseskötetét Fáy rajzaival a Cserépfalvinál adja ki - mondja - február elején ezzel a szalaggal: „A verseket nagyon tehetségesnek tartom, örömmel olvastam: Babits Mihály." Ezt megint ízléstelenségnek tartom - különben is a kötetből anyagi hasznot akar, ez a fontos, - P. lesz az ára. (...)

A papírra vetett versed nagyon tetszik. Hát mégis visszatér hozzád a múzsa, és igazi lírával lep meg! Hogy az Új Időknek nem kell, abban talán igazad lehet, ma hülye, száraz intellektualizmus kell, a líra nem. Hiszem és vallom a líra jogosultságát, sőt egyeduralmát, az ilyen versek, mint ez, örökök. Petőfi egyre közelebb bújik hozzád, írod, ilyen Petőfi: óriási a játékban és nagyban egyaránt. Mert hiszem és vallom a költészet játékosságát, a rímekkel, szavakkal, érzésekkel. Írod, versben fejezzem ki minden ötletemet. Próbáljuk meg - de ne üss le érte:

Versed olyan, mint egy panaszdal,
sujtott Urad téged kereszttel:
- Hát jó barátod megvigasztal -
Didó helyett öledben Eszter
ül (s roskad a jótól az asztal.)
Hűs bokrokért ám az ereszt el
ne hagyd, meggyűlhet egy paraszttal
a bajod (ez a vad őrmester),
és a városba nem ereszt el,
mivel hogy rád nagyon neheztel,
hiszen az ő babája Eszter.

tanulság:

Lassacskán a testtel.

Látod, csak fel kell szólítani, és én jó fiúcska vagyok, de ha nagyon dühöngsz rám, nem baj, messze vagy - nem teszel kárt bennem.

Babits egyre ül verseiden, a Szép Szónál sincs sok eredmény. Leírom ellenben Horváth Béla legújabb versét, hogy kis újdonság legyen számodra!

(Bevezető sorok a Harminc szeretőm balladája című művemhez)

Hogyan állasz a franciatanulással? Kellenek-e könyvek? (...) Most már sietnem kell elintézni, amivel Guszti megbízott, legközelebb igyekszem többet írni. Mielőbb válaszolj

Gyurka

*

Nem volt legközelebb, mert Hegedűs Zolit váratlanul leszerelték és hazaengedték. Mondanom sem kell, ő sem vette észre a Tóth Árpádhoz írt versemet a Pesti Naplóban, elkerülte a figyelmét, mondta, mikor megmutattam, igen nagy álmélkodására. De ez már november legutolsó, december legelső napjaiban volt.

Azért a Tóth Árpádhoz írt versem nem maradt egészen észrevétlen irodalmi körökben, ami nem volt közömbös pályám további sorsa szempontjából. Amikor Francis Jammes meghalt - rendkívül nagy meglepetés volt számomra, mert azt hittem, legalább húsz-harminc éve halott -, Baráth Ferenc, akivel akkor ismerkedtem össze, amikor a versem honoráriumáért mentem fel, kért, hogy írjak egy kis cikket Francis Jammes-ról, életéről, verseiről, esetleg fordítással együtt. Baráth Feri akkor már ott volt vagy félig-meddig ott volt a Pesti Napló szerkesztőségében. S különben is nagy tisztelettel néztem fel rá - bár alig két-három évvel lehetett idősebb nálam -, mert atyaistenemről, Kosztolányiról írt egy meglepően jó könyvet, azt hiszem, bölcsészdoktori értekezésnek szánta, de ma is, közel harminc évvel a megjelenése után az egyik legkitűnőbb - ha nem a legalapvetőbb Kosztolányi-portré és -pályafelmérés. Baráth Feri olyan mindenesféle volt a Pesti Naplónál, szinte nem múlt el nap, hogy valamije ne jelenjen meg a lapban: fordítása, színes riportja - köztük a leghíresebb saját villamosbalesetéről -, kritikája, tanulmánya. (A versírást, a költőséget, azt hiszem, akkoriban már, kellő kritikával, abbahagyta.) Egy új nemzedék volt készülőben, új adottságokkal, a levegőben már szinte ott lógott a lehetősége, gyülekezni kezdtek a tagjai is, felbukkantak borzas fejjel az ismeretlenségből, ha csak egy-egy verssel, egy-egy nyúlfarknyi cikkel is, előkászálódtak az iskolák padjaiból, az egyetemek különféle szemináriumainak tájairól. Baráth Feri is minden új nevet számon tartott épp ezért, körülszaglászta, jó kritikusi érzékkel megpróbálta kiszimatolni másoktól különböző adottságaikat. Nagy irodalmi hazárdjáték folyt nagyban, komoly tételeket lehetett feltenni minden indulóra - legföljebb nem futott be, de akkor sem volt különösebb vész. Legalább húsz-harminc helyen lehetett elkezdeni, tucatnyi napilapnál, különféle folyóiratoknál, melyeknek már múltjuk volt, megalapozottságuk - ezek is lehettek vagy tucatnyian. S volt néhány kérészéletű, tiszavirág sorsú hetilap vagy alkalmakként, negyedévenként megjelenő szemle, lapalapítási kísérlet, ami számított valamit, néhányra közülük átmenetileg fel is figyeltek. Új nemzedék volt készülőben vagy legalábbis porondra lépőben; gyülekező tagjai talán valami újat is szerettek volna hozni, mások akartak lenni, mint az előző generációk, de azért volt bennük bizonyos hagyománytisztelet; a nagy népi felfutások után inkább polgári beállítottságúak voltak, városiak, urbánusok, legalábbis az újonnan feltűntek egy része. Ez a nemzedék is magyarnak érezte magát, de Ady magyarsága közelebb állt hozzá, mint az új népieseké, mert Adyét mélyebbnek, igazibbnak érezte - és Ady magyarságának mélységét nem tévesztette össze a mély-magyarsággal, aminek eszméje már talán meg is fogalmazódott, vagy papírra is vetődött Németh László kezéből. Kosztolányi és Babits nyomán inkább európainak érezte magát ez a nemzedék, valahogy öntudatlanul is érezve, hogy kell az európaiság is ide, a magyar irodalomba, mert látta, hogy ez az európai oltóanyag vagy élesztő milyen nagy hatással volt a Nyugat első nemzedékére is, hogy ez a magyarságba oltott európaiság milyen csodákat és milyen hatalmas életműveket hozott létre az elmúlt harminc év alatt. Igen, írók légióit élesztette, akiket félig-meddig ismertem már, s olyanokat is, akikről napról napra táguló horizontom mihamarabb tudomást szerzett. Mert a Baráth Ferivel, Somlyó Gyurkával való sűrű együttléteim vagy a Szép Szónál való tartózkodásaim s különösen elvetődéseim a Baumgarten Könyvtárba, hólabdamódszerszerűen, hullámverésként egyre újabb és újabb nevekre hívták fel a figyelmem, s ha nem is olvastam mindent végig, rengeteg szaladgálásom, rohangálásom között azért arra is jutott bőven időm, hogy sok mindenbe beleolvassak, beleszagoljak, és akkoriban már tíz sorból, egy oldalból el tudtam dönteni, kell-e, érdekel-e

valamilyen könyv, izgalmas-e számomra a szerzője? Agyamban egy képzeletbeli iskolatáblára naponta újabb és újabb nevek íródtak fel a sürgős! feltétlenül elolvasandó! megnézendő! jelszavak alá.

A világom - és megismerendő világom - naponta bővült

Sokrétű volt az az irodalom és irodalmi élet is, szinte annyiféle, ahányfelé vetődött az ember. S minthogy állandóan úton voltam, különféle emberek és különféle szerkesztőségek között, útközben különféle írókról és stílusirányzatokról is értesültem. Az Egyetemi Kör táján a népiekről, falukutatókról. Erdélyi József, Illyés Gyula, Németh László, Móricz Zsigmond, Sárközi György, Fodor József s főleg Szabó Dezső neve hangzott el tisztelettel, sőt Németh László és Szabó Dezső iránt eksztatikus rajongással; úgy emlegették őket, mint a magyarság legnagyobbjait, mint a jelen s a jövő szellemi vezetőit; a Szép Szónál Füst Milán, Szomory Dezső, Remenyik Zsigmond, Tersánszky Józsi Jenő neveit jegyeztem meg, Somlyó Gyurka Szabó Lőrincről és Babitsról áradozott. Vető Mikitől Kassák Lajos dicséretét is hallottam zengeni - azt különben is többen mondták rám, hogy olyan „ifjú kassákos" vagyok, a külsőm miatt (mert ingmosásra nem volt pénzem, s hogy a *„comme il faut"*-nak azért valamelyest eleget tegyek, egy rossz pulóvert megfordítva viseltem, a hátát elöl, a nyakamon, s így olyan felmagasodott orosz ingféleség kerekedett ki belőle, melyet egy biztosítótű tartott össze hátul. Baráth Feritől Márai Sándorról értesültem, és a magyar próza legnagyobb mágusáról, Krúdy Gyuláról, akit élénken a figyelmembe ajánlott és Csáth Gézát is, aki Kosztolányi unokatestvére volt, s már ez a puszta tény is elég volt ahhoz, hogy azonnal megkeressem és kézbe vegyem. Számtalanfelé jártamban egy iszonyúan vaskos, ménkű nagy könyv is a szemem elé botlott, a magyar „Proust", a magyar „Joyce": Szentkuthy Miklós *Prae*-je - ekkor hallottam először Joyce nevét. A világom és megismerendő világom naponta bővült az irodalom síkján s lassan a zenében is, mert a Pesti Naplóban való megjelenésem után meghívtak a Devecseri-banda szoáréira is, ahol először hallottam Bachról, Kodályról és Bartókról, egy rendkívül szilfid, törékeny, kezdő énekesnő, Török Erzsi szájából; a legkésőbben tulajdonképpen a képzőművészetről szereztem tudomást.

Igen, készülődött egy nemzedék, mely inkább a Városban gyökeredzett - akár én is -, inkább a Városban, mint a faluban. S ebben az volt az érdekes, hogy egy része vidékről került fel, én is vidéken születtem, Baráth Feri zalaegerszegi volt, de hát Babits is szekszárdi volt, Kosztolányi szabadkai, Krúdy nyíregyházi, és mégis a legpestibb, legeurópaibb magyar írók lettek, ugyanakkor, amikor az újnépiesek egyik vezére, Németh László Pesten született. S a nemzedék feltünedező tagjai, ahol lehetett, segítették a hasonszőrű újonnan indulókat, a hozzájuk tartozókat. Devecseri Gabi ötlete vagy tanácsa révén megjelentem a Pesti Naplóban, és Baráth Feri máris átvett, mint egy stafétabotot, megbízott, hogy írjak nekik egy cikket azonnal Francis Jammes-ról.

Két cikkecske Francis Jammes-ról

Cikket én, akinek alig egy évvel ezelőtt az összes iskolai magyardolgozatait Sikfay Frici írta? S ugyan mi állott rendelkezésemre hozzá? Franciául csak nagyon nagyjából, meglehetősen felületesen tudtam, Kosztolányi *Modern költők*-jének bevezetésére voltam utalva, egy-két, annak bibliográfiájában megemlített, felkutatható régi cikkre, egy-két megjelent, elérhető

műfordításra. Volt azonban, ahogy már említettem, egy rendkívül furcsa adományom, adottságom, a beleérzés, a megsejtés művészete - ez is jóval inkább ösztönös volt, mintsem tudatos, mint ahogy az ösztönösség volt kezdő korom óta a legfőbb vezérlő csillagom, a tudatosság hátrányára és rovására. S ennek az adománynak latba vetésével napok alatt nem is egy, de két cikket is kanyarítottam Francis Jammes-ról, egyet a Pesti Naplónak és egyet Horváth Béla utasítására - mert inkább utasítás volt ez, megrendelés, mint biztatás -, a Vigilia számára. (Horváth Béla már szalonképesnek talált folyóirata, a Vigilia számára - melynek szerkesztésébe akkor kezdett intenzívebben belefolyni -, hiszen félig-meddig lovaggá ütődtem a Pesti Naplóban való megjelenésem által. Azt nem is sejtette, hogy az egész mögött egy kis turpisság lengedez, éppen az ő nevével való takarózás, enyhe visszaélésként.)

A két cikk mindenkit meglepett, összes barátomat - és legfőképpen engem. Mert a két cikk - még mai szemmel nézve is - jó, egyszerű, természetes, érzékletes, szép esszéstílusban, plasztikusan van megírva, valahogy Francis Jammes költészetének kvintesszenciáját adja, az egész kiegyensúlyozott, és a tizenkilencedik századi francia költészet felvillantásakor nagy tárgyi tudást eláruló! Nyoma sincs benne a napokkal előbb és utána írt két levél fellengzős-zavaros-kamaszos stílusának. Barátaim, ismerőseim lelkesedtek - Devecseri Gabi hívta csak fel figyelmemet egy sete-sután fogalmazott mondatára: „Sírja fölött egy mellszobor áll - még halála előtt végrendelkezett így -, és talapzatára csak egy szó van vésve: Költő." - Hát mikor a fenekor végrendelkezett volna, ha nem a halála előtt? A halála után talán? Ez felesleges - oktatott ki nagyon helyesen, a pontosabb fogalmazásra intve és ösztökélve. Különben a cikk, ezt a nevetséges mondatát leszámítva, neki is nagyon tetszett.

Kemény Simon, futólag

Amikor a Francis Jammes-portrém honoráriumáért mentem, egy szinte vállamig alig érő, ősz bajszú, őszes hajú idősebb férfi állt meg mögöttem a pénztárnál, éppen akkor, amikor a nevemet mondtam be. Ahogy zsebre tettem a húsz pengőt - micsoda óriási pénz volt ez számomra! -, és indulóban voltam kifelé, a mögöttem álló férfi megállított, a karomra téve a kezét:

- Maga írta azt a cikket a Pesti Naplóba Francis Jammesról? - kérdezte, amikor szembefordultam vele.

- Iigen - nyögtem ki dadogva, mert az hittem, le akar kapni érte.

- Nagyon ügyes kis írás volt. Gratulálok hozzá. Kemény Simon vagyok - nyújtotta a kezét. - Nézzen majd fel Az Est szerkesztőségébe. Keressen meg, ha erre jár.

És szinte felpipiskedett, ahogy barátságosan megveregette az arcomat. A nevét persze ismertem - bár egy sort sem olvastam még tőle -, ismertem Karinthy *Így írtok ti*-jéből.

- Nem rokona annak a Végh György földbirtokosnak, akinek Tasson is vannak birtokai?

- De. A fia vagyok. A törvénytelen fia.

- Ismertem az apját. Egyidősek vagyunk, egy faluban nőttünk fel. Mi van vele?

- Úgy tudom, elmegyógyintézetben van. Vagy legalábbis volt. A gondnoka azt mondja, hogy gyógyíthatatlan elmebeteg.

- Igen? No, erről még beszélgetünk. Okvetlenül keressen meg. Jöjjön fel a jövő héten egy délelőtt, ha nem is járna különben erre - és ismét kezet fogott velem, ezúttal búcsúzóul.

Egy versem és egy nyúlfarknyi cikkem jelent meg mindössze, és emberek már gratuláltak hozzá, elolvasták és dicsérték! - kihúztam hát azt a beesett mellemet, és kezdtem számottevő irodalmi személyiségnek érezni magam, új üstökösnek az irodalom egén, mert hiszen ez a Kemény Simon, ez már mégsem olyan kócos ifjonc, mint a barátaim. S ha ő is jónak találta, ügyesnek, akkor tényleg lehet valami benne. „Nem vagy már akárki, ecsém!" - szóltam biztatóan magamhoz. Szinte a lépcsők felett jártam lefelé menet, mert kecskebakszökdeléseimet alkalmaztam, és daloltam is hozzá. Végül is majdnem röpülve érkeztem le a lépcsők aljába, mert közben alaposan megbotoltam, és nagyot nyekkentem a felfelé jövő Baráth Feri szeme láttára és legnagyobb röhejére. Amikor elmondtam neki, miképpen ismerkedtem meg Kemény Simonnal, kedélyesen mellbe bokszolt.

- Feltétlenül keresd meg a Simit, mert nagy fej a lapnál - tanácsolta. - Ha akar, tehet valamit az érdekedben. Talán még Az Esthez is be tud hozni, akkor pedig nyert ügyed van. Mindenesetre mázlid van, mert úgy látszik, hogy komoly pártfogóra leltél. Csak így tovább, fiam! Sic itur ad astra! - nézett rám ismét röhögve, mert közben az ülepemet tapogattam az előbbi pottyanásom miatt, s az „astrá"-ból pillanatnyilag csak az volt igaz, hogy káprázott a szemem, a csillagokat látva még egy darabig, ahogy sántikálva bicegtem ki a szerkesztőség épületéből a Rákóczi útra.

Marconnay Tibornál. Imecs Bélát is ott találtam

Marconnayhoz is Baráth Feri biztatására kerültem el: „Jót fogsz röhögni rajta! - vihogott. - Csak el ne áruld neki, hogy én küldtelek!"

Írtam hát Marconnaynak, hogy diák vagyok, végzős egyetemi hallgató, s mint ilyen, a szonettről szeretnék disszertációt írni, úgyhogy hozzá fordulok, mint a szonett legnagyobb magyar, sőt európai hírű mesteréhez.

Marconnay postafordultával válaszolt, és meghívott a lakására. Érdemes volt elmennem, már csak a komoly uzsonna miatt is, amivel fogadott. Vendége is volt; a díványon egy gömbölyű fejű férfi éppen harisnyát stoppolt, félig heverve és időközben fel-felnyerítve, nyihogva, mint egy ló. Imecs Béla volt, aki elsősorban azon röhögött, hogy Marconnay szonettelméletét valaki egyáltalán komolyan veszi, és pláne hogy disszertációt akar írni róla. Alig tudtam megállni, hogy én is el ne röhögjem magam, hogy fapofával üljem végig Marconnay tirádáit önmagáról:

- Én vagyok a legnagyobb magyar költő, aki valaha is élt!

- És Ady? Petőfi? Kosztolányi? - bátorkodtam közbe-közbemukkanni, kis szürke egyetemista egérként cincogva őmacskasága előtt.

- Ugyan, hol vannak azok tőlem! - jelentette ki Marconnay, becsmérlően legyintve többször is kezével.

- Igen, hol vannak! - szajkóztam alázatosan, adva alá a lovat, és újabb olajat öntve lelkesedése tüzére, s közben arra gondoltam, hogy tulajdonképpen őszinte volt ez a mondatom, csak éppen az én hangsúlyozásom más értelmű volt. Igen, hol vannak, mily messzi egekben, mily csillagmiriádokra Marconnaytól, akinek verseit csapnivalóan rosszaknak éreztem. A figura érdekelt, azért szántam el magam erre a kalandos utazásra. (Baráth Feritől tudtam, hogy dúsgazdag soproni vagy Sopron vidéki dzsentricsalád fia, hogy bátyja a híres, sőt már-már hírhedt virtsologi Rupprecht Olivér, a Magyarság című nyilas lap tulajdonosa és főszerkesztője, hogy Marconnay igazi neve is Rupprecht Tibor, így jelent meg első verseskötete, a *Kacagva tört ki*

a faun a pagonyból. Horváth Bélától pedig azt tudtam meg, hogy a Marconnayt tulajdonképpen „Markonné”-nak kell ejteni, mert valamelyik francia ősének nevét kaparta elő írói névként, s hogy valódi indián vér is csörgedezik az ereiben - de ettől nem lett jobb költő -, s hogy külön szerkesztőségi télikabátja van, ami szívettépően rongyos, hogy meghassa a szerkesztőket, és kisírhassa tőlük művei megjelenését. Erre nem is anyagilag volt szüksége, csak kielégíthetetlen hiúsága, dicsőségszomja hajtotta-űzte. Az is derengett bennem homályosan, hogy egy lett vagy litván vagy észt nő a felesége, és hogy van egy hat-nyolc éves fekete szemű fia is, akit Gábornak hívnak, egyszóval szinte minden lényegeset tudtam róla.

Közben Imecset is figyeltem, aki eredetileg olasz költő akart lenni, de visszajött. Percek alatt megtudtam tőle, hogy Babits Dante: *Pokol*-fordítása - amibe akkor még csak bele se szagoltam - csapnivaló, hogy a Szász Károlyé is jobb volt, hogy Babits nemcsak olaszul nem tud - mert tele van félreértéssel -, de magyarul sem; hogy Babits nem költő, és hogy azóta prüszköl rá, amióta Osvát Ernő fölfedezte: ugyanis egy Nyugat-szám élén hozta Imecs verseit, vagy hat oldalt belőlük, míg Babits versei ugyanabban a számban, valahol egész hátul kullogtak.

Amíg Imecs beszélt, az állandó dekoncentráltságommal, szétbontottságommal, többfelé oszlásommal Marconnayt is figyeltem persze, akinek az arca egészen szimpatikus volt, kicsit Kosztolányi-szerű volt az övé is, akár Devecseri Gabi feje, valahol ugyanaz a típus volt, és ő is enyhén raccsolt. S közben egyre-másra szívta szintén nikotinban ázott, pácolt ujjakkal aranyszopókás, egyéni töltésű vagy talán egyenesen a számára töltetett egyiptomi cigarettáit.

Imecs nem akarta kiadni a verseit, azzal érvelve, hogy ő nem kiadó. Folyóiratokban és újságokban is alig jelent meg, mert ő nem volt verselhelyező ügynök sem, ezért aztán hihetetlen nyomorban élt, a bátyjának volt szakácsnője és inasa egy személyben. Kedvenc étele a vadparaj volt, amihez ingyen lehetett hozzájutni, ott szedegette a Bécsi út környékén, a lakásuk közelében. Hajlandónak mutatkozott arra, hogy engem is beavasson célszerű elkészítésének titkaiba, mint hozzá hasonlóan csóró egyetemista legényt.

Imecs elbúcsúzott, újabb vadparajra vagy vadsóskára ment vadászni - ha van ilyen -, zsebre dugva a Marconnay cérnájával megstoppolt fuszeklijét. Marconnay pedig kért, hogy kísérjem el. A Vérmező mellett, a Déli pályaudvar közelében lévő Vörös Ökörbe - vagy Vörös Béka volt a neve? már nem emlékszem rá határozottan - kocogtunk el, miközben egyre fújta saját nagyságának dicséretét, és egyre terjesztette elém vadabbnál vadabb, bolondgombás elméleteit a szonettről. Kopogó szemekkel hallgattam végig badar észrevételeit, és szinte ott sem voltam egészen. S miközben fecsegett, finoman, előkelően megoperált a tányérján egy sült csirkét, szakavatott mozdulatokkal fejtve le csontrendszeréről a húst, mintegy lehámozva róla. A nagy szonettezés közben elfelejtett megkínálni, s bár vagy a pipi felét otthagyta, nekem mégsem volt pofám elkunyerálni. Nem akartam felhívni a figyelmét magamra, ha magától nem vette észre, hogy ott vagyok, de nyeldeklőm, ádámcsutkám tőlem függetlenül hevesen járt le-föl, s hevesen nyalogattam is a szájam szélét, mint egy kutya, lógó nyelvvel, hogy a nagy vágyakozástól kiszáradt szájpadlásomat és ajkaimat időnként benedvesítsem valamelyest.

Mit szakított fel bennem a „Felvidék visszacsatolása”?

Ezek történtek velem Hegedűs Zoli távollétében, miközben az „országgyarapító” Legfőbb vagy Legfelsőbb Hadúr parancsára a Felvidéket visszacsatolták az anyaországhoz, nemzeti színű, kokárdás könnyek között. Ezt illetően egy kicsit cinikus voltam, és nem az irredentás magyarok, „hazafiasch” hazafik közül való. Valahol a mélyeimen én is magyarnak éreztem magam - bár alig néhány héttel előbb közölték velem, hogy nem vagyok magyar állampolgár,

hanem cseh vagyok. Az anyanyelvem magyar volt, és ezt éreztem a legfőbb kapocsnak azzal a földdel, ahol éltem. És az apám is magyar volt, ha fattyú is voltam, ha csak balkézről született gyerek is. A Széchényi Könyvtárban leemeltem unalmamban a magyar nemesi családok névsorát, s ahogy böngészgettem benne, a legnagyobb meglepetésemre apám családját is megtaláltam. Méghozzá az ezerötszázas évekből kelt a nemesi oklevelük. (S az is furcsa, jóleső izgalommal és érzéssel töltött el, hogy a családalapítók között, illetőleg a család legrégibb ismert tagjai között is volt egy Végh György, s hogy a György eléggé öröklődött apáról fiúra ebben a családban, hogy a nagyapám is „ifjú" Végh György volt.) Ha apám elvette volna édesanyámat, ezzel a puszta ténnyel százszázalékos magyarnak számítottam volna, talán nemesnek is, „kékvérűnek" is, amire persze fütyültem.

Igen, feltétlenül hittem abban, hogy magyar vagyok, hiszen a magyar kultúra emlőin nevelkedtem - előszeretettel használtam akkoriban az ilyen képletes kifejezéseket -, s én is a magyar kultúra javára óhajtottam működni, hogy beleírjam magam a magyar kultúra aranykönyvébe, a „Nemzeti Literatúrába". Magyarnak éreztem magam, de mégis messze lévőnek az ihajcsuhajos, duhaj, urambátyámos, lovas, lengő gatyás, árvalányhajas idősebb nemzedéktől, melynek egyik mutogatni való példánya volt számomra Gyula bácsi, a bérmaapám. Éppen ezért nem tetszett nekem sehogy sem ez a felvidéki „dicső, diadalmenetes bevonulás", mert hallottam, tudtam, hogy számtalan könny közt ment végbe, egy ország, egy nemzet letiprása árán. Ha nem is tudtam akkor még semmi különösebbet a csehekről, mégiscsak szimpátiát éreztem irántuk; vérem egy ágboga, nem is jelentéktelen ága révén, hiszen édesanyám mégiscsak ehhez a néphez, ehhez a másfajta fajhoz tartozott. Magyarnak éreztem magam, de ezekben a napokban megmozdult bennem a szláv vér is, amiről csak néhány hete értesültem, hogy bőven csörgedezik ereimben. Furcsa, régen elfelejtett, de mégis vérembe ivódott szavak bukkantak fel emlékezetemben - mint például a *„drahu"*, mellyel édesanyám már-már ködbe vesző, elmosódó s most hirtelen újraéledő emléke körül találkoztam. Tizenöt éve nem hallottam azt, hogy „drahu", de tudtam, éreztem, hogy annyit jelent, mint „drága". A simogatását is újra éreztem e felszakadó, újjáéledő szóval, ahogyan vigyázva magához ölelt. Anyám kiveső vagy legalábbis mélyre temetődött, fájó, fájdalmas, szívelszorító emléke egyszerre élő és eleven lett bennem, éppen azokban a napokban, az elveszett tündérparadicsommal együtt. A Kastéllyal együtt, ahol a haláláig, égbe szárnyalásáig gyermekkorom édeni napjait éltem, mely annyira más volt, mint nevelőanyám pokla, ahová az Igazságtalan, Gonosz Sors lökött, kitépve a csodák birodalmából. Igen, anyám emléke kezdett feléledni bennem, mindent betöltően, agyam gyújtópontjába, fókuszába lépve elő a homályból, a kis kék szemű, törékeny morva lány emléke, a kék kötésű szláv költőkkel karcsú kezében - ahogy sajátos mitológiateremtő készségemmel kezdtem átálmodni, a valóság parányi magjait kiterebélyesítve, égig növesztve szívemben, mert agyhártyagyulladásom éjjele szinte teljesen kitörölte múltamat, kiradírozta emlékezetemből, csak sejtelmek, homályos félérzések-hangulatok támadtak föl bennem. Egyre színesedő meseképzeletemmel inkább megteremtettem, mintsem valóban újjáéltem emlékeimet, illetve kényszerűségből, valódi emlékek híján felépítettem, megálmodtam magamnak egy csodálatos gyerekkort, csodálatos szülőkkel együtt. Igen, magyar voltam, mélységesen magyar, de szláv is, morva is, cseh is - egyszóval: valahol európai - s ezért nem örültem a Felvidék visszacsatolásának, mint ahogy általában illett örülni minden magyarnak, s ahogy örültek még olyanok is, mint például Szabó Lőrinc, aki ujjongó versben köszöntötte azokat a napokat, nyilván mert más emlékek, élmények lapultak a sejtjeiben, mint az én mélyeimen. (Ezért nem ítéltem el őt, és ma sem ítélem el, mert bennem többféle adottságaim, összetevődéseim, egybefolyásaim miatt bonyolultabbak voltak ezek a mások számára olyan pofonegyszerű és régen áhított tények, történések, pedig engem is tizennyolc éves koromig a Horthy-féle kultúrpolitika nevelt, hazafias szellemben, irredenta szószokkal megöntözve, mint többi kortársamat).

A Felvidéki bevonulás váratlanul feltépett valamit bennem, egy elfelejtett, mély sebet, s vele együtt kiemelte a sűrű homályból Anyácskát, aki költészetemnek és irodalmi tevékenykedésemnek sokáig egyik legfőbb ihletője lett. Ha zilált voltam, ha kamaszosan szertelen is külsőmben és megnyilatkozásaimban, belül valahol kifürkészhetetlen, rejtelmes, magammal hozott ősi érettség lapult a mélyeimben. S ha írásban sokszor nehezen is tudtam még kifejezni magam, érettebb voltam még gondolkodásban is, mint amit ki tudtam fejezni, mint amit mások számára nyilvánosságra tudtam hozni magamból. S amiért Hegedűs Zoli (joggal vagy jogtalanul) annyira gyötört; határozott körvonalú világ kezdett épülni-kibontakozni bennem - nem úgy, mint egy ország, egysíkúan, hanem mint a világegyetem, egyre táguló, végtelen lehetőségekkel a terekben és dimenziókban. Mindez - ismételnem kell - független volt tőlem, mint ahogy képzeletem és tehetségem is tőlem függetlenül működött a *Modem költők*-ből kivágott költő-szentképek alatt a Kruspér utcában. (Velük díszítettem fel kopár falaimat, otthonossá, meghitté, barátságossá.) Világképem, sajátos világom tőlem függetlenül ért, és mézként sűrűsödött a belém vetődött véletlen virágporokból, s az eleve elrendelt sorsomat alakító találkozások váratlanul pályámra, sínjeimre löktek. A cikkek után váratlanul megszületett első igazi, egyéni, saját hangú versem is, a *Hófútta pesti utcán*, mely mintegy nyitánya volt elkövetkezendő isteni éveimnek.

A JÓZSEF KÖRÚT KIKÖTŐJÉBEN

Környezetrajz. A főbérlő mint albérlő

A *Hófútta pesti utcán*-t december első napjaiban írtam, bár egy kis kegyes csalással úgy vettem fel később első verseskötetembe, a *Havas éjszakák*-ba, mintha 1939-ben írtam volna. December első napjaiban költöztünk össze Hegedűs Zolival. A József körút 81. alatt vettünk ki egy külön bejáratú szobát, a második emeleten. A lakást én kerítettem, s hogy pont a József körúton, annak az volt a magyarázata, hogy egyre sűrűbben kezdtem feljárni Somlyó Gyurkáékhoz, akik ott laktak a Corvin mozi mellett, a Kisfaludy közben. Egy nap, amikor lejöttem tőlük, átvágva az úttesten, megpillantottam a cédulát lent a kapu alatt. Ambrózy Guszti is jóváhagyta, neki is megfelelt, mert ezzel elkerültünk a környékükről, és úgy volt, hogy ő is beszáll a lakbérünkbe, azért, hogy legyen hová felcipelnie az újonnan horgára akadt nőket, lányokat.

A szobánk külön bejáratú volt ugyan, ha nem is a legideálisabb fekvésű. Mert egy körfolyosóról nyílt a bejárata, úgyhogy mindenki, aki csak akart, a hasunkba láthatott. Volt egy pici előszobánk is, abból nyílt a két kiadó szoba. (A másikban egy mezei jogász lakott.) Az előszobából lehetett bemenni a fürdőszobába is, de vécé nem volt a lakásban, csak egy közös illemhely tartozott két vagy három főbérlethez. Ez a konyha mellett volt, ahol a házigazdánk lakott. Trippon, a főbérlőnk István volt, és süket és sánta és papszabó.

- Én is éppen olyan albérlő vagyok, mint maguk - hangoztatta számtalanszor, valahányszor benézett hozzánk, hogy újabb meg újabb megállapodásokat, szerződéseket írasson alá velünk - csak engem a főbérlő megkért, hogy távollétében vigyázzak a lakására.

Ez a főbérlő nő volt, és állítólag valahol a Csáky utcában élt. De váltig az volt a meggyőződésünk Hegedűs Zolival, hogy csakis Trippon képzelete teremtette őt, így próbált védekezni csökkentebb testi képességei, hiányosságai miatt. Ezzel a képzeletbeli mumussal akart kordában tartani minket, drákói rendszabályokkal, nehogy becsapjuk, és meglógjunk a neki dukáló lakbérrel, minthogy a magánpapszabósága nem ment valami fényesen, még a klerikalizmus fénykorában sem. (Ehhez, azt hiszem, kissé összeférhetetlen és aggályoskodó természete is hozzájárult.)

Ambrózy Gusztitól kellett kölcsönkérnem egy bőröndöt - minthogy atyai örökségemet elkótyavetyéltem, szó szerint egy tál lencséért. A Kruspér utcában inkább csökkent vagyoni állapotom (egy-két dedikált könyvet figyelmen kívül hagyva), sokkal inkább csökkent, semmint gyarapodott volna. A kiárusítások és zaciba csapások apasztották le ingóságaimat, úgyhogy nem okozott különösebb gondot a költözésem. A *Modern költők*-ből kitépett arcképcsarnokommal kordont vontam a lámpa köré, és elmésen oldottam meg a négyszöget, mert a négy sarokba szögeket vertem, és befőttes spárga segítségével tartottam egyensúlyban az egészet. Ott lengtek az állandó huzatban, ami a bejárati ajtó, a mellette levő udvari ablak és a bejárattal szemközt lévő nagy lichthof-ablak között közlekedett menetrendszerű pontossággal. (Trippontól a konyhából hozzánk vezető ajtónak egy rozzant szekrény állta útját. Trippon sokat tartózkodott mögötte, az ajtóra tapasztva kíváncsi süket füleit, hogy - az általam akkoriban megismert rejtélyes Krúdy-hősök mintájára - éjszakánként kifürkésszе titkainkat.) Amikor Musset, Baudelaire, Swinburne, Rimbaud, Shelley, Verlaine, Byron már fent lógtak, hirtelen sugallattal magamat is közébük raktam, annak a fényképemnek a párját, melyet egy évvel előbb csináltattam a Gaál Béla-féle Filmiskola igazolványa számára. Négy sarkát

ötletesen beapplikáltam egy kitépett kockás irkalap közepébe. Ez rendkívül vonzóvá és egyben hírhedtté tette szobánkat rendszeresen feljáró és váratlanul beállító barátaink, ismerőseink szemében. Erről a költőarcképcsarnok körfüggönyről ötlött eszembe egy későbbi híres hasonlatom (amiről sajnos, senki nem tudhat, mert nem jelent meg ez a művecském sem), hogy abban az időben „szellemi kötéltáncosok" voltunk tulajdonképpen.

A szoba különben nem volt valami nagyon vonzó! Egy ócska, bárkaszerű rokkant családi ágy vitorlázott a fal mellett (az állandó petróleumozás, hogy a poloskák kedvét elvegye a benne való tartózkodástól, penetránsan büdössé tette), nem messze tőle, vele párhuzamosan egy keskeny sezlon tartózkodott és egy szintén kimustrált, valaha jobb ebédeket látott ebédlőasztal dülöngélt a szoba közepén, melyet csak eléggé gyatrán világított meg egy vaksi lámpa. Mindezért havi ötven pengőt fizettünk; ez úgy oszlott meg, hogy Hegedűs Zoli vállalta a nagyobbik részt, a harminc pengőt, rám csak húsz pengő jutott, annyi, amennyit a Kruspér utcai cselédszobámért fizettem. A családi ágyba én költöztem be, szó szerint, mert sűrűbb otthon tartózkodásaim alatt valósággal benne laktam, gyér ruhatáramat ráteregetve szépen, takarókiegészítésként, a dunnámra, melyből a toll minden igyekezetem ellenére minduntalan levándorolt a lábamhoz, teljesen fedetlenül hagyva a mellkasomat. Ezen próbáltam segíteni azzal, hogy télikabátomat, zakómat ráborítottam a dunnám felső részére. Különben a Kassák megoldású szvetter is mindig rajtam volt, eléggé lyukas könyökeivel, még éjjel is, valahányszor az ágyban tartózkodtam, hogy valamivel tartsam magamban úgy-ahogy a lelket, ha már nem fűtöttünk. Hiszen a belső fűtés is ugyancsak elmaradt, amit az étkezés jelentett volna, a reggeli éppúgy, mint az ebéd és a vacsora. Valamelyest bőrrel-hússal úgy-ahogy beborított csontkollekció voltam, s bizony nem nagyon tudott kifűteni az a négy-öt nagy bögre hideg víz, mellyel az üres kenyeret dagasztottam meg a bendőmben, hogy jobban kitöltődjön, nap mint nap. Úgyszólván heteken át nem láttam ebben az időben meleg ételt. A bölcsebbek, öregebbek mondták is, hogy ennek az igazán hét szűk esztendőnek is eljön még a böjtje, mert öregkoromban sokat fogok vesződni a beleimmel, gyomrommal a hiányos, ki nem elégítő táplálkozásomért s főleg a rendszeres meleg étkezés elmulasztása miatt. De ugyan mit érdekli azt, aki húszéves korában úgyis meghal, hogy milyen lenne a gyomra ötvenéves korában, ha élne! Én is fütyültem rá, mert mi a fenét tehettem volna egyebet? Az igaz, hogy a versemért nyolc pengőt kaptam a Pesti Naplótól, a Francis Jammes-cikkért meg pláne húszat, de mindezt zálogcéduláim rendezésére kellett felhasználnom. A bakancsomat is újra televerettem jancsiszöggel - éveken át görkorcsolyáztam, csúszkáltam végig a Várost, valóságos Chaplin-paródiaként jancsiszögeimen, mert ez volt a talpalásnak számomra elérhető legolcsóbb módja. Igaz, hogy az eső, a hólé mindig beszivárgott a bakancsomba a jancsiszögek ékei, finom vájatai mellett, melyek különben is fellazították a talpbőrt. S a váratlanul ölembe pottyant honoráriumokból inkább megint a mozik környékén dínomdánomoztam. Egy hónapig nem tíz pengő, hanem húsz jutott kosztpénzre, egyéb kiadásokra, de bárhogyan is próbáltam zsonglőrködni vele - ha már egyszer szellemi artisták voltunk, nem áll messze tőlem ez a hasonlat sem -, a vége az lett, hogy felrepült a holdba, vagy lehullott az aszfaltra, és szétgurult megtalálhatatlanul.

Ekkor már Ráchelbe voltam szerelmes

Ekkor már Ráchelbe voltam szerelmes a Thibault családból, szerelmem még a Kruspér utcában kezdődött. Abban a pillanatban, hogy megismertem, hűtlenül kiköltöztem Kosztolányi boldog családi fészkéből - melyet még szeptember első napjaiban tettem magamévá -, otthagytam meghitt lakát, ahol a kerti széken változatlanul szunnyadt közös hitvesünk, s a

küszöbön nemkülönben egyre csorgott közös Ádám fiunk álmos, puha száján a lanyha tej. Valósággal beleköltöztem a *Thibault család*-ba, ott legyeskedtem, lebzseltem állandóan a vörös hajú Ráchel körül, százszor, ezerszer is elolvasva a rávonatkozó passzusokat, mindaddig, amíg meg nem elevenedett, testet nem öltött, és föl nem keresett egy éjjel álmomban, hogy e félvalóságban enyém legyen, mint az Érc-szobor tavasszal, mint Zsuzsa Dunaalmásról való visszajövetelem után, a furcsa nyárvégen, nyárutón. Addig szorongattam magamhoz Ráchel vörös haját (kezdeti éveimnek volt valami megszállott haj-, szem-, szájfétises korszaka), amíg lángra nem gyúlt értem, amíg izzón nem kezdett lobogni, amíg lihegve rám nem fonódott forró, szívó ölével, amíg magába nem préselte életadó erőmet...

De csak álmaimban voltam ilyen nagy legény, ilyen sikeres diadalmas férfi, minden akadályon győzedelmeskedő nőcsábász. Amikor Ambrózy Guszti és egy barátja egy este váratlanul beállítottak, az utcán két frissiben felszedett nővel, akikről néhány félakt- és aktfelvételt készítettek, bezzeg bebújtam a dunyha alá, a fejemre terítve még az ágytakarót is. S míg viháncolásaikat hallottam, hogy hogyan kacagnak rajtam - mert a fülemet nem volt módomban betapasztani -, így besötétítve, lelki fényképezőgép lencséjével láttam minden szemérmetlen mozdulatukat, könnyed, ledér vonaglásukat. Azonban még csak meg sem mertem reszkírozni a fél szememet sem, hogy kikukucskáljak a takarók alól, hogy összevessem a fantáziám elém vetítette mozgóképeket a valósággal, hősiesen álltam a sarat vackom mélyén, fülledt magányomban, még csak nem is bántottak valami nagyon a cukkoló férfinevetések és a nők apró kis csengő kacarászásai. (Közben arra gondoltam, röhögve kínomban, milyen dühös is lehet most Trippon, aki látta ezt a bandát bevonulni, hogy az ócska szekrény ott áll az ajtaja előtt, és eltakarja a szobát izgatott szemei elől, elképzeltem, amint talán éppen most próbál kémlelőlyukat fúrni az ajtó felső részébe - ha már a kulcslyukat nem oda tervezték -, közben gyanús hokedlizajok szűrődtek át hozzánk, s mintha fel is dőlt volna Trippon alatt, heves izgalmában; azt hiszem, heves szitkozódás és egy papszabó szájára igazán nem méltó káromkodások kíséretében. Ilyen elterelő gondolatokkal és osztott figyelmekkel próbáltam még védeni legalábbis még elméletben és még két bizonyos dologtól egyelőre szűz tiszta férfiasságomat.)

Nők, vágyak. Hegedűs Zoli Esztere. Éjszakai kóborlások

Mi volt ez bennem, a velem született maflaságomon kívül? Valahogy nem éreztem közügynek a szeretkezést, képzeletben ugyan vonzottak az orgiák, a feketemisék, de a gyakorlatban húzódoztam tőlük, két ember kizárólagos magánügyének tartottam, amihez sem tanúkra, sem gyertyatartókra nincs szükség. Ez riasztott vissza csupán, hiszen majd minden percemet belengte az erotika, mely éppen a ki-nem-éltség, a visszafojtás miatt túltengett bennem. Igen, túl voltam fűtve tőle: sokszor bepárásodott a szemem, az agyam, s egy-egy nő kissé kacérabb pillantására, tekintetére (amely talán csak véletlenül vetődött rám, vagy én éreztem kihívónak csupán) úgy éreztem, hogy tüstént explodálok, hogy szétvetődöm a bennem rekedt, időnként feszítő férfias energiáktól - ez, szerencsére, pocsék ellátottságom miatt csak ritkán fordult elő ilyen hevesen -, arról nem is szólva, hogy ha véletlenül hozzáértem egy lányhoz, vagy ha kezét nyújtotta felém egy nő, már-már olyan reszkető, térdremegtető érzés fogott el, mintha elképzelt ölét nyitotta volna meg előttem, mintha azt dörzsölte volna bele a tenyerembe - azoknak a heteimnek, hónapjaimnak valósággal szexuális kilengései, kicsapongásai voltak ezek a váratlan találkozásaim a csupasz női testfelületekkel.

A Minerva utcában még más lakásról álmodoztunk Hegedűs Zolival, de azt Párizsban akartuk berendezni. Egy hatalmas teremben laktunk volna, a falakat Gauguin-szerű festmények díszítették volna, egzotikus tájakról hírt adóak, mi pedig a felhomokozott, tengerpartot jel-

képező szoba közepén laktunk volna sátrakban, tengerész-egyenruhákban himbálódzva, vén tengeri medvékként, a váratlanul befutó, nőkkel megrakott hajók felé. Ebből persze nem lett semmi, mert talán Trippon láthatatlan főbérlője nem is egyezett volna bele abba, hogy pálmákat fessünk a falakra, s különben is, sátrakra sem tellett volna, nem is szólva a tengerész-egyenruhákról. De azért szobánknak mégis volt valamiféle tengerjellege, a hátán hánykódó két bárkánkkal és szétszórt könyveinkkel, kéziratainkkal.

Ha otthon volt, Zoli komolyan, erősen dolgozott, szinte szakmányban írta a verseket, főleg éjjel, míg én a falnak fordulva az igazak álmát aludtam, mert nyolc-kilenc óra felé már akkor is becsukódott a szemem, hacsak nem indultunk hosszabb éjszakai csatangolásokra, egy-egy váratlan dorbézolásra. Hegedűs Zoli akkor írta verseskönyve anyagának legnagyobb részét. Úgy volt, hogy nevelőapja finanszírozásával nemsokára meg is jelenteti. Akkor írta egy-egy szerelmes versét is, az Eszter-ciklus darabjait, melynek ötlete tulajdonképpen még nyáron fogamzott meg benne. Az Eszter név nekem is rendkívül tetszett, és azonnal megragadta a képzeletemet. Hiszen olyan szép volt, és már akkor a nevek varázsában éltem, megszállottan ittam magamba egy-egy vonzóbb női név szépségét, zenéjét. Az Anna, az Eszter, a Judit voltak a legkedvesebb neveim, s talán még a Júlia, így egészen kimondva, s a régebbi költők szerelmi névtárából Csokonai Lillája, Berzsenyi Lollija; a Ginát, Lédát erőszakoltnak, mesterkéltnek éreztem, és éppen ezért hidegen hagyott. Az Anna sajnos már „stoppolt" volt Juhász Gyula által. Annuska változata pedig Tóth Árpád verseiben csillant fel, a Judit, bármennyire szépen is hangzott, versben valahogy mégiscsak nehézkesen döcögött, különösen mint rím volt esetlen, lehetetlen: csak ilyesmi rímelt rá, hogy „butít" vagy valami hasonló, s ráadásul Somlyó Gyurka már le is lőtte, vagy éppen készült rá, hogy lelője. (József Attila Judit-versei egyszerűen elkerülték a figyelmem.) Valósággal beleszerettem - könnyen ment ez nálam bizony - Zoli Eszter nevébe, melynek, azt hiszem, nem is volt különösebb tárgyi alapja, hiszen akkoriban Ducival döcögött, csak úgy komótosan, a szerelmi élete. Az Eszter nevet a magyar irodalom jelentős és maradandó értékű múzsaelnevezésének tartottam, nem is álmodva még arról, hogy egy nap szemérmetlenül el fogom majd Hegedűs Zolitól lopni, hogy így fogom majd kisajátítani vagy tíz év múlva. (Azokban a pillanatokban azonban még csak eszembe sem ötlött a reminiszcencia, a plágium ténye, amikor *„Irént Eszternek neveztem el"*, nem volt semmi szándékosság bennem, pedig az eredmény egy: akarva, nem akarva, galádul eltulajdonítottam tőle e szép *„trouvaille"*-t, egy „telitalálat"-ot, amit az Eszter név jelent.)

Zolival sokat kószáltunk az utcákon, mert sokszor jobb volt lent, kellemesebb a frissítő hidegben, mintha otthon ültünk volna a dermesztő jégveremben, ahol még az orrunk és a szemöldökünk is vacogott szinte, ha kint fagypont alá süllyedt a hőmérőben a higany. Egyszer, ilyen éjjeli császkálásunkkor kivetődtünk Pesterzsébetre a Pflum-vendéglőbe - Erzsébeten már vagy egy év óta nem voltam. Zoli nem nagyon bírta az italt, egy-két pohár után becsípett, ha meg többet ivott, valósággal rosszul lett. Ott is, kint a vécében órákig kellett ébresztgetnem, amíg hajnalra járóképes lett, és villamosra tudtam rakni, hogy hazatámogassam. Én valami ősi, családomba oltott, öröklött edzettséggel pokolian bírtam az italt már akkor is, legfeljebb elálmosodtam tőle, összecsuklottam józanul. Mámort, egekbe szárnyalást, feloldódást, mássá válást már akkor sem okozott nekem, legfeljebb felkavarta alaposan a gyomromat. Ilyen józanul háborgó pejslivel értem akkor is haza, féloldali, szorító fejfájással, úgyhogy amikor Zolit sikerült nagy nehezen levetkőztetnem és ágyba dugnom, kimentem a vécébe, ledugtam az ujjamat a torkomba, hogy kínzó migrénemtől valahogy megszabaduljak.

De ilyesmi nem is fordult többször elő. Ki is nyiffantunk belé pénzügyileg, meg semmi értelme sem volt különben sem. Az utcákon való csatangolás viszont ingyenben volt, és közben legalább szőhettük színes álmainkat a jövőnkről. Az bizony nagyon ránk fért, hogy sivár jelenünket, valóságunkat ellensúlyozzuk valahogy - bár, azt hiszem, nemcsak az emlékezés

szépíti meg akkori időszakomat, éveinket: tulajdonképpen boldogok, elégedettek voltunk valójában is, mert a jövőnkbe vetett feltétlen, biztató, őszinte hit sok mindenért kárpótolt. Ezt a bohém, nincstelen pályakezdést szinte valamennyi nagy elődünk, példaképünk életéből ismertük, és úgy éreztük, ha nekik megérte (mert iszonyú magas ormokra értek el mégis, vagy talán éppen ennek segítségével), úgy éreztük, nekünk is meg fogja érni. Minden percünket élményszerzésnek tekintettük, annak szolgálatába állítottuk minden pillanatunkat.

Első igazi versem, a Hófútta pesti utcán

Egy december végi este Zoli nem jött haza, magányosan kódorgott el, mint a macska. Én, hogy valamivel fűtsem magam addig is, vacsora helyett beköltöztem az ágyba, és vagy két-hónapi szünet után verset kezdtem írni. (Bár egyébként korán el szoktam aludni: amikor Zoli nem volt otthon, volt bennem mindig valamiféle szorongó érzés - amilyet az ember általában csak kedvese, szerelme iránt érez -, s ez néha sokáig nem hagyott elaludni. Sokszor fél éjszakákat virrasztottam át, mert aggódtam közben, hogy mi lehet vele, nem ütötte-e el esetleg egy villamos, nem keveredett-e bele meggondolatlanul valamibe. Tulajdonképpen nőügyeire is féltékeny voltam, úgy éreztem, hogy tőlem vonják el, szép barátságunkat lazítják ezek a kapcsolatok. A rajongás hónapjai voltak ezek az életemben, menekülés az ösztönösen utált magánytól, az unalmas, ásíttató egyedülléttől, kínzó érzését, állandó jelenlétét sokszor még az olvasás sem enyhítette bennem.)

Zoli motoszkált a fejemben, hogy hol járhat, Minerva utcai régi estéink jutottak eszembe, azok a csodás, felejthetetlen gellérthegyi séták. Unalmamban firkálni kezdtem egy papírra ilyesféle sorokat:

> Ködpaplanba búj a Gellérthegy ott fent,
> míg mi az utcán lent lógva megyünk,
> caplatunk, sétálunk kies utcákon,
> míg ott fent szunnyad a ködbe hegyünk.

No ha szunnyadt, én is elszunnyadtam. Zoli csak reggel felé vetődött haza. Amikor lefeküdt és elaludt, elővettem a félig-meddig sötétben összefirkált sorokat. Hát nem volt valami kiváló. Rágtam a ceruzámat - akkoriban főleg ceruzával írtam, apró, bolhapiszoknyi betűkkel, elő-szeretettel kisalakú kockás füzetekbe - hogy korgó gyomromat elhallgattassam, vártam a Múzsa csókját, amiben feltétlenül hittem. A Múzsám ekkoriban a gyönyörűséges Ráchel volt, akivel éppen nászutamat, mézesheteimet éltem. A hozzáintézett fohászkodásomra, melyet minden valamirevaló régi költő alkalmazott és méghozzá meglepő sikerrel, s most én meg-próbáltam e szép szokást föleleveníteni - egyszerre megszállt ez az oly rég várt sugallat: egészen tisztán és kivehetően hallottam Ráchel csengő hangját, amint diktálni kezdte az előző strófának mintegy a folytatását. Oly gyors volt mindez, hogy szinte alig tudtam követni a kezemmel:

> És megyünk mi vígan a télbe,
> a nedves járdán cuppog a régi cipőm,
> s mondjuk: Kosztolányi ha élne,
> most kószálnánk véle e téli időn.

Szájamról mint hűs tej, csorog le versed,
mit szavalva sivítok a szélnek,
s a köruton bámul a bamba tömeg;
nini: bolondok, rímbe beszélnek!

Kibuggyan számon szeretőd neve: Eszter,
szemedben felvillan a tünde alak
és látom én is, keblén aranykereszttel,
mikor ringott haján a szalmakalap.

És megyünk mi vígan és fázva,
zilált hajunkra halk eső pereg,
a fák ágain mintha szél hárfázna
- köröttünk oly búsak az emberek...

Az első strófát az újraolvasáskor könnyed mozdulattal áthúztam, kinyírtam belőle. Így tartozott egybe, így volt kerek, még azt se bántam, hogy *„és”*-sel kezdődik a vers. És aztán? Jó kezdése, leütése lesz egy verseskötetnek ez az *introibo*, mert azonnal éreztem, hogy ez az első igazi versem, ami már én vagyok valóban. Izgatottan vártam, hogy Zoli felébredjen. Addig pedig valamiféle jól hangzó címen törtem a fejem. Ráchel itt is segített, és már írtam is fölébe:

HÓFÚTTA PESTI UTCÁN

S hogy érthető legyen az egész, odaírtam ajánlásként alája: *Hegedűs Zoltánnak*

*

(S ezzel a pillanattal, első igazi versem megszületésének elmondásával és ideiktatásával le kell mondanom megjelent műveim további idézéseiről. Az érdeklődő olvasónak szorgalmi házi feladatként kell melléolvasni őket - ha érdeklődik utánuk -, mert ezután csak utalni fogok rájuk, idézni csak a legritkább, legelkerülhetetlenebb esetekben fogok egy-egy szükséges, értelemkapcsoló, felvillantó sort, minthogy ez mégiscsak, amint egy helyütt régen említettem is, sokkal inkább életem regényes újra élése, mintsem műveim keletkezésének elmondása és megindoklása. Megjelent és meg nem jelent műveim történetét és hozzá a kommentárjaimat, észrevételeimet csupán emlékirataim befejezése után lesz módomban munkába venni, papírra vetni.)

A vers mindenkinek nagyon tetszett, aki csak látta kéziratban - márpedig sokan látták. Az volt az általános vélemény - Hegedűs Zolié is -, hogy magamra találtam, ez az első, igazi, mindenki mástól különböző „Végh-vers”. Ambrózy Guszti ugyan váltig azt állította, hogy a *„versed”*-*„tömeg”* nem jó rím, hiába védekeztem, hogy én ott nem is akartam rímet, még csak asszonáncot sem - nem volt hajlandó beletörődni, hiszen a többi versszakban azon a helyen mindenütt voltak rímek. Devecseri Gabi pedig egy sora fölött hosszasan eltűnődött, és így kommentálta, nem kifogásként, csak a történelmi tény kedvéért:

- Kötve hiszem, hogy Kosztolányi leállt volna veletek kószálni, nem olyan ember volt ő! - jegyezte meg Gabi, aki még valóban ismerte személyesen, kamasz-, sőt majdnem gyerekkorából. De mindezek olyan észrevételek voltak csupán, amik nem voltak lényegbevágóak, nem is változtattam miattuk a versen. (Már akkor sem tudtam nagyon változtatni a műveimen, ahogy kiszakadt belőlem, úgy volt jó, nem volt kedvem, nem értem rá babusgatni, bíbelődni velük.) Még szinte meg se száradt versemen a tinta - ahogy lemásoltam -, máris rohantam vele közvéleményt kutatni, kritikákat gyűjteni, tündöklő kamaszságomat és zsenimet körbehurcolni, végigcipelni mindenfelé a Városban. És a vélemény meglepően jó volt: kamaszos, üde, friss hang, biztató, sajátos, lebegő daktilusos, anapesztikus szökdeléseivel - amikről persze

fogalmam sem volt, hogy mi fán teremnek, hogy hogyan kerültek bele, amikor én szabályos jambusi sorokban akartam, szerettem volna megírni az egészet. De hát - szerencsére - az ihletem, az ösztönöm elragadott, ezúttal aztán végképpen az előnyömre, hogy elindítson még ma sem tisztán látott, még egészen ma sem felmérhető irodalmi sorsom, végzetem felé.

A Baumgarten Könyvtár

Devecseri Gabit például könnyen meg lehetett találni, mert akkoriban a Baumgarten Könyvtárnak volt a könyvtárosa. A Baumgarten Könyvtár is irodalmi találkahelynek minősült, de számomra mégsem ezért volt fontos. Hiszen ilyen találkozási vágyaktól hajtva-űzetve fölmehettem akár a Szép Szóhoz is vagy a Pesti Napló szerkesztőségébe Baráth Ferihez, aki mindig szívesen látott, vagy éppen felugorhattam Somlyó Gyurkához - ahogy ezt egyre sűrűbben meg is tettem -, mert ott lakott velünk átellenben a József körút túlsó oldalán, a Baumgarten Könyvtárba nem annyira a társaság vonzott - bár az sem volt megvetendő -, hanem a könyvek! Nem a nagysága, terjedelme nyűgözött le (mindössze kétezer kötet lehetett talán akkoriban, a Kosztolányi-féle hagyaték egy része még nem került oda, csak két-három évvel később, a Babits-szobát sem rendezték még be könyveivel - amit azonban csakis a beavatottak láthattak, az arra érdemesek -, a magamfajta irodalmi nincstelen, éhenkórász, kóbor lovag, „lézengő ritter" nem volt méltó arra, hogy beléphessen Abba A Szentélybe). Nem volt valami hatalmas kötetszámra, de annál válogatottabb, s ami a legjobban vonzott benne, föl lehetett mászni a mennyezetig érő polcokhoz támasztott létrákon, mindent kézbe lehetett venni, mindenbe bele lehetett olvasni. Aktatáskaszám cipeltem mindig haza szellemi táplálékként a könyveket, mint ahogyan egy évvel ezelőtt a Dunapalotából vittem a kenyereket, kalácsmaradékokat. Közvetlenül a bejárat mögött egy kis helyiség fogadott, zöld posztós, hosszúkás íróasztallal, zöld ernyős, rézzsinórral felkattintható-elooltható asztali lámpákkal. Jó csomó napi- és hetilap, havi folyóirat járt a Baumgarten Könyvtárba, kedvére válogathatott belőlük az ember a szabad folyóiratpolcról - ennyiben hasonlított az Egyetemi Kör olvasóteremhez, de annál lényegesen meghittebb és barátságosabb volt, andalítóbb, selymesebb-puhább az egész környezet. Engem a folyóiratok érdekeltek a legkevésbé, éppen csak átfutottam a tartalommutatójukat, felületesen beléjük lapoztam, s máris unottan letettem, valósággal eldobtam őket. Sohasem voltam szenvedélyes folyóirat-olvasó, máig sem sikerült magamat ránevelnem, sajnáltam tőlük mindig az időmet, nem tudtak lekötni igazán.

Inkább a falak vonzottak, véget nem érő könyvármádiáikkal. Dobogó, riadt szívvel másztam fel mindig a létrán, azzal az érzéssel, hogy most azonnal találkozom a Nagy Kalanddal. Ó, mennyi izgalmat ígértek a polcok! Tóth Árpád hagyatéka például két-három külön rekeszben hívogatott, egybekötött, szép Kner-köteteivel, mindegyikben ceruzával beírt kézjegyével, nevével; mellettük egy-két külföldi költő, akit szeretett, vagy előszeretettel fordított, így többek közt egy félbőr kötésű Rilke, a *Neue Gedichte*. Tulajdonképpen nem is annyira külföldi könyveiben volt erős a Baumgarten Könyvtár (amikkel különben sem tudtam volna mit kezdeni akkoriban), hanem a jelen és a közelmúlt magyar költőiben, regényíróiban, elbeszélőiben. Számos szerző egyenesen a könyvtárnak dedikálta újabb könyveit; vettek is olykor-olykor egyet az Alapítvány kasszájából, a kiadók is küldtek hébe-hóba néhányat, úgyhogy újdonságnak számító könyvekkel is el voltak látva bőven. Mindazok a kötetek, amiket néhány hónapja még csak pillanatokra vehettem kezembe a Lantos-aukció állandó kiállítási helyiségeiben vagy a könyvkereskedések elé kitett ládákban, itt egyetlen kézmozdulattal elérhetőek voltak számomra, pillanatok alatt testközelbe kerültek.

Első nagy prózaélményeim. Krúdy.
És hogy hogyan hatottak rám Kosztolányi regényei, elbeszélései

Hogy kikre vetettem rá először magamat? Krúdyra természetesen, aztán Csáth Gézára, Török Gyulára, Cholnoky Viktorra - akikre Baráth Feri hívta fel a figyelmemet, de akikről már különben is széltében-hosszában hallottam az irodalmi berkek táján jártamban-keltemben. Különösen Krúdynak kezdődött el azokban a hónapokban, években a reneszánsza. A „beavatottak" - s akiknek az orrukon kívül némi pénzük is volt - akkor kezdték bújni soktucatnyi, már akkor ritkává váló, ritkaságszámba menő könyvéért az antikváriumok poros mélyeit, ekkor még szinte fillérekért össze lehetett szedni tetemes mennyiséget belőlük. Nekem akkoriban még annyi pénzem sem volt könyvre, mint ezerkilencszázharminchét őszén, így hát meg kellett elégednem azzal, hogy szakajtószámra hordtam haza őket a Baumgarten Könyvtárból. Mázlim volt - vagy a könyvtári szelekció volt jó -, mert mindjárt kezdetben a legfontosabb művei kerültek kezembe, az igazi, a hamisítatlan, a páratlan Krúdy. *A Vörös postakocsi*, az *Aranykéz utcai szép napok*, *A Hét bagoly*, a *Boldogult úrfi koromban*, az *Őszi utazások a vörös postakocsin*, a *Szindbád*, a *Tegnapok ködlovagjai* Krúdyja. Én, aki azelőtt - még három évvel is - ifjúi elmével csak a történéseket tudtam elviselni a regényekben, aki nyomban eldobtam egy könyvet, ha nem volt benne elegendő párbeszéd, ha valamiféle leírással vagy elmélkedéssel próbálta terhelni írója türelmetlen eseménysóvárgásomat, kalandmohóságomat, szereleméhségemet, most egyik pillanatról a másikra, gyermekkorom valahogy elfelejtett, elvesztett tündérvilágába csöppentem vissza. S még egyik legrokonszenvesebb főhőse, Szindbád neve is segített abban, hogy hajdani időm visszatérjen, az a már-már elillant korszakom, amikor még a szamárfülessé olvasott ezeregyéjszakai mesékben bolyongtam, mindegy, hogy éjjeli vagy nappali álmaimban. Akkor már szinte mindent ismertem Kosztolányi prózájából, akiről azokban a napokban, hónapokban kezdett kialakulni az az irodalmi közvélemény, hogy sokkal nagyobb prózaíró, mint költő. A novelláit, rövidebb írásait én is jobban szerettem, nem a verseinél, hanem a regényeinél. Hogyne, elolvastam az *Édes Anná*-t, *A véres költő*-t, az *Aranysárkány*-t, s talán még a legszebb mindük között: a *Pacsirta* meg is fogott, azonban csak egyszeri élményt jelentettek, mert nem kívántam újraolvasni egyiket sem. Kosztolányi szépprózájában valahogy idegesített rövid mondatai állandó frappánssága, kihegyezettsége, az, hogy minden bekezdésben, oldalon többször csattantak, úgy éreztem - mint ahogy később egy rövid kis villámesszémben papírra is vetettem -, hogy minden mondata tűzijáték, már-már fárasztóan sok bennük a sziporkázás. S éppen ezért nincsen számomra, az olvasó számára sehol az egész szövegben pihenő, nyugvópont. Elkedvetlenített szinte, hogy minden mondata ünneplőben van, hogy soha nincsen egyetlen fesztelen, hétköznapi, léha, pongyola pillanata sem, hogy minden mondata ív, híd két part között, de túl közel vannak egymáshoz a hidak, közvetlen egymás mellett feküsznek, és éppen ezért nincs meg a térbeliségük, nagyszerűen megkomponált helyük, mindazokkal a nyugtatókkal, mint ami megvan - a hídhasonlattal élve tovább - a Ferenc József-híd, az Erzsébet-híd, a Lánchíd közötti levegős térségben. Kosztolányi szépprózájából talán az *Esti Kornél*-t szerettem a legjobban s a *Tengerszem* némely történetét. Esti Kornélban kicsit magamra ismertem, nem őt utánoztam, szó sincs róla, de valahogy eleve hozzá hasonlóan éltem, és rokonok voltak nemcsak a szokásaink, cselekedeteink, hanem még talán a gondolataink is. Tizenkilenc éves fővel ezt a kötetét tartottam a legigazabb, legigazibb Kosztolányinak, mert ebben magamagát adta, akárcsak versei egy részében; őszinte volt, tele élménnyel és méghozzá gazdag életélménnyel, ami átforrósodott a stílusán is. A többieket - mint például a *Rossz orvos*-t is - kicsit kiagyaltnak éreztem, megregényesített tantörténeteknek, volt bennük valami hidegség, mesterkéltség, egyszóval nem vonzott, nem az én-szerettem világ volt. (S ma, közel harminc évvel utána is hasonlóképpen vélekedem.) Persze egyetlen olyan szépprózai remekmű is elég, mint *Az Esti Kornél* - de én

többet szerettem volna olvasni s főleg újraolvasni tőle, mert már akkor is az volt az érzésem, hogy csak azok az igazi, a nagy könyvek, amik évek, évtizedek múlva is eszébe jutnak az embernek; amiket néha vágyik leemelni, kézbe venni, legalább egy belelapozás erejéig; amiket, ha nincsenek meg a birtokában, időnként megkeres, de legszívesebben ott szereti tudni őket mindig a közelében, egy polc magasán vagy egy fiók mélyén talán, mint néhány kedves, meghitt szerelmének a fényképeit, sárguló leveleit, hogy bármikor előszedhesse, felidézhesse csodálatos emlékük nyomán a múltat.

Krúdytól megkaptam mindazt, amit hiányoltam Kosztolányiból, legalábbis részben azt kaptam tőle. Hatalmas, vízeséssszerű mondatzuhatagai belehömpölyögtek nyomban a szívembe. Ebben az iszonyatos áradásban sok hordalék volt ugyan, de hát az igazi folyamok is görgetnek magukkal szemetet kristályos habjaik, tajtékjaik mellett - s mégis az álmoknak és történéseknek olyan lebilincselő összefonódása volt bennük-mögöttük, az életnek olyan hihetetlen mély ismerete, az átszűrt, a derűs életbölcsességnek olyan hihetetlenül gazdag kincsesbányája, a költői, leheletszerűen finom megfigyelések olyan légiója, hogy Krúdy mágusos bűvöletével azonnal levett, levert a lábamról, beszippantott nyomban örvénylő mélységeibe. Mondatai ezenkívül tele voltak költészettel, talán a legszebb őszies, dércsípte hasonlatokkal, amiket valaha leírtak s méghozzá olyan varázsos, csodálatos, mélyből fakadt ősi tisztaságú magyar nyelvvel, hogy Krúdyval összehasonlítva az összes általam akkor ismert magyar írót mesterkéltnek, élettelennek tartottam. Ezt éreztem Krúdyból, ez ragadott meg a könyveiben. Mondatai káprázatos tündértáncot lejtettek előttem írásai állandó, félhomályos alkonyfényében, lebegő holdviláguknál, s a hold sugarai mégis pontosan úgy törtek meg emlékezésének zuhatagjain, kristálytiszta habjain, mint ahogy a napfény bomlik ezer színre: szivárványszerűen. Ezt éreztem Krúdyról, a mágusról, a varázslóról - s közben azt is kitapasztaltam rövid hetek alatt, hogy csak kortyolni szabad, mint a nagyon nemes, régi évjáratú óborokat, ízlelgetve, finoman szopogatva. Néhány oldalnyi, lapnyi több volt belőle, nagyobb varázst adott, legalábbis számomra, mint amikor egyvégtében próbáltam olvasni, egyhuzamban, összes fellelhető műveit. Már akkor s azóta is mindig igen nagy volt a hajlamom arra, hogy fenékig kigyak egy-egy költőt, hogy magamévá tegyem minden porcikájában, teljes egészében. Ezeket éreztem Krúdyról, mindazonáltal első szépprózai kísérleteimben mégis Kosztolányi, sőt még inkább: Kosztolányi unokaöccsének, Csáth Gézának a tanítványa voltam.

Csáth Géza. S még egyszer Krúdy

Csáth Géza körül sohasem volt akkora hűhó, mint Kosztolányi vagy Krúdy körül, s ha nem is akkora valóban, ha nem is nap, ha nem is üstökös, ha nem is bolygó, de azért a magyar szépprózа egyik szilárd állócsillaga, különösen első kötetével, *A Varázsló kertjé*-vel, amit kamaszfővel írt, tizenöt-tizennyolc éves korában. Most szerencsére elkezdték őt is újraélesztgetni, „költögetni", azonban a mai, más igényű korban, mely egészen mást kíván a prózaírótól, mint akár harminc évvel ezelőtt is, nehezen férkőzik hozzá a szívekhez - s ez nem Csáth Géza: a szívek hibája -, bár egy-két ifjút, sőt egy lányt is hallottam, hogy elragadtatással forgatták gyűjteményes kötetét, *A Varázsló halálá*-t.

Igen, az úgynevezett „stílromantikusok", a „tegnapok ködlovagjai" voltak rám a legnagyobb hatással tizenkilenc éves koromban, s ezt az élményt ma is vállalom. Rengeteget köszönhetek nekik, illő tehát, hogy hálával adózzam szent emléküknek, mert nélkülük sokkal később találtam volna magamra, a saját, félig-meddig oldott, lebegő, szűkszavúnak egyáltalán nem nevezhető, sőt már-már fecsegő hangomra. Hatásuk a vérembe ivódott, stílusuk, mondatfűzésük énem szerves alkotórésze lett. Szó sincs tehát arról, hogy szándékosan vagy tudatosan

utánzom bármelyiket is. Az viszont igaz, hogy húszéves koromban igen nagy képességem volt erre, az azonnali beleélő képességre. Néhány hónapja döbbentem rá, amikor annyi év után lapozgatni kezdtem egyik nagy ifjúkori szerelmemet, *A varázsló kertjé*-t, hogy egyes „ábrándjaim"-nak, „meséim"-nek, „kalandjaim"-nak nemcsak stílusa kísértetiesen „Csáth Géza-i", de még meseszerű történetei is, sőt sokszor hangulati felépítésében is meglepően azonos. És itt nem egyszerű epigonizmusról van szó, hanem alkati rokonságról, iker-ihletettségekről, a látásmódnak és megelevenítésnek hasonló adottságairól. Igen, nem szégyenlem bevallani, sőt egyenesen elbüszkélkedem vele, hogy a vérembe ivódtak, és minden mondatomban őket is ébresztgetem, élesztgetem, hiszen a fiuk, az utódjuk vagyok - mert ők is az én szellemi apáim (ó, hány atya nemzett!) -, s ugyan ki róhatja fel egy fiúnak, hogy a szeme, az orra ívelése, a szája vonala pontosan olyan, mint az apjáé? Sokkal inkább az apáim - és ez a művészet legnagyobb csodája, ami évszázadokon, évezredeken áthajlik, öröklődik, szinte öröktől, a jelenen át egész az idők végtelenségébe -, sokkal inkább az apáim, mint valódi, vérségi, vér szerinti édesapám, az a tassi Végh György, aki csak a testi vázamat, palackomat állította elő, mert mégsem ő, hanem szellemi apáim töltötték meg tartalommal. S különben is minden irodalom az elbúvó, sokáig föld alatt csörgedező, majd újra előbukkanó források szakadatlan láncolata, s egy nemzet egész irodalomtörténeténél nincs is kollektívabb valami a világon. Egyes kicsúcsosodó íróit tulajdonképpen az irodalom és a nemzet egész közössége hozza létre. Az igazi, az érett Krúdy új volt hangjában, kétségtelenül, főleg életlátásában, mondanivalójának hangszerelésében, de ugyanakkor ez a nagy, döbbenetes orkeszteri felépítés sokkal jellemzőbb volt a magyar próza régi, hatalmas századaira, mint például az elaprózott, finomkodó, kisebb lélegzetű írásmód. Károlyi Gáspár, Bornemisza, Pázmány, Heltai Gáspár, Bethlen Miklós, Apor Péter, Mikes Kelemen, Kármán József Kazinczyék által megtört nagy ívelései, hatalmas sodrásai éledtek Krúdyban újjá, ebben a sajátos fél-árny, fél-köd világban; a nagy lélegzetek kora, amikor még a szárnyaló-hullámzó elmondási tudományt nem tartották „mondatszörnyetegnek", igen, az életet, a fennhangon való mondást - mely Krúdynál inkább mélabús, recitatív gordonkaszóvá szelídült -, ezt a valódi elbeszélő hangot élesztette újjá az annyi sivár, papirosízű, levegőtlen, penészes, csenevész kis légypiszok-mondat után, mint ahogy Károlyi Gáspárnak, Bornemiszának és Pázmány Péternek is az volt a fontos, hogy a füleiken át fogják meg őket hallgató híveiket, és hogy heves vitákban legtöbbször az élőszó erejével győzzék meg ellenlábasaikat - ezek a nagy lélegzetű mondatok éledtek Krúdyban újjá, talán öntudatlanul is; és ezeknek a nagy századoknak hagyományait szeretném folytatni én is, tudatos-tudatlanul.

Még néhány jelentős prózaélményem

És hetek alatt, mint egy szeszélyesen megkevert kártyacsomag lapjai: Krúdy, Csáth Géza, Török Gyula *Zöldköves gyűrű*-je és *Porban*-ja, melléje, közéje odaosztódott Szabó Dezső *Elsodort falu*-ja, Szomory Dezső *Párizsi regény*-e, a *Levelek egy barátnőmhöz*, *A Nagyasszony*, Kaffka Margit, Móricz Zsigmond, Tamási Áron novelláskötetei, a groteszkbe hajló Karinthy krokijai, *Így irtok ti*-je és néhány novellisztikus írása. Hevesi András *Párizsi eső*-je (aminél sokkal nagyobb hatással volt rám akkoriban megjelent *Irén*-je) és néhány hónappal később Gelléri Andor Endrétől a *Kikötő*, a *Szomjas inasok*, a *Hold utca*. Ezeket a majdnem kortársaktól vagy közvetlen elődöktől kapott prózaélményeimet korunkbeli magyar prózaírók azóta sem szárnyalták túl, főleg nem hatottak rám ilyen döntően és eldöntően, ilyen felrázóan és ilyen elhatározóan.

Mit köszönhettem a Baumgarten Könyvtárnak?

Micsoda ágrólszakadt, toprongyos, kósza legény voltam, sokszor a szó szoros értelmében egy megveszekedett vas nélkül! S mégis százszor vagyonosabbnak éreztem magamat ezekkel a felbecsülhetetlen kincsekkel, melyeket valósággal az út szélén találtam, az „úri gazdagok"-nál! A már eddig is, nagyjából vázolt néhány baráti, sorsdöntő találkozás mellett talán a Baumgarten Könyvtárnak köszönhetem, így közvetetten, a legtöbbet, szellemi megtermékenyítésemet és kibontakozásomat illetően. Minden bizonnyal erősen hozzájárult ehhez, hogy pillanatok alatt közvetlen kapcsolatot teremthettem a könyvekkel.

A Fővárosi Könyvtár, a Széchényi Könyvtár tele volt nem ízlelhető, ki nem tapintható, csuka-szürke cédulák tömkelegével: egyik író, egyik könyv olyannak látszott, akár a másik; nem pattanthattam fel, mint a Baumgarten Könyvtárban, a szelencéjüket; könyveik fedelét, hogy belélegezzem illatukat, hogy kísértő, mindenre képes és kész szellemeik fölemelkedjenek belőlük elém a magasba. A Fővárosi Könyvtárban számtalan sikertelen, hiábavaló kísérletem után egyre inkább az unalom gyűjtőhelyét, az irodalom temetőjét láttam. Hozzájárult ehhez az is, hogy nem volt megfelelő kalauz, kézikönyv, vezérlő útmutató arról a korról, mely a legjobban érdekelt: a század első harmadáról, hiszen Szerb Antal néhány éve megjelent *Magyar irodalomtörténet*-ében, melyet néhányszor már erősen forgattam, mindez sokszor éppen csak jelzésszerűen volt benne, a prózaírók közül részletesen talán csak Móricz Zsigmondot tárgyalta, ugyanolyan vagy hasonló terjedelemben, mint Adyt, Babitsot. A közkönyvtárakban segédkönyvként kirakott Pintérről pedig mindent el lehetett mondani, csak azt nem, hogy útbaigazított, gusztust csinált az olvasáshoz, főleg a modern irodalom olvasásához. A Baumgarten Könyvtárban került először kezembe Schöpflin Aladár XX. századi magyar irodalma, amely az első - s talán mindmáig a legjobb - összefoglalója, hűvös-klasszikus-tárgyilagos ismertetője volt és valóban vezérlő kalauza a század elmúlt első harmadának. Élményeim, nekibuzdulásaim, nekirugaszkodásaim, fellángolásaim, lehűléseim, csalódásaim után Schöpflin könyvében kontrolláltam le magamat, érzéseimet, gondolatcsíráimat, és sokszor büszke voltam arra, hogy megállapításaim találkoztak az övéivel: azonosak vagy hasonlóak voltak, s melyeket bízvást tekinthettem bölcs mércének, higgadt mérlegelésnek.

Ágrólszakadt kamasz voltam, *„enfant terrible"* - ahogy barátaim rövidesen kezdtek nevezni -, nyílt, sokszor pimasz, sőt arrogáns is kezdeti ösztönös véleményeiben, de ugyanakkor a tanulás vágya is fűtött, mert hihetetlen buzgalommal és szorgalommal gyűjtöttem magamba a kincseket. A József körútra a fél Baumgarten Könyvtárat hazahordtam szorgos méhecskeként, és az irodalmi élményeimet valódi saját élményeim, átéléseim, megéléseim mellé raktároztam el, hogy bent a varázsteremben, Kastélyom, Palotám külön varázslói, varázslófiókái és bűvészinasai lombikjaiban, kaptáraiban, kohóiban szétválaszthatatlan mézzé, sokáig érezhető, illatozó szagokká párolódjanak-sűrűsödjenek. Néha átvillant bennem, hogy nekem is kellene, milyen jó volna egy ilyen könyvtár a kezem ügyében, de tüstént elhessegettem a felvetődött ötletet, gondolatot, mert részben nem lett volna pénzem hozzá, részben még elevenen élt az emlékezetemben a francia tanárom, Lelkes István egykori tanítása, hogy negyven-ötven jól összeválogatott könyv elég az egész életre elkísérően.

Olvasmányaim és életem, élményeim hatása írásaimra

Sokat olvastam azon a télen, talán azóta sem többet. S ha kiejtettem a könyveket kezemből, vagy ha letettem, hogy eltűnődjem, elmélázzam az olvasottak fölött, máris azon vettem észre magamat, hogy átalakultam azzá a regényhőssé, akivel az imént ismerkedtem meg, hogy én

voltam mindegyik írásnak valamennyi hőse: Esti Kornél és Sárkány és Kaniczky, én voltam Alvinczy Eduárd és Rezeda Kázmér és Szindbád, s a nők is mind én voltam. Rövidesen azon vettem észre magamat, hogy az én valóságos kalandjaimmá váltak koholt-költött kalandjaik; olyannyira, hogy sokszor már el sem tudtam dönteni: mit éltem meg én és mit ők, mik történtek meg velem személyesen, és mik váltak szervesen emlékeimmé azokból, amiket Krúdy, Kosztolányi vagy mások könyveiben olvastam. Gomolygó, játszi, az álom és az ébrenlét, az ábránd és emlékezés, a sejtés és áhítás, a megtörtént és megtörténhetett volna határán mozgó, félig valódi, félig mesebeli világom, élet- és emberlátásom alapjai azokban a hónapokban rakódtak le bennem végérvényesen, hogy ez vagy az billenjen időnként túlsúlyra bennem, emennek vagy amannak a rovására, tőlem teljesen függetlenül és szabályozhatatlanul, lebegő-úszó hangulataim törvényei, szeszélyei szerint.

Mert saját keserű és valóságosan tapasztalt „életes" élményeim miatt, melyek szinte belém kövültek, sokáig megmaradt bennem - sőt máig sem veszett ki belőlem a realitás iránti érzék, életemben és műveimben egyaránt megtalálható. Legfeljebb keverni szeretem gazdag, széles ecsetkezeléssel a színeket, mint ahogy az impresszionisták tették. Már a *Mostoha éveim* című emlékezéskötetem egyes kritikusai is megemlítették, hogy bőven vannak a könyvemben naturalista, realista, egzisztencialista, tündérmese, „csipkeverő" s a csoda tudja még, milyen részek-részletek - mindezt inkább megrovásként hozták fel, mintsem dicséretként szórták elébem. De vajon nem mindezeknek - s még mennyi másnak! - a keveréke, vegyüléke az élet? Aki csak egysíkúan tud élni, látni, akár naturalistán vagy realistán, akár romantikusan vagy álomszerűen, esetleg szürrealista módra (nincs értelme, hogy minden fajtáját és lehetőségét ideiktassam), azt szerintem megette a fene, mert nem elég rugalmas, mert nem tudja az életet, a világot minden árnyalatában és rezgésében visszaadni vagy legalábbis megkísérelni visszatükrözését. Az ilyen szándékú író menthetetlenül egysíkú lesz, unalmas, és minden szándéka csődöt fog mondani. Tavak tükre fölé is kell hajolnom, ha igazán meg akarom ismerni a felhőket és az eget. A fáknak nemcsak színük van és térbeli elhelyezkedésük, de hangjuk is van és illatuk is és rendíthetetlen, kimozdíthatatlan egy helyben állásuk. Gyökereikkel megkapaszkodnak mélyen a földben, a realitásban, azonban legalább ugyanannyit köszönhetnek a levegőnek is, amelyből a lélegzetüket, életük fenntartó elemének szintén egy jó részét kapják lombkoronájukon át. Ugyanígy kellene, ahogy a fák élnek, ahogy a természet él, minden írónak minden egyes mondatában elmondani mindent: a föld mélyét, a földet, az eget összekapcsolva, egyetlen hatalmas lélegzettel, hogy szikrázzon, villogjon, pezsegjen minden sorában a legfőbb csoda, az élet, a múlt, a jelen, a jövő egybekavargó táncában; a múlt, a jelen, a jövő egyetlen mondatfüzérben: az emlékezés, a valóság, a lehetőség arany hármasszabályában, eget-földet eggyékötő, áthidaló, szivárványívű remekelésben.

Ambrózy Guszti néha kirúgott a szobámból

Persze, arról szó sem volt, hogy Ambrózy Guszti és barátai beszálltak volna a lakbérbe! Nőket azonban így is cipeltek föl rogyásig. Nem mondom, néha kaptam tőlük annyit, amennyibe egy-egy mozijegy került, ha váratlanul beállítottak, és kilöktek szobámból a hideg téli délutánba vagy estébe. (Moziba azért még szerettem járni, hogyne, de már kezdett foszladozni-kopni valamelyest a varázsa, mert jobbak voltak újonnan fölfedezett játékaim: az átlényegülés, beleélés művészetét jobban tudtam gyakorolni otthon, a négy falam között kedvenc könyveimmel, mint a mozik bágyasztó, lábszagú légkörében - melyhez sokban hozzájárultam én is a magaméval. Kezdtek untatni a filmek limonádészerű, legtöbbször bárgyú, mosogatólészagú, nagyrészt cselédek számára készült szirupos történetei, melyekért alig két-három évvel azelőtt

még én is mennyire rajongtam.) Gusztiék kegyetlenül kilöktek az ábrándjaim és álmaim, regényeim jól fűtött világából, melybe dunnám és egyéb kacatjaim valamelyes meleget adó vackán éltem bele magam. Bizony, lelketlenül kiakolbólítottak a rideg valóságba, ahol nem voltam Alvinczy Eduárd, akinek Gyöngyvirágai akadtak, még csak olyan nők se vártak kint rám, mint Guszti vagy Gusztiék sokszor szedett-vedett, kopott, ócska kis nőcskéi. Mehettem a francba, egy órára, két órára, háromra, s amikor végre hazatérhettem, és bemehettem a szobánkba, vágható, sűrű füstgomolyokban úszott, különféle furcsa, izgató szagokkal egyetemben, amiket mohón szimatoltam, mint egy kiskutya. Női parfümök, kigőzölgések, párák és alkoholok szaga kavargott ebben a levegőben, mely azonnal kiszárította a szájamat és a szájpadlásomat. Ilyenkor aztán alaposan szemügyre vettem Gusztit és éppen soros alkalmi nőit, hogy vajon karikás-e és ha igen: milyen mértékben a szemük, mert úgy hallottam, vagy olvastam talán, hogy a női szemek alatti karikák nyíltan árulkodnak az elkövetett bűnös, léha szeretkezésekről azok számára, akik tudnak olvasni bennük, s a karikák számából, mint a fagyűrűkből a tölgy éveit, úgy próbáltam kiokoskodni a kapott és adott szerelmi viadalok mennyiségét és minőségét, hiába igyekeztek elrejteni enyhe púderrétegekkel. Amikor visszajöttem, már nem éreztem olyan feldúltnak és ingerlékenynek magamat, mint amikor beállítottak és kirúgtak - lehet, hogy a kinti hideg levegő is sokat hűtött-segített rajtam -, hanem megértőbb voltam, beletörődőbb, szinte élményeik részese, s ilyenkor Guszti helyébe képzeltem magam, hogy nemsokára én is így fogok heverni, hiszen most már biztosan én is találkozom az igazival, aki értem született, csak akivel valami vandál, igazságtalan akadály, akadályoztatás miatt még mindig nem találkozhattam, nem volt módom összetalálkozni. Guszti feküdt ott Hegedűs Zoli sezlonán - mert az alkalmasabb és talán nem utolsósorban gusztusosabb is volt, mint az én fekhelyem -, és cirógatta a lány haját, másik kezében az elmaradhatatlan égő, parázsló és hamvadó cigarettával, Guszti feküdt ott a valóságban, és én a széken ültem, az asztalnál; de pillanatok alatt helyet és szerepet cseréltünk, az én vállamba fészkelte a fejét a lány, egy-egy váratlan, talán még az előbbi órákból benne maradt és ki nem adott lecsituló borzongással, s az őhozzá simuló kis apró megrázkódásai bennem is megmoccantottak, megmozdítottak valamit, elszabadítottak kajánul egy-egy csöppet a már-már megint felgyülemlett szerelmi bájitalból, s amikor végre elmentek, kicsit mintha én is elmentem volna a lánnyal, bár a valóságban ott maradtam, visszaköltözve régi vackomba és megszokott-ismerős álmaimba. Ráchelről szóttem tovább megszakadt, erőszakosan megszakított ábrándjaimat, mert - bár már kissé hűlő szerelemmel - még azért mindig szerettem Ráchelt, aki bármikor készségesen a karjaim közé feküdt, sovány, sótartós vállamba fészkelve bele aranyszínű hajzuhatagos fejét. Ez a Ráchel-élményem, melyet részben álmodtam, részben megéltem, kapott elsurranó, nimfás, könnyen szétfoszló, törékeny testi életet gyéren, ritkán buggyanó versihletem következő darabjában, *A lírikus álmá*-ban. (Ráchel - a rím kedvéért - Arankára régiesült-szelídült, mert már akkor is ily könnyedén, fölényesen bántam a nőkkel.)

Még mindig csak az álmodott nőkkel, pedig naponta százszor is mentem, úsztam, utaztam, futottam, szálltam, repültem, a helyzetváltoztatás minden elképzelhető módján haladtam a valóságos Nő felé, a küszöbön, biztosan már ajtóm előtt várakozó, türelmetlenül ácsorgó, nagy sz-es Szerelem elé.

Szombat esték a Devecseri-banda tagjainál

Mindent elkövettem ennek érdekében. Szorgalmasan jártam a Devecseri-banda, vagy ha jobban hangzik: társaság szombat esti szoáréira, ahová tüstént első - Devecseri segítségével - megjelent versem után meghívtak. (Vagy tüstént meghívtak engem is: ahogy jobban tetszik.)

Hiszen azzal a ténnyel, hogy nyomdafestéket látott egy „művem” - a minősége, a milyensége szinte mellékes is volt -, azonnal szalonképes lettem, mert ha máshová nem, most már bízvást az ígéretek közé lehetett sorolni. S tizenkilenc éves korukban csak igazán ritka tehetségek bukkantak ki még a világirodalom múltjában is a semmiből, teljes fegyverzetükben - a magyar irodalomban ilyesmire alig volt példa. Elég volt - hiszen ma is elég -, ha homályos megvillanás-, felvillanásszerűen a csákójára, kardjára, páncéljára, mellvértjére, pajzsára a tehetségnek a leghalványabb, pislákoló kis fénye hull. Tulajdonképpen én is ilyen voltam csupán - hiszen amikor Devecseriék először szóltak, hogy menjek fel X-hez vagy Y-hoz, szeretettel várnak, még éppen csak hogy számításba jöhettem, legfeljebb azok közé tartoztam, akiktől lehetett várni valamit. Hogy mit, azt sem Devecseriék, sem én nem tudtam. De éppen úgy, ahogy az ember a másnapot várta, amikor biztosan valami csodálatos, addig sohasem tapasztalt, talán nem is álmodott nagy élmény lép az életébe; talán a Nő, a Múzsa, talán egy Maecenas, egy kiadó személyében, aki összes megírandó műveit látatlanban és lábon megveszi, busás előleget és havi apanázst folyósítva rá, esetleg egy olyan mellékmondattal, hogy: „Egyelőre nem is fontos, hogy dolgozzék, éljen csak, barátocskám, utazzon, gyűjtse az élményeket, ezeket a kis jelentéktelen összegeket majd alkalomadtán a Nobel-díjából visszafizeti, vagy levonjuk az első világsikeres drámájából” - ugyanúgy vártam, de nemcsak én, a többiek is, akikkel összeverődtem, akikkel közös bandákat alkottunk, ugyanígy vártuk valamennyien a Művet, a Műveinket, amiket meg fogunk írni már holnap vagy a közeljövőben vagy legkésőbb üstökösszerű, fénycsóvás, hamar ellobbanó életünk folyamán, s amiket a Múzsa őszinte rimánkodásunkra és nagy-nagy fogadkozásunkra kizárólagos joggal egyedül nekünk fog lediktálni, hogy a többiek: a Somlyó Gyuri, a Karinthy Gabi, a Devecseri Gabi, a Vető Miki, a Végh Gyurka vagy a Pásztor Béla csak úgy sápadozzanak a sárga irigységtől! Úgy vártuk mindezt, úgy álmodoztunk a méhünk rejtekén szunnyadó és világra jönni akaró műveinkről, akár a leendő kismamák ábrándoznak kicsi édes fiaikról, miközben szorongva, sőt aggódva figyelik, hogy mikor mozdul meg végre bennük a magzatuk, mikor dobban meg először a szívük. Egyikünk sem ismerte még tehetsége határait, korlátait. Tizennyolc-húsz éves korában még nyitva van minden múzsafi előtt az irodalom, a művészet összes lehető terme, helyisége, mindenféle vadászterülete, elindulhat bármelyik irányban, bármerre portyázhat, hogy valahonnan komoly vadászzsákmánnyal térhessen haza egy nap. (Hegedűs Zoli arra is fölhívta a figyelmemet egyszer, hogy minden művész ösztönösen, öntudatlanul arra teszi meg első lépéseit, arra kalandozik, arra tapogatózik legszívesebben, amerre a legkevesebb ellenállásba ütközhet, mindenki olyannal indul el tehát a pályáján, amit a legkönnyebben ki tud rázni a kisujjából. Ezért kezdik az írók közül szinte valamennyien a hagyományos verssel, még azok is, akik később a prózánál, az esszénél, a regénynél, elbeszélésnél vagy esetleg a drámánál kötnek ki. Erre még a magyar irodalomnál is jobb, elevenebb példatár a francia irodalom, ahol majdnem mindenki a szinte kötelező verseskötettel jelentkezik; még Maupassant sem volt kivétel, sőt még André Gide és Proust sem.) Igen, többnyire csak álmodoztunk: Devecseri Gabi arról, hogy lefordítja a teljes Homéroszt, de azt hiszem, már a „bemelegítő” Homéroszi Himnuszokon dolgozott akkoriban, miután huszonegy éves korában letette a magyar Catullust - ha még nem is a végleges szövegében; Somlyó Gyuri nagy, színpompás drámákról ábrándozott, shakespeare-i méretekben, blank jambusokban vagy pláne: rímes anapesztusokban, s közben már szorgalmasan tanult németül, franciául, angolul, mert a fordítás is izgatta, és ő valahogy nem szándékozott egyáltalán húszéves korában meghalni, mint én - aki ezért nem tartottam érdemesnek, hogy hátralevő alig pár hónapomat nyelvtanulásra fecséreljem. S hogy én miről álmodoztam? Arról, hogy - ha még lesz hozzá elegendő időm - megírom keserves, mostoha gyerekkoromat, amit nevelőanyámnál töltöttem, és azt a hihetetlenül rövid, csodás korszakomat is, melyet Anyácskámmal voltam és lehettem együtt, mielőtt itthagyott, mielőtt végleg elszállt az égbe. Gondolatban sokszor megfordultam Áporkán, Apám Kastélyá-

ban, ahová tündér kölyökkoromnak néhány varázsos és mesebeli, mesebelivé szépült emléke fűzött. (A gyerekkorom már régóta kísértett: először tizennyolc éves koromban akartam megírni, versciklusban - à la Kosztolányi *Szegény kisgyermek panaszai - Törvényen kívül* címen.) Nagy színpadi művek sarkallták képzeletemet - azonban Somlyóval ellentétben nem a nagy dikciójú dráma vonzott, hanem a mesevilág, vad, színesen kavargó ezeregyéjszakai történetek lobogtak bennem, nagy-nagy varázslatokkal, à la *Csongor és Tünde* vagy à la *Cyrano de Bergerac*.

Igen, mindenki mindenfélét akart csinálni, mindenki mindenben és minden lehető területen szeretett volna jeleskedni, vitézkedni és főleg kiválni: Somlyó Gyurka tanulmányokat is forgatott a fejében, hiszen, amint már említettem, valamennyiünk eszményképe a magyar irodalom nagy fénykorának, új aranykorának néhány nagy mindenese volt: mint például Babits, Kosztolányi és Karinthy. (Somlyó Gyurka névsorába még Füst Milán is beletartozott, az általam akkor még nem nagyon szívlelt szabadvers atyja.) Legtöbbnyire olyanokért rajongtunk, akik mindent írtak: verset, novellát, regényt, tanulmányt, irodalomtörténetet, naplót, esztétikát, levelet, sőt drámát is. (Egyedül Pásztor Béla gondolkodott közülünk kizárólag versekben, őt az irodalmi kifejezésnek semmilyen más változata nem érdekelte.)

Tulajdonképpen tervezgetéseinknek, álmodozásainknak kibeszélése és egy-egy töredékként, előlegként váratlanul megszületett versünknek felolvasása, megvitatása volt ezeknek a szombati összejöveteleknek az egyik célja. S a másik - talán mégis a legfőbb indítéka - a nők voltak. De a lányokat illetően én megint csak hoppon maradtam, csupán a szájam szélét nyalogathattam itt is, messziről csodálva őket. Mert a többiek többnyire már párokba verődve állítottak be ezekre az összejövetelekre, az olyan magányos farkasoknak, mint amilyen én is voltam, még csak egy-egy lehullott morzsa sem jutott. A „lehullott morzsa" kifejezést szinte szó szerint kell érteni, mert akkoriban sokat szekáltam, gyötörtem, kínoztam Somlyó Gyurkát (vele kezdtem ugyanis a legjobba lenni a Devecseri-társaságból), naponta esedeztem egy-egy „levetett" nőjéért. (Somlyó Gyurka volt számomra az eszménykép a nők terén, a Don Juan, a Sikeres Férfi, és én minden alkalommal órákig rimánkodtam neki, hogy mutassa be, adja át nekem azt a lányt, akivel éppen szakított vagy összeveszett átmenetileg, hiszen az biztosan éppen vigasztalásra szorul, és én hajlandó vagyok őt vigasztalgatni egész lelkemmel, egész testemmel. Persze soha nem lett ezekből semmi, nemcsak azért, mert Somlyó Gyurka egyetlen levetett, megunt nőjét sem passzolta át nekem, hanem azért is, mert elég naivul képzeltem el a szakításokat, férfi- és nő-csereberéket. Nyilvánvalóan vigasztalódtak, csakhogy éppen másokkal, nem pont énvelem. Én pusztán külső meghívott, távoli szemlélő, megfigyelő lehettem ezeken a szerelmi tornákon, hiába voltam jelen testi mivoltomban. Ahogy a későbbiekben megfigyelhettem, a párok egymás közt cserélődtek, bizonyos szűk körön belül - a legtöbb esetben -, majdnem a kártyalapok elosztása, törvénye szerint, legalábbis a felszín ezt mutatta, a férfiak, nők állandó külsőleges átcsoportosulása. (Későbbi „maszek" egyetemi éveim és „Darling"-i darvadozásaim alatt is ugyanezt láttam és szerencsére vagy szerencsétlenségemre, akkor már a saját bőrömön tapasztalhattam, hogy a nők és férfiak többnyire egy bizonyos körön belül cserélődtek, egy-egy váratlan megkavarással ugyanazok a nők és férfiak osztódtak ki egymás mellé, más elrendezésben, megismertem mindennek előnyeit és hátrányait is; ezekről azonban még sok szó esik majd a megfelelő időben; múltamban bár, de ennek az emlékiratnak mégis távoli jövőjében.)

Én - sajnos - nem voltam benne a Devecseri-féle kártyapakliban. Ó, jaj, nem voltam benne! Tulajdonképpen örülnöm kell, most visszagondolva erre a korszakomra, hogy egyáltalán meghívtak, hogy szóba álltak velem. A társaság nagy része polgári, sőt nagypolgári származású fiú és lány volt, jól neveltek, jól fésültek s a legtöbb esetben jól is szituáltak. Hiszen ezek a szombat esték is szinte mindig más és más családnál rendeződtek, és ritkán jutott a társaság

tagjaira rövid időn belül még egyszer sor. Ami engem illet: ágrólszakadt, kétes tisztaságú vadóc voltam, távol a számukra hagyományos, szinte magukkal hozott ápoltságtól; ők született társaságbeliek voltak, fesztelenek, jó csevegők, én esetlen, ügyetlen, otromba mackó, akinek még az sem volt módjában, hogy tisztességesen megtanuljon bánni az evőeszközzel; nekik saját alakjukra szabott ruháik, mérték után csináltatott cipőik voltak, énrajtam mások hordta-taposta cipők, ruhák lötyögtek (még csak magamra sem tudtam igazíttatni őket, mert annyi pénz sem volt a zsebemben). A legtöbbször letottyantam egy székre, s legszívesebben az egyetlen hozzám hasonszőrűvel „tömörültem" - Pintér Jóskával -, akit valamilyen okból szintén sorozatosan meghívtak ezekre az ünnepi szombatokra. Azonban még Pintér Jóska is jóval talpraesettebb volt nálam, benne legalább volt egy adag kültelki vagányság, paraszti frissesség, elmésség. Én meg csak úgy magamba hulltam és megkukultam, mert kettőnél-háromnál jóval többen voltunk. (Ennyi volt a maximális elviselőképességem - két-három ember jelenlétében még kinyíltam, megnyilatkoztam, „megnyilvánultam", hogy megint későbbi őrült barátomtól, Koszorútól csenjem el egyik pompás szavajárását, kifejezését.) S bizony a Devecseri-társaság sokszor tizenöt-húsz főre is felnőtt, sőt volt, amikor többre. (Bár igazi felnőtt - hogy ide is kapcsoljak -, szülő nem volt jelen ezeken az estéken, vagy csak a legritkább esetben, ilyenkor nem is számított annak, irodalmi vagy egyéb kiválósága miatt, mint például Devecseri édesanyja, Devecseriné Guthi Erzsi.)

Kik jártak a Devecseri-bandába? S hogy milyen hatással voltak rám, kibontakozásomra

Mert nagyrészt irodalmi beállítottságú volt ez a társaság. Karinthy Gabi is még sűrűn megjelent, már-már bomladozó, de még mindig sokkal stabilabb elmével, mint amilyen később sajnálatosan, osztályrészéül jutott; egyik főalakja volt ezeknek az összejöveteleknek féltestvére, Karinthy Cini is, szinte rövidnadrágban, ifjú takonypócként, s legalábbis én még csak nem is sejtettem róla, hogy hasonló babérokra vágyik, mint édesapja. Bár éppen ezekben az időkben a Nyugat kisebb-nagyobb csillagainál valahogy pontosan úgy kezdett öröklődni az írói hajlam, mint a régi mestereknél, a céhek idejében a mesterség: apáról fiúra, hasonlatosan Petőfiék korához, amikor Bajza Jenő, Petőfi Zoltán és Arany László mind apjuk elhivatottságát érezték kibontakozni magukban, hogy csak azokat említsem, akik önkéntelenül eszembe jutnak.) Devecseri Gabi pláne, már majdnem harmadik írói nemzedéknek számított, mert nagyapja Guthi Soma volt - az íródinasztia alapítója -, és Móriczot, Tóth Árpádot éppúgy folytatni szándékoztak ivadékaik, éppúgy meg akarták ismételni, újrázni sikereiket, mint ahogy például Hunyady Sándor Bródy Sándor nyomába lépett - s legalábbis az én szememben többet ért el az apjánál, mint ahogy Somlyó Gyurka is több óhajtott lenni az apjánál, Somlyó Zoltánnál vagy Kosztolányi Ádám Kosztolányi Dezsőnél, s azt hiszem valahol egy más égtájon, más társaságokban a Krúdy gyerekek is ilyesmiről álmodoztak - csak akkoriban még nem vetődtem össze velük -, akárcsak másik, korábbi mesterem, Tóth Árpád lánya, Tóth Eszter is, akit csak valamivel később ismertem meg.

Valami mindenkiben buzgott, buzogott ebben a Devecseri-féle társaságban is, csak lehet, hogy nem volt tartós a forrásuk, csupán felszíni feltörések voltak, nem rendelkeztek elég tartalékkal, „hinterland"-dal, nem voltak elég mélyről fakadóak. Voltak, akik más pályára íveltek át - bár lehet, hogy már akkor is azzal foglalkoztak, amiben aztán később jeleskedtek, sőt kiváltak, csak én nem vettem akkor még tudomást effajta képességeikről, hiszen engem csupán egyetlen dolog érdekelt a földön, egész világomat, egemet beborítóan: a költészet; megbecsült tudósok lettek, mint a klasszika-filológus Szilágyi János György, Rényi Alfréd, a matematikus, vagy Dégh Linda (akit akkor még csak mint Doktor Lindát ismertem, s talán azt sem

tudtam, hogy néprajzzal foglalkozik). Voltak s elég gyakorta - eminens meghívott vendégek is, mint például Zelk Zoltán, akit József Attila mellett a legnagyobb proletárköltőnek tartottak, akinek akkor nemrégiben jelent meg *Kifosztott táj* című kötete (Zelk Zoltán „sztár"-nak számított ebben a társaságban, hallgatósággá szélesedtünk körülötte, amikor verseiből elmondott néhányat: a *Szilveszter a Fóti úton*-t vagy az *Erzsébet halálára* írt elégiáját, engem kevésbé fogtak meg, mint társaimat - persze elmondásra sosem tudtam úgy koncentrálni, mint olvasásra -, valami „maché"-t éreztem bennük, másodlagosságot, amit József Attilában soha; így hát inkább a fejére figyeltem, melyben volt valami béka jellegű, erősen barázdás, rendkívül karakterisztikus, mélyen ülő vonásai és kidülledő, kiguvadó szemei tették azzá). Megfordult itt Trencsényi-Waldapfel Imre is, akkor még csupasz állal, szemüvege mögött értelmesen-okosan villogó szemekkel, néha feltűnt Ascher Oszkár is, a nagy, az „öreg" Karinthy barátja, kicsit iskolás, jó tanuló, kisfiús félszegségével és modorával, előszeretettel Karinthy humoreszkjeiből adott elő, vagy *Az Emberke Tragédiájá*-t szavalta el, ami akkor még nem jelent meg nyomtatásban, csupán az ő emlékezetében élt, mert kézirata kézen-közön elkallódott a családi káoszban. Olykor Török Erzsi is eljött, aki Bartók- és Kodály-dalokat énekelt, de a népdalok különben is műsoron voltak mindig Devecserinek akkor már talán menyasszonya, a szép lenszőke hajú Huszár Klári jóvoltából. Egy ilyen szombat estén hallottam talán máig is legkedvesebb népdalomat, a *Tavaszi szél vizet áraszt* kezdetűt. Ez annál is érdekesebb, mert Pintér Jóskán kívül nem volt közöttünk népi származású - úgy tudom, Török Erzsi sem volt az -, s a többiek úgyszólván mind a zsidó nagypolgársághoz és polgársághoz tartoztak. Igen, ebben és az ezekhez hasonlatos körökben élt és éledt az igazi magyar népdal, azokban az években, amikor a híres magyar dzsentriivadékok és huszártisztek s a magyarság, a magyarkodás százféle pereputtyai műcigánydalok és „magyar nóták" mellett sírva vigadtak ihaj-csuhajos mámorukban; az irodalom szeretete is itt lobogott, ha olykor sznobizmus formájában is; az igazi irodalmat ez a kör és ezek a körök ápolták és pártolták, a könyveket ők vásárolták. A „magyar úriasszonyok" és kapcsolt részeik, társaságaik, az úri magyar családok, a magyar ruhás, pántlikás nagyasszonyok és urambátyámok világa, ami még bőven megvolt ezekben az években, sőt egyre inkább divatba jött újra, sujtásos, lobogós magyar díszruháival, rojtos magyar nyakkendőivel (ezt a réteget még nevelőanyám baráti, barátnői világából ismertem, Gyula bácsi is ehhez tartozott Rákosszentmihályon és később Dunaalmáson) csak Herczeg Ferenchez jutott el, ért fel „szellemi magasságban", az Új Idők nívójához, a Petőfi Társaságéhoz. (Hiszen a Petőfi Társaság félbőrös kiadványsorozata és Herczeg Ferenc műveinek negyvenkötetes gyűjteményes kiadása még nevelőanyámnak is megvolt, egy ügynök rásózta részletre, átejtette velük, azt hitte: ettől mindjárt kutyabőrös nemes lesz, ha ez a néhány könyv megvan a lakásában; vagy legalábbis egyenrangúnak érezhette magát az ország krémjével, színe-javával, a Főméltóságú Úrékkal, akik szintén ilyesmit olvastak - ha ugyan egyáltalán olvastak. Köztudomású volt, hogy Harsányi Zsolt például bejáratos a Főméltóságú Úrékhoz, hogy állandó bridzspartnerük, és az Új Idők ből még sok ilyesfajta mazsolát megtudhatott az, aki rendszeresen járatta, olvasta, meg a Társaságból vagy a Magyar Úriasszonyok Lapjából.) Abban a világban, amit egy évvel azelőtt úgy éreztem és reméltem, hogy örökre otthagytam, még Szomaházy István és Pékár Gyula volt az író, legjobb esetben Tormay Cecil, P. Gulácsy Irén, Zsigray Julianna, Surányi Miklós, vitéz Somogyváry Gyula, Csathó Kálmán, s a költők: Gyula Diák, Végvári, P. Szathmáry István, Szabolcska Mihály, Havas István, Lendvay István voltak, s tucatjával az ilyen kaliberű írók és „költők". Nos hát ez a kör, ez a banda, ez a társaság, amibe ily váratlanul belecsöppentem, messze más volt műveltségében, elképzeléseiben és céljaiban is egyaránt. Még ezekben az években is megvolt ezeknek a köröknek az erjesztő, a kovászszerepük. Engem is felkaroltak kezdeti, torzonborz korszakomban, s Hegedűs Zolin, Ambrózy Gusztin kívül közülük kerültek ki a legjobb barátaim: Somlyó Gyurka, Vető Miklós, Pásztor Béla - pedig mindenki tudta rólam,

hogy nem az ő köreikből származom, hogy keresztény vagyok. (Pintér Jóska sokszor emlegette is, hogy itt mi vagyunk a „díszgójok”.) Felkaroltak önzetlenül, pedig abban az időben már nem lehetett tudni, hogy ki mikor pálfordul, mikor lesz egyik napról a másikra a zsidóság esküdt ellensége. (Mint ahogy erre is számos példa akadt.)

Én és a politika. Világnézeti beállítottságom. Kapitalista voltam-e vajon?

Politizálni úgyszólván sohasem politizáltunk ezeken a szombat estéken, csak áttételesen került ilyesmi szóba. De minden ott úszott körülöttünk a levegőben, az irodalmi és társadalmi atmoszféra ezzel volt telítődve. Én újságot ritkán olvastam, s pláne politikai szempontból - mert hatökörnek tartottam magam a politikához. S különben is egy esemény elvette akkoriban a kedvemet a nyílt politizálástól. Ugyanis elmentem barátaim unszolására egy irodalmi estre. Már csak Faludy Györgyre emlékszem az egészből, aki egy német katonadal átköltését adta elő, óriási sikerrel, amikor is váratlanul megjelent a rendőrség, csomó „meseautó”-nak becézett riadókocsival. Iszonyatosan berezeltem pillanatok alatt, mert a belső zsebemben ott lapult az *Internacionálé* magyar szövege, amit még Fischer Petitől kaptam vagy egy évvel annak előtte. Kétségbeesve rohantam ki a vécébe, és apró szeletekre tépve bedobtam a kagylóba, mert valahogy azt hittem, hogy mind az ötszázunkat bevisznek, megmotoznak, átkutatnak és lecsuknak. Lehet, hogy gyávaság volt ez tőlem, de nekem sokkal több félnivalóm volt, mint a többieknek, hiszen pár héttel azelőtt közölték velem a Főkapitányságon, amikor az útlevelemért jártam ott, hogy bármikor kitoloncolhatnak, mert nem vagyok magyar állampolgár - talán más sem nagyon ártotta volna bele magát a nyílt, a napi politikába ilyen körülmények, ilyen fenyegető veszélyek között a helyemben. S aki ennek ellenére is vállalta volna a kockázatot, az bizonyára született, aktív politikus volt, nem pedig született passzív költő, mint én voltam. Az a rémület ott a torkomban, amit a Váci úton éreztem, sokáig fojtogatott, s fojtogat még talán ma is. A kitoloncolás veszélye alaposan megriasztott, amikor én imádtam Pestet, a hazámat - de helyesebb is volna így megfogalmazni: hazámat, Pestet -, mert az egész országból Pest jelentette számomra a hazát, az volt az én világom, birodalmam. Ettől elszakadni-elszakíttatni? - szúrt a szívembe a félelem -, nem, ezt igazán nem akartam. Öntudatlanul sodródtam csak a politika, a politikai állásfoglalás felé. Ahogyan barátaimnak irodalmi véleménye, úgy világnézete is erősen hatott rám. S annak igazán elvetemült, hályogos szemű vaknak kellett lennie, aki lyukas cipőmmel, kilógó könyökömmel és térdemmel kapitalista- vagy földbirtokos-ivadékot sejtett, orrontott bennem, azt híve rólam, hogy majd én leszek a kapitalizmus, a burzsoázia utolsó, foggal-körömmel védekező harcosa. (Ezeket a szlengeket mind Fischer Petitől nyaltam el akkoriban, anélkül talán, hogy százszázalékos, pontos jelentésükkel egyáltalában tisztában lettem, lehettem volna. Nem mélyedtem el ilyenfajta könyvekben, idegenek voltak számomra mindig, ha beléjük lapoztam. Mindazt, amit mégis felszedtem, felcsipegettem, lepottyant morzsák csupán a társadalmi igazságok, társadalomtudományok, a politika asztaláról.)

Azóta is - immáron harminc éven át - azt vagdalták és vagdalják minduntalan a fejemhez, hogy „apolitikus” vagyok. Igen, igazuk van biztosan. Csak nem eléggé árnyalt az észrevételük. Apolitikus vagyok, igaz, de *baloldalian* az. S ez szerintem óriási különbség. Mert az apolitikusság is lehet kétféle, kétfelé hajló, akarva-akaratlanul, tudva-tudatlanul kétféle ágú, kétféle színezetű: jobboldali és baloldali apolitikusság. S én mindig a baloldalhoz álltam közelebb hitemben, érzéseimben s talán cselekedeteimben is, sokkal inkább, mintsem a semleges, a felező középhez. (Az apolitikusság jobboldali árnyalatait természetesen még csak képzeletben sem ismertem.) Újság csak hébe-hóba került a kezembe, de a világpolitika legfontosabb

eseményeiről, történéseiről, rémhíreiről én is pontosan úgy értesültem, mint a rendszeres újságolvasók. A hírlaputálatban Goethéhez vagy Füst Milánhoz voltam hasonlatos, akik szintén sajnálták e hiábavalóságra mindennapi kis időobulusaikat kidobálni.

Mik történtek velem ezeken a szombat estéken?

Ezek a hetenként-kéthetenként tartott szombat esti összejövetelek mindig pezsdítő s egyben letörő hatással is voltak állandóan álmok és nagy, ábrándozott tervek közt hányódó életemben. Pezsdítőleg hatottak rám, mert egyfajtaképpen mégiscsak azt érezhettem, hogy az aranyifjúsághoz tartozom; legalábbis a szellemi aranyifjúsághoz, melynek immáron ígéretes és számon tartott tagja voltam, s ugyanakkor le is törtem, hogy szerelmi megváltásomat most sem jó helyen kerestem. Kárpótoltak viszont mindezért a szellemi és testi ínycsiklandó falatok egyaránt, a legfrissebb irodalmi pletykák és a még azoknál is finomabb szendvicsek, torták, mignonok, melyek valósággal lukulluszi lakomaszigetek voltak hétköznapjaim sivár éhezésóceánjain.

És ha picit irigykedtem is a többiekre, akik bent voltak a „pakliban", egyfajta örömmel töltött el azért a mások, szerencsésebb földi halandók sikere; szívből örvendeztem a fürdőszobák szorgos látogatottságának, ahová időnként egy-egy ifjú pár besurrant, majd ahonnan többkevesebb idő múlva visszatért, kipirult, lassan hűlő arccal - annyira nem voltam naiv, már csak a Gaál Béla-féle Filmiskolában eltöltött hónapjaim miatt sem -, hogy azt higgyem: egyesekre talán heves tisztálkodási vágy jött rá, mulaszthatatlanul, elhalaszthatatlanul; pajzán képzeletem ott röpdösött köröttük, beküldtem utánuk, elvarázsolt kandi méhecskeként; mert a mások boldogsága sem volt idegen tőlem, jó volt, hogy részesük lehettem pár múló pillanatig. S ha már meguntam ott körözni fölöttük, hagytam, hogy összecsapjanak fölöttem a duruzsolás locska hullámai, belesüppedtem az idegen fotelekbe, kisajátítva arra az estére azt a lakást, amiben éppen voltunk, s a lakás gazdái helyébe képzeltem magamat, s a többiek mind az én meghívott vendégeim voltak. Ilyenekkel szórakoztam, ha nem szólt hozzám senki, ha kikapcsolódtam a beszélgetésekből; ilyenkor a fizikai füleim tökéletesen el tudtak dugaszolódni; a közönyt, a közömbösséget füldugóként alkalmaztam, mely elszigetelt mindig a való világtól, ha éppen akartam, vagy szükségem volt rá, a köröttem lévő emberek pantomimjátékát figyeltem, s pillanatok alatt elúsztak, tőlem százezer fényévekre - vagy én úsztam el, mikor melyik módszer látszott egyszerűbbnek.

A változatosság kedvéért a szobák fényképeibe költöztem be, valósággal befészkelve magamat, én voltam az esküvői képeken a boldog ifjú férj, de sokszor szívesen nemet is cseréltem, ha a férfi volt a szimpatikusabb, ilyenkor én repestem a mirtuszkoszorú alatt, kipirult arccal, láthatóan riadt szívvel, s ha meguntam ezt a fajta játszadozást, végiglaktam a festményeket, reprodukciókat, a tengerparti villák ablakaiból én hajoltam ki, s egyben én csapkodtam haragos ónszínű hullámaimmal a partot, voltam felhőkbe vesző alkonyi nap, pirosan lebegtem, mint egy léggömb, s vérem lassan csordogált vörös könnyekként a világra, hegyláncok sokasága voltam, a Mont Blanc csúcsa, s ha azt is meguntam, végigtotyogtam, mint sárga kiskacsa vagy sziszegő, tátogó gúnár, nyakam kinyújtva a smaragdszín pázsiton, amelyen puhán, vigyázva lépkedtem, mert én voltam persze az is.

Olykor hirtelen megráztam magam, s máris kiszálltam ezeregyéjszakai fantáziámból, hogy az emberek apró-cseprő megnyilvánulásait figyeljem megértő, bölcs mosolyommal.

- Bocsáss meg - mondta Devecseri Gabi -, de valami fontos megbeszélnivalóm van a Somlyó Gyurkával. - És máris elragadta körömből Somlyót, aki akkor ült le mellém, vagy fordítva történt, szinte azonos mozdulattal.

- Ne haragudj - jött oda Somlyó Gyurka -, de valamit meg kell beszélnem négyszemközt Devecseri Gabival. - És vitte tova az imént letelepedett Devecserit.

Ilyenkor hosszasan eltűnődtem, azt próbáltam kitalálni, hogy ugyan mi a fenét tudnak egymásnak mondani órákon át négyszemközt, amikor én például egyiküknek sem tudtam volna semmi olyat mondani, amit más ne hallhatott volna. Sokat törtem ilyesmiken a fejemet, de nem tudtam rájönni semmi elfogadhatóra, nem tudtam kisütni semmi okosat, s ilyenkor hirtelen nagyon szomorú lettem, mert úgy éreztem, hogy nem is lehet eléggé színes a képzeletem, ha ilyen könnyen cserbenhagy, ha képtelen vagyok arra, hogy megsejtsem e rejtelmes titkokat, ha ezeknek a susmogásoknak, pusmogásoknak nem tudom kitalálni a nyitját.

A háttérben - a kártyaosztódás szabályai szerint - voltak szerencsés összekerülések, de ugyanakkor nem óhajtott találkozások is, rendkívül sóvárgott egymás mellé verődések is, amik sehogyan sem következtek be. Somlyót egyszer nagyon ette a fene valaki után, de az bizony rá sem hederített, mindenkire hajlandó volt felfigyelni, csak éppen Somlyóra nem, aki többször panaszkodott nekem és mindenkinek, szóban, majd - miután ezt hatástalannak tartotta, mert nem hozta meg a várva várt eredményt - a világ közvéleményéhez intézte szavait, egy versében közhírré téve tébolyító bánatát, valahogy így:

Ajjaj! Mindenkivel! Ó, csak velem nem!

Néha kísértett a múltam. Sikfay Frici egy villanásra

Egy nap összetalálkoztam az utcán Sikfay Fricivel, nevelőanyám fiával. Ismerőseim, barátaim sorsa mindig érdekelt, szerettem időnként hallani róluk akkor is, ha barátságban, lélekben elszakadtam tőlük, valahogy jó volt tudni, hogy ott vannak velem, ugyanabban a Városban, melynek sírig hű, halálig elszánt fia leszek és vagyok is, jó volt tudni, hogy ha akarok, bármikor elmehetek hozzájuk, vagy előidézhetem a véletlen találkozás látszatát; ott kódorogva a környékükön. Fricivel az elmúlt év folyamán többször is összetalálkoztam, egészen véletlenül, a Várost feltérképező sétáimon. Egyszer egy farkasordító hideg téli napon, amikor esőkabáttal kombinált, „csonttá fagyott" télikabátomban is majdnem meggebedtem, Frici éppen a Harminckettesek terén lévő vendéglőből jött ki, hajadonfőtt, nyári tropikálban, mert vagy egy hete elitta, elmulatta a télikabátját, és nevelőanyámnak nem volt pénze, hogy másikat vegyen neki. (Ahogy én eljöttem tőle, hirtelen és érezhetően megcsappant a jövedelme.)

Friciben semmi neheztelés nem volt irántam, hogy eljöttem az édesanyjától. Sőt nagyon okosan tettem - jegyezte meg -, hogy volt lelkierőm otthagyni azt a lehúzó légkört, amit édesanyja teremtett, sugárzott maga körül. Azon a csikorgó téli napon is tökrészeg volt, próbált engem is megvágni, de hát nekem sem volt pénzem, s még ha lett volna, akkor sem adtam volna neki, mert nem tudtam neki megbocsátani soha, hogy ellopta a nagy nehezen, verejtékesen összekuporgatott tíz pengőmet annak idején a lecsavarható asztallábból, ahová az ő sugalmazására rejtettem. Engesztelhetetlen harag volt bennem iránta pénzügyileg, de egyébként nagyon érdeklődtem, hogyan alakult, mint alakult a sorsa. Frici könnyelmű volt végletesen, de jószívű is, ahogy az italos emberek általában, a pénz, amit ki akart kunyerálni tőlem a Harminckettesek terén, részben mecénásságra kellett volna neki, ugyanis bent ült a kocsmában Sértő Kálmán, aki egy fél liter borért hajlandó volt azon nyomban verset írni és a kéziratát Fricinek ajándékozni. Bizonyságul büszkén halászott elő Frici a belső zsebeiből néhány gyűrött, elmosódott ceruzaírású vagy inkább firkájú füzetlapot, amire Sértő Kálmán a kocsmában borgőzös fejjel kusza, alig olvasható sorokat rótt, meg nem értett zseninek s egyben új Adynak érezve magát.

Ezen a délután viszont színjózan volt, a legnagyobb meglepetésemre. Feljött velem József körúti lakásunkba. Hegedűs Zoli szokása szerint éppen nem volt otthon. Frici leheveredett a díványra.

- Új életet kezdtem - nézett rám hideg, acélkék szemeivel. - Összetalálkoztam egy lánnyal, akibe beleszerettem. Édesanyám őrjöng, mert cselédlány, de nem érdekel az anyám véleménye. Rövidesen megesküszöm vele. Már állásom is van. Abbahagytam az örökös jogászságot. A Csonka gépgyárban dolgozom. Két hónap óta már egy kortyot sem ittam. A munka mellett majd én is verseket fogok írni.

Néhány szóval elmondtam én is, mi történt velem azóta, amióta eljöttem tőlük. Többek közt megemlítettem a dunaalmási nyaralásomat is Gyula bácsiéknál, s hogy fogalmam sincs, mi történhetett vele, mi miatt sértődött meg annyira rám, mert tudtommal nem bántottam meg, legalábbis szándékosan, akarattal nem. Miután több levelemre nem válaszolt, egy viszontválaszos levelezőlapot küldtem neki, hogy szeretnék lemenni néhány napra hozzájuk. Postafordultával, aláírás nélkül jött a válasz, az is géppel írva: „Hiába jössz, zárt ajtókra találsz."

- Gyula bácsi vagy két hete éppen fent van Pesten - közölte velem Frici. - Voltam is bent nála a kórházban. Valószínűleg rákja van. Azt is elmondta, hogy miért haragudott meg rád.

- De hát miért? El sem tudom képzelni az okát! - jegyeztem meg csodálkozva.

- Azért, mert kijelentetted, hogy nem akarsz katona lenni. Hogy nem akarsz kiállni a vártára most, amikor minden épkézláb honfiára szüksége van a hazának. Azt is hozzátette még Gyula bácsi, hogy rossz társaságokba keveredtél, hogy biztosan el fogsz zülleni, hogy kommunista vagy.

Ugyan, védekeznem kell-e most ez ellen? - villant át rajtam viharos vágtatással. Hiszen nem vagyok kommunista, de nem bírom elviselni bérmaapám ostoba, hülye, begyepesedett németimádatát sem. No és. Mi történt azzal az életemben, hogy zárt ajtókra találnék Gyula bácsinál? Annyi csupán, hogy nem mehetek többé potyán nyaralni hozzájuk. Gombház, sej! - rántottam meg egykedvűen a vállam - és a lelki vállam is vele mozdult.

- Majd a jövő héten újra feljövök - búcsúzott el tőlem Frici. - S hozok néhányat a verseimből is. Kíváncsi vagyok, hogy mi a véleményed róluk.

De csak múltak a hetek, hónapok, és Sikfay Fricit nagyon sokáig nem láttam. Amikor újra találkoztam vele, már késő volt. Azonban ez már egy más történet.

Arcképvázlat Kosztolányi Ádámról

A Devecseri-bandában akadtam össze Kosztolányi Ádámmal is, aki alig néhány hónappal ezelőtt még közös gyermekem volt Kosztolányi Dezsővel, csak persze mint kisgyerek, még lanyha tejet csorgató korszakából, amikor vendégként tartózkodtam huzamosabb ideig a *Most harminckét éves vagyok, nyár van* kezdetű versében. Meg is lepődtem joggal, hogy néhány hónap alatt milyen lakli felnőtté serdült, a tudtomon kívül.

Kosztolányi Ádám nagyon hasonlított az apjához, az a fej volt, amire azt mondják: „kiköpött apja". Már többször voltam vele együtt az említett szombat estéken, mielőtt rászántam magamat, hogy egyszer külön is találkozzam Őádámságával a Central kávéházban. A szoárékon sokszor ültem mellette. Álmodozva szívta egymás után a cigarettáit, amik csak éppen füstölögtek a kezében, ott hamvadva el; csak a száját öblögette-pácolta velük, sose szítta le mélyre a füstöt, egész a tüdejébe. Még nálam is százszor távolabb tudott lenni a világtól, úgyszólván

sohasem volt jelen lelkileg. Néha odaszólt hozzám vagy máshoz, aki véletlenül a közelében tartózkodott.

- Bocsáss meg, olvastad Pötsch műveit? Nekem megvannak bőrbe kötve! Nem akarod átvenni tőlem? - Vagy:

- Igaza van Szabó Dezsőnek: báró Brandenstein Béla kiflikihordó! Kiflikihordó, nem filozófus! - Vagy:

- Bocsáss meg, ismered Szittya Attila Bendegúz-verseit? Nem? Ezt hallgasd meg! - S már fújta is:

GERGELY BÁLINT

Gergely Bálintot megbotozták
A gyáva román bojár hordák
Huszonöt ütést mértek a hátuljára
Isten igazából úgy állat módjára.

De szó nélkül állta Gergely a derest
Magyar léttére ő könnyet nem ereszt
Mondá ő csak magának:
Könnye fog majd folyni a románnak.

Mert mindennek eljő egyszer az ideje:
Cserélődik a bot s az ember feneke!

- Jó, mi? - nevetett rajta, talán a legjobban mindig ő, mert minden egyes alkalommal többször elmondta, egyéb Szittya Attila Bendegúz-versekkel is szórakoztatva minket. - Blődli, mi? De jó! - S újra kezdte megint. A „cserélődik a bot s az ember feneke” valósággal aláfestő zenéje, jeligéje, szállóigéje volt azoknak a szombat estéknek, még akkor is, ha Ádám nem volt jelen, ez a két sor helyettesítette őt, odavarázsolva furcsa személyét.

Érdekelt persze közelebbről is, már csak azért is, mert Istenem fia volt, és pontos földi mása.

A Central kávéház előtt találkoztunk. Feltűrt kabátgallérral jött, ugyanazzal a járással, mint az apja. A kezében, mely sokszor volt nedves, egy bekötött könyvet szorongatott, amit ürügyképpen kölcsönkértem tőle, a *Négy fal között* első kiadását. Bent a melegben azonnal elmondta megint a Szittya Attila Bendegúz versét. Udvariasan nevettem rajta, majd elhallgattunk. Ádámról hirtelen csorogni kezdett az izzadság. Sajnos én is kezdtem ezt ismerni, egyre sűrűbben. Egyszerre vadul tépdeste a gallérját, nyakkendőjét lazítva, hogy több levegőhöz jusson.

- A gazember! A bitang gazember! - kapta fel a hamutálcát, és ütögetni kezdte vele a márványasztalt. - A gazember! - kiáltotta fuldokolva, oly hangosan, hogy mindenki odanézett a közelünkben.

- Rosszul vagy? - kérdeztem rémülten s tanácstalanul is egyben, hogy ugyan mit kellene csinálnom ilyen esetben?

- Nem! Tönkretett a gazember! - dőlt róla tovább a verejték.

- De hát kiről beszélsz?

- Apámról! A gazember! Tönkretett!

Némán és döbbenten ültem ott mellette. Annyira értetlenül, hogy meg sem kérdeztem: miért? Hogy mért mondja mindezt?

- Gyűlölöm! - sziszegte.

- Mért? Olyan nagy költő! - bátorkodtam megjegyezni.

- Nem az! Nem volt senki, a bitang!

- Nem szereted a verseit? - fogott el egy újabb ámulatroham.

- Nem! Gyűlölöm! Babits, az igen! Az volt a költő!

Ez a szorongató, nyomasztó este azóta is sokszor kísértett, és kísért még ma is, mert szóról szóra megmaradt az emlékezetemben. Sokszor tűnődtem, hogy mi lehet az oka ennek a gyűlöletnek. Hát igazak volnának azok a mendemondák, amiket itt is, ott is hallottam, hogy Kosztolányi „morál insanity" volt? Ugyan hogyan egyeztethető ez össze azzal a szinte földöntúli tisztasággal, ami a műveiből árad? Hát nem volt olyan angyali szelíd, tündéri jelenség, mint amilyennek a versei sugározzák? Hazudott volna talán a műveiben? Vagy annyira összetett egy ember, hogy ennyi minden megfér benne békésen, egymás mellett? De miként lehetséges akkor az, hogy rossz énjének - ha az is volt benne - egyáltalán nem adott hangot a műveiben? Hát igaz az, hogy az írók mégsem mindig önmagukat adják? Hogy a legtöbbször szerepet játszanak? S vajon hol kezdődik a romlottság, a testi, a nemi eltévelyedés? Csupa olyan kérdés cikázott át rajtam pillanatok alatt, amikre - nyilván tapasztalatok híján - nem tudtam magamban választ adni, nem tudtam megfelelni hirtelenjében. Valóban az volna a gyűlöletének oka - amiről a Devecseri-bandában is sokszor pusmogtak-suttogtak -, hogy amikor Ádám serdülőkorba került, az apja behívta a fürdőszobába, és úgy világosította fel, hogy a szeme láttára mutatta be a nemi élet rejtelmeit és különféle alakzatait, módozatait a tulajdon édesanyjával? (Mert Kosztolányi Freud feltétlen híve volt, és ezt a módszert a felvilágosítás talpraesett, eredeti módozatának tartotta.) Azt is mesélték, hogy volt Kosztolányinak egy nudista korszaka, és egyszer, amikor megkérdezték Ádámot, mit szeretne születésnapjára, Ádám azt válaszolta, hogy öltözzenek fel egy napig mindhárman, ennyit kér csupán, mert valahogy ez volna számára a legnagyobb ajándék.

Végtelenül szomorú volt ez az estém Ádámmal, és sokszor felrémlett még életem folyamán, életem válságos pillanataiban. De egyben arról is meggyőzött, hogy úgy látszik, mégiscsak helyes az elméletem a „szellemi apaságról", hiszen Ádám példája is azt bizonyítja, hogy biztosan nagyobb a vérségi köteléknél, és messze hangzóbb, késői századokba hatóbb. Még ezek a borzalmas értesülések sem tudtak eltántorítani Kosztolányitól, a fiának éreztem továbbra is magamat, míg ugyanakkor Ádám, akit ő nemzett világra, aki a vér szerinti fia volt, megtagadta, és más apát keresett magának, legalábbis olyan „szellemi apát", akit csodálhatott, akire felnézhetett, tulajdonképpen Kosztolányi vetélytársa - Babits személyében.

Az élet rejtélyei, rejtelmei ahelyett, hogy megvilágosodtak, kibomlottak volna előttem, csak napról napra jobban összegubancolódtak a szívemben. De nem értem rá sokáig tűnődni ezeken, mert életem újabb és újabb eseményekkel volt tele, újabb és újabb találkozások vártak rám, szinte naponta, újabb és újabb élmények forgataga kapott el, és csak táncoltam át, szinte holdkórosan, arany ifjúságomon, felkapott piheként, játékosan, a szél kénye-kedve szerint, mélységek, szakadékok fölött libegve könnyedén.

Mozgalmasak voltak az estéim, éjszakáim

Zoli kezdett elmaradozni hazulról, sokszor napokig nem jött haza, mert időközben megismerkedett egy felvidéki lánnyal az egyetemen, akivel - számomra sokáig érthetetlenül - jobban érezte magát, mint velem, inkább ott aludt nála, semhogy hazajöjjön vidám legénytanyánkra.

Azért a házunk tája nem maradt üresen. Egyre-másra állítottak be ismerőseink szép sorjában, egy-egy futó pásztorórára, nemcsak Guszti, mások is. Egyszer K. Havas Géza is feldörömbölt első, legmélyebb álmomból: nem alhatna-e nálunk, mert fél, hogy éjszaka a rendőrség fogja keresni egy lázító cikke miatt a lakásán. A jószívűség egyáltalán nem volt idegen tőlem, ágyat vetettem hát neki Hegedűs Zoli sezlonán.

- Csak fázni fogsz. Nincs elég takarónk.

- Nem tesz semmit. Majd zokniban alszom. Ugyanis az ember a lábáról fázik fel a leginkább - oktatott ki. - A gyűjtőben is mindig zokniban alszom - jegyezte meg, úgy említve, mintha legalábbis rendszeresen hazajárna a gyűjtőfogházba aludni. Még félálomban elszavalta kedvenc versét, Vörösmarty *Előszavát*:

> Majd eljön a hajfodrász, a tavasz,
> S az agg föld tán vendéghajat veszen,
> Virágok bársonyába öltözik...

s máris horkolni kezdett, magamra hagyva csúnyán és gorombán, aki éppen az angol költészetről akartam kifaggatni őt, aki olyan otthonos volt benne, olyan bennfentes-bejáratos. Bánatomban gyorsan két Shelley-verset képzeltem el magamnak, nem is szavakban: szelekben, fényekben, felhőkben, csillagokban gondolkodva, és K. Havas Géza addig húzta a fülembe kásafújó egyhangú nótáját, míg a fellegek szárnyain én is felemelkedtem az Álmok Birodalmába, mely ott lebegett pontosan felettünk, a József körút 81. fölött, csak éppen százezer vagy millió emeletnyi, sokszor elérhetetlen magasságban.

Haller Frédi is beállított egy éjjel. És micsoda nővel!

Egy február eleji éjjel, amikor Hegedűs Zoli megint nem aludt otthon, jóval kapuzárás után újra felvertek álmomból. (Akkor is korán összecsuklottam, nyolc-kilenc óra tájt ellenállhatatlan erővel, kivédhetetlenül tört rám az álmosság, februárban pedig pláne, különösen álomkóros szoktam lenni, valamelyik medveősömtől örökölhettem ezt, aki rájött egyszer, hogy ha Gyertyaszentelőkor meglátja az árnyékát, akkor hosszú lesz még a tél, és jobb, ha visszabújik a barlangjába szunyókálni kicsit, amíg meg nem érkezik a Tavasz, virágaival és borzas zöld hajával.) Kócosan, kedvetlenül mentem ajtót nyitni. Csak a télikabátot kaptam magamra, s így majdnem szalonképes külsőt öltöttem, ugyanis abban az időben teljesen felöltözve aludtam - mert nem volt külön hálóhacukám -, abban az ingben, abban a hosszú szárú alsónadrágban, pulóverben, amiben nappal jártam. Fehérneműkészletem rettenetesen megcsappant harminckilenc tavaszára, olyannyira, hogy úgyszólván a mosatás is ismeretlen fogalommá és luxussá vált a számomra. Amikor volt egy kis pénzem, két oroszing-utánzatot készíttettem Trippon mesterrel; illetőleg nyakon oldalt gombolhatós plasztront, egyet fekete klottból s egyet a legfinomabb fehér puplinanyagból. A fehér plasztron egyszer sem volt rajtam, ugyanis Kosztolányi Ádám épp akkor jött fel hozzánk, amikor Trippon több heti munkálat után „leszállította", átadta nekem. Ádám azonnal elkunyerálta tőlem „kölcsön"-be, de soha többet nem láttam azóta sem, mert örökre elhagyta valahol a csábító pesti éjszakákban.

Az ajtóban Haller Frédi állt, egy hihetetlenül ocsmány, ótvaros-csipás, ordenáré nőszeméllyel. Frédi (akit néhány hónappal ezelőtt Ambrózy Gusztinál ismertem meg, azt hiszem, távoli atyafia vagy unokatestvére volt) hullarészegen dadogta:

- Följöttünk!

- De hát most, az éj közepén? Most nem tudok hova menni!

- Nem baj. Nem is köll.

Mi a fenét tehettem? Vacogva bújtam vissza az ágyba, és próbáltam a fülemre húzni a dunyhát. Szegény Hegedűs Zoli díványát, ágyneműjét gyalázták meg, mert unzsenírt levetkőztek és belebújtak; minthogy minden este gondosan megágyaztam, hátha mégiscsak hazavetődik Zoli éjszakára. Alighogy eloltották a villanyt, hevesen elkezdett recsegni-nyöszörögni a sok mindent megért kerevet, Frédi nyihaházva fújtatott, prüszkölt, mint egy mozdonyba oltott csődör (Frédi, mielőtt költő lett, huszártiszt volt, de valamiért kiakolbólították, a „huszarak" pedig, ahogy a mondás tartotta: seggükkel szolgálták a hazát, s a szellemi képességük is hasonló volt a fenekükhöz), hevesen megdolgozta - mert más találóbb szót, kifejezést nem tudok műveletére - a nőt, aki aprókat horkant közben, de az is lehet, hogy elaludt, és a hortyogását tévesztettem össze időnkénti horkanásaival. Undorodtam is, de ugyanakkor élveztem is a helyzetet, undorodtam, mert elég gusztustalan hangokat hallattak közben, azonban mulattam is kicsikét, mert arra gondoltam félig-meddig vihogva, hogy ha ettől a banyától se kap be valami francot Frédi, akkor igazán állati mázlija van, hiszen annyit hallottam Gusztitól is meg tőle is, hogy „nem szeretnek harisnyában lábat áztatni", ami magyarra fordítva azt jelentette, hogy nem voltak hajlandók óvszert alkalmazni: a véletlenre, a szerencsére bízták magukat, egészségüket, sorsukat. Elég nagy könnyelműség lehetett ebben az esetben, mert Frédi sohasem látta azelőtt a nőt, s az egyik legkétesebb, „legleprább" helyen szedte fel, a Makkhetesben, a Rottenbiller utca és a Dob utca sarkán, a legsötétebb Csikágóban.

Szinte még át sem futott rajtam mindez, amikor hirtelen megállt a menet, abbamaradt a sezlon fecsegése - mely a rajta heverők minden mozdulatát árulkodón kibeszélte -, és Frédi borgőzös hangon, jótékonyan, barátin átszólt hozzám:

- Nem akarod megbaszni ezt a kurvát? Aztán majd visszaadod, ha már nem köll!

A kaján kuncogás tüstént abbamaradt bennem, és védekezőn takartam el amúgy is csüggedt férfiasságomat, mert ez a váratlan kérdés irtózatosan begyullasztott és meghökkentett. Meglepett a nő közömbössége, aki még csak egy hanggal sem tiltakozott ellene, egy szelíd nyiffanással sem - olyan volt ez, mint amit az osztálytársaimtól hallottam valaha, hogy tízen mentek végig egy nőn egymás után -, hogy neki teljesen mindegy, hogy ki mit okád belé. Sulyok tatának, egykori tornatanáromnak felvilágosító intelme is belém villant, hogy vigyázat, sok nő öle olyan, mint a barlang, nem lehet tudni, ki piszkított bele előttünk, nem szabad könnyelműen belevetni magunkat. S különben is, fél füllel Frédiről is hallottam dolgokat, lehet, hogy mendemondák voltak csupán, mindazonáltal ezek is óvatosságra intettek; mert ha nem is volt történetesen szifilisze Frédinek, a nőnek attól még bőven lehetett; hiszen nemcsak ótvaros volt, de tele volt a pofája meg a nyaka is undorító pattanásokkal és kelésekkel, ennyit még volt szerencsém látni, mielőtt eloltották a villanyt, igen nagy dicséretükre, mely is szemérmetes természetüket volt hivatott bizonyítani előttem. Mindezek a bennem meglévő örökös és ösztönös, állandó félelemérzések elsőrendűek voltak ugyan, azonban az igazi és legfőbb hajtóerőm mégiscsak a morális tiltakozás volt e játék ellen. Még mindig hittem abban, hogy a szeretkezés csupán a szerelem kísérőzenéje, hogy anélkül orrfúvás az egész, gusztustalan, nem hozzám méltó cselekedet, hozzám, aki még mindig vártam megváltatásomra. Hiszen tudtam, hogy napok kérdése, és betoppan az életembe az a földre szállt angyal, akivel együtt töltöm el további, rövidesen véget érő, hátralevő életemet. Ennek az angyalnak tartogattam a fizikai tisztaságomat - hiszen a lelkiről már régen nem beszélhettem, az már régen elveszett -, egyfajta csodát vártam, varázslatot az első öleléstől; a Nővel, a Nagy Titokkal való megismerkedéstől, nagyszerű, felejthetetlen násznak éreztem, aminek egészen másként kell végbemennie, nem úgy, hogy valaki tálcán nyújtja át „alig" használt nőjét. Amikor Somlyó

Gyuritól „levetett szerelmeiért” esedeztem, nem arra gondoltam, hogy úgy adja át, hogy előbb az orrom előtt, szinte a szemem láttára, de biztosan a fülem hallatára izéli meg. No, arra igazán nem vágytam, hogy más emberek váladékaival piszkoljam össze magam, amikor tulajdonképpen a magamétól is undorodtam, mert a *„post coitum”* érzése az álmomban történt „férfikönnyek” után is bekövetkezett minden egyes alkalommal, a szomorúság, a fáradtság, a letörtség fejbekólintó egykedvűsége. S mindezen felül akkor is rendkívül szenzibilis voltam, az ágyból való kiráncigálásomat és a mellettem végbementeket személyes inzultusomnak tekintettem, úgyhogy a bennem tekergő dühcsomóktól azonnal megsemmisült a férfiasságom (ami néha oly kínzóan tudatta velem állapotát és jelenlétét, a máskor egekbe törő feszítőerő, akarat egy pillanat alatt ellankadt benne, és visszahozhatatlanul a mélybe omlott). Mindez egy másodperc töredéke alatt zajlott le bennem, úgyhogy a... majd visszaadod, ha már nem köll!”-re azonnal válaszoltam, vontatottan, a mások által annyiszor csúfolt éneklő, nyafka hanghordozásommal:

- Kö... szö... nöm neeem keell.. ma már le... adtam né... négy nu... numerát - füllentettem, mert untam, hogy mindig csúfolnak és heccelnek barátaim ártatlanságom miatt.

- No jó... de ha mégis köll, majd csak szólják! - és már újból nekifogott, nekilátott a munkának, a sezlon újabb megrázkódtatásaiból ítélve. S csodálatosképpen nem volt kedvem szólni Frédinek később sem. Alig vártam, hogy megvirradjon. Hat órakor felráztam őket, hogy mielőbb kiszellőztethessek utánuk. Frédi vörös és bedagadt szemekkel nézett rám és rólam a csipa verte, ragya dúlta menyasszonyára.

- Hát ezt az ócska kurvát meg ki fektette mellém? Mars! - ordította rá a némberre, és rúgta is már ki, pár fillért, némi aprópénzt nyomva a markába. Alig emlékezett rá, hogy hogyan is került a Makkhetesbe, hogyan szedte össze a nőt, hogy ért oda vele hozzánk - szinte halványlila gőze sem volt minderről, amikor valamelyest kialudta a mámorát.

Haller Frédi ingyen és bérmentve még egy megszívlelendő, bölcs tanáccsal is ellátott

Frédi különben rendes volt és tiszta. Jó félórát zsörtölődött velem, hogy hol van a cipőkefém - ami nekem bizony még életemben nem volt, amíg le nem rohadt egy cipő a lábamról, nem látott az bizony ilyesmit, hacsak a suszter jancsiszögezés után ki nem fényesítette a cipő iránti irgalomból s szánalomból irántam. Meg is rótt tehát Frédi azon a reggelen, hogy itt az ideje, hogy rendesebb, tisztességesebb életet éljek, mert nem vezet jóra, ha továbbra is ilyen felelőtlenül, ilyen könnyelműen és ilyen bohémül morzsolom le a napjaimat.

- A költészetből nem lehet megélni - jelentette ki oktatóan. - Verset azért írhatsz, de találj ki valami szakterületet magadnak, ahol kedvedre dolgozhatsz. Csak a szakirodalom az, ami hoz a konyhára. Én már elhatároztam, hogy vadásztörténeteket írok (amihez értett is, mert Erdélyben állítólag voltak birtokai, nagy-nagy erdőkkel, de valamiért ott kellett hagynia, talán túlzott magyarkodásáért vagy irredenta hajlamaiért - ha nem csal az emlékezetem).

S búcsúzóul, míg vadászkalapját a fejébe nyomta gondosan, és felhúzta fehér glaszékesztyűit, még egyszer megismételte:

- Keress valami olyan ágat az irodalomban, amit kevesen művelnek, írj vadásztörténeteket, vagy légy színházi szakértő. Mindenesetre olyat találj ki, amihez kevesen értenek, mert csak így tudod megóvni, megőrizni a szabadságodat, alkotói függetlenségedet.

Ezt a bölcs tanácsot adta, mintegy útravalóul nekem, egész további életemre Haller Frédi, mert amikor nem volt részeg, ha nem is volt lángész, rendelkezett némi érzékkel a realitások iránt, mindenesetre többel, mint én, azokban az ifjúi éveimben.

Arcképvázlat Kemény Simonról

Sokat törtem a fejemet, hogy milyen „szakterületet" is tudnék én választani magamnak, de nem jöttem rá. Kemény Simonnal való megismerkedésem után, az ő szorgalmazására többször megjelentem *Az Est* szerkesztőségében. Ilyenkor, ha még elég korán érkeztem, Simi bácsi - mert mindenki csak így hívta, hogy Simi - levitt magával reggelizni a New York kávéházba. Ott ültem, azok alatt a tükrök alatt, azok között a márványasztalok között, melyekről annyit olvastam már, ott ültem, ahol a Nyugat nagyjai ültek egykor: Krúdy, Karinthy, Kosztolányi, Somlyó Zoltán s ki tudja még, hogy mennyien. Valami furcsa várakozásokkal idegeimben kavargattam tejszínhabos kávémat, s ettem hozzá a kuglófot, időnként a bejárati ajtó felé sandítva, hogy nem lépnek-e be rajta ifjan, kamaszosan, mint hajdanán. De nem jöttek. Egyszer sem tévedtek be hozzám. Bánatomban még egy lágy tojást is kikanalaztam a pohárból, mert ilyenkor Simi bácsi vendége voltam. Sőt búcsúzóul mindig átnyújtott egy kis zsírpapiros tízóraicsomagot is: minden egyes alkalommal két vastagon kent libazsíros zsemle volt benne, néhány szelet jószívvel kanyarított libamájjal. Legtöbbször eltettem ebédre, vacsorára, de sajnos mindig, mindig elcsaptam vele ilyen dúsabb, belevalósabb koszthoz nem edzett hasikámat.

A libamadárlátta zsömléket Simi bácsi felesége, Rózsi néni küldte, külön nekem, akit elő-szeretettel Simi néninek becéztem magamban, mielőtt megismertem. Egy reggel Simi bácsi történetesen nem ért rá, valami sürgős dolga akadt a szerkesztőségben. Két pengőt nyomott a markomba, hogy menjek le a New Yorkba, és reggelizzem meg egyedül belőle. Megdöbbenve néztem hol rá, hol az ezüstösen fénylő két pengőre, de nem közöltem fennhangon aggályaimat, csak megköszöntem szépen, és zsebre vágtam. Hogy lehetne, hogy szabadna két pengőt csak úgy elkölteni reggelire? - morfondíroztam utána még sokáig -, amikor ezen négyszer szinte egész pompásan megebédelhetek?! Néha ugyanis, ha szert tettem némi pénzmagra, elmentem egyszer-egyszer ebédelni a KIE, a Keresztyén Ifjak Egyesülete Horánszky utca és József utca sarkán lévő éttermébe, ahol viszonylag tisztességesen főztek. Ötven fillérért akkoriban egy kis menüt lehetett kapni: leves volt benne, üres, feltét nélküli főzelék és főtt tészta. Azonban, ha olykor meg tudtam engedni magamnak, hogy nyolcvan fillért reszkírozzak az ebédemre vagy vacsorámra, egy nagy darab bécsi szeletet is kaptam ezért a pénzért rizs-körettel, a főzelék mellé - a levesen és a főtt-tésztán kívül. Ide mentem hát dőzsölni kétszer is, Simi bácsi jóvoltából, abból a számomra fejedelmi összegből, amit egy villásreggelire adott.

Kemény Simon komolyan gondolta a segítésemet és felkarolásomat. A tél folyamán egy ízben meghívott ebédre magukhoz, Hermann Ottó úti villájukba. Ezek az ebédek azután huza-mosabb időn át rendszeressé váltak, kora ősztől a tavasz végéig, nyár elejéig. Dobogó szívvel, meglehetősen elfogódva állítottam be első alkalommal, mert hiszen soha nem voltam még ilyen előkelő villában. Hogy az volt, az már kívülről is látszott.

Úgy volt megterítve az asztal, gyönyörű damasztabrosszal, ezüstökkel, porcelánokkal, virág-gal, ahogy egy évvel azelőtt a Dunapalotában láttam, ha olykor be merészkedtem sandítani a fényes üvegek mögé a Korzóról, csak Simi bácsiék környezete valahogy még meghittebb, még barátságosabb volt, egyénibb, nem annyira személytelen, mint a Hotel Ritz kissé közömbös termei. A falakon drága festmények, képek lógtak, többek közt Rippl-Rónai pasztellportréja

Kemény Simonról; hófehér, földig érő csipkefüggönyökön szűrődött át a napfény a kert felől, s bent álmosító meleg duruzsolt a fűtőtestből, ha kint megcsípte már a fákat a dér, vagy ha hópelyhek táncoltak köröttük. Az inas, a szobalány nesztelenül hozta be ezüsttálcákon a különböző fogásokat - igen, ilyen környezetről álmodoztam nem is oly régen, de nem hittem, hogy ilyen hamar belecsöppenhetek, ha egyelőre, igaz, még csak vendégként, egy más, szokatlan életbe. Közben persze komoly kínokat is kiálltam, mert sehogy sem tudtam bánni az evőeszközökkel, lopva, aggódva figyeltem, hogy ők mit és hogyan vesznek kezükbe. A szalvétát előbb a nyakamba akartam kötni, csomóra, ahogy Kornél bácsitól láttam valamikor régen, aki a „legúribb" ember volt hajdani ismerőseim között, de még idejében észrevettem, hogy Simi bácsi csak az ölébe teszi, hát én is oda terítettem. Meg voltam győződve arról, hogy mindenki engem néz, és meg lesz rökönyödve bárdolatlan viselkedésemen, de ennél sokkal finomabbak, udvariasabbak voltak, tapintatosabbak, mert rám se hederítettek. Az asztalfőn Rózsi néni, azaz Simi néni ült, hatalmas keblekkel megáldva - kétszer volt magasabb és bővebb derékban Simi bácsinál -, ékszerek hemzsegtek rajta, és zordan, sértődötten nézett rám és az egész világra, de csak az arca volt zord, a lelke galamb, olvadó-olvatag aranyszívével. Simi bácsi és Simi néni magázták egymást, azt hiszem, először hallottam házaspárt magázódni, azokban a „körökben", ahonnan én jöttem, kizárólag a mátkapárok szájáról hallottam a magázást, az esküvőig, de amint férj-feleség lettek, ez is te-vé szelídült.

A szertartásosan hosszúra nyúló, rendkívül finom ebédek alatt Simi néni kifaggatta Simi bácsit, minden Simi bácsit ért inzultuson igen hevesen felháborodott, mintha egyenesen vele történt volna mindez és abban a pillanatban. Ilyenkor még jobban összerezzentem ott lent, az asztal végén, és lesunytam a fejem a tányérom fölé.

- Hát hogy bánnak az én Simikémmel? - csattant fel Simi néni hangja fél tucatszor az ebéd folyamán. - No, csak találkozzam vele, esztet megemlegeti áz a bitang! Esztet nem lehet hagyni, ugyibár, fiacskám? - fordult felém, mire én hevesen és élénken bólintottam, hiszen mit is tehettem volna egyebet, ezt várta tőlem, megerősítést, helyeslést, jóváhagyó mozdulatok özönét. Simi néni előszeretettel esztetezett meg asztatozott. Ifjúkorában ugyan színésznő volt, de a színpadot hamar otthagyta férjei kedvéért, először Márkus Alfréd zeneszerzőért, aztán Kemény Simi bácsiért (én legalábbis csak róluk tudok), szó szerint nekik szentelve életét.

Ebéd után áttelepültünk a szalonba, ott ittuk meg a feketét, herendi porcelánokból, és sokszor késő délutánig, sötétedésig ott ültem Simi bácsival, aki irodalmi pletykák után érdeklődött nálam (úgyhogy kicsit az volt az érzésem, mintha udvari bolond volnék egy király, egy nagyúr asztalánál). Sajnos már akkor sem voltam a „társaság lelke", nem voltak valami nagyon szórakoztatóak sem a híreim, a történeteim, sem pedig ahogyan előadtam őket. Simi bácsit azonban mindez nem zavarta. Sokáig, néha órákig süppedeztünk a kényelmes, meleg fotelekben, úgy jó magyarosan, szótlanul - Simi néni, amint megitta a kávéját, azonnal kiment, és a cselédek után nézett, magunkra hagyva bennünket, férfiakat. Simi bácsi olykor megeresztett egy-egy rosszmájú megjegyzést azokról az irodalmi nagyjainkról, akik az én szememben még szentségek voltak, abban az időben, első ifjúkoromban.

Saját irodalmi működését illetően Simi bácsi rendkívül zárkózott volt, soha egyetlen versét vagy kéziratát nem mutatta meg, nem olvasott föl nekem belőlük, ami különben általános szokás volt mindenütt, ahol csak megfordultam. (Pláne ha meghívtak valahová, azt mondhatni, hogy ez volt az ára: egy nagy halom vers, néhány irgalmatlan hosszú novella meghallgatása egy-egy potya ebédnek vagy vacsorának.) Sőt Simi bácsi - legalábbis többször ezt állította - soha egyetlen kritikát sem olvasott el azok közül, amit róla írtak, mert azt mondta, hogy azok csak feleslegesen idegesítenék, és előnytelenül befolyásolnák további munkás-

ságában. Engem is óvott, ha egyszer könyvem jelenik majd meg, nehogy elolvassam azt a sok zagyvaságot, amit „ezek a képzetlen kritikusok összefirkálnak egy költőről, blőd kútfejükből".

A könyvtárán is elcsodálkoztam, a dolgozóasztala puritánságán, mely szinte már majdnem rideg volt, egy nagy üveglappal borított, túlfaragott barokkos asztal. Valósággal megdöbbentem, mert verseskötet alig volt a könyvei között, s azok is inkább régieknek látszottak. Egykétszáz szabályos, tucatkönyv sorakozott mennyezetig érő polcain: a Révai Lexikon mellett a Pesti Napló kék kötésű klasszikusai és néhány más Athenaeum-sorozat. Lényegében Kemény Simon volt az első jónevű, befutott, idősebb költő, akinek a lakásán, otthonában megfordultam, és akinek a lakása semmi bohémséget nem sugárzott, semmi művészi légkört. A festmények is sokkal inkább a gazdagságról árulkodtak - bár tagadhatatlan jó ízlésre vallottak -, mintsem a „művészet templomáról", ahogy ábrándjaimban egy-egy híres költő, népszerű író „szentélyét" elképzeltem magamnak. De hát ha nem is volt olyan, azért remekül éreztem magam mindig náluk, mert egy példával több volt előttem, hogy mi mindent lehet elérni az irodalommal, a költészettel. Csak később, évek során jöttem rá, tudtam meg apránként, hogy Simi bácsi sem az irodalommal érte el mindezt, mert Rózsi néninek is volt pénze első férje után - a villát abból építették és sok-sok évi részletre -, ezenkívül Kemény Simon nemcsak költő volt, hanem Az Est szerkesztője vagy segédszerkesztője is, s ezért akkoriban kétezer pengő fizetést kapott havonta, ami valami elképzelhetetlen, horribilis, szinte csillagászati összegnek tűnt fel a szememben. Az is volt valóban pesti viszonylatban; nekem például hatévi apanázsom apám családjától vagy kétezerötszáz lukulluszi ebéd a KIÉ-ben, ezernapi napszám; de világviszonylatban akkor is csak négyszáz dollár volt, tulajdonképpen nulla egy hasonló pályán mozgó amerikai jövedelméhez - okoskodtam ezeknek az adatoknak a birtokában -, nem is szólva egy milliomos jólétéről, anyagi eleresztettségéről, lehetőségeiről. Jó nagypolgári életszínvonalat biztosított, semmi többet. Még csak kocsija sem volt, nem járt rendszeresen taxival, legalábbis néhányszor, amikor a szerkesztőségből kísértem egyenest haza, mindig csak autóbusszal mentünk. (Első autóbuszútjaim voltak ezek életemben!)

Alkony felé, amikor még egy jó uzsonnát is bekebeleztem, Simi néni sohasem bocsátott útra valamiféle kis csomag nélkül. Ingek voltak ezekben a kis szeretetcsomagokban, alig valamit stoppolt harisnyák, teljesen jó állapotú nyakkendők, habselyem alsónadrágok, amiket kétszer is a derekam köré kellett tekernem, ha nem akartam, hogy leessenek, mert én olyan cingár voltam, Simi bácsi pedig olyan pocakos...

Kemény Simi bácsi valahol nagyhatalom volt, mint Az Est szerkesztője. Kifaggatott anyagi helyzetemről (illetve arról nem is nagyon kellett faggatni, csak rám kellett néznie, volt annyira emberismerő, hogy tudja, milyen ágról szakadtam). Amikor először jártam fent nála, föltárcsázta a Gellértet, és Gundelt kérte, a tulajdonost. A következő naptól kezdve egy hónapon át mindennap ott ebédeltem, kivéve amikor hozzájuk voltam hivatalos. (S ha az egyik étteremben lejárt a hónap, egy másikba telefonált, és másnaptól ott ettem az ebédjeimet.)

Kemény Simon sokat faggatott apám felől is. Én mindent elmondtam, amit csak tudtam róla hallomásból, a nevelőanyámtól. Az volt a véleménye, sőt a meggyőződése, hogy apámat vagyoni okokból csukatták elmegyógyintézetbe, és minthogy engem elismert fiának, nekem feltétlenül örökölnöm kell utána. Simi bácsi megígérte, hogy majd beszél egy jó nevű, jó hírű ügyvéddel, aki majd rendet teremt ebben a dologban. Még az is megérné nekem - magyarázta -, ha az ügyvéd a fele pénzt vagy a birtok egy részét elvinné tőlem, hiszen akkor is jól járnék, mert az égből pottyanna a többi. Simi bácsi még arra is felhívta a figyelmemet, hogy ha netalán meg akarnék nősülni egyszer, csakis vidéken nézzek körül, és egy jó egészséges, tenyerestalpas parasztlányt vegyek el. Meg is magyarázta nyomban, hogy miért. Mert ahogy ő apámra visszaemlékezett, túlságosan elhasználódott a családunk erőkészlete, túlfinomodott, túl

dekadens lett. „Csak ilyen friss vérkeresztezéssel érheti el - mondotta -, hogy ne nemzzen idegbeteg és gyengeelméjű gyerekeket a világra.”

Amikor Frédi ottjárta után legközelebb ismét náluk ebédeltem, megkérdeztem tőle, hogy nem tudnék-e valahogy bekerülni Az Esthez újságíróslapajnak. (Ez látszott a legközelebbi „szakterületnek” számomra akkoriban az irodalomhoz.)

Simi bácsi sokáig hallgatott, majd kifejtette hosszan, hogy aggódva néz a jövő elé, politikai szempontból. Mert nem sok jót hozhatnak a következő évek.

- Nem rajtam múlik mindez, higgye el. Én meg fogom próbálni. Mindenesetre mielőbb szedje össze az apja iratait is, mert csak úgy lehet újságíró, ha be tudja bizonyítani az árja származását.

- Tessék? Mit tetszett mondani? - kérdeztem meglepődve, mert már akkor is nagyon illedelmes voltam. - Sohasem hallottam még ezt a szót.

- Szerencsés fiatalember! - jegyezte meg Simi bácsi. - Nos hát azt kell ezekkel a papírokkal bebizonyítania, nagyszüleiig bezáróan, hogy keresztény, hogy nincs magában semmi zsidó vér. Ahogy ismerem a családjukat, magának nem lesz nehéz. Hát csak nézzen mielőbb utána a szükséges anyakönyvi kivonatoknak! Az nem elég, hogy él, ezt különféle papírok tömegével is alá kell támasztania. Menjen csak utánuk, fiam, minél hamarabb - bocsátott szárnyaimra azon az estén, hosszúra nyúlt beszélgetésünk után, miközben kint sűrű pelyhekben hullt a hó.

Farsangi bál Jean bácsinál

Keveset dolgoztam abban az időben. Az ihlet igen ritkán szállt meg, nem volt gyakori vendég nálam, a múzsa nagyon kevésszer nyomott csókot a homlokomra. *A lírikus álma* című versemet persze nagy lobogtatva felvittem a Pesti Naplóhoz, Földi Mihályhoz, aki - akár előbbi írásaimat - éppen csak átfutotta, és azonnal nyomdába is küldte. Egy februári vasárnap jelent meg, és én szentül meg voltam győződve, hogy este mindenki erről a versről fog beszélni, mindenki gratulálni fog nekem Jean bácsinál, ahova egy farsangi bálra én is hivatalos voltam Takáts Gyuszi jóvoltából, akivel az utcán véletlenül összeakadtam, pár nappal előtte.

Jean bácsinak a Svábhegy aljában volt egy hangulatos kis vendéglője. Lent beszéltük meg a találkozót, a Fogas végállomása előtt. Farsangi bál lesz, közölte velem Takáts Gyuszi, s nekem igazán nem kellett nagyon megerőltetnem magam, hogy bohém csavargónak látsszam, elégnek tartottam, ha két napig nem borotválkozom, igazán elegendő előkészítésnek. Igen ám, de ezzel, úgy látszik, roppant nagy hibát követtem el, mert Takáts Gyuszi alaposan megrótt, hogy hogyan nézek ki, erősen fintorgatta az orrát, jól legorombított, mert *valódi borostával* az államon és *valódian rongyos* öltönyben mertem megjelenni a Fogas előtt. Ő viszont vadonatfrissen volt borotválva, de utána bekormozta az állát, jelképesen szakállat festve rá; ragyogó, jól szabott öltönyt viselt, csak éppen nagy, látható sárga, kék, zöld s talán hupilila foltokat varrt fel vagy inkább fércelt a zakójára és nadrágjára; ő így tartotta módfelett élethűnek a maskaráját. Mit tehettem, nyeltem egyet, különben is már eléggé hozzászoktam, hogy mindenki „egzecíroztat” engem, mint a legfiatalabbat. (Abban az időben csak Somlyó Gyurka volt még nálam is benjáminabb, taknyosabb, egy évvel, közel s távolban az irodalmi láthatáron.) Hamar kihevertem persze pillanatnyi elszontyolodásomat, minthogy eredendően rendkívül rugalmas voltam, s állt is már egy s más a hátam mögött (hisz eddig sem voltam a Sors kedvence, igazán nem ringatott valami puhán a térdein).

Jó, kellemes emlékeket hagyott bennem az az este, bár emberben túlméretezett volt, s többen voltunk a kelleténél - ilyenkor voltam leginkább távol lelkileg. Semmivel nem zajlott le másként ez az este ott a Jean bácsinál néhány üveg bor mellett, mint ahogy ötven évvel ezelőtt vagy akár ma telnek az ilyesmik. A társaság érdekes lett volna, persze, ha jobban tudtam volna figyelni az emberekre. De csak nagy kavargásban, ködösen, körvonalakban, foltszerűen úsztak-lebegtek köröttem azok az arcok, melyek viselői az irodalomnak akkor legjelesebbjei vagy nagy Ígéretei közé tartoztak. Voltak ott idősebb beérkezettek, mint például Szerb Antal, talán a társaság „doyen"-je, voltak kiváló ifjú prózaírók, novellisták és regényírók, mint Tatay Sándor, Kolozsvári Grandpierre Emil (bár akkoriban még nem mindig használta a „Kolozsvári"-t) s ismét mások: „fényes csillagok az új költészet egén", mint Jékely Zoltán, Takáts Gyula, Ambrózy Ágoston, s voltak aztán ígéretes esszéisták, leendő irodalomtörténészek, mint Füsi József - és sok-sok névtelen arc is imbolyog még bennem arról az estéről, párásan, megfoghatatlanul, akik nem szilárdultak, kristályosodtak ki az idők folyamán jól csengő, különváló, ismert nevekké.

S azonkívül nők voltak, kedves, szép, ifjú nők, szerelmek, feleségek, Jékely Zsoli rendkívül szép és mutatós neje: Pasteiner Éva, és csak zengett a zene, és a szomszéd termekben szilaj ifjú duhajok csűrdöngölőt jártak, élükön egy szilaj erdélyi szobrásszal: Szervátiusz Jenővel. Ingajáratként bolyongtam a különböző termek között, mert nagyon egyedül voltam: senki sem törődött velem. Sértődötten húzódtam magamba, hiszen előkelő, meg nem értett, inkognitóban ott tartózkodó zseninek tartottam magam, mert fájt nagyon, hogy senki sem gratulált aznap megjelent versemhez. Senki sem olvasta az ott levők közül, vagy ha olvasta is, nem emlékezett rá, pedig ez már a második megjelent versem volt - valóságos életmű! -, hiszen még két cikkel is eldicsekedhettem volna akár, amit Francis Jammes-ról írtam - mert időközben a második is napvilágot látott a Vigiliában. Á, hát ennyire senki vagyok még? - lődörögtem bánatosan, de azért ettől függetlenül rendkívül jól éreztem magam, mert őszintén szerettem bánatosnak lenni. Kedves-bús, majdnem a becsípéssel egyenértékű állapotot okozott bennem a bánat, és ugyan mi illett volna jobban egy fekete, égő szemű, lobogó hajú fiatal költőhöz - akinek különben is annyi oka volt a fájdalomra, sokrétű múltja miatt, melyet szomorúan, megadóan cipelt -, mint ez az ártatlan, szplínes, világfájdalmas búsongás? A fiatalságom is teher volt, szerettem volna szabadulni tőle, balgán előretolva-lökve a napokat, hogy öregebb legyek, mert aki öregebb, azt komolyan veszik, sokkal komolyabban, mint aki csak tizenkilenc éves taknyos kölyök. Lám, itt van például Jékely Zsoli, már kötete is jelent meg, ő is befutott költőnek számít. Néhány versét olvastam, sőt annyira megfogtak, hogy *egy* darab kemény pengőért meg is vettem *Éjszakák* című verseskötetét, melyen ez a furcsa kiadó állott: Mikes Kelemen Akadémia. Megfogott pár verse, egész közeli hullámhosszokon működhetett a lelkünk, az elszálló ifjúságot siratta ő is, aki alig volt több mint tizennyolc-húsz éves, különösen akkor, amikor a kötet verseinek túlnyomó részét írta. Zsoli régivágású katonatisztnek öltözött a múlt századból, és egyáltalán nem modern szabású arca, korán kopaszodó homloka valahogy a régmúltat idézte föl bennem; Krúdy hőseit éreztem ilyennek vagy hasonlóknak. Rezeda Kázmért, akiről különben Zsoli már akkoriban egy kedves szép verset is írt. Egyedül voltam azon az estén, nagyon-nagyon magányos, de hiszen számtalan estén és napon voltam már az, úgyhogy fel sem tűnt volna, meg sem maradt volna így az emlékeimben, ha nem fűzne még egy hatalmas, talán azóta sem felülmúlt élményem ahhoz az éjszakához. Igaz, feledhetetlenül él bennem a csürdöngölő dobaja, a *Tavaszi szél vizet áraszt, virágom, virágom* dallama (melyben szinte kifejeződött az én akkori sóvárgó várakozásom is: *Hát én immár kit válasszak? virágom, virágom*), azonban mégsem ebben a csábító, de mégis könnyen múlékonnyá válható atmoszférájában volt döntő számomra ez az este a Jean bácsinál, hanem későbbi kihangzásában, mert számos elragadtatásom, de még számtalanabb keservem elindítója volt az az éjjel.

Egy váratlan nagy élmény: Weöres Sándor versei

Amikor a késő éjszakában nagy nehezen összeszedelőzködtünk, kis csoportokba verődve indultunk le a Városba, a fényes, csillagos égbolt alatt. Mellettem Szerb Antal lépkedett jókedvűen, icipicit becsípve, párás szemüvege mögött okosan, gúnyosan villogó szemekkel, jótanulósan, jelesdiákosan - volt valami a mozgásában, ami egy kedves erzsébeti pajtásomra emlékeztetett, a Breitenhoffer Dezsőkére -, előttünk Jékely Zsolti ballagott, dudorászva. Ekkor Szerb Tóni hirtelen rázendített, ahogy egy duhaj éjszaka után illik, nem magyar nótára, hanem, ahogy szintén egy kiváló irodalomtörténészhez illik: egy versre. Eltűnődve botorkáltam közöttük, a szokásos hanyag kacsázásommal, s már jó néhány sor elhangzott a versből, mire eljutott a tudatomig. Hirtelen visszaúsztam a Mindenségből, ahol léggömbként fent lebegtem, az akkori jelenbe, mert belém vágtak, belém bűvölődtek ezek a furcsa, meghökkentő sorok:

...a folyosó fejhangon kiabál...
.....
...Fejhangon ugat benne a halál...

Az *Altwien-ábránd*, attól a különös nevű költőtől, akinek a kötete pillanatokig volt már a kezemben egyszer, nyár elején talán, de bele sem kukkanthattam valójában, ott a Szép Szó szerkesztőségében, mert kikapták a kezemből - Weöres Sándor volt ez a költő. Utána más versek is következtek. Szerb Tóni búsongó-éneklő recitatív hangján, melybe Jékely Zsoli gordonkabúgása is belekapcsolódott:

Már hűvös és öreg az este,
nem zizeg a venyige teste...

szálltak, zenéltek bele az éjszakába a *Valse triste* felejthetetlen sorai.

Vagy egy fél tucat vers hangzott el Weörestől, amíg leértünk a Fogas végállomásához, ahonnan elindultunk néhány órával előbb. Akkor még csak nem is sejtettem, hogy mi felé indulok el, hogy milyen páratlan élménnyel gazdagabban térek vissza alig néhány óra múlva, hogy egy új világ, ismeretlen, de mégis oly ismerős, közeli-távoli, de parányit kézzelfoghatóbb világ nyílik meg előttem, picit kézzelfoghatóbb csak, de azért kézzelfoghatóbb, mint az ég, ahová oly szívesen kalandoztam fel a földről, számtalan magányos pillanatomban.

Mert másnap már nyitáskor ott voltam a Széchényi Könyvtárban, mint közel két éve, a Kosztolányi-matiné után, a Fővárosi Könyvtár Bakáts téri fiókjában. Három kötetet találtam Weöres Sándortól a katalógusban, s már a címük is furcsa volt, szokatlan: *Hideg van*, *A kő és az ember*, *A teremtés dicsérete.* A versek jó része azonnal belebűvölődött a szívembe, a fülembe, szinte első olvasással, pedig szövegeket illetően mindig meglehetősen rossz memóriám volt - azért is voltam olyan rossz tanuló -, igen magas, éhes lelkemhez illő, valósággal szeráfi hangot kellett megütnie valakinek, hogy emlékezetem nagyjából szó szerint befogadja, hajlandó legyen megjegyezni és nem kiengedni nagy lyukú rostáján, amin át többnyire minden elszelelt, minden, ami nem érdekelt, ami közömbös volt, aminek, úgy éreztem, hogy nem látom semmiféle hasznát az életemben.

Ezek a versek mások voltak. Zene volt bennük, távoliság, tündériség, játékosság, groteszkség, földöntúliság és mesebeliség, lebegő dallamok tánca, zengő szavak szárnyaló láncolata, bűvészet, csillogás, napfény és holdsugár, ábránd és filozófia, képek közeli s távoli villogása, selymek suhogása, csillagok, egek szálló áramlása, s mindez valami üvegharang- üveggömbszerű bűvöletbe zárva, mintha az egész kristályból készült, fuvallattól lengő szappanbuborék volna; telkemnek voltak már emberi mondanivalós tartalékai: Kosztolányi, József Attila, Tóth Árpád, Ady versei lelkem emberi feléhez szólottak, a fájdalmaimhoz, keserűségeimhez, szen-

vedéseimhez bennük találtam fogódzót, sokszor úgy éreztem, hogy helyettem fogalmaztak meg, mondottak ki valamit, amit jó ilyen tisztán megfogalmazva látni, magam elé mormogni vigasztalásul; Weöres versei a lelkemben, agyamban, emlékezetemben - mindegy, milyen szóval illetem a helyet -, a magaslataimon és mélyeimen szunnyadó, addig szinte észre se vett tündér tájakra, lebegő világokra vetettek hatalmas fénycsóvát. Valami ősi rokonságot éreztem közöttünk, legalábbis lelkem egyik rekesze azonos volt az övével, s az, akiről tegnap még úgyszólván azt sem tudtam, hogy van, hogy létezik, hogy él, ott dörömbölt egész nap és az tán éjek hosszú során át a dobhártyámon, fel-felzengő, varázslatos soraival; vers-Mont Blancjai agyam egébe fúrták csúcsukat, becsukott szemem előtt még éjszaka is piruetteztek kacér, könnyen tovavillanó, szinte megfoghatatlan képei, melyeket sokszor csak éppen sejteni, érezni lehetett. Hetekig, hónapokig, évekig tartó döntő varázs vert béklyóiba, láncolt le; voltak huzamos időszakaim, amikor azt vallottam, hogy nemcsak a magyar irodalomnak legnagyobb költője, hanem talán a legnagyobb költő az egész világirodalomban, hogy talán sosem élt nála nagyobb a földön. Más mérce, más vetélytárs nem is létezett bennem nagyon sokáig, mindent Hozzá mértem, mert voltak korszakok, amikor Istenként tiszteltem, Őt tartottam a Megelevenedett Költészetnek. (Az elkövetkező egy-két évemben feltétlenül.)

A Weöres-élmény inspirálóan hatott rám

Nemcsak bálványra leltem Weöresben - amire akkori, rendkívül romantikus korszakomban állandóan szükségem volt, új s újabb bálványok tömegére -, hanem ösztönzőre, serkentőre, buzdítóra és sarkallóra is. Hogy nem lehet tovább ily tétlenül eltengenem-lengenem napjaimat, hogy keményebben, erősebben kell dolgoznom, hogy ezzel a csigatempóval nem három verskötetem nem lesz sohasem, mint Weöresnek van, de még egy fél sem, hogy ismerkednem kell továbbra is a világgal, az emberekkel, hogy gyűjtenem kell magam köré nemcsak a testi barátokat, de a lelki társakat is, hogy olvasnom kell továbbra is szorgalmasan, fel kell fedeznem, meg kell találnom összes lehető rokonomat az irodalomban - de ugyanakkor arról sem szabad megfeledkeznem, hogy szorítóbb munkatempóval magamat is kifejezzem, a saját világomat. Mert arról végzetesen meg voltam győződve, hogy jó szemű vagyok, sok mindent meglátok és talán másként is, mint a többi író, ha nem is tudom még kellően kifejezni magam, tudtam, hogy megfogalmazatlanul rengeteg minden lebeg sokat sejtetően bennem, csak éppen meg kell találnom a módját, hogy én is napvilágra tudjam hozni mindezt. Meg voltam győződve, hogy én is nagyra hivatott vagyok, hogy küldetésem van, ha még nem is tudtam volna közelebbről meghatározni, hogy mi ez a küldetés, ha nem is tudtam volna beszélni róla, mindezt közölni másokkal, de éreztem, hogy furcsa erők, képességek lappanganak bennem, s hogy fejlődnek, nőnek, alakulnak bennem naponta, még akkor is, ha nem törődöm velük - szinte függetlenül tőlem. Igen, éreztem, hogy én magam vagyok az Elvarázsolt Kastély, az Elvarázsolt Világ, s ez az érzés, ez a tudat csak fokozódott bennem egyre jobban attól a pillanattól kezdve, hogy Weöres is eljutott hozzám, hogy érintette köreimet, hogy e váratlan, kinyilatkoztatásszerű döntő élmény hatása megkezdte döntő munkáját bennem, tehetségemre és egyéniségemre.

Mert az írók egymásra hatása, az a millió bevallott és be nem vallott, látható és láthatatlan huzal, ami évszázadokon és évezredeken át és keresztül összeköti őket, talán a legfontosabb, a legnagyobb ösztönző erő, ami alkotónak osztályrészül juthat. Ez az egyik legszükségesebb kellék - természetesen az eredendő, meglévő tehetség mellett - egy egészségesen nemes kiválni akarásért küzdő versennyel párosulva ahhoz, hogy egy irodalom naggyá nőjön, és állandó magas szinten tartsa művelői képességeit.

Ehhez a Weöres-élményhez néhány napon belül - amikor Kolozsvári Grandpierre Emilnél jártam - még Dsida Jenő példája és rokonsága csapódott. Dsida sajnálatosan korai haláláról még nyár elején értesültem a nekrológjából. Grandpierre kölcsönadta az akkoriban megjelent *Új magyar költők* II. kötetét, és a *Szerenád Ilonkának* egyes strófái, a *Légyott* szintén bebűvölte magát a szívembe azonnal. Hiába forgattam azonban lázasan tovább a kötetet, még új, eddig nem ismert rokonok után, a hullámhosszom nem talált több üzenetet a kötetből - Horváth Bélát már jól ismertem az *Utolsó Jelenések*-ből -, s ezzel körülbelül be is fejeződött az az ösztönző folyamat, amit közvetlen, majdnem évjárat-, évfolyamtárs-kortársaimtól kaptam, szinte nemcsak kezdő éveimben, hanem egészen a mai napig. (A néhány még felvetődött élményről a maguk helyén fogok beszámolni, ha egyáltalán eljutok odáig e nem ily terjedelmesnek szánt, de elképzelésemet messze túlszárnyaló emlékáradatban. Azonban hagyom egykedvűen, hogy írjon a könyvem - már régen nem én írom! -, mert ki tudja, milyen céljai vannak ezzel a Sorsnak, a Múzsáknak; igazán nem engedhetem meg magamnak segítő közreműködésükkel, hogy kiszúrjam az Irodalom szemét holmi „kis rövidített életrajzzal", ami egyes politikusok esetében valóban indokolt, hiszen azok kiélhették hatalmukat, hatalmi ösztöneiket és vágyaikat még életükben, de egy költőnek, írónak csak az a hatalom adatik meg, hogy papírözönével, betűtengerével ráerőszakolja magát, elképzeléseit és emlékeit egynémely könnyen bűvölhető, hiszékeny olvasóra.)

Egy váratlan, sorsdöntő levél

Ezekben a hetekben halt meg William Butler Yeats is. Ez szintén meglepetés volt számomra, mert mind az ideig arról sem volt fogalmam, hogy egyáltalán létezett ilyen nevű író, költő a világon. Mindenképpen döntőek és sűrített eseményűek voltak ezek és az elkövetkezendő hónapjaim, mert ezekben a napokban olyasvalakitől is kaptam levelet, akit nem is ismertem, csak éppen a neve jutott még el a szemembe, a könyvkereskedések kirakataiból. (Ebben az időben alig kaptam levelet, ha csak saját magamtól nem. Volt ugyanis egy eredeti módszerem, ha új lakásba költöztem. Hogy megalapozzam a jövőmet, hitelemet az új főbérlőnél, levelet címeztem magamnak, pár nemes, elismerő sorral tehetségemet illetően, és kiválóságomat, megbízhatóságomat is élénken ecseteltem ebben a néhány sorban. Abból indultam ki ugyanis, hogy mindenki kíváncsi, hogy a főbérlők általában felbontják forró gőz fölé tartva a leveleket, akár nevelőanyám, és elolvasás után újra leragasztják. S különben is meg kellett alapoznom, be kellett vezetnem így a Végh György nevet is, hogy a postás is megismerje - ha netán egy nap a Nobel-díjról szóló utalványt kell kikézbesítenie számomra -, mert a bejelentőlapjaimon változatlanul Kovalcze Györgyként szerepeltem, akinek a foglalkozása „diák" volt. Ezzel a fogással sűrűn éltem, de az itt következő levél, az valódi volt!)

Egy „Vigilia" feliratú borítékban kaptam e néhány sornyi, finom, apró betűkkel írott szöveget:

> Kedves Uram,
>
> szerdán délben egy és fél kettő között hívjon fel a Belvárosi kávéházban. Fontos ügyben szeretnék beszélni Magával.
>
> Üdvözlettel Just Béla

A jelzett időpontban, ahelyett hogy telefonáltam volna, beállítottam a Belvárosi kávéházba, és a telefonosfiúval odavezettettem magam Just Bélához. Karcsú, magas, hosszúkás arcú, harminc körüli férfi állt fel az üdvözlésemre. Magával szemközt ültetett le, és azonnal egy feketét hozatott nekem. Just Béla jól szabott ruhában volt, s ez hirtelen feszélyezni kezdett

engem - addig szinte alig éreztem ilyesmit, ilyen kisebbségi érzéseket. Hogy valahogy felöltözzem, idegesen takartam be a két kezemmel mindkét térdemet, mert a nadrágom mindkét térdemen egészen lyukas volt, szinte szellőzőlyukszerűen.

- Gratulálok a Francis Jammes-cikkéhez - kezdte gyorsan hadarva. - Párizsban voltam, amikor megjelent. Most jöttem haza, és rögtön írtam magának. Illetve előbb Rónay Györgyöt dicsértem meg, milyen okosan tette, hogy végre választott magának egy álnevet, mert különben úgy hatna, hogy az egész lapot ő fordítja, írja tele. Versekkel, regénnyel, tanulmánnyal árasztja el, egy számon belül. Rónay közölte velem, hogy a cikket nem ő írta, ami igen meglepett, mert kész, érett esszéprózának találtam, és a fordítások se voltak rosszak. Nem volna kedve rendszeresen dolgozni a Vigiliának? Tanulmányokat, versfordításokat - miket ír még, Végh úr?

- Verseket - válaszoltam csöndesen és megilletődve.

- És akkor időnként verseket is!

Just a hebegésemet-dadogásomat iszonyú sebes beszédével ellensúlyozta:

- Ha nem is sokat, de fizetni is tudunk magának, majd beszélek Possonyi Lászlóval, a főszerkesztővel. Álljon csak fel egy pillanatra! - S amikor fölálltam, tetőtől talpig végigmért, szinte szemügyre vételezett: - Igen, körülbelül hasonló az alakjuk. Még ma délután beszélek Balla Borisszal. Holnap délben ismét jöjjön be, kap tőlem egy öltöny ruhát, illetve Borisztól, hogy emberek közé mehessen, hogy ne kelljen szégyellnie magát, s ne kelljen többé így feszengenie, mint most is ebben a pillanatban.

Másnap egy kifogástalan öltöny várt a Belvárosi kávéház ruhatárában, amit mintha majdnem rám öntöttek volna, egy levélkével, hogy mielőbb írjak egy cikket W. B. Yeatsről, versfordítással együtt, és adjam be a Kecskeméti utca kettőbe, Zigány Miklós tanár úr nevére, aki a Vigilia adminisztratív kiadói teendőit látja el.

Hólabdaként továbbadódtam. Thurzó Gábor futólag. Kállay Miklós. Élet. Napkelet

Ezekben a napokban vitt fel Takáts Gyuszi az Élet szerkesztőségébe - illetve hagyta, hogy elkísérjem -, Thurzó Gáborhoz. Thurzó már hallott rólam, hallott Justtól, és hallotta, hogy egy cikkemet Just összetévesztette Rónayéval. Még a rongyos ruhám volt rajtam, Thurzó felhívott magához aznap vagy másnap délutánra, hogy ha nem sért meg, van egy ruhája, amit már nem szeret. Mért sértett volna meg? Miféle önérzetem lehetett volna, miféle önérzete van a mezők liliomának? Thurzótól is egy kiváló minőségű öltönyt kaptam, és ráadásul levitt a házban lévő üzletükbe, azzal a meghagyással, hogy minden áldott nap tíz süteményt adjanak nekem, amikor csak megjelenek érte. Az első nap szó szerint értették a híres Rutterschmiedt-pékségben, és krémeseket, tortákat adtak, úgyhogy majdnem belehaltam Thurzó nagylelkűségébe, mert mindet egy ültömben zabáltam fel vacsorára, vacsora helyett - Zoli ugyanis megint nem jött haza -, de másnap kiderült a tévedés, és csak tíz kiflit, illetőleg zsemlét kaptam, mérhetetlen hosszú időn át, ami egyszerre megoldotta a reggelijeimet és vacsoráimat. (Több volt ez, jobb volt, mint a Dunapalota-korszakomban kapott maradék kenyerek - egyszerre váratlanul innen is, onnan is, a földből természetbeli mecénások nőttek ki köröttem, s mindez két megjelent cikk és két vers hatására, és valósággal kézről kézre kezdtek adogatni, egymás figyelmébe ajánlani borzas ifjúi tehetségemet.) Thurzó elküldött, vagy elvitt Kállay Miklóshoz, aki a Napkeletet szerkesztette. Odaadtam háromszor is egyetlen addig még meg nem jelent tartalék versemet, a *Hófútta pesti utcán*-t (egyben megtanulva tőle, hogy soha semmit nem szabad odaadni, senkinek egyetlen olyan kéziratot sem, amiről nincs az embernek otthon másolata,

mert vagy három ízben veszítette el gyors egymásutánban), s ez a versem meg is jelent az 1939. márciusi Napkeletben. A Napkelet és a Vigilia hasonlíthatatlanul kevesebb példányban jelent meg, mint a Pesti Napló, de a folyóirat hatása lényegesen tartósabb volt; az újságot legtöbbször még aznap vagy másnap eldobták - kevés ember vágta ki úgy a verseket, a cikkeket, mint Hegedűs Zoli -, a folyóiratot viszont inkább elrakták. Még hónapok, sőt évek múlva is beszédtéma volt egy-egy folyóiratban megjelent írás, mindenesetre sokkal többen kísérték figyelemmel és tartották számon, mint a napilapok tiszavirág-életű közléseit. Azzal a ténnyel, hogy a *Hófútta pesti utcán* megjelent a Napkeletben - ami rangsorban talán a harmadik-negyedik irodalmi folyóirat volt a Nyugat, a Szép Szó, az Erdélyi Helikon után s a Vigilia mellett, mely akkoriban kezdett havonta megjelenő lappá előlépni -, ezzel a ténnyel úgy látszott (jelképesen szólva), hogy végleg leadtam a névjegyemet, s ha nem is „törtem be" az irodalomba üstökösként, meteorként, kezdtek mindinkább komolyan számba venni és számolni velem az irodalom „berkei"-ben, rendkívül sokfelé ágazó útjain. Mindenesetre ott voltam a rajtolók között, a mezőny elején, még fakó, szürke lovacskaként ugyan, de akinek volt némi „sansza" arra, hogy „befuthasson", „befusson" egy szép napon, ha lesz kellő szuflája és ereje a start után is, ha nem dől ki, nem fullad ki nyomban az első lépések után, mint ahogy annyian, de annyian kifulladnak és kidőlnek minden korokban.

A kocka el volt vetve, egy és negyed évvel azután, hogy a Gaál Béla-féle Filmiskolát otthagytam önszántamból, biztatóbb jelek közt indultam el irodalmi pályámon, mint amilyen remények kísértek, kísérhettek volna a filmszínészin, nemcsak engem, hanem volt kollégáimat is.

Az élmények és az emlékezés furcsasága. Szerb Antal. Nem mindenki hatott egyformán az életemre. Babits távolról, amint olimposzi magaslatokon lebegett

Minden „befutott", „beérkezett" emberhez, akit megismertem, azonnal meghívattam magam. Így jártam fent többek között Kolozsvári Grandpierre Emilnél is a Jean bácsi után, Bem József utcai garzonlakásán. Aki érdekelt, annál mindjárt el tudtam érni, hogy a nyakába vegyen, hiszen a legtöbb író hiú, szereti, ha lemérheti a sikerét egy újonc tollforgatón, aki még a tanítványa is lehet, s akár egy tanítvány felmutatása is rendkívül növeli egy-egy író önbecsülését és egyben hírnevét, ázsióját az irodalmi közvéleményben.

Persze a Weöres-élmény hatására felkerestem Szerb Antalt is, aki akkoriban a Vas utcai felső kereskedelmiben tanított. Tóni láthatóan kedvelt engem, s így minden különösebb nehézség nélkül meg is tudtam „vágni" egy dedikált *Magyar Irodalomtörténet* erejéig - melyet már az érettségi előtt átlapoztam ugyan, de bárhogy érdekelt is, nem volt rá pénzem, hogy megvegyem (hiszen minimális, könyvre szánható, költhető filléreimet csakis nélkülözhetetlennek tűnő összes vagy gyűjteményes verskötetek beszerzésére, felvadászására fordíthattam csupán). Szerb Antal akkoriban már erősen dolgozott *A világirodalom története*-n, naponta járta a könyvtárakat, hogy egy-egy aktatáska könyvet újraolvasson, beléjük lapozzon, felidézze régi olvasási emlékeit.

Voltak emberek, akik egyéniségükkel sokkal nagyobb hatást gyakoroltak rám, mint műveikkel, s az ellenkezője is sokszor előfordult, hogy csak művük él bennem, ezek közé tartozik Szerb Antal is. Kedves, ironikus mosolya ma is felvillan gyakorta előttem, ha behunyom a szemem, de mindössze alig néhányszor találkoztam vele, s ezért nem tudott a neve körül kikristályosodni bennem olyan arcképélmény, ami döntően különbözne a másokétól vagy attól,

ahogy mások látták Szerb Tónit, akiknek módjukban volt őt közelebbről ismerni hónapokon vagy éveken át.

Ezek az arcképek - eddig is észrevehette az olvasó - nem állnak arányban a személyek és esetleges műveik „történelmi szerepé"-vel. Azt hiszem, ez sokkal őszintébb látásmód, hiszen minden alakom a saját élményeimen szűrődött át, aszerint nőttek meg bennem, amilyen szerepük, súlyuk volt az életemben, és így Porgának, Hegedűs Zolinak, Kosztolányi Ádámnak vagy akár Tripponnak az emléke is sokkal maradandóbb életemben, mélyebb, alakítóbb, mint mondjuk Szerb Antalé, Kolozsvári Grandpierre Emilé, Németh Lászlóé, Szabó Dezsőé, akiket csak futólag vagy esetleg látásból ismertem. Mindig is csodálkoztam azokon, akik egyszeri találkozásukat valamilyen irodalmi vagy történelmi nagysággal húsz-harminc év elmúltával óriásivá, emberfelettivé tudták felfújni, hiszen írásukban úgy állítják be, hogy mindent elmondott nekik a nagyság egyetlen óra leforgása alatt, egész életét, összes élettapasztalatát, valamennyi művének rezüméjét s még életfilozófiáját is útravalóul. Lehet, hogy bennem van a hiba, talán én nem tudtam mindent kellően mélyen átélni, talán én nem tudok elmélyülten, kellő áhítattal emlékezni; de vajon többet mondanék azzal Szerb Antalról, ha egy-két szellemes mondását kiollózva valamelyik könyvéből azt állítanám, hogy ezt egyenesen az én jelenlétemben, az én sugallatomra találta ki, ott rögtönözte a fülem hallatára? (Ahogy számos ilyesfajta visszaemlékezést, megelevenítést, megjelenítést olvastam már életem folyamán.) Hazug volna az emlékezésnek ez a módja, legalábbis az én esetemben. Mert én arra törekszem, hogy a bennem keltett hangulatokat, élményeket, azok továbbrezgését és kihatását próbáljam szavakba önteni, mintegy kiírjam őket magamból, mások által is bármikor felidézhető, lejátszható partitúraként. Éppen ezért ebben az egész könyvben az *én* a fontos, az *egyes szám első személy*. „Csak én tudok versemnek hőse lenni, első és utolsó mindenik dalomban" - fogalmazta meg Babits (aki akkoriban mindennapi beszélgetéseink tárgya volt, bárkivel is akadtam össze, Somlyóval, Vetővel, K. Havassal, Kemény Simonnal. Babits például létezett, hatása, test nélküli jelenléte beárnyalta szinte minden napomat, de mégsem volt igazán jelenvaló az én életemben, mert nem volt személyes köze hozzá, áttételesen volt csak, számomra valami távoli, olimposzi magaslaton lebegett, körülvéve talpnyalói hódolataitól, melyek - így képzeltem el - farkukat csóváló lángokként lobogtak elébe, mint egy antik isteneié. Hogyne, Babits is volt az életemben, kétségtelenül, de nem oly meghitt-eleven árnyként, mint Kosztolányi, Tóth Árpád s újabban Krúdy Gyula vagy akár olyan élők is, mint Szomory, Gelléri Andor Endre, Hevesi András, s a tanítványának mondott Weöres is ki-be csapongott képzeletem kastélyán, sokkal inkább, mint az ő Legfőbb Mestere. Hogy mi volt az oka ennek? Ahogy a vér szerinti fiak is örökölhetik ellenszenvüket egy másik család iránt (lásd: Rómeó és Júlia), ugyanúgy a szellemi fiak is beoltódhatnak valami tudat alatti, szinte öröklött gyűlölettel, annál is inkább, mert a „szellemi atyafiságot" szerintem mégiscsak egyfajta magatartásbeli, élet- és világlátásbeli, azonos élménykörű, azonos „hullámhosszú" együvé tartozás alakítja ki, bizonyos öröktől fogva létező rokonság. Annak a puszta ténynek az ismerete, hogy Kosztolányi és Juhász Gyula elhidegültek Babitstól vagy Babits tőlük - teljesen egyre megy -, nem is szólva József Attila köztudott esetéről: bennem is elindított egy ilyen távolodó folyamatot, annyira, hogy nem is kívántam megismerni azt az embert, akit a legnagyobb élő magyar költőnek tartottak barátaim, pályatársaim. Pedig lehet - bár nem valószínű -, hogy ezúttal rosszul jeleztek, hamisan érzékszerveim; lehet, mégis azt hiszem inkább, hogy egy kényszerű, kellemetlen-kínos találkozásnál nem jutottam volna többre vele, mert sajnos mindig észre lehetett venni rajtam averzióimat, soha sem tudtam - s a legtöbb esetben nem is akartam - leplezni, bárki azonnal leolvashatta és leolvashatja most is a pofámról. Így az ember-Babits ezzel a titokzatos, furcsa, majdnem misztikus állandó ottlebegésével vizeim, mélységeim felett, majdnem élményszerű borzadállyal volt részese életemnek. Mindenesetre más és izgalmasabb ízekkel a számban emlékszem vissza nem ismert személyére, mintha egy

véletlen vagy akarva keresett találkozás futólag össze is hozott volna bennünket. Egyes művei - ha kisebb mértékben is, mint Kosztolányi könyvei - természetesen rám is hatással voltak, főleg az *európai irodalom története*, a műfordításai és vagy egy bő tucat verse műveltségembe, versszeretetembe egészen beleivódtak, mint a fent idézett verse is, a „Csak én tudok versemnek hőse lenni, első és utolsó mindenik dalomban" - ami ezt a Babits-kitérőt íratta velem.)

Mennyiben lehet benne egy bizonyos kor egyetlen ember életében, emlékiratában?

Azonban nem irodalomtörténetet írok, ahol más lehetne vagy kellene hogy legyen az arány egy kor fontosabb szereplőiről - hiszen sokaknak a neve el sem fog hangzani, le sem fog íródni, pedig ha madártávlatból, irodalmi vagy történelmi szemszögből nézi majd valaki e kort, *abban* a változatban feltétlenül ott lesz a helyük. De én is egyszerűen csak „betege" voltam e kornak, nem „gyógyító orvosa", és a beteg szubjektív panasza a legtöbbször nem azonos az orvos által észlelt, megállapított bajjal, lehet, hogy egyáltalán nem is volt beteg az orvos szemével, csak ő érezte úgy. Én csak egyfajta szubjektív emlékezéseket írok, nem törekszem teljes tárgyilagosságra, pártatlanságra, mert ez nem regény, hanem önéletrajz, emlékirat. Tehát *csakis* az olvassa, akit *egy bizonyos ember* élete érdekel a történelem egy bizonyos korszakában. Teljesen mást írna például Trippon, ha megírná, meg tudná írni emlékeit ugyanerről a korról, mert ő mást élt át, mást látott, mást tapasztalt, más emberekkel jött össze, mások voltak a tanítói, barátai, ellenségei, szerelmei, olvasmányai, szenvedélyei. Tehát aki ilyesféle teljesen tárgyilagos beszámolót vár *egy* embertől, egy korról, az alaposan csalódik az én írásomban, de csalódni fog minden írásműben is, mert ilyen egyszerűen nem létezhet. Az igazságot nem lehet megtudni soha - még csak részleteiben sem - egy korról, legfeljebb csak valamit meg lehet sejteni belőle, talán, de nem biztosan. Vegyünk egy példát. Egyetlen hadijelentés is legalább háromféle, ha mondjuk egy bizonyos napon lelőtt repülőgépek számát szeretnénk megtudni: a lelövő nemzet mást jelent, mást, akinek a gépeit lelőtték, s egy semleges sajtó jelentése homlokegyenest más, arról nem is szólva, hogy talán egyik jelentés sem igaz, mind légből kapott, egyik sem megbízható. Hiszen csak Budapesten azokban az években, melyeknek ez az írástömeg megpróbálja felverni árnyait, egymillió ember élt, aki mind mást és mást élt végig, tapasztalt ki a saját bőrén. S bármily őszinték is ezek a sorok, nem tudok, nem áll módomban rengeteg mindent még csak fel sem villantani a korból, mert hiszen nem voltam bejáratos Horthy Miklós őfőméltóságához, nem voltam a diplomáciai testület tagja, nem jártam bridzspartikra Weisz Manfrédékhez, nem voltam Esterházy tarokkpartnere, nem voltam nyilas párttag, nem voltam kereszténydemokrata, kommunista, kisgazda, parasztpárti, nem éltem vidéken, falun, jobbágy- és zsellérsorban, nem voltam zsidó, nem voltam nincstelen paraszt, még csak nem is jártam közéjük felpántlikázott népieschen, mert nem állt közel hozzám sem a paraszt, sem a paraszti életforma; nem voltam pincér, nem voltam ádobos, azaz állástalan diplomás, se munkanélküli szerszámgépjavító, nem voltam nagy-, közép- és kisbirtokos, sem bankár, sem kereskedő, nem volt semmilyen rangom, állásom, foglalkozásom; ígéretes fiatal költő voltam a legjobb esetben, egy senki kis „lézengő ritter". A kor is csak díszlet volt, háttér az én esetemben, még az ágyútüzek is csak távoli aláfestő, kísérőzene voltak csupán. S ha életemet ily módon fogom fel; egy százfelvonásos színdarabnak: én-hamletságom, én-tartuffe-ségem, én-rómeóságom, én-oedipuszságom, én-cyranóságom, én-donjuanságom, én-kékmadárságom, én-főistenségem mellett legfeljebb csak egy-egy felvonásban voltak velem egyenrangú szereplők (azok is egy kicsit inkább mellém rendelt beosztásban). Ha ilyen perspektívából nézzük az én életemet vagy bármilyen

életet: bizony Szerb Antal is csak egyszerű statiszta volt. S hogy még egy picit tovább játsszam ezen a témán: csőstül voltak olyan nevek, melyeknek viselői még csak meg sem jelentek, fel sem léphettek nálam, életem színpadán, színdarabjában; mint például Hitler, Mussolini, Franco, Sztálin, Horthy, Churchill. Hiába változtatták meg a világtörténelmet, az én életembe maximum egy-egy küldönc futott be lélekszakadva a nevükkel, egy-egy tettükkel, váratlan kalandjaikat hozva hírül, melyeknek aztán ihattam, ihattak a levét, csöbörszám.

De azt hiszem, igazabb is így ez az emlékezés - ezeknek az uraknak a ténykedését bárki megtalálhatja egy jobbfajta magyar vagy világtörténelemben, legalábbis egyfajta beállításban, a szerző világnézete, látóképessége szerint, viszonylag elfogultan vagy viszonylag elfogulatlanul, de mindenképpen csupán néhány pózba belemerevítve számtalan lehetséges mozdulatuk közül. Én csupán *egy embert* próbálok felboncolni elevenen e lapok során, de sokfajta helyzetből, szemszögből nézve bele a belsejébe, agyába, szívébe, tüdejébe, gyomrába, májába, vesejébe - és merem remélni, hogy ez is van olyan kaland talán, olyan érdekes írás, mint amilyent valamilyen történelmi nagyság hiteles magánélete adhat...

Apám iratai nyomában

Március elején-közepén megint nagy behívások voltak. Hegedűs Zoli, amilyen peches volt, ezúttal sem úszta meg. Picit enyhült már a tél, s ezért egy reggel végre elszántam magam, hogy vonatra üljek és elmenjek apám iratait összevadászni Áporkára és Tassra. Igen, papíron is be kellett bizonyítanom mielőbb „árjaságomat" (ahogy Kemény Simi kiadta az ukázt nekem a közelmúltban), hiszen másként nem remélhettem, hogy fölvesznek Az Est szerkesztőségébe. Áporka alig harminc kilométerre van Pesttől, s a legtöbb embernek még sincs még csak a leghalványabb fogalma sem arról, hogy egyáltalán hol van. (Én se tudnám valószínűleg, ha történetesen nem lenne a szülőfalum, azaz helyesebben fogalmazva: ha az a hely - Pusztaszentkirály -, ahol megpillantottam ezt a szép csúnya napvilágot, nem tartozna közigazgatásilag Áporkához.)

Olyan „tavasziszélvizetáraszt"-lengedezések fújtak, amikor leszálltam a vonatról. A hónak már takarodót fújtak a tavasz kürtjei, és egy-egy sártenger kevésbé mocskos tükrén megmegvillant a felhőkkel gomolygó ég közepén olykor-olykor a nap. (Akkori természetfestő-festegető stílusomat próbálom most újraélni egy pillanatra, mert akkoriban mindent ilyen aprólékosan, miniatűrrajzoló módjára láttam, figyeltem meg, és így is rögzítettem, ha alkalmam nyílott arra, hogy kiéljem magamat, hajlamomat egy-egy elbeszéléstöredékben vagy naplójegyzetféleségben. S bár ahhoz lusta voltam, hogy papíron is vezessem feljegyzéseimet rendszeresen, nap mint nap, azért mindent felírtam szívem és szemhéjaim belsejére kitörölhetetlenül, s aztán agyam fiókos szekrényeibe löktem őket, egyre gyűlő kacatjaim közé, ha egy-egy korszakom véget ért, ha egy-egy képzeletbeli füzetem betelt.)

Jó félóra is eltelt belé, amíg becammogtam Áporkára, a fújdogáló, olykor már cirógató szelek között, a községházára. Álmos csend lebegett bent, a jóleső melegben, mint évtizedek vagy századok óta talán, télen-nyáron egyaránt. Egy köpcös írnok piszmogott csak a helyiségben, ő is inkább szundikált csak, azt nem lehetett volna ráfogni, hogy buzgott benne a hihetetlen munkavágy. Nagy nehezen értette csak meg, hogy mit is akarok tulajdonképpen. Előkotort lomhán egy régi nagy poros anyakönyvfóliánst. Komótosan ütötte föl, és piszmogva kereste meg benne 1919-et, ahol is augusztus 31-iki dátummal rábukkant papírárnyamra, papírvalómra, egy elvont, absztrakt adatra, jelzésrendszerre, mely mindig kicsit misztikus, varázslatos volt számomra, s mellyel sose tudtam azonosítani nem ily elvont testi valómat. No, akkor

aztán szép, kalligrafikus betűkkel le is másolta, nagyokat fújtatva közben. Egy percre láttam a könyvben apám aláírását is, mert ő jelentette be születésemet, és kézvonásával hitelesítette is azt a tényt, hogy elismert a fiának. Ahogy rápillantottam az aláírására, egészen meglepődtem, mert szimpatikus volt az írása, kiegyensúlyozott, harmonikus és intelligens is; és semmiképpen nem vágott egybe ez az íráskép azzal az elképzeléssel, amit apámról alkottam - természetesen a másoktól hallottak alapján. Tulajdonképpen nem szerettem az apámat, nem éreztem semmi fiúi melegséget, még csak rokonszenvet sem iránta. Majdnem haragudtam rá, hiszen igazán mostohának mondható sorsomat egyedül neki köszönhettem. Azért, hogy megtette nekem azt a kétes szívességet, hogy e világra nemzett, nem voltam valami nagyon elragadtatva. Hiszen egyáltalán nem óhajtottam ezt a létet, és már addig a pillanatig is jóval több kellemetlenségem volt az élet, az életem miatt, mint amennyi javam, hasznom vagy jó érzésem származott abból a szomorú-közömbös tényből, hogy élek. Apámat szinte ellenségemnek tekintettem, mert ha valóban annyira szerette édesanyámat - amilyen legendák kerengtek erről -, miért nem vette el; ezt még utólag is megtehette volna, a születésem után, engem is örökbe fogadva. Amíg az állomásról beértem a faluba, egyre azon tűnődtem - mert egyszerre felszabadultak bennem hallomásos emlékeim -, hogy ezeket a mérhetetlen földeket, amiken átjöttem, részben a nagyapám kártyázta el, részben az apám dáridózta el nőcskékre, semmi kis színésznékre dorbézolva el mindet. Apámról különben azt is hallottam, hogy négylovas hintón néha le-levitt vagy levitetett magához Pestről Áporkára, pusztaszentkirályi kastélyába egy-egy kocsi könnyű nőcskét meg egy sereg léhűtő, vele duhajkodó, ingyen a nyakán lebzselő gavallér ficsurat. Még ha édesanyám feltűnése előtt voltak is ezek a napokighetekig tartó dínomdánomok, akkor is joggal dühöngtem apámra, azt hiszem. A nemtörődömségét nem tudtam megbocsátani neki, amellyel a sorsom és édesanyám sorsa iránt viseltetett. Arról is meg voltam győződve, hogy Anyácska oly korai és oly fájdalmas, egyre fájó halála is az ő lelkén szárad. Hiszen Anyácska félig-meddig abba halt bele, hogy apámat a rokonság elmegyógyintézetbe záratta, és ottmaradt egyedül velem, minden támasz, segítség nélkül, egy ellenséges környezetben, őrült nagyanyámmal viaskodva naponta, és mérhetetlenül aggódva minden bizonnyal az én reménytelen, kilátástalan jövőm miatt. Még a tüdőbaját is lehetett volna gyógyíttatni, ha történetesen van pénze, ha törvényes felesége apámnak. S apám elvégre nagykorú volt - harminchat éves -, és nem volt még gondnokság alatt, születésem után néhány nappal, az anyakönyv aláírásának pillanatában. Ha elvette volna *előtte* vagy akár akkor Anyácskát, az én sorsom is biztosan egész másként alakul. Ó, nem a pénz bántott, fütyültem is én a pénzre! (persze, azért jól jött volna), és akart a nyavalya földbirtokos lenni, csak éppen békés gyerekkorra, rendezett múltra vágytam, amit egy meleg otthonban tölthettem volna el, egy édesanya és egy édesapa mellett, kis testvérek, húgok között, mint a többi gyerek, mint pajtásaim, osztálytársaim legnagyobb része. Anyácska halálát, állandó érezhető, lemérhető hiányát sohasem tudtam kiheverni, de titokban azért apára is vágytam, aki pont olyan lett volna, mint én, kiköpött olyan, mint én, csak éppen nagyobban, nagyobb kiadásban, akire büszke lehetett volna az ember, akire felvághatott volna, hogy milyen apám is van nekem, senki másnak nincs ilyen; okos, híres, művelt, lelkiekben-testiekben egyaránt gazdag. Ilyen apáról ábrándoztam magányos estéimen, vagy ha olykor éjjelente felriadtam, ilyen múltról, de hát sajnos nem ilyen volt, és ezért gyűlöltem szinte apámat. Az volt éveken át az elképzelésem róla, hogy ha váratlanul találkoznék vele, mondjuk az utcán vagy egy társaságban, csakis az ösztönös rokonszenv-színskálám alapján tudnám megítélni, nem tudnék a nyakába borulni, ha azt mondaná: „Ó, rég nem látott gyermekem!” - erre nem tudnám rávágni könnyezve-zokogva, hogy: „Ó, megtalált apám!.” Olyasmit, olyasfélét éreztem, hogy hiába van vérségi kapcsolat közöttünk, Kosztolányi mégis több nekem, mert a vele való - bár egyoldalú - beszélgetések közben hasonlíthatatlanul több időt töltöttem el, mint apámmal, Végh Györggyel - mert legtöbbször Végh Györgyként emlegettem magamban, különösen azelőtt, mielőtt felvettem

írói névként a nevét, az „apám” szó, kifejezés szentségét nem éreztem méltónak hozzá. És azt is éreztem, hogy a szeretet kialakulásához, annak összekapcsoló hatalmához idő kell, megszokás, számtalan élmény, emlék - Anyácskához hasonlíthatatlanul sokkal több ilyesmi fűzött, mert ötéves koromig mégiscsak vele voltam állandóan, hozzábújtam, a szoknyája mellé, az ölébe, ha valami fájt, ha eltörött valamiért a mécsesem, ő volt az, aki megvigasztalt. Az Anyácskából felém áradó meleg, a cirógatásai milyensége ott volt még mindig kócos fejemen, az arcomon, a vállamon. Anyácskával sokat foglalkoztam képzeletben és gondolatban, ezeket a sejtjeim mélyén megőrzött melegeket mindig újraéltem, sose hagytam kihűlni. Volt bennem valami örökmécses vagy még inkább pogány áldozati láng, ami ott lobogott állandóan, kialudhatatlanul (ha tudatosan hetekig nem is gondoltam Rá), a képe előtt, a szentélyben. Elvarázsolt Kastélyom egy rejtektermében Anyácska képe ott lógott a falon, szentképként, szilárdan, ha arcvonásai sokat is veszítettek már élességükből, ott lógott, ő volt a főoltárkép, míg ugyanebben a véghetetlen kiterjedésű birodalomban mind ez ideig egyetlen zug sem jutott Apámnak. Ezért lepődtem meg úgy, hogy írását, melyet sohasem láttam addig, és amely váratlanul került elém, annyira szimpatikusnak találtam.

Anyácska iratai nyomában és sírját keresve, hasztalan

Mindez a sok apám és édesanyám körüli vívódásom azért korbácsolódott fel bennem ily hevesen, ily elementáris erővel, mert az én anyakönyvi kivonatom után Anyácska halotti bizonyítványát is megkerestettem, melyben legnagyobb meglepetésemre Kovalcsik Anna lett. De hát csakis ő lehetett ez a Kovalcsik Anna (az én anyakönyvi kivonatomon még Kovalcze Anna volt), mert bejelentőként Székely Loránd szerepelt, apám egykori intézője, akinek nevére jól emlékeztem. Egyszer még nevelőanyám idejében meglátogattuk Pusztaszentkirályon, Kornél bácsi is ott volt; emlékeztem a konyhájukban lábatlankodó kiscsirkék, kiskacsák szagára, és feléreztem újra egy pillanatra régi nagy fájdalmamat is, mert Székely Lorándtól egy csodálatos csúzlit kaptam ajándékba búcsúzóul. Még soha nem volt ilyen nagyszerű csúzlim, de jaj, hazautazásunk alatt elveszett, kiesett Kornél bácsi bőröndhuzatából, mert az utolsó pillanatban a bőrönd és az akkor divatos zöld vászonhuzat közé dugatta velem nevelőanyám. S az is ott állt Kovalcsik Anna halotti levelén, hogy Zabřehben született, pontosan úgy, mint az én anyakönyvi kivonatomon, csak ezen „az elhalt csehszlovák állampolgárnő” volt - az enyémen még osztrák. Anyai nagyszüleim egy pillanat alatt elrepültek, elszárnyaltak a semmibe, ezzel a megjegyzéssel: „Szülei néhai ismeretlenek”, de hogy mégis Anyácskáról volt szó, „az elhalálozás oka” is bizonyította, azonosította a „tüdőgümőkór”. Hogy hívták hát tulajdonképpen édesanyámat? Apámnak csak kellett tudni - próbáltam okoskodni -, hiszen évekig élt vele; viszont Székely Loránd is tudhatta esetleg; mert talán volt egy papír a kezében. Anyácska születési bizonyítványa vagy lakhatási engedélye, amikor bejelentette elhunytát, mint „s. k. bejelentő”. Míg ezek viharzottak bennem szélsebesen, azt is szerettem volna megtudni, hogy hol van a sírja, de a halotti levélben nyoma sem volt ilyesfajta följegyzésnek, s minthogy Áporkán csak református templom van (Anyácska pedig katolikus volt), azt tanácsolta az írnok, hogy menjek át Kiskunlacházára vagy Peregre, és ott érdeklődjem utána a katolikus plébániahivatalban.

Erősen felkavarva, idegeimben, testemben cikázó lázzal mentem ki az országútra, közben azon tűnődtem, hogy most mit csináljak. Menjek-e ki ismét az áporkai állomásra és onnan vonattal át Lacházára, vagy gyalog vágjak-e neki az útnak? Vagy... vagy ballagjak előbb föl a Kastélyhoz, a nyílegyenes fasoron át, mint egy előkelő, rejtélyes idegen Krúdy valamelyik regényéből? Ebben a pillanatban egy motorbiciklit vettem észre, élénken integettem neki, a

motoros lelassított, sőt le is állt. Hajlandó volt egy pengőért elvinni Tassra; mert úgy döntöttem közben, hogy legelőször is odamegyek apám születési bizonyítványáért, és onnan majd valahogy átjutok Peregre. Nosza, fölpattantam a motorbicikli pótülésére, mint egy táltos paripára. A főbérlő vagy motortulajdonos a nyakamba varrta az aktatáskáját, hogy vigyem én. Eszeveszetten rákapcsolt, úgyhogy rémülten kapaszkodtam a fogantyúba, teljesen hozzászorítva a táskát. Pár perc alatt ott is voltunk Tasson, s ahogy szálltam le, döbbenten láttam, hogy valósággal kiégette a táskát az iszonyatos rázkódás, mert félelmemben teljes erőmből hozzászorítottam a vaskapaszkodóhoz. Átnyújtottam előkelően neki a kialkudott egy pengőt, és óvatosan megfordítva nyomtam a kezébe az aktatáskát, és aztán uccu, úgy eliszkiriltem, mintha ott se lettem volna soha! (Azt hiszem, azóta is átkozhat, ha még él, tönkretett táskájáért, mert többet fizetett rám, mint amit keresett rajtam.)

Tasson viszont nem találtam meg apám születési bizonyítványát, mint ahogy vártam, mert apám mégsem ott született. De minthogy jól ismerték a családját, azt tanácsolták, menjek fel Pestre, a Kálvin téri református templomba, mert az egész Végh család ott szokott esküdni, hátha valamilyen régi nyomra bukkanunk a régi anyakönyvekben.

Átmentem Peregre is, a katolikus plébánia iratai szerint édesanyámat valóban ott temették el, de a sírját, bármily gondosan kerestem, nem találtam meg. Besüppedt halmok, korhadt, félrebillent fakeresztek között botladoztam egy darabig, próbáltam kibetűzni a megfakult, elmosódott feliratokat, de semmiféle nyomra nem bukkantam.

„Tizenöt év nagy idő! - filozofált a harangozó. - Biztosan nem gondoztatta senki, azért süppedt el nyomtalanul." Ott jártam valahol fölötte, egyes füvek vagy virágok talán belőle bújtak ki a születő tavaszban, valahol itt láttam magamat egy pillanatra ebben a temetőben, mint ötéves kisgyermeket is. Felelevenedett bennem a temetés napja, amint tanácstalanul néztem a felnőttekre. Vág Laci bácsira, akkori gyámomra, hogy hol van Anyácska, akire azt mondták, hogy messzi útra ment, de visszajön egyszer; ugyan mit keresek én itt, ha ő nincs itt; egyáltalán hol van - kezdtem sírni -, vigyenek el hozzá! Mért engedték elutazni? Ez mind fölrémlett bennem, és azt is éreztem, hogy szép volna bizony ilyen zarándoklat, ilyen kegyelet, jó volna megtalálni Anyácska sírját és leborulni fölébe, virágot hozni, ültetni rá, de jaj, elmosta a könyörtelen idő! De ugyanakkor az is átvillant rajtam, hogy valahogyan hazug is volna kicsit mindez, mert ha meg is találnám, már csak egykedvű, közömbös csontok előtt, csontok felett tiszteleghetnék, pedig Anyácska változatlanul él, nem halt meg, itt van bennem elevenen, mindenkinél élőbben, múlhatatlanul. (Ó, hogy kezdtek ömleni-omlani-csorogni akaratlanul a könnyeim, hogy e sorokat írom, tiszta, szép, feledhetetlen emlékét idézve!) És éreztem azt is erősen, hogy testének-lelkének egy változata vagyok csupán, tovább élése, a folytatása, folytatódása, hogy Ő és én egyek vagyunk tulajdonképpen, és hogy minden emlékműnél, fakeresztnél, márványnál maradandóbb emléket akarok és fogok állítani neki mindörökre, ha eljön az ideje, ha tehetségem beérik, és alkalmassá válik erre a nem mindennapi, drága feladatra.

Anyám és apám kihűlt, elmosódott léptei nyomán jártam végig ezt a márciusi napot, rejtélyes, megfejthetetlen titkukat próbálva élesztgetni. Kiskunlacházán bementem a körorvoshoz, hogy nem ismerte-e Anyácskát. Hogyne, ismerte Végh György szeretőjét - csak így emlékezett rá -, igen, valami rémlik előtte, mintha meg is halt volna, de hát olyan iszonyúan régen volt mindez... Arra viszont emlékezett, mert apámat is ismerte - és azon a tájon, Áporka, Kiskunlacháza, Tass körzetében, vidékén ifjabb Végh György volt a főszereplő és hírhedt kalandjai - hogy mi volt apámnak legkedvesebb szórakozása a nők és a mulatozások mellett? „Verseket írt, egy egész láda maradt a kastély padlásán utána!" - jegyezte meg mosolyogva, újabb ámulatomra, mely már a második volt aznap. Elsőnek szép, harmonikus írása döbbentett meg,

most másodszorra meg az, hogy nemcsak mulatozott, nőzött, utazott (édesanyámmal állítólag Párizsban ismerkedett meg, onnan hozta magával), hanem ráadásul még verseket is írt! Milyen verseket írhatott ugyan? - törtem a fejem hazafelé a vonatablakban, mert ott álltam, hogy futólag láthassam a Kastélyt (ahová mégsem volt merszem bemenni) a nyílegyenes nyárfa- vagy jegenyefa soron át, mely hozzávezetett.

Bemenjek-e a Kastélyba? - tűnődtem egy pillanatra.
S felrémlett bizonytalan helyzetem és a „Végh család”

Már említettem futólag, hogy mielőtt fölkéredzkedtem a motorkerékpárra, egy darabig ott ólálkodtam a fasor bejáratánál, dobogó szívvel, mert úgy éreztem, ha most titokban, láthatatlanul be tudnék lopakodni a Kastélyba, egy szomorú, kék szemű, koszorúba font hajú karcsú lány ölében ott találnék egy kormos szemű kis csintalan kölyköt, barnuló hajjal, de itt-ott még szöszkén, azt a pöttöm kis csikót, eleven ördögöt, ami addig voltam, amíg Anyácska élt. Vagy ha nem is sikerülne ily rejtelmesen belopózkodnom Krúdy-hősként, hanem erőt gyűjtenék magamban, és elszántan bemennék Székely Lorándhoz, sok mindent megtudhatnék biztosan édesanyám és apám viszonyáról. Hirtelen felrémlett bennem az is, hogy Székely Lorándné Anyácska barátnője volt, az egyetlen ember a környezetében, akihez bizalmas volt, ő talán bővebb felvilágosítással tudna szolgálni nekem arról, hogy kik voltak ezek a „néhai ismeretlenek”, hogy kik voltak a nagyszüleim. Ugyan micsoda rejtélyek lehetnek Anyácska körül? Olyat is hallottam félfüllel - sok furcsa, parányi emléktöredéket őriztem a szívem mélyén Anyácskámról, hallottam-e őket, átéltem-e, nem tudom már biztosan - hogy Anyácska édesapja kovács volt, de Anyácska édesanyja is meghalt korán, és nagyapám újra nősült, Anyácska és mostohaanyja azonban nem tudtak kijönni egymással, ezért kellett eljönnie fiatalon hazulról. Mi igaz ezekből a mendemondákból? Székely Lorándnétól talán választ tudnék kapni összes kíváncsi kérdésemre. Mert jaj, az Idő nagy úr, ő a nagy Eltörlő és Feledtető, ha most elmulasztom, újabb tíz-tizenöt év múlva esetleg ismét süppedő sírokra találok majd a tiprása nyomán, néma sírokra, melyek - hiába is próbálnám faggatni őket - már nem válaszolnak soha többé. Igen, ez mind végigfutott bennem, szélvészsebesen, egy pillanatig még haboztam is, majdnem el is indultam, be a fasorba, a Kastély felé, de a közelgő motorberregés mindent eldöntött, szinte boldogan fordultam vissza (mert addigra már félsz is támadt bennem, kicsinyes anyagi félelem). Elvégre Székely Loránd apám „hidegre tevése”, „kiiktatása” után is bírja a család kegyeit, hiszen most már - ahogy Bojárnak, apám gondnokának egy elejtett szavából tudtam -, nemcsak intézője apám áporkai, pontosabban puszta-szentkirályi birtokának, hanem bérlője is. Mint ilyen, biztosan a család embere, lekötelezettje, megfizetettje. Az is lehet, hogy még csak szóba sem állna velem, egyenesen kirúgna, de ha mindezt nem is tenné meg, biztosan „leadná a drótot”, hogy itt jártam, apám és anyám után kérdezősködtem, szimatoltam, tehát jó lesz szemmel tartani engem, mert valamit forralok a Végh család ellen, valamire készülök. (Hiszen még számos dolog ott élt az emlékeim mélyén. Hogy nagyanyám gyűlölt, hogy a családban egyedül apám nővére szeretett, hogy amikor apám gondnokság alá helyezése után a család, nagybátyja, Végh Béla vezérletével perrel támadta meg Anyácskát, azzal vádolva, hogy nem is apám fia vagyok, a per folyamán „bizonyítást nyert” - talán valami vércsoportvizsgálattal, ha volt már akkor ilyen -, hogy igenis, tassi Végh György földbirtokos vér szerinti fia vagyok, és ez a Legmagasabb Ítélőszéken, a Kúrián vagy a Táblán vagy hol a csodában dőlt el.) Attól féltem, ha megneszeli a Végh család, hogy apám iratai után mászkálok, apám után nyomozok, egyszerűen megvonják tőlem a támogatásukat, hiszen Bojár is, apám gondnoka és Seprényi is, az Árvaszéktől kirendelt gyámom többször

hangoztatták, hogy amit kapok, az kegydíj (így is volt megfogalmazva azokon a cédulákon, melyeken nyugtáztam felvételüket), tehát bármikor megszüntethető, beszüntethető. Nyilván alaposan átgondolták mindezt jó előre, mert tudták, hogy ezzel félig-meddig mindig sakkban, a markukban tarthatnak. Valóban nagy pénz volt, legalábbis számomra az a harminc ezüstpénz, egész létem és főleg jövendő fényes terveim alapja. Amíg ezt kaptam, már nem halhattam éhen, mindig lehetett fedél a fejem felett. Addig is már sokaktól hallottam, léptennyomon tanultam, hogy az élet a megalkuvások sorozata, a beletörődések láncolata, kezdtem hát beletörődni én is, hogy sohasem lesznek enyémek apám birtokai - vagy ezer hold, ahogy emlékeim őrizték -, úgy látszik, nem leszek földbirtokos, de hát erre valóban nem is vágytam soha. S addig is, amíg valahogy meg tudok kapaszkodni, gyökeret tudok ereszteni az irodalomban, rendkívül hathatós segélynek tűnt a harminc ezüstpénz. (Hiszen a Szép Szó például csupán jelképesen fizetett versért - ezt hangoztatták is - két pengő húszat, három pengő ötvenet egy kezdő költőnek, a vers hosszúsága szerint, mert sajnos, a verset és általában az írásműveket a magyar irodalomban mindig rőffel mérték (úgy látszik, sok rövidáru-kereskedő nyergelhetett át a szerkesztői, kiadói pályára). Ha ebből a szemszögből néztem a gyűlölt - és méltán és joggal gyűlölt - Végh családot, egyfajtaképpen mégiscsak a mecénásomnak tekinthettem, akik majd akarva-akaratlan, de hozzájárulnak kibontakozásomhoz, naggyá érésemhez. Ezek villantak át még rajtam, mielőtt leálltam, hogy megalkudjam a lelassító motorkerékpárossal. (Rendkívül gyorsan száguldoztak-cikáztak már akkor is bennem a képek, leginkább képekben gondolkoztam, képekben és szavakban, sohasem teljesen megfogalmazott, leírható mondatokban. És egész kép- és gondolatsorozatoknak megvoltak bennem a rövidítései, olyasformán, mint a gyorsírásjelek, melyeknek számtalan egyéni változatuk is volt és van. Három-négy ilyen utaló kép, szó, hogy: *apám* - inkább kis a-val, mint naggyal. *Anyácska*: mindig nagy volt, nagy A-val, még ezzel a kis megkülönböztetéssel is jeleztem magamban, hogy többre értékelem őt, nagyobbnak tartom apámnál, hogy toronymagasságban áll felette - *Végh család, örökség, kegydíj, nuku*, hogy itt maradok egy vas nélkül - egy egész hosszú gondolatsort, történetet lejátszattak bennem pillanatok alatt. Most is nagy érzelemhullámzásokkal és vágtató hangulatváltozásokkal egyetemben meghunyászkodtatták, jobb belátásra bírták lázadó gondolatgomolygásaimat, tömbjeimet, egyetlen erős mozdulattal, rúgással kifocizták tétova ellenkezésemet az utukból.) Nem dönthettem másként - próbáltam vigasztalni magamat a vonatablakban, miközben Anyácska szelíd arcát kerestem az alkonyodó felhőkben. S egy felhőből mintha bólintott is volna az arca, de eltűnt, szétfúvódott nyomban. Aztán megint a körorvos szavai erősödtek föl bennem. Mert olyasmit is hallottam tőle, amiről nem is tudtam eddig, hogy volt apámnak egy öccse is; Zoltánnak hívták, aki húszéves korában revolverrel főbe lőtte magát egy szép napon. Azt hitte ugyanis, hogy valami gyógyíthatatlan nemi betegséget szedett össze, pedig gyerekbetegség volt csak a nemi betegségek terén. Inkább öngyilkos lett, mintsem orvoshoz ment volna. „Kénytelen vagyok őszintén megmondani magának, fiacskám, hogy furcsa, bogaras, hogy azt ne mondjam: terhelt az egész családjuk, nemzedékek óta. Ezt soha, egy pillanatig se felejtse el, fiacskám."

Álmodozás egy nagy családregényről

Másnap kora reggel elvágtattam a Kálvin téri református egyházközségbe vagy hivatalba is. A névmutatókból rendkívül hamar összeszedték az anyakönyvi kivonatokat, kettőt vagy hármat is kaptam, csak éppen az apámé nem volt köztük, de valami utalás arra is volt, hogy Felsőteleken született; de az is lehet, hogy a nagyapám született Felsőteleken, nincsenek itt ezek a fene bizonyítványok a kezem ügyében, és annyi Végh György volt a családunkban, hogy egész

összekeverem őket: sokszor már-már a nagyapámnak híve, vélve magamat, mert ilyesfélék is vannak bennem, ilyen furcsa én-összekavarások. Hiszen ezek az anyakönyvi kivonatok is csak nüanszok, árnyalatok. A lényeg a fontos e vázlatos, dióhéj családkrónikában, nem az apró-cseprő részletek. Különben nagyapám 36 éves korában halt meg, egy kocsibaleset következtében, nagyanyám, aki ezért vagy talán ettől függetlenül megbolondult, vagy negyven évvel élte túl. Nem az anyakönyvi kivonat a fontos, hanem az a tény, hogy nekem, akinek eladdig egy fia rokona sem volt, pillanatok alatt nagyapám, nagyanyám, sőt dédapám és dédanyám is született, méghozzá furcsa nevekkel felszerelve. Új, óriási játékot kaptam a kezembe, úgyhogy meg is borzongtam belé, mert rejtelmesen háborogni kezdett a vérem, ősi, magammal hozott emlékek sejdültek meg bennem, bár fátylak között, amik nem libbentek fel egészen. Magam elé tartottam az utcán a kezemet, amikor leértem; megálltam egy tükörnél a Fenyves Áruház előtt, és elnéztem hosszasan-gondosan a szememet, szájamat, hajamat, homlokomat, fülemet. Tudtam, éreztem, hogy nagyon sokat örököltem Anyácskától meg állítólag apámtól is, de akkor ezektől az eddig ismeretlen árnyaktól is. Apámból kiindulva gyorsan felállítottam képzeletben a családfámat. Apám Végh György, apja ifjabb Végh György - ez azt jelenti, hogy az egyik dédapám is Végh György volt! -, anyja Egressy Galambos Gizella - brrr!, a Gizellát nem szeretem, nem szimpatikus ez a név. No, mármost nézzük Egressy Galambos Gizella szüleit: apja Egressy Galambos Sámuel úr - bravó, ez már döfi, a dédpapi Samu bácsi volt! -, édesanyja, Sámuel bácsi felesége Búza Etelka kisasszony. Ez igen, érzékenyültem el egy pillanatra, meghatottan, ennél Krúdy sem találhatott volna ki szebb nevet, egy biedermeier vagy mifajta hölgy számára (mert a történelemmel és korszakokkal már akkor is hadilábon álltam), de ilyen név csak a biedermeier korban volt elképzelhető, s tüstént azon is eltűnődtem, de ekkor már sok keserűség volt a szívemben, hogy igen, van egy tőzsgyökeres magyar ága is a véremnek - ötven százalékig mennyire az! -, és én, lám, mégsem vagyok magyar, mert nem a vér dönti el, hanem a papír. Azonban, ha apám elvette volna Anyácskát, az ötvenszázalékos - esetleges tőzsgyökeres - morva vagy cseh vér ellenére mégiscsak magyar állampolgár vagyok.

Minthogy nem volt semmi különösebb, halaszthatatlan dolgom, napokig eljátszottam a családommal, olyasmiken törtem a fejem, hogy vajon megismerném-e őket az utcán, ha szembejönnének velem. Arról meg voltam győződve például, hogy Búza Etelkának csakis kék lehetett a szeme és lenszőke vagy még inkább aranyló búzaszínű a haja, hogy selymesen suhogó krinolinos szoknyákban tipegett, pici egérléptekkel. Aztán próbáltam kiokoskodni, hogy Egressy Galambos Sámuel úrnak volt-e kecskeszakálla vagy csak hosszú bakonpartja, vagy hogy a fenébe mondják - és hogy ugyan mivel tölthette napjait? A váratlanul nyakamba szakadt ősök közül csak ők izgattak, a dédszüleim; nagyapám, nagyanyám hidegen hagyott. A véremet próbáltam faggatni, alakuló, forrongó egyéniségemet, hogy miket örökölhettem tőlük, ki lehetett ily néma, megkukult közülük, ha sok ember jött össze váratlanul egy helyiségben, hogy ki volt ugyanekkor ily vagányos - Búza Etelka biztosan nem, az csöndes vérű lehetett, mint Anyácska, szemérmes, pirulós, de akkor ugyan kiktől örököltem még sokféle színemet, honnan, kitől került a vérembe a pimaszság, a fenegyerekség, a csúfolódás, a nyelvöltögetés, ugyan kitől a gőg, a büszkeség - mindezért Egressy Galambos Sámuel urat tettem felelőssé titokban -, ugyan kitől a trágárság, a perverzség - ami lelkiekben legalábbis már megvolt bennem -, ugyan kitől vagy kiktől ez a vásári, limlomos sokféleség, bonyolultan összetettség? Jobb híján napokig játszadoztam ezekkel és azzal a gondolattal is, hogy egy nap meg kell írnom majd egy család regényét, igazi regényét, melyhez egy ágon, apai ágon már megvannak a neveim. Sőt egy csomó név még visszafelé a múltból is: hiszen apára ősei között ott volt - ahogy a Magyar Nemesi Családok névsorából még élénken emlékeztem rá - Fekete Eszter is, egy végzetes, démonikus nő, legalábbis a képzeletemben így élt. Igen, elhatároztam, hogy majd egyszer mindezt megírom, a verseim mellé ezt szántam másik főművemnek.

Azon is elméláztam, hogy milyen furcsa: Anyácska húszéves volt, amikor születtem, apám harminchat, tehát tizenhat év volt a korkülönbség közöttük. Búza Etelka tizennyolc éves volt, amikor Gizuskát világra hozta, jó Egressy Galambos Sámuel úr pedig huszonkilenc - tizenegy, illetve tizenhat évvel idősebbek a férfiak a nőknél, csak a tudott két esetben is az őseim között, az én családomban, viszont általában azt hallottam, hogy a legjobb korkülönbség az, ha a férfi két-három évvel idősebb a nőnél. Vajon nekem is fiatalabb lesz-e a feleségem, s vajon mennyivel, ha csakugyan fiatalabb lesz? Annyi lesz-e a különbség, mint apám és Anyácska között volt, vagy mint dédapám és dédanyácska között? Kisbetűvel írtam ugyan magamban, de egy picit hajlandó voltam megadományozni dédanyámat is édesanyám szinte mitikussá nőtt „Anyácska" nevével, nem úgy, mint nagyanyámat, akit sohasem voltam hajlandó magamban még nagyanyónak sem becézni, nemhogy nagyanyácskának; mert ellenszenvvel viseltettem irányában, gyűlöltem, és így is kimutattam iránta ridegségemet és megvetésemet. Soha nem tudtam ugyanis megbocsátani nagyanyámnak, hogy egyike lehetett azoknak, akik megakadályozták Anyácska házasságát apámmal - tehát a feltételezett boldogságát -, és őt is okoltam többek közt Anyácska ily korai és számomra soha ki nem heverhető ifjúi haláláért.

Valódi és képzelt ősökkel viaskodtam

Az Egressy Galambos Sámuel nevet is sokat forgattam a fejemben, hogy vajon nem volt-e rokona, testvére, atyafia Egressy Gábornak meg Egressy Béninek - mert akkor talán innen volt bennem némi távoli hajlam a színészetre, mely sajnos vagy szerencsére - nem tudtam még pontosan megállapítani, lemérni - tévesnek bizonyult. Egressy Béniről is harangozott valami, hogy zenét írt, vagy operaszöveget vagy valamiféle hasonló csudát. Az egyik anyakönyvi kivonaton szerepelt egy Fáy Terézia nevű hölgy is, mint keresztanya. Próbáltam kibogozni, hogy nem rokona-e ez Fáy Andrásnak, a jeles régi magyar írónak és mesemondónak, akinek neve még a rémületes emlékezetű magyarórákról ragadt meg a fejemben; annyi rémlett róla csak, hogy tanmeséket gyártott, meg hogy Vörösmarty az ő birtokán vagy szőlőjében írta a *Fóti dal*-t (legalábbis így emlékeztem), már ez is magyarázatát adhatná irodalmi érdeklődésemnek. S ráadásul sokat foglalkoztatott apám imént felfedezett titka is, az a meglepő tény, hogy ő is írt verseket, méghozzá vagonszám.

Igen hosszasan időztem gondolataimban ennél a meglehetősen mindennapi eseménynél. Hiszen ha olyan jókat írt volna, megjelentethette volna, kiadhatta volna őket, olyan karriert futhatott volna be, ha tehetséges lett volna, mint Babits, akivel egy évben született: 1883. szeptember 8-án, mint Kosztolányi vagy mint a Nyugat szerencsés nagy nemzedékéből akárki. Szemérmes volt-e apám? Vagy csak egyszerűen dilettáns, akinél csupán „úri passzió" volt a verselés? Ha elém került volna akár csak egy verse is, úgy éreztem, hogy azt is elfogulatlanul ítélném meg biztosan, mint emberi mivoltát, ha váratlanul megismerkedhetnék vele. Azonban nem került elém egyetlen verse sem, talán Székely Lorándék fűtöttek be velük, vagy tán az egerek rágták szét őket, nagy lakomát csapva belőlük. Bármerre is indultam el apám és Anyácska nyomában, ködfalakba, homályhegyekbe, áthatolhatatlan és megoldhatatlan rejtélyekbe ütköztem azonnal, csak sejthettem legfeljebb dolgokat, de nem tudhattam biztosan, körülöttük minden legenda lett már számomra - Anyácska tizenöt évvel a halála után, apám még élő vagy élőhalott mivoltában, legendás hősök voltak mindketten, s napról napra egyre inkább nőni kezdtek, egészen furcsa, szinte mítoszi, megfoghatatlan alakzatokat öltve, miket sejtelmes, puha, selymes fények-árnyak imbolyogtak körül.

EZERKILENCSZÁZHARMINCKILENC TAVASZA-NYARA

Magányos férfiassági hullámok

Bőven játszhattam ilyesmikkel, mert megint egyedül maradtam, hogy Hegedűs Zoli bevonult. Úgy állapodtunk meg, hogy az áprilisi lakbérünkbe még beszáll, csak aztán mondjuk fel a lakást, mert ha le is szerel közben, összeköltözik szerelmével, Tubival, akit, amint lehet, elvesz feleségül. (Volt ugyan már egy Tubi a baráti körünkben, Ambrózy Guszti Tubija, egy darabig római számokkal láttam el őket magamban: Ambrózy I. Tubi, Hegedűs II. Tubi, de minthogy Ambrózy Guszti Tubija kezdett eltűnni a láthatáromról. Hegedűs II. Tubi lépett elő I. Tubivá, majd az I. is lekopott róla és ő lett végül is *a* Tubi, aki emlékeimben először merült fel e címszó alatt, e név hallatára.)

Különben március végén, április elején volt egy rendkívül begerjedt napom. A tavasz megsemmisítő erővel tört rám, lángoltam, lobogtam a valóságos fizikai fájdalomtól, mert olyan követelődző erővel, alább nem hagyóan, szüntelen izgalmi állapotban nyilvánult meg a férfiasságom, hogy majdnem beleőrültem, megvesztem bele. Fetrengtem az ágyon egész éjjel, fulladozva, ledobott ruhákkal, ledobott takaróval, amit aztán újra meg újra magamra húztam, mert hiánya csak még jobban elárulta kétségbeesett helyzetemet, forgolódtam ide-oda, a párnámat öleltem át, szorítottam kétségbeesetten magamhoz, de csak nem akart bekövetkezni a máskor oly készséges szublimálódás, hiába lapoztam végig gondolatban a Zichy-albumot, az ottani nőket az azóta megismert valódi és képzelt nőkkel helyettesítve be, Ráchel képe sem tudta előidézni bennem legalább a részleges mámort, a férfifeleslegeimtől való megszabadulást, a könnyítő feloldódást. Így telt forró kínok közt, viharos-vadul az éjszakám, és a nappalom se volt könnyebb. Kétségbeesésemben azt ötlöttem ki, hogy lemegyek, és telefonálok Ambrózy I. Tubinak, hogy jöjjön el, valami nagyon fontosat akarok mondani neki. Még nem tudtam, hogyan oldom meg az egészet: rázárom-e az ajtót, és nekirontok-e, ha sivalkodni merészelne, netán befogom a száját, úgy erőszakolom-e meg, vagy pénzt ígérek neki, összes leendő honoráriumomat és Nobel-díjamat, vagy csupán térdre esem előtte szenvedő lovagként, és úgy esdeklek, hogy szánjon meg, könyörüljön meg rajtam, szabadítson meg gyötrő szüzességemtől, mert megbolondulok belé - mindenesetre ezeket forgatva fejemben vágtattam le, dermedt-meredten a legközelebbi telefonfülkéhez. Tubi - mit ad isten - otthon volt.

- Mit akarsz? - kérdezte távolian.

- Nagyon-nagyon fontos ügyben szeretnék beszélni veled! - kiabáltam a kagylóba.

- De hát mit akarsz?

- Halaszthatatlan fontos ügyben! De telefonon nem mondhatom meg! - nyögtem verejtékezve.

- Sajnos nem érek rá. Gusztival van randevúm. Tíz perc múlva értem jön.

Leforrázódtam tüstént; olyan volt ez számomra, mint a hideg zuhany. Ha a valóságban nem is, de képletesen mégis megváltott Tubi, mert ez az egy szó azonnal lelohasztott. Hát persze, én állat! Hiszen Tubi imádja Gusztit, fülig szerelmes belé, megvesz érte, koslat utána - bár lehet, hogy csak férfiakra alkalmazzák ezt a kifejezést, de ha nem koslat, akkor meg sárlat, vagy mi a fenét csinál utána, mindenesetre az az egy biztos, hogy majd megeszi a fene Gusztiért. Hát hogy képzeltem, hogy képzelhettem, hogy ő megszabadítana, hajlandó lenne megszabadítani testi fölöslegeimtől, amikor tényleg nem kurva, legalábbis most már nem az. Lehet, hogy

könnyű, könnyelmű nőcske volt valamikor, de Guszti mellett megállapodott, mert végzetesen beléje esett, halálos nagy szerelemmel.

Két verset szültem. Ezek közül az egyiket W. B. Yeatsnek

Ezekben a hetekben, ezekkel egyidőben két verset is írtam. Az egyik egy rövid kis helyzetdal volt, a *Csillag a tóban*, és minthogy sürgetett már a határidőm, hogy a Justtal megbeszélt Yeats-cikket és hozzá egy-két fordítást mutatványul mielőbb átadjak a Vigiliának; gáláns mozdulattal átpasszoltam ezt a versemet Yeatsnek. Úgy határoztam, hogy így jelentetem meg: W. B. Yeats verse, fordította Végh György. A cikk korántsem volt olyan jó, mint a Jammes-cikkek, mert angolul szinte egy kukkot sem tudtam. Bementem hát az egyetemi Angol Szemináriumba, és megkértem az első utamba vetődő hallgatót, hogy olvasson fel nekem pár sort valamiféle irodalomtörténetből Yeatsről. Rögtön le is firkantottam hevenyészett fordítását, s azonmód, ugyanolyan nyersen beleírtam a cikkembe, s még hozzáollóztam, amit lehetett, a közelmúltban megjelent *Nobel-díjas Írók Antológiája* Yeats-életrajzából. A cikket úgy fejeztem be nagy ravaszul: „Csodálatom én, az ifjú poéta, Yeats egy leheletfinom költeményének, a *Csillag a tóban* magyar nyelvre való átmentésével igyekszem kifejezni, és fel akarom hívni az angolul tudó és a költészetért rajongó közönség figyelmét a nagy ír költőre."

A másik versem, az *Egy hősi halottra* kicsit szintén helyzetdal volt, Rimbaud után és nyomán szabadon, azonban mindkét versen tagadhatatlan jelei csillogtak a költészetnek, fejlődő költői talentumomról tanúskodtak. Ez volt talán a legtöbb helyen megjelent versem, mert gátlástalanul „sütöttem el" gyér szellemi termékeimet, ahol csak lehetett, játszva azzal a veszéllyel is, hogy ahol rájönnek, nem hoznak többet - számos helyen megjelent, míg 1942 tájt egy antológiából ki nem nyírta a cenzúra, mint olyat, ami nemhogy nem alkalmas a háborús kedv fokozására, hanem egyenesen „pacifista" mű. (Egyszer, hónapokkal később Hegedűs Zolival és Tubival kint jártunk a Népligetben, és egy gondolatolvasónőnek felmutattam. A nő ezt válaszolta partnere kérdésére, aki azt kérdezte: mit tart az a muki a kezében? „Értéktelen papírt!" „Ez? - nevetett Tubi. - Hiszen már vagy ötven pengőt kerestél vele idáig!" De én roppant szomorú voltam utána még nagyon sokáig, hogy hátha a nőnek van igaza, talán valóban értéktelen papír csak, hátha rossz, vacak versezet, nem is olyan jó, mint amilyennek én hiszem.)

Just sodrófákkal keresett az utcákon Yeats-hamisításomért. A büntetés

A *Csillag a tóban*-ról persze mindenkinek elhíreszteltem nagy büszkén, elég naivul, hogy tulajdonképpen az én versem. Kitől, kitől nem - nem tudtam kinyomozni -, persze Just azonnal értesült róla. Just valósággal sodrófával keresett az utcákon - mert elég sokszor összeakadtunk, amikor is minden áldott alkalommal el kellett kísérnem, mint hűséges famulusának:

- Végh úr - mert állandóan véghurazott, ilyen kimérten távol tartva magát tőlem, mindig jó két lépéssel, amikor Horváth Béla például azonnal letegezett és visszategezhettem -, azonnal mutassa meg a Yeats-vers eredetijét - hadarta -, ha nem mutatja meg, megpofozom, és kitiltom a Vigiliából. Fordította, vagy maga írta?

- Persze hogy fordítottam - nyekeregtem nyakaskodva -, de nincs meg kötetben, egy folyóiratban volt, amit elveszítettem!

- Végh úr, esküdjön meg, hogy nem maga írta!

- Just úr, nem tudok megesküdni, mert isten nevét nem szabad ilyen kis dolgokban hiába venni!

- Végh úr, megkeserüli, ha becsapott! Ne legyen hálátlan, vallja be az igazságot! Enyhítsen a lelkén, vallja be, hogy maga írta! Ha bevallja, megbocsátok, esetleg!

- Mért? Nem szép a vers, doktor úr?

- Szépnek szép, Végh úr, de nekem tudnom kell az igazságot!

Hetekig tartott ez a huzavona, már arra is gondoltam, hogy lefordíttatom angolra, és megjelentetem Yeats neve alatt, hogy oda tudjam dugni, dörgölni Just orra alá, de minthogy sokkal inkább az ábrándjaimban éltem, mintsem a valóságban, mégis maradtam az ábrándozásnál. Just is lassan elfelejtette - s valószínűleg magában ő is röhögött az egészen -, mindenesetre jó örv volt ez a számomra, a nyakamra, meg korbács a kezében, hogy ne merjek még egyszer ilyesmit elkövetni. Mert szigorú pórázra kezdett fogni. Rám szállt, bekebelezett.

- Fordítani fog, Végh úr - és rám sózott két Coventry Patmore-verset, franciául, úgy emlékszem Claudel adaptálása alapján, és én mit tehettem, nyeltem egy jókorát, mert kicsit mindig a Yeats eredetijével revolverezett. Nagy nehezen összeizzadtam őket. Tele voltak metrikai hibával, de Just nem törődött ezzel, csak arra felügyelt kínosan, pedánsan, hogy ne merjek elkalandozni az eredetitől, ahogy a neki is megmutatott Musset-fordításomban tettem. Kínszenvedés volt számomra így fordítani, de egyben jóvátétel is volt ez a Yeats-hamisításomért, és főleg az sarkallt mindennél jobban, hogy Just némi „gubát", „pénzmagot" is kilátásba helyezett, ha meg lesz velük elégedve. (Hazudnék, ha azt mondanám, hogy nem tartotta be a szavát, kaptam értük vagy húsz pengőt, ami óriási pénz volt az akkori életemben.)

Igen, Just atyai barátom volt, mentorom, de kizsákmányolóm és zsarnokom is egyben, már első pillanataitól hosszúra nyúló kapcsolatunknak.

További tudósítás emlékezésberendezéseimről

Nem sokkal ezelőtt beszéltem már arról a fogalomrövidítésről és jelrendszerről, amellyel gondolkodom, érzek, hangulatokat ízlelek, és másodpercek töredékei alatt regényeket vagyok képes újjáélni - akár olvasottakat, akár általam kitaláltakat -, s mindezt hihetetlen gyorsasággal, száguldó irammal. (Ezt a Nemeskürty Pista által felpiszkált és makacs szívóssággal kiostorozott emlékezés-lávafolyamot, amit magánvulkánom általa megbolygatott, de időközben szunnyadva is működő tűzhányója naponta köpködtet velem, tíz-tizenöt nyomtatott oldalnyi sebességgel, napi megszakítás nélküli három óra alatt - ennek az idegeimbe mélyen bevésődött jelrendszertömegnek köszönhetem. Csak éppen rögzítenem kell egy pillanatra emlékezetemet, hogy leolvassak mindent kígyózó-örvénylő jelrendszeréből, és papírra vessem. Azonban olyan sebességgel kell írnom, szinte javítás nélkül, a szüntelenül feltolakvó vallomásáradatot, hogy a csuklóm időnként belesajdul, és felmondja a szolgálatot. Ha ez nem történne meg, akár napi ötven nyomtatott oldalt is meg tudnék írni, mert a fáradtságnak, ernyedtségnek nyoma sincs bennem, itt fent a Széchenyi-hegyen, három hét óta, amikor ezt az újabb ciklust elkezdtem, Nemeskürty Pista szigorú parancsára. Lent a Mária téren állandó depressziókkal és munkaképtelen hetekkel, hónapokkal küzdök, igaz, hogy ez a bérfordítási korszakom volt, amibe valósággal belediliztem, és tönkre is mentem idegileg. Amióta abbahagytam, mióta úgy látszik, hogy mással is meg tudom keresni úgy-ahogy a kenyeremet (a

Csermák Tibi-féle rajzfilmösztönzésnek meglett az eredménye, egy hónapon belül két rajzfilm-forgatókönyvet rendeltek tőlem, még február folyamán, mindkettőt „forgatják” már, azaz rajzolják: Csermák Tibor a *Futyuri, mint detektív*. Cseh András az *Áprilisi szél* címűt, és állítólag év végéig el is készülnek velük), a Szabadságnak egy új kapuja nyílt meg előttem, mint már annyiszor életemben, és pillanatok alatt sikerült úgy-ahogy regenerálódnom is. Nem kis teljesítmény háromszáz nyomtatott oldal négy hét leforgása alatt, s azt hiszem, nem is akármilyen háromszáz oldal. (Az a lenézés és vállveregetés, amellyel egyes barátaim és pályatársaim kezeltek, hogy teljesen kiégtem, elveszítettem alkotóképességemet, úgy látszik - szerencsére - nem rendelkezik „aranyfedezettel”. De térjünk csak vissza a múlthoz, mert messze kanyarodtam megint nagy ívvel a mához.) A jelrendszer mellett agyam egy képrendszert is kialakított, ezer- és tízezerszámra hevernek fiókjaimban a pillanatfelvételek másokról vagy rólam. Rendkívül sok csoportképet is megőriztem, ezek mozdulatlan állófényképek, de amint „kézbe veszi” őket az emlékezetem - kénytelen vagyok ilyen képletes, áttételes kifejezéssel élni, pedig voltaképpen szó szerint igaz -, rögtön megindul egy folyamat: élesre állítódnak be, mintegy fókuszba kerülnek, és mögöttük reflektorok gyulladnak be, úgyhogy azonnal átvilágítódnak, és mozgásba jönnek. A fényképek lesznek maguk a vetítővásznak is egyben, bár nem is egészen jó ez a hasonlat, mert teljesen plasztikusan elevenednek meg az addig mozdulatlanságba dermedt, merevedett jelenetek, így többek között Justról is számtalan ilyen pillanatfelvételem van, egyet most előhalászok közülük, ami közvetlenül ehhez a korszakomhoz tartozik.

Pillanatfelvétel Just Béláról

Ültünk a Central kávéházban - magamat is kívülről és kicsit felülről látom ez alkalommal ezen a képen. Just néhány nappal előbb elcsípett az utcán (mert ő is hihetetlen szenvedélyességgel, nyugtalanul és izgatottan rótta folytonosan a Várost); ahogy jobban megismertem, beszédmodorát is élesen meg tudtam különböztetni másétól:

- Véghúrszerdatizenegynegyvenkorváromacentrálbanfontosmegbeszélnivalómvanmagávalokvetlenüljöjjönelésegypillanatotsekéssenmertnemszeretemapontatlanemberekethozzamagávalajétszeredetijétishányszormondjammármagánakmiújságnemtudvalamijópletykátokvetlenottlegyenvéghúr! - mondta szóköz nélkül, iszonyú sebesen hadarva, pontokat, vesszőket se téve ki soha a beszédjében. (Kezdettől, megismerkedésünktől így beszélt, csak akkoriban, az első rémületekben és izgatottságokban képtelen voltam ily pontosan megfigyelni.)

- O... t... t... le... e... sz..... e..... k.... po... pon.... to..... o..... s..... s.... s..... s..... a..... n... - mert hogy Just lélegzet nélküliségét ellensúlyozzam, mindig rám jött ösztönösen a dadogás. Egy picit talán a csúfondáros és arrogáns kamasz is közreműködött ebben a játékban, mert állandóan röhögésemet visszafojtva „tanácskoztam” vele, hiszen úgy éreztem, kész cirkuszi produkció minden egyes összeröffenésünk. Az volt a meggyőződésem, hogyha ezzel a műsorszámunkkal fellépnénk a világ bármelyik cirkuszában, óriási, mindent elsöprő sikert aratnánk.

Tizenegykor tehát pontosan megjelentem a Central kávéházban, Just már ott ült egy tükrös páholyban, mellette egy halom külföldi újság és képeslap, azokat forgatta idegesen, amíg várt rám.

- Jónapotvéghúrmértnemborotválkozottmegígynemlehetemberekközémennihányszormondjammagának?miújságnemtudvalamijópletykát?

Általában ilyenkor csak makogni tudtam, mert mindig egyoldalúan beszélt, nekem nem sok lehetőséget hagyva a közbeszólásra, a válaszadásra.

- Csakgyorsangyorsanhányszormondjamvéghúrhogynebeszéljenilyenvontatottanéneklőenilyenlipótvárosistílusbanmégazthiszikmagárólhogyzsidósemmiújságotnemtudigazánnoazérthívattammertvanegymegbízásomamagaszámáravéghúrjönapincérrendeljenvalamitrendeljenminyonttalán!

- E.... e.... egggy mi.... i.... mi.... miny.... o.... nttt!

- Tanuljamegvéghúratisztességesúrimodorthabeülegykávéházbarendelnikellnemlehetpotyázniingyenülniegyasztalnálegyasztalnálegypohárállottvízmellettahogymagaszokta!

Hozták a minyont, haboztam is egy pillanatig a szájam szélét nyalogatva, ízeket próbálva fölleveníteni az ínyemen, a szájpadlásomon, a nyelvem hegyén, melyiket szeressem - míg Just atya fáradhatatlanul kelepelt, kicsit elszöktem, bedugtam lelki füldugóimat, végigpróbáltam képzeletben a csokoládésat, az epreset, a diósat, s aztán mégis a puncsosnál kötöttem ki. Hiába, drága ember ez a Just, hogy így meghívott minyonozni, legszívesebben mindet befaltam volna, de hát szerénynek illett lennem, igazán, illedelmesnek, nem szabad visszaélnem a jóságával, atyai szeretetével. Hm, egész finom ez, csak az a kár, hogy ilyen pici, miniatűr torta ez, egy fél fogamra sem elég. Nem rossz, igazán, de talán a másik jobb lett volna, a csokoládésból kellett volna vennem, a csokoládékrémet nagyon szerettem, igaz, hogy ennek meg van egy kis rumos mellékíze, és az se kutya.

- bdkmlszkrikebulmmindraxiyungszeszvéghúr?

Szent isten, miket beszél ez itt összevissza, ja persze, ki voltam kapcsolva!

- I.... i.... i.... i.... gg... g... e... n... nm! - nyögtem közbe, hogy jelenlétemet bizonyítsam.

- Úgyszóvalbevalljamostrajtacsíptemmagátvéghúrteháthamisítottaazegészet!

- Dehogy, dehogy! - tiltakoztam. Egyszerre megtáltosodott a nyelvem, robogni kezdett a rémülettől. - Igen-igen nehéz volt ilyen árnyaltan lefordítani, azt akartam mondani, Just úr!

- Magamindigkitudjavágnimagátvéghúrdeezazutolsóalkalomhogymegbocsátokmagánakhamégegyszerilyetcsinálnincsirgalomnincsszélhámosságvéghúrkomolymunkavanlefordítjaeztaversetavilágirodalomegyiklegnagyobblegszebbversemagaegytehetségesembercsakembereljemegmagáthaszépenmegcsináljanagyfeltűnéstfogkeltenikapszázpengőtavigiliátólésbeszélekgyergyaialberttelishogykapjonvalamibaumgartensegélyt.

S ezzel az orrom alá dugott egy iszonyú hosszú verset franciául és angolul, Francis Thompson *The Hound of Heaven*-jét. Száz pengő! - csillogott a szemem -, valóságos vagyon!

- Depontosnakkelllenniamitnemértmajdösszeülünkezzelmegalapozhatjaakarrierjétvéghúrezegyolyannagyésfontosvers! Fizetni! - kiáltott a pincérnek, amikor egy pillanatnyi lélegzetvételhez jutott önmagától.

- Voltegyfeketém!véghúrmagánakhányminyonjavolt?egy?fizesseki! - nézett rám szúrós szemmel. Begyulladtam, rémülten kezdtem keresgélni lukas zsebeimben kétfillérenként össze a negyven fillért, amit ki kellett guberálnom a Just által rám erőszakolt kilengésemért. Félénken fel-felpillantottam, szinte könyörgően, de Just fenséges volt, zord és megközelíthetetlen, kifizettette velem a minyont. Szent ég! Még jó, hogy csak egyet ettem, a másikra a pénzt már biztosan nem tudtam volna összebolhászni.

Just - a maga módján - munkás életre nevelt

Ilyen volt Just, pártfogolt ugyan, de ugyanakkor tanítani, nevelni próbált, nem szűnően folytonosan és folyamatosan, s ugyanakkor azt a vacak negyven fillért velem fizettette ki, akiről még mindig lerítt az ágrólszakadtság, a nincstelenség. De talán mégis neki volt igaza, hogy próbált leszoktatni akkoriban teljesen magától értetődőnek tartott potyázásaimról, anyagi önállótlanságomról, sőt majdnem parazitaságomról. Ennek - ha nem is volt túl kártékony - mégiscsak volt egy olyan árnyalata, hogy munka nélkül szerettem volna élni, és természetesnek tartottam volna, ha teljesen eltart a társadalom, ha kisujjam megmozdítása nélkül sült galambok szállnak a számba. Majdnem Hans Sachs *Eldorádó*-ja volt az elképzelésem, amiről valamikor réges-régen, harmadikos-negyedikes gimnazista koromban olvastunk német tankönyvünkben.

Igen, igénytelen voltam, de szerettem volna a létezést (amit igazán nem én akartam!) ennek fejében munka nélkül megúszni. Időm mindig volt bőven - e parttalan szabadság éveiben -, számos nagyszerű ötlettel és ábránddal töltöttem ki, nap nap után másokkal játszadozva. Így egyik kedves elképzelésem az volt, hogy tulajdonképpen nem ötven-hatvan éves korban kellene nyugdíjat adni az embereknek, hanem már előre kellene folyósítani, már tizennyolc éves kortól, körülbelül huszonötig, harmincig, hogy bölccsé fejlődhessen az ember az érlelő köldöknézéssel és jótékony semmittevéssel. (Az olasz „dolce far niente" rendkívül szimpatikus volt nekem, komoly „életcélt" jelentett.) Úgy képzeltem el, hogy szemlélődéssel meg olvasgatással, tanulgatással, utazgatásokkal és szerelmekkel fűszerezve töltené el az ember életének ezt a boldog, paradicsomi időszakát - és ezt az előlegezett nyugdíj bőségesen biztosítaná -, azután huszonöt-harminc éves korától haláláig pedig minden ember folytonosan dolgozna. Tele élménnyel, emlékekkel - így okoskodtam - könnyebb volna elviselni a munkát, a kulizást, ahogy akkoriban hívtam, fitymálva, magamban. S meg voltam győződve arról, hogy ezzel a módszerrel boldogabb életet teremtenék a földön, boldogabb embereket tenyésztenék ki, mint amilyeneket láttam magam körül tengődni és futkosni szinte reménytelenül, a mindennapi betevő falatjuk után.

A Yeats-hamisítvány nyomában. Arcképvázlat Pásztor Béláról

Yeats halála - eltekintve ettől a kis lassan elsimuló botránytól - feldobott mindkettőnket. Hegedűs Zolit is, nemcsak engem. Cikkemben az ő fordítását is idéztem, a Napkeletben pedig az ő fordításai után jött a neki ajánlott *Hófútta pesti utcán* című versem, ha jól emlékszem. Kizárólag a tárgyi, adatszerű emlékeim állnak ingatagon, gyenge lábon, az évszámokkal, telefonszámokkal máig sem tudtam megbirkózni, nem tudom mihez kapcsolni őket számtantalan, antimatematikus, antifizikus beállítottságú agyamban, azonban, ha jól emlékszem. Hegedűs Zoli is először jelent meg nyomtatásban, folyóiratban, lapban. Örök barátságunknak szebb példáját nem is tudtam elképzelni: neveink ikertestvérként egymás mellett tündököltek a Napkelet egy széptükrű oldalán.

Ez a Yeats-vers, amit később a *Havas éjszakák* című első verseskötetemben így vettem fel: *Csillag a tóban*, és alatta zárójelben ez állt: W. B. Yeats (mindezt Just Béla megnyugtatására tettem, és hogy leszereljem, hogy ne vághassa megint a fejemhez: - véghúrlelepleztelátjamagátmertmégiscsakeredetinemfordítás! - bár minden barátom tudta, hogy valójában én írtam), a Yeats-vers meghozta Pásztor Béla bámulatát és barátságát is, akit még a Szép Szó szerkesztőségében ismertem meg. Számos együttlétünkkor számtalanszor elismételte Yeats-hamisításom két kezdősorát s különösen egyik fél sorát:

Az éjben kéken csillog a csillag az égen
s a mélyben halkan csobban a csillag a tóban...

- ezt a „halkan csobban a csillag a tóban”-t állandóan dédelgette magában, és még évek múlva is költészetem csúcsának tartotta, a magyar irodalom legszebb verssorai között emlegette, ami nagyon hízelgett ugyan nekem, de őszintén megvallva egyáltalán nem értettem, hogy mért van rá ilyen mágikus hatással. Szép, persze - hiszen én írtam -, vigyorogtam kajánul, de miért van ennyire oda ettől a semmi kis irracionális s mégis érzékletes képtől, amikor ilyesmik ezermeg tízezerszámra hemzsegnek agyamban, képzeletemben, csak éppen nem írom le, mert nem is tartom érdemesnek, hogy leírjam őket.

Furcsa ember volt Pásztor Béla, és még furcsább költő, valósággal két lábon járó tudathasadás. Ilyesfélét csak egyet tart számon a világirodalom: E. T. A. Hoffmannra gondolok, akivel rokon is, csak azzal a különbséggel, hogy Pásztor Béla versben teremtette meg ezt a Hoffmanné hoz hasonló, kísérteties világot. Emberi külseje is kicsit hasonló volt, ha nem is Hoffmannhoz, de legalábbis alakjaihoz; egy fennmaradt fényképe is, amit posztumusz verseskötete előtt közöltek, ilyennek ábrázolja. Valami imbolygó, elmosódott asztráltestszerűség volt egész lényében, így az arcában is: József Attilá-s bajsza hernyószerűen kígyózott, tekergett vértelen, sápadt ajkai fölött, holdkóros, fehér, halotti lepelszerű szín honolt az arcán. A Hold volt különben a Főistene, mint ahogy világa, amiben élt, az Éj volt, állandó kísérteteivel, árnyaival, lelke örökké itt bolyongott, a lappangó szakadékok fölött, rejtélyes, láthatatlan hidakon lavírozva át. A szeme olyan zöld volt, mint egy békaúsztató tó, melynek békalencsék nyüzsögnek a szélén, s volt valami ilyesfajta mocsárszín árnyalata is. Szinte fantomarca volt, s a hangja fátyolos, sejtelmes, búgó, behízelgő, ugyanakkor messziről jövő, irracionális mélységekből, hihetetlen földöntúli, világűri távolságokról. Tudathasadásosként említettem, mert mesebeli, de kicsit extravagánsan rémségek felé billenő fantáziája csakis a költészetében nyilvánult meg, mely ha kicsit egyhangú is, szürkévé mosódó is, a magyar költészet egyik csodája, és meggyőződésem, hogy Pásztor Béla egyik jelentős, méltatlanul feledésbe merülő nagysága. Mindez a különlegesség csak verseiben nyilvánult meg, életben teljesen szürke volt, varázstalan, egészen addig a pillanatig, amíg versmondásra nem nyílt a szája. S mint ilyen szürke, vagy mesterségesen szürkének álcázott, megjátszott kis emberke, abszolút pontos és megbízható hivatalnok volt Popper Béla néven, úgyhogy kollégái nem is sejtették, hogy éjszaka, másik életében verseket ír, hogy azonos azzal a Pásztor Béla című költővel, aki a földtől, a világtól olyannyira elrugaszkodott. Sokszor elzarándokoltam hozzá, érte a Rottenbiller utcába, ahol valamilyen Tejcsarnoknál vagy Tejüzemnél volt tisztviselő. Magánéletében aztán semmi más nem érdekelte, csak a költészet és főleg az ő költészete, bár meg kell hagyni, hogy másokért is tudott rajongani - így József Attiláért. Weörest egyfajtaképpen testvérének érezte és egy verset is írtak közösen: a *Holdaskönyv*-et, amit Weöres Sanyi Pásztor Béla sajnálatosan korai halála után közre is adott azzal a megjegyzéssel, hogy már ő sem tudja; melyik sort melyikük írta. Ilyen játékot tudtommal csak a szürrealisták csináltak, de azok inkább pofon csapásnak, meghökkentésnek szánták közös írásműveiket. Pásztor Béla és Weöres Sanyi viszont halálosan komolyan fogták fel játékukat, mely legjobb tudomásom szerint az egyetlen kollektíven írt magyar költemény, mely igényt tarthat a maradandóságra. Persze nem adok igazat egészen Weöres Sanyikának, mert még én is ki tudnám mutatni, kis stíluselemzéssel, hogy melyik melyikük sora, képe volt; Sanyi képzelete táncolóbb, lebegőbb, légiesebb, ételibb. Pásztor Béláé pedig minden földtől való elrugaszkodása ellenére is nehézkesebb, cammogóbb, kézzelfoghatóbb. Pásztor Béla versszeretetére, versek iránti rajongására az is jellemző, hogy ő volt a kezdeményezője, szervezője, apostola, finanszírozója mindmáig az egyetlen magyar versfolyóiratnak, mely *Költészet* címen 1940 könyvnapjára jelent meg először. Sajnos lapengedélyt már nem tudott kapni rá, s így az elkövetkező nehéz évek folyamán

már csak almanach, évkönyv formájában látott belőle néhány szám napvilágot, hogy 42-ben, 43-ban végleg megszűnjön e nemes vállalkozás.

Pásztor Béla sokat mesélt a múltjáról. Ifjúkorában péklegény volt, már akkor is írt verseket, de azokat rendkívül rosszaknak tartotta. Azokban még nem „Pásztor Béla" volt, (ahogy magáról is beszélt, „én" helyett mindig Pásztor Bélát mondva). Huszonkilenc éves korában váratlanul megbetegedett, közel egy évig nyomta az ágyat, akkor kezdett el újra verseket írni - ezúttal a végre megtalált, mindenki mástól különböző, sajátos Pásztor Béla-hangján. Volt ugyan felesége, akivel az Üllői úton laktak, az anyósáéknál. Feleségének festékkereskedése volt a Práter utcában, de nem éltek valami jól, mert Béla egy szép szőke cselédlányt szeretett titokban és halálosan, akitől egy fia is született, ismeretségünk kezdete táján. Így hát az a megfogalmazásom, hogy szürke volt, mint ember, tulajdonképpen csak hivatalnok voltára vonatkozik. Hiszen amint betette maga mögött az iroda ajtaját, mindjárt többsíkúan élt, életét különféle bonyodalmakra bontva, s mindezt - egész földi életét - csupán költészetének holdja tartotta egyensúlyban, hogy szét ne repüljön, szét ne bomoljon alkotóelemeire, állandóan őrlődve a két nő között, két-, sőt háromszálú napjai tarka összevisszaságában, kavargó kuszaságában. Mert legtöbbször szüleihez menekült Amerikai vagy Mexikói úti házukba megoldhatatlan problémái elől, olyan hármas fonalú-vonalú életet élve, melyhez lényegében semmi köze nem volt. Azokhoz a típusú költőkhöz-alkotókhoz tartozott (s ebben sokban rokonok voltunk, úgy látszik, ezt érezhette meg ösztönösen bennem, minthogy ő is ösztönös tehetség volt, távol minden intellektuális beütéstől), akik inkább a képzeletükben élnek, akiknek áloméletük, ábrándviláguk valóságosabb esetleges, véletlen, szárnyaszegett testi megnyilvánulásaiknál, akik irracionálisan, esetlenül bolyonganak az életben, nagy csetlések-botlások között, folyton hasra vágódva, orra huppanva, egyszóval: pofára esve.

Ó, micsoda hangja volt Pásztor Bélának! Mily bűvölő, varázslatos (talán nem is a hangja volt ilyen, hanem az a mód, ahogy a verseit el tudta mondani), lebilincselt mindenkit pillanatok alatt. Olyan volt, mint a mesebeli mágus, aki hajszálakat dob az oroszlánokra, s azok rögtön kővé merevülnek. Átható szeme is meghunyászkodásra késztette ilyenkor a hallgatóját; mint a kígyó, oly hipnotizálóan tudott nézni, oly szúrósan, s aztán a hangjával, szavai, képei kötelékével, hálójával úgy gúzsba kötötte, hogy az, akit így hatalmába kerített, dermedt rémülettel, riadt szívvel figyelt rá, közben százszor is megsemmisülve, hogy még ily csodás, ily hatalmas, félelmetes-mennyei-pokoli, isteni-ördögi verset nem írtak, amióta a világ fennáll, hogy most azonnal el kell törni az összes ceruzát, el kell dobni valamennyi tollat, szét kell kalapálni mindenféle írógépet, mert Őutána minden sor hasztalan, reménytelen már, amit még leírhatna, le tudna írni földi halandó. Egyszer, nagy kószálásaink közben felvetődtünk vele Somlyó Gyurkához. Az ablakon túli világban már a homály szitált, szállingó sötét hópelyhekként, egy késő őszi délután, amikor Pásztor Béla rázendített néhány versére. Riadt, doboló, kapálódzó szívvel Somlyót is figyeltem: ugyanaz a döbbenet tükröződött az ő szemében is, mint amit én éreztem, hogy hol vagyunk ugyan mi ettől, mikor fogunk mi megközelítőleg is ilyen verseket írni, hiszen ennek az áradó képzeletnek még csak nyomába sem léphetünk soha, bármeddig is éljünk. Ez a szívszorongató, nyomasztó érzés csupán akkor múlt el belőlünk valamelyest, amikor elmondott verseit nyomtatva láttuk, és már a saját szemünk távcsövén keresztül is fel tudtunk nézni költészete irdatlan magasan lebegő égboltjára. Kajánul lökdöstük egymást Somlyóval, emlékszem, mutogatva, bolhászva ízlésünk szerint hibáit, mindenesetre óriási kő esett le a szívünkről, hogy no, azért mégsem kell abbahagynunk a költést, a múzsafiságot, mert hiszen olvasva nem is a világ csodái. Talán a hangjában volt inkább a bűvölet - okoskodtunk, és vigasztaltuk magunkat -, jó költő persze Pásztor Béla, de azért nem jobb minálunk. Azonban kétségtelenül kiválóbb előadóművész, mint mi vagyunk, tulajdonképpen annak kellene lennie inkább, biztosan óriási hatása volna a hallgatókra. Így játszottunk, becsméreltük

tréfásan-komolyan és nagyképű fölénnyel később a verseit, de azért ott szűkölt bennünk, ott lappangott egy kicsit az az átélt félelem, az a nagyszerű élmény, mely bilincsbe verte azt a délutánunkat, örökre hatóan, legalábbis az én emlékezetemben. Szegény volt, nincstelen ördög Pásztor Béla földi valójában, de király a verseiben, herceg az Emlékezés Birodalmában. A Képzelet végtelen tájai voltak az övé, nyugaton az eljövendő messzi századokba áthangzana a neve, de ő is magyarul írt, jaj, csak magyarul írt. Itthon, a magyar költészet más flórái között, más éghajlatában mégse tud olyan nagy lenni, annyi óriás között, mert Pásztor Bélából sajnálatosan hiányzott az ember, mindaz, ami emberi. Versei csupán a képzeletünket gyújtják fel, száguldatják fel irracionális magasságokba, csak a mindannyiunkban élő gyereknek mondanak mesét - de ez a kívánalmunk oly csekély -, s igaz, hogy nagyszerű álmokat, ábrándokat, távoli, sejtelmes, rebbenő árnyakat vernek fel bennünk, de mégsem fájdalmat csökkentő írok, nem enyhítő balzsamok meggyötört szívünkre, fájó fekélyeinkre, vérző sebeinkre, nem szürke napjaink vigasztalói, életünk tanácsadói (mint néhány hasonlíthatatlan óriásunk költészete), így Pásztor Béla csak ünnepnapjaink költője lehet és marad - s jaj, az életben oly ritkák az ünnepek! Azonban az a tény, hogy Pásztor Béla élt és hogy nagy volt, tagadhatatlan és letagadhatatlan. Biztos vagyok benne (legalábbis remélem erősen), hogy sokáig őrzi még emlékét-álmait-világát két karcsú könyve, nemcsak a mi polcainkon, de utódaink szívében is immár.

Egyik legszebb versét az Emlékezésről írta, amit talán szintén elmondott nekünk azon az emlékezetes alkonyon, és most pihentetőül én is közbeszúrok egy kis könyörgésfélét - részben az ő emlékére - az Emlékezéshez, én, aki azokban a percekben, amikor hallottam szárnyaló szavait, még csak sejtettem talán, vagy legfeljebb félve tudtam, hogy egyszer magam is az Emlékezés rabja leszek; többszörösen és többsíkúan újra meg újra átélve életemet s vele együtt néhány emberét, aki közel volt hozzám e sokrétű, furcsa korban.

Rövid kitérő (I.)

INVOKÁCIÓ AZ EMLÉKEZÉSHEZ
(mely az Élet visszája-tükre)

Nemeskürty Istvánnak,
ádáz emlékeim ádáz költögetőjének

Ó, Emlékezés, mi vagy nekem? Egy másik élet, ahová bármikor beugorhatok unalmas társaságban ülve; megélt és álmodott kalandjaim varázskristálya-gömbje-tükre. Föléd hajolva mágus is vagyok, jelent-múltat-jövőt egyszerre látva. Ó, Emlékezés: a lehető világok legjobb világa; Álom ikertestvére. Ábránd nővére, Élet kisasszony húga, mint haldokló hattyú szállsz fölöttem messzeségből messzeségbe húzva, s ha árnyad rám vetül, nem vagyok egyedül, köröttem benépesül a magány; ó, Emlékezés, hattyú is vagy és száguldó paripám, ki a végtelen sima tükrén viharzol, s patáid nyoma bennem mindent újrakarcol, szikrákat lobbantva az éjben, minden enyém újra, mit valaha is éltem, minden csöpp mozzanat, százezernyi éjjel, tízezernyi nap - mert éjjelente tízszeresen éltem, minden kalandom felnagyítva láttam és megsokszorozva az álmok ébentükörében; mert más az álmok tükre, mint a tükör ébren, mást ver vissza, mint ha nap van -, az álmok tükre közt nem vagy magadban, akkor nincs magány, se fájdalom, kimondhatatlan rémület gúzsában nem vergődsz riadtan - a nappalban éltem mindig, de igazán boldog álmaimban voltam és maradtam; Álom-Emlékezés: egy vagy nekem, konzervdobozba zárt életem, megélt dolgoknak filmtekercse, mely két Semmi közt lebeg, a Nemlétből a Végtelenbe, hol egyszer voltam már, és leszek megint; ha sorsom Elhatározója-Előhívója-Szabója újra visszaint; e könyv, e filmszalag marad csupán belőlem - de maradhat-e többem? -, itt marad bárki által lejátszhatóan, velem el életemnek csak egy része lobban, mit könyvbe nem tudtam bezárni, mit élhetett volna akárki-bárki, egy spanyol királyfi, egy francia márki, kínai kuli vagy mandarin, mit nem őriztek meg emlékezés-habjaim; mert tenger is vagy, ó, Emlékezés, hatalmas óceán, világokat-egeket ringató hullámaid horgonyán, ó, felmérhetetlen mélységeket rejtesz magadban, te örökké mozgó Mozdulatlan, ki, ha nem leszek már, bezársz magadba, és foncsoros tükröd fölvetít kimondhatatlan magasba, fel, a Napba, a Tejútra és a Jupiterre, a meg-sem-moccanva-száguldó Végtelenbe, hol a Csend is többszörös, mint földünk ismert néma csendje, ó, Emlékezés-Élet-Ábránd-Álom, ti a foghatatlan Isten helyett fogható istenek, ha meghalok, csak arra vágyom, hogy egy darab titeket-visszatükröző foncsor legyek, a magas mély felett - így élve az élet helyett örökre élőbb életet.

Még egy kitérő (II.)

REGÉNY ÉS ÖNÉLETRAJZ

Az itt következő, beígért - és immár esedékes - kitérő nem kívánja végérvényesen, megcáfolhatatlan tanulmánnyal terhein untatni az olvasót, még csak nem is lesz egységes vonalvezetésű, mert csupán hónapok óta gyülemlő, erre vonatkozó tűnődéseimet, ötleteimet közlöm itt, olyan szeszélyességgel, ahogyan megszülettek, papírra vetődtek az idők folyamán. Így kevesebbet fog nyújtani egy jól átgondolt, szigorúan megfontolt és kristálytiszta szerkezetű esszénél, de egyben többet is nyújt talán, már csak azért is, mert ezek a töredékek, jegyzetek rendkívül jellemzőek - s így árulkodóak munkamódszeremet illetően. Tehát *in statu nascendi*, a születéssel kapcsolatos egyéb mellékkörülményekkel és tevékenységekkel egyetemben kap kézhez itt valamit az olvasó, amin részben neki is kell dolgoznia tovább elmélkednie, tűnődnie - egyszóval közre kell működnie, ha érdekli egy ilyesfajta játék -, mert a kikristályosodásnak leszűrődésnek benne kell végbemennie. Valószínűleg ismétlések is lesznek benne, de azon sem tudok változtatni, lehet, hogy lényege egy-egy mondatnak azonos lesz, azonban mégsem lesz ugyanaz - cifrázza a főtémát, a dallamot, ezt a szerepet tölti be ezúttal - mert ugyanolyan mondatban nem tudtam megfogalmazni soha semmit még egyszer, legfeljebb hasonlóban. Lássuk hát először a töredékeket.

*

Ha Babits 1927 táján leírhatta ezt a mondatot: „A líra meghalt", sokkal igazabb és indokoltabb mindez a regénnyel kapcsolatban ma, harminc év múltán. Bár sajnos a vers is meghalt - talán inkább a vers, mint a líra -, legalábbis bennem, hosszú-hosszú évek óta. Egyre ritkábban érzem, hogy valamit óhatatlanul és visszavonhatatlanul versben kell megfogalmaznom. A vers kamaszidőmnek volt csodálatos adománya és játékszere, amit az irigy istenek oly hamar visszavettek tőlem. Igaz, hogy ahogyan akkor adatott zengenem, énekelnem, az keveseknek jutott osztályrészül, és az olyan alkatú, típusú költők, mint én, körülbelül harmincéves korukban meghaltak, szinte kivétel nélkül. Én nem haltam meg - mint ember túléltem egy ilyen jellegű költő halálát -, s talán ezért sem érdektelen ez az önéletírás, ez a vallomás, mert az „éteri", „angyali költők" akik közé engem is soroltak, legutóbb is Vargha Kálmán a *Pacsaji*-ról írt kritikájában, nemcsak hogy ritkán élték túl a harmincadik életévüket, de még csak prózát sem nagyon írtak. Elenyészően kevés lehet az ilyen példa, esetleg Keats, a bizonyos mértékig önéletrajz-vallomás értékű leveleivel. Azonban ezt az alig háromszáz oldalnyi verset nem lehet kiiktatni az életművemből, s talán a magyar irodalomból sem. Vajda Bandi mondta egyszer réges-régen, hogy mindennek, amit csinálok, ifjúságomnak ez a maroknyi verse a *„hinterlandja"*. Ahhoz kötődik minden - fejtette ki -, az ad súlyt minden, akár hevenyészve leírt mondatomnak, mert a jó költőknek minden leírt soruk érdekes; a költő személye, egyénisége teszi azzá.

Megszűntem versekben gondolkozni, sajnos, de látásmódomban talán sok megmaradt a költőéből, aki másként látja a világot, a természetet, az embereket (kizárólag ebben az adottságában különbözik a művész a többi földi halandótól). Megszűntem versekben gondolkozni, versekben kifejezni magam, igaz, de vajon a megszűnés sajnálatos tényével megszűntem-e költő is lenni egyben? Most már ugyanolyan vagyok-e vajon, mint mondjuk egy közértpénztáros, egy ablakosinas, egy pályafelvigyázó segédellenőr - tucatjával sorolhatnám a valódi vagy képzelt foglalkozásokat -, vajon ugyanolyan lettem-e, mint az előbb említett emberek? Aki meghalt, az is megszűnt verset írni - tehát Csokonai, Balassi, Ady, Petőfi már nem költő?

Vajon a költő is csak hivatali ág, bejegyzett foglalkozás, és csupán addig költő valaki, amíg naponta vagy minden másnap, esetleg hetenként kétszer világra tud pottyantani egy-egy verset? Ó, hány ilyen embert ismerek, aki naponta képes rímes sorokban írni, legalábbis hetente, havonta többször, és mégsem merült fel bennem vele kapcsolatban soha e bűvös jelző, hogy költő. (Mert sokkal inkább jelzőnek érzem, megkülönböztető rangnak, mint főnévnek.) Ha azt jelenti a költő, hogy állandóan készenlétben van, kihegyezett ceruzával, minden pillanatban versírásra készen, akkor Rimbaud nem volt költő élete legnagyobb részében, éveken, évtizedeken át; nem volt költő Mallarmé, Vörösmarty - sőt még talán Ady sem -, viszont költő volt Hazaffy Veray János, minden mennyiségben, s egy tucat hozzá hasonló kaliberű versgyáros. Sajnos ez a hosszú bekezdés kitérő volt a kitérőben; gyerünk csak vissza inkább a kitérő fővágányára: a regényre és önéletrajzra.

A regény meghalt, legjobb esetben haldoklik, vagy esetleg átalakulóban van. Szabad időmben az elmúlt hetekben átforgattam, túlzás volna, ha azt írnám, hogy elejétől a végéig gondosan áttanulmányoztam - R. M. Albérès a *Modern regény története* című, közelmúltban, 1962-ben megjelent műfaji összefoglalóját, kitekintését és némileg halotti siratóját. Sok remek megfogalmazás van benne, kétségtelenül, de most ezeket nem kívánom idézni, vitába szállni sem akarok vele. Azt a szomorú tényt szeretném csak közölni, amit a könyv a tartalom és a névmutatójával ébresztett bennem. (Több száz vagy ezer név szerepel itt és millió fő- és alfejezetcím, mely mind a regény - a régi értelemben vett regény - reménytelenségét, folytathatatlan voltát sugallja, igen meggyőző erővel.) Egy vagon címszavat, slágvortot ideírok elgondolkoztató és elborzasztó példaként: presszióz regény, antiregény, könnyű pikareszk-regény, patetikus regény, érzelmes regény, kópé-huncut-dévaj regény, pszichológiai regény, analizáló regény, intim regény, tárcaregény, realista regény, a társadalom titkait leleplező regény, szimbolista, dekadens, dokumentumregény, naturalista regény, pozitivista, tragikus, pesszimista, verista, történelmi, nemzeti regény, posztrealista, konzervatív, tájregény, paraszt-regény, polifonikus, ciklusregény, freskóregény, krónikaregény, elhajló (heterodox) regény, ironikus, esztétizáló, költői regény, költemény-prózában regény, szürrealista regény, tarka egyveleg, összerakós játékregény, impresszionista, pointillista regény, kalandregény, „új" regény, allegorikus regény, dosztojevszkijes regény, epopea-regény, végzetregény, tragikus-keresztény-katolikus regény, freudi regény, expresszionista regény, állati-metafizikai regény, riport-regény, lírai, cinikus, mondén, moziregény, misztikus, tündéri, ezoterikus regény, ideológiai regény (tévedés ne essék, ezeket nem én szoptam az ujjamból, hanem Albérès könyvének fejezetcímei), s amikről könyve nem is tesz említést: detektív-, ponyva-, fantasztikus, útleíró, tudományos, ismeretterjesztő, cselédeknek, házmestereknek való regény - nincs értelme, hogy többet ideírjak, azt hiszem, ennyi is éppen elég elriasztó és kedvet szegő, legalábbis számomra az. Ugyanakkor nem szerepelt még a fenti felsorolásban a legbűvösebb szó sem: a divat, divatregény - s jól tudjuk, a divat ma már évenként, ha nem havonta változik. A franciáknál elindított „új hullám", akárcsak a film terén, az irodalomban is a legavulékonyabb. Nem mindig célravezető a közönség szeszélyét, kegyeit keresni, az után futkosni szüntelen, mert az olvasók szeszélye csak napokra, hónapokra emel valakit magasba, s aztán leejti, elejti, ledobja és eltapossa szinte végérvényesen, örök időkre, felismerhetetlenül, a Semmibe.

A regény napjainkban, a szemünk láttára száll sírba, mindenesetre már fel van ravatalozva, lobognak körötte a halotti lángok, és megszólaltak már a gyászfátylas halotti dobok. Az eljövendő új kor, az elembertelenedés korának „létezője" talán nem is fogja igényelni egyáltalán, hiszen tökéletesen az ő ízlésének megfelelően, az ő szájaíze szerint fejlődik, alakul a televíziós játék, a filmben az, ami ipar - s már pedig a 98 százaléka az -, a képregény, a „digest" regény, (a komprimált pirularegény) s vallják be, valamiféle alapja van is ennek az eltemettetődésnek. A mai regények túlnyomó részét meg tudnák írni az „elektronikus agyak" -

épp e napokban olvastam, hogy egy ilyen „elektronikus agy” első díjat nyert egy ifjúsági dalpályázaton! Ami nem is csoda, mert gyorsabban tudja permutálni, kombinálni, variálni a beledobott szavakat, mint az ember, akinek esetleg skrupulusai támadhatnak egy-egy leírt szóval, mondattal, gondolattal kapcsolatban. (Körülbelül ehhez csatlakozik az az élményem is, hogy a napokban felhívott egy zeneszerző ismerősöm, hogy vegyünk részt közösen egy katonadal-pályázaton, mert ötezer forintot lehet vele nyerni, szerencsés esetben. Hatsoros „dal”-szövegre lett volna szüksége, de ehhez egész gépelt oldalt mutatott, hogy mit, hogyan kell tükröznie: új, megváltozott életünket, hogy ezt védi a katona, aki a béke őreként áll a vártán, lábhoz tett fegyverrel, hogy ma a katona a népből van és a népért, nem úgy, mint a múltban, és még harminc sor hasonló, üresjáratú szleng, slágvort sorakozott egymás mellett, ami közül egyet sem lett volna szabad elhanyagolni munka közben. Isten bizony hiszek abban, hogy ilyesmit egy elektronikus agy sokkal jobban, használhatóbban megoldana, mintha az összes múltban és jelenben élő nagy magyar költőkből „munkaközösséget” állítanánk össze, mintha mondjuk: Balassi + Csokonai + Petőfi + Ady + József Attila + Szabó Lőrinc + Weöres Sándor „közlegényeket” Vörösmarty, Kosztolányi, Babits, Juhász Gyula, Dsida Jenő kartársakból alakult ellenőrző bizottság irányítaná, és hathatós közreműködésével próbálná ezt a dalszöveget „megkölteni” - helyesebben „megverselni”, „rímbe szedni”. Zeneszerző barátom is arra hivatkozott, azzal érvelt, hogy „prózában” már kiókumlálta, úgy már megvan, csak nem tudja „megrímelni, úgy összehozni rímekben”, hogy épkézlábnak hasson. Erre kellettem volna én, aki persze nem vállaltam ezt a megalázó feladatot, mert csak költőietlen, tehát hazug dolgokat lehet leírni ilyen megkötöttséggel...)

Tehát - visszatérve oda, ahonnan kiindultam - az elektronikus agyak maholnap már jobban össze tudják rázni biztosan azt a szöveget, ami a közönség legnagyobb részét érdekli, mint az íróművesek. S különben is, a világ eddig írt nem tudom, hány millió regényének a java tökéletesen fedezné örök időkre az olvasók szükségletét. Fölülmúlni nem lehet a *Háború és béké*-t vagy a vele egyívású pártucatnyi, hasonló nívójú regényt, csak megközelíteni lehetne esetleg: hasonlót írni más korról. De már a mairól is nehezebb volna így vallani, erről az ideges, összetett, iszonyúan bonyolult korról, amiben éltem és élek és élünk hárommilliárdan jelenleg, 1965-ben. (S egy rémséges statisztikai előrejelzés, jóslat szerint hatmilliárd lesz a Föld lakossága kétezerre!) Nehéz így megfogni azt a kort, amelyben minden valaha volt dolog és lehetőség egyszerre van, s amely kor tulajdonképpen csupán egy, egyetlen lépcsőfok a Jövőhöz, és melyet éppúgy átlépnek utódaink, éppúgy letaposnak majd, lerombolnak, semmibe vesznek, mint ahogy elődeink és mi tettük az elmúlt évezredekkel, évszázadokkal; csak alap leszünk mi is a megálmodhatatlan, kifürkészhetetlen, megsejthetetlen korok, korszakok ezreihez, milliói-hoz, amik szerencsés vagy szerencsétlen esetben még várnak az emberiségre. És ha ebből a perspektivitásból nézzük a művészeteket, az irodalmat, évtizedek múlva, évszázadok, de főleg évezredek múlva egyikünk sem lesz sehol, ugyan kit érdekelnek majd kacatjaink, amiket összefirkáltunk jókedvünkben, bánatunkban?

A regény mindenesetre - összes kihasznált, már eddig is jól kifacsart, érdekfeszítő, kombinációs lehetőségével - ásatag unalom kásaheggyé nőtt már a huszadik század közepére is. Hát még mi lesz, mi lehet belőle később? Rossz rágondolni. Az előbb leírtam ezt a szót, hogy „vallani”, igen, talán a vallomás egy-két fokkal alkalmasabb. A valló, a gyónó, a történeti tényközlő jó esetekben átnyúl az évtizedeken vagy századokon, új ezredekbe is átnyúlhat, és kezet foghat a jövő korszak emberével. A vallomás több, hitelesebb, mint a regény, és mert őszintébb (ha őszinte) - emberibb is. A regényíró átformálja az életet, átalakítja a szereplők jellemét, a történések rendjét és menetrendjét, a valló: az önéletrajzíró, a naplóíró, az emlékiratíró, a levélíró (ez mind egyfajtaként történetíró, ha másként nem: egy élet, egy lélek történelmének papírra vetője) valami többet akar adni, még ha fecseg is: az *emberi*, a nem ismert,

az ismeretlen embert, ami még talán a messzi világűrnél is nagyobb rejtély és „fehérebb folt” most is, annyi millió poros könyv, annyi egyre az embert kutató, megfejteni próbáló ezer év után is.

Mi lehetne érdekesebb annál, hogy hogyan élt, gondolkodott az ősember, vagy egy egyiptomi ember, egy inka, a századok, ezredek messzi homályán? Ebből kiindulva az *embert* és az *emberit* próbáltam és próbálom keresni ezekben a kusza vallomásokban, sokrétű emlékezésekben. Nemrégiben két homlokegyenest ellentétes írói egyéniség egy-egy idevonatkozó mondatára bukkantam egy kis francia esszében: a „szürrealista pápa”, André Breton írta az alábbit: „Azért adjuk közre írásainkat, mert az embert keressük, egyedül ez indokolja tetteinket” - és Malraux a következőt: „Az Emlékiratokon kívül ugyan mily könyveket érdemes megírni?” És én most együtt kérdezem velük: az emberin és az emlékiratokon kívül megírni ugyan mit érdemes valóban?

És most következzenek csak azok a kis papírszeletekre az éjszakák folyamán vagy hajnali sétáimon felfirkált emlékeztető szavak, következzen valami abból a „kis káosz”-ból, ami a fejemben úszkál, amikor a „versmanók” nem szabják meg „a szavak rendjét” „bélyeges fejemben”.

- Úgy írom ezt a könyvet, mintha erre az egyre kaptam volna időt, tehetséget, megbízatást, ösztönzést, sarkallást az Égi Hatalmaktól, hogy lehetőség szerint mindent elmondjak benne.

*

- 3-4 évem van az obligát szívtrombózisig, a halálig - vagy a szenilitásig. Nem akarok hülye színben feltűnni, mások elfogult beállításában (Fabulya), ezért írom meg visszaemlékezéseimet viszonylag fiatalon.

*

- Egy önéletrajznak az a célja, hogy mindent rávéssen, belevéssen az ember, mint a régi korokban a Szíriát oszlopaira - mindazt a tudást, élményt, gondolatot beleírja, amit valaha is átélt, és át akar adni a jövőnek.

*

- Az embernek is van nemcsak története, de történelme is. Nekem is mennyi „prehisztorikus” élményem van, mennyire itt van sejtjeimben sok-sok generáció megszerzett ismeretanyaga, képessége, mennyire megvan bennem is, öntudatlanul!

*

- Már kamaszkoromban éreztem, hogy az élmények úgy rakódnak le bennem, mint egy kőzetben.

*

- Miért merült fel bennem az, hogy emlékiratokat írjak? Mert a magyar irodalom kettőben nem nagy még: a drámában és az emlékiratban. A drámához viszont - azt hiszem - nincs semmi adottságom, hiszen soha nem éreztem ösztönös, váratlanul és magától kibomló tehetséget magamban hozzá.

*

- Horváth János írta Kis János *Emlékezései*-ről: „Kevés irodalmi emlékirataink közt a legbecsesebbek egyike.” Szeretném, ha egy új Horváth János évtizedek múlva ezt írná az enyémről: „A legszebb magyar emlékirat vagy önéletrajz, illetőleg mindkettő egyben.”

*

- Mire jó a memoár? Feléleszteni kialudt lángokat, kihunyt tájakat az emlékezés napjánál, villámfényénél, mindent, ami volt, újra beragyogni.

*

- Nem példamutató az én életem, csak példa, hogy ilyen volt, ilyen is volt egy élet a XX. század második harmadában.

*

- A történések inkább belsőek. A külső élmények nem elég érdekfeszítőek. Inkább a környezetrajzzal élni sűrűn. Az én életem csak a fogódzó, a váz, az ürügy a kor ábrázolásában.

*

- Hangulati életrajz az enyém. Néhány példányt ingatag papírpalackba zárva elküldök a jövőnek. Kezdjen vele - ha tud - valamit.

*

- Kitiltva a magyar irodalomból, pártatlanul, az ide-oda kacsingatás veszélye nélkül, a részrehajlás veszélye nélkül, a megjelenés megbénító és elgondolkoztató, bilincsbe kötő, elhallgattató, szájra lakatot tévő veszélye nélkül vizsgálhatom meg azt, aki voltam, aki egy csepp se voltam az emberiség tengerében. Egy könnycseppbe próbálok belesűríteni mindent: egy egész huszadik századi emberi életet. Megírni, hogy milyen körülmények vittek odáig, hogy ez a könnycsepp kibuggyanjon a szívemből. Kettőt nem lehet elvenni az embertől soha, semmilyen körülmények között: a tudást és az emlékeket.

*

- Régen dicsőségük teljében írták meg az írók emlékirataikat, pályájuk ormán - én negyvenöt évesen, már életemben jogtalanul és méltatlanul elfeledve, kitiltva, kitaposva az irodalomból, az irodalmi életből, kiadóktól visszadobott könyvekkel polcaimon: „baráti körnek való érzelmes-romantikus versekkel" és „privát történetekkel" *(Eszter)*, így írom bánatból és egyben bosszúból emlékirataimat, mert ez az egyetlen hiteles témám. Inkább nyersanyagot adok, de életet, mintsem hogy hazug, ostobán kiagyalt történeteket gyártsak olyan „jellemek"-ből, akik nincsenek is. Akkor már százszor inkább a „játékot" választom, az annyiszor szememre vetett játszadozást, szürrealista, absztrakt, abszurd meséket fogok kitalálni özönnel gyerekeknek és felnőtteknek egyaránt, mint az *Auguste Corbeille*-ben és a *Pacsaji*-ban. Legyen esszészerű és regényszerű az írásom, de egyik se legyen magában, hanem valami új ötvözet. Az azért nem baj, ha figyelmet lekötő lesz, „lebilincselő", az a fontos, hogy olyan legyen, amire „oda kell figyelni" végig, letehetetlenül, megbűvölten.

*

- A *Mostoha éveim*-mel ellentétben ne csak emlékezés legyen, de krónika is, tanulmány is, regény is. Amikor a *Mostoha éveim*-et írtam, még főszereplőnek hittem magamat életem regényében. A továbbiakban jobb, ha lecsúszom igazi, reális helyemre, helyet adva annak, amit láttam, átéltem. Be kell számolnom árnyaltan, gazdagon azokról az emberekről is, akiket ismertem, akiknek életébe beleláttam kicsit, s akiknek élete volt élményszegény pillanataimban szinte egyetlen élményanyagom. Ha önéletrajzomat közvetlenül a *Mostoha éveim* megírása után folytattam volna, 1954-ben - mint ahogy eredetileg terveztem -, sokkal egysíkúbb s talán érdektelenebb lenne e vallomás. Ma már, azt hiszem, sokrétűbb, érettebb, viszont ha még évekig próbálnám halasztgatni papírra vetését, úgy érzem, nem lenne már elég időm a gondosabb, átfontoltabb megfogalmazására, s félek, hogy a kedvem is csökkenne, nem volna már lelkierőm ilyen monstruózus, reménytelennek tűnő vállalkozásra, amit egy élet összes

huzalának felgombolyítása és kigombozása jelent (legalábbis ma ilyen szándékkal, elhatározással akarom megírni), s különben is, ha most elmulasztanám, már sok elsikkadna belőle. Ez a legalkalmasabb pillanat rá: minden beérett bennem, és még szellemi képességeimnek teljes birtokában vagyok, de már itt leselkedik ajtaim mögött a mindannyiunkat előbb-utóbb fenyegető „agyvérszegénység", „agyérelmeszesedés" szomorú folyamata.

*

- A regényt sikeresen megfúrták, szétrobbantották. Én azt szeretném megvizsgálni, egy esetlegesen élt életet nagyító alá véve, hogy mennyi lesz belőle, egy élet nyersanyagából, minden pácolás, hozzáadás nélkül, fordulatos, regényes, mesébe illő.

*

- Az önéletrajzom írása közben nem kell hülye konstrukciókon törnöm a fejem, megkonstruálta éppen eléggé az élet, s ugyan mi van nagyobb, zártabb, hatalmasabb ívelésű konstrukció nála? Hiszen minden lehetséges művészi konstrukció őt másolja, tudatosan vagy öntudatlanul, őt éli újjá, az Élet a sugalmazója, az ihletője mindennek. Persze, hogy sok minden regényes és kalandos az életemben, ha egyszer úgy éltem és főleg, ha ilyen volt hozzá a látásmódom.

*

- Külső kalandokban - tehát az anyaggyűjtésben - az életem harmincnyolc éves koromban lezárult. Utána is volt ugyan részem történésekben, eseményekben, de azokat már nem annyira kerestem, mint kezdő, ifjú éveimben, amikor a történések, az események elébe siettem; érett életemnek fordulatai, változásai sokkal inkább maguktól jöttek, a Sors rendelése szerint. (Valahol éppen ezért nem is annyira „látványosak", „színesek", mint régi emlékeim.)

*

- Az lehet, hogy az emlékiratokat is elfeledik, hogy azok is feledésbe merülnek egyszer, azonban sokkal nagyobb a reneszánszlehetőségük, mint a regényeknek, ha jól mutattak be egy kort, ha az átélt, megélt események hitelesek benne, s ha az emlékező által megismert emberek elég érdekesek, és adott esetben meg tudnak elevenedni, életet-alakot tudnak ölteni az emlékiratot forgató olvasó képzeletében.

*

- A memoár - szerencsés esetekben - átvészeli a századokat, különféle korokat, divatokat; minden más műfaj legtöbbször korhoz, évekhez, évtizedekhez kötött, éppen ezért rendkívül könnyen avuló.

*

- Érdekes, hogy a regényből is valahogy a terjedelmesebb, monstruózusabb dolgok élnek tovább, mint Joyce, Thomas Mann, Robert Musil s Proust - ha őt ugyan a regényirodalomhoz lehet sorolni, mert ilyen nagy íráshalmot nem lehet puszta együgyű történésekkel kitölteni, rengeteg más is van, kell hogy legyen egy ilyen nagyobb lélegzetű kompozíció sodrásában, áramlásában, hömpölygésében, amit akarva-akaratlan magával görget.

*

- Nem is külső történéseiben volt gazdag az életem - ahogy sokáig hittem tévesen -, hanem hangulataiban, átélési hevességeiben, folytonos befogadóképességemben, abban, hogy állandóan és szüntelenül képes voltam szinte tudat alatti megfigyelésekre, hogy semmi kis csipcsup emlékeimet gondosan el tudtam raktározni, és meg tudtam őrizni: maradandóvá tudtam preparálni őket magamban.

*

- Kosztolányi egy helyütt arról elmélkedik - sajnos, nem sikerült megtalálnom, hiába forgattam összevissza a könyveit -, hogy Proustnak mért olyan hosszúak a mondatai. Ugyanis az emlékező - állapítja meg Kosztolányi - mindent el akar mondani egy, egyetlen mondattal, az emlékezés hevessége teszi oly nagyívűvé az írásmódját, mert attól fél, hogy ha elaprózza, rövid lélegzetűvé teszi sokszor mondatszörnyetegeknek tűnő közlendőit, közben millió dolgot elveszít, millió dolog elillan abból, amit egy ilyen bekurblizott emlékezés az emlékezőben felver, felkavar. (Nálam is voltak három-négy oldalas mondatok - igazán nem Proustot utánoztam ebben -, amiket csak a revízió folyamán vágtam szét, trancsíroztam szét kevésbé fárasztó mondatcsoportokra, bár úgy érzem, ezzel néha vesztett is valamit az egész anyag a folyamatosságából, a sodrásából. S tulajdonképpen mondataim nem körmondatok - csak azok teszik fárasztóvá az olvasást, mert erősebben kell koncentrálni rájuk, mint az egyszerű mondatokra -, nem körmondatok, hanem csak egymás mellé sorakoztatott egyszerű mondatok sokasága. A pont csak azért hiányzik közülük, hogy az olvasót se törjem meg, szakítsam meg minduntalan a lendületében.)

*

- Sokáig húzódoztam önéletrajzi regényem, emlékirataim újabb kötetétől, mert állandóan bennem éltek Szerb Antal szavai az önéletrajzról. (Bethlen Miklóssal kapcsolatban írja mindezeket a *Magyar Irodalomtörténeté*-ben, és sok igen kiváló megállapítást tartalmaz az emlékiratról, önéletrajzról, egyáltalán az önéletrajzi emberről. Nincs értelme, hogy idemásoljam, az érdeklődő elég, ha elolvassa alkalomadtán magánszorgalomból, házi feladatként.) Azt fejtegeti ugyanis Szerb Antal, hogy minden önéletrajznak csak az eleje jó, a gyerekkori részei, mert később minden „nagy ember" élete egyforma. Amikor ezt elmondtam Nemeskürty Pistának, ezt válaszolta rá: „Ezt csak azért írta Szerb Antal, mert még nem tudott rólad, nem ismerte az életedet."

*

- Hogy elég érdekes volt-e valóban a későbbi életem, és hogy elég színesen, változatosan tudtam-e megírni, felélesztени, döntsd el te, bírám és istenem: olvasóm.

MEGINT HARMINCKILENC TAVASZA

Fogfájás, éjjel

Egy éjjel iszonyatos fogfájásra ébredtem. Talán nem is csoda, mert azon az egy húzáson kívül, amit az Irgalmasok hajtottak végre rajtam ingyen és bérmentve, fogorvos még nem kukkantott a számba. (Nevelőanyám soha nem vitt el fogorvoshoz, ilyesmire sajnálta a pénzt. Ha történetesen fájt a fogam, ezzel ütötte el: „Végy egy korty vizet a szádba, ülj rá a kályhára, s mire felforr a víz a szádban, elmúlik a fogfájásod.") Ráadásul még csak fogkefém sem volt. A mosdás, fogmosás, a tisztaság szeretete meglepően hiányzott akkori életemből. Csak az istenadta eső mosdatott, hasonlatosan a mezők liliomaihoz és az ég madaraihoz. (Legtöbbször az is csak a port verte le rólam, mert ha csurogni kezdett, inkább az eresz alá álltam ebben a korszakomban már, mert Lelkestől örökölt párizsi esőköpenyem a régi életemmel együtt leszakadt rólam, s újat nem tudtam, de nem is akartam venni helyette.) Fájt a fogam, egyszerre nem is egy, de három. Begyulladt az egész állkapcám - mert előszeretettel Kosztolányi kedves szavával becéztem én is az állkapcsomat -, sötét volt biztosan az az éjjel; a lehúzott roló mögül nem is kandikálhatott be az ég, de nekem mégis kigyúlt számos bolygója-csillaga, ahogy áttüzesedett szájjal a hűsítő levegő után kapkodtam, valósággal pumpálva-falva magamba. Ki akartam parancsolni a számból a fájást, a komisz fogakat, hogy mars! repüljetek! huss! - de hiába tessékeltem őket, szavaimnak úgy látszik nem volt varázshatalma fölöttük; a fogideg-manók vagy mifenék vihogva táncoltak le-föl, ereszkedtek alá fogtetőim lyukas kávájától - melyet a nyelvem hegyével föntlent ki tudtam tapogatni - egész a gyökérig. Az egész fogam kútszerű lehetett már valóban, s hintázó vödrökön, csörömpölő láncokon merültek föl-alá a fogideg-manók, s játékuk nyomán táncolt szüntelenül fogaimban a fájdalom, s minél gyorsabban vágtattak, annál forróbb volt a szám is, a fájdalom is; őrjöngve nyüszítettem, de csak egyre tekerték-szorították; kovácsműhelyt rendeztek be a manók a fogaimban, vésték, kalapálták, fúrták, lángot fújtattak idegeimre, kergetőztek rajtuk, közöttük. S közben, ahogy néztem, az órám mutatója egyre lassult, szinte megállt, éjféltől hajnalig évszázadoknak tűnt az idő, ugyanannyi volt számszerűen, mennyiségileg a perc, mint amikor barátaimmal csatangoltam, de azoknak a perceknek szárnyuk nőtt mindig, repültek megfoghatatlanul és megállíthatatlanul; olyankor persze vágtatott az órám mutatója, hiába próbáltam esdekelve megállítani, könyörtelen volt hozzám, irgalmatlan, ugyanaz az Idő, mely most lassított felvételben járta előttem a táncát, hogy: tessék, itt vagyok, hányszor rimánkodtál, hogy ne fussak tova, maradjak még csak egy pillanatig: most ráérek, szabadságon vagyok, s csak a tiéd, egyedül a tiéd, használj ki, dédelgess, ölelj magadhoz, lásd, nem vagyok fukar hozzád; ízlelj ki, igyál ki utolsó cseppemig, csókomig; mindig azt hitted, ugye, hogy nő vagyok, mert a nőkön látni a legjobban, rajtuk érzékelni, arcukon, bájaikon az elmúlását; igen, nő vagyok, nem tévedtél, nem csalódtál, bájos, zsenge, ifjú hölgy, nézd csak a táncom, fátyolban vagyok, ha jól figyelsz - mert nem tudok most eléggé vigyázni -, kivillanhat a mellem, bimbaim édeni csúcsa, melyre annyit vágytál reáhajolni, hogy idd belőle a feledés italát; ha jól nézel, mást is láthatsz: kivillanhat a köldököm, a bokám vagy köztük a térdem, az ölem; no mért tolsz el, ugyan mért hessegetsz el ily hevesen magadtól? - búgott a fülembe kacagva az Idő, és nem ment és maradt, s hogy táncolt, valóban meglebbentek a fátylai, de ráncosak, fonnyadtak, löttyedtek voltak a zacskók a melle helyén, és ahogy az arcára tekintettem fel riadtan, az is csúf, vén banyaarc volt, fogatlan szájjal, minden foga kihullt, mert annyit volt ott, annyit időzött nálam, hogy észrevehetően megöregedett a szemem láttára. Csak az enyém nem hullt ki, az én fogam nem: tépdesték idegeit, cérnaként facsarták-csavarták a vihogó manócskák,

meghúzták és kifeszítették, mint az új húrját, és elengedték, és aztán röhögve nézték, hogy rezegnek még utána időtlen időkig. Majd más játékot eszeltek ki, késeket vettek elő, tőröket, és versenyt dobáltak, melyik tud beletalálni a közepébe, melyik tudja három-négy dobással kiszögezni. Ilyenkor, ha tréfájuk sikerült, beléjük martak, pengetve őket, mintha egy hegedű húrjai volnának; sokáig igyekeztek felhangolni őket, valamennyit egyszerre, mert fejükbe vették, hogy koncertet játszanak rajtuk, Vivaldi-hegedűversenyeket, Paganini-kezekkel, ördöngös ügyességű, hihetetlen fürgeségű ujjakkal. S nekem mindehhez egy szem fájdalom-csillapítóm sem volt otthon, hogy közéjük dobjam, hogy szétverjek közöttük, hogy megfuta-modásra vagy legalábbis meghunyászkodásra kényszerítsem őket.

Kora reggel azzal az elszántsággal mentem át a szomszédba, a hátunk mögött lévő Mária utcai fogklinikára, kóválygó fejjel, dagadt pofával, rémülettől borostás szemmel, hogy nemcsak a fogaimat, de az egész állkapcsomat kidobatom (szükség esetén még az egész fejemet is), hogy többet ne fájjon soha. S míg támolyogtam részegen a fájdalomtól, arra gondoltam, hogy bár csak cowboy lehetnék a számban, szájam prérijén, olyan vadnyugati lövőzseni, aki Siva-karokkal megáldva, nyolc darab colttal egyszerre lövi ki százfelé a fogaimat a számból, hogy csak úgy spricceljenek szerte az Űrbe röpdöső szilánkjai. De sajnos nem tudtam átváltozni cowboyjá a számban, és a professzor, aki éppen hogy csak beletekintett, irgalmatlan volt hozzám, mert kijelentette, hogy ezeket némi hosszas-fájdalmas kezeléssel meg lehet menteni, nem kell kihúzni mindet, sőt talán egyet sem, majd eldönti a röntgen: „A fogakat pedig nem szabad elhanyagolni, fiacskám” - legyintett szelíden pofon, de ez a „pofon”, mint a vásári erőmérő gépeken, azonnal felugrott bennem az ezresre, a millióra, amikor pedig a városligeti pofozógép is csak a százasig tudott fölszaladni, ha egy Cája-szerű díjbirkózó - aki azoknak az éveknek a világhíressége, erőzsenije volt - úgy alaposan belefeküdt egy tenyeresbe.

Kálváriát jártam a fogaimmal

Hónapokig jártam a klinikára, és minden álló alkalommal más piszkálta a fogaimat, más kísérletezett rajtuk, mert a professzor csak belenézett, de rendbe hozni őket a végzős fog-orvosnövendékek munkája, feladata volt, akik állandóan változtak - részben mert katonai szolgálatra hívták be őket, részben mert lejárt a vizsgaidőszakuk -, és semmiféle kartont, beteglapot nem mellékeltek hozzám, amit magammal cipelhettem volna, megmutatva, hogy mit ügyködött az előző a számban: minden soron következő - még ha nő is volt az illető - a saját szakállára, a saját elképzelése szerint fúrt-faragott-tömködött-gyömködött rajtuk valamit, úgyhogy ez a pár fogam menthetetlenül tönkre is ment igen hamar, hiába konzultáltam végig velük később a legjobb fogorvosokat, akik csak a Városban léteztek (mert megfogadtam akkor örökre magamban, hogy a fogaimmal soha többé nem megyek „ingyen”-kezelésre), az akkor eltoltakat aztán már a Város legfőbb fogmesterei sem tudták megreparálni.

A tüdőmmel is újra félni kezdtem

A tüdőmmel is rettenetesen féltem megint, újra begyulladtam, amikor Anyácska néma sírját keresve ott bolyongtam a besüppedt, jeltelen halmok között. Just szólt Possonyinak, a Vigilia szerkesztőjének, aki írt is egy levelet Mécs Imréhez, Mécs László öccséhez. Mécs Imre akkoriban jó nevű belgyógyász volt a József körúton. Mécs Imre azonnal elküldött röntgenre egy barátjához. Szívdobogva léptem a minden titkot eláruló ernyő elé - mely mindig és még

mennyit, de mennyit varázstükör volt a szememben -, szinte láttam, hogy az orvos is látni fogja a tüdeimben szintén le-föl ugráló, tüdeimet marcangolva tépő-faló manókat is. A lelet azonban, ezúttal is, igen nagy megdöbbenésemre, negatív volt, csak a régi, gyerekkori fertőzések hegei-nyomai látszottak, amiket még Anyácskától kaptam. S mint ilyeneket, ajándéknak éreztem őket: csókjai látható nyomainak a tüdőmön, melyek pici, meszes gócokként tarkították.

- Nincs semmi baj, Végh bácsi - mert kezdettől így hívott Mécs Imre, aki vagy huszonöt évvel volt idősebb nálam, és én is doktor bácsiztam őt mindvégig -, de azért nagyon kell vigyáznia. Hogy fel ne lobbanjon, meg kell erősödnie, meg kell híznia, hiszen rettentő vérszegény is. Hetenként háromszor eljön hozzám, hétfőn, szerdán, pénteken, és kap egy-egy injekciót. Tudom, hogy nincs pénze, Possonyi Laci megtelefonálta. Nincs semmi baj: majd ingyen kezelem. Mert Laci azt is mondta, hogy maga nagyon tehetséges fiatal költő, akitől sokat várnak, és hogy kár lenne magáért. Ne is köszönje meg, ez természetes, hogy egy induló emberen mindenki úgy segít, ahogy tud. Én így tudok. Tehát a viszontlátásra, Végh bácsi, pénteken négy órakor!

Hát nem fogok meghalni mégsem, húszévesen? Hazudott volna az álmom - vagy a doktorok hazudnak nekem mégis, rejtegetik előlem, titkolják a valót? Tulajdonképpen olyan szép volna ily ifjan, ahogy mondják: az életem virágában lehullani, elmúlni, húszévesen, ígéretes költőként, a tüdőbaj csókjával ajkamon, a láz rózsáival az orcámon - mert kísértettek még a múltamból az ily képes, képletes kifejezések, a szárazkór, az aszó tüdőhólyagok emlékei, hiszen csak Reviczkyhez és Csokonaihoz tudtam kapcsolni ezt a betegséget, sokkal inkább, mint élő, általam is ismert emberekhez, mert eleven tüdőbajosokat nem ismertem. (Anyácska nem is volt ember, tündér volt, s ő különben is régen elröpült már, Anyácska élt csak emlékeimben, nem a tőlem elrabló, sírba döntő betegsége, a tüdőbaj, melytől annyit rettegtem, félve tőle s kívánva is azért kicsit, hogy mielőbb eloldódhassam a földtől, és hogy a nyomába mehessek. Anyácska nyomába szegődhessek, megkeresve Őt a fölöttem-alattam-körülöttembennem lebegő Mindenségben.)

Újabb kitérő (III.)

MELY EGYBEN ÖSSZEFOGLALÓ TALÁN

Én mindig töredezetten éltem

Nem tudom, más ember hogy van ezzel: de én, legalábbis én mindig töredezetten éltem, ezért ily töredezettek, mozaikosak, mozaikszerűek az emlékeim is. Tízezer emlékből, százezer emléktöredékből válogatom ki a legmegfelelőbbeket - a harmonikusak mellé a disszonánsakat is -, hogy összerakva, egymáshoz illesztve őket, kirajzolódjon belőlük életem freskója. (Bárány Tomi jegyezte meg a *Mostoha éveim*-mel kapcsolatban - még gépiratban olvasta, jóval megjelenése előtt -, hogy olyan az egész, mintha rendszertelenül okádtam volna ki magamból, hetet-havat összehordva, és mégis, abban a pillanatban, amikor ráhajtotta a könyv fedelét, eggyé kovácsolódott, összeállt szilárd egésszé előtte addigi életem.)

Töredezetten, mozaikszerűen éltem minden napomon, mindenpillanatomban, akadozottan, mint a filmkockák mozgásfázisai egy nem jól működő vetítőgépben. Cselekedeteim, történéseim éppoly töredezettek voltak, mint jelrendszeres szó- és képgondolataim, gondolatsoraim: soha nem gondoltam át valamit elejétől végig, kuszán, hemzsegve úszkált agyam felszínén mindenféle töredék, mint egy valóban zavaros folyó vizén a felhők, az Isten, a csillagok, a világegyetemek rávetülő árnya mellett ganajdarabok ringatóztak, belesodródott és vízbe fulladt hullák, foszló patkánytetemek, a szép és a rút, a jó és a rossz békésen, sőt közömbösen megfért egymás mellett agyamban vagy a lelkemben talán, mert szinte mind teljesen külön életet éltek egyazon pillanatban, nem volt semmi közük egymáshoz: szerettem mondjuk valakit, egy barátomat, egy nőt, aki tetszett, ilyenkor simogató, olvadó, majdnem meleg érzelemhullám fogott el a közelében, de arra gondoltam ugyanabban a pillanatban, azzal a gondolattal játszottam párhuzamosan, hogy mi volna, ha a pofájába vágnék, ha a fülébe ordítanám, hogy: utállak, mert hülye vagy, kancsal! És olyanokon tűnődtem, hogy ugyan mi volna, ha megfojtanám, és kánkánt táncolnék utána a hasán, ha kiszúrnám a két szemét, és megfőzném azt is a fejével együtt, meg a pejslijével, a zsigereivel képzeletbeli macskámnak erőlevesként?

Igen, töredékesen gondolkodott az agyam, és érzett a szívem is, folyton-örökké, és töredékesen éltem az életemet, mert napjaim, heteim, hónapjaim tele voltak üresjárattal, üresjáratok özönével, amikor semmi sem történt velem, amikor köröttem minden csak pállott, szürke unalom volt; ó, mennyit szégyenkeztem és röstelkedtem ilyenkor, hogy élek! mert úgy éreztem, hogy még az értelmetlennél is értelmetlenebbül élek. Millió órákat álltam vizeldékben, és trónoltam árnyékszékeken egyazon gőgös utálattal, hogy mily alantasan rendezték be a testem, de majdnem ugyanez az undor vett erőt rajtam akkor is, ha ettem, forgatva kelletlenül a számban a falatokat, akár jó volt, akár rossz, öblögetve a borral, a vízzel (mert már akkor is mindent melengettem a számban, minden hideg volt, érzékeny, született arisztokrata torkomnak), milliónyinak ható órák özönét töltöttem el hülye öltözgetéssel, cipőbe ugrással, befűzésükkel veszkelődve - melyeket legtöbbször befőttes spárga tartott össze, legalábbis nagy városfelfedező korszakomban. Minden egyes írásom is ilyen töredékesen jött létre, millió órák alatt, mert közben szanaszerte kóricált az agyam, mindenhez „fűlt a foga”, csak a munkához nem, legszívesebben lányokat csalt volna tőrbe egy mesebeli erdőben, ahelyett hogy Francis Thompson *Égi véreb*-évei vesződjön, amihez az égvilágon semmi köze nem volt, úgy kellett mindig visszacsalogatnom magam a papírhoz, pénz-kukoricát rázva, csörgetve az orrom előtt,

hogy visszatérüljek a moslékosvályúhoz, ca! coca! ca! - amely végül is a disznó „munkahelye”, hiszen ott hízik kunkori farkúvá és degeszre, ott dolgozza föl magát tasakos tokássá, szalonnás mellényűvé, sonkafenekűvé. Igen, roppantul gyűlöltem a munkát, mert amiket Just a nyakamba sózott, azok tőlem idegen, megoldásra váró feladatok voltak csupán. A saját verseimet ünnepnapnak tekintettem, mennyei, földöntúli játéknak, de mert senki sem ösztönzött rájuk, éppen ezért ellazsáltam őket. Nagy, tunya, puha, eredendő lustaság tespedt ereimben, akaratomon; Just Béla ezt érezte, és tőle telhetően azon fáradozott, hogy hámba fogja éncsikóságomat, hogy zablát vessen a számba és gyeplőt a nyakamba, bárhogy tiltakoztam, prüszköltem is akkoriban ellene. Most, huszonöt év után úgy érzem, hogy mégis hálás lehetek neki mindezért, mert egy kicsit ő tanított meg rendszeresen dolgozni, ő szoktatott a folyamatos, kitartóbb, több napot, hetet igénylő munkára, ő magyarázta el nekem szélsebesen kelepelve, hogy: - Nemcsakihletvanvéghúr - hanem kitartó, szívós, kemény, fenekelő, feneket igénylő munka is, hogy az ember művei egy részét ki tudja ülni, képes kicsikarni magából, hogy egy regényhez, tanulmányhoz, hosszabb lélegzetű prózai, drámai munkához már ez kell, ilyesfajta tehetség is, hogy a költészet, a vers csak az ifjúság, az ifjúi évek adománya, az istenek ajándéka, de aztán jönnek a férfikor napjai, s akinemtanultmegdolgoznivéghúrabbólnemleszsemmi. No de akkoriban magyarázhatta ugyan Just Béla nekem mindezt! Bekapcsoltam a cúgot, az egyikfülemenbeamásikonki-t és tüszköltem azok ellen, akik a Múzsa áldott szent ihlete, révülete nélkül mertek leülni íróasztalukhoz. Gyűlöltem a munkát, mert úgy éreztem, megaláz, és életem „üresjáratainak” könyveltem el a vele töltött órákat, mint ahogy gyűlöltem a tisztálkodásra szánandó időt is, és inkább nem fésülködtem, borzas voltam, nem mosdottam, nem mostam fogat, nem borotválkoztam, nem pucoltam cipőt, mert elvont egyetlen igazi örömömtől, életcélomtól; a semmittevéstől. Igen, az ilyesmiket az élet üresjáratainak tartottam, mint azt az időt is, amikor valahová valamilyen meghatározott, elintézendő céllal kellett elmennem, mint például amikor Ambrózy Guszti „slapaja”, főúri inasa voltam. Csak a céltalan kószálást szerettem, a lógást az utcákon, a vég nélküli csatangolásokat, mert az megint csak ünnep volt és játék; csakis szórakozásból olvastam, tanulni nem akartam, mindenféle tudásszerzésnek még a gondolatát is gyűlöltem. És például, amikor közelgett az a bizonyos, kritikus huszadik életévem, s az elhalálozás előjelének (Mécs Imre szerint) még csak nyoma sem volt bennem, akkor sem álltam neki, hogy komolyan megtanuljak franciául s hozzá mondjuk németül és angolul is, ahogy az okos Somlyó Gyurika tette, nem tört a fene, hogy műveltségem hézagait úgy-ahogy kipótoljam, inkább kitoltam a biztos, sőt holtbiztos s még ennél is inkább „totsicher” korai halálom esedékes időpontját huszonkét, illetve huszonnégy éves koromra. (Volt egy majdnem mindennapi játékom, elképzeltem a sírkövemet, a következő felirattal; VÉGH GYÖRGY s alatta két évszám, a születésemé és halálomé: 1919-1939, 1919-1940, 1919-1941, 1919-1942, 1919-1943 - és itt udvariasan megálltam, mert elképzelhetetlennek tartottam, hogy tovább éljek, szerintem az évszámkombinációk, variációk összes lehetőségeit kimerítettem ezzel.)

Mihez kezdjek életemmel? Álmodozás az újságíróskodásról

Szinte minden üresjárat volt a számomra, és ebből a szemszögből nézve majdnem mindenki értelmetlen életet élt a szememben, legalábbis az emberek túlnyomó többsége, napi nyolc-tíz órai kulizásukkal, főzéseikkel, mosogatásaikkal, takarításaikkal, csecsemőpelenkázásaikkal és gyerekneveléseikkel; csak a mézsűrű pillanatokat szerettem, de hát ezek, még előttem is érthetetlenül, oly ritkák voltak az én életemben is, amelynek pedig nem volt annyiféle megkötöttsége, mint amennyiben az általam ismert emberiség nagy része élt. Állatian örültem a szabadságomnak, valóban úgy, mint egy kis vadállat, mint egy madárka; de ugyanakkor már

azt is kezdtem érezni, hogy valahogy bő, túl lötyögő rajtam ez a szabadság, túl parttalan, majdnem unalmas, fárasztó és közömbös, szinte hétköznapivá szürkült, mert mindennapos, valahogy megszokott lett. Arról persze szó sem volt, hogy feladjam; ez meg sem fordult a fejemben igazán. Ha Kemény Siminek sikerülne behoznia Az Esthez... az más volna, mert annak valamelyes köze lenne ahhoz, amit csinálok, amit akarok csinálni - így okoskodtam magamban -, hiszen Szabó Lőrinc is ott van, az pedig Somlyó Gyurka szerint nagy költő (én bizony nem tartottam annak, túl prózai volt a szememnek, fülemnek Kosztolányi csillogásazenéje, Tóth Árpád harsány, más dallamú színei után). Ha újságíró lehetnék, az más volna - folytattam tovább az okoskodást magamban -, Ady is az volt, Kosztolányi, Tóth Árpád is. De tanár nem akartam lenni semmilyen körülmények között, mint Babits, hiába próbált rábeszélni Kállay Miklós, miután első számottevő versem, a *Hófútta pesti utcán* megjelent a Napkeletben, hogy végezzem el az egyetemet, menjek el francia-magyar szakos tanárnak, felajánlva segítségét, hogy hajlandó beszélni Eckhardt Sándorral, és elintézi, hogy ösztöndíjasként felvegyenek - erről hallani sem akartam. Kemény Simon viszont csak nyárra ígért választ, ősz elejére, attól függően, hogy „merre fordulnak a dolgok", „a politikai helyzet" (melyről fogalmam sem volt, hogy merre is fordulhat, sőt azt sem tudtam, hogy hol áll, milyen pontról kell elfordulnia). Egyedül az újságírást tudtam elképzelni magamnak: az csábított, hogy ott utazni is lehet, az állandó helyzetváltoztatás lehetősége vonzott, hogy minden pillanatban más és más élmények, benyomások várhatnak; kalandosnak tekintettem az újságírói pályát, mert sejtelmem sem volt a lényegéről, az igazi mivoltáról, mibenlétéről. Hiába olvastam egyes írók tajtékzásait „szürke, lélekölő robot"-járól, „taposómalmá"-ról, nem ért el a tudatomig, szavaikat nem tudtam mihez kötni, hasonlítani, megfelelő érettség, élmények híján; még jobbára mindig csak felelőtlen ábrándozásból állt az életem, és egyfajta őszinte kalandvágy lappangott a mélyeimben, Rimbaud és mások után szabadon.

Ha lassan is, de kezdtem már alakulgatni, gomolyogva bár, de valamennyi adottságom kezdett kirajzolódni, mindenesetre megmutatkoztak az alapjaim, voltak körvonalaim, ködszerű határaim, amiknek kezdtek megmutatkozni azok a sajátságai, hogy tágulni tudnak, tágulni képesek, mint a valódi világegyetem; képzeletdús, rajongó, szertelen, fenegyerek kamasz voltam, sok lehetőséggel és sokféleséggel megáldva, de semmiféle akaraterő nem párosult mindehhez, hacsak a szívósságot nem lehet az akarat egy fajtájának, valamelyes megnyilvánulásának tekinteni - löttyedt voltam, szétfolyó, teddide-teddoda, és főképpen: híjával voltam még az élettapasztalatoknak. De ugyan hogyan is lehetne húszéves korában életbölcs az ember! Kazalszámra gyűjtöttem be ugyan az élményeket, de a legtöbbször éretlenül, nyers állapotban halmoztam fel őket, úgyhogy sok be is fulladt közülük, s befülledve meggyulladt és elégett. De ahogy a millió sperma közül egy is elég ahhoz, hogy megtermékenyítse a petét, úgy látszik, a megmaradt pár tucat vagy legfeljebb pár száz élmény, amit döntőnek minősítettem magamban, elég volt, éppen elegendő ahhoz, hogy ily nagy ívelésre törekvően felvázoljam, sőt felrajzoljam sokszínű, szimfonikus hangszerelésű ifjúságomat.

Húszéves, induló korában szerintem egy kezdő írónak az esetek kilencvennyolc százalékában csupán még eredendő, ősi adottságai vannak meg, amiket magával hozott őseiből, a múltból, a semmiből - ezekkel persze már zseniális műveket alkothat, főként versekre gondolok -, de valahogyan mégiscsak negyven-negyvenöt éves korában érik be igazán, amikor a magával hozottak mellé oda tudja már párosítani a szerzett erényeit is, mindazt, amit tapasztalt, elsajátított nehezen élete folyamán; meggyőződésem, hogy mindennek az ötvözete szükséges az igazi, magasrendű alkotáshoz. (Frusi szerint most vagyok a legérettebb korszakomban: „Most értél be, Maszikám, igazán"- ha ez valóban igaz, akkor Nemeskürty Pista a lehető legalkalmasabb pillanatban piszkálta meg bennem emlékeim darázsfészkét, méhkasát.)

Mi minden volt készen bennem húszéves koromban?

Majdnem minden kész volt bennem húszéves koromra - ez a két év volt az én igazi írói *éducation sentimental*-om, tizennyolctól húszig, kissé elkésve, eltolódva ugyan, mint ahogy általában az emberek, írók nagy része kifejlődik, kibomlik. (Rónay György rendkívül kifogásolta például, szememre vetette írói *éducation sentimental*-om hiányát a *Mostoha éveim*-ről írt bírálatában. De vajon igaza volt-e neki velem kapcsolatosan?) Baj-e, hogy én később értem, alakultam a szokásosnál, fizikailag, szexuálisan, szellemileg egyaránt? Talán nem is olyan nagy baj. Valahol ez hozta magával a többletemet, mert azokban az éveimben, amelyekben kortárs íróbarátaim remekművek fabrikálásán, létrehozásán törték már a fejüket, én még kis növényi életemet éltem, az elvarázsolt királyfi voltam, a Cica hercegkisasszony és Kandúrfi őrgróf egyszemélyben. Játékország és Ábrándvilág alattvalója voltam, és ezzel valahol a szívem és a lelkem mélyén meg tudtam őrizni az Örök Gyermeket és az Örök Kamaszt - akik azért egy felnőtt, tisztesen ősz halántékú, kiábrándult, mindenen túllévő, kocabölcs Költőnek mégiscsak jó segítőtársai, munkatársai, hiába feledték el még életében, hiába látszik rosszul sikerültnek a pályája. Mert ezzel az adottságommal, ezzel a sokféle évjáratra osztott lelki kazettarendszeremmel vagyok, ha kell, éppen négyéves vagy nyolc vagy tizenöt vagy tizenkilenc, ami kell hogy legyek, amire éppen szükségem van, hogy másokat megértsek, hogy más korosztályok világába és problémáiba azonnal bele tudjak illeszkedni. Talán ezért is maradt meg az az adottságom, amit egyik legnagyobb kincsemnek érzek: az, hogy a gyerekeknek önfeledten és gyönyörrel tudok mesélni, képzeletüknek otthonos világot varázsolni elő a semmiből, néhány fából, néhány semmi kis állatból, melyek úgy tudnak viselkedni, oly önálló, tréfás-játékos életre képesek, ahogy ők, a gyermekek el tudják képzelni maguknak, hogy hogyan élhetnek, amikor az emberek, a felnőttek nincsenek jelen a közelükben. Ezt az erősségemet, írói alkatomnak ezt a fontos, nem elhanyagolható sajátságát azt hiszem annak köszönhetem, hogy jóval később értem az átlagosnál. Tehát egyáltalán nem siratom és nem sírom vissza, hogy tizennyolc éves koromig teljesen, majdnem ösztönösen buta voltam és műveletlen. Mert ugyan mi a fenét tudnak kezdeni pályatársaim is az ő csuda nagy műveltségükkel, ha az minduntalan kilóg a műveikből, ha látszik, hogy nem szervesen illeszkedik beléjük, ha nem alakult át bennük, nem tudták magukon átszűrni, eltulajdoníthatatlan, mindenki mástól különböző, megkülönböztető sajátjukká azzal, hogy mégiscsak valamiféle többletet hozzáadnak, hozzákevernek önmagukból.

Még egyszer az önéletírásról. Hogy írtam volna meg mindezt 1939 tavaszán?

Ha most egy váratlanul feltett kérdésre azonnal nyilatkoznom kellene, hogy mi is az emlékirat, az önéletírás; valahogy így fogalmaznám meg: Emlékek + események, élmények fonása + ezeknek kommentálása és az élet összes árnyalatához, dolgához, rezdüléséhez való kapcsolása.

Húszéves koromban még csak pusztán az események láncolata volt meg bennem, még nem voltak emlékeim. Tehát az önéletírás az életnek gazdagabb átélése és újraélesztése, mint ahogy az a valóságban megtörtént. Éppen az életet állandóan akadályozó, kitérítő, szürkítő üresjáratok kell hogy hiányozzanak az önéletrajzból, mindenképpen sűrítettebb az életnél, tehát aszúborrá érlelődött, érlelt párlat, majdnem esszencia a valósághoz, az egyszerűbb szőlőléhez viszonyítva. Ha mindezt 1939 őszén írom meg, híg szőlőnedv maradt volna pusztán, ügyetlen íráspróbálkozás, szánalmas stílusgyakorlat. Hisz semmi nézőpontom nem

lett volna még hozzá, semmi mérce semmi perspektívám, nem tudtam volna mihez kötni, viszonyítani, puszta - és valljuk be - gyér történéseimet, véletlen, nulla kis élményeimet.

Gyenge kis hegedűvisongás lett volna, egyszerű tücsökjaj; a főtéma petyegett volna benne talán, akusztikátlanul, üresen, a nagy ívelésre törekvésnek, az átfogóság vágyának, a széles, bő, hömpölygő hangszerelésnek nyoma sem lett volna esetleges akkori próbálkozásaimban. S enélkül pedig minden emlékezés, önéletírás - sőt minden egyéb prózai írásmű is - felesleges, reménytelen és hiábavaló dagasztvány.

A *Mostoha éveim* még csak tapogatódzás volt efelé, majdnem a legnagyobb, igazán megérlelő élményemen innen, az igazi pokolra szállásomon, pokoljárásomon innen; bölcsen tudtam már akkor is, hogy milyennek kellene lennie tulajdonképpen; csak a kifejezőképességem, eszközeim hiányoztak hozzá igazándiból. Mégsem nyúlok hozzá, nem dolgozom át soha a *Mostoha éveim*-et. Így esetlenül is szeretem, mert más, mint ez, - azt hiszem legalábbis -, és az a megírásmód jellemzőbb és illőbb is talán a nevelőanyámnál töltött éveimhez, mert alkalmasabb volt az akkori sivár, szikkadt, levegőtlen életformám érzékeltetésére. (Frusi mondta a napokban, hogy eddig még minden könyvem más volt mondanivalójában, megírásában, stílusában, szemléletében és látásmódjában, hogy egyszer egy manifesztumot kellene írnom, és megmagyarázni benne magamat; hogy mért nem sikerült soha szabályos elbeszélést, regényt, bábdarabot, tanulmányt összehoznom, hogy mért volt mindegyik más és talán mégis egyetlen írásművön belül is egyszerre minden lehetséges műfajnak ötvözete.)

Mi érleli meg erre a munkámra?
Miféle körülmények tettek alkalmassá rá?
Mi sarkall és mi segít emlékezéseim írása közben?

Remélem, hogy a következő kötet is más lesz valamelyest - ha ugyan van értelme, és rá tudom szánni még magamat -, de az már nem fog sokban és lényeges dolgokban különbözni ettől. Lehet, hogy több történés lesz benne, s kevésbé lesz elemző, hogy abban valósítom meg ennek az írásomnak folyamán könnyelműen beígért számtalan stílusmodoromat, de ez már csak játék, másfajta újabb hangszerelés kérdése, azt hiszem, „a csúcsra felértem" emberileg, az oromra, a bércre, ahonnan nézhetem, betekinthetem elmúlt életem patakjait, rétjeit, „mezőit, folyóit, völgyeit, lankáit, szakadékait", mint e világ istene és legfőbb uralkodója. S talán azzal is, hogy nincs egységes „filozófiám", rendszerbe foglalható „bölcseletem", még valami mást elérhetek, talán a „kocafilozofizmus" megalapítója lehetek és valamennyi híve, szentje és istene egyben. Igen, húszéves koromban mindezt csak egyfajta, lapos, végtelen síkról nézhettem volna; most már megvan hozzá a lelátóm, amit fáradságos munkával hordtam össze, építettem fel magamban, kéziratos és megjelent könyvek halmaira. Háromezernyi oldal napontai jegyzetelés, megfigyelés, tűnődés, stíluspróba, kitalált és híven lejegyzett mondatok százezerje, milliója vágta köröttem a rendet; csinálta ehhez az emlékezéshez az utat, egyengette örökké készen álló, szinte megállás nélküli, bőven hullámzó, mindent az adott pillanatban behúzó, behozó, beolvasztó hömpölygésemet, az egyszerű kijelentő mondatoktól a tízoldalas áradásokig, igyekeztem mindent elsajátítani, megtanulni, amit csak technikailag lehet az írásban, a szürrealisták automatizmusától Flaubert ma „filmforgatókönyv"-nek titulált alapos, részletező és megelevenítő írásmodoráig - hogy milyen sikerrel, nem az én feladatom eldönteni -, százezer idegen verssor kényszerzubbonyába bújtam önként, vagy hagytam magamra húzatni, hogy ízeiket, millió stílusárnyalatukat is magamba szíva közben, megtanuljam idegen járókákkal, mankókkal a szívósságot, a munkafegyelmet, hogy le tudjam kényszeríteni magamat a

papír mellé, tollal a kezemben, saját magamat megpróbálni elmondani, kifejezni, megőrizni „tornyos könyvhalomban”.

Hozzájárult ehhez még a - most már biztosan közelgő - halál rémülete, a mindent elmondani akarás egyetlen könyvben, arra az esetre, ha többre már nem volna időm; a ráktól való iszonyodásom, a szívtrombózis árnya, a korai agyérelmeszesedéstől való rettegés mind erre sarkall, ösztönöz, korbácsol, három hét óta naponta több órán át - s nem utolsósorban Nemeskürty Pistától való félelmem, aki azt üzente Frusival, hogyha nem adom be szeptember elsején a kész „filmnovellámat” - minthogy annak írom, annak az örvén, ürügyén, a magyar irodalomból való többszörös kitiltatásom idején -, beszünteti a lapszemlét, egyetlen havi létalapomat, és ráadásul harmincszor le is kell írnom, hogy „rossz kisfiú vagyok”. Ennyi minden körülmény gyúrt meg, dolgozta meg alapvetően lusta, köldöknéző természetemet; hogy mindent bele próbáljak „dobni” ebbe a könyvembe: a Vajda Bandi által oly szerencsésen megfogalmazott „emeletes szkizofréniámat” és érzelmi-hangulati enciklopédikusságra törekvő hajlamomat is, a múltat-jelent-jövőt állandóan egybeszűrő, áthalló, egyszerre érző képességemet - hisz pontosan ily bonyolult és egyben ily egyszerű is, pofonegyszerű az élet, mert a közhelyektől sem félek, azoktól sem szabad félnem adott alkalmakkor - az a hit, ahogyan egyes barátaim bíznak bennem, valahogy külső segítséget nyújt, megsokszorozza erőmet, összpontosítja minden tehetségemet egy utolsó s talán oly elkápráztató tűzijátékra (ha ugyan valaha is sikerül a végére jutnom ennek az iszonyatos, megállíthatatlan, majdnem prousti méretű parttalan fecsegésemnek, féktelen írásáradatomnak).

Hogyan írom ezt a művemet? Miért akarom megírni, milyen cél vezet ebben?

S nemcsak valamelyes belső magaslatra tudtam felérni, mindez magában nem lett volna elegendő, de egy szerencsés véletlen folytán közel két hónapja itt lakom fent a Széchenyi-hegyen, Budapest talán egyik legszebb kilátású villájában élek, Frusi bölcs hozzájárulásával magányban - műmagánynak becézem, hogy megkülönböztessem régi, valóban annyi árnyat adó, annyit kínzó és annyira szárnyamat-kedvemet szegő valódi egyedülléteimtől. Mű ez a magány - mert Frusi egyszer-kétszer felszalad hetente, vagy én megyek le hozzá -, de nagyon üdvözítő. Módot adott arra, alkalmat, lehetőséget, hogy elmerüljek zavartalanul magamban, hogy az, aki most vagyok, megkeresse azt a kamaszt, aki voltam.

Száz óra magamba szállás és megszakítás nélküli folyamatos írás eredménye ez a háromszáz gépelt oldal, huszonöt napon át írtam napi négy órát, reggel nyolctól tizenkettőig, a romvárosomban, jelenemben-múltamban csatangolva, kiásva, kézbe véve és megtisztogatva megmaradt emlékeimet, e romeltakarítás következménye ez a könyv, tájaim: s talán legfontosabb tájaim egy részét bejártam, a többi folyamatos feltárása későbbi, újabb munkát igényel. Száz munkaórám fekszik az *Iskolák helyett emberek* e második részében, mely az utólagos szent keresztségben *A garabonciás diák* nevet kapta véglegesen - de agyam mechanizmusa az írás abbahagyása után is változatlanul működik, egy hónap óta szakadatlanul dolgozik éjjel-nappal. Mert a többi időt is meditációval töltöm, ágybéli zakatolásom, agyam motorja akkor sem hagy alább, amikor írástól meggémberedett, megfájdult csuklóm abbahagyatja velem a papírra vetést, tovább fogalmaz, megállíthatatlan mondatáradatban, nyüzsgő, sürgölődő szavakkal rendszertelenül is rendszerezve azt, ami még kikívánkozik belőlem ez annyira döntő éveimmel kapcsolatban. Hiszen mindent el kell mondanom e több részre oszló, ciklusszerű, ciklikus emlékirataimban, önéletírásomban (a kettőt nem tudom és nem is akarom elválasztani egymástól, összefolynak, egymásba kapaszkodnak bennem kezdettől, eleitől fogva), mindent el fogok mondani - hogy egy-két embernek talán útbaigazítást adjak, icipicit neveljem, elgon-

dolkoztassam, csak éppen annyira, amennyire gyerekmeséimben, hogy tükröt adjak a kezébe, amiben, remélem, meglátja önmagát is -, mindent el fogok mondani, amit láttam, átéltem az emberekkel való megismerkedésemtől kezdve: több mondanivalóm nem lesz sem az emberekről, sem az életről, sem a világról - ugyan minek több könyvet írni erről, többfele szétszórni mindezt, minden átélt és megszerzett tapasztalatot egyetlen könyvbe kell sűríteni, hogy minden egyetlen helyen legyen megtalálható, mint az enciklopédiákban.

Jövő terveimről, vázlatban. És arról, hogy tehetségem mindig független volt tőlem

Ezután már csak meséket szándékozom írni - gyerekeknek és felnőtteknek egyaránt -, groteszkeket, szürrealistákat, absztraktokat, mindenféle izmusok, kísérletek sorában, sodrában állókat, ha még kedvem lesz írni egyáltalában, az *„anti-litterature”*, az „ellenirodalom” egyik apostola szeretnék lenni hazánkban, rövid „regény”-ben s minden elképzelhető műfajban egyaránt, hiszen semmiféle „abszurd”, „nonszensz” világ nincs tőlem távol, kezdő suhanckorom óta (lásd: *Auguste Corbeille*, 1942), ilyen abszurd és nonszensz világok teremtésén fogok fáradozni, és igen, újra verseket írni, bánva is azt, ha soha semmi sem jelenik meg tőlem. Én nem anyagi haszonhajhászásból (s talán nem is puszta sikervágyból) lettem költő, hanem belső szükségszerűségből. Mert nem lehettem más, és nem is lehetnék más, ha akarnék sem. S egyben ez is volt a tragédiám, érvényesülésemet illetően, minden korokban, hiszen csak azt tudtam írni, amit a tehetségem diktált - józan eszemre szerencsére sohasem hallgatott a szívem -, kiárusítani magamat, aprópénzre váltani csak ócska, mindenki mástól megvetett rádiókulimunkákban tudtam (ez a rádiókulizás a legrosszabb fajta újságírással azonos és egyenértékű), ideig-óráig még bérfordításokban is sikerült, de ezekhez mindig csak az időmet kellett eladnom, az írni tudásomat, rímelőkészségemet és sohasem az írói lelkiismeretemet, mely tőlem függetlenül fütyült arra, hogy kint miféle módi járja, mások mily zenére ropják a táncot. Tőlem független ajándék volt a tehetségem, azt hiszem, többször is írtam már, hogy én álltam mindig az ő szolgálatában, ő irányított mindig engem, sohasem én őt, és ezért nem is állt módomban soha hasznot húzni, tőkét kovácsolni belőle. Talán ezért is tudtam megőrizni függetlenségemet és szabadságomat minden időkben. (S azért is, mert emeletes szkizofrén voltam, és mert - ahogy Ágnes, második feleségem fogalmazta meg először - bennem egy disznókereskedő fért meg békésen egy költővel, sőt inkább kereskedőnek érzett, mint költőnek, könyvkufárnak, üzletembernek - beszédem, gondolkodásom alapján -, és azt is közölte velem, hogy mellettem, földi mivoltomban, életstílusomban az együtt töltött két évünk alatt egy pillanatra sem érezte azt, hogy költő vagyok. Nem is voltam az abban az időben, közvetlenül talán legérettebb verseskötetem, a *Játékos ifjúság* megjelenése után. A tehetségem óvatosan visszavonult fennkölt csigaházába, és még csak véletlenül se dugta ki tapogatózó, érzékelő szarvacskáit.)

Arról, hogy mi szabadított fel így emlékezéseim újabb kötetéhez

S hogy mi szabadított fel, annyi béna, gúzsba kötött, néma szájú év után megint, mint egyszer már ötvennégyben, amikor a *Mostoha éveim*-et írtam, mi szabadított fel az ösztönzések és sürgetések mellett?

Elsősorban az, hogy magamnak írom. Már Szerb Antal is megállapította Bethlen Miklóssal kapcsolatosan, hogy minden önéletrajzíró magának ír, magát szeretné tisztázni, tisztán látni

önmaga előtt, felmérni, bejárni lelke összes bugyrait: valamennyi poklát és édenét, szeretne megállni minden grádicson, mindent be akar járni keresztül-kasul annak nyomában, aki az apja volt, „szülője", akinek egyenes leszármazottja és jogutóda. Felszabadított a leplezetlen, a korlátlan őszinteség lehetősége - minthogy nem köt gúzsba a megjelenés veszélye-esélye, nem kell félnem avatatlan lektorok cenzorszemétől -, az a nagy, boldogító ünnepijáték-hónap, hogy újraélhetem, élhettem ifjúságomat, a bontakozó kamaszt, hogy kisurranhattam a mai bőrömből egy időre, elmenekülhettem egy más, azúr-egű aranynapú, csodás csillagokkal, tejutakkal csillogón teleszórt felelőtlen életbe, most, amikor a mai, a mindennapi, már annyiféle kötelezettséggel megterhelt-súlyosított. (Mert csak ifjúságában szabad igazán az ember, akkor kötetlen, a munkás férfikor bilincsbe veri, rárakja béklyóit, hámjait, istrángjait mégiscsak az élet bizony minden kiscsikóra, betöri, hogy jó igavonó állat legyen belőle; ó, jaj! nem tart örökké a ledér fickándozás! a jószagú, jóízű füvek izgatott ropogtatása kint a szabadban! Hogyne, megkapja a biztos napi zabfejadagját, de ennek meg is van az ára: az istálló és a mindennapi járom...) Felszabadított az is, hogy le-föl hintázhatok, ugrálhatok trapézról trapézra, életem összegyűlt, összehordott nyersanyagában, mint egy cirkuszban, hogy bűvésze lehetek ennek a cirkusznak, szemfényvesztője, varázslója, műlovarja, állatidomárja, akrobatája, vízilova, elefántja, testi és szellemi kötéltáncosa egy személyben hogy ebben a cirkuszban nincsen lehetetlen, hogy száz tányérral dobálódzhatok egyszerre, fel a magasba (igaz, hogy mind el is kell kapnom és leejtenem végleg egyet sem szabad), hol megbűvölhetem, korlátlan kényura, valósággal zsarnoka lehetek annak, aki betéved hozzám, bevetődik véletlenül - hisz bármikor kimehet, abbahagyhatja olvasásom, semmi hatalom nem kényszeríti, talán csak a bűvölet -, mert hisz végül is annak kell ráfigyelni csupán, annak kell bent maradnia tovább, akit e cirkusz mindenes bohóca érdekel, aki magáért az ő attrakciójáért, mutatványaiért sétál be, mert az önéletrajz, az emlékirat nem kötelező olvasmány, szinte sokkal inkább csak azok kezébe jut el, akik őszintén érdeklődnek valaki, egy-egy szerző teljes életműve, egész egyénisége, személyisége, emberi mivolta iránt, nem úgy, mint a regény, melyet többnyire unaloműzőként, puszta szórakozásul, időtöltésként vesznek kézbe az olvasók.

Igen, felszabadított az is, hogy korlátlan kezet és hatalmat kaptam az életem újjáélesztésére - melyet azért arra is szeretnék felhasználni, hogy ugyanakkor másokban is fölverjem a saját múltjukat, ifjúságuk rég elfelejtett emlékeit, lappangó árnyait, elszelelt gondolatait, a nagy, folytonosan szitáló rostán könnyen kihulló hajdani álmait, színes kis hangulatait. Felszabadított az a lehetőség is, hogy egy oldalon, sőt egyetlen mondaton belül mindent keverhetek örökké, mint egy kártyabűvész a lapjait: mesét, regényt, tanulmányt, krónikát, naplót, költészetet; realizmust és szürrealizmust, tündérséget és közönségességet, romantikát és naturalizmust; tűnődhetem, gondolkodhatom, meditálhatok és fintoroghatok, nyelvöltögethetek, istenithetem és seggbe rúghatom magam egyazon mozdulattal; színész lehetek, aki a valóságban nem lehettem, mert nem voltak meg hozzá az igazi adottságaim, melyhez hiányzott a tehetségem; színész lehetek és rendező, író, díszletfestő és aláfestőzene-szerző egy személyben, sőt nem is egy színész lehetek, hanem egy egész társulat, a primadonnától és a bonvivántól az intrikusig, a táncos komikustól a drámai hősig, hogy én lehetek a legtökéletesebb, a felülmúlhatatlan Narcissus, mert önmagamat nézhetem egy hónapon át, önnön vizeim tükre fölé hajolva, hogy a magaslatról egész terepem, egész életemet átlátva, adandó alkalmakkor kihasználjam a dolgok, a tárgyak, az emberek, a tájak, az élmények egymáshoz kapcsoló, vissza-visszaütő, eltűnő majd újra felbukkanó rímelési lehetőségeit.

Körkép a Városról még egyszer, és magamról is

Fentről, madártávlatból nézem már egy hónap óta életemet, és madártávlatból nézem azt a Várost is, amelyben annyit szenvedtem, az imádottat, a gyűlöltet, a kívántat, a megvetettet, és ha néha aláereszkedem innen, a Széchenyi-hegyről, a Széchenyi-emlékmű mellől, egy valóságos kis maszek alkotóházból, (mely jobb, igazibb, mert magányosabb, mint a nagy közösségi költőotthonok, ahol százan akarják egyszerre megerőszakolni a Múzsát). Ha elvétve leszállok innen, az Ég s talán az Isten közeléből, újra letipor a depresszió, csak itt vagyok igazán szabad, fent, a magasban. Lent a lábam előtt (jaj, másként sohasem tudtam a lábam elé kényszeríteni, bárhogy szerettem volna bárhogy akartam!) szürkén hömpölyög a Város, szennyes áradatként, mint a két hete még irtózatosra áradt Duna; a Vár hömpölyög, szürkén, szennyesen, mert a Duna élénk ezüst szalagocska, kígyócska erkélyemről nézve, az ezüstfenyők, a fák fölött - mert valóságos erdőcske fölött lakom, mely hajnalonta tele van a bíborban-vérben születő napot dallal köszöntő madárral -, csak a Város, az elérhetetlen Város hömpölyög szürke, egybemosódó háztömbjeivel a napfényben. Most is párás, ködszerű fátyol borítja, amin csak a Mátyás-templom karcsú, minaretra emlékeztető miniatűr magasba szökkenése sejlik át; amikor azonban tiszta az idő, a Gellérthegyet is látom: egy kis dombocska, halom csupán a Város innenső partján, s a Minerva utcát nem is láthatom innen, ahol hajdan Hegedűs Zolival szőttük álmainkat a Nőkről, a Pénzről, a Sikerről, Párizsról, egy gazdag, „sikerült", „befutott" életről - a Karrierünkről. A Minerva utcát nem látom, azonban ha akarom, bármikor odavethetem a pillantásomat arra a Mandula utcai villaerkélyre, ahol néhány napig oly boldog voltam egy másik múltamban Eszterrel - sok-sok évvel az e könyvben történtek után -, arra az erkélyre, ahonnan valaha pontosan ideláttam a bújósdit játszó fogaskerekű kis sárga szoknyája fölé, csak éppen nem is sejtettem, hogy életem mily élményei, mily boldog, kiegyensúlyozott, harmonikus, munkás hetei és hónapjai fognak idefűzni, már csak időnként fájó belekkel, „ideges vastagbelekkel", ahogy az orvosok mondják, ennek ellenére titokban még mindig a rákkal eljegyzettnek érzem magamat, hiába negatívak eddigi röntgenleleteim, mert bár idegeim itt fent varázsütésre megnyugodtak, a természetemet - miről már a régi bölcs latinok is tudták, hogy hasztalan űzzük ki vasvillával, mégis visszatér -, természetemet magammal hoztam, s vele együtt öröklött hipochondriámat is, mely jobban hozzám nőtt, minta bőr, mert azt lefejthetem magamról késsel, de ezt nem tudtam soha, eltökélt, szívós akarattal sem, s különben is, miután huszonöt évet eltöltöttem rabságában, meg kell állapítanom, talán nem is volt olyan rossz kolonc és kölönc a nyakamban, sőt talán adomány volt, mert érzékenyebbé, kifinomultabbá tett, befogadóképesebbé korbácsolt folytonos jelenléte és igája, nemcsak testi megnyilvánulásaim, zavaraim, nyilallásaim folytonos figyelésére ösztökélt, azok számba vételére, egyfajta grafikon vezetésére, de mellette folytonosan figyelnem kellett lelkem minden rezdülését is, a lelki lázakat jegyeznem, a hullámveréseket figyelnem, láthatatlan hajónaplót kellett vezetnem szüntelen összes viharáról, ami valaha is érte. Megőriztem kénytelen-kelletlen életem valamennyi napjáról összes lelki meteorológiai jelentésem, ami mégiscsak hasznos volt e haszontalan vallomások megírása közben. De nem baj, hogy harmóniám mellett a hipochondriám is elkísért, mindez oly mellékes most, hiszen egy hónapja nem is önmagamban lakom, hanem magam felett lebegek a magasban, sasként szálló képzeletemmel.

Nappali kép a Városról

Igen, most szürkén hömpölyög a Város lent alattam, gyűlölt istállóival: szerkesztőségeivel, kiadóival, ott lent élnek kevésbé szerencsés barátaim munkakarámjaikban, az a fél tucat ember, akit titokban kedvelek, ha nem is mutatom ki, mert emberi kapcsolataimban szégyenlős

vagyok, pirulós, félénk kis pubi, a szám csak ilyenkor nagy, csak ilyenkor vagyok fennhéjázó, ugrabugráló, nagyhangú paprikajancsi, amikor senki sem lát, amikor visszafeleselhetetlenül lefetyelhetek az Élettel és minden földi helytartójával és urával, amikor nem kell meghunyászkodnom, megalázkodnom (mert csak így kapja meg az ember, jól beidomítva, a napi zabadagot); most, amikor nem pofázhat bele senki a munkámba, azt csinálok, amit akarok, mert nem vagyok a szerkesztők gyámsága-önkénye alatt - igen, ott lent élnek imádott barátaim, földi társaim, akikkel véletlenül összehozott, -sodort az élet, akikkel fiatalon vagy már érettebb fejjel - kivel mikor - szagolgattuk egymást kiskutyaként, szimatolva egymás kigőzölgéseit, melyek az első pillanatra rokonszenvesek voltak (hiszen nekem, amint már említettem is, minden barátságom az első pillanatban eldőlt, aki a meglátás pillanatában ellenszenves volt, végig az maradt, még a közömbös, a se-se sem változott, billent át a legtöbb esetben sem egyik vagy másik kategóriába, az antipatikusba, a szimpatikusba: középúton maradt örökké csupán) - lent van Frusi is, akinek talán a legtöbbet köszönhetem az életben, mert valahogy megváltott, amire én nem voltam képes, önmagam helyett ő váltott meg, mert felszegeződtem én is annyiakkal az Élet, a Kor keresztjére, pedig mint egy régi versemben írtam; „nem voltam Krisztus, csak Orfeusz utódja". Lent vannak mindazok, akikkel „egy dalra zeng a vérünk" (ez is egy hajdani strófámból kívánkozik ide), de most valahogy fölöttük vagyok, ha csak egy hónapra is, ha végleg nem menekülhetek a lent már ismét leselkedő és rám törni készülő depressziótól, megújuló munkaképtelenségektől, mert ismét alá kell szállnom megint az élet árjaiba. Mocskos habjai közt kell megőriznem a tisztaságomat, ha még nem találtatott fel az a szer, amivel a folyókat is tisztára lehet mosni (a víz mocskát ugyan miféle vízzel lehetne?) - alá kell szállanom, mert az élet elől nem lehet és nem is akarok menekülni. Noé is csak a vízözön elől menekült az Ararátra, és újra visszament a völgybe utána. A részleges vízözön, amiben élünk, oly mindennapi lett, oly megszokott, hogy sem menekülni nem lehet, meg nincs is értelme. Nem az a kor van, amikor „utánunk a vízözön", hanem a részleges vízözön, ami nem utánunk jön: de még életünkben elsodor bennünket, naponta elsodor bennünket, emberi mivoltunkat, magatartásunkat, eszméinket, és elferdíti sokunk gerincét (hogy két barátom mondását ötvözzem egybe: a gumigerincűek kora ez a neonyikhajok korszakában, szerte a világon), igen, ha eljön ismét az ideje, alászállok megint a Város hömpölygő csatornáiba, mely csak nappal ilyen vigasztalan, ily sokat sejtető, mindent eláruló.

Elragadtatott, himnikus esti kép a Városról

Mert ha itt van az est, az alkony leszállta után, minden megváltozik. Eltűnik a kosznak, a szennynek minden látható jele, mesebeli lesz, varázsos a Város, ahogy ifjúkoromtól él bennem, ha kívülről próbálom nézni magamban: lassan gyúlnak ki fényei, mint a fölötte gomolygó-szálló s egy-egy pillanatra talán őt tükröző égen a távoli csillagok; a fényár hullámokban önti el, kigyúlnak a hidak ívei, az új Erzsébet-híd fényárjaival az élén, szép, kékes ez a fény, de nekem kicsit újgazdagnak hat az egész, nemcsak fényárja, vaskosabb valója; a régi Erzsébet karcsú, lenge táncosnőként lebegett a Duna fölött, ő volt a Duna Királynője, az új olyan tenyeres-talpas asszonyság, jószívű, mindent kibíró; a régin, amikor átiramodtam a hólepte hegyekbe ricsajozni, amíg megültem közben nászomat vele: riadozott, őzike volt, kényes, éteri sikollyal fickándozó leányzó; a mai magára ránt, bekebelez, izzad, liheg, hányja-veti magát hörögve alattam... Vele együtt kigyúlnak a többi hidak is, a Margithíd, az Árpád-híd lámpáinak sora, aztán a neonok, a kék, zöld, piros neonok, melyekről találgathatom, hogy ugyan mit hirdetnek lázasan, s ugyan hol, a Város mely pontjain, különféle színű szentjánosbogarakként kigyúlva, elaludva s kigyúlva megint; az a jó e Városban, hogy nem önti el

annyira a fény, mint Párizst, hogy vannak zegzugos, rejtelmes helyei, hol egykor én is éltem: ezek sötétben maradnak, talán mindörökre. De a legszebb mégis a Mátyás-templom foszforeszkáló fénykoszorúja, mely beburkolja lágyan, bebugyolálja, valósággal a fénysugarak táncában lebeg, távoli pici oltáron álló karcsú, magas, égbe kívánkozó, égbe szálló Szűzanya-szobornak hat egészen. S mellette balra, nem messze tőle az Országház impozánsan megvilágított kupolája szintén egyfajta szentély, s legalábbis innen nézve, az erkélyemről, a sudár ezüstfenyők élő keretében, ezek a Város szememet tüstént magukra vonó pontjai, s amikor ez a két szikrázó fényoltár nem reszket vibrálva a Város felett, valahogy sivárabb, egybefolyóbb, és hasonlatos ahhoz, amilyenek szürke hömpölygésű szennyes napjai. Csermák Tibiék Olaszországban jártak, mielőtt meglátogattak fenti magányomban, s azt mondták, még Anacapri után is gyönyörű így ez a táj, ez a Város.

ÉS MOST MEGINT A MÚLT, HARMINCKILENC TAVASZA-NYARA

Levél Weöres Sándorhoz

Még közvetlenül a nagy Weöres-élmény után írtam egy rendkívül lelkes, majdnem eksztatikus levelet Weöres Sándornak Csöngére, ahol akkoriban élt, mint ahogy sikerült kinyomoznom. Fellengzős szavakkal ecseteltem, hogy mennyire gyűlölöm a hazug és üres gondolati költészetet, az intellektuális lírát, de ahogyan ő csinálja, az tele van költészettel; közöltem vele, hogy szeretném meglátogatni, fölkeresni, megismerni azt a Költőt, aki ilyen roppant hatással volt rám. Valahogy olyan elképzelésem volt a vele való találkozásunkról, hogy irodalomtörténetileg egyenértékű lesz Petőfi és Arany találkozásával, hogy ő az új Arany János, akihez én, az új Petőfi elzarándokolok, a nyakába borulva lelkesen, és majd Csöngén hetekig lakomázva, henyélve, verseket írunk egymáshoz, versenyezve egymással, ékes szavakban, szárnyaló kifejezésekkel próbálva túllicitálni egymást.

Weöres válasza eléggé hűvös volt, kimért és udvarias. Hogy örülne ugyan, de sajnos nem áll módjában vendéget fogadni, nehéz lakás- stb. körülményei miatt. Kijózanító volt ez a levél, kicsit le is forrázott, nemcsak lehűtött. Weöres Sándor, az ember iránt a megismerési vágyam erősen csökkent, közömbös lett a számomra. Költészete teljesen szétvált bennem Emberi Alakjától, versei változatlanul a bibliám voltak, a költészet Magas Ormain, Bércein lebegtek - ahogy akkori szuperlatívuszos, képletes kifejezési módomon éreztem -, Kosztolányi, József Attila, Tóth Árpád költészetével egy magasban, ha nem magasabban, lelki könyvespolcom legfelső rekeszében. (Nem voltam még húszéves, és a műveket már bölcsen el tudtam választani magamban alkotójuktól.)

Weöres helyett Kosztolányi házában

Hogy Weöres visszautasított (persze, szinte egy soromat sem olvashatta, azt se tudhatta, mi fán termettem, rézangyal vagyok-e vagy szélhámos, aki csak a nyakán akar potyázni; minderre akkor persze nem is gondoltam), váratlan alkalom nyílt arra, hogy a valóságban is beköltözzem a *Most harminckétéves vagyok, nyár van* című versbe, Kosztolányi boldog családi életébe. Ádám ugyanis unalomból vagy miből meghívott, hogy lakjam náluk egy hétig. Először jártam Kosztolányi házában, a Logodi utca és Tábor utca sarkán, amit azért féligmeddig ismertem Kosztolányi néhány sorából, egy-egy rajzából, karcolatából. Úgyhogy amikor beléptem, szinte már egészen otthonos volt a Tábor utca felőli kis földszintes épület. (A Logodi utcából jőve egy része emeletesnek látszott, mert domboldalra, hegyoldalba épült.) A szűk folyosón, mely a magyaros, tulipános, talán szegedi festett bútorokkal berendezett hallba vezetett (a bútorok stílusához soha nem volt érzékem) - a szűk folyosó roskadozó polcain a Nyugat eredeti táblába kötött évfolyamai sorakoztak.

Az alatt az egy hét alatt, amíg ott lennem adatott, keresztül-kasul bejártam azt a házat, ahol Ő élt, ültem minden székén, ahol valaha is ülhetett, ültem az íróasztalánál, forgattam a könyveit, az Ő megjelent könyveit, melyeket Kosztolányi néni zárt könyvszekrényekben őrzött gondosan; beledugtam az orromat kedves könyveibe, melyek tele voltak aláhúzásokkal, lapszéli jegyzetekkel (így József Attila *Medvetánc*-át is tanulmányozhattam, bekarikázott, megfel-

kiáltójelezett rímeivel; az *Óda* mellé oda volt írva, apró, nagy írásrutinra valló betűivel, hogy: „gyönyörű!”, az *Elégiá*-hoz, hogy: „csodálatos!”), megbámultam bekeretezett képeit a falon, ettem az asztalánál egy héten át, az életben is oly bájosnak, tisztának, rokonszenvesnek, költőélettársnak tűnő „Manyi nénivel”. Amikor elnéztem ebéd vagy vacsora közben a fejét, sehogy sem tudtam azonosítani azzal a némberrel, akinek egyesek mondták, hogy Kosztolányival együtt tönkretette ezt a szerencsétlen fiút, Ádámot (aki különben unos-untalan felrakta dililemezeit, melyek már a könyökömön jöttek ki). A színskálám Manyi néni mellett is meleget mutatott, valamiféle tisztaságot. Ugyan mért nem érzem rajta az ocsmányat, a bűnt, a fertőt, tűnődtem magamban, hát ennyire álarcot viselnek az emberek? Akkor nagyon kell vigyáznom, sokkal jobban kell vigyáznom, hogy be ne csapjanak, át ne ejtsenek, pórul ne járjak velük. Igyekeznem kell az álarcokat föllebbenteni, az arcok mögé nézni, a lelkek förtelmeit is észre kell vennem, nem szabad hogy becsapjon egy-egy angyalarc, egy-egy megbízhatónak tűnő, bizalmat sugárzó szempár. Kosztolányi néninél nem éreztem azt, nem láttam azt az álszentséget, amit nevelőanyámnál, azt a romlottságot, amit Sikfay Fricinél fel tudtam fedezni, de elvégre azokkal sokat éltem együtt. (Talán mégiscsak igaz az, amit bölcsebb barátaim sokszor hangoztattak már addig is, hogy „lakva ismeri meg az ember egymást”, ehhez „egy fedél alatt kell élni”.) Kosztolányi nénivel az alatt a tíz nap alatt nem volt semmiféle súrlódásom, hiszen csak egy lelkes, ágrólszakadt, rajongó ifjú költő voltam és lehettem a szemében, férjét istenként tisztelő, aki még Kosztolányi szinte gyerekkori műveire is kíváncsi volt. Mert végigböngésztem a Kisfaludy Társaság vagy Tudományos Akadémia pályázatára készült Byron: *Childe Harold*-fordítását is, a tizennyolc-tizenkilenc éves kamasz (amilyen idős voltam szinte akkoriban) még gyakorlatlan betűtengerét; valóban nem volt jó, kezdetleges volt, primitív a rímelése, kifejezőképessége, bölcsen tette, hogy nem adta ki - nem is nyert vele a pályázaton -, s ezen én is elkezdtem tűnődni, hogy nekem is van néhány tucat kacat a nyakamon, amik pont ilyenek: bűn rosszak, nem kellene-e megsemmisítenem őket, hiszen inkább zavaróak, mint előremutatóak, hogy nem kell-e csupán remekműveket hagyni az utókorra?

Sokat bolyongtam Kosztolányi szobáiban, ahol minden úgy volt, mint amikor Ő élt, szinte azt éreztem, hogy a lakás gazdája csak elutazott, és bármelyik pillanatban visszatérhet. Minden szobában voltak könyvespolcok, a hallban is, volt dolgozószobájában pedig mennyezetig értek. Ki volt bélelve ez a lakás könyvekkel, meleg lett tőlük, érzékletes, tapintható, azonnal barátságos; nem is láttam még akkora könyvtárat magánkézben, mint az Övé volt, ehhez hasonló csak a Baumgarten Könyvtár volt, de ez mégiscsak több meghittségét sugárzott, a számtalan neki dedikált könyvvel, melyekre nem voltak leltári számok nyomtatva, mint a Baumgarten Könyvtár köteteire.

Valahogy szervesebb volt is hangulatilag, mint az, hiszen Csokonai első kiadású versei mellett volt Petőfi, és közvetlen mellettük József Attila, Dsida Jenő; míg a Baumgarten Könyvtárban a bekerülés véletlenje, a leltározás szeszélye szerint egy cigány, egy király. Megcsodáltam nagy szótárgyűjteményét, nyelvkönyveit, az volt az érzésem, hogy ebből a lakásból ki se kellett volna mozdulnia évekig, itt is elélhetett volna boldogan dolgozgatva, olvasva örökké. Azt a simogató, kellemes érzést figyeltem magamban, amit a könyvekkel bebútorozott lakás tett rám, és eszembe jutott hajdani franciatanáromnak, Lelkes Istvánnak a véleménye, tanítása, hogy az embernek elég negyven-ötven jól összeválogatott könyv, több nem kell, annyi elég egy életre. De akkor, ebből a szemszögből nézve, Kosztolányi életéből, környezetéből meg kellett állapítanom, hogy nem volt és nincs igaza Lelkesnek, vagy legalábbis nem egészen áll, amit mondott: lehet, hogy valóban csak negyven-ötven könyv az, ami a legnagyobb, a legmaradandóbb hatást teszi az emberre, de milyen jó ez itt úgy, ahogy van, éreztem a véletlenek,

a lehetőségek egész láncolatát és azt, hogy mily megnyugtató, hogy százféle íz, ezerféle szín, illat állhat rendelkezésemre bármelyik pillanatban.

Ezek azonban csak a „szentély" hangulatai voltak bennem, ennem itt laktam, és ezt a több rétűséget találtam a legcsodálatosabbnak Kosztolányi házában. Mert közvetlenül a bejárati ajtó mellől nyílt még két, teljesen különálló lakás, melyekbe szintén egyenesen az utcáról lehetett bejutni. Egy kétszobás garzon és egy egyszobás összkomfortos. Mindegyikhez volt külön fürdőszoba, egy-két könyvesállvány, zsúfolásig megpakolva. Vendégszobák voltak ezek vagy dolgozószobák, nem tudtam akkoriban pontosan, úgy képzeltem el, hogy Kosztolányi, ha valami nagyobb munkán dolgozott, ide zárkózott be valamelyikbe, ahol teljesen elkülönülhetett a családjától, mégis kartávolságra „szeretteitől", övéitől. Sokat tűnődtem ezen, mert kezdett állandó problémám lenni a magány. Sokat voltam egyedül, bár rengetegszer idegesített a magány, és féltem is tőle, s a legtöbbször inkább elmentem hazulról csatangolni, csak hogy ne kelljen dolgoznom. Azonban, ha nagy nehezen, mégis munkához láttam, szükségem volt az egyedüllétre, arra, hogy magamra zárhassam az ajtót. Még Hegedűs Zoli jelenlétét is zavarónak éreztem, pedig őt imádtam. A cellamagány kellett szerzetesi egyedüllét azokhoz az ünnepi pillanataimhoz, amikor le tudtam ülni, amikor kényszeríteni tudtam magamat hogy egy-egy verset megírjak. Egy időben a könyvtárakkal is megpróbálkoztam, azonban elmélyedt munkára nem voltak alkalmasak, sőt még az olvasásra sem, legalábbis a számomra, minden könyvtárban tartózkodásom rendkívül ideges, zaklatott volt, inkább csak böngészni, tájékozódni jártam oda, úgy éreztem, hogy elmélyülni, belefeledkezni az olvasásba képtelen vagyok a Könyvek Templomában. Kosztolányi hajdani otthona viszont olyan légkört sugallt, ahol minden szükséges előfeltétele megvolt annak, hogy akár hetekig vagy hónapokig tartó munkába temetkezhessen az ember.

Kosztolányi hajdani otthona rendkívül nagy hatással volt rám

Különben csodálatos volt az a tíz nap, sokszínű, sokrétű hangulataiban. Bár imádtam „albérelni", és megrögzött, konok albérlő voltam - olyan, amilyeneket addig csak agglegényekben és vénkisasszonyokban ismertem -, és szinte el sem tudtam képzelni, hogy ne legyek örökké, mindhalálomig az, egy villanásnyi ideig átfutott rajtam az is, hogy ha egy nap mégis megunnám az albérletet, ha netán kinőnék belőle, valami ilyen lakás kellene nekem is, ilyen bársonyosra bélelt: képekkel, könyvekkel, nagy-nagy szótárokkal, mellette vagy közelében lévő hasonló azilumokkal, ahová én is elvonulhatok, ha majd egyszer betoppan az annyira hőn várt, hőn óhajtott Igazi, (aki még mindig, teljesen érthetetlenül, de hiányzott, csak nem akart feltűnni üstökösként, száguldó meteorként „életem csillagos ifjúi égboltozatán", hogy örökre bevilágítsa minden napomat izzó ragyogásaival).

Játék a nevekkel, a neveimmel

Több síkú életet éltem: egyszerre, egyazon pillanatban többféle életben: a valóban, az álmokban és a képzeletbeliben, a Jövőben (melyet mindig nagy *J*-vel írtam), s volt is valami bennem már akkor is ebből a többféle egyéniségből. Hiszen két év alatt csak nevem is három-négy volt legalább; Aporkay gróf, Kovalcze, Ladányi, Végh, nem is szólva Ivan Madridról, Ivan Cantorról, akik lehettem volna, vagy voltam is egy-egy aláírás erejéig. Hihetetlen szorgalommal írtam le naponta ötvenszer, százszor is a neveimet, gyakorolva az aláírásukat arra az

esetre, ha majd garmadával kell osztogatnom őket, a Végh Györgyöt is milliószor lefirkantottam, akkor még különvált írásomban a Végh és a György, még nem kötötte össze, mint ma, egy kis dallamos vonal, a *h* betű elnyújtott hulláma a György *g*-jével, szépen, harmonikusan beleolvadva, és a *Végh*-et is, a *György*-öt is - melyet többnyire Kosztolányi kedvenc tintaszínével, a zölddel írtam alá - két kis apró vízszintes vonallal alá is húztam, mintegy piedesztálra, oltárra emeltem.

De ebből a sok névből három élő is volt, valódi, olyan nevek, melyeken legalább néhány ember ismert. Egy késő tavaszi délelőtt ott fecserésztem az Erzsébet körút és a Barcsay utca sarkán egy volt osztálytársammal. Major Kálmánnal, amikor egyszer csak szembejött velem Cservény Jóska, akivel együtt jártam a Gaál Béla-féle filmiskolába.

- Szervusz, Ladányi! - üvöltötte, és csatlakozott hozzánk. Major Kálmán körülnézett, mintha keresné, hogy kinek köszönt ez az alak, mert ő mint Kovalczét ismert éveken át, hiszen egymás mellett ültünk, egy padban, de amikor senki mást nem látott a közelünkben, megkérdezte:

- Mióta vagy te Ladányi, Kovalcze? - Ebben a pillanatban ért oda a New York kávéház irányából jöve Zsigmond Ede, akit futólag ismertem a Szép Szó szerkesztőségéből, és kezét felemelve üdvözölt:

- Szerbusz, Végh Gyurka! - és megállt ő is egy kis trécselésre.

Udvariasan megemeltem a kalapomat, és szó nélkül távoztam, magukra hagyva őket e hármas rejtéllyel, hogy soknevű szélhámos vagyok-e, vagy három ember egyazon személyben, vagy hogy a fenében is van ez az egész?

Just Béla megmagyarázza, milyen egy úriember. Az lettem-e?

A kalap megemelését szó szerint kell érteni. Just Béla, akivel sokat össze kellett jönnöm akkoriban, hogy megmutassak neki mindig egy-egy újabb részt Francis Thompson-fordításomból, a „kontrollszerkesztő" műfaj akkor még nem volt hivatalosan feltalálva, mégis ő volt az első kontrollszerkesztőm, aki halálba gyötört, hogy: „eznempontosanazvéghúrdolgozzonmégrajtaérlelje-finomítsacsiszoljanefelületeskedjenvéghúreztmeghonnanszedtenincsisazeredetiben!"

Egy ilyen alkalommal Just Béla szigorúan megrótt, amikor, hajadonfőtt ültem le vele a Károlyi-kertben:

Véghúrtanuljameghogyegyúriembermindighordkalapotakármilyenhőségisvannekemnehivatkozzon-arrahogynyárvanhordjonkalapotlássaénishordok. (No, ha másban nem is, ebben aztán úriember maradtam egy egész életre, mert talán jobban hozzám nőtt a kalap, mint Chaplinhez a bajusz, mert Chaplin időnként levette, abbahagyta, de engem, úgy látszik, idegbajos fázásaim miatt a sírig elkísér, talán még ott is kalapban fekszem majd, legendás hírű, lehetetlen kalapjaim meg nem kapott babérkoszorúim és dicsőségglóriáim helyett övezendenek minden bizonnyal.) Úgyhogy hordtam is aztán állandóan, utasítás-, előírás- és valósággal receptszerűen, úgy, ahogy azt mentorom, Just Béla megkövetelte.

Környezetrajz a Víg utcai újabb albérletemről

Amikor Hegedűs Zoli bevonult, a József körútról, Trippon mester felügyelete alól áthurcolkodtam a Víg utcába, a Rákóczi téri kis csarnok mögé, egy negyedik emeleti kis cselédszobába. No, nem mondhatom, hogy valami fényes lakosztály volt, ezzel szemben olcsó, és

eleve tudtam, hogy úgyis csak június harmincadikáig maradok benne, mert akkor - Mécs Imre tanácsára - egy hónapra elmegyek „valami levegős, erdős helyre”. (Vető Miklós Nagybereznára hívott, Kárpátaljára, Ungvár fölé, ahol számtalan rokona, unokatestvére élt.)

Az ágyon kívül semmi más nem fért el a szobában. Ez még nem lett volna olyan kellemetlen (hiszen egész nap nem voltak otthon a főbérlőim, úgyhogy kint dolgozhattam egy Papini-novellafordításomon a konyhában levő asztalnál), csak az volt a baj, hogy a szobám ablaka egy szinte csempényi nagyságú lichthofra nyílt, ráadásul az ötemeletes háznak szinte valamennyi vécéje ide szellőzött. Az én „szobám” szintén az előszobatérségből volt leválasztva, mint Madeloné a Vas utcában, és a rettenetes, elviselhetetlen hőség - vagy inkább levegőtlenség - miatt gyakran kellett ablakot nyitnom, ha nem akartam megfulladni. Viszont ha kinyitottam, váratlan rityegések-ropogások, durranások riasztottak fel álmodozásaimból (minden ilyen alkalommal befogtam az orromat, és nevelőanyám fazekai jutottak eszembe, melyeket éjjeliedény helyett használt, s melyeket nekem kellett kiürítenem reggelente). De ugyanakkor áldottam is a sorsot, hogy nem vagyok cselédlány, akinek akarva, nem akarva így kell leélni itt hosszú éveket, esetleg egy egész életet, mások emésztési szokásaival-hiányosságaival tisztába jőve. Mint ahogy nekem ez alatt a másfél hónap alatt megadatott, hogy megismerjem a ház lakóit ezekről az oldalaikról. Rövidesen mindenkiről mindent tudtam: hogy ki fütyül közben, ki dalol, ki nyög csak, megkönnyebbülten eldurrantva magát - ilyenkor mindig azt hittem, hogy egy fej is megjelenik azonnal az ablakomban, mert előidézője rakétaként fölemelkedik a magasba. Jó volt az a tudat, hogy bár igazán sajnálatos, hogy egy szegény cselédlánynak ebben a börtönben kell leélnie esetleg az életét, de én mégiscsak sokkal szerencsésebb vagyok, ha akarok, mindjárt tovaállhatok, mert hiába, én csak álruhás királyfi vagyok, tanulmányúton e rejtélyes Városban.

Vegyük például a főbérlőm és a főbérlőném esetét. Szép kis családi életet éltek, mondhatom. Hol az egyik bukfencezett ki a már régen kiesett üvegű szárnyas ajtón keresztül, hol a másik, míg közben a bulldogjuk kétségbeesetten vinnyogott, és nem tudta, melyikükhöz húzzon, pártoljon; ilyenkor nekem kellett a kutyát eltávolítanom, levinnem sétálni, amit szívesen tettem, szinte vártam, sőt elvártam, mert minden kutyasétáltatásért ötven fillér ütötte a markomat. (A Civakodás, a Viszály istennőjéhez sokszor imádkoztam-rimánkodtam ezekben a napokban, ha nem volt pénzem, hogy hintse el a konkolyt szívükben újra meg újra, és hadd jöjjön már végre az a kiadós bunyó, amikor ripityára verik ismét egymást, és megint loholhatok le a Földi Vérebbel. (Az *Égi Véreb*-et akkoriban fejeztem be, egy kis műhelytanulmányt is írva eléje-mögéje, de ebbe, sajnos, Just Béla beleírt, s minthogy az eredeti fogalmazványomat adtam oda neki, az érdeklődő utókor már csak az ő javításaival, beszúrásaival együtt olvashatja, bár azt hiszem, stílusjegyileg így könnyen szétválaszthatóan.)

Egy tárcanovella, vagy mi a közönség igénye.
S vajon eleget tudok-e tenni neki valaha is?

Alighogy befejeztem az *Égi Véreb*-et, már a Papini-novellán dolgoztam. Közben Kállay Miklós, aki a Nemzeti Újság szerkesztőségében fogadott Napkelet-ügyben is - kijárta nekem, hogy tárcát írhassak a Nemzeti Újságba. Arról volt szó, hogy havonta lehoznak tőlem egyet, és ez óriási segítség lett volna nekem, mert egy tárca húsz-huszonnégy pengőt jelentett volna, egy pár kiváló minőségű csináltatott cipőt, öt vagy hat inget, ha ruházati cikkben gondolkodtam. Viszont fogalmam sem volt arról, hogy hogyan kell „tárcát” írni. Elolvastam vagy egy tucatot, de attól se világosodott meg valami nagyon az agyam. Rosszak voltak, unalmasak, szürkék, laposak, de azért mindegyiküknek volt valami bárgyú, pár szóval elmondható törté-

netük. Társadalmi helyzetképek voltak, rajzok, anekdoták, négy-öt gépelt oldal terjedelemben. Napokig, hetekig törtem előtte a fejemet, hogy mi a csudát eszeljek ki, mert a sürgető határidő ott loholt már a sarkamban. Semmi, az olvasott tárcákhoz hasonló „téma" nem jutott az eszembe. Egy fikarcnyi történet sem, ami épkézláb lett volna és ugyanakkor kerek - ahogy a lelkemre kötötték. (S már az Ambrózy Guszti-slapajságom idejéből tudtam, hogy nem szólhat postásokról, bankárokról, házmesterekről, arisztokratákról, nagypolgárokról, utcaseprőkről - egyszóval senkiről, mert testületileg tiltakoznak, hogy kikérik maguknak, ők aztán igazán nem ilyenek, velük ilyesmi nem történhet meg. Ez volt az Új Időknél a helyzet tárcanovellaügyben, de a Nemzeti Újság sem különbözött ezektől a kívánalmaktól sokban, ott még az olvasó katolikus, vallásos érzékenységére is figyelemmel kellett lenni.) Az égvilágon semmiféle történet nem jutott az eszembe. Nem voltam én sem adomázó, sem elbeszélő típus, mint például Thurzó Gábor, aki sztár volt ott, méghozzá vasárnapi sztár. Megírtam (mert valamit csak kellett írnom) egy találkozásomat egy csavargóval, aki őrült is volt, meg költő is. Picit szimbolikus is volt - *Az Aranydénár* címet adtam neki -, bővelkedett a költői képekben, a zenei, visszatérő sorokban; parányi etűdjellege volt, vézna, cingár szonáta hangja; inkább a mesebeli és a „költemény-próza" felé hajlott, sokkal inkább, mintsem a megszokott, szabvány „újságtöltelék" színes tárcához, azokhoz egyáltalán nem hasonlított. No, nem fogom sokra vinni mint prózaíró, jósoltam meg előre magamnak a jövőt, mert nem nagy lelkesedéssel fogadták el, inkább szánalomból és segítésből. „Más a mi közönségünk igénye, ez szép ugyan, de a mi közönségünk nem tud mit kezdeni vele" - hallottam a tárcaszerkesztőtől, talán először életemben, a Közönségről, erről a nagybetűvel írt, százfejű, kielégíthetetlen gyomrú és bendőjű szörnyetegről. (Érdekes módon a Pesti Naplónál senki nem beszélt nekem a Közönségről, a Közönség igényéről, igaz, hogy oda csak verset adtam és azt az emlékezetes kis cikkemet, a Francis Jammes halála alkalmából írottat. De hát az írók nem azt írják, amit tudnak, amihez tehetségük van? - döbbentem meg rémülten -, hanem azt, ami a „Közönség" igénye, amit ilyen kiválóan tud a közönség megbízottja vagy mi a fenéje, a szerkesztő? És ugyan honnan tudja ily biztosan, hogy az én versem, az én tárcám nem kell Neki, a legnagyobb Úrnak, a Közönségnek? Vagy a Közönség talán százfajta árnyalatú, igényű, érdeklődésű? Hogy fogom valaha is kielégíteni az igényét? Tudok-e vajon majd olyat írni, amit igaz szívből, a legjobb tehetségem szerint írok, olyat, amire ugyanakkor azt mondja egy szerkesztő, egy kiadó, felkiáltva: „Látja, ez igen! Ez az! Ezt várja magától a Közönség, ez az igénye!" Valahogy nem hittem el, ahogy végignéztem magamon, elmerülten távoli jövőmben, sejdítve azokat, amiket meg szándékozom írni - valahogy nem hittem el, hogy ezt a felkiáltást valaha is megérem...)

Számadás a vonatablakban

Közeledett a nyár, közeledett az én elutazásom időpontja is, melytől oly sokat vártam: felfrissülésemet, megerősödésemet és azt is, hogy rengeteget dolgozom. Hegedűs Zoli leszerelt, és összeköltözött Tubival a Pál utcában. (Egy-két arcképvázlat, akiknek modelljei ugyan már erősen beleexponálódtak ekkor az életembe, technikai okokból átúszik 1939 őszére-telére, mert ezek valahogy ott kaptak nagyobb súlyt, mint például Tubi is, vagy sokkal plasztikusabb, élőbb ott a szerepük, mint mondjuk Somlyó Gyurkának.) Tubi, aki ugyan Hegedűs Zolit elrabolta tőlem - talán kárpótlásul -, megígérte, hogy bemutat egy rozsnyói lánynak a nyáron, a kreol bőrű Claire-nek. (Csehszlovákiában nagy volt a francia hatás - ahogy Tubi mesélt sokat erről -, a prágai egyetemi diákélet és egyáltalán kicsit a prágai intellektuális élet is pandanja, megfelelője volt a francia, a párizsi diákéletnek, a csehek rengeteget jártak ki Párizsba, telje-

sen francia szellemi orientációjuk volt, a mi germán-német hagyományainkkal ellentétesen.) Ezért lett a Klárának keresztelt lányból is Claire, és a név nem ismert, csak elképzelt viselője is titokzatos, távoli, megközelíthetetlen volt a számomra, és kicsit hideg is, világos is, tiszta is - mindaz, amit e francia szó, *„claire”*, magyarul jelent.

Egész szellemi pereputtyommal, egész gardróbommal és egész könyvtárammal szálltam fel a fölszámolt Víg utcai cselédszobából való elköltözésem napján, június 30-án este egy Nagyberezna felé induló személyvonatra. Az utazás egész idejét (másnap délig) ébren és állva töltöttem a vonatablakban, a kattogó kerekek zajára „általélve tűnő életemet”, mérleget készítve az elmúlt évről, amikor utoljára ültem vonaton. Dunaalmásról Pestre jövet - mert az áporkai utat mégse tekinthettem „utazás”-nak. A mérleg nem volt rossz, sőt egyenesen biztató volt. Ha szerencsém lesz, bejutok Az Est szerkesztőségébe ősszel - Kemény Simon még mindig nem tudott határozott választ adni erre, de azért erősen biztatott. Átvillantak előttem közben szerzett barátaim arcképei is, a néhány megjelent cikkem, versem, fordításom (az első kettő kivételével meg sem őriztem őket, a lapokat, folyóiratokat odaajándékoztam Pilczer Gyurkának, volt osztálytársamnak, a Cinegének, valahogy úgy képzelve, hogy mindent hozzájuk kellene irányítanom, mert nekik öröklakásuk van, stabil életük, ahol harminc év múlva is megtalálom őket, hogy nála kellene berendeznem egy Végh-archívumot megjelent írásaimból). Áporkai-tassi-peregi-kiskunlacházai csatangolásomat is végigéltem: Anyácska! - sóhajtottam egy éles szívembe nyilallással, s hogy tulajdonképpen az érdeklődésem kicsit apám iránt is felcsigázódott akkor, eszembe jutott, hogy felvetődött bennem az a terv, hogy meglátogatom, jártam is Bojárnál, a gondnokánál ebben az ügyben, de Bojár nem adta meg rá az engedélyt: „A legcsekélyebb dolog is annyira felizgathatja, hogy végzetessé válhat számára. Gondoljon arra, hogy ha meghal, maga elveszíti azt a harminc pengő támogatást, amit a Végh családtól élvez havonta!” S én szavaira, mint egy leintett kutya, meghunyászkodtam, mert mégiscsak a pénz beszélt, és a nincstelenség, az anyagi összeomlás veszélye legyőzte bennem kíváncsi érdeklődésemet, furcsa élményhajszolásomat, mellyel érzéseimet, elképzeléseimet akartam lekontrollálni.

Hegedűs Zoli beleolvasott Jékely Zsoli egy levelébe, melyben rólunk volt szó

Igen, néhány írásom már megjelent, némi feltűnést is keltett irodalmi körökben, de vajon valóban olyan nagy költő leszek-e, olyan nagy író, mint ahogy reménykedem, mint ahogy ábrándozom róla, mert hiszen csak azt érdemes, aki csak középszerű tud lenni, menjen inkább újságot árulni, menjen vigécnek, könyvelőnek. Álmaimat csak az zavarta, hogy Hegedűs Zoli valamelyik szerkesztőségben beleolvasott véletlenül egy levélbe, amit Jékely Zsoli írt a szerkesztőnek, valami ilyesféle volt benne, mindenesetre ez volt a lényege: hogy no, megérkeztek, itt vannak ezek a tehetségtelen, törtető új undokok, ez a borzas Végh meg ez a szemüveges Hegedűs, és azt hiszik, hogy a Parnasszust egyenest az ő számukra találták ki. Hogyan - döbbentem meg -, Jékely Zsoli, akit őszintén és szívből kiváló költőnek tartottam (ha nem is annyira nagynak, olyan eltipró, elsöprő, lenyűgöző egyéniségnek, mint Weörest), így vélekedik rólunk? Miért? Fél tőlünk, irigykedik ránk, hogy fiatalabbak vagyunk (illetve csak én, mert Hegedűs Zoli egy évvel idősebb is nála, csupán később kezdte, mint ő), féltékeny-e, vagy valóban sokkal tehetségtelenebbek vagyunk, mint ő és az ő nemzedéke? S bántott az is erősen, hogy engem még csak-csak, úgy-ahogy bevettek egyes helyeken, de Hegedűs Zoliról hallani sem akartak. Voltak társaságok, ahol nyíltan a szemembe mondták, hogy mit házalok vele, mit patronálom, hiszen olyan tehetségtelen, kár az időmért! Ez ellen én mindig dühösen tilta-

koztam, mert néhány versét nagyon szerettem, nagyra tartottam, és különösen sokat vártam tőle, mint prózaírótól.

Nagybereznán

Iszonyúan hosszú volt az az éjszaka a személyvonat harmadik osztályán. Just Béla ugyan figyelmeztetett: „Véghúrcsakgyorsvonatonszabadutaznimertaszemélyrenagyonráfizetazemberidőbenésfáradságban" - de én nem hallgattam bölcs tanácsára, mert spórolni akartam; rettenetes nehezen múlt el az az éjszaka, így hát bőven volt alkalmam tűnődni és megest álmokat szőni jövőmről.

Vasárnap délután érkeztem meg Nagybereznára, Homolya Péter plébánoshoz. (Just adta azt a tanácsot, hogy írjak neki egy Vigilia cégjelzéses borítékban, hogy kerestessen számomra szállást és kosztot valamelyik hívénél), aki nagy szeretettel fogadott, annál is inkább, mert a Nemzeti Újság címlapján éppen abban a vasárnapi számban jelent meg *Az Aranydénár* című „tárcám".

A szobám nem volt se jó, se rossz, amit a harangozó szerzett, de lényegében nem is érdekelt, mert éppen csak aludtam benne, koszton másutt voltam, egy mézeskalácssütő mester feleségénél, itt tanyáztam úgyszólván egész nap, amikor nem voltam Vető Mikivel. A mézeskalácssütő mester butának látszott, és még annál is csúfabbnak tűnt a szememben, a felesége ellenben szép, szőke, fiatal, töltött galamb jellegű nő volt, aki remekül főzött. Mécs Imre rendeletére naponta ettem a májat, különféle módokon elkészítve, hogy megszűnjön a vérszegénységem. Egyáltalán: hízókúrán voltam, mint egy mangalicát, hetente mázsáltak, egyetlen feladatom a zabálás volt és az emésztés, s hogy mindezt átalakítsam zsírrá, hájjá, lemérhető kilókká, súlygyarapodássá. Ebéd után mindig leheveredtem a díványra, és amikor nem aludtam, azon ábrándoztam, hogy de jó volna, ha ez a tűzről pattant menyecske megszabadítana a szüzességemtől, amitől nem sikerült Pesten megszabadulnom. Mindez azonban a menyecskének valószínűleg esze ágába sem jutott, mert nemhogy udvaroltam volna neki, de pirulósan lesütöttem a szememet, ha megkérdezte, mit főzzön, mit ennék az örökös májon kívül, s én zavaromban csak összevissza makogtam neki egyre. Nem szabadított meg a szüzességemtől, de ehelyett folyton pörölt velem, hogy milyenek vagyunk mi, „anyaországiak", engem is egy kalap alá véve a többi magyarral. Naponta többször is közölte velem, hogy ők húsz éven át várták a magyarokat, hogy naponta térden állva imádkoztak azért, hogy még egyszer Magyarországhoz tartozzanak, s hogyha tudnám, milyen ocsmányul jöttek be a magyarok, én is szégyenleném magam. S ráadásul mindenki gyanús, aki Csehszlovákiában volt kénytelen élni, az mind ellenség, aki magyar létére ott élt. Szidta - s nyilván joggal - a magyar hivatalnoki kart, akiket a nyakukra ültettek, akik csak harácsolni jöttek oda, azért, hogy meggazdagodjanak pillanatok alatt; őrjöngött, hogy ő is, három hónappal az anyaországhoz való csatolás után visszasírja, kénytelen visszasírni a cseheket, ő, a született magyar, mert a csehek alatt több joguk volt még a magyaroknak is, jobban bántak velük, mint ahogy most, a „magyar uralom" alatt bánnak velük.

Pedig a mézeskalácssütőné csak egy primitív asszonyka volt. Vető Miki számtalan unokatestvére még elítélőbben nyilatkozott minderről, mert egy részük tanultabb volt, s a cseh iskolák a hírek szerint sokkal jobbak is voltak a magyar iskoláknál. „Szabad időm" nagy részét Vető Mikivel töltöttem, együtt csatangoltunk, számtalan rokona körében hányódva-vetődve. Sokat ültünk egyik unokahúgánál, aki nagyon szerette a verseket - a cseheket, nem a magyarokat -, Aliz órákon át szavalt, és improvizálva fordított Wolkertől, akinek csak egy-két

versét ismertem mindaddig József Attila csodálatos fordításában. Megfogott, megcsapott valami a cseh költészetből, vérem szláv cseppjei erősebben hullámoztak tőle, rég elfelejtett cseh szavak merültek fel emlékezetemben, amiket Anyácskától hallottam még valaha: úgyhogy ez a nagybereznai egy hónap is teljesen Anyácska égisze alatt telt el, a vérem mélyéből megint az ő arcát láttam kimagasodni, ragyogón, fölémbe, féltőn-szeretőn. Meglepően egészségesen éltem ez alatt a hónap alatt. Vető Mikivel délutánonként, amikor jó volt az idő, lementünk az Ungra, és megfürödtünk egy pici öblében, amihez igen nagy merészség és bátorság kellett, legalábbis tőlem, mert az rendkívül sebes folyású, hideg vizű folyócska Nagybereznánál. Heteken át dőzsöltünk a napon is, vagy a környező hegyekben kujtorogtunk, a sátoros erdők lombos magánya alatt.

Vető Miklósról, arcképvázlat helyett

Vető Miklóst nagyon kedveltem, sokat jártam hozzája Pesten is, de valahogy túl közös volt a természetünk, a lágyságunk, s ez az állandó tükörbe nézés - mert önmagunkat láttuk a másikban is - nem tette hosszú életűvé a barátságunkat. Nem voltak hegyei és csúcsai kapcsolatunknak, nem voltak viharai: mi irodalmi érdeklődésünk, sőt majdnem tehetségünk is azonos volt. Vető Miklós egy évvel volt idősebb nálam, nagy, vaskos szája és szőkésbarna haja erősen emlékeztetett Shelley ismert ifjúkori képére, amelyik Kosztolányi akkor közkézen forgó *Modern költők* kiadásaiban is bent volt. Vető Miki például már akkoriban írt meséket a Népszavának. Kicsit népmese-feldolgozások voltak ugyan ezek, ami távol állt kissé tőlem már akkor is, és a Népszava igénye szerint „reális meséket" írt. Vető Miklós is rajongott az édesanyjáért (aki még élt, nem úgy, mint az enyém), már fel is tűnt verseiben édesanyja alakja, abban az időben, amikor Anyácska még csak a szívemben nőtt egyre földöntúlibbá, egyre nagyobbra. Kicsit testvérek voltunk ízlésben is, éppen ezért sokszor semmi kis dolgokon civódtunk, akár a vér szerinti testvérek, s ahogy a testvéreknek sincs túl nagy szükségük egymásra, pláne amikor elszakadnak a szülői háztól, így hunyt el lassan, észrevétlenül, hónapokkal később a kapcsolatunk, pajtásságunk, barátkozási kedvünk, amit őszintén sajnáltam sokáig. Fájt, hogy annyi ilyen próbálkozásom kútba esett, annyi nekem kedves embertől sodródtam el; mert én sodródtam el minden egyes alkalommal, mint Fischer Petitől is, az, elszakadás belőlem indult el, a másik még egy darabig kapkodott utánam esetleg, jelentkezett, de én, nem tudni, miért, magam előtt sem tudtam megmagyarázni soha, túljutottam rajta, s ha túljutottam, hajthatatlanul és visszavonhatatlanul túl is léptem valamennyi esetben.

Ezen a nyáron még nagy-nagy barátságra készen csatangoltunk egymás mellett, hiszen Vető Miki kedvéért mentem le Nagybereznára - száz egyéb helyre is mehettem volna ezzel az erővel. És mégis, a nap mint napi együttlétek inkább eltávolítottak bennünket egymástól, mintsem összekovácsoltak volna minket. Mindkettőnkben rendkívül sok volt a lányosság is, mindkettőnknek - éppen nőies adottságaink miatt - férfiasabb egyéniségek kellettek volna, tulajdonképpen azok vonzottak jobban engem is, őt is (én mintha ilyesmit találtam volna meg Somlyó Gyurkában). Bár Hegedűs Zoli is inkább nőies volt, mint férfias, de az a tény, hogy évekkel volt idősebb nálam, sokat nyomott a latban kapcsolatunkat illetően, mert így, ha nem is apai, de legalább anyai barátnőmnek könyvelhettem el magamban; tulajdonképpen férjhez adandó, férjhez menendő lányok voltunk Vető Mikivel az Irodalom című falusi búcsúban, s ezért öntudatlanul is vetélytársai egymásnak, mindenkivel kacérkodóak, mindenkihez hozzádörgölődzőek.

Igen, ez az emberi hasonlóság múlatta el barátságunkat, pedig verseinek, meséinek szeretője, tisztelője voltam akkoriban, csak azok is éppen olyan lágyak voltak, mint emberi egyénisége,

és picit szétfolyóak, talán az én költészetemnél is megfoghatatlanabbak. A *Szellemidézés* című verse egyszeri csodáját nem tudta megismételni többet. Mindenképpen nagy kár azonban, hogy oly ifjan kidőlt, kidöntötték a mi úgyis oly nagyon megtépett, megrugdalt generációnk soraiból, mert komoly, jelentős ígéret volt, s talán a rá váró - akkor még nem is sejtett - borzalmas szenvedések igazi nagy költővé érlelték volna, Radnóti Miklóshoz hasonlatosan.

Egy tanulmány Reviczkyről.
Hogyan láttam közvetlen utána ezt a vénámat?

Abból persze, hogy majd egy rakás verset írok, semmi sem lett. Egy újabb „tárcát" írtam a Nemzeti Újságnak, *Öcsike* címen - ez még zengőbb volt, még tárgytalanabb, egy megszállott miniatűrfestő játszadozása volt kedvelt színeivel; semmi kis gyerekkori élménymagocska pasztellképpé virágoztatása. Sokáig nagyon szerettem ezt a kis írásomat költőiségéért, hangulatteremtő erejéért, azért a lebegő, földöntúli tisztaságért, mely kezdő prózámnak éppúgy sajátossága volt, akár a verseimnek. Még egy tanulmányt is írtam, Reviczky Gyula halálának ötvenedik évfordulójára, amit ma sem tartok rossznak; csak éppen kicsit igazságtalan, mert a Nyugat ormairól néztem le Reviczkyre, elmarasztalva így a költészetét; arra nem is gondoltam, eszembe sem jutott, hogy kora irodalmi környezetében kellene megfigyelnem, abban próbáljam meg bemutatni, hogy következtetéseimet ebből a szemszögből vonjam le. Minthogy nem voltam eltelve vele teljesen, mint egyes más írásommal, könnyebben tudtam tárgyilagosan nézni, mintegy kívülről megítélni, és így meglehetősen hamar rájöttem, hogy nem vagyok született tanulmányíró, született irodalomtörténész, hogy ez is csak egy kis kiruccanás volt, kirándulásom egy idegen területre, amit nem sikerült meghódítanom, ami a kísérletem után is idegen maradt számomra. Azt éreztem, hogy ezen a területen nem tudok kimagaslót, maradandót alkotni. Kétségtelenül több volt bennem, többet láttam meg egy-egy íróval, könyvvel kapcsolatban, a róluk alkotott véleményem sokkal átfogóbb volt, sokoldalúbb, mint ahogy ezt ki tudtam fejezni. Csetlettek-botlottak ceruzám nyomán a szavak, s inkább a megírás szépsége volt elsősorban a fontos a szememben, egyéni látásmódomnak, esetleges gondolataimnak csak másodrendű fontosságot tulajdonítottam. A szépen írás, a szépelgés veszélye sokkal nagyobb csapda volt számomra gyér tanulmányaimban, cikkeimben és kritikáimban, mint felnőttek számára írt meséimben - ahogy már az első kettő után tudatosan kezdtem becézgetni őket - mert eltérített, tévutakra, álösvényekre kényszerített, messze elsodorva így eredeti elképzeléseimtől. Igen, a képzelet dominált bennem elsősorban, sokkal erősebb lánggal lobogott, mint a tárgyilagosságra való törekvés vagy az intellektuális mondani-akarás vágya. És a már több ízben emlegetett „vers- és mesemanóim" súgása sokkal jobb volt, úgy látszik, nem táboroztak agyam tisztásain „tanulmány- és kritikamanók" kellő számban.

Fellobbant bennem újra a Természet iránt érzett szenvedélyes szerelmem

Nagybereznán nem volt mozi. Én, aki akkor már vagy öt-hat évet szinte állandó, mindennapi mozizással töltöttem el (és el sem tudtam képzelni, hogy jöhet olyan periódus, ciklus az életemben, amikor a mozi nem fog érdekelni), valósággal szem-nikotinhiányban szenvedtem ez alatt a hónap alatt. Annyira át voltam itatva mérgével, keresztül-kasul pácolva vele évek óta, hogy rendkívül nehezen tudtam elviselni a hiányát, főleg azért, mert nem tudtam mit kezdeni azokkal a délutánjaimmal, estéimmel, amikor Vető Miki történetesen nem ért rá. Ilyenkor kint csatangoltam az Ung partján, a holdvilágot bámultam a rozoga fahídról, amint a sebes habok

tetején táncolt, miközben szúnyogokra vadásztam, hessegettem el őket messze magamtól, a levegő piócáinak, repülő vérszopóknak nevezve el őket. Ittam magamba a Természetet, hol kortyonként, hol meg vederszám, mert hiába voltam „született városi", az aszfalt gyermeke, valahol a lelkem mélyén magammal hoztam a köröttem lélegző Világ ősi nagy imádatát. Ugyan kitől, kiktől örököltem mindezt, tűnődtem néha magányos éjeimen. Született panteista voltam, és éreztem, hogy költészetemnek, minden írásomnak ez az alapja, alkotóeleme, képanyaga, az a szeretet, amellyel vonzódtam Hozzá, s ahogy a sötét erdők felé meredt a tekintetem (ahová nem mertem elmenni egyedül, mert ösztönös és velem született félelem bizsergett a szívemben), ha sokáig elnéztem a fákat, szétváltak a szemem előtt, szétlibbentek, mint egy színház függönye, és a holdfényes tisztásokon tündérek táncait láttam (vagy csak éppen káprázott a szemem, nem is tudom már biztosan, hiszen az álom és ébrenlét sose vált el bennem élesen egymástól, mindig eléggé összemosódott). A lelkem elkalandozása többnyire este következett be mindig, az alkony leszálltával, és napkeltéig, pirkadásig tartott. A nappalaim - hacsak az éjszakáim árnyait nem idéztem - mindig elég reálisak voltak. Talán ezért is vettem egy borotvakést Nagybereznán, fenőszíjjal együtt. Szerettem volna leegyszerűsíteni a borotválkozás oly fárasztó és unalmas tényét. Szerettem volna, ha minél kevesebb időmet veszi el. Hetekig próbálkoztam vele, de sehogy sem állt a kezemhez, a jobb pofámról még úgy-ahogy lenyúztam a szőrt, de a balról már csak a bőr jött le, cafatokban. Minden egyes nekibuzdulásom egyoldalú véres párbaj volt a késsel: összevissza kaszabolt, ahelyett hogy megszépített volna - mint ahogy ábrándoztam róla - pillanatok alatt. Irigyeltem is egész életemben azokat, akiket apjuk suhanckorukban megtanított borotválkozni (mert azt mondják, fiatalon kell azt megtanulni, hogy hogyan kell bánni a késsel), de hát nekem nem volt édesapám - ezúttal őszintén sajnáltam is, hosszú hónapokon át -, aki beavatott volna az élet effajta rejtelmeibe.

Sokat tanultam ezen a nyáron a Jövőmre vonatkozólag,
úgyhogy részben ma is ebből élek

Nagybereznán több fontos levelet kaptam. Egyet Pintér Jóskától, aki az iránt érdeklődött, hogy nincs-e kedvem elmenni segédszerkesztőnek a Szabadság című politikai hetilaphoz? Kemény Simon is írt, hogy ő ugyan változatlanul mindent megpróbál az érdekemben, de egyre inkább kicsúszik alóla a világ, egyre kevésbé áll módjában másokon segíteni úgy, ahogy szeretne, lassan egyre inkább ő is segítségre szorulna származása miatt, hiszen egyre inkább aszerint kezdik megítélni itt az embereket, hogy ki milyen származású, nem az a döntő, hogy mit is csinált, mennyi a súlya vagy mennyit ér. S aki zsidó, az nem magyar - írta többek közt -, egyre inkább ez a hivatalos vélemény. S különben is nyár van, és nyáron soha semmi sem moccan a művészi, irodalmi élet táján - nem árt ezt mielőbb, idejekorán megtanulnom. A nyár az nem tél, mindenki nyaral és vakációzik, ilyenkor senki se hajlandó komolyabb dolgokkal foglalkozni.

Igen, ezen a nyáron még azt is elsajátítottam, hogy mily irtó nehéz szert tenni pénzre a nyár folyamán, az irodalom tájain és kapcsolt részein. Júniustól szeptember közepéig-végéig szinte alig kerestem valamit is. Nem működtek a szerkesztőségek, a kiadók: mindenki elutazott, megtalálhatatlanul. Maradék filléreimből éltem, zacizásból (órám újra bevándorolt, búcsút vett tőlem egy időre). Az apám családjától járó havi harminc pengő volt csupán az egyetlen fix összeg, mellyel ezúttal is számolhattam, mert Bojár titkárnője mindig ott ült az irodában, szinte mozdulatlan Buddha-szoborként, még akkor is, ha Bojár elutazott, vagy szabadságra ment. Megtanultam ezen a nyáron egyszer s mindenkorra, hogy jó előre kell gyűjtenem, ha

nem akarok nélkülözni, pénz nélkül állni nyáron, hogy ha télen hangya vagyok, akkor nyáron vígan lehetek akár tücsök is, húzhatom a nótámat a téli tartalékból egészen őszig a magam kedvére (mint azóta is, e bölcs, idejében való megtanulás révén annyi nyáron át s így az idein is) - rádöbbentem, hogy a költőnek kettős arcúnak kell lennie, akár Janusnak: egyszerre múltba és jövőbe tekintőnek, és ikeralkatúnak is: hangyának-tücsöknek; a pénzszerzésben szorgalmas hangyának, előre összegürizőnek, bölcsen beosztónak és rajtaülőnek, és ugyanakkor léha tücsöknek is, aki a világba szétengedi szabadjára víg, cirpelő dalait, pusztán azért, mert kedvét leli bennük, nem törődve azzal egyáltalában, hogy lesz-e ebből bárkinek bármiféle haszna is, hogy ugyan mi a fenéhez is kezd velük a világ, a tisztelt emberiség.

Augusztus közepe-vége. Mért nem lettem segédszerkesztő a Szabadság című lapnál? S ugyanakkor mért mentem el ingyenes „slapajnak" Az Esthez?

Amikor megérkeztem Nagybereznáról, az első éjjelre Pintér Jóska Aréna úti szoba-konyhás lakásába vettem be magam; egy éjjel meg Hegedűs Zoliék nyakán aludtam a Pál utcában, mert mit tehettem egyebet? A szálloda elérhetetlen álom volt számomra, pénztárcám állapota-tartalma miatt. Másnap sürgősen kivettem egy kis szobát - hogy ne zavarjam még egyszer őket - Zoliék közelében, mely nem volt messze *Az Est*-től sem, a Sándor utca közepén.

Jó karban voltam egészségileg, a nap jól lebarnított, híztam is pár kilót, mindenképpen erősödtem. Elmentem a Szabadság című lap szerkesztőjéhez is Pintér Jóska tanácsára, de nem lett belőle semmi, mert ez a szép „segédszerkesztő" cím és elnevezés: egész napi kulit takart, egy kulit, aki tulajdonképpen a kiadóhivatali munkákat is ellátta, ugyanakkor nyomdába rohangált, hirdetések után loholt, és alkalomadtán még cikkeket is írt havi hatvan- vagy hetvenpengős fizetéséért. Eleve láttam, hogy bizony nem nekem, nem az én alkatomnak találták ki ezt az állást, így egy könnyed mozdulattal lemondtam róla, más, jobb lehetőségeimre hivatkozva.

Kemény Simi bácsi valóban mindent megpróbált az érdekemben. Még nyár elején rábeszélt, hogy próbáljak bekerülni a Sajtókamarába. Nagybereznáról Zolitól kértem is ilyen űrlapokat, de már akkor is fel volt találva a circulus vitiosus: a lapokhoz csak az kerülhetett be, aki a Sajtókamara tagja volt, a Sajtókamarába pedig csupán az, aki már valamilyen lap kötelékében dolgozott - biztos volt ezek alól kivétel, de az nem én voltam. Mindenesetre az elindulást rendkívül megnehezítették. Kemény Simi bácsi ekkor azt tanácsolta, járjak be egy darabig ingyenes, önszántamból való gyakornoknak Az Esthez, hátha így nélkülözhetetlenné tudom tenni magam, és ott fognak, ott ragadok végleg. Nyilván számomra is megfelelőbb volna, ha a színház- és kulturális rovatnál kezdeném el az újságíró-tanonckodást, a „slapajkodást" - igazán nem kellett erről hosszasan beszélnie, elmélete helyességéről azonnal meggyőzött. Ennek érdekében bemutatott az akkori színházi körökben rendkívül nagy hírű és befolyásos, sőt majdnem rettegett Egyed Zoltánnak. Egyed olyan hatalom volt, hogy darabokat tudott megbuktatni vagy sikerre emelni, és kis kóristalányokat tudott pillanatok alatt sztárrá nevelni és növelni - az akkor már Amerikába, Hollywoodba hajózott Hajmássy Ilona (Lola Massey) felfedezése fűződött a nevéhez és az akkor népszerűsége elején álló Karády Katalin. Egyed Zoltán kissé hebrencs, szóvirágos, a rossz értelemben vett szóbarokkos, zagyva stílusa volt akkoriban a színházi újságírók álma, a siker netovábbja. Én ebben bizony nem tudtam a tanítványává szegődni, mert az volt róla az őszinte magánvéleményem, hogy üres, lélektelen, nagyhangú szólampufogtató csupán. Pedig Egyed emberileg szimpatikus volt nekem, és hatással is volt rám átmenetileg, de ő tanítványokat akart nevelni magának, minden színházról leírt sorban önmagát akarta újra látni, mint egy tükörképben. Két vagy három hétig rohan-

gáltam vele, mellette, nyomában, szolgálatában, sajnos vagy talán inkább szerencsére (bár akkor igazán komoly bánatot és elkedvetlenedést okozott nekem) nem valami nagy sikerrel járt ez a rohanás.

Filmbemutatókra jártunk, s amihez nem fűződött érdeke (erkölcsi és anyagi együttvéve talán), az nekem jutott, az én feladatom volt, hogy azokról írjak. Tulajdonképpen csak egy jelent meg közülük, egy Afrika-filmről, amit az Omnia moziban mutattak be. Rendkívül büszke voltam arra, hogy a kritikámat hatalmas betűkkel felírták egy táblára, és csalétekként, reklámként kint lógatták, amíg csak a film ment. Büszkeségemet csupán az csökkentette - egész icipicit, majdnem elhanyagolhatóan -, hogy vele együtt még egy fél tucat kritika lógott kint, különféle pártállású, világnézetű lapokból kinyírva, de hát mégiscsak az enyém volt a legszebb - állapítottam meg önérzetesen magamban -, egészen egyszerű, de mégis költői stílusban megírva.

Egy interjú Muráti Lilivel és a következményei

Ez a „szépen írás" lett végül is a vesztem. Egyed Zoltán egy nap azzal a feladattal bízott meg, hogy keressem fel Muráti Lilit, és csináljak egy interjút vele, olaszországi élményeiről (ahonnan épp akkor jött haza) és arról, hogy mik a tervei a küszöbön álló új évadban. Hűha - állapítottam meg boldogan magamban -, ez ám a nekem való nagy feladat, az erőpróba! Most aztán megmutathatom, mit tudok, mire vagyok képes! Egyed az orrom előtt hívta fel Muráti Lilit:

- Lilikém, egy fiatalembert küldök hozzád, lapunk egy újoncát, aki interjút csinál veled, fogadd szeretettel!

Gyönyörűen megborotválkoztam, nem a késsel, hanem borbélyhoz mentem el, életemben először borotválkozásügyben (no, a hajnyírással se koptattam el valami sok fodrondász küszöbét addig, nem dicsekedhetem el vele). Balla Borisz valaha legszebb „ünnepi", „fogadó"-ruháját öltöttem magamra, és dobogó szívvel csöngettem be a Művésznő, a Nagy Nő ajtaján. Még az is megfordult bennem, hogy elcsábít, a „magáévá tesz" - aminek volt valami tárgyi alapja, legalábbis a lehetőségének, hiszen egy még nálam is fiatalabb jó barátomnak sokáig volt a szeretője, talán hónapokon át tartó viszonyuk volt, de már véget ért (ha ugyan nem füllentett a barátom...). Mért ne tetszhetnék meg én is neki, mért ne lehetnék ennek a barátomnak az utódja - fantáziáltam, míg ott topogtam az egyik leghíresebb akkori magyar sztár ajtaja előtt, majdnem bepisilve a rémülettől, mert ez az ideges bepisilési és hasmenési inger gyerekkorom óta kísértett, a rémületes felelések óta, és mindig a legrosszabbkor, a legváratlanabb pillanatokban vett elő. Ezen az estén is az egyik lábamról a másikra billentem, remegő térdekkel szorítva össze combjaimat és imádkozva Istenhez (akiben nem hittem különben), nehogy összecsináljam magam itt szégyenszemre, nagyívű, üstökösszerű karrierem hajnalán - ha ugyan este nyolcra is áll ez a hajnal.

A Művésznő valóban csábító volt és igéző; nem szép, de kedves, kicsit fiús típus, legalábbis azoknak az időknek garszontípusa (bár férjnél volt, Vaszary János, egy színdarabgyárosszínigazgató feleségeként, mégis külön lakott, legalábbis a közös lakásukon kívül volt egy magánlakása is, ahol engem is fogadott). Csicsergett-gurgulázott-csevegett-fecsegett olaszországi útjáról, minden fontosabb, utaló szavát slágvortként felírtam, s közben mohón ittam magamba egy idegen ember élményeit, a magamévá próbálva tenni nyomban, mintha én éltem volna át, én sétáltam volna Velencében a Szent Márk téren, galambokat etetve, a gyorsvonatok első osztályainak ablakaiból mintha én hajoltam volna ki kacagva a borzoló szélbe, vele utaztam, vele csodálkoztam, vele szipogtam a kétezer éves történelmi emlékművek előtt

meghatottságomban, hogy hát újra sikerült, megint bolyonghattam hat hetet Itália csodás kék ege alatt! (Pedig még csak egy napot se voltam ott a valóságban, csak álmaim repítettek el oda, idegen élményekbe fogódzva, a sokszor forgatott képes albumok, levelezőlapok elevenedtek meg képzeletemben. Ha elmerülten néztem például hosszasan a képeket, a Colosseummal együtt lefényképezett emberek is megmozdultak, le-föl sétáltak ilyenkor hirtelen, egy hipp-hopp mozdulattal én is ott voltam a képen, láttam magamat is.) S amíg Muráti Lili beszélt, közben a lakását is figyeltem. Ilyet csak filmeken láttam eddig, azokon valóban ilyen volt a Művésznő budoárja: boldogságot, derűt és békét sugárzott, jólétet. Az asztalon, mellettem, a kezem ügyében déligyümölcsökkel és szőlővel, őszibarackkal dúsan megrakott tál mellett olasz vermutok és francia konyakok sorakoztak, amiket félig részegen szopogattam: nem az alkoholtól voltam mámoros, a környezettől s attól, hogy ide eljutottam, és hogy még sokkal tovább el fogok jutni, mert én is rettegett és híres színházi riporter leszek, mint mesterem-főnököm, Egyed Zoltán, a színházi élet és világ koronázatlan cézárja. Szemöldökömmel egy intésétől színésznők légiója omlik majd a lábaim elé, az ágyamba, egy szarkasztikus mosolyomtól színigazgatók és szerzők lövik főbe magukat tüstént a bemutatókon. Mindeközben a Művésznőt is próbáltam magamévá tenni, ha nem is a valóságban, de korlátlan képzeletemben, melyben soha semmi sem volt lehetetlen. (A Művésznő ezekben a percekben hercegnő is volt a szememben, az Élet hercegnője, aki leereszkedett hozzám, egy földi páriához.) Azonosítani próbáltam előttem fickándozó arcát azzal az arccal, amit az emlékezetem őrzött róla, moziélményeimből. Ó, hányszor láttam, a vászonról hányszor nevetett egyenesen az én szemembe; de akkor soha nem hittem, nem mertem remélni, hogy egyszer még négyszemközt leszek, lehetek Vele, mint most, édes kettesben. Mindenfajta valaha is álmodott álmaim egyfajta beteljesülését, beteljesülési lehetőségét láttam ebben a szituációban, úgy éreztem, hogy az életben semmi sem lehetetlen, bármilyen nagy várakozásokkal és reményekkel is indul neki az ember, ha nem nélkülözi mindehhez a kitartás, a szívósság adományát. Jelképes volt, szimbolikus ez az este, mert egész jövendő sorsomat láttam benne, mint egy vízcseppben; ez a többszöri élmény fűtött, amikor tíz órakor eltávoztam a Művésznőtől (anélkül, hogy elcsábított volna). Túlfűtött, szikrázó fejjel, ugrabugráló gondolatokkal, bukfencet hányó és kötéltáncot járó szavakkal kicsit a föld fölött szárnyaltam hazáig, a Sándor utcába, ahol a Művésznőnél látott ringató, forró ölelést kínáló kerevet helyett csak egy fehér gyerekágy várt, amiből úgy lógtam ki, mint egy kánikulai napon a kutyából a nyelve. Ilyen ágy várt, ami ráadásul majdnem minden éjjel még össze is omlott alattam. Hatalmas robajokra ébredtem ezekben a hetekben, minden éjszaka többször, dobogó szívvel, mély-mély zuhanásaimra riadva fel, mert a szalmazsákot tartó ágydeszkák kicsúsztak alólam, vágtató, dobogó álmaim ficánkoló rúgásaitól.

Az átélt élmény bűvöletében azonnal nekiveselkedtem, hogy megírjam a „nagy riport”-ot. Esti tizenegytől hajnali ötig megszállottan körmöltem, felidézve és aprólékosan lefestve a Művésznő környezetét, minden egyes szavát újra és újra mérlegre téve. Egyetlen szót sem volt szándékomban sem elvenni belőle, sem hozzátenni, csak sűríteni akartam, fényesre csiszolni az egészet, mint egy gyöngy, hadd tündököljön homályos-opálos fényekkel, bele az eljövendő messzi századokba! Újra meg újra elolvastam fennhangon minden mondatát, úgy írtam, ahogy *Az Aranydénár*-t meg az *Öcsiké*-t fogalmaztam, csak éppen még gondosabban, mert elsősorban a Művésznőt óhajtottam tükröztetni, kifejezni maradéktalanul, teljes egészében emberi lényében. S ekkor, hajnali ötkor nekiláttam, hogy a javításoktól hemzsegő kéziratot letisztázzam, olvashatóan. (Még sohasem javítottam annyit semmin, egyetlen eredeti munkámon sem, hiszen azokon szinte alig volt törlés, mindössze egy-egy szórendi csere, ékesebb jelző, kifejezőbb szinonima tarkította őket.) Apró gyöngybetűimmel lett is vagy tíz-tizenöt árkusnyi oldal.

Persze, alig aludtam utána, s abban a pár pillanatban is Egyed Zoltán hangját hallottam (mert kezdő koromtól megvolt bennem ez a játszadozási hajlam: amikor egy-egy versemmel, mesémmel elkészültem, azonnal hozzáképzeltem azt is, hogy ki mit fog rá mondani, hogyan fog reagálni rá; tudtam, hogy Somlyó Gyurka meg fogja például tekerni a nyakát, mintha szorítaná a gallér - de ha kihajtott ingben van, akkor is -, és azt mondja: „elég szép", tudtam, hogy Pásztor Béla méregzöld szemei alól így szól ki: „Ez olyan szép, mintha én írtam volna! Szívesen aláírnám a nevemet"). Így játszadoztam ezekben a negyedórákban is - vagy inkább még egyre zsibongó-zsongó képzeletem játszadozott Egyed Zoltán hangjával is: „Bravó fiam! Ez olyan nagyszerű, hogy tessék, itt van, átadom neked a szerkesztőségi asztalom! Csak annyit engedj meg, hogy a slapajod legyek!" No, ilyen félálmok, ábrándok után, kilenc óra tájt, szinte szökdécselve libegtem fel a szerkesztőségbe, s mert Egyed még nem volt benn, minden bizonnyal mesterművemet ott hagytam az asztalán.

Csak délben mentem vissza. Egyed, várakozásom ellenére, nem borult a nyakamba, sőt meglehetősen hidegen fogadott.

- Mit csináltál, te szerencsétlen? Azért küldtelek el, hogy interjút csinálj Muráti Lilivel, te ehelyett novellát írtál erről a kis kurváról, fiam. Sose lesz belőled színházi újságíró, fiam!

Leforrázva álltam ott előtte, kétségbeesetten, egy pillanat alatt minden álmom kártyavárként összedőlt. Egyed megszánt, ahogy látta kétségbeesésemet.

- No, ne búsulj, ne vedd így a szívedre. Mint novella nagyon jó, nagyon szép, fiam. Te kétségtelenül tudsz írni, csak éppen a képességeid sokkal inkább szépírói, mintsem újságírói adottságok. De azért teszek még veled egy kísérletet. No, ne lógasd így az orrodat!

S míg ezeket mondta, piros ceruzájával végigszáguldott gyönyörű gyöngybetűs tíz-tizenöt oldalamon, meghúzva-megszerkesztve-átformálva az anyagot a saját képére, a saját ízlése szerint. Ha úgy fogalmazom meg, hogy ugyanannyi cseppje folyt a szívem vérének eközben, amennyi azokból a piros vonalakból kitelt volna: semmit sem nagyítok.

Egyed véres mészárosmunkája után megjelent az altiszt, és átvitte a gépelőszobába. Délben Az Estben nyolc-tíz sor volt csupán az egész, az is telefoninterjúnak átalakítva. Muráti Lili bemondott néhány olasz városnevet, amerre járt, és boldogan tudatta a közönséggel, hogy kipihenve, újult erővel készül már az új évadban eljátszandó szerepeire. No, ezért nem kellett volna ki sem mennem a Művésznőhöz terepszemlére, ezt a neszesemmi-fogdmegjól halandzsát kapásból és hasból is megírhatta volna Egyed, vagy megírathatta volna akár velem is a szerkesztőségben, hiszen ez a pár nap is elég volt ahhoz, hogy lássam, mennyi légből kapott dolog, mennyi „kacsa", mennyi jelentéktelen, „smonca" kis hír jelent meg e nyárvégi kánikula idején-ürügyén.

Nem lesz belőlem soha újságíró! - zakatolt a fejemben, míg cipeltem napokon át magammal nyomorú kis bánatom. De ha ilyen messze van egymástól az irodalom és az újságírás, akkor inkább nem is akarok újságíró lenni - sisteregtem magamban -, ha az embernek inkább csak hátrányára válik, semmint előnyére, hogy szépen tud írni, s hogy szárnyaló, költői képzelettel ajándékozták meg a Múzsák.

Kemény Simon vigasztalása és újabb tanácsa

Kemény Simon is próbált vigasztalni, akihez szintén elzarándokoltam, elcammogtam kétségbeesésemmel.

- Az újságírás valóban más, mint a szépirodalom, Végh úr. De ne szomorkodjon, azért nem fog összedőlni maga körül a világ, ha híjával van is az újságírói adottságoknak. Foglalkozzon csak komolyan az irodalommal. Az újságírás úgyis olyan felületes mesterség. Persze, azért nem ártana, ha tartozna valahová, valamilyen csoporthoz, valamiféle érdekszövetségbe. A legkézenfekvőbb az Írók Gazdasági Egyesülete. Ott néha még segélyt is kaphat. Megjelent már néhány cikke, verse és műfordítása: azt hiszem, könnyen fog menni a felvétele. Menjen csak el mielőbb az IGÉ-be, szerezzen egy belépőnyilatkozatot, majd aláíratjuk itt két vezetőségi taggal, én elintézem velük, hogy ajánlják.

A legközelebb, amikor beállítottam Simi bácsihoz, magammal vittem azt a Vigilia-számot, amiben megjelent a két Coventry Patmore-fordításom - mást nem tudtam előkaparni, mert hanyagul szétszórtam, szétdobáltam azokat a lapokat, folyóiratokat, melyekben írásaim addig napvilágot láttak.

Kemény Simon bemutatott Szabó Lőrincnek

Ha jól emlékszem, Kemény Simon Kodolányival íratta alá először, mint első ajánló taggal (Kodolányi valamiért éppen átsétált a szerkesztőségen), majd odavitt egy nagy hajú, erős szemüvegű, erősen görnyedt hátú férfihoz, akit többször láttam már, az ablak mellett ült egész délelőtt, szinte mozdulatlanul, s akinek addig semmiféle jelentőséget nem tulajdonítottam, figyelemre is alig méltattam, azt se tudtam, kicsoda. Szabó Lőrinc volt. Az Est olvasószerkesztője.

- Engedje meg. Szabó úr, hogy bemutassak magának egy tehetséges fiatal költőt és műfordítót, Végh Györgyöt. Nagyon jó volna, ha ajánlaná az IGE tagjai közé, mert nagyon ráférne szegényre.

Dobogó szívvel adtam át Szabó Lőrincnek a Vigiliát, és riadtan, vadul zakatoló szívvel ültem ott előtte, amíg olvasta, nem tartottam nagy költőnek, sokat és hevesen vitáztunk erről Somlyó Gyurkával, akinek az istene volt, s aki első, talán februárban megjelent verskötetét így ajánlotta neki: *Mesteremnek, Szabó Lőrincnek*. De ha az én szememben nem is volt olyan nagy, mégiscsak ismert költő volt, és lépten-nyomon lehetett találkozni a verseivel, fordításaival (ezeket inkább ismertem, jobban figyelemmel kísértem, mint eredeti költeményeit) a napilapok és folyóiratok hasábjain.

Szabó Lőrinc arcába és szemüvegére hulló hajjal, összeráncolt homlokkal olvasta el fordításaimat, s mire átfutotta, csak még jobban elmélyültek, megbarázdásodtak vonásai. Azt is észrevettem, méghozzá igen-igen megrémülve, hogy miközben olvasta, egész idő alatt volt valami rosszízű fintor, egyfajta kelletlenség az arcán.

- Hát ezek nem jók - tolta elém becsukva a Vigiliát. - Tele vannak prozódiai és ritmikai hibával. A rímei azok egész tűrhetőek némely helyen, de a rím nem minden, fiatalember. Magának bizony nincs füle a vershez, nincs ritmusérzéke: ez a legnagyobb hibája.

Azért a felvételi kérelmet Kodolányi János után ő is aláírta, egy közömbös vállrándítással. Két napon belül kétszer hagytam el megsemmisülten Az Est szerkesztőségét. Hát mégis Jékely Zsolióknak volna igazuk, akik tehetségtelennek tartanak minket? S ugyanakkor roppant düh és indulat fortyogott bennem; ez az alak meri azt mondani a fordításaimra, hogy nincs fülem? Ő, akinek minden sora annyira süket, olyan prózai, esetlenül a földön döcögő? Látta volna csak az eredeti verseimet! (De hát azokat meg szégyelltem kicsit, röstelltem, nem akartam azokkal előhozakodni. Úgy gondoltam, hogy jobb, ha műfordító-álarcban lopakodom be az irodalom-

ba. Bár amikor Just Bélának az *Égi Véreb* átadása után kijelentette, hogy nem vállalok több fordítást, mert nem vagyok műfordítóalkat, hiányzik belőlem a türelem ahhoz, hogy mások gondolatainak, képeinek átélésével törődjem. Át tudom ugyan élni őket, láthatja, magyaráztam Justnak, de minek vesződjem ilyenekkel, amikor eredetit is tudok írni? A fordítást pedig azoknak hagyom, akiknek nincs elég eredeti, egyéni sugallatuk, a saját költészetükben impotensek. „Ne haragudjon, Doktor Úr, de soha többé nem akarok és nem is fogok verset fordítani!" - jelentettem ki elszántan. Just nehezen ugyan, de hajlandónak mutatkozott, hogy tudomásul vegye szilárd elhatározásomat.)

Hogy láttam az irodalmi életet dühös fortyogásaimban?

Ezzel kapcsolatosan - Szabó Lőrinc lesújtó véleményére - megint csak megnőtt bennem az undor, nem az irodalom, hanem az irodalmi élet iránt, ahogy már 1938 őszén is, egy Hegedűs Zolihoz írott levelemben fellengzősen nyomait hagytam mindennek, ha nem is fejtettem ki részletesen. S az időközben azóta eltelt közel egy év csak még jobban fokozta kiábrándulásomat, kiábrándultságomat. Valósággal utálkozással mentem a szerkesztőségekbe, ültem le a kávéházi asztalokhoz. Mert lépten-nyomon, szinte mindenütt megszólással, lebecsüléssel, irigységgel találkoztam. Az irodalmi élet fortyogó szósz volt, büdöset pöfékelő, nagyokat szellentő mocsár, lápos, hínáros, ingoványos talaj, amit sokkal inkább az érdek, a különféle érdekek uraltak, mintsem a művek, a Művészet iránti tisztelet, szeretet. A legtöbbfelé, amerre addig megfordultam, az irodalmat nem az önkifejezés eszközének tartották, hanem ugródeszkának a társadalmi érvényesüléshez, a pénzhez, a közéleti karrierhez. Én is álmodoztam persze minderről, de nem másokat fúrva-faragva-fűrészelve-pocskondiázva, kígyót-békát kiabálva rájuk. Az én karrierelképzelésem valahogy eszményibb volt, ételibb, inkább irodalomtörténeti ábránd, játék, hogy a Magyar Irodalom Nagy Panteonjában vagy még inkább: Túlvilágában, Elíziumában majd egyszer karonfogva sétálok nagy elődeimmel, mint méltó utód; Csokonaival, Berzsenyivel, Balassival, Petőfivel, Arany Jánossal, Adyval, Kosztolányival, Tóth Árpáddal, József Attilával, Krúdy Gyulával és Weöres Sándorral. Sokkal inkább ilyenfajtán fellengzős volt az elképzelésem, mintsem mások hasába tipró, másokat elgáncsoló, egy kanál vízben szívesen megfojtó. Közvetlen környezetemben, melyet módomban állt, hogy alaposabban megfigyeljek, a Szép Szó szerkesztőségében való debütálásom óta többnyire ez a módi járta - az irigységnek és gáncsnak sokféle színskálája és keveréke, s ha akadtak is olyan önzetlen pártfogóim, mint Kemény Simon és Just Béla, éreztem a saját bőrömön is, hogy a Nagy Fűrész velem kapcsolatban is állandóan dolgozott, egy pillanatig se pihent. Én is hiú voltam, hogyne, imádtam volna a sikert, forrón, mindennél jobban áhítoztam rá, de soha senkit nem irigyeltem egyetlen jó verséért, hibátlan soráért sem. Jó művek láttán egyáltalán nem sápadtam el az irigységtől, a rosszindulattól, nem lelt ki a hideg, hiszen hihetetlenül nagy aranytartalékokat éreztem magamban, nagy aranyfedezetet a tehetségemre, mely csodálatosan ki fog virágozni biztos egy nap, ha megérek. Így aztán egy-egy jó vers nemhogy irigységre ingerelt volna, hanem ellenkezőleg: alázatra késztetett, és ugyanakkor munkára ösztökélt és ösztönzött, nemes versenyre, versengésre. Weöresnek például minden egyes verse (mert minden sorát elolvastam, nemcsak akkoriban, azóta is mindig, ő volt az egyetlen élő költő, akit nem is kortársamnak, hanem időtlen klasszikusomnak tekintettem), Weöresnek minden egyes sora arra sarkallt, hogy próbáljak én is az ő magasságába fölérni, sőt ha lehetséges, próbáljam túl is szárnyalni Őt. Az Irodalmat nemes, szép vadászatnak tekintettem, a Szépség utáni hajszának, amelyben minden egyes vad, minden valamirevaló vers vagy ízletes szép szó, kifejezés és fordulat csak bámulatra késztetett, még akkor is, ha ezt nem is tudtam állandóan

kifejezésre juttatni, ha alkotóik, létrehozóik fenekét képtelen is voltam minduntalan nyalni, eksztatikus-himnikus szavakkal tömjénezni őket, kicsit azzal a hátsó gondolattal, hogy nekem is visszatömjénezzenek, és az én fenekemet is kinyalják viszonzásul (mint ahogy ezt a többieknél láttam, barátaimnál, közömbös versfaragó ismerőseimnél s még akkora költőknél is, mint Pásztor Béla). Mindez viszolygással és utálattal töltött el, s mert rengeteg farizeust, kufárt és hitvány vámszedőt találtam az Irodalom Templomában, Krisztusként kedvem lett volna kikorbácsolni őket onnan, ahová csak a Tehetség, az Alázat szent áhítatával lett volna szabad belépni, megoldott sarukkal, mezítlen lábakkal - ahogy akkori stílusomnak megfelelően egy azóta eldobott jegyzetemben papírra vetettem.

Közelgett az ősz, újabb téli szálláshelyre készültem, mint a darvak

Azonban állandóan fortyogó-hullámzó hangulataim csak jöttek és mentek, átjártak rajtam suhogva, s mire egyet-kettőt fordultam az utcákon, új benyomásoknak adták át helyüket, melyeket örökké szomjasan, mohón ittam egyre magamba. A Sándor utcai szobát már felmondtam, újat kellett keresnem helyette, lehetőleg Az Est környékén, mert picit még reménykedtem abban, hogy ki tudom köszörülni a csorbát, amit a „novellámmal" okoztam Egyednél. S ha nem is sikerülne bejutnom a laphoz, akkor sem megfelelő a Sándor utcai szoba számomra, hiszen csak kényszerűségből vettem ki, szorult helyzetemben, hogy ne kelljen tovább Hegedűs Zoliék nyakán aludnom. Túljutottam, túlnőttem valahogyan mindenképpen az ennyire primitív cselédszobákon. A Sándor utcában például még csak kályha sem volt, s ha még sokszor rosszul is táplálkoztam, azaz egy igényem megvolt már, hogy legalább meleg, fűtött helyiségben vészeljem át a tél viszontagságait. Mert ha korgott is néha a gyomrom, attól még volt kedvem dolgozni, költeni, de olyankor, ha a kezem fázott, dermedezett a hidegtől, mint régi szobáimban annyiszor, legszívesebben a pokrócaim és dunyháim alá költöztem, mint egy csiga a házába, és érzékelő-tapintó szarvacskáim is behúzódtak velem együtt a világ, az élet elől. Fűtetlen szobákban kényszerű téli álmát aludta a képzeletem, mint egy medve, brummogva horkolt egész tavaszig, csak a véletlen fakasztott olykor belőle egy-egy virágot.

Nyakamba vettem hát a Várost, és hamar rá is akadtam egy viszonylag megfelelő szobácskára, ahol, úgy gondoltam, ki tudom húzni október közepéig-végéig. Az Erzsébet körút és a Barcsay utca sarkán egy kellemes, fiatal nőnél, szép, kényelmes - igaz, hogy előszobából leválasztott - fülkét találtam (de ennek megfelelően legalább nem nyílott vécékre, mint a Víg utcai). S mert annak a követelményemnek is eleget tett, hogy közel legyen Az Esthez, így hát minden különösebb habozás nélkül kivettem. Hiszen még abban az időben is bármelyik pillanatban garmadával lehetett kiadó szobát találni, és a felmondási idő két hét volt csupán, s ha nem tetszett, ha valamiért nem éreztem ott jól magam, egy hónap múlva már szállhattam is tovább.

Vető Miki fényképe. Egymáshoz való „bejelentetlen",
előre nem jelzett felugrásaink. Dühöngés a Nő ellen.

Kettőzött szorgalommal jártam be Az Est szerkesztőségébe, valami munkára lesve, de egy-egy kisebb, jelentéktelenebb filmkritikára kaptam csupán megbízatást. Délutánjaimat Hegedűs Zoliék nyakán töltöttem, vagy Somlyó Gyurikához ugrottam fel, esetleg - mind ritkábban - Vetőékhez. Vető Miki éppen előhívatta a fényképeket, amiket Nagybereznán csinált, és csináltak rólunk unokatestvérei. Volt egy közöttük, amin egymás mellett álltunk, fákkal mögöttünk,

és félig átkaroltuk egymást, s Vető Miki szájában ott volt játékosan a kése. Amikor ezt meglátta Vető Miki édesapja, éktelen haragra gerjedt, és ripityára szaggatta azon nyomban: „Még csak az kell, a most jövő időkben, hogy ilyen képek legyenek rólad; késsel a szádban, egy keresztény fiú mellett, még börtönbe juttathat, te szerencsétlen! Az életeddel fizethetsz érte!”

Ezek az egymáshoz való „felugrálásaink” a legtöbbször előre meg sem voltak beszélve, egyáltalán nem törődtem azzal, hogy a másiknak esetleg terhére vagyok, vagy lehetek esetleg. Fel sem merült bennem, hogy talán dolgozni szeretne, hogy valami más dolga, programja is akadhat, mintsem hogy velem trécseljen, hülyeségeimet és nyafogásaimat hallgassa óraszám. Mindez meg sem fordult a fejemben; még mindig felelőtlen időmilliomos korszakomban éltem, de majdnem mindannyian így voltunk, kik velem egykorúak voltak, és időfeleslegeinkkel a legtöbbször még mindig nem tudtunk mihez kezdeni. Csak Hegedűs Zolinál éreztem néha, hogy sok vagyok, hogy jobb volna, ha nem ülnék állandóan a nyakukon. De ezt is inkább Tubi hatásának tulajdonítottam. Azt éreztem, hogy közénk lépett a Nő - a férfiak ősi és örök ellensége -, és mint ilyen, szét akarja szakítani a barátságunkat; sajnálja tőlünk az időt, azt az időt, amit egymással töltünk, amit egymásra szánunk. Kezdtem dühöngeni és halálosan féltékeny lenni a női nemre, mert - úgy éreztem - a Nő pincsikutyaként a rabláncára akarja fűzni a Férfit, hogy csakis Vele törődjön, vele foglalkozzon, neki szentelje minden pillanatát, neki szolgáljon mindörökre, ámen.

Augusztus utolsó napjai: ahogy egy politikához hatökör sejtjeiben megmaradtak

A „most jövő idők” - Vető Miklós papája elég rosszul beszélt magyarul - nyomasztóan kezdtek úszni a levegőben. S mindaz, ami a levegőben úszott, azonnal eljutott hozzám is, minthogy a „levegőben úszó dolgok” voltak mindig a legnagyobb hatással rám. Augusztus utolsó napjai voltak. Az Est szerkesztőségében állandóan csörögtek a telefonok, a külföldi tudósítók óránként jelentkeztek, embercsoportok dugták össze a fejüket. Pillanatonként újabb és újabb hírek: Ribbentrop Moszkvába utazott, találgatások, áll-leesések, hírek arról, hogy német-orosz vagy szovjet megnemtámadási szerződést írtak alá, a beszélgetésekben folyton Hitler neve bukkant elő, Danzig, Lengyelország. (Egyesek emlékeztettek arra, hogy H. G. Wells *Világtörténelmé*-ben tíz vagy tizenöt évvel azelőtt azt írta, hogy az új világháború Danzig miatt fog kitörni.) Egymást követték a német és angol jegyzékváltások. S amikor nem voltam fent a szerkesztőségben, az utcán szintén állandóan újabb és újabb hírekbe botlottam: Az Est-lapok kiadóhivatala előtt nagy csoportok lebzseltek, órákon át ott ácsorgó-zsibongó tömegek lestek az óránként vagy már még sűrűbben megjelenő, sokszor csak párszavas, de döntő jelentőségű „plakátújsághíreket.” Olvastam vagy hallottam azonnal, hogy a német hadsereg bevonult Szlovákiába, ezer kommentárba ütköztem, hogy pillanatokon belül kitör a háború, X. azt mondta, hogy Németország tíz perc alatt elveszíti a háborút, Y., hogy Németország ugyancsak tíz perc alatt ripityára veri az egész világot; nem is Kávéházi, Utcai Konrádok voltak ezek, akik őszi verebekként ellepték az aszfaltot mindenfelé, és egyre csiripeltek a fák alatt gurnyadozva; de a kávéházakban is, melyek előtt elmentem, ugyanilyen tanácskozások, találgatások folyhattak, mert összeverődtek, bizalmasan összehajoltak a fejek: Lengyelországban elrendelték az általános mozgósítást! Csak forgott a fejem, fel a lapokra, a fényújságokra, az égre; és szűkölni kezdett bennem a félelem, a rettegés. Valaki azt mondta, hogy még az éjjel kitör a háború, csak azt várták meg, hogy a termést betakarítsák előbb, hiszen tudom, ugye, hogy minden háború ősszel tör ki, az első világháború is akkor kezdődött. Aztán az lógott kint Az Est-lapok előtt, hogy miket követel Hitler Lengyelországtól, vagy tíz-tizenöt pontban felsorolva. S aztán jöttek olyan percek is, amikor ismét reménykedni kezdtek

az emberek, még Kemény Simi bácsi is, hogy Mussolini, a Duce valami közvetítő ajánlattal állt elő. Így forrongott-fortyogott az utca, a lakások riadt méhkasokká váltak, és én a Sors szeszélye szerint - aszerint, hogy éppen derű- vagy éppen borúlátóval találkoztam össze - azzal reménykedtem vagy szorongtam, mikor mifajta csípett el az utcákon, körözéseim közben.

A németekről. A katonásdiról. A háborúról.
A félelmek elől egy versbe menekültem

Fogalmam sem volt, hogy mi volt, mi van, s főleg hogy mi lesz. Teljesen tájékozatlan voltam a politikában, a németeket valahogy ösztönösen utáltam, de még azt se tudtam volna megmondani, hogy miért, talán az állandó csinnadrattájuk nem tetszett, az örökös katonásdijuk, kardcsörgetésük (mindezt a filmhíradókban folytonosan láthattam). Nem voltak rokonszenvesek számomra a németek, mert gyűlöltem a katonaságot, nem tudtam elképzelni, hogy engem valaha is be lehet ilyen mundérba öltöztetni, hogy be lehet ilyen bakancsba, csízmába rázni; nem tudtam elképzelni magam puskával, ágyúval; bombával a kezemben, hiszen én még a galambokat is megsirattam, a csirkéket, amiket nevelőanyám leöletett, undorodtam, és rosszul voltam a vér látványától, ha vért vettek valakitől, ha csak a moziban, a vásznon is láttam, máris ájulás környékezett, csupán a Költészet érdekelt, az álmok, a lebegések; az emberiség, mint olyan, nagyjából közömbös volt a számomra, de ugyanakkor nem kívántam senkinek a halálát. A politikánál csak a vérontást, a katonásdit gyűlöltem jobban - talán innen is volt ez a mélységes, eredendő ellenszenvem a németek iránt.

Igen, lépten-nyomon hallottam, hogy bármelyik pillanatban kitörhet a háború. A háborúról viszont csak homályos elképzeléseim voltak, főleg filmélményeim alapján, s minthogy azokban a napokban töltöttem be a huszadik életévemet, nem voltak és nem is lehettek személyes élményeim, tapasztalataim vele kapcsolatban, mint például az idősebbeknek. Hallomásból én is tudtam, hogy rossz, hogy gerslilevest, hogy fűtetlen szobát, hogy papírtalpú cipőt és végtelen sorbanállásokat jelent; de mindezt nem a saját bőrömön éreztem, s csak az vált igazi élményemmé, aminek én is részese, átélője, szenvedője voltam. Nem értettem egyet soha azzal a mondással, hogy a bölcs ember a mások kárán tanul, s csak a buta tanul a magáén; nem tartottam különösebben butának magam, de azért szerettem volna mindent én magam átérezni, kitapasztalni, lereagálni. Mindez persze nem azt jelenti, hogy vágytam volna a háborúra, á, dehogy. Én is riadt voltam, iszonyúan kalimpált a szívem, dobolva, mert nagy küzdelemmel, úgy-ahogy felépített - sokban még csak megálmodott, tervezett - Kristály Palotám, Elvarázsolt Kastélyom ablakait máris megremegtették a közeli detonációk. A lehetséges háború veszedelmesen közelgő forgószelét hallottam egyre élesebben süvíteni az utcákon, a lakásokban, hiába voltak zárva az ablakaim. S hogy valamiképpen elhessegessem magamtól ezt a rémületet, hogy elfújjam a közelemből, ezerkilencszázharminckilenc augusztus harmincegyedikén éjjel, huszadik születésnapomon bevonultam Elvarázsolt Kastélyomba, és a külvilág helyett egy napok óta köröttem-bennem zümmögő kis dalocska zenéjére figyeltem; a versmanók suttogására, súgására. Minden addigi sóvárgásomat és reményemet megpróbáltam beleírni ebbe a versbe, amit csak egy Nő, egy Kedves jelentett volna a számomra. Az első sorom visszautalás volt a régi elveszettre, Madelonra-Ráchelre (akik egy rím-lehetőség miatt „Aranka” lettek *A lírikus álmá*-ban). Azon a lázas éjszakán írtam *Új kedvest kereső dal* című versemet, jó fél év verstelen hetei-hónapjai után az elsőt:

Eltűnt szeretőm siratom még,
de várom az újat az ősztől...

1939. SZEPTEMBER 1.

Az alkotás feldobó lázától becsípve cipeltem át a még mindig oly könnyű bőröndömet az Erzsébet körútra. Nem mentem fel a szobámba, csak a házmesterhez adtam be azzal, hogy délután érte jövök.

Friss, aranyszínű volt az a reggel, átlátszó, tiszta, mint egy üveg méz. Fütyörészve baktattam véges-végig a Nagykörutakon, fütyörészve, én, akinek oly hamisan állt a füle a hallásra. Egyéni, egyetlen zeneszerző által kottába sosem írt hajmeresztő és dobhártyaborzoló dallamokat költöttem, gátlástalanul és léhán, s ezekre meneteltem, mert kimondhatatlanul boldog voltam, hogy oly sok hónapi szándékos kerülése után ismét szóba állt velem végre a Múzsa, hogy újra kegyébe fogadott - s talán kedvence leszek újból.

A legszívesebben mindenkit megcsókoltam volna, szájon - nemcsak a lányokat, a nőket -, hogy mindenki megtudja: költő vagyok és húszéves!, sőt már a huszonegyediket taposó, pár óra óta; az istenek játszótársa, barátja, új tündéri dalok koholója-kovácsa, a Szépségnek bizonnyal papja immár; nagyra törő álmokkal koszorús, hangulatok bűvésze, érzelmek tudója, szabad, fiatal, kire csupa jó és nagyszerű vár még; ki túl van már az Élet nehezén; a megaláztatásokon, nevelőanyja poklain; két éve volt éppen azon a reggelen, hogy megszabadultam tőle, volt erőm otthagyni mélybe rántó szürke világát, napra, órára, percre két éve éppen. Ezután pályám, költészetem most már biztosan egyre fog ívelni, fel, az ég fele, mennyei nagy magasokba; amíg élnem adatik, addig a két-három esztendeig, mely úgyis oly gyorsan elszáll az Időben. Ki lehet ma boldogabb nálam; ugyan ki van még, ki lehet költő a világon, aki pont ma húszéves? - zsongott az agyam, fuvolázott a szívem, s elő-előszedve zsebemből az *Új kedvest kereső dal* piszkozatát, hetykén danolásztam a sok víg anapesztust.

A körutakon itt-ott csoportokba verődött emberek mint napok óta be sokszor, de most semmi sem érdekelt; mit fújhatnak? A régi nótát: kitör-e, nem, mikor és hol a háború. De mért törne ki, amikor millió hozzám hasonló fiatal van, nem is költő, aki éppúgy nem akarja, mint én; aki csokra vágyik, lányok sosem ízlelt, ölelő, magába olvasztó forró ölére, millió hozzám hasonló fiatal van, aki szintén valami jobb időről álmodik: orvos akar lenni, adótiszt, mérnök, hivatalnok, felfedező, vasutas Piripócson vagy világ körül utazó utazó; millió hozzám hasonló fiatal van, aki lányokról álmodik éjjel, hogy hamar elvesz egyet feleségül - s a lányok meg mirólunk, cirógató, játszi csókjaink áradatáról, vad zuhatagáról; ugyan mért kellene nékünk a háború réme, mi közünk hozzá, mi nem akarjuk, minket nem lehet vágóhídra hajszolni soha - így értem át, versemet dúdolva, ezeken tűnődve, Budára.

A Lipót körút torkolatánál szívembe nyilallt a gyönyör, az imádott Város hatalmas hegyfalai túl, ott túl a Dunán remegtek, őszi derű lebegett a fák koronáján. A napfény már nem égető, tompa csillogása, selymes cirógatása csalt fel, hívogatott a hegyekbe, de oly messze elrepülni mégsem akartam. Jó volt nekem a Margitsziget is, leszúrtam a kötelező tíz obulust, és nyakamba vettem árnyas utait. Néhány körözés után kikötöttem a Rózsakertben, és szívtam-szívtam magamba a virágok illatát. A padon ültem, de képzeletben hanyatt feküdtem, fejem alatt összekulcsolva kezem - és az Ung partján napoztam, a felhők játékait csodálva. Úgy éreztem ekkor, hogy hiszek, hitetlen hittel, valami többen, valami Mindenhatóban, a lét értelmét próbáltam bogozni, nem szavakkal; hangulathullámokkal, gondolat- és érzelemkeverékkel. Megírandó számtalan és sok-sok egyéb művem is ott lobogott bennem, szintén nem szavakkal: csak hangulatokkal, címfoszlányokkal, vágyakkal, álmokkal, de roppant hittel és akarással, a kitűnni, kiválni vágyás folyton sarkalló ösztönével. Mert még álmomban sem felejtettem el soha egy pillanatra sem a közel három évvel azelőtti Kosztolányi-matinét,

amikor először fogalmazódott meg bennem, annak az élménynek döntő hatására, hogy Nagy Művész akarok lenni - nem is csak szeretnék: egyenesen akarok, minden erőmmel. Nagy Művész és ugyanakkor Nagy és Igaz Ember.

S már nem is az Ung partján feküdtem, a felhők tetején szálltam, hihetetlenül közel a Naphoz, az Űrhöz, az Úrhoz. Belőlem az illatok is mindig hangulatokat váltottak ki, érzelmeket - mindezt szláv beütésemnek tulajdonítottam -, és a színek is éppígy hatottak rám; egy ilyen üldögélés a Rózsakertben, fáradtabb napjaimon, a színek és illatok csodája ugyanolyan gyönyört idézett elő idegeimben, mintha legkedveltebb verseimet faltam volna újra meg újra, századszor biflázva szememmel; itt is verseket olvastam, a Természet lekottázhatatlan dalait. Egy-egy ilyen rózsakerti napozással hetekre részegre ittam magamat, az orrom betéve tudott harminc-negyven illatárnyalatot is talán, és a szemem se feledte a színek orgiáit, melyekkel szintén megteltem, mint ahogy nyár végére tele lesz mézzel a kaptár.

Ha már tántorogtam-szédültem a sok friss benyomástól (volt idő, mikor a virágokba is éppolyan szerelmes voltam, mint az elképzelt, álmodott nőkbe), elbandukoltam Arany János tölgyeihez. Ott csücsültem tovább: *A tölgyek alatt*-ot, a *Szondi két apródjá*-t dúdolva tiszteletére, mert Arany Jánost is szerettem, bár inkább csak nyelve hatott rám, a képzeletemre - szívemet, érzelmeimet alig egy-két verse gyújtotta fel. Ültem, meditáltam, míg képzeletbeli sírja felett zsoltározott, zsolozsmázott a puha szeptemberi szél. *„A tölgyek alatt szeretnék pihenni..."* A tölgyek alatt, a tölgyek alatt...

Ahogy időnként megnéztem az órámat, mindig nagyot rukkolt mutatója előre, pedig bennem minden annyira perctelen volt, örök, időtlen azon a délelőttön - száz éveket éltem át, tapasztaltam, gondoltam, éreztem a pillanatok gyors futása alatt. De hiába, sürgetett már az ismét valósággá, tapinthatóvá vált idő, újabb utakra kellett cihelődnöm. Az avarban, az őszi avarban fürge gyíkként zizegett a lábam: sírásukat hallgattam, jajgató nyöszörgésüket. Hirtelen elkomorultam, elszomorodtam, szinte éreztem, fájt az a tudat, hogy avar leszek én is, s bár annyit vágytam a halálra, titokban esengve a jöttét, percekig szorongatta a torkom a rémület, hogy engem is úgy tapos el majd az Idő, ahogy én taposom most az avart. De mindez oly röviden tovaszállt, futó hangulatnak bizonyult csak, s a szigeti bejárónál már felszabadultam alóla.

Sietősen kiléptem, mert már délre harangoztak, valahonnan a Margit körútról, a Ferencesek tájáról jöhetett tündéri zenéje.

Biztos valami fejedelmi ebéd vár megint - tűnődtem -, ma amióta hazajöttem Nagybereznáról, és Az Est táján slapajkodtam, Kemény Simi bácsi elszerzett Tarjánhoz ebédekre, Tarján Vilihez, aki a Császár fürdő éttermét bérelte akkoriban, mint híres, nyugalomba vonult rendőri riporter.

Hát igen, az ebédben nem is csalódtam. Tarján nagyvonalú volt mint újságíró-költő süvölvényhez, étlap szerint ehettem vagy hatféle menüből, szabadon választva akármit. Aznap Alvinczi Eduárd fiának éreztem magamat - a Szigeten, Krúdy kedvenc Szigetén felverődött bennem az ő furcsa alakja is, gondosan tanulmányoztam az étlapot, hogy mit választana-enne helyemben. De én a komoly húsleveseket elhessegettem magamtól, hiszen valami könnyűre, sosem ízleltre, pikánsra vágytam. Találtam is ilyet, szememet nem kellett meresztgetni sokáig: hideg őszibarackleves!

Kint ültem egy kis kőteraszon, magamban, végtelenül boldogan. Szemközt velem remegett-úszott egy tündérálom színeiben a Sziget. Egy perc se múlt el, annyi se tán, és már hozta a pincér, ügyesen hintáztatva kezében a tálcát, s a hideg őszibarackleves csábítóan nézett fel rám a csészéből pillátlan, kerek szemével. Egy másodpercig meghökkenve néztem vele farkasszemet, nem tudtam, hogy kezdjek hozzá: szürcsöljem-e, kanállal egyem-e? Végül is

belenyaltam, piros nyelvecskémmel ízlelgetve, nyalogatva, mint egy pici cica: jaj de finom volt! Ó, de finom! S közben szemközt egyre a fák - mintha rozsda mart volna beléjük, és mintha a koronájuk haj lett volna; mintha az Ősz, az Ősz tündére lebegtette-fésülte volna ott túl selymes aranyhaját! S a reggeli boldogságérzés csak nőttön-nőtt bennem: mily boldog vagyok ma! Vajon lehetek-e ennél még boldogabb? Vagy sok-sok ilyen nap vár még rám, ezer, tízezer is talán? Olyan jó volt hinnem ebben (egy pillanatra sem felejtve közben, hogy egy-két év, és úgyis meghalok), s míg kortyolgattam az őszibaracklevest, úgy éreztem, hogy érdemes volt mégiscsak megszületnem - s képzeletben meghajtottam a fejem Anyácska jeltelen sírja előtt, megköszönve neki életemet, melyért annyiszor kárhoztattam eddig.

Utána bécsi szelet volt és nagyadag tejszín-, csokoládé-, banán-, vaníliafagylalt (mert hogy imádtam akkor mindent, ami édes!). Ezt szopogattam s nyalogattam, ropogtatva hozzá az ostyát, kecsesen, mint ahogy Alvinczy Eduárd utódjához illik, oly finoman, s mindezalatt szemközt egyre a fák, a rozsdamarta őszi fák, s a szélnek is arany volt a csengése bizonnyal a fák közt, és a Duna szelíd tajtékjai fölött is talán.

- Szerbusz! - riasztott föl mindebből egy keserű hang. Tarján Vilmos volt, Tarján Vili, ahogy mindenki hívta, még a háta mögött is.

Csak mormogtam az orrom alatt, ki nem vehetően, mert irtózatosan feszélyezett, ha egy idős ember letegezett, nem mertem visszategezni, pedig a művészvilágban illett, szinte sértés volt, ha nem élt az ember a jogával.

- Hát mit szólsz hozzá, fiacskám? - de tulajdonképpen nem is várt választ tőlem, szinte magának monologizált csak. - Hitler bejelentette a háborút ma délelőtt; ma hajnalban megindultak a német csapatok Lengyelország ellen.

Torkomon akadt egy pillanatra a fagylalt, s nagyot nyeltem, hogy lemenjen. De csak egy másodperc volt a lecsapó, rémületes hír hatása-döbbenete bennem. Több ágú figyelmem máris tovább működött: még szívemben benne lángolt a boldogság, amelyet hangulatrögzítő készülékem sebesen vett fel továbbra is, egyre sebesebben, hogy el ne tűnhessen soha, míg élek; szemem filmfelvevője némán berregett, fotografálta az ingadozó, rozsdamarta őszi fákat - az emlékfiókokba bedobódott ez a kifejezés, hátha egy nap fel tudom használni valamiféle verskezdetnek, versindító sorként esetleg, *„Ti rozsdamarta őszi fák”*, és melléje lökődött ez is: *„a szél lebegteti arany haját”*. Mindezt egyszerre több síkúan érzékeltem, és élveztem a körülöttem forró világot, mert a szám is gyűjtötte, raktározta el az őszibarack után egyéb ízélményeit is; miközben fülem mikrofonja egyre vette fel, valahová a szívem mélyébe, az agyam közepébe sugározva és egy láthatatlan viaszlemezre rögzítve Tarján szavait; hogy adandó alkalmakkor visszakereshessem, visszajátszhassam, és újra hallhassam, mint most is:

- Kitört a háború, nyilvánvaló volt, hogy kitör. A nácik világhatalmat akarnak, világhegemóniára törekszenek. De ne félj, fiam, nem fog sokáig tartani. Igaz, hogy tizennégyben is azt hittük, hogy mire lehullanak a levelek, vége lesz. De ez most valóban más. Azóta sokat fejlődött a haditechnika. Az egész nem fog tovább tartani két-három hétnél, meglátod. Németország el fogja veszteni pillanatokon belül a háborút, mert nincsenek tartalékai. Egy nemrégiben nagy vihart kavart kis tanulmányban valamilyen Nagy - a keresztnevét nem tudom, nem jegyeztem meg - ezt részletesen ki is fejtette. Anglia és Franciaország kezességet vállalt Lengyelországért, és heteken belül két vállra fekteti a Harmadik Birodalmat. Kétségtelenül egypár nehéz hét jön, amit az üzletem is erősen meg fog sínyleni. Ha netán mégis tovább tartana, mondjuk egy-két hónapig, akkor ne haragudj, de nem tudlak tovább vendégül látni ebédre. Majd a háború után újra eljössz. No, szervusz, fiacskám - nyújtotta a kezét -, add át Kemény Siminek heves és forró csókjaimat.

Borongva álltam fel az asztaltól, és ballagtam vissza a Margit-hídra. A Természetben semmi sem változott. Oly roppant békét, nyugalmat és boldogságot sugárzott továbbra is minden. Kitört a háború! - mondta Tarján Vili. Vajon igaz ez? Hiszen errefelé még egy pukkanás sem hallatszott a levegőben, nemhogy durranás vagy ágyúlövés. Háború van, de hol? Lengyelországban. Ide talán el sem ér. A háború a harctereken dől el, tizennyolcban is ott dőlt el, nem a városokban, nem ezen a csodás Budapesten - zakatoltak bennem a szavak, amikor megálltam a Margit-hídon, közel a pesti hídfőhöz, és belebámultam, kicsit megborzongva, hol az alattam siető-fecsegő habokba, hol a mesebeli arany glóriában lebegő Szigetre pillantgatva. Ó, leszek-e még ily boldog, mint ma voltam, ezerkilencszázharminckilenc szeptember elsején - tűnődtem tovább -, a huszadik születésnapommal majdnem egybeeső, együtt kitörő háború pillanatában?

Hirtelen elkezdett fújni a szél a hídon. Fázósan összefogtam a kabátomat elöl a nyakamnál, és elindultam gyalog új albérletem, talán új otthonom felé, az Erzsébet körútra, a fülledt, párás, de még mindig aranyszínű késő délutánban.

ZÁRÓSZAVAK

A Történelem lépcsőiről

Ha az ismeretlen Múltból, a Mélyből a Magasba, az ismeretlen Mélyből az ismeretlen Jövőbe fel- s alászálló lépcsősoroknak fogom fel a Történelem éveit, akkor csakis 1945, 1955 vagy 1965 magasából látom - és láthatja bárki -, hogy ezzel a szabályszerű, közömbösnek induló dátummal valami új, más, soha vissza nem hozható kezdődött az életemben, de nemcsak az enyémben, egész Európa s talán a Világ életében is. De az a nap, 1939. szeptember elseje még csak a fogantatás pillanata volt, legjobb esetben akkor indultak meg azok a fájdalmak, fájások, melyek e Világ megszületését elősegítették. Számomra is minden egyéb nagyobb élményt jelentett, sokkal fontosabb volt nekem azon a napon. S bizony meg sem fordult a fejemben, hogy ez az egyszerűnek látszó, oly hétköznapi, mindennapi dátum egyszer még, évekkel, évtizedekkel később világtörténelmi jelentőségű lesz. Átmentem én is ezen a napon, 1939. szeptember elsején, sőt meg is maradt bennem rendkívül mélyen, kitörülhetetlenül csodásnak, csak éppen úgy jártam vele én is, mint a Pármai kolostor Fabrice del Dongója a Waterlooi csatával, aki észre sem vette, érzékelni sem tudta, hogy az ütközetben maga is részt vett.

Széchenyi-hegy, 1965. június 21.-július 18.

ESZTER

Figyelmeztetés az olvasóhoz

Az itt következő lapok nem egy befejezett, megmásíthatatlan regény szándékával íródtak, egy esetleges „érdekfeszítő", „szenvedélyes", „megrázó" történetnek csak az élményanyagát kísérlik meg rögzíteni. Leginkább a francia értelemben vett „esszé" szó illene rá - ahogyan Montaigne használta -; hiszen kísérlet csupán arra, hogy egy irodalmilag „rakoncátlan", „kordába-nem-szorított" nyersanyagon mennyire süthet, mennyire forrósulhat át a minden egyes élet mélyén ott rejtőző regény, dráma vagy tragédia lehetősége.

Így tehát e „kísérlet" minden olvasója kicsit társszerzője kell hogy legyen a könyvnek: saját képzeletével, élményanyagával kell pótolnia a történet hiányzó részeit, ki nem bogozott szálait; alakítgathatja magában ízlése-tetszése szerint. Nem „végleges" művet tart ezúttal a kezében, csak a gyurmát - amiből azonban minden lehet még.

Igen, ebben az alakjában nem több, mint egy összezúzott élet színes szilánkjainak gyűjteménye. Alig több. De ilyen apró üvegcserepekből, sokszínű mozaikdarabokból készültek a katedrálisok máig tündöklő - s mily ellentétes korokon át ívelő -, tárt szárnyakként lebegő ablakai is egykor.

SZÉLJEGYZETEK EGY SZERELEMHEZ

Kedves Vargha Kálmán,

tegnapi beszélgetésünk alapján írom Neked ezt a levelet, tudod: mennyire rossz csevegő vagyok, és hogy beszédben még összefüggéstelenebbül és pongyolábban fogalmazok, mint írásban. A szerelemről vitatkoztunk és a szenvedélyről. Ha megkérnél, hogy tartsak előadást erről a témáról, bizonyára belesülnék, pedig állítom Neked, s ezt Te is tudod, mert elég régen ismersz, hogy életem legdöntőbb élményei - az egyéves betegséget figyelmen kívül hagyva - mégis a nők, a szerelmek voltak.

Ha itt minden szerelmemet részletesen ismertetném, sosem jutnék a végére. A legfrissebbről akarok néhány dolgot megjegyezni: az Eszter-élményről. Egy kötet levelet, egy kötet verset összeírtam hozzá, és még mindig telítve vagyok vele. Nem Eszterrel, rajta már hónapokkal ezelőtt túljutottam: az Eszter-élménnyel. Azért hangsúlyozom így szétválasztva, mert valóban kettő: az élménynek már nincs sok köze Eszterhez.

Többször említettem, hogy nem vagyok regényíró tehetség, így hát ez az élményfölösleg elfecsérlődne, ha nem vetném papírra, mert ami még van belőle, azt csak epikusan vagy értekezésszerűen lehetne feldolgozni. Minthogy azonban minket, költőket oly kevés nagy élmény ér életünkben, mert annyira el vagyunk foglalva az élmények kifacsarásával és feldolgozásával, így e levél keretében akarom megőrizni az érdeklődőknek és főleg magamnak a még menthető emlékeket.

Lehet, hogy ismétlésekbe is bocsátkozom, olyan dolgokra is kitérek, amit a versekben vagy az Eszterhez írott levelekben már érintettem, de sajnos ebbe bele kell törődnöd, nincs idegem minden régebbi jelzőmet, mondatomat állandóan számon tartani.

Nagyon csodálkoztál azon, hogyan szerethettem bele egy olyan nőbe, aki végső fokon valóban nem volt hozzám való: legalábbis nem egy életen át elkísérően. Ma, tisztább és higgadtabb értelemmel belátom, hogy inkább illett vagy illett volna tán Leóhoz. Eszter kálvinista, engem jobbára a katolicizmussal jegyeznek el - kifejtettem ugyan Neked, hogy sokszor, nagyon sokszor érzem megmozdulni magamban apáim századi makacs és sűrű kálvinista vérét -, ő kicsit a napi politikával kacérkodó néni, és én a politikához teljesen hatökör, időtlenül lézengő cinikus; ő a népi vonal. Karácsony Sándor istenségének, Sinka zseniségének híve, és én, aki egyáltalán nem hiszek bennük; ki csak mulatva álmélkodik egyre terebélyesedő világmegváltásukon.

Nem ezen múlott, és talán ezeknek a dolgoknak nem is volt túlzott szerepük a szerelemben. Nem írtam szándékosan: szerelmünkben, mert Eszter kifejezetten és határozottan állította, görcsösen ragaszkodva hozzá, hogy nem volt szerelmes belém az együtt töltött három hónap alatt.

Azt hiszem, 1946 tavaszán megint odaérkeztem, mint egyszer régen, 1944 elején: hogy éhes voltam valami új élményre, valami nagy eseményre - tehát egy szerelemre - megzápult, spenótszagú életemben. A feleségem már rég nem nyújtott semmi hangulati vagy színtöbbletet, és ráadásul azt az anyáskodó, játékos szeretetet sem, amivel sokáig tarthatott volna vagy tarthatna bármilyen nő. Már régen meghalt számomra, de hogy halott, azt csak akkor fedeztem föl, amikor Eszterrel összeakadtam a Teleki téren.

Nem ez volt az első találkozásunk. 1945 őszén egyszer az Egyetemen sétáltam, akkori lompos és szakállas csodálatosságomban, amikor belebotlottam egy régi barátomba, aki két nővel állt ott egy ablakmélyedésben. A szokásos nyafogások és nyafogásaim utánzása után bemutatott a hölgyeknek, valahogy így:

- Végh György, a hasonlíthatatlan Mester!

- Á, már hallottam magáról, hogy milyen rossz verseket ír - mondotta az egyik hölgy, aki nadrágszíjjal kötötte át szürke férfias kabátját. Nagy hajtömeg csapkodott arca körül, és furcsán, erősen formálva ejtette a szavakat. - S hogy lógnak a gombjai, meg a cipője milyen koszos! Mondja, pózból jár így, kedves Végh úr?

Kevésszer jövök ki aludttej-nyugalmamból, de akkor dühbe gurultam.

- Maga beszél pózról, mért; ez a nadrágszíj nem póz? És nézze csak meg a cipőjét! Ha annyira nem tetszik magának, hogy rongyos a nadrágom, mért nem szól? Szívesen letolom, varrja meg! S különben is mért beszél így, amikor maga olyan nő, akibe szerelmes tudnék lenni!

- De magának felesége van...

- Na és aztán, nem hallott ilyesmiről a világtörténelemben?

A többire nem emlékszem, annyira megkavarodtam, és dühös voltam. Rövidesen otthagytam őket. Néhány nap múlva ismét jártam az Egyetemen, ő jött velem szemben pogácsát majszolva. Egy szót nem szóltam hozzá, csak letörtem a pogácsa felét, a szeme közé néztem szúrósan - olyan pillanat volt, amikor a dohányosok a másik szeme közé fújják a füstöt; és elviharzottam.

Hónapokig nem láttam. Eközben elmúlt az ősz és a tél, eszembe se jutott, teljesen kiesett belőlem, azt sem tudtam, hogy a világon van. Március elején a Győrffy-kollégiumban művészeti ankétok voltak; egy délutáni előadáson, melyre véletlenül beszagoltam, megint fölfedeztem, és halványan emlékeztem rá. Ugyanabban a nadrágszíjjal átkötött szürke kabátban volt, haja ugyanúgy esett a vállára és a homlokába. A kályha mellett állt, erősen formálva a szavakat hangtalanul vicsorítgatott valamit egy, a terem túlsó felén álló hölgynek.

Soká néztem, figyelmesen. Tetszett, határozottan tetszett. De egyben féltem is, hogy ez a tetszés, ez a kis könnyű varázslat nem tartana tovább pár percnél, ha szóba állnék vele, biztosan rögtön szétfoszolna, mint már a múltban annyiszor ért ilyen csalódás. Az ankét néhány napig tartott. Szorgalmasan bekukkantgattam, előadás után ott csellengtem az Apponyi téren, hogy csatlakozzam hozzá, és utolsó pillanatban mindig elszállt a merszem, hites nejemre gondoltam, és letettem a kaland utáni vágyról.

Azokban a napokban kezdtem el az *Emlékezés Zsuzsára* című gyászénekemet, melyen nagyon sokat dolgoztam. Napokig ki sem mozdultam hazulról: s egy délután beállított egy ismerősünk, hogy menjek ki vele a Teleki térre szétnézni. Nem akartam elmenni, de később mégis ráálltam, szükségem volt egy kis fejszellőztetésre. Négy-öt napos szakálltömegem lehetett, mert nem volt időm, sem kedvem borotválkozni. Az ismerősömmel beültünk egy-két kocsmába iddogálni, s aztán ily módon erőt gyűjtve, nekiláttunk a Teleki térnek. Gyönyörűen sütött a nap, olyan délután volt, amikor az ember érezte valóban a tavaszt.

A nagy davajban elszakadtam ismerősömtől, s ahogy kódorogtam, egyszerre csak egy ismerős fej sodródott elém, éktelenül kiabálva: „Eladó a gyerekruhám! Eladó!” Eszter volt, azaz akkor még a nevét sem tudtam, de sokkal egyszerűbb, ha állandóan Eszterként emlegetem, hiszen az élményről akarok beszámolni Neked, s most már elválaszthatatlanul egybeforrott az Eszter névvel.

Akkor hirtelen, rosszat sejtve, megdobbant a szívem. A Sors akaratának, Isten ujjának tekinthettem - vagy nevezd, ahogyan akarod. Láttam, hogy nem térhetek ki, nem szabad, nem lehet kitérnem. Nem hiszek a bűnben, de a bűnre vezető alkalmat mégis igyekeztem elkerülni, amíg erőmből tellett. Az a körülmény azonban, hogy úgyszólván erőszakkal cipeltek ki - s e váratlan találkozás: úgy éreztem, minden felelősségtől mentesít.

- Á, Végh úr, nicsak, a kedves Végh úr!

- Áhá, kedves kisasszony! - viszonoztam nyájasságát, minthogy nem tudtam a nevét, és nem akartam bonyolítani azzal az ügyet, hogy érdeklődöm, amikor ő tudja az enyémet. No, most legalább végére járok az egésznek, rászánok egy negyedórát, hogy túllegyek ezen is, gondoltam magamban, míg vele együtt ordítoztam én is:

- Eladó a gyerekruhánk! Eladó!

Vagy félóráig árultuk, minden eredmény nélkül. Lassan sötétedett, bár az utcák még erősen világosak voltak a záporozó tavaszi könnyűségben. A Fiumei úton indultunk el, én azzal a szándékkal, hogy majd a Keletinél villamosra rakom, de a Keletiből a Nagykörút lett, a Nagykörútból az Andrássy út. Hogy miről beszéltünk? Nem tudom, mert akkor már kifeszült közöttünk egy áramvezeték - legalábbis én már éreztem. Már mellékes volt a szavak jelentése, csak a zenéjük volt a fontos, már ittam magamba, már belefelejtkeztem a hajába, az arcélébe, a varázsába.

Az Andrássy útból még másfél órás séta lett, le-föl vágtatva az Opera körül; mindent összefüggéstelenül és egy szóba tömörítve összevissza beszéltem az egzaltáltságról, versekről, csillagokról, egyszóval: amik a legfontosabbak nekem az életben. Aztán verseket kezdtem üvöltözni, Kosztolányit, s Tóth Árpádtól, amit oly kevesen ismernek, s ami oly keveseknek tűnt fel eddig: a csodálatos *Vén ligetben* című költeményt.

A vén ligetben jártunk mi ketten
Aludt a tölgy, a hárs, a nyár:
Hozzámsimult félőn, ijedten
S éreztem: nem a régi már.

S ahogy elkezdtem, ő is mondta utánam, együtt szavaltuk, mámorosan. S ez még szorosabbra vonta körém a hurkot. Ez az ízlésbeli egyenlőség, amit akkor általánosítottam, és azt hittem, hogy ebből egy teljesen közös esztétikai vonalvezetést lehet felállítani, képzeletemet rendkívül foglalkoztatta. Érdekes megjegyeznem, hogy úgyszólván csak ez a vers volt egyedüli közös élményünk. De akkor még ezt nem tudtam. Késő estig voltunk együtt, péntek volt, és csak hétfőre beszéltem meg vele találkozót, mert a Zsuzsa-verset mindenáron, minél előbb akartam befejezni. Mondanom sem kell, egyre nehezebben ment a vers, és alig múlt el valahogy az a két nap.

Nem aludtam, éreztem, hogy valami készül, résen kell lennem, ha nem akarok elveszni. Nehéz volna tíz hónap távolában szétválasztani a heteket napokra, órákra, percekre - és nem is magyarázna különösebben. Attól a naptól mindennap együtt voltunk, gyakran reggeltől késő estig. A dolog kezdett terhes lenni, mármint az otthoni része, a feleségemmel. Vannak dolgok, amikben nem vagyok leleményes: nem tudok meggyőzően hazudni. Feleségem állandóan beszámoltatott minden órámról, és lassan kifogytam a mozikból, a barátokból és más kézenfekvő csalafintaságokból. És ráadásul akkor kezdett valami szerelem vagy szeretkezésféle rájönni - úgyszólván hónapokig nem nyúltam hozzá, részben ő szabotált, részben nekem nem volt kedvem hozzá, de akkor nap nap után jött: „Már nem szeretsz, meg se csókolsz” - s lassan kifogytam a szív- és fejfájásokból is.

Köztem és Eszter között akkor még nem volt semmi, még meg sem csókoltam, de már egy furcsa érzés vagy mondhatni, félelem fogott el. Ha akkor lefekszem a feleségemmel, nagyon szégyelltem volna magam. Az volt az érzésem, hogy én nem a feleségemet csalom meg Eszterrel, hanem fordítva: Esztert a feleségemmel. Nem tudom, érted-e, érzed-e, mit akarok mondani. Árnyalati különbségnek látszik, de egy világ van mögötte. Éjszakákat nem aludtam, és közben a szökés, a szabadulás lehetőségein gyötrődtem. De erről még Eszternek sem szóltam egy szót sem; részben azért, mert nem is voltam bizonyos, hogyan áll velem.

A tavasz elég kellemesen megindult, akárcsak az infláció. Így legalább az utcákon tölthettük időnk nagy részét, és azt a csöpp pénzt, amit esetről esetre fel tudtam hajszolni, pattogatott kukoricába és tökmagba fektettük. Végigettük a tavaszt és Pest majdnem minden utcáját. Felfedező utakra indultunk mindenfelé, amerre csak el tudod képzelni, Pesten.

Eszterben, legalábbis azokban a hetekben vagy az akkori jónak-torzító szemüvegemen át nagyon sok játékosság volt, kicsit fiús és kamaszos ugyan, de annyira különbözött ebben a felnőttek unalmas szórakozásaitól. Eszter volt az első nő, aki felfedezte, hogy jóllehet huszonhét éves vagyok, alapjában véve még nem nőttem ki a lelki rövidnadrágból. Igaz, kicsit ő is eltúlozta koromat, tizenhárom-tizennégyre saccolt, nem mélyült el bennem annyira, hogy észrevegye: sokszor csak négy-öt éves vagyok, vagy egyszerűen: pólyás baba - és akkor feltétlenül úgy kell bánni velem, különben tévedését nem tudom megbocsátani soha, senkinek.

Rúgtuk a köveket az utcákon, fütyültünk, bácsikat, néniket köszöntöttünk illedelmesen, akiket sose láttunk. A Thököly úton ártatlanul megkérdeztük, hol a Thököly út, hogy hány óra van, s miután a szerencsétlen pasas ötven kabátjából kihámozta és megmondta, megfeddtem, és megmutattam a karórámon, hogy nem pontos az övé, mert húsz másodpercet késik vagy siet.

Kutyákra alkudoztam, leálltunk etyele-petyelézni a fölöltöztetett kutyakisasszonyokkal, hogy a gazdája áradozására kifejtsem, milyen ronda és pocsék dög - száz ilyen gyerekes kamaszcsínyt követtünk el. A Kerepesi temetőben egy síremlék oroszlánnak piros masni volt a lábán, leoldoztuk, és felkötöttük az állát, mintha a foga fájna; kinn a portásnál Eszter megérdeklődte, hogy hol van Végh Györgynek, a nagy magyar költőnek a sírja. Aztán más tanulmányutakon jártunk: a Víg utca, Conti utca. Fecske utca táján végignéztük a kirokkant nőszemélyeket, figyelve a forgalmat és a boltokat, amiket még néha kötni tudtak.

Egyik délelőtt az Egyetemen összeakadtunk néhány alakkal, akik a Madách Színházba mentek vizsgaelőadásra, azt hiszem, egy Ibsent adtak - de ennek nincs semmi jelentősége. Szünetben Eszter régi képeket mutatott, egyik barátnőjének, K. Évának a képe is köztük volt, akit többször láttam még Zsuzsa-korszakom idején az Egyetemen, és nagyon tetszett, mert volt benne valami merész vagányság, ami nőkben elég ritka és nem utolsósorban azért is, mert rendkívül csinos és jól öltözött jelenség volt. Mindezt hűségesen elmondtam Eszternek, megemlítve, hogy egy kicsit szerelmes is voltam belé, vagy legalábbis könnyen beleszerethettem volna. Eszternek elfátyolozódott a hangja, a szeme, sokszor rám nézett az előadás alatt, néha egészen hozzám hajolt, hogy haja súrolta az arcomat. Másnap a kilencedik kerületet tanulmányoztuk, és hosszasan megálltunk a Ferenc téren, ahol zsenge ifjúságomat töltöttem, s ahol akkor igazi ferencvárosi utánpótlás koptatta még maradék talpát a vízgyűjtő medencékben csúszkálva. Sokáig néztük őket, és valami könnyű mámor fogott el. Ahogy ott álltunk, lassan karja alá csúsztattam a kezemet, és úgy hagytuk el ifjúságom színterét.

Ettől kezdve karonfogva jártunk. Persze, ez sem olyan közönségesen ment, mint másoknál, mert én mentem mindig a jobb oldalon, valószínűleg rejtett férfias egyéniségének ez így jobban megfelelt, aminek az én nőiességem csak örült. Valamelyik délután kint jártunk Budán, az Eötvös-kollégium tájékán, és aztán nekivágtunk a Nagyboldogasszony útnak, de már vihar

dübörgött az egekben, úgyhogy gyorsan lekanyarodtunk. A Szent Imre herceg úti templom kapualjában vártuk meg a vihar tovahúzását.

Innen fölcipelt K. Évához, a barátnőjéhez; de az szerencsére, vagy talán nem is olyan szerencsére, nem volt otthon. Beültünk a Móricz Zsigmond körtéren (volt Horthy Miklós körtér) egy cukrászdába. Sok mindenről beszélgettünk, és egyszer csak félig gúnyosan megjegyzett valamit, ami szíven ütött. Hogy nem értek a megtartáshoz - ezt két évvel azelőtt egyszer Zsuzsa is a fejemhez vágta. Hogy első este a Teleki tér után az enyém lett volna, vagy akkor a Madách Színház után, mert akkor szerelmes volt belém halálosan, és azt tehettem volna vele, amit akarok. De most már elmúlt.

Az egész három hónap alatt egyszer nem mondta jelen időben, hogy szerelmes belém. Csak néha itt-ott egy-egy percre utalt, hogy igen, akkor és akkor, de csak néhány percig, óráig. Szemrehányásainak és knock outjainak visszatérő műsorszáma volt az a pillanat, amikor 1943 őszén egyszer nem vettem őt észre az Egyetemi Könyvtárban, amikor szívdobogva bámult, és menthetetlenül szerelmes lett belém, úgyhogy még az utcán is követett egyszer-egyszer, észrevétlenül. Ilyen vádakra tudod, hogy nem lehet mit válaszolni. Mentegetőzzem? Megpróbálkoztam, de az sem használt semmit.

Elképzelheted, nem éreztem magam valami prímán a cukrászdai leforrázás után. Autóbusszal mentünk át Pestre, a Veres Pálné utcában még felszaladt valahová, és a Csarnok mögötti utcákon vágtunk neki az Üllői útnak. S a Szentkirályi utcánál rájött valami szörnyű hisztiroham. Nem lehetett megnyugtatni, nem is mondta meg, mi baja van, egyáltalán jobbnak láttam, ha mielőbb felrámolom a villamosra. Dühöngött, hogy elrabolom az idejét, nem tud tanulni, dolgozni, hogy minden céltalan, és ez így nem mehet tovább.

Csak másnap este találkoztunk. Kinn kódorogtunk a Népligetben és utána végig az Orczy úton, mellékutcákon át az Andrássy útra. A vége felé megint nagyon elromlott a hangulat. Tízszer ide-oda kísérgettük egymást, mert ez már szokásunkká vált, nem tudtunk egymástól könnyen elszakadni, elkísértem a lakásáig, ott egy negyedórát ácsorogtunk, akkor visszakísért egy sarkot: ott még egy újabb negyedóra, aztán újra én vissza, majd megint ő jött el velem egy darabig. Mindez mindkettőnk idegeit megtáncoltatta valóban.

S ezen az estén hihetetlen elkeseredés jött rá, eltorzult az arca, potyogtak a könnyei. Befordultunk a Paulay Ede utcába (meglehetősen sötét volt arra), és egy kapualjban formális szerelmi vallomást csikart ki tőlem. Nehéz legény vagyok, de vannak pillanatok, amikor az embernek kötelezettségei is vannak. Ez azok közé tartozott. A legédesebb az volt, hogy nem voltam belé halálosan szerelmes - akkor még -, csak rendkívül tetszett; lehet, hogy nem is volt több az egész akkor még barátságnál, pajtásságnál, testvéri viszonynál.

Az ilyenkor szokásos nagy összeborulások következtek, ő azonban többször is megismételte arra a kérdésemre, hogy szeret-e:

- Nem tudom, nem tudom, nem tudom.

Bár egy ellágyult pillanatában azt mondta, hogy már két éve. Később kijavította, hogy ez nem szerelemmel szeretés, csak éppen olyan baráti valami.

Én olyan vagyok, hogy ha valamit elvállalok, igyekszem is eleget tenni neki. Eldadogtam a szerelmi vallomást, tehát valóban bele kellett szeretnem, hogy visszafelé is meglegyen a hitele. Ezt a szerencsétlen vallomást Eszter azonban aljasul felhasználta állandóan ellenem. Hogy itt rontottam el mindent: a bizonytalanság kellett volna, várnom kellett volna még pár hétig, nem mindjárt két hét után nekitámadni ezzel, és ez különben sem igaz, én nem vagyok szerelmes belé. Állandó ideg-lovagi-torna volt minden együttlétünk a végkimerülésig, fel-

használhatnám ezt az olcsó szójátékot is: a Végh-kimerülésig, de nem fedné a valóságot, mert ő is kimerült bele. És ez az egész háború egy árnyalati különbség miatt folyt: szeretet vagy szerelem.

Ettől az estétől meggyorsultak az események: megérlelődött bennem, hogy otthagyom a feleségem. Egyetlen, de óriási nehézség állt utamban: a lakásprobléma. Pesten nem lehetett abban az időben lakást kapni, csak aranyért vagy zsírért - mindkettő elérhetetlen vágyálomként lebegett előttem. Volt ugyan fent a Rózsadombon egy nyári lakásom, de még március vége felé jártunk, és ott fenn az ablakok is hiányoztak: az ostrom bűnei - s különben is, a rossz közlekedés egyelőre majdnem megközelíthetetlenné tette. Pesten, a belterületen kellett mindenáron lakást szereznem. Minden ismerősömet végigkilincseltem - mondanom sem kell, hogy hiába. Akkor eszembe jutott, hogy két fiatalembernek hónapokkal azelőtt átpasszoltam az Irányi utcában egy romos szobát. Úgy volt, hogy átmenetileg odaköltözöm hozzájuk, vendégként, albérletbe.

A feleségemmel, tudod, nem ment valami simán az ügy. Én hangoztattam azt is, hogy új életformára van szükségem, mert ez csődöt mondott, és megrekedtnek érzem magam - persze, nem hitte el. Pedig rengeteg igazság volt benne. Egyszer gúnyosan megjegyezte, hogy sokat látnak új „életformám”-mal a karomon, de mégis Yvette húzta a rövidebbet, mert hogy vége szakadt az Eszter-ügynek, mégsem tértem vissza hozzá. Akkoriban terminusokat tűzött ki, hogy eddig és eddig visszamehetek; szegény, nem tagadom, elég borzalmas állapotban volt. Persze, ma sem hiszem el, hogy a fene nagy szerelemtől, elveszített valakit, aki, ha rosszul és nyomorogva is, de eltartotta.

Szegény Yvette tökéletesen megsemmisült két nő kereszttüzében. Február végén kaptam azt a hírt, hogy Zsuzsa meghalt, és minden felkavarodott bennem, a Zsuzsával eltöltött egy hónap minden percét újraéltem, hogy végül kifakadjon belőlem az *Emlékezés Zsuzsára* című vers, melyről az angolos Gál István azt állítja, hogy „világirodalmi mű”. Yvette meghalt, teljesen. De volt még egy utolsó, egy ördögi testi fellángolásom: éppen április elsején, amikor utoljára az enyém volt. S furcsa, de ez a nap Yvette-ről, mint szeretőről, a legjobb emlékem. Hogy mért történt? Élveztem a helyzet fonákságát és vissza nem térő lehetőségét az életben; ez is egyike volt az örökké harcban álló kettősségemnek, az angyalnak és a démonnak. Mint ahogy én, a bimbózó ifjúság tanítómestere és nevelője, akinek a mesekönyvein tanulnak olvasni az újabb nemzedékek, én írom a serdülő ifjúságra annyira káros, állítólagos pornográf verseze-teket is, lásd: *A szerelem himnusza*, *Alszik a kedves* stb.

Talán éppen aznap voltam kint Eszterrel a Népligetben, ahol vele is egy kicsit behatóbban megismerkedtem. Akkor azt hittem, hogy nyert ügyem lesz. Mennyire tévedtem! Elköltöztem az Irányi utcába. Tudod, hogy én sem vagyok valami rendes, de barátaim egyszerűen utolsó nyárspolgárnak tartottak, amikor meghökkentem lakásukon. Három hónapja nem takarítottak: bokán felül mászkált az ember eldobott tojáshéjakon, leveleken, használt és használatlan kotonokon, konzervdobozokon és szennyeseken, egyáltalán, ami két magányos fiatalember szobáját megtöltheti. Ki akartunk takarítani Eszterrel, de meddő kísérletnek bizonyult - hagytunk hát mindent a régiben, s tojáshéjainkkal mi is csak növeltük a lak csodálatosságát. Akkor néhány napig betegeskedtem, meg voltam erősen fázva, és ágyban feküdtem. Eszter időnként feljött, kicsit még komolyabban meg akartam ismerkedni vele, de nehezen ment, sőt egyáltalán sehogy: a lakás - egy romlakás - merő átjáróház volt, az ablakon át bemásztak különféle emberek, barátaim nőkkel, egyéb ismeretlenek, úgyhogy nem volt valami biztonságos, illetve kellő nyugalmat sugárzó a helyzet. Pár napig laktam csak ott, az egész társaságot az utcára rakták, velem egyetemben, mert kiigényelték alólunk álnokul a lakást (könnyen ment

akkoriban!). Megint ott voltam lakás nélkül. Egy ismerősömnél húzódtam meg a Klauzál utcában. Nem részletezem az ottani helyzetet, mert az külön novella vagy regényrészlet volna.

Lassan kezdtek felmelegedni a napok, úgyhogy számításba jöhetett már a Rózsadomb is. Sz. és K. barátom laktak ott, két heves marxista fiatalember, K.-t csak ritkán láttuk. A tavasszal együtt nőtt ragaszkodásom Eszterhez. Gyönyörű volt, a lányosság és az érett asszonyiság határmezsgyéjén. Fényes barna haj keretezte sápadt, halvány arcát. Homloka nem volt túl magas, szemöldöke úgyszólván csak egy vékony árnyék, és arca mindkét félteképének más jellege volt, úgyhogy jobbról is, balról is mintha más-más fej lett volna. Talán a szemek nem voltak szimmetrikusan ebben a furcsa fejben. Az orra finom metszésű volt, akár a szája, mely vékonyan ívelt, de mégis valami jóleső tapadhatósággal duzzadt meg felgerjedt pillanataiban. A fogai nem voltak szépek, előrehajló ragadozófogak, részben koronából, ami meglehetősen zavart csókolózás közben, mindig azt a félelmet keltve bennem, hogy egyszer a számban maradnak.

Milyen csip-csup emlékek teszik a boldogságot! Legszebb perceim közé tartozik, amint egy fényes márciusi délután a Duna-parton üldögéltünk, és én térdére hajtva a fejem, néztem az eget és a vizet. Micsoda boldogság volt: valami elszálló könnyűség kerített hatalmába. Aztán az angyalföldi sétáinkon maszatos angyalokat néztünk órákig, amint golyóztak. Csak az értheti meg igazán, akinek magának is vannak ilyen semmi kis világrengető élményei.

Sokat rándultunk ki erre-arra. Egy délután a Gellérthegyen napoztunk, aztán másokon a Városligetben: Keatset, Shelleyt olvasva; ő angolul tanult, én meg őt néztem fáradhatatlanul és unhatatlanul. Április közepén felköltöztem a Rózsadombra. Jártál fenn, tudod, hogy nem túlzok, amikor azt mondom: Budapest egyik legcsodálatosabb, talán legcsodálatosabb lakása volt. Hatalmas, egymásba nyíló, teremszerű, üvegfallal elválasztott három szoba, előtte egy végigfutó déli erkéllyel, amely alatt mint játékszer, mint valami ezeregyéjszakai csodaváros hevert Pest és Buda. A Margit-hídtól lehetett látni a várost, az Országházat, a Bazilikát, a kimagasló OTI-t és a templomok tornyait, a pályaudvarok homlokzatát, aztán a Duna megnyugtató villanásait az apró játék hidakkal s a nyüzsgő pontocskákkal, arrébb a Gellérthegy púpja ívelt, s mint valami csöpp korona, olyan volt rajta a Citadella, jól látszott a Vár romjaiban is megható délibábjával, a Sas-hegy komor zárdájával, a kis Sváb-hegy - nem tudom, ezt is Szabadság-hegynek hívják-e most -, a bújócskázó sárga gyíkocskájával, a fogaskerekűvel. Hegyek, erdők megnyugtató börtöne vett körül, a kertben virágaikat záporozó cseresznyefák álldogáltak; tudsz-e ennél megszokottabb, de mégis oly nagyszerű díszletet egy szerelemhez? Én nem tudok, s boldog vagyok, hogy majdnem két hónapot ott tölthettem Eszterrel.

Azaz csak a vasárnapokat, a többi nap bent lótottunk a városban, néhány rövid órára találkozva és változatlanul vergődve, kínlódva. A vasárnapok mások voltak, mennyeiek, túlvilágiak. Kilenc körül találkoztunk, miután Sz.-et sikerült kidobnom a fenébe. Lent vártam őt a Bolyai út és Apostol utca sarkán, mindig néhány szál zabrált virággal, orgonával a kezemben. Ó, soha semmi nem hozza vissza, nem idézi fel ezeket a napokat. Most, tíz hónap távolában már csak egy nagy, boldog álommá mosódtak össze bennem. Ha rágondolok, mindig az az érzésem, hogy Budapest összes harangja együtt zúg, hatalmasan érces, megnyugtató áradással minden pillanatban, hogy ünnepelje szerelmemet. Megint csak mint az enyémről számolok be, mert vasárnapjaink végső eredménye is az volt - este hétig-nyolcig voltunk együtt -, azzal a végső mérleggel zárult, hogy nem szerelmes belém.

Minden egyes alkalommal kísérleteztünk, meg akartuk erőszakolni egymást - ahogy egyezményesen hívtuk az ügyet -, de nem ment. Amikor először volt fent nálam, és egy meleg áprilisi délutánon hozzám simult ruhátlanul, ezt mondta:

- Ugye, Végh bácsi, én egy szűz kurva vagyok?

Mert a játékhoz, a nagy játékhoz az is hozzátartozott, hogy állandóan bácsiztuk és néniztük egymást. Nem ment az erőszak, hiába szántunk rá annyi vasárnapot. Abban a pillanatban, ahogy a dolog leglényegére tértünk, kihűlt, kialudt a vágy a szemében, és nem lehetett felélesztени. Pár centin múlott, árnyalaton, mint a szeretet és szerelem, de nem sikerült. Azonban egy végső számadásnál mégis azt kellene vallanom, hogy az enyém volt. Mert így is eljutottam a boldogsághoz, a gyönyör olyan nagyságához, amit előtte soha nem éreztem még. Igaz, amint ez a pillanat bekövetkezett, valahogy kis hasadás következett be bennem, már éreztem, hogy nem kell annyira. De ez csak pár napig tartott.

Csodálatos teste volt, a legszebb női test, akihez közöm volt. Nem részletezem, az *Alszik a kedves* elég hiteles fénykép vagy inkább festmény róla.

Azt hiszem, még nem említettem: amikor közöltem Eszterrel, hogy otthagyom a feleségem, nem volt túlzottan elragadtatva. Részben örült ugyan, részben félt is, hogy sok olyan dolog szakad a nyakába, amit elkerülhetett volna, ha Yvette-nél maradok. Az első csók után néhány napig tegeztem, de miután következetesen magázott, én is abbahagytam az egyoldalú tegezést. Ebben és abban, hogy nem tud gátlás nélkül az enyém lenni, ismét csak megerősítését látta annak, hogy nem szerelemmel szeret. Csak miután elmúlt a szerelem, azután kezdett el végleg tegezni.

A vasárnapok nagyrészt főzőcskézéssel teltek el. Részben ő főzőcskézett egy villanyfőzőlapon, hasztalan igyekezettel és zseniális főzni nem tudással földfekete lisztből galuskákat, különféle tojáskülönlegességeket, részben én főzőcskéltem őt, nem kevesebb balsikerrel. Mégis rendkívül boldog óráim voltak ezek. Állandóan őt figyeltem, valami különös, ösztönös félelemmel, hogy örökre megőrizzem ezeket a perceket. Tündéri volt, amint kislányosan nyelvet öltögetve próbált kisöpörni és rendet teremteni, vagy amikor nagy igyekezettel gyömöszölte-gyúrta a tésztát, hogy legyen némi tartalékom magányos hétköznapjaimra.

Időnként felolvasásokat tartottam neki összegyűjtött műveimből - rendkívül kevés sikerrel. A legtöbb, amit mondott: „Van néhány egészen jó sora.” Az ilyen ösztönösen le kellene - rendes körülmények között - hogy hűtse az embert; én föl sem vettem, nagylelkűen viseltem e ledorongolásokat. Amint felköltöztem a Rózsadombra, egy este K.-nak megmutattam Eszter írását. K. remek grafológus: akkor ugyan nem mondott valami hízelgő dolgokat, de én ezt inkább a fáradtságának és rossz hangulatának tudtam be, semmint hogy Eszter valódi leleplezését szimatoltam volna meg benne. Ilyesféle volt: „Határozottan egyéniség, de nagy törésekkel és zűrzavarokkal, nemileg frigid, esztétikai érzéke úgyszólván semmi.” Akkor még telítve voltam első csókjaival - hogyan is hihettem volna, hogy valóban megközelíti a frigidséget? Még élénken élt emlékeimben az Andrássy úti este a Tóth Árpád-verssel - hogyan is hihettem volna, hogy valóban nem sokat ért a költészethez?

Minden vasárnapok között a legfeledhetetlenebb húsvét vasárnapja volt. Valami nagy részegség volt bennem s kivételesen benne is, minden szó valódi jelentésén felül megnőtt, minden csók, minden simogatás meghatványozódott: akkor az egész világ harangjai egyszerre zúgtak bennem. Nagyszerű volt, és bizonyára nem azért, mert oly sokban különbözött volna egyéb napjainktól, hanem mert a varázslat oly fogékonnyá tett, hogy minden lágy dallamot fortisszimóra növelt fel bennem. Este részegen az ifjúságtól és a tavasztól, s akkor bizonyára egymástól is, bekóboroltuk a Rózsadombot, orgonát lopva mindenfelé. Soha olyan gyönyörűnek nem láttam; a bódító, tiszta illatárban, amint az orgonák lilás visszfénye tükröződött igéző arcán. Önfeledten, kéz a kézben szökdécseltünk le a Városba, összeborulva, fejünk felett összeboruló virágerdős fasorokon át.

Három vesszőparipája volt, akikbe állítólag egyszerre szerelmes - s ezért nem jutott a szívében számomra hely -, a Festő bácsi, első nagy szerelme; Lám Leó, aki egyszer elkísérte őt, s tíz percig együtt volt vele; és aztán egy szőke Menzás bácsi, akit ugyan nem ismert, és azt is tudta, hogy halálosan nem illenek össze, de szerelmes volt belé, két éve, ugyanolyan alapon, mint belém az Egyetemi Könyvtár után, ezerkilencszáznegyvenhárom őszén. Elképzelheted, micsoda önmegtartóztatás és ragaszkodás kellett hozzá, hogy állandóan hallgassam a lemezeket ezekről a kiváló férfiúkról, akik puszta távollétükkel is kivetettek, helyesebben nem engedtek felkapaszkodni a nyeregbe. Csupán mazochizmusommal magyarázható, hogy türelmesen bírtam, mint egy birka.

Húsvét után egy szombaton lakótársaimmal nagy fogadóestélyt rendeztünk, melyen jelen volt korunk valamennyi számottevő zsenije, köztük Lám Leó is. (Neveket nem sorolok fel, nem akarom, hogy megsértődjenek, akik kimaradtak.) Lám Leót is csak azért említem, mert ő egyik főszereplője az Eszter-történetnek, és különben is költött név, akik valami hasonló névrokonára gondolnak, alaposan melléfognak a valóságnak. (De nem célom mosakodni.)

Esztert is meghívtam, felhíva a figyelmét arra, hogy ott lesz Leó is. Eszternek akkoriban jött meg egy barátnője, Lundius Éva, egy svéd lány. Négyre kellett volna jönniök. Mindenki ott volt már, csak Eszteréknek volt még hűlt helyük. Eszelősen mászkáltam le-föl, otthagyva a nagyokat, és lestem Esztert: lementem a Zárda utcáig és vissza, négyszer-ötször, de nem jöttek. Végső elkeseredésemben felhívtam Eszter lakását, nem beteg-e, vagy mi történt vele? Legnagyobb meglepetésemre otthon volt. Lundius Évát várta, de Éva még nem jelentkezett.

Megbeszéltük, ha nem jön Éva, másnap - minthogy vasárnap van - reggel tízkor találkozunk. A társaság körülbelül nyolckor felkerekedett. K. és Sz. is bementek a városba, egyedül maradtam vasárnapra is. Nagy bánatosan lefeküdtem. Nemsokára el is aludtam és úgy tíz fele ajtónyitásra ébredtem fel: Eszter volt és Éva. Kicsit megkésve, de feljöttek. S minthogy már késő volt, fenn is aludtak. Abban az időben még megvoltak a bútoraink, úgyhogy nem okozott nagyobb nehézséget akár egy nagyobb csapat elszállásolása sem. Vasárnap délelőtt Éva elment - valami komolyabb vihar volt este, s így a fiúk sem jöttek haza -, úgyhogy Eszter vasárnap éjjel is ott aludt. Reggel korán, olyan tejszagú álmossággal, langyos-melegtesttel odabújt hozzám, s ott tartottam talán egy óra hosszat a mellemre ölelve, fejére hajtva a fejem. Soha olyan nagyszerű testi élményben nem volt még részem - száz szeretkezéssel felért, pedig legföljebb egyszer-kétszer, ha megsimogattam, mert nem akartam fölzavarni szunyókálásából.

Te még fiatal vagy, valószínűleg nincsenek kellő tapasztalataid - mint ahogy huszonegy éves koromban nekem sem voltak -, de figyelmeztetlek arra, ne higgy az érzések és hangulatok változhatatlanságában és állandóságában. Volt még egypár ilyen hajnali összebújásom Eszterrel, de egyszer sem éreztem már többet azt a kifejezhetetlent, mint akkor hajnalban. Egy-két nap múlva ismét kint ültünk a Városligetben, és valahogy megint szóba került a szerelem-szeretet kérdése. Nem szerelmes belém, nem is volt, hangoztatta, ezt akkor érezte leginkább, amikor betegen feküdtem az Irányi utcában, és azt hitte, tüdőbajos vagyok - nem volt különösebb kedve ápolni, tehát nem szeret eléggé. Másnap május elseje volt, és volt két jegyem a Nemzetibe. Odaadtam neki az egyiket, én a másikat magamnál tartottam, minthogy a Rózsadombról jöttem le. Fél hatra beszéltünk meg találkozót, az előadás hatkor kezdődött - ha jól emlékszem -, és én szándékosan körülbelül a második felvonásra állítottam csak be, egy nagy virágcsokorral. Nagyon odavolt, nem tudta elképzelni, mi bajom van, s rajongva kapaszkodott belém, és szinte sírt az előadás alatt. Akkor mondta először és utoljára, hogy szerelmes belém, akkor is feltételesen és kizárólagos joggal arra az egy estére.

Akkor megint pár boldog nap következett. Néhány nap múlva ismét színházban voltunk, a Belvárosiban, ahol egy régi kis színésznőcske ismerősöm játszott a darabban. Mondtam

Eszternek, nézze, milyen csinos, sokkal jobban mutat, mint életben, és tehetségesebb is, mint amilyennek hittem. Egyszer csak észrevettem, hogy Eszter zokog, potyognak a könnyei, és hiába faggattam, egy szót se volt hajlandó mondani. Az egész darabra nem tudtam túl sokat figyelni, szerencsére hamar vége lett. Sokat kóvályogtunk az utcákon, beültünk egy kocsmába, megittunk két fröccsöt, és bevallotta, hogy nagyon féltékeny rám a színésznőcske miatt. Általában akkor gyúlt lángra, ha szakadás, törésféle állt be közöttünk, ha én úgy véletlenül elszóltam magam, hogy ez vagy az tetszik: mint a Madách Színházban K. Évával kapcsolatban, aztán egy elég csinos debreceni költőnővel, Sz. M.-mel, aki történetesen a barátnője volt; s most legutóbb ezzel a színésznőcskével.

Az infláció egyre vadult, nagyon lézengő állapotban voltam. Nem is csoda, hiszen alig ettem, nem volt pénzem, és a strapa megviselt; minden este holtfáradtan még fel kellett tolatnom a Rózsadombra, ami a villamostól félórai erős hegymászást jelentett. Szerencsére jött az írószövetségi nyaraltatás. Bevallom, nem túlságosan rajongtam érte, hogy Esztertől el kell szakadjak egy hónapra vagy talán többre is - mert úgy volt, hogy ő is hazamegy pár hétre -, akkor még nem tudtam elképzelni, hogy egy napot is el tudok nála nélkül tölteni. Azt hiszem, nem fordult még elő addig, hogy ha csak néhány percre is, de ne találkozzunk mindennap.

Májusban kezdett romlani a viszonyunk. Eszter ideges volt és fáradt, a kollokviumok a körmére égtek, engem okolt, hogy minden percét elrablom. Alig várta, hogy elmenjek nyaralni, hangoztatva, mennyire jót tesz majd ez a távollét, sok mindent tisztázhat magában. Egy délelőtt felkerestem Lám Leót, nem sokszor találkoztam vele előtte, de volt valami kimondatlan rokonszenv közöttünk. Beszéltem neki Eszterről, elmondtam, mennyire szeretem, és mennyire a mindent jelenti. Ő vigasztalt, saját eseteivel példálózgatott, hogy nem szabad ennyire belemászni érzelmileg egy ügybe, és kedvenc rögeszméjével biztatott, képezzem át magam közösségi emberré, költővé, ahogy ő is tette, és ezzel minden búm és bánatom megoldódik.

Különben, ahogy mintegy véletlenül rátereltem a beszélgetést, megemlítette, hogy igen, találkozott már Eszterrel, de nem tett rá különösebb hatást, nem tudna mit kezdeni vele: túl zilált és széthullott nő, ilyenre nincs szüksége. Eléggé meg voltam elégedve a hallottakkal.

Egy-két nap múlva Eszter megint feldühített szokásos csökönyösségével, és akkor dühömben a fejéhez vágtam, igen, Lám Leóért odavan, pedig az fütyül rá - és beszámoltam Leóval való találkozásomról. Már akkor éreztem, hogy valami jóvátehetetlent követtem el, de késő volt, már nem lehetett visszaszívni, sem meg nem történtté tenni. Valami ütésszerűség hullámzott végig rajta, szeme kitágult, ajkát keményen összeszorította, és dühösen csak ennyit mondott:

- Akkor még nem ismer engem Lám Leó!

Minden hadakozásunk után felajánlottam neki: jól van, nem szeret, de akkor hagyjuk abba, az ég szerelmére, nincs értelme, hogy gyötörjük egymást: soha nem tudunk egy pillanatra sem találkozni, közös nevezőre jutni. Ő kitartóan ragaszkodik ahhoz, hogy nem szerelmes belém, én nem engedek abból, hogy igenis, szerelmes vagyok belé. De nem volt hajlandó belemenni abba, hogy ne találkozzunk többé. Én ebben annak a jelét láttam, hogy talán mégis szerelmes belém, csak nem akarja bevallani: így jobb, érdekesebb számára a játék.

Erősen közeledtünk pünkösdhöz. Pünkösd keddjén kellett megkezdenem a nyaralást Izsákon. Részben sok elintéznivalóm miatt, részben viszonyunk kicsit terhessé válása miatt is ritkultak találkozásaink, és nem voltak meg már bennük a régi szenzációk sem. Nem is csoda, kicsit nagyon belefáradtunk ebbe a feloldhatatlan és megoldhatatlan, céltalan őrjöngésbe és egymást kínzásba.

Úgyszólván mindent elmondtunk már egymásnak, mindent eljátszottunk, amit két ember eljátszhat. Azaz csak akkor hittem ezt. Később mégis módosítanom kellett véleményemet.

Június első napjaiban csak még jobban fokozódott közöttünk a feszültség, egyre idegesebb lett. Ennek egyik fő oka az volt, hogy rettenetesen megijedt: nem történt-e valami baj, nem lesz-e gyereke. Én kizártnak tartottam, minthogy semmi lényegbevágó nem történt közöttünk, de hisztériás alkata bizonyosságokat is mutatott fel, majdnem egy héttel vagy talán többel is kitolódott a tisztulása. S egy hétfő reggel, amikor jöttünk le a Rózsadombról, dühösen kijelentette a Bolyai úton, hogy egy kerítéshez csapkodja a kölyköt - *az én gyerekemet*. Ez volt az első, ami rettenetesen fájt, amit nem tudtam megbocsátani neki. Egyedül tőle viseltem volna el addig gyereket, szinte talán szerettem volna is, és ő a falhoz csapná. Ez is egy lényeges pont volt, hogy valóban nem volt szerelmes belém, akkor már kezdtem tisztábban látni, mert attól, akit nagyon szeret az ember, nemcsak hogy elviselné, de akarna is gyereket, ha a körülmények engedik. Ha gyakorlatban nem is vihető keresztül, de legalább elméletben nem tiltakozna ellene.

Még egy-két kedves percem volt, egy-két vasárnap: Kaffka Margitot olvasott fel az erkélyen, ahol napfürdőzött; hangjával, melynél akkor szebb zenét nem tudtam elképzelni, belém bűvölte az amúgy is csodás zengésű mondatokat. De már mégsem voltak azok a meghitt, tündéri együttlétek. Egyszer ugyan még egy nagy színjátékot rendeztem, hogy csak hazudtam neki, hogy csak kísérleteztem vele, hogy soha nem voltam igazán szerelmes belé: ő erre letérdelt és őrjöngött, hogy ki vagyok voltaképpen, még mindig nem ismer, pedig azt hitte, hogy minden csínom-bínomat tudja már.

Akkor már lezajlott a Lám Leó-féle vélemény elmondása, a Festő bácsiról érkeztek hírek: elvett egy nőt kint Németországban. Eszter célzást tett rá, hogy nem is volt olyan szerelmes beléje sem, mert biztosan nem lehet az ember olyasvalakibe szerelmes, aki a Mutter-t egy t-vel írja - vagy valami ilyesfajta helyesírási rögeszmén lovagolt. Hogy az még elviselhető, hogy egy rossz térdű és könyökű embertől, mint Lám Leó, hasonló rossz térdű gyerekeket szüljön, de mit kezd olyan kölykökkel, akik eredendően rossz helyesírást örökölnek apjuktól?

Megint megbántott nagyon Eszter. Azt vágta a fejemhez, hogy csak addig rajongott értem, míg nem ismert - már elmúlt a varázsom. Nagyon megdühödtem rá. Volt egy borzalmas jelenetünk a Hunyadi téren, ahol a fejéhez vagdaltam, hogy mit jár a szája éppen neki, akinek minden szerelme mást vesz el feleségül. Mert vele is eltömődik az ember, megcsömörlik tőle: így nem lehet férfiakkal bánni, hogy mindegyik társaságában egy másikról regél, hogy abba volt vagy jelenleg abba szerelmes. Ilyesmit csak olyan hülye visel el, mint én, és az se sokáig, elvégre hiúság is van a világon.

Már szakadozott a varázsa, foszlott az a szépsége is, amit köréje fontam, már más csinos nőket is észrevettem, lassan nem ő lett szememben egyedül Pest legszebb asszonya.

Ott is hagytam a téren, elvágtattam, mert valamivel borzalmasan megsértett. De nem tudtam még elszakadni tőle végleg. Eléje kerültem, amerre hazafelé kellett mennie, és még egy órát gyötörtük egymást a Körút és az Andrássy út sarkán. Ott mondta azt: „Ha megvakulnék, biztos nem szeretne”; vagy ragaszkodnék-e hozzá akkor is, ha a villamos levágná a lábát - ilyen őrültségekkel kínzott, de én sem maradtam adósa. Négy nap választott el pünkösdtől. Már elutazhattam volna, vártak Izsákon, de a kettős ünnepet együtt akartam tölteni vele.

Kezdett erősen készülni a kollokviumokra, és a rossz délután hatása alatt is elhatároztuk, hogy csak pünkösdkor találkozunk újra. Részben előgyakorlatnak fogtam fel az egyhónapi távolléthez, és jobbnak láttam, ha nem mérgesítjük el még inkább a dolgokat, úgyis kezdtek már kicsit zápulni.

De egyik délután az Egyetemmel szemben üldögéltem egy padon, és Eszter jött a túloldalon. Utána sisegtem, ahogy szoktam, átjött hozzám, mondta, örül, hogy lát, de arra a kérdésemre, hiányoztam-e neki: nemmel felelt. Talán csak a villamosig kísértem el, kicsit részeg voltam, és különben is volt egy zárt vászongallér a piros ruháján, amit eddig nem viselt, és ez nem állt jól neki: meglehetősen öregítette. Első ízben nem tetszett, de nem mondtam meg neki.

Pünkösdöt nálam töltötte, ott aludt mindkét nap. Még egy utolsó rohamra indultam, megint csak sikertelenül, a kihűlés a legkellemetlenebb pillanatban következett be ismét, hajszálpontosan. Azért pár nagyon kedves emlékem maradt még róla: pünkösd vasárnap este kint aludt az erkélyen. Képzeld el a tájat holdvilág: holdtöltéses este kíséretében, verseket dünnyögtem neki, s valami nyakatekert mesével álomba szenderítettem, mint egy kis kölyköt.

Pünkösd hétfőn megint próbálkoztunk, az eredmény ugyanaz volt. Ahogy ott feküdtünk, egyszerre Lám Leóról kezdtem beszélni neki, hogy milyen remek és csodálatos férfiú, százszor különb nálam: keresse meg. Eszter erre átkapta a nyakam, betapasztotta szájával a számat, valósággal rám fonódott. Estefelé az ablakban ültünk, régi emlékeiről mesélt. Kalandját a Festő bácsival Marosvásárhelyen: megint valami olyat akarhatott mondani, ami meglehetősen bántott volna engem, de abban a pillanatban egy szarka szállt elénk az erkély rácsozatára, és percekig ott maradt, bámulva minket - Eszter elhallgatott, átkarolt, és a vállamra hajtotta a fejét.

Sokáig beszélgettünk, versfoszlányokat dünnyögtem neki, s mintegy ajándékul azt mondtam; írok majd hozzá egy rakás verset.

- Csak a neve ne lenne ilyen hihetetlenül pocsék és költőietlen - szomorkodtam.

Neveken törtük a fejünket, ő Emerenciát emlegetett, ami megint jellemző arra, hogy nem sokat ért a költészethez, mert ha szépen is hangzik, mi a fenét kezd egy ilyen fél sort kitöltő névvel az ember? Én mindig vonzódtam a bibliai nevekhez, sokszor kacérkodtam már a Judittal is, de Őt inkább Eszternek éreztem, és ezzel nem is beszéltünk róla többet.

Este megint ott aludt, mert reggel ½ 5-kor el kellett indulnunk, ha ki akarunk idejében érni a vonathoz. Előző nap összecsomagolt, praktikusabb lévén, jobban értett az ilyesmikhez. Megint az erkélyen aludt, én egy darabig a saját fekhelyemen, de féltem, hogy Sz. esetleg mégis hazajön, és átvándoroltam inkább a földre tett matracokra, hogy Sz. az én rekamiémon alhasson, mert Sz. ágyát Eszter foglalta el.

Nagyon rosszul aludtam. Fokozottabban még, mint utazás előtt szoktam - ugyanis rém lámpalázas vagyok. Négy óra felé fölébredtem a keltőóra zörömbölésére, Eszter már ott állt előttem. Nevetett, hogy majdnem megjárta, mert oda akart bújni egy kicsit hozzám, azt hitte, én alszom a kereveten, s csak az utolsó pillanatban vette észre a helycserét. Kimentünk a fürdőszobába, és együttlétünk egyik legcsodálatosabb élményét kaptam, hasonlatosat első hajnali odabújásához. A fürdőszobában nem jártál. A Rózsadomb északi felére nyílt, s minthogy ablakok nem voltak rajta, amik zavarták volna a hangulatot: egy eleven bekeretezett tájképet kaptál játék villácskákkal, hegyekkel, lombos fákkal és fenyőkkel: kicsit mindig Borszéket idézte emlékeimbe. Most képzelj hozzá egy gyönyörű nyári pirkadatot, amint a tompa gyöngyházszürkéből sárgás villanásokon át sugárzó, metsző kékbe nyílik ki az ég. S ezzel a háttérrel mögötte, állt ott Eszter, kis fürdőnadrágjában, álomtól maszatosan, és lubickolt a mosdókagylóban, gauguines árnyalású telt mellei valóban gyümölcsszerűen himbálóztak, elszabadult sűrű haját kontyba csavarta fel feje búbjára, és teste végigtükrözte a pitymallat minden színét.

Sz.-től elbúcsúztunk, én még odavetettem neki: mondja meg Lám Leónak, hogy Eszter mennyire szerelmes belé - mindhárman nevettünk ezen, és elindultunk.

Szerencse, hogy ily korán mentünk ki, mert abban az időben óránként változtak úgyszólván a viteldíjak. Nálam volt vagy negyvenmilliárd - előző nap még ennyi volt -, de akkor reggel már kétszázba került. Honnan a fenéből vesz az ember kétszáz milliárd pengőt hajnali hatkor?

Még ha lett is volna ismerősöm a közelben, mindenki igyekezett mindennap utolsó milliárdjaitól is megszabadulni, nehogy másnapra egy fityinget se érjen. Eszter vállalkozott, hogy kerít pénzt. Hazarohant, a kollégiumban akart kölcsönkérni, de sikertelenül. Szerencsére volt cigarettája, és áron alul eladott néhányat belőlük az utcán. Még mindig volt jó háromnegyed óránk az indulásig. Lelkemre kötötte, hogy írjak, s hiába akartam hazaküldeni, ott állt piros ruhácskájában, amíg a vonatból egyáltalán látni lehetett.

Soha nem láttam többet.

Most meglepődsz ezen a nem várt fordulaton, hiszen a napokban is együtt láttál vele az Egyetemen. Nem túloztam: mert ez csak X. Y. egyetemi hallgatónő volt - nem Eszter. Ezt az egész hosszú bevezetést azért kellett megírnom, hogy megérthesd a következőket, ami eztán történt bennem. Láthattad, az egész levél nélkülözi az irodalmi megstilizálást, úgy írom, ahogy mondanám, ha tudnék beszélni. Nincsenek benne szépen hangzó mondatok, magát a puszta nyersanyagot, az élmény magvát, lényegét akartam közölni veled. Nem felhősítettem el, nem novellásítottam vagy regényesítettem meg, csupán a puszta adatközlésre szorítkoztam. Hogy így sem esik messze egy elbeszéléstől, ez csak az élet furcsa játékával magyarázható.

A célom az volt, hogy első kézből kapj egy műhelytitkot, te, akit annyira érdekel az élmény és a mű. A legtöbb regényben már átszűrve kapod az élményt, ha meg is történt a szerzővel, összekapcsolta egyéb élményeivel, olvasmányaival, mások elbeszéléseivel. Az én közlésemben a puszta, meztelen adatokat kapod, és csak azokat, melyek kapcsolatban vannak Eszterrel. Egy-két epizódot kellene még beiktatnom, egy-két alakot: Sz.-et, K.-t, Lám Leót, Yvette-et, Irányi utcai barátaimat, Klauzál utcai élményeimet kiszélesíteni, átfogóbban megrajzolni, és nem sokban különbözne akkor egy regénytől. De ilyet írtak már pár milliót, s talán érdekesebb történetet is. Én inkább az úttörést, a kísérletezést választom, ha kevesebbeket is érdekel. Úgyis csak néhány évtized múlva döbbennek rá igazi értékemre, s kétezer körül hogy leesne egyeseknek az álla, akik ma fumigálnak, látva tündöklésemet! (Mért ne írjam ezt is le - két lehetőségem van: vagy a kutya sem emlékezik rám kétezerben, és akkor nem vonnak felelősségre állításom valódiatlanságáért; vagy valóban beválik a jóslatom s akkor álmélkodnak: micsoda elme volt! Micsoda muris fickó volt! De elég az öntömjénezésből, a csalafintaság bevált, a példa ragadós, és most már mások is kezdenek tömjénezni, s így egyéni akcióim lassan feleslegessé válnak.)

Kicsit nagyon telítve voltam már Eszterrel, s a kellő, álarcos tiltakozás ellenére valójában örültem, hogy kicsit megszabadulok tőle. Jó volt a friss levegőből szippantani - bizonyos kaland lehetőségével vágtam neki a nyaralásnak. Ott zsibongott még bennem Eszter, de a vonat lépcsőjén ülve már nyelvet csattogtatva néztem egy jól megtermett fenekű, erős combú hölgyeményt. A vonaton sok mindent lejátszottam magamban, de korántsem hittem, hogy Eszter olyan nagy élményt jelentett - azazhogy olyan nagy élménnyé érlelődik.

Mert érlelődött. Képzeld el, megérkeztem az Isten háta mögé. Emberszabású ember csak félnapi járóföldre élt. Könyvek: pár füzetes regény, már rég-olvastam-könyvek, amiket unalmamban újra átböngésztem. Néha rádiót hallgattam, de mivel telepes készülék volt, azt sem nyúzhattam örökké.

Kellett a levegő, kerítettem egy nyugszéket, és kora reggeltől késő estig kint ücsörögtem. Aludtam egy keveset, a felhőket néztem, belelapoztam a könyvekbe, írtam egy-két levelet Eszternek, hogy múljék az idő - s főleg vártam a választ a levelekre.

Minthogy olyan jól ismertem Esztert, előre megfogalmaztam magamban a válaszokat, amiket írhat, úgyhogy szinte semmi meglepetés nem ért volna, ha ír. De nem írt. Á, rossz a posta, nyugtattam magamat, s tényleg, egy hét is beletelt, míg elvitték. Szorgalmasan írtam tovább a leveleket; legalább többet kapok egyszerre. Először akkor keseredtem el, amikor Berda Jóska, aki együtt adott fel egyik Eszter-levelemmel egy lapot Pestre, már választ is kapott rá. Á, talán nincs Pesten, néhány nap múlva biztosan válaszol. Táviratokat adtam fel, azt bizonyára egy-két napon belül megkapja, ha leveleim el is kallódtak. Nem jött semmi. Biztosan sokat tanul - de akkor legalább ezt írná meg a drága dög. - Semmi-semmi.

Arra is gondoltam, hogy nincs bélyegre pénze, de ezt el kellett rögtön vetnem. Ha egy cigarettát elad, akár húsz levelet is küldhet. Nekem se volt pénzem, és mégis összetarháltam, nem egy közönséges levélre: ötszáz szavas táviratokra is.

Nem volt egyéb dolgom: állandóan vele foglalkoztam. Minél inkább nem írt, annál jobban, úgyszólván minden percemet Eszter foglalta le. Mindent lejátszottam magamban, mindent elmondtam, amit mondott valaha is. Új eseményeket eszeltem ki, új beszélgetéseket eszkábáltam össze. És Eszter nőni kezdett. Mindennap nagyobbra, egyre fenyegetőbbre, már az égig magasodott, a haja felhőként lebegett, a szeme az ég volt, sóhaja vihar, karjai roppantgatták a fenyveket.

Ha akkor egyetlen sort is ír, felébredek. De nem írt, hála Istennek, nem írt. Akkor persze megváltásnak éreztem volna egy üzenetét, és úgy sóvárogtam utána, mint még soha semmi után az életben. De ha ír, folytatom a leveleket, még többet, még hosszabbakat írok, amik lehet, hogy érdekesek lettek volna, de mégsem érnének fel az *Eszter könyvé*-vel, nem hoztak volna olyan szívet rázó, gyökeres változást életemben és hangomban.

A postán úgy néztek, mint egy bolondot, és joggal. Aztán abbahagytam a meddő és céltalan küzdelmet, nem írtam több levelet. Nem aludtam már jól. Haza akartam jönni. De aztán jobb belátásra bírtam magam: mi értelme volna? Hatvan kiló voltam, kész halál, ha nem szedem össze magam - és mi várt volna Pesten? Az egyre vaduló infláció, a tébolyító forrósággal: éhen döglök, és mindezt miért? Ha nem ír, bizonyára oka van rá, s ha felmegyek: csak egy csúnya jelenet lesz belőle, mi többet érek el vele? Ha elszakadt tőlem, úgysem tudom visszaszerezni. Legyek vele egy városban úgy, hogy talán még látni sem akar? Könyörögjek neki? Miért? Mi célból? Hogy legyen a feleségem? Egyszer céloztam ilyesmire, s akkor végigmért:

- Ha még azt mondta volna, hogy a szeretője! De a felesége?

A szeretőm se tudott volna lenni, ha az állandó napi együttlétben és a kezdeti varázsban sem tudta rászánni magát. Közben ilyen őrjöngésekkel eltelt még egy hét, s már csak egy volt vissza a nyaralásból.

Nem múlt az idő. Nemhogy nem múlt, mintha visszafelé forgott volna. Olvasni nem volt türelmem, lassan már feküdni sem. Alig ettem, az éjszakáim egyre nyugtalanabbul teltek. Nem mosdottam, nem borotválkoztam. Állandóan ittam; kicsit mindig részeg voltam.

- Eszter! Eszter! - kezdtem bömbölni a fenyők között, téptem a hajam, az ingem gallérját szaggattam fel, hogy meg ne fulladjak, a kezemet harapdáltam véresre, hogy oldódjon az őrjítő feszültség. Nem használt semmi. Már nem is beszéltem vendéglátóimmal. Magamban motyogtam, és róttam, egyre róttam az utakat a szőlőkben.

S akkor egyszerre sorokat hallottam. Szabályos verssorok voltak. Ismerősek, de hiába kutattam emlékeimben, nem tudtam megtalálni, hogy kitől valók. Jobban kezdtem figyelni; a magaméi voltak, mert állandóan beléjük tolakodott egy név: Eszter.

A feszültség feloldódott és megsokszorozódott. Feloldódott: már nem voltak érdekesek számomra Eszter levelei - akkor már azon imádkoztam, hogy ne írjon, bár ez csak az álarc alatt volt, még mindig csaltam egy kicsit magamat, mert Eszterben még mindig nem a művet láttam, hanem egy csodálatos és nekem való élettársat.

Megszületett az első vers. Azt hittem: vége. De elkapott a gépszíj. Másnap kora hajnalban arra ébredtem, hogy megint sorok dübörögnek bennem, de sokkal követelődzőbben, mint előző nap. Ki sem mozdultam a szobából. Alig jegyeztem le az elsőt - úgyszólván változtatások nélkül, rögtön végső megfogalmazásban írtam, a legbonyolultabb formákban is percek alatt -, alig tettem pontot az első végére, már a másik címe a kezemben volt. Nem a fejemben, a kezemben. Amit a kezem leírt, meglepődve közvetítette szemem megdöbbent agyamba.

És amikor a második nap után a harmadik következett és így tovább - volt olyan nap, amikor nyolcat írtam -, szemem-szám elállt a csodálkozástól. Nem én voltam. Valami démon vagy angyal megszállt, és az diktálta, mert én évente legföljebb négy-öt verset szoktam írni, és sohasem tudtam megérteni azokat, akik egy, egyetlenegy nap többet írnak. Ma sem tudom megérteni. (Bár ezeket a jegyzeteket is egy napja kezdtem el.)

Idegösszeomlás volt, idegláz. Nem sokat tudtam magamról. Ma is megdöbbenten lapozom a verseket, és az az érzésem, hogy nem én írtam őket. Nem is tudok mélyebb és hitelesebb beszámolót írni ezekről a napokról, mert nem sokra emlékszem vissza. Csak annyit tudok, hogy kora hajnaltól késő éjszakáig - két-három órát aludva, azt is rosszul - írtam és írtam és írtam. És hogy harminc verset írtam hat nap alatt, nincs semmi csodálatos benne, hiszen csak le kellett jegyeznem őket. Háromhónapi beszélgetéseink, játékaink - s részben a levelek megfogalmazása volt csak. Amit három hónapig öntudatlanul ittam magamba, felforrt a dühtől és kétségbeeséstől, és versekbe párolódott le. Ha zenész vagyok, zenévé oldódik, ha festő, színekké forrósul át, ha nem vagyok művész, a környék összes fehércselédjeit elkapom, úgy igyekszem ettől a kínzó tehertől megszabadulni.

Negyedik-ötödik nap már éreztem, hogy valami baj van. Első ízben ébredtem úgy hónapok óta, hogy nem Eszter lépett először a tudatomba, hanem egy szomszéd ismerős lány. És már nem is tudtam híven elképzelni magamnak. Bizonytalan voltam a hangjában, a szeme színében. Képe ott volt a szívem fölött, de ha néha mind ritkábban - elővettem, nehéz volt életre keltenem, ami máskor oly könnyen ment, már csak kép volt, nem eleven valóság.

A láz azonban egyre dolgozott bennem, lassan függetlenül Eszter eredetijétől, de láz volt, ami még nem tombolta ki magát bennem. Még nem jutott túl a csúcsponton.

Július kilencedikén jöttem haza. A versek abban a pillanatban abbamaradtak. Más dolgom volt itthon, más benyomások értek. Délben értünk Pestre Berda Jóskával, egy tele boroshordókat szállító teherautó tetején. Azonnal felhívtam a kollégiumot: Eszter két nappal előbb hazautazott. Üzenet? Üzenetet nem hagyott. Mikor jön vissza? Nem tudják, talán ősszel. De én tudtam, hogy előbb visszajön. Két hét múlva Tahitótfaluban volt egy táborozása, amelyre még pünkösd előtt engem is hívott.

Még két hét! Istenem, hogy múlik el? Olvasztó hőség szikrázott a levegőben, valószínűleg lázam is volt. Pesten megint a reménytelenség, a lehetetlenül túlméretezett infláció fogadott. Még egy negyed kiló gyümölcsöt se tudtam venni. Táviratozzak neki P...ára, ahol lakik? vagy üljek fel a vonatra, és menjek le, lepjem meg? Nem valami biztató dolgokat mesélt otthoni körülményeiről, így erről is letettem.

Késő délután mentem csak haza a Rózsadombra. Az emlékek mint halott árnyak röppentek fel a sarkokból, minden szöglet, minden talpalatnyi hely Esztert idézte, a most már százszorosra megnőtt Esztert. Szörnyű lett volna, ha Sz. nem jön haza aludni, és még szörnyűbb volt, hogy hazajött.

Irtózatos honvágyam volt Eszter után. A pünkösdi fürdőszobakép lebegett állandóan előttem, minden szögletből felém süvített a hangja. Az első ténykedésem az volt, hogy feltúrtam mindent, hátha ide írt egy levelet, de persze itt sem találtam semmit. (Már megint az emberi lény Eszter került előtérbe, a mű Esztere meghalt, visszavonhatatlanul.)

Sz. tíz óra felé jött haza. Nem voltunk túl jó viszonyban, ő egy elvont képletember volt szerintem, én meg szinte egy nyálkás, érzelemfröccsentő szerkezet, ahogy nemegyszer kifejtette. De akkor este, sértődöttségemet félretéve, nekiestem, és elsírtam neki minden bánatom. Felolvastam a verseket is. Nem sokat értett a költészethez, de néhány nagyon megragadta, a legjobbjaimnak tartotta, amiket valaha is írtam, s egyáltalán kortárs-viszonylatban is rendkívül előkelő helyre állította őket. Nagy költő lesz belőlem, ha belépek a pártba, és a közösségi élmények áthatolnak rajtam - próbált megfogni.

Aztán Eszterről beszélgettünk. „Egészen furcsa néni - állapította meg róla - valóban." „Hogy, te találkoztál vele? Eddig nem volt túl jó véleményed róla!" „Együtt voltunk néhány napja, Lám Leóval."

Még soha nem vágott semmi úgy a szívembe, mint akkor ez a név. Hát itt kell keresnem az összefüggéseket! Gondoltam már erre is, hiszen majdnem minden lehetőséget lejátszottam, de ezt egyszer már elvetettem - hiszen miért tapadt volna rám annyira pünkösdkor, ha igazán érdekli Leó?

Szóval Lám Leó! Az ügy megnőtt, kiterebélyesedett egyszerre; regényes fordulatot vett. És én még azt hittem, hogy minden lehetőséget eljátszottam már vele! És éppen Lám Leó, micsoda furcsa érzés! Őszintén nagyra becsültem, rendkívül rokonszenves és különleges fiatalembernek tartottam, akire nem tudtam volna haragudni. Csak mosolyogtam a dolgon: mi lesz ebből?

Kora reggel - alig aludtam, borzasztóan telt az éjszakám - megkerestem Lám Leót. Ez már a regényes hajlamú fiatalember nyomozósdija volt, kíváncsian a fejleményekre. Első kézből akartam hallani, mert Sz. nem mondott bővebbet róla.

Leót otthon találtam. Egy csöpp lyukban lakott, ahová az ágyon kívül semmi sem fért be - még én is alig. Minden kérés és kérdezés nélkül nekikezdtem a verseimet felolvasni. Egy szuszra olvastam el mind a harmincat. Leónak körülbelül ugyanaz volt a véleménye, mint Sz.-nek. A *Nyelvöltögetősdi*-re ugyan vonta a száját, mert kicsit magára ismert benne. Később megtudtam, hogy az *Alszik a kedves*-ért és egyáltalában egyéb, Eszter bájait részletező soraimért is megneheztelt, és állítólag ez rendkívüli befolyással volt ügyük további alakulására.

Miután felolvastam a verseket, azt mondtam: „Azt hiszem, ebből is láthatod, mit jelent nekem Eszter."

- Csak te valamit elhallgattál egyszer előttem.

- Mit? - kérdeztem ártatlanságot színlelve, jóllehet biztos voltam a válaszában.

- Hogy Eszter szerelmes belém, már régóta.

- Igen, elhallgattam, de Eszter úgy mondta, hogy nem vehetem százszázalékosnak állítását. S különben is, nem értem, mennyire befolyásolhat ez téged? Ha nekem valaki nem kell, az abban az esetben még akkor sem kell, ha szerelmes is belém.

Leó, barátság ide, barátság oda, közölte velem, szüksége van Eszterre, és nem hajlandó lemondani róla, s Eszter különben is őt szereti. Elmondta találkozásukat is, itt nem részletezem, mert alább ideiktatom Eszter egyetlen levelét: nagyjából mindketten azonosan számoltak be róla, azaz Leó egy kicsit őszintétlenül és szépítve a történteket. De akkor mondott valamit, ami erősen meglazította bennem azokat a szálakat, melyek Eszterhez fűztek.

- Eszter nem bírja elviselni, állandóan panaszkodik, hogy neked annyit jelent!

A túlméretezett varázs foszladozott. Valóban terhessé válhat egy nagy szeretet és ragaszkodás is, de ilyesmit túlzás öt perc múlva az ember vetélytársának elmondani. Hiszen a férfiak is - a mi fajtánk különösen - legalább olyan pletykásak, mint egy házmesterné, tudhatta volna, hogy rögtön visszajut hozzám. S egyre inkább az a meggyőződés kerekedett felül bennem - részben ezzel vigasztaltam magamat -, hogy Eszter pedig nem érdemel meg engem.

Leó nagyon belekóstolhatott Eszter mérgeibe, mert egészen bódult volt tőle, látta ugyan hibáit, a széthullást és ziláltságot, de apostoli hajlamait Eszter rendbe szedésében akarta kiélni. És ettől függetlenül Eszter akkor élte fénykorát, nem túlzás, ha ezt írom: észbontóan csinos és kívánatos volt. Valósággal Huxley *Szép új világ*-ából a „pneumatikus" nő megtestesítője. Leó el akarta venni feleségül a harmadik nap, de Eszter habozott most is, mint velem a múltban annyiszor, és ahogy még a jövőben is fog másokat illetően annyiszor, de annyiszor. Ez lett a veszte.

Amikor már nagyon esedékes volt a hazajövetelem, hogy a kínos találkozást elkerülje és a magyarázkodást is, hazalógott P...-ra. A lehető legrosszabb lépés volt. Inkább vállalnia kellett volna a végső leszámolást velem. Leó vad lázakban égett miatta, majdnem annyira, mint én, ki kellett volna tehát használnia Leó kezdeti részegségét. Elképzelheted, milyen állapotban voltam. A Rózsadombra utáltam fölmenni, az a tudat, hogy Eszternek volt szíve utánam Lám Leóval ott üldögélni a lakásunkban egy éjszakát, gyűlöletessé tette számomra örökre. Szerteszét aludtam a városban, inkább a barátaimnál a földön, csak hogy ne kelljen fölmennem. Nagyon közel voltam az öngyilkossághoz. A verseknek - széltében-hosszában mutogattam őket - nagyon nagy, átütő sikerük volt. De ez nem vigasztalt. Nem tudtam beletörődni, hogy életem tönkremenése árán jutottam hozzájuk: micsoda boldogságot, a boldogság micsoda lehetőségeit tépte ki az életemből az, hogy ez a pár mulandó vacak megszülethetett!

Még jobban elkeserített, hogy K. egyszer látta Esztert és Leót a Kossuth-hídon, és azt mondta: olyan összhangot érzett, olyan összetartozást közöttük, amit velem és Eszterrel kapcsolatban soha. Tönkre voltam egészen. Nem hittem, hogy valaha is kiheverem. Közben, ha lassan is, ha marcangolón is, de telt a két hét, Eszternek lassan jönnie kellett a tahitótfalui konferenciára, melyre különben engem is meghívtak, hivatalosan is. Egy darabig játszottam azzal a gondolattal, hogy leküldöm minden magyarázgatás nélkül a verseimet hozzá, hátha meghatják őt; de hamarosan beláttam: gyerekes vállalkozás volna; úgysem becsült úgyszólván semmire mint költőt. Vagy legalább egy táviratot adok fel: csak nevével és a címével, egyetlen sor szöveg vagy aláírás nélkül - kitalálhatta volna, hogy én küldöm. De minek, lett volna bármiféle értelme?

Sz.-től megtudtam egyik este, hogy Leó aznap kapott levelet Esztertől. Kora reggel rohantam hozzá - azonnal megmutatta. Úgy vettem észre, erős hatással volt rá a versfelolvasó reggelem, már nem volt annyira oda Eszterért. A levél különben nem volt túl érdekes. Nem is volt semmi jelentős benne. Összevissza mondatok, alig olvasható írásjelekkel. De valami szíven ütött mégis. A hangja. Végig tegezte benne Leót. Engem legföljebb elérzékenyült pillanataiban, mint egy kisgyereket:

- Na, mi bajod van, kicsikém? Mutasd a néninek!

Ez volt a legtöbb, ameddig nálam elment. Leó elég dorgáló levelet írt rá, amit azonban nem küldött el, mert a címet nem tudta kiböngészni. Néhány sort felolvasott, melyben letolta Eszter kispolgáriságát és széthullott nyavalygásait, azért hangoztatva, hogy megneveli - de már nem magának, hanem nekem. „Sok jel mutat arra, hogy költődet jobban szereted, megnevellek, és légy az övé" - írta Eszternek.

Míg Leó kiment a fürdőszobába, kivettem a fiókból Eszterhez írott levelét. Volt benne néhány kitétel, ami belém markolt, és nemcsak Esztertől, de tőle is távolított. Az egyik: „Nagyjából mindent elmondtam, persze az éjszakákat kivéve" - a másik: „Hitegesd valahogy, de egyben úgy, hogy próbáld lerázni ezt a nyavalygó frátert." Tehát nem volt egészen őszinte hozzám, és engem is un, habár az ellenkezőjét állította. Az éjszaka bántott legjobban: övé volt-e Eszter? Ha igen, akkor rosszul ismertem meg. Annyira tele van gátlásokkal, hogy talán még a legvadabb szerelmében sem tud túllenni rajtuk, s azt hiszem, élete végéig nem jut túl a félszüzességen, hacsak emberére nem akad. Ez pedig legfeljebb egy negyven körüli, különc alak lehet, aki nem lesz tekintettel nyöszörgéseire, hanem egyszerűen erőszakosan elintézi őt.

Egyre közeledett a konferencia időpontja. Mindennap felhívtam a kollégiumot, a válasz mindig ugyanaz volt: - Nem, nem érkezett még meg. Utolsó nap, amikor jöhetett, kimentem reggel az állomásra, a Déli pályaudvarra. Elkéstem, a vonat egy negyedórával előbb befutott. Vágtattam vissza Pestre, de nagyon korán volt még: ¼ 7 - és ½ 8 előtt nem lehetett mégsem felhívni a kollégiumot.

Pontosan ½ 8-kor tárcsáztam. Igen, megérkezett, azonnal küldik.

- Kezét csókolom.

- Jó napot. - Hat hét után először hallottam a hangját, de oly távoli volt, oly idegen.

- Nem is örül?

- Honnan tudta meg, hogy itthon vagyok?

- Tudhatja, hogy én mindig, mindent megtudok, mert cimborálok a varázslókkal.

- Mindent?

- Igen, mindent - nyomtam meg a szót jelentőségteljesen. - Mikor láthatom?

- Nagyon fáradt vagyok. Egész éjjel utaztam.

- Öt percig akarok csak beszélni magával.

- Különben is, most hajat mostam, vizes a fejem, nem mehetek ki az utcára.

- Nem baj, leülünk a társalgóban.

- Ha ennyire ragaszkodik hozzá, jöjjön.

- Egy perc múlva ott vagyok.

Közvetlen szomszédságából telefonáltam. Öt percig vártam rá, zakatoló szívvel. Nyílt az ajtó, nők jöttek-mentek. Végre megjelent, piros ruhájában. Elhomályosult a szemem, s a szívem is kihagyott. De nem ő volt, nem az az Eszter, aki bennem élt hat hete. Ő volt, de a két kép nem fedte egymást mégsem.

Lejött velem az utcára, vizes hajjal. Egy padon, az Andrássy úton felolvastam az összes verseket, egy szuszra.

- Egypár remek van köztük - mondta hosszú szünet után, aztán kijavította: - Egypár egészen jó sor.

Elkísértem egy barátnőjéhez a közelben.

- Mit tud a „férjemről”?

- Mindent, és Magáról is mindent, őtőle.

Rám nézett, kicsit szomorkásán, és belém karolt. Megint úgy mentünk, mint hajdan annyiszor, de az áram már nem szaladt végig rajtam az érintésétől. Jól megnéztem a mellettünk tovasodródó nőket. Eszter varázsa megtört. Tudtam, hogy vége, a bálvány ledőlt, s porrá zúzódott. Soha többet nem lesz belőle az, ami volt.

Magányom és a képzelet annyira fölpumpálta - jobb szót nem tudok rá -, hogy egy szép nap annyira fölfújódott: egyetlen tűszúrás kellett csak, és kipukkant. Nem tudtam fölfedezni benne az Istennőt. Egyszerű, gyarló ember lett belőle, akiből csak ebben az egy városban egymillió szaladgál.

Egész délelőtt együtt voltunk. Barátnőjétől visszajövet megint leültünk egy padra az Andrássy úton, a Párizsi Áruház előtt.

- Hát mégsem igaz, hogy több volt a mi ügyünk szerelemnél? Ha nem igaz, inkább felkötöm magam, semmi értelme semminek. Hihetek még ezek után az életben? - kérdeztem szinte sírva.

Nem szólt semmit, csak a kezébe kapta a fejemet, és hosszasan megcsókolta mind a két szememet azon a forgalmas, forró délelőttön. Elkísértem szerte a városba. Főtt kukoricát vettünk, mert annak volt az évadja. Kötődtem vele, hogy elmegyek tanúnak az esküvőjükhöz.

- Á, nem lesz abból semmi.

- Nem szerelmes Leóba?

- Nem tudom, nem tudom, nem tudom - hangzott a már oly ismerős válasz.

Már csak mulattam az ügyön. Délután összetalálkoztunk, véletlenül. Odaadta a levelet, amit hozzám írt, közvetlenül elutazása előtt.

Nehezen tudtam elolvasni. Furcsán egyéni írása van, félig gyorsírásjeles, lerövidített szótagok, szavak, sok idő kellett, míg kibetűzhettem, néhány szót még máig sem tudtam megfejteni belőle. Jó volt olvasni, bár kissé fátyolos, távoli volt e levél, melyért még egy hónappal előbb egy évet odaadtam volna az életemből. Sokan ezt is költöttnek hiszik majd, de te tudod, hogy nem az. Olyan levél, melynek minden szerelmeslevél-gyűjteményben bent kellene lennie:

> Édes, drága, egyetlen Kócos Bácsim!
>
> A Károlyi-kertből írok Magának, innen a lépcsőnkről (a tökmagosról). Furcsa, holnap kéne jubilálnunk, ugye? Első eset, hogy eszembejut, nem Maga, csak a jubileum. [első knock out]
>
> Ma váratlanul naplót kezdtem írni, és akkor rájöttem, hogy Magának kell írnom végre. Az egész vacak napló mindig csak arra volt jó, hogy pótoljak valakit, aki kíváncsi rám, meghallgat, mindig megért, és akihez egészen őszinte lehetek.
>
> Bocsáss meg, drágám! nagyon-nagyon egyedül vagyok nélküled, és mindig nagyon foglak szeretni. [*Két szó teljesen olvashatatlan* 2. knock out]
>
> Hogy miért is nem írtam? Mikor megjött az első leveled, kicsit beléd szerettem és megijedtem, aztán csak jólesett, de olyan távoli, olyan nem sokat jelentő volt, hogy úgy szerettelek volna összeházasítani valamelyik leányzóval. (Most is szeretnélek) [3. knock out] Szeretem a leveleidet, boldogtalan ifjúságom idején mindig ilyen levelekre vágy-

tam, s meg fogom őrizni őket mindig. Miért nem válaszoltam? Szakmányban magoltam a kollokviumokra, s sokat szerettem volna írni neked, pedig talán az is elég lett volna, hogy Apacsom: élek, gondolok rád, s írni fogok nemsokára. (Azt hiszem, bélyegre se nagyon volt pénzem, amikor az ihlet megvolt.) Meg akartam várni egy nyugodt percet, hogy ne tegyek megint miattad szemrehányásokat magamnak.

Fáj, hogy elrontottam két hetedet, fáj, és szégyellem az aljasságomat. Kicsit úgy éreztem, mikor eljöttem a pályaudvarról, hogy ennek vége, emlék, lezárt, nagyon szép, de nem lehet folytatni, vége... Tán ezért is nem írtam...

Aztán magoltam, sokszor hiányoztál [*egy szó elolvashatatlan*] volt az a jó érzés, ami mindig megvan bennem, mióta összetalálkoztunk, hogy nem vagyok egyedül, hogy összetartozunk, hogy van valaki, aki ezt ugyanúgy érzi. Nagyon aljas voltam... Tegnapelőtt elolvastam az egyik dedikálásodat: „...with love, that was more than love" - és megmosolyogtam, mint múltat, mint emléket, mint kedveset, szépet, de csak emléket.

Mi történt velem? Egy hete meghívott egy nő (a nevét se tudom), s részt vettem egy marxista szeánszon, ahol találkoztam Lám Leóval. Éreztem, hogy nem érzek semmit a neked emlegetett romantikus vágyódásból, viszont láttam, hogy észrevett. Mint nihilista néni, roppant sikereim voltak. Késő estétől hajnalig üdültünk ott a hajnalban, 2 pohár snapsz után Sz.-el, T.-vel és Leóval felvonultunk lakodba napfelkeltét nézni. Ott aztán eme nagyoknak monologizáltam vagy egy félóráig. S csak minekutána leszögezték nihilista nagyságomat s üdítő mivoltomat, s kellőképpen méltányolták szellememet, elhagytuk Sz.-et, aztán K.-t a Széll Kálmán téren. S Lámmal édes kettesben eleveztünk az Eötvösbe s aztán hozzá. Ott kölcsönösen erőszakot akartunk venni egymáson, aztán letettünk erről. Lám szerelmet vallott, 5 perc múlva megkérte a kezemet, 2 hónap múlva meg akart esküdni (másnap már 2 hét múlva). Egyelőre ő itt tart s ott, hogy tudja, hogy nekem 2 pohár snapsz volt az egész, ami másnapra elmúlt, de hisz abban, hogy fogom szeretni. Ez nagyon szórakoztató, s muszáj nagyon meggyötörjem őkelmét. Bocsáss meg, hogy megcsaltalak vele egy egész kicsit. Vagy két napig azt hittem, hogy bele fogok házasodni a magyar marxistákba (hogy ne kelljen Karakószörcsögön néptanítóskodni), aztán meg kellett lássam, hogy sohasem fogok tudni szerelmet hazudni, hogy kificamodott mivoltomat ilyen ostobaságokkal nem lehet helyrebillenteni. Nagyon-nagyon csalnak a távolok. 3 nap óta tudom igazán, mi volt minden szavad, minden simogatásod, minden együttlétünk mennyi mindent jelentett. Nem tudok s nem akarok Tőled soha elszakadni.

Játszani akarok veled még nagyon sok mindent. Az egyetlen jó barátom vagy. Nem tudom, neked ez elég-e? Rájöttem, hogy csakugyan szellemi nimfomániás vagyok, s képtelen a szerelemre. (Szerelmemet [*a Menzás bácsi*] többször láttam mostanában, s hihetetlenül untam a bámulását.) Csupa szimpátiából irántad rám jött az enyhe szívbaj. Szúr, döf a drága. Feküdnöm kellene, s borogatni. Így holnap vágtatok haza, s mellőzöm Kaffkát. (Úgyse lehet többé olyan szép, mint akkor veled!) Poloskainvázió tört ránk az interben, marxistám következetesen üldöz, így azt hiszem, az a legjobb, ha rövid úton távozom. Ma este utazom P....-ra s onnan fogok írni Apacsomnak hosszú, nem ily zavaros, álmos hülye levelet.

Ebben a levélben tökéletesen benne van Eszter. A hullámzó pár oldalon belül, az ellentmondásai, hogy semmi nem jó, ami pillanatnyilag van, mindig a távoli, az elérhetetlen kellene. Mert ezt csak szerelmes levélnek foghatom fel, hozzám, amikor Leóval volt. Ugyanúgy áradozott a távoli Leóról az én jelenlétemben. Egzaltált, sajnálatraméltó, de rendkívül csodálatos nő.

Este elkísértem Budára Lundius Évához, ott aludt nála. Soha nem volt még olyan csinos, mint aznap. Fehér, kék csíkos, maga varrta vászonruhában volt, vállról lelógó fehér táskával is fehér szandálban. Telt volt, jószagú, gauguines arcszínnel. A Kossuth-hídon mentünk át, és a Rózsadomb felé akart menni, önkéntelenül. Rám mosolygott. De oly távoli volt mindez. Most nem ő volt messze - én kerültem el a közelségéből.

A Szent Imre herceg útján még sétáltunk egy kicsit.

- Igen, nem tudom elviselni, hogy annyit jelentek Magának. Lám Leó kutyába se vesz, s talán ez a jobbik megoldás.

Másnap reggel érte mentem. Kikísértem a szentendrei HÉV-ig. Segítettem a cókmókját cipelni, mint ő hat héttel azelőtt, amikor Izsákra mentem. Én is elmehettem volna a konferenciára, a zsebemben volt a meghívó, de már semmi értelmét nem láttam. Elkérte új címemet, megadtam, pedig tudtam, hogy úgyse fog írni, és én se vártam már tőle soha többé levelet.

Két nap múlva utaztam Bátyára, Kalocsa mellé, egy másik írószövetségi nyaraltatási akció jóvoltából. Ott lent lassan megnyugodtam. Minden erővel pofoztam ki magamból, zúzva össze emlékét. Nyersen tépdestem ki, magamat sem kímélve.

Nehezen, de sikerült. Még volt egy nagy elérzékenyülésem - az utolsó levelem hozzá, de azt is abbahagytam.

Szent Istvánkor feljöttem, még érdeklődtem utána, de nem fájt már, hogy nincs Pesten. Új emberekkel, nőkkel kerültem össze, kielégített az, hogy fűnek-fának elsírtam rettentő bánatomat. Ekkor már szerepjátszás is volt a dologban. Éreztem, hogy az élmény bezárult. Nem lehet hozzátenni többet.

Még egy említésre méltó emlékem van, három héttel Szent István után összeakadtam vele az Üllői úton. Szívem azért erősen jelzett, nem tagadom - de még évek után is szokott. Késő estig együtt voltunk. Karonfogva, kint a Városligetben, külsőleg éppúgy, mint pár hónapja, de belsőleg minden megváltozott.

Elveszítette a játékosságát, amit úgy imádtam benne. Felnőtt lett, ember lett, nem értette csipkelődéseimet, duzzogásaimat. - Úgy látszik, csak az arányosan elaggatott húsdarabok vonzottak bennem - mondotta, mert akkor már újból tegezett. Biztosítottam nem szűnő barátságomról - akkor még hittem benne. Ott ültünk egy pokrócon a Városligetben, ölébe hajtottam a fejem, a mellemen pihent, átkarolva tartottam a vállát, és sírtam, zokogtam, hogy valami végérvényesen elveszett, nem lehet soha többé feltámasztani. És nem is volna értelme.

Azt hiszem, ez a nap volt az utolsó fejezet. Azóta megint csak a verseimben él, és nem támad fel soha többet, mert végleg túljutottam rajta.

Itt még néhány dolgot vázolok, hogy arcképe még jobban kidomborodjék. A konferenciája után ismét hazament, és abban az unalmas fészekben szinte szóról szóra lemásolt engem. Beleszeretett Leóba. Leó viszont őt másolta le, amikor én Izsákon voltam, az akkori Esztert - túljutott rajta. Már szó sem volt házasságról, viszont Leó sem tudott dűlőre jutni vele, és ez, úgy látszik, egyszerűen az idegeire ment. Mondhatni: majdnem kidobta Esztert, sőt hogy még bonyolódjon az ügy, beleszeretett egy értelmes, de csúnya lányba. Eszter persze ezt nem tudja megbocsátani neki. Főleg az bántja, hogy őt dobták, és nem ő dobott.

Engem okol, az én verseimet és vallomásaimat, hogy így tönkrement a szerelme. Én nem is tiltakozom, mert ha így van, nagyon jól van. Nem vagyok jótékonysági intézmény, és azt a másfél hónapot az öngyilkosság szélén nem tudom elfelejteni, sem megbocsátani. Ha nem sok is, de vigasztaló elégtétel. Különben az egész olyan, mint egy lólábas tanítómese: egy cselek-

ményen belül minden rossz elveszi büntetését. Yvette is, hogy nyakamba akaszkodott, én is, hogy otthagytam Yvette-et, Eszter, hogy otthagyott engem, Leó is, hogy el akarta tőlem venni Esztert.

Mondanom sem kell, köztem és Leó között is végleg elromlott a viszony, egy barátság lehetősége - mert rokonszenveztünk egymással - ezek után természetszerűen vége szakadt. Amikor legutoljára találkoztam vele, gúnyosan megjegyeztem: „Majd üzenek érted, ha meg akarok szabadulni egy nőtől, rendkívül hathatós segítségnek bizonyultál!"

Egy kis szerelem négy életet rázott meg alapjaiban. Mert mindegyikünknek döntő élmény az 1946-os év, és az évekkel csak egyre nőni fog, ha most igyekszik is némelyikünk elaltatni. Gyakran már én is próbálom elhitetni magammal, hogy Zsuzsám nagyobb élményem volt, mint Eszter. Persze ez nem egyéb öncsalásnál.

Most már csak néhány lehetőséggel kell foglalkoznom. Mi lett volna, ha akkor Eszter mégis ír? Nem születnek meg az Eszter-versek. Ha nem történik meg a Lám Leó-beékelődés? (A legfurcsább az esetben az, hogy a *Nyelvöltögetősdi*-t aznap este írtam, amikor ők összetalálkoztak!) Akkor is előbb-utóbb vége szakad, legfeljebb silányabbul, és nem kap ilyen átfogó egységet, teljességet az élmény - nem élem ki egy szerelemben a szerelem minden változatát. Jobb, hogy így történt, csak hálás lehetek Eszternek.

Sok minden volt benne, amit csak a szerelem viseltetett el velem. Végeredményben, az én esztétikám szemszögéből nézve, a Sinka-rajongás éppoly elítélendő, mint a Mécs László-imádás, csak más árnyalatban kaptam. S végül is kísérletezett velem, úgy bánt, mint egy nyúllal. Bár most így feltrancsírozva ő is megkapta a magáét: remek tengerimalacnak bizonyult, megérte a befektetést. (Persze ez is csak olyan cinikus rángatózás.) A nagyjátékhoz hozzátartozott, hogy majd egyszer, tíz év múlva... Ma már ebben sem hiszek. Ha egyszer ezek a jegyzetek napvilágot látnak, méltán érezheti úgy, hogy elárultam. És talán igaza is lesz. De ez a művész árulása, az övé pedig az ember árulása volt - és az megbocsáthatatlanabb.

Nincs undorítóbb, mint a múlt szennyes vizével szájat öblögetni: így volt, úgy volt. Mi lehet köztünk tíz év múlva? Egy egyszerű puszta lefekvés. Lelki kapcsolat? Soha. Akin egyszer én túljutok, vissza nem térek hozzá. S rajta túljutottam. Sajnos, rajta is túljutottam. Így hát nem hiszek az életreszóló szerelemben - legalábbis nem számomra találták ki. Pedig hogy sóvárogtam utána, ez volt gyermekkoromtól minden vágyam. De talán jobb is így. Új benyomások, más árnyalatú élmények várhatnak még - nagyobban már nem hiszek.

Most megint átcsoportosítottam a szerelemről vallott nézeteimet. Fütyülök arra, hogy akit szeretek, művelt legyen - hiszen azt is százféleképp lehet értelmezni; nem érdekel a múltja, a jövője; csak a jelenben szeressen, és legyen az enyém. (A félszüzességet azonban nem veszi be többé a gyomrom.) Ismét szerelembe estem - könnyen megy ez nálam, mint egy kikapós fehércselédnél -, de oly nyugodt szerelem ez, nincs benne semmi az idegtépő és őrjítő Eszterből. S így van ez rendjén, erre van szükségem jelenleg.

Kétségtelen, tavasszal megint minden porcikám be volt állítva egy nagy élményre. S ez be is következett. Bekövetkezett volna akkor is, ha nem Eszter kerül az utamba, de az *Eszter könyv*é-t soha, semmilyen más nő nem váltotta volna ki belőlem, csak X. Y., a Lám Leó-s, Menzás bácsis, Festő bácsis Eszter. És ezért minden egyéni sérelmemen felül hálával tartozom neki. Mert ez a velőtrázó élmény a többi írásaimban is mutatni fogja hatását, akkor is az ő engem átformáló keze nyoma lesz bennük, ha Eszter már ritkán jut is eszembe, amikor megint elérkezem ahhoz, hogy csak a szép, a kedves emlékek maradnak meg belőle elevenen, s a többi lassan, észrevétlenül kikopik emlékezetemből.

Ha mindez kétezer évvel ezelőtt történik, ma mondai alakok vagyunk már, és sok kölyök unatkozik históriánkon az iskolapadokban. Nem akartam avatatlan pintérjenők és egyéb életrajzkukacok tollára bízni legszemélyesebb ügyemet, akik úgyis csak hamis színben állították volna be az egészet: ezért szántam rá magamat erre a talán kissé személyes ízű vallomásra.

De talán nem volt érdektelen ez a kísérlet. Egy nagy szerelem lázgörbéjét szerettem volna felvázolni, a fertőzéstől a gyógyulásig, pusztán a láz nagyságát jegyezve be a beteglapomra, és nem beszélve mellé, hogy milyen az ápolónő, mit adtak kedden ebédre, és hogy pénteken sütött-e a nap, vagy jókedvű volt-e a főorvos - mint ahogy az igazi kórlapokon sem találod meg ezeket. S a hozzáértő mégis le tudja olvasni róluk a betegség lezajlását, hibátlanul.

Ha ezt nem sikerült elérnem, ha elnagyolt körvonalakkal nem tudtam mindezt elhitetően felvillantani benned: ne az élményben, az én élményemben keresd a hibát, hogy talán nem volt elég nagy vagy megrázó: egyedül bennem van a hiba, engem terhel a mulasztás, mert olyan feladatra vállalkoztam, mely meghaladta jelenlegi erőmet és tehetségemet.

S most, hogy búcsúzom tőled, kedves Vargha Kálmán, egyetlen mondatra futja még napok óta mesterségesen felkorbácsolt idegeimből - mely egyben hódolat is, vallomás is, tisztelgés is tovairamló ifjúságunk előtt:

Áldott legyen Eszter, örökké! Áldott! Áldott!

1946. december 24-25.

ESZTER KÖNYVE

(Változatok egy témára)

A MÚLANDÓSÁG SZONETTJE

Itt ülsz vállamra dőlve, hajunkba éj tapad,
  s pupillád lomha mélyén a csillagok feszülnek.
  Boldogság vagy bolondság? de jaj, micsoda ünnep
e bírhatatlan bolygón néhány ily pillanat!
Szemed lassan lehúnyod, elomló ajkadat
  vágyak szegélyezik már s karodban megfeszülnek
  elernyedt izmaid, de a véghetetlen Űrnek
csillámi meglazítják - és elvonod magad.
  Kezed nem nyujtod, Eszter, de jössz azért velem,
  de néha megpihengetsz hullámzó mellemen,
és mint az orgona: szájad halkan kibomlik.
  A Mindenség takar be, ha rámterül hajad -
  az Örökkévalóság: egy ilyen pillanat;
elvész a test s a lélek hálóként ránk fonódik.

KÉSŐN TUDOD MEG

Úgy élek itt a földön, mint a vendég,
ki készül vissza már az istenekhez -
ha meghalnék, vagy messze-messze mennék,
későn tudnád meg, hogy szeretsz-e, kedves,
gondold meg jól: talán csak puszta emlék
leszek már holnap, s majd mennyit kesergesz,
hogy nem szerettél, egyszer még ezért.
Jaj mért, mért nem bízol szemöldökömben?
Nem bűvöl el szemem lágy csillanása?
Teérted csillog és ível, különben
szétszórnám őket mind az éjszakába -
s a láng magasra, ó, mivégre röppen
bennem, ha szép szemed elnézni gyáva?
S ha nem kell a tavasz, mért kell a tél?
Ha most nem kellek, messzi-messzi évek
sejlő sorával mért kecsegtetsz engem -
ha nem szeretsz, mért tartsa hát az élet
melletted annyi évig még szerelmem -
most még tán könnyen elfelejtenélek;
erőt később ki ád, hogy elviseljem
kínzó nem-létedet? felelj nekem!
Ne szóval, mert minden szó elkopott már,
a csókban és a szókban nem hiszek rég -

nem hiszem, hogy bennük őszinte volnál,
tőled valami más jelet szeretnék -
olyat, mi több a csóknál és a szónál,
mely úgy meggyőzne, mint bunkó a medvét -
e jelt add meg, vagy rögtön meghalok.

MÉG A HALÁL SEM

Eszter, ékkő vagy: ametiszt tüzekből!
Ó, te legdrágább! suhanó egekben
jársz köröttem, jársz s beborítasz olykor
lomha hajaddal.

Életem gyilkos lobogás, mióta
látom égből-szőtt remegő pupillád -
hajnal, alkony s éj tovafodrozódhat
már, ha te itt vagy.

Vállad éget, mint Kairó homokja;
bár havas - s lágyabb patyolat sosem volt -
köldököd fél-íve meg úgy dereng föl,
mint a fogyó hold.

Tiszta vagy, mint harmatos esti rózsák,
fény vagy: őrző csillagaink fuvalma -
sáppadó bánat szívedig nem ér el,
mert az öröm vagy.

Hamvas estéken, ha kigyúl a bőröd,
csillagok szép záporozó futásban
hajlanak kagylós tenyeredből újabb
fényeket inni.

Eszter! éretted leszek én ezentúl,
fényed árnyékként követem, merészen -
s nem tud elválasztani tőled immár
még a halál sem.

ÖRÖKRE MEGSEBEZTELEK

Kiégett már minden belőlem:
a hit, mely tegnap még éltetett -
fájások szikráznak velőmben:
miért dúlod fel életed?

Mert meghalsz nélkülem, hiába
próbálsz átlépni testemen -
maga elől fut, aki gyáva
s űzője mindig: félelem.

Félsz tőlem, mert beléd ivódtam:
a szád: a szám, kezed: kezem -
és érzed, percről percre jobban:
benned, ha sírsz, én könnyezem.

Ó, hasztalan dobbant a lábad,
s hiába morcolod szemed -
eszed úgyis hiába lázad:
örökre megsebeztelek.

Rajtad már nem segít varázslat:
a bűbájt rá csak én tudom -
jöjj el, s szemed ha újra láthat,
oldódik majd a fájdalom.

Oldódnak fürge ujjaimtól:
könnyítik lompos terhedet -
oldódnak kóbor csókjaimtól,
vihartól mint a fellegek.

Jöjj el - vagy én, én menjek érted?
Hozzád szól: ellágyul szavam -
csak engedj, hogy melletted éljek,
mint partok mentén a folyam.

Be messze vagy! nem hűt le semmi,
nem hűsít homlokod hava -
már élni sem tudok, csak lenni:
Eszter, Isten új ostora.

OSTOR VAGY, ESZTER

A hangok dallamával élve mondom:
ostor vagy, Eszter! ostor életemben -
s acéllá vertél engem át a kínban:
minden szavad egy-egy pöröly-csapás volt -
így építettél bennem új világot.
Hol már a tegnap lágy varázsa, hol?
Az évek, lásd, széttépték őzeim,
lenyesték fényes angyal-szárnyamat
s esetlen mackó módján brummogok
most ismeretlen érzések között.
Nem a hajaddal és szemeddel vonzasz,
mint vonzott eddig mindenik leány -
hajad kihullhat, vagy meg is fakulhat
s a hangod is más, új lejtést vehet fel;
de amit te adsz, más nem tudja adni.
Te más vagy Eszter: néked lég-köröd van,
mely éltet és ha nem szíhat tüdőm,
a lég-szomj elviselhetetlenül bánt,

mint fuldoklót a forgó víz alatt.
Emlékké tisztulsz minden pillanattal,
hiába vagy kegyetlen és goromba,
hiába ütsz, hogy szívem zeng belé -
újból s újból, megint s mindig akarlak:
véled van telve minden porcikám.
Három álmatlan hét gyötrelmét adtad:
serkentelek levéllel, távirattal
s hiába - mégsem írsz: újabb pofonnal
kedveskedvén, hogy nem kellek neked.
Nincs senkim kívüled! Hozzád menekszem:
légy nővérem, barátom vagy anyám -
nem kell szerelmed; csak szeretve tűrj meg,
mint egy kedves könyvet vagy kiskutyát -
s úgy válaszolsz, hogy durva hallgatásod
korbácsként pattog végig arcomon.
Jaj, mit tettél velem? mindent felejtek,
szavam gubancos lett és kúsza, zagyva -
amit te mondtál, arra gondolok csak;
meg sem mozdul bennem: elhalt a többi,
s holnap talán belép hozzám a téboly.
Tiéd vagyok! tarts meg magadnak, Eszter!
tépd föl, ha kell, ütőerem: csobogjon
el szívem éltető piros zenéje -
karodban szeretnék meghalni, kedves,
hogy az Örökkévalóságon át
csak rád emlékezzem, Rád, semmi másra!
Ölj meg, ha már ölelni nincs karod:
öld minden ízem és sejtem külön meg -
és szórd bitangul szerte-szét, nehogy még
halottaimban is akarjalak.

BŰVÖS ÁRAMOD VAN

Kit tudnék még, mint téged, így szeretni?
Kiért sajogna így velőm s eszem?
Egymilliárd nő él e pillanatban
s én mégse másra: csak rád éhezem.

Ki tudna adni, mint te, Eszter, annyi
feledhetetlen, boldog áramot -
ki mellett hinném el megint, hogy élek:
hogy emberként élek s nem csak vagyok?

Jaj, annyi nőre néztem és hiába,
s még mennyi-mennyi nőre nézhetek -
de volt-e bennem egy bolond feszültség,
mely feldúlta most minden sejtemet?

Ki adhat nékem, nálad többet, Eszter?
egymilliárd nő él, de mind halott -
mert egy sem tudja kívüled szivemben
bekapcsolni a bűvös áramot.

ŐRZÖM MINDEN REZZENÉSED

Mint a kenyér az éhet elveri:
úgy csillapítod nagy magányomat -
egyéniséged drága kincsei
szórt magokként lelkembe hullanak.

Kedves szavak: csak sarjadozzatok!
Tőled valók: kalászba szökjetek!
Őrizzétek meg bennem illatod,
mint titkukat a néma tengerek.

Szóltál hozzám: s már nem vagyok magam;
még akkor sem, ha nem vagyok veled -
lejátszhatom magamban untalan:
mit mondtál s minden rezzenésedet.

Tavaszt bontott bennem szemöldököd
és férfivá érlelt a nyár: hajad -
mi lesz az őszöm ennyi szín között?
S hullatsz-e rám a téllel majd havat?

MINDENNÉL ERŐSEBB VAGY

Hiába gondolnék most erre-arra:
az életem gyújtópontjában állsz már -
s erősebb mindennél lényed hatalma,
akár a nap, minden más csillogásnál.

Anyámra gondolok, s te jutsz eszembe:
ölbe, öledbe vágyom, mint a gyermek -
álomtól ittasan s félőn remegve
unszollak: símogass, verj vagy ölelj meg.

Aztán magamra gondolok s hiába,
mert nélküled csak félig-meddig élek -
jaj, büntetés? vagy életem csodája,
hogy most is így tudlak becsülni téged?

Lásd, jobban megszerettelek magamnál,
pedig önző vagyok nagyon: mert ember -
mért tébolyulnék meg, ha elsuhannál?
miért forrtál így össze életemmel?

Bizonytalan vagyok. Lám: mennyi kérdés!
Máskor biztos voltam, hogy mi miért van -
előzmény nélkül jöttél, mint a szélvész,
s most csak kókkadtan tátogok s aléltan.

Jaj, megszálltál, mint bélpoklost az ördög!
Magamból hogy űzhetnélek ki, Eszter?
Mint egy barát: kámzsát, darócot öltök
s csak verem bűnös mellem a kereszttel.

BIZONYTALANSÁG BŰV-KÖRÉBEN

Nem, nem a szépség a te fegyvered:
soká azzal nem bírnál tartani -
akkor tudnék harcolni ellened;
s miként rég-mult idők lovagjai
neved, fölírva, elpusztítanám
s elandalodnék szívem bánatán.

Bizonytalanság von bűv-kört körénk -
az: hogy szeretsz-e vagy szeretlek-e?
s mondjuk ezt és azt; mintha sejtenénk:
kitágul így mindkettőnk élete -
s hatalmas élménnyé építi már:
amit nem dönt le más, csak a halál.

A játék az, mi minket egybefűz:
érzéseinknek is rugalma van -
és még a bánatunk is oly derűs,
hogy egymástól eltűrjük boldogan.
Mi már tudjuk: mily jó a szenvedés
s hogy szenvedni olykor nem is nehéz.

NEM ENGEDLEK EL

Belefásul a szív, belefárad az ész
    minden nem-akart szerelembe -
a miénk, ugy-e, kedvesem, el sose vész,
    mert vártuk, akartuk esengve.

Amióta csak élek, enyém a világ,
    mert képzeletem nekem adta -
le-letéptem egy-egy violás tavaszát:
    így szánt meg az ősz puha habja.

S ha kimentem az éjbe a köd kapuján:
    hányszor dobogott el alattam
a reménytelen ég meg a szürke magány,
    míg végre szemedre akadtam.

Sosem engedem el madaras kezedet,
    mert visszahanyatlik a ködbe -
s hazaszállsz: hasadoznak a fodros egek
    s elnyelnek előlem örökre.

NYELV-ÖLTÖGETŐSDI

Ha engem nem szeretsz, kit tudsz szeretni?
Kitől lehetne szebb a csók, a bók?
Hajam sötét, szemöldököm merész, hát
miért szeretnéd inkább Lám Leót?

Hogy ő sápadt, őrült és forradalmár?
olyan bolond talán én is vagyok:
még nyáron is hordok téli-kabátot
és kedvenc illatom a láb-szagod.

A bánatok meg sápadttá meszeltek,
hogy néha azt hiszem: a fal vagyok -
és pénz helyett a nyurga koldusoknak
két kézzel szórtam sok-sok tökmagot.

Neked virág helyett cseresznyét adtam
s Irént Eszternek kereszteltem el -
hogy élj még néhány századig, halottan:
s szivedben, lám, mégsincs számomra hely.

Vidám vagyok: sokszor a pukkadásig
s az utcán felnyerítek, mint a ló -
az emberek rémülten néznek énrám
s neked rokonszenvesebb Lám Leó?

Négykézláb társalgok a kiskutyákkal:
dagadt gazdájuk ellen lázitok -
ha én, én nem: ki hát a forradalmár?
egy kolbász-véggel lázadást szitok.

S milyen sovány vagyok! miként a létra:
madár-ijesztő sem lehet különb -
téged mindig tátott szájjal csodállak
s fejem nyolc-szögletű, mint a Körönd.

Nem hat meg ennyi báj? nem vagy szerelmes
emésztően belém? s halálosan?
Kibírni mindezt hogy fogom? Vigyázz! Rád
öltöm nyelvem, ha felkötöm magam.

Ha te volnál én, hát meghalnék értem,
s magamban ujjongnék: remek pofa!
hogy is élhettem eddig nála nélkül?
azonnal add magad neki oda!

Ezzel szemben, te nem vagy én s fütyülsz rám,
s mindenki mástól jobban kell a csók.
Ha volna bennem ész elég: helyettem
fel kéne kötnöm inkább Lám Leót.

SCHOPENHAUERT IDÉZED

Nagyon szeretsz, de nem, nem vagy szerelmes;
gyűlölködőn kiáltod annyiszor -
Ó, mért nem engedsz hát utamra, Eszter?
miért fogod kezem, ha átkozol?
Vadul topogsz, de néha mámorodban,
ha elhanyatlik alólunk a föld,
szép-áthevült fejed vállamra dobban,
s az énem benned minden űrt kitölt.
De hirtelen: Schopenhauert idézed:
nem akarsz szülni nékem gyermeket -
és aki gyermekednek apja lesz majd:
szerelemmel csak azt szeretheted.
Tehát így nem szeretsz: nem szerelemmel -
annyit s oly meggyőzőn bizonygatod:
nehogy komolytalannak higgyél engem:
fejem lehajtom és csak hallgatok.

MENNYIT NEM ÖLELTÉL

Húsz év nélküled! ó, húsz nyaram és telem
volt eddig fanyar és hasztalanul-telő -
hol késtél az Időben:
mért nem akart a szived előbb már?

Mily sok éjszaka múlt: mennyi a pillanat,
mit, lásd, vissza se hoz már soha éj, se nap -
jaj, mennyit nem öleltél!
ennyivel is kevesebb az élet.

És még most sem akarsz. Mért vonakodsz, miért?
Húsz év: annyi se tán s elmegyek innen én:
más csillagzatok éje
hív, hova nem mehetek borúsan.

Néhány lágy s puha őszt: őszibarack-szagút,
drágát adj nekem: és melled, a hamvasat -
hadd mondhassam el ottan:
Istenem, én se hiába éltem.

RONSARD-T OLVASTUK EGYSZER

Ronsard-t olvastuk egyszer a Rózsadombon együtt:
Heléna szép szonettjét, csodás magyar szavakkal
  s azt sem tudtuk, mi van künn: nappal vagy éj-e, hajnal?
  a hangod lágyan lengett és ott ködlött felettünk
megfoghatatlan füstként nem-illanó szerelmünk. -
Soká, soká hallgattunk: csak játszottam hajaddal;
  mindent elmondott Ronsard; és én is: egy sóhajjal -
  a szó hazug lett volna, hogy egymást hogy szeretjük...

Belémfogództál, Eszter; és én belédfogództam:
  rajongás, árvaság volt abban a csöppnyi csókban,
  mit dobogó szemedre vigyázva ráleheltem.
Fészkes, meleg szemedre, megborzongó nyakadra -
  s már akkor úgy éreztem: a szívem megszakadna,
  ha nem tükröznél engem, örökké-hű szemedben.

HOGY TILTAKOZTAM ELLENED

Hogy tiltakoztam ellened,
vijjogtam büszkén, mint a vércse:
ó, nem szabad szeresselek -
nem, nem lehet; nem: hát azért se!
Mi tetszik rajta, Istenem?
egy lány, akár a többi: kedves -
fojtó harag táncolt a mellemen,
de már hozzátapadt szemedhez
szemem és lassan szép fejem
hol könnyű, hol nagyon nehéz lett -
s nem súgta már az értelem:
be könnyen elfelejtenélek!
Hogy ily egésszé összeállj
ezer darabra törtél bennem:
tudom, mindenre van szabály,
de, lásd, nehéz volt elviselnem,
hogy több légy bennem: mint magam,
hogy eztán én legyek a szolga -
sikong, akinek kínja van:
sikongtam: téged káromolva.
De meghajoltam, mint a nád
s helyet készítettem magamban:
kifüstölvén a mult szagát:
mert mindenhez: Hozzád jutottam.
És így el kellett hulljanak
mind-mind: Yvette, Zsuzsanna, Anni -
megbántam gyatra multamat,
hogy méltón tudjalak fogadni.

KAJÁN RÁOLVASÁS

Annyit sírod - már nem birom tovább:
neked nem költő kell: szalámi-gyáros -
s mert pénze van, tűrnéd az ostobát.
Hányszor mondjam; neked valóbb: világos.

Mennyit könyörgök néked s hasztalan:
hogy menj, hagyj itt, vagy mondd: eredj fenébe -
én szívesen feláldozom magam:
nem pályázom szépséged hű kezére.

Vakarja csak fejét a gyárosod -
ha habzó szájjal néha rákiáltod:
hát mássz a falra és maradj ma ott!
Inkább leszek csak messziről barátod!

Egész picit talán ideg-beteg
vagy, drágám, bár nem szégyen ez manapság -
én jó vagyok hozzád s megértelek,
de nem mindenki hagyja, hogy rugdossák.

Az oltárnál, ajánlom: üsd pofon
s utána mondd: hogy hű leszek; türelmes -
s ha már a gyűrű ott lesz ujjadon,
jelentsd ki bátran: másba vagy szerelmes.

Mert, lásd, neked nem jó se ez, se az -
nyáron tél kell vagy ősz; - télen: tavasz -
s ha egy szalámi-gyáros végre elvesz:
akkor biztos belém leszel szerelmes.

MIKOR TE JÖTTÉL

Bennem tizennyolc éve élt a hangod,
tizennyolc éve élt szemed, hajad -
s miről, mint gyermek, annyit álmodoztam:
elém vetette mind egy pillanat.

Az álom köd-szerű, megfoghatatlan
lágy varázsa régóta bennem élt -
de hogy csak vártam egyre és hiába:
elaltattam lassan minden reményt.

A nők csak jöttek és már elszökelltek,
mert egy sem volt regéim szarvasa -
fáradtan néztem utánuk az éjbe
s nem is volt oly nagy szívem bánata.

Egek, telek nagy forgásában éltem
s vártam, mint a vadász, ki lesben áll -
de minden mozdulatlan volt köröttem:
nem jött szarvas, csak olykor egy madár.

Éj volt: tömör sötét, mikor te jöttél,
s megkezdte sűrű záporát az ég -
a villám, mint a bicska éle villant:
kibomlott s bezárult a messzeség.

Tudtam, jel ez: vigyázni kell erősen
s láttam: a csönd mily selymesen zizeg -
de jaj, nem én ejtettelek el téged,
nyílként engem vert át gyilkos szemed.

NYOLC EGYSZERŰ KÉRDÉS

Jaj! arc-éled mért oly feledhetetlen?
Mi vonz, akár a mély, ködös szemedben?
Fejed bennem mért villan át meg át?
Mért szült, ha nem nekem, mért szült anyád?

A szél elült, mért reng tovább a hab?
A felhők mért mutatják árnyadat?
Mért állsz előttem mindig pirkadatban?
A sárban s porban gyöngyre mért akadtam?

PESTI SÉTÁK ESZTERREL

Velem tanultad meg Pestet szeretni,
pattogtatott kukoricás vidám
estéken s annyi furcsa délelőttön,
mely senkinek se kellett, csak nekünk.
Kószáltunk szerte, mint két új Kolumbusz
az irdatlan rom-város dzsungelében
s szórtuk magunk után a tökmagot,
mint a mesében Jancsi és Juliska,
hogy el ne tévedjünk csodás utunkon.
De lám: mindet felszedték már a varjak,
nincs vissza út, bár száz út van mögöttünk
s az egyetlent: jaj, megtaláljuk-e?

Teleki tér! zsibárusok hazája!
nem mocskosabb Allah Keletje sem:
arab falvak tündöklő templomok
melletted, ó sikátorok gyaurja!
Itt mindent megvehetsz, mindent eladnak:
nadrágot-inget, életet-halált.

S a nyüzsgő tarka forgatagból, Eszter,
úgy villantál elém fel, mint a pisztráng,
amint a tó felett magasba szökken.
Teleki tér! te Pest kanálisa!
én mégis áldalak: te adtad Esztert!
az első délutánt! a mágiát!

Ó Pest! nincs utcád vagy tered talán,
mi ne Esztert idézné fel szivemben.
Tudod: mindig nagyon szerettelek:
gyermekkoromban kétfilléreimmel
ajándékoztalak meg, mint a koldust,
hogy sok-sok lombos fát vehess magadnak,
mely nyáron árnyékával elborít,
ha már a hőség elviselhetetlen -
nagyon szerettelek: de, lásd, ma már
többet jelentesz nékem, mint az ég -
ismersz - ennél többet nem mondhatok -
s mióta téged Eszter is szeret:
még százszor inkább megszerettelek.

Jaj: hogy lehetne mindet felsorolni:
sok száz áldott utcád, tered s körútad?
Mint jaj-szavat, néhányat elsikongok:
Andrássy út! Városliget! Fasor!
Szemlőhegy út! lejtős Apostol utca!
Ó Rózsadomb! Angyalföld! Népliget!
Miket jelentetek nekem, miket!
Egyszer még szótárt írok rólatok,
mert színetek már lassan megfakult
sok sürgő-forgó, únott küzdelemben.

Ó Pest! te túlélsz minket biztosan:
hisz túléltél már annyi ostromot -
emlékezz rám: rajongó ifjú voltam!
kabátot lóbáztam mindenfelé!
zsebemben rongyos könyveket cipeltem!
és senki sála nem volt szebb enyémnél!
sok-sok meggyel kínáltalak, barackkal!
ezer zacskót adtam, hogy feljegyezz rá!
s be sokszor megmutattam néked Esztert!
piros ruhában! s zöld pulóverében!
hányszor figyelmeztettelek szemére:
az égnél is megúnhatatlanabbra!
vidáman rezgő gazdag csípejére!
s mit annyi szél cibált: konok hajára!
s hányszor láttad nadrág-szíjjas kabátját!
Tudod: mily szertelen s milyen csapongó:
s úgy szeretjük: halálba öljük egymást
majd-minden sarkodon, de boldogabb
ki volt minálunk, annyi század óta,

egykedvűn-füstös, vén utcáidon?
Ugy-e ismersz minket? és nem feledsz el?

S ha rólam is utcát neveznek el majd,
mert költő voltam s katlanodban égtem:
a Rózsadombon adjanak nekem
egy csöpp, árnyas, nyúlfarknyi kis fasort:
ott fenn, ahol az Eszter-utca is van;
mellette, vagy akár keresztezően -
hadd ámuldozzanak a századok:
Végh György hogyan szerette Esztert.

ESZTER EMLÉKKÖNYVÉBE

„Ha megvakulnék, biztos nem szeretne!
- vágtad fejemhez annyi más között -
csak addig tart hangoztatott szerelme,
míg szépen, tűrhetően öltözök -
amíg ifjú vagyok, s aztán mehetnék
bizony: nem mondhatom meg, hogy hova -
s ha már betölteném a férfi-kedvét,
tudom: nem volna hozzám több szava."

*

Minden szavad megőrzöm, mint a kőzet
a múlhatatlan ezredéveket -
hogy semmi sem veszhessen el belőled -
magamba szívom - mint a fellegek
minden csöpp harmatot, parányi könnyet -
magamba szívom s bennem él tovább:
őrzöm a fájdalomnak és örömnek
minden kis karcolását s illatát.
Hogy hozzá nyúlhassak, ha elfogysz - őrzöm,
őrzöm, mint a bolond kacatjait -
embertelen magányomban majd őrzőm
lesz, ha már nem segít se jaj, se hit.
Hullasd szavad, lásd, csillapítja éhem:
bennem fogékony, jó talajra hull -
versek megbonthatatlan kőzetében
őrizlek téged múlhatatlanul.

MORFIUM MINDEN SZAVAD

Akár a megrögzött iszákos
a bort: kívánlak újra s újra -
akár a féktelen dohányos,
ki a szivart szivarra gyújtja

s nyugalmát nem találja mégse -
minden percben hozzád menekszem,
mint hajdanán anyám ölébe:
s nem nyugtat meg közűlök egy sem:
mert szomjam lángja olthatatlan -
nem iszlak: szinte már vedellek:
morfium van minden szavadban
s gyógyító-írja van kezednek.
Ezért kellesz: örökre, folyton -
goromba tűd bár fölsebezhet:
méreg segít csak ily bolondon -
jöjj, Eszter, jöjj! s újból sebezz meg!

ÚJ ANAKREONI

A megfogalmazás vagy:
mi eddig élt szivemben:
játék, vágy, óhaj, álom,
tebenned megtaláltam,
mint egy tündér-regében.
Mind-mind azt adtad, Eszter,
mi kell: mi nélkül élnem
húsz évig oly nehéz volt -
látod, csak félig éltem,
mert eddig nem szerettél.

Mi vagy nekem? A harmat
üdítő könnyessége -
s az ég, a messzeség vagy:
a gyermek Áfrikája -
mint négernek a rézpénz
s költőnek Róma, Párizs -
kenyér az éhezőnek,
forrás a szomjazónak -
kislányok kóc-babája -
mint szöllőnek a napfény,
eső a földmüvesnek -
mint Didó Aeneasnak;
a bor Anakreonnak
s a nadrágszíj tenéked:
a minden vagy te: Eszter.

Többet nem mondhatok már -
neked sosem hazudtam:
a megfogalmazás vagy.

SZÜKSÉGEM VAN RÁD

Úgy kellesz Eszter, mint betegnek
jó szó, tárt ablak, gyógyszer, orvos -
mint anyja melléhez a gyermek:
ragaszkodom biztos karodhoz.

Ó jaj! ha elveszítenélek!
lámpásom vagy az éjszakában!
mit ér, ha nem követhet téged:
messétek le inkább a lábam!

Szükségem van rád, benned élek,
benned és általad vagyok csak -
mint lámpa pillét, vonz a fényed;
de kegyelmezz bolond rabodnak.

Ne perzselj még halálra, édes,
hadd pusztuljak lassú tusával -
öled olvasztó tégelyéhez
engedj: úgyis egy a halállal!

ALSZIK A KEDVES

Alszik a kedves. Lám, betakarja ölét a kezével:
meg ne rabolja tüzét a manó; hűs-éji nyugalmát!
Alszik, a vágya betelt s üde hab csacsog ajka szegélyén;
szép feje fészket rak, fürjként, fejem és a nyakam közt.
Szenderedő vagyok én is: azonban hessen az álom;
mert a szivembe nyilall: nézd csak, sose láthatod eztán!
Nézem: az éj kegyes és felküldi az égre a holdat,
s hogy szeretőmre terítse a fényét, mint puha leplet.
Míly arany, őszi-szinű: remegő öle drága bozótja!
Telt az alakja: Rubens eleven festménye a teste!
Combja erős, dacos is: feszítő kezem összeszorítja,
hogyha makacs, ám, ha akar, jaj: hogy tud ölelni!
Tompora halmait oly jó gondtalanul veregetni:
gömbölyödőn feszül ottan a bőr! s finoman bizseregve!
Ringani szoktam bársonyos, asszonyi melle rugalmán!
Szép a bokája, de azt nem nézem: láthatom utcán
ép eleget: meg a térdét - most divat ezt mutogatni!
Köldöke lomha hajó: a hasán ring, mint vizek árján!
Hóna alól kicsi kecske-szakáll fura illata szálldos!
Gyöngyével díszíti s telefüggeti már a verejték
lassan egész testét: meleg álma lehet neki rólam!
Ébredezik, furcsán: nyujtózva kicsit, szeme felnyíl:
lágy mosoly ébred az ajkán, hogy rámnéz: odabújik
hozzám és keze már vágyón lehanyatlik öléről...

ÉLET VAGY S HALÁL

Mint árammal: veled vagyok telítve,
te lüktetsz bennem, forrón, vér helyett -
tüdőm meg sem moccan, ha nem lehelsz rám:
te irányítod lélekzésemet.

Azért van lábam, hogy hozzád mehessek,
karom, hogy néha megöleljelek -
fülem, hogy mint perselybe dobd a hangod,
szájam, hogy szólani tudjak veled.

Érted van minden érzékem s megállnak,
akár az órák, hogyha nem leszel -
most is hibás a szerkezetjük:
pedig vagy még: csak ép nem vagy közel.

Tüdőm recseg, berreg szivem bolondul:
belém a lélek is csak hálni jár -
szived verése írja életem, mert
te vagy számomra élet és halál.

TALÁN A JÖVŐ

Ha nem kellek, talán még vén-kisasszony
leszel majd rút, ijesztő pápa-szemmel.
Nem örvendek: nem lesz belőle hasznom;
azért mondom csak, mert ilyen az ember:
örül, ha kínt okoz, örül, ha bánthat:
te is, jaj mikkel taglóztál le engem!
s mégis, mint egy ökör járok utánad;
mert nem lettél ezzel kisebb szivemben.

Cukros-dobozban őrzöd majd a képem,
levelem, versem átkötöd zsineggel -
s rakosgatod majd sok magányos éjen,
de hasztalan: nem jő előbb a reggel -
a vánkosod ölelgeted helyettem,
fel-felbőgsz, mint anyját-vesztette gyermek -
„Bolond voltam! hát mért is nem szerettem?”
s a vánkosok, jaj, vissza nem ölelnek...

Motoz sok versem szüntelen fejedben
- ez is - és majd sóhajtod: „- Ó, a drága!”
S ha jársz-kelsz erre-arra, hevesebben
zeng kihült szíved nevem hallatára.
És lassan nem leszel már biztos benne:
mit éreztél, hogy éreztél irántam -
megszáll a vének kótyagos szerelme
s szobromnál settengsz folyton gyász-ruhában.

MEGHALSZ, HA MEGHALOK

Lassan öld meg magad szivemben,
oly apránként, hogy észre sem vegyem:
csak érezzem; már csöndesebben
kívánlak s ritkábban kellesz nekem.

Egy-két sejtem öld meg naponta:
a láthatatlan láz is lassan öl -
ne ölj egyszerre, mint a bomba -
ne sujts oly hirtelen, mint az ököl.

Gondold meg: míg én: addig élhetsz:
tükör vagyok, mi tégedet mutat -
s ha összezúzol, nem remélhetsz,
mert velem együtt szétzúzod magad.

Ki tudna még így megmutatni?
hol van, ha van: még egy ilyen tükör?
Sujts hát, ha meg tudnál tagadni:
hanem hullásom téged is megöl.

LÉGY, ESZTER, KÖLTEMÉNY

Csak négy hónapja hordozlak magamban,
mint nő vágyból fogant csöpp magzatát -
mégis oly óriássá nőttél bennem,
hogy már nem tudlak tartani tovább.

Világra hozlak, kínnal és jajokkal,
láz marcangol s dermeszt a félelem -
vadul fetrengve présellek magamból,
hogy kinn légy már a fényen s életen.

A fájás szűnik és megint megújul
s egyre késel: még mindig nem te vagy:
egy hang, egy mozdulat még csak belőled,
de, lám, egészed még belém tapad.

Segíts nekem! akarj te is születni,
lásd, annyit és hiába szenvedek -
s míg fetrengek, kétség kétségre kínoz:
mi lesz belőled: tündér? szörnyeteg?

Tőled fogantam s téged kell világra
hoznom: tündért tündérnek szülni meg -
de hátha enyém lesz minden vonásod:
borzongtató, hat-lábú szörnyeteg?

Mindegy, kellesz: nem hagyhatlak magamban:
míg bennem vagy, csak félig vagy enyém -
engem kínoztál, hát nekem szüless meg:
s helyettem élj: légy Eszter költemény.

EGY VAGY VELEM

Ó, hányszor mondtad: összetartozunk,
mint két cipő s a csillag és az éj -
mert elválaszthatatlanok vagyunk,
akár a szenvedés s a szenvedély.

Közös már mindenünk, egy vagy velem:
te mondod ki, mit megfogalmazok -
hajam sokszor hajadként lengetem
s arcfintorom gyakran arcfintorod.

Lásd, mindened szegényebb nélkülem:
az életedhez én vagyok a só -
s ízetlen nélküled már ételem,
mit inkább csak otthagyni volna jó.

Fák, fák nélkül oly elhagyott a táj,
díszítsd magaddal mindig életem -
a föld virágok nélkül oly kopár;
díszítsd föl, Eszter, életed velem.

LEMONDÁSFÉLE

Te is múló sárból vagy, mért szeretlek?
mi vagy? pár méter bél, néhány zsiger -
öled van néked is, tüdőd és melled,
szád, mint bárki másé, épúgy tüzel.
Sejt-halmaz és rútul bomló anyag vagy:
egyszer még férgeket hízlal hasad -
zsíros kóc-íze van csodás hajadnak,
s olykor téged is görcsök bántanak.
És szükségelsz, hánysz is talán, szagod van:
mert élsz és működik gyomrod, veséd -
lásd, én nem az vagyok, ki majd titokban
angyalnak képzeli szerelmesét.

Ez vagy, de nemcsak ez, még mennyi más is,
hit és rajongás, játék, értelem -
ma lankadás, holnap meg lobbanás is:
hogy lassan átsuhanj az életen.
A sárból, lásd, az égbe ívelek fel,
a föld, látod, mégsem az én hazám -

és lassan egy leszek már az egekkel,
mert belőlük hulltam ki hajdanán.
Egem voltál és kihulltam belőled,
de én már, jaj, veled egy nem leszek -
kiégetted szívemet és velőmet,
s nem nékem: másnak nyujtottad kezed.

Megint füstből véstem szobrot magamnak,
és épp ezért a balta sem segít -
az évek most megállnak s nem rohannak:
soká nyögöm még, Eszter, terheid.
Soká? míg élek, minden pillanatban,
nem oldhat ki belőlem senki sem -
csak üldögélek, nők mellett, riadtan
és ajkukról a te szavad lesem:
téged kereslek minden mozdulatban,
minden percem, csókom megmérgezed -
mennyit átkozlak még, hogy rád akadtam
s velem így megszoktattad mérgedet!

Vigyázz! ha elhagysz is: megfogtalak már:
mint börtön őriz harminc költemény -
magad tagadnád meg, ha megtagadnál:
s mit szenvedsz még, hogy nem lettél enyém!
Rakétaként lobban majd el szerelmed,
miért rajongásom most eldobod -
meglásd, engem kívánsz, ha más ölelget,
s árnyam miatt nem lesztek boldogok.
Benned leszek, örökké, mint a tüske,
mert én is, én is megsebeztelek -
megéghet, ki csak épp belép a tűzbe:
vigyázz, te is megszoktad mérgemet.

Eszter vigyázz! sok-sok vers lesz a bosszúm
s mind rám emlékeztet, meddig csak élsz - - -

Izsák, 1946. július 3-8.

EGY KÉZBESÍTHETETLEN LEVÉL 1967-BŐL

Irina, távoli, elérhetetlen Irina, ó, Te Legdrágább!

Itt ülsz, vállamra dőlve, hajunkba éj tapad: itt vagy velem minden éjszaka, itt vagy a karjaimban, a vállamon pihen csodás-kócos fejed - hallod ugye a szél suhogását az álmaidban? Pedig nem is a szél suhog, a lélegzetem zihál ilyen erősen-sebesen, hogy itt tarthatlak a szívemre szorítva örökre, a boldogság zenéje ez, nem a szél suhogása, szívem dobogása kíséri az álmod, és ugye velem álmodsz ma is, mint minden éjjel, Éjpihe néni? Meg se moccanok, nehogy fölriasszalak: de mégis föléd hajlok, mert suttogsz valamit. Jól hallom a hangod, ahogy nyöszörögsz szinte, mintha félelem űzne: „Szoríts csak jobban magadhoz, Hópehely bácsi! Szoríts, hogy elaléljak, szoríts, nem baj, ha belehalok is! Hiszen oly jó, oly szép veled a halál is!" Elsimítom a hajad, egy makrancos fürtöd elszabadulva a szemedbe hullt, az okozta e sötét felhőt egy pillanatra álmod közepén. Hogy mondhatsz ilyet, hogy „szép veled a halál is"? Hogy mondhatsz ilyet, amikor nekünk nem meghalnunk kell együtt, hanem egymásért élnünk, ha elmúlik ez az éj, a sötét ha tovaszáll, ragyogó virradatok és tündöklő holnapok, évek várnak ránk, ezerszer annyi, mint amit eddig éltünk. Aludj csak, Eszter-Irina, aludj csak; baj semmi nem érhet, hisz itt vagyok Veled, forró, kihagyó leheletemet nem érzed? Itt vagyok Veled, és őrzöm az álmod. Nincs senkim kívüled! És nincs senkid kívülem. Megint megrebben az ajkad. Mi ez a sóhaj, e fájó sóhaj, e majdnem zokogás? Mivel, kivel viaskodsz? Ő üldöz megint, az a szörnyeteg? Ne félj, nem ér el! Erősen tartalak, szívemre ölelve vadul, nem árthat Neked ő sem! Lassan elmúlik az álmod, s ha felpattan a szemed, engem látsz újra, és szememben magadat láthatod majd, amint engem tükröz vissza örökké, hű szemedben; ugye, örökké-hű szemedben? Hiszen felkelthetnélek, hogy elűzzem ezzel közeledből a rémet, a rémeket, de félnék, hogy túlon-túl megriadnál, Irina, távoli, elérhetetlen Irina, aki itt vagy a karjaimban, de ki tudja: mégis merre barangolsz, az álmaid útvesztői hová-merre vezetnek? Az ajkad, az ajkad. Nem látom az ajkad, hiszen éj van, de újra hallom a sóhajodat: pici léggömb, elszabadul, és repül is már föl az ég felé, de elhalászom előle fülemmel: „Bácsi, bácsi, Hópehely bácsi, minek éljek?" Mért törekedsz minden éjjel az égbe, az álmaid hullámzó taraján, miért van Benned mindig a halálvágy, amikor oly szép ez: az élet velem, mert hozzám simulsz, és hozzád simulok. Vagy mégse vagy boldog? Ugyan mit akarsz? Aludj, aludj csak. És újra sikongsz: „Jaj, jaj, erősebben ölelj át! Jaj, mindjárt elér ez a tűz, ez a máglya!" Miféle tűz, micsoda máglya? Nyugodj meg! Aludj, aludj csak! S megint a szavak: „Szorosabban szoríts, fogj, védj meg, Apacsom! Azt álmodtam, hogy meghal! Lám, megöltem magamat miattad, és elégettek, a tűz belekapott a hajamba, lobogó fáklyaként lebegett, sustorgott bennem minden éghető, pillanatok alatt hamu lettem, hogy örökké ott lebegjek körötted a szélben! Barna korom vagyok és puha pernye, kicsi porszem a saját poraimból, és ott lebegek, amerre mész, hiába rohansz, el sose futhatsz, nem rejtőzhetsz el előlem, szövetkeztem a széllel, s belekapaszkodva mindenüvé utánad suhanok; nem menekülsz el, Apacsom!" Micsoda láz ez? A homlokod oly tüzes, Eszter! Ugyan miért sírsz, Éjpihe néni? „Hópehely bácsi - Éjpihe néni": volt-e, van-e, lesz-e ily gyönyörű pár a világon, mint amilyenek mi vagyunk? Sose volt, sose lesz, s a jelenben se lehet. A szemed, a szemed. Nem látom a szemed, hiszen éj van; de az fogott meg Belőled először, ha most felnyitnád hirtelen, és beleszédülnék, azt látnám benne, megkövesülve azt a pillanatot, amikor először fölé hajolok. A szájad, a szájad. Nem látom a szájad, hiszen éj van, de hallom, ahogy kibomlik belőled a csókod. A csókod, a csókod. Nem látom a csókod, hiszen éj van, de itt csikland a szívemen. A hajad, a hajad. Nem látom a hajad, hiszen éj van, de betakar, a Mindenség takar be, ha rám terül hajad! A kezed, a kezed. Nem látom a kezed, hiszen éj van; kezed nem nyújtod, de jössz azért velem. A szíved,

a szíved. Nem látom a szíved, hiszen éj van, de zenéje értem dobog és lüktet, ugye. Drága? Az öled, az öled. Nem látom az öled, hiszen éj van, de érettem forrósul ugye át az álmaidban s akkor is, ha fölébredsz; ugye, értem? Boldogság vagy bolondság - de jaj, micsoda ünnep e bírhatatlan bolygón néhány ily pillanat! „Hópehely bácsi - Éjpihe néni". Hány éve is szeretjük egymást? Tíz-tizenöt, húsz, száz vagy ezer, százezer éve? Ahogy mi élünk, ahol mi élünk, nincs is Idő. Az Örökkévalóság: egy ilyen pillanat. S ha az Örökkévalóság egy ilyen pillanat az életünkben - miféle mértékkel fejezhetnénk ki azt, amit eltöltöttünk, eltöltünk és még el fogunk tölteni egymás karjaiban, mindig, mindig csak egymást szeretve, hisz rajtunk kivül ugye még senki sem élt a Világon? Az egész Világegyetem miértünk született, hogy szerelmünk tanúja lehessen. Nem volt rajtunk kívül soha nő, soha férfi, ki így szeretett, nem volt még soha nő, soha férfi, hiszen nem is élt kívülünk soha senki se még. Itt ülsz, vállamra dőlve. Ó, ha egy pillanatra valóban látnám, láthatnám az arcod, de éjszaka van, mindig csak éj, a te birodalmad, Éjpihe néni! S jaj, hiába ígértem előbb könnyelműen a holnapokat. Nem is várhatjuk a napot, a nappalt, mert az végzetes lehetne reám, el-leolvasztana engem a vállaidról, ahova rátapadok most, mert Hópehely bácsi vagyok csak... Miért akartad és mért akarod, hogy örökre Hópehely bácsi legyek, Éjpihe néni? Hiszen így csak az éj lehet eztán a mienk, örökké csak az éj! Ó, mennyit vártál rám, ó mennyit vártam Rád, már azelőtt is, hogy megteremtődött a Világegyetem, de ugye, érdemes volt? Meg sose bántad, és sose bánod? Belefásul a szív, belefárad az ész minden nem akart szerelembe; a miénk, ugye, Kedvesem, el sose vész, mert vártuk-akartuk esengve. A kezed, a kezed. Nem látom a kezed, hiszen éj van. De sose engedem el madaras kezedet, mert visszahanyatlik a ködbe, s hazaszállsz: hasadoznak a fodros egek, s elnyelnek előlem örökre. Ugye nem hagysz itt soha, Eszter? Mert kit tudnék még, mint Téged, így szeretni? Ha néha azt is hitted, hogy van egyetlen olyan pillanat is, amikor nem szerettelek és szeretlek, hidd el: csalódtál - az érzékeid becsaptak. Rosszul érezted. Érted van minden érzékem, s megállnak, akár az órák, hogy ha nem leszel. Ugye tévedtél, bevallod, hogy tévedtél csak, Éjpihe néni? Itt ülsz, vállamra dőlve, szinte lebegve, oly könnyedén, hogy hajad elér a holdig, szinte megszűnik a testünk, s a lélek hálóként ránk fonódik. Néha megmozdulsz, hánykolódsz a karjaimban, mintha menekülni akarnál. Hová? Merre? „El kell mennem messzire, nagyon messzire..." Miért? Hiszen oly boldog voltál velem, olyan könnyű és ifjú. Hová készülsz? Az ajkad, az ajkad megint susog az éjben: „Van-e az *ott*? S ott találkozunk-e?... Vagy ott se már, soha?" Mit akarsz ezzel mondani: nem értem és nem értelek, Eszter! Knock out akar ez lenni? Mért játszol ilyennel? Azt szeretem, ha játszol, de ilyenekkel sose játsszon. Kedves Knockout Kisasszony! Emlékszel ugye, hogy így is hívtalak egykor? A melled, a melled. Nem látom a melled, hiszen éj van, de érzem, hogy sóhajaid benne lebegnek, és velük ringatnak-emelnek: Izsákon egyszer rémült álmaim közepén ők voltak világító fároszaim, mikor elnyeléssel fenyegetett egy roppant tengeri örvény. Micsoda rossz álom volt az az Izsák! De ugye, Neked is voltak ilyen rossz álmaid Pápán, Egerben, Hatvanban, Budapesten - vagy csak álmodtuk Izsákot, Pápát, Egert, Hatvant és Budapestet is? Álom volt - ami rossz volt, ugye, álom? Aludj, aludj csak. Vigyázok nagyon Reád, de Te is szelídebbeket álmodj! A tested, a tested. Nem látom a tested, hiszen éj van, de érzem, úgy tartalak karjaimban, mint egy virágot, olyan vigyázva. Virágként s mégis oly puha: madárka-meleg a tested, ahogy tenyerem betakar, a széltől is óva. Aludj, aludj csak, Irina, pici Eszter. Ilyenkor az fáj csupán, hogy amíg alszol, addig nem ölelsz, és ennyivel is kevesebb az élet. A hangod, a hangod. Nem látom a hangod, hiszen éj van. Lázasan miket susog itt? „Te jelentetted nekem a Mindent! Mindent megőriztem Tőled, az utolsó papírszeletig! Ne tagadj meg! Olyan csodálatos ajándék volt az életemben a szerelmed! Te voltál az eszmény, veled mértem össze mindenkit. De megcsaltalak, és ezért itt már nem találkozhatunk soha többé. El kell mennem messzire, nagyon messzire... De addig veled leszek. Itt vagy nálam, nem szökhetsz el. Itt vannak helyetted a verseid, leveleid, a képed! Higgyél nekem: soha mást nem

szerettem az életemben, csak Téged! Ha meghalok, hinni fogsz nekem? Mondd, fogsz hinni nekem?" Hallom a hangod, de nem értem; miféle szavakat ejtesz ki álmaidban? Miféle csalásról beszélsz, és mért használod a múlt időt ilyen következetesen? Százezer évvel előbb volt? Vagy a jövőnket vetíted egy pillanatra vissza a múltba? Micsoda bánat érhetett, micsoda fájdalom, ó, milyen álommal viaskodhatsz szőke fejedben? Aludj, aludj csak. A lelked, a lelked, nem látom a lelked, hiszen éj van, de annyira érzem, úgy fáj, hogy fájdalom érte. Aki élt és él, annak a lelke csupa seb, csupa heg - nemcsak a tiéd, az enyém is. Ezért ne sírj, ne fájjon, hogy valaha fájt az enyém is. Az enyém miattad, a tiéd miattam. Hiszen ez annyi, mintha semmi sem történt volna soha: mert egy vagy velem, mert egy vagyok Veled, mert elválaszthatatlanok vagyunk. Én Benned élek. Te bennem élsz, mi egymásban élünk. És akkor nincsen halál sem. Aludj, aludj csak, Éjpihe néni! Néha behunyom a szemem, néha kinyitom a szemem, de olyan egyre megy, hiszen éj van. Ha kinyitom, se látlak jobban, mint ha behunyva hagyom. Sőt ilyenkor, behunyt szemekkel talán még jobban is érezlek a karjaimban. Miért nem lehet kibírni nyitott szemmel a boldogságot, az örömet - ki tudja megmagyarázni nekünk? Talán a boldogság is parányi halál, akárcsak az álom? Hiszen akkor a halál is olyan lehet, mint az álom, vagy a boldogság, ugye, Drága? Itt ülsz, vállamra dőlve: a kezem szíveden, a szíved kezemen, de nem látom, hiszen éj van. Éj, éjszaka, mely örökre a Te birodalmad, Éjpihe néni, az Éj a szövetségesed, és a Nap sose jő fel birodalmad egén, fel sose jöhet, mert életembe kerülhet: a Hópehely bácsi elolvadna az izzó napsugaraktól, és ezt nem akarhatod - és én se szeretném. Mert akkor utánam kellene halnod, ugye? Pedig nekünk élni kell örökké - és boldogan élni. A combod, a combod. Nem látom a combod, hiszen éj van, de átkulcsolja a hátam, érzem viharos tüzeit, perzselő-tüzelő melegétől egész elalélok. A szemed, a szemed. A hajad, a hajad. Az ajkad, az ajkad. A hangod, a hangod. A szájad, a szájad. A csókod, a csókod. A tested, a lelked. A lelked, a tested. A kezed, a kezed. A melled, a melled. A szíved, a szíved. A combod, a combod. Az öled, az öled. A vágyad, a vágyad. Boldogság vagy bolondság - de jaj, micsoda ünnep e bírhatatlan bolygón néhány ily pillanat... Itt ülsz, vállamra dőlve, s hajunkba éj tapad. Sose járhatom be roppant birodalmadat, mert itt kell őrizzelek, Eszter, elhagynom Téged egy pillanatra se szabad. Köröttünk mindig éj lesz már, sose jő virradat. Örökre beborít bennünket ránk terülő sátoros hajad. Örökre így maradunk a csillagok között és csillagok alatt. S a legtöbbször szótlanul - mert semmit se mondanak, semmit se fejeznek ki már a szavak. Csak némán tartalak, átölelve a válladat, míg összekuszálódott hajunkba éj tapad, némán tartalak, mint ahogy öröktől fogva tartottalak csillagok között és csillagok alatt, és tartalak, amíg szét nem szakad karjaimban minden izomfonat, melyekben úgy ringtál, mindig szelíden, mint a hab. Az Örökkévalóság: *egy* ilyen pillanat. S mi többre vágyhatunk, halandók, a csillagok között és csillagok alatt? Meg tudod-e mondani nekem, ha majd álmodból fölébredsz, amikor ott érzel megint a szíveden: a karjaidban ringatva engem, meg tudod-e mondani nekem: Mi több, mint egy ilyen szerelem? Meg tudod-e mondani nekem, Irina-Eszter, szétporladt, hamu-lett szíveddel. Te, aki egyre itt élsz bennem, ringatva anyai öledben; meg tudod-e mondani nekem: Mi több, mint egy *ilyen* szerelem? Van időd, rengeteg időd - csillagok alatt, csillagok között és csillagok fölött -, ne válaszolj most még nekem. Aludj, aludj tovább csak szívemen. Nem múló, boldog, örök szerelemben. Ó, Te Legdrágább! Te távoli. Te elérhetetlen.

Széchenyi-hegy, 1967. július 31.

EPILÓGUS AZ ESZTER-ÜGYHÖZ

„On revient toujours à ses premiers amours” - az ember mindig visszatér első szerelmeihez - mondja egy régi bölcs francia mondás, de én a magam használatára így alakítanám át: az emberhez mindig visszatérnek első szerelmei.

1947, 1948, 1949, 1950, 1951, 1952, 1953 - hét teljes év telt el azóta, hogy Eszterrel 1946 karácsonya előtt néhány nappal, utoljára beszéltem az Egyetemen. Idegesen, hisztériásan rám rivallt, hogy hagyjam békében, menjek a fenébe. Akkor már megjelent - december első napjaiban - az *Eszter könyve* című verseskötetem. Szegény Eszter azt hitte, hogy most mindenki róla beszél, hogy mindenki tisztában van azzal, hogy a név mögött ő rejtőzik.

Ezt az elutasítást, bárhogy fájt is - az annyit ígérgetett és hangoztatott örök barátság jegyében hogyne fájt volna -, kissé mégiscsak cinikusan fogtam fel. Az életemet tönkretette - ezekben a napokban tökéletesen és őszintén az volt az érzésem, hogy tönkretette -, egyetlen elégtételem csak az a harminc vers lehetett, amit a szerelem kamatozott-jövedelmezett. S amikor szemrehányást tett: hogyan lehettem olyan ízléstelen, hogy kiadtam ezeket a verseket, dühösen vágtam rá:

- Legalább máskor megtanulja, hogy nem fog művészekkel kikezdeni! Maga nagyon jól tudta, hogy én költő vagyok, hogy úgy mondjam: hivatásos költő, akinek hébe-hóba, ha elvétve is, de megjelennek a versei! Azt hitte, megírom őket, s aztán bedobom a tűzbe a maga szép szeméért? Azokat a verseket, amiket az idegeim tönkrezúzásával gyötört ki belőlem?

Lávaszerűen hömpölygő haragjára én is kitörtem, jól nevelt kisfiúságom pillanatok alatt a múlté lett. Ez volt az utolsó találkozásunk. Nem sokat voltunk együtt 1946 őszén. A *Széljegyzetek egy szerelemhez* című írásomban beszámoltam a legfontosabbról: arról a napról, amit Szent István után együtt töltöttünk a Városligetben.

Ehhez a naphoz kapcsolódnak mostani feljegyzéseim. Vajon helyesen láttam-e magamat, az egész Eszter-ügyet 1946 Karácsonyán - amikor két nap alatt megírtam szerelmünk történetét?

Ez után a mégis oly drága és szomorúságában oly felejthetetlen nap után a végső elutasításig mindössze kétszer találkoztam vele. Szeptember végén egy vasárnap délben éppen ebédhez készültem Veres Pálné utcai új hónapos szobámban. Kopogtak az ajtón: Eszter jött be.

- Hogy vagyunk, hogy vagyunk, kedves Végh úr? Eljöttem meglátogatni.

Nem maradt soká. Amíg megebédeltem, ott ült a kanapémon, egy-egy falatot a szájába dugtam, mert én is odaültem melléje, ölemben a tányérral. Futólagos látogatás volt csak - olyan „felugrottam egy kicsit magához”, időben, tartalomban egyaránt. Sokáig, hosszan elnéztem akkor is tündéri profilját, kissé összeszoruló szívvel, de mégis távolian. „Itt van, itt van! Velem van!” - próbáltam ujjongani, de hidegség volt a szivem körül - *„hideg fájás”*, ahogy egyszer később egy év múlva másvalakire alkalmaztam ezt a megfogalmazást. Az áthatolhatatlanságot, a sűrű, láthatatlan függönyt éreztem, azt a Tóth Árpád-i messzeséget, ami annyiszor megborzongtatott a *Lélektől lélekig* című versében. Hogy a csillag sincs messzebb, mint egyik lélek a másiktól itt a földön...

Ültünk egymás mellett, olyan közel voltunk testileg, hogy egy-egy pillanatra még át-át is karoltam a vállát, de három egymás nélkül eltöltött hónap volt közöttünk, egy megírt, de még meg nem jelent verseskötet, és amit elsőnek kellett volna említenem, aki ott ült közöttünk: Esztert akartam átölelni és rémülten vettem észre, és éreztem, hogy az ő vállába ütközöm,

Eszter arcélét figyeltem, és az ő arcéle bontakozott ki belőle: Lám Leó. Köztünk ült, ott rezgett, rémlett, magaslott kimondatlanul is a levegőben. Nem is maradt soká Eszter, elment, és még üresebb lett minden, körülöttem és bennem is.

A honvágy volt ez, a soha el nem érhető, a megtalálhatatlan haza iránti honvágy, ami eszmélő korom óta fájja-fájdítja napjaim.

Ezekben a hetekben én is már mással jártam, egy hamar kilobbanó, céltalan „együtt mászkálás"-sal ütöttem el szörnyűségesen, mérhetetlenül sok időmet. Kutyaharapást szőrével - de Eszter több volt kutyaharapásnál, és az a lány még csak szőr se volt. Egyhangúan darálódtak a napjaim. Meglazult idegeimre az Egyetemen kerestem gyógyulást, heteken, hónapokon át minden erővel az időt, az idő múlását próbáltam siettetni, tolni, mert nem ment, nem akart menni magától.

Mit csinálhat egy olyan ember, aki úgyszólván soha nem volt állásban? Egy mondatra nem volt erőm, amit meg tudtam volna fogalmazni, hiszen az *Eszter könyve* is csonka maradt, eredetileg még vagy húsz oldallal lett volna több. A könyvek kifordultak a kezemből, a bennem kavargó zűrzavarban nem tudtak rendet teremteni. Mi mást tehettem: eszelősen jártam az Egyetem folyosóit, valami kimondhatatlan csodára várva, órákat töltöttem a „semmit hüvelyezve" hasonlóan céltalan társaimmal a Darling eszpresszó örökké naptalan, sötét délelőtti homályában. A semmit hüvelyeztük, a poshadást kavartuk, de életünk nem változott, továbbra is az a változatlan, színtelen-szagtalan lötty maradt, mint a Darling feketéje, amit néha egy-egy velünk ülő mégis megkockáztatott megrendelni, s ha már erre rászánta magát, ki is hörpintette. Azonban a napok, ha lassan múltak is, bennünk és főképpen bennem semmi sem változott.

Fentjáró, evő-ivó tetszhalott voltam, semmi több. Sem magamban, sem jövőmben, sem az életben nem hittem már. Csak azért nem lettem öngyilkos, mert arra sem tartottam magam méltónak és érdemesnek, hogy meghaljak. Akkor, 1946-ban és aztán még egyszer, mindent elsöprően 1947-ben tombolt bennem a legjobban az apai örökség: a dúlt idegrendszerem, a téboly és az értelem határa teljesen elmosódott bennem.

Ezek azonban sokkal inkább már az *Önarcképem*-hez, önéletírásomhoz tartoznak, mint ehhez a kisded epilógushoz, de a kép teljességéhez és érthetőségéhez talán nem volt hiábavaló, hogy itt is följegyeztem.

Utolsó előtti találkozásunkkor én voltam fent Eszter lakásán, a kollégiumban. Nem önzetlen volt ez a látogatás, kíváncsiság és kegyetlenség - e két, bennem ikertestvér-tulajdonság irányította lépteimet. Mert az az este Lám Leó házasságának előestéje volt - nem Eszterrel, egy jelentéktelen, csúnya, bár állítólag okos kis egyetemista lánnyal. Esztert szörnyű állapotban találtam, olyanban, amilyenben én lehettem, amikor megtudtam, hogy végleg elveszítettem. Pillanatok alatt kirúgott. Őrjöngve, tajtékzó szájjal, elcsukló hanggal. Csak arra emlékszem, hogy lehajolt egy másodpercre, megkötötte a cipőfűzőjét - mert késő volt már, s azt hiszem, ágyból bújt ki -, megkötötte, és gyűlölködve vágta be utánam az ajtót. Vagy két héttel azelőtt történt mindez, hogy végleg kidobott, hogy végleg elzavart magától az Egyetemen.

Soha nem voltam különösebben önérzetes, így ezt sem fogtam fel tragikusan, s az évek folyamán valahányszor összetalálkoztam vele - ami egyre ritkábban fordult elő, mert ahogy közös ismerősöktől hallottam, vidékre került évekkel ezelőtt tanárnak -, valahányszor összetalálkoztam vele, barátságosan próbáltam köszönni neki, az udvariasság megkövült szabályai szerint. Nem akartam én tőle már régen semmit sem, de hát, istenem, ha nem is sikerült egy szerelem, azért még nem kell egy életen át haragban lenni valakivel. Hiszen még Yvette-tel is beszélő viszonyban voltam és vagyok, pedig mindkettőnknek volna épp elég oka az engesztel-

hetetlen gyűlöletre. De Eszter soha nem fogadta még a köszönésemet sem. Ha meglátott messziről, átvágott az utca túlsó oldalára inkább; ha pedig váratlanul bukkantam fel, vagy hirtelen szembetalálkoztunk, elfordította a fejét. Egyszer köszöntem csak neki hangosan, mellé lépve, de akkor is gyűlölködve sziszegte felém: „Menjen innen, mert rendőrt hívok!" - s ezzel már futamodott is el, szaladt is már tőlem, mint egy bélpoklostól.

Van egy humoros emlékem is ezekből az évekből. A Kálvin téren egyszer tolakodtam fel egy induló villamosra Buda felé, s a nagy tolongásban valakinek a sarkára léptem. Dühösen fordult hátra: Eszter meglepődött arca villant felém. Azonnal átnyomult a zsúfolt kocsin a hátsó peronról a kocsi elejére. Egy barátnőjével volt; azt láttam, hogy valamit zavartan és idegesen magyaráz neki, erősen formálva, mint szokta, a szavakat. Az sem kerülte el a figyelmemet, hogy arca merő láng volt. Magamban vihogva néztem, s a Gellért téren leszálltam, mert éppen siettem valamiért haza, a Zenta utcába. Eszter a kocsi elején állt az ajtóban, barátnőjével. Ha visszafordultam volna, még láthattam volna eltűnni alakját a meginduló villamossal. De nem néztem vissza.

Hét év telt el nélküle - 1946-ban egy versemben ezt írtam: *„Húsz év nélküled!"* - hét év múlt el anélkül, hogy beszéltem volna vele, de Eszter, a versek Esztere azért volt, ha már nem is a gondolataim, az életem gyújtópontjában; a háttérben mégis ott lebegett. A versek, az emlékezések Esztere. Ágnes, második feleségem, aki egyszer oda is ment hozzá a Széchényi Könyvtárban, hetekig, hónapokig gyötört vele: „Esztert jobban szeretted, mint engem" - és ideggörcsöket kapott, valahányszor elolvasta a *Széljegyzetek*-et vagy az *Eszter könyvé*-t. Hiába vigasztaltam, nem lehetett megnyugtatni, s hiába zártam-raktam el előle a könyveket, csak újra meg újra előszedte. S hol itt, hol ott egy-egy verset, egy-egy sort csak idéztek belőle, és életem háborgó tengere fölött olykor-olykor csak feltűnt, csak kigyúlt a csillaga. A versek Eszteréé. Hangsúlyoznom kell, hogy a versek Eszteréé, aki már csak egy név volt, alaktalan, testtelen valaki, csak úgy Eszter, mint Auguste Corbeille testetlenül Auguste Corbeille.

Hét év múlt el nélküle, és tulajdonképpen nem is gondoltam már tudatosan arra, hogy még valaha is találkozom vagy beszélek vele az életben. Életem, munkám annyira más tájakra sodort, annyira elvitt huszonhét éves magamtól s így tőle is, hogy az a régi játék, a játék íze és lehetősége is elmúlt, elfakult bennem: „Hogy majd egyszer, tíz év múlva..."

Hét év múlt el, hét élet, hét század anélkül, hogy ebben a hét évben az első hónapok keservei után egyetlenegyszer is éreztem volna Eszternek mint embernek a hiányát életemben. Az évekkel lassan leszoktam arról, hogy át meg át próbáljam írni a történések sorrendjét, változtathatatlannak, „így kellett történni"-nek fogadom el; s nem gyötröm magam annyira, hogy: „Ha akkor így, ha akkor úgy, akkor most így vagy úgy lenne minden"...

Hét év múlt el, amikor 1954. február 23-án egy sárga borítékot kaptam. A mostani borítékokon a címzés oldalán van a feladó. T. I. és a hely, E. Tudtam, hogy csak ő lehet.

Nem voltam meglepődve. Nem voltam, mert néhány héttel azelőtt találkoztam egy barátnőjével, akivel olykor-olykor össze szoktunk akadni, mert közös vadászterületünk, az irodalmi élet néha összehoz. Barátnője megjegyezte, hogy bizony Eszter is megváltozott, a magányban eltöltött évek sok mindent másként láttatnak vele, másként látja a mi kapcsolatunkat is. Nagyon hiányzanak neki a barátok, ott lent az isten háta mögött. Próbál is Pestre jönni, de az bizony nem megy olyan könnyen.

- Barátai hiányoznak? Hát mért nem jön oda hozzám, ha egyszer meglát? Én változatlan barátsággal szeretem.

- Hát gondolhatja, milyen kínos neki...

- Nézze, én nem vagyok hiú, én megtenném. De mégis ő volt az, aki legutolsó kísérletemkor rendőrrel fenyegetett. Ha Eszter úgy gondolja, hogy nemcsak én vagyok hibás ebben a hétévi haragban, hívjon fel bármelyik reggel. Olyankor biztosan megtalál.

Ezekben a napokban - ez január közepe tájt lehetett - fent volt Pesten, mert éppen több hetes szénszünetük volt a rendkívüli hideg miatt. Egy-két reggel, telefoncsöngésekkor még felfelötlött bennem, hogy talán ő lesz, de minthogy nem ő volt, lassan megint elfelejtkeztem róla, visszasüllyedt a feledésbe.

Mit írhat? villant fel bennem a kíváncsiság, ahogy bontottam fel a levelét. Néhány géppel írott sor volt csupán:

E. 1954. II. 22.

Kedves Bácsi!

Előreláthatólag március 6-án délután és 7-én egész nap Pesten leszek. Látni óhajtanám Magát. Mikor és hol található?

Üdv. *Néni*

Az aláírást tintával firkantotta alá, régi, jól ismert, valamikor annyira kedves betűivel. Éppen nagy munkában voltam, az írás hatalmas lendületében, mert a *Mostoha éveim* második tételének vége felé jártam, úgyhogy én, aki az utóbbi években gyalázatosan rossz levélíróvá züllöttem, pillanatok alatt meg is kanyarítottam a választ. Méghozzá játékosan, valahogy így:

Kedves Néni!

Előreláthatólag március 6-án délután és 7-én egész nap Pesten leszek. Én is látni óhajtom Magát. Otthon vagyok található.

Üdv. *Bácsi*

S utána következett a tulajdonképpeni levél, hogy szűkszavú levelére voltaképpen csak ennyit érdemelne. Ám hogy lássa, kivel van dolga, bővebben írok. Hívjon fel telefonon, de a telefonom is legtöbbször be szokta adni a kulcsot, ha fontos ügyben hívnak, ezért, ha nem is veszem fel, jöjjön fel hozzám, reggel 10-ig biztosan otthon vagyok. „Érdemes feljönni az ötödik emeletre - írtam -, mint a régi hirdetésekben volt a mozikban, hogy érdemes a Szemere szűcshöz fölmenni a második emeletre.” Ilyen hangnemben íródott a rövidke levél. A befejezésen egy pillanatig tűnődtem, nem akartam, hogy félreértsen - ez is átvillant rajtam -, s így írtam alá, azt hiszem, szó szerint emlékszem rá: „A viszontlátásig a régi szeretettel üdvözli régi barátja: Végh György.”

Én ezekben a napokban barlanglakó voltam, önkéntes szobafogságon, úgyhogy hajdani sógorommal, Ágnes öccsével adattam fel a levelet. Március 6-án, jövetelének esedékes napján távirat jött helyette:

CSAK „20 AAN MEHETEK+ T

- teljes nevével aláírva. Huszadika előtt egy nappal, mintha csak megéreztem volna előre, elromlott a telefonom. Huszadika szombatra esett, akkor tehát hiába hívott. Vasárnap reggel kilenc óra tájt megkoccant az ajtóm. Ő állt kint előtte. Hűvös, szeles télutói nap volt kinn az utcákon, benn nálam jó meleg, még pattogó tűzzel a kályhámban. Kabátok sokasága volt rajta és nála. Ahogy lerakodott, odaült a sezlonom szélére, én viszont, örökké fázva, engedelmet kértem, hogy lefeküdjem és elmaradhatatlan pokrócaimba burkolózzam. Nehezen indult meg a hét éve megdermedt testben a vérkeringés. Csak ült ott, és nézett rám, de szavak nem jöttek ajkára, melyen egy friss herpesz nőtt szemlátomást.

Én, hogy a roppant csendet áthidaljam, tréfás igyekeztem lenni:

A „Hogy s mint? hogy vagyunk, hogy vagyunk?” stílusban, nem sok sikerrel. Oly távoli volt, ahogy ott ült egy sóhajnyira tőlem; oly messze voltam tőle. Néztem a fejét, egy-egy fehér szál megcsillant a hajában. Az arca kemény lett, egészen férfias, éles barázdák szántották mélyre valaha oly finom bőrét. Hét év múlt el, de vonásai többet mutattak: egy sokat gyötrődött, sokat szenvedett fejet. Harmincéves még csak, de a korán hervadás, a lassú fonnyadás lehelete csapott meg belőle. Rajtam is hét év száguldott keresztül, s micsoda hét év! milyen poklokkal, milyen buktatókkal, milyen vergődésekkel és zuhanásokkal, de nem ilyen barázdásan, nem ilyen keményen. Hisz nékem is számlálhatatlanul őszül már a hajam, sűrű rajokban tűnnek fel az ősz hírnökei, de rajtam csak átszáguldott ez a hét év, míg rajta végiggázolt, roncsolva, tiporva, megölve benne a lelket. Mert a szemében, a valaha úgy szerettem szemében furcsa lángok lobbantak, imbolyogtak.

A percek múltak, de a beszélgetés árama, az áramló közlés nem indult meg közöttünk.

Pedig öntudatlanul, amikor válaszoltam neki, erre voltam kíváncsi. Egy ember életének hét keserves-boldog évére. Mit csinált? hogy élt? hogy él? Hangsúlyoznom kell, hogy csak a barát érdeklődése volt ez. Hiszen mint nő, 1946 tavaszán meghalt bennem. S tündéri kedvességének, szépségének múlását, az élet roncsoló lobját oly keserű, oly fájó volt nézni. Amit az idő tönkretett, ízléssel próbálta ellensúlyozni. Határozottan jól öltözködött. Galambszürke kosztüm volt rajta, fekete hosszú ujjas, magas nyakú pulóver, nylonharisnya, csinos barna cipő.

Hogy múljék az idő, fel-felkeltem, és babráltam a tűzzel. Olykor az órámra sandítottam, mert tizenegy tájt két ismerősömet vártam, akikkel még régebben beszéltem meg ezt az időpontot. Ha jó lett volna a telefonom, nem is lett volna semmi baj, mert akkor Eszterrel csak délutánra beszéltem volna meg valahol a városban találkozót. Tizenegykor be is állítottak, vagy egy félórát turkáltak eladó könyveim közt, amíg elkotródtak. Eszter addig hátul az ablaknál bámult bele a semmibe.

Amikor elmentek, visszaült mellém. Ha lehet, még ritkábban lehetett a szavát hallani. Csak ült, néhányszor elsóhajtotta félig összeszorított fogai közt, mint addig is: „Bácsi, Bácsi, Bácsi.” Aztán egészen összeszorította az ajkait, és félig dünnyögve, félig énekelve beszélt. Egy szavát sem értettem, de időnként bólogattam, úgy tettem, mintha érteném. Időnként lágyan végigsimítottam a haját, hogy ne legyen annyira fonák a helyzet. Kezdtem kényelmetlenül érezni magamat. Egek! Csak nem hiszi, nem képzeli, hogy hét éve szakadatlanul és titkon epedek érte? Hogy én tudom folytatni ezt a szerelmet most, egyik pillanatról a másikra, mintha mi sem történt volna közben, mintha csak tegnap váltunk volna el a Rózsadombon, amikor Izsákra indultam nyaralni?

Pedig valami ilyesfélét érzett. Rám borult, odakúszott hozzám. Elkezdett csókolgatni. Megadtam magam, de a szám mindig kitért a szája elől. Simogattam a haját, hallottam, éreztem az arcomon meggyorsuló lélegzését, átforrósulását, lélegzetének lihegését. Nem kívántam, a testem nem forrósodott át, lélekben pedig távol, nagyon távol voltam tőle. Egy pillanatig fölmerült bennem, vajon csalás-e azzal szemben, aki most már hosszú ideje egészen betölti az életemet - vajon csalás lesz-e, ha nem állok neki ellent -, de aztán határozottan éreztem, hogy meg kell tennem, egy alkalommal meg kell tennem. Lehet, hogy ez az elégtétel a múltért, azért a múltért, amikor soha nem is volt egészen az enyém. Az elkövetkező órákat inkább kíváncsiságom, mint a vágy irányította. Felvillant bennem az is, hogy ez talán megoldja a nyelvét néhány olyan dologban, ami érdekelt az életéből. S aztán az is bennem volt, hogy jöttek olyan hírek: még mindig szűz. Nem mentegetődzésül hozom fel mindezt, mert csak egy hülye nem

tette volna meg talán a helyemben. Elvégre férfiúi hiúság is van a világon, és ez alól mért éppen én lennék kivétel?

De hogy mennyire távoli volt mindez, mi sem bizonyítja jobban, hogy míg görcsösen belém kapaszkodva búj t oda hozzám, a cipője sarkát néztem, azon tűnődve, hogy mennyire félre van taposva.

Az ember emlékeiben kicsit minden másképpen él. Így a teste is másképp élt bennem. A testén még jobban átgázolt az idő, mint az arcán. Istenem, hová lett rubensi teltsége, bőre bársonyossága! Teste teljesen az idő prédája lett, a melle „cigarettás"-sá csüggedt, olyan „villoni löttyedt vászonzacskóvá", amilyenek Dubout illusztrációin.

Nem sok szó hangzott el közöttünk azon a vasárnapon. Se előtte, se utána, de közben sem. Csak vonaglott a karjaimban, de én olyan távol voltam testileg-lelkileg. Nagy-nagy szomorúság, mély-mély bánat és hontalanság sikongott bennem. Itt fekszik az a nő a karjaimban, akiért hét évvel ezelőtt esztendőket adtam volna oda az életemből, hogy az enyém legyen, és most olyan távoli, olyan idegen, annyira nincs semmi közöm hozzá. Másvalakivel ver egy dalra a vérem, és ilyen megalázó, kínzó helyzetekbe sodor az élet, a sors. Az enyém lett, de nem emlékszem az ölelése ízére, nem maradt meg bennem. Egy test a sok közül. A lebegés nem volt meg bennem utána, csak a szomorúság, az *„omne animal"* levert szomorúsága.

S ő nem hagyott békén. A kiéhezett, a hímjére talált nőstény kielégítetlensége csapott belőle felém. S a végzet neki kedvezett, álltam a sarat, nem vágyból, nem őrjöngésből - cirkuszi mutatvány volt csupán az egész és sok émelygés, fájó hányinger. Aléltan hevert mellettem, órákig. Azt hittem, alszik. Nem aludt - ahogy később megmondta, csak tettette, nem akarta, hogy még egyszer a magamévá tegyem. Szegény Eszter! Azt hitte, hogy a vágyat, pedig csak a fáradtságot kapta belőlem, az okozta ezt a furcsa, tartós fiatalságot.

Ahogy jóllakott, elcsitult érzékekkel hevert ott mellettem, éreztem, hogy alábbhagyott benne a lelkesedés irántam. Azt hitte, hogy megkapott, hogy újra magához bilincselt, és ez már fárasztotta, untatta. Nem szólt erről egy szót sem, de az én megérzéseimet már nem lehet becsapni.

Tíz óra felé felöltözött, mert éjfélkor indult a vonata. Én már előbb fent voltam, valamilyen ürüggyel kikászálódtam, nem sokáig bírom az idegen testek érintését. Amikor öltözködött, megkért, hogy forduljak el.

- Öreg köszvényes néni vagyok már, nem akarom, hogy lássa: három nadrágot is húzok az útra. Hja, nem vagyunk már fiatalok, s a vonat meg hideg éjjel.

Az ajtóban egy percig búcsúzkodtunk. Nem volt ebben sem nagy szerelem, sem fájás, olyan mindennapi búcsúzás volt, bennem egy piciny örömmel, hogy végre egyedül maradok, s lemoshatom magamról a piszkot.

- Aztán, ha Pesten járna, telefonozzon - tettem hozzá, ahogy búcsúzóul megveregettem a haját. Szinte kituszkoltam az ajtón, s ahogy a folyosón elhangzottak kopogó léptei, megengedtem a csapot, és kinyitottam az ablakot.

Nem ezt vártam a találkozásunktól, ha csak egy pillanatra is felrémlett volna ennek a lehetősége, nem válaszolok a levelére. Boldogabb szerelemben talán soha nem voltam életemben, emberebb ember, pajtásabb pajtás, szeretőbb szerető és anyább anya - mindez egy tizennyolc éves lány kölykös-csitris, csodálatos ifjúságával - még soha nem állt mellettem, mint azokban a napokban és azóta is tartósan, egyre tartósabban az idő múlásával. Ilyen körülmények között igazán nem volt szükségem arra, hogy komplikáljam az életemet.

Eszternek tapintatból minderről nem beszéltem. Nem is kérdezett a jelenemről. Pár futólagos szóval vázoltam Yvette-től való válásomat, házasságomat Ágnessel, nem csinálva titkot Ágnes felelőtlen, könnyű véréből, s aztán szóba került az a nő is, akivel Ágnes után egy fél évet együtt éltem. Nem kibeszélések voltak ezek, csak egy élet futólagosan felrakott mérföldkövei. Meg sem említeném, ha később kegyetlenül vissza nem élt volna fecsegésemmel. Én a búcsúzás hidegsége után meg voltam győződve róla, hogy be fogja látni, mennyire csalódott várakozásában és bennem, hogy ő is belátja a folytathatatlanságot, az egész ügy meddő céltalanságát.

Bennem, anélkül hogy elolvastam volna, szó szerint éltek nyolc évvel ezelőtti mondataim róla: „Mi lehet köztünk tíz év múlva? Egy egyszerű, puszta lefekvés. Lelki kapcsolat? Soha! Akin egyszer én túljutok, vissza nem térek hozzá. S rajta túljutottam. Sajnos, rajta is túljutottam." S hogy felidéződtek, felverődtek bennem e kínos-keserves vasárnap után ezek a mondatok, egy csöpp tisztelet is elfogott huszonhét éves magam iránt, aki élete első komoly, nagy buktatóján, feldúlt idegrendszerrel és csupa seb szívével is ilyen tisztán látta az esetleges jövőt, egy találkozás lehetőségének kimenetelét.

Annál inkább meglepődtem, amikor hat nap múlva hosszú, kézzel írt levelet hozott tőle a posta. Mit írhat vajon? Szemrehányásokat tesz? De hát miről tehetek én? - ilyen érzéssel fogtam hozzá, hogy kibetűzzem, nem csekély fáradsággal, nehezen olvasható írásjeleit és rövidítéseit.

Mindez a hosszú - sokkal hosszabb, mint előre gondoltam - bevezető azért volt szükséges, hogy valamelyest megadjam a levelei előzményét, a légkört és a furcsán megteremtődött helyzetet. Ideiktatom a leveleit, egy szó kihagyás vagy változtatás nélkül, bármilyen hízelgőek vagy elmarasztalóak rám nézve, legfeljebb a neveket rövidítem le csak kezdőbetűikre.

Hogy miért teszem? Nem szenzációhajszolásból, nem hiúságból, nem tapintatlanságból. Egykét évvel ezelőtt döbbentem rá az irodalom egyik fontos feladatára, az ember kifejezésére, a szépség apostoli terjesztésére, a lelkek elringatása mellett. És azóta azt keresem a költőkben, művészekben fáradhatatlanul, szenvedélyesen. S az emberábrázolásba döntően beletartozik szerintem a művésznek mint embernek önarcképe. Hiszen ki méltóbb arra, hogy kifejezze magát, mint éppen az alkotó művész? A festőknek évszázadok óta egyik legfontosabb témájuk, kifejezési formájuk: önmaguk, az önarcképük. S az irodalom sokkal kevesebb önarcképpel dicsekedhet, mint a képzőművészet.

Ahogy nem riadtam vissza attól, hogy *Papírkosaram*-ban összegyűjtsem a rólam szóló bírálatokat, tekintettel arra, hogy az énem, műveim, egyéniségem mások által meglátott sajátságait tükrözik - éppúgy nem riadok vissza ezeknek a leveleknek összegyűjtésétől. Bizonyos mértékig dokumentumjellegük van, hiszen egy kortársam, méghozzá egy hozzám egy időben rendkívül közel álló személy emlékei, látásai, megfigyelései rólam, minden túlzásukkal egyetemben, akár jobb, akár rosszabb értelemben veszem ezeket a torzításokat. S nem szólva arról, hogy mégiscsak hivatottabb vagyok arra, hogy én tolmácsoljam ezt az egész furcsa kalandot, mint hogy egyszer még netán közömbös vagy elfogult kívülállók próbáljanak belőle rémregényt szerkeszteni. (Mert eltüzelni őket gyávaságnak tartanám.)

De nemcsak az önkifejezés vágya iktatja ide velem ezeket a leveleket. Tudom, hogy az *Eszter könyve* és bizonyos mértékig a *Széljegyzetek* is - amennyiben azok csak kéziratban létezve forogtak néhány érdemesebb ember között - egy nemzedék legjobbjaira voltak komoly és alig felejthető hatással, akik korunk szülte hasonló szerelmek útvesztőiben bolyongva sok-sok közös vonást találtak szerelmük és az én szerelmem között -, az ő vigasztalásukra és a jövő mindenkori fiataljainak okulására róttam össze ezeket a jegyzeteket, és másolom le a leveleket. Az élet és az érzések szeszélyességét, kiszámíthatatlanságát kevesebb írás példázza megrázóbban, mint ez az elkésett szerelem, mint ez a késői viszonzás.

E. 1954. III. 22.

Kedves, csúnya Bácsi!

Mondanom sem kell, hogy már a villamosmegállónál keservesen sírtam Maga után. Addig igazán lekísérhetett volna! (Én annak idején felraktam Magát a vonatra!) Sej-haj! Elmúlt az ifjúság! Tán csak én nem fogok soha ebből egészen kigyógyulni. Hosszú ideig határtalanul gyűlöltem Magát, úgy éreztem, hogy igaztalanul, sőt galádul tette tönkre az életemet - hiszen én nem hazudtam Magának soha többet annál, mint amit éreztem is. Hosszú-hosszú éveket sírtam át, teljesen munkaképtelen állapotban. Ott - Tahiban - is voltak nagyon rossz perceim, amikor téves kapcsolásokkal odakövetkeztettem, hogy itt is ismerik egyesek a históriát. Az évek azt igazolták, hogy kár volt az elpazarolt könnyekért. S mikor ezt végképp beláttam - s mivel Maga állítólag mindig érdeklődött (vagy csak az a hülye G. találta ki?), kezdtem Magára ifjúságunk eme két szép hónapjáért nagyon hálásan gondolni. Ostobaság volt! Miért is válaszolt azonnal a levelemre? S főleg miért írta azt, hogy a „régi szeretettel", ha már az régen nincs sehol? Olyan szép volt ez az illúzió. Egy hónapig azt hittem, hogy mindent elkezdhetünk ott, ahol valamikor abbahagytuk. Nem gondoltam arra, hogy örökké nem marad kamasz Maga sem! S arra sem gondoltam, hogy még mindig a 46-os ostromállapotnál tart. (Lepedő mellőzve stb.) Sohase fog megjavulni? Hogy lehet ezt művelni ép esztétikai érzékkel? Úgy szeretnék rendet teremteni Maga körül - a frizuráján kezdve! Persze ezt nem bírná elviselni - ahogy ezt szépen kifejtette. Kár! Kár? Fenti apróságoktól eltekintve csodálatosan szép volt Magával lenni, borzas Angyal bácsi! Olyan üres a mai nap Maga nélkül! s „eme" 140 km-es táv lesújtó tudata. Évek telnek el, mire megint láthatom. Írjon, minden emberi szó olyan jólesik itt a Szaharában. Borzasztó egyedül vagyok itt évek óta, s szökési kísérleteim rendre meghiúsulnak. Igaz, nem is láttam hozzájuk soha kellő eréllyel! No de azért nem kell túlságosan meghatódnia, hogy ilyen hosszú leveleket irkálok, de reggelig (½ 9-ig) undok cigifüstben fürdőzött kobakom másra úgysem alkalmas pillanatnyilag. Időnként ráüvöltök a tavaszt érző, állandóan fésülködő és csacsogó süvölvényekre, szaktanácsokat osztogatok, s megfejtem a matematikai példáikat. Öt óra körül jár az idő, nagyon szeretném egy nappal visszatekercselni az időt. Nevet? Nevessen! Lehet, hogy nem is Magának írok, csak a tíz éve beteljesületlen testi-lelki vágyaimnak. Minden hazugság és önzés, s a szerelem legfőképp. De azért ne nevessen ki! Olyan jó lenne, ha visszafiatalodna! (Bár ifjúságára nem panaszkodhatom!) Írjon, Angyal Bácsi, nagyon várom!

I.

Ápr. 4-én vagy 5-én - ha akkor nem mehetnék, május 1-2-án feltétlenül meglátogatom. Legyen jó! Máriát ne vegye el, mert meghalok(!?)

*

Elhűlve vakartam a kobakom. Az előérzésem nem volt alaptalan. „...azt hittem, hogy mindent elkezdhetünk ott, ahol valamikor abbahagytuk". Abbahagytuk! Többes számban, amikor egyedül ő rúgott ki Lám Leó miatt! Nem szólva, hogy az a kitétel sem nyerte meg túlságosan a tetszésemet, hogy úgy szeretne rendet teremteni az életem körül. Hát csak ne szeressen! Iszonyatosan átkoztam magam a hülyeségemért, hogy egyáltalán válaszoltam a levelére. De hogy most erre írjak? Mit? Írjam meg, hogy mást szeretek, hogy az a vasárnap csak elégtétel volt a múltért, az akkori szenvedésekért? Nem írhatom meg: ilyet nem lehet megírni. Ezt már a latinok is tudták: *verba volant, scripta manent*. Nem írok, s ha még egyszer találkozom vele az életben, próbálom mindezt finoman közölni vele. (Az a bizonyos Mária egy közös ismerő-

sünk volt az Egyetemről, akinek válóperére ajánlkoztam, hogy elmegyek tanúnak, mint olyan szándékú férjjelölt, aki a házasság felbontása után hajlandó elvenni. Mária úgy gondolta, hogy ez megkönnyítené élete rendezését. Erről az egész históriáról csak azért kotyogtam Eszternek, megmutatva neki az idézést is, hogy sejtessem vele bonyolult és zavaros életemet.)

Szombaton egy eszpresszóban összetalálkoztam egy régi kedves leányismerősömmel, V. Sárival, aki szőröstül-bőröstül ismerte az ügyet és Esztert is személyesen még az Egyetemről. V. Sári mindjárt azzal kezdte, hogy elmondta: mostanában találkozott vele, Eszter meglehetősen zűrös és zilált volt, mert az elmúlt hónapokban valamilyen kínos és kellemetlenül végződő szerelmi kalandja volt. Nevet is mondott, de nem ismertem, és így nem jegyeztem meg, különben se tartozik ide. S még azt is hozzátette, hogy Eszter mindenáron férjhez akar menni. Püff neki! Ezért jutottam én eszébe? No, jó helyre fordult akkor! Elmondtam Sárinak mindent, a levelet is megmutattam. Elképedve hallgatta végig. S ugyanaz volt a véleménye, mint nekem: „Ne válaszoljon rá, ezt nem lehet megírni. Ebből megérti, hogy folytathatatlan az ügy."

Nem is válaszoltam. Másnap vasárnap volt, április negyedike. Kora reggel, kilenc se volt még talán, kopognak az ajtón, Egy pillanatra meghűlt bennem a vér. Egek, ez ő lesz! S valóban ő volt.

Fátyolos szemmel jött be a szobába. Rosszallóan többször elsuttogta: „Bácsi, Bácsi". Lesegítettem a kabátját, úgy, mint a múlt vasárnap, leültettem a sezlon szélére.

- Hát egy sort se írt?

- Nézze, ez nem olyan, amit levélben meg lehet írni. - S itt elmondtam neki mindent, hogy valakit nagyon szeretek, akivel nem tehetem meg, hogy csak úgy ukmukfukk otthagyjam, különben is rendet kell teremtenem magamban, mert hiszen szinte elképzelhetetlen, hogy valaki hétévi gyűlölet után megint szeressen valakit, s mindezt anélkül, hogy azóta egyszer is látta volna. Ez olyan, mintha egy regényalakba vagy egy mozihősbe szeretne bele. Valahogy nem nagyon tudnék hinni ilyesmiben. Viszont az tökéletesen igaz, az a bizonyos „régi szeretet", és higgye el, hogy több ez az én bizonytalan és ingadozó szerelmemnél.

Hiába próbáltam szívhez szólóan beszélni, éreztem, hogy szinte nem is hallja, mindenesetre nem fogja fel értelmét a szavaimnak. A könnyek ömlöttek végig az arcán, odavontam a fejét a mellemre, és vigasztalásul cirógattam a haját.

- Ne sírjon, no, ne sírjon... majd keresünk Magának valakit... meglátja. Maga sem lesz egyedül, s akkor egyszer még nevetni fog ezen a napon...

Rám emelte a szemét, könnyei valósággal patakzottak.

- Ne mondjon ilyet - suttogta.

Aztán alábbhagyott a sírása. Mintha megvigasztalódott volna.

- Hehe. Hát igen. Csúnya Bácsi! - ilyesféléket mormogott. Én pedig, bocsánatát kérve, borotválkozni kezdtem. Mentegetőztem, hogy sejtelmem sem volt arról, hogy jön, s nekem találkozóm van a lánnyal.

- Van róla képe?

- Nincs. De különben sem mutatnám meg.

- Nagyon érdekel, hogy ki lehet az, akit így szeret.

Míg vizet melegítettem a borotválkozáshoz, és beszappanoztam a szakállamat, néhány szóval beszámoltam Évával való megismerkedésemről és arról, hogy milyen tündéri kedvesen, számomra milyen meghatóan kezdődött szerelmünk. Ismerkedésünk után megbetegedtem, s

mikor feljött hozzám meglátogatni, vagy egy fél kiló pralinét hozott ajándékba. Egy szemet nem volt hajlandó elfogadni tőlem, s mindezt úgy, hogy tudtam: cigarettára sincs pénze, mert egy fillér zsebpénzt sem kap hazulról. Biztos vagyok benne, hogy az ebédpénzét költötte el a pralinéra. Sokféle lánnyal, sokféle nővel voltam életemben, de soha senkitől, még feleségeimtől sem - akikre pedig tízezreket költöttem - nem kaptam viszonzásul soha a tizedét sem. Ezt soha nem tudom elfelejteni Évának. (Hogy ilyen részletesen kitértem most erre, meglesz a magyarázata.)

Míg borotválkoztam, Eszter tartotta a tükröt. Közben megszólalt a telefon. Ágnes volt, aki már talán egy éve az Opera büféjében dolgozik. Hogy nem akarok-e elmenni a *Diótörő* délelőtti előadására az Operába, van egy szabadjegye.

- Ha kettőt tudsz szerezni, akkor szívesen, mert találkozóm van valakivel - magyaráztam. - Ha őt is elvihetem, akkor boldogan mennék.

- Jó, megpróbálom. Pulcsi Palcsi; visszahívlak egy félóra múlva.

- Sajnos, látja - mondtam nevetve Eszternek, ahogy letettem a kagylót -, ilyen forgalom van nálam.

- Régi feleségei is hívják?

- Hogyne, mindegyikkel jóban vagyok. Szeretem őket, mindenkit szeretek, aki életem egy korszakához tartozott. Magát is nagyon szeretem, de... - és az órámra néztem hirtelen.

- Kidob?

- Azt nem, csak mondtam már, hogy találkozóm van...

- Mikor látom?

- Amikor akar. Délután ráérek.

- Nekem szentelné a délutánját?

- Hogy kérdezhet ilyet? Legjobb lesz, ha három, fél négy tájt felhív, akkorra már itthon vagyok.

Lekísértem az utcára, csak ott búcsúztam el tőle, mert fölmerült bennem, hogy esetleg különben itt a lépcsőházban megvárná Évát, és botrányt csinálna. Nem tudom, mért, de átvillant rajtam ez a sejtelem. A sarkon az ellenkező irányba elvágtattam, hogy azt higgye, a találkozóra sietek.

Délelőtt Évával voltam az Operában. Végigálltuk az előadást, mert a színpad melletti szélső páholyba kaptunk csak jegyet. Olyan elfogódott voltam, olyan fojtogatás szorongott a torkomban: egyetlen napon életem három jelentős asszonyával beszéltem: Eszterrel, Ágnessel, Évával. S átvillant valamennyivel rajtam a múlt, és Évát éreztem magamhoz fátyolos szemmel a legközelebb, nem is a jelen, a jövő miatt, hármuk hozzám kötő múltját összehasonlítva. Szinte belekapaszkodtam Évába az előadás alatt, és magamban bocsánatáért esedeztem a múlt vasárnap miatt, ha nem is titkolódzásomért, de elhallgatásaimért, melyek viszont egyre jobban és jobban hozzákötöztek. Hogy senki a múltamból, ha mégoly jelentős volt is, nem tudta megtépni varázsát, s nemhogy nem tudta megtépni, csak növelte egyre. Fájt, hogy nem mondhattam el neki mindent, fájt, de a múlttal magamnak kellett és kell megmérkőznöm egyedül. Csak fogtam Éva kezét, és bocsánatát kértem magamban a múlt vasárnapért és a mai délutánért, bár elhatároztam, hogy erős leszek. Biztosan tudtam, hogy az az egyszeri alkalom nem volt csalás, csak elégtétel, de azt is éreztem, hogy a még egyszeri már az volna menthetetlenül, és ezt nem érdemelné meg tőlem Éva.

Délután pontban háromkor megpöccent a telefon.

- Zavarom?

- Nem zavar.

- Ráér?

- Már reggel megmondtam.

- Szeretnék valamit kérni magától. De csak úgy, ha nem nevet ki.

- Ugyan ne vicceljen. Parancsoljon.

- De igazán nem fog kinevetni?

- Mért nevetném ki?

- Mert olyasvalamit akarok csinálni ezen a délután. Szeretnék elbúcsúzni ifjúságomtól és az ifjúságtól. Itt vagyok a kilences Margit-hídi végállomásánál. Jöjjön ide értem.

- Félóra múlva ott vagyok.

Sejtettem, mit akar. A kilences Margit-hídi végállomása párlépésnyire van a Rózsadomb aljától. Csakugyan oda akart felmenni, nem csalódtam.

- Ahol boldog voltam Magával... Kegyhelynéző zarándoklatra, mindenhová... ha már úgyis elveszítettem Magát, legalább szeretnék elbúcsúzni az ifjúságunktól... De igazán nem nevet ki, drága Bácsi?

- Hogy nevetném ki? Hiszen magamat, a múltamat nevetném ki, ha kinevetném Magát.

Gyalog akart fölmenni, de én a szívem miatt nem vállalkoztam rá.

- Öreg vagyok én már - próbáltam nevetni -, menjünk csak autóbusszal. Akkoriban is csak azért nem jártam autóbuszon, mert még nem indult meg ostrom után a hegyi járat.

Kelletlenül szállt fel a tragacsra. De legalább percek alatt fenn voltunk. Ahogy leszálltunk a Vérhalom téren, valami megilletődés, valami furcsa meghatódottság fogta el. Egy pillanat alatt ott álltunk a Mandula utcai villa előtt. A karomat hevesen szorítva fogódzott, szinte markolt belém. Én olyan érzéssel álltam a villa előtt, kalaplevéve, egymásra kulcsolt kézzel, mintha ifjúságom ravatala előtt állnék. Nem tudom, Eszter mit érzett, mert ahogy elindultunk lefelé a Mandula utcán, s ott át a Szemlőhegy útra s aztán vissza a fölfelé vezető utcán, hogy szembekerüljünk a villával, hatalmas teraszával, melyen annyit üldögéltünk, s ahol Izsákra indulásom előtti éjjel aludt - egyetlen értelmes mondatot se szólt. Vagy félóráig kószáltunk még arra, s közben fájdítóan a karomba csimpaszkodott, és egyre ezt hajtogatta:

- Bácsi, Bácsi, Bácsi. Drága-drága Bácsi - s aztán: - Kár volt, kár volt, kár volt, drága, drága Bácsi - és vöröses, sírás-fátyolos szemmel nézett rám. - De ugye nem nevet ki, drága Bácsi?

- Ugyan mért nevetném ki? - próbáltam megnyugtatni, a kezét paskolva.

Nem nevettem ki, erről szó sincs. De azt éreztem, hogy egy idegen emberrel sétálok, akinek nem szabad a rögeszméjét megbántanom, jótékonyan sétálok egy olyan emberrel - akiről még azt sem érzem, hogy nő, s azt pláne nem, hiába próbáltam felidézni magamban, hogy egykor a teste, a jelenléte, a mosolya, a hangja, puszta létezése a mindent jelentette a számomra - pedig alig hét év múlt el azóta. Ekkor döbbentem rá, hogy az időmúlás mérésének egysége milyen relatív fogalom, s hogy milyen helyesen éreztem, amikor első levelét megkaptam, hogy hét élet, hét század vagy hét évezred múlott el azóta, mióta nem beszéltem vele. Hét naptári esztendő múlt csak el, és bár ugyanazzal az emberrel sétálok itt, és még sincs - tűnődtem szomo-

rúan - egy mondatnyi szívből jövő szavam a számára, csak mindennapi, százszor elcsépelt közhelyeket tudok neki dünnyögni vigasztalóul.

Csak csatangoltunk a Rózsadombon. Végig az összes drága, felejthetetlen utcán, a Bolyai út még csak rügyesedő, lombtalan ágívei alatt, az Apostol utcán, mindenfelé. S én öntudatlanul valakinek az eltűnt, de emlékeimben még frissen porzó nyomát kerestem e csupa ereklye úton, olyan valakinek a nyomát, aki itt jött velem, a karomba fogózva, s aki, jaj, mégsem volt azonos Vele. A versek Esztere meghalt, örökre, visszahozhatatlanul, visszaidézhetetlenül, és nekem ő volt az Ifjúság.

Hosszú, fájdalmas zarándokút volt ez a délután és ez az este. Nekem is kicsit az ifjúság búcsúztatása volt, ha nem is a közös ifjúságunké, mint Eszternek. Lépésben bandukoltunk a romos, múlt századi budai utcákon, ott, ahol Zsuzsa, a *Csillagkaraván* Zsuzsája, ifjúságom másik nagy árnyának emléke kerengett. Már fáradt voltam, be akartam ülni valahová, mert amire készültem, utcán nem lehetett elintézni, a lakásomra pedig nem akartam többet felhívni Esztert. Zsebemben ott lapult a *Széljegyzetek* két kis füzete, az Eszter-ügy hiteles naplója. Ezt akartam felolvasni neki. Ő állandóan hivatkozott egy-egy szóval a múltra, de vajon úgy élt-e a múlt benne is, mint bennem? Azt jelenti-e neki is, mint nekem? Nem hiszem. S arra akartam rádöbbenteni, hogy már az emlékeinkben sem találkozhatunk soha egészen, nemhogy a valóságban.

Sok hiábavaló kísérlet, sok poroszkálás után a Kék Dunában kötöttünk ki, az Ybl Miklós téren. Eszter csak a sarokba volt hajlandó ülni.

- Tériszonyom van - magyarázta -, még a sarokban érzem legkevésbé, hogy az egész világ a nyakamba akar zuhanni.

Ahogy leültünk, rendeltem egy fél liter bort, és elővettem a kis rongyos szélű, pepita fedelű füzeteket.

- Valamit fel akarok olvasni Magának, hogy kissé visszapergessem ifjúságunk napjait. Azt mondta, vannak dolgok, amikre nem emlékszik. Hát most emlékeztetni akarom. S elkezdtem olvasni. Sokszor megállított.

- Erre nem emlékeztem. Erre sem. Érdekes. Látja, ezt én sem felejtettem el.

Egy darabig bírtam torokkal, hangszálakkal. Aztán elnyomott mindent az esti zene. Dobokkal, zongorával és klarinétokkal mégsem versenyezhetett a hangom. Kivette a kezemből a feljegyzéseket. Arcáról, mint egy térképről olvastam le, hogy merre jár, múltunk, ifjúságunk mely tájain. Mosolyok, bólintó arcfintorgások, fejcsóváló homlokráncolások váltakoztak. Egyszerre csak elsötétült a szeme. Hangja elcsuklott:

- Itt... ez az... itt tette tönkre az életemet.

S viharos szertelenséggel szabadultak el a könnyei.

- Hát mégis jól éreztem, hogy gyűlölnöm kell Magát! Mindig csak a nők sírnak, sose a férfiak. Nézze, ott is - emelte fel a fejét egy másik asztal felé, ahogy a könnyeit törölte.

Elvettem a füzetet. Ezen a mondaton akadt meg: „Amikor legutoljára találkoztam vele (Leóval), gúnyosan megjegyeztem: „Majd üzenek érted, ha meg akarok szabadulni egy nőtől, rendkívül hathatós segítségnek bizonyultál!”

Értetlenül néztem rá.

- Ezekkel a mondatokkal?

Ömlöttek a könnyei. Körülöttünk levő asztaloknál mindenki ránk figyelt.

- Menjünk. - S míg jött a pincér: - Ó, a gazember! November három - sziszegte - sosem felejtem el: november három. Úgy bánt el velem az a gazember, mint egy bordélyházi nővel.

Hiába próbáltam szóra bírni, gondolván, hogy talán így haragja élét is elveszem, egyre csak azt hajtogatta:

- Ó, a gazember! A gazember!

Ahogy mentünk végig a rakparton, olyanok voltunk valóban, mint a gyászmenet. Már meg sem kíséreltem, hogy kiengeszteljem, szótlanul, mélabúsan baktattam mellette. Legalább belátta, hogy folytathatatlan a velem való kapcsolata. Eddig is gyűlölt, de legalább a gyűlölete nem volt terhes, a szerelme, ellesett, eszelős, nem hozzám, hanem egy régi árnyhoz kapcsolódó szerelme pedig sajnos az. Fárasztó, terhes. És ugyanakkor - reménytelen, céltalan.

Nem voltunk már messze a Gellért tértől, amikor lövések visszhangjai dörögtek végig a Dunán. Szorongó, megriadt szívvel ocsúdtam fel:

- Mi ez? Persze, április 4-e van. A tűzijáték!

A dörgésekből, pukkanásokból színesők bomlottak ki a fejünk fölé. Még néhány lépés - gondoltam - és fölrakom villamosra. Pest felé, ahol a szállása van. Annál nagyobb volt a meglepetésem, amikor túlhaladtuk a megállót. Hűha! A szívem sebesebben kezdett dobogni. Hogy fogom ezt megúszni? A Gellért téren lelassítottam, és megálltunk a szállóval szemben. Úgy bámultam a tűzesőt, mint egy gyerek, ebbe kapaszkodtam belé kétségbeesésemben, mintha édesanyám szoknyájába kapaszkodtam volna. Legalább ezzel is múlik az idő.

Szép volt a színek hömpölygő áradása, a narancssárga rózsák, melyek pirosakra, fehérekre, zöldekre hullottak szét, és percekig meg újra meg újra felharsanva ropogott a színek orgiája, arcom felemelve megfürdettem a fehér csillagesőkben, odaadóan néztem, tán sose különbül, de nem volt maradéktalan az örömöm, mert folyton unszolt:

- Menjünk már, drága Bácsi!

S énbennem rémképek villantak fel: képes lesz ilyen hangulatában meggyilkolni vagy kiugrani az ablakon, s különben is, úgysem kell nekem. Még egy csomó kínos órát és szemrehányásokat is szerezzek magamnak. Ohó, elég volt ebből, azt már nem! S már kész is volt a válaszom, amikor a Bartók Béla úton megszólalt:

- Szeretném meglátogatni, kedves Bácsi!

S én - okosabb, elfogadhatóbb és kevésbé bántó élű kifogást nem tudtam pillanatnyilag kiötleni - azt mondtam, hogy szerelmemnek kulcsa van a lakásomhoz, és azt ígérte, hogy nálam alszik; otthon pedig azt mondja; egy barátnőjénél maradt.

- Megérti - próbáltam mentegetőzni -, én nagyon örülök neki, hogy fel akar jönni, de hát...

A Kék Duna-beli kitörése semmi volt az akkorihoz.

- Akkor hagyjon békében!

- Elkísérem a villamosig...

- Nincs szükségem a jótékonykodására. Különben is várják már. Nem érti? Siessen!

Azért, nagy hallgatásokkal, lekísértem a hídig.

- Végéhez értem az életemnek. Nincs tovább célja, értelme. Megölöm magam. Nem akarom többé látni Magát. A levelem, amit írtam Magához, küldje vissza. S ha majd kirúgták húszéves szeretői, ha már nem lesz senkije, majd írjon.

Nem is válaszoltam erre. Sarkon fordult, én pár pillanatig tétovázva néztem, amíg eltűnt végleg a népes forgatagban. Hazaindultam. Otthon nem várt senki. Nem volt valami túl jó éjszakám, hazudnék, ha azt mondanám. Reggel tüstént fel is hívtam barátnőjét, G.-t, akinek köszönhettem ezt az egész rámuszulást. G.-vel a Szentkirályi utcai Kati eszpresszóban találkoztam. Közöltem vele az elmúlt estén történteket s azt is, félek, hogy Eszter valami meggondolatlanságot követ el, olyan rossz idegállapotban váltunk el. Én szeretem őt, változatlanul kell ezt hangoztatnom, de hát ez nem szerelem - s beszéltem neki is Éváról. Még a *Széljegyzetek*-et is elolvastattam vele, mert untam elmondani szóban az 1946-ban történteket. S biztos voltam benne, hogy neki is helytelen elképzelései vannak az egészről.

- Márpedig Eszter egyetlen szóra sem mondta, hogy nem igaz, hogy nem így történt. Tehát hiteles naplója kettőnk ügyének.

G. azt mondta, épp most találkozik vele, mert Eszter is felhívta reggel. S azt tanácsolta búcsúzóul, hagyjam magam szeretni, és ne legyek teljesen elutasító vele, biztassam valami távoli jövővel, majd megnyugszik, és idővel kigyógyul ebből a kínzó őrületből.

- Bizonytalan, mint minden nő a szerelmeiben, most azt hiszi, magánál hibázta el az életét.

- Mondja meg neki, hogy majd írok neki - szóltam még utána, amikor felszállt a villamosra.

Persze, bár nem felelőtlenül mondtam, mégsem írtam. Mit, ugyan mit írhat az ember egy halottnak?

Néhány nap múlva vaskos ajánlott levelet hozott tőle a posta. Szerencsére, az utolsó sorok kivételével, gépen írta.

E. 1954. IV. 9.

Kedves Bácsi!

Fél öt? Háromnegyed öt? A rádió *Solvejg dalá*-t közvetíti. Napok óta készülök megírni ezt a levelet. (Vártam, vártam a Maga megígért levelét.) Miért szaladt G.-hez? Lelkiismeret-furdalása volt? S ha megígérte, mért nem ír? S ha nem vagyok Magának érdekes, miért nem küldi vissza a múltkori levelemet? Különös, de nem véletlen: Solvejg csak *nő* lehet. (Vagy ha férfi, akkor beteg.) Nincs maguk közt Solvejg. Mindnyájuknak nagyon mellékesek vagyunk.

Le kell írnom, nem bírom ki a találkozásig; ma, nyolc év iszonyú kínlódása után - amit a saját ostobaságom, hiúságom és a Maga gőgje okozott - írom: Maga volt, maradt s lesz életem egyetlen szerelme. Hazugság? Nem. Már akkor tudtam, mielőtt először felkerestem, hogy most öreg fejjel értem fel Magához. Ma jutottam el oda, hogy nem az intellektus arisztokráciája számít, hanem a szellemé, a léleké, az érzelmeké! Maga ma is vallja (köszönöm ezt Magának), hogy engem szeretett a legjobban, én többet vallhatok. Én *csak* Magát szerettem, szeretem és fogom szeretni. Az a naplónemírás *nem* volt *mese*. Legjobb barát? Nem. Hisz mindig voltak barátaim. A megtalált társ öröme volt akkori minden boldog percünk. Bármily különös. Maga volt az *egyetlen* ember, akit közelről is szerettem. Magán kívül csak távszerelmeim voltak, ami csak a vágyat jelentette saját lázálmaim, az elérhetetlenül tökéletes után. Ma tudom: Maga volt a csoda, az elérhetetlen, a visszaidézhetetlen tökéletesség. Egész életemben csak a Magához való közelség okozott örömöt, boldogságot. A múltkori sétakor is ezt éreztem: ez a határtalan boldogság nem múlhat el, lehetetlen elengednem a kezét.

Hogy nem emlékszem? Minden pillanatunkat ugyanazzal a mámorral éltem át, amikor a naplóját felolvasta. Hiszen arra a sorsdöntő levélre sem emlékeztem, amit Magának

írtam búcsúzóul. Abból a levélből ordít, hogy szeretem, hogy fogadjon vissza. Mért hitt L. L. aljas hazudozásainak, mikor tudta, hogy soha nem akartam Magának hazudni? Miért volt ilyen iszonyúan gőgös? Maga már akkor nem szeretett engem? Őrült voltam, elmentem a megtalált csoda mellett. Nem hittem, hogy Maga igazán szerethet, ez volt kínlódásaim és kínzó kérdéseim mögött. S valóban. Maga akkor a jövőnkre semmit sem javasolt, nem is tehette, *hisz nem volt szabad* ember!

Akkor én egy *római orrért* dobtam el Magát (s a közös célokért való munka illúziójáért - ez ment bizonyos fokig. Azóta az illúziók pusztulása iszonyú lelki válságokba sodort). Maga most engem *egy fél kiló pralinéért*. Úgy érzem, *én olcsóbb* voltam Magának. Mindenesetre megérdemeltem sorsomat. Milyen lehet az a lányka? Lehet, hogy tündér, s ő lesz a megtalált társ. *Nem igaz, hogy Magának nem kell egy állandó társ*, ez csak fájdalmas tapasztalataihoz utólag kovácsolt filozófia. Nem bírja ki egy ember állandó jelenlétét? Ez sem igaz. Nem bírta ki állandó jelenlétét abban a szűk odúban egy olyan embernek, aki Magát fűvel-fával csalta. A Maga házassági tragédiáinak oka, hogy gyengeségből olyan nőket választott, akiket vagy Maga nem szeretett, vagy azok nem szerették Magát (de félek, hogy Ágnes II. lesz belőle. Lehet, hogy kétségbeesett családi helyzetéből menekült a korai szerelmekbe, de lehet, hogy azok az apai pofonok a kimaradt éjszakák miatti kétségbeesése. Aki 18 évesen ilyen rafináltam hazudik az apjának, miért ne hazudna Magának is) „...a színes képmutatásnál s az ajándéknál nagyobb fegyver nincsen". Móricz: *Tündérkert*, 120. l. Persze, ezt bizonyára mások is sokan észrevették már előtte. 19 éves koromban még meg sem csókolt senki, az apámék mindent tudnak rólam: Magát és az L. L.-ügyet is, hisz évek óta siratják szegények az elrontott életemet. Persze féltékeny vagyok, és így aljas vagyok! Maga boldog azzal a lánnyal? Miért sietett felhívni G.-t? A lelkiismeret zavarta, vagy csak jelenete volt a kislánnyal a késői hazatérés miatt? Nem voltak boldogok akkor este? Nem értem Magát!

Én egy élet hálját, szerelmét, szeretetét, segíteni akarását s majd esetleg ápolását ajánlottam fel Magának nyolcévi - Maga által okozott - kínlódás után! Ennek az érzékeit szinte gyerekkorában fékezni nem tudó lánynak a lobogása gyorsan eltűnhet. Hisz másokat jobban szeretett Maga előtt! Talán újabb ingerek és csalódások érlelik Magát egyre fájdalmasabbá. Hiszem, hogy mellettem nem tartott volna ilyen háremet, mint most tart. Nem vagyok és nem leszek a Maga számára közömbös. Eldobta a szerelmemet. Megérdemeltem. Én is így dobtam el Magát annak idején, ostobán, őrülten. Lehet, hogy évek múlnak el, s az egész életem elmúlik anélkül, hogy tartósan érezném azt a varázslatot, amit csak Maga tudott bennem kiváltani: „Túl messze ment el velem!" - mondta. Igen, valóban. Maga volt *az egyetlen ember, akinek nem tudtam ellenállni*, akivel szemben nem volt bennem soha semmi szégyenkezés. L. L.-hoz nov. 3-án a lelki kényszer dobott. Maga volt az oka annak is!

Maga vissza fog jönni hozzám! Ne ragaszkodjon a 27 éves, nagyon megvert gőggel írott soraihoz! Lehet, hogy 5 év telik el addig, lehet, hogy tíz is, s megvetett szerelméből, ami után olyan határtalanul vágyódom, nem jut nekem semmi, s én már csak anyapótlék és ápoló lehetek Maga mellett. Kérem, akkor legalább vesse majd el a gőgöt, s vallja be, ha szüksége lesz rám. Csak iszonyúan félek, hogy nem fogom addig kibírni, hogy belepusztulok abba, amin Maga túltette magát könnyedén.

Könyörögve kérem, hiúságból és pózból ne dobjon el (mert Vajda János és Juhász Gy. így tették). Maga nekem az első és egyetlen szeretőm volt! (Az L. L.-ügyet még egyszer el kell mondanom Magának egészen.)

A márciusi találkozásunk után nagybeteg lettem, annyira, hogy orvoshoz kellett mennem, annyira legyengültem. Most viszont minden elcsitult. Néha azt hiszem - bár ez teljesen lehetetlen -, hogy talán mégis eljön az a bizonyos falhoz csapandó gyerek. Ígérem, hogy nem fogom falhoz vágni, bár most Maga csapná szívesen; megtartom, bármi lesz is a következménye, ez a gyerek el fogja Magát hozni hozzám legalább néha?

Úgy érzem, Maga túl könnyűvé vált. (Ágnes-kapcsolat stb.) Én tettem ilyenné? Milyen más volt 27 évesen. Shelley és Sh.-né mesék stb. Olyan maradt volna, ha Maga mellett maradok? „Nem hiszek az egy életen át tartó szerelemben!" Én hiszek! Csak az a téboly, hogy most érzem, hogy ez Maga! L. L.-t is annak idején azért kosaraztam ki, mert éreztem, hogy Maga milyen határtalanul fölötte áll.

Ma is imponáló a Maga vállalt életformája, az önmagához való hűség hősiessége.

S a kifogásaim? Maga nem kifogásolt semmit? Nem igaz! Maga a koronáimat kifogásolta, olyasmit, amit nem lehetett volna megváltoztatni, mint ahogy az ősz hajszálaimat már nem lehet. Én csak a port s piszkot kifogásoltam, s nem hiszem, hogy Maga jól érezné magát benne. Az is csak a kényszer daca Magánál. Az ilyen határtalan érzékenységével minden szép iránt (rózsadombi lakás stb.) ez lehetetlen. Hisz olyan fájdalmasan mondta: Nálam minden olyan poros. Annak idején Maga is segített nekem seperni, bár ez emlékiratában nem szerepel. S hajat is tudott nyíratni már másnap, a más kedvéért!

Azt mondta, hogy a szeretete megmaradt, s ez többet fog jelenteni múló szerelmeknél. Mit akart ezzel mondani? Maga várja, hogy találkozzunk? Hiányzom Magának, ne legyen gőgös, vallja be! S ha most nem hisz, s esetleg jönne idő, mikor elhiszi, hogy ma is fiatalabb vagyok, mint elhasznált húszévesek, akkor jöjjön vissza, várni fogom, ha addig el nem pusztulok. Ketten otthont tudtunk volna teremteni nagyon rövid idő alatt! Nem kellett! Tessék elvenni mielőbb azt a kislányt, mert annál előbb fog megérkezni hozzám! Nem harcolok Magáért! 150 km-ről ez nehéz, s ha sikerül közelebb kerülnöm, akkor se fogok. Pedig nagyon szeretnék őrjöngve a lába elé borulni, hogy ne is szeressen, csak tűrjön meg maga mellett, viselje el, hogy szeretem. Küldjön el otthonról, ha nem akar látni, csaljon meg akivel és ahányszor akar, csak én szerethessem!

Köszönöm, hogy nem csapott be, hogy őszintén elmondott mindent, köszönöm, hogy a szeretetét legalább megtartotta a számomra. Úgy érzem, még sok mindent kéne elmesélnünk egymásnak, az elmúlt évekre vonatkozólag. Nagyon kérem, hogy a naplójához csatolt levelemet másolja le, és küldje el nekem! Különös dokumentum, szeretném, ha meglenne nekem is. Talán már április 17-18-án, de május 1 és 2-án feltétlenül megyek ismét Pestre. Szeretném látni. Ha csak egy kézfogás erejéig is, ha csak percekre is. Szeretem, szeretem, szeretem.

Solvejg Eszter

Mit akart írni? Azt, hogy ne zavarjam Magát? Azt is jobb, ha megírja, mint ha hallgat.

IV. 13.-a.

*

Kínos és kellemetlen érzésekkel olvastam el a levelét. Az hagyján, hogy tele volt ellentmondásokkal, de az mégis az ízléstelenséget súrolta, vagy maga az ízléstelenség volt, amit Évára vonatkozóan írt. Azt hiszi, hogy ilyenekkel vissza lehet engem hódítani? Hiszen neki - ezt, úgy látszik, nem értette, nem akarta megérteni - nem ez a fiatal lány volt a vetélytársa, hanem az elmúlt évek, az elszárnyalt idő, 1946 tavasza és nyara, az ő régi maga és a versek Esztere... Ezt pedig semmi bűvölet nem hozhatja vissza többet.

Zavaros, szinte őrültet sejtető levél. A gyerekdolog szerencsére puszta fantáziálás lehetett csak, hiszen nem könnyelműsködtem. Pláne mit tudhattam én, kivel, kikkel volt előttem: semmiféle meglepetéseket nem szeretek ilyen téren.

Hát már őszinte sem lehet az ember, hogy higgyenek neki? Világosan megmondtam, hogy 1946 tavaszán és nyarán úgy kiégtem, úgy kiégetett, hogy még ő sem tudja jóvátenni. Egészen más ember lett belőlem, a szerelem meghalt bennem. S atyaisten! azt hitte, hogy velem rövid időn belül otthont tud alapítani! Nyolc évig nem látott, és a magányában ilyesmit fundált ki az én megkérdezésem nélkül - hiszen ez már a téboly határán van! Ilyenre szokták azt mondani, hogy ha ezt az ember regényben olvassa, dühében a földhöz csapja, mert mégse nézzék őt tökkelütött hülyének!

Nem válaszoltam a levelére. A levélirkálást is, mondhatni, vele gyűlöltem meg egy életre. Minek írjak? Hát kell énnekem mosakodnom, tisztázkodnom? Ha írok, csak olajat öntök az őrületére.

Április 17-én, húsvét vasárnapján reggel berregett a telefon. Nafene - mondtam magamban, ahogy felvettem a kagylót.

- Itt T. beszél.

- Jó reggelt.

- Drága Bácsi, bocsásson meg az aljasságomért, amit a kislányról írtam. Nagyon szégyellem magam érte.

- Erről kár beszélnie.

- Szeretném látni magát. Ugye nem dob ki?

- Ha akar, ebédeljen együtt velem, délben van egy kis időm, Találkozzunk a Darlinggal szemközti kis vendéglőben. Tudja még, hol van?

- Megtalálom. De biztosan eljön?

- Megígértem. Én be szoktam tartani ígéreteimet. Akkor a viszontlátásra. Tizenkettő tájt várom.

Én voltam előbb ott, pedig én is késtem. Hideg, nyirkos novemberi eső tocsogott az utcákon. Míg hallgattam az eső dobolását az ablaküvegen, egy pillanatra átvillant rajtam legszebb húsvét vasárnapom, a csupa fény, csupa virág és csupa ifjúság, az a felejthetetlen negyvenhatos, vele, éppen vele, az egyik legdrágább emlékem - de szerencsére csak átcikázott, mert gyorsan elhessegettem elérzékenyülésemet.

Nem sokat voltunk együtt. Éppen hogy megebédeltünk. Nem éreztem jól magam, a vendéglőben farkasordító hideg volt, s ráadásul nyitva tartották az ajtót is, úgyhogy majdnem lefagyott a lábam. Kínomban a térdeimet felhúztam az asztal széléhez, és próbáltam valahogy ballonkabátom szárnyaival betakargatni. Ez sem segített. Az volt a szerencsém, hogy korán indult vissza a vonata.

Megint a hallgatás következett. Úgy látszik, neki csak a levélben jön meg a hangja. Többször elsuttogta most is:

- Kár volt, kár volt. Bácsi, Bácsi - és csak ült, úgy bámulva rám, mint ahogy egy tizenöt éves lány csodálja álmai hercegét.

Amennyire csak tudtam, kimért voltam, nem akartam, hogy bármit is félreértsen, és otthon a magányában napokig, hetekig ezen nyargaljon. Nem került itt szóba semmi: se a múlt, se L. L.

- akiről, azt hittem, végre beszélni fog már -, bevallom, ez érdekelt volna a legjobban. Néhány közömbös mondattal ki is merült a társalgásunk. No, úgy látszik, mégis kezdi belátni, hogy reménytelen vagyok - állapítottam meg magamban. Azzal búcsúztunk el, hogy május elsején talán feljön. Hát csak hívjon fel, ha itt lesz. Mint barátjára, mindig számíthat rám, s mindig lesz valamennyi időm a számára.

*

Május elsején reggel ismét felhívott. Közöltem vele, hogy sajnos, ne haragudjék, de csak délután érek rá, legeslegelőbb kora délután, mert a rádiónak egy fontos munkát kell befejeznem. (Az *Orpheus és Euridike* című rádióadásom Ovidius- és Vergilius-részleteit fordítottam éppen.) A munkám annyira elfoglalt, hogy nem is emlékszem pontosan arra a napra. Azt tudom, hogy késő délután feljött, és estig, talán tíz óráig fent maradt. Az ajtót, óvatosságból, nem is zártam kulcsra, úgy viselkedtem vele, mintha valóban csak egy férfibarátom volna fönt nálam. S hogy múljon az idő, a munkámról kezdtem neki beszélni. Arról, hogy harmincas éveim közepével mennyire a munkám rabja lettem. Hogy mindennél jobban betölti az életemet, sőt életemnek úgyszólván egyetlen célja és értelme. Megmutattam neki tervezett *Világszép versek* című könyvem egyetlen elkészült darabját, az *Őszi dal*-t. S aztán Keats *Csalogány ódájá*-nak első két versszakát.

Meglepődtem, hogy ő, aki régen annyira semmibe vett mint írót, milyen odaadással, milyen áhítattal figyelte minden szavam. Azonban múló hangulat volt csak ez nála. Ahogy kikerült a versek bűvköréből, búcsúzásnál megint szememre hányta - mert szerelmes megnyilvánulásait ismételten határozottan elhárítottam magamtól -, megint szememre hányta, hogy ezt a magányt, ezt a férfinélküliséget nem bírja elviselni. Hogy azt nem lehet olvasással, semmi mással elintézni. Felhívtam rá a figyelmét, hogy végül is mindennek ő az oka. Ha 1946-ban mert volna egészen az enyém lenni, talán minden másképpen történt volna. És akkor az idegei sem mentek volna ennyire tönkre.

- Ha ennyire okos volt, és tudta, akkor mért nem volt erélyesebb velem, drága Bácsi?

- Mert erre a bölcsességre én is csak az elmúlt évek alatt jöttem rá, kedves Néni.

Másnap, a vonatindulásig ismét együtt voltunk abban a kis vendéglőben. Rosszkedvűen érkezett, és ajkbiggyesztve bólogatott.

- Mégiscsak igazam volt. Jó volt, helyes volt a nyolcévi érzésem. Gyűlölöm Magát. Tönkretette az életemet. - És nagy árkus papírokat szedett elő, melyre akkori följegyzéseit firkálta, meg L. L.-hoz el nem küldött leveleiből olvasott fel. Bevallom, nem nagyon érdekelt, amit olvas, és a gyűlölete sem fájt. Legalább végképp lezárhatjuk ezt az áldatlan és meddő ügyet.

- Visszakerülnek a „cukrosdobozba" - idézte gúnyosan egyik versemet - újabb tíz évig. Akkor talán majd Maga jön újból.

Ezt már a Rákóczi úton mondta. Gyalog kísértem ki a Keletiig. Még a vonatra is felraktam, s úgy néztem utána, mint ő utánam, piros ruhájában, amikor nyolc éve Izsákra mentem. Csakhogy ő most még csak vissza se pillantott.

Kész. Minden mehet tehát *„ad acta"*. Lezárhatjuk. Tíz év múlva? Persze ki tudja? Az élet tartogat meglepetéseket, és semmit sem állíthat határozottan az ember, amíg él, amíg nem szűnt meg mozogni, érezni, gondolkodni. Ezt se hittem volna, el, ha valaki akár csak egy évvel ezelőtt is megjósolja. Vargha Kálmán barátom, aki oly jól ismerte hajdani szerelmünket, amikor említettem neki a Duna-parti tűzijátékos sétát, azt mondta: aznap este éppen arra járt, s ha netán meglát minket, ahogy ott karonfogva andalgunk, biztosan kiesett volna a villamosból.

Eszter azonban úgy látszik, mégsem zárta még le az ügyet. Egymás után több levelet küldött, volt olyan nap, amikor kettő is érkezett.

Egyszer erőt vettem magamon, és írtam neki, hogy jobb, ha 23-án jön, mert 16-án nem valószínű, hogy Pesten vagyok. Ez ugyan nem volt igaz, de sokallottam így egymás után a fárasztó és reménytelen látogatásait, viszont legutóbbi levelei megvillantották előttem, hogy úgy látszik: mégis akar vallani 46 még mindig tisztázatlan és homályos dolgairól. Ha kurtán-furcsán is, de azért írtam neki. Nyilvánvalóan meg volt sértődve levelem kimértségétől, azért írt ilyen röviden és szinte gorombán, nyílt levelezőlapon.

Aztán még pár sor, egy másik lapon:

V. 21.

Kedves Bácsi!

Mivel szombat estére szállást nem kaptam a szállóban, valószínűleg vasárnap megyek csak el innen, s így csak kb. 11 körül fogom tudni felhívni vasárnap délelőtt. Tehát nem tűntem el (bár szeretné), ha csak később jelentkezem.

Üdv.: T.

*

Még szombat este megjött, így vasárnap korán reggel felhívott. Ismét a már hagyományos kis vendéglőben adtam neki találkozót. Fáradt volt és reménytelen. Azzal fogadott, hogy meghallgatta az *Orpheus és Euridike*-t, mely erősen megnyerte tetszését - valahogy így fejezte ki magát: - S erősen művelődtem is. Elküldettem anyámmal a Magára vonatkozó összes okiratokat. És kibontotta a „cukrosdobozból" - ahogy újra megjegyezte - emlékeit. Leveleimet, melyek anyja és az ő megjegyzéseivel voltak megtűzdelve, de ezeket nem volt hajlandó megmutatni. Ott volt a néki „Apacs bácsitól" dedikált suhanckori képem és az a piciny kis pepita fedelű notesz, melybe színes címekkel és ceruzával az egész *Eszter könyvét* beírtam. Valami ajánlás is volt benne - annyira elfogódott voltam e hajdan oly sokat jelentő apróságok láttára, melyekben joggal éreztem akkoriban, hogy egy kicsit ott maradt a szívem s egy kicsit az életem -, annyira elfogódott voltam, hogy elfelejtettem ismét ezt az ajánlást. Olyan érzés volt ez bennem, mint amikor az ember évekkel később korán elhalt kisgyermeke kegyeleti tárgyait veszi elő: egy szőkés hajfürtöt, egy megfakult szalagot, egy pici cipellőt, egy megsárgult fényképet...

Aztán elővette egy régi gyerekkori képét, s arról beszéltem, ismerve családi körülményeit, hogy ő is csak azt teheti már, amit én, hiszen annyira elhasználódott, idegmegsérült, utolsóknak ható sarjak vagyunk, hogy jobban tesszük mindketten, ha a világot megkíméljük utódainktól, s önként kihalunk.

- Mi is elég boldogtalanok voltunk, nem tudtunk valójában mit kezdeni az élettel, képzelje el, mi lenne közös gyerekeinkből, ha a véletlen azt akarta volna, hogy összeházasodjunk.

S aztán rászálltam megint kedvenc vesszőparipámra: a munka, a munka az egyetlen, amiben a magam céltalan, összetört életében még úgy-ahogy hiszek. Vallani magunkról és talán a korról is, amelyben éltünk, mely annyiunkat tett zilálttá és hontalanná. Az életformám is szóba került, s én megmondtam: meg vagyok elégedve vele. Úgy-ahogy szabad vagyok, s magányomban sem vagyok boldogtalanabb, mint amikor együtt éltem különböző feleségeimmel. Csak magányos vagyok - sőt, akkor is magányos voltam, de mennyivel kínzóbban! -, magányos vagyok, de nem vagyok egyedül, sokat jelent a lány szerelme s az, hogy ő a jelenben felfedezte bennem azt, amit Eszter nyolc év múlva vett észre csak.

Ismét kikísértem a Keletibe, de most csupán a főbejáratig. A villamoson valami váratlan ötlettől sugallva azt találtam mondani, hogy jó volna, ha valahol E.-ben vagy a környékén tudna nekem a nyárra egy szobát keríteni, mert július-augusztust nem akarom Pesten tölteni. Megmondtam azt is, ha ír ebben az ügyben, már Szigligetre írjon, mert június elsejétől ott vagyok két hetet.

A pályaudvar előtt újból a szememre hányta, hogy tönkretettem az életét, jóvátehetetlenül.

- Nincs is értelme élnem. Meglátja, mégiscsak megölöm magam.

Próbáltam tőlem telhetően megvigasztalni.

- Pár hét vagy hónap, és összetalálkozik valakivel, s meglátja, megváltozik egyszeriben az élete. Akkor csak mulatni fog 54 tavaszán.

- Soha nem kell senki más, csak Maga.

Szerencsére pár perc múlva indult a vonata. Szomorúan néztem utána, ahogy fölment a lépcsőkön. Szomorúan és annak az embernek a tehetetlenségével, akinek nem adatott meg, hogy segíteni tudjon, hiába is akarna.

Szigligeten kaptam meg a következő levelét.

Kedves Alkotó!

E. 1954. VI. 7.

Érdeklődtem nyaralószoba után. 2-300 egy hónapra. Szóval nem olcsóbb, mint a Balaton, csak - gondolom - tisztább, mint egy parasztudvar, és talán jobban is főznek. Az ebéd kb. ugyanennyibe kerül. Az árfolyam a minőségtől függ. Egy kolléganőm meg fog kérdezni néhány helyet, ha kell, mert ő ős e-i, és mindenkit ismer, s idősb, tisztes matróna, mert ha én keresek Magának, az már eleve gyanús - tekintettel a helyi morálra -, s felesleges magamnak kellemetlenségeket szereznem. (Ebből elég volt 8 év!) Fenti nő azt mondja, hogy kerteset aligha kap 200-ért. Persze ha nem lusta felkelni (s itt minden percekre van egymástól), itt nálunk igen kellemes és csendes a kertben, angolszótárak. Írógépek s angoloktatók (minőségiek - mint tudja! He-he!) jelenlétében tölthetné „olcsó idejének hasztalan sokát", s elmenne ebédelni és aludni haza... Azt is írja meg, ha netalántán jönne, óhajtja-e ez idő alatt idősb nők társaságát, mert meg akarom szervezni nyári programomat, s ezt érkezése V. nem érkezése bizonyos fokig befolyásolja.

(Volnának ugyan módok arra is, hogy önköltségi árakon nyaralhasson hosszú hónapokig akár, de most nekem van majdnem olyan keserű szájízem [vagy keserűbb?], mint Magának volt 1946-ban, és nincs kedvem, sőt lelkierőm sem ismételgetni teljesen céltalan dolgokat.)

Egyébként meggyőződésem, hogy E.-t a leányzóval is megunná halálosan egy hónap alatt, nélküle még inkább. S semmi kedvem ahhoz, hogy hosszú időn át legyek roppant nosztalgiáinak szemtanúja.

Írja meg, hogy akar-e jönni!

Üdvözli: *Öreg T. néni*.

Időnként nosztalgiám van Maga után, bár egyre inkább érzem, hogy nem a harmincöt, hanem a huszonhét éves Végh György után, hiszen alapjában véve Maga öregedett meg, nem én.

*

Emlékszem, töprengve írtam meg a választ, mert nem akartam megbántani érzékenységét, s ugyanakkor mégis a magam elképzelését akartam érvényesíteni.

Hűvös, tárgyilagos soraim végleg fölkavarták. Hullámverésszerűen jöttek a levelek: csitulva s aztán újra meg újra. Testes borítékban jöttek az elsők.

Félívnyi üres papíron:

1954. VI. 13.
(Óra 5', 25', h 45')

s a túloldal alján:

Választ nem érdemel.

*

Újabb félívnyi lap:

II.

1954. VI. 13.
(Óra 10', h 30', 50')

Kedvetlen, megöregedett, nyamvadt, undok Strici!

Nyaralási ügyekben mindig készséges felvilágosítást nyújt az IBUSZ!

Forduljon fiókjainkhoz: Bp. Vigadó tér, Bpest. Lenin krt... stb!

*

1954. VI. 13.
(Óra 15', h 35', 55')

Kedves Végh Úr!

Levele szétzúzta még megmaradt egészen csekély százalék illúziómat Magával kapcsolatban. Azt hittem ugyanis, hogy vannak legalábbis pillanatai, mikor Maga is szeretné, ha hajdani szép szerelmünk feltámasztható lenne, v. legalább ezzel az egy hónappal meg akart ajándékozni, s mint anyapótlékot v. hajdani jó barátot elviselne a közelében. Hisz E.-be nem cikk nyaralni jönni! Miért kérdezte, hogy hol töltöm a nyarat, ha nem óhajtja, hogy találkozzunk, ill. „végső fokon" (végszükségben) kibírná azt is, hogy néha lásson?!!!!! Erre nincs szükségem! S nem vagyok idegenforgalmi hivatal! Csúnyábbat elképzelni sem tudok annál, mint ahogy Maga bánt velem! A múltkor 300 km-t utaztam csak azért, hogy végre elmondjam Magának évekig tartó kínlódásaimat, s Maga órákra állította be, hogy mikor hajlandó látni: s egyáltalán csak azért jött el, hogy fogjon egy hülyét, aki olcsó nyaralóhelyet szerez. Akkor is gyanakodtam, de mostani undok levele végképp meggyőzött. Sokkal okosabb és becsületesebb lett volna, ha februári levelemre nem is válaszol, mint az, ahogyan azóta állandóan és csúnyán megalázott és összerugdalt. Hogy csak egypár kedvességét vegyem: Vén vagyok, nem akadt más pacákom, s most kéne egy pesti bejelentőlap stb.

Maga nagyon jól tudja, hogy csak 46-47-ben Maga rúgta v. rúgatta el mellőlem H. G.-t, L. L.-t, M. J.-t - hogy csak közös ismeretségünket említsem, akik mégiscsak az ifjú értelmiség legtehetségesebbjei voltak (s ha L. strici is volt, azért megújulva és egyre inkább Magát kell átkoznom, hisz Maga uszította ellenem véres hiúsági bosszúra a

levelemmel, amiből azt kellett volna megértenie, hogy Magát és csak Magát szeretem. Miért öletett meg egy életre?) Kit vádoljak? Lelkiismeretlen voltam Magával szemben? Nem esküdtem Magának soha semmit, hisz nem hihettem a hűségében. Levelei bizonyítják, hányszor sóhajtottam az állandó együtt maradás után, hányszor mondtam Magának: „Ez több, mint szerelem." Maga addig csak „őszöket és tavaszokat" akart, „egy telet Rómában", irreális meséket. Esküdözött örök szerelmet:

„...egyedül Veled nem voltam egyedül az életben, mindenki mással borzasztóan magányos voltam..." „...S olyanféle kaliberű nőkkel eddig csak regényekben és mesékben találkoztam - s néha holt szerelmeim szerelmeivel - s talán, talán Magával." „...Az embernek van egy alapéletérzése, amit nagyon kevesen elégíthetnek ki, s ha megtalálja azt, aki tud bánni vele, aki tud játszani rajta, mindig visszavágyja, és boldogtalan, ha nem találja egyszer többé, örökre boldogtalan"... Avagy: „A Maga feltűnése nem a nő feltűnése volt... egy ember, egy igazi ember közelsége... Anya kell, barát vagy nő?... Magában mindegyik megvan." „A szerelmekből rég kiábrándultam, ha igaziak, előbb-utóbb át kell alakulniok szeretetté v. rajongássá." „Én mégis hiszek... ilyen kivételes barátságban, mint a miénk... egy életen át elkísérőnek érzem." „Te vagy az egyetlen, akiért mindent meg tudnék tenni, és aki bármikor, bármilyen körülmények közt számíthat rám."

Nagy szavak! Hazug szavak! Csak néhány - Maga által okozott - keserű ránc, néhány ősz hajszál, egy kis év végi kimerültség kell hozzá, s hol van mindennek a halk nyoma is? De mondta egyetlenegyszer is, hogy: „Elválok, állást vállalok, hogy eltarthassalak, míg befejezed az egyetemet." Vagy azt: „Szerezz tanítónői oklevelet gyorsan, s összeházasodunk!" Hihettem Magának? Joggal félhettem attól, hogy engem is elhagy gyorsan, mint Yvette-tet, s hogy akinek élete középpontjában a szerelem áll, később az érzékiség fog állni? Így is lett. Kinek kellett, kell és fog kelleni Maga? Legyek komisz én is? Az leszek!

Se a húszéves K. É.-nak, se a huszonkét éves T.-nek *[ez Eszter]*, se a 19 éves H. M.-nak, se a huszonöt éves B. M.-nek nem kellett, hogy csak néhányat említsek. Szóval nem kellett egyetlen nőnek sem, akik emberek is, és nem csupán nőstények. Magával az életet v. Magát egy időre varrólány és pincérlány ringyók vállalták. (Azok is csak eltartás fejében!!!) De azok is csak addig, míg az érzékeiket jobban izgató v. pénzesebb pasast találtak. Megválogatta, akikkel lefeküdt? Dehogy! Előttem legalább állítólag „...két perc, két óra v. két nap... után" rájött: „miféle ringyók rabságába estél..." Ma már nem jön rá. Ma egyetlen ambíciója emberi kapcsolatok terén a szexuális jóérzés. S mire használták Magát, akiket szeretett? Gyerekeket szereznek mástól a Maga nevére, v. mástól szerzett gyereket Magával pakoltatnak el (ami még a jobbik eset). A Maga utolsó emberi gesztusa e téren az volt, amikor Ágnest elpofozta hazulról. Vigasztaljam magam azzal, hogy velem még nem kerítők hozták össze, hogy élete legszebb emléke hozzám köti? Ostobaság! Maga engem soha nem szeretett, soha megtartani nem akart, egy ízléstelen kötet megjelenéséért odadobta az életemet, megölette a lelkemet, emberkerülő tébolyulttá tett, elzavart Budapestről, elvetette az önbizalmamat, elvette tőlem az anyaságot örökre. Soha engem megtartani nem akart, csak jajgatni akart, ahogy most is jajgat, pedig semmi oka nincs rá! Maga monda, hogy ambíciói megvalósulóban, munkakedve nagy, magáé a nő, akit szeret, mit zokog? Maga mindig ezt az életformát akarta, amit választott. Századokon át naplopó ősei lomhasága van Magában. Nem véletlen, hogy csak dologkerülő nőknek imponált! Folytassa! Ma még tán ingyen lel húszéveseket, de aztán egyre nagyobb összegekért, s jön a gyomorbaj, idegbaj, s aztán a nemi bajok, s nem fog törődni Magával senki! Maga választotta ezt a mocskot, lubickoljon benne!

Kérem, követelem, hogy a Magához írt őrjöngő és bűnbánó leveleimet küldje vissza. (Ajánlva, hogy csak én vehessem át, ne olvassa a házinéni), költségeit megtérítem. Ez egy haldokló utolsó kérése Magához. Nem akarok dokumentumokat hagyni, hogy röhöghessen a leányzóval és fél Budapesttel szokása szerint. (Hisz első mostani találkozásunkhoz csak két tanút hívott.) S nem akarom, hogy elhagyja telefonfülkékben, el akarom égetni. Nem akarom többé látni Magát! Gyűlölöm minden eddiginél nagyobb gyűlölettel!

*

S még mindig ugyanabban a borítékban:

IV.

1954. VI. 13.
(h 20 h 40' h)

Drága, drága, örökre elveszített Bácsim!

Ne haragudjon, hogy bántom, de mindennél jobban fáj az az iszonyú közöny, amivel Maga ír nekem! Képtelen vagyok Magával szemben tárgyilagos és kiegyensúlyozott lenni, v. gyűlölöm, V. imádom, s bár tudom, hogy a gyűlöletem miatt egyre jobban utál Maga is, nem tudok mást tenni. A közeljövőben el akarok pusztulni, de tán még megteszem Magának azt a szívességet, hogy megvárom az őszt, s nem rontom el békés nyaralását.

Alapjában véve 1 éve szeretem Magát, s hogy mi is szakított szét minket, nehéz volna pontosan megmondani. Maga is hibás, én is, az infláció is, korunk is, hisz én éveken át kellett arra törekedjek, hogy valami halálosan más legyek, mint ami vagyok: egy db. egészséges, aktív népi káder! Ezt akkor őszinte érdeklődésből és lelkesedésből tettem, de ma tudom, hogy ez csupán az életösztön volt bennem, ami szükségképpen erősebb még a boldogság ösztönénél is, s tán azért is kellett mindenkit mellőznöm, hogy az egyetemet bármily betegen is - befejezhessem, hiszen tudtam, hogy se hivatalnok, se cseléd nem bírok lenni, hisz mindkettőt próbáltam előzőleg. Indokolatlan volt bennem ez a halálos félelem? Magával kellett volna maradnom, s mint német szakos, 48-ra végezni? Ki tudja? Bácsi, bácsi, bocsásson meg nekem! Néha olyan szívből szeretném, hogy ez a leányzó legyen sokkal különb nálam, s szeresse Magát sokkal jobban, s ne hagyja el soha: soha, de aztán megint elfog az őrjöngés, pedig igazán nem követelhetem s nem is várhatom, hogy még valaha is szeressen. Nagyon aljas voltam Magához! Néha elhiszem, hogy miattam lett ilyenné, pedig ez tán nem is igaz, hisz Maga nagyon jól érzi így magát. De mindez Magának oly halálosan unalmas. Már többet nem teszek szemrehányásokat, bele kell nyugodnom, hogy nem szerethet.

A nyaralást illetőleg:

[Itt egy meglepően tárgyilagos, higgadt és józan Baedecker következik, a környező helyek részletesebb taglalásával és gyakorlati tanácsokkal. Csak a hosszadalmassága és napi jellege miatt nem közlöm itt, mert kizökkent, indokolatlanul, az egész epilógus drámai légköréből. A Szeszélyes Naplóm *egy későbbi oldalára azonban beiktatom.]*

*

1954. VI. 19.

Kedves Végh!

Kb. egy hete írtam Magának. Lényege az átkoktól eltekintve az volt, hogy szívesen elhelyezem Magát pár napra itt nálam, mert ezt látom a legcélravezetőbbnek ahhoz, hogy a legalkalmasabb helyet megkereshesse a környéken, s személyesen beszélje meg a feltételeket, hisz ez a legbiztosabb módszer.

Nem tartom egészen indokoltnak, hogy megsértődött. Azt, hogy Magát aljas embernek és életem jogtalan tönkretevőjének tartom - ha az elmúlt 8 év alatt nem is fejtettem ki soha, érezhette, és igen jól tudhatta. Kár most ebből problémát csinálnia. Nagyon-nagyon fáj elmúlt találkozásaink minden rugdosása, s változatlanul kérem, hogy küldje vissza sürgősen összes őrjöngő leveleimet.

Legjobb lenne, ha 24-e után érkezne, akkorra végzek az iskolával?? 27.-én M.-en lesznek elintézendőim. Meg kell látogatnom leendő „anyósomat", kit is ott operálnak. Van egy őrültem, aki nem unta meg két hét alatt a megválaszolatlan levelek írását, hanem tíz éve űzi ezt. Azt hiszem, hozzá kell menjek, mert nagyon szükségem van arra, hogy szeressenek. S sajnos, soha nem fogok tudni mást szeretni, mint Magát, s így ezt a néhány esztendőt, míg visszajön, el kell töltenem valakivel. Mi a véleménye? Magának is jön még egy idő az életében, mikor meg fogja látni, ki is szerette igazán? Vagy Magának ez olyan mindegy?

Érkezését jelezze, mert házinénim beteg, lehet, hogy kórházba vonul, s ebben az esetben - tekintettel a helyi viszonyokra - nem hívhatom ide Magát. Tehát jöjjön 25-re, 27-én együtt mehetnénk az m-i busszal, s visszafelé ismét B.-től. Ne játssza a gerinces sértődöttet, mikor Maga nem az!

Üdvözli: *T.*

Mégannyit, hogy decemberben, ill. januárban teljesen a G. ötlete volt, hogy előkeressem Magát, nekem eszem ágában sem volt. Pedig egy hónapig voltam Pesten. Egészen különös módon támadt Maga után nosztalgiám, s csak találkozásunkkor jöttem rá arra, amit ma is hiszek, hogy soha mást nem szerettem életemben, s nem is fogok, csak Magát. Nagyon unalmas? Mivel győzzem meg? Ha meghalok, hinni fog? Ha végérvényesen a másé leszek, hiányozni fogok? (Miért tétette tönkre az életemet, miért?)

*

VI. 20.

Drága Bácsi!

Ne tagadjon meg egészen! Nem igaz, hogy megalázott, hiszen ha rugdal is, mindig boldog vagyok, hogy Magával lehetek! Írja meg, mikor jön!

Üdv. *Néni!*

Éveket jártam fel s alá tébolyodottként E. és Pest között, nem tudtam pontosan, mi is hiányzik. Mindig *Magát* kerestem öntudatlanul. Jöjjön el, ha csak napokra is!!!

*

1954. VI. 21.

Kedves Bácsi!

Aljasság volt tőlem, hogy visszaéltem felajánlott bizalmával és barátságával... Hiszen joggal megtehette volna, hogy soha nem áll szóba velem hajdani hűtlenségem miatt. A Maga akkori bosszúja - ha annak nevezhető, teljesen indokolt volt. Az, hogy hiúságból és betegségből mindig ismeretlen illúziók után futottam, hogy kerestem a szenvedést és megalázást a boldogság helyett, nem a Maga hibája. Ez idegbajomból következett. Bocsásson meg, hogy mindig és örökké bántom a verseit is, pedig tegnap is sírva olvastam őket. Ha öreg vagyok is és csúnya (bár sohase voltam szép, és már 6 éves koromban is aggastyán voltam, s egyedül Magával voltam fiatal pár hónapig, mert alapjában véve nagyon boldog voltam), engedje meg, hogy szeressem Magát úgy, ahogy ez Magának jó és nem terhes. (Vagy már az?) Alapjában véve csak egyhez van jogom, ahhoz, hogy Magának boldogságot kívánjak végre, hiszen annyit szenvedett. (Miattam csakugyan, vagy Maga is kereste a szenvedést? - ez már olyan mindegy.)

Tessék megbocsátani; soha többé nem leszek ilyen aljas és gonosz; még annyi mindent szeretnék Magától megkérdezni, s annyi mindent elmondani. Ne dobjon el egészen! 1943 őszétől vágyakoztam Maga után! Ami elszakadt és elmúlt, elmúlt. De legalább azt hagyja meg, amit megígért: hogy néha láthassam, hogy néha emlékezhessem, hogy mindig tudjak Magáról. Bocsásson meg, vagy ha már soha nem tud, azt írja meg, ne adja vissza a hajdaniakat, hisz azért milliószor keservesebben szenvedtem meg, mint ahogy azt Maga valaha is kívánhatta nekem vagy ahogy azt megérdemeltem.

Írja meg, hogy mikor jön! (Tudom, hogy nem jön, mert megbántottam, s nem tud megbocsátani, mégis várom, mindig várom, örökké várom)

ősz, öreg, csúnya, ráncos, komisz
aljas és nagyon szomorú
Nénije

*

1954. VI. 22.

Drága! Drága!

Már nem is az fáj, hogy soha nem fog megbocsátani, hanem az, hogy fájdalmat okoztam Magának az aljasságommal. Úgy, de úgy fájt, hogy már örömet soha nem okozhatok.

Rúgjon is ki egészen még az emlékezetéből is, megérdemlem, s ne szenvedjen a komiszságom miatt.

T.

*

1954. VI. 24.

Drága, furcsa, furcsa Bácsi!

Nyolc év hallgatag gyűlöletét meg tudta bocsátani, s most egyetlen durva, piszkolódó kitörés halálra sérti?

Milliószor komiszabbakat vágtam a Maga fejéhez gondolatban éveken át, a tisztánlátásomat, ép eszemet elhomályosító iszonyú megaláztatásom kínjait siratva. (Ezt Maga tudja jól, ha nem is vetettem papírra.) Csak a saját szenvedéseimet sirattam, hisz az

adott ember számomra majdnem ismeretlen volt - életemben nem beszéltem vele tíznél többször, s két percig sem éreztem vele a harmónia érzését. Maga is csak a saját érzelmeit fájlalta eltűnésemkor! Hónapok boldog együttlétekor érzett összetartozásunk érzése öncsalás volt? S mostani találkozásunk csak arra volt jó, hogy rájöjjön, illúziók vesztését siratta csupán, s arra, milyen senki vagyok a leányzóhoz viszonyítva? Úgy éreztem, minden alkalomkor egyre unottabban jött.

Ha azt látom (?), hogy a velem kapcsolatos illúzióit felszámolta, s boldogabb ezzel, az is megnyugtatna, csak írja meg, csak mondja meg!

Naivság, kétkedés Magában, életösztön, félelem, karrierizmus, kíváncsiság - mindegy, mi vett el Magától, embertelen voltam, nem törődtem eléggé a Maga érzéseivel, nem csodáltam eléggé Magát, nem érdemeltem meg Magát.

Talán ha éveket vezekelnék Maga mellett, talán ha olyan beteg lenne ismét, mint 43-ban, mikor mindenki elhagyta, s csak én maradnék Maga mellett, akkor hinne nekem. Aljasság és ostobaság ilyenre gondolni is! Hiszen ha felépülne, elpártolna tőlem. Nem érdemlem meg Magát, s olyan öreg vagyok Magához!

Nem bocsáthat meg soha! Tudom. Nem a piszkolódásomat nem bocsáthatja meg, hanem most látta meg, hogy 1946-ot és a 8 év semmibevevését nem bocsáthatja meg.

S az is úgy fáj, hogy nem tehetek most a Maga kényelméért semmit. Szívesen gyalogolnék napokat, éveket, hogy Magának helyet keressek, *de nem mehetek*. Elsejéig nincs szabadságom. Beíratás, könyvtárrendezés, képesítő vizsgák reggel 8-tól este 6-ig az iskolához kötnek. A lehető legésszerűbb megoldás az, amit ajánlottam: ha itthagyva holmiját, két napot rászán a keresésre. (27-30-ig.)

Csak egyetlenegyszer látnám még, csak egyetlenegyszer simogatná még meg a hajamat, csak tudnám, hogy nem fáj Magának már semmi, hogy a leányzó összes csalódásaiért megvigasztalta, olyan nyugodtan halnék meg még ma. Ne kínozzon! Az az érzésem, hogy olvasatlanul tépi szét a leveleimet. Nem érzi különösnek, hogy önmagamnak szuggerált gyűlöletem mellett éveken át rejtegettem kollégiumi ládám mélyén, majd otthon polcok rejtekén mindent, mindent, amit Magától kaptam, ami Magára emlékeztet? Sok távillúziót kergettem Maga előtt és után, közelről mind kiábrándító volt, s pillanatokon belül szétfoszlott. Maga előtt a megfogalmazott eszmény Maga volt, s Maga után tudat alatt mindenkit Magával mértem össze, azért nem tudtam soha senkit megszeretni. Csak az a téboly, hogy ez akkor - ill. kb. két hónappal azelőtt tudatosult, hogy most felkerestem Magát. Nem tudok élni Maga nélkül, legalább látnám néha, legalább tudnám, hogy merre van. Öljön meg, de legalább bizonyosat tudjak, miért is halok meg! Bácsi, Bácsi, miért is engedett el akkor? Miért nem magyarázta meg, hogy lehetetlen mást szeretnem, hogy Magához tartozom. Ne tagadjon meg egészen! Nem leszek soha ilyen aljas!

Nagyon szeretem: *T. néni*.

Magát boldogtalanul is szeretnem olyan boldogság volt! Tűrje el legalább ezt néha! Miért volt féltékeny egy bandita fényképére, őrült Bácsi? Ha megölöm azt a latort, s elítélnek élethossziglan, meg fog néha szánalomból látogatni?

*

Aztán dátum nélkül, a postabélyegző VI. 26-ot jelez:

Már bocsánatért sem esedezem. Nem bocsáthatunk meg egymásnak. Magának mindig fájni fog, hogy akkor elmentem, nekem pedig az, hogy hagyott elmennem.

Emberméltóságába tapostam példátlan és igaztalan aljassággal.

Egy csodálatos ajándék adatott volna életemben: Magának, az apátlan-anyátlan, furcsa és kóbor csodálatos lantosnak annyi szeretetet, szerelmet adni - hetekre? hónapokra? évekre? -, amennyit talán csak én vágyhattam adni, én, a családban is apátlan-anyátlan, hontalan árva.

Melegséget, hálát, rajongást a szerelméért. (S még a szerelmét is kétségbe vontam, én ostoba szeretet- és szerelemvágyára is féltékeny voltam - mintha én nem keresgéltem volna éveket!)

Nem érdemeltem meg Magát soha, az akkori érzéseit soha!

És tudom már, nincs holnapra gyógyuló bánat. Nyolc év után nem lehet többé sebeket hegeszteni! (Vádaskodjam megint, hogy talán ha nem az egyetemen, a nyilvánosság előtt jön hozzám, hanem eljön hozzám, talán minden másként alakul. Nem? Nem. Freud- és Karamazov-figura: másnak átjátsszuk, akit szeretünk. Azt hisszük, hogy azt szeretjük, akit nem szeretünk. Csak hiúságból, és mert megaláztak. Születési hiba! Nincs mentség!)

A hajdani csipkelődésekből, knock outokból marás lett. Akkori kegyetlenségemre mostani durva és jogtalan követelőzésemre (hogy undorodott tőlem, Istenem, ó hogy fájt!) az a mocsok tette föl a koronát. Semmi soha nem teheti jóvá! *Itt* már nem találkozhatunk. (?)

El kell mennem messzire, nagyon messzire... A halottak mocskolódó, szitkozódó száját másfél méter föld hallgattatja el. *Akkor* talán megbocsáthat, talán... talán bepiszkolt emlékem újra megtisztul, talán...

Megértem az ítéletre. A legrosszabb, legkegyetlenebb, hogy csak magamat okolhatom. Napok? hetek? vagy egy hónap is?

De addig Magával leszek. Itt van nálam, nem szökhet el. Drága, drága Hontalanom! Itt vannak a versei, levelei, képe!

Mennyi finomság, mennyi csodálatos, gyermeki melegség, mennyi furcsa bánat! Hogy dobhattam el? Úgy kellett volna vigyáznom Magára, úgy kellett volna imádnom! Hogy dobhattam el, hogy magyarázhattam félre akkori érzéseimet, hiszen olyan boldog voltam Magával, olyan könnyű és ifjú. Köszönöm, most ismét köszönöm, köszönöm. Ez minden. Üres az életem Maga nélkül. („Ölbe, öledbe vágyom, mint a gyermek, -" Bocsásson, bocsásson meg! Nem, nem bocsáthat meg soha, akit ilyen szerelemmel megtagadtak!) Ezt az ürességet mindig éreztem, de nem mertem önmagam mélyére nézni, hogy lássam: Maga, Maga és csak Maga hiányzik!

Van-e az *ott*? S ott találkozunk-e? S van-e, lehet-e ott végül megbocsátania?

Vagy ott se már, soha? Isten vele!

Csak még egyetlenegyszer láthatnám. Oly iszonyú, hogy azt se tudom, hová *(? egy szó olvashatatlan)* el! Legyen nagyon-nagyon boldog!

Annyi minden hiányzik még Magából! Úgy szeretném még elolvasni az újabb írásait! Úgy szégyellem, hogy a testemmel követelőztem, mikor Maga a lelkéből akart nekem adni, mikor igényelte, hogy meghallgassam! Jaj, jaj!

*

Ez volt az utolsó levele, ezek voltak utolsó sorai. Mi van bennük? Rajongás, gyűlölet, sokszor megrázó őszinteségű fájdalom. Egy megsebzett, vergődő, bomladozó lélek minden ellentmondása. Nem védekezem, nincs mit védekeznem, sokszor, a legtöbbször ő maga cáfol.

Ahogy jöttek, elolvastam őket - az utolsók már késve, kerülő utakon át jöttek. Pesten át, balatonföldvári nyaralásomba. Elolvastam őket, néha én is mondtam: Drága, drága - de oly távoliak voltak, sokkal-sokkal, mérhetetlenebbül távoliak, mint néki az én soraim nyolc évvel ezelőtt. Ha akkoriban jöttek volna ilyen hangú levelei, csak káprázatnak, a képzeletem játékának érzem őket. Néha előveszem, megnézem kusza betűit, hogy nem álmodtam-e vajon, nem én magam találtam-e ki mindezt egy múltat idéző éjjelen?

Mert sok helyütt olyan a hangja, mintha én írtam volna őket. Valami távoli visszhangja, visszfénye a régi napoknak, a régi szerelemnek. Sok helyt érezhető a leveleim hatása; halványan én kísértettem, az én láthatatlan kezem vezette a tollát - utolsó levele éppúgy megszólítástalan, aláíratlan, mint az enyém volt nyolc éve, 1946. június utolsó napjaiban Izsákról. Sok benne a hatásom, de nem ez a legfontosabb, hanem az, hogy valamit tükröz belőlem. Azt, hogy mégis kell hogy legyen valami varázsom, olyan emberekre legalábbis, akiket közel engedtem magamhoz. Tegnap olvastam egy régi kalendáriumban Liszt Ferencnek egy jelmondatát, ami nyugodtan az enyém is lehetne: „Aki engem megismer, az meg is szeret!” - de én még hozzátenném: „De ha későn szeret meg, hiába szeret meg!”

Ezek a levelek azt is megmutatják, hogy már negyvenhatban is jól láttam Esztert, szeszélyes, kiszámíthatatlan, egzaltált természetét - csak akkoriban a szerelem mindezt elviseltette velem. De ma, akárhogy nézek most, e percben is, magamba, akárhogy vizsgáltam magam, akárhogy boncolgattam érzéseimet, hangulataimat az elmúlt tavasszal együtt töltött órák alatt is, csak azt mondhatom rá, hogy már nem jelent élményt a közelsége, hogy halott. A meghalt emlék árnya csak, aki nem tud többet testet ölteni.

Egy mondatban meg tudom határozni talán 46-ot és 54-et, az akkori és mostani Esztert, az akkori és mostani magamat: 1946-ban kibontakozásom, emberré levésem, testem-lelkem egyaránt kívánta, igényelte Esztert, de ma, 54-ben, az újra feléledt alkotási vágyam mellé már nem ő kell, se testileg, se lelkileg. S különben is, hét év alatt testem minden porcikája, lelkem minden villanása, agyam valamennyi zuga annyira átalakult, hogy gyakran már csak a nevem azonos régi életemmel - s így azzal s azokkal, akik akkor a mindent jelentették, egy szikrányi emberi-lelki közöm sincs. Így hullott le, évekkel ezelőtt „Sínadrág”, Ágnes irántam hirtelen újra kivirult, de már késői, hiábavaló szerelme - hideg közönyömben, unott fásultságomban oly hamar megölődött, megfonnyadt valamennyi.

A múlt az mindig múlt marad, a múltnak már nincs és nem lehet jövője. Az én szerelmi múltam legalábbis nem ismeri a jövőt. Minden szakításomba belehaltam kicsit, és lelkemnek azt a részét, amelyikben az a szerelem élt, megöltem magamban, hogy újrakezdve az életemet, menjek tovább a sorsomon, végzetem felé. Hogy mi lesz a végzet, még nem tudom: a MŰ, az annyiszor megálmodott Nagy Mű, mire egyszer rátalálok, talán a hatalom lesz, vagy a koldusbot, nem tudom - de abban bizonyos vagyok, hogy nem lesz a múlt már most szétszóródott árnyainak idézgetése, élesztése.

S ha a szerelem elmúlik, meghal a barátság is, a lehetősége is elvész - ma már, annyi példa után, sajnos, tudom azt is. Utolsó levelére akartam küldeni néhány sort, futtában meg is fogalmaztam, de azóta is itt hever, s ma már tudom, hogy örökre, hisz egy hónap múlt el azóta.

Kedves Néni,

most kaptam meg a leveleit, mert nem voltam Pesten. Most sem vagyok, csak árvíz tört ki nálam, és haza kellett mennem, ott vártak rám egy csomóban, mert a posta újabban - legalábbis nálunk - nem továbbítja őket a nyaralási címre.

Nem haragszom a leveleiért és hangulatváltozásaiért, hiszen ez a szakma, sajnos, a kisujjamban van. A napokban bővebben írok. Ne csüggedjen, és gondoljon arra, mennyi meglepetés vár az emberre röpke évek alatt. Hiszem és tudom, hogy rövidesen meg fog erősödni idegileg, és meglátja, csak most kezdődik majd az élet a Maga számára is. Nekem évekkel ezelőtt mondták ezt, és sok igazság volt benne. Sokat gondolok Magára, mint barátra, és gondoljon arra, ha rossz percei vannak, hogy mint barátra mindig számíthat rám, ebben nem hazudtam soha, mert a negyvenhatos évet, bármily tragikus is volt számomra, nem felejtem, és azt sem, hogy nagyon sokat köszönhetek, mint ember. Magának, többek közt a férfivá érésemet és a bizonyos mértékig magamra találásomat. Próbáljon így gondolni rám, mint barátra, hiszen a híd, a Magával összekötő szerelem kiégett bennem negyvenhat nyarán, és így, sajnos, nincsen visszaút.

S különben is, az a drága kislány annyira maradéktalanul nekem áldozza az idejét, anyaságát, szerelmét, tehetségét, rajongását, játékosságát, munkára ösztökélését, hogy azt kell mondanom, megtaláltam azt, aki kell mellém, aki talán sohase hagy el, és akkor én se hagyom el. Megcsalni talán meg fogom, de elhagyni nem tudom.

S mint már beszéltem Magának róla, lassan már csak a munkám érdekel, az köt le teljesen, amit még el kell végeznem, ami bennem rekedt, hasonlóan összetört, zilált és tébolyító éveimben, amilyenek a Magáéi is voltak. S ezt a felocsúdást egyedül a kislánynak köszönhetem, az ő szerelmének és hitének bennem. És én érzéseimben mindig tükör voltam, ha szerettek, szerettem, ha közömbösek voltak, közömbösködni kezdtem én is, s talán a gyűlöletre is gyűlölettel válaszoltam. De ez mindig a jelenre vonatkozott, aki elszakadt tőlem eddig, csak egy hónapra is, érzéseiben, az meghalt bennem is örökre. Ezért múlt el a szerelmem Maga iránt visszahozhatatlanul, és ezért él minden ízemben, minden atomomban a kislány egyre erősödő szerelemmel...

Ennyit fogalmaztam meg a levélből - és nem küldtem el. Csak fölháborítottam volna megint, hisz a sorokban talán megint az ő megtiprása, megrugdosása van csupán.

Meghalt, meghalt. Szánalmas, lassan vánszorgó órákat minek egymás társaságában eltölteni? - másra kell már az időm. Igaza van, nem bocsáthatunk meg egymásnak soha. S akik nem tudnak megbocsátani, jobb, ha nem találkoznak, jobb, ha nem beszélnek. Minden szó mögött úgyis csak sértődöttség lapul, és gyilkos döfés van a látszólag kedves bókban is.

Lehet, hogy találkozom még vele, lehet, hogy levelet is ír még, de én akkor is ezt érzem a mi epilógusunknak, ezt a pontosan nyolc évre bekövetkezett fellángolását, hiszen negyvenhatos szerelmünk is márciustól június végéig tartott, legalábbis az az idő, melyben annyira élt bennem a varázsa.

Hosszúra nyúlt ez a beszámoló, ez a nem mindennapi följegyzés. De én, aki az utóbbi időben annyit vallatom magamat, ámultamat, kutatva érzéseim kusza szálait, én akartam, magam: nem megmagyarázni, csak vázolni egy furcsa érzést, az élet egy szinte hihetetlen fordulatát.

Ha pusztán a leveleket találná meg valaki egyszer, talán tévútra tévedne egy-egy pillanatra, bár azt hiszem, végső következtetése néki sem lehetne más.

Azt hiszem, olyasvalamiről számoltam be, amiről még a világirodalomban is kevés írásbeli példa lehet: a Múzsa későn felébredt szerelméről, a szerelmén túljutott Költő iránt. S mindezt nemcsak a költő talán kevésbé hihető szavaival tolmácsolom, hanem tanúbizonyságul a Múzsa írásbeli vallomásait is beleszőve, minden Múzsa, minden Költő és egyben minden szerelmespár tűnődésére és okulására a jelenben és a messzi jövőben.

Záradék az epilógushoz

Három nappal e feljegyzések után balatonföldvári magányomban egy délben házigazdám beszól az ablakon;

- Végh Gyulát keresik.

A nyaralók között volt egy Végh nevű kislány is. Ahogy kinézek az ablakon egy pillanatra, már mondom is a házigazdának:

- Biztos a kislány apját keresik. Én nem ismerem ezt a hölgyet.

Körülbelül ebben a pillanatban ért el a tudatomba a látott kép, és mint a bohózatokban szokásos, újból kilendült felsőtestem az ablakból:

- Azonnal jövök.

Eszter állt az udvaron, különféle pakkokkal megrakodva, felmálházva. Kimentem hozzá.

- Eljöttem meglátogatni. Kidob?

- Arról nincs szó. Várjon egy kicsit. Rendet csinálok benn a szobámban.

Olyan esetlenül állt csomagjaival, hogy nem tudtam, mi mást mondjak. Pláne, amikor kiváló érzékével a reális dolgok iránt, háziasszonyom zöldbabültetvényére próbált letelepedni.

Azt hiszem, akkorát még senki nem hazudott életében a rendcsinálással kapcsolatban, mint akkor én. Feldúlt ágyamon, szertedobált könyveimen egy jottányit nem változtattam, csak éppen szanaszét heverő leveleit és ezeket a feljegyzéseket kapkodtam össze lázas sietséggel, és elsüllyesztettem őket bőröndöm mélyére.

Bejött, ledobta a holmiját, leült a székre, én pedig ágyamon dőltem végig, és beburkolóztam elmaradhatatlan pokrócomba.

- Bácsi, bácsi - nézett rám elhomályosuló szemmel. - Haragszik?

- Nem haragszom - mondtam -, de olyanok voltak a levelei, hogy azokra nem lehetett mit válaszolnom. Azaz megfogalmaztam egy választ, de az csak rosszabb lett volna, ha elküldöm. - S közöltem vele levelem tartalmát.

- Hát ennyire nincs keresnivalóm a Maga életében?

- Mondja meg: mit kellene csinálnom Maga szerint? Mondjon egy elfogadható megoldást. Nyolc év után rájött, hogy mégis én vagyok egyetlen szerelme. Én viszont a leányzót szeretem, akivel kiválóan megvagyok. Mit csináljak? Dobjam ki? Szakítsak vele? Maga szerint megtehetem ezt?

Lehajtotta a fejét, és elhaló hangon csak ennyit mondott:

- Nem.

- Nahát akkor. Nem én. Maga fogalmazta meg az ítéletét. Én arról nem tehetek, hogy egyes nők az életemben mindig későn veszik észre, hogy én voltam és vagyok az igazi. Nem Maga az első, ezt már szinte mindegyiktől megkaptam, ezt az elkésett visszaajánlkozást. És azokkal sem tudtam mit kezdeni.

- Tehát velem sem?

- Ne haragudjon a drasztikus szókimondásért. Nem meg bántani akartam vele Magát, csak az igazságot közölni

- Könnyű Magának. Maga boldog.

Nevetve mutattam szét a kis dohos, köves, tenyérnyi ócska téli verandán, mert még csak szobának mondható sem volt nyári birodalmam.

- Ilyen helyeken élnek a boldog emberek?

- Igen, igen. Mert Magát ez nem zavarja. Maga választott ilyen életformát magának. Ha nem érezné magát benne jól nem csinálná.

- Ebben igaza van.

- Maga boldog a boldogtalanságban. Maga örült annak, hogy akkor kirúgtam. Maga csak úgy boldog, ha boldogtalannak érezheti magát - nézett rám merően.

- Remek aforizmákat tud csinálni.

- Mi az, hogy meg van borotválkozva? S a keze nem olyan piszkos, mint múltkor?

- Most nem készültem rá. Váratlanul lepett meg. De azért láthatja a könyveimet, és szobám állapotján is lemérheti, hogy eredendő nálam mindig a rendetlenség. Még „ép esztétikai érzékemmel" is. A kezem pedig, hiába mondja, hogy koszos, pontosan olyan fehérek lesznek a csontjaim a sírban, mint a Magáéi - néztem futólagosan rá.

- Hogy utál! Egy pillanatra ha rám néz, s máris undorral elviszi a szemét.

- Túlzás. De én nem nagyon tudok ilyen átható szemekbe nézni, mint a Magáéi.

- Felkötöm magam. Nincs értelme az életemnek.

- Ezt már mondta néhányszor. Meglátja, rövidesen fog találni valaki olyant...

- Ne bántson. Ne mondjon ilyeneket.

- Nem bántani akarom. Csak az igazságot.

- Szerelem nélkül nem lehet még lefeküdni sem. Legalábbis egy nőnek nem lehet. Nem megy. Ezt is próbáltam már.

- Mikor?

- Nemrégiben.

- Talán az alany nem volt jó. Vagy nem illettek össze szexuálisan. Nekem is rengeteg bajom volt ilyesmivel.

- Ezzel nem volt baj. Csak a szerelemmel. Én csak Magát szeretem.

Szünet volt, hosszú szünet. Nem tudtam mit mondani erre. Életem tele van fonákabbnál fonákabb helyzetekkel, történetekkel, és oly kevés függ tőlem, oly keveset tudok megoldani. Mit tudok segíteni az ő bánatán, mely ma, nyolc évvel a történtek után annyira idegen tőlem

is, a bánatomtól is? És ő csak néz, néz, mint egy kiöregedett kígyóbűvölő, aki már tehetetlenül érzi, hogy lassan fel kell hagynia mesterségével, mert immár nincs semmi hatással a kezelésbe vett kígyóra.

- Tavasz óta, március óta öt kilót fogytam. Lázaim vannak, ami sohasem volt. Talán a tüdőmmel van bajom. A gyomrom is rossz. Teli vagyok betegséggel.

Valóban nagyon rosszul nézett ki. Hiszen azért nem ismertem rá első pillantásra. Csapzottan lógott egykor oly csodás haja. (Amikor háziasszonyom behozta az ebédet, megkérdezte: „Maga az, Évike?" S kint a konyhában, amikor kint jártam este, azt mondta, ne haragudjak, de ő igazán nem akart rosszat. Biztosan megsértődött a hölgy. De hát igaz, ami igaz: Évikének a kisujja többet ér, mint ez az egész nő. Nincs semmi formája.) Roncs szegény, és csak kínozza magát és engem is ezzel az esztelen, filmszínészrajongó távszerelemmel.

- Látja, amikor itt van - mondtam neki -, sohase tud velem kezdeni semmit. Mindig kifogásol, jólápoltságomtól kezdve életformámon át mindent, ami én vagyok.

- De amikor már nem látom, ha felszállok a vonatra, őrjöngeni fogok Maga után. Higgye el, csak Magát szerettem mindig. Soha sem szerettem L. L.-t. (Soha nem mondta ki a nevét. Nem mondja, hogy Lám Leó: csak L. L. vagy: az a gazember.) És Maga dobott oda neki.

Fújtam egy keserveset a levegőbe.

- Éveken át ezt hallottam, csak nem értem, változatlanul.

- Maga elvitte azt a levelet, és megmutatta neki, amit Izsákra írtam, de nem küldtem el Magának.

- Én erre nem emlékszem.

- Ne tagadja. Odadobott az ő kicsinyes hiúságának. Mert abból azt olvasta és csakis azt olvashatta ki, hogy imádom Magát, és csakis Magát szeretem. Különben is Maga szuggerálta belém a leveleivel, hogy L. L. milyen kiváló fiatalember. Maga volt az egyetlen, akinek szimpatikus volt az életben. Mindenki más azt mondja, hogy egy sötét, degenerált korcs.

- Arról én nem tehetek, hogy szimpatikus volt. Nem mint ember, amikor valamelyest megismertem, én is beláttam, de mint figura. Mielőtt Maga ismerte, szép szakálla volt. S egy őrült, szakállas, aszkéta forradalmárarc érdekes. Azt mondja, én szuggeráltam Magába leveleimmel? Ez elbizakodottá tesz, hiszen akkor én alapjában véve igen jó író vagyok, ha ilyen hatása volt írásaimnak. Nem szólva arról, hogy a világirodalomban páratlan hatású volt a róla írott versem: nemcsak abban, hogy széltében-hosszában ismerik, de hogy még a keresztnevét is megváltoztatta utána, nemcsak a vezetéknevét. Teljesen új név alá rejtőzött, hogy kibújjon a nevetségesség alól, mely Lám Leó névvel egész életén át kísérte volna. Hát értek el megrázóbbat már egyetlen verssel is?

- Amikor én elmentem hozzá - folytatta közbeszólásom után Eszter -, erőszakoskodni kezdett velem azon az éjszakán, melyről beszámoltam akkori levelemben. És én azért menekültem el előle, mert ő nem Maga volt. *(Ez utóbbi mondatot hangsúlyozva, aláhúzva mondta.)* Aztán, azokban a napokban olyan hírek keringtek, hogy a forint bevezetésével atyámnak, mint egyházi embernek, nem lesz fizetése. Ha nem akartam elmenni cselédnek vagy hivatalnoknak, amit mindkettőt hasztalanul próbáltam már, csak egy megoldásom volt, hogy hirtelen férjhez megyek. Erre L. L. látszott a legalkalmasabbnak. Nehéz Magának pontosan elmondanom azokat az őrült napokat. Én Magát szerettem, és hozzá akartam menni feleségül. Dacból, hogy csak azért is megmutassam neki, mert egy hét múlva már nem akart elvenni. Követelte, hogy legyek az övé, különben tudni sem akar rólam. Őrült hetek voltak, csak annyit mondhatok.

Tízszer sem találkoztam vele életemben. Egy nap azzal jött, hogy szifilisze van. Vagy friss szerzemény, vagy kiújult a régi, mert egyszer már volt neki. És ahogy ezt mondta, meg akart csókolni. És amikor őrjöngve eltaszítottam, halálosan megsértődött. Hogy ilyen állapotban a csók még nem fertőző. S hogy különben is volt egy menyasszonya, aki attól fogva őrülten ragaszkodott hozzá, amikor megtudta, hogy vérbajos. Nem csókoltam meg akkor, de néhány nap múlva megtudtam, hogy egy hét, és Leningrádba küldik két évre ösztöndíjjal. Érdekelt ez a romantika, egy idegen városban egy ilyen alakkal - ezt is Maga csöpögtette belém a leveleivel, mert én azelőtt sose voltam ilyen. Mindenáron férjhez akartam menni hozzá. Felmentem a lakására. November harmadika volt. Akkor bánt el úgy velem, mint egy bordélyházi nővel, mert nincs más szó rá, nincs más kifejezés. Borzalmas volt, elképzelheti. Úgy undorodtam, hogy hazamentem a szüleimhez. S képzelje, ahogy megérkezem, pár napra rá kiütéseket vettem észre magamon, a combomon. Tébolyultan rohantam fel Pestre, a kollégiumban volt egy orvostanhallgatónő, de nem találtam. Végül is nem tudtam mit csinálni, elmentem az öcsémhez. Ő se tudott jobbat tanácsolni, menjek a nemibeteg-gondozó intézethez. Fél napot álltam sorban, rothadó orrú, bűzlő asszonyok között. S bent, ahogy fölfektettek az asztalra, meg ahogy turkáltak bennem! S nem elég, hogy az orvos meg az ápolónő, de egy sereg cselédkönyves szigorló is odacsődült, és megbámultak, megtapogattak, hogy azt hittem, a gyomrom jön ki menten. És egy hét múlva mentem vissza az eredményért. Akkor tudtam meg, hogy nincs szifiliszem, csak biciklizés közben dörzsölődhettem fel valahogy. De ezek a hetek tönkretették az életemet, az idegrendszeremet. Nem csodálhatja, hogy nem tudtam évekig ránézni hogy senki férfiakra. Vagy még mindig nevet? Azt hiszi, hogy nevetséges vagyok?

- Nem, nem hiszem. Ne haragudjon, de nem tudtam, hogy ilyen élmények vannak Magában. De higgye el, szinte hihetetlen. Amikor valaki megmondja, hogy szifiliszes, hogy lehet azzal lefeküdni egyáltalán?

- Nem tudom. Máig sem értem. Őrült voltam. Aztán megjelent a Maga könyve, és amerre mentem a kollégiumokban, az egyetemeken összesúgtak mögöttem; a Maga könyvéből néztek föl rám vihogva az emberek.

- Nem is tudtam, hogy ilyen ismert költő voltam.

- Rengetegen olvasták és ismerték. Nem csodálhatja, hogy meggyűlöltem Magát. Senki nem állt szóba velem. Mindenki azt hitte, hogy a Maga kirúgott szeretője vagyok, ami igaz is volt kicsit. Két ismerősömmel, akik lebegtek körülöttem, közöltem megszüzetlenedésemet. Eredmény: mindkettő eltűnt véglegesen.

- Ezen nem kell csodálkozni. Biztos nem a való helyzetet közölte, mert a férfiakat az nem bántja, ha nincs rajtuk felelősség. Valószínűleg úgy közölte velük, hogy azok azt hitték: Magának van valakije, és jobbnak látták olajra lépni.

- Igen, ez volt a hiba. A többit nagyjából tudja. Meddő, őrjöngő éveimet, munkaképtelenségemet, s aztán hogy végül mégis levizsgáztam, és eljutottam E.-be. S ezek alatt az évek alatt gyűlöltem Magát engesztelhetetlenül, nem akartam, hogy eszembe jusson egyszer is, hogy Maga jelentette a Mindent. Az utolsó papírszeletig mindent megőriztem azonban, ami Magára vonatkozott, ami Magára emlékeztetett. S Magán kívül az összes távszerelmem azonnal szétfoszlott. Évekkel ezelőtt egyszer találkoztam a Menzás bácsival. Félórát bámult egy villamosmegállónál, míg oda mert jönni, tízévi bámulás után, miközben rengeteget ült mellettem az Egyetemen, menzákon is. Nyújtotta a kezét, de olyan puhány volt, és vontatottan ezt mondta: „Milyen régen-nem-ta-lál-koz-tunk!” Mit mondhattam erre? Hogy sürgős dolgom van. Isten vele. „I-ga-zán-így-siet?” - kérdezte, mire otthagytam. Igen - hajtotta le fejét Eszter -, nem volt szerencsém egyetlen távszerelmemmel sem.

- Biztosan nem volt elég rámenős, ez volt a baj.

- Még Maga mondja? Hiába gyötröm, hiába jelenek meg, hiába vagyok rámenős Magával, nem megyek semmire, látja.

- Hja, ez más! Az a baj - próbáltam vigasztalni -, hogy rosszkor tért vissza, rossz időben.

- Bácsi, Bácsi. Kár volt. Kár. Kár.

Kikísértem a délutáni pesti vonathoz. Olykor-olykor belém karolt, de lent, a főútvonalon már kihúzta a karját a karomból. A bal oldalamon jött, mint az alatt a három csodás hónap alatt mindig.

- Azért karolok ki Magából, mert nem akarom, hogy a renoméja dugába dőljön, hogy ilyen vén satrafával megy karonfogva végig az utcán. Még befolyásolná a hódításait.

Kényszeredett mosollyal próbáltam elütni öngúnyát. Ott lépkedtem mellette, de a szívem, a lelkem másutt kalandozott, más tájakon, más szerelmekkel, a napsugaras mezőkön Évával fogócskáztam, Ágnes kibomlott haja szállongását figyeltem és Eszter arcélét, igen, Eszterét néztem merően, a versek Eszteréét egy nyolc év előtti tavaszban, ahogy a felhőkbe emeltem a fejem, magasra. Egy könnycseppecske volt a szememben a meghatottságtól, ahogy ott állt, hozzám támaszkodva, a rózsadombi villa korlátjánál, amint a szarkát figyeltük, a Boldogság madarát - aztán hirtelen távoli vonatfütty ébresztett a valóra. Fölsegítettem a lépcsőkön, föladtam utána a csomagját, s ahogy megindult a vonat, az emlékezet, a képzelet furcsa szeszélyességével nem azt láttam, hogy ő megy, hanem hogy én távolodom a vonattal messze, kimondhatatlanul messze, míg ő ott áll az állomáson piros ruhájában, integetve, mint amikor Izsákra mentem, s tenyérnyi pipacsos lángja egyszerre kilobban, s én őnélküle vágtatok tovább a végzetem felé, új szenvedések, új kalandok, új boldogságok felé, minden perccel, minden évvel, minden élettel egyre távolabb egymástól emberileg, hogy ne találkozzunk soha többé, csak a halálban, a műveknek, az irodalomnak az Idő által oly rövidre szabott, villanásnyi el nem múlásában, a halhatatlanság pár csillagfordulásnyit tartó éveiben.

Balatonföldvár 1954. július 20-21., 25.

A HARMADIK FELVONÁS

Ha csak eddig a pillanatig kísértem volna nyomon életünket; Eszter és az én sorsom kétszeresen összefonódott, sőt összekuszálódott szálait, nem hazudnék egy szemernyit sem, csak éppen nem mondtam volna el a teljes igazságot. Nem *hazudnék*, csupán *elhallgatnék* bizonyos dolgokat, amik talán változtatnak még valamelyest a két főszereplő: a férfi és a nő önmagáról és a másikról kettős, több szárnyú tükör előtt készített sokszoros visszaverődésű portréján.

Nem végezhetem be tehát történetünket azzal, hogy Esztert kikísértem a balatonföldvári állomásra - mint ahogy közel tíz éven át így ismerték azok a barátaink, akik nem voltak közvetlen tanúi életünknek, sorsunk hosszan tartó egymáshoz kapcsolódásának. Közel tíz éven át így őrzött bennünket: két modern végzet rongyfoszlányokra vetített jegyeit e feljegyzések papírsírja, a ránk zárult kemény kötések koporsófödelével.

Változatlanul nem vagyok regényíró - nem lettem azzá az elmúlt tíz év alatt sem -, csak egy névtelen krónikás hangját hallathatom a huszadik századból; jegyzeteket készítek a látott-átélt élményekről, hogy a jövő egy igazi regényírója-drámaírója forrásművet találhasson, megtörtént regét majdani remekműve számára (ha ugyan születhet még egyszer egy újabb Shakespeare vagy Tolsztoj e méltatlan sártekére).

Ott folytatom tehát a történetet, ahol abbahagytam 1954 nyarán - illetve jobb, ha valamennyit visszaugrom az időben. Egyik vasárnap délben együtt ebédeltünk a Darling eszpresszóval szemközti Csendes vendéglőben - melyre sokkal inkább illett volna a Piszkos elnevezés, bár akkor, a zimankós tavaszi hideg miatt valóban csendes is volt, mert rajtunk kívül ember nem ült a kis bokszokban, a „buta bokszfalak" között. Hogy minél jobban toljam az időt, minél kevesebbet kelljen beszélnem Eszterrel, engem akkor igen-igen hidegen hagyó lelki életéről - bármennyire kapcsolatos is volt ez velem, sőt éppen ezért -, interjút csináltam vele róla és rólam s a kettőnk közös ügyéről.

Ugyanis ifjúságom legkedvesebb olvasmányélményei közé tartozott André Maurois *Költő a máglyán* című Shelley-életrajzregénye. A könyv azzal fejeződik be, hogy egy újságíró vagy író jóval Shelley halála után felkeresi Mary Shelleyt és a Shelley körében tartózkodott hölgyeket, és azokat faggatva azt deríti ki, hogy kivétel nélkül minden nő szerelmes volt belé, aki csak ismerte. Ez az ifjúkori emlék sugallta azt az ötletemet, hogy ne várjam meg az utókort, hanem még én magam beszélgessek el életem tanúival. Éppen akkor fejeztem be nagy önéletrajzi regényciklusom első kötetét, a *Mostoha éveim*-et, és az volt a szándékom ezekkel a beszélgetésekkel, hogy több síkúan, nem pedig egyoldalúan ábrázoljam magamat és életem eseményeit. Az a cél vezetett, hogy a bennem élő, esetleg elmozdult emlékeket megláttassam egy másik ember szemszögéből nézve is, az ő visszaemlékezésének tükrében is, hogy a hajdani valóságot rögzítő képet „kollektíven" hívjuk elő. Úgy gondoltam, hogy így életrajzom passzív szereplőinek is módjukban áll majd, hogy bizonyos retusálásokat, módosításokat végezzenek el - ha utólag is - e kollektívnek elképzelt „korregény"-en.

Ágnes után - ő volt a legremekebb alany összes addigi szerelmem között - Esztert is beszéltettem, mint egy szemfüles riporter, ceruzával a kezemben. Épp ezért az itt következő oldalak szóról szóra Eszter szavait idézik, azokat, amiket az én kérdéseimre válaszolt, hevenyében, minden különösebb gondolkodás nélkül. Tehát természetes, köntörfalazás nélküli megfogalmazásában azt a képet mondta el akkor rólam, ami benne élt - esetleges önkéntelen vagy önkéntes elhallgatásokkal -, már amilyet egy ilyen váratlan újságírói orvtámadás ki tud, ki képes csikarni egy emberből, hirtelenül megnyitott tudatalattijából. (Hogy sajnálom ma már,

hogy nem mentem el egy ilyen beszélgetésre nevelőanyámhoz 1954 tavaszán, amikor a *Mostoha éveim*-et megírtam!)

Értelmetlen volna akár egyetlen szót is javítanom Eszterrel való beszélgetésemen - mert mindez az érdekesség, a hitelesség rovására történne. Akkori, sokszor esetlen bicegésében iktatom hát inkább ide az egészet:

INTERJÚ ESZTERREL

- Mit gondol, kit szerettem legjobban életemben?

- Néha az az érzésem, hogy akkor sem szeretett, néha, hogy most is szeret. Amíg én voltam, három hónapig nem volt szüksége másra. Lehet, hogy 25 év múlva visszatér 50 éves bájaimhoz, talán távbeszélés formájában. S hogy még kit szeretett? Ágnesbe egy darabig bizonyára szerelmes volt. De ezek oly marha dolgok. Mi egyáltalán a szerelem? Ha Ágnes és maga közt nem ugyanaz történik, mint köztem és maga közt, optimistább lennék önmagammal szemben. Az ember nem tudja, azért jön-e össze emberekkel, mert igénye van az emberekre, társalogni akar velük - nem tudni. Magának tulajdonképpen háremet kellene tartania. Ma sem tudom, hogy maga volt-e hűtlen számtalan esetében, vagy magát hagyták el. Hogy alapvetően hűséges-e vagy csak azokhoz, akik magához nem azok? Így van ez, bácsi, kérem. Nem tudom, hogy ki tudna-e tartani valaki mellett. Életének döntő, hosszú idejében különböző könnyű néniket szeretett. Csak ilyenek tudnak hatni magára, lévén kilencvenhatos vérnyomása. Józan pillanataimban - ezek eléggé hiányoznak - tudom, milyen reménytelen eset ez a szerelem. Mégis azt hazudtam ilyenkor, miszerint legalábbis pillanatokra, hogy huszonkét éves vagyok, s életem adott rémtörténete még nem játszódott le, és nyolc évvel ezelőtt van minden.

(Nem tudom, milyen képzettársítással, ezt mondja:)

- Én a maga helyében kinyomoztam volna a felmenőit. Egyébként nem cikk egyvalaki mellett kitartani. Csak annak érdemes legalább tíz évig, aki tiszta családi életet él, és neveli gyermekeit. Magának cikk így élni? Elég szép fiú ahhoz, hogy e nemes célra találjon megfelelő nőket. Cirka tíz év múlva lesz nagyon egyedül, amikor már túllesz a sikerek korszakán. Fogadjon föl akkor majd házvezetőnőjének.

- Milyen véleménye van rólam mint költőről, íróról?

- Akkoriban, húszévesen az volt a magas véleményem: aki nem Vörösmarty, nem Ady, az ne létezzen. Szabó Dezső-i alapon állva azt vallottam, hogy a többi menjen el irodalomtanárnak, mert csak Shakespeare-nek van létjogosultsága. Maga előtt hónapokkal volt egy fizikusom, akkor azt éreztem: egy művész kell, és jött maga. Nem hittem érzései tartósságában. Hódolatomat befolyásolta a Vörösmarty-Ady elképzelés. Féltem egy olyan embertől, mint maga, akinek nem volt objektív érdeklődése, akinek központjában önmaga állt, önmaga, én és a szerelem. Ez nagyon zavaró volt számomra. Azt gondoltam, hogy ilyennek a vége egy következő ügy központban állása lesz úgyis. „Minek dilizik be, ha nem muszáj”-jeligével néztem magát. Nem tudtam elviselni többbrendbeli nagy szerelmeit. Maga ellenkezője volt a normálisnak.

- Mégis, mi volt a véleménye rólam?

- Nagyon nehéz most az újjal, az új igézetében az akkoriról számot adni. Összjellegével olyan jó-rossz volt. A legvonzóbb ereje az volt, hogy a hangulatok s a pillanatok iránti rendkívüli érzékenységével fogott meg. Mi volt jó? A játék, különböző terepeken. S ami rokon volt velem, az állandó hangulati átváltozások, a közös boldogtalan ifjúság, a testvéri sorscsapások.

Igen, kérem szépen. És nemcsak a hangulatai fogtak meg, hanem, mondjuk, az az igazi ízlése és tapintata, ami apróságokban nyilvánult meg. Hogy például nem akarta az embert az utcasarkokon megerőszakolni és egyáltalán a testi közelségnek egy olyatén formája, ami szintén végtelenül megható. Erre az ember akkor jön rá, amikor már különböző tapasztalata van különféle kellemetlen eseteknek elhárításában. Mindezt megírtam egy bizalmas levélben. Szép bácsi is tetszett lenni, olyan szomorú, magányos, szép bácsi. Messziről vonzott évek óta. Ugyanakkor, amikor megismertem, mindentől féltem, érthető okokból: a csapongó lelkiállapotától, felelőtlen életmódjától, ahogy az életét vitte könnyedén, ahogy utcákon leszólított embereket. Én akkor az életet abban láttam, hogy gyerekeket állítsunk elő - magánál nem láttam ezt a célt, nem láttam azt, hogy apának teremtődött. S maga biztosan őrjöngött volna, megszökött volna, mert nem lett volna türelme hozzá. Link bácsi, féltem a felelőtlenségétől. Féltem a házassági históriájától, hogy húszéves fejjel mért élt vadházasságban? Ezt nejére hárítottam ugyan, de mégis féltem. Apacs bácsi és Link bácsi. Igen, bácsi, kérem.

- Így lát?

- Marhaság volt. A vége fájt nagyon. Az volt a rettenetes, hogy az adott rémtörténetet maga idézte elő, hogy a legjobb barátom mindent elmondott rólam és rólunk valaki harmadiknak, gátlás nélkül. Pedig azt hittem, hogy senkije nem volt még addig, aki úgy megértette volna minden hangulatát, mint én. Ezért esett rosszul, hogy a kötete megjelent, mert elárulta azt, ami két emberre tartozik. Maga megérdemelte, hogy elhagyjam, mint ahogy most én érdemlem meg, hogy maga elhagy. Minden más lett volna, ha az első tíz napban azt mondom, hogy csak néha találkozzunk - vagy pedig következetesen ki kellett volna tartanom. Disznóság volt, hogy a feleségét maga otthagyta miattam. Amikor otthagyta, rá kellett volna beszélnem, hogy menjen vissza, és legyünk jó barátok. Most meg kell lakolnom az akkori dolgokért. Nem lehet átlépni egy hullán észrevétlenül, mert ez így jobb az embernek. A másik pofont is megérdemeltem, mikor nem is éreztem jól magam, és mégis fejest ugrottam a marhaságba.

- S mik vannak még, milyen emlékei?

- A legjobban az bántott, hogy koszos volt, ezt nem bírtam elviselni.

- Mivel magyarázza ezt?

- Lustasággal. Gyermekkori elhagyatottságával s azzal, hogy azt hiszi: minél koszosabb, annál nagyobb ember lesz. Közrejátszottak persze anyagi körülményei is. Mióta normálisabban áll e tekintetben, azóta több gondot fordít magára. A rojtokkal együtt a koszt is mellőzte.

- Önzőnek tart?

- Önző? Nehéz szó ez a maga esetében. Nyilván annak tartottam a maga idejében, és különben is maga szokta hangsúlyozni, hogy az.

- Mi volt a véleménye szellemi képességeimről?

- Nem tartottam okosnak, olyannak, hogy felnézhessek rá - az volt a véleményem, hogy felületes. Nem tartottam mélynek, különböző emberekről alkotott véleményei alapján. És az *Auguste Corbeille* alapján. Elmebeteg műnek tartottam, és tartom változatlanul. Versei közt is sok van, amit a Lipcsin kellene tanulmányozni. Olyan „blakeiádák". És van egy olyan érzésem, hogy az első kötete a legjobb, a *Havas éjszakák.* A *Viharok jönnek* gyengébb, s a hozzám írt a leggyengébb - ellentétben a maga állításával, hogy az a legjobb.

- S az életformám, ahogy éltem és élek? Mi arról a véleménye?

- Ha elment volna egy büróba tizennyolc éves korában, már rég elköltözött volna a föld alá, s ezt bölcsen tette, hogy nem tette; felettébb bölcs volt. Alapjában véve életformáját helyeslem, de néha rossz, szomorú. Tessék szíves lenni majd alkalmazni tíz év múlva! Egy testhezálló kutyaól kellene a maga közelében.

- Mégis, milyen költőnek tart?

- Olyan Tóth Árpád bácsi-szerűségnek, s még lehet 60 éves koráig fejlődni. Csak az a baj, hogy nem lehet komolyan venni soha.

- Rossz embernek tart?

- Nem tartom rossz embernek, ezt nem mondtam.

*

Aztán a nyár jött, 1954 munkás-boldog nyara, úgy, ahogy arról már az előző felvonásban beszámoltam, a megújult alkotókedvvel. A *Modern Orpheusz* és a *Világszép versek* első darabjai Balatonföldváron készültek el, ahol Szigliget után egy hónapra szobát béreltem. Bármennyire is nem tett jót nekem, idegeimnek a Balaton abban az évben, inkább a „magyar tenger"-t választottam, mint Eszter folytonosan fenyegető közelségét. Egy kis zárt téli verandán laktam, és megvolt a kosztom, minimális, de számomra mégis bő reggeli, ebéd, vacsora - és mindez napi huszonöt forintért. Éva vasárnaponként - már amelyiken tudott - lejött egy-egy IBUSZ-vonattal, a hét többi napján szabad voltam, addig soha nem érzett csodálatos szabadságélménnyel. Reggeltől estig spanyolul tanultam; verseket szótáraztam és éltem át magyarra; naponta szorgos és pontos naplót vezettem a Balaton mindig változó színeiről; és amikor kerekké formálódott bennem, két nap alatt kilöktem magamból az újabb Eszter-élményemet, hogy végleg megszabaduljak tőle, hogy ne háborítsa soha többé a bensőmet, mert mindig csak azokat tudtam tökéletesen elfelejteni, mindig azokon tudtam végérvényesen túljutni, amiket - vagy akiket - kiírtam magamból. Abban a pillanatban már nem voltak az én személyes csip-csup kis ügyeim, élményeim, kifújta őket belőlem a szél, az életemet állandóan keresztül-kasul belengő hol fuvallatszerű szellőcske, hol mindent letaroló viharos, orkános, tornádós szélvész, mely mindannyiszor megtépázta magányos, zsenge, szinte növényi életet élő palántámat.

De bármennyire bölcsnek is hittem már magam, „okos felnőttnek", harmincöt éves fejjel, a legszebb férfikorban, akkor, 1954 nyarán megint végzetes hibát követtem el, ami a következő hónapokban és években legalább úgy megrázta az életemet, mint az első Eszter-ügy annak idején, 1946 tavaszán és nyarán. Nem is eléggé kifejező itt, ha csak a „megrázás" szót használom, mert sokkal több volt ez: földrengés, mely vad lökésekkel felhasogatta és önmaga alá temette egész addigi életemet. Nyomában az évek folyamán úgy-ahogy megerősített idegrendszerem hirtelen fellazult, és évekre szóló kataklizmába, tébolyba döntötte egész valómat.

Ez a végzetes hiba pedig az volt, hogy nemcsak Eszternek nem válaszoltam, de a „kislány"-nak, Évának sem írtam egyetlen sort sem balatonföldvári magányomból. Irodalmasdit játszottam: kikapcsolva magam körül az életet, absztraktul irodalmasdit, és az élet megint megbosszult, mint már annyiszor, hogy ki akartam vonni magamat nagyszerű forgatagából, hogy ismét menekülni akartam sűrű televényeiről csak elképzelt, irreális és épp ezért ingoványos tájakra.

A válaszolatlanul hagyott vagy meg nem írt levelek mindig szakadást idéztek elő életem szőttesében. Ebből a tapasztalatomból vontam le „ötvennégyes" bölcsességemet, hogy kár volna a levelekért, amiket Évához írnék, többet ér, ha helyettük inkább a nagy I-vel írandó Irodalom oltárán mutatom be mindennapi kis áldozataimat.

(Igen, ebben az újabb kis beszámolóban egyre többet fog Éva neve feltűnni, pontosan úgy, ahogy akkori napjaimból kiszorította Esztert, sőt Eszternek még a létezését is. Egyre több szó esik majd Évától, és egyre inkább az én személyes, önéletrajzi jegyzeteim kerülnek előtérbe, melyek látszólag nincsenek kapcsolatban Eszterrel; és mégis, a megfogalmazásnak, a megírásnak éppen ez a módja érzékelteti majd mindennél hitelesebben Eszter drámáját a háttérben, a történendőkön mintegy mellékesen végighúzódó tragédiáját. Látszólag nem Eszter a középpontja a harmadik felvonásnak, de csak látszólag. Hiszen hány irodalmi színjátéknak nem jelenik meg a hőse egy-egy felvonásban a színen, és mégis tudjuk, hogy ő az igazi főszereplő, őkörülötte forog minden: a jelen, a múlt és a jövő.)

Balatonföldvárt - ismét egyedül - Bükkszentkereszttel cseréltem fel. Zenta utcai szobácskám kibírhatatlan pokla elől menekültem; izzó betonkalickája még éjjel is ontotta a hőséget, mert fölötte lapos tető volt, és különben is az ablakát reggeltől estig tűzte a nap. A benne megrekedt, valósággal felforrt levegőt még kereszthuzatokkal sem lehetett kiszellőztetni falai közül; nappal 32-33 Celsiust mértem, és éjszaka sem szállt le a hőmérő higanya soha 28-30 fok alá. Lélegzeni sem bírtam e szűk kis odúban, álmatlanul töltöttem, fetrengve, lázakkal küszködve, valamennyi itt átélt, elmúlt nyaramat - láz volt-e valóban, vagy csak annyi, hogy folyékony parázzsá vált a vérem, nem is tudom már. Az ezerkilencszázötvennégyes év nyarán próbáltam először megszökni belőle, kis tartalék pénzmagot gyűjtve szorgosan a télen a nyári hónapokra. A lakásomból megszökhettem, de a sorsom elől mégsem tudtam elbújni-kitérni. A végzetem sötét fellegei már kezdtek gyülekezni azúrkéknek, boldognak hitt egemen - bár ez a nyár még felhőtlenül boldog is volt végig, az ősz kapujáig -, lassan, szinte észrevétlenül gyülekeztek, hogy minden átkuk rám okádva, eget rázó zengéseik közben megnyissák alattam a földet.

Bükkszentkeresztre érve tüstént alábbhagyott bennem a láz - budai lakásomban felhevült vérem pezsgése lecsillapodott, s valósággal dideregtem a „tisztaszobá”-ban, ahol változatosság kedvéért olaszul tanultam. A munkakedvemnek is befellegzett szinte abban a pillanatban, ahogy Balatonföldváron fölültem a pesti vonatra. (S ott, sajnos, nem maradhattam tovább, mert időközben kiadták a verandámat, illetőleg valaki még előttem lefoglalta augusztus elejétől.)

Éva augusztus huszadikán fel akart jönni hozzám a kétnapos víkendre, azonban nem találtam a számára megfelelő szállást, így hát inkább hazamentem a Zenta utcába. Augusztus huszadika úgyis mindig fordulópontot jelent a pesti nyárban, az időjárás hirtelen lehűl, a hőség alábbhagy, úgy gondoltam, hogy ennek a nyárnak is meg vannak számlálva a napjai, és nem is tévedtem; *ebben* jó jósnak bizonyultam.

Már Balatonföldváron tudtam, hogy Bükkszentkeresztre megyek, hazardírozva - ahogy Eszter oktatott ki leveleiben -, hogy megérkezem: leszállok az autóbuszról, és majd csak lesz valahogy. S miután biztos volt, hogy Miskolcon átmegyek, valószínűleg tehettem Eszternek egy olyasfajta könnyelmű ígéretet, hogy majd oda- vagy visszafelé jövet „beugrom hozzá”, „meglátogatom alkalomadtán”. Erre céloz alábbi levelében:

E. 1954. VIII. 31.

Kedves, csúnya Bácsika!

Késve írok Magának, bár most én is időmilliomos vagyok egyelőre (egyes nagy emberekhez hasonlóan), de nagyon vártam, hogy mégis átlép ide visszafelé menet. Maga csúnya! Az éjjel Magával álmodtam: galambősz bácsika volt, és változatlanul tündéri. Megengedte, hogy megsimogassam a haját, és megcsókoljam a szemét, úgy, ahogy valamikor nagyon régen az Andrássy úton, amikor vissza kellett volna találnom Magához.

Olyan szomorú, hogy már ennyit se viselne el tőlem, pedig ezzel igazán nem csalna még meg senkit, hiszen az ilyesmit meg lehet engedni az ilyen magamfajta öreg néninek. Nagyon jó Magáról álmodni egy ilyen őszbe hajló E.-ben, s végeredményben ha kidobott is, jó az a tudat, hogy Maga még sohase hagyott el engem, s tán jobb is, hogy nem jön vissza, mintha egyszer visszajönne és elhagyna. Majd csak akkor jöjjön vissza, ha már belátja, hogy mégis én szerettem legjobban, az sem baj, ha már 60 éves lesz is akkor.

Egyelőre persze nagyon szomorú vagyok, amilyen szomorú csak lehet az az ember, aki öregkorában ismeri fel nagy és végzetes tévedéseit. Az iskolámból átpakoltak a fiúgimnáziumba, leánykáim naponta küldenek hozzám követségeket, hogy térjek vissza hozzájuk, mivel én voltam a „védőszentjük" stb. Mindez roppant megható, de oly szomorú, hogy most angyali 15-18 éves leánykáim helyett undok 15 éves kamaszokat fogok látni napi több órákig. Most már Maga van csak a kerek földön, kihez gyengédebb érzések fűznek. Nagyon rosszkor jött most nekem ez a kínos csere. Persze, mit érdekli mindez Magát? „Légy nővérem, barátom vagy anyám..." Melyik lehetek?

??????????????

Mindenféle szépeket kívánok születésnapja alkalmából, legyen angyalka, hiszen Maga eddig is ez volt, s néha jusson eszébe

öreg T. nénije

*

Hogy mit éreztem e levél olvasása közben? Bizonyára fáradtságot, fásultságot, legfeljebb egy pillanatig megsimogatta, megcirógatta a szívemet kellemes meleg hullámokkal, hogy mégis-csak van valaki e roppant földgolyón, aki számon tartja a születésnapomat, amit oly kevésszer ültem meg igazán, s akkor is többnyire magányosan, közel negyvennyolc évem alatt, mert minden rangú szerelmeim és számos rendbéli feleségeim is következetesen megfeledkeztek róla a legtöbbször... Megcsapott a figyelmessége, de éppen csak megérinthetett, súrolhatott: múló percek lehettek csupán, mert még köszönetnek szánt válaszlevelem is oly unott, olyan fagyos leheletű. Nem nagyon melegedhetett föl valóban a lángjainál...

*

(*Eszter keltezése*
1954. szept.? eleje)

Kedves Néni,

Köszönöm a jókívánságait, úgy is, mint immár az öregkorba lépett tatus.

Én Bükkszentkereszten csak tíz napot voltam: aug. 18-án hazajöttem, úgyhogy nem tarthattam valószínűnek, hogy már otthon van ez idő tájt. Hiszen azt mondta, hogy csak 25-ére megy haza.

Itt rohadt meleg van, és misz ősz. Ha feljön Pestre, írja meg. A lélek él: találkozunk.

Minden jót kíván, s szedje rakoncába rakoncátlan kamaszait.

A viszontlátásig kezét csókolja
(hogy hogyan írtam alá magam ezúttal azt sűrű tintarácsozat fedi olvashatatlanul, immár örökre.)

*

Következő levele mutatja is, hogy milyen hideg zuhanyos hatással volt rá szándékos, kimért jegességem.

E. 54. IX. 17.

Kedves Végh!

25-26-án Pesten leszek. 26-án reggel felhívom. Addig arra kérem, szedje össze Magához írt őrjöngő és bűnbánó leveleimet. Halálosan megbántam, hogy megírtam őket s azt is, hogy Magát egyáltalán előkerestem. Nekem akkor kellett volna bocsánatát s *(egy szó olvashatatlan)* sírni, ha én töltöttem volna így fű-fával az elmúlt éveket, mint Maga. Magában, sajnos, a lelkiismeretnek a legkisebb árnyéka sem található. Ezt most másodszor is bebizonyította.

Sok sikert kívánok Magának a további 18 és 15 éveseknél!

(Teljes aláírás)

*

Hogy közben mi történt közöttünk Eszterrel, hiába vallatom az emlékezetemet, bárhogy faggatom is: kihagy, nem válaszol. Lehet, hogy közben mégis találkoztunk futólag, vagy legalábbis telefonon beszéltünk, amikor ismét angol könyveket kérhetett, mert egy ankétra hívó kártyán, amit Broniewski válogatott verseiről rendezett az írószövetség (október 21. csütörtök), a következő soraim olvashatók:

„Néni, kedves,
csak most tudom küldeni. Jó tanulást kíván

Bácsi
(alul *Eszter keltezése:* 1954. okt? nov?)

*

54. X. 21.

Kedves Bácsi!

A könyveket megkaptam. Nagyon köszönöm. Novemberben visszaküldöm, v. személyesen visszaadom. Időnként azért gondolok Magára, ha el bírja viselni. A viszontlátásig üdvözli

Néni

*

1954 októberében és novemberében hirtelenül romlani kezdett a kapcsolatom Évával. Eszter egy őrjöngő leveléből, amit véletlenül hagytam elől, rájött mindenre. Pedig óvatossági rendszabályaimban, legalábbis azt hittem, hogy a végsőkig elmegyek. Valahányszor feljött hozzám Éva, abban a pillanatban, hogy megérkezett, kihúztam a telefont, nehogy Eszter váratlanul rám csördítsen. Évát különben Eszterrel való első találkozásom óta nem csaltam meg senkivel - előtte sem -, de azért a múltam árnyai csak kísértettek, egy-egy ötletszerű, kiszámíthatatlan telefont csak ki kellett védenem, ha bonyodalommentessé akartam tenni az életemet. Ez azonban a telefon-„interruptusok” ellenére sem sikerült valami fölényesen. Éva tetemrehívása és a szemrehányások özöne, amivel gyötörni kezdett, megkeserítette egész őszömet. Persze: ezért nem írtam én nyáron hozzá szerelmes leveleket, amiket minden porcikája kívánt és várt, csak kis hülye levélkékkel etetgettem helyettük, míg közben én Eszterrel éltem a világomat! (Akire különben kezdettől fogva ő is féltékeny volt, akárcsak Ágnes, az *Eszter könyve* versei miatt.) Éva tizenhat évvel volt fiatalabb nálam; nem értette, nem tudta és nem is akarta megérteni, hogy nem valami hirtelen jött szerelmi fellángolás kapott el, hogy mindez csak

emlékezés volt, hódolat az ifjúságom előtt; szánalmasnál alig több elégtétel a férfibüszkeségemen, gőgömön esett hajdani csorbáért, a szemmel láthatatlan lelki repedésekért, hasadásokért. Minthogy dadogós vagyok, pláne ha fontos dolgokról van szó, és annál jobban hebegek-habogok csak, minél inkább zavarba jövök (mert anyanyelvem nem az élőszó, hanem az írás, ez az egyedüli, a született kifejezési formám), odaadtam Évának a kéziratos *Epilógus*-t, hadd olvassa csak el, lásson csak végre tisztán az egész ügyben. (Én azt hittem, hogy az egész az ő apoteózisa.) Micsoda végzetes ballépés volt ez tőlem! Mert nemhogy feltisztult volna a látása, ellenkezőleg, még jobban elhomályosult, s ahelyett hogy eloltotta volna a tüzet, inkább olajként zúdultak rá a soraim, az őszinteségem. Hatására benne is fellobogtak a gyűlölet lángjai irántam. S most már kétfelől perzseltek egyszerre: az árnyék-Eszter és az eleven Éva, aki napról napra távolodott tőlem, a csillagködök rohanásával. Amilyen erővel, amilyen vadul izzott a gyűlölete, oly mértékben hűlt ki napról napra kézzelfoghatóbban és észrevehetőbben a szerelme is. Angyalisága, tündérisége hirtelen lehullott róla, mintha mindez felvett, magára erőszakolt közömbös, idegen álarc lett volna csupán.

December elején úgy éreztem, hogy nem lehet más megoldás, csak a szakítás Évával. Nem bírtam tovább az őrjöngéseit; hirtelen távolivá vált ő is, gondoltam, jobb, ha minél előbb véget vetek ennek az áldatlan állapotnak. Nem mintha nem szerettem volna Évát, hiszen mindaz, amit Eszternek írtam róla, vagy ahogy az *Epilógus*-ban ábrázoltam, az utolsó szóig igaz volt. Örültem annak, hogy van, hogy kedves, játékos lénye valamiféle harmóniát teremtett bennem, az életemben. Kíváncsisága a múltam, gyerekkorom iránt varázserővel hatott rám, megírtam a *Mostoha éveim*-et, tehát hálás is voltam neki, hogy ennyi elherdált, munkátlan év után megint dolgozni tudtam, de nem hittem, nem éreztem, hogy isten tudja, milyen szerelmes vagyok belé, hogy olyan nagyon fájna a hiánya. Edzett voltam és gyakorlott: az elmúlt évek zűrzavarában, Ágnes és Éva között hány régi, visszatért szerelem csődbejutását és hány új kapcsolat megszakadását hevertem ki, szinte nyomtalanul.

Én vetettem véget az Éva-ügynek: nem akartam megvárni, hogy ő szakítson. Szomszédaim „baráti" mendemondáiból már úgyis tudtam, hogy az elszakadás nagyon erős lehet Évában: többször is látták a Budafoki úton csatangolni, elég bizalmas, szinte csókközelségben egy vele hasonló korú fiatalemberrel, nem messze Zenta utcai fellegváramtól. (S egy este én is összeakadtam vele véletlenül a Belvárosban, az Astoria-szálló előtt, amint egy zord külsejű pasas mellett caplatott, és észrevehetően zavarba jött, amikor váratlanul megpillantott.) Nem vontam felelősségre értük, de úgy éreztem, hogy pontot kell tennem kisded játékai végére, és jobb, ha átmenetileg minden nőt lerázva magányba vonulok, tartós „szüzességbe", ahogy Eszter fogalmazta meg találóan ezeket a kényszerű egyedülléteket.

Szakításunk első napjait prímán viseltem el. De amikor már egy hete nem láttam Évát, egyszerre lazulni kezdtek összetoldott-foldott idegeim, ereszteni kezdtek csapszegei. A kis „Nyuszika" hiánya jeges rémülettel szorította el a szívemet; nem hittem volna, hogy ennyire belém ivódott, hogy ennyire ráhangolódott - öntudatlanul - hullámhosszára az életem. Üzentem érte - ez volt a másik jóvátehetetlen lépésem a sakkpartinkban. Csak napok múlva jelentkezett telefonon, akkor is nagyon kelletlenül. Minden mondata a szívembe markolt, nemcsak képletesen, *„ékágéilag"* is, mert iszonyú szívszúrások, szívszorítások vettek elő, úgyhogy orvoshoz kellett fordulnom valami csillapítóért. „Több ez, mint idegesség állapította meg a körzetisünk -, ki kell vizsgáltatni." S az EKG valóban rosszat mutatott, hétről hétre rosszabbat.

Éva pedig változatlanul nem jelentkezett, hetekig felém se nézett. Az, ha más túljutott rajtam idő előtt, mielőtt még bennem megérlelődött volna a továbblépés, mindig végzetes hatással volt alkatilag és alapjaiban gyönge idegeimre, első nőügyeimtől kezdve Eszteren át, minden szerelmemben és kapcsolatomban. Ilyen esetekben mindig én húztam a rövidebbet.

Közben azért Eszter egy-egy telefonjával - amikor Évát vártam tikkadtan és elepedve - bebedörgött az életembe. 1954 novemberében és decemberében azzal az ürüggyel hívott, hogy egy nagy szívességet kér tőlem: köttessem be neki is félbőrbe megjelent összes verseskötetemet, úgy, ahogy én köttettem be a magam példányait, hogy mindig a keze ügyében lehessenek, s hogy ne nyüvődjenek már tovább, ne menjenek egészen tönkre - hisz annyit forgatja őket.

Karácsony előtt egy délelőtt ismét telefonált, hogy itt van Pesten, menjek le pár percre a Bartók Béla útra, egy eszpresszóban vár, közel a Gellért térhez. Vacogva támolyogtam le, belső lázaktól feldúlva-égetve. Kabátomba burkolózva ültem a különben is hideg helyiségben, és egyre Éva járt az eszemben, míg Eszter könnyes szemekkel, elfátyolozódott hangon suttogta, tízszer-hússzor s talán százszor is, forrón, perzselőn:

- Hópehely bácsi! Hópehely bácsi!

De szavai nyomtalanul elolvadtak rajtam, mintha azok volnának a hópelyhek és én a Láng, a Tűz.

(Egyszer később, 1957. március 12-én nekiültem, hogy rögzítsem mindazt, ami ötvennégy óta történt köztem és Eszter között egy *Újabb adalékok az Eszter-ügyhöz* című feljegyzésben. Tudatosan „vázlatnak" minősítettem - nem is lett több ennél; néhány oldal után abba is hagytam, nem voltam kellően hangolva, nem voltam „formában". Ha most egészében ideiktatnám, csak a regény varázsát törné meg, és ugyanazokat ismételné meg, amit ez az önéletrajzi beszámoló Évától talán sokkal magasabb szinten fogalmaz meg, hét évvel később, az Idő sokat szelektáló-tisztító, irodalmibbá formáló távolából. Néhány jellemző mondata kivételével visszazárom hát Naplóm megfelelő lapjai közé.

„A nyár - 1954 nyara - minden öröme mellett éreztem egy picike zápulást is, hogy valamiképpen befejeződött az életem, életem regénye, aminek folytatását szívszorongva vártam, sokszor mások legizgalmasabb regényeinél is sürgetőbb várakozással." „Ahogy ott ültünk fagyoskodva Eszterrel karácsony előtt a kietlen s elhagyatott délelőtti eszpresszóban, átfutott rajtam egy lehetőségnek halvány lehelete - mert nem volt több ez az érzés -, mi volna, ha hagynám Évát, az egész megbolydult kapcsolatot vele, és eleveznék ezzel a nővel, aki változatlanul állítja, hogy imád - valami „tűröm-hogy-szeressenek" tájakra? De talán még ennyire sem fogalmazódott meg bennem ez a hangulat, mint most, e távoli emlékek fölmérésének pillanataiban, mert máris zavartam el mindezt magamtól: Nem! Nem! Befejeztük örökre! Nem kell többet e nő!

S ahogy kikísértem Esztert a Gellért térre a villamoshoz, éreztem: bármi lesz is Nyuszikával, bárhogy is alakulnak az események, Eszterhez soha többet nem térek, nem térhetek vissza, már csak önmagam iránti megbecsülésből sem. Megalázónak éreztem volna: hát így kikoptam már az életből, az ifjúságból, a szerelemből, a hódításból, hogy többet ne jusson más nekem, csak ez a löttyedt mellű skatulya, vénkisasszonyos vigyoraival, aki szinte már idézni sem tudja bennem a hajdani Istennőt, azt, akinek már csak az érintésébe is majd belehaltam a földöntúli, kamaszos boldogságtól? Nem vagyok valami büszke „fej", mondhatni: gőgös se nagyon, de mégis azt éreztem: ezt a visszatérést nem szabad megtennem, s nem is fogom megtenni soha, bármilyen nemi nyomorok felé taszítana is a végzet - mert azt el sem tudtam képzelni, hogy futó szexuális érdeklődésen kívül valaha is még valamiféle élményt tudjon nyújtani nékem Eszter."

Dideregve kísértem ki a villamoshoz is, a Gellért térre, a Déli pályaudvarra igyekezett, mert téli üdülésre utalták be éppen Balatonlellére. Onnan írt karácsonyra megint egy hosszú levelet.

Balatonlelle, 1954. XII. 21.

Kedves, drága Hópehely bácsi!

A múltkor (nov. 20.) elfelejtettem valamit megmondani Magának, ami még hozzátartozik a „vallomásokhoz”. Sok mindennek kellett összeomolnia bennem az elmúlt évek alatt, hogy megint úgy lássak, ahogy 1946 előtt láttam, s amiért ma egyre jobban tisztelem Magát. Akkor unalmasan egysíkúnak találtam, ma tudom, hogy míg a H. B.-ék Münchenben és a K. I.-ék itthon rossz lelkiismerettel hajtják álomra a fejüket, addig Maga megmaradt (néha kicsit maszatos és illetlen) angyalkának, tisztának, mint egy hópehely. (Magának élete egyetlen vétke talán az Yvette-ügy volt!)

Bocsásson meg, hogy nyolc évig Magát is gyűlöltem L. L. rágalma miatt!

Tudom, hogy nem tesz, nem tehet huszonkét évessé soha semmi, nem menthet és nem segíthet (1946. nov. 3-a után én köptem volna le Magát, ha visszafogad - pedig talán a Maga simogatása le tudta volna törülni a könnyeimet, ahogy ma is hetekre megnyugtat csak egy kézfogása is. Köszönöm, hogy megsimogatta az arcomat, ha ez csak lázmérés volt is!). Mégis szeretnék hangsúlyozni valamit - csak azért, mert ez bántotta a Maga hiúságát -, nem sikertelen kalandok és kísérletek után akartam Magát „leakasztani”. 1946-ban engem nem szerelmi csalódás ért, hanem szexuális katasztrófa, s akkor megőrültem, s kolostorba vonultam. Ebből a nyolc keserves kolostori esztendőből a Maga szeme előtt éltem négy esztendeig. Tudhatta, láthatta és hallhatta. Nem hazudtam soha Magának, s köszönöm, hogy Maga sem hazudott, bármennyire fájt is néha. Annyi mindent szeretnék még tudni Magáról, még mindig annyi minden hiányzik.

Olyan borzasztó, hogy vakáció van, és mégse láthatom, mert koldus vagyok, és nem bírtam volna ki egy hónapot Pesten. Pedig ki tudja, meddig láthatom egyáltalán? S nincs velem semmi Magától. Itt pedig csak bömbölő hangszórók vannak, s nem fogom tudni meghallgatni az Hugo-estjét, félek szólni, hogy kapcsolják be, félek, hogy végigsírom, mint az Orpheus és Euridikét - az olyan csodás szép volt -, és nincs kedvem ezek előtt a vigécek előtt, akik itt karácsony hetére összegyülekeztek.

Ne nevessen ki, drága Bácsi! Köszönöm, hogy mindig olyan jó hozzám!

Nagyon nyugodt, békés, szép és boldog karácsonyt kíván Magának

nagyon szomorú Nénije

Januárban Pesten leszek (1-13?) Ugye láthatom néha?

*

Hát nagyon nyugodt, békés, szép és boldog volt az a karácsonyom, meg kell hagyni.

Ott feküdtem a telefon mellett, minden pöccenésére megriadva, amikor az ikremet hívták, akkor is, a sűrű mellékapcsolásokkor is, dobogó szívvel Őt vártam, az Ő hívását lestem minden pillanatban: Éváét. Szakítottunk ugyan, de minden porcikám visszakívánta, szakítottunk ugyan, de szerettem volna az egészet visszacsinálni, mert a munkakedvem fonala is elszakadt vele, és akkor még azt hittem, hogy csak Ő tudja újra összekötözni, akinek érdeklődése az öt évig lélektelenül robotoló rádiókuliból, „rádiószerzőből” hetek alatt ismét írót faragott. Az Ő égiszéhez fűződött néhány nemesebb rádióműsorom is, a *Halhatatlan szerelmesek* című sorozat *Orpheusz és Euridiké*-je, (melyben az Eszter-élmény kísértett), meg a *Trisztán és Izolda* (ebben Évát és magamat próbáltam újraélni szerelmünk hajnalán), és Évát szerettem volna visszahódítani vele s újra magamhoz láncolni, most már örökre, és nem is a halálban -

mint ahol a mondabeli szerelmesek találkoznak -, hanem az életben, a realitás számomra annyiszor ingoványos talaján, annyiszor csúsztatós, tükörsima útjain.

Ott feküdtem karácsony első napját végig a telefon mellett, a csöngetését és pulzusomat figyelve. A csöngetés elmaradt, s a pulzusom, mintha csak magas lázam lett volna, felszökött, tachikardiásan lebegett, száz alá nem is ment le soha; százhúszas tempóval vágtatott - akkor szentül meg voltam győződve róla, hogy az azonnali vagy legalábbis a napokon belüli halál felé. Szétesõ szívvel, dúlt idegekkel veszkődtem, hogy valahogyan összefarigcsáljam apró kis töredékekből, versszilánkokból *Trisztán és Izolda* történetét. De az eszem állandóan Éván járt, éjjel-nappal, szüntelenül, aki jelenlétével-távollétével egyaránt roncsolta minden idegszálam, szívem valamennyi erét-szövetét.

December eleji szakításunk után egy héttel elvittem egy belvárosi szabóhoz, és kétezer forintért télikabátot csináltattam neki: ezzel akartam vezekelni, hogy megcsaltam egyszer, egyetlenegyszer Eszterrel, ezzel szerettem volna visszaédesgetni a szerelmét. A „visszaédesgetés" szóval csaltam magam, ez volt az *„akcióm"* fedőneve, pedig akkor is tudtam, hogy nem „visszaédesgetés" ez; a legjobb esetben is „visszavásárlás", még pontosabb kifejezéssel élve: „megvásárlás". Ha ki is hűlt az érzelme irántam, ha ki is ábrándult belőlem, ha már szét is foszlott benne hajdani varázsom: legalább a testét akartam megtartani magamnak, akármi módon, bármiféle áron.

S a télikabátügy éppen olyan ballépés volt tőlem, mint az, hogy megmutattam neki az Eszter-ügy *Epilógus*-át. (Szám szerint ez immár a harmadik.) Szenteste délutánján feljött hozzám, néhány verseskötetet vettem neki karácsonyra, köztük az akkor megjelent, zöld kötésű Radnóti Összes verseit és műfordításait. Éva semmit se hozott nekem, úgyhogy amikor lekísértem, vettem még egy Radnótit, és úgy őriztem karácsonykor az ágyam és a telefonom mellett, mintha az ő karácsonyi ajándéka lett volna, mintha tőle kaptam volna meglepetésül, még egy fenyőgallyacskát is tettem könyvjelzőül lapjai közé. Szenteste délutánján azzal az ürüggyel jött fel Éva, hogy „szörnyeteg apja" most rúgta ki, éppen karácsonykor, otthonról édesanyját, akinek nincs is hová mennie, itt áll szentestén az utcán; Éva ugyan tudna neki „prompt" egy szobát, azonban se neki, se anyjának nincs egyetlen fillérje sem. Háromszáz forint kellene, de azonnal. Adtam. Azt is megtehettem volna, hogy kidobom egy vas nélkül, de akkor már Éva érezte, hogy ő van fölényben, hogy mégiscsak kell nekem, legalábbis a teste; rájött, hogy kósza-kórica csókjait, mellém bújásait meg is lehet fizettetni velem. Félkilós pralinéajándékától idejutottunk, alig egy év alatt.

Éva karácsony első napján minden ígérete ellenére sem jött fel, még csak nem is telefonált. De még karácsony másnapján sem. Huszonhatodikán este már nem bírtam tovább a magányt, tachikardiás szívvel levonszoltam magam a Bartók Béla útra, a szállingózó hópihék közé. „Hópehely bácsi!" - visszhangoztak bennem Eszter szavai, és egy pillanatig meghatódva gondoltam magamra: igen, hópehely vagyok, aki, mire vége lesz a télnek, elolvad, és szétfolyó életével nárciszokat nevel-növel majd a Farkasréti temető valamelyik szeles domboldalában...

A hetes busznak akkor még nem szüntették meg a Bertalan Lajos utcai megállóját. Amikor odaértem, Évába ütköztem, váratlanul:

- Hozzád jövök éppen, Nyuszika! - mondta lelkesen csimpaszkodva belém, és minden keserűségem egy szemvillanás alatt lelohadt bennem, minden szidalmam, panaszom, keservem, szemrehányásom megbénult, mindez a szívem foglya lett: jajait, panaszait nem közvetítette felé a szám. Akkor este még feljött hozzám Éva, de az öleléseim elől kitért, kibújt, hogy nincs „olyan állapot"-ban. Úgyhogy egy pillanatra még az is átvillant izzó agyamon, hogy nem ahhoz a fiúhoz készült-e valójában, akivel a szomszédok látták összebújva sétálni a Műegye-

tem környékén néhány héttel előbb egy este. Vajon nemcsak véletlen egymásba botlásunk térítette-e el - átmenetileg - a szándékától? Azt hiszem, a gyanúm nem volt alaptalan, mert Éva teljesen átlátszó, mondvacsinált ürüggyel rövidesen lelépett a színről, s otthagyott még jobban felkorbácsolt, torkomban dobogó-lüktető szívemmel.

Utána napokig, szinte hetekig nem láttam. A szívem - az orvosok szerint - bomladozófélben volt, a Fehérvári úti nagy SZTK-rendelőintézet EKG-jának voltam majdnem mindennapos látogatója. Tulajdonképpen be kellett volna feküdnöm kivizsgálásra, de a kórházi részlegükön éppen nem volt hely.

Évátlan napok szakadtak rá az életemre. Hogy hiányát pótoljam, különböző régi és új nőkkel kísérleteztem, de csak nők voltak: nem pedig varázslók. Hiába próbáltam egy akkor összeszedett Juditot szuggerálni a szívembe, akivel órák hosszat telefonoztam akkori üresjáratú heteimben, és akiről már-már meggyőztem magam, hogy: „A hangod varázsa behízelgett az életembe." Hát nem hízelegte be magát ő sem, de ami ennél is jelentősebb, még Eszternek a háttérben állandóan halkan ott szóló kísérőzenéje sem erősödött fel egy pillanatra sem. Mi bizonyítaná ennél meggyőzőbben, hogy mennyire halott volt számomra? Pedig lényegében nő nélkül teltek a napjaim, és tudtam, hogy csak egyet kell füttyentenem neki, elég egy lap, egy távirat, hogy azonnal megjelenjék. Túl voltam rajta, kétségtelenül. És azt hittem: örökre, hogy soha nem találkozunk már. Az ő *„odi et amo"*, „gyűlölet és szerelem" kísérőzenéje nem tudott felerősödni bennem, mert elnyomta az én *„odi et amo"*-m, amit Éva iránt éreztem, aki - ahogy később megtudtam - akkor már mással gyűlölködött és szeretett. Nem körforgás volt ez, mint Strindbergnél, magányos, egymást kergető, céltalan hajszák lehettek ezek, az egymáshoz való kapcsolódások, egymásra találások minden reménye nélkül. Eszter rám vadászott, én Évára, ő egy modern vándorszínészre, aki ki tudja, milyen más vadakat űzött. Céltalanok voltak ezek a hajszák, mert hiába ültünk le egymás mellé, az egymást kergető párok, nem tudtuk megoldani egymást, de még a magunk pillanatnyi helyzetét sem. Eszter éppolyan magányos maradt, ha velem volt, mint én vele; vagy ha Évával ültem, akkor Évával éreztem olthatatlan, csillapíthatatlan magányom. Már nem tartogattunk egymás számára semmilyen megoldást sem, de ugyanakkor még nem tudtunk elszakadni egymástól egészen. Mindegyikünknek kellett a régi „kísérőzene", a múlt is - mert a jelenünkkel és a jövőnkkel nem tudtunk mit kezdeni. Sem a jelenünkkel, sem a jövőnkkel, sem önmagunkkal. Nem mi voltunk az egyetlenek 1954 telén; százával ismertem embereket, akik így, hozzánk hasonlóan csetlettek-botlottak a kor ásta tenger sok buktatóban; férfiak és nők, a belső hontalanság, hazátlanság, fásultság éveiben.

*

Így éltünk. Pedig a valóságban, kint a porondon, az újságokban egészen másról folyt a szó; de mindenki tudta, hogy azok nem őszinte szavak, nem az igazságot, az életet fedik, hanem annak elképzelt, egy szeretett-volna mását vetik papírra.

S ha ez nem is tartozik szorosan az Eszter-regénybe, nem is hagyható ki belőle, hiszen nemcsak Eszter regénye, de az én regényem is, és áttételesen egy zilált, zűrzavaros koré is. Igen, ha nem is mindannyian, de sokan, nagyon sokan menekültünk ilyen vad és kusza dolgokba, mert nem találtuk, nem találhattuk meg önmagunkat. A kor is hajszolt minket, nem érettünk: ellenünkre volt, és mi, akik tehetetlen kis pontjai voltunk csupán, átvettük idegeinkkel a hajszát és ez dolgozott, dúlt tovább kis csipcsup-efemer-tiszavirág-életű kapcsolatainkban. Mert belső tartalmat nem adtak azok az évek, köröttünk minden külsőleges lett, nem-őszinte és hazug. A versek, a regények, a festmények, a filmek. Mindenki tudta, mindannyian tudtuk, hogy van egy más valóság is: nemcsak a munka, a munkaversenyek, a termelőszövetkezetek valósága, hogy volt a kitelepítések valósága, a vetkőztetések valósága és millió egyéb valóság közt a szerelem valósága, hogy az Élet éppolyan sűrű és ingoványos és párás dzsungel volt

azokban az években is, mint évtizedekkel azelőtt; az Élet teljessége - de erről mindenki hallgatott, még az írástudók is, a lélek mérnökei is hallgattak, mintha nem tudtak volna erről, kis napi karrierjeiket féltették csupán. Írástudók voltak, de csak az ábécé bizonyos betűit ismerték, az egyszerű kijelentő és ujjongó mondatokat, már a bővített mondatokra is alig volt bennük elég tinta. A lélek mérnökei szerettek volna lenni, de helyette inkább úgy mérték a szavaikat, megfontoltan, jobbra-balra, de főleg bal szélre kacsintva, mint a szatócsok. És az üres és felfújt, örökké mérlegelt szavak nem hoztak semmi jót. Szétpukkadtak már méricskélés közben az ügyeskedők kezei között, dehogyis értek el olvasóikhoz, akiknek szánták - dehogyis értek el.

Persze hogy voltak munkaversenyek, volt osztályharc és kulákkérdés - de nemcsak ezek voltak, nem kizárólag ebből állt az élet. (S aki csak a korabeli sajtóból akarna tájékozódni, az akkor megjelent versekből, novellákból, regényekből, végig abban a tévhitben élne, hogy ebből a korból valahogy - elég sajnálatosan - hiányzott az „örök emberi”.)

Pedig ez nem igaz. Budapest a külső máz alatt - mely harcos, örökké munkás-dolgos városnak ábrázolta -, a mélyekben, a mélyeiben alig változott, ha nem is számoltak be erről az újságok. Voltak találkahelyek és tiltott műtétek; bizony ott bűzlött csatornaélete is, éppolyan szennyes és mocskos, mint bármelyik „kapitalista” nagyváros a világban, hogy tele van kéjencekkel, perverzekkel, homoszexuálisokkal, mazochistákkal és szadistákkal.

*

Így érkezett el 1955 januárja. Éva nem volt, vagy csak alig-alig az életemben, Juditból nem lett Judit, nem nyert tartalmat hétköznapjaimban, mint Eszter varázslatos neve egykor; és mert nem tudtam megkötni magamban, nem tudtam hozzáláncolni műveimhez sem. Eszter pedig halott volt, életre galvanizálhatatlanul az. Hiába mozgott, rugdalózott, hiába próbálta felhívni leveleivel magára figyelmem. A szívem egy lehasadt, elhalt darabjában hevert, Anni, Friderika, Zsuzsanna, Yvette után, kronologikus sorrendben, „Sínadrág”, Laurence, Ágnes, Susanne, Gáborka, egy újabb Zsuzsa és egy újabb „Irén” előtt és között, betemetett, összeomlott emlékeim romhalmazában.

1955 januárja-februárja! Annyiszor magányos, sivár életemnek ezek voltak legegyedülvalóbb, legszomorúbb hónapjai. A *Trisztán és Izoldá*-t nagy kínkeservek közt befejeztem; egyébként csak kusza mondatokra volt erőm, szétszórt papírokra írtam töredékes életem szilánkos tanújeleit.

„1955. január 16.

Volt-e nálam szomorúbb ember a földön?

Mert én olyan szomorú vagyok, mindig, mintha egy esőverte ablakon át nézném az életet. S méghozzá a felhő is én vagyok, és a cseppek, melyek ablakomra hullnak, elfojthatatlan, néma könnyeim...”

„Füst Milán mondta: - Meglásd, az Erósz még a sírban sem hagyja nyugodni az embert. A legnagyobb erő és hatalom a világon!”

És ugyanezen a napon érkezett Eszter újabb levele.

E. 1955. I. 14.

Drága, drága, drága Bácsi!

Könyörögve kérem, még utoljára, kérem, ne legyen ilyen rossz hozzám. Úgy szeretnék Magával lenni, csak egy hónapig is, és aztán nyugodtan meg lehetne halni. Vagy mondja

azt, hogy várjak Magára évekig, tíz évig is, mindig, örökre. Még nem volt soha ilyen kegyetlen, mikor egyszer a telefonnal kidobott, még akkor sem. Akkor is hagyott egy kis reményt, hogy évek múlva, esetleg. Igazán nem fog már soha szeretni? Olyan iszonyú volt, ahogy cinikus arccal tudta tanácsolni nekem ezt az őrült palit. Megöljem magamat? Nem akarom elhinni, hogy már soha nem szerethetem. 1946-ban én akartam újabb és másféle hódolókat, s nem megállni egy nagyon szép szerelemnél, ma Maga csinálja ugyanezt. S Maga fogja-e bánni valaha, iszonyú és gyógyíthatatlan sebekkel, mint én most? Soha? Nem szeretett akkor sem, mert akkor most is szeretne! Vagy most is szeret, csak sok minden megtéveszti, mint engem akkor. Hiszen lehetőséget se adott arra, hogy igazán közel kerülhessek Magához. Azok közé a buta boxfalak közé kényszerítette minden álmomat. Mennyit álmodtam, hogy nem is ott vagyunk, hogy 46-ban vagyunk, hogy nem volt közben ez a szörnyű nyolc esztendő, hogy megyünk Párizsba, hogy megyünk Svédországba, mese csak, hogy ezek a buta pincérek s egyebek szaladgálnak mellettünk, úgy szerettem volna legalább egy nagyot csatangolni Magával, mint régen, de megkérni sem mertem soha, mert úgysem jött volna el. 24-én, vasárnap, azt hiszem. Pesten leszek, ha valami közbe nem jön. Ne nevessen ki, muszáj még egyszer könyörögnöm Magának vagy legalább látni. Ha egészen leköp megint, azt hiszem, valami őrült dolgot valóban elkövetek. Pedig már eddig is olyan iszonyúan bűnhődtem, hogy nem voltam hű Magához. Drága, drága Bácsi, tessék engem szeretni!

Néni

*

Azt hiszem, G.-vel üzentem neki - erre már nem emlékszem pontosan, hiszen szinte teljesen betemetik akkori egyéb élményeimet az egyre erősödő szív- és idegrengések emlékei (mindezek Éva miatt) -, megüzentem Eszternek, hogy nem leszek egy darabig Pesten: Szigligetre utazom kipihenni, összeszedni magamat. Helyette - napok alatt annyira rosszabbodott az állapotom - a Széher úti kórházba feküdtem be, meghalni. „Kerek, tökéletesen kerek és egész az életem - hajtogattam magamban. - Eszter visszatért; elégtételt kaptam a régi nagy sérelemért; megírtam életem főművét, a *Mostoha éveim*-et, megadatott még egy nagy, legalábbis az elején csodás, boldog szerelem Évával; ennél nagyobb, szebb emberi kapcsolat nem adódhat már többé a sorsomban - egy ilyen zárt, folytathatatlan élet után csak a halál jöhet: tudták ezt már a régi bölcsek is."

Aznap, amikor mint „a Széher úti kórház 43-as betege" roppant magányomban, könnyekkel küszködve végrendeletemet írtam, melyben, „teljesen befolyásmentesen és ép elmeállapottal váratlan halálom esetén minden ingóságomat és könyvtáramat, műveim esetleges jövőbeli kiadási jogát P. Évára hagyományozom, akit anyagi és lakásnehézségek miatt nem tudtam elvenni, de feleségemnek tekintettem" - aznap Eszter is egy levelet fogalmazott éppen nekem e-i egyedüllétében:

1955. I. 26.

Kedves Bácsi!

Értesítését megkaptam. Jó nyaralást kívánok! Ha ismét Pesten lesz, írja meg, ui. akkor visszaküldöm köszönettel az anglus könyveket, s egyben feladom egyéb nagy szerzők műveit - melyeket kiegészít, ahogy ígérte, s beköttet nekem, ugye?

Már izgultam, hogy meghalt, avagy... mikor tegnap kinyitván a rádiót, éppen egy Hans Sachs-fordítását hallottam.

Egyébként úgyis csak márciusban mehetek Pestre, adósságaimat csak így tudom februárban teljesen letörleszteni.

Csak annyira vagyok szomorú, amennyire az lehet, aki saját maga tolta el az életét. Mióta Magával ismét találkoztam (idestova egy éve) azóta nem sírtam annyit, mint előzőleg, évekig, évtizedekig egy hét alatt. Egészen türelmesen várok a 25 év múlva esedékes gazdaasszonyságra. Ugye ezt nem vonja vissza?

Üdvözli: *Néni*

Nagyon szeretném, ha a beköttetést megcsinálnák februárban, s márciusban elhoznám. (Ne tessék kinevetni!)

*

Amikor megkaptam, már altattak. Nem teljes altatás volt ez, de a napjaim és éjszakáim nyolcvan százalékában nem voltam magamnál. Jobb is, hogy nem voltam. Éva még bekísért a kórházba - üzentem érte a barátnőjével, Ágival, megígérte, hogy minden látogatáskor bejön, de persze felém se nézett szinte hetekig. Ahogy most ezeket a heteket, hónapokat próbálom felidézni, mélyre ásva magamban, megint ugyanazok a fájdalmak fogják el a szívem, ugyanúgy szorongok, ugyanúgy fojtogatja torkomat a keserűség. (Nem volt elég végigcsinálni mindezt; valahányszor felbukkannak régi élményeim-emlékeim, mindent mindig ugyanazon a hőfokon, ugyanolyan hévvel élek át, mint először, hajdani pillanataimban.)

*

Nem volt senkim. Eszter hiába húzódott meg a háttérben, árnya ezekben a szörnyű, keserves napokban sem elevenedett meg. Öt hétig voltam ugyanannak a kórháznak a lakója, melynek falai között 1943-ban és 1944-ben mellhártyagyulladásaimmal feküdtem, amik „új vízözönként" zúdultak tüdőmre. Akkor is azt hittem, 1943 őszén, roppant, csillapíthatatlan magányomban, hogy immár elvégeztetett, hogy biztosan meghalok. Akkor sem volt senkim: Anni, Friderika már ellobbant, s ami talán még jobban fájt: első megjelent könyveim, a *Havas éjszakák*, a *Pillangós őszök*, az *Auguste Corbeille* és amiket már a kórházi ágyon korrigáltam: a *Viharok jönnek*, a *Mese a zöld disznóról*, a *Csillagos királylány* - nem hozták meg számomra a sikert, a talán megérdemelt népszerűséget, pedig mennyire áhítoztam rá! Páran tudtak mindössze rólam, holott nem erre vágytam. Azt hittem magamról akkor, ifjúi fővel, hogy démonikus varázsló rejtőzik bennem, s rá kellett jönnöm - műveim visszhangján mérve le -, hogy csak tehetség vagyok: tehetség, akiből nem is tizenkettő, de tizenhárom egy tucat, ahogy a könyvkereskedésben számolják a „parti"-t, „parti"-kat, akiből hiányzik a bűverő, hogy másokat megigézzen, a rabigájába hajtson - Költőcske Mihályka, Írócska Matyi lettem csak, amiért igazán nem érdemes tovább élnem. 1944 tavaszán ugyancsak egy nagy szerelem emlékével feküdtem ugyanitt, de az nem volt ennyire fájó, Zsuzsát idézgettem és olykor hozzá írt szárnyaló himnuszom egyes sorait a *Csillagkaraván*-ból. S érdekes, de akkor se hittem, hogy valaha is a magam lábán megyek el a kórházból (már lemondtak rólam, s az utolsó kenetet is fel akarták adni rám), mint ahogy végképp nem hittem 1955 februárjában, hogy ez a csoda még egyszer megismétlődhet életemben.

Pedig váratlan, nem is álmodott meglepetéseket, fordulatokat tartogattak elkövetkező heteim, hónapjaim. A kórházban ötheti altatás és injekciózás után már nem tudtak mit kezdeni velem. Nem volt szívtrombózisom - amire kezdetben gyanakodtak -, s minthogy valamiféle diagnózist csak kellett adniuk: rám ragasztották ezt a címkét: *myodegeneratio cordis*: szívizomelfajulás. Harminchat éves se voltam, de azt mondták az orvosok, hogy ezután úgy kell élnem, minden idegességtől, minden megrázkódtatástól mentesen, mint egy ötvenéves embernek. Mert hogy olyan állapotban van a szívem, annyira elhasználódott. Jó ötvenes, de az is lehet,

hogy hatvanas már. Egyetlen orvosság van csak erre: a nyugalom, a szemlélődő életmód, csak semmi magam izgatása; bölcsen, öregurasan, nyugdíjtalan nyugdíjasként kell élnem, úgy, ahogy a „szívkorom”-hoz illik.

Öt hét után először léptem ki a kórház kapuján, még mindig imbolyogva, félig részegen az altatóktól, mert váratlanul, egyik napról a másikra kiírtak, hiába szeretett az igazgató főorvos, hiába volt félig-meddig a barátom: komolyabb betegek számára kellett a hely. Ócska, dugig rakott bőröndömet szuszogva és meg-megállva cipeltem le az 56-os autóbuszhoz a Vörös Hadsereg útjára, mert abban az időben nem nagyon hemzsegtek Pesten a taxik. De még ha találkoztam volna is eggyel, akkor se nagyon tudtam volna rászánni magam erre a „felesleges luxus”-ra, kicsit skót voltam magamhoz is, sokszor egészen fakír és aszkéta: így bizony nem sok nagyvonalúság szorult belém a taxizást illetően sem. Lényegében mindig egy öltönyöm volt, egy télikabátom és egy ballonom, melybe teveszőr bélést lehetett gombolni (ez helyettesítette az átmeneti kabátot vagy felöltőt), az öltözékeimmel, a ruhatárammal nem sokat törődtem. (Ezeket sem a legjobb szabóknál csináltattam, ezt nem lehet rám fogni.) Kizárólag gumitalpú cipőben jártam, hogy télen át ne ázzon a talpam; inkább vállaltam a kegyetlen, nyaktörő csúszkálásokat a csatakos őszi-téli-tavaszi járdákon.

Mindez átvillant rajtam, amíg izzadva vonszoltam a február végi, rendkívül lejtős, csúszós hegyoldalban pokolian nehéz bőröndömet, mert szokásom szerint ezúttal is behurcoltam fél könyvtáramat a kórházba, azzal a szándékkal, hogy ott végre foglalkozni tudok velük. Talán meg sem kellene említenem, hogy mindössze, néhány oldalt ha elolvastam belőlük a bent töltött öt hét alatt. Ez a kifejezés viszont, hogy „fél könyvtáramat” - enyhén szólva is: túlzás volt.

Akkor, 1955 januárjában, amikor bevonultam a kórházba, abban a pirinyó kis Zenta utcai szobában, ahol laknom adatott, vagy ötezer könyv lehetett összezsúfolva. Két nagy polcom - egész a mennyezetig értek - rogyásig meg volt tömve, két biedermeier szekrényemet - az akasztósakat is - színültig teleraktam; hatalmas nagy sublótom három fiókja - minthogy fehérneműre se igen költekeztem - kihúzhatatlanná nehezült a belepréselt könyvek halmazától. S a földön is mindenütt nagy kupacokban könyvek, albumok hevertek, szinte leszakadással fenyegetve a padlót. A magyar és világirodalom remekei zsúfolódtak itt össze, elképesztő, iszonyú példatárként, hogy egy nap mindet végigolvasva meg tudjam majd állapítani: miben különbek ezek az én műveimtől, s nekik vajon mért volt sikerük, és mi baj lehet az én tehetségemmel, hogy eddig úgyszólván csak kudarc és mellőzés ért, hogy mért nem tudták hathatósan áttörni az irodalmárok és olvasók fásult közönyét?

Ezeken tűnődtem, amíg az 56-os busz a Nádor tér felé zötyögött velem. Egyedül bumliztam haza, mert Éva nem jött be értem. „Nagyon el van foglalva a vizsgáival” - üzente barátnőjével. Ágival, akit esténként felhívtam a kórházból. „A kulcsot a házmesternél hagyta”, amit Évára bíztam, amíg bent tartózkodtam a kórházban, hogy legyen hova feljárnia szegénynek, ahol nyugodtan tanulhat; mert - ahogy többször említette - otthoni lehetetlen körülményei miatt - az apja állandóan ütötte-verte őt is, az anyját is, és ráadásul nőket cipelt haza - kispesti házukban erre nem volt meg a lehetősége. Az odúnál alig nagyobb lakás rettenetesen hideg volt, mert télen a lapos tető jégveremmé hűtötte. Azonnal bekapcsoltam a hősugárzót, hogy addig is adjon valamelyes meleget, amíg begyújtok a Zefir kályhába. Ekkor vettem észre, hogy az egyik zsúrasztalkám lába, mely a sezlonom fejénél állt, mint egy éjjeliszekrényke, egészen elszenesedett, elégett. Még szerencse, hogy nem gyulladt fel tőle a lakás - adtam hálát a magasságbelieknek -, mert egy pillanatnyi kétségem nem lehetett, hogy ezt Éva gondatlansága okozta. Már hetek óta nem járhatott fent a lakásban: a levegő áporodottan lengedezett, s kihűlt

cigarettafüst pácolta a bútorokat, a hamutartókból kicsordult és szétszórt csutkák jelezték mindenfelé, hogy azért itt tölthetett néhány órát e szomorú falak között.

Ahogy körülnéztem a szobámban, ennyire felmérve, hihetetlen üresség tátongott bennem, a szívemben s mindenütt köröttem. Hányni, okádni lett volna kedvem. Ugyan mért is kellett életben maradnom? Abban a pillanatban halálosan gyűlöltem a lakásomat s még annál is jobban a könyvtáramat, amiért évekig verejtékeztem, kuporgatva, a számtól vonva meg minden ráköltött filléremet. No, nem éheztem érte, hazudnék, ha ezt állítanám. Csak a jobb ételekről kellett lemondanom, arról, hogy többet ücsörögjek barátaimmal különféle eszpresszókban, illetőleg fogyasszak is valamit, ne csak egy pohár állott víz mellett feszengjek kínosan, hogy egyszer-egyszer könnyedén taxiba vágjam magam, vagy hogy elmenjek a Pipacsba - ezenkívül, úgy emlékszem, alig volt esti szórakozóhely Budapesten abban az időben. Igen, kicsit smucigul éltem; még magamhoz is az voltam, a fogamhoz vertem minden garast: aszketikus éveimként tartom számon ezeket, mert a könnyedség hiányzott belőlük, az anyagi felelőtlenség, a „flottság". „Mért kellett életben maradnom?" - hangzott el bennem még egyszer a kérdés. Viszont, ha már életben maradtam, úgy kell felfognom ezt a kórházi tartózkodást, mint a „második csöngetést". (Az „első csöngetés" 1943-44-ben ért, a második 1955 telén.) Ugyan miféle többletet tudtam felmutatni az elmúlt tizenegy év alatt? Egy kis lakást, egy máris esztelenre méretezett könyvtárat (1944-ben a Rákóczi úti cselédszobámban 100-150 könyvem ha volt mindössze). Ez is valami, de végül is alig több a semminél. Ha Éva tovább hagyja égve a hősugárzót, vagy ha úgy megy el, hogy bekapcsolva felejti, az egész órák alatt leéghetett volna. És még csak arra sem áldoztam, hogy, minden eshetőségre készen, biztosítsam a lakásomat, a könyvtáramat. Mivel gyarapodtam még? Néhány mesekönyvvel: a *Vakarcs úrfi* köztük van, igaz; s két verseskötettel: az *Eszter könyvé*-vel, a *Játékos ifjúság*-gal, ami 1948-ban jelent meg, a „fordulat évében". S ki tudja, megjelenhet-e még valaha is valamim? Megjelent irodalmi „termésem" azóta néhány vacak fordítás volt csupán, azok is szétszórtam lapultak meg egy-egy unalmas antológia lapjain. S amiket szívből, a magam örömére írtam? Két *Eszter-történet* meg a *Mostoha éveim*, de ezek úgysem láthatnak nyomdafestéket soha: igazán nem olyanok az irodalmi élet „aspektusai" - nem állíthatom, hogy pontosan ilyesmikre várnak.

Számadást tartottam, ítélőszéket magam fölött azon a délután és azon az este. Volt időm, bőviben, sok is volt szinte. Éva nem jött, nem telefonált, nem üzent. Napokig nem került elő. Nekik Kispesten nem volt telefonjuk, barátnőjével, S. Pankával - aki bemutatta, aki révén megismertem -, S. Pankával is hiába beszéltem: ő sem látta napok óta, nem járt be a főiskolára.

Mit tehettem: olvasni kezdtem. Először csak nézelődtem, mire volna gusztusom. Egy Remenyik Zsiga-regényt emeltem le, amit régen nagyon szerettem; a *Pernambuccói éjszakák*-at.

Utána változatosság kedvéért „ánglus" költőkre vágytam hirtelen, hogy ugyan eléggé gyatra angol tudásommal, de kortyolgassak belőlük, hogy egyben anyagot keressek *Világszép versek* címen elképzelt, minden kort átívelő nagy műfordításkötetemhez; ha már az eredeti versek oly bitangul abbamaradtak vagy nyolc éve az életemben. Aldington *Poetry*-jét akartam elsősorban leemelni a polcomról: kedves könyvemet, amit jó, átfogó antológiának tartottam, és tartok ma is. Számos versét kipreparáltam még a nyáron, balatonföldvári magányomban, a lapok szélére írva magyar jelentésüket, hogy alkalomadtán „újjáéljem" őket - ahogy akkoriban a műfordítói munkát becéztem magamban.

Odamentem kis biedermeier szekrényemhez, mely az ajtó melletti falhoz támaszkodott, annak a tetején őrizgettem az angol költészet kincseit, de Aldington *Poetry*-jét nem találtam a megszokott helyén. Hová lehetett? Azt biztosan tudtam, hogy nem vittem be magammal a

kórházba, csak a Gide-féle francia költők antológiája volt velem, a Pleiade-kiadásban. Az egyfajta, egyívású könyveket mindig egy helyen, egy halomban, egy égtájon tartottam, hogy bármikor azonnal a rendelkezésemre álljanak. (Végül is ezért gyűjtöttem a könyvtáramat, ezért áldoztam ennyit erre az egyre növekvő szenvedélyemre.) Fölálltam a puffra - ez még Ágnes idejéből maradt nálam -, hogy megnézzem, nem csúszott-e hátra a többi ott feltornyosodott könyv közé. Azonban nem volt hátul sem, sőt egyéb lazulásokat is észrevettem angol költőim sűrűn egymás mellé préselt soraiban: egyéb foghíjak is mutatkoztak: az Oxford-Blake, Burns, Byron, Spencer, Wordsworth s még vagy egy tucat angol könyv hiányzott legdédelgetettebb kedvenceim közül, melyek mind arra lettek volna hivatottak, hogy támogassanak és ihlessenek baráti jelenlétükkel azokon a magányos napjaimon, melyeken antológiámba kipárolom majd a Költészet lényegét, s hogy különben is erőt adjanak saját nagy műveim megírásához is (magam előtt látva őket folyton), ösztönző jelenlétükkel, összes verseik karcsúbb-testesebb földi porhüvelyeivel.

No, nem valami sokat aludtam azon az éjszakán. Riadt, kalapáló, dübögő szívvel láttam neki, hogy számba vegyem temérdek könyvemet. Katalógusom nem volt, már régen abbahagytam, mert képtelen voltam rendszeres vezetésére, hisz volt nap, amikor harminc-negyven kötettel gyarapodott a könyvtáram, de valamennyi könyvemről-füzetemről tudtam, amit összehordtam az évek folyamán, akár behunyt szemmel is képes lettem volna tartani egy komoly „tárlatvezetést". Minden nagy könyvgyűjtőnek, könyvbolondnak kialakul egy furcsa gyakorlata, kifinomodik az emlékezőtehetsége egy nap: biztosan tudja, hogy *mije nincs*, de a legtöbbször az sem okoz problémát neki, hogy mije van. A legfontosabb „alap"-könyveimet pedig bármikor „fel tudtam volna mondani", mint az egyszeregyet vagy a Miatyánkot.

A gyors „leltár" más, azonnal szembeszökő hiányokra is rávezetett. Mert nemcsak az angolokból tűntek el: nem volt meg a kétkötetes Verlaine-em sem, sok más kitűnő francia antológiával egyetemben nyoma veszett; eltűnt a Faludy-féle Villonom, és talán ami a legjobban fájt, mert a legpótolhatatlanabb veszteségnek látszott: hűlt helyét találtam hosszú évek alatt csak nagy kínnal-keservvel összeböngészett, összekufárkodott Rejtő Jenő-P. Howard-gyűjteményemnek is, melynek minden egyes kötetét ereklyeként őriztem, s újra meg újra olvastam zilált - tehát elég gyakori -, munkaképtelen korszakaimban. Kézikönyveim voltak szintén, akár az antológiáim, a szótáraim.

Éva csak másnap délelőtt jelentkezett telefonon. Délután feljön - ne haragudjak, hogy eddig nem hívott fel, de állati zűrök voltak otthon az apjával, majd elmondja.

Bevallom, nem nagyon tudtam figyelni rá akkor délután. A könyveim sorsa még nála is jobban izgatott, úgy éreztem, hogy oda az egész életem munkája-gyümölcse, hogy minden értelmetlenné vált az életemben. Hiába faggattam Évát a könyveimről, nem is látta őket.

- Talán a házmester - vonta meg a vállát. - Őnála lógott a kulcs. Én alig voltam itt. Egyszer vagy kétszer.

- És az asztalka lábát ki égette el?

- Azt én. Ne haragudj érte. Nyuszika. Elaludtam egy délután, és akkor perzselődött meg, de majd megcsináltatom, ha lesz pénzem.

- Nem kell. De azért megmondhattad volna már a kórházban is.

- Ez igaz, csak nem akartalak felizgatni. Azt mondták az orvosok, hogy nagyon rossz állapotban vagy, teljes nyugalomra van szükséged.

Persze, a házmester se tudott a könyvekről. Hogy ő még csak fent sem járt a lakásban. Nem maradt más hátra: a szélesebb körű nyomozást nekem magamnak kellett lefolytatnom; ilyen

piszlicsári ügyekkel nem mehettem a rendőrségre: különben sem foglalkoztak volna vele. Aki elvitte őket, az tisztában lehetett azzal, hogy ezeket bármelyik antikváriumban megvásárolják; de pechére - és az én szerencsémre - olyan könyveket emelt le, melyek azokban az időkben nem voltak mindennaposak: Blake-nek hírét se hallották; Verlaine-nek színét se látták évek óta. Tudtam, hogy órákon belül kideríthetem a bűnöst, csak végig kell járnom az összes - egy kézen megszámlálható - állami üzletet.

A Váci utcai antikváriumban kezdtem. Jó helyen. Épp abban a pillanatban blokkolták le Weöres Sanyinak az Oxford Wordsworth-öt; ez legalább jó helyre került - gondoltam -, talán még jobb helyen van, mint nálam, így hát nem is közöltem vele, hogy ez napokkal előbb még az én jogos tulajdonom volt, hozzám tartozott.

Nagy keservesen elnyekeregtem az üzletvezetőnek, hogy míg kórházban voltam, valószínűleg a takarítónőm ellopott néhány fontos, pótolhatatlan könyvemet: ezeket szeretném visszavásárolni - ha még megvannak. A Verlaine-t, a Blake-et nem adták még el, de már félretették valakinek, aki vagy öt éve előjegyeztette őket. Amikor kértem, hogy legyenek szívesek, nézzék meg, ki adta el őket: közölték, hogy sajnos, nincs módjukban, úgy kapták egy nagy tétellel együtt a Központi Antikváriumtól; talán ott érdeklődjek.

Bementem Birkás Bandihoz, ő volt akkoriban a Központi Antikvárium vezetője. Átjött velem a vételi osztályra. Pillanatokon belül kikeresték az eladót: Horváth Pál főiskolai hallgató. Mint egy bokszütés, úgy érte a szívemet. Egy pillanatra megállt, kihagyott: úgyhogy lélegzet után kellett kapkodnom. Ez volt az első, „hivatalosan észrevett", „megfigyelt" extraszisztolém, amit még mennyi, de mennyi követett!

Mégiscsak helyes irányba terelt az ösztönöm, jó felé húzott a szimatom! A bolttal szemközti telefonfülkéből felhívtam S. Pankát. Véletlenül éppen otthon volt.

- Mondja, nem ismer véletlenül egy Horváth Pali nevű alakot?

- Dehogynem. Velünk jár. Az évfolyamtársunk.

- Nem sejti, hogy hogyan kerülhetett hozzá egy tucat angol könyvem, míg a kórházban voltam?

- Ne vicceljen, Gyurka! Csak nem...

- De igen. Évánál volt a kulcsom.

- De hát ez... - és hallottam, amint a telefon túlsó oldalán ő is levegő után kapkodott.

Csak arra kérem, ne szóljon erről még Évának. Hogy máris rájöttem a kis turpisságára. Úgy látszik, nem volt lelkiereje a saját nevén eladni őket. Vagy esetleg azt hitte, hogy így fineszesebb lesz, és én majd nem tudom kideríteni az igazságot?

Lehet, hogy Panka nem mondta vissza Évának, de hogy Mándy Ivánnak, akkori legjobb barátomnak elmondta, az biztos. (Én „szállítottam" Pankának két évvel azelőtt Mándyt, és ő viszonzásul Évát „szállította", mert ez helyesebb meghatározás, inkább megfogalmazás, mintha itt a „bemutatta" szóval élnék. Ó, akkori magyar „Édes élet"! Mi is ismertük jó néhányan, sőt meg is előztük az olasz „Dolce vitá"-t, legföljebb krajcárosabb, olcsóbb kiadásban, népi demokratikusabb változatban.)

Mándy már este felhívott, sopánkodva-sápítozva, akkor kezdődő vénkisasszonyos módján. (Behunyt pilláim mögött láttam kidülledt szemét, amint álságos kenetességgel forgatta - mintha csak televíziós telefonom lett volna.)

- Ki hitte volna! Erről a pisis lánykáról, akiről azt hitte az ember, hogy háromig sem tud számolni!

Az eset futótűzként terjedt el a „város”-ban, már ami a mi esetünkben a Várost jelentette: néhány tucat velünk egyívású pasast, akik főleg a Darling eszpresszóban szedték fel értesüléseiket, és vitték tova illetékeseknek.

Felhívott Szomráky Sándru is, dadogva az izgalomtól, hogy ilyen fontos eseménynél asszisztálhat, ha már az ő életében nem történik semmi, és Mándyt szajkózta:

- Ki hitte volna erről a kedves, szerény kis őzikéről!

Nemeskürty Pistával a negyvenkilences villamoson akadtam össze:

- Elképesztő, egyenesen megdöbbentő! Pedig olyan helyesnek látszott! Még Harrietnek is tetszett, aki nem szokott egykönnyen lelkesedni, s különben is kiváló emberismerő! Remélem, kirúgtad? Még nem? Ne beszélj!

Csak Rába Gyurka nem volt meglepődve. Míg a kórházban feküdtem, egyszer véletlenül összeakadt vele, és Éva közölte Rábával, hogy halálosan un engem, de hát érdekből kitart mellettem, hátha segítségére tudok lenni az elhelyezkedésében, hiszen idén végez, és ha nem történik valami csoda, vidékre kell mennie tanítani.

No, nesze neked, Végh, ezt ugyan jól megkaptad, sőt: bekaptad!

Másnap délelőtt elkezdtem véget nem érő szívvizsgálataim sorát. Ahány orvos látott, mind aggódó arccal, fejét csóválva figyelte szívem döngő, kihagyó robajait. Doktortól doktorhoz, intézetből intézetbe zarándokoltam, volt orvos, aki a bármely pillanatban fellépő dekompenzációtól féltett, vagy a köröttem leskelődő-settenkedő trombózis veszélyétől.

- Pihenés, nyugalom, csak semmi idegeskedés! - óvtak-figyelmeztettek valamennyien. - Szanatóriumba kellene vonulnia, vagy menjen el vidékre, távol mindentől, ami izgalomba hozhatja.

Éva két nap múlva jelentkezett legközelebb, távoli „nyuszikás” hangján - tehát Panka mégse köpte el előtte a dolgot.

Amikor feljött, nem csináltam neki nagy jelenetet. Csak megkérdeztem, mért tette. Akkor is vállat vont.

- Pénz kellett. És honnan, kitől szerezhettem volna másként? - nézett rám angyali, ártatlan, majdnem kéknek ható dióbarnára politúrozott szemekkel, mintha ez volna a legtermészetesebb dolog a világon. - Különben is, nem vagyok felelős a tetteimért. Elmebeteg családból származom. A nagyanyám őrült, évek óta kórházban ápolják.

Még Rábát hoztam szóba, hogy miket mondott Éva neki.

- Rába hazudik, mert dühös rám. Le akart itatni és fektetni, de én nem álltam kötélnek. Ezért gyűlöl.

Csak kapkodtam a levegő után, majdnem hápogva, hiszen hideg zuhanyként ért minden mondata. És még sandán, oldalvást rám pillantott.

- Most mi lesz. Nyuszika? Feljelentesz? Meg fogom fizetni neked a károdat, mihelyt végzek.

- Köszönöm, erre nincs szükségem. És nem is lesz módodban. Mert máris törülhetsz az ismerőseid és balekjaid névsorából.

- Kirúgsz, Nyuszika? - csücsörítette össze a száját.

- Még azt sem. Ennyit sem érdemelsz tőlem, ily nagy fáradságot a történtek után. Csak éppen nem akarlak többet látni az életben.

Kituszkoltam a szobából, bevágva utána az ajtót, és nyomban kinyitottam az ablakot, hogy még a szagát is kiszellőztessem az életemből.

Egyetlen könnyen elérhető megoldás volt számomra, hogy megszabaduljak Pestről, be kellett utaltatnom magamat Szigligetre, az alkotóházba.

Üdüléses alapon nem ment - pedig egy tucat orvosi ajánlólevél bélelte tárcámat -, valamilyen elvégzendő fordítás vagy akár rádiómegbízás alapján, tehát munka ürügyén kellett beadnom a kérelmemet. Jó hosszú időt kértem, egy hónapot vagy hat hetet, hogy bőven legyen időm kiheverni az egész Éva-ügyet, nem egy váratlan fordulatával.

Meglepően kevesen voltak lent akkor március végén: Körössényi Vili - aki János néven ír -, Kónya Lajos a feleségével s pár napig, ha jól emlékszem - Honti Rezső, szintén feleségestül. (Az egy helyen lejátszódó események fellazulnak bennem időben, csak térileg, helyileg rögződnek, nem tudom, más hogy van ezzel. Én annyit jártam Szigligetre, hogy a sok alak, arc, esemény valósággal egybemosódott emlékeimben, egyetlen forgássá, egyetlen színes kavalkáddá.)

Az Irodalmi Alapnál összeakadtam G.-vel, amikor szigligeti beutalásomat intéztem: őt kértem meg, üzenjen Eszternek, hogy nagyon rossz állapotban vagyok, azért nem írok neki. Valóban, arra is képtelen voltam, hogy naponta pár sort kimásoljak Petőfi *János vitéz*-éből (Kukorica Jancsit és Iluskáját választottam rádiósorozatom következő „halhatatlan szerelmes"-párjának). Megpróbáltam kiűzni, kiverni magamból Évának még az emlékét is, ugyanakkor riadtan vártam mindennap a postát, nem ír-e, nem jön-e le hozzám. („Ha meglátogatna, és őszintén megbánná, amiket ellenem tett, megbocsátanék neki" - voltak olyan napok is, hogy így éreztem.) Hogyne, kaptam postát - csak éppen nem Évától, hanem Esztertől.

Tempora mutantur et nos mutamur... - idéztem vissza magamban a diákkorunkban belénk vert mondást. Változnak az idők, és mi is velük változunk. Ha valaki kilenc évvel azelőtt azt jósolja nekem, hogy eljön egy olyan nap is, amikor már nem örülök Eszter levelének: kiröhögtem volna, és azt vágtam volna a szemébe, hogy kötözni való bolond.

A szigligeti két hónapból nem lett semmi. Három hét után megszöktem; felhasználtam az alkalmat, hogy Kónyáék Pestre készültek és a kocsiban nekem is tudtak helyet szorítani.

Untig elég volt az a három hét pokol nekem, ott lent Szigligeten. Szerelmi fellángolásaim, kihűléseim nagyjából mindig egyfajta grafikon szerint játszódtak le eddig: így nagyon hasonlatosak voltak ezek a napjaim azokhoz, amiket Eszter miatt éltem át Izsákon, 1946 kora nyarán. Két napig úgy látszott, hogy kiesett már agyam gyújtópontjából Éva, s a harmadik nap megint vele ébredtem. Utána emléke újból elzsongult, hogy pár nap múlva még nagyobb erővel töltse be minden pillanatomat, még álmomban is. Annyiban különbözött a kilenc évvel ezelőtti élménytől, hogy Eszter akkor főleg lelkileg hiányzott - minthogy testi kapcsolatokról alig lehetett beszélni közöttünk -, Éva hiánya pedig sokkal inkább testi volt, szinte kizárólag szexuális. Hiába tömtem magam nyugtatókkal és altatókkal, brómmal, Etovállal, és szinte ittam, vedeltem a Valeriánát - ha éppen ezért nem is tudott fizikailag megmutatkozni bennem a vágy, lélekben tele voltam sóvárgásokkal, fantaziálásokkal, s mindezek központjában Éva állott. Minden pillanatot sajnáltam és megbántam visszafelé a múltban, amikor nem fektettem magam alá, bár ennél sokkal durvább szavakat használtam képzeletemben, ahol a legvadabb orgiákat ültem vele, olyan változatokban és helyzetekben és annyiszor, ahányra sohasem voltam képes a gyakorlatban.

Nem hiszem, hogy mindebből Éva megsejtett volna bármit is; nem hiszem, hogy ennyit képes volna csuklani egy ember anélkül, hogy bele ne pusztulna.

Pár óra alatt Pesten voltam. Útközben derűs színekben csillogott már a tavasz; csak az én Zenta utcai kis szobám vált egyszerre elviselhetetlenül zorddá és kietlenné. Feltúrtam az egész lakást - mint Izsákról hazajövet a rózsadombit -, hogy nincs-e egy kis cédula valahol, valami kis jel Évától. Hátha bedobott egy levélkét, csak éppen befújta az ágy alá vagy a szekrények alá a szél? Persze, hiába kerestem.

Napok múlva, amikor egyik délben kiszálltam a liftből, ajtómon, a névjegyem mögé tűzve egy levelet pillantottam meg. Rég dobbant meg úgy a szívem, olyan fájdalmas-riadt, boldog örömmel. De ahogy közelebb értem, már a borítékról láttam: nem Éva írt - csak Eszter.

Azt nem mondom, hogy nem bontottam fel Eszter leveleit: mindig feltéptem azonnal; valami eszelős hiedelem azt sugallta mindannyiszor, hogy Évától találok üzenetet az Esztertől címzett borítékokban. (Hogy sok őrült szabadon szaladgál egész életében, és még csak be sem hajlandók venni őket komoly kórházi kezelésre és ápolásra, pedig nyilvánvalóan elmebetegek - azt hiszem, az előbbi sorok is meggyőzően bizonyítják. S tulajdonképpen Eszter esete is, aki szintén kint a világban vonszolta magát súlyos betegen, és mégsem volt soha ő sem a „sárga házak" lakója.)

Hasadt elmével, hasadt érzelmekkel és érzésekkel éltem hónapokon, éveken át (s azelőtt is meg azóta is mennyit, de mennyit!), „hivatásos őrült" nagyanyám és szintén „hivatásos őrült" apám oly sokszor imbolygó tudatú utódja. (S én jobban is tudtam a diagnózisomat mindig, mint az orvosok: a Széher úton „szívizom-elfajulás"-sal kezeltek, amikor egyszerűen idegösszeomlásom volt, vagy legalábbis annak a határát súroltam, ködökben bolyongó, pislákoló agyammal. Csak egy orvos vette észre, Szutrély Gyula, a kiváló gyerek-szívspecialista - jellemző, hogy egy gyerekorvos jobban eltrafálta a bajomat, úgy látszik én se írtam hiába annyi mesekönyvet! -, csak Szutrély Gyula hajtogatta:

- Magát éjszaka, álmában kellene EKG-zni, az megmutatná a viszonylagos eredményt. Én már több tízezer EKG-t csináltam, és ezért nem hiszek bennük. Én nem a szememnek hiszek, hanem a fülemnek, mint a régi körorvosok, apáink, nagyapáink idejében! Maga százszor betegebb az idegeivel, mint a szívével: azok okozzák ezeket az iszonyú kilengéseket. Ha magának olyan volna a szíve, mint amit az EKG-ja mutat, magának már rég meg kellett volna halnia!

Délelőtt az orvosokat, a rendelőintézeteket jártam, könyvek helyett - amikben vagy akikben hűtlen eltűnésük óta mérhetetlenül csalódtam - EKG-leleteket gyűjtve ezen a tavaszon, ezerkilencszázötvenöt zűrzavaros tavaszán.

Egy délután a Rádió épülete mellett Évába botlottam. El akart slisszolni mellettem, észrevétlenül elosonva, szinte láthatatlanná válva. De én harsányan ráköszöntem. (Hogy hányadik „végzetes ballépésem" volt ez az Éva-ügyben, már nincs is értelme számon tartanom őket, őrültségem valamennyi szakaszát.)

Az lett belőle, hogy elkísértem a Pilvaxba. Eleinte sunyin sompolygott mellettem, a régi alamusziságával, a Múzeum körúton azonban már megjött a hangja, a Kossuth Lajos utcában szemtelen és fölényes volt velem, az eszpresszóban szinte rá sem ismertem a régi kis „pisis" Nyuszikára. Kikupálódott modorában, ruházkodásában egyaránt. Elegáns, „nagy nő" lett belőle - vagy talán csak velem játszotta mindig a kislányosdit - villant át rajtam szívszorongva, mert sejtette, tudta, hogy azzal megnyerhet? Nem sok időm volt tűnődni ezen, mert a föllépése is megváltozott, dumájával lehengerelt, a kispesti iskolás lányból nagyvilági belvárosi dáma lett - s mindezt egy hónap alatt, míg nem láttam? Vagy miféle titkok rejtőznek modern frizurája alatt (mely addig annyira lomposan-csapzottan lógott a homlokába) - úgy látszik, nemcsak mese Andersen története a csúf kis kacsáról; az életben is vannak ilyesmik: Éva hattyúvá változott.

Remek szabású szoknyát viselt akkor délután és egy divatos zöld kardigánt - sose hittem volna, hogy ennyire jól állna neki, ennyire színe lehetne a zöld. Pillanatnyi lelkiismeret-furdalást is éreztem, hogy én soha sehová nem jártam vele, kapcsolatunk vagy ha jobban tetszik: „szerelmünk" a Zenta utcai négy fal közé szorult, valóban „mellékutca"-viszonnyá, mellékessé degradáltam. Az ezzel párhuzamos gondolatom viszont az volt - mert olyan az agyam, az idegrendszerem, mint a modern telefonközpontok kábelhálózata: egy huzalon, egy érpáron egyszerre vágtat ide s oda negyven-ötven beszélgetés -, egyidejűleg azt éreztem: valahogy mégis én indítottam el, én löktem el azon az úton, ami idevezette, a kétezer forintos kék télikabát-csináltatással, mely most is rajta volt, mint reprezentatív ruhadarabja, a kellemesen meleg április végi nap ellenére is. (S ugyanakkor még egy harmadik tűnődés: hogy adta be, hogyan tudta beadni otthon a szüleinek ezt a kabátot, mily hazugságokkal magyarázta meg a „bizonyítványát", milyen átejtésekkel etette meg az anyját és az apját? De ez nem érdekelt, meg sem kérdeztem tőle. S utólag aztán millió dologért furdal a kíváncsiság, esz meg a fene, mert lustaságból vagy színlelt, tettetett közömbösségből nem tettem fel akkor egy kérdést, amikor még módomban lett volna érdeklődni, mintegy mellékesen, anélkül hogy különösebben kilógott volna a lóláb.)

Az isteni zöld kardigánt azonban még nem fizette ki. Háromszáz forinttal tartozott érte. Szó nélkül kivettem a szivarzsebemből háromszáz forintot. Nem kérte kifejezetten, de nem lehetett félreérteni a célzást. És én fizettem, önkéntesen szúrtam le a pénzt, múltbeli kicsinyességeimért akartam vezekelni, azért, ahogyan bántam vele hajdan; mindezt utólagos bűnbánatul, megkövetésül. Persze, ezt sem mondtam meg neki, hogy ezért lettem egyszerre ilyen nagylelkű.

- De Nyuszika! - csillant fel a szeme. - Mióta vagy ilyen nagyvonalú? Vigyázz, mert még újra beléd találok esni!

(Ilyen szavakat se használt eddig, közös éveink alatt, jól fésült volt és illedelmes, úgy látszik, a szótára is bővült - ez is hozzájárult színesedéséhez.)

Úgy váltunk el, hogy majd fölhív a napokban.

Hirtelen pálfordulással elkezdtem futni a sorsom után, hogy legalább tömören töltsem el maradék életemet.

Még aznap este fölhívtam néhány barátomat, akik addig is szűk vevőkörömhöz tartoztak. (Nem emlékszem, írtam-e ezeknek a lapoknak során, hogy rádiószerzői működésem mellett, melyet magamban: „nyíró-író"-ságnak becéztem, hisz több volt benne az olló munkája, mint a tollé, szabad időmben - s az aztán igazán bőven akadt! - könyvek felhajtásával, sáfárkodásával vagy ahogy szomszédom hívta: kufárkodásával foglalkoztam.) Barátaimmal közöltem, hogy néhány „nagy halat szándékozom piacra dobni".

Kellett a pénz - Évához és magamhoz. A könyvek hűtlenné válása - mert igazi, gyakorlott őrülthöz méltóan őket vádoltam elsősorban, nem Nyuszikát - meglazította bennem a szeretetet, a rajongást, az imádatot, ami hozzájuk fűzött. Hideg bálványok lettek a szememben hirtelen, akik nem érdemeltek meg tőlem több áldozatot. S hogy juthattam volna másként pénzhez? Hirtelen felrémlett bennem Éva „tanítása" - én is honnan szerezhetnék könnyebben? Csak két választásom volt: vagy magamat adom el, vagy a könyveimet. A magam eladása nehézkes és körülményes lett volna, különben sem lehetett volna azonnal pénzt kicsiholni belőle. Persze, kicsit meglazult, hirtelen megcsúszott jellememmel sem voltam képes erre. Erkölcsi mércéim is több síkúak voltak: éreztem, hogy valami megmozdult alattam, ami a testiség örvénye, az immoralitás felé húzott - ezt pontosan le tudtam mérni délután Éva mellett a Pilvaxban, de a szellemi *morális* részem érintetlen, feddhetetlen maradt. Tudtam, hogy a könyvtáram értéke igen nagy - ha darabonként árusítom ki, a *valódi*, eszmei árán. S azt is

tudtam, hogy ezt a felsrófolt árat a gyűjtők hajlandók megfizetni olyan könyvek esetében, melyek után ámokszerűen futottak esetleg éveken át és hiába, birtoklási vágytól-szenvedélytől űzetve, mint én is sok esetben. S az effajta könyvek százával-ezrével szépen ott sorakoztak a polcaimon. Biztos voltam benne, hogyha valamennyi könyvemet eladnám, több mint százezer forintot kihozhatnék belőlük. (Óriási pénz volt ez ötvenöt tavaszán, amikor a havi rezsim még az ezer forintot se haladta meg.) Tehát tízévi életet jelentett - de lesz-e tíz évem egyáltalán? Van-e annyi a szívemben, már most akadozó, toldott-foldott motoromban? Ha az orvosnak hiszek: nincs, ha magamra, belső hangomra hallgatok: szintén nincs (vagy a párhuzamosan érkező hang szerint akár negyven-ötven is lehet még). Ebben az esetben a két egyidejű értesítés közül a pesszimistább változat mellett döntöttem, hogy nincs már tíz év előttem. Akkor meg minek őrizgessem ezt a vagyont? Hogy úgy járjak, mint a koldusok, akik az utcasarkokon rongyokban kéregetnek, dideregnek és éheznek, s mikor meghalnak, a szalmazsákjuk tele van arannyal? Hogy a barátaim röhögjenek rajtam a markukba? Ha meghaltam volna - amennyiben elismerik a végrendeletemet -, mindez Évára szállt volna, ellenszolgáltatás nélkül. Ha eladom egy részét, egy töredékét csupán, lesz egy csomó felesleges pénzem, ami könnyebbé, nagyvonalúbbá, „flottabbá" varázsolhatja az életemet - meg tudom fizetni Éva olykori, időszakos kegyeit. No és akkor mi van? Azt mondják rám legfeljebb, hogy *morál insanity* vagyok - úgy sincsenek sokkal jobb véleménnyel rólam barátaim, ismerőseim, az egész külvilág. Lehet, hogy Eszternek van igaza: „Életének döntő hosszú idejében különböző könnyű néniket szeretett. Csak ilyenek tudnak hatni magára, lévén kilencvenhatos vérnyomása." A vérnyomásom ugyan százharminc-százötven között ugrált, de azt hiszem, mégse tévedett Eszter. (Csak ilyen áttételesen merült fel a neve agyamban ezekben a napokban.) Éva is sokkal jobban érdekel azóta, szexuálisan is, amióta ez a változás történt vele és benne. (Még mindig nem tudtam pontosan, hogy mi okozhatta.)

És egyáltalán - tettem fel magamnak a kérdést - szabad-e olyan merevnek, prűdnek lennem „erkölcsiek"-ben, mintha egy vaskalapos, öreg, a vízözön előttről ittfelejtett pasas volnék? Én, aki annyira „modern" voltam mindig, annyira felszabadult, megértő és bizonyos mértékig gátlástalan, harminc eladott könyvért egy életen át zokogjak a porban, hamut szórva a fejemre? Birkás Bandi egy mondata szíven ütött, a sok valódi szíven ütés között is:

- Ezt persze föl se vetted volna Auguste Corbeille-korodban - röhögött, amikor közöltem vele, hogy egy szerelmem meglopott. - Csakhogy már nem vagy Auguste Corbeille!

Ez is hozzájárult ahhoz, hogy hirtelen másként ítéljem meg a dolgokat, más szemszögből nézzem az életemet. A könyvek tabuk voltak eddig a szememben, elkísérő, mozdulatlan, néma bálványok, akiknek gyakorlati célzattal alig láttam hasznukat, a *könyvszerzés* dühétől, szenvedélyétől elkápráztatva rendkívül keveset olvastam őket: életem fölött pöffeszkedtek pogány istenekként, de sohasem hallgatták meg feléjük küldött könyörgéseimet, fohászaimat. Egyetlen verset se sugalltak, immáron öt éve - hiába mutattam be előttük áldozataimat - és Éva, a kicsit félvállról kezelt, kicsit nem komolyan vett Éva, egyszerű női kíváncsiságával megindított bennem egy olyan folyamatot, melyet a bálványozott könyvek nem tudtak elérni: rávett a munkára, megíratta velem az Önéletrajzom első kötetét, a *Mostoha éveim*-et, emlékezéseimet ifjúi éveimről, első kötetét annak a „nagy műnek", mely „végleg hivatva lesz megőrizni térben és időben". (Voltak és vannak percek az életemben, amikor ilyen fellengzős megfogalmazásoktól sem riadok vissza.) Olyan könyvet kaptam tőle cserébe, ami végül is mindennél több, az összes többi könyvnél a világon, mert *én* vagyok maradéktalanul. A huszadik század egy gyermeke vall benne, ha kissé dadogva is, egy furcsán, nem mindennapian induló életről.

Ezeket a vallomásokat már 1954 nyarán-őszén folytatni akartam, de közbejött Eszter, és ötvennégy nyarán a vele kapcsolatos élményeimet rögzítettem. Ötvennégy ősze pedig meghozta az előbbiekben már vázolt változásokat és az azokat követő idegborzalmakat, a

depresszió, az írni nem tudás, az írásképtelenség hosszú hónapjait. Ha Éva mellett újra felébredne alkotókedvem, hajdani munkalázam, megérné, még egy pár tucat vagy akár néhány száz ostoba, lélektelen könyv árán is - okoskodtam magamban.

S a „nagy halak" különben is olyanok voltak, amikért nekem nem fájt különösebben a szívem - csak költőimet babusgattam, őrizgettem továbbra is féltő gonddal. Thomas Mann *Doktor Faustus*-a, Sartre *Férfikor*-a egyből lekerült a földre, az eladandók közé, „ugrottak" az akkor kaphatatlan piros Móriczok, Mikszáth, a „tartalék" Proust hét kötete (mert a nagy ázsiójú könyveket több példányban is raktáron tartottam, mint az igazi kupecek), Sommerset Maugham összes kötete is a zsibvásárra került, s még néhány tucat olyan könyv is, amit bármikor kölcsönkérhettem éppen azoktól, akiknek jó borsos áron eladtam őket. „Hja - forgattam én is a szemem kenetesen, mint Mándy a magáét, más indítóokokból -, kaphatatlanok! A szenvedélyt meg kell fizetni, a birtoklási vágyat!" - s közben Éva teste villant fel előttem, azzá változott át a *Doktor Faustus*, a *József-tetralógia*, *Az eltűnt idő nyomában*, mintha csak egy profán úrfelmutatás feketemisés áldozati ostyái lettek volna.

Pillanatokon belül tele voltam dohánnyal - másnap egy kék kötött kardigánt csináltattam egy jó nevű belvárosi szalonban, és egy gyöngyszürke tropikál nadrágot, vettem egy kétoldalt viselhető ballon lemberdzseket is - hogy ne maradjak le semmiben Éva mögött. Még a cigarettára is majdnem rászoktam újból - de gondoltam: ennyire azért kímélem a szívem, ha egyébként a romlására is törtem tudatosan, előre megfontolt szándékkal. Hiszen az italtól, a konyaktól és a gintől úgysem kíméltem, sem az „egyéb" ártó izgalmaktól - amiktől orvosaim szinte végérvényesen eltiltottak, hacsak nem akarok idő előtt „kinyiffanni". Ugyan mi az az „idő előtt"? Miféle mértékegysége az életnek? Ha sűrítem az élményeimet, *egy* év több lehet, mint tíz laza esztendő csendes vegetálása, és én azon az estén és magányos éjszakámon a „tömörítés", a „felgyújtás" mellett döntöttem, eldobva magamtól a még lehetséges tíz év magam féltő babusgatását, óvását s amivel ez az életmód jutalmazhatna: a pállott unalmat.

Szentül meg voltam győződve, hogy ezzel a hirtelen megpörgetett új életszemlélettel, az élethez való átértékelt viszonyommal nemcsak Évát szerzem vissza, „vásárolom meg", de magamat is újra megtalálom, s ami még ennél is több: feltámasztom az írót is magamban. Ha saját magam hű csatlósává, íródeákjává szegődöm - tudatosult bennem a „tudathasadás", melyben oly könnyedén lépkedtem, mintha csak meséim elvarázsolt birodalma volna -, ha rálépek az életnek egy új síkjára, előttem eddig még végig nem járt útjára vagy ösvényére - csak nyerhetek rajta. Ha „vigyázó szemmel", félig-meddig tollal a kezemben figyelem önmagamat - de úgy, hogy ez az íróalkalmatosság ne gátló eszköz, visszatartó, visszahúzó önkontroll legyen -, talán elérkezhetem végre végső írói felszabadulásomhoz, mert új élményterületeket tudok meghódítani magamnak, a régi nagy mesterek bénító hatását levetkőzve végleg. És akkor közelebb kerülök talán ahhoz is, hogy igazi, egyéni látásmódomat még inkább kialakítsam. Hiszen huszonnégy éves koromban pontosan ezért, ez után sóvárogtam egy versemben, valamiféle új, szükségesnek érzett ars poetica jegyében. Így esedeztem *Anni költőjéhez* - azaz magamhoz - 1943 kora nyarán, amikor már - és még - Auguste Corbeille is voltam:

> Vihart akartál, hát ne félj a testtől:
> parázsba lépj, izmod acél legyen -
> sápadt szerelmed örvénnyel cseréld fel:
> a tűz nyargaljon át gerinceden.
> Égj és lobogj, mert elbukol különben,
> és ember légy- - - - - - - - - - -
> Mester légy, ne mindig jó tanítvány...

Egy döntő változás már volt az életemben, az Eszter-élmény. Egy kedves kritikus barátom. Rajnai Laci szerint „...Eszter... fenekestül felforgatta ennek a tündér Arielnek szépen rendezett mesebeli kertjét, és úgy vonult végig rajta, viharosan és törve-zúzva, mint egy pusztító forradalom egy országon.”

Hátha egy újabb élmény, aminek átadnám magam, önmagamat teljesen fellazítva, eleresztve, hátha egy tudatosan vállalt Éva-élmény le tudná dönteni a korlátaimat, válaszfalaimat az irodalmon belül. S azzal, hogy tökéletesen magamra találnék: az önkifejezésnek egy újabb lehetősége nyílna meg előttem, és fürge, mindig írásra kész tollam varázspálcaként működhetne a kezemben.

Eszter lerombolta bennem az angyalit - amit úgyis meguntam -, miért ne szabadíthatná fel szívemben-agyamban Éva a démonit?

Nem mondom, hamarabb elkezdte, mint ahogy gondoltam. És nem is lassan szoktatódtam hozzá: egyszerre hatalmas dózisokban kaptam a mérget, hogy pillanatokon belül átállítsa a szervezetemet, idegrendszeremet.

Másnap reggel beállított egy ifjúkori barátom, Gerézdi Rabán, akit szintén alarmíroztam könyvügyekben. Rabán első szava ez volt, amikor becsuktam mögötte az ajtót:

- Kirúgtad már Évát?

- Mért kellett volna kirúgnom? - tikkadt ki a szám, és vele egyszerre elszorult a torkom, a szívem. Ő is tud már az ellopott könyvekről?

- Miért? Mert egyszer még trippert kapsz tőle! Vagy nem tudod, hogy utcán ismerkedik idősebb pasasokkal, és száz forintért fölmegy a lakásukra?

Még hebegni se tudtam, dadogni se, csak elakadt a lélegzetem, hogy azt hittem, a szívem is leáll vele abban a pillanatban végleg. (De úgy látszik, edzettebb volt, mint gondoltam, tűrőképesebb, mint ahogy az orvosok hitték.) Csak meglódult tachykardiásan, százötvenet verve, extraszisztoléi úgy szóltak s talán oly hangosan is, mint a félrevert harangok. Ugyan honnan szedi ezt Rabán? S már kapcsoltam is, mielőtt kimondta: az ő felesége mellé volt beosztva Éva próbatanításra, míg én a Széher úton feküdtem, február elején. Még küldtem is neki Évával egy kis tréfás cédulát, hogy figyelmébe ajánljam: „Íme e levélke és mellékelve egy nagydarab kislány, úgy vigyázzon rá, hogy a melléklet a szemem fénye, bizony.”

- A feleségemnek mindent elmondtak róla a kolléganői. Ne áltasd magad azzal, hogy nem igaz. Utánanézett: nem olyan nő, aki a mendemondáknak csak úgy hitelt ad. De ez sajnos szó szerint igaz. Az elmúlt vasárnap találkoztunk vele a Moszkva téren. K. Tiborral állt ott összeborulva, egy kispesti zugszínésszel, akiről köztudomású, hogy nőkből él. Éva az egyik futtatottja most ennek a hírhedt stricinek.

Megsemmisülve hevertem a sezlonomon, mint akit letaglóztak. S Rabán búcsúzóul még hozzátette, jóakaratúan:

- Azonnal rúgd ki! Hogy a lába se érje a földet.

Egyszerre minden érthetővé vált, mindaz, amire addig nem gondoltam, amire nem mertem gondolni. Hát ezért történt benne a változás! S vajon mióta járhat együtt vele? A karácsonyesti háromszáz forint is nyilván ehhez a pasashoz vándorolt, amivel „otthonról kirúgott” anyját juttattam födél alá! S a többi kisebb-nagyobb kölcsönöcske is, meg az ellopott könyveimből befolyó összeg, s talán ide is felcipelte, a lakásomra! - tekeredtek össze az idegeim a fejemben. Görcsbe szorult a légcsövem, mintha fojtogattak volna, és úgy is rángatóztam, lélegzet után kapkodva.

„Rúgd ki!” tanácsolta Rabán, „Rúgd ki!” - visszhangozta minden épen maradt, meg nem támadott agysejtem, de a többiek, a megperzselődöttek, kajánul tiltakozni kezdtek: Na és? Kurva lett? Hát aztán! Mi van akkor? Éld csak az életet! Itt a Nagy Kaland, amire vártál annyiszor! „Parázsba lépj!” Hát most itt a lehetőséged rá! Szerezd vissza, hódítsd vissza, neveld meg magadnak, térítsd újra az „Erény” útjára! Ne riadj vissza semmitől! Elég volt a holdkórosságodból! Ne az égre vonítsd, hanem a földön élj! Az örömnek, a gyönyörnek ára is van, nem adják ingyen: fizetni kell érte!

Nem akarom feleslegesen nyújtani az elbeszélésnek ezt a szakaszát: iszonyúan sokat gyötrődtem. A kívánás, az undor, a gyűlölet, a vágy, a megfojtás, a cirógatás, a közeledés, a szakítás, a pokol és a menny között őrlődtem hetekig, rombolva-pusztítva szívemet, idegeimet. S ráadásul nem hoztak megnyugvást az Évával, Éva mellett töltött futó pillanatok sem. Június elején kivettem a Szabadság-hegyen, az Eötvös úton egy szobát - csekély havi ezer forintot fizettem magáért a puszta szobáért -, hogy itt legyek Pesten, Éva közelében, de mégse a Zenta utca agyat forraló, párás dzsungelében. Elég volt életem dzsungelét elviselnem fent a hegyek csöndesebb melegében, mert sajnos, egyre inkább láttam, éreztem, hogy magam elől úgyse menekülhetek el; ki vagyok szolgáltatva a sorsomnak. Egy nap - de jobb, ha egy hiteles, akkori följegyzésemet úsztatom be ide (mert nem árt, ha a regényben és az emlékezésben egyes pillanatokat *premier plánban* hoz az ember, akár a filmekben):

„Akkor már hetek óta fent laktam a Sváb-hegyen, de időm nagy részét a városban töltöttem. Nyuszira lesve, utána rohangálva, rá várakozva órákig az Egyetem téren, a Főiskola táján, extraszisztolék özönével, fuldokló, kihagyó lélegzettel; ezekben a napokban valóban olyan volt az életem, mint egy fáklya: hatalmas, emésztő lángokkal éltem, olthatatlanul, tűzvészként pusztult az életem. Ez a pusztulás hatalmasabb volt minden addiginál: az Eszterért és „Sínadrág”-ért való rőt lángú lobogások gyufavillanás voltak csak e pokol kénköves pusztításai mellett.

Egyik ilyen délelőttöm riadt várakozásaiba pottyant belé Eszter. A képtár felől jött, az Egyetem utcán. Nekem se erőm, se időm nem volt már elrejteni magam, s akkor még a felszívódás, a kámforrá válás csodáihoz sem értettem.

Nyárias, kánikulába hajló délelőtt volt, s a nyár nem az ő időszaka. Sosem tudta megtalálni az egyéniségéhez megfelelő nyári ruhákat - egy maga varrta abrosztünemény kivételével -, az első varázsmegtörő emlékemet is éppen ez idézte elő. Azon a délelőttön kiszáradt kórójellege volt, melyet színes rongyok közé fújt a szél. Az arca megviselt, ezerbarázdás, férfias, kemény. Kongó szívem csak még jobban belesajdult a jelen-jövő-múlt hármas szövedékébe. Hogy láttam őt is, szerettem őt ifjúsága legszebb pillanataiban, hogy élete legcsodásabb órái mégis-csak nekem jutottak, s átvillant rajtam Nyuszika teljesen kibomlott szépsége, mely évek múltán talán szintén így elenyészik - s hogy meddig, mivégre kell még rohannom eszelősen a tűnő szépségek nyomába s mily poklok várnak még rám a keresésben?”

Eszter azt reklamálta - s ha az ő szemszögéből nézem: joggal -, hogy mért nem válaszoltam legutóbbi leveleire, vagy mért nem üzentem legalább, mint a múltban. De ugyan mit is írhattam volna ezekre a soraira? (Levelei összegyűrve ott lapultak a szívem fölött, szinte kabalisztikusan, mintha azt vártam volna, hogy valami varázslat folytán átváltoznak Éva hasonló jellegű leveleivé, amelyekben nem Eszter, hanem Éva könyörgi vissza magát hozzám.)

Mindezt nem mondhattam el Eszternek - goromba hallgatásom igazi okát -, csak ötöltem-hatoltam, s váratlanul otthagytam a faképnél, mert sasszemeim felfedezték Évát a Cukor utca sarkán, s láttam, hogy megindult felénk.

Valóban: miket firkálhattam volna ezekre a levelekre válaszul, „életem adott rémtörténetének” legrettenetesebb pillanataiban?

*

Nem kétséges, hogy ezekben a hetekben Eszterrel nem lehettem „szinkron”-ban: ő is a „fixa ideája” után futott: utánam - a könyvek köttetése csak ügyetlen és átlátszó ürügy volt -, én meg a saját őrületem rabja voltam: Évát üldöztem, láthatatlan lepkefogóval, Évát, mint egy pillangót. (Az is volt már félig-meddig - ki tudja, mióta: „éjszakai pillangók”-nak hívták Pesten gyerekkoromban az utcalányokat. Éva még csak nappali vagy esti pille volt, de már „pille” bizony, csapongó szárnyain.) Tébolyodott napjaink voltak ezek: Eszter hozzám írt őrjöngő leveleket, én Évához, Éva K. Tiborhoz.

1955. május 20.

Nyuszika, drága,

mért nem hívsz fel? Ennyire elszakadtál tőlem, hogy mint barátra vagy pajtásra sincs szükséged rám, ha már meghalt benned a szerelem irántam? Hiányzol nagyon, a szívem is nagyon fáj - és fáj, nagyon fáj a múlt. Ami gyönyörű volt benne s a rossz is. Ilyen keveset jelentettem Neked? Hol vannak azok a hónapok, amikor kölcsönösen fogadkoztunk: Soha, sohasem hagyjuk el egymást?

Nem írok többet, mert csak bőgnék egy elveszett, csodás tündérbirodalom után.

Hívj fel szombat reggel ½ 10-ig, szeretnék beszélni Veled, szeretnélek látni, és ne félj, nem akarlak kínozni. Ha nem tudnál hívni, - 10-kor beülök a Vén Diófába *(Vén Diák helyett írtam így el magam)*, ahol először találkoztunk, és megvárlak, amíg végzel. Tedd meg, hogy bejössz. Várlak

bagolyfalvi Nyúl

És Éva valószínűleg ekkoriban írt Tiborjának. (Talán mondanom sem kell, mennyire szíven ütött a levél fogalmazványa aznap, amikor véletlenül a kezembe került.)

„Csend van és éjjel. Most nagyon közel vagy hozzám, és most nagyon jó Veled lenni. Eltűnik a nappal. Vele együtt a szorongó érzések és a töménytelen kérdés, amiket felteszek magamnak, mert Te úgyse válaszolsz rájuk.

Most nem tudom azt, hogy rossz vagy, hanem érzem azt, hogy jó. Édes vagy, mint egy kisfiú, és kedves. Nem vagy ideges, hanem szelíd, és oly jó a karodban feküdni.

Olyan rövid és olyan hosszú volt egyben a 2 hónap. Szombaton (19-én) számba vettem. Mindent és a sok könnyet megérte, ó, túlságosan megérte a mosolyod és a szemed. Megérte, ha csak azért is, mert jó hangulatod volt csupán, szépet mondtál, és megcsókoltál az utca közepén.

Nagy dolog, de Veled átéltem az életemet. Tudtam örülni, hinni, lelkesedni és nagyon szeretni. Olyan jó volt várni a másnapot, a leveledet, hogy veszekedj és mindent.

De elfáradtam. Nem tudok hazudni, pénz után rohangálni, kedves lenni idegenekhez, érdekből. S Te cserébe csak újabbakat raktál rám, és ne haragudj, de nem tudom tovább csinálni.

Elhatároztam, hogy nem fogok Veled többé találkozni, ne is gyere.”

S talán ugyanaznap hagyta Éva nálam az alábbi levélkét - melynek mennyire más a hangja, a stílusa! Ebből is látszik, hogy csak fejőstehén voltam a számára - én ökör!

Nyuszikának, amikor már nem leszek itt

1955. június

Nyuszika,

szörnyen féltem ezt megmondani, de nem tudok mást csinálni, s főleg azért félek, mert te azt hiszed, hogy én nem is szeretlek, csak ilyenekért vagyok itt. Pedig hidd el nekem, hogy igazán nem ezért, mert akkor már kurva is lehettem volna, akit kitartanak.

Olyan nehéz kinyögni, Nyuszkó, de muszáj már kifizetni az adósságaimat, és most már igazán ez az utolsó az életben, és amint lesz pénzem, ami azt jelenti, hogy állásban leszek, úgyis visszaadom Neked.

Nyuszi, ha szeretsz még egy icipicikét, nem hagysz ebben a szarban magamra, és ne is haragudj rám, és hidd el, hogy már egy édes és rendes Nyuszi vagyok, és az is leszek mindörökre.

Ha csak arról számolnék be, hogy mi űzött Éva után, s hogy mennyire közömbösen hagytak Eszter támadásai, megint csak a féligazságot mondanám el. Hiszen december eleje óta, amikor Évával először próbáltam szakítani, újabb és újabb nőkkel is kísérleteztem. De hiába akartam velük oltani nemi szomjamat: az őrület annyira befészkelte magát a csontjaimba, annyira saját rögeszmém rabja lettem, hogy kudarcba fulladt minden effajta vállalkozásom.

Június-július folyamán Éva egy-egy délutánra vagy éjszakára váratlanul bevetődött hozzám szabadság-hegyi nyári lakomba, hogy még kínzóbbnak érezzem hiányát, amikor indokolatlanul ismét tovatűnt. Hazudnék, ha azt imám, hogy más nőkkel nem voltak hasonló pokoli zűrjeim - hiszen ennek a vallomásnak minden lapjáról ordít a szerelmi téboly -, de az Éva-ügy minden előbbinél iszonyúbb volt. Más eseteimben legalább segített, úgy-ahogy megnyugtatott, ha „imádottam" a felfokozott, emberfölöttivé emelt „bálványom" közelében lehettem: de Évának még jelenléte sem csökkentette a lázam - léte-hiánya egyformán kínzott: elviselhetetlenné vált számomra. Néha éjszakánként arra ébredtem, hogy csorognak a könnyeim, a szívem alig ver, a megoldáson törtem a fejem, és csak ellentmondások kóválygogtak bennem; mást tanácsolt az agyam, a szívem, az ágyékom s mindezt egyszerre: ide-oda futó párhuzamos viharokkal.

Eszpresszók, orvosok, barátok, orvosságosüvegek közt teltek a napjaim céltalanul. Azzal mentem fel a hegyre, hogy folytatom a *Mostoha éveim*-mel elkezdett önéletrajzi ciklusomat, de ehelyett csak életem regénye folytatódott tovább, akaratom ellenére. Van, akinél a depresszió hihetetlen munkabírásban nyilvánul meg - Krúdy Gyuláról állítja Füst Milán -, nálam a tartós levertség mindig kiüti a tollat-ceruzát a kezemből. Ezen a kora nyáron is, minden igyekezetem ellenére csak töredékes mondatokat tudtam papírra vetni. Olyan voltam, mint a hosszú ideje ágyban fekvő beteg, akinek újra meg kell majd tanulni járni, ha fölkel. Azokban a napokban egy-egy rövid, félig állító, félig kijelentő vagy kérdő mondatra ha futotta erőmből. Ezt is csak annak köszönhetem, hogy ötvennégyben együtt nyaraltam Szigligeten a kedves, drága Füsi Jóskával. (Ő volt talán az egyetlen valódi olasz Budapesten, színmagyar származása dacára, mint ahogy magamat mindig tiszteletbeli franciának éreztem, pedig csak a szláv és magyar vér keveredett ereimben.) Füsi Jóska egy nap megállított a folyosón - éppen Füst Milántól jöttem ki:

- Remélem, vezetsz naplót? - forgatta meg gombjaimat kék ballonzakómon.

- Mért vezetnék? - kérdeztem megdöbbenve.

- Mert te olyan ember vagy, akinek naplót kell vezetnie. Hogy húsz-harminc év múlva megírhasd ironikusan - és úgy-ahogy maradéktalanul - a korunkat!

Nem, nem vezettem akkor még rendszeresen naplót, de az *Önarcképem*-mel öntudatlanul is erre készültem. Másnap már jegyezni kezdtem Füst Milán szavait, mozdulatait - és ez az állandósult vázlatozási kedv hozzásegített ahhoz, hogy az Eszter-ügyhöz írt *Epilógus*-omban, régi írásaimmal ellentétben, zártabb és plasztikusabb formával kísérletezzem.

Orvosokra várakozva, eszpresszókban, a fogaskerekűn, autóbuszokon - mert már autóbuszokon „blicceltem" villamosok helyett, hiába, Éva nagyvonalúsága átragadt rám, feltétlenül

könnyedebb lettem, fiatalosabb; koravén, sőt „öreguras” életmódomat kezdtem levetkőzni - mindenfelé firkálgattam, automatikusan szinte, mint a szürrealisták. Azzal vigasztalgattam magam, nem baj, ha nem *„mű”* még, de Móricz Zsigmond is csinálta ezt, Stendhal is és annyi nagy író - talán az én esetemben sem lesznek haszontalanok ezek a jegyzetek: ajtót nyitnak a Műhöz.

Egy este Erős Laciéknál, orvos barátomnál voltam, aki húszéves korom óta ismert; 1944 tavaszán ő is lemondott az életemről, ahogy később bevallotta: „Egy lyukas garast se adtam volna érte.” Megint a szívemmel koldultam nála, hogy mondjon róla kórjóslatokat (valamiféle perverzitássá vált ez bennem, hiszen annyiszor eltemettek már, s én mégis éltem, mert szerencsére mindig mellétrafáltak). Laci csak vonogatta a vállát.

- A fene tudja. Most mintha jobb volna, mint két héttel előbb.

(Pedig micsoda két hét volt: velőtrázó, hangtalan sikolyokkal teletűzdelt, szívemet ásó!)

Váratlanul beállított Pest akkor leghíresebb asztrológusa, Léderer Eduárd, Krúdy-hősszerű nevével. (A csillagjóslást rég száműzték új életünkből, de - amint már említettem - a felszín alatt a mélyben ugyanúgy nyüzsgött a Város, a romlottság, a hiszékenység, a bűn ugyanúgy szedte áldozatait, de nem hiányzott az erény sem: szentek ugyanúgy éltek falai között, mint gyilkosok; ebben az egyben hasonlított a Város hajdani tündöklő napjaira.) Léderer Eduárd mérnökként kezdte - Márai is hivatkozik rá egy helyütt a *Naplójá*-ban -, míg Egyiptomban egy ízületi gyulladás le nem verte lábáról, és a tétlenség az asztrológia felé nem irányította figyelmét.

Éva után sóvárgott akkor minden porcikám, szerettem volna én is „tudni a jövőmet”, de minthogy nem ismertem születésem pontos pillanatát, egy asztrológiai óra segítségével csak nagy általánosságokat tudott mondani. Inkább jellememre vonatkoztak ezek - meg kell hagyni, elég találóaknak éreztem megjegyzéseit, pláne amikor nem is ismert, és még csak nem is valószínű, hogy hallott volna rólam addig.

- Nehéz sors. Későn, lassan érnek a dolgai. Nehezen érvényesül, de ha mégis, akkor nagyon tartós lesz. A szívgyöngesége csak másodrendű - például nem billentyűhiba. Nem organikus eredetű. Erősen befolyásolják az idegek.

(Erős Laci helyeslően bólogatott, míg ezeket mondta.) S utána még szóba hozta:

- Érdekes, a gyerekekről készített horoszkópjaim sokkal jobbak. Tele vannak utazással - ez rengeteg felnőttnél is mutatkozik -, amiből csak arra következtethetek, hogy húsz-harminc év múlva döntően megváltozik az élet, egy új kultúra lesz kialakulóban, hatalmas virágzással egybekötve.

Ezen mindannyian meghökkentünk, az összes jelenlevő, olyan időkben hangzott el Léderer bácsi kijelentése, ötvenöt május nyolcadikán, amikor Komáromig, Győrig se lehetett utazni anélkül, hogy a vonaton zöld tányérsapkás határőrök ne igazoltatták volna az embert - legtöbbször már Kelenföld után.

Éppen ezért naplójegyzetemet elég pesszimista záradékkal láttam el:

„Vajon érdemes-e hinni mindezekben? Mit ér tudnom, hogy boldogtalan leszek, és nem viszem semmire?... Egyetlen, amiben úgy-ahogy kiélhetem magam - tönkrement házasságok, szerelmek után -, az egyetlen az irodalom, persze itt is sikertelenül és külső eredmények nélkül... Isten veled, asztrológia, isten veled, valóság! Egyetlen célom a halál, s addig az, hogy megint Auguste Corbeille legyek. Csak arra vágyom már, amit az *augustecorbeille*-ség rejt

magában: a képzeletbe menekülő, a képzeletében élő ember minden valóságnál színesebb, nagyszerűbb, csodálatosabb életére."

Ha el is tértem kicsit elbeszélésem fővonalától, mégis ideillőnek érzem ezt a rövid kis kitérőt, egyáltalán nem tartom feleslegesnek. Sohasem voltam híjával nagyszerű elméleteknek - csak éppen gyakorlatilag nem tudtam megvalósítani őket, alkatilag gyönge idegrendszerem a legtöbbször nem rendelkezett a kellő energiával. Akaratlan bábként vergődtem többnyire az események örvénylő forgatagában. (Éppen ezért elképesztő, hogy mégis hányszor sikerült partra vergődnöm: hihetetlenül szívós macskaszervezettel vertek meg a sorsom irányítói, az istenek, vagy a csillagok.)

Idegtépő hercehurcáimnak az lett a vége - kételyek, ellentmondások-vágyak-remények közt imbolyogtam heteken át -, hogy egy éjszaka elhatároztam: elveszem Évát. Semmi más kiutat nem láttam magam előtt. Ettől remélhettem egyedül, hogy valamelyest helyrepofozódik megbillent idegrendszerem, hogy mellette ismét úgy-ahogy életre erősödöm, s aztán jön, ami jön: aminek jönnie kell. (Az asztrológus szavai igen meggyőzően a predesztinációt sugározták, és én, a hajdan annyira hívő katolikus is kezdtem az eleve elrendeltség felé hajlani, mert egyre inkább elnyomta a neveltetésem eredményeit apáimtól örökölt sűrű kálvinista vérem - akik már a reformáció óta ebben a vallásban éltek.)

Elősegítette, sőt egyenesen siettette ezt az elhatározásomat az a tény is, hogy Évát - aki időközben megkapta magyar szakos diplomáját - Győrsövényházára helyezték helyettes tanerőnek. A minisztérium rendelkezett így, és ez ellen nem volt apelláta, olyan szigorúan vették, mintha a katonaság kötelékébe tartozott volna. Azt sem tudtam elviselni, ha napokra eltűnt; mi lesz velem, ha oda lekerül az isten háta mögé? (Pesten kívül minden hely istentől elrugaszkodott sárfészeknek számított a szememben, és tisztában voltam vele - hiszen Eszter is a pedagóguspályán működött -, hogy vidékről fölkerülni Pestre: szinte egyenlő a lehetetlennel.)

Amikor másnap közöltem Évával elhatározásomat, először tiltakozott; meg kell vallanom, hogy nehezen akart kötélnek állni, vagy legalábbis elhitetően megjátszotta szabódását. A kontrolláló idegeim nem működtek olyan jól ezekben a napokban, mint egyébként: így hát nem tudtam pontosan lemérni, hogy mennyire volt őszinte az ellenállása.

Még aznap este kimentem hozzájuk Kispestre, hogy megkérjem Évát hivatalosan is a szüleitől. Nagyon fanyalogva adták csak a beleegyezésüket. (Egyetlen pillantással fölmértem a helyzetet, s láttam, hogy egy szó sem igaz abból, amit Éva apja brutalitásáról, az elviselhetetlen légkörről mondott: a legszabályosabb, legnyugodtabb kispolgári életet tükrözte otthonuk és egyéniségük.) Azt se állíthatnám, hogy valami nagy harmónia dúlt volna közöttünk az „eljegyzésünk" estéjén. Amíg elkísért a villamosmegállóig, halálra gyötörtük egymást, én K. Tiborral, Ő Eszterrel. Ezerszer vívtunk-viaskodtunk egymással naponta, szerencsére igen rövid ideig tartó „mátkaságunk" alatt, majdnem ökölre menve a fog, a köröm, a hajtépés se hiányzott némelyik esetben. Enyhülések nélkül halmozódtak csak feszültségeink egyre; ha megkérdeztem, hogy hol járt, azt vágta a szemembe; „Semmi közöd hozzá, nem vagyok a kurvád!", vagy hogy „Menj a francba, ki hívott? Tudd meg, hogy gyűlöllek, utállak, nem tudlak elviselni!" Még a legenyhébbek az ilyen mondatok voltak: „Mért is mutatott be Panka! Őt is gyűlölöm! Amióta ismerlek, azóta ment tönkre az életem!"

Így érkezett el 1955. július 20-a, esküvőnk napja, melyet a Lenin körúti Központi Házasságkötő Teremben hajtottunk megtartani. Egy régi rádiós barátomat kértem meg, Gyenes Györgyöt, hogy legyen a tanúm - azt hiszem, fogalma sem lehetett arról, mi ment végbe bennem ilyen előzmények után azokban a pillanatokban.

Amikor ott álltunk az anyakönyvvezető előtt, aki enyhén nekitámaszkodott egy gombnak, hogy elindítsa gramofonról vagy magnetofonszalagról a Lohengrin-nászinduló hattyúkat lebegtető és békét-boldogságot sugárzó, áhítatot keltő dallamait, majdnem felüvöltöttem a kíntól. Mint egy megvert kutya, úgy szűköltem belül, hogy micsoda istentelen marhaságba sodródtam, s ugyanakkor csillapítanom is kellett magamat, hogy „nem tehetsz mást", „végig kell csinálnod, még ha a pokol minden szenvedése is vár rád, csak ez az út vezethet gyógyulásodhoz!" Remegő térdekkel, rogyadozó inakkal álltam ott, miközben a körmömet a tenyerembe mélyesztettem, hogy valahogy megfegyelmezzem magam, erőm legyen kinyögni a hagyományos kérdésre a szokásos választ.

„Akarja-e feleségül venni az itt jelenlévő P. Évát?" „A... ka... rom" - adtam meg magamat predesztináltan a sorsomnak, amikor a másik énem kegyetlenül tiltakozott, és rohanni akart ki a napsugaras világba, a csodás, elherdált, elkótyavetyélt szabadságba, miközben egyre ezt üvöltötte bennem: „Nem akarom, nem és nem!" De már késő volt: jóvátehetetlenül kibökte gyengébb és mégis erősebb énem az igent. Már nem volt visszaút - vállalnom kellett magamat és esztelenül nyakamba szakasztott sorsomat.

(Ezek voltak azok a hetek és hónapok, melyek mellett barátaim - élükön a finomtollú novellistával, Mándy Ivánnal - érthetetlenül álltak meg, és nyilván azt mondták - és talán joggal: „Ez a Végh megint bedilizett!", „végleg megőrült!" Pedig csak egyszerűen nem ismerték indítóokaimat, ők, akik kevésbé voltak vállalkozó szellemek, mint én, és akik úgy látszik nem szerettek alászállni magukba, a „lelkek tárnáiba" - ahogy Rába Gyurka fogalmazta meg később, találóan, éppen az Eszter-ügy első két felvonásával kapcsolatosan azt a lázat, mellyel átadtam magam a szenvedélynek.)

És Eszter - mintha csak megérezte volna a történteket, hiszen nem valószínű, hogy tudomást szerezhetett róluk - alig három nappal később a következő levelet írta:

Siófok, 55. VII. 23.

Kedves Bácsi!

7-24-ig Pesten leszek *(pontos címe)*, kérem, írjon meg egy fix időpontot, amikor a kötetet átadja. (El akartam kérni a könyvkötőtől, mivel gondoltam, hogy nem fog felhívni - de nem adta ki.) Persze szeretném mielőbb látni: ezért, ha lehet, még P.-ra írja meg, mikor hajlandó eme hivatalos aktusra.

Üdvözli: *Néni*

Azóta bizonyára megkötötte harmadik rossz házasságát (?). Magánál ez ötévenként szokás.

*

Mit válaszolhattam volna erre? Semmit. Már csak azért sem, mert összes rossz előérzetemet meghazudtolva, házasságunk első napjai csodásan derűsek, felhőtlenül ragyogóak voltak. Mintha a rontás, a varázslat valóban megszűnt volna az életünkben. Éva még július huszadikán felköltözött hozzám a Szabadság-hegyre; elfúvódott közülünk minden, ami rossz volt az utóbbi időkben: a régi kis tündér Nyuszi lett - csak éppen hatványozottan, tele játékossággal, humorral, édes, érett asszonyisággal, szerelmi rafinériákkal, amiknek azelőtt nyomuk sem volt benne - vagy csak én nem vettem volna észre mindezt az Irodalom felhői közt lebegve, nagyképűen, önfeledten?

Érdekelt is engem, hogy Eszter mit írt, amikor szárnyalva lobogtak napjaink, addig elképzelhetetlen magasokban. Mit válaszolhattam volna erre az alapjában véve sértő szándékú levélre?

Igen, mit írhattam volna Eszter levelére? Mert amikor Zenta utcai lakásomon megtaláltam kusza sorait, talán aznap reggel írtam, hogy megőrizzem magamnak a gyorsan szálló pillanatokat:

„*Július 30.*

NYUSZIVAL JÁTSZOM

Cigarettázik, hozzám bújva. Bőre melege csiklandozva újabb simogatásokra gyújt. Ficánkol, lubickol a karjaimban. Tűnődve nézek a messzeségbe: ez a boldogság? Szerelem, gyűlölet, kívánás szentháromsága lebeg felettünk. Úszunk az időtlenségben, a percek, órák észrevétlenül tovahömpölygő árjain, villanyunk tejszerű, ködös fényei alatt. Hirtelen áramütés fut át a kezemen. Nyuszika hozzáért a cigarettával. Felsikít, tapsikolva:

- Nyuszika megijedt! Nyuszika megijedt!

- Nem megijedt: megégett! - igazítom helyre, mint a pontos fogalmazás szeretője. - Nyuszika nem tudja már megkülönböztetni a kifejezéseket!

Elcsattan a szája, pici piros gurgulázó nevetés szökik elő, egyenest a szívéből. Föléje hajlok, és egybecsap fölöttünk a fény, az Idő.

S még mindig aznap:

- Két év múlva már emlékezni sem fogsz rám! - mondom neki, és tréfásan hozzáteszem: - semmi sem emlékeztet rám, kivéve a fél szemedet; mert a másikat kiverem.

S groteszkül fintorgatom az arcom, fél szemem behunyva megjátszom, milyen lesz, ha majd belenéz a tükörbe.

Ragályos életet élünk, mint két gyerek, egymástól kapjuk el a nevetést. Én harminchat, ő húszéves, de kamaszok vagyunk, felnőhetetlenül.”

*

Én maradék erőmmel boldog akartam lenni, míg Eszter légvonalban alig pár kilométerre tőlem, megint megsuhogtatta „ostorát”, újabb levelet írt, melyben megint felhánytorgatta nekem - s immár nekünk - közös, őáltala tönkretett, megfojtott múltunkat:

Bp. 1955. VIII. 3.

Kedves Bácsi!

Tudom, hogy *nem fog felhívni*, azért írok. Ismét könyörgök Magának, *Maguknak*: ne öljenek meg! Tudom, hogy Maga soha - vagy tíz év múlva jön csak vissza, ha visszajön is valaha.

Tudom, hogy Maga nem megoldás - hogy ezt nyolc év előtt is *túlságosan is* tudatosan láttam. *Nem várok* Magától megoldást, csak egy illúziót, az *eddigi* illúziót kérem, hogy *tovább álmodhassak* hátralevő harminc évemben.

„Örökre megsebeztelek” - Maga akarta így, hogy örökre Magához tartozzam. Ez nem szemrehányás - csupán a tények. (Maga is tudja, hogy senkivel nem álltam, nem bírtam szóba állni ama végzetes tévedése után sorsomnak.)

Hihetetlen kegyetlenség a leányzótól, hogy *paranccsal* akarja tőlem elvenni *azt*, amivel ő *semmit se* veszít, s nekem az *életet, mindent* jelent. Tudom, hogy *öncsalás*, milliószor mondtam Magának is, de kell, muszáj az életben maradásomhoz. Ne öljenek meg (még rosszabb állapotban vagyok, mint 46-47-ben, állandóan sírok nyílt utcán is, mindenhol).

A megölt nők bosszút állnak, a *Mars [egy szó olvashatatlan]* gyerekét, s elveszik tőlük férjük szerelmét - sokszor előforduló történet ez.

Minden lélektani és élettani törvény, igazság stb. ellen volna, hogy egy húszéves, két éve hűséges leányzót elhagyjanak egy 30 évesért, aki 20 évesen hűtlen volt, s nyolc évig még az emlékét is meg akarta tagadni Magának. Őrült dolog volt az első találkozásunk is, s őrült a második is, de ennyi boldogság kell ahhoz, hogy létezni tudjak.

Volt valami *rendkívül* szép, méltányos és humánus abban, hogy Maga találkozgatott velem. *Ne hazudjon annak*, akiről úgy hiszi és tudja, hogy *nem hazudik Magának*. Ennyit az is megtehet - engedéllyel és engedély nélkül, aki örök hűséget esküdött valakinek. (Maga ugyan ezt még nem tette meg, de a nyáron meg fogja *tenni*, mert ezt a leányzó elhatározta, s most véghezviszi.)

Magyarázza meg a leányzónak, hogy nem akar engem elpusztítani, s én *csak látni akarom* Magát, s *csak tudni* Magáról, mert ebből élek évekig. 8 év óta első év, hogy normális vagyok, s most úgy összetörtem, mint soha. Nagyon kérem, tegye azt, amit kérek, s *hívjon fel* lehetőleg reggel 8 körül. (9-re megyek a Császárba, mert később zárva van.) Pontos címem *(és itt szobaszám, ágyszám)*, ui. nem tudjuk itt egymás nevét (26 ember egy szobában), s esetleg nem tudnak előkeríteni, s soha nem látom, mert nem tudom a címét. Csak napokat vagyok ott.

(Teljesen a lap aljáig teleírta a kuszábbnál is kuszább betűivel ezt a levelet, s az utolsó sor olvashatatlanná rongyolódott, mert sokáig hordtam összehajtva a zsebemben.)

*

Amikor elolvastam a Szabadság-hegyen, kint a vécébe zárkózva: szíven ütött nem egy sora. *„Húszéves, két éve hűséges leányzó.” „Ne hazudjon annak*, akiről úgy hiszi és tudja, hogy *nem hazudik Magának.”* Azon nem is csodálkoztam, hogy megjósolja a házasságomat, legföljebb az döbbentett meg, ahogyan megfogalmazta: „... a nyáron meg fogja *tenni*, mert ezt a leányzó elhatározta, s most véghezviszi.”

Hát jól eltrafálta ez egyszer, meg kell hagyni! Ösztönei jól megsúgták Eszternek Éva két éve tartó, szilárd, megingathatatlan hűségét! Azt hiszem, eléggé megdöbbentették volna akkori feljegyzéseim, amiket épp azokban a napokban készítettem - ha valami varázslat folytán elolvashatta volna őket a távolból:

aug. 10.

Locsogi-fecsegi Nyuszi

- A légkört mindig te teremted. Te kaparod ki magadnak a rossz dolgokat. A cirkuszt kilencvenkilenc százalékban te teremted!

De vajon én teremtettem-e? - ahogy Éva állította -, én teremtettem-e mindig a légkört? Lehet, hogy igazat mondott, de mégis mindig ő volt az, aki előidézett egy helyzetet, aki kiváltott egy olyan pillanatot, aminek nyomán elszabadultak a pokol ördögei. Hiteles naplójegyzeteimet hívom tanúbizonyságul:

FEKETE NAPOK, FEKETE LAPOK

július vége

Hogy mennyire keveredik az emberben a rossz és a jó, az elkövetkező lapok erről próbálnak számot adni. Nyuszikát az eddigi tündéri feljegyzések alapján, a régi Jókai-értelmezés szerint abszolút jónak lehetne tartani. Nagyon sokáig én is annak tartottam. Mert fegyelmezte magát,

csak a jó oldalaiba engedett bepillantani. Már együttélésünk előtt mennyi minden kiderült róla, ami éppen az ellenkezőjét bizonyítja! Ha én nem ismertem volna régen - s az ember elég hülyén, jó emberismerőnek hiszi magát -, nem hinném el, hogy a két lény azonos, hogy *egy* testben két-ilyen ellentétes véglet lakozzék. Nem hinném el, írom, pedig magam is ilyen vagyok, hiszen vallomásaim, feljegyzéseim ezeknek a nyomozásában íródnak. A XX, század zilált bonyolultsága mind ebből a kettősségből adódik. S csak az sajnálatos, hogy az alapjaiban tényleg „rossz ember" nagy művészek - itt hallomásaim szerint Kosztolányi nevét kell idéznem - nem is mertek műveikben leszállni a Gonoszhoz. Kosztolányi műveiben énjének másik hasadása nem nyilvánul meg a hasadás minden borzalmával együtt; pedig az Esti Kornél-Kosztolányi kettősség a hasadás iskolapéldája. Vajon a szégyen, a szemérem tartotta vissza őt és másokat is a „pokolra szállás"-tól, vagy a szennyet, a mocskot nem tartották eléggé művészi anyagnak? *„Az életet a szinten, a fénybe kell kerengni"*, ilyesfélék az ars poeticájában a döntő sorok. De vajon jobban megismerhetjük-e ezzel a módszerrel az *embert*, jobban megismerhetjük-e magunkat? Természetesen az is érv, hogy minek az embert megismerni, hogy minek elhagyni az élet napfényes oldalait? Minek? Ha az ember az életben nem szégyenli elhagyni, mért szégyellje művészetében? Ha művészien meg tudom fogalmazni, ha meglesz az elhitető ereje, a többi nem érdekel. Mit se törődöm azzal, mi lesz az emberek, az olvasók véleménye rólam, mint emberről és emberi dolgaimról. Mert éppen az ilyenek vállalása árán jutottam el magamhoz, másokhoz s talán a világ több rétű kifejezéséhez is.

*

Vasárnap délelőtt. Nyuszika bent vasal egy másik szobában. Én meg a könyveimet próbálom rakosgatni, hogy végre valami rend legyen. Reménytelen és örökre meddő küzdelem. De ez mélyebbre is világít egyben. Ha köröttem nincs rend, mért legyen bennem, s ha bennem nincs: mért legyen az életemben? A szekrény tetejére polcolom fel őket, hogy eloszlassam a földről, a székről, az asztalról a kupacokat. Vígan, szinte fütyörészve csinálom, s közben Nyuszikára gondolok, aki oly édes, oly ennivaló volt reggel, aki úgy tud csacsogni, hogy átforrósodik bele az ember szíve, képzeletemben a nyelvét öltögeti rám, és nyuszizunk boldog önfeledtségben. Én rámolok itt, ő meg odaát a blúzával és az ingemmel vesződik, hogy szépek legyünk ma délben. Az utolsó könyvet rakom fel, amikor valami szíven üt. Az extraszisztolés érzés. Olyan ez, mintha az ember mellkasába vágna egy bokszoló, s benyomná a szívét, s az nem üthet, amíg vissza nem húzza a kezét. A torkomat is egyidejűleg összeszorítja a félelem görcse. Veszett igyekezettel futom át a felrakott könyveket, benézek a szék, az asztal alá, feltúrom az ágyat és megint elölről. Egy könyvet nem találok. Sehol sincs Ortega: *A szerelemről* című könyve. Bevágtatok a belső szobákba, házigazdáimat kérdezem, nem vitte-e ki valaki takarítás közben vagy olvasni. Nem látta senki. Visszarohanok a szobába, hogy magamban legyek, hogy ne ordítsak fel a rémülettől: ő volt biztosan! Ő vitte el, csak ő vihette el! Ó, én állat, hát hogy is mászhattam bele ebbe a házasságba? Hiszen aki egyszer lopott, mért ne lopna máskor is? És felrémlik az a márciusi reggel, amikor szinte tébolyultan állok kifosztott könyvespolcom előtt, amikor felfedeztem legkedvesebb angol költőim eltűnését, és az a pillanat is eszembejut, mit eszembejut: szívembe ver, amikor állok a telefonfülkében, és beigazolódik az egyre erősödő gyanú, hogy ő volt, a tündéri, az ártatlan, a kettőig számolni nem tudó Nyuszika a bűnös. Bűnös? Tolvaj! - ordít fel bennem megint a régi, akkor felhangzott vád. Tegnap még megvolt! S megyek be hozzá. Tettetem a hangom, mintha csak olyan közömbös valamiről volna szó;

- Nyuszika, nem láttad az Ortegát?

- Ott volt valahol az asztalon.

- Most nincs. Nem láttad mégis?

- Nem. - Ezt már dühösen mondja.

Jó. Látom, hogy vasal, még sokáig el lesz vele foglalva. Visszamegyek a szobánkba, és átkutatom a táskáját. Ma vasárnap van, tegnap, szombat délelőtt lent volt a barátnőjénél, a Marinál. Mari, mióta Ági Sopronban nyaral, nagyon beúszott az életébe, azelőtt összesen nem hallottam róla ennyit, mint az esküvő utáni négy napon. Szerdán egy táviratot is küldött, pedig ott volt az esküvőn. „Frigyre lépéstek alkalmából minden jót kíván Fejedelemségünk." Nyuszika másnap megmondta, miután Marival találkoztunk a Belvárosban, hogy Mari és húga adta fel, így közösen, ezért ez a vicces fejedelmi többes.

Kis piros bőrnotesz, még én vettem neki tavaly decemberben. Néha már átlapoztam sietve, amíg ő kint volt a vécén, mert rendkívül sok bennem az indiszkréció, szeretem mások dolgaiba beleütni az orrom, még a teljesen idegenekébe is. Mindenütt nagy ügyek után szimatolok. És sajnos, legtöbbször jó orral. Most is rémülettel, hasogató szívvel lapozom. Egy-két bejegyzés mindig az első megpillantás őrjítő érzésével csap meg, valahányszor csak látom. Itt van például egy dátum: december 19, az van melléírva: évforduló. S aztán október 13: először. A decemberire azt mondta Nyuszika egyszer régen, majdnem sírásba boruló szemmel: hát nem emlékszel? És én nem emlékeztem. Nem emlékeztem, mert nem emlékezhettem. Semmiféle évfordulónk nem volt december 19-én, pedig két decembert töltöttünk már egymás mellett. Az elsőt, mely csodálatos volt, lassan már el is mossa bennem a második, szörnyű bántalmaival. Hátul egy csomó telefon, csomó cím, becenevek, férfiak, mit tudom én. S erre megint egy emlékezés május utolsó napjaiból, amikor egy reggel Rabán fent járt nálam, elmondva, mit mondtak feleségének róla a főiskolai kolléganői.

S én mindeme figyelmeztetés ellenére elvettem. Miért? Hogy bebizonyítsam magamnak és másoknak, hogy nincsen szabad akarat, nincsen egyéni elhatározás: sorsa van csak az embernek és végzete! Csak két ilyen emlékezés, és az embernek örökre el kell felejteni valakit, nemhogy napról napra jobban beleúszni, belesodródni egy állandó együttlétbe. Ezek a mondatok állandóan bennem cikáztak, kint náluk az apjáéknál, amikor kimentünk bejelenteni a házasságot, az anyakönyvvezető előtt is - és mégis kimondtam az igent. Kimondtam, mert volt egy olyan érzés bennem, hogy mindennek ellenére istenien fogunk élni, ha ez a sok kosz, szenny, ami az utóbbi időkben felkavarodott, leülepszik bennünk és az életünkben. Hisz másfél évvel ezelőtt pontosan azok voltak az ellenvetések magamban ellene, amikor felmerült a házasság gondolata: olyan fiatal még. Az ifjúság nincs zűrök nélkül, és ha nincs túl még a zűrökön, mért éppen mellettem menjen át? Elég volt Ágnessel végigcsinálni ezt, ami ráadásul értelmetlen is volt, hiszen a zűr jutott belőle csak, lehiggadtabb korszakait már más mellett töltötte el. Igaz, én akartam így, mert én nem voltam hajlandó vállalni tovább, mivel nem kellett már sem szexuálisan, sem emberileg nem jelentett, nem jelenthetett többet. Tehát - gondoltam, s ez volt egyik legfőbb érvem a házasság mellett - Éva most túlkerült ezeken a zűrökön, s akkor van remény, komoly remény arra, hogy tartós legyen, de nemcsak tartós, hanem olyan, amilyenre nekem szükségem van. Egy nyárspolgári, kispolgári élettel úgysem tudnék mit kezdeni, s a vihar legtöbbször jót tett, jót tesz nekem, hiszen Yvette-tel és Ágnessel még a legpokolibb korszakainkban is remekül tudtam dolgozni, mondhatni a munkában oldottam meg, abban vezettem le gyötrő problémáimat. Amennyire a magánynak a legtöbb esetben nincs rám buzdító hatása, a társas lét egyenesen belemenekít, belehajszol. (Mint most is, Évával is - ebben nem csalódtam. Fél év alatt nem dolgoztam annyit, mint e néhány együtt töltött nap alatt.)

Ilyen meggondolásokból nem bántott olyan vészesen K. Tibornak, egy link színésznek a berobbanása sem Éva életébe, illetőleg életünkbe, bár Rabán nem a leghízelgőbben nyilatkozott róla, mert látta őket egyszer együtt. Éva megesküdött az életemre, hogy nem csalt meg vele, s hogy május végén szakítottak végleg az életemre talán mégsem esküszik meg hamisan,

vigasztaltam magam. De ha meg is csalt - eddig tudomásom szerint nem szedett össze sem gyereket, sem vérbajt, sem trippert, a többi meg ebben a zűrzavaros világban úgyis annyira kuszált, hogy kibogozhatatlan szinte reménytelenül. Én is megcsaltam Eszterrel, igaz, hogy az leszámolás volt a múlttal és bosszú, de mégis megcsaltam. Hátha az hajszolta őt bele ebbe a kalandba, hogy tudomást szerzett erről, mert ahogy egyszer elkotyogta, Panka, akivel eskü alatt közöltem, mint egy érdekességet, visszamondta neki.

Ezek mind átviharzottak bennem, ahogy néztem a noteszt. S megdöbbenve állok meg a júliusi napoknál: július 13, július 21, július 23, e három naphoz mindegyikhez egy *T* betű van odafirkantva. T = Tibor, mi más lehetne? Tovább nézem a táskáját, egy rajz is van benne, valami műkedvelős virágcsokor, a noteszban pedig jampecfejek és alakok, amik néhány nappal ezelőtt nem voltak.

Forrt, dühöngött bennem az indulat, s egy szempillantás alatt kész voltam a sztorival. Szombaton, 23-án találkozott Tiborral. Én adtam ugyan tíz forintot neki, de ez valószínűleg kevés volt, ezért ellopta az Ortegát, hogy hogyan? hiszen vele mentem le - betette a táskájába, mit tudom én. Amikor Rabán közölte velem, hogy ezzel a link színésszel együtt látta őt, aki nőkből él, egy pillanatig sem volt kétséges előttem, hogy miatta adta el a könyveimet, miatta rabolt ki. Hát folytatódik tovább is, hát így lett csak vége? S egy percet álmélkodva nézek végig magamon, csodálkozom, egyáltalán azon, hogy élek. Mert nem kétséges ezek után, hogy Éva (feldúlt állapotaimban rögtön megszűnik Nyuszika lenni) hamisan esküdött.

Bementem a szobába, ahol vasalt. Láttam, hogy még sokáig nem lesz meg vele. Vissza a szobánkba. A polcán egy csomó levél állt. Az igazság kedvéért még az esküvő előtt megkérdezte, elégesse-e őket, vagy felhozhatja, nem fogom-e megnézni őket és botrányt csapni értük? - Hozd fel - mondtam -, nem akarom, hogy egy nap szemrehányást tégy értük, hogy elégetted őket, a múltat ne égesse el az ember, mert egy nap az vigasztalja majd a jövőben, pláne ha nem sikerül a házasságunk.

Feltúrtam a polcát, a hálóingjei alatt ott álltak szalaggal átkötve, egy csomóban Tibor levelei. Rohanok ki velük a vécébe, és magamra zárom az ajtót. Jó csomó levél, meg kell hagyni. Próbálok beléjük olvasni, de elég zilált, cirkalmas írással van írva, s a hangjuk erőltetett, hamis, őszintétlen. Egynél mégis megállok, ugyanaz az írás, ugyanabban a csomagban, csak azzal az aláírással: *Janka*, mintha egy barátnője volna. Aztán hirtelen ismerős írás: Éva levelei vagy levélfogalmazványai. Ez az egész délelőtt extraszisztolés rohamokkal telt el, és talán legjobban azokban a pillanatokban hagyott ki, ahogy a leveleit olvastam. „Drága szívem" - ilyet soha nem írt nekem -, „s olyan jó a karodban feküdni", „s ha rossz is volt, de veled átéltem az életem". Pénzügyekről: „hogy erkölcsileg nulla leszek, mert nem tudom kifizetni, mit érdekel az téged. Nem vagy elég nagyvonalú, mondod". És „unom, hogy érdekből másokkal legyek, s ahelyett hogy megszabadulnék tőlük, te újabbakat raksz a nyakamba".

Elönt a verejték, szinte vinnyogok a rémülettől. Hát igaz, minden szó igaz, amit Rabán mondott: utolsó, ócska kurva. S a végzetem, hogy mindig ilyen nők tetszenek, s ilyeneket varrok önként a nyakamba. A megsemmisülés érzése jár át, a legszívesebben öngyilkos lennék egy pillanat alatt, várom, hogy megnyíljon alattam a föld, vagy hogy szívbénulást kapjak a sorozatos kihagyásokból. De nincs ilyen szerencsém. Végig kell csinálnom ezt a pokoli életet, ami a sorsom, végzetem. Vissza a szobába, bedobom a csomagot az ő levelei kivételével a hálóingek alá.

Vagy egy félóra múlva jön be. Hozza a blúzát és az inget. Nyusziskodva jön be, de a szájára fagy a mosoly, amikor meglátja, milyen feldühödt állapotban vagyok, mert az ilyesmit nem tudom titkolni egy pillanatig sem.

- Már megint mi bajod?

- Hol voltál tegnap? A szeretőddel! Három nappal az esküvő után. Te ócska kurva! - s már csattan is az arcán a pofon pofon után, anélkül hogy én csak gondoltam volna is a pofonra. De ilyenkor automataszerűen, agyam kikapcsolásával működik, s csak a csattanásról tudom meg, hogy a kezem pörölyként lecsapott.

S ő menne, arca sírásba torzul, de én nem engedem. Nem, nem. Megölöm, megalázom, addig nem szabadulhat. S birokra kelek vele.

- A szeretőddel találkozol? - lihegem az arcába. - Őt jobban szereted? Őt szereted, nem engem? - Szadizmus, mazochizmus egyformán van ebben a kérdésben. Szinte várom, hogy beleüvöltse az arcomba: „Igen, őt szeretem, nem téged!"

De nem tudom, mért várom ezt; boldogabb lennék, kéjelegnék a megaláztatásban, vagy felszabadulnék, és kitombolhatnám magam az összevissza verésében, mint ahogy öklömmel ütöm most is a tomporát, s belemélyesztem a körmömet a vállába. Nem azt feleli, amit várok, még csak meg sem közelíti:

- Az érzéseimhez és a gondolataimhoz nincs semmi közöd! - S csak átnéz rajtam, látom a szemén, hogy nem lát engem. Arra gondol! Őt szereti igazán! - döbben fel bennem az érzés, a megállapítás. De vajon mért jött hozzám? Hiszen nyilván megbeszélhették együtt. Semmi kétség, ki akarnak fosztani! S én már-már azon tűnődtem, hogy odaadom neki, visszaadom neki a kulcsot a Zenta utcához. Nem tartom különösebben ostobának magamat, de milyen állat tud lenni az ember! Ott kezdődött minden, hogy mért vettem el, mért nem rúgtam ki, ahogy a Rabán tanácsolta. Ennyire nem tud az ember parancsolni a vérének? Ilyen nagy árat kell fizetni azért, hogy egy olyan szeretője van, aki annyira kielégíti, mint senki más az elmúlt tizenöt év alatt? Ezt azért fizetem-e, vagy azért, mert nagy író akarok lenni, tizenöt év óta foggal-körömmel harcolok érte, hogy akár az életem árán is elérjem, hogy olyan élményeket és úgy tudjak kifejezni, amit mások még nem fejeztek ki? Ezért vagy együttesen mind a kettőért fizetem ezeket a pokoli árakat?

Bőg, ömlenek a könnyei. S ekkor csöngetnek. Barátnője jön, a Mari, akit utálok, mert most már tudom, hogy benne van a falazásban. Ágі nincs itt, ő az, aki most szállítja az alibiket. Egek! És még csak ötnapos a házasságunk!

Mari bejön.

- Látja, ilyen a házasság - mutatok a cseppfolyós Évára.

Nekem is feljön egy barátom. Egész délelőtt, egész nap mísz vagyok, kétségbeejtően. Mindannyiukkal és magammal is. Arcokat vágok, nem tudom fegyelmezni magam, és minden kavarog bennem, mint egy óriási kaleidoszkópban, amit ide-oda ráznak. Külön-külön ebédelünk, fent a Vörös Csillagban, Mari a barátommal egy más helyiségben, én Évával. De egy szavam nincs hozzá, egy gyengédebb mozdulatom, egy fintorelhagyásom, mosolyról nem is beszélve. A délután is ilyen. Megyünk fel a Fogas végállomásához, mert jönnek a szülei. Elmaradunk Mariéktól. Megfogom a kezét.

- Béküljünk ki - mondom, és csókra nyújtom a számat.

- Nem békülök ki.

- Miért?

- Mert öt perc múlva újra kezded.

Belém fagy a szó. Utál - ver a szívembe -, na és? Úgyis kirúgom, mehet a francba.

Mariék elmennek. Ácsorgunk a Fogasnál. Messze elmegyek tőle. Ott áll egyedül, árván. De bánom én. Nem kell. Én állat, mi az isten haragjáért vettem el? Így fogunk élni? Mennyiben oldottam meg az életemet? Holott tudtam, hogy megoldhatatlan, s különösen egy más emberrel nem lehet rendbe hozni - nem egyszer, háromszor tapasztaltam végig évszámokban még rövid, de különben mérhetetlenül hosszú életemben. S most itt a negyedik, s az érzéseim ugyanazok, mint a másik háromnál, pedig csak öt nap, öt nap múlt el belőle.

A szülei ittléte alatt sem tudtam feloldódni. Fagyos volt a légkör, csak próbáltam kedves lenni és mosolyt erőltetni magamra, de nem sikerült. S amit a nappal nem tudott rendbe hozni, megoldotta az este. Eddig két feltevésem igazolódott be: tudok dolgozni, és sok zűrt felold a szexualitás, mely pokolian köt hozzá s mintha őt is hozzám.

Vacsorázunk, hozzáérek, vágy lobban fel bennem, s már engesztelődöm, ajkat húzva, vállat vonva megbocsátok. Na és? Megcsalt és megcsal, de most az enyém, kizárólag az enyém lesz a teste, ha másra is gondol közben. Én vagyok a fontos, az én kéjem, mit érdekel más? Ha nem ez volna a lényeges, megmaradtam volna másoknál - Zsuzsánál, aki rendes, becsületes volt, akiben meg lehetett bízni, aki nem csalt meg. S mégsem maradtam meg, tehát ez a fontosabb. Hogy a testem kitombolja magát. A lelkem! Az már eleget tobzódott évtizedeken át plátói szerelmekben, egyszer már a testemre is sor kerülhet.

Az őrjöngésig felcsigázom, mert százszorosra növeli a vágyam, ha látom, milyen hatással vagyok rá. Az arca kéjbe torzul, már csak a kezem érintésére is, a simogatásaimra, a csókjaimra. Pedig a megsemmisítő és feloldó férfi-női harc, párviadal még hátra van. Előbb a szemem, a kezem, a bőröm, a nyelvem tombolja ki magát, s csak aztán a férfiasságom. Már közeledem feléje, iszonyatosan játszva.

- Kell-e? Kellek-e?

- Kell, kellesz - hánykolódik alattam. - Hagyd azt a vacakot - tiltakozik a gumi ellen.

- De baj lesz...

- Nem lesz baj.

- Honnan tudod? - rémül fel megint bennem.

- Panka mondta, a menstruáció előtt, s már mindennap megjöhet...

A kívánás, a fejvesztés pillanataiban is belém nyilall a rémület. Hát mégis igaz! Hányan mehettek rajta végig, és azok persze nem vigyáztak, csak én voltam majd két éven át bolond. Eddig mért nem tiltakozott? Mért csak most? Mért nem mondta akkor is, hogy a Panka...

De ez a felvillanás, hogy mások is fetrengtek rajta, nemhogy lelohasztaná a vágyam, csak még inkább felkorbácsolja. Mert most már minden gátlás nélkül, tizenöt éve kendőzött, magam előtt is rejtett kívánásaimat tombolhattam ki vele, mintha valóban egy ócska, utolsó cafat volna, még ha esetleg nem is az. Esetleg...

Eh! Fütyülök a tisztességre! Catullus is Lesbiát szerette, s hányan, de hányan lehettek boldogabbak a cédákkal, mint ahogy valószínűleg én is boldogabb vagyok, minden pokol mellett. S ha Catullusnak s annyi másnak jó volt, mért ne lenne jó nekem? Hogy nemcsak az enyém? De ebben a pillanatban az volt, s ha most utánam azonnal másé lenne, mit érdekelne? Nem vagyok én magam se szent, alapjaimban egy mocskos fráter vagyok, s ez csak most kezdett felszabadulni bennem, pont mellette s pont azóta, amióta ilyen utolsó dolgok derültek ki róla. Hálásnak kell-e ezért lennem? Mindegy, ha életemnek ilyen buktatóihoz, örvényeihez jutottam, ne féljek tőle. „Ne félj a testtől - írtam egyszer az *Anni költőjéhez* című versemben magamhoz -, parázsba lépj, izmod acél legyen - Sápadt szerelmed örvénnyel cseréld fel: a tűz

nyargaljon át gerinceden. Égj és lobogj, mert elbukol különben, és ember légy, eszmék hevítsenek." Hát igen, alászállok, nem lehet azt mondani, hogy nem vagyok bátor és vállalkozó szellem, alászállok a bűnbe és magamba, hogy több és igazabb legyek. Nem félek a testtől, égek és lobogok, még akkor is, ha így is elbukom, mert ebbe éppúgy belepusztulhatok, sőt talán jobban, mint életem régi, sápadt szerelmeibe. Azok csak az idegeimet roncsolták, ez égeti testem is, az idegeim szétdúlása mellett. De unom úgyis az életem, s ez legalább érdekesebb és megérőbb vállalkozás: így rohanni a halálba, mint gyáván öngyilkosnak lenni vagy langyosan élni még harminc éven át, ezer babfőzelék mellett ásítozva és vágyakozva egy zivataros boldog-boldogtalan élet után.

A hétfő kedvesen és tündérien telt el, késő délutánig. Nekem hétre le kellett mennem a Városmajorba. Körülbelül ¼ 7-kor kopognak az ajtón. Véghnét kérik a telefonhoz. Vasárnap még úgy volt, hogy kedd délelőtt ráér, és akkor hazamegy édesanyjához, de közbejött valami, és egy napot eltolódtak a dolgok. Ahogy bement a telefonhoz, iszonyú rémület fogott el, a szívem pokolian kalapált. Ahogy benyitok, egyszerre csak mintha megváltozna a hangja, vagy én képzelődöm, és szinte kapkodva mondja a szavakat: „Marikám, akkor mondd meg, ha kimész Kispestre, édesanyámnak, hogy nem kedd, hanem szerda reggel nyolckor megyek ki." És édeskedő hangon: „Akkor szervusz, Marikám."

Arról, ami akkor történt, beszámoltam *A másik Nyuszi* című jegyzetemben, a „fehér naplómban" részletesen. Iszonyú dühös volt, hogy utána mentem.

- Csak nem képzeled, hogy minden lépésemet ellenőrzöd? Majd én is állandóan a sarkadban leszek. Most miattad a Mari lecsapta a kagylót!

Nem szóltam egy szót se, de düh, félelem, kétségbeesés dübörgött a szívemben. Lementem a Városmajorba, s ő megkért, hogy telefonálhasson Marinak. Mit tehettem, beleegyeztem. Hiszen a beleegyezésem nélkül is telefonálna - nem Marinak, erről meg voltam győződve, hanem drágalátos Tiborjának.

Lefelé menet a Fogason tüzetesen elolvastam kihagyó és szánalmasan verdeső szívvel azt a két szerelmes levelet, amit Tiborhoz irt, kéjelegve a megaláztatásomban, mert én ilyen sorokat soha nem kaptam tőle. Ilyen sorokat csak Esztertől kaptam nyolc évvel a szerelmem elmúlása után. Ahogy olvastam őket, az volt az érzésem, hogy mégis ez volt eddig Éva életének legnagyobb élménye, hiába mond és hazudik nekem akármit, őszinte emberi szavak, még rezignációiban is. Nincsenek nagy játékos körülkendőzések benne. Pár hétre rá, hogy megismertem Évát, egyszer azt mondta hozzám bújva: „Úgy imádlak, hogy majdnem mindent megtennék érted" - de ezt csak egyszer mondta. S a Tiborért *mindent* megtett, nem törődve, mi lesz vele. Kirabolt engem - bár annak is fel kellett merülnie benne, hogy esetleg feljelentem -, lopott otthon - Rabán mesélt ilyesmit -, Tibornak a szeretője volt, s talán az másoknak is árulta, mert pénzre volt szükségük. Amilyen kiszámíthatatlanok a hangulatai, érzései, megnyilatkozásai, minden elképzelhető róla,

S én a levelek olvasása után és közben is tűnődhettem, hogy mért jött hozzám. Otthonról meg akart szabadulni, ez rendben van. Azt hitték, Tiborral együtt kitervelték, hogy ez lesz a legjobb megoldás: szabadon találkozhatnak eztán, én remek alibi leszek a világ felé, sőt egy adandó alkalommal ki is fosztanak majd. Remek csőbe kerültem bele megint, hogy részben jó akartam lenni, részben lendíteni akartam újból akadozó, kátyú felé tartó életemen. Ez még pokolibb lesz Ágnessel való házasságomnál is, mert itt már az első öt napban kiderül, hogy az árny már itt kísért az életünkön, az indulástól. Ott a komolyabb árnyakhoz mégis hetek, hónapok kellettek.

S emellett felmerültek azok a tűnődések is, hogy mit jelent nekem. Napsugaras, tündéri nyuszikás egyénisége olyan, hogy bele kell halni az örömtől, olyan légkört ad, mely melegséggel veszi körül az ember szívét. Ártatlan, angyali kölyök egyik pillanatában, a másikban hétpróbás, ócska kurva. Egy ilyennel éljek együtt? Meddig lehet ezt kibírni? A szívem, melyet kímélni akartam, épp ellenkezőleg, mielőbb tropára megy ebben az őrjöngő kavargásban, összevisszaságban, ami az életünk lesz. Tönkremegy, de jegyzetelni, firkálni tudok mellette még így is - s úgy egy sort sem tudtam kikényszeríteni magamból, egy sor odavetésére nem volt erőm. Ez megéri? Istenem, mi kell nekem, mi kell? Egy időben Ágnessel kapcsolatban és másokkal is az volt a meggyőződésem, s ezt fennen hirdettem is, hogy nincs megcsalás. Az, hogy az ember mással is lefekszik, szexuális megnyilvánulási forma, semmi több. Mért csinálok akkor ebből most ilyen grimbuszt magamban? Mégsem volna ez az elmélet igaz, vagy talán azokba, akik mellett ezt felállítottam, nem voltam szerelmes, és Évába az vagyok, öntudatlanul?

*

Egy elfogott levél hét nappal a házasságkötésünk után

július 27.

Ágikám, édes!

Az esküvőm megvolt persze, hogy az ég nem tudott leszakadni: Ági baba, én már ezt egyszerűen nem bírom. Úgy őriz, mint egy foglyot, s már úgy utálom, mint a szart.

C. Gyurinál voltunk, nagyon szépen köszönöm. A Gyuri olyan isteni volt, hogy azt hittem, beszarok. Nyögött nagyokat, és olyan zavarban volt, hogy kitört belőlem a röhögés, amit sikerült köhögésbe átmentenem.

A Mari is itt volt nálunk, nagyon rendesen viselkedik velem szemben, az egész Janka-dolgot ő bonyolítja.

Most itt döglik mellettem a Gyuri, s percenkint kérdez tőlem, meg édeleg, hogy nem adok egy félórát, de úgy belerúgok, hogy elszáll.

Unom már az állandó féltékenységi jeleneteit s az állandó kérdezősködéseit, hogy hol, mikor, miért, meddig stb. Állandó műsorszáma T., mert én biztosan őt szeretem, mi-egymás. Komolyan mondom, hogy már egy idegroncs vagyok, a napokban T. felhívott telefonon, a Gy. persze mászott utánam, mert még két lépést se tehetek egyedül, s ilyeneket hallgatok, hogy úgyis csak addig élek, amíg rá nem jön, hogy megcsalom. Közben pofoz meg üt, amiből megint csak elegem van. Szóval felhívott a T., hogy menjek le, mondom, nem lehet, erre levágja a kagylót, és erre szabályszerűen összeestem.

Még szerencse, hogy a Gy. azért hülye, és ezt nem gyanúsította, csak siránkozott fölöttem.

Hát így. Hát szarul. Hát nagyon szarul.

Ágikám, édes, csak már jönnél haza.

Millió puszi
Pacni

Ezt a levelet találtam meg kutatás közben a retiküljében - leragasztotta ugyan, de nem átallottam feltépni, mert gyanús volt, veszélyt szimatoltam mindenütt, s talán nem is rossz orral. S ahogy valamelyest alábbszállt bennem a düh, már egy újabb jegyzettel próbáltam rögzíteni állandóan hullámzó érzéseimet, hangulataimat:

1955. július 29.

Együtt élek azzal, akit gyűlölök, aki életem, idegrendszerem tönkretevője. Szabad elhatározásból kötöttem hozzá a sorsomat, hogy minél tökéletesebben kiéljem a bosszút, hogy kiégessem magamból az írmagját is, hogy leszámoljak vele a múltért.

Keveset vétkezett viszonylag ellenem, talán nem is meggondoltan, megfontoltan, de elszabadította bennem a démont, akit eddig láncra verve őrizgettem magamban, akit próbáltam emberré szelídíteni.

De azzal, hogy vétkezett, jogosnak érzem a bosszút, a gyűlöletet. E gyűlölet mellett nem kétséges egy pillanatig sem számomra, hogy szeretem is. Érzékeim hatalmas lobogással hozzá vannak kötve, hangulataimat felettébb tudja befolyásolni, és talán ami a legfőbb, az állandó önkínzásból, őt gyötrésemből pokoli erők szabadulnak fel, olyanok, amiket a munkám szolgálatába tudok állítani. Ez az érzéskomplexum életem motorja, itt ül egy karlendítésnyire, iszonyú pofozkodások után, ő is, én is záporoztattuk egymásra, és most nyugodtabb vagyok, annyira, hogy dolgozni is próbálok. Megfogalmazni valamit a tébolyból. A jelenléte megnyugtat és fölkavar egyszerre. Ha kidühöngtem magam, nyugodt vagyok, könnyű, mint szeretkezés után. Tisztára Cocteau- Emily Brontë-hatások az életemre. Most nem a műveimre, hanem az életemre. S ez őrült haladás.

*

Igen, ha ma olvasom ezeket, kétséget kizáróan megállapítom magamról, hogy tébolyodott voltam, zárt osztályra való, klinikai eset. Naponként, óránként, sőt pillanatonként úsztam, egyik végletből a másikba.

augusztus 11.

Akármi is van ezzel a drága, dög Nyuszikával, mégiscsak életem, tehetségem motorja, a légkörében kivirágzik a tehetségem, színes vagyok, mint ember, nagy lángokkal égek, s ezért mérhetetlenül pusztulok is egyben. Neki köszönhetem az *Önarckép*-et és a *Napló 1954*-et s a szívbajt, neki köszönhetem az életem, a halálom. Az első „halálos szerelem" életemben, akit nem tudtam felszámolni, akin nem tudtam túljutni. Egy és háromnegyed év után nagyobb kívánással, pokolibb őrjöngésekkel szeretem, mint valaha is bárkit, őt magát is beleértve. Komoly árakat fizetek érte, de mit adnak ingyen? Egy reklámcédulát. Egy valamirevaló könyv sokba kerül már, s ő számtalan könyvem lehet, elevenen élő valóság, ki ösztönzéseket ad, hogy írjak, állandó zivataros, áprilisi egyénisége éltető varázsom, amiben rossz és komisz, abban is tükörképem. Néha olyan az érzésem, mintha az ikertestvéremmel élnék vérfertőző poklok-mennyországok táncoló lebegésében. Ha én emeletes szkizofrén vagyok, ő legalább annyira az. Sokszor pokol az életünk, de kéjt jelent ugyanakkor mindkettőnk számára a legádázabb őrjöngés is. Egy pofon, egy rúgás testileg-lelkileg, s aztán egy üdvözítő, mindent feloldó csók. Aztán játék, csupa csacsiskodás, nyuszizás, civódás, perlekedés és végtelen könnyű lebegés, kilépve magunkból a kéj puha habjai árján. Meddig tarthat ilyen? Heteken, hónapokon át vagy egy egész életen? Amióta úgy felcsapott bennünk vagy bennem a szenvedély, kettős lánggal égek, mint egy kétfelől meggyújtott gyertya. Érzem, hogy nem fogom sokáig bírni. Öle szörnyű kegyetlen, éhes és édes forró kohója kiéget, felolvaszt idő előtt. Tudom, és mégsem tudok ellenállni. Nem tudok, és nem is akarok. Harminchat éves koromig kielégítetlenül

őrjöngtem, aludt ócska némberek között a testiségem, de most lobog, kegyetlen lobbanással. És én, ki az életet minden ízében, ha töményen és röviden is, de ki akarom élni, nem térhetek ki ez ellen. Pusztuljak hatalmas pusztulással, de legalább írjam is ki magamból, ami bennem van, alkossam meg még azt a néhány művet, amire futja erőmből. És e pokolban, sőt csakis ebben a pokolban tudok igazán jól dolgozni. Iramlanak a mondatok a tollam alól, az ötletek, gondolatok kecskebucskázva bukfenceznek a fejemben, mi kell több? S hogy most itt van, itt tudom magam mellett, nyugodtabb vagyok, míg ő alszik, firkálással tudom tölteni az időt, és szerencsére sokáig alszik, én meg korán ébredek. Ilyenkor szinte nincs is itt, fekszik az ágyon, néha hallom a hánytorgását, a lélegzetvételét, ha erősebben kap levegő után, mint egy csecsszopó gyermek anyja melle után - ilyenkor nincs is itt, mert átköltözik belém, a szívembe, agyamba, vérembe, együvé forr velem, átlényegül valómmá, még teljesebben talán, mint ölelés közben. Vajon nem ilyen nő kell-e egy alkotóművész mellé, ha vannak is árnyoldalai? Hja, minden nem lehet együtt - jegyzi meg fitymálva -, ára is van ennek. Ebben igaza van, és az árat most és talán míg élek, megéri. Mert nekem elég az életemre, még ha tíz vagy húsz évet élnék is, ez a szakadatlan hasadás, kergetőzés, tíz és száz új nővé varázsolja számomra megunhatatlanul. Mert más és más minden pillanatában, s ha más egyéniségében, mássá változik, testiségében is más lesz. Mindennap más és újabb, izgalmasabb szeretővel fekszem le este, és mindennap más és újabb izgató pajtással, egyéniséggel ébredek reggel. Boldog lehetek vajon, hogy osztályrészemül jutott sok szenvedések árán, vagy őrjöngenem kéne érte, szűkölni a fájdalomtól, a rémülettől? Ezt ne én, döntse el az idő és az ő segítségével az ő csillagzata alatt született műveim. Mert emberi sorsom harmadrangú ebben a játékban, pillanatonként megújuló küzdelemben. Most is, hogy írom e sorokat, már fent van, de hallgat a drága, mert hallja száguldó tollam percegését - nem akar zavarni. Kaphat-e művész többet az élete társától? Azt hiszem, soha.

*

Ha kicsit hosszabbra is nyúlt a kelleténél ez a *„premier plán”*-ba hozott Éva-epizód, szükséges ahhoz, hogy érthetővé tegye azt a légkört, amiben akkor éltem, amikor elért hozzám Eszter 1955-ben írt utolsó levele. Ugyan mit válaszolhattam volna rá? Csak elolvastam, beraktam a zsebembe Éva K. Tiborhoz írott levelei mellé - amiket őrült mazochizmusomban gondosan lemásoltam apró gyöngybetűimmel -, és vártam a fejleményeket. Vártam riadtan - és egyben érdeklődéssel is, kár volna tagadnom, vártam -, hogy mit tartogat még számomra a sorsom.

Bp. 55. VIII. 11.

Kedves Végh!

Címem 15. reggel 10-ig *(pontos cím)* Telefon: 15-23-ig: *(pontos szám)*

Kérem, *hogy fejezze be ezt a december óta folyó méltatlan komédiát*, amit velem, a könyvvel csinál, s adja át végre! (Szept. 3-án megkapja a köttetési díjat.) Kérem, hogy írjon a fenti címekre, s közölje, mikor hajlandó erre. Szeretném visszapréselni Magát a nyolcéves skatulyájába, bár ebbe az amputációba minden jel szerint belepusztulok, de *szeretnék mielőbb túllenni rajta*. Az állítólagos „barátságunk” ilyen megcsúfolása talán még csúnyább, mint amit 46-ban tett velem, azt hittem, van Magában annyi emberség, hogy egy tönkretett életért legalább egy évben 10 óra illúziót ad nekem. Egyébként ezt még pokolian meg fogja bánni, ebben bizonyos vagyok.

T.

*

Hát tartogatott még néhány meglepetést az életem, nem tagadom.

Ha azt mondom, hogy félőrült voltam azokban a napokban, meg se közelítem az igazságot. Olyan „komplett dili" lehettem, hogy ha véletlenül egy elmeorvos kezébe kerülök: azonnal kényszerzubbonyba rakat. De szerencsére megúsztam. Csak a szívemmel rohangáltam ide-oda - és mit ad isten vagy az ördög, az EKG-im javultak, jobbak lettek a szívem állapotát rögzítő leleteim-papírjaim. Az egyik szívspecialista szerint a Szabadság-hegy 400-500 méter magassága rendkívül jót tett idegeimnek s így közvetve a szívemnek is. Még szerencse, hogy volt bennem némi tisztelet, és nem röhögtem szembe a doktor urat.

Csak belül, a felszín alatt rohadtam, agyam és testem szennyvizes csatornájába fulladva majdnem. S fogalmam sem volt arról, hogy ki tudok-e vergődni még egyszer, a napfényre tudok-e evickélni valaha is ebből a kloákából. Hogy juthattam ide, ifjúkorom szűzi tisztaságú dalaitól - melyeket egy kritikusom Keats és Shelley verseivel rokonított -, hogy juthattam ide, a mélybe? Én, „az őzek költője" - ahogy éppen Gerézdi Rabán írta rólam 1941-ben -, az „angyalok társa, barátja"? Kezdeti verseim földöntúli tisztasága becsapott volna? „Megjátszott" lett volna csupán? Egy számomra szimpatikus költői pózba merevedtem volna öntudatlanul? De azokat a dalokat tizenkilenc és huszonkilenc éves korom között írtam, akkori énemnek voltak töredék villanásai, és a döntő, átformáló emberi változás, úgy látszik, csak harmincéves koromban következett be.

Már ötvennégy tavaszán megdöbbentett néhány vélemény, amikor az interjúsorozatot készítettem volt feleségeimmel és szerelmeimmel, akik éveket töltöttek el mellettem-közelemben. Ágnes szavai szerint: „Irtózatosan kegyetlen vagy. Mindennap legalább húsz kegyetlenséget követsz el. Indulatos vagy erősen!" Én? Aki mindig a világ legszelídebb emberének tartottam magam? És a tündéri jó pajtás, Susanne is, életem legédesebb majdnem perditája két nap múlva csak megerősítette Ágnes állítását: „Sokszor nőiesen szomorú voltál. És kegyetlen is. Ez erősen érződik rajtad, hogy kegyetlen tudsz lenni."

Úgy látszik, mégiscsak helyes volt az a gondolatom, az az igyekezetem, hogy mások véleményét is meg kell hallgatnom, miközben önéletrajzomat írom, hogy így duplán láthassam magam, kettős tükörben, mintegy kilépve önmagamból.

RÖVID, KÉNYSZERŰ KITÉRŐ

De nemcsak ezek az őrjöngések voltak bennem 1955 nyarán. Utolsó verseskönyvem 1948 őszén jelent meg, azóta egyetlen eredeti sorom se látott napvilágot. Annak a polgárinak mondott nemzedéknek tagjai, akikhez engem is soroltak - s valóban leginkább még közéjük tartoztam, hozzájuk vonzódtam, az irodalomból kitaszítottak e maroknyi csapatához -, elkallódásra sőt: pusztulásra, teljes megsemmisülésre ítélten a Darling-eszpresszóban tengettük napjainkat. Valamiféle csodára vártunk; hogy csak rémálom ez az egész; hogy ismét előszólítanak majd bennünket a száműzésből vagy az önkéntes belső száműzetésből - melyikünk mibe sodródott -, hogy ismét megengedik nekünk, hogy elmondjuk élményeinket, és meghallgatják a mi véleményeinket is a dolgokról, a világról, de ezt eléggé hiába vártuk hosszú-hosszú évek óta. Műveink - ha egyáltalán írtuk őket - csak kéziratban álltak a néhány érdeklődő olvasó vagy pályatárs rendelkezésére. Így én az önéletrajzomat körözgettem, hogy meg ne bolonduljak a tétlenségtől és visszhangnélküliségtől, meg a *Papírkosár* és *Napló 1954* címen legépeltetett és beköttetett naplójegyzeteimet - ezek a könyveim tartalmazták Eszter-regényem akkori töredékeit, első és második felvonását. Nem én neveztem ki regénynek - az olvasóim emlegették így. S minthogy csak kéziratban forogtak néhány kézen, a róluk mondott baráti kritikákat is fel-

jegyeztem, szinte eszelős igyekezettel, hogy ne érezzem teljesen értelmetlennek az életemet. Azt hittem, sikerül majd elhitetnem magammal, hogy mégsem vagyok annyira felesleges ember, mint amilyennek látszom. S valóban, ezeket az emlékezetből leírt véleményeket olvasgatva időnként meg tudtam győzni magamat az ellenkezőjéről. Olykor elővettem őket egy-egy kétségbeesett pillanatomban, és belőlük merítettem némi erőt ahhoz, hogy valamelyest elhalasszam az öngyilkosságomat; ezek tartották bennem a lelket, mint mágikus varázsigék.

Vajda Endre, e nemzedék egyik leghivatottabb s aztán oly hamar elnémult kritikusa például így vigasztalt:

- Érdekesek ezek a jegyzetek, a legjobb szó, amit mondhatok könyveidre, hogy érdekes olvasmányok. *Ez* mind te vagy. Szétszórt, csip-csup írásaidban, minden mondatodban vérbeli költő vagy. S ami igen érdekes, nincs különbség nagy és kis dolgok megírása közt. Egyforma jelentőséget tulajdonítasz mindennek. Általában meglepő, hogy mennyivel színesebb vagy műveidben, mint az életben. És igazad van, amit Kosztolányiról írsz, hogy neki csak egy stílusa van, s neked annyi, amennyit akarsz.

- Helyesen láttam mégis magam? - kérdeztem. - S ha igen, miért?

- Azért, mert emeletes szkizofrén vagy. Műved jellegzetesen XX. századi mű, a terebélyességben és sokoldalúságban, mint pl. André Gide-é. Az is rendkívül érdekes, hogy mindehhez az a száz-százötven vers adja meg a *hinterlandot*, amit ifjúkorodban írtál. Arra épült, mintegy talapzatra, a többi. Igen, költő vagy minden sorodban, a fecnikben is. Egy *szem* vagy, melyen át az olvasó másképp tanulja meg látni a világot. Rákényszeríted a látásmódodat - s mit érhet el író többet? Az olvasót még az is érdekli, hogy te milyen verseket tartasz jónak. Lehet, hogy olyan fordulat lesz nálad, ha újra kezdesz verset írni, mint Valérynél volt. Lehet, hogy a nő-férfi kapcsolatának eddig ki nem fejtett oldalai fognak izgatni, lehet, hogy a metafizika felé fordulsz.

És Mándy Iván meg ezt mondta a szokásos fanyalgásával (a *Papírkosar*-at és a *Napló 1954*-et meglepően gyakran kérte el tőlem):

- Tagadhatatlan, hogy mindannyiunk közül neked volt és van a legnagyobb atmoszférád... Ha nem ezek az idők lennének, egyedül belőled megélnék, a te figurádból.

Enyhe rezignációval csatlakoztam a nézetéhez:

- Ebben nem is kételkedem, de akkor legalább hasznát venném magamnak én is, mert én is megélnék magamból!

És Nemeskürty Pista is azokban a napokban olvasta el a *Napló* 1954-et, 1955 július-augusztus fordulóján.

- Lírikus vagy a prózádban is: nem úgy, hogy költeményeket írsz prózában, hanem a szubjektivitásban, a láttatásban. Olyan meggyőző vagy, hogy sokszor csak későn döbbenek rá: De hisz ez nem így van! Nekem erről más a véleményem! Ha én erről írnék így, ahogy itt van, megdöbbenve kérdezném, mért nem ír ez az ember szépprózát? Hiszen micsoda képzeleted, fantáziád van! Írjál szépprózát, azt le is lehet fordítani! Olyan Supervielle-szerűhöz nagy tehetséged volna.

És én mindig figyelmesen és alázatosan hallgattam végig kéziratos könyveim olvasóinak „kéziratos" észrevételeit. (Nem egy - így Vajda Bandié - döntő hatással volt rám: például amit a férfi-nő kapcsolatáról mondott, s minthogy véleményemet még július közepén jegyeztem fel: Vajda Bandi nyilvánvalóan sokban hozzájárult ahhoz, hogy megírtam, meg mertem írni *Fekete napok, fekete lapok* című naplótöredékemet.) Ezért is iktattam most ide ezeket a jegyzeteket, hogy bizonyítsam velük: minden egyes szó és mondat, ami elhangzott életemben,

akár én ejtettem ki, akár más mondta nekem: köszörült, csiszolt, formált, amióta csak élek, tudatosan vagy öntudatlanul, de kihagyás nélkül, szüntelenül: minden élményem, cselekedetem, mozdulatom mindig visszahatott rám. S miközben Nemeskürty Pista szavait hallgattam, ezek suhantak át nagy szomorúságok között a szívemen:

Mindez igaz: jó volna regényt írni, de sohasem leszek képes rá. Tehetségemet csupa korlátok közé szorították az istenek, mert kétféle adottsággal rendelkezem párhuzamosan. Az egyik az a merőben mesefantázia, amellyel irdatlan messzeségekbe csapongok el, amelynek semmi köze nincs a való világhoz (de gyermekmesék, könyvek írásához javallt, sőt egyenesen nélkülözhetetlen), a másik sajátságom pedig az, hogy a valóságot szinte könyvelőként tudom számba venni, megélt pillanataimat hű krónikásként rögzítem. Ezekből adódik, hogy képtelen vagyok arra - ahogy a regényírók szokták -, hogy két-három életben ellesett alakból és történetből *egy* alakot és egyetlen történetet eszkábáljak össze, mert az áttételhez sajnálatosan nem értek. Igen, azt éreztem, hogy csak az események egyszerű leírására vállalkozhatom - mint az *Önarcképem*-ben is -, az átélt valóságnak csupán ügyes fényképésze vagyok, aki „egy az egyhez" arányban örökíti meg a látottakat, földhöz tapadtan, vagy pedig elszárnyal a földről a mesék, az ezeregyéjszaka valószínűtlenül irreális birodalmaiba.

*

MEGINT ESZTER

S e kényszerű - de talán nem is olyan felesleges - kitérő után hadd ismétlem meg:

Bizony, tartogatott még néhány meglepetést akkor nyáron, ötvenöt nyarán az életem.

Zenta utcai lakásomat - amitől hat éven át hiába próbáltam megszabadulni, pedig semmilyen áldozattól sem riadtam volna vissza, csakhogy mielőbb kikecmeregjek belőle - augusztus végén egyetlen hét leforgása alatt elcseréltem. A Lágymányosról a Vízivárosba kerültem át, a XI. kerületből az elsőbe, a Mária térre, abba a házba, ahol ma is lakom. Szó szerint kell érteni, hogy nem riadtam vissza semmiféle anyagi erőfeszítéstől. Egy hét alatt vagy ezer-ezerötszáz könyvemet dobtam piacra, és bámulatos gyorsan lebonyolítottam a költözködést. Úgyhogy augusztus végén már egyenesen oda mentünk „haza" szabadsághegyi nyári lakomból.

Vállaltam ezt az áldozatot, elsősorban azért, mert megcsaltak a könyvek, másodsorban mert gyűlöltem a Zenta utcát, ahol csak örökre fojtogatott volna az a sok keserűség, amit falai között átéltem, ahol múltam settengő árnyai imbolyogtak halálra riasztva minden éjjel, valahányszor váratlanul felriadtam. Vállaltam, hiszen tudtam, hogy Ágnessel való házasságom felbomlásának egyik siettető tényezője, korai kimúlásának egyik sírásója éppen az volt, hogy ezen a néhány négyzetméternyi területen kellett együtt élnünk. (Egy vékony ember számára is keskeny sezlonon aludtam vele egy takaró alatt, másfél éven át minden éjjel - akkor is, ha valamelyikünk beteg volt -, én, aki mások testének közelségét alvás közben sose bírtam.) Nem akartam, hogy Évával is erre a sorsra jussunk - ha csak egy lakáson, ha csak anyagi javaim átcsoportosításán múlna az egész. Hátha egy merőben új környezetben valóban új életet kezdhetünk, legalábbis megváltozik az életünk, a légkörünk, hátha újra egymáshoz találunk még, illetve Éva újból eltalál hozzám - hátha sikerül visszatérítenem őt az „erkölcsi normák"-hoz, a polgári morálhoz? Ezekben a „fekete" napokban egy kedves gyerekkori Andersen-mesém emléke kísértett: hátha alá tudom buktatni, meríteni mégis a gonosz varázsló hatalmába került, fekete hattyúvá változott királylányt a tisztaság tavában? S akkor lehull róla a rontás - ismét fehér hattyú lesz belőle: tündéri, imádandó, csodás Nyuszika, aki megerősödött, „talpra állt" szívemet örökre cirógatja szíve melegével, és akinek ihlető jelenlétével végre megírhatom *„összes művei"*-met, behozva vad iramokkal az eltékozolt idők özönét...

Ez a vágy és remény éltetett 1955 szeptember havának első napjaiban Mária téri garzonlakásunk irgalmatlan káoszában, amikor egy kora reggel megszólalt a csengő, érezhető félénkséggel. Éva még javában aludt, halkan lopakodtam ki hát az előszobába, hogy föl ne ébresszem. Eszter állt kint az ajtó előtt a lépcsőházban.

- Ne haragudjon, kedves Bácsi, hogy eljöttem, hogy zaklatom a könyvemért. De ha egyszer csak ez maradt Magából, ígérem, hogy nem leszek többet ilyen gonosz. Tudom, hogy elvette a leányzót, kémeim jelentették. Legyen vele boldog, amilyen boldog velem szeretett volna lenni, amilyen boldog én lehettem volna Magával, ha 1946 tavaszán van egy csöppnyi eszem.

Átadtam neki a barna félbőrbe köttetett könyvet, mely ezt a hivalkodó címet viselte a hátán: *Végh György ifjúkori versei*. (Azt látszott hirdetni gőgösen, hogy lesz ennek még párja is: a *Férfikori versei* - s talán az *Öregkori* is.)

Átadtam neki a könyvet. A szívére szorította, miközben leguberálta érte a nyolcvan pengő forint köttetési díjat. Igen, elfogadtam a pénzt, hiszen minden egyes fillérre szükségem volt akkor; a lakáscserémet is hitelbe követtem el, minthogy az eladott könyveket nekem is csak részletekben fizették ki vevőim.

Megvártam, amíg elindult Eszter le a lépcsőn, a negyedik emeletről. Még visszanézett; a hangja volt könnyes ezúttal, nem a szeme:

- Visszazárom most, Bácsi, kedves Hópehely bácsi, a cukrosdobozba. Vissza a Magáról őrzött emlékeim közé. De ha egyszer eszébe jutok - tíz-húsz év múlva -, csak hívjon, és újból megjelenek.

Bent az új lakásban, a frissen festett falak között Éva még mindig az igazak álmát aludta. Vajon valóban igazak-e az álmai - tűnődtem, elnézve őt hosszan, és igazak lesznek-e azok az ígérgetései, hogy új életet kezdünk? Hogy töröljük a múltat, hogy kitépjük emlékeinkből szomorú, fájdalmas és de sokszor mocskos lapjait? Vajon őszintén gondolta-e, hogy nem találkozik többet K. Tiborral?

Ezek a kérdések viharzottak át agyamon, és látnoki szemmel próbáltam faggatni a Sorsot, a Jövőt - de szokásukhoz híven akkor se válaszoltak. Csak nagy sokára, dél felé ébresztettem fel aznap Évát, hogy a villámgyors jövőbe kukkantás helyett fokozatosan, lépésről lépésre ismerjem meg - földi halandóhoz jobban is illik ez - további életemet.

*

(És ezzel véget is ér a párhuzam, az Eszter- és Éva-szálak egymás melletti futása. S minthogy nem Éva regénye ez, hanem mégiscsak Eszteré - és nem is az önéletírásom -, át kell ugranom mintegy másfél évet, mert addig nem láttam Esztert; sőt még hírét se hallottam.)

*

Ezerkilencszázötvenhat december huszonhatodikán este fél hatkor a Tanács körút és a Kossuth Lajos utca sarkán álltam, az Astoria-szállóval szemközt, elkeseredve, gondolataimba mélyedve, amikor egy rég hallott és rég halott hang rám köszönt:

- Jó estét, Bácsi! Mit búslakodik itt?

Eszter állt előttem, sötétszürke, kissé már elhasznált, zsíros és „kop. pecs”-es irhabundájában.

- Mert itt vagyok, múltam s jövőm határán, nem tudván mit kezdeni magammal s jelenemmel! - böktem rá habozás nélkül. S aztán egy váratlan fordulattal megkérdeztem tőle, felhasználva a hosszú évek alatt kialakult egyéni szlengünk sokat sejtető szavait: - Nincs kedve meglátogatni, Néni?

Meg sem vártam a válaszát, hanem megindultam az Ady mozi felé (úgy emlékszem, csak később kapta a mai Filmmúzeum nevét), az ötös busz megállójához. Eszter jött velem, engedelmesen. (Ha tíz évvel ezelőtt, negyvenhat nyarán-őszén jön így velem: az „üdvösségemet" is odaadtam volna egy ilyen pillanatért!) Nem sok szó esett köztünk se az autóbuszon, se nálam, a Mária téren, akkor este és éjjel. Mert ott aludt nálam. Tapintatos volt, egy szót se kérdezett, nem érdeklődött, hogy: „Minek köszönhetem ezt a váratlan szerencsét?" - és én se közöltem vele semmi olyat, ami esetleg éppúgy fájt volna neki, mint nekem. Baráti, majdnem testvéri ölelések voltak az ölelkezéseink: egy oly régi kapcsolat hirtelen megújulása-fölelevenedése, melyben szerencsére semmit se kellett magyarázni egyikünknek se. Talán ezért is hívtam fel magamhoz, ezt éreztem meg abban a percben, amikor leszólított a sarkon.

Baráti, majdnem testvéri ölelkezések voltak, de épp ezért nem ideget megrázóak, nem megnyugtatóak. Úgy próbáltunk viselkedni egymással, mintha én éppen Izsákról jöttem volna fel, és ő várt rám szívszorongva kint az állomáson - de hiába játszottuk ezt, szinte közös megegyezéssel, anélkül hogy csak célzást is tettünk volna erre, az elmúlt éveket, az adott „rémtörténetet" nem tudtuk meg nem történtté tenni, és a közbejött „hűséges leányzót" nem tudtuk kiküszöbölni a csókjainkból.

Minderről persze egyetlen szó sem esett közöttünk. Talán mindkettőnkben felmerült ez a gondolat: „Mi volna, ha még egyszer megpróbálnánk? De az eddigiekkel ellentétben: nem sokat beszélve, agyonanalizálva jelenünket-múltunkat, a harmadikat és egymást, hanem sorsunkra bízva Magunkat?" Így könnyen érthető, hogy másnap délelőtt, a búcsúzás pillanatában, ott a küszöbön, ahol majdnem másfél éve állt, beköttetett *Ifjúkori verseim*-mel a szívén, szabályos randevút beszéltünk meg szombat estére. (Kora délután haza kellett utaznia, valami piszlicsári dolgot elintézni, H.-ba, ahová áthelyezték időközben E.-ből.)

HOGY MI TÖRTÉNT, AMIÓTA ESZTERT NEM LÁTTAM

Csak amikor Eszter elment, akkor kíséreltem meg magamban, hogy számot adjak az elmúlt tizenhat hónapról, hogy nagy körvonalakban összegezzem a történteket, hiszen nyilvánvalóan életem új állomásához érkeztem. Ezt a felmérést távirati stílusban végeztem el, és akkor úgy érzem: itt is alig lehet több. Évára is utalások lesznek csupán, mert ez változatlanul nem az ő *„könyve"*. (Egyszer talán, más időkben, még Éva regényét is elmondom részletesen.)

A „Nyuszicica Birodalom" megalapítása - melynek ő lett a teljhatalmú királynője - a szokásos honalapítások sorsára volt ítélve, nem ment valami könnyen, bár mérhetetlen sok energiát és megértést fektettem belé. Körülbelül karácsonyra megszilárdultak, úgy-ahogy stabilizálódtak körülöttünk-bennünk-egymással a dolgok. Szép simán hullámoztak Birodalmunk partjai körül a vizek, vihart, hirtelen-váratlan keletkező örvényt alig vagy nem is jeleztek őrszemeim. Azon a télen elég trehányul táplálkoztam - nagy anyagi megterhelést jelentett számomra a lakáscsere, s többször volt lapos a zsebem, mint pénzzel teli. Egy-egy tál levesen, üres főzeléken vagy főtt tésztán éltem. Tavasz felé lázaim kezdődtek, melyek öngyógyszereléseimre se szűntek. (Magam kuruzsoltam magamat, mert kiállhatatlanul undok, nagyképű körzeti orvossal áldott meg a végzet.)

Amikor egy szombat délután lementem a rendelőbe, már késő volt. Az inspekciós doktornő gyulladást állapított meg a tüdőmben. Több se kellett a másfél éve iszonyúan meglódult szívemnek, mely úgy-ahogy vette fel ismét szabályos ütemét. A tüdőgyulladást néhány penicillininjekció kinyírta, beadta neki a mattot. De a hőemelkedés, a 37,2-37,3 makacsul megmaradt utána hetekig, elmaradhatatlanul kísértett, mint ifjúkoromban. Amint lezajlott a

tüdőgyulladásom, felvettek utókezelésre a Széher úti kórházba. A szívem állapotáért megint sokkal jobban aggódtak az orvosok, mint a tüdőmért, pedig negyvenhárom-negyvennégyben az volt a vesszőparipájuk, hogy a „pájslim" a szervezetem leggyöngébb, leggyúlékonyabb pontja, amitől az egész lángba borulhat.

Évára ezúttal igazán nem lehetett semmi panaszom. Minden látogatási idő kezdetekor megjelent, és ott ült hűségesen, amíg csak el nem zavarták. Sokkal könnyebben is viseltem ezt az időt a kórházban, mint bármelyik más bent tartózkodásomat a múltban. Nem éreztem magam olyan apátlan-anyátlan árvának, elhagyottnak, senkihez sem tartozónak, mint 1955 január-februárjában. S Nyuszika mindig valamivel kedveskedett is, valami kis „nyuszis" meglepetéssel; igazán mintaképe volt a gondos feleségnek, akiért még irigyeltek is szobatársaim. Atrifos-Kombetin-Strophantin- C- és B-vitamin-befecskendezésekkel próbálták visszaemelni szívemet legalább „a régi szintre", aminek emlékét megőrizték 1955 kora tavaszáról az EKG hűvös-tárgyilagos szalagjai.

- Most úgy-ahogy összefoltoztunk, Gyurikám - búcsúzott el az igazgató főorvos barátian tőlem -, de hangsúlyozom, hogy nagyon vigyázz magadra, csak semmi izgalom - fordult Évához is, aki bejött értem, hogy átvegyen engem is és a használati utasításokat is, a további tennivalókat, amikor kiírtak a kórházból. - És számolj azzal is, hogy minden évben kicsit befekszel majd ősszel és tavasszal, amikor a városban a legrosszabb az idő, egy kis kúrára. Ebben az esetben remélem, hogy még sokáig egyensúlyban tudjuk tartani a szívedet. Egy kicsit megnyomtuk a dolgot a zárójelentésben, hogy indokoljuk, mért tartottunk bent három hétig, nem annyira súlyos a helyzeted, mint ahogy kihangsúlyoztuk, de nagyon kell vigyáznod a jövőben, különben... - És a három pont a beszédében egy gyászjelentéssel ért fel.

Hát nagyon tudtam vigyázni, mondhatom. Még aznap rájöttem, hogy Éva, amíg bent voltam a kórházban... de jobb, ha hagyom ezt most, és nem feszegetem újból, mert csak amíg papírra vetem is, megint fájni-sajogni érzem a szívemet.

Akkor már nem volt bennem semmi könyörület, halogatás. Az igazgató főorvos elég elhihetően meggyőzött délelőtt: nyugodt életet kell élnem ezután. S bevallom: torkig voltam már a zűrökkel, eseménydús éveimmel. Békére vágytam, icipici boldogságra és nagy-nagy nyugalomra. Évától, míg aludt - csak késő éjszaka jött haza -, elvettem a lakáskulcsot, és reggel kiraktam a szűrét. Biztos, nem remegő kézzel, öntudatlanul cselekedtem, mint az a paraszt bácsi, aki bicskával operálta a hályogot a szemen. Egyetlen mozdulattal kikanyarítottam magamból Évát, kitéptem a szívemből, idegeimből, ágyékomból - és méghozzá érzéstelenítés nélkül, nem lassan szoktatgatva magam hozzá a gondolathoz. „Talán még nem lesz áttételes, és akkor még megúszhatom." Mert tudtam, ha még egyszer megbocsátanék neki, végleg elhatalmasodna rajtam Éva, megfojtana, mint a rák, egyre jobban dagadva-élősködve testemen és akkor már kiirthatatlanul az életemből. Tudtam, hogy idegeim rákfenéje lett - nem is cselekedhettem másképp, ha még élni akartam.

Persze, nem ment ilyen könnyen, ahogyan most átsiklom itt fölötte - s ezúttal nem is miattam, hanem Éva miatt -, de bennem már nem volt visszakozás. Még két hétig ott maradt nálam a Mária téren, amíg egy szobát nem kerítettem neki. Én költöztettem át a Mártírok útjára, egy lovaskocsival, csak hogy mielőbb kint legyen az életemből. (Ezúttal még Szutrély Gyula is tévedett a szívemmel: „Legalább egy-két hétig éljen öregurasan, nagyon keveset mozogva. Nem értem, miért vannak ezek a rémes extraszisztoléi. Nem értem a mechanikus zavarait!" Nem érthette, mert nem mondtam neki sem el a történteket, de én tudtam, hogy mindez miért van. És azt is tudtam, vagy legalábbis sejtettem, hogy rendbe fogok jönni, mert *akarom*, és mert végül is szívós vagyok: nem ezt bizonyítja-e az ötéves koromban megúszott agyhártya-

gyulladásom, a gyerekkori tébécés fertőzésem, amit Anyácskától kaptam, aki mellettem haldokolt? Nem ezt bizonyítja-e számtalan mellhártya- és tüdőgyulladásom, felnőttkori kanyaróm?)

Az Éva-ügy utolsó két hetét szüntelen jegyeztem, hogy valamivel elfoglaljam magam, tompítsam fájdalmamat, hogy bele ne őrüljek az egészbe. S amikor Éva kint volt az életemből, bedobtam a róla szóló naplómat kacatjaim közé, az emlékével is együtt.

Azaz csak azt hittem - mert legalábbis az emléke még sokáig elkísért, szinte kísértett. A nyarat szándékosan távol töltöttem Pesttől: Szigligeten, Agárdon, elmentem Szendre, egy ifjúkori költőbarátomhoz, Tűz Tamáshoz, Győrbe Bajomi Miklósékhoz, aztán megint Szigligetre zarándokoltam. A gyógyulást kerestem és a magányt, és mindkettőt úgy-ahogy sikerrel. A munkához lassan visszaszoktattam magam. Napi kis adagokkal kezdtem. Már télen csináltam a Rádiónak egy hangjátékot Victor Hugó Párizsban akkoriban újból előszedett verses játékából, a *„Mangeront-ils?”*-ből, mely a magyar keresztségben a *„Varázstoll”* elnevezést kapta. Az Európa Kiadótól (akkor még Idegen nyelvű Kiadó volt a neve, azt hiszem) kaptam rá szerződést, hogy csináljam meg a teljes darabot. Napi négy-hat-tíz sor alexandrinnal kezdtem, később felvittem negyven-ötven sorig is a napi adagomat. És tovább írtam apró, egy-két mondatos megfigyeléseimet, tűnődéseimet is - mert gondolatoknak talán túlzás volna nevezni őket, inkább életbölcsességek egy fáradt, rezignált ifjan-öregúr tollából. (Harminchét éves voltam 1956. augusztus 31-én.) Olykor egy-egy eredeti kétsorosat is sikerült összehoznom nagy nehezen. Mert egy villanásnyira felrémlett bennem: mi volna, ha megkeresném Esztert? De nem én, a tudatalattim döntött helyettem - hiszen mi a vers, ha nem a tudatalatti napfényre hozása? -, mert az Eszterhez írt két sorom a *valódi* álláspontomat tükrözte vissza, amit őszintén, a szívem mélyén éreztem vele kapcsolatban:

ESZTERHEZ, TÍZ ÉV ELMÚLTÁVAL

Ha most eléd lehullanék a porba:
ez ifjúságom megcsalása volna.

Valahogy így is őrizték meg papírjaim (sőt még torzultabban: metrikai hibákkal együtt, de már akkor kijavítottam, legalábbis magamban):

Ha most lehullanék Eléd a porba:
ifjúságom megcsúfolása volna.

Igen, tiszta álmaimnak, ábrándjaimnak sárba tiprása, megcsúfolása.

*

De Éva még fájt, minden nyugtatóim, altatóim, idegzsongítóim ellenére - bárhogy javultam is látszólag. Talán nem is ő fájt, hanem a vele elmulasztott szép élet lehetősége, az fájt, hogy múltam teljesen elhibázott, jóvátehetetlen, és nem vár más, csak a reménytelen, sivár jövő.

Váratlanul - negyvenkilenc óta először - igazi verssorok kezdtek motoszkálni bennem, s először volt erőm leírni őket, bíbelődni a formába öntésükkel: és ezek, ha halvány célzásokkal is, de Évát idézték, visszacsillogó, fájó emlékét:

ŐSZI AKVARELL

Kék már az ősz akár a szilva hamva
Maradj velem Ne hagyj ne hagyj magamra
Maholnap itt a hó a dér a harmat
Szeress nagyon Kívánlak és akarlak
Még csillag nincs Az este fénytelen
Tenélküled minden reménytelen

Amott ezüst vitorla szárnya lebben
Az ónnal-szőtt higany-szín szürkületben
Borzong a víz Villódzva száll a fodra
Ha itt volnál ráhajlanék karodra
Hol vagy Ó merre vagy Míly tájakon
Átfogja torkomat a fájdalom

A felhők vére rőt s a vízbe csorran
Kék sellő úszik itt a gyöngy habokban
Egy templom tornya felkiált az égre
Emlékezz mindíg rám Szemem szinére
Az égen dél felé egy fecske száll
A boldogság a nyár oly messze már

Évát idézték. Nem olyan elemi erővel törtek fel belőlem, mint az Eszter-versek - de elvégre azok születésekor szerelmem forrpontján voltam, míg Évához írt nosztalgikus sóhajaimban már csak a lassan hűlő emlékek-fájdalmak csobogtak át nyugodtabb, elégikusabb sorokba:

ÉJFÉLTŐL HAJNALIG

Melletted feküdtem s éreztem éjfél felé vad
szívet-rengető extrasystolékat:
te mellettem mozdulatlan voltál
mint egy sziklaszirtbe vájt szárnyas oltár.
Hosszú hajad vállamra omló
fátyla volt köztünk a sorompó,
s így nem is éreztem kicsi melled,
mely aranylott, mint hold előtt a felleg.

Aludtál s aludt a világ is.
A levegőnek volt valami ánizs-
illata, a levegőnek, - vagy a szádnak, -
mely mindent örökre áthat,
mint szeretőket az emlék
s a holtakat a nem-lét.
Aludtál, s mint egy kehelynek
belseje, kibomlott szerelmed
jó szaga. S aztán megmozdult az oltár:
mert átkaroltál.

Fájt, fájt nagyon, hogy ott vagy:
megszabadíthatatlanul örök rabodnak
éreztem akkor ott magam
s meghaltam volna jajtalan,
- ha lett volna nálam revolver.
De nem volt más, csak Orwell
könyve, - s így azt olvastam pirkadásig:
amíg be nem dobta piros rózsáit
az ablakon a hajnal.
Akkor ébredtél, könnyű, halk sóhajjal.

Igen, a hangulataikért érzem idevalóknak őket, ennek a sokrétű, bonyolult történetnek a lapjaira. S még ennél is árulkodóbbak *Szeszélyes Naplómba* írt soraim:

„Fájsz, Nyuszi-Cica, fájsz. Fájsz Málna-Nyuszi, Éva, Cynára, te annyi nevű és alakú tündér. Fájsz, és úgy fáj, hogy erősnek kell maradnom, s hogy csak emléknek maradsz meg ki életem napja, értelme: ki az életem voltál."

Határozottan voltak bennem ilyen költői-emberi ellágyulások, de azért másnap már tűzzel-vassal irtottam ki ismét magamból az elérzékenyedéseket is; én voltam legjobb orvosa magamnak, mert ismertem a bajomat: s ez a lápiszos fertőtlenítő utókezelés meg is hozta a teljes gyógyulást - bár úgy éreztem vele párhuzamosan, hogy ami a nőket illeti, teljesen, örökre és jóvátehetetlenül kiégtem.

Valahányszor följöttem Pestre, vagy átutaztam rajta, mindig találkoztam Évával. Vagy a levelei, fogadkozásai, ígérgetései vártak, vagy telefonált, mániákusan, eszelősen, hogy csak még egyszer bocsássak meg neki, fogadjam vissza magamhoz. A hiúságomon esett csorbáért messze kárpótolhattak volna levelei - olyanokat írt, olyan hőfokúakat, tele szerelemmel, vággyal, sóvárgással, melyek intenzitása mellett eltörpülnek azok, amiket K. Tibornak küldött 1955 tavaszán.

Én azonban egy pillanatra sem inogtam meg azokban a napokban. Kezdett az egész őrült-bonyolult ügy csillagtávolságnyira kerülni tőlem, s legfeljebb azon csodálkoztam, hogy hogyan is keveredhettem ennyire mélyre bele ebbe a hínáros-örvényes posványba.

Gyógyulásom legbiztosabb mércéje, mérőeszköze a munka volt, az, hogy újra tudtam dolgozni - amint már említettem is, mindig ezen mértem le igazából idegállapotomat, az élethez való viszonyomat, hogy milyen kapcsolatban vagyok a világgal? S ha ment a munka, akkor tudtam, hogy rendben vagyok. S hogy Éva nélkül is, a jelenléte, a közelsége nélkül is képes voltam összeszedni magamat, mindennél fényesebben igazolta szememben, hogy végre rendbejöttem, szinte tökéletesen meggyógyultam a majdnem két évig tartó eszeveszett őrületből - amivel, azt hiszem, még évtizedekkel előbb is tébolydába zártak volna, ha elmeorvosok kezébe kerülök. S én mégis szabadon vészeltem át, s lábaltam ki belőle, nem voltam se köz-, se önveszélyes - testi értelemben -, végeredményben senkinek nem ártottam az egésszel, mert magamat pusztítottam csupán, önmagamat égettem, roncsoltam, veszejtettem el csak, maradék életenergiámat tékozolva pazarló, királyi mozdulatokkal.

Az élet, talán kárpótlásul azért, hogy egy fontos ajtót bevágott mögöttem, helyette új kapukat nyitott előttem: ezerkilencszázötvenhat nyarán sok minden megváltozott. „Olvadás" jött, lazulás, megnyílt az utazás lehetősége; egy írószövetségi hajó indult október első napjaiban Bécsbe, melyre én is jelentkeztem, és október 16-tól az Irodalmi Alap elküldött Prágába, „jutalomüdülésre" - bár meglehetősen sovány vigasz volt hétéves mellőztetésemért -, mindez fölelevenedett munkakedvemmel egyetemben bizalmat keltett bennem a jövőm iránt. „Lám, kezdik beismerni, hogy félreállítottak! - gondoltam magamban. - Ezért van ez a prágai jutalomüdülés is!" Ez az új helyzet nagyban hozzájárult ahhoz, hogy sikerült átvészelnem azt a kritikus első hat hetet - ami még alkalmat adhatott volna a visszaesésre - Évával való szakításom után. De hogy ezen túlvoltam, a nyár többi része már sokkal könnyebben ment; elégikus-nosztalgikus hangulataim néha-néha még felerősödtek ugyan, de lassan minden lecsöndesült, megnyugodott bennem, mint a rakparton a víz, hosszú időkkel utána, hogy elment a Hajó. Csak azon tűnődtem olykor: vár-e még ezek után rám valahol Hajó? és főleg Kikötő? - de valahányszor fölmerült ilyesmi a tudatomban, gyorsan kitessékeltem magamból e gondolatot, elhessegettem mihamar közelemből.

Sokkal fontosabbnak éreztem ennél, hogy újra megtaláltam magam, annyi év után, mint költő, hogy elindult bennem, a nemsokára győzelmes új versek serege, amik valóban (oly sok bujkálás, rejtőzés után) egyre sűrűbben, szinte naponta törtek fel belőlem a magasba, mint a szökőár.

Egy nap, 1956. szeptember 25-én váratlanul megírtam Szigligeten azt a versemet, amely sokévi fájdalmaimat, mellőztetéseimet sűrítette össze elemi erővel. És azért is szerepel most itt, mert Eszter akkor, 1956 karácsonyának másnapján elkérte tőlem: „A legszebb, legmegrázóbb verse, amit valaha is írt. Hópehely bácsi! Adja ide, hadd őrizzem meg, amíg csak élek, mert meg úgyse jelenhet. Ezt, remélem. Maga is tudja?" Ideiktatom, mert nagy várakozásaim ellenére, szinte költői hattyúdalom lett. A költő, a magát versben kifejezni tudó, kifejezni akaró költő mintha ugyanazzal a nappal halt volna meg bennem:

PILÁTUSOK KORÁBAN

Még élt a költő bennem Csak élve eltemetve
Papír nem fogta versem elszállt a végtelenbe
Rom volt minden köröttem Rom volt minden magamban
Némán nem-szólva szóltam magam meg nem tagadtam
A kínok golgotáján én is hordtam keresztet
A szenvedés-bitóra naponta fölszegeztek
Ha enni-inni kértem röhej csapott pofámba
Hitvány kis vézna mellem be sokszor járta dárda
Ki irgalmas volt hozzám ecettel vendégelt meg
És részeg zsoldosokként röhögtek rám az elvek
A költők jobbra-balra más-más bitón feszültek
S a senki-júdásoknak ma is tart itt az ünnep
Tanítványom nem volt még és így nem jött el egy se
Amit kínok közt mondtam föl senkisem jegyezte
Csak nők kísértek végig Sok bűnös Magdaléna
Ágnes Susanne Zsuzsanna s vagy száz alakban Éva
Ki vergődött de él még az nem szállhat a mennybe
Nem is jön el országom Fény nem derül nevemre
S ha le is vesznek mostan majd újra fölszegeznek
Van kor mikor a költő mind egyformán eretnek
S midőn minden Pilátus kezét fehérre mossa
Íly korban éltem én is
Pedig nem voltam Krisztus csak Orfeusz utódja

(Most vettem észre csupán, ahogy lemásoltam, hogy Eszter nem is szerepel ebben a női számadásban - ez is azt bizonyítja, hogy szinte semmit se jelentett nekem már ötvenhat nyarán, kora őszén.)

Talán hozzájárult ehhez a költői kilobbanásomhoz, elkedvetlenedésemhez az is, hogy azokat a napokat Weöres Sándorral töltöttem lent Szigligeten - mégiscsak ő volt számomra a legnagyobb élő magyar költő, aki minden korokban ott lesz a tíz-tizenkét legnagyobb magyar költő között -, és Weöres elég közömbösen nyilatkozott újabb verseimről. Csalódtam volna értékükben? Azonban egy kis fájdalomtapaszt is kaptam Weörestől, mert elolvasta az Önéletrajzomat is (a *Mostoha éveimet*), és ezeket mondta, szó szerint:

„Nagyon tetszett. Olyan, mint egy őskori kőzet. Ebben a lenyomatban annyira benne van a kor, hogy még ezer év múlva is meg lehet állapítani, hogyan éltek akkor az emberek."

Sokat mérlegeltem Weöres véleményét. Valóban: nem kellene-e inkább a prózára „kapcsolnom rá" teljes erőmből? Amikor a próza már úgyis évek, évtizedek óta jobban is izgat, és inkább érdekel, mint a vers! Vajon nem fiatalkori adottság volt-e bennem mégiscsak a költészet, még ha egy tucat majdnem tökéletes dalt ki is gyötört belőlem? Nem olyan vagyok-e én is, mint azok a francia prózaírók: Gide, Proust, Mauriac, akik szintén versekkel kezdték, de igazi hazájuk-birodalmuk, valódi anyanyelvük mégis a próza lett?

Ezeken tűnődtem azokban a napokban fájó szívvel, hogy az istenek letaszítottak a földre a Költészet egéből. De nem sokáig adatott meg nekem e békés, szemlélgető életmód, mert váratlanul vágtázni kezdtek az események velem és körülöttem, egyszerre mindannyiunkkal; tízmillió emberrel, egy egész néppel.

Nem történelmi beszámoló ez, így tehát csak amik elengedhetetlenül szükségesek az Eszterügy hátteréhez, azokat említem meg a következő sorokban. Október elsején vagy másodikán indult a hajónk Bécsbe - első, annyit és oly repesve várt külföldi utamra. Éva rettenetesen aggódott, hogy kint maradok, és neki micsoda zűrei, kellemetlenségei lesznek ezért, hiszen nem voltunk hivatalosan elválva, senki se tudott elköltözéséről: még a szülei is azt hitték, hogy együtt élünk. (Időnként lapokat írtam nekik, és Éva átrázta őket azzal, hogy elvették a telefonunkat.)

Bécsben - bármennyire is rokon város Pesttel - idegenül, idegennek éreztem magam. Bánatomat, megoldatlan életemet magammal cipeltem, nem vált le, nem hámlott le egy pillanatra sem rólam a Ringen, hiába sétáltam a Kärtner-Strassén, hiába voltak százszor pompásabbak a kirakatai; nem a Váci utca volt, és a Stephan's Kirche előtt sem éreztem ugyanazt, amit a Mátyás-templomunk tövében. Először nyilallt a velőmig megdöbbentő erővel - amit régen csak sejtettem, félig-meddig tudtam csupán -, hogy mennyire pesti vagyok, javíthatatlanul és gyógyíthatatlanul az. A rehabilitált Rajk László temetése napján érkeztünk haza, utolsó hajóvacsoránkon már rendkívül izgatott volt a légkör - a Rádió közvetítette a temetést, ha jól emlékszem -, Ignotus Pál és Pálóczi Horváth György asztalánál ültem, velük együtt, de nem sokat értettem izgatott szavaikból, hiszen a napi politikához hatökör voltam világéletemben, mért éppen az az este lett volna kivétel? Túlfűtött szenvedélyükből semmi sem ragadt át rám; sokáig, hetekig nem értettem meg beszélgetésük lényegét.

Mindebből egyenesen következik tehát, hogy nem maradtam kint Bécsben. Október tizenhatodikán a Keleti pályaudvaron beszálltam a prágai gyors egyik első osztályú hálókocsijába. Életemben először nem voltam izgatott utazás közben. Talán a hosszú táv tette? Mégis hosszútávú utazónak születtem volna inkább? (Hiszen ha csak Szigligetre, Győrbe vagy a Velenceitóhoz készültem, előtte való éjjel már le se hunytam a szemem, annyira kétségbeejtően, halálosan meggyötört kiskoromtól a *Reisefieber*, a talán velem született útiláz.)

Prágában öntudatlanul is Anyácska, az idegenbe szakadt kis morva lány nyomait kerestem. „Jártál itt. Anyácska?" - jegyeztem fel egy papírdarabra. „Álmodtad-e a Szent György-katedrális előtt, hogy lesz egy kicsi fiad, akire nagy jövő vár itt? S most mégis úgy kódorgok csak itt ódon falaid között, mint egy idegen..." Igen, idegenként bolyongtam, de közben azért második hazámnak éreztem Prágát - Anyácska miatt. Vagy még inkább harmadiknak: mert a második mégiscsak a sosem látott, a csupán vágyott, „hőn óhajtott" Párizs volt, nyiladozó eszem óta - a „szellemi hazám".

Egy napsugaras, verőfényes októberi délben a Vencel téren izgatott magyar ismerősök csoportjába botlottam: akkor tudtam meg, hogy „valami történt, történik otthon". (Hogy mi volt ez, megírták és megírják nálam hivatottabbak, akik szemtanúi voltak az eseményeknek itthon, Budapesten.)

Rólunk csak annyit, hogy félőrülten hallgattuk a világ különféle rádióinak magyar nyelvű adásait és ellentmondó híreit, hajnaltól késő éjszakáig, remények, letörések között, anélkül hogy csak megközelítő fogalmunk is lehetett volna az otthoni dolgokról, nekünk, a néhány, Prágába jutalomüdülésre küldött magyar írónak. Egy ilyen zűrzavaros nap után kezdtem el írni Kulcsár Dodónak azt a levelet, melyben felhatalmaztam őt, hogy adja át a lakásom kulcsait Évának - utolsó fellobbanásom volt talán iránta -, de be sem fejeztem, mert éreztem, hogy bármi lesz is, kettőnk ügye jóvátehetetlen és újrakezdhetetlen.

S azt sem tudtam, hogy Pesten van-e. Nem szelelt-e el a nagy huzatban? Mert egyre többet szerepelt a hírekben, hogy tömegével hagyják el az országot az emberek, csecsemőkkel és nagyanyákkal, kutyákkal, batyukkal, bútorokkal fölszerelve; valóságos új népvándorlást festettek elénk e beszámolók. (Száz- vagy kétszázezer ember vette kezébe a vándorbotot - nem is tudom már. Hát mégis igaza volna az asztrológiának? Hiszen másfél éve Léderer bácsi azt mondta nekem és Erős Laciéknak: rengeteg horoszkóp óriási utazásokat jelez - s az a mód, ahogyan a magyarok szétfreccsentek napok és hetek alatt a világ minden tájára, azt hiszem, kimerítette a „nagy utazások" fogalmát.) S míg ezeket a híreket hallgattam, valósággal őrjöngtem, vertem a fejemet a falba, hogy nem vagyok otthon, mert akkor én is elmehetnék, megrekedt éveim után új életet kezdeni. Persze Párizsba. S hogy mit csinálnék, miből élnék meg? Meséket írnék és rajzfilmeket - amiket nem olyan nehéz lefordítani. Valahogy megélnék, a jég hátán is. Egyetlen dolog szólt a „Nagy Kaland" ellen: a szívem állapota, hogy Moser azt mondta júniusban: „Minden évben be kell feküdnöd kétszer a kórházba. Tavasszal és ősszel." És ez már az ősz volt, amit ha nem is Éva miatt, de szintén tachykardiás, meglódult szívvel csináltam végig.

Az „íróküldöttséggel" - kollégáim így becézték - mindenesetre nem jöttem haza. Még egy hónapot maradtam Prágában s aztán Pozsonyban - amíg futotta a pénzemből. Azért nem voltak tanulság híján azok a napok. Prága, a város sokkal jobban megfogott, mint Bécs. (Persze, Anyácskának is nagy szerepe volt ebben.) Rájöttem, hogy elsősorban nem is magyar vagyok, hanem született nagyvárosi ember - s ilyen értelemben világpolgár -, hogy az aszfalt az én igazi hazám. Ez volt az első impresszióm. Aztán, ahogy hűvösebb napokra virradtam, hogy kicsit kilengett belőlem a láz, újra ágyra járva, turistaszállásokon töltve az éjszakákat, mint húszéves koromban, szinte *clochard*-szerű életet élve, egy reggel rádöbbentem, hogy mérhetetlenül senki vagyok Prágában, hogy az utolsónak tartott utcaseprő vagy koldus is százszor több nálam, mert az legalább tudja a cseh nyelvet. Amit én hiába próbáltam elsajátítani, buzgón tanulmányozva naphosszat nyelvkönyveimet, szótáraimat: faramuci szavai csak nem akartak belemenni a fejembe. Anyám nyelvét - amely az anyanyelvem is lehetett volna, ha Anyácska Prágában marad - egyszerűen képtelen voltam elsajátítani. (Azt hiszem, hasonlatosak lehettek élményeim azokéhoz, akik éppen azokban a napokban választottak új hazát maguknak: valószínűleg ilyesféle érzéseket éltek át ők is, messze idegenbe vetődve.)

November végén már nem találtam a helyemet Prágában. Lementem Pozsonyba - ahonnan már csak egy ugrásnyira voltam Pesttől. A Szlovák írószövetség jóvoltából appartementom volt a Carlton Hotelben, szerződést kötöttem Mácha, a „cseh Byron" *Május* című elbeszélő költeményének lefordítására. Pozsonyban már magyarul beszélhettem még a szlovák költőkkel is, és mégis napról napra erősödött bennem a tudat, hogy nem tudnám újrakezdeni az életemet - ahogy csábítottak rá újdonsült barátaim, egyre inkább azt éreztem, hogy senki se vagyok, hogy gyökeret verhetetlenül lézengek csak ebben a városban, amikor otthon Pesten csak a Pilvaxba kellene beülnöm, és ismét nagy szám lehetnék. Pesten már vagyok valaki, ha barátaim szemében nem is vagyok más, mint egy eredeti „pesti figura" - sőt esetleg lehetnék is még valaki, ha a szerencse mellém szegődik, van egy viszonylag jól berendezett lakásom, remek könyvtárral felszerelve, van folyamatossága az életemnek, a nehézkedés, a sodródás

törvénye szerint; Pozsonyban tíz-húsz évet kellene rászánnom arra, hogy csak annyira jussak, ahogy két hónappal előbb Budapesten tartottam. Még sohasem állítottam fel hazai életem mérlegét; ott Pozsonyban világosodott meg előttem a titka, hogy nagyjából az a harminchat év, amit ott éltem, az a tőkém, a befektetésem, a létalapom, és az hozza meg rendszeresen napi csip-csup kis kamatát, még akkor is, ha hosszú hónapokig vagy akár évekig nem dolgozom - mint már erre is volt példa elégszer.

Ezeket leszűrve magamban, december 8-án hazaindultam, azzal a szándékkal és lehetőséggel, hogy egy-két hónapra még visszatérek Csehszlovákiába, amíg el nem készülök a Mácha-fordításommal. A visszatérő vízumot beütötték ugyan Pozsonyban az útlevelembe, csak éppen a kiutazási engedélyt nem tudtam megszerezni Pesten. Amikor felmentem vele a Kultúrkapcsolatok Intézetébe, az előadó a fülem hallatára mondta egy hegedűművész házaspárnak: „Mért nem disszidálnak? Útlevelet nem tudunk adni, de még nyitva van a határ. Mért nem mennek el?" Ők valószínűleg megfogadták a tanácsát, de engem itthon a barátaim az akkor széltében-hosszában mesélt viccel fogadtak: „Hogy mért nem mentem el? Istenem, van lakásom, állásom, és elég tűrhetően beszélem a nyelvet." No, én is elég tűrhetően tudtam magyarul, s Gerézdi Rabán, akinek szintén föltettem a kérdést, amikor összeakadtam vele, vont egyet a vállán (pedig ő két évet töltött Rómában, és kitűnően beszélt olaszul).

- Ott se ránk várnak! Mi a fenéhez kezdhetnénk, amikor csak a magyar irodalom érdekel bennünket?

De még ezeknél az érveknél is döntőbb hatással volt rám, hogy egy délben a Batthyány téren, a Kossuth vendéglőben Szabó Lőrinccel találkoztam össze véletlenül. Úgy ült ott, csapzott, szemébe lógó hajával, mint egy megtépázott fekete varjú. (Vörösmarty jutott eszembe önkéntelenül, a szabadságharc után bujdosó Vörösmarty Mihály, akivel pontosan egykorú lehetett.)

- De hát mért nem ment el? - kérdeztem tőle is. (Sok ellentmondással teljes és terhes, zaklatott heteim, napjaim voltak ezek.)

- Hová fusson egy magyar költő? - nézett rám fáradtan okos szemüvege mögül. A vörösmartys szavakat hallottam tőle újra, más megfogalmazásban, hogy „Itt élned s halnod kell". És ez annak a szájából hangzott el, aki ugyancsak egyike a tucatnyi legnagyobb magyar költőknek, s aki ráadásul ugyanolyan körülmények között élt, akárcsak én, tíz éve már: hazájában hontalanul. Micsoda sors jutott neki is: verseit feketelistára tették, ő sem volt költő Magyarországon tíz éven át, ő, aki szintén minden időkben egyike lesz a legnagyobbaknak. Szerencséjére az „olvadás" kiszabadította a jégtömbből, melybe mesterségesen befagyasztották, és ötvenhat könyvnapján már megjelentek a *Válogatott versei* s méghozzá olyan sikerrel, hogy ősszel újból utánanyomatták. S amíg ott ültem vele, megtanultam, hogy nekem sem szabad csüggednem, nem szabad a harcot föladnom, a viaskodást a körülöttünk levő világgal. Állni kell tudni híven a sarat, és aki végig következetes, aki végig hű önmagához, egy nap talán elnyeri érte jutalmát. Ki tudja, hogy a végzetem nem ilyesfajta sorsot tartogat-e nékem is?

„Jól van, én se futok, nem futhatok el" - törődtem bele végleg. De azért futottam, legalábbis fel-le futkároztam Pesten és Budán naponta eszelősen, elkeseredetten. Mindennap újabb és újabb barátaimról kaptam hírt, újabb és újabb szerelmeimről értesültem, akik mégis inkább a futást, a szökést, a meghátrálást választották, azt az utat, ami akkor a könnyebbnek látszott. Elment Zsuzsa, Gabi, Mária, B. Márta, P. Irén, K. Edit, P. Márta és még vagy fél tucat nő, akikhez valaha valami közöm volt.

Ezért voltam annyira letört 1956. december huszonhatodikán este fél hatkor a Tanács körút sarkán, szemben az Astoria-szállóval is, amikor Eszter rám köszönt. Aznap két múltat idéző látogatásom járt ilyen kudarccal; roppantul sajnáltam, hogy örökre elérhetetlenül eltávoztak a közelemből, fájt, az elevenembe vágott - pedig már régen kihűlt irántuk az érdeklődésem, a szenvedélyem.

*

1957. január

Eszter eljött a megbeszélt találkozóra. Ült ott nálam, feküdt a karjaimban; azonban nem-egyszer az volt az érzésem, hogy halottal szeretkezem, hogy ha áttételesen is, de hullagyalázó vagyok. Eszter is érezhette ezt. Ott voltam neki - bár, amint már említettem, új helyzetünket szerencsére nem feszegettük, nem taglaltuk. Ott voltam neki, közvetlenül mellette, majdnem úgy, mint tíz évvel előbb, és ő mégis egy kis játék cicát simogatott eszelősen - Nyuszi-Cica otthagyott vagy ottfelejtett mütyürjét.

- Úgy kell valakit becézni - suttogta maga elé, amikor kartávolságnyira voltam tőle, amikor ha akar, elér, engem simogathat, becézhet helyette, aki annyi fájdalomtól megtörve hagytam volna, beletörődve a változtathatatlanba, hagytam volna, vagy talán vártam is, vágytam is rá egy egész icipicikét. De Eszter nem nyújtotta ki a kezét felém, a cicát simogatta; a múlt több volt neki, mint a jelen, többet jelentett számára a képzeletben élés, mint a valóság, többet, mint a lehetséges jövő. Nagy érzelmeit mindig tőlem távol érezte, még irántam is; a jelen-létemben csődöt mondtak az érzékei, vagy legalábbis nem tudta, képtelen volt kimutatni, amit érzett. Ebben eléggé hasonlítottunk egymásra, de hozzá képest én magam voltam a megtestesült könnyedség, a testet öltött közvetlenség egy életen át.

Másodszor már úgy búcsúztam el tőle, azzal a füllentéssel, hogy talán mégis vissza tudok menni Prágába. Ha nem sikerül, értesítem valahogy. (Kellett ez a kiskapu, hogy ha terhessé válna, könnyen meg tudjak szabadulni tőle.) Egy nap mégis táviratoztam Eszternek, unalmamban:

(A keltezés pecsétjét Eszter bekeretezte:
957. jan. 18.)

MEEG ITTHON VAGYOK HA JOEN SZOMBAT ESTE MEGTALAAL

BAACSI +

Akkor szombaton nem tudott jönni. Egy rövid, közönséges nyílt levelezőlappal válaszolt (mi sem bizonyítja jobban tétovaságát vagy szinte majdnem egykedvűséget, hiszen addig mindig gondosan levélborítékokba zárva küldte el közlendőit nekem, egy-két névnapi, születésnapi, nyaralási udvariassági képeslapját leszámítva), mintha egyúttal már belőle is hiányzottak volna a „nagy, sosem múló érzések", „az örökké-sírontúl-is-elkísérő-szerelmi-lázak":

57. jan. 20.

Kedves Bácsi!

Vsz. 27-én (vasárnap) egy napra feljövök. Ez esetben reggel 10-ig (v. ½ 11-ig) hívom. Próbáljon otthon lenni.

Üdv. *N.*

(A Vsz. valószínűleg-et jelent.)

Nem olvastam valami nagy érdeklődéssel, gondolhatni, én, aki annyira érzékeny voltam mindig a szavakra, a szavak játékára és amiket fedtek: a mögöttük levő, a mögöttük meghúzódó

érzelmekre-gondolatokra. Ez a „hidegebb olvasás”, a közömbösség, a „nem valami nagy érdeklődés” tulajdonképpen egészen mást takart; olyasvalamit, amit még akkor magamnak se akartam bevallani. Talán aznap, amikor a táviratomat küldtem - vagy egy-két nappal előtte - találkoztam össze két Darling-kori barátommal az Egyetemi Könyvtár előtt. Egy lány is volt velük: tanár barátom tanítványa, egy nyakigláb fruska, akkor végzős gimnazista. Az én „veszélyes” korosztályomhoz tartozott: a 15-18 évesek közé. Fenemód rajta maradt a szemem, mert véletlen megpillantásakor akaratomon kívül megdobbant a szívem, és ez a jelzés, jól tudtam, mindig rokonszenvet, érdeklődést jelentett, születő szerelmet.

Amikorra ideért Eszter levelezőlapja, már a Pilvaxban töltöttem minden időmet Mártával, a szemtelen fruskával. Egy délben a kardigánomat stoppolta, azt, amit aznap rendeltem, midőn néhány asztallal arrébb, ugyancsak a Pilvaxban átadtam Évának a háromszáz forintot - hogy a saját kardigánját kifizethesse. Két éve lehetett ez, de mintha évszázadokkal előbb történt volna. És érdekes, ahogy eszembe jutott Éva neve: ezúttal semmi se fájt már a szívem körül, meg se moccant, nem lengett ki se jobbra, se balra, semmilyen irányban, semmilyen érzések felé, se harag, se gyűlölet, se nosztalgia, se sóvárgás nem volt bennem iránta, csak a teljes közömbösség, a közöny. A közbejött őszi események még az emlékét is szétzúzták majdnem. És a még egyszer visszatért Eszter is flastromként fedte agyonpólyált, összevissza kötözött sebemet, mely úgy látszik, tökéletesen behegedt, anélkül hogy tudtam volna róla.

Nem hittem, hogy még vár rám valahol hajó és kikötő az életben, nem hittem, hogy nyílhat még előttem kapu, hogy van még ki nem nyitott ajtó a sorsomban. Nem hittem, hogy nő jelenthet még valamit számomra - lefekvésen, szexuális kalandon kívül. Ezek a késő délutánba belenyúló üldögélések a Pilvaxban, a hazakísérgetések viszont éppen az ellenkezőjéről győztek meg, szinte napok alatt. Mintha nem is lett volna köztünk húsz év korkülönbség. Mintha ezer vagy tízezer év óta ismertük volna egymást. Mintha előző életeinkben abbahagytunk volna valamit - külső, kényszerítő körülmények hatása alatt -, és most csak folytatjuk ott, ahol megszakadt s ugyanazon a hőfokon. Mintha minden azért alakult volna így a sorsomban, hogy végre: annyi kitérő, annyi csőd, annyi katasztrófa után találkozhassam vele.

Egy darabig alig-alig mertem hinni újabb érzéseimnek, s afelől meg pláne nem faggattam, hogy ő mit érez. S ha ugyanazt is érzi, amit én: vigyáznom kell nagyon, hiszen az ifjúság csak lenge tavaszi szél. Nem égettem-e meg éppen eléggé magamat Évával? (Pedig az csak tizenhat évvel volt fiatalabb nálam!) Minden félelmem ellenére határtalanul vonzott Mártában az a lehetőség, hogy megnevelhetem magamnak - mily régi rögeszmém volt már ez! -, az idősebb lányoktól, asszonyoktól mindig azért húzódoztam annyira, mert túlságosan megcsontosodtak már, mert mások helyrehozhatatlanul elrontották őket.

Míg haboztam, kételyeimet méricskélve, Eszter még meglátogatott néhányszor, de egyre jobban halódva, életre galvanizálhatatlanul. Egy premenstruációs állapotából is kijutott, végigzokogott nálam egy teljes délutánt és éjszakát, hogy milyen szörnyű is a „női sors”, hogy milyen jóvátehetetlenül elrontotta az életét.

- Ezért nemcsak én, de Maga is felelős, Bácsi, kérem! - sírt a vállamon.

- Én? Miért? - kérdeztem megdöbbenve, mint már annyiszor.

- Maga volt az idősebb, a tapasztaltabb. Ha tudta, hogy a szexualitás ennyire hozzátartozik az emberi élethez, az idegek karbantartásához, mért nem magyarázta meg nekem, mért kímélt? Mért nem erőszakolt meg? Maga legalább finomabban, gyöngédebben hajtotta volna végre, nem úgy, mint L. L. azon a rettenetes éjszakán, ebben biztos vagyok.

Még egyszer volt fent nálam, március kilencedikén. Szintén nyílt postai lapon jelezte:

H. 57. máj: 5.

Kedves Bácsi!

A helyzet változott, így szombaton (9-én) ¼ 6 és ½ 6 közt (vonatérkezéstől függ) felhívom. Ha nem ér rá, előre jelezze. (Távirat stb.) Legyen jó!

Néni

(A „Legyen jó”-t nyilván kitűnő ösztönei, túlzottan kifinomult idegei, szinte látnoki megérzései íratták vele.) Akkor este, amikor megérkezett, hivatalos voltam Mártával egy ismerősünkhöz; a meghívás váratlanul ugrott be, Esztert már nem tudtam értesíteni, a távirat sem ért volna oda idejében. Bevallom, jobban vonzott az, hogy Mártával lehetek együtt egész este, mint hogy helyette Eszter valami hisztis, idegbajos szemrehányását hallgassam végig. (Ráadásul én váltig azt hittem negyvenhatban, hogy rendkívül lovagiasan jártam el Eszterrel, amikor nem törtem erőszakkal a szüzességére, ha már ő „megszűztelenedésé”-be nem akart beleegyezni teljes szívvel és lélekkel, igazi szerelemmel.)

Eszter - ahelyett hogy felhívott volna, amint jelezte - háromnegyed hatkor beállított kis motyójával. Erre nem voltam elkészülve, telefonon könnyebben el tudtam volna intézni. Hirtelen levágtam hát valami „fals dumát”, hogy okvetlen ott kell lennem egy rádiófelvételen, és bezártam a lakásba, nehogy utánam jöhessen. Csak késő éjszaka értem haza, addig Mártával sétáltam, mert hisz a tavasz már ott volt a levegőben. Eszter szipogva várt, mint egy megcsalt feleség, tönkrement életét siratva. Csak azt hajtogatta szomorúan: „Így van ez, Bácsi, kérem!” Reggel pedig úgy ment el, egy közömbösnek is alig mondható, unott ölelés után, hogy majd megírja, mikor tud jönni legközelebb.

Következő leveléhez azonban ismét naplómat kell segítségül hívnom, mert pontosan öt év múlva érkezett, 1961. március 26-án. A naplójegyzetemet iktatom ide, mely azt is lereagálja híven, amit aznap, abban a pillanatban éreztem, amikor kézhez kaptam. Megmásíthatatlanul, pontosan őrzi akkori érzelmeimet, nem kell attól félnem, hogy megmásul, megszépül valamelyest az emlékek színes nyomatán keresztül:

1961. március 26.

LEVÉL ESZTERTŐL

Első pillanatban nem is ismertem rá az írására. *Feladó: T. I. Lakása: H.* Csak akkor kapcsoltam, amikor felnyitottam. Egy fél ív papíron 3 kuszán odafirkált sor - alig kibetűzhetően - rádöbbentett, hogy az ő keze nyoma:

„Ma meghalok, mert Maguk ketten
tizenöt évvel ezelőtt megöltek, s soha
többé nem tudtam meggyógyulni.”

Aláírás semmi, még betűjel sem.

Vállat vontam. Hányszor mondta, írta ezt! És különben is mi közöm hozzá? Még ha öngyilkos is lenne, mért én vagyok az oka? Hogy vádolhat engem tizenöt év előtti dolgokért? Pláne hogy *akkor* én lehettem volna öngyilkos, hiszen a legnagyobb szerelmi lázban rúgott ki, ifjúkorom legnagyobb élménye és csalódása közepette. S ki az a „ketten”? A másik Lám Leó? Neki is írt? Á, úgysem lesz öngyilkos, vaklárma csupán.

Este megmutattam Frusnak. Döbbenten olvasta végig.

- Te, ez komoly. Biztosan öngyilkos lett.

- Miből gondolod?

- Nézd: csak a lényeget írja. Se megszólítás, se aláírás. Azonnal fel kellene hívni a h.-i rendőrséget.

- Ugyan ne viccelj. Csak kellemetlenséget okoznánk neki. És még majd őrjöngeni fog, hogy milyen kellemetlen helyzetbe hoztuk. Állandó szemrehányásokkal fog gyötörni.

- Akkor menjünk le.

- De hisz a címét se tudom. Nyugodj bele, jön a húsvéti szünet, valamelyik nap telefonálni fog. S ha mégis öngyilkos lett, akkor se tehetünk semmit.

- Ha akkor este, amikor telefonált, feljött volna, nem lett volna öngyilkos: ki tudtam volna beszélni belőle.

- Tévedsz. Nem olyan nő Eszter. Különben sem tette meg. Mondom, hogy annyit beszélt már róla! De még ha igaz volna is, mit tehetnénk?

Frus nem szólt semmit, csöndesen átment a szobájába.

április 4.

ESZTER VALÓBAN ÖNGYILKOS LETT,

aznap, amikor írta a levelet. Meg is halt. Varrók Sári telefonálta meg Frusnak.

április 27.

TALÁLKOZÁS ESZTER EGY BARÁTNŐJÉVEL

Mert tudtam, hogy Eszter barátnője, S. Évával ritkán beszéltem és felületesen, mindig volt egy kínos érzésem, hogy mindent tud rólunk - és esetleg Eszter őrült vagy fordított előadásában. A meglepő az - ez derült ki beszélgetésünkből -, hogy Eszter sok mindent nem mondott el neki. Így nem tudott Eszter ötvennégyes feltűnéséről sem életemben. De nem is ez az érdekes most, hanem amiket Eszterről mondott:

- Körülbelül egy fél éve állandóan jött hozzám és még két-három barátnőjéhez, hogy már nem bírja tovább az életet, öngyilkos lesz. Próbáltuk nyugtatgatni, nem sikerült. Tulajdonképp egy idegorvoshoz kellett volna elvinni, de sajnos, utólag vannak csak az embernek ilyen jó ötletei; utólag bölcs csak mindenki. Nekem is állandó lelkiismeret-furdalásaim vannak, hogy talán meg lehetett volna menteni. Hogy hogyan lett öngyilkos? Csak annyit hallottam, hogy nikotinnal. Egy levelet hagyott a rendőrségnek, hogy ne nyomozzanak. Egyet a családnak. Barátnőinek sem írt.

Megemlítettem a nekem küldött sorokat.

- Akárhogy is, de úgy látszik, utolsó pillanataiban is magára gondolt.

- No, ezt köszönöm. Engem akarván felelőssé tenni az öngyilkosságáért!

- Ne vegye a szívére. Őrült volt, súlyos idegbeteg. Tele volt ilyen idegbetegségekre vonatkozó könyvekkel. Úgy látszik, megtalálta a saját betegségét, és ezért végzett magával.

- H.-ban van eltemetve?

- Nem. Elégették Debrecenben. A tanítványai őrjöngtek, mert ott akartak lenni a temetésén.

Ahogy sejtettem: imádták, mert S. Éva szerint is jó tanár volt.

- S mi volt az oka?

- Valami szerelmi históriája volt a tantestületből egy fiatalabb pasassal. De ennek már hónapokkal ezelőtt vége lett. Biztos nem tudta elviselni, hogy naponta lássa, együtt legyen vele. Pedig már Pesten szereztek neki állást a barátai júniustól. El se hitte: - Hogy az nem lehet igaz. Nem bírta ki ezt a három hónapot. Jött a húsvét, és azért halt meg, mert félt az egyedülléttől, és ünnepekkor általában a barátnői is el voltak foglalva. A nővére meg kijelentette, hogy nem hívja meg, mert nem bolond tönkretenni az ünnepeit Eszter őrjöngéseivel és szemrehányásaival. Az utóbbi időben már járni is félt egyedül az utcán: szorongásai, félelemérzetei voltak.

Említettem neki, hogy utolsó találkozásunkkor meghívtam, meg is ígérte, hogy este jön. És nem jött, telefonált helyette.

- Úgy volt, hogy egy barátnőjével megy fel magukhoz, de a barátnője nem ért rá, és egyedül nem mert közlekedni az utcán. Volt egy fiatal barátnője, egy tanítványa, akivel már egy éve tervezgették az öngyilkosságukat közösen, de valami miatt akkor nem hajtották végre.

- Úgy hallottam, hogy valaki bejött akkor a szobába.

- Próbáltuk biztatni mindenképp, életet, lelket önteni belé, de nem sikerült. Egy baráti társaságban elmondta a fiatal tanártársával való történetét. Csak le kellett volna írnia: kész regény volt. Biztattuk is, hogy írja meg. De persze nem írta.

(Igaz, valóban jó stílusa volt, a hozzám írt ötvennégyes levelei közt is van pár felejthetetlenül szép - bár én mindig kicsit az én leveleim: hajdani, negyvenhatos leveleim hatását, visszhangját éreztem rajtuk.)

*

Igen, Eszter ezerkilencszázötvenhét márciusában újra elment. Éreztem is, hogy ez rövidesen bekövetkezik - ha nem is szándékoztam közölni vele, hogy értelmetlennek tartom felújított kapcsolatunkat. Hogy úgy látszik, a közmondásoknak és népi mondásoknak mégiscsak igazuk van, hogy fölmelegítve csak a töltött káposzta jó, de nem a szerelem. Nem akartam ezt közölni vele, nehogy megbántsam még jobban - de gondolom, megsejtette.

Utolsó fentléte után, 1957. március 12-én kezdtem el írni: *Újabb adalékok az Eszter-ügyhöz* című vázlatomat, melyből már bőven idéztem. Néhány oldal után azonban abbahagytam. Egyszerűen nem volt érdekes számomra már sem Eszter, sem az a semmi kis élmény, amit még jelentett.

Eszter nem jött többé. Nem szakítottunk „hivatalosan”, csak éppen nem folytattuk tovább. Mindent elmondtunk, eljátszottunk egymással az elmúlt egy évtized alatt - kapcsolatunk százszor kiégve és kiégetve önmagától szűnt meg, mert érdektelenné vált, folytathatatlanná. Viszont az is bebizonyosodott immár véglegesen - s ezúttal talán Eszter előtt is -, hogy én is „távszerelme” vagyok csupán. Minden olyan esetben, amikor hagytam volna közel jönni magamhoz, ösztönösen menekült előlem, közeledés helyett inkább távolodott. Nem hiszem, hogy tudomást szerzett volna Mártáról, a legközelebbi barátaim se tudtak akkor még róla. (Eszter Évától sem tudta meg soha az igazat - legalábbis tőlem nem -, valahányszor szóba hozta ezerkilencszázötvenhét januárjában és februárjában, kisikló válaszaimmal elütöttem az érdeklődését. Azt hiszem, ha idejében megsejtette volna, hogy megszakadt Évával a házasságom, biztosan feltűnt volna 1956 júniusában-júliusában az életemben, ennyi vállalkozó szellem volt azért benne, legalábbis ami a kettőnk ügyét-szerelmét illeti.)

Egy kis „summa vitae”-féle

Hosszúra nőtt ez a beszámoló, sokkal hosszabbra, mint gondoltam s terveztem. De már nem térhetek ki az elől, ami felgyülemlett bennem. Oly sokáig nem voltam hajlandó szembenézni ezekkel az évekkel, hogy most, ha fölvertem árnyaikat - melyek több mint tíz esztendőn át itt lapultak a szívemben, olykor talán ugrásra készen -, nem csitíthatom le őket megint egy kézlegyintéssel, le kell velük számolnom végképp, mint védőszentemnek. Szent György lovagnak a sárkánnyal; le kell győznöm őket örökre, hogy soha többé ne merészkedhessenek elő álmatlan éjszakáimon. Egy szerelem történetét akartam megírni, lázgörbéjét felrajzolva, egy kapcsolat sokszor megújuló-átalakuló változásait, mely végül is tíz-tizenöt-húsz, sőt majdnem huszonöt éven át elkísért és kísértett, s amely nemcsak az idegeimbe ette be magát, de a csontjaimba és ami még ennél is több: műveimbe is - egész életművembe, tehát mindabba, amiért éltem és élnem adatott. Így, szándékom, eredeti célom ellenére, mintegy összegezése is az „életem regényé”-nek: a *„summa vitae”*-m, s nem is a hajánál fogva előráncigált számadás, hiszen e huszonkét éve készülő, fejezetről fejezetre, felvonásról felvonásra íródó könyv átível egész életemen.

(Ebben a könyvben nincs szükség semmiféle agyafúrt, szándékos kompozíciós trükkre, hogy valamiképp érdekesebbé tegyem, hiszen nem desztillált, lombikban előállított párlat ez, hanem végig rajta van az Esetlegesség, a Véletlen mindennél meggyőzőbb, lehengerlőbb keze nyoma. Csak egy darab hús, néhány zsiger csupán az Életnek nevezett mészárszék kampóiról, amúgy nyersen leakasztva. És arra is gondosan ügyeltem, hogy a stílusát se sterilizáljam, elviselhetetlen, élettelenné tévő csiszolgatással - megelégedtem a félhangon elsuttogott közlési formával, ahogy álmatlan éjein az ember belemered a sötétbe és mintegy hallja önmagát agya színpadán beszélni, egyszerre száz szerepben.

A végtelenül „kikefélt”, „kisuvickolt”, „kiglancolt”, írásbravúrokban meghempergetett mondatok gyártását átengedem az ügyeseknek ezennel - legalább annyi vigaszuk legyen, hogy „fogalmazni azt aztán tudnak”, ha már nincs mit írniok, nincsenek velőtrázó eredeti élményeik, miket saját vérükkel, könnyeikkel, szívük akadozásával, idegrendszerük tudatos rombolásával kellett volna megfizetniök - amiket sajnos soha nem ad ingyen az élet.)

*

Igen, Eszter teljesen megsemmisült egy régi, tűzzel-vassal kiégetett szerelem s a bontakozó új között. És Éva is úgy kifúvodott még emlékeim közül is, mintha szinte sohsem lett volna, mintha csupán egy regényben olvastam volna róla ezt a történetet, egy regényben, ami azért olyan elhitető erővel volt megírva, hogy végül nekem is élményem lett, véremmé ivódott. Forrón átélt, kínok közt megszenvedett és megszerzett valódi élmény helyett könyvélménnyé homályosult - mert talán még sincs helye itt a „fakult” kifejezésnek, hiába éreztem úgy ezerkilencszázötvenhét tavaszán.

A munka és Márta csodálatos jegyében telt a továbbiakban az az év. A hirtelen megélénkülő, tetszhalottaiból látszólag feltámadt irodalmi életben nékem is jutott néhány lehetőség - ha nem is eredeti műveimre vonatkozólag. Mindenekelőtt s a szinte már körmömre égett Mácha-fordítás, aztán kaptam egy szerződést Baudelaire *Kis költemények prózában* című művére is, sürgősen le kellett fordítanom egy Milne-meséskönyvet, és végül rám bízták Alain-Fournier *Le Grand Maulnes*-ját is, hogy fordítsam le újra, mielőbb, lehetőleg nyáron, az első őszi napokra.

A munka és Frus szerelmének jegyében múltak heteim, amíg váratlanul olyan események sodrába nem kerültünk, amiknek eredményeként bezárták otthon a lakásba, és eltiltották tőlem

végérvényesen, örök időkre. (Ennek elmagyarázása túlságosan is körülményes volna jelen lapokon, s tulajdonképpen érdektelen is: csip-csup emberi dolgok, melyek mindennaposak, és mindenki életében nemegyszer adódnak, ha csak kicsit is könnyelműek, és meggondolatlanul vagy legalábbis nem vigyázva szaggatják le a szerelem gyümölcseit.) Ez a szétrobbantás, ez a drákói szigor azonban nemhogy eltávolított volna bennünket egymástól - pedig ez lett volna a célja -, hanem éppen ellenkezőleg, még jobban összekovácsolt. Amikor Márta „bebörtönzésének" hírét megtudtam - a húga csempészett ki és adott fel egy táviratot és egy rövid, kusza levelet -, ismét elővett az életemben annyiszor átélt „idegláz", és könnyekkel küszködve írtam hozzá lázas soraimat. A Sváb-hegyen ért utol üzenete, egy másik nyaralólakásomban, az Istenhegyi úton, ahová felvonultam az Alain-Fournier-vel és Eckhardt nagy francia-magyar szótárával, hogy zavartalanul dolgozhassam magyar megszövegezésén, a világ hívságaitól elvonva magam. (Csak Frus látogatott szorgalmasan szerzetesi magányomban, míg be nem zárták a Hét Torony egyikébe előlem.)

1957. augusztus 20. hajnal

Frus egy reggel takarítás közben megszökött hazulról, egy szál ruhában. Hatalmas körtelefonálások után csípett csak el, és akkor őt és engem hajszoló szüleit kijátszva „illegalitásba vonultunk". Rába Gyurka jóvoltából a Város egy másik, számukra ismeretlen pontján húzódtunk meg, mi, modern „Szökevények". (Joggal érezhettem magam ismét Shelley és Petőfi utódjának.)

Még egy izgalmas pillanat várt rám azokban a napokban: a XII. kerületi Tanács előtt álltam szívdobogva, és Frus nem jött. Negyedóra, félóra is elmúlt - s a máskor oly pontos Frus mégse jött. „Elfogták volna a szülei? (Egy hatalmas család számtalan tagja üldözött-űzött bennünket Budapest kőrengetegében...) Vagy meggondolta volna? Az esze józanabb lenne, mint a szerelme?" - kongott megint a mellkasom, bősz extraszisztolék doboltak bennem riadtan, ahogy egy suta virágcsokorral meglehetősen esetlenül ácsorogtam életemnek egy újabb fordulópontján. Ó, micsoda félóra volt ez is! De hirtelen mellém kanyarodott egy taxi, s máris ugrott ki belőle, a nyakamba - Szomory azt írná: egyenesen bele a szívembe! - piros gallérú fehér matrózblúzában. Amikor eljöttem Rábától, akkor jutott eszébe, hogy kimossa, és eddig nem száradt meg a bitang, hiába vasalta szüntelen. Én ötnapos szakállal álltam mellette pár perccel később az anyakönyvvezető előtt, aki szigorúan rendreutasított, mert véletlenül elröhögtem magam:

- De kérem, ez komoly aktus! - méltatlankodott. - Tessék a helyzethez illően viselkedni!

- Nem tehetek róla! - szabadkoztam. - De azt tetszett kérdezni: „Varga György, akarja-e feleségül venni az itt jelenlevő... Mártát", és engem történetesen Végh Györgynek hívnak, nem Varga Györgynek!

Ezen már ő is elmosolyodott, és újból, most már helyesen tette fel a kérdést, nekem (aki addig is és azóta is már annyi néven éltem, fedő- és álneveken és saját hőseim nevein is, egymástól független és egymással párhuzamos sokféle életet).

Egy pillanatnyi kétely, habozás, ellenérzés nem volt bennem - mint két évvel előbb, Évával kapcsolatban. A lázadás, a menekülni akarás, a vágtázó rohanásvágy helyett valami nagy-nagy békesség szállt meg hirtelen, még egy csobbanást is véltem hallani; mint amikor a hajó vasmacskáját a vízbe dobják, hogy lehorgonyozzék a Kikötőben.

Derűsen kezdődött ez a kapcsolat, nevetés közben pecsételődött meg, és nagy kacagások közt folytatódik azóta is. Életem külső regényessége tulajdonképpen aznap lezáródott. Augusztus 27-én kötöttük meg házasságunkat, tehát majdnem egybeesik a születésnapommal, augusztus 31-ével. De az az augusztus 31-e, 1957. augusztus 31-e nem is annyira születésnapomat jelentette, mint inkább újjászületésem kezdetét.

Harmincnyolc éves koromban mertem még egyszer új életet kezdeni, annyi balszerencse után. „Aki mer, az nyer” - mondja egy mondás -, és én ezúttal is egyetlen lapra tettem fel, hazardírozva, mindent. De, szerencsémre, bátorságomat meg is jutalmazta a Sorsom.

Mártát „köreinkben” pillanatok alatt, enyhe malíciával IV. Györgynéként emlegették, mint egy uralkodó feleségét - csak éppen nem volt meg hozzá a birodalmam. Mándy egyszer megkérdezte tőlem:

- Hogy nősülhetsz ennyit? Mikor nő már be a fejed lágya? Hiszen nem kell minden nőt elvenni!

És én csak annyit mondtam neki:

- Nézd, ezek az évek elvették tőlem az utazás lehetőségét. Mit tehettem volna egyebet - nőkben és feleségekben utaztam.

S szerintem egy-egy asszonyi ember megismerése felér egy-egy kisebb külföldi portyázással, egy-egy futólagos tanulmányúttal.

És ez a véleményem ma sem változott meg.

- - - -

sokáig a csak oly nehezen legyőzhető hétfejű sárkány: a Szaturnusz. De csak emberi példaképemnek tekinthetem Füst Milánt, mert éppen ő fogalmazta meg a kettőnk írói alkata közötti lényeges különbséget 1954 nyarán, melynek egy részét mindketten Szigligeten töltöttük. „Kétféle művész van, oktatott a tőle szokott szenvedélyességgel: a „fertigmacher", a készre csináló és a vázlatos. Én a készre csináló vagyok, te pedig a rögtönző típusú. De mindegyiknek megvannak az előnyei és a hátrányai. Kár, hogy a kettő ugyanabban a személyben nem egyesülhet soha."

- - - -

volna a könyvet. „Óriási öngól!” - szisszent fel Rába Gyurka, amikor megtudta, mert ő ismerte még jóval a megjelenés előtt, kéziratból. Hogy valamit enyhítsek hülye beugrásomon, azzal vigasztaltam magamat, hogy „legalább soha az életben és az irodalmi halhatatlanságban nem tagadhat le egy olyan írói árulást, ami nemcsak egy barátot árult el, de egy életformát is”. Mándy „apó” valóban ezt tette: kiárusította pár forintért egy önként vállalt keserű sorsnak és belső száműzetésnek dokumentumait. Mert én hittem, mertem hinni egy eszményi irodalmi tisztaságban, abban, hogy ha valaki félrevonul a pecsenyesütés közeléből, nem fröccsen rá az a sok zsír, ami a türelmetlen tülekedők jóvoltából másokat is bemocskolhat. A kritikák kapva kaptak az Új Hold-társaság belülről jövő leleplezésén, az egyik jó huszárvágással elintézte évekre, sőt talán évtizedekre irodalmi karrieremet; látszólag a könyv hősét szabdalta - de mégis nekem szánták, és engem is találtak el. „Kár, hogy a szerző nem vitte végig ennek az alaknak a sorsát a későbbiekben - állapította meg az ítész úr -, mert az ilyen fráterek voltak azok, akik ötvenhatban, az ellenforradalom napjaiban az első sorokban ágáltak.” S az „ilyen fráter” életbeni modellje történetesen Prágában dekkolt egy ágy alatt azokban a percekben, mint ahogy nagy költőtársam, Garcia Lorca a spanyol polgárháború kitörésekor valóban ott tartózkodott rémületében...

Nem szó szerint idéztem, de ez volt annak a kis írásnak a lényege, ha valaki veszi azt a fáradságot, hogy egyszer kikeresse, meglepődik, hogy hány szó azonos közülük, pedig csak a megjelenése napján olvasta be egy akkori „barátom”. Mándy egy júdáscsókkal elárult, s ráadásul nem is harminc aranyért, csak harminc silány ezüstforintokért. Nem tehettem mást: szakítanom kellett vele a külvilág előtt, hiába fájt és fáj ma is, hogy elveszett, megsemmisült a barátságunk - azért hajdani szép napjaink emléke bennem él örökké, szomorúan sóvárgom vissza, és sokszor idézgetem, de persze már jóvátehetetlenül és hiába. Sokszor álmodom ma is Mándyval, úgy él bennük, mint valaha régen, napsugaras barátságunk vagy inkább pajtásságunk idején. (De ugyanígy fekszik most egy másik temetőben, a valóságban feltámaszthatatlanul halottan, mint volt szerelmeim sírkertjében Éva, annyi leány közt.)

A Mándy könyve által felkavarodott botrány „persona non grata”-vá tett az irodalomban. A *Modern Orfeusz* - XX. századi műfordításaim válogatott gyűjteménye - már csak nagy nehézségek árán jelent meg; imprimálás előtt leállították, de bonyolult volna itt elmondanom, e madártávlatból nézett összegezésben, így hát inkább hagyom. A *Válogatott verseim*-re nem is került már sor, ez még a *Modern Orfeusz* megjelenése előtt megfúródott, az egyik lektor jóvoltából. (Évekkel, évtizedekkel, évszázadokkal éltem hát túl önmagamat mint költőt, és szomorúan, sokszor kétségbeesetten, depressziók közt vívódva-sínylődve kellett tapasztalnom, hogy mindaz, amit őszintén írnom adatott, amire írói adottságaim, sorsom predesztináltak, senkinek sem kell a világon.) Kétségtelenül nem tudtam adminisztrálni magam, nem tudtam klikkekhez, gittegyletekhez csatlakozni-sodródni, akik a falkák s nyájak törvénye szerint vonszoltak-toltak-cibáltak volna magukkal. Magányos lény maradtam az irodalomban is, nemcsak az életben - s nemcsak a pálya szélére szorítottak le; még onnan is kilöktek, a nagyközönség soraiba. (Hányszor éreztem magam dilettánsnak, vékonypénzűnek tehetségemet illetően, és igen gyakran eget kiáltóan tehetségtelennek is, hisz majdnem ilyen címkékkel kaptam vissza mindenünnen kéziratait, közel két tucat megjelent könyv után.) S mindezt részben annak köszönhettem, hogy nem fogadtam meg kellőképpen ifjúkori atyai barátom, Kemény Simon tanácsát, aki még költőbáb koromban jó előre figyelmeztetett, intő szavakkal; „Nem elég a tehetség, Végh úr, adminisztrálni is kell tudni magát az embernek!” S hasztalanul látott el bőven okos tanácsaival, mégis fejjel mentem a falnak, kemény s konok kálvinista koponyámmal.

Hiába volt sikerük a könyveimnek a sajtóban is, és baráti visszhangjuk is szép számmal akadt - ezekkel a könyveimmel nem sikerült áttörnöm a körülöttem kialakult és immár bejegesedett

közönyt. Nem sikerült semmiféle látványos karriert elérnem, semmiféle pozíciót kivívnom harmincévi megfeszített munkával az irodalomban. (Hozzájárult ehhez nyilván az is, hogy a közügyektől, a közélettől változatlanul - s talán balgán - távol maradtam.)

Megjelent két-három könyvem is - de semmivel sem nyomtak többet a latban; mintha egyáltalán napvilágot se láttak volna. Rába Gyurkával egyszer - még ötvenötben - beszélgettünk arról, hogy mi is lehet az oka annak, hogy ilyen ismeretlenek, hatástalanok vagyunk. Rába szerint:

- Nem volt alkalmunk arra, hogy a közönség szélesebb rétege megismerjen és olvasson minket, hiszen 300-500 példányban megjelent verseskönyveink, írásaink nagy része féltékeny irodalmárok polcain porlad, ott eszi a szú, ott sárgul ily módon sokáig feltámadhatatlanul. Ha írásaink egyszer szélesebb körben megjelenhetnének, mért ne vergődhetnénk mi is olyan hírre, mint az előttünk járó nemzedékek?

- Az az érzésem, hogy nem vagyunk tehetségtelenebbek - osztottam én is a nézetét -, csak a hír dobja-harsonája, a népszerűség csinnadrattája nem kísérte utunkat, mert ezt az előttünk járók foglalták le, sajátították ki a maguk számára, kapzsin, hozzáférhetetlenül.

(Akkori okoskodásom nem volt egészen helytálló, mert hiszen a siker kijutott az utánunk következő fiatalabb generáció jó néhány tagjának is. Mégiscsak tehetségtelenebbek volnánk? Ezt máig sem hiszem. Csupán korszerűtlenebbek vagyunk, s idővel talán éppen ezért van remény a feltámadásunkra, mert részben a háttérben, meglehetősen a homályban folytatott irodalmi tevékenységünk nem annyira korhoz kötött, korunkon felülállóbb, sőt még ezt a kifejezést is meg merném kockáztatni, „örök emberibb" sok kollégánk írásainál, akiknek napjainkban módjukban volt nyüzsögni a porondon.)

Sajnos nem volt igaz az elméletem. A *Mostoha éveim* 1900 példányban jelent meg, a *Modern Orfeusz* 2900-ban, a *Majomkirály* című meséskönyvecském 40000 (negyvenezer!) példányban, és korántsem érzem, hogy annyira, annyian ismernének, mint huszonkét-huszonhárom éves koromban az *Auguste Corbeille* vagy huszonhét éves koromban az *Eszter könyve* megjelenése idején - amikor ismertnek érezhettem magam egyetemi körökben s túl azokon, legalábbis a siker, a népszerűség lemérhető jelei nem jutnak el hozzám úgy, mint akkoriban.

Igen, amiről tudunk vagy tudnánk írni, az nem kell se a közönségnek, se az irodalmároknak, se a kornak. Lehet, hogy nem elég átütő az írásmódunk, úgy kellene tálalni a dolgokat, az emberek pofájába vágva, hogy csillagokat lásson az olvasó káprázó szemeivel, míg kivert fogait köpködi aléltan.

(Frus ugyan néha azzal vigasztal - akire döntő hatással volt tizennyolc éves korában az *Auguste Corbeille csudálatos kalandjai* című könyvem, nem úgy, mint Eszterre, aki váltig „elmebeteg műnek" tekintette; sőt szerinte máig is ez a legnagyobb hatású írásom: „Téged ez az új ifjúság fog igazán megérteni, ennyivel megelőzted korodat" - de ezt legtöbbször csak pajtási-baráti vigasznak érzem, hiúságomra szánt pici szépségtapasznak, ami nem változtat azon a közönyön, amiben élek, s ezt semmilyen jövőbeli hírnév nem teheti jóvá: hogy legszebb, legalkotóképesebb férfiéveimben a sárba tiportak.)

Sorsom iróniája folytán 1949 és 1956 között - mialatt egyetlen eredeti sorom sem jelent meg - végig tagja maradtam az írószövetségnek. Az ötvenhat után újjáalakultnak viszont nem vagyok tagja. Egyszerűen átvágták a torkomat, és elvéreztem az irodalmi porondon - már csak nem is jegyeznek, nincsen árfolyamom se, pedig azóta négy eredeti könyvem került a piacra. Egy mulatságos epizód is akad megaláztatásaim között, az Irodalmi Lexikon szerkesztőségében az egyik újonnan odakerült revizor így fogadott: „Nem tudom, mért, a címszavadból kihagyták azt, hogy költő. Így alakult: V. Gy. író, műfordító. Mindenesetre a saját felelősségemre visszaállítottam, hogy költő. Mert ezt nálam jobban, azt hiszem, kevesen érezték

ebben az országban, s azt is, hogy milyen nagy hatású költő vagy." Igen, megint csak sorsom iróniája folytán ez a szerkesztő azonos volt Lám Leóval (az ennek a történetnek folyamán annyiszor előforduló L. L.-lel, aki az *Eszter könyve* megjelenése után mint már írtam is - megváltoztatta nemcsak családi nevét, de még a keresztnevét is).

Visszazuhantam hát a Rádió süllyesztőibe - ahonnan ötvenhat nyarán-őszén úgy éreztem, hogy sikerült végképp kikecmeregnem, „előre érezéseim" ezúttal is, mint már annyiszor: becsaptak, hiszen tulajdonképpen még hálás is lehetek ennek az intézménynek. Egyszerű kulimunkával viszonylag biztosítja a megélhetésemet. Nem tartozom sehova - de éppen ezért független és szabad vagyok. Néha, ha eleget „gályaraboskodtam", a kényszermunkák zubbonyát levethetem, és engedélyezhetek egy kis „kimenőt" a robotból magamnak. Néhány hét szabad időt is vásárolhatok - legtöbbször nyárra sűrítem össze, és a Szabadság-hegyen töltöm el, magasan a Város fölött, mint most is -, és a magam örömére fúrok-faragok ilyenkor saját „összes Műveim"-en - melyek tudom, hogy sose látnak, sohasem láthatnak napvilágot. De szerencsére rendelkezem az öncsalás művészetével, és bölcs, útszéli filozófusnak is tartom magam, így aztán könnyen be tudom csapni magam ilyenekkel:

- A madár akkor is dalol, ha nincsen is kinek, és a fa is meghozza gyümölcsét, mert ez a természet rendje.

Én is ilyen madár vagy ilyen fa vagyok - és a magamnak dalolás örömét senki se veheti el tőlem. Minthogy egész életemben meglehetősen visszahúzódva éltem - alkati adottságaim, sajátságaim folytán -, a sebeimet magamban is szépen nyalogathatom, nincs szükségem ehhez valami roppant nagy közönségre. Egy-két olvasóm azért mindig akad; lényegében úgy élek, mint az első írók a világon, akik a dadogás és a kifejezés örömeért írtak. Így tehát „hobby"-ként kezelhetem az írást, az önkifejezés szükségességét. (Időközben arra is rájöttem, nem is baj, ha olykor a pályatársak „dilettáns"-nak tartják az embert. Proustnak például határozottan előnyére vált, hogy a nyakába akasztották ezt a bilétát: szép csendben, a világtól elvonulva, zavartalanul írhatta legalább a műveit, és ráadásul a *holnap*-nak, nem a *má*-nak, mint kortársai legtöbbje.)

Nem vagyok írószövetségi tag, de hát nem voltam tagja a Petőfi Társaságnak, sőt a Kisfaludy Társaságnak sem. Érdekes, hivatalos kitüntetésekre sohasem vágytam. Idegen, sőt egyenesen idegesítő volt számomra mindig az a tudat, hogy ilyen esetben egy másik befutott névvel fémjelzik az emberi, s ezzel óhatatlanul kevesebb lesz önmagánál. Erre úgy érzem, nekem nincs szükségem. Szigligeten egyszer jelen voltam egy olyan pillanatban, amikor valaki így írta alá magát egy táviraton: „K. L. Kossuth-díjas költő". Egy táviraton! S láttam később lakások réztábláira vésve is - bevallom, megdöbbentett, sőt nagyon-nagyon elszomorított -, hogy például: „D. A. József Attila-díjas író". Ennél mindig többre tartottam magamat, esendő tehetségemet: mindig csak Végh György akartam lenni, sohase több, se kevesebb: azt szerettem volna, ha a nevem önmagában megáll, a saját lábán - nem kell hozzá idegen nevek támasztéka, segítő karója. Azt szerettem volna elérni mindig, hogy önmagáért: önmagamért beszéljen a nevem, hogy valami mást, egyszerit sűrítsen magába végérvényesen, mint a többi, szintén önmagában igazán megálló, csupán önmagával fémjelzett név az irodalom vagy a művészetek világában. Hiszen József Attilának sem volt szüksége arra, hogy Ady-díjas legyen, és Ady sem vágyott a Petőfi Társaságba, és Petőfinek se kellett, hogy Csokonai-láncot akasszanak a nyakába, vagy hogy azt hordja a bokáján. Legföljebb az volt a titkos óhajom, hogy egyszer ezt írják a nevem alá: VÉGH GYÖRGY - AUGUSTE CORBEILLE BARÁTJA -, de hát ezt is inkább tréfának szántam, hiszen én voltam maga Auguste Corbeille is (sőt remélem, hogy eljön még az az idő, amikor újra Auguste Corbeille lehetek és akkor örökre már).

Hála Frusnak, Frus jótékony légkörének - akinek sokat köszönhetek abban, hogy hajlandó voltam tragikus álarcaimat időnként levetni magamról, és fölvenni helyébe megint a bohóc-

sipkát, mint egykoron; röviden és érthetőbben: a mindennapi derű, amelyben élek, munkásságomban is megmutatkozott, és a lelkem derűsebb tájaira is ablakot nyitottam ismét. Megszületett ennélfogva *Pacsaji csalafinta kalandjai* című meséskönyvem 1963-ban, és Pacsajit kicsit a rejtélyes körülmények között eltűnt Auguste Corbeille mester unokaöccsének éreztem. És egy nap ezután Képzeletem Birodalmából, egy lezárt ajtó mögül előtört Futyuri is, játék majmocskájával, Don Makarémóval, és Futyuri már nem unokaöccse Auguste Corbeille-nek, mint a Pacsaji volt, hanem maga a *kicsi* Auguste Corbeille: s velük együtt elszabadultak bennem új ezeregyéjszakám szellemei-démonai. A meseíráshoz mindig vonzódtam - első meséskönyvem, a *Nevesincs* huszonkét éves koromban jelent meg. Ifjú éveim első mesterei arra tanítottak, hogy az író önkéntelenül bukkan rá legigazibb kifejezési formáira, adottságai, hajlamai igen korán ebbe az irányba taszítják. S hogy az a kifejezési módja, amit így talál meg, szinte véletlenül, az legőszintébb, legeredetibb írói arcvonásait takarja, egyénisége igazán ezekben rejtőzködik, ebben az irányban kell később dolgoznia, hogy végleg megtalálja önmagát. Ilyen öntudatlanul bukkantam rá húszéves koromban a versre, huszonkét éves koromban a mesére, és így találtam meg szintén huszonkét éves koromban az esszészerű regényt és az önéletrajzot, az önelemzést, a naplót, egyetlen csapással az *Auguste Corbeille*-ben. (Első édesunokaöccse a fél év múlva írt *Nevesincs* volt, melyben meseképzeletemet már nem a felnőttek, hanem a gyerekek szórakoztatásának szolgálatába állítottam és abba, hogy fantáziájukat csiszoljam-csavarjam.)

Talán nem árt, ha egy kis önelemzést eresztek meg itt magamról, mint mesemondóról is. Első gyerekmeséskönyvemben még az Ezeregyéjszaka hatása lobogott, s bár gyermekkoromban nagyon szerettem Andersent, a Pinocchio magyarított változata, a Tuskó Matyi sokkal nagyobb hatással volt rám, s így mesevilágom szinte észrevétlenül tolódott az érzelmes felől az absztraktabb, groteszkebb történetek irányába. S amikor harminc-harmincöt éves koromban kezembe került Lewis Carroll *Alice*-e Kosztolányi Dezső fordításában - istenem, mennyire gejl és különben is hazug a magyar címe, nyilván a kiadó sugallta: *Évike Tündérországban!* -, megdöbbenve tapasztaltam, hogy világunk, stílusunk, humorunk mennyire hasonlít, hogy mennyire efelé tapogatóztam én is, bekötött szemmel, valóban öntudatlanul (pedig jellemvonásaimból nem hiányzik az a „nemes" érzelmesség sem, amit, szerencsére, Andersen gyakori forgatásának köszönhetek, hiszen rendkívül örülök neki, hogy nem lettem érzelmileg sivár erre roppantul hajlamos korunkban).

A *Mese a zölddisznóról* című meséskönyvemben - Frusi állítása szerint - szürrealista voltam, pedig 1943-ban hírét sem hallottam még soha a szürrealistáknak. „Öntudatlan szürrealizmus" lehetett ez is, de hogy megvolt, ezt egy húszéves kori barátom igencsak kihangsúlyozta egyik levelében, amit Venezuelából küldött nekem, ahol évtizedek óta él. A *Mostoha éveimmel* kapcsolatban írta Guxa, ő, akivel végig együtt jártam, negyedik elemista koromtól az érettségiig: aki tizenöt éven át volt életem tanúja: „Mint ember mindig - legalábbis 18 éves korod után - szuperrealista voltál. Most pedig mint művész is az lettél. Nagyon tetszik az itt-ott finoman átszőtt könnyű és néhol szatirikus humor... Ha így haladsz - véleményem szerint -, rövidesen a legjobb magyar prózaírók között lehet a neved. Írói termékenységedhez őszintén gratulálok, ámbár ezt sohase hittem volna rólad, mert melankolikus, pesszimista és fáradt voltál." (Kicsit eltértem a meséktől, mert „öntudatlan szürrealistaságomat" akartam bizonygatni elhihetően egy távolból jött dokumenttel.)

Mint költő és mint prózaíró, lesöpörtettem az irodalmi sakktábláról, most hát mint meseíró próbálok visszalopódzni rá - bár jól tudom, hogy a meseíró életében legtöbbször névtelen. Csak figurái élnek; sőt azok jobban élnek, átütőbben a nevénél. A nevemet nagyon kevesen ismerik, de a „Pacsaji", a „Futyuri", a „Don Makarémó" fogalommá váltak, tőlem s nevemtől függetlenül a gyerekek - sőt a felnőttek között is, mintha valóságos, élő személyek volnának,

tőlem, alkotójuktól függetlenedtek egy-két évvel megszületésük után. S ha őszinte akarok lenni egy pillanatig magammal: milyen nagyobb irodalmi sikerre vágyhatnék? Mi többet érhetnék el az irodalomban? Mint meseíró próbálok tehát visszasettenkedni, visszalopódzni egy hátsó bejáraton az irodalomba - mert csak ezt hagyták nyitva nekem - egy résnyit. Be kell érnem azzal, hogy meséimnek - hároméves kortól nyolcvanig - nagy sikerük van minden rendű és rangú olvasóim között. S egyszer talán - legalábbis ilyenekkel áltatom magam az éji homályban, ha felriadok éjszakánként - majd egy olyan kölyök, aki a Pacsajin vagy a Futyurin nevelkedett, kinek komoly vagy döntő élménye volt gyerekkorában valamelyik mesekönyvem: talán felnőttkorában is belelapoz egy nap kíváncsian a verseimbe, az *Önéletrajzom*-ba, az *Auguste Corbeille*-be vagy az *Eszter*-be is. S ha hagyok ilyen életre szóló élményt gyermek-olvasóimban, talán megnyerem - utólag - a mában kudarcba fulladt ütközetemet, talán éppúgy a varázsköreimbe, a bűvöletembe tudom szédíteni őket velük, mint gyerekkorukban a meséimmel. Talán. S ha nem is leszek esetleg a tizenkét legnagyobb magyar költő között, ott lehetek még a tizenkét legjobb memoáríró és meseköltő között - s ez is valami. Sőt talán több is, hiszen világszerte egyre kevesebben olvasnak verseket. Tavaly egy francia ismerősöm ezekkel a megdöbbentő szavakkal fogalmazta meg ezt a szomorú valóságot: „Én - mint általában a franciák - nem szeretem a verseket." De nemcsak a vers lehet költészet. A költészet egyfajta látásmód és kifejezési mód, és ezt be lehet csempészni a prózába éppúgy, mint a mesébe, a drámába - ahogy például Beckett és Ionesco tette az utóbbiban. Guillevic, a magyar költők kiváló francia barátja és tolmácsolója mondta a jelenlétemben Somlyó Gyurkának: „Végh megújította a mesét. Belecsempészte, átültette a költészetet a mesébe." Persze nem én vagyok az első és az egyetlen - ezzel nem áltatom magam -, de a jövő teljes mesemegújhodása felé én is lehetek mindenesetre egy láncszem s talán nem is akármilyen láncszem. (Lám, panaszkodással kezdtem irodalmi helyzetemet illetően e kis beszámolót, s előbb-utóbb már-már dicsekvéssé fajul - de mit tehetek, ha egyszer ennyire összetett, ennyire egymásba gabalyodott és összekuszálódott írói létem egyrészt eredménytelen, másrészt sikeres volta?) Örülök, hogyne örülnék mesemondói népszerűségemnek, kétségtelenül boldogsággal, megelégedettséggel tölt el, de végül is ez az „irodalmárok" szemében annyira lenézett, alig-alig megtűrt műfaj! Emennek örülök, s amaz ugyanakkor párhuzamosan nagyon is fáj: meseapó lettem, de mint költő, szinte kiirtódtam, kiradírozódtam teljesen a magyar irodalomból.

Illetve - itt még el kell mondanom egy élményemet, ami kapcsolatos Eszterrel; mindennél jobban megvilágítja, hogy emléke mennyire megfakult bennem a hatvanas évek elejére, egészen addig a pillanatig, amíg halálos ágya mellől elküldött levele ismét fel nem villantotta egy múló és sajnos már elég hideg pillanatra.

Eszter egy újabb villanatra

Ezerkilencszázhatvan tavaszán lehetett. Egy délután bent álldogáltam egy könyvesboltban, Weinberg Jóskánál, régi, vén róka könyvesbarátomnál trécselve a Lenin körúton, amikor egy fiatalember lépett be az üzletbe.

- Egy verset keresek. A címét nem tudom, de így kezdődik:

„Úgy élek itt e földön, mint a vendég,
ki készül vissza már az istenekhez."

Állítólag egy *Eszter könyve* című verseskötetben jelent meg - tette még hozzá.

Weinberg Jóska megdörzsölte a kezét.

- Sohase jöhetett volna jobbkor! Épp itt van a szerzője. Végh György! - mutatott rám.

- Valóban én írtam az *Eszter Könyvét* - nevettem az ifjúra -, de ez a vers nincs a kötetben. Nem mondom, jól kezdődik, remek a leütése, valamelyik kiváló költőnk követhette el - de sajnos, nem én voltam! - ráztam meg szomorúan és tagadóan a fejemet.

Utána buszra ültem, és fölmentem a Rózsadombra, hogy szippantsak egy kicsit a tavaszi levegőből. Már egy félórája kószáltam fent, mikor a Vérhalom tér táján hirtelen ütést éreztem a szívemen, rég nem tapasztalt extraszisztolékat: „A fene egye meg, most egyszerre milyen ismerősnek tűnik az a két sor! Én írtam volna mégis? A nyavalya essen abba a rövid eszembe!" Szinte rohantam le a Rózsadombról, át a Bolyai úton, az Apostol utcán, amerre annyit, de annyit jártam Eszterrel; vágtattam haza. Otthon, ahogy lekaptam a polcomról *Végh György Ifjúkori versei*-t, a kötet egy ördögi-pokoli véletlen folytán (amit biztosan senki sem hajlandó elhinni nekem) éppen a *Későn tudod meg* című versnél nyílt ki azonnal, mely a fiatalember által idézett két sorral kezdődik...

A mentségemre csak azt tudtam és tudom felhozni ma is, hogy hosszú évek óta kézbe se vettem „Ifjúkori bűneimet", mert meghaltam jóvátehetetlenül, feltámaszthatatlanul, mint költő, és verseimnek még emlékét is igyekeztem elfelejteni, szinte kiirtani magamból, és a múltam, Esztert is beleértve, csak fényévekkel mérhető messzeségbe távolodott tőlem térben és időben.

*

Mi többet mondhatnék még ezután? Már csak a számadást, a végső számadást kell úgy-ahogy megcsinálnom. 1964. március 8-án elkezdtem *Eszter hagyatéka* címen történetünk vagy helyesebben kapcsolatunk folytatását, mert hirtelen, sugallatszerűen azt éreztem, hogy „Éva regénye" is beletartozik ebbe a nem mindennapi színjátékba, hogy teljes legyen és igaz a körkép. Sőt másnap már az volt a meggyőződésem, hogy tulajdonképpen egész önéletrajzi ciklusomat erre a fonalra kellene felfűznöm: *Mostoha éveim - Eszter - Újabb levelek Eszterhez* - melyekben elmondtam volna mindazt, ami Eszter előtt és után történt az életemben-amiről Neki nem lehetett tudomása. Ennek az új koncepciónak felvillanása viszont kiütötte kezemből a tollat; egy elkezdett mondat közepén abbahagytam, és ahogy ez sokszor előfordult már velem: soha többé nem tudtam folytatni úgy, amint azt eredetileg terveztem.

(Talán nem érdektelen, ha ideiktatom nyersen, abban a formában, ahogyan akkor papírra vetettem vázlatosan, megfogalmazás nélkül „slágvort"-jaimat. Emlékeztető szavak voltak ezek csupán egy elképzelt összegezéshez, kitekintéshez; ezzel akartam történetünket lezárni végérvényesen, hogy soha többé ne kelljen már előszedegetnem és készenlétbe helyeznem a lelki bonckést.)

Vázlatok a kitekintéshez, az összegezéshez

Ha még ma is oly romantikus, mint 20 évesen, valahogy így: „Ma is itt él az álmaimban, révedve borulok el."

De ez nem igaz. Csak néha jut eszembe, de benne van egy-egy mosolyomban, mozdulatomban. Ennyiben él csak, de kétségtelen más lettem, mintha nem ismerem meg. Hatott rám, formált, alakított. Nemcsak mint ember, mint szexuális partner is.

Ősi mélyeimet mozgatta meg, munkaundoraimat leküzdöttem, hogy kiírjam magamból, néha azt hiszem, csak kitalálás, csak rémkép, de levelei rádöbbentenek a valóra - hasonlítottunk egymásra, talán túlzottan is, ez volt a baj. Nem egymás kiegészítői voltunk, hanem alkati rokonok, idegrendszerünkben valahol ikrek.

Vannak múlhatatlan szerelmek: ő az. Belém kövült, eggyé vált velem. Nem voltunk szinkronban, de sokszor úgy éreztük, hogy csak a másik kell, az old meg, ő a minden - de nem voltunk szinkronban, fáziseltolódások voltak köztünk.

Elváltunk, de valahol mégse szakadtunk el egymástól. Egymásnak szánt és mégis szétszakított a sors. Szabad akaratunk is.

Szavak hálójába fogni, történések csapdáiba.

Egyre többen halnak ki mellőlünk. Egy zavaros, nagy átalakulásokon átment kor gyermekei, akik nem voltak elég erősek a viharban.

120 napot ha együtt voltunk a 15 év alatt, és mégis mennyi mindenre nyomta rá a bélyegét.

120 nap mégis közös élet, egybekapcsolódás.

Amíg élt: már folytathatatlan volt - ma a halálban: újra felidézhető, mindig ugyanaz a film. Több nem jöhet hozzá.

54-ben Lámot is felkereste: férjhez akart menni. Vajon L. L.-hez is írt ilyen leveleket? Szimultán a halála előtt is? Megkérdezhetném, de minek? Lehet, hogy ugyanezt eljátszotta vele is? Fontos ez? Nem hiszem. A halálban velem maradt. Én is csak egy részt látok belőle, egyénisége egy arculatát. Bizonyára ő is, mint mindenki: mindenkiben másként él. Bennem így. És ez egyfajta halhatatlanság. Az írásaimban már mindig egyformán viselkedik, mint egy filmben: akárhányszor lepörgetik, mindig ugyanaz. Lehet, hogy más volt. De vajon van-e akkora író a világon, aki egy ember minden arcát meg tudja rajzolni egy könyvben? 200 vagy akár 1000 oldalon 35 évének több mint 10000 napját-gondolatát?

Az irodalom csak absztrakt szórakozás, még a realista igényű irodalom is az, az élet egésze helyett. Meg tudtam-e láttatni, fogalmat tudtam-e alkottatni róla? Kalauz volt-e ez a mi történetünk? L. L., ha tudna is írni, merőben más könyvet írna szerelmünkről. S ha Eszter írta volna meg e történetet - mert hiszen tudott írni, levelei is bizonyítják -, az ő szemszögéből ugyanez jött volna-e ki? Mindenki ráismerne-e, hogy egy és ugyanarról a történetről, ugyanarról az emberről van-e szó?

Az irodalom csődje: százféleképp lehetne elmondani ezt is. Ha most becsukva ezt a könyvet, újrakezdeném, elolvasása nélkül, másként írnám meg, és így más ember is lenne, hiszen mindenki mindenkiben változik: emlékeinkkel együtt változnak az emberek is, akik valahol bennünk élnek, függetlenül tőlünk, és mintha tovább élnének, úgy játsszák el történeteiket.

Bennem is egy képzeletbeli színpadon minden lejátszódott. De ugyanazt a szerepet élőben egyetlen színész sem tudja még egyszer ugyanúgy eljátszani, minden élő előadás más.

Összegezés helyett körkép a mai életemről

Ezek voltak hatvannégyes följegyzéseim, ezeket akartam kibontani részletesen. De három év múlva már képtelen volnék erre. S tulajdonképpen nincs is szükség rá, hiszen fölvillant mindent, amit akkor el szerettem volna mondani - és azt hiszem, elég is itt a felvillantás. Sűrített meditációlehetőségek vannak ezekben a jegyzetekben, tűnődéscsírák, amiket egyes türelmesebb olvasók majd kibonthatnak magukban - ha szükségét érzik. Én már csak meghagyom ilyennek. Hadd legyen ez a könyv is olyan rapszodikus, amilyen Eszter volt, amilyen az egész szerelmünk volt; földhöz nem kötött, csapongó s csapodár is egyben.

Ha nem is az akkor elképzelt kitekintésem jegyében folytatom e sorokat - mindenesetre sokban azonos vele a befejezés. Hiszen a végső összegezés kényszerétől most sem tudok megszabadulni. Az Eszter-ügy szinte egész férfikoromon átívelt, még inkább az Eszter jegyében fogant *mű* - vagy legalábbis annak töredékei, vázlatai -, így hát nyugodtan lehet egy élet és egy pálya felmérése is egyben. Úgyis régi rögeszmém: egyetlen könyvben *mindent elmondani.* S ha az *Eszter*-ben nem is sikerült ez egészen - legalább megkíséreltem. (Huszonegy éve írom már, huszonhét éves koromban kezdtem el, és a negyvennyolcadik életévemben teszem utána a pontot: anélkül hogy 1946-ban sejtettem, sejthettem volna, hogy még 1967-ben sem tudok Eszter árnyától megszabadulni egészen.)

Negyvennyolc éves vagyok, és bizony: alig remélhetek már újabb „kapukat" magam előtt. Bár a Széher úti kórházban - minden orvosi riasztás ellenére - azóta sem voltam, a természetes kopás akkor is jelentkezne immár, ha nem is lett volna ennyire „színes", „zaklatott" és „zsúfolt" az életem, ha nem is kellett volna ennyi terhelést kiállnia eredendően rossz idegrendszeremnek. Erős Laci mondta egyszer: „A fáradtságodat, Gyurka, már a génekben magaddal hoztad."

Igen, kétségtelenül igaza volt. Egy enervált, végkimerült, életképtelenné vált nemzetség utolsó hajtása vagyok. Hogy apáim oly könnyelműen eltékozolták vérüket és életerőiket: minderre én fizettem rá, és én iszom meg a keserű levét is. Nincs hát, nem lehet tovább folytatásom, ennyire nem lehetek felelőtlen, aki életem folyamán túl sokszor voltam az.

Sajnos még vannak kapuk előttem - de ezek már inkább a vészkijárathoz hasonlítanak veszedelmesen. Hiszen ami még hátravan, az már csak lassú búcsúzás a léttől. Itt vagyok a szívtrombózis kapujában, a rák, az agyvérzés, az érelmeszesedés, a fehérvérűség, a bénaság, a vakság, a süketség, az öregség kapujában. Férfikorom delelőjén mindenesetre túljutottam, minden lefelé visz már a jövőben, s aki bölcs, vagy annak hiszi magát, még egyszer számot próbál adni magának - és a jövőnek. A vallomást tevő úgysem korához szól, távoli nemzedékeknek nyújtja kezét. Ez az írás így, ebben a formájában nemcsak egy bonyolult, több szálú szerelem, de egy irodalmi kudarc történetének őszinte feltárása is. Intő példa akar lenni az eljövő fiataloknak: „Operáltassatok, amíg nem késő, gumigerincet a valódi, a nem hajló helyébe - ha nem akartok ugyanúgy járni, mint én, ha nem akarjátok, hogy zátonyra fusson karrieretek."

Miről nem számoltam még be? (Jobb, ha jóbi sebvakargatások helyett megrajzolom mai életem hátterét is.) Eszter búcsúlevele a Mária téren ért utol - de már nem abban a garzonlakásban, ahol még ő is járt, ahol Évával éltem, hanem a mellette lévő kétszoba-hallosban, ahonnan valószínűleg már csak a Farkasréti temetőbe költözöm, volt szerelmeim: Eszter, Lászlóffy Kata és annyi más barátom és kortársam közelébe. Ahol gyűlnek már kedveseim sírjai: Füsi Jóska, Csermák Tibor, Lestyán Sándor, Dékány András is itt „alussza örök álmát", és most már Füst Milán hamvai is idekerülnek.

Addig a Mária téren élek. Lakásunk az angol értelemben vett vár: falaink mentén végigfutó polcokon könyvek többszörös gyűrűje véd a való világ naponta megújuló támadásai ellen - a legtöbbször sikerrel visszaverik. (Ezt nem úgy kell érteni, hogy elefántcsonttoronyba húzódom az élet elől - szó sincs róla. Az emberek változatlanul érdekelnek: egyenként, egyedenként, csak nagy tömegüktől menekülök s riadok meg.) Hiszen ahogy egyszer Ágnes jegyezte meg gúnyosan, jóval elválásunk után: „Hiába próbáltál hátat fordítani az életnek, eljött az hozzád, be *a szobádba, az ágyadba!*"

S ebben igaza is volt, nagymértékben. Nem éltem soha úgy, hogy egyetlen társadalmi osztályhoz, réteghez tartoztam volna: se munkások, se parasztok, se hivatalnokok, se értelmiségiek között. (Tizennyolc éves koromban, amikor az ábécével is alig voltam még tisztában - legalábbis ami az írás alapelemeit illeti -, már önéletrajzom megírásán törtem a fejem. Igaz,

akkor még verses önéletrajzom lett volna, és ezt a címet szántam vallomásaimnak: *Törvényen kívül* - és azt akartam kifejezni vele, hogy egy ember, aki a *„Társadalmon kívül”* élt. Bámulatos látnoki tehetséggel éreztem meg ebben a címben az egész jövőmet, és az elmúlt harminc év alatt meg is valósítottam - kicsit akaratom ellenére is - szívósan, szorgalmasan.) S bár így alakult a sorsom, hogy végig a pálya szélén, a társadalom peremén éltem, mégis állandóan, szünet nélkül összejöttem minden rendű és rangú emberrel, és velem született adottságaim, átélőképességem folytán életüket és problémáikat magamban (százszor) újraéltem, mintha az én életem is lett volna az övék. Kitűnő szimatú kutyus veszett el bennem ugyanakkor. S egy irodalmi igényű szenzáció- vagy riportéhségtől hajszolva valami hallatlan kíváncsisággal fürkésztem mindig az embereket, még akkor is, amikor látszólag nem voltam jelen, amikor mások szerint több száz méter magasban lebegtem a székem fölött. Azonban nem ellenszolgáltatás nélkül akartam mindezt, kíváncsiságom kielégítése érdekében áldozatok vállalásától sem riadtam vissza soha - azt hiszem, az Eszter- és az Éva-ügy meggyőzően bizonyítják. Akarva, nem akarva, sok minden eljutott hozzám, sok minden megtalált, élményemmé vált, s ezért kitörölhetetlenül belém ivódott, hogy egy kor margójára följegyezve átnyújthassam a jövőnek, késői történészek figyelmébe ajánlva. (Bár korunk semmiben nem különbözött az előző koroktól, éppannyi jót rejtett magában, mint rosszat, semmivel se többet vagy kevesebbet. Éppen ezért - jóllehet egyéni karrierem ráment - talán nem is olyan nagy baj, hogy élnem ebben a korban adatott.)

Nem feküdtem ötvenhat óta a Széher úton, se más kórházban. Ez azonban nem azt jelenti, hogy azóta egyhuzamban makkegészséges vagyok. Szó sincs róla. Minden évben - ezért vagy azért - elővett és elővesz egyre súlyosbodó depresszióm. A kiváltó okok eléggé bővelkednek életemben - hiába rendezett a viszonyom, magánéletem Frussal. (Ezt az egy hét alatt papírra vetett *Harmadik felvonás*-t is fél év teljes írásképtelenség előzte meg.) Érdekes viszont, hogy ez az állapot mindig csak a bérmunkák, a taxifordítások, a gályarab-rádióelőadások idején lép fel, sohasem akkor, amikor magamnak akarok megírni valamit - a szívem és a saját szám íze szerint.

Legföljebb még valamit a stílusról, amit - tudtommal - egyetlen tankönyvben sem találsz meg. Régi rögeszmém, hogy nincs *egyfajta* stílus; akinek ilyen van, az nagyon korlátolt és korlátozott stiliszta, akármilyen jó író is különben. Az én eszményem az, hogy *egy könyvön belül kell alkalmazni az irodalom valamennyi stíluseredményét szüntelen, valamennyi áramlat, irány és kor stílusát.*

Ezerszer leírták már, hogy *„A stílus maga az ember.”* S az ember a legélőbb, legváltozóbb, legmozgékonyabb valami - legalábbis én ilyen higanyemberke vagyok. Aki egyfajta stílust használ, egyfajta álarcot ölt magára. De az ember egy napon belül is hányféle! Hebehurgya, szeleburdi, kimért, esetlen, szárnyaló, földhöz tapadt, játékos, tréfás, groteszk, melankolikus, durva, faragatlan, finomkodó, trágár - de mit soroljam fel egy szótár valamennyi jelzőjét! -, tehát ha ennyiféle: mindennek tükröződnie kell a stílusában is!

Én képtelen vagyok a semleges, szenvtelen, se íze, se bűze fogalmazásra. Nekem nem eszményképem a kipurgált, kiklistélyozott stílus, a kikenceficélt - sokkal jobban érzem magam pongyolában, mint frakkban, mit bánom én, ha mások azt is mondják rá, hogy hordalékos ez a stílus, de ha úgy él, úgy lélegzik, mint maga az ember, mit bánom én ezt! Íveljen fel csak a sárból, a posványból, a ganajban meghempergőzve, szárnyaljon fel az egekig, a csillagokig; az élet hullámzásait próbálja utánozni verődésében és vergődésében egyaránt, ezt várom minden mondattól, semmivel se kevesebbet vagy többet.

Legyen egyetlen könyvön belül ezer stílusod: légy kimért és fecsegő, szófukar és bőbeszédű, egyszerű és körülményes, klasszikus és romantikus, rokokó és naturalista, preciőz és közönséges, purista és barokk, gótikus és lapos, reneszánsz és népies, szürrealista és absztrakt, biedermeier és realista.

És ugyan mit érdekel engem, hogy ma mi kell, mit érdekel a lenge kordivat, amely a holnappal feltámaszthatatlanul a múlté? Mi közöm azokhoz, akik nem akarnak sohasem többet, mint mindig csak a „módiban lenni", mindig csak másokat majmolni, akik sohase mernek magukra, szívük belső szavára figyelni - mert ez talán nincs is nekik, sőt egyáltalán nincsenek is -, ugyan mi közöm ezekhez?

Mint ahogy azt se bánom, hogy egyeseknek nem vagyok elég intellektuális, másoknak elég népies vagy elég érthetetlen, ezoterikus - mi gondom ezekkel? S mit bánom én, hogy neoromantikusnak, újérzelmesnek tartanak-e, vagy kutyafülének; legalább tudom, hogy nem tapló van a szívem helyén, a kabátom alatt.

Az *egyetemes* és a rugalmas stílus az eszményképem, mint ahogy a múló kordivat sikeres könyvei mellett egyszerre olvassák az összes előbb felsorolt valamennyi stílusirányzat nagy képviselőit az emberek. Hiszen jaj annak a festőnek, aki csak egyetlen színt kever ki a palettáján, amikor rendelkezésére áll a többi szín is, számtalan árnyalatával!

Miről nem számoltam még be? Hogy azóta kétszer is jártam már Párizsban. Először csalódást okozott - a *„vieux Paris"*-t, a könyvekből ismertet sehol sem találtam. Hatvannégyben másodszor voltam kint, megérkezésemkor Hantai Simon, a húsz éve ott élő magyar festő megkérdezte tőlem: „És meddig maradsz?" Amikor azt feleltem: „Fél évet talán" - szinte rám támadt: „Megőrültél? És mit akarsz itt csinálni annyi ideig?" Majd kifejtette, hogy ma, az űrrakéták korában tökéletesen mindegy, hogy hol él az ember: Pesten vagy Párizsban, a távolságok annyira elmosódtak. Sőt a kisebb városokban, ahol még nem olyan zaklatott a közlekedés, még boldogabb az élet; így valószínűleg Pesten is. Lehet, hogy igaza van. Végül is Párizsban döbbentem rá igazán - amire Bécsben és Prágában csak olykor gyanakodtam -, hogy mennyire pesti vagyok, menthetetlenül, kimozdíthatatlanul, szőröstül-bőröstül, ahogyan egy Carco, Apollinaire vagy Léon-Paul Fargue párizsi volt, a fejem búbjától a talpam bőrkeményedéséig, a szívem gyökeréig. (Itt ki kellene most fejtenem, hogy a legpárizsibb, a legpestibb írók legtöbbször vidéken születtek... de erre már nincs erőm, elég, ha ezt is megpendítem futólag.) Sőt ma már azt is tudom, hogy mi hibázott a Párizs-élményem körül. (Párizs persze azóta is vonz, mint mindenkit, aki egyszer belekóstolt a mérgeibe, akit megperzselt a lángja.) Közömbös házrengetegei, utcái nem vallottak nekem, mert nem is vallhattak. Tegnap egy pillanatra ugyanazt az áthatolhatatlan közönyt éreztem itthon is, mint Párizsban, pedig a Szabadság-hegyen kószáltam, a fellegváramban, nem a Montmartre-on: illetve az én pesti Montmartre-omon.)

Alkonyattájt végigsétáltam az Eötvös úton, és megálltam az Őzike utca sarkán, annál a háznál, amelyben Évával töltöttem „nászutamat", 1955 júliusát. Lehet, hogy arra vártam, hogy Éva feltűnik egy pillanatra a rácsos ablak mögött, vagy pláne az én akkori izgatott alakom kinéz többszörös rácsai közül. De hiába ácsorogtam ott hosszú-hosszú percekig, a ház közömbösen nézett farkasszemet velem, éppoly közönyösen, mint azokban a lázaktól gyötört, megkínzott napjaimban. Igen, a házak, a tájak, a tárgyak mindig közömbösek és örökké titkukat őrzők.

Hiába faggattam: emlékszik-e még Évára - egy este tavasszal a Mandula utcai házat Eszterről kérdeztem meg ugyanígy -, zöld zsalugáteres ablakszemeik néma daccal néztek el fölöttem; kivallathatatlanul álltak, egykedvűen, mint évtizedek vagy századok óta. És azt, amit láttak, ami falaik között történt, soha semmiféle bűvölettel föl nem idézheti senki. Titkukat meg-

őrzik, a régebbi nemzedékek titkát éppúgy, mint a mienket és az utánunk jövőkét. Ebben a roppant világegyetemben minden néma - kivéve az embert -, a házakat hiába próbálod megskalpolni: téglakoponyájuk mögött űr van és megszólaltathatatlan anyagok, tárgyak sokasága. A benne élők szavait, mozdulatait semmiféle magnetofon, semmilyen filmfelvevő gép nem örökítette meg a jövőnek. Semmitől nem tudsz meg senkiről semmit. Még az Embertől, az emberektől sem, hacsak maguk nem akarnak szólani-vallani: hacsak szavaikat papírpalackokba töltve nem hajlandók rábízni titkaikat az Időre, hogy üzenetüket kifoghassák a mindenkori mában és az örökké eljövendő korokban. (S talán ezzel is sietni kell, mert lassan az ember is eltanulja a néma dacot, a hallgatást a tájaktól és tárgyaktól, és gépeihez hasonlóan ő is gépiesen, lélektelenül és gondolattalanul él majd.)

A puszta köveket néztem eddig Párizsban - és azok nem tudtak vallani. Egy város mindenkor külső, külsőleges díszlet csupán - emberek nélkül, lakói nélkül. És a Városokat csak hű fiaik vallomásaiból ismerhetjük meg maradéktalanul, ahogy egymásnak adják át élményeiket, stafétabotként, az Időben, ahogy a sok vallomást tévő egymás mellé sorakozik az egymást követő, folyton változó korokban. Én Párizsnak csak *régi*, tegnapi arcát ismertem, azok kezéből, akik hajdan éltek benne - *mai* arca még nem jutott el hozzám, bár talán már dolgoznak rajta, rögzítik a benne élők, hogy eljuttassák a messzi korokba. Valószínűleg ezért találtam idegennek, és néhány héten belül hogy lehetne kifürkészni azt, amihez több évtized is kevés vagy csak alig-alig elég?

Én azért szálltam le lelkem tárnáiba, hogy egy cseppet megmutassak - nagyító alatt - két évtized Budapestjének életéből. Hiszen csak azzal lesznek mélyebbek az emberről szóló ismereteink, ha lelkünk sötét tájain egy villanófényt fellobbantunk, ha őszintén, álarc nélkül mutatjuk meg magunkat, cselekedeteinket és azokat is, amiket kiváltottak belőlünk: ha megrajzoljuk érzelmi összefüggéseink valódi térképét.

Fanyaron bölcs életfilozófiámról és azokról, akik hozzásegítettek

Ha valakinek minden magyarázat nélkül nyomnám a kezébe Eszterhez írott leveleimet és Eszter hozzám intézett őrjöngéseit, önmagukban, azt hiszem, nem találná különösebben érdekeseknek. A háttér hiányozna, a légkör, a semmi kis események; ebben a változatban viszont az egymással összekötött fonalak, bonyolult, ide-oda vezető dróthálózatok, váratlan kapcsolások megemelik őket. (A kommentár sokszor érdekesebb lehet, mint maguk a puszta tények, adatok.)

Igen, vallomás volt ez a könyv és egyben gyónás is. Ha valaki megkérdezné tőlem: „Mi értelme van az ilyesfajta gyónásnak?" - azt válaszolnám rá: „Az, hogy az ember megkönnyebbül. Aki birtokában van a kibeszélés vagy az írás adományának - ami lényegében ugyanaz, maradandóbb változatban -, ritkábban lesz öngyilkos, mint az, aki titkát, magát emésztve folyton, önnönmagába zárja. Eszter is azért végzett magával, mert nem tudta megnyugtatóan közölni másokkal lelke igazi örömeit, teste emésztő titkait, úgy, hogy ugyanakkor föloldódást és föloldozást is nyerjen legalább a földi életben."

Lassan szűnik bennem a láz, e lelki nagymosással talán megszabadultam azoktól az árnyaktól, amik titkon és lopva, de egy évtizeden át kísértették-háborították olykor éjszakai-nappali nyugalmam. (Legalább ennyi eredménye, értelme volt e magamon elvégzett pszichoanalízisemnek.)

- - - -

Igen, igen, nem vittem semmire. De hát sztriptízszínésznők hírnevére vágytam-e én, aki sohase voltam hajlandó levetni a télikabátomat, még a legforróbb nyarakon sem: most is pokrócokba csavaródzva írok, harmincfokos kánikulában - nem, nem erre vágytam. (Legfeljebb lelki sztriptízes vagyok.) Politikusok sikerére vágytam-e? Erre sem, mert nem értek hozzá. Akkor meg mi bajom van?

Jó, félreismert, el nem ismert író maradtam - a franciák, ha jól tudom, az ilyen alakokra a *„méconnu”* szót alkalmazzák. S ha nekik erre külön szavuk van, megfelelő alanyaik is tucatjával akadnak ehhez a szép kifejezéshez, hogy csak néhány nevet említsek a múltból: Gérard de Nerval, Lautréamont, Charles Cros, Raymond Roussel - s még bőven sorolhatnám a korukban nem méltányolt vagy észre sem vett költőket, prózaírókat, akikről később derült csak ki, hogy mégis jelentős életművet hagytak a világra.

Nem adatott meg a napi népszerűség nekem, s így nem is válhat terhessé számomra, nem zabálja meg az időmet, mint azokét, akikre rásüt egy pillanatra vagy esetleg tovább is kegye sugara. Bölcs öregúr kezdek lenni, kihűlt szenvedélyekkel, aki néha már azt hiszi, hogy kigyógyult az irodalomkórból (de sajnos érzi, hogy ebbe bármikor visszaeshet, a lábadozás még nem egyenlő a teljes gyógyulással). Igen, kezdek bölcs lenni, és művelem lelki kertemet, sokat szemlélődve, köldöknéző, tiszteletbeli keleti papként. Sztoikus bölcseim - akiket magamban csak népi, útszéli bölcseknek becézek, kocafilozófusoknak - átsegítenek nem egy kételyes pillanatomon, segítenek átvészelni életemet.

Mert bárhol is nyitom föl őket: hozzám s helyettem szólanak. Néhányat találomra felütök belőlük:

Marcus Aurelius „Mi értékes hát? Az emberek tapsa? Korántsem. Persze az sem, ha a nyelvükkel tapsolnak. A tömeg dicsérete ugyanis a nyelvek tapsa.” „Kérészéletű minden; a magasztalás éppúgy, mint a magasztalt.”

Seneca „Nem arra kell törekedni, hogy sokáig, hanem hogy eleget éljünk. Ahhoz ugyanis, hogy sokáig élhess, csak a végzet kedvezésére van szükség, de ahhoz, hogy eleget élj, elszánt lélekre. Az élet akkor hosszú, ha teljes.”

Epiktétosz „Ne kívánd, hogy az események úgy alakuljanak, ahogy te szeretnéd. Inkább a kívánságaidat szabd hozzá az események alakulásához: meglátod, nyugodt lesz életed folyása.”

S befejezésül megint *Epiktétosz:* „Ha olyan szerepet vállalsz, mely az erődet túlhaladja, akkor egyrészt ebben is kudarcot vallasz, másrészt pedig azt is elszalasztod, amelyet képes lettél volna betölteni.”

Elég ennyi belőlük - találomra. Így üzennek nekem 2000-2500 év távlatából ma is élő barátaim, akik annyival élőbbek húsból-vérből gyúrt eleven, valódi, barátaimnál, hogy mindenkor ott vannak a kezem ügyében, csak le kell emelnem őket a polcaimról; és bármikor faggathatom őket, és ők mindig egyformán bölcsen és megnyugtatóan válaszolnak, mindenre tudnak „kádenciát”, azt mondják el, amit hallani akarok tőlük vigasztalásul sebeimre.

Búcsúzóul: mentegetődzés

Tudom, hogy nem közérdekű regényt mondtam el, csak egy privát történetet - ahogy egy kiadó lektorátusának vezetője nyilatkozott az első két felvonásról -, tudom, de többre nem futja adottságaimból. Viszont a főhősről - aki ezeket az eseményeket átélte - és a körötte kialakult furcsa sokszögről, e mindhármunkban reménytelenül izzó és önmagunkban örökké ott hordott pokolból azonban, kárpótlásul, őszintén próbáltam mindent elmondani, kendőzések és álcázá-

sok nélkül. Lehet, hogy ezért majd azt fújják rájuk, hogy: „szörnyetegek!” De mért volnának szörnyetegebbek azoknál, akik pontosan így éltek vagy élnek, csak éppen nincs erejük bevallani?

Néha meg mernék esküdni, hogy sok száz és ezer ember él így New Yorkban, Londonban, Párizsban - élt, és fog is élni. Hiszen semmi rendkívüli nincs ebben a csak látszólag bonyolult históriában: megvolt biztosan a sumeroknál, az inkáknál, az aztékoknál, megvolt a görögöknél; Rómában éppúgy, mint Jeruzsálemben vagy Babilonban. Ezek a dúló vad lázak mindaddig pusztítani fogják az emberiséget, míg csak lesz az embereknek agyuk, szívük, nemi szervük (e szavak sorrendje a típusok-karakterek szerint nyugodtan fölcserélhető), amíg lesz élet a földön. Azt is jól tudom, hogy legfeljebb egy villanásnyival világítottam a szokásosnál távolabbra, néhány megskalpolt fej és lemeztelenített szív mögé. S hogy ez még mindig semmi; mert ma is érvényes az a tétel, amit *Hérakleitosz* így fogalmazott meg jó kétezerötszáz évvel ezelőtt: „A lélek határait nem találod meg, ha minden útját bejárod is - olyan mély.”

Mert ez a lélekjárás hasonlatos a mókus görgőkerekéhez, amit a ketrecében tapos: azt hiszi, elér valahová, pedig egy helyben jár csak örökké. Alig különbözünk hát a ketrecbe zárt mókustól, mi, testünk és lelkünk ketrecébe zárt emberek, kik szüntelen tapossuk életünk görgőkerekét.

*

S ha néhány mondatban akarom most összesűríteni mindazt, amit éltem, nem nehéz megcsinálnom a végső számadást. Volt egy mostoha gyerekkorom, nevelőanyám bilincseit sikerült leráznom, de tíz év csodálatos és felelőtlen, szinte korlátlan szabadsága után megint foglyul estem: a Kor lett a nevelőanyám, ő vette át, ő töltötte be szerepét - és tőle már nem szabadulhatok sohasem, mert ahhoz a megsemmisített és megsemmisült nemzedékhez tartozom, melynek nincsen helye a nap alatt, mert valami hatalmas, kozmikus igazságtalannak esett áldozatul.

Húsz évvel ezelőtt ezt a sort írtam le egyik versemben: *„Mely koporsóm lesz, nő már az a fa”* - és ez a sor ma százszor igazabb, és közelebb van a megvalósuláshoz, mint akkor volt. És így ez a másik idézetem is, egy 1945-ben írt versemből szintén nem olyan távoli már, és azt hiszem, profetikus is egyben: *„S a hír is megkeres, haló poromban”* - annak érzem, ha olykor elnézem kiadatlan műveim sokaságát. Van Keatsnek, akit ifjúkoromban halott fivéremnek hittem és vallottam, van Keatsnek egy verssora, melyben annyi időt kér még a Hatalmasoktól, hogy „megőrizhesse magát egy tornyos könyvhalomban” - Keatsnek csak huszonöt év adatott meg, és így is sikerült megőriznie magát az Időben, nekem eddig majdnem a kétszerese jutott. Ha én is huszonöt éves koromban halok meg - mint ahogy huszonöt éves koromban valóban a halálomon voltam -, az övénél mindenképpen sokkal karcsúbb „életműnek” kellett volna viaskodnia nyomomban az árral az elsüllyedés ellen, hogy fennmaradását kivívja, s talán nem is sikerült volna, könnyen meglehet. De a Hatalmasok jobban tudják, kinek-kinek mennyi időt kell kimérni, kiszabni. Az elmúlt huszonhárom év legalább ezt a keatsi „könyvhalmot” adta meg nekem; a többi nem az én gondom, ha akar - ha úgy akarják a Hatalmasok -, megépül belőle poraim fölé a magam kis piramisa, bár nagyon csekély vigasz volna ez, cserébe egy napjaiban jeltelen életért.

S ó, ha meg kellett volna halnom huszonöt éves koromban - ahogy akartam, ahogy vágytam rá minden porcikámmal -, hol volt még akkor Eszter, az Eszter-élmény? És hol voltam én is, az, aki éppen általa lettem, aki ma vagyok? Hogy Eszter berobbant az életembe, s rám idézte, a fejemre mindazt, amiről épp e könyv lapjain igyekeztem számot adni?

Ez volt a múlt. S a Jövő? Mit mondhatnék e feltételezett múltról és jelenről? Egy biztos. Hogy addig, amíg adatik: élem többszörös életemet. Mert hiszen nem egyetlen élet van. A való élet, a mindennapok élete, első életünk csupán. A második élet az Álom. Ezt nem én találtam ki, hanem Gérard de Nerval, ikertestvérem az őrületben, fogalmazta meg így, több mint száz éve az *Auréliá*-ban: „Az álom egy második élet. Elefántcsont kapuk, szarufüggönyök választanak el e láthatatlan világtól, s eddig még mindig borzongva léptem át küszöbét."

Én ennél is több életet tudnék felsorolni - többet, mint Gérard. Ha az Álom a második élet, a harmadik élet a Téboly, a negyedik élet az Álmodozás, az ötödik az Irodalom - melyben egy picit az összes előbbi megtalálható.

Minden élőnek - mielőtt átosonna a halálba - bármelyik kapun joga van benyitni, ha fárasztja a való, átléphet bármikor a második, a harmadikba, a negyedikbe vagy akár az ötödikbe vezető küszöbön, mindegy, hogy melyikbe lép át, egyedül az a fontos, hogy a valóság nyűgeit-terheit kívül hagyja, ne vigye magával, amikor behatol, áhítattal és nagy-nagy várakozással, a nehezen s nem mindig nyíló kapukon.

Széchenyi-hegy, 1967. július 20-31.